Кр.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 1
вторник
№ 79 (13079)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртэз 3 көпеек.

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ

совет телевидение дамчыштыр чугаазы

Кежээкиниң амыр-мендизи-биле, эргим эштер!

Бистиң бөгүнгү ужуражыышкынывыска ядролуг шенелделерге Совет Эвилелиниң мораторийни доктаадып тургустунган байдалдың дугайында бодалдар-биле солуж уксап тур мен.

Каттышкан Штаттар ам каш хүн мурнунда база бир ядролуг частыдырыышкынны кылган. Ол үени шилип алганы таварылга эвес деп чүве бистерге шуптувуска тода-ла бооп турар. Частыдырыышкынны Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг чурум-биле чарлаан мораторийниң хүлээзыныц төнериниң бичии-ле мурнунуу чарыында кылган. Эң ооккур хүннерде, эң чоокку үеде база бир ядролуг тургузугну АКШ-тың частыдырар деп турары дугайын билдингирэн.

Совет кижилер, шупту чурттарда чаагай тура-сорук-туг бүгү кижилер-биле бир демей, АКШ-тың ындыг хөделиишкиннеринге дүвүреп турар. Олар ол дугайын партия Төп Комитединге боттарының чагааларынга бижип, тургустунган байдалдың ужурун чугаалап бээрин дилеп турарлар. Ол бүгүнү чогум канчаар билзе чогуурул деп айтырып турарлар. Оон кандыг түңнелдерни үндүрүп болурул? АКШ ындыг базымны чүге кылганыл? Бистиң чурттуң удуртулгазы мындыг байдалдарда канчаар хөделир деп турарыл?

Бистер ындыг айтырыгларга харыылаарын боттарывыстың хүлээлгевис деп санап турар бис. Мээң силерниң-биле бөгүнгү ужуражыышкынывыстың болган ужуру-даа ол.

Америк администрациязының амгы хөделиишкиннерин, улустарның шынчыгы негелделери турбуже, ядролуг шенелделерни үргүлчүлеп турарын ... кылдыр. Совет Эвилелинге, чүгле аңаа эвес, харын-даа база бүгү делегейге, бүгү улустарга, ооң иштинде боду-ла америк улузунга удур ажык үүлгедиг кылдыр көрүп турарывысты дорт чугаалаар мен.

Ядролуг чывар материалдың делегейде бүдүн-бүдүн даглар кылдыр мөөңнеттинген турар байдалдарында ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында айтырыг канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг апарган. Ол билдингир-даа.

Бирээде, ядролуг шенелделерни соксадыры — боо-чепсекти эңдере бүдүрерни соксадырын чедип алырының эң боттуг оруу-дур. Ындыг шенелделер чок болур болза, ядролуг чепсекти сайзырадырлы ...ыдары-даа, чаа-чаа хевирлерин тургузары-даа болдунмас. Кысказы-биле чугаалаарга, бистер Каттышкан Штаттар-биле, ядролуг чепсектиг өске-даа күрүнелер-биле ядролуг частыдырыышкыннарны соксадыр дугайында дугуржуп алгар болзувусса, ядролуг ол чепсегленишкинниң дүжүрериниң бүгү чорудулгазын шыгырт турупкан черинден шимчээр арганы бээр ийик.

Оон ыңай, Шенелделерни үргүлчүлээр чорук бойдуска, бистерниң силерниң-биле хадыы чурттап турарывыс долгандыр турар чүүлдерге, кажаар-даа аажок улуг, ам-даа төнчүзүнге чедир билдинмес үрегдээшкинге таварыштырар. Бистер боттарывыстың аа бажыңывыстың дугайында сагыш салыр ужурлуг хүлээлгелиивисти билбейн турар бис бе? Чүгле боттарывыстың дугайывыста эвес, харын база бистиң уругларывыстың, уругларывыстың-даа уругларының дугайында сагыш салыр хүлээлгевисти медерел билбейн турар бис бе?

Адактың соонда, мындыг берге ажыл-херекти шуут-ла курут черден эгелевес-ле болгай. Тодаргай орук эрттинген, кады чедип алдынган дуржулга бар: мен хөй чылдарда атмосферага-даа, сугга-даа болгаш курган черге-даа шенелделерниң кылдынмаазын ымчаар чугаалап тур мен. Космоска-даа ядролуг частыдырыышкыннар база болбаан.

Ол байдалдарны барымдаалап, бүгү талалыг шалгап көрээш, Совет Эвилели сес ай бурунгаар Хиросиманың болгаш Нагасакиниң халавының 40 чыл болганының хүнүнде, дайынның-даа, тайбың-даа соружаларга кандыг-даа ядролуг частыдырыышкыннарны соксадыр деп онзагай чугула инициативаны бодунга алган болгаш ооң үлегерин эдерерин — ядролуг чепсекти хүжүреринче шимчээшкинни эгелээрин Американың Каттышкан Штаттарын болгаш өске-даа ядролуг күрүнелерин кыйгырган.

Делегей байдалында дүш-күүрлүг чорук чавырылбайн турар үеде ындыг шиитпирни хүлээп алыры бисте аңаа-ла амыр херек эвес турганының дугайын моон мурнунда-даа чугаалап турган болгай мен. Ындыг базымнарны кылырынга ядролуг күрүнелерге онаажып турар харыысаалганы медерел билир чорук, ол ышкаш политиктиг чогуур тура-сорук негеттингени билдингир. Ындыг шиитпирни хүлээп алырда хөделбишаан, совет удуртулга тайбыңның кайы хире үнелиин эки билир, ону камгалаарын болгаш быжыглаарын, бүгү улустар-биле кады ажылдажылганы изиг-биле күзеп турар бодунуң чонунуң тывысканы эргезинге даянган.

Ындыг шиитпирни хүлээп алырда бис делегей бодунун хөгжүлдезинге улустарның айыыл чок чорууунуң айтырыгларын чаа өзү-биле көөрү негеттинип келген шак ындыг шиитпирлиг үе-чадада турупу турарын ханы барымдаалап көрген бис. Амгы бо хүннерде, ядро-космиктиг эраның үезинде, эрткен үениң категориязы-биле боданып болбас. Бүгү-ле чүве үндезинн-биле өскерилген дээрзин ам черле шуут бүгү кижилер билир херек. Амгы бо хүннерде айтырыг болза, чүгле тайбыңны камгалаарының дугайында эвес, а харын кижи төрелгетенниң дириг артар салым-хуузунуң дугайында айтырыг болур.

Ядролуг шенелделерге чаңгыс талалыг мораторийни чарлаар дугайында бистиң шиитпиривистиң чылдагааны чогум-на ында болуп турар.

Совет Эвилелиниң чаагай эгелээшкинин делегейге билиишкинни болгаш калбак чүүлдүгзүнүүлелди болдурган — ону улуг сеткил ханыышкын-биле чугаалаар ужурлуг мен. Бүгү чурттарның ажылчы чоннары: коммунистер болгаш социал-демократтар-даа, либералдар болгаш консерваторлар-даа, христианнар болгаш мусульманнар-даа, хөй санныг хөй-нити организациялары, политиктиг кескү ажылдакчылар, эртемниң болгаш культураның төлээлекчилери, миллион-миллион бөдүүн кижилер бистиң хемчеглеривисти бедик-биле үнелээннер.

А өске тала болуп канчаар көргүскенил? АКШ-тың администрациязынга хамаарыштыр чугаалаарым ол.

Сөс кырынга ол ядролуг чепсекти узуткаары дээш деп турар. АКШ-тың талазындан эвээш эвес медеглелди ол дугайты кылган. Херек кырында сөс биле политиктиг ажыл-чорудулга база катап-ла каржыы турар. Совет Эвилелиниң кыйгырыы болгаш үлегери, америк улустуң-даа, бүгү делегейниң улустарының-даа шиитпирлиг негелделери турбуже, АКШ-тың чазаа ядролуг шенелделерни чорударын улам-чылавышаан.

Американың Каттышкан Штаттарының президентизи-биле Женевага болган ужуражылгага бис элээн идегеп, бо айтырыгның талазы-биле дугуржулганы чедип алтар боор бис деп кордап турган бис. Идегелди берип турар медеглел: ядролуг дайынны болдуруп болбазының дугайында, ындыг дайынга тиилээр арга чогунуң дугайында, кайы-даа талалар ядролуг артык күштүг болуруунче чүткүвезиниң дугайында медеглел аңаа ийи талалыг болгаш кады кылдынганын билир болгай силер.

Женевага ужуражылганың түңнелдери чаагай күзелдиг база бир базымны кылырынче — мораторийни бо чылдың март 31-ге чедир узадырынче идигни бисте берген. Ооң-биле бис ийи улуг күрүнелерниң удуртукчуларының чугаалажылгазынга херек кырында харыысалгалыг хамаарылгавысты көргүскен бис, ынчангаш АКШ-тың администрациязы база уткуштур базымнарны кылырынга идегеп турганывыс билдингир.

Ядролуг боо-чепсектерни узуткаарының тодаргай болгаш боттуг программазын идип үндүрген бистиң бо чылдың январь 15-тегн Медеглеливис— бо дээрге, бистиң өзүлүг соругдалывыстың — ядролуг удур туржуушкунну чок кылырынче бистиң чүткүлүвүстүң база бир херечизи болур деп чүвеге чөпшээрежир боор силер деп бодап-дыр мен. Ол бадылымы кылып тура бис, мындыг таварылгаларда журналистерниң чугаалаары ышкаш пропагандистчи артык «хөй сан» чедип алырының, өске таланы кажарлап, удуп каантарының дугайын хензиг-даа бодаваан бис. Амгы үениң политиказының эң чиңге айтырыгларының талазы-биле ындыг турушту бис канчап-даа болдунмас деп санап турар бис. Бистиң хөделиишкиннеривис совет улустуң-даа, өске-даа улустарның мурнунга бистиң харыысалгавысты, ядролуг айыылды чайладыры дээш, тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары дээш харыысалганы медерел билиривистен үнүп турар.

Февральда каяа-даа каттышкан алды чурттарның баштыңнары делегейниң хөй-нити бодалында коллдап турар саңыысыралды илереткишаан, Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның удуртукчуларының ам болур чаа совет-америк ужуражылгазынга чедир үеде ядролуг частыдырыышкыннар кылырындан туттунарын ылавылалдыг идегел-биле кыйгырган. Аңаа бис чөпшээрежилге-биле харыылаан бис.

АКШ-тың администрациязының талазындан Совет Эвилелиниң инициативазын практиктиг херектер-биле деткиири, улустарның мааңг идегелинге уткуштур базым кылыры боттуг болдунар чүүл ол ышкаш турган. Ооң-биле кады шуут-ла бодунуң Женевага кылган медеглелдерин чогум-на ажыл-херек-биле бадыткаары хамыктың ужур-лову боор турган. Ынчалзажок ол херек бүтпээн.

Бүгү-ле чүүлдерден алгаш көөрге, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери шериг-үлетүр бижүглежиишкиннериниң карачагыштыг кызыы эрге-ажыктарын бүгү кижи төрелгетенниң болгаш бодунуң улузунуң эрге-ажыктарындан бедик кылдыр көрген ол болур. Ооң-биле чергелештир, ол бүгүнү канчаар кылып турары база эвээш эвес ужур-утказыг көргеттинген, бодун тогдуурган делегей шиитпиржилгезиниң бодал-сагыжын тооп көрбес хлиныг. Бо дээрге, боттуг чүүлдерин бодап көрбези, харыысалганы бодап көрбезинээ!

АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери өске чурттарга болгаш улустарга бодунуң хөйнүн чыгаар дээш милитаристчи турушту чорударын, күш дегээрин уламчылаарын кызыдып турары улам-на илдең кеступ турар. Ол кадында олар чогум-на шак ындыг арга-биле Совет Эвилелиниң политиказынга база салдар чедирер бис деп бүгүдеге билдингир кылдыр медеглеп турар.

Манаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болурул? Ол дээрге, таарышпас аргалар-биле сегиржиннер-дир. Бистиң күрүневиске удур кым-даа, кажан-даа күш деге турган чүве чедип ап чорбаан. Бо дээрге, шуут-ла баттырыкчыг херек-тир. Делегей харылзааларынга албадалдашкынның политиказын өске-даа чурттарның улустары улам шиитпирлиг бурууушаап турар, ол политика эргижирээн болгаш ооң үези эрткен.

Американың Каттышкан Штаттарының ындыг хөделиишкинин канчаар көөрүл деп бөдүүн эвес айтырыг совет политиктиг удуртулганың мурнунга ам тургустунуп келген.

Бистиң туружувус билдингир. Харыысалгалыг шиитпирлерни хүлээп алырының үезинче делегей кирген деп санап турар бис. Ийс харыысалгалыг шиитпирлерни хүлээп алырының үезинче кирген СЭКП-ниң XXVII съездизиниң улам тодаргай бадыткааны тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланыышкындан чаа дыр баставас бис. Совет күрүнениң бодунуң чонунуң тура-сорунун күүселтезиндаан, бүгү-нити айыыл чок чорукту чаңдырарынга күженишкиннерни моон соңгаар-даа улам улгаттырар. Бүгү чурттар-биле болгаш оларның улустары-биле демнежип алгаш, ону кылыр бис.

Бодувустуң чаңгыс талалыг мораторийивис 1986 чылдың март 31-ге чедир мурнуку хевээр күштүг деп чугаалап болур ийик. Мөөнарга Каттышкан Штаттар ядролуг частыдырыышкыннарны кылбас болза, ол хүсээнниң сөөлүнде ядролуг частыдырыышкыннарны база кылбас бис. Харыысалгалыг шиитпирни хүлээп алыр — ядролуг частыдырыышкыннарны соксадыр эргазы америк администрациязынга база катап берип тур бис.

Ынчаар кылбаан таварылгада, Совет Эвилели ядролуг частыдырыышкыннарны катап эгелээр апаар. Ол дээрге эң-не тодаргай болгаш турар ужурлуг чүве-дир. Ону ынчаар кылыр ужурга таварышкырывыс хомудаачыг-дыр, ынчалзажок бодувустуң айыыл чок чорувусту, ынычтеривистиң айыыл чок чоруун кошкадып болбас бис. Бо айтырыг талазы-биле билдинмес чүүлдер турбазын дээш бо бүгүнүң дугайында чугаалап тур мен.

Ооң-биле чергелештир, бистиң ол бодалывыс — ядролуг боо-чепсектерниң эңдере бүдүрүүшкүнүн соксадыры дээрзин база катап, база дагын онзалап демдеглеп тур мен. Олче эң-не бөдүүн, тодаргай болгаш дээштиг базым бо частыдырыышкыннарны соксадыры болур ийик.

Контрольдуң айтырыгларын ыыриштирбишаан, ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүн хоруур дугайында чугаалажыышкыннарны соңгаарладыышкын чокка эгелээрин саналдаан бис. Кандыг-даа чугаалажыышкыннар — совет-америк ийи талалыг, Англияның киржилгезн-биле үш талалыг, чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле Женева конференциязының хемчээлинге хөй талалыг-даа чугаалажыышкыннар Совет Эвилелинге таарзжыр.

Ам мындыг түңнелге келдивис: соңгаарладыышкын чокка хөделиишкиннерни кылыры байдал негеп турар. Ядролуг боо-чепсектерниң эңдере бүдүрүүшкүнүн соксадыры ам-даа орайтаваан. Бо угланыышкынга баштайгы улуг базым херек. Хамыктың мурнунда Совет Эвилели болгаш Американың Каттышкан Штаттары, а ол ышкаш ядролуг чепсектиг өске-даа күрүнелер ядролуг шенелделерни соксадыры — ындыг базым болгаш турун болур ийик. Бүгү улустарның салым-чолунга хамаарышкан ол соругланы шиитпирлээрин кайгамчык улуг ужур-дузалыг деп санап турар бис.

Бо айтырыг талазы-биле дугуржуп алыр дээш президент Рейган-биле Лондонга азы Римге, бисти хүлээп алырынга чөпшээрежир Европаның кайы-даа найысылалынга чоокку үеде ужуражырынга белен мен. Ажыы эрттимес аңаа моондактар — политиктиг, техниктиг, өске-даа моондактар бар деп санавайн тур мен. Эргежок чугула политиктиг тура-сорук болгаш бистиң бир демей харыысалгавысты билери — херек болуп турар. Ужуражырыңың эң чугула бо айтырыг талазы-биле санал-оналдарны дугуруп болгаш чогуур дугуржулганы белеткээр ындыг даңзырын саналдан турар бис.

Совет Эвилелиниң бо саналын Американың Каттышкан Штаттарының президентизи, Европаның болгаш Азияның, Африканың болгаш Латин Американың, бүгү делегейниң чурттарының чазактары болуру-чогуурун-биле үнелеп көөр болгаш шынныг-биле билип, хүлээп алыр дээрзинге идегеп турар бис.

Шаг-үе манавайн турар. Ядролуг частыдырыышкыннарны хоруушкун фахт-барымдаа болуп, күрүнелер аразының харылзааларының хажыы дивес нормазы болган турарынга идепкейлиг, практиктиг хөделиишкиннерни-биле идигни бээрин америк улусту болгаш ооң чазаа, бүгү чурттарның улустарын болгаш чазактарын совет улустуң мурнуундан кыйгырып тур бис.

Эң-не бедик харыысалганы негеп келген үе-чадада кижи төрелгетен турул турар. Ядролуг боо-чепсектерниң эңдере бүдүрүүшкүнү чугаалаары безин берге айыылдыг уржуктарга таварыштырып болур. Нити дем-биле хөделир херек. Ол дээрге бүгү кижилерге болгаш кижи бүрүзүнге хамаарыжыр чүүл-дүр.

Силерниң-биле бөгүнгү ужуражыышкынывыска бо бүгүнүң дугайында чугаалаар бодаан мен, эргим эштер. Байырлыг.

БҮГҮДЕНИҢ, КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазын Тываның ажылчы чону бүрүн деткип турар

ҮЛҮҮВҮСТҮ КИИРИШТИРЕР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазын радиодан дыңнап, телевидениеден көргеннивис соонда, бистиң бригадавыстың кежигүннери чыглып чугаалашкан. Кижи бүрүзүнүң бодалы чаңгыс аай болган. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс делегейни дайын хайындан камгалаар дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылып турар-дыр.

Партияның болгаш чазактың тайбың дээш сагыш салыышкыннарында совет кижи бүрүзүнүң, делегейниң тайбыңга ынакшылдыг кижилериниң күзел-бодалдары болгаш идегели сиңниккен. Бистиң коллективтиң, өске-даа коллективтер-биле бир демей, чурттуң экономиктиг күрүзүн быжыглаарынга хире-шаа-биле үлүүн киириштирер дээш ажылдап турар. Чижээлээрге, он бирги беш чылдың баштайгы чылында интенсивтиг технология ёзугаар 500 га черге кызыл-тасты дарып өстүрер, оон бедик дүжүттү алыр хүлээлгелиг бис. Ол болза бүгү делегейде быжыг тайбың дээш демиселге бистиң база үлүүвүс болур.

В. НОВОСЕЛОВ.
«Саян» совхозтуң № 1 хову-трактор бригадазының бригадири.
Бии-Хем район.

КҮЗЕЛ-ЧҮТКҮЛҮВҮС ОЛ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнадым. Бистиң республиканың ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир демей, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың Чер кырынга быжыг тайбыңны тургузар, кижи төрелгетенни ядролуг дайынның халавындан чайладыр дээш доктаамал угланыышкынының ажыл-чорудулгазын бүрүн-биле деткип турар.

Американың Каттышкан Штаттары Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг чурум-биле чарлаан мораторийниң чугаазын тоомаазас, ядролуг частыдырыышкынны кылып, бистиң чуртка, чер бөмбүрзээниң тайбыңга ынак бүгү күштеринге удур чөңгээн октааны бистиң ... Империализм делегейниң эң улуг күрүнезиниң шак ындыг авантюризмн, кижилерниң эрге-ажыктарын тоор көрбес, келир үениң мурнунга харыысалга чок, сарыыл чок хөделиишкиннеринге удур тайбыңга ынак бүгү күштер демиседжип турар. Тайбың дээш демиселдиң мурнуку одуруунда бистиң чуртувустуң турарынга чоргаарландыр бис. М. С. Горбачевтуң чугаазынга келир үе, тайбың амыдырал дээш ханы сагыш салымнын сүүрлүг-ла илерээн-дир. Ол СЭКП-ниң XXVII съездизинге эң тодаргайы-биле бадыткаттынган бүгү-нитти тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары дээш угланыышкындан Коммунистиг партияның чайлаавазының илерели-дир.

Чер кырынга тайбыңның быжыглаары бөгүн шиитпирлиг хөделиишкиннерни негеп турар. Төрээн Коммунистиг партиявыстың, Совет чазаавыстың ол талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерин бүрүн-биле деткип турар бис. Тайбың дээр адаанга амыдырап чурттаары — бистиң чүткүлүвүс ол.

О. КАЛЗАҢ.
Ленин орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ның алдарлыг тудугжузу, персоналдыг пенсионер.

ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң телевидение дамчыштыр чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнадывыс. Ында сөс бүрүзүнде ханы утка сиңниккен.

Чүгле боттарывыстың дугайывыста эвес, харын база бистиң келир салгалывыстың дугайында сагыш салыр хүлээлгевисти медерел билбейн турар бис бе? деп, М. С. Горбачев бодунун чугаазында демдеглээн. Ол дээрге шынап-ла үезинде читген бирги чергениң чугула айтырыы-дыр.

Келир үениң кижилерин кижизидеринге эң-не кол чүүл — тайбың, аас дээр херек деп чүвени башкылар, бүгү совет кижилер-биле бир демей, шын билип турар бис. Чүгле тайбың дээр адаанга кижилер өөренир, ажылдаар, чурттаар аас-кежиктиг. Бистерниң өөредип турар уругларывыстың келир үеде салым-чолу тайбыңдан хамааржыр дээрзин утпайн турар бис.

М. С. Горбачевтуң телевидение дамчыштыр чугаазын бистиң школаның башкылары, өөреникчилери дыңнааш, бүгү совет кижилер-биле бир демей, Чер кырынга быжыг тайбың турзун дээш демиг үнүн кадып турарлар.

С. ООРЖАК.
Шеми ортумак школазының директору.

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

ФРЕЛИМО партияның Даргазы, Мозамбик Улус Республиканың Президентизи Самора Мойзес Машел кадайы-биле март 30-де совет удуртулганың чалаазы-биле Москвада чедип келген.

Найыралдыг чурттуң удуртукчузун болгаш оон кадайын аэродромга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко кадайы-биле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, албанның өске-даа кижилери барып уткаан.

(СЭТА).

ЛЕНИНГРАД ОБЛАСТЬ. КАЭЛАБА-ның үнүш ажылының Н. И. Вавилов аттыг Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң «Ногаан шыгжамырында» тараа болгаш мал чеми элактарның, ногаа болгаш бахча культураларының дазылы чемиштиг янзы-бүрү өзүт-сигеннериниң, чимистиг болгаш каттыг үнүштерниң, чаңгыс болгаш хөй чылдарда өзер сигеннериниң 350 муң ажыг хевирлери кадагалаттынып турар. Олар бедик продуктулуг чаа сорттарны болгаш хайнактарны үндүрүп алырынга үндезин материалдар боор турар. Чүгле сөөлгү 5 чыл иштинде ол институттуң коллекцияларынга үндезилээш, көдээ ажыл-агыйының янзы-бүрү культураларының 10 ажыг чаа сорттарын тургузуп, райончуткан. Оларны ажыглаарындан экономиктиг ажык — 32 миллион хире рубль боор.

Чурттуң аңгы-аңгы зоналарында институттуң дуржулга станцияларында кызыл-тастан болгаш картофельден эгелээш, шпинатка болгаш сельдерейге чедир элээн хөй культуралар ның бедик шыңнарлыг үрезиннерин өстүрүп турар.

Амгы үеде чурттуң селекционерлеринге кызыл-тастың болгаш көк-тарааның гектардан-на 70-80 центнер дүжүттүг болур сорттарының үрезиннерин чорудуп берип турар.

ЧУРУКТА: ҮАБЭШИ-ниң генетика салбырының улуг лаборантызы комсомолчу Наталья Парфентьева.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

КУРЛАВЫРЛАРНЫҢ АЧЫЗЫ

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталы доозулган. Бо үе «Совет Тыва» совхозтуң Шеңнелиг сүт-бараан фермазының коллективинге дыка дүшкүүрлүг болган. Ынчалзажок коммунистерниң хөлчегдиг шуулганынга тураскааттынган социалистиг чарышка болгаш съездиниң шиитпирлеринге кеберээ кирген ажылчыннарның могаг-шылаг чок күш-ажылының ачызында салдынган сорулгаларны боттандырып шыдаан бис.

Бирги кварталда күрүнеге дөртен тонна сүт дужаар турдувус. Ол — чыл планывыстың дөрттүң бир кезии-дир. Ону кыжын үеде сүт-саан эвээжеп, малдың ... вестеп, хар болгаш соок хаара тудуп турда — боттандырары берге. Саар инектер база эвээжээн, чамдыызының сүдү соолуп калган. Ындыг болгаш-та бүгү-ле аргаларны ажыглаары, курлавырларны тывары, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери негеттинип келген.

«Курлавырлар бистиң боттарывыстың холдарывыста, оларны сонуургаалдыг, ээ бот-биле ажыглаар болза, олар бедик бериичнин берип болур». СЭКП-ниң XXVII съездизинге М. С. Горбачев ынча деп чугаалаан. Ажылга ону удуртулга болдурган бис. Ынчангаш саанчы бүрүзүнге сүт саар онаалдазы хүн бүрүзүнде онааган. Партком болгаш кедээ совет күрээкомунун кежигүннеринден хүнүң-не бир кижи фермага дежурныйлап, саанчыларның ажылын хайгаарап турган. Саар малдың ажаалдазын болгаш чемгерлигезин база хынаткан. Оон кижи бүрүзүнүң онаалдазының күүселдезин хүнүң-не кызыл-булуңга азып, хуралдарга чарлап, социалистиг чарышты улам күштелдирген. Ындыг хемчеглерни албазы болза, планның күүселтезин берге турган.

Бо бачым үеде кажаа нити аштаар херексел ажылдаавайн турган. Ооң уламындан өдек аштаарын-даа, малга чем каап бээрин-даа, хол-биле боттандырып турдувус. Эрткен чылын ажыглалга кирген транспортёр эптекчилерниң шылдар чок кылганының ужундан, ур болбайн үрелген. Ынчалза-даа кижи бүрүзү организастыг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Мааңа саанчылар Мөңгүш Анайны, Мижит-оол Кок-Ургуну, бызаа ажаакчылары Анастасия Мөңдүргелин, Людмила Дамбыны, кадарчылар Мөңгүш Өнер-оолду, Валерий Дамбыны болгаш оон-даа өскелерни кызымак ажылдаазының демдеглезе чогуур. Фермага үргүлчү ажылдаар столоваяны ажытканы ажылга база дузалыг болган.

А. ЭНИКПЕН.
Шеңнелиг сүт-бараан фермазының эргелекчизи.

1500-ТҮ ШИЛЧИДЕР

АПРЕЛЬ 19 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга алдар болдурган ленинчи коммунистиг субботникти эрттирер дээн москвачыларның кыйгырыышкынын «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бир үн-биле деткээн. Найыралдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээн саналын деткээн хуралга коллектив кежигүннери бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар деп дугурушкан.

Күш-ажыл байырлалының хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар сорулганы салгаш, коммунистиг субботник эрттирер штабты тургускан. Ону Василий Семёнович Елисеев удуртуп турар. Ол байырлалдың хүнүнге кылыр ажылдарны, кижи бүрүзүнүң ажылдаар участогун, ажылдарның демдээлеп баш бурунгаар тодаргайлаткан.

Ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде шупту 432 кижи чаңгыс кижи дег ажылдаар үнген. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар. Ол хүн ажылдааш акшазындан 1500 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер. Коммунистиг субботник хүнүнде шалыпчы ажыл-ишивис партияның төрээн XXVII съездизиниң шиитпирлеринге бистиң күш-ажылчы харыывыс, Төрээн чуртувустуң улам шыйгы чечектелиишкининге салымныывыс болур деп хөмүр-даш тывылкычылары санап турар.

О. НАМАСАП.

Национально-краеведческий отдел

Камналга—экономиканың курлавыры

ТОДАРГАЙ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЖЫЛДАП КЫЛГАШ...

Республиканың үлетпүр, автотранспорт, тудуг болгаш коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң аразында одалга-энергетика курлавырларын камнаар талазы-биле социалистиг чарышка 1985 чылдың түңнелдери-биле тиилекчи болуп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Тыва профэвилелдериниң шилчир Кызыл тугун база акша шаңналын алган В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгү» комбинаттың кол инженери Д. М. Савальный-биле камналга дугайында чугаалажып олурувуста, ол «Главасбест» кол эргелеледен келген камналга талазы-биле онаалдаларны көргүстү. Ол онаалдалар эрткен чылдарны-биле деңнээрге, оранчок өскен, ылаңгыя электри энергиязын, бензинни камнаар талазы-биле онаалдалар улуг болду.

— СЭКП-ның XXVII съездизиниң материалдары-биле таныжып тура, камналга айтырыын чугулалап көрүп турарын эскердивис. Съездиге хүлээп алган 1986 — 1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынында «Бүдүрүлгени интенсификациялаарының эң чугула факторларының бирээзи болур камналга чурумун чайгылыш чокка күштелдирер. Курлавырлар камналгазын улус ажыл-агыйының өзүп турар херегледдериг хандырарының шиитпирлиг үндезини болдурар. Оттулар чуга, энергия, чиг эт болгаш материалдар талазы-биле херегледиин немелде өзүлдезиниң 75—80 хуузун оларны камнаарының аргазы-биле хандырарын чедип алыр» деп айыткан болгай. Ынчангаш бо улуг сорулгаларны күүседир талазы-биле ажылды чорударны бистен негеттинип турар—деп, Д. Савальный чугаалаан.

1986 чылдың баштайгы ийи айларының түңнелдери камналга талазы-биле кандыг курлавырлар барын, ам-даа кылыр ужурлуг чүүлдери тодаратканн. Сан-түң көргүзүглерин ап көөр болза, ниитизи-биле байдал комбинатта чүгээр эки. Ийи айларда онаалдаларда көрдүүгенинден ажыр 479 муң кет-шак электри энергиязы, 1451 гигокалорий чылыг энергиязы, 44,5 тонна дизель одаар чүүлү, 82 тонна чижеглеп санаан котел-печка одаар чүүлү камнап алдынган.

Ынчалза-даа бензин болгаш чиг эт камнап алырының онаалдалары күүсеттинмээн. Комбинатка бензин чарыгдалдарының фондулары эрткен чылда 600 тонна турганындан бо чылын 528 тонна чедир кызырылган. Камналга чогуп комбинаттың транспорт килдизиниң начальниги Н. Косоротов чогум-на оон-биле тайылбырлады. Комбинат эрткен чылын 585 тонна бензинни чарыгдаан азы 15 тонна «камналгалыг» болган-дыр. Ону камналга дээри берге, чүге дээрге, ылаптыг санаашкын чокка чижек-нормадан ажыр берип каан фондулар турганы илден-дир. Бо чылын берген бензин фондузунга өйлежири—ылап-ла камналга чурумун шыңгыы сагыырын негеп турар. А кандыг хемчеглер алдынганыл? Эртенинң-не ажылче үнер автомобильдерниң марка бүрүзүнге ортумаа-биле 100 километрни эртеринге чечир бензин лимидин берип турар. Бо хемчегге удурланып турарлар хөй. Ынчалза-даа оон эки талалары эвээш эвес: цехтерниң, участоктарының удуртукчулары боттарынга бижыглаан машиналарны ажыктыы-биле, курут чорууушкуннар болдурбайн, чүгле ажыл-агыйжы херектерге ажыглаарын кызыдып турарлар. Чолаачылар боттары база аңаа сонуургалдыг апарган.

Дизель одаар чүүлүнүң камналгазын чедип алырынга «БелАЗ»-тарның технологтуг ээлчеглерин бригада кержээни ёзугаар ажылче шилчиткени эки түңнелдерни берген. Эрткен чылдан бээр кывар-чаар материалдарның камналгазы дээш, шаңнал төлевирин тыптырын база артыкка чарыгдааны дээш, шалыдан тыртыр алырын чурумчуткан. Ам-даа тодаргай хемчеглерни алыры, курлавырларны ажыглаары чугула дээрзин январь-февраль айларының түңнелдери көргүскен.

Одалга-энергетика курлавырларының камналгазы эки дээрзин үстүнде сан-түңнерден көрдүвүс. Ол кылын чорудкан организас-техниктиг хемчеглерниң түңнели-дир. Төп электри станциязында болгаш руда кургадырында ажыглап турар хемир-даштың чарыгдаарының нормаларын тургускан. Электри энергиязының кол херегленчизи — арыглаар фабриказы, оон үлүүнге комбинаттың ниити энергия херегленчиниң 91 хуузу онаажыр. Ынчангаш комбинаттың энергетиктиг албаны кол кичээнгейин фабрикада энергия камналгазын чедип алырынче углаан. Цех, участок бүрүзүнге электри энергиязының чарыгдалының лимидин берген. Бир тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүрериинге чарыгдаар энергияның чижек-нормазын доктааткан. Дериг-херекселдерниң курут ажылдаарын эвээжедип, электри энергиязын бүдүрүкчүлүг эвес чарыгдаарын кызырган. Цех, участок бүрүзүнде электри энергиязын камнап алырының тодаргай хемчеглерни ажылдап кылып, оларның күүсеттинерин чедип алырынче улуг кичээнгейни салып турар. Рудникте чаа подстанцияны ажыглалче киирген.

Ынчалза-даа комбинаттың кол энергетигиниң килдизиниң инженери Н. Бойкоуң «Камналга чурумун ам-даа күштелдирип шыдаар ужурлуг бис» дээн сөстеринге каттышпас аргажок. Ону чүнүң ачызында чедип ап болурул?

Ол бир дугаарында, энергия чарыгдалының учет системазын шиңгээдип алыры-дыр. Ынчан бүдүрүлгениң күш-ажылчы эвилеңи, бригада бүрүзүнге, эң хенниг участок бүрүзүнге электри энергиязының чарыгдалын нормалап, ону түңнээр арга тургустунган. Учет системазын эрткен чылын шиңгээдип алыры болдунмаан. бо чылын ону албан ажыглалга киирери көргүнген.

Чылыг энергиязын чөптүг чарыгдаарының ажыглаттынмаан курлавырлары база эвээш эвес. Чылыг четкилеринде чидириглер бар болуп артпышаан, септелге-энергетиктиг цех инженер, чылыг четкилериниң, суг дамчыдар хоолайларының байдалын үргүлчү хынаар, септелге ажылдарын үезинде, шалыпкын чорудар ужурлуг. Агаар-бойдустуң байдалдары-биле дүүштүр температура графигин сагыыры чугула. Чамдыкта соок үеде чылыг энергиязын чедир бербес, а чылыг үеде нормадан эртир бергеш туруптар таварылгалар бар.

Чиг эт камналгазының ийи айларның онаалдазы күүсеттинмээнин айыткан болгай бис. Ооң чылдагааны комбинаттың кол инженери Д. Савальный артык кезектер чок болганындан үүрмектээр участоктуң элээн үеде ажылдавазын турганы-биле тайылбырлаан. Амгы үеде Курскиниң подшипник заводундан артык кезектер чедип келген. Байдалды эдер дээш боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Камналганың база бир курлавыры — ажылчы чоннуң чогаадыкчы энергиязын ажыглаарында. Эрткен чылын комбинаттың чаартыкчылары — ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар 150 чаартыкчы саналдарны киирген, оларның 110-ун бүдүрүлгеге шиңгээдип ап, 100 муң рубльдиң экономиктиг ажыын алган. Бо чылын база 100 муң рубль түңнүг экономиктиг ажыктыг бээр 160 чаартыкчы саналдарны шиңгээдири планнаттынган. Ийи айларның түңнели-биле бүрүткеттинген чаңгыс-даа чаартыкчы саналдын чүгү чүү болганыл деп дүвүрээзиннииг айтырыгны тывылдырып турар. Ажылдакчыларның чогаадыкчы идепкейиниң суларааны ол бе, азы организастааны кошкак болганы-биле херек кырында бар ажыл көзүлбейн турары ол бе? Боже кичээнгейни дарый углаза эки боор.

Камналга чурумун улам күштелдирериниң дүргедээшкининиң угланыышкыны негеп турар. Эрткен чылгы эки түңнелдер бо чылдың сорулгаларын шиитпирлээринге дуза болуп шыдавас. Камналга талазы-биле онаалдаларны ажылдың участок бүрүзүнге чедирип тургаш, кижи бүрүзүнүң ону күүседиринге киржирин чедип алыры чугула. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективинде камналгалыг ажылдаарының хуржулгазы бар. Ам ону ажыглап, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылып тургаш, чаа сорулгаларны шиитпирлээр апаар.

Н. КУУЛАР.

Он бирги беш чылдың дээзүкчү чылында «Чаа орук» совхоз теве санын оон мурнунда чылдагызындан көвүдеткен.

Ам республикада эң-не хөй тевелиг ажыл-агый ол. Ооң соонда «Улуг-Хая», «Х Улуг хурал» болгаш «Коммунизмниң херели» совхозтар дараалаштыр туруп, кайызы-даа ийи чүстен хөй баш тевени өстүрүп турар.

Тевелиг сес ажыл-агыйдан эрткен чылын чүгле «Коммунизмниң херели» болгаш Ленин аттыг совхозтар ол малды өстүрериниң планын күүседип шыдаан. Дөрт совхозта тевениң баш саны оон мурнунда чылда турганындан эвээжээн.

«Чаа орук» совхозта 270 ажыг теве бар, оларның 70-и адак. Оларны малчыннарда үлеп каан, хүн бүрүнүң ажылынга мунуп, шанактап база тергелеп ажыглап турар. Чайын сиген кезер машина болгаш грабль сөөртүр күш база ол. Ынчангаш ол ажыл-агыйда машина база трактор ажыглаары өске ажыл-агыйларнындан эвээш.

Совхозтуң тевезин хоочун малчын Дукуу Дугержепович Балдир биле аныяк тевежи Тимур Оолак кадарып турар. Олар он ийиги беш чылдың баштайгы чылында төрээн эңгин бүрүзүндөн бодаган алырын хүлээнген ажылдап турарлар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: хоочун тевежи Д. Балдир.

ҮЗҮКТЕЛДИРБЕС

Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында аныяк механизатор Афанасий Ондар ниитиниң малының кыштагдаашкынын чединишкининиг эрттиреринге эвээш эвес улуг-хуузун киирип турар. Ол «Беларусь» тракторы-биле Өлең. Сарыг-Хая, Кызыл-Тайга деп черлерде кыштагларже мал чемин хүн бүрүде сөөртүп чедирип турар. Ооң чүдүрүкчү өөрү Хүлер Ондар, Оюн-оол Монгуш олар база-ла шалыпкын ажылдап турарлар. Олар хүн үлүүн 100 хуудан кудулаттайн келгеннер. Мал чемнерин үзүктелдирбейн чедирери чугула дээрзин олар эки билирлер.

Б. ОНДАР.

«ШЫҢГА» ХАРЫЫ

ДААСКАН

Чадаана хоорайда столоваяларда белеткеп турар аъш-чемниң ассортиментизиниң чавызының, оон шынарының байдалының дугайында бистиң бижикчивис Ш. Дүвендей «Шыңга» шүгүмчүлеп бижээн турган.

«Солунга үнген шүгүмчүлелдиг-чагааның хыналдазын кылган, ол шын болуп бадыткаттынган. № 1 болгаш 2 столоваяларның поварлары О. А. Куулар, А. Ауельбекова, Т. Ф. Килина, Т. Ф. Потапова оларга кылып турар аъш-чемниң шынарын экижидериниң хемчеглерин алырын даскан дээрзин улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы Д. С. Куулар редакцияга харыылаан.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ЧОГУУР ХУУСААЗЫНДА КҮҮСЕТТИНЕР

Чөөн-Хемчик районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи партияның XXVII съездизиниң материалдары-биле таныжып турар болгаш ооң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап эгелээн. Коллектив бо чылдан эгелеп, экономиктиг шенелде аргазы-биле ажылдап турар. Ажылды мынчаар тургусканы чоннар кирген чагыгларны өй-шаанда күүседир, ажылдың культуразын бедидер, планныг онаалдалар күүседдезин чедип алыр арганы берип турар.

Моон мурнунда чагыкчы ачы-дуза көргүскенин дээш, азы чагыгны берип тура, чогуур хөлезиниңин өртээн төлээр турган. Ол акша-херекти план күүселдезинче кирер, а чагыглар үр үеде аңаа чыдар таварылгалар бедик турган. Бүдүрүлге эргелелинде байдал ам өскерилген. Чагыгны бүрүн күүсеткен соонда, кирген акша бүдүрүлге планының күүселдезинге кирер.

Коллектив эрткен февраль айда чоңга 11,7 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирер турган, ол сорулганы февраль 24-те 12 муң рубльге боттандырган. Экономиктиг шенелде мында оон эгелээн дизе, частырыг болбас. Нииити ажылга чаа арганың моон соңгаар идиглиг болурун коллектив билип турар. Бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары бо хүннерде март айның планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

Экономиктиг шенелде аргазы-биле ажылдап эгелээнин партияның XXVII съездизиниң идип үндүрген бүдүрүлгени дүргедедириниң хемчеглери-биле тудуш холбашкан дээрзин бүдүрүлге эргелелинде партия эге организациязының секретары А. Сарыглар чугаалады.

Чагыгларның көрдүнген хуусаазында күүсеттинген турарынче кичээнгей улгаткан. Идик септээр цехтиң мастери А. Оржак аңаа хамаарыштыр дараазында чүүлдү чугаалады:

— Чагыгларны күүседириниң хуусаазын бисте графиктээн. Неделя санында бызаа чогуур ажылывысты аңгылап, үлей салып алган бис. Ынчаар ажылдаарга, эптиг-дир.

Цехке кирип келгеш көөрүвүске, идиктерни мастер бүрүзүнүң чанында аңаа көрдүнген деңгирлерде одуруглай чыскаай салып каан болду. Мастерлер чагыгларын өй-шаанда шынары эки күүсеттинген турарын чедип ап турар.

Моон мурнунда чылдарда чамдык чагыглар күүсеттинместеп чыдып бээр, харын-даа шуут чиде бээр-даа таварылгалар турганын хүлээп алыкчы К. Монгуш чугаалады. Харысалга чок ындыг чүүлдер ам болбас, чурум шыңгыы, негелде улгаткан. Хүлээп алган соонда, чагыг ыяап-ла, күүсеттинер.

Коллективте он бир коммунист, он беш комсомолчу ажылдап турар. Олар чугула сорулга — чоннуң амыдырал хандырылгазын улам экижидер дээш демниг ажылдап турарлар.

К. ТЮЛЮШ.

ОН ИЙИГИ БЕШ ЧЫЛ: экономикага структурлуг өскерилгелер

12 триллион рубль — 1988 чылдан 2000 чылга чедир бистиң алыр деп турарывыс национал орулганың ниити хемчээли ындыг. Дециел көрээл ол Совет эрге-чагырганың бүгү-ле чылдарында турганындан хөй. Үстүнде айыткан хуусаага көрдүнген социал программаларны боттандырарынга чогум-на ол хире дециел чурттка херек.

Эки түңнелди чедип алырынга совет экономика кандыг аргаларлыгыл, оларны ол кайы чаар ажыглаарыл?

Спортка деңнелдей чугаалаар болза, ажа халыыр ужурлуг бедик талыгыр, ону белеткел чокка ажары берге. Бир эвес бнезги дег дүргедээшкининиг маңнаар болза, ол бедик ашпас. Эрткен он бирги беш чылда национал орулганың немей өзүлдези ортумаа-биле чылда 3,1 хуу болган. Көрдүнген социал программаларны күүседир теллээс, чылда бети дээрге 4 хуу немей өзүлде, а чүс чылдың төнчүзүнде оон-даа бедик — 5 хуу немелде өзүлде херек. Маңаа спортчу деңнелгени доозуп каалы, чүге дээрге делегейниң рекордчуларын чеже-даа хүндүлээр болзувусса, экономиктиг бедиктерни ажып эртери оранчок берге деп чугаалаар апаар. Оларның үнези база канчаар-даа ажыг улуг болгай.

ССРЭ-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргеледириниң пландары хамыктың мурнунда эртем-техниктиг деңнелдениң темпилерин чогуурубиле бедидериниң үндезинлеп турар. Оон ачызында чурттуң улус ажыл-агыйынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2000 чылга чедир 2,3-3,5 катап бедээр ужурлуг. Ол чорук чурттуң чонунуң херегледдерин хандырар ужурлуг материалдыг кежиктерниң хемчээлин ийи катап улгаттырар арганы бээр.

ССРЭ-ниң экономиктиг өзүлдезин дүргеледиринге он ийиги беш чыл шиитпирлиг рольдуг болур, ынчангаш ол үеде капитал салымыышкыннарын немей өзүлдезиниң темпизин чурт дыка улгаттырып турар—эрткен он бирги беш чылда 16 хуу турганындан 25 хуу чедир. Нииити хемчээл-биле алырга, ол немелде өзүлде, 170 миллиард рубль болур (эрткен беш чылда 125 миллиард рубль турган). А инвестицияларының ниити хемчээли беш чылда барык триллион рубль чедер.

Ынчалза-даа хамык ужур инвестицияларның аажок улуг хемчээлинде-даа эвес. Бир эвес структура политиказынга өскерилгелер-биле каттыштырбас болза, оларны улгаттырары кузенчиг ажыкты бербес. Мынчаар ап көөрге, эрткен чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг өзүлдезиниң оожумнааннычың бир эң кол чылдагааны—чаа тудугже улам-на хөй херецтилээрни киирип турган-даа болза, оларның бериичезин үе талазы-биле дыка узамдыгып турганы болгай. Фондулар аңаа-ла туруп турган болгаш, чечечиндер чугаалаарга, продукцияның немей өзүлдезин салдыкган чаа тудуг тавааа сыырып турган. Чаа тудугнуң үлүүнге бүгү капитал салымыышкыннарның үштүң ийи кезии, а ажылдап турар бүдүрүлгелерни ажыктыг кылдыр чаартырынга чүгле үштүң бир кезии онаажып турган.

Он ийиги беш чылда инвестициялар структуразы өскерлир. Оларның чаарты дериишкиннге тускайлаар үлүү дыка — чаартык кезии чедир — улгадыр. Келир үеде ол үлүгү харын үштүң ийи кезии чедирерин көрүп турар.

Бир тээ чамдыктар хөйнү ап турар болганда, өскелер эвээшти алыр апаар. Курлавыр камнаар технологиялар курлавырларны хөй чарыгдаар технологиялардан артык эргелиг болур. Үлетпүрге болза ол чорудулга мынчаар илерээр: болбазырадыр адырларының немелде өзүлдезиниң темпизи одаар чүүл чиг эт адырларындан ийи катап бедик болур.

Машина тудуушкунуң мурнады өстүрерин күштелдирери-биле эң-не улуг структурлуг өскерилгелер болур. Амгы беш чылда ол адырның хөгжүлдезиниң темпилери үлетпүрнү ниитизи-биле алганындан 1,9 катап бедик. Машина тудуушкунуң бодун чаартырын улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар, оон техниктиг деңнели станок тудуушкунуңун, прибор тудуушкунуңун, электрониканың болгаш электротехниканың хөгжүлдезинден хамааржыр. Ынчангаш олар ниити машина тудуушкунундан дүрген өзер.

Одалга-энергетика комплекизинге структурлуг улуг өскерилгелер болур. Атомнуг энергетика, газ үлетпүрү мурнады хөгжүүр. Чижээ, беш чылдың төнчүзүнде АЭС-терге электри энергиязын ажылдап кылырының үлүү барык ийи катап көвүдээр болгаш 20 хуу чедер.

Совет экономикага структурлуг өскерилгелериниң кол-кошунның-дыр. Олар социал программаларны күүседиринге херек чүүл болуру билдингир. Ол өскерилгелерниң ажыы чоокку чылдарда-ла билдинип кээр ужурлуг. Чижээ, калбак херегледдиң үлетпүр бараанарын бүдүрерин беш чыл иштинде 30 хуу чедир көвүдедири көрдүнген, ол дээрге үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити өзүлдезинде ажып турар темпилер-дир. Аъш-чем продуктуларын бүдүрүп турар адырлар база дүргедээшкининиг хөгжүүр.

Леонид **КОРЕНЕВ,**
ПМА-ның экономика тайылбырлакчызы.

БОЙДУС КАМГАЛАЛЫ—КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

Бис удур чорудуп турар ажылдар турзажок, бойдус камгалалының хажыдыкчылары-биле демиселди улам күштелдирери эргежок чугула апар чыдар. Мен Тожу районда балык камгалалының инспектору бооп 13 чыл ажылдап турар мен. Бо үениң дургузунда районда автотранспорт чылдан чылче көвүдеп турарын эскерип келдим. Час келирин билек, ол бүгү техника барын чедип болур черлерже углаптар. Чамдык черлерге балык камгалалының инспектору шуут чеде албас, а ол хажыдыкчыларда техника улам сайзыраңгай болур-дур. Ол-бо чорук турарларның аразында бойдуска барып дыштаныр хандыкшылыышкын айыыл-биле чопшээрээн херекселдер-биле балык тудар дээн кижилер бар харын. Ынчалзажок хетчеглекчи сорулгаларлыг чорук турарлар кайы хөй.

Балык камгалалының хоойлужудулгазынга хамаарыштыр лекция, беседаларны доктаамал чорудуп, тайылбыр ажылын күштелдирип турар бис. Лекция, беседаларга кижилер кичээнгейлиг дыңнаан, шупту чүвени билип орар ышкаш болур. Эрткен чылын 300 ажыг беседаны кылдым, 4 лекцияны номчуп, радио дамчыштыр 4 удаа тайылбыр ажылын чорутпуттум. Ынчалзажок хемнер ажыттынар, бүгү чүве катап чеглээр.

1985 чылда мээң участогумга балык тударының 127 хажыдыышкыннары илереттинген, 1800 рубль түңнүг торгаалды онааган, 400 рубль түңнүг чедирген ногаралды эгиттирген, 21 четкилерни хавырган. Чаңгыс районга бо хире хөй хажыдыышкыннар дүүрелдип болдурбас арга чок. Балык камгалалының инспекциязының ажылдакчыларындан аңгыда бо талазы-биле хемчеглер ап, дуза кадып турар ажылдакчылар база хомаар. Районнуң ниитики херектер килдизиниң, мал ажыл-агыйының, аңныыр ажыл-агыйының ажылдакчылары балык камгалалының талазы-биле хажыдыышкыннарны эскербейн эртирип турары канчап-даа таарышпас. Эрткен чылын Тоора-Хем лесничествозунуң лесниги Б. К. Гаврилюк дээрзи ийи четки салып, балыктар тура туттурган. Ол 10 мыйыты, 20 калыргыны чопшээрел чокка тудуп алган болган. Ол дээш бүрүүн онаап турар үеде эвериг турган Гаврилюк инспектор-биле колдамнажып, бак сөглеп турган. Ону 25 рубльге торгаан болгаш чедирген каражазы дээш 200 рубльди төлеттирген. Тожунуң мал ажыл-агыйының директорунуң адынга хемчег алыры-биле чоруткан бижикке харыы бербээн база эдентиг.

Районнуң девискээринде хемнериниң болгаш суг хөөлбектериниң арыг-силиг ажыттыышкын талазы-биле байдал база эки эвес. Хемнер, хөлдер чоогунда чурттап турар чурттакчылар дыка хөй бокту дош кырынче, суглардже киирип турар. «Тоора-Хем», «Май 1» совхозтарның бода мал фермалары хем эриниң чоогунда турар, өдек, богу хемнерже кирер. Чемишчидилгелерни болгаш хоран химикаттарны ажыглаап, кадагалаарының чуруму сагыттынмайн турар. Тоора-Хем суурда баржалар доктаар чер кылдынмаан, ам дээрезинде кээп турар черлери гүүйбу, шифер бузундулары-биле бсөталган. Районнуң партия, совет органнары инспекторнуң диилеглеринге чогуур харыыны бербейн, ол черлерге чурумну тургузарының айтыышкыннарын үндүрбээн. Соолгу чылдарда Тоора-Хем суурда, хем эриниңден ырак эвесте кывар-чаар чүүлдер станциязын тудкан. Ооң кывар-чаар материалдар сордурар тургузуглары чогуур негелделерге дүүшпес, нефть продуктулары сугга холуужуп турар. Электри станциязының начальниги П. А. Кузовлеви торгап турган-даа болза, мыда байдал өскерилбээн.

Тожу — республиканың онзагай булуңнарының бирээзи, ооң кавс-чараш чурумалдыг, байлак бойдузу аңаа камныг, хумагалыг хамаарылганы негеп турар. Байлак бойдустуң бир кезээ — хемнер, суг хөөлбектериниң эң хумагалыг камгалаары чугула. Чүге дээрге, хемнер, хөлдер баксырап, ооң суг режими өскерлир болза, бойдус ниитизи-биле ядарап эгелээри ол болгай.

Маңаа база бир дүвүренчиг айтырыгны чугаалаары чугула. «Тыва кобальт» комбинатка хамааржыр. Кызылдың шинчилел-ажыглал бүдүрүлгезиниң ажылдакчылары кайы-даа девискээрлерге чедип, тывыш ажылдарын чорудуп турар. Олар Тожунуң кайы-даа булуңнарынга чораан, бичии хемнерниң баштарында чуулда ажылдарын кылып, бульдозерлери-биле хемнериниң суун довурак-доозунну кылдыр доюлдуруп чорупт турар. Ол доюлдурган суглар 150-200 километр хемчээлге ындыг олчаан агып, хемниң режиминге, балык-байлаңынга багай салдарын чедирип турар.

Оон-биле чергелештир маңаа Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1984 чылдагы доктаалын сагындырары артык эвес. Ол доктаалга дүүштүр балык камгалал инспекциязының диилеглери ёзугаар бүдүрүлгелерниң, совхозтарның удуртукчулары суглар болгаш балык камгалалын боттандырары-биле транспортту, кижилерни тускайлап үндүрүп бээр хүлээлгелиг. Бо чүрүм бисте шуут болдунмайн турары хомудавчыг. Балык, суг камгалалын ийи-чаңгыс кижиниң эвес, а бүгү хөй-ниитиниң хереэ болдурар ужурлуг бис. Бо талазы-биле районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының, хөй-ниитизиниң деткимчезинге идегеп турар бис.

А. ДОРОФЕЕВ.
Тоора-Хемде балык камгалалының инспектору.
Тожу район.

КЕРЭЭ ЁЗУГААР АЖЫЛДАП ТУРАР

Чөөн-Хемчикте «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының ажыл-ишчилери өлүк белеткелиниң сезону доостурга, өске организациялар-биле керээ чаргаш, керээ ёзугаар кандыг-даа ажылдарны кылып турар. Тудуг ыяжы белеткээр бригаданы тургускан. Ол бригаданың ыяш белеткекчилери бо хүннерде Улуг-Хөндергейниң Ак-Хем тайгазында ыяш белеткелинде ажылдап турар.

Тывыышчылардан тургустунган тудуг ыяжы белеткээр бригаданың ишчилери № 463 болгаш № 3 кожуун чорууур механизастаттынган колонналарга тудуг ыяжы белеткеп бээр керээ чарып алган. Ыяш белеткекчилери ай санында 300 кубометр тудуг ыяжын кезип белеткээр хүлээлгелиг. Олар сөзүнге ээ болуп, бердиинген планныг онаалдаларын чединишкиниг күүседип келген.

Тудугга херглээр чудуктарны шилип тывар, оларны ужуларының ут-шиин тодарадыр талазы-биле мастерлер Алексей Иволгин, Чамыян Сарыг-оол оларның дуржулгазы улуг. Ыяш белеткелинде ажылдап турар Николай Чолдак-оол, Чимит Санчат, Анай-оол Ховалыг, тракторист Эртине Донгак үлүг-нормазын доктаамал ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорулп турар. Ыяш белеткекчилериниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

А. ДОНГАК.

ХЕМЧИЛЕР ЧАА АРГА-БИЛЕ АЖЫЛДААР

СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр РСФСР-ның Хем флодунуң министерствозунуң ажылдакчылары ажыл-агый чорудулгазының чаа аргаларынче транспорт адырларындан бир дугаар шилчип кирер. Чаа арга-биле ажылдаарының кол негелдези болза, хем транспортунуң бүдүрүлге бүрүзүнүң кармага чок болуру чедип алыры, ажыл-агый чорудулгазының бүгү чевирлеринге холу бот-орулга-чарылганы киирери, аңаа үндезилээш бүгү чевирниң ажылдарының сорулгалыг болурун чедип алыры. Ынчангаш планныг шээ көргүзүг — чүък сааарылгазы — сөөртүлгеден болгаш бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының өске-даа чевирлеринден орулга деп көргүзүг-биле солуттунар.

— Бистиң Тываның хемчилериниң бо бүгү хемчеглер база хамааржыр, ынчангаш бистиң ажылывыс база аңаа тургусту нар деп. Үстүү Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң начальниги Олег Витальевич Петров чугаалады. — Экономиктиг болгаш санажыырга талазы-биле ажыл-чорудулга бүрүзү-биле эки тургустунар. Бир-ле дугаарында ажылдакчылар санын кызырары чугула апарган. Флоттуң болгаш эрик албанының ажылдакчылар саны 10-15 хуу кызырары көрдүнген. Ону боттандырары күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн бедидер, эң мергежилдиг болгаш ак сеткилдиг ажылдакчыларының шалыңын өстүрер арганы бээр.

Бүдүрүлге чорудулгазынга чарыгдалдарны шыңгыы «контрольга тургузары чугула апаар. Кол болгаш дузалал бүдүрүлгелерге чарыгдалдар, сөөртүлгелерден орулга кирери, а ол ышкаш бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазының сан-хөө түңнелдерин доңнук бүрүзүнде сайтарар, санап көрүп турар апаар. Ол бүдүрүлгениң экономиказын доктаамал контрольдаар, ону башкарар, херек апарганда чогуур хемчеглерни алыр арганы бээр. Ажыл-агый чорудулгазының чаа байдалдарында бо чорук дыка чугула ужур-дузалыг.

А ооң мурнунда болза чаңгыс турган чүйк. Бүдүрүлгениң сан-хөө ажыл-чорудулгазы коллуунда-ла ай төнген соонда бухгалтер балансызын үнүрүп турда билдинер. Ындыг байдалдарда шалың фондузу-даа артыкка чарыгдаттына бээр, бүдүрүлге чарыгдалдарының кандыг байдалдыг билдинмес болгай. Мындыг таварылгада бүдүрүлгениң сан-хөө байдалынга ол чорук багай салдарын чедирип турган. ажылдакчыларының шалыңынга, шаңнал акша төлээринге илерел турган.

Ажылдың экономиктиг чаа негелделерин бүгү ажылдакчылар билген турары-биле тускай өөредилгени органнызастаар бис. Бирги ээлчегде ол өөредилгени судноларнын экипаджтары эртер. Оларның кижи бүрүзү теплоходтуң ажыглалы кайы хире чарыгдалдыг болурун, чүъктер болгаш пассажирлер сөөртүрүнүн планын күүседирге мирпаш кайы хире орулгалыг болурун, ол кижи бүрүзүнүң алыр шалыңынга кандыг салдарлыын тодаргай билген турар ужурлуг. Экономиктиг чаа негелделер ёзугаар ажылдааны, чаа ёзу-биле ажылдаары бүдүрүлгеже эвес артык чарыгдалдарны кызырарынга, эчис бедик түңнелдерни чедип алырынга салдарын чедирер.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында бистиң коллектив чүък сөөртүлгезиниң хемчээлин оон мурнунда чылдагындан 5 хуу көвүдедир ужурлуг. Республиканың тудугларынга херглээр дилыг материалдары кылыр чаа ажыл-агыйларынга Тожудан 140 муң кубометр ыяшты чедирип бээр бис. Ынчангаш бистиң хемчилерниң келир ажылдарынышкинге амдан илел хынамчалыг белеткенип турар. Амгы үеде теплоходтарының болгаш баржаларының кол кезии бүрүн септеттинген. Септелге ажылдарын, экипаждарнышкинге белеткелдин күүсаазындан он хонук мурнаар доозарын шиитпирлээн. Суднолар бүрүзүн хүлээп алыр комиссияга бир дугаар негелде ёзугаар хүлээдир деп септекчилер болгаш экипаштар чаазан.

Кызылдың барыын талазында Улуг-Хемниң солагай талакы эриинде судно септээр мастерскаяның тудуу уламчылап турар. Ол бисте чугула тудуг объектизиниң тудуун дүргедедири-биле хемчилер тудугжуларга боттарының специалистерин ришпирип, технологтуг дериг-херекселдерни, чүък көдүртүр техниканы, материалдарны берип турар. Тудугжулар-биле кады ажылдажылганың бо хевирин бир дугаар ажыглап эгелээн болгаш ол эки түңнелдерге чедирип турар. Тудуг ажылдары дыка шоокылчаан. Ынчангаш судно септээр мастерскаяны бо чылын ажыглалга киирерин магадылалы тургустунуп турар. Ол бүде бээрге суднолар болгаш баржаларның септелгезинге таарымчалыг байдалдар тургустунуп, септелгениң хуусаазын кызырып, шынарын экижидер аргалыг апаар бис—деп О. В. Петров түңнелинде чугаалады.

В. МААДЫР-ООЛ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Валентина Афанасьевна **Азанова** — хоорайның харылзаа белдириниң почтальону.

Дмитрий Иванович **Бабаков** — хоорайның харылзаа белдириниң почтальону.

Савелий Савельевич **Бабарин** — телефон-телеграф станциязының электромонтеру.

Ноэма Петровна **Баркова** — № 10 дузалал школазының башкызы.

Вера Антоновна **Башева** — № 15 ортумак школаның башкызы.

Семён Калинович **Бельков** — «Тыва коммунэнергонуң» электри четкилериниң участок мастери.

Вера Романовна **Блинова** — республиканың № 1 божудулга бажыңының херээженнер консультациязының акушерказы.

Семён Афанасьевич **Боярников** — Респотребсоюзтуң белеткел-сайгарылга баазазының директору.

Екатерина Васильевна **Ведерникова** — пассажирлер аргыштырар АТБ-ниң улуг бухгалтери.

Павел Павлович **Воротников** — хоорайның харылзаа белдириниң почтальону.

Михаил Васильевич **Гоненков** — аъш-чем бараанннарының садыының товароведи.

Мария Афанасьевна **Горобец** — республиканың № 2 божудулга бажыңының акушерказы.

Антонида Михайловна **Гусева** — телефон-телеграф станциязының телефонизи.

Татьяна Нестеровна **Долгова** — «Водоканал» эргелелдиң участогунуң машинизи.

Көк-кыс Ооновна **Донгак** — ажылчын аныяктарның кежээки № 2 школазының башкызы.

Павел Петрович **Доровских** — көдээ ажыл-агыйның химижидериниң республика станциязының улуг агрохимиги.

Тамара Херемовна **Доржу** — СЭКП обкомунуң партия архивиниң ажылдакчызы.

Серафима Митрофановна **Душинина** — профэвилелдиң автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылчыннарының профэвилел обкомунуң секретары.

Иван Васильевич **Евграфов** — хоорайның харылзаа белдириниң почтальону.

Николай Васильевич **Елизаров** — Тываның даг-техниктиг инспекциязының кол инспектору.

Нина Ивановна **Емельянович** — «Тыва коммунэнергонуң» төп чылыдылга пунктузунуң дежурныйы.

Фалилей Васильевич **Епишин** — Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң күрүне заказнигиниң егери.

Евдокия Потаповна **Ершова** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының инженер-фотометризи.

Нина Ивановна **Жаворонкова** — аныяк натуралистериниң республика станциязының методизи.

Анастасия Григорьевна **Жарикова** — Респотребсоюзтуң садыг баазазының кол бухгалтериниң оралакчызы.

Василий Алексеевич **Жбанов** — № 3 АТБ-ниң чолаачызы.

Валентина Васильевна **Запускалова** — Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң килдизиниң улуг экономизи.

Мария Филипповна **Зубова** — Кызылдың школа-интернадының кижизидикчи башкызы.

Александра Михайловна **Зыкова**—Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Улуг-Хем бөлүүнүң отряд начальниги.

Василий Игнатьевич **Иконников** — көдээ ажыл-агыйның химижидериниң республика станциязының улуг агрохимиги.

Нина Корниловна **Исаева** — пассажирлер аргыштырар АТБ-ниң улуг экономизи.

Валентина Ивановна **Медведева** — СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының вахтери.

Любовь Прокопьевна **Казанцева** — күрүнениң нотариус конторазының консультантызы.

Макар Леонтьевич **Казанцев** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Херектер эргелелиниң оралакчызы.

Николай Григорьевич **Карась** — телефон-телеграф станциязының электромонтёру.

Кондратий Фёдорович **Кауров** — Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң охотоведи.

Валентина Андреевна **Козлова** — № 15 ортумак школаның башкызы.

Эвелина Аркадьевна **Килакова**— Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң килдизиниң херектер эргелелиниң талазы-биле эргелекчизи.

Леонид Иванович **Ким** — «Тыва агроүлетпүртүдүг» каттыжыышкынның механизация эргелелиниң слесары.

Татьяна Васильевна **Кирюшкина** — хоорайның халдавырлыг аарыглар талазы-биле эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Полина Антоновна **Коржавина** — № 6 дузалал школазының башкызы.

Нина Фёдоровна **Кривченко** — республиканың уруглар эмнелгезиниң лаборантызы.

Сарыглар Маскыровна **Кужажи** — СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизиниң оралакчызы.

Монгуш Седипаевич **Кызыл-оол** — Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күркомитеттиң редактору.

Василий Николаевич **Лебедев** — Респотребсоюзтуң тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыны.

Николай Яковлевич **Леляк** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Хам-Сыра бөлүүнүң улуг геофизиги.

Валентина Алексеевна **Лихицкая** — Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң сөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының килдизиниң херек эмгелезиниң талазы-биле эргелекчизи.

Вера Яковлевна **Мананникова** — аныяк натуралистер станциязының методизи.

Олег Лазаревич **Махагаров** — республиканың № 1 божудулга бажыңының салбыр эргелекчизи.

Мария Фёдоровна **Микова** — Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң санаашкын төвүнүң оператору.

Наталья Акимовна **Мистрюкова** — № 2 ортумак школаның өөредилге эргелекчизи.

Бильчит Манай-ооловна **Монгуш** — ажылчын аныяктарның кежээки № 2 школазының башкызы.

Татьяна Деменчиковна **Монгуш** — Кызылдың башкы училищезиниң башкызы.

Василий Куприянович **Мордвинцов** — Профэвилелдиң медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң инструктору.

Любовь Павловна **Муромцева** — Чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң чунар-бажыңнар болгаш хеп чуур черлер комбинадының пресстекчизи.

Хажитпа Кожараповна **Норбу** — СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантызы.

Татьяна Николаевна **Павлова** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүне арбитражының кол арбитри.

Валентина Михайловна **Панкратова** — «Тыва суг тудуг» трестиң тудуг-монтаж эргелелиниң улуг инженери.

Алексей Александрович **Панов** — Тываның профэвилелдериниң килдис эргелекчизи.

Элеонора Степановна **Потериева** — № 6 дузалал школазының башкызы.

Нина Васильевна **Рышкевич** — хоорайның харылзаа белдириниң почтальону.

Нина Прокопьевна **Сильченкова** — көдээ ажыл-агыйның химижидериниң талазы-биле республика станциязының улуг картографы.

Владимир Александрович **Симаков** — Тываның даг-техниктиг инспекциязының начальниги.

Александра Васильевна **Соболева** — Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайжыткан автобудурулгезиниң малыры.

Анастасия Ниловна **Терешкова** — Кызылдың школа-интернадының улуг кижизидикчи башкызы.

Пётр Максимович **Тимошенко** — Респотребсоюзтуң АТК-зының слесары.

Валентина Алексеевна **Толстикова** — чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң чунар-бажыңнар болгаш хеп чуур черлер талазы-биле комбинадының ажылчыны.

Василий Кузьмич **Тупицин**— Тываның Аптека эргелелиниң чолаачызы.

Анна Ильинична **Уколова** — № 6 дузалал школазының башкызы.

Сенмит Боолуклаевна **Хертек** — республиканың кеш аарыгларынга удур диспансериниң санитарказы.

Лидия Яковлевна **Хозеева**— № 8 ортумак школаның башкызы.

Очур-оол Чажинович **Хомушку** — телефон-телеграф станциязының электромонтёру.

Василий Николаевич **Хомяк** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының слесары.

Александр Георгиевич **Чашин** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Херектер Эргелелиниң ажыл-агый эргелелиниң парлалга цегиниң ажылчыны.

Валентина Николаевна **Черепанова** — Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинадының бухгалтери.

Галина Ивановна **Черкашина** — № 8 ортумак школаның директору.

Фаина Константиновна **Черноусова** — № 2 АТБ-ниң план килдизиниң начальниги.

Юрий Морленович **Чигжит-оол** — профэвилелдиң юрисконсультантызы.

Шурумаа Шулукаевна **Шыырап** — СЭКП обкомунуң ниити килдизиниң сектор эргелекчизи.

Севил Сюрюновна **Юмбуу**— Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы.

Вера Павловна **Юркова** — көдээ ажыл-агыйның химижидериниң республика станциязының килдис начальниги.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Ч-Д. ОНДАР.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай, 1986 чылдың март 25.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ӨҢНҮКТЕРНИҢ БҮЗҮРЕЛДИГ БАЗЫМЫ

Чурттуң муруу кызыгаарының чоогунда, Осогово болгаш Рила сынныарының аразында шынаада Кюстендил крайны Болгарияның «чимистиг сады» деп шаг-шаандан тура адап келген. Ол бодунуң черешнялары, грушалары, яблоктары база... кыстары-биле сурагжаан. Садымныг зурукчу Владимир Димитров-Майсторнуң чуруктарында олар чечектелген чимистиг ыяштар дег сагындырар. Баштай көөр болза, ооң ажылдары XX чүс чылдың эгезинде чурукчуларының-биле дөмейлешкек. Ынчалза-даа ол чүгле даштындан көөрге ындыг. Сугнуң чаңгыс дамдызынга бүдүн океан көрүнчүктелир деп деңнелгени ажыглап чугаалаар болза, Кюстендил округунуң хөгжүлдезинде өскерилгелер бүгү чурттуң көргүзүптер.

Чижээ, округтуң бүдүрүкчүлери бөгүн ниити-ле хүн иштинде үк черге 1944 чылда бүдүрүп турганы хире үлетпүр продукциязын кылып турар-дыр. Болгарияның бүгү-ле округтарында база ындыг, чурт бодунуң Коммунистиг партиязының XIII съездизин кайгамчык чедиишкиннерлиг уткаан.

Ол чедиишкиннер БКП ТК-ның апрель (1956 ч.) Пленумунуң шиитпирлери-биле дорт холбаалыг, ынчан чуртту дүргедээшкиннинг индустриализастаарынче, көдээ ажыл-агыйны эде тургузарынче угланыышкынны тевилээн. Бүгү угланыышкыннарга республиканың шапкын өзүлдезиниң стратегиязын аңаа тодараткан.

Төөгү талазы-биле кыска хуусаада болгар улус колдуунда база бир Болгарияны, ындыг боорда көңгүс чаа Болгарияны, тургускан. Ол хөөредиг эвес. Сөөлгү үжен чылдарда чурттуң национал орулгазы барык 8 катап көвүдээн. Канчаар-даа ажык улуг материал-техниктиг бааза тургустунган. Бүдүрүлге фондулары он бир катап улгаткан. 1985 чылда көдээ ажыл-агый продукциязын 1956 чылдыңындан 2,3 катап хөйнү бүдүрген. Чоннуң боттуг орулгалары дөрт ажыг катап өскен.

БКП ТК-ның февраль (1985 ч.) Пленумунга БҮР-га эртем-техниктиг революцияның интенсивтиг боттандырарының чаа угланыышкыннарын ажылдап кылган.

Аңы-дуңма чурттар-биле, ылаңгыя Совет Эвилели-биле кады ажылдажылгага кончуг улуг ужур-дузалыг деп болгар эртемденнер болгаш экономистер санап турар. Совет Эвилели биле Болгария эртем-техниктиг каттыжыышкыннарны кады тургузарының эгелекчилери болган. Ол керектиң эгезин эрткен күзүн СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң БҮР-га барып чорааны салган.

Каттыжыышкыннарны тургузары ниити чурттуң экономиказынга интеграцияның шынар талазы-биле чаа чадазы болур деп, БКП ТК-ның январь (1986 ч.) Пленумунга БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БҮР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков чугаалаан.

Бо талазы-биле улуг болгаш ажыктыг дуржулга чыгдынган. Совет специалистерниң киржилгези чокка туттунган улуг бүдүрүлге Болгарияда барык чок.

Регионнуң төвүнде, дөрт күрүне-биле—Румыния, Югославия, Греция болгаш Турция-биле — ниити кызыгаарлыг болгаш, Болгария аңаа чаагай кожа-челбээ чоруктуң, бүзүрээшкининиң база бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың байдалын тургузарынга чугула рольдуг болуп турар. Балканны ядролуг болгаш химиктиг чепсектен хостуг зона болдурарының дугайында саналдарны амыдыралга боттандырарының херээнге ол идепкейлиг турушту ээлеп турар. Ындыг угланыышкын кижи төрелгетенни ядролуг узуткаашкындан камгалаарынче углаткан Совет Эвилелиниң, Варшава Керээзиниң өске киржикчилериниң күрүнелериниң күженишкиннеринге долузу-биле дугжуп турар. Чогум-на харын ынчангаш М. С. Горбачевтуң январь 15-теги Медеглели Болгарияга бүгү улустуң деткимчезин алган.

БКП-ның XIII съездизинге белеткелдер үезинде болуп эрткен СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин бо хүннерде Болгарияда улуг сонуургал-биле чугаалажып көрүп турар. Үшкү муң чылче оруктү дидим болгаш шиитпирлиг ээп турар совет коммунистериниң партиязын болгар улус таныжы-биле хүндүлеп турар деп бүзүрелдиг чугаалап болур.

Владимир **АБРОСИМОВ**,
СЭТА-ның корр.

София.

ДАШТЫКЫДАН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БЕРЛИН. (СЭТА). 1986 чылдың январь 15-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Медеглелинде бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг болгаш химиктиг чепсектерниң курлавырларын долузу-биле чок кылырының, космостан согуг кылыр чепсектерни хоруурунуң программазы тайбыңны камгалаарынга, бүгү талаларга бир дөмей айыыл чок оруукту тургузарынга амгы үеге чедир туруп көзбээн эң улуг арганы берип турар. Ол программа сарыылдыг болгаш шынныг оруукту удурттуп болдуруп, кижи төрелгетенниң тайбың келир үезинче чүткүп турарларының эң улуг күзелдерин илередип турар. Ол дугайын немец ажылчын аңгының революстуг тулчуушкуннарының 65 чыл болган оюнга тураскааткан Галлеге болган массалыг митингиге чүве чугаалап тура, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер медеглээн. Черге болгаш космоска тайбыңны кандыгларынче чүткүп турар ГДР-ниң политиказының принцивин бо чылдың апрельде болур ГСЧП-ниң XI съездизинге бадыткаар деп, Э. Хонеккер айыткан.

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң Араттың революстуг намының ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Жамбын Батмунх Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, Моол Арат Республиканың Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Джанибековту хүлээп алган. Совет космонавт космоска совет-моол экипажтың кады ужудуушкунунуң беш чыл оюн байырлаары-биле холбаштыр Моолда чеде берген. ССРЭ болгаш Моолдуң кады ажылдажылгазы космостан Черни өөренип көөрүнүң болгаш космос делгемин кижилерниң чаагай чоруунга, тайбың сорулгаларга шиңгээдип алырының бүзүрелдиг үлегерлериниң бирээзи болур деп, чылыг, чүректиң ханызындан болган ужуражылга үезинде ол демдеглээн.

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Чуртта эгелей берген тайбыңның чаңчыл болган чадаг маржыының үезинде Копенгагенге болган тайбың болгаш чепсегленишкинниң дүжүрери дээш чыскаалга 20000 ажыг каттаннар киришкен. Бодунун 63 километр оруун Ведбекте шериг комендылалының штавындан эгелээн чыскаалганнарның чолаашаа Каттышкан Штаттарның Невадага кылган ядролуг чашылдырыышкынынга шыңгыы удурланыышкынны илередири-биле Копенгагенде АКШ-тың элчин чөлээниң бажыңының чанынга доктааган. Найысылалдың Ратуша шөлүнге митинг болган. Ооң киржикчилери ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыры негээн болгаш американ «сылдыстар дайынының» программазын буруу шаан. Европаның Соңгу чүгүнге ядролуг чепсек чок зонаны тургузарын саналдааннар.

ТОКИО. (СЭТА). Нью-Йоркта Каттышкан Нацияларның Организациязының бажыңынга атомчут болгаш водородтуг чепсекти хоруур дээш бүгү-япон чөвүлелин (Гэнсуйкио) кылыр деп шиитпирлээн фотоделгелгезиниң сорулгазы — делегейниң хайгааратызынге Хиросиманы болгаш Нагасакини ядролуг бомбалааныының чоргүнчүг үр-жуктарының дугайын чугаалап бээр болур. Көргүзүг чүүлдерин организастап тооуларынга КНО-нуң удуртулгазындан ол чөвүлел чөпшээрежип алган. Делегейниң аңицаторларынга бүгү талалыг деткимчени көргүзерин гайыбының япон талалакчыларынга ол аазаан.

ЛОНДОН. Британ найысылалга чоокта чаа мырыңай аңаа эвес конкурс болган. Аңаа бирги шаңналды алыр эрге дээш Англияда эң-не узун болгаш каас чараш баш дүктерлиг херээженнер маргыжып турган.

ЧУРУКТА: оң талазында—Джин Берджес. Ону чаңгыс үе-биле тиилекчи кылдыр хүлээп көрген. Ооң бажының дүгүнүң узуну таптыг-ла 1,85 метр болган.

АП — СЭТА-ның телефотозу.

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ: ИЙИ АҢГЫ АМЫДЫРАЛ

ДОРЖУ ӨНЕР БҮГҮ СТУДЕНТИЛЕР ЫШКАШ

Доржу Өнер бүгү совет студентилер ышкаш аңаа-ла студент. Ол Кемерово университединиң юридиктиг факультединиң IV курузунда өөренип турар. Доржу шыырак спортчу эвес, ынчалза-даа спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге киржип турар. Комсомол ажылдакчызы-даа эвес, ынчалза-даа аңаа дааскан хөй-ниити ажылдарын күзелдиг-биле кылып чоруп турар. Ол өске бүгү студентилер ышкаш, стипендияны ап турар. Доржу Өнер — ортумак студент. Ынчангаш деңнелге кылырынга эптиг боорга, ооң амыдыралын номчукчуларга таныштырдывыс.

Доржу Өнерниң ачазы Улуг-Хем районунуң бир совхозунда бызаа кадарып, авазы саанчылап ажылдап турар. Көдээде чурттап, бодунун ажыл кылып турар кижилерниң ажы-төлү дээди өөредилге черинде 40 рубль стипендия ап өөренип турарынга бистиң чуртувуста кым-даа кайгап магадавас. Ол бисте аңаа-ла дүрүм ёзугаар болуушкун-дур. Америкада, Англияда, Францияда чурттап турар аныяк кижилер ону ве-денсиер, магадаас ийик.

Доржу Өнер өг-бүлелиг, бир харлыг уруглуг, университеттиң общежитиезинде чурттап, айда чүгле 6 рубль төлээн. кадайы-биле кады чаңгыс курста өөренип турар. Бо студент өг-бүлениң амыдыралы-биле ам-даа ханы таныжарга мындыг: 80 рубль стипендия үш кижи составтыг өг-бүлеге чедишпес деп чүве билдингир. ынчангаш Д. Өнер бодунуң ол байдалын экижидери-биле 86 рубль шалыныг дүнеки таңныыл ажылынга кирип алган. Аңаа немештир профэвилелдериниң чылдың берип турар дедир эгиттес дузаламчы акшазы оларга база улуг дөмек болуп турар. Студент өг-бүле ясли хөлезиниң төлээринден хостаткан, олар боттарының столовайындан чиик өртек-биле чемненип, уруунга уруглар кухниязындан сүт аймаан халаска ап турар. Ооң кадында ол хоорайда студентилерге тускай амыдырал хандырылга комплекизин ажыткан. Аңаа чайгы, кышкы, спортчу дээш кандыг-даа хепти чиик өртек-биле быштырып, даарадып, септедип ап болур, телевизордан эгелээш, фотоаппаратка чедир кандыг-даа херек чүүлдерни хөлезилеп ап болур.

Аныяк өг-бүлеге ада-иези дузалап турар бе? Барыын чүк чурттарында болза, ада-иези-биле уругларының аразында бот-боттарын тооппас. 18 хар четкен соонда бодун бил дээр болгай. А бисте ындыг эвес. ада-иелер хоорн-даа кандыг-бир багай чүве болбазын дээр сеткили-биле харык-даа уругларының «мойнунга олуртуп» алыр, экиел дээн чүвезин-не «сөңнеп» турар таварылга кайы хөй болгай. А бистиң таныжып турарывыс Доржу Өнер азырадыкчы хөөнүг эвес кижи болду. Бирээде, ол боду ажылдап ап турар. Ийиде, өг-бүле экономиказын эки билир, оларга бүгү-ле херек чүвеге акша четчип турар, чуртталгага ынак, харын-даа бар-чок чүвезин өске эштери-биле алчып-бержип чоруур кижи болду. Ооң-биле кады ол ада-иезинден хамаарылгалыг чурттаарында эки чүве чок деп санап турар. Д. Өнерниң даштыкы шокар пестерге ындыгла кончуг хөйнү чок. Ооң бодап турары-биле алырга, шокар пестер сурер кижилер боттары боттарын-на каттырынчыг, эвеек байдалга таварыштыра бээр.

Ортумак студент кижиниң дыштаныылгазын канчаар эрттирип турарын билип алыры-биле Доржу Өнерниң дыштаныылгазын канчаар ажыглап турарын айтырдывыс. Ол бистиң чуртувустуң миллион-миллион студентилери ышкаш, дыштаныр эргезин кандыг-даа чайгылыш чок долу ажыглаар, ында маргылдаа азы чигзиниг турбас ужурлуг деп санап турар. А даштыкы чурттарда аныяк кижилер дыштаныр эрттирер хире материал талазы-биле арга-шинээзи чок болуп, өөредилге хөлезиниң төлээри-биле бир-ле черге ажылдап эрттирип турарлар.

Совет Эвилелинде студент аныяктар өөредилге хөлезинин канчап төлеп алырыл деп бодал-даа бодавайн турар. Оларның орнунга күрүне ол дугайын сагыш салып, аныяк кижиниң эртем-билиг чедип алыры дээш бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Бистиң чуртувуста дээди өөредилге черинге студент кижиниң бир чылда өөрениринге күрүне 900—1100 рубль чедир чарыгдалды үндүрүп турар.

Доржу Өнер бир дугаар курс дооскаш, чиик өртектиг путевка-биле Моолче экскурсиялап дыштанып чораан, а үш дугаар курсту дооскаш, ол «Найырал поездизи»-биле Москва—Ленинград — Рига—Таллин маршрут-биле дыштанган. Бистиң чуртувуста Кара Далайда болгаш Кавказта аныяктарның Бүгү-эвилел спорт-кадыкшыл дыштаныылга черлери база бар. Чылдың-на ында хөй-хөй студентилер дыштанып турар.

Доржу Өнер келир үезин дээш бичии-даа хуйгуревейн чоруур. Ол көдээ амыдыралга ынак, көдээге чурттаарын күзеп чоруур. Өнерлериниң өг-бүлези өөредилгезин дооскаш, Тываның районнарының кайы-бирээзинге ажылдаар күзелдиг.

— Кайы-даа районга баарывыска, биске бажыңны бээр, уруувусту садикке тургузуп алыр бис. Шилип алган мергежилдивиске ынак бис. Түрген-не дооскаш, ажылдаар күзелдиг бис—деп Д. Өнер чугаалап орар. Кемерово университединиң бир студентизиниң чүгле ат, фамилиязын өскертип кагдывыс.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

АКШ-та Бостон хоорайның Уотертаунд кудумчузунуң ийи каът бажыңында студент Джон Смит чурттап турар. Ооң-биле беседаны кылып, амыдырал-чуртталгазының байдалы-биле таныжкан бис.

СТУДЕНТ ДЖОН СМИТ, ООҢ АМЫДЫРАЛЫ

Номчукчуларга билдингир болуру-биле бир-ле дугаарында ооң социал байдалының дугайын чугаалап көрейн. Чүге дээрге, Барыын чүк чурттарында кижиниң социал талазы-биле ук-ызыгуурундан бүгү чүве хамааржыр болгай. Студент Джон Смит ортумак аңгы бөлүүнүң кижизи. Ооң ачазы күрүне албан-хаакчызы. Ол хире байдалдыг, хөй акша-хөреңги капиталы чок, ортумак кижиге чүгле ызыгуурттаннарның ажы-төлү өөренир, чуртта алдар-сураглыг дээди шынарның өөредилге черинче кирип, «бедик чадаже» көдүрлүр дыка берге. Джон Смит ону амыдыралында көрген.

Ол мынчаар болган. Баштай Д. Смит Гарвардтың колледжизин доозар, ооң соонда бүгү чуртта билдингир ажыл-херекчи администрациязы деп ададып турары Гарвардтың салдар-хамаарылгалыг, ийи чыл хуусаалыг школазынга өөренип кирер аргалыг болган. Ол школа капиталистиг фирмаларының удуртур ажылдакчыларын белеткеп турар. Гарвардтың ол өөредилге черин дооскан диплом бай ызыгуурттан кижиниң эргезин аңаа бараны тыпсып берип, ооң дузазы-биле бодунуң ортумак аңгы байдалындан «хоорлуп», хөреңгитеннериниң аразынче кирип, улуг эрге-дужаал сүрүп, шыырак дээн кандыг-бир концернге азы банкыга ажылдап болур.

А ортумак аңгыдан үнген Д. Смит Гарвардтың өөредилге черинге эскелеап аристократ ызыгуурттанныарның болгаш хөреңгитеннерниң ажы-төлүнге аартыктадып эгелээн болгаш олар ону кижи деп тоол көрбес, кызар, кыжырыыр апарганнар. Ооң кадында студент Смитти ооң-даа дора дүвүредип турар айтырыг бар. Гарвардка өөренирге, ооң хөлезиниң дыка хөй акша. А аңаа чүгле өөренгени дээш эвес, өг-бүлезин — кадайын, бир харлыг уруун азыраар акша база херек.

Кижиниң материал байдалының айтырыы Барыын чүк чурттарында амыдырал-чурттаарының кол чөленгиижи. Ынчангаш Смиттиң өг-бүлезиниң экономиктиг байдалын база каксы көрүп көрээлинер. Хоорай кыдыында ийи өрээл бажың. Аъш-чем, идик-хеп, коммунал ачы-дузазы дээш чылда олар 10 муң хире доллар үндүрерлер. Гарвард университединге өөренириниң хөлезини 9800 доллар. А Смитте ол хире акша чок.

Джонуң-даа, ооң кадайының-даа төрелдери оларга дуза кадып, оларны бут кырынга тургузуп каар деп бодавайн турарлар. Америкада, өске-даа капиталистиг чурттарда черле ындыг. Назы четкен уруглары ада-иези көрүнмейн баар, олар бот-боттарындан хамаарылга чок чурттап турарлар.

Джон Смит бодунуң материалдыг байдалын кандыг-бир арга-биле чүгээртедир дээш бир столоваяга сава чуп ажылдай берген. Ооң-биле кады Джон Смит өөредилгезин бичии-даа кошкаш кылбас, хүннүң-не 5— 6 шак кичээлдээр ужурлуг. Чүге дээрге, ол университеттен үндүртүр болза, чүгле ооң бүгү күзелдери буступ дүжер эвес, материал талазы-биле улуг когаралга таваржыр. Ол өөренип кирерниң муруунда чээли кылып алган, ынчангаш Джон ооң үндүртүр болза чуу-даа чок чүгле хөй өрелиг артар. Оон ам кылган өрезин безин Гарвард университедин дооскан соонда 4 — 5 чыл төлеп келиринге четчир.

Хостуг үе? Джон Смит хостуг үе деп чүл ол деп чүвени безин орта билбес. Чүге дээрге, ол хостуг үе хамаанчок шөлээлеп безин көрбээн. Университеттиң баазазында дыштаныр чер чок дээр болза шын эвес апаар. Ында спорт залдары, эштир бассейн-даа бар. Ынчалза-даа ол чүгле ортумак аңгы бөлүүнден үнген Смитке эвес, хөй акшалыг, «үстүкү чаданың» кижилериниң ажы-төлүнге кылдыр тургустунган.

А Смиттиң хостуг үезин бодунга ажыктыг кылдыр чөп ажыглаар, спортка хандыкшыыр үези-даа, акшазы-даа чок. Ол бир дугаар курсту дооскаш, чайгы үеде бир ай хире ажыл дилеп келген, адак сөөлүнде бир кафеге официантылап, а өөредилге чылы эгелээрге, сава чуп ажылдай берген.

Ынчалза-даа Джонга эң таарымча чок байдал өөредилге чылы доостурга, студентилерни аңгы-аңгы кампанияларже ажылдап чорудуп турар үеде таваржыкан. Ооң ады улуг банкылар, корпорациялар хамаан чок, бичии хемчээлдиг фирмаларда безин кирбейн барган болган. Джон Смит университетти доозуп алырымга-даа, мээн ол черлерге ажылдаарым кордаан херээм чок-тур деп чүвени ам кээп билип каапкан.

Бодунуң келир үезиниң дугайында ооң бодаар безин кониу чок. Гарвард университедин дооскан соонда ол дээрелле дизе, кандыг-бир булуң черде контора бухгалтериниң дузалакчызы болуп ажылдаар берзе экизи-ле ол. А ол албан-дужаалга Смитке бүгү өөредилгениң дутлаары-биле он хире чыл негеттинер.

Бодунуң эргелериниң талазы-биле Джон Смитте чугаалаар чүве чок. Чуртта чорудуп турар ниити пропаганда ёзугаар алыр болза, социал байдалындан хамаарылга чокка ол кандыг-даа бедик албан-дужаалга ажылдап болур. А херек кырында ындыг эвес деп чүвени Джон бодунуң амыдыралынга көрүп четтиргикен. Өөредилге талазы-биле эргезин ол ажыглаан. Чуртта салдар-хамаарылгалыг дээди өөредилге черлериниң бирээзинче кандыг-даа харылзаа, хөй акша-хөреңги чок турган кирип алганын ол алыс «шииде чыдыык сылдыс адаанга төрүттүнгенмен» деп бодап чоруур. Джон Смиттиң күш-ажыл талазы-биле эргези быжыг эвес чок, харын-даа салдар-хамаарылгалыг өөредилге черин доосканын дипломуу безин ол эргени камгалап шыдавас. А дыштаныр эргезин студент Джон Смит ажыглап шыдавайн турар. Чүге дээрге ооң шөлээлеп чоруур хамаан чок, кино, театр, экскурсияларынга материалдыг байдалы чедишпес. Ол бүгү Американың Каттышкан Штаттарында хөй акша-хөреңгиниң негээри билдингир.

Америкада бай-даа, ядыы-даа эвес, ортумак аңгының студентизи Джон Смит мынчаар чурттап турар-дыр. Ол бо чылын дээди өөредилге черин доозар. Ооң-биле ужуражылга үезинде бис амыдыралдың утка-шынарын, кижиниң аңаа туружун амаарылгазын канчаар билип турарының дугайында хөй айтырыгларны салыр бодаан бис. Ынчалза-даа ооң сонуургалы кызыы. Ону үргүлчү дүвүредип чоруур чүве чүгле материалдыг айтырыглар болган. Джон Смиттиң даарта хүнү келир үези бүдүү чок, хөй айтырыгларның адаанда туруп турар.

И. БОРИСОВА.

(«Аргументы и факты» неделяның солуундан).

КИНОРЕЖИССЁР—УЖУДУКЧУ ЧОРААН

— Мээй дайын хоочуннарын өнүүтеринде байдал мээнимден өскө-даа болуп чадавас. А дайын дугаймында сактышкынның штурары менээ дыка берге. Херээженнер дээрге, ыдыг бодалдарга дыка аазыр улус дээрэн биздингир болгай — дең, ол бажыңның ээзи, дүнеки бомбалакчы самолёттар полгунуң ужудукчузу чораан Евгения Жигуленко чугаалай-дыр.

Бо дээрге, Ада-чуртуң Улуг дайынының чылдарында бистиң Шериг-Аглаар Күштеринге командирлерни, ужукучулары, штурманнары, чеде ажылдап турар составы шупту-ла 20-деп 30 хар чедир назылыг херээженнерден тургустунган кара чангыс полк-тур.

— Бистиң полкту тургузарынга совет командылал зораазы-на дорт хонуы бербеккеп, Евгения Жигуленко сактып чугаалаар. — Херээжен эмчилер, санитаркалар, төө чүүкчүлэры болгаш оон-даа өске... Бо бүгү шупту улуска билдингир, анда-ла чүве мышкаш сагындыпар апаргаш болгай. А цериг ужудукчуларны... Херээженнериң авиаполугун тургузарының идеязын уялгаан кижи бистиң ат-сүрээлиг ужудукчузус Марина Раскова болган. Ол ийи эжи херээжен ужудукчулар-биле кады Москва — Владивосток Чөөн чүк аразынга ара хонмас ужудуушкунну кылган. М. Раскова мерггиңң дээди чергелиңге, тарын-даа И. В. Сталинниң бодунче чангыс эвес удаа ол айтырыгны чорудуп турганындан ол полк тургустунган, а үш чыл дургузунда бис дайынчы чээрби беш мүң ужудуушкуннарны хылган бис.

— Фронтуже мынаа чүге мынаа дыка деверждиң турганывыс ол ирги деп ам бодангылаардаа болгай мен—деп, ол чугаалады. А тылга бис база-ла дыка ажыктыг чүүлдерни кылып болур турган бис. А мынаа ужудуушкуннардан ээп келбейн барган херээжен ужудукчуларывыс оон соонда ажы-төлдүг болуп болур турган болгай. Мээң бодап турарым-биле жиң таварылып, бистиң оңгуларывыстың чанынга самолёдум барып душкен.

Кижи бүрүзүнге-ле ыдыг таварымчалыг байдалдар тавырышпаан. Ужудар составтың саны дайынның төнчүзүнге чедир дыка эвээжээн. «Иңнакшыл дугаймда дыка чугаалажыр турдувус. Кым-бир, кижи ынап-ла чугаалаптар турду. Мен ам-даа ынакшыл-ап болгай мен. А ынакшыл деп чүл дээрэни билбейн чораашла-да, өлүп каар ирги мен бе?» — дижирлер хөй турду.

Чылдың-на май 2-де. Улуг театрның чанында, Москвага, полктуң хоочуннары чыглыпар. Тайбың күш-ажылдың мергежилдээп-биле ажылдап чоруур, 60 ажыг харлыг төрээжиннер боттарының кончаар чүүлдээп чоруурунуң дугаймы чугаалажырлар. А дайын үезинде оларның амыдыралының дугайын көрүкчүлерге «Нворежиссёр Евгения Жигуленконуң тыртырган кинозу чугаалап бээр. «Дээрде — дүүнеки шулбустар.» Чүртүүл кинозкрининарында ол кино каш чыл улаштыр үзүп турар, а дайын үезинде салгалының болгаш амгы аныяк кижилериң ол кино дугаймда чагаалары ам-даа үзэп турар.

А бүгүн — тайбың үе-дир. Евгения Жигуленконуң дараазында кинозу — тайбың хүнүвер дугаймда болур.

— Ол кино чамдык талазында мээң амыдыралымны-даа көргүскен болур — деп, ол чугаалады. — Амыдыралдың бүгү талааларының тудуш чолбаалывын, кижи бүрүзүн дүвүредип чоруур айтырыгларын бистеривис. Ада-чуртуң Улуг дайынының чылдарында чүүлдерниң болгаш амгы 20 сарлыгларның болган, шиитпилдеп чоруурунуң дугайын анаа көргүзер болдулуг мен. Ол бүгү айтырыгларга хөнүн бүрүзү дажаай хөөнүүт болбас дээрэниге бүзүрээр мен. Даамай хөөн кижилерге турбас болза, кижи төрелгетен дайын чокка чурттаар дээрэниге бүзүретим улуг.

Алексей ЛИПОВЕЦКИЙ,
ШМА-ның корреспондентизи.

— КАТКЫ БАЖЫ КАТКАН ЭВЕС...

Украин чогаалчы Александр Петкун «ССРЭ-ниң улустарының херээжен шулуччулери» деп чыындыны белеткеп турар. Делегей улустарының төлдарын ол чыын белеткээн. «Бокту-Кириш болгаш Бора-Шээлей» деп тоолдарын ол Киевке парлаар кылдыр белеткеп турар. Чогаалчының «Молодь» ном үндүрер черге «Катының меридианнарында» деп баштак миниатюраларының чыындылары үнген. Автор ол номундан өскө чогаалдарны бистиң редакцияже чоруткан.

КӨСТҮҮ ЧОК

— Кырган-ачай! Морковь чиирге карак-чыонга эки боор аа? — деп, баштаксимаар орус ирей менден айтырды.

— Ынчаннайбын, кончаар! — деп бүзүреллиг харыыладым.— Койгунуңуң көстүктүг чорааның ким көрген боор.

ӨСКЕНИҢ ДЕРИ ЧЫЛЫТПАС

— Пага бүгү чазынында-зыа шуран келзе, шалбаадан чайлаар дарыы чок — деп. Шахур Аманжол аксы-биле аал көжүрер, хөөремиг чорук дугайында ынчаар чугаалаан, — Чаш уруг-даа харган бажыңны тудуп алтар.

— Чүгле күзээри эвээш дерии төгер керек — деп ге-медим, — Өскении дери кижиныда чылытпас.

ИЙИ ХАРЛЫГ

Петрикийге улуг акызы Комлайбе аалдап келгеш. оон ынча деп айтырган:

— Бо турган эликтиң кары кажыл?

— Ийи — деп харыылаал.

— Төрүттүнген черимге келбээнден боор уо-де ие эртпес. Сен канчаар оон харын биле алдың? — деп, ол кезек бодапташ айтыпган.

— Миимэы-биле — деп. Петрикийбенин ошкунга харыылаадым.

— Шынап-ла але — деп. Кондайбе ыдыг чугаалаам. Ийи мыйыстыг ачергын канчаш эскербээн кижи боор мен.

ЭШТИ АЛБАС

Немец Тега-биле, хөөремиг кижии-биле, ойдыңга чордувус.

— Мээй ачам үүгле ийи эзди чиир болгаш ыдыг дег күштүг — дидп.

— Ниппиң чиир чүвезии дыка чивес — деп харыылаадым. — А мээң ачам үргүлүү балык эзди чиир төрээнинде эки-ти албас.

КУДУРУУН УЛДААР

— Канча, сээң бажыңың тар бе? — деп, өөттүмден айтырдым.

— Ийе, кырган-ачай. Сиилер мээңишке киргеп эвес сиилер. Канчаар оюу болгаш алдыңар?

— Сээң ыдың кудуруун ябо талаже оптап оглаппас. а өрү-кудээ кодуңнадыр удаза чыпар-дыр.

Улус шупту чир шоп душкаа.

ХУРАЛ

Аалым иштп бурунгу эртен
Ажылдаар дээш үнген чүве.
Кежээ хижим бажыңынче
Келбейн барган, элдеп чүве.

Чайы чогу коччуг болгаш,
Чанып чадап каан боор деп,
Сагыжымны часкарып казып,
Чаасқаан удуп чыдып
алдым.
Даартазында база сураг.
Танывымче долгаарымга:
— Клубка мен дүүн
кördүм,
Хуралга орган кижи—дидп.
Ийи дугаар дүнезинде
Ийи карадм шимээнним
шып:
Канчап барган кижи боор
дээш,
Карадаваан чүвем-не чок...
Даңгаар эртен база катап
Танывымче долгаарымга:

— Клубка мен дүүн кördүм,
Хуралга орган кижи—диген.
Бүзүрээри берге-даа бол,
Бүдүү барып көөр-дүр дээш,

Клубувус кайы сеп дээш,
Кушталдырып чеде бердим.
Эзи зал ортузунда
Эргимим доо хаарыктап ор.
— Орта сеп бе, күжүрүм?!—
дээш,
Оттурупкаш, тырта каапгым.
Эпчоксунуп, бажын чайып,
Эгиннерин сыкылап каап,
Кайда кижи боор мен
дээнимг
Карактарын хере көргеш:
— Аарбаан мен, корга бербе,
Арага-даа амзаваан мен.
Улай-улай хуралдаштыг
Удуп калдым, ынаам—дидп.

В. МОНГУШ.

ЧУУ КОЛ БОЛУП ТУРАРЫЛ?

Балыктың кайы кезээ эң кол, болуп турарыл дээрзиниге олар боттары маргыжа бергелнер.

— Кол-ла чүве танактар деп бодаар мен. Оон-биле тыва ол турар бис — деп, бичежек балык сеглеп-тир.

— Ол черле шын — деп, сазан чөпшээрешкен. —Ынчалза-да бичии ооллар сыартқыыш-биле аңнап турда эң кол чүүл ооргавыста хирээжиреш хевирлиг сөөк-ле болгай. Оон-биле балыкчының демир чижин карак чивеш аразында үе хирээлептер мен.

Сазанның камгалал чевээнче сеткил ханмышкын-биле көргүзээш, өске балыктар колдуунда чакпаларын шимчеткилеппер.

— Бодумнуң салдаомчи үнелээр мен — деп, сөөк маатанган. — Карактарым шоодуг эвес, ынчангаш муруумда оруктү салдарым-биле тып ап, кандыг-бир ойылдан чайгаа чоруур мен.

— Бистиң тамчыктадыр чүүлдүвүс моңгунелечек казырыктарывыс-ла болгай — деп, сут кырынын балыктары чугаалаваннар.— Сут кырынга хүн карааңга дүште чок ойнал, суда чаңнап турувуста, эң көскү карактыг ак цускуналар безин бистп эскербейн баарлар.

Хамыктың соонда шортавының эдээр келген.

— Менээ эң-не эргим чүве — дишкеримн —, деп, ол үелээн. — Мээң күжүм, күчүгүт чоруум, тарын-даа чымчак чаагай сеткилим бөлүп мындала болгай.

Шортан ынча дегеш, бөгүнүп коргунчуг аксын ажылчыларга, өске балыктар чүк-чүге мыт чокка эштеп чоруп каапнар...

М. СЕМЕНОВТУҢ
шоодугдар номундан.

Болбаан-бүтпээн ынакшылды
уттупаштым,
Бодалдарга өпейледип
чаалаар мен.
Частың чечээ чөрге эвес,
шөлге эвес
Чарык эвес,
чаа деспээ үнген шынаш.

Машинаны башкарган кыс
Баштак, хөглүг хүлүмзүрзин
Чалым отка шондургынар
Чаржып келген дуралашкын.

Чалым-даштан шуткаан чүрек
Чүгүс сен дээш
«стап олднар
Чечек-биле эжеш кылдыр
Сеңээ сунар белээм бо-дур...

Г. МАКАРОВ биле А. ЧА. РЫНДАКТЫҢ чураан чуруктары.

ЧУРУКЧУНУҢ ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

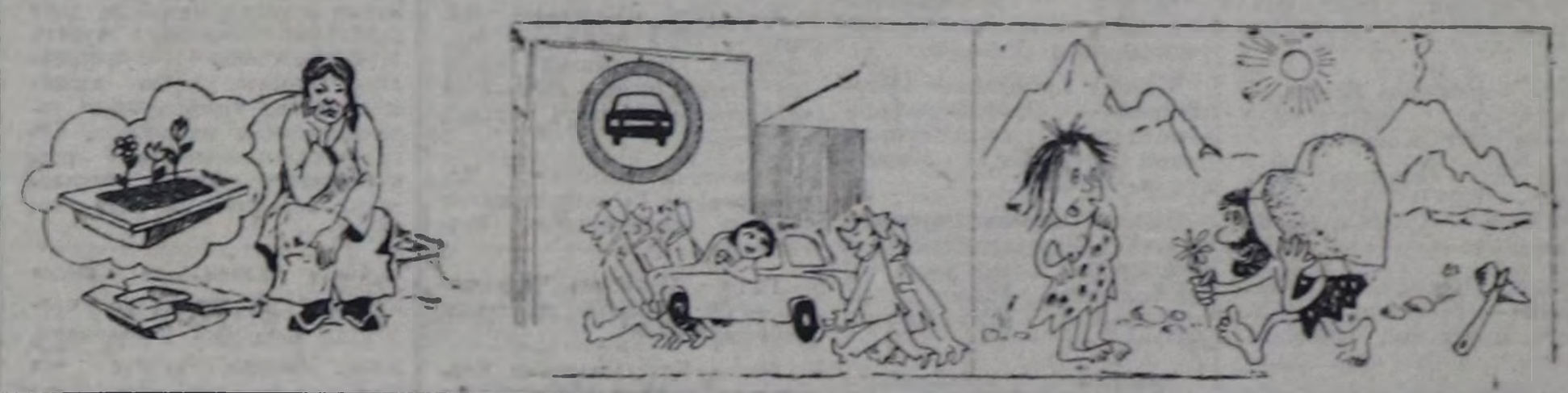

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

1. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Красноярск хоорайның Пионерлер ордузунуң ыр болгаш танцы ансамблиниң концерти. 9.25 — Эрткен неделяда спорт. 9.45 — «Ынакшыл дугайында үш катап». Уран-чечен фильм. 11.10 — 11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — Чурттуң телестудияларының док. фильмнери: «Роботтар кымны манап турарыл...» «Бүгү назынында оналда», «Калуга. Чүс чылдар болгаш шак». 15.55 — «Комсомольская правда» солунунуң соңгу полюсче экспедициязының киржикчилери-биле школачыларның ужуражышкыны. 17.15 — «Амыдыралдың сорулгазы». Ужар чүүл конструктору А. С. Яковлевтиң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында док. телефильм. 18.15 — Эртем болгаш амыдырал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Эрткен неделяда спорт. 19.25 — «Каткы бажы каткан эвес». Останкинонуң Концерт студиязынга кежээ. 21.00 — «Үе». 21.35 — Т. Хренниковтуң «Доротея» деп каттырынчыг операзының баштайгы көргүзүү. Ленинградтың опера болгаш балеттиң күрүнениң үлегерлиг Биче театрының шиизи. 23.30 — 23.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Анаа чарлыры». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Экии, час. 8.55 — «Техниктиг контроль кылдынында чаа хевирниң бригадаларының ажыктыы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 13.10 — Француз дыл. 9.55 — «Сылдыс дээрниң билдинмес чүүлдери. Эскертинмес горизонт». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Уран чурулга. 10.35; 11.40 — География. 6 класс. Мурнуу Азия. Индостан болгаш Инд-Гангының чавызаажы. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — В. П. Катаев. «Полк оглу». 4 класс. 12.40 — Ниити биология. 10 класс. Тараа шөлү дужуткур болзун дээш. 13.40 — «Билиг — күш». Тележурнал. 14.10 — Н. В. Гоголь. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында. 15.10 — 15.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.55 — П. Шено — «Кадык болуңар». Тываның хөгжүмнүг театрының шиизи. 19.25 — Телемедээлер. 19.35 — «Азия тевү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Хаакка фигуралыг чуңгулаашкын. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.35 — «Улус дээш». Сес сериялыг уран-чечен телефильм. 2 болгаш 3-кү сериялары.

2. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Бир шүлүкчү дугайында монолог». О. С. Орлов дугайында док. телефильм. 9.15 — «Аян-чорукчулар клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 10.15 — «Ынакшыл болгаш килең». Уран-чечен фильм. 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер. 15.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.55 — Бүгүдеге стадион. 16.30 — Делегей конкурстарының лауреады С. Бунинниң концерти. 17.00 — «...Он алды харлыг болгаш оон улуг назы». 17.45 — Ю. А. Гагаринниң ужудуушкунунуң 25 чылынга. «Космос чүс чылы. Чыл бижилгезиниң арыннары». 6-гы фильм. 18.45 — «Юморески». Мультфильм. 19.40 — «Бешки авеньюдан кижи». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — ССРЭ композиторларының VIII съездизи. Консерваторияның Улуг залынга концерт. 23.15 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Генерал Лебеденко — чырыткы ышкаш амыдырал». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш санаалга техниказының үндезиннери. 9 класс. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — Бистиң садывыс. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. ССРЭ-де өөредилге. 11.05 — В. Брюсовтуң лириказы. 12.10 — Музыка. 4 класс. И. Стравинский — «Петрушка». 13.10 — Эстетиктиг кижизидилге. Уран чурулга. 13.40 — Школачыларга — физиология болгаш гигиена дугайында. 14.10 — Ю. Тынянов. Бодалдар... Ужуражышкыннар... Сактышкыннар... 15.15 — 15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Орус дыл өөренип турар бис». 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тевү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбыр. 20.45 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Улус дээш». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 22.30 — Телекөрүкчүнүң спутниги. 23.00 — 01.00 — Футболга кубок эдилекчилериниң кубогу. «Динамо» (Киев) — «Дукла» (ЧССР). Киевтен дамчыдылга.

3. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Копейскиниң машина тудукчулары ырлап тур» Копейск хоорайның С. М. Киров аттыг машина тудуунуң заводунуң КБ-ниң улустуң ниити ырызының оон көргүзүү. 9.05 — «Комсомольская правда» солунунуң соңгу полюсче экспедициязының киржикчилери-биле школачыларның ужуражышкыны. 10.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.20 — 11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чаагай чүүлдү тургузары». Док. фильм. 15.15 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 16.15 — Шыдыраа школазы. 16.50 — «Агроүлетпүр: санаашкын эгези». Док. телефильм. 17.20 — «Алдын шайба» клубтуң шаңналы». Аныяк хоккейжилерниң түңнел маргылдаазы. 18.05 — Аңгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.35 — «Ажык сонга». Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Сөглээн сөс, керткен ыяш». Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоожу. 19.30 — Футболга ССРЭ-ниң кубогу. «Динамо» (Минск) — «Спартак». Минскиден дамчыдылга. Футбол. Кубок эдилекчилериниң кубогу. «Динамо» (Киев) — «Дукла» (ЧССР). Киевтен дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң композиторларының XII съездизи. Совет ыр концерти. 23.35 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Куруг хову ужудукчулары». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — А. А. Фадеев — «Аныяк гвардия». 7 класс. 9.05; 12.55 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Экономиктиг дузалажылга өвүлели. 10.35 — И. Уткинниң Д. Алтаузенниң поэзиязы. 11.15 — XVII вектиң орус уран чүүлү. 12.00 — География. 7 класс. Прибайкалье болгаш Забайкалье. 12.30 — Зоология. 7 класс. Араатан аңнар. 13.25 — «Беш кежээ». Уран-чечен фильм. 15.05 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». «Модалыг костюмну кайын садып алыр?».

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Кажан секундалар шиитпирлеп турда». Док. фильм. 19.10 — Уругларга фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тевү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Ритмиг гимнастика. 20.45 — «Чер тыртыжышкының ажып эрги». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.40 — «Улус дээш». Уран-чечен телефильм. 5 болгаш 6-гы сериялары.

4. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Алдын шайба» клувунуң шаңналынга. Аныяк хоккейжилерниң сөөлгү маргылдаалары. 9.30 — Т. Хренниковтуң «Доротея» деп каттырынчыг операзы. 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Көдээниң сорулгалары». Док. телефильмнер: «Бистиң чаагай черивис», «Хүннүг сып». 15.25 — Венгр улустуң аялгалары. 15.50 — Орус чугаа. 16.20 — М. Равель. «Дафнис болгаш Хлоя» деп операдан ийиги сюита. 16.40 — Л. Кассильдиң маадырлары экранда. «Хеймер оглунуң кудумчузу». 18.15 — Баскетболга Европа чемпионнарының кубогу. Эр улус. «Жалгирис» (Каунас) — «Цибона» (Загреб). Венгриядан дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 19.50 — «Кижи болгаш сөс». Улуг улуска мультфильм. 20.00 — Венгрияның национал байырлалы — Хосталга хүнүнге. Венгр Улус Республиканың телевидениезиниң программазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкиноның Концерт студиязынга О. Лундстремниң удуртулгазы-биле эстрада оркестриниң оюн көргүзүү. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ак-көк күзел». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4 класс. Совет улустуң улуг тиилелгези. 9.05; 13.05 — Англи дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Физика. Робототехника. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Агаар. Оон өскерлириниң чылдагааннары. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Зоология. 7 класс. Сүт-биле амыдырар амытаннар. 12.35 — Төөгү. 7 класс. Емельян Пугачевтуң удуртулгазы-биле тараачын дайыны. 13.35 — Совет чурулга уран чүүлү. Е. А. Кибрик. 14.25 — А. П. Чехов — «Чайка». 15.10—15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — Ф. Шопенниң чогаалдарын делегей конкурстарының лауреады Л. Тимофеева күүседир.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Уругларга фильм. 18.50 — «Спорт». Чөөн-Хемчик районда спорт-массалыг ажылдың байдалы. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тевү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Геологтар хүнүнге. Док. фильм. 20.25 — Концерт-вальс. 21.00 — «Үе». 21.35—00.20 — «Улус дээш». Уран-чечен телефильм. 7 болгаш 8-ки сериялары.

5. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг симфония оркестриниң эвилелчелистер ансамбли ойнаар. 9.00 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 19.30 — «Чүүден база чүге». Уругларга дамчыдылга. 10.00 — «Кадыкшыл». Кадыкшылдың Бүгү-делегей хүнүнге. 10.45 — Каунастың М. Чюрлёнис аттыг уран чүүл музейи. 11.30 — «Тиилекчилер». Карель фронтузунуң хоочуннарының ужуражышкыны. 12.45 — Бөгүн делегейде. 13.00 — «Бөгүнгү Эфиопия». Киноочерк. 13.25 — «Булактар». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Мешко чорудар. 14.00 — Силерниң бажыңнарда чечектер. 14.20 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. Батуми хоорайга ылаң бүдүрер талазы-биле үлетпүр-садыг фирмазы тургусканындан садып алыкчылар чүнү ойнап алганыл. 14.50 — «ТТ-ниң экранында эң баштайы». «Доорт тээл салгакчы». Уран-чечен фильм. 16.20 — «Билдингир-даа болза, эдлетиг». 17.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссер С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Оожум Дон». 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Субботада кежээ». Рафаэль де Кордова силерни чалап тур. 22.40 — Медээлер. 22.55 — 23.35 — «Янзы-бүрү ээл-болдаарлар». Фильм-концерт. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Петрзкия киржир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шуптузун алыксаар мен». Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — А. Чеховтуң рассказтарын ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Борисов номчуур. 10.00 — «Капитан С.». Уран-чечен телефильм. 11.25 — Гандболга Европа чемпионнарының кубогу. Херээженнер. «Вашаш» (Венгрия) — «Спартак» (Киев). Венгриядан дамчыдылга. 11.55 — «Канчаар дыштанып турар бис». «Даугавиня» чиялтиниң ырның ийи хүнү. 12.20 — Буер спортунга ССРЭ-ниң чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. 12.50 — Геологтар хүнүнге». «Сен чүү сен, черниң кадыг карты?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.10 — «Ажыктыг кереэ». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы — «Нейлон чиректээш». 14.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 15.15 — Силерниң дилээңер-биле ужуражышкын. «Музыкадан интервью» Н. Боголовский. 16.25 — Мультфильмнер: «А хенертен бүде берзе». «Бо чүү ап кужул». «Кундустар истеп чорлар». 16.55 — Сибирьниң Күрүнениң танцы ансамблиниң концерти. Красноярскиден дамчыдылга. 17.35 — «Сценаның көрүнчүү». Театр талазы-биле тайылбыр. 18.55 — Е. Винокуровтуң поэзиязы. Чаа шүлүктерден. 19.15 — «Атмосфера казыргыларының чажыт чүүлдери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.30 — Н. Осипов аттыг орус улустуң Күрүнениң үлегерлиг оркестриниң концерти. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». 20.15 — ССРЭ-ниң композиторларының VII съездизиниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен телефильм. «Репутация». 22.45 — «Кристаллдар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 23.00 — 23.45 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Кайрат».

6. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Ритмиг гимнастика. 9.10 — «Ырахчы Чөөн чүк. Док. фильм. 9.20 — «Спортлотонуң» 14-кү тиражы. 9.30 — «Будильник» 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.30 — «Музыка киоскузу». 13.00 — «Көдээниң шагы». 14.00 — «Ферскотти» балык-биле ужуражышкын. (Финляндия). 14.00 — «Чүнү номчуурул». 15.15 — Совет черге ужуражышкын. 15.35 — «Үнүштер дугайында». 16.20 — «Тоол аалдап келген». «Илбиги». Уран-чечен фильм. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Мультфильм. «Гномнарга аалдап барганы». 19.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссер С. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Оожум Дон». 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 22.00 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Днепр» — «Динамо». (Киев). Днепропетровскиден дамчыдылга. 22.45 — 23.00 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Репутация». Уран-чечен телефильм. 9.25 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Хиль ырлаар. 9.55 — Аваның школазы. 10.25 — Украин телевидениезиниң болгаш радиозунуң уран чүүл коллективтериниң концерти. Киевден дамчыдылга. 10.55 — Эстон телевидениезиниң программазы. 11.50 — Орус чугаа. 12.20 — «Ажыктыг кереэ». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. «Харылзаачы». 13.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдылганы Н. Н. Дроздов чорудар. 14.25 — «Ужуралдарлыг фильмнер экраны». «Хүндүскү сеанска ийи билет». 16.00 — «Мегрелияга» Док. телефильм. 16.30 — ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Фаворский. 17.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.40 — Делегейниң музыка культуразының эртинелеринден. Г. Гендель. Оркестрлиг органга концерт. 18.15 — «Ону шыдаар силер». 19.00 — Стол теннизиниң талазы-биле Европа чемпионады. 19.30 — Делегей улустарының чогаадыкчы ажылы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — ССРЭ-ниң композиторларының VII съездизиниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кежээ кижи силер». Док. телефильм. 22.45 — Стол теннизинге Европаның чемпионады. ЧССР-ден дамчыдылга. 23.15 — 01.00 — Спорт программазы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

АПРЕЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Родня» 18.40, **«Адский поезд»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 10.00, 11.30, **«На горе стоит гора»** 13.00, 14.30, **«Личное дело судьи Ивановой»** 16.00, 17.50, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Следователь» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Змеелов» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: **«Двойной капкан»** 17.00, 19.40 шактарда.

Агаар

Республикага бүдүттаар, хүндүс чамдык черлерге бөскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 10—15 градус соок, хүндүс 3—8 градус чылыг.

Кызылга бүдүттаар, хар чагбас. Агаарның температуразы дүне 3—5 градус соок, хүндүс 3—5 градус чылыг болур.

ЧАРЛАЛДАР

«Тыва автотранс» каттыжышкынының өөредилге курс комбинады үндезин лапионалдың кижилерин бүдүрүлге черинге ажылдавайн шуут кээп «В», «С» категорияның чолаачыларынга өөредир курска чыып турар. Өөредилгени бодунуң күсели болгаш совхозтарның, көдээ ажыл-агыйның өске-даа организацияларының күсели-биле тыва дылга чорудар. Өөредир хуусаазы — 5 ай.

АЙТЫРЫГ ТОДАРАДЫР ЧЕР: Кызыл хоорайның Шевченко кудумчузунда № 113-А бажың, телефон № 2-34-94.

«Агроүлетпүрүн» өөредилге-курс комбинады аъш-чем эвес барааннарның кладовщиктерин белеткээринге өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур. Өөредилгеге 18 харлыг болгаш оон улуг назылыг 8 класстан кудук эвес эртемниг эр, херээжен улусту хүлээп алыр.

Өөренип кирерде дараазында документилерни көргүзер: билдиришкин, эртемниг дугайында документ, ажыл-агыйда өөредири-биле чоруткан бижик, паспорт.

Өөренир хуусаазы 3 ай. Өөредилге 1986 чылдың апрель 8-тен эгелээр.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 1 «В» телефон: 6-14-80.

ШЫН

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54; харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуң кезээн баргаңза 2-32-73 телефонче долгаар.

Солуй неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3263.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00369.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 80 (13080) | 1986 чылдың апрель 2, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Чурттуң агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агыйның чорударының экономиктиг механизмин улам сайзыраңгайжыдарының дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын боттандырып чорудары агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазын экижидеринге шиитпирлиг бурунгаарлаашкынны кылырын, улус ажыл-агыйының ол эң чугула секторунга бүгү экономиктиг механизмин сайзыраңгайжыдарын, тускайлаң чоруун калбартпышаан, колхозтарның болгаш совхозтарның ажылының түңнелдери дээш харысалгазын бедидерин негеп турарын доктаалда демдеглээн.

Агроүлетпүр комплекизинде бар боол турар улуг бүдүрүлге күчүзү, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш апрель (1985 ч.) Пленумнарының соонда ооң хөгжүлдезинде илереттинген эки байдалдар, эргелеп башкарылганы эде тургусканы бүдүрүлгениң немелде өзүлдезин дүргедедиринге, продукцияның шынарын бедидеринге болгаш чоннуң аъш-чемге болгаш болбаазырадылга үлетпүрүнүң чиг этке хереглелин эң долдур хандырарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Ооң-биле кады ажыл-агыйның чорударының амгы үеде күштүг боол турар экономиктиг механизми, планнаашкынның болгаш идиг бериишкинниң тургустунган аргалары болгаш практиказы-даа бар бүдүрүлге күчүзүн эң-не долузу-биле ажыглаарынче, эртемниң болгаш мурнакчы практиканың чедиишкиннерин калбаа-биле шиңгээдиринче, кедээ ажыл-агыйның болгаш ооң-биле холбаалыг адырларның быжыг туруштуг хөгжүлдезин хандырарынче, продукцияның бүдүрүүшкүнүнүң, кадагалалының болгаш болбаазырадылының бүгү үелеринде ооң чидириин кызырарынче, кедээниң социал эде тургузуушкунунуң айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринче колхозтарны, совхозтарны, агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларын четпес углап турар.

Планнаашкынның нормативтиг аргазын, бот-орулгачарылганы, күш-ажылды организастаарының болгаш төлээриниң дешпилгелиг хевирлерин сула ажыглал, түс-түс адырларның болгаш регионнарның хөгжүлдезинге деңдески эвес чорукту болдуруп, хөй санныг сургаалда-саавырлар ажыл-агыйны углай чорударынга тускайлаң болур чорукту, инициативаларны болгаш ажыл-ничи, тывынгыр чорукту хөгжүдерин кызыгаарлап турар.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседири-биле, күш-ажылчы коллективтерниң экономиктиг сонуургалын бедидер, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү звеноларының тодаргай, бот-боттарының аразында холбаалыг ажылдаарын хандырар сорулга-биле СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ажыл-агыйны чорударының экономиктиг механизмин сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер комплекизин боттандырып чорудары, дешпилгелиг нормативтерге үндезилээш, планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа-чаа аргаларын калбаа-биле ажыглаары, колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээр эргелерин калбартыры, бүдүрүлгениң интенсификастаары, эртем-техниктиг дешпилгениң чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглаары, алызында барып, бедик түңнелдерин хандырары дээш күш-ажылчы коллективтерниң болгаш эргелеп башкарылганың бүгү звеноларының сонуургалын болгаш харысалгазын күштелдирери эргежок чугула деп көрген.

Чер-черниң курлавырларын болгаш колхозтарның, совхозтарның, хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйларының, коллективтиг сад ажылының бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң дузалал кедээ ажыл-агыйларының аргаларын эң долдур ажыглаарының күселин-биле, а ол ышкаш аъш-чем бүдүрүлгелеринге чиг эт болбаазырадыр үлетпүрүң өске-даа адырларынга артыкчы чок технологияны калбаа-биле шиңгээдип ажыглаарының, аъш-чем продуктуларының шынарын бедидериниң күселин-биле республикаларга, крайларга, областарга болгаш районнарга чонну аъш-чем-биле хандырарын экижидерин быжыы-биле чедип алырынче онза кичээнгейни углаадырган.

1986 чылдың деңнели-биле он ийиги беш чылда тараа садарының ылаар айы-биле быжыг планнарын доктаалда айыткан.

Күрүне курлавырларынга кирер тараа белеткелин көвүдедиринге идиг кылыр сорулга-биле колхозтарга, совхозтарга болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге 1986—1990 чылдарда он бирги беш чылдың үезинде чедип алган чылда ортумак деңнелден көвүдедир саткан тараа дээш, тараа садарының күрүне планнарын күүсеткен турда, ону садып алыр өртектерге 100 хуу хемчээлдиг (ол деңнелди ашкан, ынчалза-даа планны күүсетпээн ажыл-агыйларга — 50 хуу хемчээлдиг) немелде төлевирин бээр. Быжыг кызылтастарның тараазын, кырлыг-караны, чочак-тараазы, чиңге-тараазы, фасольду, машты, нутту болгаш чечевицаны садып алырының өртектеринге немелделерни тарааны сайгарарының нинти деңнелин ажырганындан хамаарылга чокка төлеп бээр.

Күрүнеге тараа садарының планнарын ажыр күүсеткен ажыл-агыйларга автомобильдерни, тракторларны, кедээ ажыл-агый машиналарының түс-түс хевирлерин болгаш калбак хереглелдиг өске-даа курлавырларны уткуштур садарын доктааткан. ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге айыттынган сорулгаларны күүседири-биле материалдыг курлавырларның тускай фондузун тургузарын дааскан.

Республикаларга, крайларга, областарга, районнарга болгаш ажыл-агыйларга күрүне курлавырларындан көдүнгем пландан ажыр үрезиннерни бээрде ону келир чылдың дүжүдүнден ылап-ла эгидер кылдыр солчуушкуңга азы чээлиге тыпсыры дүрүм болур.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң тарымал тоорукту, сояны болгаш чигир свёклазын бүдүрерин көвүдедиринге сонуургалын улгаттырары-биле 1986 чылдың дүжүдүнден эгелээш, оларга күрүнеге саарган центнер бүрүзү дээш садар чүүлдер болза:

тарымал тооруктуң «первенец» сорту (өске-даа дөмей сорттар) дээш —40 килограмм шрот (жмых) болгаш 20 килограмм комбикормнар,

өске сорттарның тарымал тооруу — 10 килограмм шрот (жмых) болгаш 20 килограмм комбикормнар, он бирги беш чылда чедип алдынган ортумак деңнелден ажыр сатканда — 30 килограмм шрот (жмых) болгаш 20 килограмм комбикормнар;

соя — 30 килограмм шрот (жмых) болгаш 50 килограмм комбикормнар;

чигир свёклазы — 1,5 килограмм патока, 1 килограмм комбикормнар болгаш 60 килограмм жом, а он бирги беш чылда чедип алдынган ортумак деңнелден ажыр сатканда — 5 килограмм патока, 2 килограмм комбикормнар болгаш 80 килограмм жом.

Он бирги беш чылда чедип алдынган ортумак деңнелден ажыр колхозтарның, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң тарымал тоорукту, чигир свёклазын, чиг хевеңни (волокно), сояны, лён болгаш конопля продукциязын (сывы, треста, волокно), картофельди, шай бүрүзүн, хмельди, горчицаны, эфир-үс культураларын, макты (үрезини-биле кады), малды болгаш кушту, сүттү, дүктү, каракульду болгаш памтыны күрүнеге пландан ажыр сатканы дээш садып алыр өртектерниң 50 хуузу хемчээлдиг немелде төлевирин бээрин 1987—1990 чылдарга чедир уззадырын чугула деп көрген. Айыттынган немелде төлевирни бээр ужурлуг продукцияның даңзызында столовая виноградын, цитрус чимистерин, борбак кулчаны, чеснокту, люцернаның үрезиннерин, клеверни, тараа баштыг үнүштерни база киирген.

1987 чылдан эгелээш эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларга, крайларга болгаш областарга малды болгаш кушту, сүттү, чуурганы, картофельди, ногааларны, бахча культураларын, чимистерни болгаш каттарны, столовая виноградын, цитрус чимистерин болгаш курган фруктуларны күрүнеге садарының планнарын оңаавас, нинти-эвилел болгаш республика фондуларынга (азы олардан дотациязарны) чогуур продукцияны садарының беш чылдың чыл бүрүзүнүң айы-биле быжыг планнарын, а ол ышкаш уксаалыг малды садарының планнарын тургузары көрген. Районнарга болгаш ажыл-агыйларга доктааттынган чурум ёзугаар кедээ ажыл-агый продукциязын садарының быжыг планнарын онаар.

Аъш-чем продуктуларын бүдүреринге болгаш оларның-биле чурттакчы чонну хандырарын экижидеринге чер-чер органнарының сонуургалын бедидер сорулга-биле нинти-эвилел болгаш республика фондуларынга киирериниң планнарының күүсеттингениниң соонда эъттиң, сүттүң болгаш өске-даа продукцияның курлавырларын областар чок эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарның болгаш облкүүскомнарның эргезинге арттырары таарымчалыг деп көрген. Эргежок чугула апаар болза керээге үндезилээш, республикалар, крайлар, областар аразынга аъш-чем аймаа-биле солчуушкунну херегленчилер кооперациязының организацияларын калбаа-биле ажыглавышаан, бот-боттарынга солчуушкунну кылырын чөпшээрээн. ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнүң системазының бүдүрүлгелеринге болбаазырадып кылып турар аъш-чем продукциязының ассортиментизин область хуваалдазы чок эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар тодарадырын доктааткан.

Нинти-эвилел болгаш республика фондуларынга аъш-чем продуктуларын хемчээлдериниң болгаш номенклатуразының талазы-биле чогуур үезинде киирери дээш бүрүн харысалганы эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүрлеринге, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттеринге онааган. Айыттынган фондуларже чедир бербээн хемчээлдерин республикаларның, крайларның болгаш областарның дараазында кварталда азы чылда курлавырларындан эгиттирер апаар.

Ажыл-агыйлар эътти болгаш сүттү ажыл-агыйның иштики хереглелдеринге ажыглаарда, доктааттынган чурумну шыңгыы үдуртулга болдурар.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң планнарын нинтилел бүдүрүлгезиниң болгаш оларның девискээринде чурттап турар хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйының-даа хөгжээнин барымдаалап турташ, ажылдап кылыры эргежок чугула деп көрген. Нинтилел бүдүрүлгезиниң болгаш хууда дузалал ажыл-агыйларның-даа учёдунуң болгаш отчёдунуң хевиринге эргежок чугула немелделери түс-түс девискээрлерниң айы-биле киирерин ССРЭ-ниң ТСЭ-зинге даапырган.

Кедээ ажыл-агый продукциязын садарының талазы-биле берген контроль чурагайларга, чериниң экономиктиг үнелелин барымдаалап турар нормативтерин ёзугаар тодараткан капитал салыышкыннарының болгаш материалдыг курлавырларның кол-кол хевирлерин бээриниң лимиттеринге, кол бүдүрүлге фондулары, күш-ажылчы болгаш өске-даа курлавырлар-биле хандыртынганынга үндезилээш, планнаашкынны кылыр.

Ажыл-агыйның планнарын оларның күш-ажылчы коллективтеринге чугаалашкан соонда хамааржып турары үстүкү органче киирер. Ынчан күрүнеге садар кедээ ажыл-агый продукциязының нинти хемчээли мурнундагы 5 чылда чедип алган чылда ортумак деңнелден эвээш эвес болур ужурлуг.

Чогуур нормативтерни ажылдап кылырын болгаш 1987 чылдан эгелеп планнаашкынга практикалап киирерин ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге, ССРЭ-ниң Күрпланынга дааскан.

ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү, ССРЭ-ниң Күрпланы, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери перспективтиг болгаш чыл планнарын ажылдап кылып тура, тускайжыткан чиг эт зоналарын тургузарын болгаш болбаазырадып кылыр үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин таарымчалыг кылыр сайгара тургузарын көрбүшаан, аңаа үндезилээш, чиг эт курлавырларын комплекстиг ажыглаарын хандырар интеграстаан агроүлетпүр каттыжыышкыннарын, комбинаттарны болгаш бүдүрүлгелерин тургузарын, бедик шынарлыг аъш-чем продуктуларын база үлетпүр бараанларын бүдүрерин, транспорт болгаш өске-даа чарыгдалдарын кызырарын доктаалда айыткан. Ооң-биле кады олар хереглекчилер кооперациязының ажыл-агыйларынга болгаш бүдүрүлгелеринге кедээ ажыл-агый продукциязын шыгжаар болгаш болбаазырадыр талазы-биле күчүлерин сайзырадыр, ооң-биле продукцияны хереглекчилерге деңдески чедирерин хандырар ужурлуглар.

1987 чылдан эгелеп колхозтарның болгаш совхозтарның база агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң планныг документациязынга, чыл отчёттарынга база оперативтиг отчёттарга киирер көргүзүглерниң санын кескүзү-биле кызырарын ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге база ССРЭ-ниң ТСЭ-ге дааскан.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүрлери, областарның болгаш крайларның агроүлетпүр комитеттери белок болгаш өске-даа компонентилер-биле балансылаттынган бедик шынарлыг концентрастаан чемнер-биле мал ажылын хандырар болгаш оларны чеп ажыглаар дээш бүрүн харысалгазы доктааттынган. 1987 чылдан эгелээш комбикормнар, белок-витаминниг немелде чемнер бүдүрериниң хемчээлин база оларның ассортиментизин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери чер-черде совет болгаш ажыл-агый органнарының саналдарын барымдаалап доктааткан турарын чугула деп көрген. Ол продукцияны бүдүреринге колхозтарның болгаш совхозтарның база өске-даа кедээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң түс черлерде бар чиг эт курлавырларын калбаа-биле ажыглаар.

Куш фабрикаларын, мал ажылының улуг комплекстерин болгаш өске-даа тускай хереглекчилерин комбикормнар-биле хандырарының ам турул турар чуруму хевээр арткан.

Оларның эргезинде турар фондуларның күсели-биле кедээ ажыл-агый продукциязының чамдык хевирлерин садып алырда, комбикормнарны чонаштыр садарын киирер эргени эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге берген. Мал ажылының продукциязының бир единицазынга тараны чарыгдаарын кызырарын хандырар чемнериң чаа нормативтерин 1987 чылдан эгелеп чер-черге киирерин ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге болгаш ооң чер-черде органнарынга дааскан.

Мал ажылынга хереглээр чемнериң он ийиги беш чылда дыңнылган дөвүүзүнге чедир бүрүн балансылаттынган болурун хандырар үнүш белогун болгаш мал белогун бүдүрерин көвүдедир талазы-биле хемчеглерниң комплекизин боттандырарын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан. Мал чеми белокту бүдүрерин көвүдедиринге чер-чер органнарының сонуургалдыг чоруун бедидер сорулга-биле областың, крайның, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикаларның (область хуваалдазы чок) девискээрлеринде турар бүдүрүлгелерге пландан ажыр кылган чем ажыктыларын, эът-сөөк далганын, чалаң сүт солуксуун болгаш үлетпүр бүдүрүлгезиниң бедик белоктуг өске-даа немелде чемнерин канчаар ажыглаарын олар боттары шиитпирлээри доктааттынган.

Бойдус-экономика талазы-биле таарымча чок байдалдарда ажылдап турар, эвээш орулгалыг болгаш каражалыг колхозтарның, совхозтарның база кедээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң күрүнеге садар кедээ ажыл-агый продукциязының садып алыр өртектеринге немелделерин 1987—1990 чылдарга чедир уззадырын чугула деп көрген, ону СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың ноябрь 25-тери № 1017 доктаалының 2-ги чүүлүн ёзугаар ам турар хемчээлдерге болгаш чурумну ёзугаар боттандырар.

Эвээш орулгалыг болгаш карылгалыг ажылдап турар ажыл-агый бүрүзүнге кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң өзүлдезин дүргедедирин, бүдүрүкчү эвес чарыгдалдарны кызырарын болгаш продукцияның бот-үнезин чиңгедирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидерин магадылап турар тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга, облкүүскомнарга болгаш райкүүскомнарга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүрлеринге, крайларның, областарның агроүлетпүр комитеттеринге болгаш районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга дааскан.

ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү, ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитеди болгаш ССРЭ-ниң ТСЭ кедээ ажыл-агыйга үлетпүр кылыглыларынга болгаш ачы-дуза чедирилгелеринге, ооң продукциязының бот-үнезинге болгаш бүдүрүлгениң ажыктыынга өртектер өскерилгезинге контрольду күштелдирер ужурлуг. Үлетпүр продукциязынга өртектерниң улгаткаындан колхозтарның болгаш совхозтарның чарыгдалдарының өзүлдези-биле холбаштыр садып алыр өртектерниң чогуур өскерилгезиниң күсели-биле өртектиң эквиваленттиг болурун деткиир талазы-биле саналдарны херек апаргаңда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинче киирер.

(Уламчызы 2-ги арында).

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ алжир журналист-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Национал хосталга фронтунуң партияның органы, неделя самында үнер «Революсьон Африкэн» солуннуң кол редактору Зубир М. Суссини март 31-де хүлээп алган.

Алжир Улус Демократтыг Республиканың Президентизи, Национал хосталга фронтузу партияның Чиңгине секретары Шадли Бенджедидтиң ССРЭ-ге албанның найыралдыг аян-чоруу-биле холбаштыр неделя самында үнер солуннуң редакциязы М. С. Горбачевка элээн каш айтырыг салган.

Харыының дамчыдып берип турар үеде М. С. Горбачев биле З. М. Суссининиң арасынга найыралдыг беседа болган.

Алжир таланың дилээ-биле М. С. Горбачевтуң харыызын алжир болгаш совет парлалгага апрель 4-те хары үтда парлаар.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Март 31-де Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыконуң даргалаашкынны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан.

Хуралга илеткелди А. А. Громыко кылган. Съездиниң хүлээп алганы база совет улустуң изиг чүүлдүгзүнгейн партия ТК-ның Политиктиг илеткели, съездиниң Резолюциязы, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгези, өске-даа документилер ёзулуг төөгүлүг ужур-дузалыг болуп турарын ол демдеглээн. Съезд улус депутаттарының Советтериниң бүгү чергелерин боттарының мурнунда турар сорулгаларны тодаргай көрүү-биле чепсеглээн, практикага оларның чаартыкчы салдарын күштелдирериниң калбак делгемнерин ажыткан. Съездиниң айтыышкыннарын бүгү талалыг билип алыры, оларны боттарының байдалдарынга таарыштыр тодаргайлаары, ажыл-чорудулганың тодаргай программазы кылдыр боттандырары ам Совет бүрүзүнге чугула болуп турар. Ынчангаш ол ажыл ам бистиң хөй төлээлекчилиг системазының бүгү чергелеринде меңгээ.

Чер-черлерде бүгү чергениң Советтери амыдыралдың бүгү адырларынга боттарының ажыл-чорудулгазын идепкейжидер, ажыл-ишчи чорукту бедидер, хөйге калбаа-биле билдиңгир, кескү чорукту калбартыр, оларга отчёттуг органнарның ажыл-чорудулгазынга контрольду күштелдирер, депутаттарның идепкейин хөгжүдер, чоннуң бүгү көзектери-биле, күш-ажылчы коллективтер болгаш калбак хөй-нинти-биле оларның харылзаазын быжыглаар талазы-биле боттарының ажылын идепкейжидеринче угланган тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган турзун дээш эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылыр херек деп Президиумунуң хуралынга илеткелге болгаш саналдарга демдеглээн. Советтерниң мурнунда туруп турар нинти сорулгаларын кол звенозу — бодунуң ажылының стилин үениң негелдезинге дүүштүр доктаамал сайзыраңгайжылары болур. Съездиниң айтыышкыннары, ооң ажыл-херекчи бодалы чаа ёзу-биле ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ынчалза-даа ол бүгүге дүүштүр ажылдаарынче чүткүл, чаа ёзу-биле ажылдаарының соңгаарлаттынып болбазын болгаш эргежок чугулазын эки билири негеттинер.

Кижилерниң негелде-хереглелдерин болгаш дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын хандырарынга, түс черниң аргаларын ажыглаарынга, оларның девискээрлеринде турар организацияларының ажылын таарыштырып башкарарынга болгаш контрольдаарынга хамаарыштыр бүгү чүүлдерге эрге-чагырга органнарының бот-тускайлан, харысалгалыг чоруун улам ыңай күштелдирерин амыдырал негеп турар.

Соңгаарлаттынмас сорулгаларның бирээзи — бүгү звеноларының Советтериниң депутаттарының ажыл-чорудулгазының идепкейжидери, депутат эргезин хүлээлгелерин боттандырар, күрүнениң эргелеп башкарылгазының аргаларын шиңгээдип алыр дээш оларның харысалгазын бедидери, оларга бүгү талалыг дузаны чедирери болуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган, ону парлалгага үндүрер.

1986 чылда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ап чорудары-биле көрген кол хемчеглерниң планын хуралга чугаалашкан болгаш чүүлдүг деп көрген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму күрүне амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

Хүн айтырыын чугаалажып көрүүнге эштер М. С. Горбачев, А. Н. Зайков, Д. А. Кунаев, В. В. Щербицкий, Н. Н. Слюньков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары, Президиум кежигүннери болгаш өскелер-даа киришкен.

(СЭТА).

МОСКВАДА ЧОРУП ТУРАРЫ

Март 31-де Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжковтуң Фрелимо партияның Даргазы, Мозамбик Улус Республиканың Президентизи С. Машел-биле ужуражыышкыны болган. Ол Совет Эвилелинде найыралчы ажылчын аян-чорук кылып келген.

Ужуражыышкынга киришкеннер: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. В. Талызин, ол ышкаш С. Машелди үдеп чоруур өске-даа мозамбик албан кижилери.

Найыралдыг болгаш бот-боттарын билчириниң байдалынга эрткен беседага Н. И. Рыжков СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, тайбыңның болгаш улустар аразының айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган стратегтиг угланыышкынны боттандырып чорударының талазы-биле ССРЭ-де калбарган ажыл дугайын дыңнаткан. С. Машел бодунуң ээлчээнде мозамбик улустуң шилип алганы хөгжүлдениң дешпилгелиг оруундан чая октаар дээш иштики болгаш даштыкы реакцыалыг идегеттерниң соксаал чок кылып турар оралдажыышкыннарының байдалдарында чурттуң чазааның болгаш Фрелимо партияның чурттуң экономиказын, ооң камгаланыр аргаларын быжыглаар талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерниң дугайын чугаалаан.

Совет Эвилели биле Мозамбиктиң аразында аңгы-аңгы адырларга кады ажылдажылганың чедип алдынган деңнелинге сеткил ханыышкынын илереткеш, беседаның киржикчилери онза кичээнгейни ооң ажыктыг болурунче угландырып, ол угланыышкынның хөй-хөй тодаргай хемчеглерин айыткыннар. С. Машел Совет Эвилелиниң Мозамбикке көргүзүп турар дузаламчызын бедик-биле үнелээн.

Совет таладан улусчу Мозамбикке эп-сеткил каттыштырылгазын база чурттуң хамаарышпас болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының херээнге моон-даа соңгаар деткиише бээрин бадыткаан.

* * *

Ол-ла хүн Кремльге совет-мозамбик чугаалажыышкыннар болган.

Аңаа киришкеннер болза: совет таладан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко, Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, өске-даа албан кижилери.

Мозамбик таладан — Фрелимо партияның даргазы, Мозамбик Улус Республиканың Президентизи С. Машел, өске-даа мозамбик албан кижилери.

Найыралдыг байдалга эрткен чугаалажыышкыннар үезинде совет удуртукчулар партияның XXVII съездизиниң чүүлдүг деп көргени СЭКП-ниң экономиктиг болгаш социал политиказының кол угланыышкыннарының дугайын хүндүлүг мозамбик аалчыга чугаалааннар. Съездиниң бадылааны чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче СЭКП-ниң стратегтиг угланыышкынынга үндезилээн хөделиишкиннериниң комплекстиг программазын амыдыралга боттандырарынга совет улустуң бүрүн шиитпирлиин демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң 1986 чылдың январь 15-те Медегелелинде илереттинген ядролуг чепсекти дүжүрериниң совет программазының төөгүлүг ужур-дузазын айыткан. Ол программаны амыдыралга боттандырар болза, Чер кырынга боо-чепсекти эндере бүдүрерин болгаш ону космос делгеминче нептередирин соксадыр, дыка хөй акша-хөреңгини хосталган чурттарга хөгжүлдениң хереглелдеринге, аш-чутту, ужук билбес, адыы-түреңги чорукту болгаш аарыг-аржыктыы узуткаарынга ажыглаарының аргазын бээр ийик. Ядролуг чепсекти дүжүрериниң совет программазы делегейге айыыл чок чоруктуң бүгүнүң хаара туткан системазының кол кезээ боол турарын демдеглээн. Ону тургузарының идеязын СЭКП-ниң XXVII съездизи идип үндүрген. Ол системаның үндезиннери делегей харылзааларының бүгү — шериг, политиктиг, экономиктиг болгаш гуманитарлыг талаларын хаара тудуп турар.

С. Машел Совет Эвилелиниң даштыкы политика талазы-биле инициативаларын Мозамбиктиң деткип турарын бадыткааш, оларны боттандырары делегей байдалын үндезин хевир-биле экижидер арганы бээрин демдеглээн. Ол деткиимче хамыктың мурнунда база долу хемчээлдии-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының Медегелелинде айыттынган ядролуг чепсекти дүжүрериниң совет программазынга болгаш делегейге айыыл чок чоруктуң бүгү талалыг системазын тургузарынга хамааржырын ол чугаалаан. Амгы үе-чадада бирги ээлчегде чугула айтырыг ядролуг чепсекти шенээрин озал чокка соксадырын чедип алыры болур деп, Совет Эвилели санап турар. Бир эвес АКШ ындыг чазылдырыышкыннарын кылбас болза, бо чылдың март 31-нин-даа соонда ядролуг чазылдырыышкыннары кылырындан Совет Эвилелиниң ойталаар дээн шиитпирлеринге мозамбик тала байыр чедирген. Ядролуг шенелделерни соксадырының дугайында дугуржуру-биле эң чоокку үеде Европага совет-америк ужуражыышкынны эртирер дугайында совет саналды мозамбик тала чүүлдүг деп көрген.

Империализмге болгаш сөөк язы ылгаар чорукка удур демиселге, бүгү-нинтиниң тайбыңын болгаш делегейге айыыл чок чорукту хандырарының херээнге Мозамбик Улус Республиканың салыышкынын Совет Эвилелинде үнелеп көрүп турарын медеглээн.

Делегейниң кол-кол айтырыгларын чугаалажып көрүп турарының үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Мозамбиктиң туруштарының дүүшкээн болгаш дөмейлежип турарын бадыткаан. Дүшкүүрлүг чорукту күштелдиреринге болгаш даайын айыылын улгаттырарынга, тускай догуннаан күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлап киржиринге империалистиг бөлүктерниң ажыглап турары Чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү кезектеринде чидиг чөрүлдээлиг байдалдарның туруп турарынга шыңгыы сагыш салыышкынын ийи тала илереткен. Күрүнелер аразында чөрүлдээлерни болгаш маргылдааларны даштыкыдан холгаарлаар киржилге чокка чөптүг эгелерге политиктиг таарыштыр шиитпирлээри дээш ССРЭ болгаш Мозамбик туружуп турар.

Чугаалажыышкыннар үезинде ийи тала Ливияның улузу-биле боттарының эп-сеткил каттыштырылгазының дугайын база катап медеглээн болгаш ол тускай догуннаан африка күрүнеге удур АКШ-тың агрессиязы үүлгедиглерин шыңгыызы-биле буруу шапкан.

Мурнуу-Африка Республикага хамаарыштыр Барыын чук чурттарының чүнүң-даа мурнунда АКШ-тың чорудуп турары дузалаарының болгаш «ооржургадырының» политиказы расистерни Африканың хамаарышпас күрүнелеринге удур чаа агрессия үүлгедиишкиннерже, апартеид-биле демиселчилерге удур чаа ханыыг истеп сүрүүшкүннерни кылырынче күткүп турар. Сөөк-язы ылгакчыларының болгаш империалистерниң чепсээ болза хөлзээлеңнекчилерден болгаш өскерликчилерден тургускан дээрбечи бөлүктер боол турар. Ол хамаарышпас чурттарны оларның шилип алганы хөг-

(Уламчызы 3-кү арында).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Кедээ ажыл-агый продукциязын садып алырының планныг хемчээлиниге дүүштүр төлелгелериниң ниити түңнүн хемчээлдеринге кедээ ажыл-агый продукциязының чамдык хевирлеринге садып алыр өртектерин херек апарганда эскертирин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү болгаш ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитеди-биле дугурушкаш кылырын чөпшээрээн.

Чимис-ногаа продукциязының чидириин эвээжедир болгаш колхоз рыногунуң өртектерин чиигедиринге болгу саддар чедирери-биле эргезинде турар магазиннерге садар ногааларга, чимис аймаанга, виноградка, картофельге, бакча болгаш ногаан культураларга база эске-даа дүрген үрелиичел ногаа-чимис продукциязынга үүрмектеп садар өртектерин доктаадыр эргени эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүрлеринге болгаш крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттеринге берген.

Совхозтарга болгаш ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр системазының эске-даа бүдүрүлгелеринге чимис-ногаа болгаш эске-даа продукцияны, чайгаар үнген чимистерни болгаш каттарны, мөөгүлерни болбаазырадырынга база чонга чугула херектелгелиг турар аъш-чем бараалгаларының (чулуктар, чимистен суглар, джемнер, конфитюрлар, консерваалар болгаш эске-даа) чаа хевирлерин бүдүрериинге идиг бээр сорулга-биле оларга ук продукцияны эргезинде турар магазиннер дамчыштыр областарның болгаш крайларның агроүлетпүр комитеттериниң, автономнуг республикаларның курагроүлетпүрлериниң база эвилелдешкен республикаларның (область хуваалдазы чок) курагроүлетпүрлериниң доктааткан деткимче бээр өртектерге сайгарарын чөпшээрээн. Ук продукцияны сайгарганындан алган орулганың 50 хуузун социал-культура хемчеглериниң фондузунче киир санаары доктааттынган.

ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге болгаш оон чер-черде органнарынга колхозтарның, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның эске-даа бүдүрүлгелериниң херегленикчилер кооперациязының органнарлары база хамаатыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйлары-биле бүдүрүлге харылзааларын улам ыңай быжыглаар талазы-биле хемчеглерин боттандырарын көрген. Колхозтарга, совхозтарга болгаш кедээ ажыл-агыйның эске-даа бүдүрүлгелеринге азал күүселдезинге киириштир дугурушкан өртектер ёзугаар картофельди, ногааларны, бакча культураларын, чимис аймаан болгаш каттарны, столовая виноградын, ол ышкаш планда ажыр бүдүрген кедээ ажыл-агый продукциязының садарының планныг хемчээлиниң 30 хуузун херегленикчилер кооперациязының органнарынга болгаш колхоз рынокторынга садарын чөпшээрээн. Пландан ажыр бүдүрген кедээ ажыл-агый продукциязын ажыл-агыйлар боттарының чугула деп көргени-биле эске-даа херегледерге ажыглап болур.

1986 чылдан эгелээш хамаатыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйларынга эстирген малды болгаш кушту чарган керээлер ёзугаар херегленикчилер кооперациялары дорт-биле азы колхозтар болгаш совхозтар дамчыштыр садып алыр база кооператив садыгның өртээ ёзугаар тооралыларның үлетпүр болгаш район төптериниң чурттакчы чонун түс черге хандырарынга колдады ажыглаарын доктаадып тургускан. ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге ССРЭ-ниң Курпланы, ССРЭ-ниң Саң-хөө министерствозу, ССРЭ-ниң ТСЭ болгаш Центросоюз-биле кады 2 ай хуусаа иштинде үстүн болгаш кедээ ажыл-агыйның эске-даа продукциязын бүдүрери болгаш сайгарары дээш колхозтар, совхозтар болгаш чугаа дузалал ажыл-агыйларлыг хамаатылар-биле херегленикчилер кооперациязының органнарларының чаңгыс аай керээзин ажылдап кылыры база күрүнеге садар планга ону киир санаарының чурумун, а ол ышкаш колхозтарга болгаш совхозтарга шаңнал төлевирлерин тодарадып тургузарын даскан. Ооң-биле кады социалистиг кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол кезээ болбушаан, хамаатыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйлары кедээниң чурттакчыларының эътке, сүтке, картофельге, ногааларга, кат-чимистерге болгаш аъш-чемниң эске-даа продуктуларынга херегледиин долузу-биле хандырар, а артыкшылын кооперация садыг болгаш колхоз рыногун дамчыштыр сайгарар хүлээлгелиг деп чугаалаар барымдаалап көөр.

Чурттакчы чонга мал чемнерин, бедуун болгаш чулуктуг мал чемнерин, үрезиннериниң болгаш олуртур өзүмнерин малдың болгаш куштуң таш телдерин, кадыг одаар чүүлду садарын улгаттырарын колхозтарга, совхозтарга болгаш агроүлетпүр комплекизиниң эске-даа бүдүрүлге черлеринге саналдаан. Хамаатыларның хуузунда дузалал ажыл-агыйларынга дузаламчыны, агрохимиктиг болгаш ветеринария талазы-биле ачы-дуза чедирерин калбартыр. Чоокку ийи чыл иштинде чурттакчы чонуң хаван болгаш куш оолдарынга херегледиин долузу-биле хандырарын чедип алыр. Найтылел бүдүрүлгезинде идепкейлиг ажылдап турар болгаш боттары хуузунда дузалал ажыл-агыйларлыг хамаатыларга бүгү чемнег-биле ижигин көргүзер.

Совхозтарның болгаш күрүнениң эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылынга бот-орулга-чарылга принциптерин күштелдирер сорулга-биле 1987 чылдан эгелээш ажыл төлевириниң фондузун беш чылда доктаамал нормативтер ёзугаар сайгарган кедээ ажыл-агый продукциязының (ниити) 100 рубльче онаштыр ажыл-агыйлар боттары тургузарын доктааткан. ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге ССРЭ-ниң Курпланы, ССРЭ-ниң Саң-хөө министерствозу, ССРЭ-ниң Куш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитеди болгаш ССРЭ-ниң Күрбанкызы-биле кады 6 ай хуусаа иштинде ажыл төлевириниң фондузун тургузарының нормативтерин болгаш совхозтарга база күрүнениң эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге куш-ажылдың төлевиринге акша-хөреңгини бээриниң чурумун ажылдап кылырын болгаш бадылаарын даскан. Айыткан нормативтер ажыл төлевириниң өзүлдезинге деңнээрге куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң мурнай өзерин хандырар ужурлуг. Нормативте тургускан деңнелдең ажыр бүдүрген продукцияга продукцияны садып сайгарарының (бүдүрериниң) немелде хуу бүрүзүнге ажыл төлевириниң фондузун ортумаа-биле 0,8 коэффициентиге дүүштүрген норматив ёзугаар тодарадып тургузар. Ажыл төлевириниң фондузунуң камналгазын дең кезектерге материалдыг шаңнал-чаатал фондузунче болгаш ажыл-агыйның курлавыр фондузунче киирер, ажыр чарыгдаазыны ол фондуларның күзели-биле долдурар, а четпейн барган таварылгада ажыл-агый коллективинге санап берген шаңналдарны кызырарының күзели-биле долдурар.

Куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилериниң өзүлдезинге деңнээрге ажыл төлевириниң ортумак өзүлдезиниң темпилери мурнай бээр таварылгада материалдыг шаңнал бээриниң фондузунуң чогуур кезээн бүдүрүлге чери дараазында чылда куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге идиг бээринге болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге азы ол чылда социал-культура хемчеглериниң фондузунга ажыглаары-биле курлавырлап алыр.

Коллективтиг керээ болгаш бот-орулга-чарылга бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң чугула факторлары болурун барымдаалап көрген, СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге болгаш оон чер-черде органнарынга кыска хуусаа иштинде кедээ ажыл-агыйның, болбаазырадып кылыр болгаш эске-даа бүдүрүлгелериниң бүгү кезектеринге коллективтиг керээниң болгаш бот-орулга-чарылганың байдалдарынче шилчиделерин организастаар сорулганы салган. Бүдүрүлгени эргелеп башкарарының цех тургузуун болгаш структуралыг кезектериниң болгаш специалистерниң куш-ажылының төлевирин удуртукчуларының база специалистерниң куш-ажылын алыс продукция дээш төлээриниң системазын шиңгээдирин хандырар. Цехтер, бригадалар, фермалар болгаш звенолар, а ол ышкаш ниитизи-биле ажыл-агыйлар коллективтерин куш-ажыл төлевирин ниити орулга барымдаалап төлээринче шилчидерин калбаа-биле практикалаар. ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге болгаш ССРЭ-ниң Куш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединге ВЦСПС-биле кады 3 ай хуусаа иштинде ниити орулга барымдаалаар куш-ажыл төлевириниң талазы-биле сүмелерин бадылаарын даскан.

Продукция бүдүрерин эстүрериниге ажылчыннарның материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле, кедээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнүң, малдың болгаш куштуң продуктулуунуң өзүлдезинге үндезилээш, ажыл төлевириниң тарифтиг фондузун 150 хуу чедир улгаттырарын барымдаалап, ажыл төлевириниң бадылаттынган фондузунуң (нормативиниң) хемчээлдеринге дүүштүр ниитизи-биле ажыл-агыйга продукцияның бир единицазынга ажыл төлевириниң чарыгдаазын улгаттывайын болдурбайн, продукцияга расценкаларны тургузар эргени совхозтар директорларынга болгаш күрүнениң эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга тывыскан.

Ооаалдада көрдүнген дорт чарыгдалдарны камнап алганы дээш совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның эске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтеринге чедип алган камналганың 70 хуузу чедир хемчээлге шаңнал бээрин, а доктааткан чарыгдалдардан ажа берген таварылгада ону куш-ажыл төлевиринге болгаш коллективтерин шаңнаарынга көрдүнген акша-хөреңгиниң күзели-биле оруун чатап тургузар. Шаңнаарының болгаш куш-ажыл фондузун ажыглаарының ындыг чурумун колхозтарга киирерин база сүмелээн.

Коллективтиг керээниң хевирлериниң бирээзи кылдыр үнүш болгаш мал ажылынга өг-бүле болгаш хууда керээ ёзугаар ажылдаар арганы бүдүрүлгениң тодаргай байдалдарын барымдаалап турган ажыглаарын совхозтарга болгаш кедээ ажыл-агыйның күрүнениң эске-даа бүдүрүлгелеринге чөпшээрээн база колхозтарга сүмелээн. Ооң-биле кады куш-ажыл төлевириниң расценказын керээ байдалында ажылдап турар коллективтерге тургускан чурум-биле тодарадып тургузар.

Керээлиг коллективтерниң ажылдакчыларынга керээде көрдүнген хемчээлдең ажыр алган продукциязының 25 хуузун натуралдыг төлевир кылдыр бээр эргени ажыл-агыйларның удуртукчуларынга тывыскан (күзээр болза, түрмектеп садар өртек ёзугаар продукциязының өртээн төлеп бээр). Берген продукция дээш ажыл төлевирин санавас.

Садып сайгарган (ниити) продукциядан расценкалар (нормативтер) барымдаалап, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның эске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң удуртукчу ажылдакчыларынга, специалистеринге болгаш албан-хаакчыларынга куш-ажыл төлевирин киирерин эргежок чугула деп көрген. Расценкаларны (нормативтерни) тодарадып турар үеде күштүг боор турар албан-дужаал шалыңның болгаш эрткен 5 чыл иштинде продукцияны сайгарарының (бүдүрериниң) чедип алган деңнелин барымдаалап көөр. Продукция дээш санаашкынга чедир доктаадып тургускан албан-дужаал шалыңның 80 хуузун аванс кылдыр төлээр. Куш-ажылдың ындыг төлевирин ажыглаарын колхозтарга сүмелээн.

Материалдыг, куш-ажыл болгаш эске-даа курлавырларны камнаарынга болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын эстүрериниге совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның эске-даа күрүне бүдүрүлге черлериниң удуртукчу ажылдакчыларының, специалистериниң болгаш албан-хаакчыларының сонуургалын күштелдирер сорулга-биле:

— орулгалыныы хуу бүрүзүнден айда алыр албан-дужаал шалыныңын 0,1 хуу чедир;

— эрткен 5 чылда чедип алдынган деңнелге болаарга орулгалыныы немелде хуу бүрүзүнге айда алыр албан-дужаал шалыныңын 0,5 хуу чедир оларга материалдыг шаңнал фондузундан, а ол четпес таварылгада ажыл төлевириниң фондузундан шаңнал бээри бан удур көрдүнген.

Планныг-чарылгалыг ажыл-агыйларга ажылдакчыларның айыткан бөлүктеринге шаңналды харыылганы күдүлатканы дээш кылырын чөпшээрээн болгаш ол сорулгага эрткен 5 чылда чылдың ортумак көргүзүглери-биле деңнээрге чарылганы күдүлатканы түңнүн 10 чедир хуузун бээр.

Ажыл-агый күрүнеге тараа, сүт, мал болгаш куш садар планын чедир күүсеттээнде, а специализастаттынган ажыл-агыйларга, оон аңгыда, кол адырның продукциязын чедир күүсеттээнде, а ол ышкаш куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинге хамаарыштыр ажыл төлевириниң мурнай өзүп турар таварылгада удуртукчу ажылдакчылар, специалистер болгаш албан-хаакчылар санаттынган шаңналдарын долузу-биле ийикзе, азы чамдызын районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының болгаш эске даа үстүнде турар организацияларының шиитпири-биле албас. Ажылдакчы бүрүзүнүң шаңналдарының ниити хемчээли материалдыг шаңнал фондузундан болгаш шаңналдың тускай системаларындан шаңналдарны катай алырга, бүгү төлевирлери продукция дээш расценкалар-биле санаан ооң чылда кол ажыл төлевириниден өшпес ужурлуг. Шаңнал тывсырының ындыг чурумун колхозтарга саналдаан.

Чигир свекланы, тарымал тоорукту, үстүг маклы болгаш арахисти бүдүрерин болгаш садарын улгаттырганы дээш күштүг болур турар чүүлдерге дүүштүр колхозтарның, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның эске-даа бүдүрүлге черлериниң удуртукчу ажылдакчыларынга болгаш специалистеринге бээр шаңналдың акша-хөреңгизиниң түңүн белеткел болгаш болбаазырадып кылыр бүдүрүлге черлери ажыл-агыйның материалдыг шаңнал фондузунче шилчидип бээрин доктаадып тургускан.

Колхозтарны, совхозтарны болгаш агроүлетпүр комплекизиниң эске-даа бүдүрүлге черлерин эргежок чугула материал-техниктиг курлавырлар-биле хандырары дээш болгаш керээлиг хүлээлгелерин шынарлыг күүседири дээш районнуң (районнар аразының) септелге бүдүрүлге черлериниң, агрохимиктиг болгаш энергетиктиг хандырылга бүдүрүлгелериниң, хандырылга баазаларының (контораларының) сонуургалын күштелдирер болгаш харыысалгазын бедидер сорулга-биле ажылдакчыларны, специалистерни база албан-хаакчыларга квартал санында айда албан-дужаал шалыныңын 0,75 хуузун хемчээлдиг шаңнал тывсырын доктаадып тургускан. Оон аңгыда, чылдың түңнелдери-биле эрткен 5 чылда чедип алдынган деңнелге болаарга, кедээ ажыл-агый продукциязын садып саарарының хемчээлиниң немелде өзүлдези дээш оларны ажылдакчы бүрүзүнге 3 айның албан-дужаал шалыңының хемчээлинге чедир шаңнаар. Шаңналды колхозтар, совхозтар болгаш эске-даа бүдүрүлге черлери-биле керээлерин күүсеткен байдалда районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының (агроүлетпүр комитединиң) шиитпири-биле төлээр. Ажылчыннарны шаңнап-мактаарын бүдүрүлгелер-биле бригадаларның, участоктарның, цехтерниң аразында керээлиг хүлээлгелеринде көрдүнген даалгаларын оларны чогуур үезинде болгаш шынарлыг күүседкени дээш кварталда ажылдың түңнелин ёзугаар айның тариф ставказының 1,5 хемчээлдиг түңнүнге чедир боттандырарын көрүп турар. Шаңналдарны материалдыг шаңнал фондузундан болгаш шалың фондузундан төлээр.

Совхозтарның болгаш күрүнениң эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, а ол ышкаш районнуң (районнар аразының) септелге бүдүрүлгелериниң, агрохимиктиг болгаш энергетиктиг хандырылга талазы-биле бүдүрүлгелериниң, хандырылга баазаларының (контораларының) ажылчыннарының, удуртукчу ажылдакчыларының, специалистериниң болгаш албан-хаакчыларының куш-ажылын төлээриниң база шаңнаарының чаа чурумун киргени-биле холбаштыр кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери болгаш садарын көвүдеткени дээш оон мурнунда доктааткан шаңналдар база эске-даа шаңналдар болгаш оларны төлээриниң негелделери, совхозтарның болгаш эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларынга кедээ ажыл-агый продукциязын сайгарарының (бүдүрериниң) немей өзүлдези дээш көрдүнгениниден аңгылаарын күш чок болдурган.

Агроүлетпүр комплекизиниң эргелеп башкарылга органнарының бүдүрүлгениң ажыс түңнелдери дээш сонуургалын болгаш харыысалгазын бедидер сорулга-биле агроүлетпүр каттыжыышкынның эргелел аппаратының болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүр комитеттериниң, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттериниң удуртукчу ажылдакчыларынга болгаш специалистеринге сайгартынган продукцияның хемчээлин барымдаалап санаан расценка ёзугаар куш-ажыл төлевирин доктаадып киирер. Расценкаларны тодарадырда ам бар туруп турар албан-дужаал шалыңнарын болгаш продукция сайгарарының мурнуку эрткен 5 чылда чедип алган деңнелин барымдаалаар. Продукция дээш санаашкынга чедир айның албан-дужаал шалыңының 90 хуузу хемчээлдиг аванс акшаны төлээрин көрдүнген.

Районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, крайларның, областарның агроүлетпүр комитеттериниң болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүр комитеттериниң удуртукчу ажылдакчыларын болгаш специалистерин шаңнаары доктааттынган. Ажылдакчы бүрүзүнге санаттынган шаңналдарның чылда ниити түңү районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының талазы-биле албан-дужаал шалыңының 6 ай хемчээлинден болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүр комитеттериниң база крайларның, областарның агроүлетпүр комитеттериниң талазы-биле 4 ай хемчээлинден өшпес ужурлуг.

Колхозтар, совхозтар, ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр системазының эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелери бүдүрүүшкүн өзүлдезин калбартырын болгаш бүдүрүлге үлгүт эвес тудугларны тударын боттарының акша-хөреңгилериниң болгаш чээли планының хемчээлинден ажырбайн ССРЭ-ниң Күрбанкызының чээлизиниң күзели-биле боттандырарын чурумчудары доктаалда тодарадкан. Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге саң-хөө акшаландырыышкынын тускайлап бээри кол кезиинде кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин немей эстүреринге, материал-техниктиг базазын улам ыңай хөгжүдериниң болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээриниң талазы-биле сорулгаларга боттанып. Оларның хемчээли он ийиги беш чылдың чыл санынга 1986 чылдың планынга үндезилеп, ниити продукцияның өзүлдезин, чогуур чылда капитал салыышкыннарының хемчээлин болгаш бүдүрүлге хөгжүлдезинге боттарының акша-хөреңгилериниң киржилгезиниң өзүлдезин барымдаалап тодарадыр.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр системазының эске-даа бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын акшаландырарын оларның чарыгдалдарның мөөңнеттинген статьяларын ёзугаар областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның бюджеттеринден хандырарынче он ийиги беш чылда бөлүүн барымдаалап шилчидерин эргежок чугула деп санаан.

ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүрлеринге, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттеринге база районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга дараазында эргелерни тывыскан:

— бюджет акшаландырыышкыннарын оларның ажыглалының утланыышкынын барымдаалап эде хуваарын чорударын;

— планныг хемчеглерниң күүселдезиниң боттанып турарынга хамаарыштыр бюджет акшаландырыышкынын кварталдар аайы-биле хуваалдазын эскертирин;

— бюджеттиң ниити харылзааларын эскертпейн бюджеттиң акшаландырыышкынының болгаш оортан төлевирлерин эскертир дугайында саналдарны киирерин.

Күрүнениң кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге оларның эргезинде бар хостуг саң-хөө курлавырларын оларның кайызын киирген хамаан чокка планныг хемчеглерни акшаландырарынга ажыглаарын чөпшээрээн.

Совхозтарның болгаш күрүнениң эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң арыг орулгадан бюджетче төлевирин 1987 чылдан эгелеп киирерин, а колхозтарның чериниң экономиктиг үнелээшкинин, кол фондулар болгаш куш-ажыл курлавырлары-биле хандыртынганын барымдаалап беш чылдың чылдар аайы-биле тургускан эскерилбес нормативтер ёзугаар орулга үндүрүүн төлээрин эргежок чугула деп көрген. Ооң-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Саң-хөө министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрге алды ай хуусаа иштинде бюджетче киирер төлевирлериниң нормативтерин болгаш оларны киирериниң чурумун ажылдап кылырын болгаш бадылаарын даскан.

Кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң, болбаазырадырының болгаш шыгжаарының талазы-биле ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелерин база эске-даа тускайжыттынган бүдүрүлгелерни хөгжүдеринге, а ол ышкаш колхозтарның, совхозтарның болгаш эске-даа бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы байдалдарын деңнештирер база халаптыг уржуктардан камгалаар ажыл-агыйларга дуза көргүзер сорулга-биле районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга, областарның база крайларның агроүлетпүр комитеттеринге, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикаларның курагроүлетпүрлеринге болгаш ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрге (эвилел чагыргалыг бүдүрүлгелер талазы-биле) совхозтарның, колхозтарның (оларның чөпшээрешкениниң ёзугаар), ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр системазының эске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының акша-хөреңгилеринден шилчидиишкиннериниң күзели-биле төвүткен курлавыр фондуларын тургузарын чөпшээрээн.

Совхозтарга болгаш күрүнениң эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге арыг орулгазын (бюджетче төлевирлерин кииргениниң база ССРЭ-ниң Күрбанкызының чээлизиниң хуузун төлээниниң соонда) ССРЭ-ниң Күрбанкызының чээлизин дуглаарынга, бүдүрүлгени хөгжүдеринге болгаш эске-даа планныг хемчеглерге, экономиктиг идиг бериишкинниң фондузун (материалдыг шаңнал-мактал болгаш социал-культура хемчеглеринге), ажыл-агыйның курлавыр фондузун тургузарынга болгаш төвүткен курлавыр фондузунче акша-хөреңги шилчидеринге ажыглавышаан, бодунуң күзели-биле хуваар эргени бээр. Совхозтарның болгаш күрүнениң эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажыглаттынмаанындан чыл түңнелдери-биле арткан хостуг артыкшылдарын хавырбас.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң эске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының экономиказының быжыккаанының чергези-биле оларның ажыл-чорудулгазын орулга-чарылга талазы-биле бодуу боду хандыртынар принципче шилчидерин ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери боттандырар хүлээлгелиг.

Колхозтарга, совхозтарга, ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр системазының эске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга чээли бээрин оларның чепсек-херекселдериниң кадагалалын болгаш чептүг ажыглалын база алганы чээлилерни чогуур үезинде эгидерин барымдаалап боттандырарын чурумчудар.

Материалдыг үнелиг чүүлдерни алырынга болгаш бүдүрүлге чарыгдалдарынга колхозтарга, совхозтарга болгаш эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга саарылга акша-хөреңгилериниң ниити нормативтерин барымдаалап чээлини каяа чарыгдаарын айытпайн кыска хуусаалыг чээли бээриниң чаңгыс аай чурумун ажылдап кылырын болгаш ажыглап киирерин, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр системазының эске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга чээли бээриниң улам ыңайгы чаңгыс хевирлиг болурунуң хемчеглерин боттандырарын ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр болгаш ССРЭ-ниң Саң-хөө министерствозу-биле дугуржулгалыг кылырын ССРЭ-ниң Күрбанкызынга даскан. Бүдүрүлге өзүлдезин калбартырын хандырарынга бодунуң акша-хөреңгилери чок колхозтарга чээли бээрде ССРЭ-ниң Күрбанкызы оларның боттарының он ийиги беш чылда саарылга акша-хөреңгилериниң нормативи кылдыр оон 1987 чылдың январь 1-де херек кырында барын болгаш план ёзугаар чылда немей өзүлдезин барымдаалаар.

Колхозтарга, совхозтарга болгаш ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр системазының эске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга үр хуусаалыг чээли бээриниң планын ёзугаар үр хуусаалыг чээлилерни тускайлап бээринге доктааткан чүүлдер:

— үнген чарыгдалдарының эгидилгези 20 чылдан ашпас бүдүрүлге тудугларын тударынга, калбартырынга, чаартырынга болгаш техниктиг эде дериниринге, ону бодунуң өртээн эгидер хуусаазы дег хуусаалыг чээлини берген соонда 5 чыл болгаш эгидип эгелээр кылдыр;

— кедээ ажыл-агый техниказын, транспорт херекселдерин болгаш тудуг системазында кирбейн турар дериг-херекселдерин садып алырынга 7 чыл хуусаалыг чээлини берген соонда ону 3 чыл эрткенде эгидип эгелээр кылдыр;

— колхозтарга бүдүрүлге үлгүт эвес тудугларны тударынга 15 чыл хуусаалыг, чээли берген соонда ону 5 чыл эрткенде эгидип эгелээр кылдыр.

Колхозтарга, совхозтарга болгаш ССРЭ-ниң Курагроүлетпүр комитединиң системазында кирип турар эске-даа бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга бүдүрүлге тудугларын тударынга, калбартырынга, чаартырынга болгаш техниктиг эде дериниринге чээлилерни (капитал салыышкыннарының акшаландырыышкынындан аңгыда) 6 чыл чедир хуусаалыг бээрин ССРЭ-ниң Күрбанкызынга чөпшээрээн. Оларны чыл санында 3 хуузут каайлызын төлевишаан, немей ап турар орулгаларының күзели-биле эгидер.

Эвээш орулгалыг болгаш карыгалыг колхозтарга, совхозтарга, күрүнениң эске-даа кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге, болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелерге болгаш ажыл-агыйлар аразының тудуг организацияларынга ССРЭ-ниң Күрбанкызындан алган 1986—1990 чылдарда эгидер ужурлуг турган эгиттинмээн өрелерин 1995 чылдан эгелеп 10 чыл иштинде эгидер кылдыр сонгаарладырын эргежок чугула деп санаан. Айыттынган бүдүрүлгелерин болгаш организацияларны бо доктаал ёзугаар эгидери сонгаарлаттынган ССРЭ-ниң Күрбанкызындан алганы чээлилеринге каайлы хуулары төлээринден хостаар.

Бойдустуң чайгаар халавындан азы агаар-бойдустуң таарымча чок эске-даа байдалдарындан каражадаан колхозтарның, совхозтарның болгаш кедээ ажыл-агыйның эске-даа бүдүрүлгелериниң таарымчалыг ажылдаарынга быжыг саң-хөө байдалдарын тургузар сорулга-биле 1986 чылдан эгелээш кедээ ажыл-агый культураларының чедир алдынмаан дүжүдүнүң өртээниң 60 хуузу чедир страхование эгидилгезиниң деңнелин бедидери эргежок чугула деп санаан.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң эске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының бүдүрүлге-саң-хөө ажыл-чорудулгазынга, боттарының хуузунда саарылга хөреңгилериниң камгалалынга бердинген чээлилериниң ажыктыг ажыглалынга болгаш чогуур үезинде оларның эгидилгезинге контрольду күштелдирерин СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге, ССРЭ-ниң Саң-хөө министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Күрбанкызынга даскан.

Планнарны үргүлчү күүсеттейн, пландан ажыр чарыгдалдарны, бүдүрүлгениң эвес чарыгдалдарны база чидириглерни, саң-хөөнүң сагылга-чурумунуң үрээшкиннерин болдуруп, чээлилерин чогуур үезинде эгидерин хандырбайн турар бүдүрүлгелерин ССРЭ-ниң Күрбанкызының доктааткан чурумун ёзугаар чээли тывсырының тускай шыңгыы чурумунче шилчидерин айыткан.

Капитал тудуг талазы-биле дараазында чүүлдерни эң чугула сорулгалар кылдыр СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап көрген:

— капитал салыышкыннарының ажыктыын улам ыңай бедидери, бүдүрүлгениң хөгжүдериниң, кедээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадырының болгаш кадагалаарының бирги ээлчегде чугула херектелгелерин шиитпирлээринче, бар бүдүрүлгелерин чаартыырынче болгаш техника-биле эде дериниринче, тудугнуң хуусаазының болгаш төлевилел күчүлерин шиңгээдип алырының доктааттынган нормаларынга ылаптыг дүүштүр бүдүрүлгелерин болгаш объектилерин тударын хандырарынче, быжыг б ү д ү р ү л г е коллективтерин тургузарынче эң чугула фактору болур кедээниң социал чаартылгазын дүргедедиринче капитал салыышкыннарын угландырары;

— энергияны болгаш курлавырларны камнаар эң-не ажыктыг технологияларны, чаа техниканы болгаш бүдүрүлге чорудулгаларының автоматчыдылгазын төлевилээрин база тудуп кылырын херек кырында шиңгээдип алырынга, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның болгаш куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң боттуг өзүлдезин хандырар робот техниказының комплекстерин, автоматтыткан дүрген эде тургустунгур, элгиг шугумнарны калбаа-биле ажыглаарынга үндезилээш, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири дээш агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырларының ролюн болгаш харыысалгазын бедидери;

— ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнүң тудуг организацияларының материал-техниктиг баазазын бүгү талалыг быжыглаары болгаш улам ыңай хөгжүдери, тудугнуң ажыл-агый болгаш керээлиг аргаларын холбаштырарын улам-на калбартыры, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң күчүлерин улгаттырары, бүдүрүп үндүрүп турар кылыгларның болгаш кезектерниң заводка белен болурун бедидери, депшилгелиг конструкцияларны болгаш чер-чериниң материалдарын тудугга калбаа-биле ажыглаары, төлевилел болгаш тудуг-монтаж ажылдарының өртек-чарыгдалдарын кызырары болгаш шынарын дыка экижидери.

Капитал тудугну боттандырарынга агроүлетпүр комплекизиниң системазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының эргелерин калбартыр, ролюн болгаш харыысалгазын бедидер сорулга-биле 1987 чылдан эгелээш, капитал тудуг планының бүгү көргүзүглерин совхозтар, күрүнениң эске-даа бүдүрүлгелери болгаш организациялары капитал салыышкыннарының база тудуг-монтаж ажылдарының бердинген лимиттериниң хемчээлдеринге, а колхозтар боттарының дыңнатканы ёзугаар материал-техниктиг курлавырлар-биле хандыртынар ол-ла көргүзүглерге дүүштүр тодаргайлаарын доктааткан. Ынчаарга объектилерниң тударының нормативтиг хуусааларын сагыыры көрдүнген турар ужурлуг.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш эске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының планнарынга үндезилээш, районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннары, областарның болгаш крайларның агроүлетпүр комитеттери, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикаларның курагроүлетпүрлери, ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү агроүлетпүр комплекизинге каттышкан планнарны ажылдап кылыр болгаш оларны доктааткан чурум ёзугаар киирер.

Боттарының хуузунда хөреңгилерин болгаш материалдыг курлавырларын тыпкаш, бүдүрүлгениң болгаш бүдүрүлгениң эвес объектилериниң тудуун боттандырарын, а ол ышкаш хөй чылдың үнүштер тарылгазынга, машиналарны, дериг-херекселдерни болгаш кедээ ажыл-агый техниказын чыл планнарында көрдүнген күрүнениң капитал салыышкыннарының лимиттеринден ажыр садып алырынга чарыгдалдарны кылырын совхозтарга, болбаазырадып кылыр болгаш агроүлетпүр комплекизиниң системазының эске-даа күрүне бүдүрүлгелеринге база организацияларынга чөпшээрээн.

Кылыр ажылдарының смета өртээ 500 муң рубль чедир (болбаазырадып кылыр үлетпүрнуң бар бүдүрүлгелериниң техниктиг эде дериишкинниге — 2,5 млн. рубль) хемчээлдиг бүдүрүлге объектилериниң техниктиг эде дериишкинниң болгаш чаартылгазының төлевилел-смета документациязын ажылдап кылыр (чагыг кылыр) болгаш бажыңнарның, дериишкиннериниң, чуртталга бажыңнарының болгаш 200 муң рубль чедир смета өртектиг социал-амыдырал ужур-дузалыг эске-даа объектилерниң чаңгыс аай төлевилелдериниң холбаштырылгазын девискээрлериниң төлевилел институттары-биле дугуржулга чокка боттандырар эргени колхозтарга, совхозтарга болгаш агроүлетпүр комплекизиниң системазының эске-даа бүдүрүлгелеринге база организацияларынга тывыскан. Ол ажылдарны акшаландырарын капитал тудугга көрдүнген хөреңгилериниң күзели-биле боттандырар. Колхозтарга, совхозтарга болгаш агроүлетпүр комплекизиниң эске-даа бүдүрүлгелеринге база организацияларынга бадылааш планнардан ажыр төлевилел-шинчилел ажылдарын керээлер ёзугаар күүседирин ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнүң системазының төлевилел организацияларынга чөпшээрээн.

Төлевилел-шинчилел ажылдарының болгаш чаа эгелээр бүдүрүлге тудугларының кол дайзыларын дараазында смета өртектер турда ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнүң системазынга бадылаарын доктааткан:

1 миллион рубль чедир — колхозтарның, совхозтарның болгаш эске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының удуртукчулары бадылаар;

1-ден 2 миллион рубль чедир — районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннары;

4 миллион рубль чедир — крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттери болгаш автономнуг республикаларның курагроүлетпүрлери;

8 миллион рубль чедир — эвилелдешкен республикаларның курагроүлетпүрлери;

8 миллион рубль болгаш оон көвүдээрге — ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү (ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаар онаа чугула тудуглардан эскелээ) бадылаар.

ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнүң системазынга 10 миллион рубль болгаш оон-даа хөй смета өртектиг бүдүрүлгелерни, бажыңнарны болгаш дериишкиннерин тударының төлевилелдерин (ооң системазында кирип турар бүгү тудуглар аайы-биле) ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү бадылаар, а 10 миллион рубль чедир смета өртектиг тудуглар төлевилелдерин — ооң доктааткан чурумун ёзугаар бадылаар. Объектилерни ажыглалга хүлээп алырының актыларын оларның тудуунуң кол дайзыларын бадылаан орган бадылаар.

Агроүлетпүр комплекизиниң системазының бүдүрүлгезиниң болгаш организациязының тудуун акша-биле хандырарын эгелээр кылдыр тудугларның кол дайзыларын болгаш ниити тудуг кол дайзыларын, акшаландырарының планнарын, керээлиг ажылдарны күүседириниң керээлерин ССРЭ-ниң Күрбанкызынга бадылаттырып биле киирген турарын доктааткан.

Капитал тудугнуң күрүне планы-биле көрдүнген болгаш агроүлетпүр комплекизиниң системазынга дорт чагырткан чамдык бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылдаваны хөреңгилерин (оларның хуузунда хөреңгилеринден аңгыда) планда киирген объектилер аайы-биле төлевилел болгаш тудуг-монтаж ажылдарын акшаландырарынче, машиналарны, кедээ ажыл-агый техниказын болгаш дериг-херекселдерни садып алырынче чылдың ийиги чартыында угландырар эргени районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга болгаш агроүлетпүр комплекизиниң эргелелиниң эске-даа органнарынга тывыскан.

Совхозтарның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң системазының эске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының ажыл-агый аргазы-биле боттандырып турар тудуунга ажыл төлевириниң талазы-биле саваашкыннарны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бол-

(Уланчызы 3-кү арында).

МОСКВАДА ЧОРУП ТУРАРЫ

(Эгези 1-ги арында).

жүлде оруундан өскээр чоруурунче албадаарынче чүткүп турар империализмниң болгаш расизмниң күштериниң талазындан халдаашкынга таварышкан Мозамбик болгаш Ангола-биле өскерлиш чок эп-сеткил каттыштырылгазын совет тала медеглээн.

Мурнуу-Африка Республикага хамаарыштыр КНО Уставының VII кезээнге дүүштүр хемчеглерни ажыглаарының дугайында делегейниң хөй-нииитизиниң негелдезин чугаалажывышкынның киржикчилери деткээн.

Африканың национал конгрезиниң (АНК) болгаш Мурнуу-барыын Африканың улусчу организация з ы н ы ң (СВАПО) маадырлыг хосталгалыг демиселин-биле ийи тала эп-сеткил каттыштырылгазын илередип, оларның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжывышкынын быжыглаарынче «фронт чоогунуң» күрүнелериниң угланывышкынын деткээннер.

Африканың чаңгыс эви организацияның ажыл-чорудулгазынга бедик үнелелди берген.

Совет-мозамбик ийи талалыг харылзааларны чугаалажып көрген. Ооң-биле кады ийи тала СЭКП биле Фрелимо партияның, Совет Эвилели биле Мозамбиктиң аразында найыралдыг кады ажылдажылганың чедип алдынган дениелинге сеткил ханывышкынын илередип, ССРЭ болгаш МУР-нуң аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң үндезининге ийи талалыг харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге шиитпирлиин бадыткааннар.

* * *

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Кремльдиң Улуг ордузунга С. М. Машелге алдар болдуруп дүштеки шайлалга кылган.

Дүштеки шайлалгага МУР-нуң удуртукчузу болгаш ооң кадайы-биле кады Мозамбиктиң партия болгаш күрүне ажылдакчылары чорааннар.

Совет таладан дүштеки шайлалгага М. С. Горбачев кадайы-биле, А. А. Громыко кадайы-биле, Н. И. Рыжков кадайы-биле, В. И. Воротников, Э. А. Шеварднадзе, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, А. Ф. Добрынин, албанның өске-даа кижилери чораан.

Найыралдыг байдалга эрткен дүштеки шайлалгага М. С. Горбачев болгаш С. М. Машел чүве чугаалааннар, ону улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң Шеңнелиг сүт-бараан фермазында саанчыларга, инек чадарчыларынга, бызаа ажаакчыларынга болгаш ында ажылдап турар специалистерге тускай столованы тургускандан бээр үр болбаан. Ында хоочун поварлар Кара-кыс Хүлер-ооловна Кендем биле ооң эжи Агармаа Дамдыновна Балчый-оол олар аъш-чемниң ассортиментизин көвүдедир болгаш ооң шынарын экижидир кылыр дээш кызымак ажылдап турарлар.

Өй-шаанда амданныг аъш-чем-биле фермада ажылчыннарны хандырганының түңнелинде ажылдың темпизи шапкынчып, совхоз бирги кварталдың сүт бүдүрер планын күүсеткен, ооң шынары экижип турар апарган.

ЧУРУКТА: поварлар (солагай таладан) А. Д. Балчый-оол болгаш К. Х. Кендем олар дараазында хүнүң менюзун тургузуп олурлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

(Эгези 2-ги арында).

гаш ВЦСПС-тиң 1985 чылдың январь 24-те № 87 доктаалында көрдүнген чурумга дүүштүр, тудуг сметаларының составында айыткан күш-ажылдың норматив хемчээлинге болгаш тудуг-монтаж ажылдарының ажыл төлевиринге үндезилээш, кылырын доктааткан. Айыткан чурумче шилчилгиже чедир самаашкыннарны төлевилел-смета документациязында болгаш ажылдарны кылырының төлевилелдери ёзугаар күш-ажыл чарыгдалдарының база ажыл төлевириниң калькуляциязында көрдүнген ажылдарның хемчээлдерин барымдаалап кылыр ужурлуг.

Агроүлетпүр комплекизинге төлевилээшкинин улам ыңай сайзыраңгайжыдар болгаш төлевилел организацияларының чаңгыс аай системазын тургузар сорулга-биле көдээ ажыл-агый салбырының төлевилел институттарын эвилелдешкен республикаларның күртудугларының эргелелинден эвилелдешкен республикаларның курагроүлетпүрлериниң эргелелинче 1986 чылда шилчидип бээри чугула деп санап көрген.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң системазының өске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының септелге-ажыглал херекселдеринге материал-техниктиг курлавырларның нормативтерин иштики ажыл-агый оруктарын септээринге ол курлавырларының нормативтерин 1986 чылдың август 1-ге чедир ажылдап кылыры болгаш бадылаарын ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге, ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Курхандырылгазынга болгаш ССРЭ-ниң Күртудуунга дааскан. Агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының септелге-херекселдеринге эргежок чугула материал-техниктиг курлавырларны айыткан нормативтер ёзугаар 1987 чылдан эгелеп планнарга тускайлап бээрин ССРЭ-ниң Күрпланы болгаш ССРЭ-ниң Курхандырылгазы айтып көргүзер ужурлуг.

Хамаарышкан бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының ажылдакчыларының боттарының кужу-биле чуртталга бажыңнарын тударынга садып алган материалдарының өртээниң 50 хуу чедир хемчээлин профэвилел организациялары-биле болгаш күш-ажылчы коллективтер-биле дугуруушканын ёзугаар экономиктиг идиг бээр фондуларның хөреңгилериниң күселин-биле төлеп бээр эргени совхозтарның директорларынга болгаш ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнүң системазының өске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң база организацияларының удуртукчуларынга тывыскан. Хуузунда чуртталга бажыңнарын тударынга колхозчуларның садып алган материалдарының өртээн ындыг хемчээлдер ёзугаар боттарының хөреңгилериниң күселин-биле төлеп бээрин колхозтарга сүмелээн.

ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү болгаш чер-черде ооң органнары ССРЭ-ниң чазааның моон мурнунда хүлээп алган шиитпирлеринге дүүштүр ажыл-агыйны башкарарының чаа байдалдарынче шилчиткен эъдсүт болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң ажылынга кичээнгейни күштелдирер, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазының эчис бедик түңнелдерин чедип алыры дээш күш-ажылчы коллективтерниң сонуургалдыын болгаш харыысалгазын бедитпишаан, ажыл-агыйны башкарарының чаа байдалдарын улам ыңай сайзыраңгайжыдарын хандырар ужурлуг.

Көдээде доктаамал чурттап турар болгаш көдээ ажыл-агый-биле холбаалыг пенсионерлерге доктааттынган нормаларның 100 хуу хемчээли-биле пенсияларны төлээри эргежок чугула деп санап көрген.

ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү ССРЭ-ниң хамаарышкан сонуургалдыг министерстволарының болгаш ведомстволарының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң киржилгези-биле агроүлетпүр бүдүрүлгезиниң эргелел башкарылгазының, планнаашкынының болгаш акшаландырылгазының база идиг беришкининиң системазын улам ыңай сайзыраңгайжыдар талазы-биле экономиктиг комплекстиг шенелделерин чорударын калбартыр болгаш ханыладыр хүлээлгелиг. Бо доктаалда көрдүнген хемчеглерни ажыглаашкынын дуржулгазын, а ол ышкаш экономиктиг шенелделерниң түңнелдерин доктаамал мөөңнеп көөр. Агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-агый механизмин он үш-кү беш чылда сайзыраңгайжыдар талазы-биле саналдарны 1990 чылга чедир ажылдап кылыр болгаш 1991—1995 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планның төлевилели-биле кады оларны чугаалажып көөр кылдыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирер. Ол СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негеп турарын ёзугаар хамыктың мурнунда партийжи, күрүне болгаш технологтуг сагылга-чурумну быжыглаарынче, күш-ажылчы коллективтерниң инициативазын калбартырынче болгаш чогаадыкчы идепкейин бедидеринче, ажылдакчы кижи бүрүзүн планнарны күүседири болгаш эң бедик сөөлгү түңнелдерни чедип алыры дээш негелделиг болгаш харыысалгалыг чорукту утаап билиринге кижизидеринче угланган турар ужурлуг.

Ону улуг ажыктыг кылдыр, эртем-техниктиг девшилгениң эң чаа чедиишкиннеринге үндезилеп чорудар аргалыг бедик мергежилдиг кадрлар-биле агроүлетпүр бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарын улам быжыглаары эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының болгаш Министрлер Чөвүлелдериниң, партия крайкомнарының, обкомнарының, хооркомнарының болгаш райкомнарының, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, улус депутаттарының крайлар, областар, хоорайлар болгаш районнар Советтериниң күүскомнарының, ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнүң болгаш ооң органнарының эң чугула сорулгазы болур.

Салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир төлээде, кадрларны катап белеткээриниң дециелин бедидери, оларның углап-баштаарының амгы үедеги арга-методтарын болгаш коллективтиг керээ база бот-орулга - чарылга - биле ажылдаарының принциптерин долузу-биле шиңгээдип алырын, интенсивтиг, энергияга камналгалыг болгаш өске-даа девшилгелиг технологияларны ханызы-биле билип алырын, курлавырларны камныг болгаш рационалдыг ажыглап билирин чедип алыр ужурлуг.

Ажылдакчы бүрүзү экономиканың үндезиннерин шиңгээдип алырын, даанзырган ажыл-херектиң түңнелинге чедир билген турарын, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын херек кырында хандырып шыдаарын чедип албышаан, массалыг профессияның кадрларының мергежилин бедидеринче кичээнгейни дыка күштелдирер ужурлуг.

Кадрлардан чаа, улам үлегеркен негелделерни барымдаалап көргеш, ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге болгаш Дээди база ортумак тускай өөредилге черлериниң министерствозунга агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга специалистерни белеткээр дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң өөредилге планнарынга болгаш программаларынга чогуур өскерилгелерни киирерин дааскан.

* * *

Күш-ажылчы коллективтер, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчулары ажыл-агыйны чорударының чаа таарымчалыг байдалдарын долузу-биле ажыглаар, тургустунган күчү-шыдалдан болгаш тускайлаан курлавырлардан дедир беримчелиг көвүдээрин, продукцияның бүдүрүп үндүрериниң болгаш шынарын бедидериниң темпизин дүргедедирин чедип алыр болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге, совет улустуң чаагай байдалын улам бедидеринге төлептиг үлүүн киирипшитирер дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

БҮГҮ ХЕМЧЕГЛЕР-БИЛЕ

«Бойдусту камгалаарының болгаш ооң курлавырларын чөп ажыглаарының сорулгалары бистиң шуруувуста чиди-биле тургустунуп турар. Черге, ооң казымал байлактарынга, хөлдеринге болгаш хемнеринге, үнүштеринге болгаш дириг амытаннарынга камныг болурунуң дугайында айтырыгны хөй-нииитиниң болгаш чогаалчыларының тургузуп турары черле шын.

Бистер, амгы үеде чурттап турар кижилер, бойдус дээш келир салгалдың төөгүнүң мурнунга харыысалгалыг бис».

(СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелинден).

— Дүргедээшкиниң угланывышкыны, экономика айтырыгларын чаа ёзу-биле көөрү арга-арыг ажыл-агыйынга хамаарыштыр хамыктың мурнунда дыка улуг девискээрлерни үлетпүрге интенсивтиг арга-биле шиңгээдип алыры, арга-арыг курлавырларын ажыл-агый эргиидезинге дүрген киириштирери болур. Арга-арыг курлавырларын камгалаарын болгаш чөп ажыглаарын күрүне ёзузу-биле көөрүн күштелдирерин, ооң чидирилгелерин шыңгыы кызыгаарын, күрүнениң үндүрүп берип турар хөреңгилерин ажыглаарын экижидерин адырның эртемге үндезилеттинген хөгжүлдезин негеп келген — деп, республиканың арга-ыяш ажыл-агый министри М. А. Гаков чоокта чаа болуп эрткен арга-арыг өрттери-биле демисел чорудар талазы-биле республика чөвүлел хуралынга илеткелинге демдеглээн.

Бистиң чуртувустуң бойдус байлактарының бир кол байдаа — арга-арыг. Кижиниң амыдыралынга арга-арыгның ролю улуг. Арга-арыг черни аян киирип, каастап турарындан аңгыда кислородтуң үнер дөзү, чиг эттиң, өлүктүң, янзы-бүрү кат-чимистиң, эм үнүштериниң үнер чери боор турар.

Өрт — арга-арыгның айыылдыг дайзыны. Час дүшкен. Ынчангаш өрттүң эң айыылдыг үези келген. Час бүрүзү арга-арыг камгалалының ажылдакчыларынга арга-арыгны өрттен камгалаар талазы-биле хөй үениң иштинде күш-ажылчы ээлчегте ажылдаар үениң эгези. Арга-арыг камгалалын чыл дургузунда чорудуп турар-даа болза, чылыг үе дүшкени-биле арга-ыяш ажыл-агыйының бүгү салбырларының, бүгү ыяш белеткекчилериниң өрт-биле демиселге белеткелиниң шыңгыы шылгалдазының хүннери боор турар. Өрттү баш удур болдурбазынга база тыптып келген өрттерни өжүреринге күрүне чылдың-на хөй акша-хөреңгини чарыгдап турар. Бир гектар черге болган өрттү ужар чүүлдүң кужу-биле өжүреринге 500 чедир рубльди чарыгдап турар.

Арга-арыгның байлаан өрттен камгалаары — арга-ыяш ажылдакчыларының хүн бүрүдеги кызымак ажылы. Ынчангаш арга-арыг өрттерин өөскүтпес сорулга-биле комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылгаш оларны боттандырар ажылды чер болганда чорудуп турар. Белеткел ажылдарын чорударда профилактика, агитас-массалыг тайылбыр ажылдарын чон ортузунга чорудары кол черни ээлеп турар. Бо ажылды чорударынга массалыг информацияның чепсектерин калбаа-биле ажыглап турар.

Арга-арыгта болуп турар өрт-биле демисел чорударынга чурттакчылыг черлерде, совхозтарда, ыяш белеткели чорудуп турар бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда тургускулаан өртке удур эки тура дружиналары үлүг-хуузун киириштирип турар. Өртке удур эки тура дружиналарны 186-ны тургускан. Школаларда 577 хайгыылчылар дузазын көргүзүп турар. Хөй-нииитиниң арга-арыг инспекторлары ажылдап-даа турар болза, ол ам-даа четпес. Эрткен чылын шагдаа, балык болгаш аңныыр инспекцияларының ажылдакчылары-биле кады 28 рейдилерни чоруткан. Аңнаарының болгаш балык тударының чурумун үрээн кижилерни тудуп, оларга хемчег көргүскен.

Школаларда тургускан лесничестволар ыяш ажыл-агыйынга улуг дузаны чедирип турар. Ногаан хайгыылчылар рейдилерни чорудуп, өрт үнүп болур айыылдыг үелерде өөреникчилер, чурттакчы чон ортузунга беседалар чорудуп, арга-арыгга чоруп турар үеде дүрүмнерни сагыыр дугайында 5000 хуудустарны тараткан. Эрткен чылын школа лесничестволарының социалистиг чарыжынга Эрзинниң школа лесничествозу эки түңнелдерни чедип ап, школа лесничестволарының Бүгү-россия конкурузунга тиилекчи боор үнгеш, бирги шаңналды алган.

Өртке удур хемчеглерни баш удур ап чорудуп келгениниң түңнелинде арга-арыгның өрттенир чоруу элээн кызырылган. Эрткен чылын республика девискээринге болган өрттүң саны 1981 чылдаазынга көөрде, санының талазы-биле 8 катап, шөлүнүң талазы-биле 93 катап эвээш болган.

Өрт үнүп болурунуң айыылдыг үезиниң эгезинден эгелеп Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарга арга-арыгны багай камгалап, өрттү болдурбас талазы-биле ажылдап кылган хемчеглерни болгаш негелделерни багай күүсеткениден бо районнарның девискээринге болгулаан өрттүң шөлү улуг болган. Кызыл районуң Шикаа көдээ Совединиң девискээринге болган өрттүң шөлү улуг. Улуг-Хемде Торгалыг, Хайыракан, Арыг-Үзүү, Ак-Туруг көдээ Советтериниң күүскомнары арга-арыгны камгалаар талазы-биле багай ажылдап турар.

Сөөлгү чылдарда бистиң республикага кээп турар туристерниң саны кызырдып турза-даа, Бурят АССР-ден, Иркутск областан турисчи бөлүктер кандыг-даа контроль чок кээп турар. Олар Бий-Хем, Каа-Хемниң куду эжиндирин баткаш, доктааган черлеринге одаг кыпсып, сал кылыр дээш арга-арыгны кайы-хамаан чок кезип турар. Тожу, Каа-Хем, Эрзин районнарга туристерниң баары хоругдаглыг турза-даа, Каа-Хем (Ю. А. Кривцов), Тожу (В. П. Новиков) ыяш ажыл-агыйлары багай ажылдап турар.

Арга-арыгны камгалаарында, арга-ыяш чиг эт курлавырларын ажыглап турарында шыңгыы четпестер ам-даа бар. Ыяш белеткеп турар черлериниң ажылын хынаарын арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары күштелдирер ужурлуг. Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының Чербиде ыяш белеткээр пунктузу, «Курагроүлетпүр тудуг» каттыжывышкынының Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузу ыяш кескен черлерин арыглап аштаваан турар. Эрзин районуң Ленин аттыг, «Мөрел», Тес-Хемниң Хомушку Чүргүй-оол аттыг, «О. Шыкаа» совхозтары кандыг-даа чөпшээрел чок ыяш кезип турган. Иштики херектер министерствозунуң бүдүрүлгезиниң, Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерствозунуң, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжывышкынының ыяш белеткеп турар черлери кескен ыяштың орнунга ыяш тарып олуртур ажылды чорутпайн турар.

Арга-арыгта өрт-биле демисел чорудар талазы-биле республика комиссиязының чөвүлел хуралынга санал берген бойдус камгалалының республика нииттелелиниң баштаар чериниң даргазының оралакчызы Н. Н. Макаренко, Улуг-Хем, Бий-Хем райкүүскомнарының РАУК чөвүлелдериниң даргалары В. В. Хангаев, И. В. Шушенаев, арга-арыг камгалаар талазы-биле Тыва авиазвенозуң командири В. В. Лесков арга-арыгны өрттен камгалаар ажылды ам-даа чогуур деңнелге чедир тургуспааны шүгүмчүлеп, моон соңгааргы сорулгаларга доктааганнар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, республиканың Агроүлетпүр комитединиң даргазы М. Е. Абрамов чөвүлел хуралдың ажылынга киржип, республиканың арга-арыг ажылдакчыларының мурнунда туруп турар сорулгаларның дугайында чүве чугаалаан.

М. ОЮН.

«Шай болгаш шайлааракка» хамаарыштыр

МЭЭҢ БОДАЛДАРЫМ

Март 16-да үнген «Шын» солуннуң дөрткү арнында «Шай болгаш шайлаарак» деп эге-биле парлаттынган чүүлдү номчааш, аңаа хамаарыштыр чамдык бодалдарымны илередирин шиитпирледим. Автор А. Борбак-оол «Мергелдейге» шын айтырыгны тургузуп, бижээн-дир.

Нииитиниң чемненилге трезиниң кайы-бир кафезинге, ресторанынга национал чем делгелгези болуруун дыңнаткан чарлал үе-үеде көстүп келирин эскерип болур. Моон алгаш көөрге, национал чемнерин бар аргаларны ажыглап, доктаамал белеткеп болурунуң аргазы бар-дыр. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирген бо үеде ол база чугула айтырыг-дыр. Хоорай чоогунда ажыл-агыйлар-биле дугуржуп, сүмележип тургаш, сүттен кылган ак чем садарын организастаарын артык эвес боор деп бодаар мен. Мен маңаа бодумнуң бодалдарымны ол айтырыгга хамаарыштыр киирер бодап турар мен. Ооң бирээзи бо. Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркынга, азы Алдан-Маадыр аттыг музейниң девискээринге-даа дижик, өг тиккеш, сарыг шайны хайындыргаш, сүттен, далгандан кылган аъш-чемнерни делгеп, чонга садарының аргазы кандыг ирги деп бодал бар.

Сүттен кылган ак чемни, далган, тарааны белеткээрин берге болбайн аан, ындыг-даа болза үе-үеде, байырлалдар бүдүүзүнде-даа дижик, улуг эвес хемчээлдиг саваларга хаптааш сатса, чон ону сонуургап, күзелдии-биле садып алыр. Хоорайывыстың аалчылары чанарда, ону садып алгаш, өг-бүлезинге сонуургадып чедиргей-даа деп бодаар мен.

Кышкы үеде эъттен янзы-бүрү чемнерни белеткеп болурунуң аргазы бар. Ол дугайын чамдык номчукчулар база билип турган чүве. Малдың чүгле ижин-хырнындан безин каш янзы чем белеткеп болур болгай. Эът магазиннеринге хайындырып каан ханы чамдыкта сада бээр чүве. Кижилер ону сонуургап садып ап турар. Аңаа хамаарыштыр чугаалаксап каап турар чүвем — ооң амданы шоолуг эвес, кадыр хайындырып каапкан болур-дур. Бир-тээ ханны садып турар болганда, ону белеткээриниң шынарынче кичээнгей салыры черле артык эвес айтырыг деп бодаар мен.

Ам шай дугайында. «Шай ишпеске, күш-шыдал кирбес» дээри-ле чөптүг. «Шай болгаш шайлаарак» деп чүүлде ооң автору ол дугайын база айтып турар. Ол — кончуг шын. Шынап-ла ындыг-ла болгай. Ылангыя бистер, улгады берген кижилер, сүттүг сарыг шайны дериттир аартаваанывыста, суксун ханмас. Нииитиниң чемненилге черлеринге сүттүг шай турарын чоннуң сүмелеп, күзеп турары-даа таварылга эвес. Чорук кижилериниң хоорайның столоваяларынга, кафелеринге шай турбазын хомудал-биле солунга бижип турарын шын деп бодаар мен. Өске суксуннар-биле чергелештир, сүттүг шайны садары күзенчиг. Чамдык буфеттерге, чижээлээрге, автовокзалда, аэропортта буфеттерге чайын шай хамаанчок соктар, газтыг суг безин чок болур болгай.

Сарыг шайны аартап, хөөрежип олурда, магалыг-ла болгай. Тыва херээженнер шагдан бээр, божаан соонда, эмиг сүдү арбын, хоюг болзун дээш шайны хөй, өшкү сүдү-биле сүттээш, ижип, быжыгып ап чораан. Чүгле моон безин алырга, шайның кужу улуг-дур.

Р. ДОЛЗАТМАА.
Кызыл хоорай.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР БООР

А. Борбак-оолдуң «Мергелдейге» бижээни «Шай болгаш шайлаарак» деп эгелиг чүүлүн бо чылдың март 16-да үнген «Шындан» номчааш, бижикчиниң ында киирген бодалдарынга каттыжып турар мен. Ынчангаш чамдык чүүлдерни аңаа немекседим.

Шайның амданныг, үнелиг суксун кылдыр ажыглаттынып, үнелеттинип турарын билир бис. Ол ылангыя Азия чурттарында үнелиг суксун боор турар. Тывалар база шайны шагдан бээр үнелээр. Ол — таварылга эвес. Кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа ол дег дээштиг чем чок деп болур. Оон бээр хөй-ле чылдар эрткен. Ынчан, бежен чылдарда, шериг албаны эрттиргеш чанып ора, узун орукка могап шылаан кижи Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде «Чайханага» сүттүг изиг шай аартапкаш, серген, «кан кадык» апарганымны ам-даа сактып келир мен. Ынчангаш солуннуң номчукчуларының Кызыл хоорайга «Шайлаарак» ажыдар деп айтырыгны көдүрүп турарын чөптүг деп санап турар мен.

Сөөлгү үеде чүгле Кызыл хоорайда нииитиниң чемненилге черлеринде эвес, көдээ черлерниң столоваяларында сүттүг шай хайындырбас апарган чүве-дир. Орук чораaш, столоваялардан шай садып ижип алыры берге апарган, чок боор-дур. Орук белдирлери — Чадааннының, Шагаан-Арыгның, Элегес-Аксының столоваяларынга кире бээрге, шай белен турар эвес. Шай айтырарга, кисель азы компот сүмелээр. Ындыг суксуннар херек чок дивейн тур мен. Нииитиниң чемненилге черинге суксуннарның ассортиментизин элбек болуру чугаажок. Ындыг-даа болза изиг сүттүг шайны нииитиниң чемненилге черлеринге белеткеп садары күзенчиг. Шайны хайындырарда, ооң шынарынче, амданныг, чаагай болуруунче кичээнгей салыры чугула деп бодаар мен. Чүге дизе чамдык столоваяларда хайындырып турар шайның шынары сагышка четпес боор чүве болгай. Шайны хайындырып, доктаамал садып турар чүве болза, кижи бергедээр ындыг нарын айтырыг чок болгу дег. Ооң чогумчалыг шиитпирлеттинери нииитиниң чемненилге черинде ажылдап турар кижилерниң боттарындан улуг хамааржыр.

«Шайлаарак» кылдыр тускай бажың тудары шүүделдиг боор болур. Айтырыг бир эвес ынчаар тургустунар болза, столоваялар, кафелер, буфеттер бар болгай. Оларның менюзунче шайны чүге киирип болбазыл?

Сүттүг шай хайындырарынга чамдык черлерге сүт чогундан харын бергедээшкиннер туруп кээп болур. Ындыг-даа болза кара шайны амданныг кылдыр хайындырып болгай.

«Шын» солуннуң арнынга шай дугайында парлаттынып турар чүүлдерни, номчукчуларның аңаа хамаарыштыр санал-оналын нииитиниң чемненилге талазы-биле харыысалгалыг кижилер кичээнгейге алыр болза эки.

О. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай.

ЕРЕВАН. «Луйс» бүдүрүлге каттыжывышкынының марказы-биле кылып үндүрген чырыткылары чурттуң дыка хөй хоорайларының болгаш суурларының кудумчуларын болгаш шөлдерин, стадионнарын болгаш хөй-нииити бажыңнарын чырыдып турар. «Луйс» каттыжывышкынының коллективи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның турасчаан Демдээ-биле шаңнаткан.

Хөй муң кижилиг коллективтиң дең-дески болгаш үре-түңнелдиг ажылының чажыды бүдүрүлгени тодаргай организастаанында, продукцияның шынарын үргүлчү чаартып, бедидеринде болгаш эртем-техниктиг девшилгениң чедиишкиннерин үргүлчү ажыглап турарында болур.

ЧУРУКТА: хүндүскү чырыттыг лампаларны хынаарының тускай станциязында.

М. Шахбазянның фотозу.
«СЭТА-ның фотохроникaзы.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ДЕМНИГ АЖЫЛДАП ТУРАР

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырарынче угланган чамдык хемчеглер Бай-Тал суурда алдынып турар. Эзиртир суксун аймаан садарын чурумчуткан. Ооң база алдынып турар өске-даа хемчеглерниң түңнелинде, суурга ээрик чоруур кижилер көзүлбестээн.

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура нииттелелин Бай-Тал көдээ Совединиң девискээринде тургускан. Аңаа кирип алыры-биле үжен ажыг кижи билдириишкин киирген. Көдээ Советтиң девискээринде бо нииттелел чеди кежигүнүг. Нииттелел ай, кварталдап тургускан план ёзугаар ажылдап эгелээн. Ажыл планы саазын кырынга артпайн, херек кырында күүсеттинген турарын чедип алырынче олар улуг кичээнгейни угландырып турар. Нииттелел ажылын көдээ Советтиң девискээринде хөй-нииити организациялар-биле кады демнежип чорудуп турар. Чижээ, суурнуң херээженнер чөвүлели-биле нииттелелдиң харылзаазы эки. Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын экижидеринге, ону хөй талалыг болдурарынга демниг, харылзаалыг ажыл идиглиг болуп турар.

Көдээ Культура бажыңының чон ортузунга чорудуп турар культура-массалыг хемчеглери солун апарган. Суурнуң улуг-биче чурттакчылары хостуг үезинде маңаа күзелдии-биле кээп турар. Шыдыраа, стол теннизи ойнаарынга сонуургалдыг кижилер хостуг үезинде Культура бажыңынга кээп ойнап турар. Коньккилээр кижилер улуг-хүннерде дошка туруптарлар. Нииитизи-биле спорттуң кышкы хевирлерин организастап турганы багай эвес. Бо ажыл ол хевээр улам-чылаар ужурлуг.

Арага ишпес чорук амыдыралдың негелдези дээрзин ажыл амыдыралга бадыткаар дээш туржуп турар коллективтер Советтиң девискээринде бар. Чижээ, Бай-Тал ортумак школазының, «Аленушка», «Салгал» ясли-садтарының, совхоз дирекциязының контора коллективтери, магазин, эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары ол талазы-биле чамдык эки эгелээшкинни үндүрүп турарлар.

Ооң-биле кады эзиртир суксуннарны боттары кылып турар кижилерни илередир ажыл багай эвес тургустунган.

К. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга район.

УЛАМ ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демисел амгы үеде кайда-даа күштелген. Ооң дугайында материалдарны солуннардан бо-ла номчуур-дур бис. Республиканың кайы-даа девискээринде янзы-бүрү хемчеглер алдынып, кандыг ажылдарны чорудуп турары көскү.

Бир чамдык авторларның бижээн материалдарын номчуурга хөй-нииити органнарының ажылын багай деп санааш, чогум арага ижип турар чамдык кижилер-биле ажылга калбак хөй-нииитиниң киржилгезин айыттаан болгулаар. Арагачылар-биле кижи бүрүзү-ле демисежир болза, ажыл кончаа-даа дээштиг деп бодаар мен.

Арагачыларга болгаш ажыл кылбас маңгысталчактарга удур хөй-нииитиниң судтарын организастаары база черле дээштиг. Шак ындыг ажылды бистиң Кызыл хоорайда база чорудуп турар. Ону өске черлерге улам идепкейжидери чугула.

Л. БАЗАН.

ЛАТВИЯ ССР. Риганың хамааты ужар чүүлдүң инженерлерин белеткээр Ленинчи комсомол аттыг Кызыл туктуг институдунуң студентилериниң конструктор бюрозунга агаар-биле кодурлуп, чоруур вездеходту кылып тургускан.

Ол чаа машина тундрага, малташ-баларлыг черлерге, суг кырынга-даа хостуг маңнаар. Ону тургусканнарының коллективиниң бодап турары-биле алырга, Сибирьниң нефть болгаш газ-биле байлак чаа-чаа черлеринге кижилерни чедирерингe, чедери берге районнарже хөй эвес чүъктерни сөөртүрүнге ажыглаттынар ужурлуг.

Вездеход камналгалыг, чер кырындан чартык метр бедик чоруур болгаш бойдусту үревес аргалыг. Ол дыштаныырынга база эптиг—ол херек кырында дөрт кижи олурар селгүүстээр катер боол турар. Ону кылыр талазы-биле ажыл аңгы-аңгы чурттарның— ЭДЧ кежигүннериниң ол институтта өөренип турар студентилерин таныштырып, чоокшулаткан.

Конструктор бюрозу үлетпүр бүдүрүлгелери-биле керээлерни чарып ап турар. Вездеходтуң шыйыгларын болгаш саналгаларын бо чылын-на баштайгы кылып үндүрер хөй машиналарга ажыглаттынар.

ЧУРУКТА: агаар-биле кодурлур вездеходтуң моделдериниң чанында ону тургускан бөлүк кижилери — студентилер (солагай таладан оң талазынче) Николай Недев (БУР), Юрий Соболь (ССРЭ), КБ-ниң улуг инженери Ростислав Шавинский, студент Антонио Кабрера (Куба) болгаш институттуң электри машиналарының кафедразының лаборатория эргелекчизи Юрий Дубаков.

В. ЛИСИЦЫННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроиниказы.

ААС ЧОГААЛЫН ЧЫЫР, ШИНЧИЛЭЭР

Тыва улус эрткен бүгү төөгүзүнүң дургузунда байлак аас чогаалын тургускан. Маадырлыг эпос, тоолдар, төөгү чугаалар, ыр, кожамыктар, үлегер домактар, тывызыктар болгаш аас чогаалының өске-даа хевирлери шаанда бижик билбес чоннуң амыдырал-чуртталгазынга чугула черни ээлеп турган.

Аас чогаалы үжен чылдарның эгезинде төрүттүнген тыва литератураның эң кол үктелген дөзү болуп, амгы үеде база-ла ону овур-хевир болгаш дылдың өске-даа аргалары-биле хандырып турар.

Тыва улустуң тоолдары, ырлары, үлегер домактары баштайгы өөредилге номнарынга, солун-сеткүүлдерге, чыынды чогаалдарга парлаттынган.

Оон-биле чергелештир тыва улустуң аас чогаалын шинчилээн ажылдар С. Б. Пюрбюнуң «Аныяк төгелчиларга дуза», В. Хөвеңмейниң «Тываның шулук чогаалы», П. Калиничеваның «Тыва улустуң фольклору» чырыкче үнген.

Тыва Арат Республика үезинде аас чогаалының хевирлерин чыыр болгаш парлаар ажылды Эртем комитеди, а оон соонда ТАР-ның Сайыттар Чөвүлелиниң чанында Парлалга комитеди чорудуп турган. Ол үениң дургузунда эвээш эвес тоолдар, тывызыктар, үлегер домактар, ырлар парлаттынган.

Улустуң чогаалдарын дыңнап бижиир, парлаар ажылга чогаалчылар О. К. Саган-оол, С. А. Сарыг-оол, башкылар, эртемденнер К. Тоюн, А. Тэгүй-оол, Ш. Ч. Сат, Е. Б. Салчыммаа, Ч. Чап болгаш өске-даа хөй кижилер идепкейлиг киришкен.

Институттуң эртем ажылдакчылары чылдың-на республиканың бүгү-ле булуңнарынга тыва аас чогаалының шупту хевирлерин чыып бижиир талазы-биле ажылды чорудуп келген болгаш амгы үеде-даа чорудуп турар. Ол мынчаш тоолчуларның болгаш ыраажыларның чыыжын эрттирип турар.

Бо чугула ажылга район бүрүзүнден дыка хөй тоолчулар, чеченнер, ыраажылар үргүлчү идепкейлиг киржип турарын онзалап демдеглээр арга чок. Оларның чижээнге Улуг-Хемден Т. Д. Серепти, А. Ы. Чүлдүм-оолду, Б. С. Балданиныы, Мөңгүн-Тайгадан С. Ч. Самбууну, Бай-Тайгадан К. Л. Балданы, Чөөн-Хемчиктен О. Севээн-Ойдупту, Сүт-Хөлден М. Хүргүл-оолду, Өвүрден М. Балдыжыкты дээш өскелерни-даа адап болур.

Бо бүгүнүң түңнелинде тыва аас чогаалының шупту хевирлериниң улуг шыгжамыры бистиң институтта тургустунган.

Ында хол-биле бижээн болгаш үн тырттырар аппарат-биле бижиттинген хөй-хөй чогаалдар бар. Чыгдынган чогаалдарның дыка хөйүн институт номнар кылдыр парлап үндүрген. Оларның аразында Тывага сурагжаан тоолчуларның — О. Чанчы-Хөөнүң «Демир-Шилги аъттыг Тевене-Мөге», М. Хүргүл-оолдуң «Бора шокар аъттыг Боралдай» деп маадырлыг тоолу, О. Маңнайның, Т. Баазаңайның тоолдары тускай чыынды чогаал кылдыр чырыкче үнгүлээн.

Тыва улустуң аас чогаалын орус дылче очулдурар ажылга Н. А. Сердобов, М. А. Хадаханэ дээш өске-даа эртемденнер киришкен. Орус дылга тыва улустуң тоолдарының алды үлегер домактарның үш чыындызы парлаттынган болгаш номчукчунуң сонуургалын хайныктырып, тыва улустуң аас чогаалы-биле таныштырган.

Эртем-шинчилел институтунуң ажылдакчылары турган Н. Вчерашняя «Тыва улустуң тоолдары», Л. Гребнёв «Тыва маадырлыг эпос» деп шинчилел ажылдарын бижээн. 1976 чылда бөлүк авторларның тыва улустуң аас чогаалының кол жанрларын шинчилээн очерги «Тыва улустуң аас чогаалы» деп ат-биле база үнген. Ол ышкаш А. Калзаңның, Д. Кууларның, З. Кыргыстың, О. Дарыманың аас чогаалының аңгы-аңгы хевирлериниң дугайында бижээн ажылдары институттуң «Эртем демдеглелдеринге», «Улуг-Хем» альманахка хөй парлаттынгылаан.

Амгы үеде ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбыры 1990 чылга чедир аас чогаалының бүгү хевирлери кирген «Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүк улустарының аас чогаалының тураскаалдары» деп 60 номнуг улуг коллективтиг ажылды Новосибирск хоорайга парлап үндүрер деп белеткеп турар. Ол номнарга тыва, хакас, алтай, бурят, якут, эвенк дээш Ыракы Чөөн чүктүң оон-даа өске улустарының аас чогаалының шупту хевирлериниң эң дээре дээш үлегерлери национал болгаш орус дылдар кырынга кирер. Шак мындыг хөй жанрлыг эртем үндүрүлгези фольклорнуң практиказында бир дугаар бооп турар.

Эртем ёзу-биле белеткээн чыынды бүрүзүнге аас чогаалының түс-түс хевирлери кирген тексттер, оларның орус дылче очулгазы болгаш ук жанрның бүгү талазы-биле долу шинчилгези эге чүүл, тоолчуларның, ыраажыларның, чеченнериң допчу намдары, эртем тайылбырлары кирер. Оон ыңай национал бүрүзү тоолчунуң, ыраажының чамдык күүселдезин тырттырып каан пластинкалыг болур.

Аас чогаалының тураскаалдарын эртем ёзу-биле белеткеп парлаары аас чогаалын өөренир эртемге (фольклористикага) база культураны хөгжүдеринге ужур-дузалыг.

Тыва улустуң номунга хамаарыштыр бо улуг ажылды эртем-шинчилел институдунуң литература болгаш фольклор секторунуң бөлүк эртем ажылдакчылары белеткеп турар. Тываның эртем-шинчилел институдунга дөрт номну белеткээрин даасканн. Бир дугаар номга маадырлыг тоолдар, ийи дугаарынга — тоолдар, үшкүзүнге — ырлар, дөрткүзүнге — мифтер, тоолчургу болгаш төөгү чугаалар хамааржыр. Үстүнде адаанныг баштайгы үш номга хамаарышкан ажылдар удавас доостур.

Мифтерниң, тоолчургу болгаш төөгү чугааларның эртем ёзугаар чыындызын белеткеп турар болгаавыста, бир дугаарында тыва аймактарның ада-өгбелериниң болгаш аттарының тывылганының дугайында; тыва улустуң хөгжүм херекселдериниң дугайында: сыгыт, хөөмей, каргырааның тывылганының дугайында; шаандагының сурагтыг ыраажы, чечен-мерген, мөге, аңчы кижилериниң дугайында; октаргай (хүн, ай, сылдыстар, дээр, дүн, хүн солчуру, кыш, чай, күс эргилделериниң улустуң тайылбырлап чорааны) дугайында; амыгг амытаннарның болгаш бойдустуң бүдүжүнүң дугайында; черлер аттарының дугайында дээш оон-даа өске тоолчургу болгаш төөгү чугаалары, солун чугаалары (Тывага хамааты дайынының, революстуг тургузуунуң янзы-бүрү болуушкуннарының дугайында) чыгза чогуур.

Чыылда ажылынга амгы үеде институттуң эртем ажылдакчыларындан аңгыда, чогаалчы болгаш эртемден М. Б-Х. Кенин-Лопсан, Ч. Ч. Куулар, төөгү болгаш культураның тураскаалдар камгалаар ниитилелдиң харыысалгалыг секретары О. Ч. Чюдюк олар идепкейлиг киржип, Н. Б. Хертек, О. Ч. Опур-оол, Ш. С. Сүрүңмаа (Мөңгүн-Тайга), А. Ч. Иргит, С. С. Тойлу, М. К. Хертек (Бай-Тайга), О. Севээн-Ойдуп (Чөөн-Хемчик) олар чыып бижээн тоолчургу болгаш төөгү материалдарын институтка дужаап, ам-даа бичее дузалап турарын манаа демдеглээр апаар.

Ынчангаш төөгүчүлерни, тоолчуларны, чеченнерни болгаш аас чогаалының янзы-бүрү хевирлерин эки билир кижилерни база бижикчилерни, ылаңгыя башкыларны, бистиң бо чымыды ажылывыска идепкейлиг киржип, билир чүүлдерин институтче дамчыдып бээрин, эртем ёзугаар парлаттынып үнер деп турар номнарның белеткелинге боттарының улуг-дуузун кииринштирерин дилеедивис.

С. БАЙСКЛАН,
ТДЛТЭШИ-ниң литература болгаш фольклор секторунуң эргелекчизи, филология эртемнериниң кандидады.

ЧАЙХАНА

Каркалинниң кылаң кара суглурының ат-сураа Татар АССР-де сурагжаан.

Олар чараш бойдус-чурумалдыг тос оруктуң белдири черде үнүп чыдар. Аъттыг, чадаг-даа, автомашиналыг-даа чорумалдар, эрткен-дүшкен кижилер аңаа албан доктаар, сугну суксун хандыр ижер. Чүгле дужуп ап, дыштаныырга безин ооң агаары кайгамчык, кижи аңаа үр-ле туруксаазы келир.

Бойдустуң бо чараш булуңун, чаагай кежиин ажыглаза чүл деп саналды Лениногорск районнуң кооператорлары идип үндүрген. Олар аңаа бажың туткаш, чайхана ажыдып алган. Ол ам шайлаарак апарган.

Шайлаарактың делгирлеринде — янзы-бүрү национал блюдолар, чемнер аймаа. Пассажирлер, чолаачылар, келген кижи бүрүзү чайхананың шайын четтирип, дыштаныш ап, оруун уламчылаптар.

Тахтауш суурнуң чоогунда ваг ээзэндем үнүп бадып чыдаа суг бажында база бир чайхана кестү берген. Аалчыларның баш удур кылган чагыгларын ёзугаар аъш-чемни ында белеткеп турар. Ол чер чоннуң дыштаныр бир бүдүнү болу берген. Суббота, воскресенье хүннеринде машиналар болгаш автобустар хүлээлир олче шуужар.

Бии-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң «Колос» Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери чүгле оюн-концерт көргүзүглери-биле кызыгаарлаттынмайн, хөрын ажыл-агыйның мурнакчылары, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хоочуннары-биле кады ужуражылгаларны организастап, аныяктарны мал ажылынче хаара тудар талазы-биле тайылбыр ажылын чорударынга идепкейлиг киржип турар. Олар чоокта чаа Кызылдың дээди, ортумак өөредилге черлеринге студентилер болгаш сургуулдар-биле ужуражылганы кылып, солун беседаларны чорутканнар.

Республиканың мурнакчы саанчыларының бирээзи Зоя Александровна Седипей, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Петр Васильевич Астафьев, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Марк Мырцымаевич Оюн болгаш оон-даа өскелер чорааш коллективтерге солун беседаларны кылгылааннар.

ЧУРУКТАРДА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. В. Астафьев Кызылдың урал чүүл училищезиниң коллективи-биле ужуражылга үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ БОЛГАШ ОЛАРНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Эриг чымчак сеткили, чаагай ажыл-херектери-биле бистиң херээжен чонувус шыырапла макталга төлептиглер. Тываның улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында олар эң хөйү-биле ажылдап, ажы-төлүн өстүрүп, өг-бүлезиниң төлептиг ээлери болуп турарлар. Республиканың херээженнер чөвүлелиниң президиум хуралында херээженнерниң коммунистиг кижизидилгезинге хамаарышкан айтырыгны чугаалашкан.

Республика солуннарында, радио болгаш теледамчыдылгаларда херээженнер темазы канчаар чырыттынып турар дугайын чугаалажып көрген болгаш бо айтырыгны партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр чорудар талазы-биле кылыр ажылдарны тодараттынышаан, сорулгаларны салган.

Аныяк өг-бүлелерни быжыглаары, ажы-төл кижизидилгези, херээженнерниң ажыл-амыдырал байдалын улам экижидери, оларның хостуг үе-шагын чеп организастаары, урантылгызын, мергежилин сайзыраңгайжыдары дээш өске-даа айтырыглар дугайында тодаргай чугаа болган. Президиум хуралын СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы, республиканың херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы А. А. Зайцева эрттирген.

Б. ДИРЧИН.

АПРЕЛЬДЕ КӨРҮҢЕР

Космоска баштайгы ужудуушкунну кылган Ю. А. Гагаринниң ужудуушкунунуң 25 чылынга тураскааткан **«Ужудуп келгеннерниң корабли»** деп кино документалдыг үндезинге тургустунган.

«Мозжухинниң хову почтазы» деп кинону «Мосфильмге» үндүрген. Бистиң үежилеривис кодээ механизаторлар дугайында чугаалап турар. Ак сеткилдиг, инициативачы кижи — звено удуртукчузу Фёдор Мозжухин. Совет Армияның хүрээлеңинден ээп келген аныяк оол Алёшаның дугайы көрүкчүлерге солун болуру чугаажок. Төрээн черинге ынак, ону улам каас-чараш, байлак болдурар дээш ажылдап чоруур кижилерниң дугайын кинодан көөр силер.

«Орукка шылгалда» деп кинода улуг эвес партизан отрядының дидим операциязының дугайын көргускен. Кинону «Ленфильмге» үндүрген. **«Метрога ужуражыр бис»** — база-ла «Ленфильмге» үндүрген кино. Ында Ленинградтың метротудугжуларының маадырлыг ажыл-херектерин тода төөгээн.

Ие кижи чүнү көрбес дээрил. Марияның үш уруу үжелээ дайын үезинде чок болгулаан. Ол ава үш өскүстү уруг кылдыр азырап алган. Оларның аттарын уругларыны-биле дөмей кылдыр алаан. Бо кинону Довженко аттыг киностудия үндүрген. Марияның аныяанда ролюн Таганкада театрның артизи Надежда Маркина ойнаан. Иениң улгады бергенде ролюнда Белорус ССР-ниң улустуң артизи Стефания Станюта ойнаан. Ынчангаш **«Черге чедир мөгей»** деп кинону сонуургал-биле көрүп болур силер.

Мексикага үндүрген **«Боксёрнуң салымы»** деп даштыкы кинону база көрүп болур.

Л. ВЕДЕРНИКОВА,
кинопрокаттың методизи.

СҮТ КУХНЯЗЫ

Эжимниң аксында ындыг бижиктиг хөй соңгаларлыг узун ак бажың суурнуң Найырал кудумчузунда бир хайымныг чер. Эртен эртежик көөрге, фермалардан сөөртүп эккелген бидоннуг сүттү машинадан дүжүрген турар. Бидончуктар, шил савалар туткан кижилер олче кыжын-даа, чайын-даа кежээге чедир шуужар.

Бичии чаштарны халас сүт-биле хандырып турар чер ол. Бо улуг эвес коллективтиң үш кыстары — сүт кухнязының эргелекчизи — Т. Ижи, диетсестра Александра Седип, санитарка Екатерина Чырсынак олар шалыпкын, чонга эвилең ажылдап келген.

Коллектив ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип, чоннуң херегцелинге сагыш човаантырын көргүскен. Кыстар ажылдап турар черниң септелгезин боттары чайын кылып алыр. Сүт кухнязының шупту арыг-силиг, чонга таарымчалыг. Ооң ажыл-ишчилери бир хүнде сүттен аңгыда творогту, кефирни, сметананы база кылырлар. Хүнде-ле 76 литр сүттү бүдүрерлер. Оон 102 кижи сүт ап турар.

Эрзин суурнуң бичии чаштарынга сүт болгаш сүттен кылган чем аймаан халас бээр сүт кухнязын ажыдып кааны, чонну сүттү норма ёзугаар хүнүң ап турары таарымчалыг.

О. СОЯН.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТВ

АПРЕЛЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Бир шулукчу дугайында монолог». О. С. Орлов дугайында док. телефильм. 9.15 — «Аян-чорукчулар клуву». Дамчыдылгазы Ю. А. Сенкевич чорудар. 10.15 — «Ынакшыл болгаш килен». Уран-чечен фильм. 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың ээлдели». Док. фильмнер. 18.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.55 — Бүгүдеге стадион. 16.30 — Делегей конкурстарының лауреады С. Бунинниң концерти. 17.00 — «...Он' алды харлыг болгаш оон улуг назы». 17.45 —Ю. А. Гагаринниң ужудуушкунунуң 25 чылынга. «Космос чүс чылы. Чыл бижилгезиниң арыннары». 6-гы фильм. 18.45 — «Юморески». Мультфильм. 19.40 — «Бешки авеньюдан кижи». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — ССРЭ композиторларының VIII съезди. Консерваторияның Улуг залынга концерт. 23.15 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Генерал Лебеденко — чырыкты ышкаш амыдырал». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери. 9 класс. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — Бистиң садывыс. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. ССРЭ-ле өөредилге. 11.05 — В. Брюсовтуң лириказы. 12.10 — Музыка. 4 класс. И. Стравинский — «Петрушка». 13.10 — Эстетиктиг кижизидилге. Уран чурулга. 13.40 — Школачыларга — физиология болгаш гигиена дугайында. 14.10 — Ю. Тынянов. Бодалдар... Ужуражылгашкынар... Сактыышкыннар... 15.15 — 15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 — «Дем каттыжылгазы» тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Орус дыл өөренип турар бис». 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия тову». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уңнар, чаштар». 20.15 — «Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбыр. 20.45 — «Бир эвес казык болуксазында». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Улус дээш» Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 22.30 — Телекорукчунуң спутниги. 23.00 — 01.00 — Футболга кубок эдилекчилериниң кубогу. «Динамо» (Киев) — «Дукла» (ЧССР). Киевтен дамчыдылга.

Кино

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адский поезд» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.30, 11.00, **«Это мы не проходили»** 12.30, 14.10, **«Развод по-итальянски»** 16.00, 18.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Третье поколение» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Змеелов» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Республикага, Кызылга бүлүттаар, быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 7—12 градус соок, хүндүс 2—7 градус чылыыр.

Кызылга агаарның температуразы дүне 2—4 градус соок, хүндүс 3—5 градус чылыыр.

ДУРЖУЛГАЗЫН СОЛУШКАН

Чоннуң бот-тывынгыр уран чүүлге киржилгезин районга калбартырынга организациялар аразында болган көрүүде идиг болганы чугаажок. Бурен-Хем школазының, Доңмас-Сүт сүт-бараан фермазының, ногаажылар бригадазының, автопарк коллективиниң концерттерге идепкейлиг киришкенин демдеглээри артык эвес.

Культура бажыңынга кежээлер солун эртип турар. Чоннуң хостуг шагын чеп организастаарынче кичээнгейни күштелдирген. Ногаажылар бригадазы кожазында «Совет Тыва» совхозка концерттиг аалдап чораан. Оюн-концертке суурнуң кыргаңчалыы чурттакчылары шупту идепкейлиг киржип турар. Жданов аттыг совхозка барып, спортчу оюннарга маргылдашкан. Культура-массалыг ажылды организастаарының дуржулгазын кожалар солушкан.

В. МОЛЬБИН.
«Бурунгаар» совхозта чолаачы.

ЧАРЛАЛДАР

«Агроүлетпүрнүң» өөредилге-курс комбинады аъш-чем эвес барааннарның кладовщиктерин белеткээринге өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур. Өөредилгеге 18 харлыг болгаш оон улуг назылыг, 8 класстан куду эвес эртемниг эр, херээжен улусту хүлээп алыр.

Өөренип кирерде дараазында документилерни көргүзер: биржилишкин, эртемниң дугайында документ, ажыл-агыйлардан өөредири-биле чорутканы бижик паспорт.

Өөренир хуусаазы 3 ай.

Өөредилге 1986 чылдың апрель 8-тен эгелээр.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 1 «В» телефон: 6-14-80.

СОВХОЗТАРГА КӨЖҮП КЭЭП АЖЫЛДААР ӨГ-БҮЛЕЛЕРНИ ЧАЛАП ТУР

Каа-Хемниң «Совет Тыва», Кызыл районнуң «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының «Россия», «Коммунизмниң херели» болгаш Бии-Хем районнуң «Өөк», «Ээрбек» совхозтарынга Кызыл хоорайдан, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Сүт-Хөл, Улуг-Хем районнардан көжүп кээп ажылдаар күзелдиг өг-бүлелерни малчыннаар, кадарчылаар, чылгычылаар, тудугжулаар, механизаторлаар кылдыр хүлээп ап турар.

Ажылчын өг-бүлелерге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың май 31-де үнген № 364 дугаарлыг «Көшкен ажылчын өг-бүлелерге чиигелделер дугайында» доктаалын ёзугаар материалдыг дузаны күш-ажыл органнары болгаш совхозтар чадырып турар.

Тайылбыр, сүме, дуза алыр черлер:

1. Чадаана хоорай, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң күш-ажыл килдизи, телефон № 1-06.
2. Шагаан-Арыг хоорай, Улуг-Хем райкүүскомунуң күш-ажыл килдизи.
3. Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда Советтер бажыңы, кабинет № 114, телефон № 2-34-42.
4. Чалап турар совхозтарның кадрлар килдизи.
5. Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу 34 дугаар бажың, 4-кү өрээл. Хоорүскомунуң күш-ажыл килдизи, телефон № 2-33-48.

Амыдыралдың совет хевири

ИЕНИҢ ЙӨРЭЭЛИ

Дүъш. Автобус шимчээр үнериниң кырында келген. Ол аразында бир чоогеe көргеним аныяк херээжен кижи маңнап келгеш, Хандагайтыга чедир олуртуп алырын аажок дилээн. Чаңгыс-даа хостуг олут чок, ол дугайын чолаачы дыңнааш, орар чер чокка чедер-дир силер дээш, ол кижини кииреп алган.

Чаа пассажир тыва тоннуг, кулактарында кызыл чиңни сыргаларлыг, кеттинип алганы болуунун дурт-сынынга дыка тааржыр, боду аянныг болгаш шевергин. Хамык улустуң карак кезек када ол кижиде турган. Мен база кайгап, каш көргенимни сактып чадап ор мен. Тыва тоннуг урутну сактып чадап ор мен деп, кожам угбайдан айтырдым. Эмчи-дир, бичиизинде чаражы хоптош чүве. Сат-ла дээр чүве, ам кижи сагыжынга кирбес фамилиялыг апарган чоржук деп ол меңээ чугаалады. Оон сактып келдим. Көк Доржуевна Кама. Ол ам Ак-Чырааның эмчизи.

Бир катап мындыг таварылга болган. 1969 чылдың кыжы, декабрь. Хөр-Тайгада даайым өөнге бичии оглум Шолбан-биле төрелдеп чораан бис. Даайым сугга ийи-бир хонуп турувуста, оглум хенертен чарый берген. Эъди изип, тынышпап, дыка берге байдалга келген. Даайым коргуп, канчап баары ол оол боор деп, бисти шанахтыг аът-биле эмчиге эккелген.

Ынчан бисти Көк Доржуевна хүлээп алган. Оглум дыка салга турган, температуразы 40 градус ажыг, өкпезиниң ийи талазынга дегдирген. Бисти чыттырып каан. Сестралар — үргүлчү чанывыста. Эмчивис бичии болгаш-ла халып кээп шинчип каап тур. Дыкала хемчээн алган. Уругнуң амы-тыны чес кырында келгенин билип, дуза чедиреринин бүгү аргаларын кылганын соонда билген мен.

Улуг эмчилерниң дузазы херек боорга, Сүт-Хөлче каш-даа телефоннаан. Харылзаа чок. Суурда машиналарны база дилеттирген. Эмнелге чанынга таваржып келген «Москвичтиң» ол дозуп алгаш, бисти Сүт-Хөлге чедире берген. Машинаның чолаачызы 40 хар ажа берген чугаакыр орус кижи болган.

— Коңнут эки чолаачы болду аа? — деп, эмчивис меңээ чугаалады. — Ооңа фамилиязын айтырып аар чүвеен.

Мээң оглумну Анчымаа Шаравиневна Кавалай үш-дөрт хонук иштинде дүн-хүн чок хайгаарап, эмнеп турган. Ол эмнелгеге оглум-биле 28 хонгаш, сегип үнген бис. Шолбан ынчан он бир айлыг турган. Ооң соолунде оглум черле аарып көрбээн. Ол ам онгу класста өөренип турар. Бүгнүг чолаачының, Көк Доржуевнаның, Анчымаа Шаравиневнаның дугайын сактып чоруур мен. Ол бүгүнү оглум дыңназа, эмчи болур мен, авай дээр. Көк Доржуевназы 17 чыл иштинде көрбээн-даа болза, ооң-биле эмнелгеге, машинага кады чораанын сагыжымда хевээр арткан.

Автобузувус Хандагайтыга доктаарга, тыва тоннуг шевергин кижи мени мурнай дүшкеш, коорулбейн барган. Оглумнуң амы-тынын алгаан эмчиге ужуражып четпейн баргаш, хөрээмде доолган сеткил-сагыштың дугайында бижип орарым бо. Беш уругнуг мен. Бо каш сөс танывазывыс орус акыйга, буянныг эмчилерге мээң йөрээлим.

Л. МОНГУШ.

Чадаана.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3264.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00372

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 81 (13081) | 1986 чылдың апрель 3, четверг | 1925 чылда үнделиг кылдынган | Өртээ 3 кепейк

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш, Кызылдың эът комбинадының ажыл-ишчилери он ийиги беш чылдың эгезинден эгелээ бүдүрүг ажылдарын, бирги кварталдың планын чедимишкинниг күүседипкеннер, бараанныг продукция бүдүрерин 102,2 хууга, ону сайгарарын 101,9 хуу боттандырган.

Цехтер аразында социалистиг чарышка үс бүдүрер, колбаса кылыр, немелде продуктулар цехтери мурнакчылап турар. Цехтерниң дең-дески, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга [illegible] ажылчыннар: чижээ, үс бүдүрер цехте Л. А. Блинова бирги кварталда 15 тонна үстү хайындырар турган, ону 32 тонна чедирип, планын 213 хуу күүсеткен. Оон кезик дээди сорттуг үс болган.

Немелде продуктулар бээр цехте коммунист З. П. Килобокова 20 чыл ажыг ажылдап турар. Оон ажылынга мергежилин кады ажылдап турар өөрү мактаар.

Соодуук цехинге Н. О. Куулар база мурнакчыларның одуруунда. Ол — хоорай Совединиң депутады.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш комбинаттың ажыл-ишчилери бар курлавырларын ажыглап, сорук кирген ажылдап турар.

А. КОНГАР,
эът комбинадының улуг экономизи.

⊙ ⊙ ⊙

Александр Ногаан-оолович Санчат-оол — Каа-Хемде «Бурунгаар» совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи. Ол сес чыл ажылдап келгениниң дургузунда часкы, чайгы, күскү хову ажылдарынга, техника септелгезинге, мал чемнери белеткээринге идепкейлиг киржип, бердинген онаалдаларны ажыр күүседип келген. Механизаторлар ортузунда социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, шаңнадып, мактаткан. Бодунга бижидилген тракторунуң техниктиг байдалын үргүлчү чорудуп турарындан [illegible] ажылдап турар.

Амгы үеде мурнакчы механизатор часкы хову ажылдарынга киржир техника септелгезинге ажылдап, хүн нормазын ажыр күүседип турар. Совхозтуң механизаторлары техника септелгезин бо чыл эрте доозар.

ЧУРУКТА: механизатор А. Санчат-оол.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ТАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ КОШКАК. ЧҮГЕ?

Тараажыларның шылгалда тудар үези чоокшулаан. Он ийиги беш чылдың баштайгы чазы — чер ажылында улуг өскерлиишкиннерниң эгези дээрзин тараажы бүрүзү эки билир. Бо чазын төп зонаның районнары чамдык культураларны, тодаргайлаарга, кызыл-тасты чажып, тарыырын интенсивтиг технология-биле чорудар.

Тыва радионуң болгаш «Шын» солуннуң каттышкан рейд бригадазы Бии-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйларынга барып, часкы тарылгага белеткел ажылдарының канчаар чоруп турарын хынап көрген.

Рейд бригадазы хыналданы «Саян» совхозтан эгелээн. Ол совхозта ниитизи-биле янзы-бүрү марказыг 77 трактор бар. Оларның 59-ун септеп дооскан, а артканнарын апрельдиң баштайгы он хонуунда белеткеп алыр деп турар. Сеялкалар болгаш хөрзүн болбаазырадыр өске-даа техника бүрүнү-биле септеттинген. Оларны четчелээр, агрегаттар кылдыр кожар ажылдар чорударынга херек шөлдү баш удур белеткээн. Сеялкалар, плугтар, культиваторлар ол шөлдерде чедиртинген, ам ында ажыл хайнып-ла турар. Ынчалза-даа совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери кышкы үеде септекчи механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны четчес тургузуп келгенин хоочун механизатор Эрес-оол Эникпенден болгаш оон өөрүнден дыңнадывыс. Оон ыңай төп септелге мастерскаязында күш ажылдың сагылга-чуруму эки живээн, чамдык механизаторлар дүъштээш келгеш, ажылдап эгелээриниң мурнунда элээн үе дургузунда таакпылап, чугаалажырын уламчылавышаан хевээр.

Совхоз бо чазын 10 муң 400 гектар черге часкы тарылганы чорудар. Оон иштинден 500 гектар шөлге интенсивтиг технологияны ажыглаары көрдүнген. Ол шөлдүң шимчээр ажылдарын баш бурунгаар чоруткан азы оон хөрзүнүнүң составын, ында үнүш ажыктыг кандыг бүдүмелдер барын, аңаа кандыг чемишчидилгени, кайы хирени төгерин тодараткан. Ол шөлге кызыл-тас чажар. Аңаа төгери-биле 400 тонна чемишчидилгени сөөртүп алган. 100 тонна үрезин белен, ынчалза-даа ол үрезин ийиги сорттуу болуп турар. Моон алгаш көөрге, ажыл-агый үрезин ажылдыг-даа болза, болуун безин эки шынарлыг үрезин-биле хандырып шыдавааан-дыр.

Интенсивтиг технология-биле ажылдаар тускай звенону тургускан. Ында дөрт тракторист, сес ажылчын бар. Оларга дөрт К-700-тү болгаш чемишчидилге, үрезин чажар сеялкаларны, хөрзүн болбаазырадыр техниканы быжыглаан. Олар шык базырыышкынының соонда минералдыг чемишчидилгени чаштырып кириптер. Чемишчидилге чаштырылгазын агрохимиктиг карта ёзугаар чорудар. Чемишчидилге чаштырарынга ам-даа 4 сеялка негеттинип турар. Оларны чогум кажан, кайыын тып алыры билдинмес.

Чер ажылының интенсивтиг технологиязын бо чылдың бирле дугаар ажыглап эгелээн болганда, ол дугайын тускай эртемниглерге, механизаторларга таныштырары, оларны херек кырында бо ажылды канчаар чорударынга өөредири чугула. Ажыл-агыйның кол агроному А. И. Жириовтуң чугаазы-биле алырга, совхозтуң директорундан эгелээш, чер ажылының тускай эртемниглери, механизаторлары интенсивтиг технология талазы-биле семинар кичээлдерин дооскаш, шылгалданы туткан. Ынчалза-даа рейд бригадазының кежигүннери чамдык механизаторлардан интенсивтиг технология ёзугаар канчаар ажылдаар деп турарын айтырарга, тодаргай харыы берип шыдавас болган. Моон алгаш көөрге, совхозта чер ажылының интенсивтиг технологиязының дугайында өөредилге эрецгей эрткен.

Кол агроном хову ажылдарын интенсивтиг технология-биле чорудары аажок берге

Рейд

дээрзин мооңнуп чугаалап турар. Чүге дизе, аңаа белеткел оларнында кошкак. Баштай ол шөлге сула, арбай дээш янзы-бүрү культураларны тарып өстүрери көрдүнген турган. Март айда ол айтышкын өскерилген, чүгле кызыл-тасты тарып өстүрер деп медээ келген. Оон база катап саналдыг кылыр ужурга таварышкан.

Совхозтуң механизаторлары бо чазын бүгү тарылга шөлүнүң чартык кезиин удур аңдарар. Ол дээрге, улуг хемчээлдиг ажыл-дыр. Ажыл-агый бо чылын гектар черден тараа культураларының 11,5 центнер дүжүдүн алырын планнаан. Ынчангаш саялчылар сөзүнге ээ болур дээш чаа ёзу-биле күжениишкиниг ажылдаар ужурлуг.

Рейд бригадазының кежигүннери дараазында «Кызыл тараачын» совхозтуң төп машина-трактор мастерскаязынга, ол ажыл-агыйның № 2 хову бригадазының турлаанга чораан. Ажыл-агый бо чазын 6340 гектар черге тараа культураларын чажар, 3670 гектар шөлдү удур аңдарар. К-700-терниң башкарыкчыларын ийи ээлчег-биле ажылдадырынга механизаторлар чедишпес. Бо айтырыг барык чылдың-на шиитпирлеттинмейн келген.

Совхозта техника септелгези колдуунда дооскулган, ынчалзадаа бир К-700, бир Т-150 трактор артык кезектер чогундан септелге мастерскаязында турбушаан. Сеялкалар болгаш хөрзүн болбаазырадыр техниканы шагда-ла септеп дооскаш, оларны ам агрегаттар кылдыр кожуп, четчелеп турар. Кол агроном В. И. Иконниковтуң чугаазы-биле алырга, ам-даа 380 тонна үрезин негеттинип турар. Ону «Тиилелге» совхозтан алыр кылдыр дугурушкан.

Совхоз бо чылын кызыл-тастың «Саратовская-29» деп сортун 500 гектар черге интенсивтиг технология ёзугаар тарып, өстүрер. Ол шөлден бир гектарга оңааштыр ортумаа-биле 16 центнер дүжүттү алырын планнаан. Ол дээрге, өске шөлдерге бодаарга, 6 центнер хөй. Ол ажылды В. В. Горевтиң удурткан № 2 бригаданың механизаторлары чорудар. Бригаданың кежигүннери өскелер-биле бир дөмей, чер ажылының интенсивтиг технологиязын тускай программа ёзугаар өөренип эрткен.

Совхозтуң агрономнары сеялкалар болгаш хөрзүн болбаазырадыр техника шагда-ла септеттинген деп чугаалап турарлар. Рейд бригадазының кежигүннери № 2 хову турлаанга чеде бээрге, байдал ындыг эвес болган. Механизаторлар чемишчидилге чажарынга херегләэр СЗП-3,6 сеялкаларны агрегаттар кылдыр кожуп четчелээр дээрге, оларның чамдыктарын септевээн болган. Ол сеялкаларны мооң мурнунда үрезин чаштырарынга ажыглап тургаанындан чемишчидилге төгер кезектерин шуут уштуп каапкан. Оларны ам тыптынмайн бергге. Механизатор Борис Маады маңаа бадыткал кылдыр мынчаар чугаалаан:

— Чедип келирвиске, сеялкалар айтып берген. Херек кырында оларны эрткен чылгы хевээр үзэвээн-даа, чагбаан-даа, септевээн-даа болду. Бис ам оларны кылып тур бис. Артык кезектер база чок, черле дыка берге-дир.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, № 2 бригадада кедээ ажыл-агый машиналарының септелгези шынар чок болганындан механизаторлар катап ажыл кылыр ужурга таварыжып турарлар.

Бригаданың турлаанда он ажыг механизатор бо хүннерде ажылдап турар. Оларны хүннүң-не ынаар машина-биле чедиргеш, кежээ эккеп турар. Турлагда оларның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны мынчага чедир тургуспаан. Ону ам-даа септевээн. Совхоз директорунуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы Ф. Ф. Лебедев хову турлагларының септелгезинче кичээнгей салбайн турарын механизаторлар хомудап чугааладылар. Черле мынчаш, ийи совхозтуң кайызының-даа хову бригадаларының турлагларымеханизаторлар хүлээп алырынга белен эвес.

РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ: Э. ЭНИКПЕН — «Саян» совхозтуң механизатору; **Б. МААДЫ**—«Кызыл тараачын» совхозтуң механизатору; **Т. СИРИН, Н. ВАНЬКОВ** — Тыва радионуң корреспондентилери; **Л. МОНГУШ** —«Шынның» корреспондентизи.

МОСКВАГА ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Эш М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазы болгаш КНО-нуң Чиңгине секретарынга оон чоруткан бижиг-биле холбаштыр апрель 1-де ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Парлалга төвүнге совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы болуп эрткен. Ону ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Г. М. Корниенко, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң коллегия кежигүннери В. Ф. Петровский, В. Б. Ломейко олар эрттирген.

Г. М. Корниенко парлалга конференциязын ажыдып тура, М. С. Горбачевтуң март 29-та совет телевидение дамчыштыр чугаазының ядролуг шенелделерин соксадыр дугайында айтырыгга тускай тураскааттынганы ол айтырыгны Совет Эвилелиниң удуртулгазы улуг ужур-дузалыг деп көрүп турарының херечизи-дир деп чугаалаан.

Бо угланыышкынга бистиң күжениишкиннеривис дараазында бодалдар-биле тайылбырлаттынар:

Бирээде, ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында айтырыг январь 15-те М. С. Горбачевтуң кылган Медеглелиниң тудуш кезээ болбушаан, кайы-даа тала күзээр болза, тускай, харын-даа дүрген шиитпирлеттинип болур айтырыг-дыр.

Ийиде, ядролуг шенелделерни хоруурун ышкаш ындыг хемчеглер кызыгаарлаачан ышкаш болза-даа, херек кырында оларны соксадыры — ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, а ылаңгыя космоска эндере чепсеглениишкинин болдурбазынче эң-не боттуг, эң-не бедиин болгаш эң-не ажыктыг базым болур.

Эң-не кол чүве — боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, бирги ээлчегде, ядролуг чепсекти дүжүрериниң чорудулгазын чаңгыс черге турган байдалдан шимчедири болур турар.

Чогум-на ол сорулга-биле Совет Эвилели бүгүнүң үлегер-чижек кылдыр чаңгыс талалыг дидим базымнарын кылып, эрткен чылдың август 6-да шериг-даа, тайбың-даа сорулгаларга ядролуг чазылдырыышкыннарны соксаткан. Ол мораторийниң баштайгы хугаазын бо чылдың январь 1-ден март 31-же узаткан.

Совет Эвилелиниң ам база катап чаа боттуг саналдарын кылып турары бо-дур.

М. С. Горбачевтуң алды күрүнениң удуртукчуларынга дамчыштыр чарлааныи болгаш март 29-та оон телевидение дамчыштыр чугаазында бадыткааны ёзугаар Совет Эвилели, бир эвес Каттышкан Штаттар ындыг шенелделерни чорутпайн турар үеде, чаңгыс талалыг мораторийни узаткан куусааныи, март 31-ниң соонда-даа, ядролуг шенелделерни чорутпас.

Аңаа удур таварылгада Совет Эвилели ядролуг шенелделерни катап эгелээр. Ол М. С. Горбачевтуң демдеглээни ышкаш, тодаргай болгаш билдиниг. Чүге дизе, Совет Эвилели бодунуң айыыл чок чоруун болгаш бодунуң эвилелчилериниң айыыл чок чоруун тоовайн барып шыдавас.

Ону бис кылбайн барып болур ийик бис — чүге дизе, бистиң бодалдарывыс болгаш күжениишкиннеривис херектиг ынчаар кылырын чогум-на болдурбазынче угланган. Болгай, ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алыры-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эң чоокку үеде Европаның найысылалдарының бирээзинге АКШ-тың президентизи-биле ужуражырынга белен.

Тайбыңның делегей чылы-биле холбаштыр М. С. Горбачевтуң КНО-нуң Чиңгине секретары Перес де Куэльярга чорутканы болгаш март 28-те парлаттынган бижии делегей херектеринге экижидилгеже эргилдени болдурар, тайбыңны быжыглаар талазы-биле сагыш салыышкын-биле долдунган.

1986 чылды Тайбыңның делегей чылы кылдыр чарлаар дугайында КНО-нуң Кол Ассамблеязының эрткен чылдың октябрьда хүлээп алган декларациязын Совет Эвилели баштай-ла деткээн. КНО-нуң ол шиитпири ядролуг айыылды чайладырынга улуг болгаш дээштиг хемчеглерни тыварылга база бир чугула политиктиг ядиг бериишкини кылдыр ССРЭ-де хүлээп көрдүнген.

Принципиалдыг ужур-дузалыг чогум-на ындыг хемчеглер комплекизин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының январь 15-те Медеглелинде айыткан, а оон соонда партияның XXVII съездизинге кылган СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде бадыткаан болгаш улам хөгжүткен. Съездиге илдип үндүрген улустар аразының айыыл чок чоруунуң бүгү талалыг системазының принципиалдыг үндезиннерин тайбыңның делегей чылының сорулгалары-биле, КНО-нуң Уставы-биле-даа бүгү талалыг холбаштырып турар.

(СЭТА).

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ С. МАШЕЛ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Апрель 1-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Фрелимо партиязының Даргазы, Мозамбик Улус Республиканың Президентизи С. Машел-биле ужуражылгазы болган.

[illegible]

С. Машел СЭКП-ниң XXVII съездизин делегейге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болуушкун кылдыр Мозамбикте үнелеп көрүп, улус[illegible] рудун турары холгаарлаашкынын болгаш агрессиниң политиказы боор турарын ужуражыышкынның киржикчилери айыткан. Олар АКШ-тың Мурнуу Африка Республика-биле «боттуг чады ажылдажылгазы» дээр чүүлдү шиитпирлиг-биле бурууладыпкан. [illegible] Республиказынга ээлдиниң чалалгазын эш М. С. Горбачевка дамчыткан. Ол чалалга өөрүп четтиргиишкин-биле күлээп алдынган.

Ужуражыышкын чылыг, ишкүзүнүң ёзузу-биле эрткен.

(СЭТА).

МОСКВАДАН ЧОРУПКАНЫ

Фрелимо партияның Даргазы Мозамбик Улус Республиканың Президентизи Самора Мойзес Машел кадайы-биле апрель 1-де Совет Эвилелинден чорупкан. Бистиң чуртувуска ол совет удуртулганың чалаалы-биле ажылчы найыралдыг аян-чоруун кылган.

Найыралдыг чурттуң удуртукчузун болгаш оон кадайын аэродромга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко кадайы-биле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, албанның өске-даа кижилери үдээн.

• • •

Ужуп чоруптарының мурнунда С. М. Машел В. И. Ленинниң Мавзолейинге чечек болгаш чечектер салган. Кремль ханазының чанында Билдинмес солдаттың хөөрүнге чечектерин база салган.

(СЭТА).

ҮЕНИҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ-БИЛЕ ДЕҢГЕ

Бистиң чуртувустуң хөй националдыг музыка уран чүүлүнүң мастерлери үениң боттуг хөгжүлдези-биле деңге базып, совет улустуң чедиишкиннеринге болгаш планнарынга дорт киржилге-биле ажылдап турар.

Сөөлгү чылдарда кылдынган ажылдың түңнелдерин, социалистиг тургузуушкунуң амгы үе-чадазында совет музыканың ажылдакчыларының сорулгаларын композиторларның VII бүгү-эвилел съездизиниң делегаттары чугаалажып көрүп турар. Съезд апрель 1-де Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга ажыттынган.

Эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, А. Н. Яковлев** оларны чыылганнар үргүлчүлелдиг алыш часкаашкыны-биле уткаан.

Президиумда — партия, совет, хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери, совет музыка уран чүүлүнүң кескү ажылдакчылары, чогаадыкчы эвилелдерниң удуртукчулары. Даштыкы аалчылар — хөй чурттарның композиторлары болгаш музыка эртемденнери база олуржуп турар.

Совет хоочун композиторларның бирээзи **Д. Б. Кабалевский** съездини эге сөс-биле ажыткан.

ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң отчёт илеткелин баштаар черниң бирги секретары **Т. Н. Хренников** кылган.

Бистиң съездивис кайгамчык чаагай үеде болуп турар-дыр деп, ол чугаалаан. СЭКП-ниң XXVII съездизи ажылын дооскандан бээр бир ай безин эртпээн. Ол шуулган дээрге, кажан-даа көстүп көрбээн шапкын, тодаргай, ажыл-херекчи чорук-биле сиңниккен ёзулут чаартылганың съездизи болган. Музыкантыларның сөзүн ёзугаар чугаалаарга, бистиң бурунгаар шимчээшкинивистиң чаа темпизин болгаш базымын эгелээн аялганың үе-чадазын ол ажыткан.

Уран чүүлдүң улам өөрлделиг ролюн, ниитилелге, ниити бүрүзүнге ооң салдар чедириишкинин съездиге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде, аңаа хүлээп алдынган документилерде онзалап демдеглээн. Совет музыкантылар боттарын чоннуң кезин кылдыр кезээде санап келген болгаш боттарының хүлээлгезиниң ужур-дузазын база харысалгазын бүрүнү-биле медерел билип турар деп, илеткелчи демдеглээн.

Бистиң организациявыстың ажыл-чорудулгазы коммунистиг тургузуушкунуң сорулгалары-биле музыка чогаадылгазының харылзааларын бүгү талалыг быжыглаарынче, ажылчы чоннар-биле уран чүүл мастерлериниң харылзааларын калбартырынче угланган. Музыканың чоокка чедир-ле хүр черлери — Сибирьның болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң делгем девискээрлери улам-на шиңгээттинип турар. Совет музыканың хөй санныг фестивальдары, республикалар аразынга ооң хүннери уран чүүл амыдыралының чарылбас түңнел кезээ болу берген. Бистиң музыка карта-чуруувуста кандыг-бир ээн черлер бар деп чугаалаар болза, ол ам шын эвес дээрзин бүгү-эвилел ужур-дузалыг ол хемчеглер тодаргай бадыткап турар. Чүгле мергежил эвес, харын-даа уран-чечен бодалдың бүгү республикаларда деңнели делегейниң эң бедик негелделеринге ам харыылап, дүгжүп турар. Чогаадыкчы үнелиг чүүлдерни солужары бистиң музыкавысты хөгжүдериниң күчүлүг дүргедикчизи болуп турар.

Чогаадыкчы аныяктар-биле ажылче улуг кичээнгейни оратор угландырган. Аныяк авторларның чогаадылгазының көрүлделерин доктаамал эрттирип турар, хамааты улуг ужур-дузалыг темаларже аныяк авторлар чүткүп, национал чаңчылдарны шиңгээдиринге чаа аргаларны тып ап турар. Амгы үениң болгаш амгы үжилериниң дугайында музыка чогаалдарын бижиириниче аныяк авторларны бистиң эвилел хандыкшытпышаан, чурт иштинге, чаа тудугларже, улуг бүдүрүлгелерже, кедээзиниң ажыл-ишчилеринче оларның аян-чоруктарын организастап турар.

Совет музыканың хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарын болгаш перспективаларын илеткелчи оон ыңай тодаргайлап чугаалаан. Музыка чогаадылгазының эң чугула адырларының бирээзи — симфония музыказы. Ооң чаңчылдарын Барыын чүкте чаартыр дээр азыышкыннардан хөйнү чидирген, а хөй националдыг совет уран чүүлде чаагай ол чаңчылдар хевээр арткан, чаа шынарны шиңгээдип алган болгаш улам-на байлакшып турар. Үениң судалы эки чогаалдарда дыңзыг соп турар, ындыг чогаалдар амыдыралдың эң чугула болуушкуннарының илергейлээшкини, үениң дугайында, боттарының дугайында хөгжүмчүлерниң ханы бодалдары кылдыр хүлээп алдынып турар.

Музыка-биле болгаш сөс-биле калбак массаларга салдар чедирер аргалыг концерт жанрлары музыка амыдыралында чугула черни ээлеп турар. Музыка театрының хөгжүлдезинге илеткелчи база доктааган, уран чүүлдүң янзы-бүрү жанрларының харылзаазы ында тодаргай илергейлеттинип турар.

Делегейниң улустарының революстуг аялгаларының дүрүм ёзугаар салгакчызы болган совет ыр социалистиг ниитилелдиң угаан-бодал ортунезинде онза черни ээлеп, ук чаңчылдарны чаа ниитилелдиң байдалдарында уламчылап, хөгжүдүп турар. Композиторлар эвилелиниң уран чогаал политиказы болгаш ооң тодаргай хемчеглери ырның идей-кижизидилгелиг хүлээлгезиниң чугулазын билир чорукту удуртулга болдуруп келген. Чурттуң амыдыралында алдарлыг хүннерге болгаш болуушкуннарга — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылынга, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга, Тиилелгениң 40 чылынга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаал болдуруп бижиттинген талантылыг чамдык чогаалдарның тургустунарынга композиторларның болгаш күүседикчилерниң конкурстарын эрттиргени түңнелдиг болган.

Ынчалдажок радио, телевидение дамчыштыр улуг, бичии эстрада концерттеринге дыңналып турар муң-муң ырларның аразында хөй ырларның бедик негелдеге ам-даа дүүшпейн турары хомудаанчыг. Ынчаарга ёзулуг хандыкчы сорук кирикчи болгаш үениң негелдезинге дүүшкен ырлар репертуарын ажыктарга бээр сорулганы совет композиторлар күүседип шыдаар аргалыг деп, оратор медеглээн.

Бистиң амыдыралывыстың бүгү тургузуу, ында уран чүүлдүң ролю бичии уругларның болгаш элээдилерниң эстетиктиг кижизидилгезиниң дугайында доктаамал бодаарынче бистерни кыйгырып турар, ынчаарга социалистиг күрүневистиң даартагы хүнү — келир үези бичии уругларга болгаш аныяктарга хамаарыжыр болгай. Музыкантыларның күжениишкиннери улгаттырарынга делгем аргаларны школа реформазы ажыдып турар. Шенелдениң үе-чадазы ам эрткен болгай бистиң шылгараңгай композиторувус Д. Б. Кабалевскийниң удуртулгазы-биле ажылдап кылдынган өөредилге программазын боттандырып эгелээн.

ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң инициативазы-биле тургустунуп турар Бүгү-эвилелдиң музыка ниитилели хөгжүм уран чүүлүн нептередиринге, миллион-миллион ажылчы чоннарны аңаа таныштырарынга чугула рольду ойнаар ужурлуг.

80 чылдар болза совет музыканың делегейге ат-алдарының күчүлүг кедуралдуушкунунуң үези болган. Совет музыканың фестивальдары, чаа чогаалдарның баштайгы ойнаашкыннары даштыкы чурттарда кайгамчык улуг чедиишкиннерлиг болуп турар; ном үндүрер улуг черлер болгаш фирмалар ССРЭ-ге чогааткан ноталарны, аялгаларның бижимелдерин парлаар эрге дээш былаажып турарлар. Ол чүгле ындыг болуп турары дээрге, бирги ээлчегде бистиң музыкавыс — Улуг Октябрьдан үндезилеттинген болгаш амгы үениң мурнакчы идеяларының — тайбыңның, буянныг чоруктуң, социализмниң идеяларының нептерединчизи болуп, кижилерге удур эвес, а кижилерге бараан болуп, музыка уран чүүлүнүң хөй чүс-чүс чылдарда чаагай чаңчылдарының дүрүм ёзугаар салгакчызы болгаш уламчылакчызы болуп турар.

(СЭТА).

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Хоорай Совединиң сессиязы апрель 5-те болур. Аңаа дараазында айтырыгларны чугаалажып көөр:

1. Кызыл хоорайга перспективтиг тудугнуң болгаш тудуг объектилериниң шынарының бедилдериниң сорулгаларының дугайында.

2. Капитал тудуг талазы-биле доктаамал комиссияның ажылының дугайында.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ КҮҮСКОМУ.

Национально-краеведческий отдел

АҮК: интенсификацияның оруу-биле

ЭДЕ ТУРГУЗУУШКУННУ ДҮРГЕДЕДИР

Республикада кадээ ажыл-агый культураларын тарын өстүрериниң интенсивтиг технологиязын нептередириниң эң чугула чүүлдериниң бирээзи — нептередип турар технологияны агрохимия талазы-биле хандырары.

Интенсивтиг технология — чер ажылының хөгжүлдезинде чаа, шынар талазы-биле улам нарын үе-чада. Ооң улам нарын болуп турарының ужуру чүл дизе, мооң мурнунда салып турган негелде хөрзүнүң катап тургузарынче болгаш ооң үнүш-дүжүткүрүн бедилериниче угланган турган, а амгы үеде кичээнгейниң төвүн үнүшче угландырып турарында. Ынчангаш тараа бүдүрүлгезин биологизастаар азы үнүштерниң биологтуг потенциалын улам долу ажыглазарының күзели-биле ону көвүдедир сорулга салдынган. Тараажы кижи физиологтуг чорудулгаларны башкарарының аргазын шиңгээдип алыр ужурлуг.

Ол берге, ынчалза-даа боттанып болур сорулга. Чемиштиг бүдүмелдерге ооң херегледиин долузу-биле хандырарының күзели-биле үнүштүң өзүлдезинге таарымчалыг байдалдарны тургузар. Ону боттандырарда үнүштүң чечиин үнериниң үе-чада бүрүзүнде ооң хереглелин барымдаалаары чугула. Ынчангаш өй-шаанда, доктаамал, үндезилелдиг чорудар бо үш эң чугула принципти интенсивтиг технологияны шиңгээдирде барымдаалаары чугула.

Чемишчидилгенин үнүшке негеттинген өй-шаанда тогерип эки түңнелди бээр. Чижээ, үнүштүң селбеерерип база үнүп алыр үериниң үезинде ону немей чемгерери, чемишчидилгелерин калбартыр болгаш одуругтай чаштырары тараа культураларының дүжүткүрүн магадылаар, а ооң соонда үнүш баш тыртып, чечектелип турар үеде тарааның шынарын экижидер, ооң клейковиназын, белогун көвүдедир аргазы бээр.

Чемишчидилгелерин тогер болгаш тараан үнүштерин ооң-биле доктаамал немей чемгерер. Үнүштүң өзүлдезиниң үезинде ону чорудар.

Чемишчидилгелерин үндезилелдиг ажыглаар. Ол дээрге ону тогериниң болгаш немелде чемгерилгеге ажыглаарының хемчээлин мааптыг сагыыры болур. Ону үнүште чемиштиг бүдүмелдериниң, мааңгыы азоттуң кайы хире барын барымдаалап кылыр. Ол сорулга-биле үнүштүң чемгерилгеге херегделиниң учёдун кылырынга өөренири чугула. А ол дээрге үнүштүң бүрүлериниң болгаш тканьнарының диагностиказын чорударын өөренири болгаш организастаары-дыр. Бо чорук үнүштүң чемгерилгезин чүгле өй-шаанда башкарар эвес, харын чемишчидилгени камнаар, тараа бүдүрүлгезинге чарыгдалдарны кызырар аргазы бээр.

Тараа бүдүрүлгезин биологизастаарынче улуг кичээнгей салбышаан, хөрзүнүң үнүш-дүжүткүрүн бедидер талазы-биле ажылды кошкадып болбас. Тываның совхозтарында дүжүт бүрүзү-ле бистиң чемишчидилгени төккеш эгидип турар чүүлдеривистен хөй чемиштиг бүдүмелдерин алгаш барып турар. Черлеп хөйнү алгаш, ону эгидеринче дапашпайн турарывыс ол-дур. Эрткен беш чылда тараа культураларын тараан шөлдериниң чүгле 61 хуузу чемишчиттингеч. Хөй агрономнар нарын чемишчидилгелерин одуругтай тогерин тооп көрбейн турар. Эрткен беш чылда тараа культураларын тараан шөлдериниң чүгле 35 хуузунуң хөрзүнүнге бистиң байдалдарывыска эң-не онзагай ажыктыг ол арга-биле чемишчидилгени чаштырган. Сөөлгү, ушку шинчилелдерден алгаш көөрге, республикада калийн эвээш тарылга шөлдериниң хемчээли 65 муң гектар көвүдээн болгаш амгы үеде бүгү тарылга шөлүнүң чартык кезии болуп турар. Хөрзүнде фосфор эвээш шөлдер 96 муң гектарга көвүдээн. Бо хүннерде оларның деңзигүүрү бүгү тарылга шөлүнүң 72 хуузу. Хөрзүнүң приндизиниң ниити курлавыры 0,4 хуу эвээжээн.

Шөлдериниң боктальшпжыкының улгатканы байдалды улам нарыдадып турар. А бок үнүштер чемиштиг чүүлдериниң 50—60 хуузун хөрзүнден шиңгээдип алгаш барып турарын эртемденнер тодараткан. Олар чемишчидилгелерден кызыл-таска бодаарга фосфорну 65, азотту 27 хуузу шиңгээдип албышаан тараа баштыг үнүш аймаа культураларны барык-ла тонап чип турарлар. Ынчангаш тарылга шөлдери бок үнүштерден, аарыгдан болгаш хоралакчылардан идегелдиг камгалалды албас болза, чер ажылын интенсификастаарының кандыг-даа чемгеглери чогуур берримчеге четпес — бо хүннерде айтырыг ынчаар тургустунуп турар. Интенсивтиг технологияны шиңгээдип алырының эң нарын айтырыгларының бирээзи ол болуп турар.

Ол негелделерге дүүштүр агроүлетпүр ажылдакчыларының мурнунда бирги черлениң чугула сорулгалары турун турар. Бирги ээлчегде, интенсивтиг технологияны ёзугаар ажылдаарынга кадрлар белеткээриниң айтырыынче кичээнгей салыр. Чамдык районнарда бедиглеттинген программа ёзугаар удуртукчу кадрларның болгаш специалистерниң өөредилгезин база аттестациязын доозупкан турда, чамдык, мааңгыы Барыын-Хемчик ышкаш районнарда, ол ажылды амга чедир эгелевээн. Ол чугула ажылды чамдык черлерде ёзу барымдаалап чорудуп, интенсивтиг технологияны дорт-алды шак иштинде «өөренир» хажыдышкынче кирип турарлар. Ындыг байдалга дыңнакчы кижи ханы билиг шиңгээдип ап шыдавас. А өөредилгениң сорулгазы дыка улуг — кижилерниң психология талазы-биле эде тургустунуп алырынга, черге чаа ёзу-биле ажылдаарынга өөренир ыдыгын бээри болур. Ынчангаш кадрлар белеткелин харысалгалыг-биле көрүп, теоретиктиг өөредилгениң курузун чоокку үеде доозар, а өөредилгени ховуларга практиктиг ажыл-биле холбаар.

Часкы сезонга бүгү тала-биле белеткелди илеткейжидер. Интенсивтиг технология-биле ажылдай берген коллективтерге техниканы быжыглап, оларны хөрзүн болбаазырадыр чепсек, кадээ ажыл-агый машиналары-биле хандырар.

Чамдык ажыл-агыйларда интенсивтиг технологияны планнаарда, болдунган частырыгларны дүрген эдер. Ол технология-биле арбай болгаш суланы тарып турарын кызыл-тас-биле солууру чугула. Ынчангаш шөлдү база катап шилип алыр, ооң хөрзүнүн анализтээр айыкпе азы диагностика кылырда кожазы шөлдүң азодун хайгааралга алыр. Ону чорударда ооң хемчээлин ылап-ла санаар, чүге дизе, сула биле арбай кызыл-таска бодаарга хөй хемчээлдиг чемиштиг чүүлдерин сиңирип алгаш баарлар. Ынчангаш ол таарыштырылганы ёзугаар минералдыг чемишчидилгениң долу үнелиг курлавырын тургузуп алыр. Хамыктың мурнунда аммиак селитразын бирги немелде чемгерилгеге, мочевинаны сөөлгү немелде чемгерилгеге ажыглаар. Калбарты болгаш одуругтай чажарылга нитроаммофос, диаммофос, нийн дакпыр суперфосфат ышкаш нарын чемишчидилгелер негеттинер.

Цинк болгаш өзүлде таарыштырыкчызы ТУР (хлорхолинхлорид) ышкаш микроэлементилер тарылга шөлүнүң технологтарының кичээнгейинде турар ужурлуг. Бистиң республикада цинк көөп эгелээн. Ону ажыглаары үнүштүң дазыл системазының өзүлдезин, барык бүгү культураларның үрезиннериниң чедиштир быжарын дүргедедир.

А ооң өске бир препаратты — ТУР дээр. Ону специалистер эки билир. Ону ажыглаары үнүштүң каңдаашкынга шыдамыкайын, өске-даа аарыгларга шыдамык чоруун бедидер.

Гербицидтер шилиишкинни бодамчалыг болгаш билдилиг чорудар. Үнүш камгалал станциязының специалистери бо ажылга совхозтарга дузалаар ужурлуг.

Д. СЕРЯКОВА,
республиканың кадээ ажыл-агый химижидер төлевилелиничилел станциязының директору.

Кара-оол Оюн үжен алды чыл ажылдап турар хоочун тракторист. Ол кышкы үеде «Коммунизмниң херели» совхозтуң машина-трактор мастерскаазынга тракторлар септелгезинге киржип турган. Дагдыныкчы хүлээлгезин күүсеттинмшаан, ол аныяк механизаторларга үлегер-чижектиг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: хоочун тракторист К. Оюн ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.
Таңды район.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ

Бо хүннерде улуг-улуг бүдүрүлгелерде-даа, суггатчы авеноларда-даа, малчын кодааларда-даа бүгү кижилер съездиниң негелделерин, ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күзел-биле ажылдап, чурттап турар. Ол дугайын «Тыва септелге тудуг» трестиң бызаңчылар бригадазының бригадири, бүдүрүлгениң мурнакчызы Юрий Никифорович Манахов мынчаар чугаалап олурар:

— Чоп бо хире кедүрүүшкүнүг ажылдап турда, кым-даа кижи канчап черле кыдыынга тоомча чок артып каар боор. Ындыг кижилер дээрге, патриотчу херээн, хамааты хүлээлгезин, ажылчын кижиниң алдар-адын-даа билбес кижилер-дир деп бодаар мен. Бистиң бригадавыс тресте көрээлдиг ажылдаар аргаже бир-ле дугаар кирген. Ол чүл дээрге, чүнүң-даа мурнунда сээң эштериңниң, коллективтиң мурнунга харысалганың каш дакпыр улгатканы ол. Эки-даа, багай-даа ажылдаар болзуңза, эштериң мурнунга харыылаар сен, сээң акша-шалыңың-даа, ажылчын ат-алдарың-даа сээн харысалгаңдан, долу күш-биле ажылдап турарыңдан хамааржыр. Өг-бүлениң уругларыңның, эш-өөрүңнүң мурнунга база-ла харыылаар апаар сен. Ынчангаш бо хүнде чүгле бедик харысалга-биле, шынчы ажылдаарыңдан артык алдар кижиге турбас. Кошкак ажылдап, шүгүмчүлелге таваржып турган кижи канчап улус арынынче дорт көрүп шыдаар боор.

Юрий Никифорович Манаховтуң бригадазы эжик, соңга, хаалга, рамалар кылып ажылдап турар. Ынчангаш бригаданың кылып турар ажылын нийги черлениң ажылы деп болбас. Эжик, соңга, хаалгазы чок бажың дөмей-ле турун шыдаар эвес. Бригада эрткен чылдың планын сентябрьда-ла күүседипкеш, он нийги беш чылдың планның даалгаларын күүседиринче кирипкен. Ол бригада мурнакчы ажылчын Николай Доценконуң идип үндүрген саналын ёзугаар он нийги беш чылдың эгезинден эгелеп ажылчын саның көвүдетпейн, немелде станоктарны тургускаш, шуудурулга аргазы-биле ажылды чорудкаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, продукцияның шынарын экижидер дугурушканнар. Бригада бо хүннерде нийи дакпыр күжениишкин-биле ажылдап турар. Бызаңчылар бригадазы он нийги беш чылдың бирги кварталының планын хуусаадан он хонук эрте күүсеткеш, ажылдың шынарын база экижиткен. Ажылда экижиишкин тода көстүп турар.

Ол бригада ажылын бот-башкартынарының аргазы-биле организастап тургускан. Ынчангаш кижилерниң күш-ажылы, ажылчыннарның мораль-политиктиг мөзү-шынары, ажылдың культуразы, шынары болгаш ажылчын чурум-даа арзазында тулуш харылзаалыг, ону Ю. Манахов баштаан бригада чөвүлели удуртуп турар. Юрий Никифоровичиниң оглу Виктор база адазының изин истеп, бызаңчының мергежилин шиңгээдип алган. Ол нийи чыл бурунгаар шериг албанындан халажып келгеш, ачазының, ооң өөрү улуг эштериниң чанынга эгин кожа туруп ажылдааш, ам дадыккан ажылчын болуп, бодунга бедик харысалганы ап, тускайлаң ажылдап турар. Ооң херечизи Виктор Манаховту улуг эштери эрткен чылдың төнчүзүнде СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алганы база Викторнуң аңгы өглүг-баштыг, уруг-дарыглыг апарганы.

Бригаданың дуржулгалыг, өзек ажылчыннары Андрей Сычкин, Владимир Ермолаев, Николай Доценко олар хуу бүрү бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, өскелерин утлап-баштап, бригадага найыралдыг, ажылчын байдалды тургузуп, боттарының болгаш эштериниң мурнунга улам бедик негелделии тургузуп ажылдап турарлар.

Б. МОНГУШ.

Алдан-Маадырның сүүр-сүүр чурумалдыг дагларының чанында кыштаг. Хүннээрек мээсте хойлар одарлаан. Хойжу Ооржак Лопсанович Маадыр-оол кышаада хураганнарга сигенни каап берип тур. Ооң кадарган 380 ажыг баш хойларының хураганнары улуг доттсеер дег апарган, каан берген сигенни дызырадыр дайнаан турлар.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Ооржак Маадыр-оол кадайы Лариса Хоор-ооловна Ооржак-биле он беш чылдың дургузунда хойжулаан. Оларның ажыл-ижинде чедиишкиннер база бар. Чыл санында чүс бажынга оналаштыр 90 баштан өрү чүс ажыг баш хураганны менди ап келгеннер.

Бо малчын өг-бүле партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга күш-ажылчы шалыпчы үлүүн киирер дээш, малчыннарның чарыжынга идепкейлиг киржип, кызымак ажылдап турарлар. Кыжын тараан хойларның хураганнарын боттары ажаан, доруктурун ап келгеннер. Оларның хураганнары бо хүннерде оюча-менди. Чоокку хүннерге чедир чүске оналаштыр тозан хураганны менди алганнар. Мал ажылынга кызымак хойжулар чүс баш хойга оналаштыр чүс хураганны алыр сорулгалыг малчыннан турарлар.

ЧУРУКТА: Сүт-Хөлде «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Ооржак Маадыр-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧҮГЛЕ МЕДЭЭ БЕРИП...

Часка белеткел

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери бо чылдың часкы хову ажылдарынга ыңнамчалыг белеткенип турар. Кадээ ажыл-агый машиналарының септелгези колдуунда доозулган. Үрезин сөөртүлгези ажыл-агыйларда дооступ турар. Чүгле «Шекпээр» совхозка 150 тонна тараа культураларының үрезинин Кызылдың сайгарылга баазазындан сөөртүп эккеп алыры арткан. 1400 ажыг тонна үрезинниң арыглаашкынын доосқан. Ооң хоралашкынын «Барлык», «Хемчик», «Шекпээр» совхозтар массалыы-биле эгелеп кирипкен.

Бо хүннерде ажыл-агыйларда суггатчыларның коллективтиг керзэ ёзугаар ажылдаар механизаторларының кышкы өөредилгези дооступ турар. Кичээлдерге РАҮК-туң, районнуң «Суггат» каттыжышкынының тускай эртемниглери кадээ ажыл-агый культураларын суггарарының чурумун, суггарылга системаларын ажыглаарының дугайында лекцияларны номчуп берген. Ынчалза-даа районнуң септелге-техниктиг бүдүрүлге черлериниң, химизация отрядының ажылдакчылары чемишчидилгелерин ажыглаарының талазы-биле тускай темаларга лекцияларны номчуп бээр турган, кичээлдерге боттары бээн келбейн турарлар.

Районнуң ажыл-агыйларында минералдыг чемишчидилгелерниң ажыглал-кадагалалы куду деңнелде болгаш оларны шыгжаар складтарының септелгезин чоруттунмаан ужурунда чамдык совхозтарда олар ажык дээр адаанда кадагалаттынып, холужуп, үрелип чыткылаар. Эрткен чылын кайы-даа совхозтуң тарылга шөлдеринге бок үнүштер хөй үнген. Оларга удур демиселди районнуң үнүш камгалалының албаны чогуур деңнелге тургуспаан. А республиканың үнүш камгалалының талазы-биле районда төлээзи Э. С. Монгуш үнүш камгалаар талазы-биле химизацияның бүгү арга-хевирлерин ажыктыг ажыглаар, долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле организастыг айтырыгларны чедир тайылбырлап бербейн, кичээлдерге чүгле эрткен чылын нийн-чаңгыс совхозтарга болуңун кылып чоруткан ажылдарының дугайында кыска медээ бээри-биле кызыгаарлаттынып турары канчап-даа таарышпас.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге хүлээп алдынган «1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланышкыннарында» чер ажылдыгларның сорулгазын долузу-биле айыткан болгай. Ону хажык чок боттандырар ужурлуг бис.

А. ХОМУШКУ.

ПИВО ОРНУНГА—ЛАВАШ

Туран хоорайда нийи каът универмаг дужунда столоваяның чанында бичии бажыңчыгашка моон мурнунда пиво садып турган. Ону ында саттып-даа турар болза, улустуң ынаар сөктүп кирип турарын эдеңсипиш көрдүм. Ынчалза-даа оларның холдарында мурнунда дег шил банкалар, улуг дөмбуннер көвүдеди, а ынаар кирген улуг-бичии кижилер калбак тырыкы далганнар тудуп алган үнүп кээп турлар. Соңуургааш, кире бердим. Шору делгем өрээлди аян-шинчилиг кылдыр дерээн, а довук дөөде медээжок улуг дой доңга сагышка кирер бөңгүр тургузуттан быжырган хлебтиң амданныг чыды кээп тур. Оочурлаан улус, лаваш быжырар печка-дыр дишти. Печкадан чап-чаа ужулган, изиг лаваштарны улуска садып турар аныяк кыс-биле мендилешкеш, ооң чопшээрелин алгаш, быжырыкчыларның ажылы-биле таныштым.

Олар үжээлээ ажылдап турарлар. Бо бичежек пекарының эргелекчизи Нинели Хвеледидзе — демги садыгжыгыс ол. Ооң өөнүң ээзи Григорий Хведелидзе биле Кукури Нанеташвили деп мөгешырак эрлер — быжырыкчылар ол. Кайгамчык печкавыс дээр печказының чанынга чеде бээрге, изиг чалын арынны таварып турар, бакылап көөрүмге, иштин туйбулар-биле салып каан, электри-биле изидер, шынап-ла бир янзы онзагай печка болду.

— Март 25-тен эгелеп, лаваш быжырып кирипкивис. Ам дээрезинде хүнде беш чүс чедир быжырып тур бис. Лаваш — грузин национал хлеб, сагыжыңга хааргаң далганыңнар-биле ырак төрел деп болур. Ол анаа хлебтен амданныг, белен үрелбес, чидингир — деп, Г. Хведелидзе чугаалааш, бодун бүзүрээн көр дээниг, лавашын менче сунду. Амзап, чип көргеш, ооң сестерин шын деп бүзүредим. Ындыг дээрзин пекария — садыгже кирген Туранның чурттакчылары-даа бадыткадылар.

Пиво орнунга лаваш быжырар деп саналды Г. Хведелидзе киирген. Ону районнуң удуртулгазы деткип, эгелээшкинни боттандырарынга дузалашкан. Чаа херектиң баштайгы базымнары эки болган. Грузин лаваш туранчыларның сеткилинге таарышкан.

Н. КУУЛАР.

ТУРУЖУН ТЫПКАН КИЖИ

Ак-оол Чолдак-оол бодунуң күш-ажылчы намдарын тудугга эгелээн болгаш ооң бодунуң чогум-на амыдыралчы туружун тып, мергежилдиг тудугжу бооп берген. Ооң тудугжу стажы ам барык үжен чыл четкен. Ажылдап эгелээниниң баштайгы үезинден-не харысалгалыын, ажылды шынарлыг кылыр дээш чүткүлдүүн, көргүзүп четтестир-биле эптешпейн, оларны эдер талазы-биле саналдарны киирип, билиг-мергежилин бедидип келген.

Хову-Аксы суурда чурттал-га бажыңнары, «Тыва кобальт» комбинаттың бүдүрүлге черлериниң тудугтары дээш, кижиниң үрен холдары чааган тудугтар-да хөй. Ак-оол Сатович ол тудугтарның эвээш эвес кезиин тударынга киржип, үре-түңнелдиг ажылдап келген. Ооң ол ак сеткилдиг ажылы улуг үнелелди алган. А. Чолдак-оол чазактың бедик шаңналы — Күш-ажылдың Кызыл Туг ордени болгаш ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаткан.

Д. ОНДАР.

МООН СОҢГААР КАТАПТАВАС

«Шынга» харылар

Чаданада 20 дугаар ажылчын садыының садыгжылары ооңга чагааг бараан боор турзук, садыг ажылчыннарының акшазын чедир санап, бараанарын шын деңнеп бербейн турарының дугайында чагаа редакцияга келген. Ол таварылгалар катаптап турар. Магазинниң ишти арыг-силиг, өөрерин эвес деп чагаа редакцияга келген.

Чагаада шүгүмчүлелди хынаар. бо талазы-биле хемчег чорудар кылдыр чагаа-бижикти район бөлгүүр чериниң даргазы П. Х. Монгушче чоруткан. 20 дугаар ажылчын садыынын ажылын район бөлгүүр чери хынап көрген. Ында шүгүмчүлел долузу-биле бадыткаттынган. Садыг ажылчыннарының акшазын чедир санаан, бараанарны чедир деңнеп бербейн турганы дээш садыгжылар Ондар Чечекке болгаш Ирина Сатка административтиг торгаалдыны онааган.

Садыгжылар боттарының буруузун миннип, моон соңгаар ак сеткилдиг, быжыг садыг-чурумнуг ажылдаарын хүлээнген.

ӨӨРЕНИП КӨӨР

Хорум-Даг суурда чамдык айтырыгларның шиитпирлеттинмейн турарын бистиң штиттаа дашкаар автобус бижип... Чижээ, кижи күжүнүн курлавыры бо черде чедир ажыглаттынмайн турар. Ооң улаанындан өг-бүлелериниң чамдык кежигүннери чиитиге ажыктыг күш-ажылче хаара туттунмаан. Ол чорук өг-бүлениң бюджетинге, кижилерниң боттарының харылзаалаарынга эки салдарны чедирбейн турар деп чагаада демдеглээн.

Бо чагааның дугайын СЭКП райкомунга дыңнатсан. Ооң соонда Хорум-Даг суурнуң ниити чурттакчыларының хуралы болуп эрткен. Бо суурда күш-ажылдың болгаш амыдырал-чурталганың байдалдарының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Ол хуралга СЭКП райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак, республиканың Агроүлетпүр комитетиниң даргазының бирги оралакчызы, Тыва АССР-ниң министри И. М. Суваниин, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң кылдыс эргелекчизи К. Д. Даңзын-оол киришкен.

Суурнуң чурттакчыларының кодурген айтырыгларынга тайылбыр харыыларны берген. Чурттакчыларны күш-ажылга хаара тударының, күш-ажыл курлавырын сайгара тургузарының дугайында айтырыгларны СЭКП райкомунуң саналдарын барымдаалап, республиканың бо талазы-биле харыылаар ужурлуг органнары шиитпирлээри-биле өөренип көрүп турарын СЭКП райкомунуң нийги секретары Д. Н. Ховалыг «Шынга» харылаан.

БАЛЫК БАЙЛААН КАМГАЛААЛЫ

● Бойдусту камгалаары—кижи бүрүзүнүң херээ ●

Арыг суттуң курлавырлары чылдан чылче улам кызырлып турарын эртемденнер сагындырып турар. Ынчангаш ажыл-чорудулгага суг курлавырларының төңчү чок эвезин бодаар ужурлуг. Улуг бүдүрүлге черлеринде сугну ажыглаарының эргилделиг технологиязын шиңгээдип ап турар. Чоогунда хемнер, хөлдерже ажыглап каапкан суглары ам-даа агысшышаан хевээр улуг эвес-даа бүдүрүлге черлери суг ажыглалының эргилделиг кылдыр эде көөр үези келбээн бе? Шак ындыг бүдүрүлге черлери бистиң республикада колдап турар болгай. Ооң бир чижээ бо-дур.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинаты ажылдап эгелээшкүнүнден бээр бодунуң ажыглаан сугларын балык өстүреринге эң таарымчалыг Хемчик хемче аксып келген. Ооң түңнелинде бо хемниң суунда хоралыг, хирлендирер бүдүмелдерниң мооннелгенниниң деңнели чижек-нормадан хөй каш катап бедик болуп турар. Херектиң ужуру чүгле бүдүрүлгениң мооң мурнундагы-даа, амгы-даа удуртукчуларының харысалга чок болгаш ажыл-агыйжы эвес чорууда Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының арыглал тургузуглары доктаамал чылыг температуралыг черлерге таарыштыр кылган төлевилеп ёзугаар туткан. А соогу 40 градус ажа бээр Тываның байдалдарында ол арыглал тургузуглары чылдың кышкы үезинде доңуп каар, чүге дээрге, олар ажык дээр адаанда чадагай турар. Бүдүрүлгениң дең-дески эвес ажылдап турарындан ажыглап каапкан суглар арыглаал тургузугларынче база дең-дески эвес кээп, арыглаашкынның технологиязы үргүлчү сагыттынмайн келген. Контрольдаар органнар административтиг хемчеглерни ап келзе-даа, херек кезээ-даа бурунгаар чылбаан. Эрткен чылдың октябрь айда Тыва АССР-ниң курхайгаарал лабораториязының болгаш республиканың санэпидстанциязының төлээлекчилери эът комбинадының арыглал тургузугларын ажыглаарын хораан. Ынчалза-даа байдалды эдер талазы-биле боттуг ажыл кылдынмаан. «Красноярскмясомолпром» каттыжышкынының болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының удуртукчулары үениң негелдезинге дүүштүр эде тургустуруун, бойдус камгалалының айтырыгларын шиитпирлээринче сагыш салыр үези черле келген.

Республиканың дыка хөй совхозтарының девискээри балык тывыштыг хөлдер, хемнерниң эриинде турар. Бо совхозтарның ажыл-чорудулгазы ол хөлдер, хемнерге эгиттинмес улуг хоралалды чедирип турары-биле канчап эптежир боор.

1985 чылда Каа-Хем районнуң «Улуг Октябрь» совхозу хаван кажаалары одээ Каа-Хемче дүжүр октап турган. Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң мал чүүр чери хемден чүгле 50 метр черде турар. Ооң аккан хорав химикаттар-биле холушкан ажыглап каапкан суг хемче шуут-ла кирип агып чыдар. Тываның балык камгалалының инспекциязы бо ажыл-агыйлардан, үстүнде турар чагыртыр органнарындан, байдалды эдерин негеп, оларның адрестеринче чаңгыс эвес сагындырыг бижиктерин, дыңнадыгларны чоруткан. Ынчалза-даа харылары келбээн, а балык-байлаң кырлып турар хевээр. 1985 чылдың суггарылга сезонунда суг буталарының 30 хуузу балык камгалаар херекселдер-биле дериттинмээниинден, хову-шөлдерже агыскан суг-биле кады барып, кырлып турар балыктың хемчээли көвей.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың ноябрь 23-те үндүрген № 520 доктаалын күүседири-биле Бии-Хем, Кызыл, Тожу, Улуг-Хем районнарының күүскомнарынга хамааржыр «Балык тывыштыг черлерин долгандыр санитар зоналарын тургузар дугайында» деп шиитпирлерин хүлээп алган. Бо шиитпирлерде кордунгенин ёзугаар, районнуң девискээринде шупту балык тывыштыг хемнер, хөлдерниң эриктериниң кыдыынга дооразы 500 метр хире санитар зоналарын тургузар ужурлуг. Ол зоналарга агаардан чаштырылга чорударын, ДДТ, гексахлория, полихлорпинен чижектиг бүдүмелдерни кандыг-даа сорулгалар-биле ажыглаарын, пестицидтер болгаш минералдыг чемишчидилгелер складтарын тударын, автотранспортту чуур болгаш септээрин, мал чуур черлерин тургузарын хоруглуг деп көрген.

Санитар зоналарының кызыгаарларын чер ажыглалының карталарынга айтыр, чер кыдыынга демдектерин тургузар ужурлуг. Ынчалза-даа хыналдалардан илерээни болза, бо ажыл ам-даа кылдынмаан. Таңды, Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнарының райкүскомнары бо талазы-биле шиитпирлерин ам-даа хүлээн албаан.

Суг транспорту сугну ыңаңгыы нефть продуктулары-биле хирлендирип турарын айтыр херек. Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң кывар-чаар материалдар баазазының операторларының харысалга чок чоруундан 1985 чылдың эжиндерикшкиниң үезинде балык тывыштыг хемнер, хөлдер нефть продуктулары-биле боктаткан. Эжиндиришкин эгезинде ажыглап каапкан үстерниң чылдазын организаставаан.

Суг хөлбектериниң чылдан чылче келген тудуг улам хирлениш, бокталып турары, балык курлавырларының эвээжээринге, харын-даа чиреринге чедирер. Ону болдурбазы — шуптувустуң херээвис. Ажыл-чорудулганы бойдуска эң эвээш хора чедирер кылдыр организастаары үе бистен негеп келген.

О. ЧУПИНА,
Тываның балык камгалалының инспекциязының инспектору.

АЖЫЛ ШАГЫ ҮСПЕСТЭЭН

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Мугур-Аксыда септелге-тудуг участогунуң коллективи 1986 чылдың бирги кварталының тудуг-монтаж ажылдарының планын 110,9 хуу күүсеткен. Бо чылдың эгезинде чуртталга тудуунуң планын 113,6 хуу боттандырган.

Септелге-тудуг участогунуң коллективи тресте мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Эрткен беш чылда ол планныг даалгаларын доктаамал мурнап күүседип келген. Чаа, он бирги беш чылды участоктуң тус-тус бригадалары болгаш ажылчыннары бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың үе-чадазы кылдыр демдеглээр тура-соруктуг эгелээн. Олар СЭКП-ның XXVII съездизин шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээн, ооң материалдарын сонуургал-биле таныжып, өөренип турар болгаш салдынган сорулгаларның чырыкын олар медерел турарлар.

Септелге-тудуг участогунда үлегерлиглерниң бирээзи — коллективте хоочун ажылчын, коммунист Чүлдүм Болдаевич Донгактың удурткан бригадазы. Бригада социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп, бедик сагылга-чурумнуң үлегерин көргүзүп келген. Онааган ажылынга бедик харыысалгалыг, сагылга-чурумнуг бригадада шынап-ла эрес-кежээ кижилер каттышкан. Бригадир боду маңаа участок тургустунганындан ажылдап эгелээн. Баштай аңаа бызанчы тудугжу боон ажылдап кирген кижи мергежилин бедидип, ажылга кызымаа ылередип тура бригадирге депшидер ындыг хүндүткелди чаалап алган. Ч. Донгак септелге-тудуг участогунда улусчу контроль бөлүүнүң удуртукчузу, хөй-ниити ажылдарының идепкейлиг киржикчизи. Мурнакчы бригадир СЭКП райкомунуң база райкүүскомнуң хүндүлел бижиктери-биле, өске-даа шаңналдар-биле хөй удаа демдеглеттинип келген.

Ооң удуртуп турар бригадазында харыысалгалыг, сагылга-чурумнуг тудугжулар хөй. Оларга күш-ажылдың хоочуну Семис-оол Иргитти, коммунист Байлак Донгакты, Мойнак-оол Салчакты, Эрес-оол Кыргысты, Пии-оол Саттыны болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Семис-оол Боочуевич Иргит бригаданың аныяктарынга ёзулуг үлегерни көргүзүп турар хоочун тудугжу. А ооң кады ажылдап турар коммунист Байлак Аксак-оолович Донгак бодунуң күш-ажылчы намдарын школа дооскаш, бо-ла участокка эгелээн. Шериг эрттиргеш, тудугжулар курузу дооскаш база-ла бо коллективинге ээп келген. Ол ам коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» херек демдектерниң эдилекчизи. Мугур-Аксының септелге-тудуг участогунда ажылынга мынчаар бердинген кижилер хамыкты тодарадып, ажыл-херекти бурунгаарладып турар. Коммунист Ч. Донгактың бригадазының кежигүннериниң дыка хөйү чоокта чаа «Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилелдиң эки тура ниитилелиниң» эге организациязының даргазынга билдириишкиннерин берген. Ооң мурнунда-ла бригада кежигүннери боттарының хуралынга арага ижер чорук-биле шыңгыы демиселди чорударын, ооң хараазы-биле ажыл суларадыр, ажыл шагы үзер чоруктарны болдурбас деп шиитпирлээн турган. Амгы үеде ол бригадада ажылдан озалдаар, прогулдаар чоруктар шуут чок.

Септелге-тудуг участогунуң коллективи тудуг ажылдарынга мурнакчы аргаларны ажыглаар, бот-үнени чиигедир, темпилерин дүргедедир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырары дээш ажылдап турар. Ол чүүлдерни күүседиринге мурнакчы бригада база улуг үлүүн киирер.

А.-Т. БЕГЗИ.

ЧУРУКТАРДА: Мугур-Аксыда септелге-тудуг участогунуң бригадири, коммунист Ч. Донгак; бригадада мурнакчы тудугжу С. Иргит.

В. АНДРЕЕВТИҢ фотолары.

Мөзү-шынар кижизидилгези

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛУР

Бо чылдың март 14-те «Шын» солунга «Мөзү-шынар кижизидилгези» деп рубриканың адаанга үнген бөлүктээн материалдарда кижизидилге темазының чугула айтырыгларын бижикчилер көдүрүп турар.

Баштай номчукчуларга мээң сеткилимде хевээр арткан мындыг таварылганы чугаалап берейн: эрткен чылын чайның кончуг изиинде хоорайның «Пушкин» автобус доктаар черден хоорай адаа чедер дээш автобуска олурувтум. Мээң мурнумда олутка он хар чеде берген, семис чаактары изиргенгеш кыза берген бичии уруг саңдайда чөленип чыдып алган, караан көрүп, шийип каап чыдыр. Авазы ооң чанында туруп алган: —«Удуу, удуу, ам-даа ырак чоруур бис» — деп чугаалаңын чор. «Мугурга»-даа, кайы-даа автобус доктаар черге келириинске ол уруг аар сумкалар туткан кырган-аваларга-даа, чаш уругларлыг иелерге-даа «шыдамы-биле» туруп бербеди. Көрүп чорууруумга, уругнуң удуучаннап чорууру илдең болду. Хоорай адаанга чаңгыс черге дүштүвүс. Иешкилер автобустан үнгеш, артында-ла каттыржыптылар. Ол бүгү уругнуң авазы «удуртун» чоруурун база эндеведим.

Ол шиник кылдыр кеттинген «интеллигент» херээжен кижи уруун, «кижилерни мегелеп чор, улуг улусту хүндүлээри сээң херээң эвес-тир» деп дорт чугаалап чораан-биле дөмей болду. Кончуг-ла турамык, бодун тогдунар кижи өзүп оралдыр деп бодап, көрүп турум кагдым. Олар кырган-аваларны мегелеп кей, кажарланкан бис деп бодап чорур, херек кырында уруун мегелеп чоруур не-дир ийин. «Кырганнарга, инвалидтерге, бодундан улуг-даа, бичии-даа кижилерге аныяктарның хамаарылгазында сеткилге таарышпас чүүлдер бар»—деп, «Шын» солунга «Сеткил чымчаа— эм» деп эгеде чөптүг-биле бижип турар. Совет кижиниң мөзү-шынарынга дүүшпес мындыг чоруктар хөй кижилер чыглыр черлерге — садыг магазиннерге, вокзалдарга, автобустарга болгулаар болгай. Ындыг болганда, ол черлерни чон ортузунга, эң ылангыя аныяктар ортузунга, кижизидилге ажылының иңдирн кылза, ындыг черлерге кижизидилге темазынга хамаарышкан лекция, беседаларда кылып чорутса кандыгыл деп саналым бар.

Чижээ, хоорай автобузунда хөй-хөй кижилер аргыжып чоруп турар болгай. Ында тускай үн улгаттырар херексел база бар. Чараш аажы-чаң, мөзү-шынар, кижиниң иштики культуразының дугайында кыска беседаларда чүге чорудуп болбас боор, ол база хөй-ниити чери ышкажыл. «Бар четпестерни ажыы-биле чугаалаар, амыдыралдың хөлегелиг талаларын ооп эртпес»—деп негелдени СЭКП-ның XXVII съездизи совет кижи бүрүзүнүң мурнунга тургускан-на болгай. Мен бодаарымга, бис ол хөй кижилер чыглып турар черлерни ооп эртип турар хире бис.

Кижи эскерип чорууурга, өөреникчи-даа, студент-даа оолдар, уруглар автобуска бир-ле дугаарында кире чүткүй бергеш, баштай-ла олут ээлеп алырын бодаар, демги чаза таварып кирип келгени кырганнар, инвалидтерге ооза-ла олут чайлап бээрин безин бодавас боор-дур. Баштай кирип келгеш, чанында улуг улус туруп турда-ла, дораан олурар чер дилеп маңнажырга, ол мыныкай эмин эрттир турамык сеткил-дир деп бодаар мен. Ындыг аныяк кижилерниң улуг, бичии кижилерни хүндүлээр, өскелерден эгенир, ындыг чымчак сеткили чок болганы ол бе?

Кижизидилге ажылынга үргүлчүлдер турбас болгай, ынчангаш аныяктар чараш аажы-чаң, чаагай чаңчылдарны шудургу шиңгээдип алыр, хөй-ниитиниң черлеринге бодун канчаар ап чорууру боданыр, хөйнүң мурнунга харыысалгалыг болур херек.

О. КОРОДА.

ЭКИ ЧАҢЧЫЛДЫ ҮНЕЛЭЭР

Тыва чоннуң шаандагы эки чаңчылдарын солуннардан үргүлчү номчуп, радиодан дыңнап турар, ол эки чаңчылдарны шиңгээдип ап, улуг улустуң үлегерин эдерип чоруур бис. Ооң иштинде кижилерниң аразында мендилежири база-ла кайыдаа номга дүрүмчүлүп биживээн, салгалдан салгал дамчып келген эки чаңчыл-дыр. Бичии кижилер бир-ле дугаарында ону ада-иезинден, өске улуг улустардан көрүп, дыңнап өөренип ап турарлар. Эртен күзүн чорук чораш, Дүрген суурда акым сутта чеде берген мен. Акым сугнуң садикке турар уруглары меңээ уткуй маңнажып келгеш, бир-ле дугаарында «экии, экии! — дишкеш, бичии холчугаштарын мурнуп булаажып сунар болдулар. Кижи иштинде аажок өөрүүр боор чорду. Кижилер аразынга чымчак, чылыг хамаарылга кажан-даа турар ужурлуг.

Улусту дыңнаарга, ол-даа черле мөзү чок чүве ийин оң азы мөзүзү эки кижи деп чугаалажып олурар. А чогум мөзү-шынар деп чүл, мөзү-шынары куду кижилер кайның тыптып кээрил? Маңаа өг-бүле кижизидилгези кончуг улуг рольдуг болур ужурлуг. Кандыг-даа кижи турамык азы мегечи кылдыр төрүттүнүп келбес. Ол ындыг чаңчылдарны чоорту өске кижилерден көрүп ап турар деп бодаар мен. Бичии кижилер улгадып келгеш, кудумчуга, магазинге, өске-даа хөй-ниити черлеринге чамдык төлеп чок кижилерниң багай аажы-чаңын, харын-даа үүлгедиглерин-даа көрүп, дыңнап турар апаарлар. Кошкак кижилерниң көгүдезинге кирер, салдарынга алзыр таварылгалар база тургулаар. Ынчангаш багай үлегер чыпшынымчал деп чугаалажып турарывыс ышкаш, амыдыралда болуп турар кижилерниң четпес талаларын хөйнү көрген тудум, ындыг үүлгедиглерни кылып болур чүве-дир деп били бээр.

Ынчангаш өг-бүле кижизидилгезиниң ролю, харыысалгазы кончуг улуг. Бо чылдан эгелеп школа программазында «Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы» деп чаа эртемни киирген-даа анаа эвес. Ада-иелер уругларын хуу бүрү өөн орар совет хамаатылар кылдыр көрүп, өг-бүле кижизидилгезинге негелдени күштелдирер ужурлуг бис. Ол дээрге, чон мурнунга, бичии хамаатылар мурнунга бедик харыысалга-дыр. Сээң кылган ажылыңны долгандыр бүгү кижилер көрүп турар. Ындыг болганда, өске кижилерге бичии-даа болза багай салдар чедирбес, кошкак үлегер көргүспес дээш ажылдаар, база ол ышкаш магазинге, кудумчуга — кана-даа чорүп чорааш, өске-даа кижилерге чүгле эки үлегер көргүзер, эки салдар чедирер ужурлуг сен. Ынчангаш кижиниң чон мурнунга, эң ылангыя аныяктар мурнунга харыысалгазы база улгадыр ужурлуг.

О. ЭРЕС-ООЛ.

БОТТАРЫНЫҢ ЧӨГЕНЧИИ-ДИР

Бо чылдың март 14-те үнген «Шын» солунда К. Оюннуң «Мендилежир дугайында» деп эгелиг чүүлүн номчааш, аңаа хамаарыштыр бодумнуң бодалымны илередикседим. Чүге дээрге, К. Оюн чүгле мендилежириниң дугайында эвес, кижиниң культуразының, мөзү-шынарының дугайында, амыдыралдың совет хевириниң дугайында ниити чугула айтырыг көдүрүп турар кижи-дир деп билдим.

Шаанда аъттыг кижи аал коданынга чоокшулап келгеш, аъдындан дүшкеш, чедип алгаш, аалче кирер, ооң соонда ол аалдан чоруурда, база-ла аъдын чедип алгаш, аал коданындан үне бергеш аъдын мунуп алыр турган. Тыва улус аалга келген кижилерни аажок хүндүлээр, эки чемин хонаачага бээр, аштап-даа, доңуп-даа чораан кижи келгей-ле дээш кезээде аъш-чемин арттырып орар турган. Ол дээрге, кижиге улуг хүндүткел-дир.

Амгы үеде кижилерниң мендилежириниң хевири өскерилген-даа болза, ооң утка-шынары, кижилерниң аразында харылзаа, хүндүлежириниң бир хевири болуп хевээр артар ужурлуг деп бодаар мен. А кижи мендилээрге, хөөннүг-хээ чок «экии, экии» деп каар азы ырактан «привет» дээш холун көдүрер, харын-даа ажылчын хептиг чорууурга, хая көөр бээр кижилер дээрге, чүгле боттарының культуразының кудузун, чөгенчиг кылыгын, доңгун багын көргүзүп, шоолуг эвээзин боттары-ла чайгаар «өчүп» берип чоруур улустар-дыр. Мээң бир эжим мынчаар чугаалап орду:

— Дүүн Кызыл хоорай чорааш, шагда элээн улуг даргада-даа чораан таныырым кижиге ужураштым. Ол мээң холум тудуп алгаш: — Сени улуг аарааан деп дыңнаан мен— дээш, элээн-не үр сайгып турду. Кандыгын ам кандыг-дыр? — деп айтырбады-даа. Соолунде чарлып чоруткаш, меңээ чүнү чугаалаар дээн кижи боор. Сегий бергенин багай болгандыр деп турары ол бе дээш дыка-ла алдепендим.

Ол — кижилер хүндүлеп билбес, кандай чорук-тур. Ындыг кижилер улустуң чүгле сеткилин хомудадып чоруурлар.

Бистиң орус, тыва, украин, татар, литва дээш ниңзы-бүрү нацияларның төлээлери хадуңма, куда-кумуй болуп ажылдап, чурттап турар Хову-Аксы суурунда кижилер боттарын хүндүлежир, бо хүннерде партияның чон мурнунга салган бедик, нарын, ынчалза-даа чаагай сеткилдиг сорулгазын амыдыралга хажык чокка боттандырар дээш шудургу ажылдап турар бис. Ол бедик сорулганы чүгле демниг күш-ажылдың, найыралдыг чоруктуң күжү-биле чедип ап болур. Бистиң ниитилелдивиске кижи бүрүзүнүң арыг арыннуурлуг, шынчы болуру, социал чөптүг чорукту тургузарын партия бистерден, совет кижилерден негеп турар болгай.

С. ӨЛЗЕЙ.

Кызыл хоорай.

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ
БҮДҮРҮЛГЕЗИНДЕ

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгезин — республика типографиязында ол коллективтиң ажылчыннарының үшкү салгалы— орус, тыва дээш өске-даа национарлар төлээлери найыралдыг, бир демниг ажылдап, хоочуннарының революсчу, күш-ажылчы чаагай чаңчылдарын шиңгээдип ап, бүдүрүлге айтырыгларын улуг эштери-биле деңге шиитпирлеп турарлар.

Типографияның партия, профэвилел, комсомол организациялары ажылчыннар ортузунда мөзү-шынар, чараш аажы-чаң кижизидилгезин бүдүрүлге айтырыглары-биле сырый холбап, аныяктарның боттарын ол ажылга киириштирип турар. Ында амгы-амгы цехтерде эртен даң бажындан орай кежээге чедир ажыл үзүктелбес. Найыралдыг коллективтиң кежигүннери уран чүүл көрүлделери, коллективтиг үнүүшкүннер, өске-даа хөй-ниити ажылдарын деңге чорудуп, боттарының политбилиин бедидип, мөзү-шынарын дадыктырып турарлар.

ЧУРУКТА: өрүлге цехиниң начальниги, пропагандист Людмила Сарыглар партияның XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелин өөрүнге тайылбырлап берип турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Делегей медээлери

ЧЕР КЫРЫНГА БЫЖЫГ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Ядролуг кыжанышкынның узуткаарын, улустар аразының айыыл чок чоруунуң, тайбыңны камгалаарының болгаш быжыглаарының чугула айтырыгларын шиитпирлээрин туруштуу-биле, план ёзугаар база кызымаккай чедип алырынче бодунуң чүткүп турарын Совет Эвилели база катап бүзүредип көргүскен. Амгы-амгы чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының, массалыг информация органнарының СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазын калбаа-биле тайылбырлаан чугааларының болгаш түүлдериниң кол утказы ындыг боон турар.

СОФИЯ. М. С. Горбачевтуң чугаазы — социалистиг даштыкы политиканың эң бедик гуманизминиң, ССРЭ-ниң политиктиг тура-соруунуң, ооң делегей байдалын экижидериниң эрге-ажыы дээш диичи хөделиишкиннерге белениниң чайынканчак херечизи-дир деп, болгар «Работническо дело» солун онзалап демдеглээн. СЭКП-ның XXVII съездизиниң бадыткааны чайгылыш чок шугуму, тайбыңны камгалаарынче, ядролуг кыжанышкынның айыылын узуткаарынче угланышкынны Совет Эвилелиниң политиктиг удуртулгазы Каттышкан Штаттарның талазындан чөгүнчалыг харыы чок боор турар амгы-даа үеде чайгылыш чокка үргүлчүлеп турар.

БЕРЛИН. Совет Эвилели кижи төрелгетен XXI чүс чылды ядролуг кыжанышкынындан хосталгаш, уткуур аргалыг болзун дээш чайгылыш чокка, кызымаккайы-биле демисежип турар деп, «Нойес дойчланд» (ГДР) солун бижээн. Совет Эвилели ногумка ол эчис сорулга-биле ядролуг чепсектиң кандыг-даа хевирлиг шенелделерин соксадырынче чедип алырын кызымаккай оралдажып, ындыг шенелделерни соксадыр дугайында айтырыг талазы-биле чугаалажышкыннарны озалдадышкын чокка эгелээрин саналдап турар. Ол — ядролуг чепсекти эндере бүдүрээчин соксадырының тодаргай, боттуг оруу боор турар. Вашингтон аңаа чогум чүнүң-биле харылап турарыл? Кижи төрелгетенниң сонуургалдарын, ооң-биле кады америк улустуң сонуургалдарын АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери шериг-үлетпүр бөлүктериниң хууда кызыы эргеажының сонуургалдарын бедик кылдыр көрүп турары ооң хөделиишкиннери херечилеп турар-дыр. Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадырындан Ак бажыңның шуут дедирлеэнип, ойталап турарын чүнүң-биле-даа агартып болбас.

ВАШИНГТОН. Кандыг-даа ядролуг чазылдырышкыннарны кылырын соксадырынче чаа совет кыйгырыг АКШ-тың даштыкы политика талазы-биле ведомствозунга ажыы шугулдаашкынны болдурган. Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң тыңнатканы-биле алырга Европаның чамдык чурттарынга чорааш, АКШ-че ээп бар чыткаш, АКШ-тың курсекретары Дж. Шульц Шэннон аэропортка (Ирландия) чепсегленииишкинге контроль талазы-биле совет-америк харылзааларда «баш мунгаш байдалды» ажып эртеринге «шеглээр дипломатия» дээр чүүлдү идепкейжидери эргежок чугула деп медеглээн. Дж. Шульцтуң чугаалап турары-биле алырга, ындыг дипломатияның кол-ла сорулгазы айтырыгларны «албан ёзугаар эвес оруктар-биле» чугаалажыр дээни олдур.

Принстон университединиң эртемденнери Д. Стайн болгаш Фрэнк Фон Хиппель «Нью-Йорк таймс» солунга ядролуг чепсекти бүгү-ниити-биле бүрүн хоруур дугайында керээни чарарының дугайында чугаалажышкыннарны эгелээринче болгаш ядролуг чазылдырышкыннарны доп-дораан соксадырынче кыйгырганнар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруурунуң дугайында дугуржулгазын чарар сорулга-биле бедик деңнелге ужуражышкынның эң чоокку келир үеде Европага эттирер дугайында саналдан Ак бажыңның ойталап турары — харыысалга чок шиитпир-дир деп, Америк-совет найыралдың национал чевүлелиниң хүндүлүг күүсекчи директору Р. Морфорд медеглээн. Р. Рейганның администрациязы чугаалажышкыннарга политиктиг тура-соруун көргүзе-пейн турар-дыр. Ынчаарга Совет Эвилелиниң шыдажыр аргазы кызыгаар чок эвес-ле болгай.

Вашингтон администрациязының удур туружун чидиг-биле шүгүмчүлээн номчукчуларның чагаалары элээн каш америк солуннар парлаан. «Ньюсдей» солуннуң арынчарынга Вашингтоннуң туружу кйи эрыныг деп, Р. Боум адаан. «АКШ-тың президентизи тайбың дугайын чугаалап турар. Ынчалза-даа ооң ажыл-херектери боо-чепсекти эндере бүдүрерин чүгле чуттелдиреринге чедирип болур» — деп, ол бижээн. Ядролуг шенелделерни АКШ-тың уламчылап турары совет-америк чугаалажышкыннарын айыыл таварыштырып турар болгаш планетаны чок кылып каары-биле дооступ болур боо-чепсекти улам шимай эндере бүдүреринге чедирип болур»— деп, «Филадельфия инкуайрер» солуннуң номчукчузу Н. Гертман бижээн. «Совет Эвилелиниң кыйгырыын хүлээп көрбейн турар администрацияның хөделиишкиннериниң артында «стратегтиг камгалал инициативазы» дээр чүүлдүң салым-чолу дээш дүвүрээзиниң турун турарында кандыг-даа чигзиниг турбас» — деп «Бостон глоб» дээр өске америк солун бижээн.

БОНН. ГСДП-ниң бундестагда фракциязының депутады Г. Шеер ГФР-ниң чазаанга бүгү ядролуг чазылдырышкыннарга мораторийни тургузар дугайында совет саналды деткиир деп кыйгырыны кылган. Делегейниң хөй-ниитизиниң калбак четкимчезин алганы Совет Эвилелиниң чугула эгелекчи саналын Боннда чагырыкчы партияларның тооп көрбейн, оюп турарынга социал-демократтыг партия эптежип кылавас деп, ол медеглээн. Ядролуг чазылдырышкыннарны соксадырынче албадаазы-биле АКШ-тың администрациязынга салдар чедирер бүгү-ле аргаларны ГФР-ниң чазаа ажыглаар ужурлуг.

ЛОНДОН. Ядролуг шенелделерни бүгү тала-биле хоруурун баш удур көрүп турар дугуржулга дугайында ССРЭ, АКШ болгаш Великобританияның аразында үш талалыг чугаалажышкыннарны катап эгелээринге англи чазак дузалаар ужурлуг деп, Великобританияның Социал-демократтыг партиязының баштыңы Д. Оуэн онзалап демдеглээн. Бүгү ядролуг чазылдырышкыннарны соксадырының дугайында ССРЭ-ниң кыйгырыын деткиирин ол ойталап турар Вашингтон-биле удур туружун Англияның лейборист партиязының сураглыг ажылдакчызы Денис Хили бүрүү шапкан. Ол ону чугула айтырыгга Ак бажыңның туружу долу барымдаалыг айыылзанышкынны болдуруп турар деп, ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Д. ОРТЕГАНЫҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Никарагуага хамаарыштыр АКШ-тың халдакчы политиказын, революсчу республиканың херектеринге Вашингтоннуң каржызы-биле киржип турарын Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега сойгалап илереткен. Контрреволюсчу дээрбечи бөлүктерге дузаламчы кылдыр 100 млн. долларны конгресс дамчыштыр үндүрүв алыр дээн президент Рейганның чүткүлүн америк Си-би-эс телекомпаниязынга интервьюзунга ол каржы кыжанышкын кылдыр үнелеп көрген.

Никарагуа контрреволюциязынга дуза көргүзери-биле Ак бажыңның негелдезин бадылаар дугайында америк конгресстиң шиитпири делегей эргезин болгаш АКШ-тың бодунуң хоойлуларын үрээни болур. «Өске чурттуң чазаан канчаар дужурерин чугаалажып турар делегейде өске кандыг-бир конгресс бар бе? — деп, ол чугаалаан. Төп Америкада чергилээни Ак бажың «вьетнамчылдыр» турар.

Никарагуаның удуртулгазы контрас-биле чугаалажышкыннар кылбас. Хөлезиленикчи дээрбечи бөлүктериң ажыл-чорудулгазын Вашингтон удуртуп турар, ынчангаш бис никарагуа контрастың ёзулуг баштыңы болуп турар Ак бажың-биле, Рейганның боду-биле чугаалажышкыннар кылыр бис. Бис чааскаан эвес бис. Бисти контадор бөлүүнүң чурттары болгаш деткимче бөлүү деткип турар. Ол чурттарның даштыкы херектер министрлери Никарагуага чугаалажышкыннарны эттирерин кыйгырып, АКШ-тың күрсекретары Шульцка чагаа чоруткан. Ол талазы-биле алырга, контадор бөлүү Манагуа биле Вашингтоннуң аразында кончуг эки харылзаштырыкчы болуп турар. Никарагуаның туружун никарагуа-америк чугаалажышкыны дээш туржуп турар бүгү Латин Америка деткип турар деп, Д. Ортега айыткан.

АКШ биле Никарагуаның аразында дугуржулганың түңнели Төп Америкадан даштыкы бүгү шериг чевүлекчилериниң үндүрери болурун күзеп турар бис. Төп Американы кандыг-даа даштыкы шериг күжү турбас хостуг, нейтральдыг зона болдурары дээш Никарагуа туржуп турар деп, Ортега онзалап демдеглээн.

Вашингтоннуң непрететкени сандинжу улусчу армияның Гондурасче «шургуп кирген-ниң» дугайында сураг чугаага хамаарыштыр Никарагуа кажан-даа ол чуртка удур халдакчы хөделиишкинни кылбаан деп, Д. Ортега медеглээн.

АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Кампучияның информация агентилели СПК-тың дыңнатканы-биле алырга, Таиландының шериг самолёттары болгаш вертолёттары марттың 17-ден 23-ке чедир республиканың агаар делгеминче чаңгыс эвес удаа шургуп кирген. Кампучияның кызыгаар кыдыында районнарынче Таиландының үгер-боолары ийи муң хире снарядтарны боолаан, КУР-нуң Конг болгаш Таиг дээр ортулуктарының чанында далай кызыгаарларын Таиландының чепсектиг судноллары чүс ажыг катап үреп киргени санаттынган.

Кхмер реакционерлерниң элээн каш бөлүктери хоралакчы үүлгедиглер кылыры-биле кампучия девискээрже Таиландыдан шургуп кирерин оралдашкан. Кампучияның улусчу-революстуг шериинин дайынчылары кыйгаар үоекчилеринге ойтур шавышкынны таварыштырган. Чыскаадан 250 ажыг дээрбечини узуткурген, боо-чепсекти болгаш шериг херекселдерин эжелеп алган.

АГАРТЫП ҮНГЕН

РИМ. (СЭТА). Рим-католиктиг хүрээ-хииттиң баштыңы ийиги Иоанн Павелдиң амы-тынынче халдаашкын дугайында херек талазы-биле Римге суд чорудулгазы болгар хамаатылар Антоновту, Василевти болгаш Айвазовту агартыры-биле доозулган.

1985 чылдың май 27-ден эгелээш, үргүлчүлээн суд бүдүн неделя иштинде хуралдап келгенниң соонда ол шиитпирин хүлээп алган. Ынчангаш «болгар версия» дээр хоозун шуугаазын болдуртаа херек ооң-биле бурап үнген.

ЧЕР ОРТУЗУ ДАЛАЙДА ҮҮЛГЕДИГ

Хөй-хөй политиктиг хайгааракчыларның сөөлгү айларда сагындырып турган чүүлү херек кырында болу берген: АКШ Ливияга удур дорт чепсектиг агрессиянын оруунче кирген. Марттың 25-те дүне када, 6-гы америк флоттуң авианосецериниң самолёттары Чер ортузунуң далайының эриинде Сирт дээр ливия хоорайның кыдыгларынче ракета-бомбалыг согуушкуннарны кылган. Ооң-биле чергелештир ливия хамааты судно халдаашкынга база таварышкан. Хүн үнүп келирге, америк шериг суверенниг араб күрүнеге удур чаа дээрбечи халдаашкыннарны кылган.

Ынчангаш Ливияга хамаарыштыр Вашингтоннуң өскүдүп турган үүлгедиишкиннери тулган чадазынга четкен. Демиилгелиг ливия ёзу-чурумга садыг-экономиктиг кыжанмышкыннар-биле хоралаар делегей ареназынга ону политика талазы-биле чааскаазырадыр дээн оралдажышкыннарының буурап дүшкени америк администрациязы билип дирбээн. Ол чуртту көөр хөй чок чорук чепсектиг халдаашкынны кылыр дугайында ижаал үндүреринге чедирген.

Ол милитаристиг үүлгедиишкинниң мурнундагы тооргузу билдингир. Империализмге удур политиказы, иштики депшилгелиг чааргылгалары-биле тодаргай боон келген Ливия вашингтоннуң стратегтерниң караанга шагда-ла ойдүтер чер болу берген. Шериг күжүн көөргедири-биле Ливияны чаңгыс эвес удаа коргударын оралдажып келген. Ливияның эриктериниң мырынай-ла чоогунга Пентагон сөөлгү беш чыл иштинде өнчүк-чөңгээлиг шериг-далай манёврларын 18 катап кылганын чугаалаарга-ла билдингир-дир.

Бөгүн Ливияның эриктериниң чоогунда база-ла шериг өөредилгезинге сылдаглап алгаш, АКШ-тың эң улуг күчүлүкдалдыг шериг-далай бөлүүн мөөңнээн. Президент Рейган боду ооң командылал черинге «дыка хостуу-биле хөделирин» чөпшээрээнин албан ёзугу-биле бадыткаан боор турар.

Ливияга удур өнчүк-чөңгээлериниң дугайында бо хүннерде америк администрациязының төлээлекчилериниң ыят чокка, ийи арынныг чүлчүрүп, агартынып турары ээлдептиг. Ак бажыңның парлаалга секретарының оралакчызы Л. Спикстен журналистер «ол дайын чүве бе?» деп, айтырыгны салганнар. Администрацияның төлээлекчизи кандыг-даа ыят чокка «ол дээрге, тайбың дайынны өөредиитге мыкажыл»— деп, туразында карыылаар. Ынчалза-даа бодунга «хой кежин андара кедер» деп оралдажып турар бөрүнүң кара сагыжы бүгүдеге тодаргай-дыр. Америк Эн-си-би телекомпаниязының Ливияга удур АКШ-тың үүлгедиишкинин «чаңгыс талалыг дайын» деп адааны анаа эвес.

Каттышкан Штаттарның вэлчеглиг милитаристтиг авантюразын делегейде ханы килеңнээшкин-биле көргени таварыгла эвес. Бүрүн ёзугаар чорук-тур. Ону чер-ле бо дугаарында күрүне терроризминиң бир хевири, өске улустарга бодунуң күзел-соруун боо-чепсектиг күжү-биле албадаарының, ол чокка-ла туткунга чедир шыңгырааан байдалдыг чер— Чоокку Чөөн чүкке дүшкүүрлүг чорук тургузарының база бир одаан тургузарын оралдажышкыны кылдыр көрүп турар.

(СЭТА)

Янзы-бүрү медээлер

ХООЧУННАРГА ТУРАСКААТКАН

Республика типографиязынга күш-ажылдың хоочуннары Р. И. Заворотная биле А. О. Донгак оларга тураскааткан кежээни директор И. М. Кара-оол ажыткан, мурнакчыларның ажыл-ижиниң дугайында чугаалаан. Р. И. Заворотная мында чээрби сес чыл ажылдап турар. Ол он чыл бригадирлээн. Соолгу ийи беш чылда ооң удурткан коллектив типлекчилериниң одурууидан үнмээн. Бригадирниң чорээн Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези болган медальдар каастап турар.

А. О. Донгак он беш чыл корректорлап ажылдап турар. Ажылынга мергежээни, сагыш човангыр дагдынынкчы ээээш эвес кижини өөреткен.

Хоочуннарга кады ажылдап турар эш-өөрлери байыр чедирген.

Кежээге уран чүүл коллективиниң концертин көргүскен. Р. Кенденбильдиң «Партияның уну», Л. Новиковтуң «Мээң Төрээн чуртум» деп ырларын хөйнүң ыры күүсеткен. М. Кертик-оолдуң удурткан улустуң хөгжүм херекселдериниң «Чадаган» ансамбльның үделгези-биле Н. Куулар ырлааны көрүкчүлер сонуурган. Октябрь революциязының 70 чыл оюнга тураскааткан көрүлдеге типография коллективи эки белеткелдиин көргүскен. Уран чүүл удуртукчузу С. Лесогорова, концертмейстер М. Зырянов оларның кызымак ажылдааның жюри кежигүннери демдеглээн.

Бистиң корр.

ЧУРУКТАР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде республиканың хөгжүм-шии театрының тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскааткан фото-чурук делгелгези ажыттынган.

А. Погодинниң улуг Ленинниң овур-хевирин көргүскен «Боолуг кижи» деп шиизинде артист Олег Намдараның ойнап турганы шиизинден чуруу дыка солун.

Сценага эң баштай тыптып келгилээн шиилерде С. Токаның «Деңгур-оол», «Ботталган күзел», В. Көк-оолдуң «Самбажык», Н. Гогольдуң «Ревизор», Шатровтуң «Революциянын ады-биле» деп база В. И. Ленинниң овур-хевирин ойнап көргүскен шиилерниң чарлалдарын, өңнүг чуруктарны, программаларны делгээн. Делгелгеде өске-даа солун чуруктарны кирген.

Республиканың аалчыларын, Кызылдың чурттакчыларын делгелгени кээп көөрүнче чалап тур бис.

Л. АРАКЧАА, республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң ажылдакчызы.

ПИОНЕРЛЕР БАЖЫҢЫНДА

Дааранылга, аргылга, чурулга бөлгүмнериниң, «Дамырак» агитбригаданың ажылы соолгу үеде экижээн. Кылган чүүлдериниң делгелгелерин, кежээлерин Пионерлер бажыңында организастап турар. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны эрткизээн.

Агитбригада Бажың-Алаак суурга болгаш Арыг-Бажы фермазынга концертти көргүскен. Саанчыларның ажыл-ижи-биле пионерлер танышкан. Кижизидикчи утказы өске-даа ажылдарны башкылар чорудуп турар. Уругларга солун оюннарны, маргылдааларны доктаамал организастап турар.

О. ОЧУР-ООЛ, Чадааның Пионерлер бажыңының директору.

АНЫЯК ТЕХНИКТЕР СЛЁДУНДАН

⊙ ⊙ ⊙

Кызылда школалар аразының өөредилге-курс комбинадынга республиканың аныяк техниктериниң слёду болуп эрткен. Уругларның кылганы янзы-бүрү нарын, солун модельдерни, техниктиг кылыгларын оон көрүп болур турган.

ЧУРУКТАРДА: мотоколяска баазазынга кылган микроавтомобиль, ону № 2, 7 школаларның бөлгүмчүлери башкызы С. О. Товуунуң удуртулгазы-биле кылганнар; Чербиниң школа-интернадының өөнгү классчызы А. Сандапов башкызы Ю. Я. Брюханцевтиң удуртулгазы-биле хол-биле кылыр ажылдарны чиңгедир херекселдерни кылган.

А. ШАҢНААНЫҢ фоторлары.

⊙ ⊙ ⊙

ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

«Кызыл-а бажыңнынгеи чогаалды номчуурга, чеме, дууу четпес химыраан дег» дижиир черле шын. Оон ыңай чоокта чаа № 66 «Шынга» «Чогаалдыдан негелде—шынар» деп В. Монгуштуң чугула өөредиглиг чүүлү үнген болган. Мынаа хамаарыштыр болумнуң бодалдарымны илергейлексе-дим.

Чугаа хоозун болбазын дээш, Донгак Дыртыкның чаа үнген «Чүрээм ыры» деп шүлүктер номун чижекке киирдим. Чымыдыңн кол эээ — «Чүрээм ыры» деп лириктиг шүлүглел. Келир үениге бүзүрелдиг тыва оол Куулар биле геолог орус кыс Маша боттарынга куштуг-биле ынакшыжып турарын, оларның шилип алганы мергежилинге бердингенин автор бижээн. Маша тайгадакы кезип чораш, хая-чалымдан аңдарлып, бергелерге таваржыкан үеде безин тудуттүжү душтууп чүрээниң хамызынга шыгжап ап, аңаа кезээ-мөңгеде шыйчызын бүзүреткен.

Мындыг поэтиктиг ажылдыышыннарлыг

Ном болгаш номчукчу

кышкарлыг, хайы лиризимнерлиг, чараш демнелгелерлиг, метафоралар, бойдуску хамаарышкан дириглендирилгелерлиг чогаалдарга чаа-бүрү частырыглар үнерге, дыка-ла хомудаңныг-дыр. Ном — өөредикчи болгаш кижизидикчи. Номчуурга халалыг, будулгаазын чүүлдерниң тыптып келгени чылдагааны чүдел? Номда утка-даа, сөс-даа частырыглары эвес, шуут «тудун чий» бергенин эскербейн барып болбас. Каш чижектерден көрээлинер. Чүгле «Чүрээм ыры» деп шүлүглелде безин алды-чеди чазыг эрткен оон кадында «Камзаазынныг чорун тур мен» дээш ышкаш утказы билдинмес сөстерлиг сөзүрүтлар база арбыны. Үжен чедиги арыда утказы шуут билдинмес бир строфада «бачыдымдан» деп сөстүң кирген чылдагаанын бүгү шүлүктерден тыппас бис.

«Амыраи каар ужурум чок!..» дээн (арын 44). Мында «амырап» эвес, а амырак дээр турган, бо чазыг чаңгыс «п» деп ужук киргенинден дыка хажагай утказа чедирген. Олла шүлүглелде база бир чазыглыг куплет бар (арын 35).

...Кара-Дашка кады турган
Хайыралдыг өнүм ол-дур.

Көрбес силер бе, «өңүм» эвес, а өңүүм дээр турган-дыр. Ам сөстерде ужуктер частырыгаарының чамдызын база көрээлиңер. «Чүрээм ыры» деп шүлүглелде (арын 32) «чайыылаан» эвес, а «чайнаан» дээрдир, бо частырыг ук строфаның аянналчак чурумун база үрээн. «Ойун-кыйыы» эвес, а ооп-кыйыы (ар. 37), тепсии эвес, а тепсип (ар. 52) дээр болгаш оон-даа өске.

«Узаанынга» эвес, а узамынынга дээр (ар 7), «Өжегээрээн» эвес, а өжегерээн дээр болгай.

Шынар биле харысалганы улам күштелдирерниң негуум болзун дээш бо эскерилгелерни киирдим. Номчукчунуң мурнунга харысалга улуг болгай.

С. САНДЮ.

МЕТОДИКА АЖЫЛЫ

Кызыл районнуң школаларында методика ажылында кылдынып турар чүүлдер дугайын районо инспектору Доржу Салчакович Чымба моон адаанда чугаалап турар.

Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазын ёзугаар школаларга методика ажылынче бисте база сагыш салып турар. Амгы үеде районнуң школаларында 62 каттыжыышкын ажылдап турар. Эге класс башкыларының каттыжыышкыннары школа санында бар, мында 69 башкы киржип турар. Ылаңгыя Сукпак, Көк-Тей, Кур-Чер школаларының эге класстарының методика каттыжыышкыннарының ажылы эки. Эге класс башкыларының билиг-мергежилин бедидеринче кичээнгей салдынган. А. Чупракова, Е. Малышев, В. Морозова, З. Ондар, М. Шымрап, М. Даргат дээш ышкаш дуржулгалыг башкылар номчулганың аргаларын хөй талалыг кылдыр ажыглап турар.

Көк-Тей школазында орус дылдың методиктиг каттыжыышкыны (удуртукчузу Н. Орлова) эки ажылдыг. Методиктиг каттыжыышкынның хуралдарынга кичээлдиң сайзырангайжыларының айтырыгларын сайгарып турар. Бо школаның доозукчуларын киириниң экзаменнеринге быжыг билиглерни көргүзүп турары таварылга эвес. Чербиниң школа-интернадында орус дыл болгаш литература башкылаашкынында четпестер бар. Техниктиг херекселдерни көргүзүг материалдарын кичээлдерге ээээш ажыглап турар болган. Орус дыл башкылаашкынынга практиктиг утланыышкынче кол кичээнгей салыры чугула болгай.

Кызыл районнуң школаларында тыва дылды тускай билиг-мергежилдиг 13 башкы өөредип турар. Соолгу үеде тыва дыл башкыларының район методиктиг каттыжыышкыны тургустунган, ону Шамбалыг школазының башкызы Г. Ондар удуртуп турар. Бо каттыжыышкын мурнакчы дуржулганы тарадырынче кичээнгейни хандыраткан. Тус-тус школаларга барып, ажык кичээлдерни эрттирип турарлар.

Н. Филимонова, Д. Арап-таи, Г. Ершова, Т-К. Хуурмаа ышкаш математика башкыларының кичээлдери солун эртип турар. Кур-Чер, Кара-Хаак школаларында математика башкыларының методика каттыжыышкыннарының ажылы ээн илеңгейжээн. Кур-Чер школазының математика башкылары бөгтарының кичээлдерин ажык деп чарлаанн нар. Улуг башкылар Г. Рыкова, улус өөредилгезиниң тергиини О. Феңнус, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы А. Мазеваның оларның кичээлдеринге уруглар хаңы, быжыг билиглерни ап турарлар.

Күш-ажыл өөредилгезиниң күрүне программазын күүседири-биле 4—8 класстарда тос өөредилге мастерскаязы, автоделонуң чии кабинеди, профугланыышкынның алды кабинеди, хандырылга ажылының беш кабинеди, күш-ажыл өөредилгезиниң алды кабинеди районда бар. 1 — 3 класстарга хол ажылының, 4 — 8 класстарга хандырылга болгаш техниктиг ажылдың, 9—10 класстарга бүдүрүлге өөредилгезиниң кичээлдери эртип турар.

Күш-ажыл өөредилгезиниң материалдыг баазазы ниитизи-биле кошкак, бөгүнгү негелделерге дүүшпейн турар. 9—10 классчыларның чүгле 10 хуузу база бүдүрүлгелерде кичээлдеп турар. Мастерскаяларның материалдыг баазазы кошкак. Районнуң школаларында күш-ажыл башкыларының методиктиг каттыжыышкыны (удуртукчузу К. Намчыл-оол) база тургустунган. Школа реформазының негелделеринге дүүштүр бүдүрүлге-биле школаның харылзаазын быжыглаарының чамдык айтырыгларын аңаа чугаалажып турар. Бүдүрүлге өөредилгезинде четпестер болгаш чедир кылыр ужурлуг чүүлдер амдаа хөй. Башкы кадрлар база чедишпес, үнер-кирер чоруктар хөй, моон ужуралдан методика ажылын чогумчалыг чорудары болдунмайн барылаар.

Мурнакчы дуржулганы тарадыр, чаа чүүлдерден өөренириниң методиктиг каттыжыышкыннарының ажылы ам-даа сайзырангайжылары — бистиң чугула сорулгавыс.

ДАРАСУН—КАДЫКШЫЛДЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

«Дарасун» дээрге бурят сөс. Даризыг суг деп очулдуртунар. Барык-ла ийи чүс чыл бурунгаар бо черге чурттап чораан буряттар ук аржаан сугну эскерип билип алгаш, ону «Дарасун» («Дарызыг суг») деп адап берген.

Дарасунга баштайгы тудуг 1811 чылда Иркутскиниң генерал-губернатору Трескинниң дорт айтыышкыны-биле туттунган. Баштайгы үдаада аңаа генерал-губернаторнуң чоок кижилери эмнедип, аржаан суун ижип турганнар.

1898 чылда Петербургка болган бальнеологтар болгаш климатологтарның бирги съездизинге Дарасун суунуң химиктиг составының, оон шынарларының дугайында, ол үениң-биле алырга, делгереңгей илеткелди Читага чурттап, ажылдап турган доктор эмчи Давыдов кылган. Оон бээр ук аржаан сугнуң дугайы Россияга билдинип эгелээн.

Курорттуң бөгү тала-биле сайзыралы 1919 чылдың март 20-де В. И. Лениниң ат салганы «Кадыкшылгага хамаарыштыр түс-түс черлерин күрүне эргезинче шилчидер дугайында» доктааалы үнгениниң соонда дүрген бурунгаар базымны алган. Ынчангаш «Дарасун» 1925 чылдан эгелээш эвилел ужур-дузалыг курорт апарган.

«Дарасун» Чөөн Сибирьде Даур сынның эдээнде далай деңнелиндеп 760 метр бедик черде турар. Дарасунның суунуң химиктиг, физиктиг составы бистиң чуртувуста эвилел ужур-дузалыг Ессентуки, Железноводск, Пятигорск курорттардан бичии-даа дудак чок, а харын-даа чамдык талаларыбиле ыщалып турар. Минералдыг аржаан сугларны 200 ажыг метр хаяы чер адаандан сордуруп ап, ону соок суг-биле холуп таарыштыргаш, эмчилерниң сүмелеп бижээнин ёзугаар ижип-баары, шөйүндүлери, бүүректери хоочуралааан кижилерге ижиртип турар.

Курортта 1100 орун бар. Чыл дургузунда 18 муң ажыг кижилер кадыын аңаа сегидип алыр аргалыг. Дыштаныг, эмнедип келген кижилерни чаңгыс ээлчег-биле чемгерерлиге таарымчалыг байдалды дөрт столовая тургузуп турар. Дыштанкычылар ийи кижи-ле бир өрээлде чурттап турар.

Дыштаныр, эмнедип келген кижилерге база бир таарымчалыг чүве болза, тускай ваннага кирери, малгашка чиңелдири, электри болгаш химия дузазы-биле эмнээшкиннер, ингаляция, күш-культура-биле шимчээшкиннер болгаш өске-даа хөй янзылыг эмнээшкиннер эмнелгениң беш каът чаа туттунган корпузунда шуптузу мөөңнеттинген. Коллективте ниитизи-биле муң ажыг кижи бар. Оларның иштинде 34 дээди эртемниг, 120 ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары чоннуң кадыы дээш ажылдап турар.

— Бистиң курортувус чүгле келген кижилерни эмнеп турар эвес, а харын Чөөн Сибирьниң курорттарынга хамаарыштыр өөредилге баазазының кол чери болуп турар — деп, курорттуң кол эмчизиниң эмнелге талазы-биле оралакчызы И. П. Трухин чугаалаар.

Чөөн Сибирьниң курорттарынга эмнээшкиннерин экижидер талазы-биле эртем-практиктиг конференциялар, янзы-бүрү семинарлар ук курорттуң баазазынга удаа-дараа болгулаар.

И. КЕЛИК-СЕҢГИ.

ЧОГААДЫЛГА ДУГАЙЫНДА

Бүгү-российаның театр ниитилелиниң Тыва салбырының отчёттуг конференциязы болуп эрткен. Аңаа илеткелди оон даргазы С. Л. Оюн кылган. Профессионал уран чүүлге болгаш бот-тывынгыр уран чүүлге дуза талазы-биле кандыг ажылдар чоруттунганы база амгы негелделерге дүүштүр чорудар хемчеглер дугайын илеткелчи болгаш сана бергеннер анализтеп чугаалашканнар.

Бүгү-российаның театр ниитилелиниң Тыва салбырының даргазынга К. О. Сагды, харысалгалыг секретарынга С. Д. Оюн соңгуткан.

БИСТИҢ КОРР.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТВ

АПРЕЛЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Копейскиниң машина тудукчулары ырлап тур» Копейск хоорайның С. М. Киров аттыг машина тудуунуң заводунуң КБ-ниң улустуң ниити ырызының оюн көргүзүү. 9.05 — «Комсомольская правда» солунунуң соңгу полюсче экспедициязының киржикчилери-биле школачыларның ужуражылгазы. 10.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.20 — 11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чаагай чүүлду тургузары». Док. фильм. 15.15 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 16.15 — Шыдыраа школазы. 16.50 — «Агроулетнүр: саваашкын эгези». Док. телефильм. 17.20 — «Алдын шайба» клубтуң шаңналы». Аныяк хоккейжилерниң түңнел маргылдаазы. 18.05 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.35 — «Ажык сонга». Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Сеглээн сөс, керткен ыяш». Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу. 19.30 — Футбол ССРЭ-ниң кубогу. «Динамо» (Минск) — «Спартак». Минскиден дамчыдылга. Футбол. Кубок эдилекчилериниң кубогу. «Динамо» (Киев) — «Дукла» (ЧССР). Киевтен дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң композиторларының XII съездизи. Совет ыр концерти. 23.35 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Куруг хову ужудукчулары». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — А. А. Фадеев — «Аныяк гвардия». 7 класс. 9.05; 12.55 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Теоругу. Экономиктиг дузалажылга чөвүлели. 10.35 — И. Уткинниң Д. Алтаузенниң поэзиязы. 11.15 — XVII вектиң орус уран чүүлү. 12.00 — География. 7 класс. Прибайкалье болгаш Забайкалье. 12.30 — Зоология. 7 класс. Араатан аңнар. 13.25 — «Беш кежээ». Уран-чечен фильм. 15.05 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». «Моданыг костюмну кайын салып алыр?».

КЫЗЫЛДАН

18.50 — «Кажан секундалар шиитпирлеп турда». Док. фильм. 19.10 — Уругларга фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия товy». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Ритмиг гимнастика. 20.45 — «Чер тыртыжыышкыпын ажып эрт». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.40— «Улус дээш». Уран-чечен телефильм. 5 болгаш 6-гы сериялары.

Кино

АПРЕЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адский поезд» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.00, 12.40, 14.10, «Киноклуб: «Орленок» 10.40. «Развод по-итальянски» 10.00, 18.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Подвиг Одессы» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Личное дело судьи Ивановой» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Следователь» 18.00, 20.00 шактарда.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизи апрель 5-те болур. Шиинин эгелээри — 19 шак 30 минутада.

Агаар

Республикага кожээр булуттаар, чамдык черлерге хар чаар, хаттың дүргени секундада 7 — 12 метр. Агаарның температуразы дүне 10 — 15, чамдык черлерге 2 — 7 градус соор. Хүндүс 0 — 5 градус чылыыр.

Кызылга бичии булуттаар, хар чагбас, агаарның температуразы дүне 5 — 7 градус соор, хүндүс 3 — 5 градус чылыыр.

«Агроүлетнүрнүң» өөредилге-курс комбинады аъш-чем эвес бараанарнын кладовщиктерин белеткээринге өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур. Өөредилгеге 18 харлыг болгаш оон улуг назылыг, 8 класстан куду эвес эртемниг эр, херээжен улусту хүлээп алыр.

Өөренип киирде дараазында документилерни көргүзер: билдириишкин, эртемниң дугайында документ, ажыл-агыйлардан өөредирэ-биле чоруткан бижик, паспорт.

Өөренир хуусаазы 3 ай.

Өөредилге 1986 чылдың апрель 8-тен эгелээр.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу «В», телефон: 6-14-80.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярск крайның Минусинск хоорайда культура-чырыдыышкын училищези 1986—1987 өөредилге чылында дараазында мергежилдерниң хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырларынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

Культура-чырыдыышкын ажылын организастаары.
Театр.
Хөгжүм (баян, улустуң хөгжүм херекселдери).
Хөгжүм (үрер болгаш эстрада хөгжүм херекселдери).
Хореография (чүгле шуут өөренир).
Хор (улусчу ниити ыры бөлүү).

Училищени дооскаппарга культура албан черлериниң ажылдакчызы — уран чүүл коллективиниң удуртукчузу, культура-чырыдыышкын ажылының организакчызы болгаш методизи деп мергежилди тывысыр.

Училищениң хүндүскү болгаш бот-өөредилгениң бүгү салбырларынга ортумак билиглиг кижилерни; хөгжүм болгаш танцы мергежилиниң хүндүскү салбырынга — ортумак болгаш доозпаан ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Школаны «4» болгаш «5» демдектерлиг дооскаппарны ниити билиг эртемнеринге шылгалдалардан хостаар.

Училищеге хүлээп алдынган кижилерни шуптузун чаагай-жыды туткан общежитие-биле хандырар.

Культура албан черлериниң Совет Армиядан халашкан ажылдакчыларын, колхозтарның, совхозтарның болгаш бүдүрүлгелерниң стипендиатталын конкурс чокка хүлээп алыр.

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ХУУСААЛАРЫ:

Хүндүскү салбырга — ортумак билиглиг кижилерге 2 чыл 4 ай;
доозпаан ортумак билиглиг кижилерге — 3 чыл;
бот-өөредилге салбырынга — 3 чыл.

Документилерни март 10-дан августуң 10-га чедир хүлээп алыр.

КИРЕРИНИҢ ШЫЛГАЛДАЛАРЫ:

Хүндүскү салбырга — август 1-ден 20-ге чедир.
Бот-өөредилге салбырынга — июнь 22-ден 30-ге чедир болгаш хүлээп алыр комиссияның келдиртгени-биле августуң 20-ден эгелээр.

ДОКУМЕНТИЛЕР ЧОРУДАР АДРЕС:

662800, Минусинск хоорай, Кызыл партизан кудумчузунуң № 14 бажыңы, культура-чырыдыышкын училищези. Хүлээп алыр комиссия. Айтырыг тодарадыр телефоннар №№ 2-07-62, 2-07-25.

ЧАРЛАЛДАР

«Тыва тудуг» трестиниң № 48 ТЭ-ге тудуг механизмнериниң электриктин, тудуг машиналарын башкарар механикти, экономисти, тудуг чоогунга складка херекселдер кладовщигин, буфетчи — кассирни, мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальниктерин, штукатурларны, малярларны, а ол ышкаш штукатур, маляр өөреникчилерин чалап тур. Өөредилгени ажылдатпышаан чорудар. Өөренир хуусаазы 3 ай. Айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия салыр.

Бот кижилерге ниитиниң чуртталга бажыңын бээр, өг-бүлелиглерге квартираланыы оочур аайы-биле тыпсыр.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Склад кудумчузу 1«а», телефон 2-28-33. № 5 автобус-биле «№ 10 столоваяга» чедир чоруур.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң 1986 чылдың январь 8-тагы доктаалынга үндээнлээш база газ дериглелериниң ажыглаарының дүрүмнерин үрээн турар таварылгалар-биле холбаштыр «Тыва газ» бүдүрүлге эргелели 27. 50 литр ишкир газ доскаарлардыг чурттакчыларга дакпыр тайылбыр ажылдарын кылып турар.

Тайылбырлыг сургааллары «Тыва газ» эргелелиниң техниктиг кабинединде хүннүң-не 8-тен 17 шакка чедир кылып турар. Дүштээр чарсар—11 шак 30 минутадан 12 шак 30 минутага чедер. Субботада 8-тен 16 шакка чедир ажылдаар.

Айтырыг тодарадыр адрес: Кызыл хоорайның Таежный переулогу, № 19 бажың. Аңаа № 2 болгаш 12 автобустар-биле Жилпоселокка чедир чоруур.

СОВХОЗТАРГА КӨЖҮП КЭЭП АЖЫЛДААР ӨГ-БҮЛЕЛЕРНИ ЧАЛАП ТУР

Каа-Хемниң «Совет Тыва», Кызыл районнуң «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының «Россия», «Коммунизмниң херели» болгаш Бии-Хем районнуң «Өөк», «Ээрбек» совхозтарынга Кызыл хоорайдан, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Сүт-Хөл, Улуг-Хем районнардан көжүп кээп ажылдаар чуралдыг өг-бүлелерни малчыннаар, кадарчылаар, ажылчылаар, тудугжулаар, механизаторлаар кылдыр хүлээп ап турар.

Ажылчын өг-бүлелерге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың май 31-де үнген № 364 дугаарлыг «Көжүп ажылчын өг-бүлелерге чиңгелделер дугайында» доктаалын ёзугаар материалдыг дузаны күш-ажыл органнары болгаш совхозтар хандырып турар.

Тайылбыр, сүме, дуза алыр черлер:

1. Чадаана хоорай, Чөөн-Хемчик райкүускомнуң күш-ажыл килдизи, телефон № 1-06.
2. Шагаан-Арыг хоорай, Улуг-Хем райкүускомнуң күш-ажыл килдизи.
3. Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда Советтер бажыңы, кабинет № 114, телефон № 2-34-42.
4. Чалап турар совхозтарның кадрлар килдизи.
5. Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу 34 дугаар бажың, 4-кү өрээл. Хоорккүскомнуң күш-ажыл килдизи, телефон № 2-33-48.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедбейн барганда 2-32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер. Чагыг № 3265.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00375

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 82 (13082) | 1986 чылдың апрель 4, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

Чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазы чугула айтырыг. Санитарлыг байдалы эки, ногаан-шиник хоорай, суур, кудумчу, чурттаалга бажыңының девискээри кижини өөртүп, сеткил-сагышты чайгаар сергедип келир. Ол бөгүн кижилерниң чурттаарынга, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, дыштанырынга болгаш кадыынга таарымчалыг байдалды тургузар. Ынчангаш хоорайының, төрээн суурунуң, кудумчузунуң чаагайжыттынган, ногаан-шиник турарын кым-даа күзээр.

Чаагайжыдылганы болгаш ногаанчыдылганы чылдың кайы-даа үезинде доктаамал, хынамчалыг чорудуп турарындан санитарлыг байдалы эки, чаагайжыттынган хоорай, суурлар республикада бар. Совхозтар төптеринде, суурларда «Бедик культуралыг, эң эки чаагайжыттынган суур дээш», «Үлегерлиг кудумчу, агитквартал, малчын коданы дээш» социалистиг чарыш чоруп турар. Чер-чер Советтери ол чарышты организастаар талазы-биле биче эвес арга-дуржулгалыг болу берген.

Хоорайын чаагайжыдып, ооң санитарлыг ашталгазын чорударынга кызылчылар идепкейлиг киржип турар. Чаңчыл болган чаагайжыдылга айларынга, субботниктерге чурттакчыларны киириштирер, хаара тудар талазы-биле биче эвес дуржулга Кызыл хоорай Совединиң депутаттарының, чаагайжыдылга болгаш орук тудуунуң талазы-биле доктаамал комиссияның ажыл-чорудулгазында бар. Албан черлериниң, бүдүрүлгелерниң, чурттаалга бажыңнарының девискээри кайы хире арыг-шевер, чаагайжыттынган, ногаан-шиник бөлдүр, хоорайның нийти аян-шинчизи оон дыка хамааржыр дээрзин кызылчылар билир. Коллектив бүрүзү оларга бымыглаан девискээрниң чаагайжыдылгазы, арыг-шевери дээш харыысалгалыг. Ынчангаш чаагайжыдылганы бүдүрүлге айтырыы-биле деңге шиитпирлеп турар коллективтер, партия, профэвилел, хөй-нийти организациялары бар. 1986—1990 чылдарга чедир үеде Кызыл хоорайны чаагайжыдар талазы-биле хемчеглерни хоорай Совединиң сессиязы хүлээп алган. Көрдүнген улуг ол хемчеглерни амыдыралга боттандырарынга депутаттар, күш-ажылчы коллективтер идепкейлиг киржип турар.

Эрзин, Каа-Хем, Мөңгүн-Тайга районнарда Мөрен, Сарыг-Сеп, Каргы кожээ Советтери, Кызыл, Таңды районнарда Каа-Хем, Хову-Аксы суур Советтери чаагайжыдылганы, ногаанчыдылганы чедимишкинниг шиитпирлеп турар.

Ооң-биле чергелештир чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазында четпестер, чедир шиитпирлеттинмээн турар айтырыглар эвээш эвес. Чамдык Советтер чаагайжыдылга талазы-биле кылыр ужурлуг планда көрдүнген хемчеглерниң күүселдезин чедип албаан болгаш бар арга-курлавырларны долу ажыглавайн турар. Советтерниң сессияларынга ол талазы-биле хүлээп алдынган шиитпир күүселдези чамдык Советтерде четпес. Олар чаагайжыдылга-биле холбашкан айтырыгларны девискээринде ажыл-агыйлар, күш-ажылчы коллективтер удуртукчулары-биле харылзаалыг, демниг шиитпирлээрин чедип албаан. Өвүрде Саглы кожээ, Чадаана хоорай, Кызыл-Мажалык суур болгаш өске-даа Советтер чаагайжыдылга айтырыынче ам-даа хамылаары чугула.

«Бир эвес кым-бир кижи ол мээң айтырыым эвес-тир деп чугаалаптып болур болза, Советтерге айтырыгны ынчаар тургузары таарышпас», СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң кылганы Политиктиг илеткелинден алдынган бо одуруглар ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чер-чер Советтериниң ролюн, «девискээринде амыдыралдың бүгү адырлары дээш» оларның бедик харыысалгазын база катап көргүскен. Кижилерниң кадык-чаагай амыдыралын, ажыктыг, бүдүрүкчүлүг күш-ажылын тодарадып турар айтырыг бүрүзү Советтерниң кичээнгейи чок артпас ужурлуг. Чурттакчы черлерниң чаагайжыдылгазы ол чүүлдерге база хамааржыр. Ынчангаш чугула бо айтырыгже чер-чер Советтери чогуур кичээнгейни угландырар херек.

Чаңчыл болган часкы чаагайжыдылга үези келген. Чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазында улуг хемчээлдиг ажылдар ам кылдынар. Хоорай, суурларның нийти аян-шинчизи, ногаан-шиник болуру — кылдынган бөгүнгү ол ажылдардан көнчүг хамааржыр. Ындыг болганда, чер-чер Советтери чаагайжыдылганы көрдүнген чаңгыс аай план ёзугаар чорудар апаар.

Чаагайжыдылгага бүдүрүлгелер, организациялар коллективтериниң идепкейлиг киржилгезин чедип алыр. Оон аңгыда Советтерниң девискээринде чарлаттынган «Эң эки чаагайжыттынган квартал, чурттаалга бажыңы дээш» социалистиг чарышты улам калбартып, ооң дээштиин бедидер херек. Бо ажылга депутаттар, херээженнер чөвүлелдери идепкейлиг киржип, чурттакчы чонну өлче хаара тудар хүлээлгелиг.

Чаагайжыдылга үезинде хоорайларның, суурларның кудумчуларынга, аллеяларга хөй-хөй дөс ыяштарны, чадаң үнүштерни эккеп олуртуп турар. Ол дугайын чер-чер Советтериниң, депутаттарның, удуртукчуларның отчёттарынга бо-ла дыңнап болур. Адал турарывыс ол хөй дөс ыяштар, чадаң үнүштер шуптузу өзүп үнүп турар бе? Аңаа «Дөс бүрүзү онча-менди өзүп турар» деп харыы бээр кижилер ховар. Ажаалда-темээлдениң багайындан, хайгаарал кошкаандан, мурнунда олуртуп каан ыяштар кадып, кургап каар чоруктар бар. Ажыл ыяшты чүгле олуртуп каары-биле кызыргаарлаттынмас, ону тарып олуртканының соонда, доктаамал суггарар, ажаап-хайгаараар дээрзин утпазы чугула. Бүдүрүлге, албан чери, организация бүрүзү оларга бымыглаан участокта үнүштерниң байдалы дээш база нийти санитарлыг байдалы дээш харыысалгалыг болганда, негелдени олардан күштелдирер. Бо айтырыгны шыңгыы кичээнгейге алыр.

Чаагайжыдылгада көрдүнген хемчеглер чедир күүсеттинмейн баар чоруктар, ону чүгле сезоннуг чорудар ажыл кылдыр көөр хөөннер бар. Ылаңгыя кыдыкы кудумчуларда, оруктарда бөк-кузурумнер аштаттынмайн, үрелген штакетниктер, херимнер септеттинмейн, чаартынмайн чыдып бээр. Чедир кылдынмаан ол чүүлдер чурттакчылыг черниң нийти аян-шинчизин, чаагайжыдылгазын баксырадып турар. Кичээнгейге ону алыры чугула.

Чаагайжыдылгага эвээш эвес түңнүг акшаны үндүрүп турар, ынчангаш ону көрдүнгенин ёзугаар долу чарыгдаарын Советтер чедип алыр сорулгалыг.

Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга бүгү-нийтиниң херээ. Чурттап олурар хоорайының, суурунуң чаагайжыдылгазынга кижи бүрүзү киржип, бодунуң үлүүн киириштирген турар ужурлуг. Часкы чаагайжыдылгаже бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның коллективтерин калбаа-биле киириштирер, чаагайжыдылганы, ашталгазыглалды ийиги чергениң айтырыы кылдыр көөр хөөннерден ушунар болгаш бүдүрүлгениң өске айтырыглары-биле ооң деңге шиитпирлеттинген турарын чедип алыр херек. Ынчангаш чугула бо ажылды Советтер биле ажыл-агый удуртукчулары демнежип тургаш шиитпирлээрин чедип алыры чугула.

ЧУРУКТА: кадыр-каскак дагларлыг мал одарларында бир аай дески эвес оруктарга ялдик чок чоруур шалыпчы чолаачы Александр Карыма «Алдан-Маадыр» совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи. Ол чайын-даа, кыжын-даа ыраккы одарларда малчыннарны эргиир. Ажылы— малчыннарга сүтүү дүрген чедирип, кудуп бээри. Ооң суг дажыглаар машиназы үрелип, анаа туруп көрбээн. Хемден сутту алгаш, кадыр дагларлыг Көшпесче, Чыраалыг-Сайырже эртежик халдып үнер. Эртен ол бирги беш чылда ол чолаачыларның ортузунда калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болган. Бо чылдың бирги кварталының чарыжынга база бедик көргүзүглерни чедип алган.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ТАЙБЫҢ—БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

Кызылдың башкы училищезин чээрби дөрт чыл бурунгаар дооскаш, Кызыл районда Кара-Хаак суурга башкылап эгелээн мен. Амдаа бо суурумда, бо школамда хевээр мен. Бо чылдарда эртем-билигге чаштар өөредир хүлээлгем күүседип келдим. Мынча чыл дургузунда чеже кижи өөреткенимбилбес мен, кол-ла чүве сан-да эвес, а кол-ла чүве — оларның чонунга, күрүнезинге төлептиг кижилер болуп өзүп келгенинде. Ындыглар он-он.

Мээң бо мергежилимни тайбың иштиң мергежили деп адаар. Ол шын. Келир үениң чаштарының өөредилгези, кижизидилгези-биле холбашкан ажыл эң-не тайбың мергежил болур. Келир үе дээрге, тайбың дээни ол. Өзүп орар чаштарга дайынның херээ чок, олар тайбың тургузуушкунуң ажылын кылыр ужурлуг.

Ынчангаш, бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың Чер кырынга мөңге тайбың дээш демиселин деткивес арга чок. Бистиң школаның башкылары, суурнуң бүгү ишчилери ону сеткилиниң ханызындан деткип турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң чоокта чаа совет телевидениеге дамчыштыр чугаазы база тайбың дээш партияның, чазактың сагыш салыышкынын база катап бадыткап көргүсту. Ылаңгыя ооң «Чүгле боттарывыстың дугайында эвес, харын база бистиң уругларывыстың, уругларывыстың-даа урутларының дугайында сагыш салыр хүлээлгевисти чедереп билбейн турар бис бе?» дээн сөстери башкы кижиге, не кижиге дыка чоок дыңналыр боор-дур. Ол дээрге миллион-миллион кижилер дээш сагыш салыышкынның илерели-дир.

Амгы үеде Кара-Хаак ортумак школазының башкылары партияның XXVII съездизиниң документилери-биле ханы таныжып, ооң шиитпирлеринде улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының мурнунда салдынган сорулгаларын күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Ону күүседир-даа бис. Биске чүтле тайбың херек. Тайбың турда аас-кежии, ырал, күш-ажыл мөңге турар. Бистиң чүткүлүвүс ол.

Т. ШОЖУТ.
Кара-Хаак ортумак школазының башкызы.
Кызыл район.

ШАЛЫП ИШ-БИЛЕ

«Амгы бо хүннерде айтырыг болза, чүгле тайбыңны камгалаарының дугайында эвес, а харын кижи төрелгетенниң дириг артар салымхуузунуң дугайында айтырыг болур» деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Михаил Сергеевич Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазында сөстерни чүүлдүгзүнүп, деткип турар мен. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг политиказын бүгү совет улус бүрүн деткип турарынга үнүм кадып тур мен.

Угаан-сарыыл чок, эндерк чепсегленишкинниң соксадырын, өртемчейниң миллион-миллион ак сеткилдиг кижилерниң удурланган үнүн дыңнаарын америк администрациязындан негеп тур бис. Совет кижилер тайбыңның үнезин эки билир. Бөдүүн кижилерниң аас дээриниң алаангаа чурттаар болгаш ажылдаар дээн аас-кежиин хөмүрертир дээн оралдажышкынга удур бис.

Америк администрациязының эткен сөзү ажыл-херектен каржып турары чаржынмас-дыр. Ядролуг тургузугну АКШ-тың чазылдырар деп турары моон херечизин-дир.

Бистер совет кижилер ажылдың участок бүрүзүнге шалыпчы ажыл-ижиниң-биле СЭКП-ниң XXVII съездизиниң улам тодаргай бадыткааны тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланыышкынын чаңдыр баспайн, Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын моон соңгаар-даа быжыглаар бис.

М. ТҮЛҮШ,
чолаачы.

ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Австрияның үлетпүр делгелгезиниң ажыттынары-биле холбаштыр Москвада чедип келген Австрия Республиканың Федералдыг канцлери Фред Зиновец-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев апрель 2-де Кремльге ужурашкан.

Ажыл-херекчи болгаш найыралдыг байдалга М. С. Горбачев болгаш Ф. Зиновец хөй санныг айтырыгларны чугаалажып көргеннер.

1955 чылдың күрүне керээзинге болгаш Австрия Республиканың доктаамал нейтралитединиң байдалдарынга даянып турар ССРЭ биле Австрияның аразында бүгү талалыг — политиктиг, хөй-нийти, культура харылзааларының чедиишкинниг хөгжүлү тураарынга сеткил ханыышкынын илереткен. Ол болза ийи аңгы нийтилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының бүзүрелдиг үлегери болур. Экономиктиг кады ажылдажылганың чедип алдынган деңнелинге бедик үнелээшкинни берген болгаш чаа хевирлерин ажыглап база ийи чурттуң перспективтиг эрге-ажыктарын барымдаалап тургаш, ону улам бедидир, хөгжүдер сорулга-биле чаа чадаже үндүреринче чүткүлдү илереткен.

Ооң-биле холбаштыр М. С. Горбачев Совет Эвилелинде эгелээн ажыл-агый механизминиң улуг чаартылгаларының кол сорулгаларын болгаш планнарын тайылбырлап, совет нийтилелди сайзыраңгайжыдарының үезинде шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларның дугайында бодунуң бодалын чугаалаан.

Делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле ханы санал-онаал солчулгазы болган. Женевага дээди деңнелге болган ужуражылганың соонда тургустунган байдалдың, ядролуг чепсекти дужупериниң болгаш айыыл чок чоруктуң айтырыгларынга Барыын чүктүң политиказының дугайын ажыт-чажыт чок чугаа үезинде М. С. Горбачев тайылбырлаан. Бүгү чүвени барымдаалап көөрге, дайынның материалдыг белеткелин АКШ-тың администрациязы соксатпас хире байдалда Совет күрүнениң чорудар шутумунуң дугайын ол дыңнаткан.

Тайбыңны камгалаарынче болгаш улустар аразының харылзааларын экижидеринче углаан күженишкиннерге Австрияның, өске-даа нейтралдыг болгаш кана-даа каттышпаан чурттарның чугула ролюн М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Делегей байдалының амгы харыысалгалыг үезинде хөй-нийтиниң, политиктиг партияларның, ооң иштинде социал-демократияның идепкейлиг туружу улам-на улуг ужур-дузалыг болу берген.

Совет инициативаларның боттуг байдалын болгаш тайбыңче чүткүлдүүн демдеглээш, совет-америк чугаалажыышкыннарга өскерлиишкиннер болурунга болгаш Женевага ужуражылганың соонда бүгү делегейге тургустунган идегел курут артпас болур дээрзинге ынаныышкынын Федералдыг канцлер илереткен.

Нийти-европа Хельсинки чорудулгазын уламчылаарынга идепкейлиг-биле дузалаарынче ийи таланың чүткүлүүм бадыткаан.

• • •

Ол-ла хүн Кызыл Пресняда Москваның делгелге комплекизиниң эң улуг павильонунга «Австрияның амгы үедеги үлетпүр техниказы» дээр Австрияның национал делгелгезиниң ажыдыышкыны болган.

Ажыдыышкынның ёзулалынга Ф. Зиновец чүве чугаалаан. Австрия-биле садыг-экономиктиг харылзаалар онза быжыы биле ыгаалын турар болгаш кандыг-даа даштыкы салдарга алыспас деп, ол чугаалаан. Он-он чылдар иштинде үк харылзаалар ийи чурттуң экономиказының эрге-ажыынга өзүн келген.

Делегейниң бүгү чурттары-биле, ооң иштинде Австрия Республика-биле чаагай кожа-хелбээ чорукту деткип тургузары болгаш быжыглаары СЭКП-ниң XXVII съездизинге бадыткаттынган Совет Эвилелиниң чайгылыш чок, принципиалдыг туружу болур деп, бодунуң чугаазынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. В. Талызин демдеглээн.

Австрияның экономиказының федералдыг палатазының ССРЭ-ниң садыг-үлетпүр палатазының дузазы-биле организастааны делгелге чүүлдериниң көрүлдези болган.

(СЭТА).

Апрель 19 — Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

1,5 НОРМАНЫ

«Каа-Хем» хөмүр-даш бээзиниң Дус-Даг участогунуң коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Планныг онаалдаларга немей 1000 тонна дусту казып тыпкан. Съезд мурнуунуң социалистиг чарыжының күш-ажылчы темпизин кошкатпаан.

Коллективте чолаачы Чылбэ Түлүш, экскаватор башкарыкчылары Андрей Сарыглар, Бөрве Салчак, ажылчын Биче Кошкар-оол социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда чоруп, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Дус тывыкчылары коммунистиг субботник хүнү—апрель 19-гу шалыпчы күш-ажылдың хүнү болдуруп, хүнде 50 тонна дус казып тывар онаалдазын 75 тонна кылдыр күүседир чу шиитпирлээн.

С. ШЕТ.

ШИЛЧИДЕР

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 116 чылынга алдар болдуруп, апрель 19-та эртер коммунистиг субботник хүнүнде республиканың сүт комбинадының ажылдакчылары болгаш бүгү ажылчыннары бир демниг ажылдап үнер.

Ол хүн Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың сүт заводтарының, Шагаан-Арыгның болгаш Чадааның саржаг заводтарының коллективлериниң ажылчыннары боттарының ажылдаар турушталарынга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарлар, а инженер-техниктиг ажылдакчылар девискээрлер иштин аштап, арыглаар. Кызылдың сүт заводунуң компрессор цегиниң, гараж, котельная ажылчыннары чаа туттунуп турар компрессор цегиниң тудуунга киржирлер. Ынчангаш комбинат күш-ажылчы байырлал хүнүнде ажылдаан акшазындан нийтизи-биле 650 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчилер.

А. ИВАНОВА,
республиканың сүт комбинадының кол бухгалтери.

ЧОҢГА БАРААН БОЛУП ТУРАР МУЗЫКА

Композиторларның VII Бүгү-эвилел съездизиниң делегаттары боттарының ажыл-херектерин болгаш шиитпирлээр айтырыгларын ажык-хүрекчи, тодаргай, партийжи негелде ёзугу-биле чугаалажып көрүп турарлар. Апрель 2-де съезд ажылын Москвага, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга үргүлчүлээн.

Чурттуң музыкантыларының хөй национал отрядының төлээлекчилериниң саналдарының кол-ла утказы — чоннуң тургузукчу күш-ажылынга бодунуң уран чүүлү-биле киржири, чурттап турар үезиниң аар дүжүүн бодунга ап шыдаар аргалыг чаа, ак сеткилдиг, быжыг тура-соруктуг кижини кижизидеринге дузалаары. Кижилерниң сеткилинге тааржыр музыканы чогаадыры — чогаадылганың чүгле эстетиктиг эвес, харын база этиктиг-даа негелдези боор турарын Р. Щедрин (Россия Федерациязы) демдеглээн. Кижилер уран чүүлдү хүлээп алырынга белен болгаш ону манап-даа турар. Бистиң музыкавыс ёзулуг-ла чугула айтырыгларны — уран чүүлдүң, мөзү-шынар айтырыгларын көдүрбушаан, кадык организм боол сайзырап турары өөрүшкүлүг. Ынчалза-даа дыңнакчылар-биле ёзулуг музыканың аразында харылзаа ам-даа үстүгүлей бээринге композиторларның бүрүүзү улуг: олар кижиниң ёзулуг угаан-бодалын илереткен эртине-байлактарының орнунга канчап-чоон-ла тургаш, дезевилеп каан чогаалдарны тургускулаар, кижилерниң сонуургал-херегжээлдеринден база дашкаар боол келген.

Ол теманы үргүлчүлезишаан, А. Петров (Ленинград) бисте дыңнакчыларның тоовазы алтап-йөрээген музыканы хөйнү-ле бижип турар деп чугаалаан. Бистер боттарывыстың хуула чогаалдарывыста болгаш эш-өөрүвүстүң-даа чогаалдарында четпестерин эскербезинге чаңчыгып калган бис.

Бистиң музыка уран чүүлүвүстүң хамааты ёзулуг патриоттуг угланыышкынныг болуруң үе негеп турар деп, Б. Терентьев (Москва) чугаалаан. Чүгле ындыг музыка миллион-миллион кижилерниң сонуургадыр. Композиторлар нийтилел медерелин, чарыш чүүлге сонуургалын тургузарынга ролюн күүседир дээш, чоннуң эң калбак кезектери-биле харылзажырының чаа-чаа хевирлерин тып турар. Бүдүрүлге коллективтерин, колхозтарны болгаш совхозтарны шефке алыры, культура университеттерин тургузары, бот-тывынгыр уран чүүлге идепкейлиг дузалары чаагай чаңчыл апарган.

Бистиң музыкавыс социалистиг ужур-утказы, национал хевири-биле ончаан артпышаан, амыдыралдың ырын диалектиказын шын кылдыр көргүзер ужурлуг деп, А. Штогаренко (Украина) чугаалаан. Аңы-дуңма культураларның төлээлекчилери Е. Рахмадиев (Казахстан), И. Лученок (Белоруссия), Э. Мирзоян (Армения), Я. Ряэтс (Эстония), К. Молдобасанов (Киргизия) чогум-на улустуң аас чогаалынга үндезилеттинген ындыг музыка чогаалының дугайын чугааладылар.

ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар чериниң секретары А. Баталов улустуң улуг сонуургаары музыкалыг фильмнерни тургузарының чугулазын демдеглээн. ВЦСПС-тиң секретары Л. Землянникова бодунуң саналынга ажылчы чоннуң эстетиктиг кижизидилгезинге музыка ажылдакчыларының киржилгезиниң айтырыгларынга доктаагаан.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң даргазы В. Афанасьев музыка культуразын хөгжүдериниң, ооң шынар деңнелин бедидериниң айтырыгларынга доктааган. Ол бүгү жанрларның совет музыказының эң чаа хевирлерин пропагандалаарынга массалыг информация чепсектериниң чугула ужур-дузазының дугайын чугаалаан.

Съездиге байыр чедирген даштыкы аалчылар болза: Хосе Лойола (Куба), Гуин Зу (Вьетнам), Кшиштоф Майер (Польша), Микис Теодоракис (Греция), Константин Гэзев (Болгария), Нацагийн Жанчиваннаоров (Моол), Альваро Кассуто (Португалия).

Съездиниң ажылынга эштер П. Н. Демичев, А. Н. Яковлев киржип турар.

Съезд ажылын үргүлчүлеп-шаан.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

БКП-НИҢ XIII СЪЕЗДИЗИНДЕ

СОФИЯ. (СЭТА). Ында Болгарияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи апрель ийиде ажыттынган. Софияның улустуң Культура ордузунда делегаттар — ажылчын ангының, тараачыларның, интеллигенцияның эң эки төлээлекчилери чыылган. Съездиниң ажылынга даштыкының 130 ажыг делегациязы киржип турар. СЭКП-ниң делегациязын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков баштаан.

Делегаттар БҮР-га сайзыраңгай социалистиг нийтилелди моон-даа соңгаар тургузар талазы-биле партияның политиказының болгаш БКП ТК-ның Чиңгине секретары Т. Живковтуң чугаазында илереттинген ооң даштыкы политика талазы-биле ажылының үндезин айтырыгларын, БКП ТК-ның съездиге Отчёдун, өске-даа документилерни чугаалажып көөр, партияның удуртукчу органнарын соңгуур.

Айтырыгларның чүгле «арын эвес, харын база алдагалдар болгаш четпестер-биле тургустунган бергелер туруп-даа, партияның болгаш чурттуң амыдыралынга эргеениң үре-түңнелдиг болгаар съездиге чүве чугаалааш, Т. Живков демдеглээн. Болгария экономиктиг өзүлдеге бедик болгаш быжыг темпиин чедип алган. Амыдыралдың бүгү талаларында чедиишкиннер көскү боол турар.

Социалистиг чурттарның улам хөгжүүрүнге СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг болуушкуну болганын оратор айыткан. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айыткаңы Тайбың программазы XXI чүс чылда кижи төрелгетенниң тайбың дээр алаангаа тургаш, эгелеп кирерииге магадылалды берип турар.

Ядролуг чепсекти соксадырынче СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының кыйгырыын херекке албас, ындыг угаан-медерелдиг кижи амгы үеде чок боол турар. Болгар коммунистер, БҮР-нуң бүгү ажылчы чоннары бөмбүрзектиң бүгү улустарының кузел-соруун барымдаалаан чаа совет инициативаларны долузу-биле деткип турар.

Бистер база катап медеглеп тур бис: тайбың тургузукчу ажылды кылып турар бистиң улузувуска чавырлыышкын болгаш тайбың херек. Чаа үениң болгаш социал депшилге дээш демиселдиң бистен негеп турары деңнелче Төрээн чуртувусту көдүрер дээш болгар коммунистер, бүгү болгар патриоттар бар-ла турган күжүн, талантызын, билиин бүрүнү-биле бээр. Ол — бистиң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгевис-тир деп, Т. Живков түңнелинде чугаалаан.

Н. И. Рыжков чыылганнарга чүве чугаалаарга, ону чылы-биле уткаан. СЭКП ТК-ның, бүгү совет коммунистерниң өмүнээзинден ол БКП-ге изиг байырны дамчыдып, ооң XIII съездизиниң чедиишкинниг, үре-түңнелдиг ажылдаарын күзээн.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның съездилериниң бүгү социалистиг дем каттыжылгазынга улуг ужур-дузалыын ол чугаалаан. Социалистиг чурттар мурнунга улуг хемчээлдиг, бүгү талазы-биле холбаалыг сорулгаларны амыдыралдың тургузуп, оларны үре-түңнелдиг шиитпирлээриниң аргаларын идепкейлиг, чогаадыкчы ёзу-биле дилеп турар төөгүнүң ындыг өскерлиишкинниг үезинде оларның ролю онза улуг боол турар. Мындыг байдалдарның үезинде аңы-дуңма партияларның коллективтиг угаан-бодалының күчүлүг күжүнүң, бистиң бүрүнгаар нийти шимчээшкинивисте дүргедедиринге оларның каттышкан чүткүлүнүң ужур-дузазы кажангызындан-даа артып турар.

БКП-ның интернационалчы туруштарын СЭКП бедик-биле үнелеп көрүп турар. СЭКП биле БКП-ның аразында, совет болгаш болгар улустарның аразында харылзааларга бистиң принципиалдыг үнелеливис бүгүдеге билдингир — бистер болгар эштерни эң-не шынчы болгаш идегелдиг өннүктер кылдыр көрүп турар бис. Эртенги чылын эш Живковтуң болгаш эш М. С. Горбачевтуң Болгарияга аян-чоруктары, а ол шышкан чоокта чаа СЭКП-ниң XXVII съездизиниң үезинде ийи партияның удуртукчуларының ужуражышкыннары совет-болгар кады ажылдажылганы моон-даа соңгаар быжыглап калбартырынга быжыг шиитпирлиг чорук база катап бүзүрелдиг бадыткаттынган.

Н. И. Рыжков чугаазының төнчүзүнде БКП-ның XIII съездизиниң түңнелдери Болгарияның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге, СЭКП биле БКП-ның, ССРЭ-ниң болгаш БҮР-нуң улустарының бүгү талалыг кады ажылдажылгазынга чаагай салдарын чедиреринге, бүгү социалистиг дем каттыжылгазының күчү-шыдалын база сырый чаңгыс эвин быжыглаарынга идиг болур дээрзинге ханы бүзүрелин илереткен.

Библиографо-краеведческий отдел

Камналга — экономиканың курлавыры

Этке ээ херек

«ДЭЭРДЕ» ТЕХНИКА

«Бодуҥуң заводуҥга азы колхозуҥга, цехинге азы фермазынга ёзулуг ээ болбайн турган, чурттуң ээзи болур деп чүве болдунмас». СЭКП-ниң XXVII съездизиниң индириндеп дыңналган бо сөстер кижи бүрүзүнүң бодунуң коллективиниң дээш чоргааралын оттурер ужурлуг. Шынап-ла, кижи бодунуң коллективинге, чылдааларга, мен Жданов аттыг совхозка ээ болуп шыдавас болзумза, мээң херээм чүл ынчаш? Совхозумнуң өнчү бойдузун, өнчү-херекселин, ат-херекселин ээ ёзу-биле көөр ужурлуг мен.

Жданов аттыг совхозта мениң ужурлашкан, чамдык чаварылгаларда эки ажылдаар тура чогуп чажырарынын аргазы болу берген «түргүстүнген байдалдар» дээр чылдагааннарга даянныр кижилер база бар. «Түргүстүнген байдалдар» бисте хөй, адак дээрге, машиналарны ап көрээл. Совхозтуң өнчү-хереңгизи, ажыл-иштиң шимчедикчи күжү болур 60 машинаның доңгун-ле 26-зы бо хүннерде шимчээн аттыг болуп турар. Ол 26 машинаның иштинде бир ажыл хүнүнде бодунуң долу күжү-биле ажылдапкан машинаны тывары берге: звеннониң ажылды организастаарында четпестериниң азы чолаачының шүшпези болгаш бодунуң чоруун кылыксаарының уржуундан ажылдың бүдүрүкчүзү чавыс. СЭКП-ниң XXVII съездизинге бүрүү шаптыргаа «түргүстүнген байдалдар» деп чүве ол. Оон уштуғары чугула.

Ам шимчевес машиналарны көрээл, оларның узун саны — 34. Ынчалзажок ол машиналарның хөй кезии — 18-зи кайын-даа тывылбас, сеги безин чок. Оларның чаңгызын-даа бистиң совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары-даа, курупениң хынылда органнарының тускай төлээлери-даа тыппааннар. Ам оларның диллээри — бар ээзи улустуң аксының човаа, тывар дээн кижилерниң бодунуң човаа: та дээрде техника, та черде техника!

Сеги арткан 16 машинаның 6-зының чамдызының кабиналары, чамдызының рамалары, үшкүлериниң кузоттарының чартыы-даа тывылган сураг бар. Сектиг-даа, сек чок-даа машиналар шупту совет эртемниң сөөлгү чедиишкиннери-биле дериттинген. 1983 чылда заводтан үнген УАЗ-452 чаңгыс чыл ажылдаан. Ол-ла чылын заводка кылган КАВЗ-685 автобус, «Колхида», «Москвичилер» бензовозтар, молоковозтар, база бир автобус, ЗИЛ-дер, ГАЗ-тар болгаш өске-даа аварияланган, өрттенген, ынаа үрелген машиналар совхозтуң экономиказын кошкадып турар.

Үжен дөрт машинаның мынчап барганынга буруулуг кижи чаңгыс-даа чок болган. Машинаны үрээн туржук, ээрик аварияланган чолаачылар безин совхоз күсели-биле машинаны септеп каар азы адаа кавпкаш, чаа машинаны алыр, а үрелген машинаны өске кижиге кылдыртыр. Бо бүгүдеңи совхозтуң чүү хире каражадап, чүү хире хоречги болгаш акша үндүрүп турарын санаары безин берге.

«...Сагылга-чурум чок болгаш үрей кылыышкын дээш бүгү деңнелдерге материалдыг харысалганы бедитпес болзувусса, төлевилээн чүүлдериивисти чедип ап шыдавас бис» — деп, эш М. С. Горбачев СЭКП-ниң XXVII съездизинге чугаалаан. А бисте ол материалдыг харысалга шуут чок. Чижээлээрге, коммунист Сергей Сотпа 1983 чылда чаа машинаны чаа долгап каган. Чыл четпээнде база чаа машина алгаш, ийи ай четпээнде-ле база аңдарды. Оон база бир чаа машина алды. Бо удаада боду ээнрик болгаш, өске кижиге мундуруптарга, ооң аңдарап болган каан. Оон бээр өөрениктер чаа машина келбээн, ынчалзажок чолаачы Сергей Сотпа ам кымның-даа машиназын мунар, тураланн-на черинге чедер эргелиг. Чүге дээрге ол ам автомеханик апарган.

Бистиң машиналарывыстың ажыгы үнүп шыдаар-шыдавазын хынавайн турар. Чүге дээрге ол шимчеп турар 26 машинаның шуптузу үре 14 берген боор. Огнетушитель болгаш оруқ демдектери чок, лең кезииниң дугуйлары таг. Чүгле бо үш чылдагаандан чамдык чолаачыларга КАИ штравы 50—60 рубль четкен, квитанциялар безин 30 ажыр чыгдына берген. Артык кезектерни база боттарывыс акшавыс-биле садар бис. Ажылче чугаалаарга, деритгизээн техниканы совхоз чолаачыларга бербес, ажылче удурбес ужурлуг.

Үрелик 34 машина шимчеп турган болза, ча чеже хире ажылды бүдүрүп алган тургай эртик бис. Чаңгыс кук дүргүзүнда безин аан. Ол дугайын совхозтуң директору Бичге-оол Моңгул оол, кол инженер Андрей Бады, гараж эргелекчизи Орусвай Делгер-оол, автомеханик Сергей Сотпа, профком даргазы Аяа Чымыжык олар бухгалтерия аппарады-биле кады санап көрген болза! Ынчан хөй чүткүлерниң кезик-чамдызы-даа ажыглаттар арга тыпты бээр ийик. Маңаа эш М. С. Горбачевтуң «Бүдүрүлгелерге күш-ажылды организастаарын болгаш ниит бериишкинниң экижидии, сагылга-чурумну болгаш негелдени күүседир талазы-биле шыңгыы хөделип эгелээри-биле, ооң мурнунда сагышка кирбейн турган курлавырлар тыптып кээр» дээн чугаазын удуртулга болдурар херек.

Н. ДОНГАК,
Жданов аттыг совхозтуң чолаачызы.

РЕДАКЦИЯДАН: машина-техниканы чөп ажыглаары, хол-биле кылыр ажылдарны механизастаары, автоматчыдылганы болгаш роботчудулганы шиңгээдири — амгы үеде ажылдың бүдүрүкчүлүүн, шынарлыын болгаш шаптының бедидеринге, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга чугула чүүлдер ол. Чолаачы Н. Донгактың машина эдилелиниң дугайында материалын парлавышаан, чүгле машина эвес, а трактор, кожуг машиналарны, инек саар агрегаттар — черле техника эдилелиниң дугайында ажык чугааны солун арнынга эгелээр-дир бис.

Эргим номчукчу. Совхозта, бригадада азы сүт-бараан фермазында чаа техниканы канчаар шиңгээдип, ажыглап база эдилеп турарынга хамаарыштыр бодалдарыңарны, саналдарыңарны болгаш сүмелерни редакция манап тур. Материал бүрүзү өрецгей эвес. Фактылар-биле бадыткаттынган, чижектер-биле көргүстүнген, саналгалар болгаш чурагайлар-биле бүзүреттинген турар ужурлуг.

Республиканың херээженнер чөвүлелдеринде

ИДЕПКЕЙЖИТКЕН

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарының ужур-дузазы болгаш салган сорулгаларын чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле тайылбырлаар, өөредир талазы-биле ажылды херээженнер чөвүлелдери калбартып чоруткан. Съездиниң шиитпирлерин, ылаңгыя кижи факторун идепкейжидер дугайында сорулганы күүседир хемчеглерин ап эгелээн.

Суурнуң херээженнер чөвүлели чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле политиктиг болгаш культура массалыг ажылды, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын пропагандалаарын экижидер дээш агитквартираларының ажылын сөөлгү үеде идепкейжиткен.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге партия ТК-ның Политиктиг илеткелин, партияның Программазын болгаш съездиниң өске-даа документилерин агитквартираларда өөренип турар.

Суурда 31 агитквартира бар, олар план ёзугаар дыштанылга кежээлери, спортчу маргылдааларны болгаш өске-даа хемчеглерни эрттирип келген. «Биске тайбың херек», «Хлеб— үнелиг чем» деп кежээлер солун эрткен. Суурда «Хозяюшка» деп херээженнер клуву янзы-бүрү ажыктыг ажылдарны чорудуп турар. Херээженнер чөвүлели күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, арагалаашкынга удур демиселди чорудуп, корум-чурумну экижидер дээш доктаамал ажылды чорудуп келгенинден бо талазы-биле байдал элээн экижээн.

Хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турарларга З. М. Шойжулчаева, М. О. Лакпаева, О. Ч. Соян, С. Б. Хобята, Р. К. Өлзей болгаш өскелер-даа хамааржыр.

А. САМДАН,
Эрзин суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

АГИТКВАРТИРАЛАРДА

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле ажылды Барыын-Хемчикте Бичe-Тей суурда херээженнер чөвүлели даргазы (С. О. Саая) доктаамал чорудуп турар. Суурну он беш агитквартиралга хуваагаш, оларның төптеринде тургускан, ында ажыл планнарын, бүлүүнерин, көргүзүглерин аскан. Мында «Херел», «Хаяа», «Аялга» агитквартиралар багай эвес ажылдап турар. Агитквартиралар ээлчег ёзугаар Культура бажыңынга концерт көргүзүп, дыштанылга кежээлерин организастап келген. Ол ылгаш аъш-чем, дааран, аргаа кылыглар делгелгелерин эрттирери чаңчыл болу берген.

Херээженнер чөвүлели кичээнгейни күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, корум-чурумну экижидер, арагалаашкынга удур демиселди күштелдирер хемчеглерин доктаамал чорудуп турар.

Амгы үеде агитквартираларда СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын улуг сонуургал-биле өөренип турар.

Д. СААЯ.

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Барыын-Хемчиктиң херээженнер чөвүлелдериниң активиниң семинары «Барлык» совхозтуң төвүнге болуп эрткен.

Ажылчы чоннарның идейполитиктиг кижизидилгезиниң, чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле херээженнер чөвүлелиниң ажылының талазы-биле семинарның киржикчилери дуржулга солушкан.

Семинарның киржикчилары «Мажалык» агитквартирага орус дыл болгуннуң көргүзүглүг кичээлинге олурушкан. Ол ышкаш чамдык агитквартираларның ажыл-херектери-биле танышкан. Ооң соонда «Сайзанак» агитквартирага «Партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш чүдүрү» деп темага көргүзүглүг кежээ болган.

Семинарның түңнелинде Культура бажыңынга үндүрген, аңаа арган, дааран кылыгларының делгелгезин организастаан.

С. ДИИЗЕҢМАА.

АЖЫКТЫГ БОЛГАШ СОЛУН

Сөөлгү үеде Сүт-Хөл районнуң Ийме суурнуң Культура бажыңынга эртип турар янзы-бүрү кежээлер, делгелгелер, конкурстар болгаш өске-даа хөй-нийти ажылдары солун база хөй кижи киржикчилиг болур апарган. Чижек кылдыр чоокта чаа эрткен кежээни болгаш кыш үелгезиниң ёзулалын ап болур.

Кежээ суурнуң он ийги агитквартиралдарының чурттакчыларының уран-шевер ажылдарының, хана солуннар болгаш фото-чуруктар делгелгези-биле эгелээн. Делегейниң херээженнер шимчээшкининиң база совет херээженнерниң ажыл-амыдыралының дугайында викторина солун эрткен. Чыылганнарга Ийме ортумак школазының башкылар коллективи концерт көргүскен. Школа директору А. С. Ондар биле класстан дашкаар ажылдар талазы-биле директорнуң оралакчызы Д. А. Саттың «Төрээн хемим эриинде» деп ырыны күүсеткенин, аныяк башкыларның танцыларын, Д. Моңгуштуң сыгыдын болгаш өске-даа номерлерни көрүкчүлер үнелээн. Кежээниң түңнелинде делгелгелерниң, викторинаның тиилекчилерин илереткен.

Даартазында кыш үелгезиниң байырлалынга суурнуң бүгү чурттакчылары киришкен. Маргылдааларның киржикчилерин назы-хар аайы-биле хуваган болганда, оларга туралаан кижи бүрүзү киржир аргалыг болган. Ылаңгыя 5 үе-чадалыг эстафета чыылганнарының кичээнгейин хаара туткан. Маргылдаага 7 дугаар агитквартиралдың чурттакчылары тергиидээн.

Байырлалды организастап эрттирериңге суурнуң херээженнер чөвүлели идепкейжиг киришкен.

Д. МОНГУШ,
Б. САНГАК.

АЖЫЛ ЭКИЖИИР

— Бистиң ажылывыста сонуургадыкы дег эки чүве чок — деп, дугаары 833 тудуг эргелелиниң начальниги Ю. Томпаков чугаалай-дыр. Кызыл — Абакан оруунуң Арадан — Шивилиг участогунуң 27 километр калыг шывыглыг оруун 1979 чылдан эгелеп кылып турар эргелелдиң ажылын шынап-ла чүтээр дээри безин берге. 1984 чылда кереэлиг ажылдарның хемчээлиниң чүгле 50 хуузун, 1985 чылда — 70 хуузун кылган. Начальниктиң болгаш кол инженер В. Песчанскийниң санап турары-биле алырга, чедишкиннинг ажылдарынга хөй-ле боттуг чылдагааннар шаптыктаан. Чылдагааннар турган, олар кайы-даа бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазынга таваржып болур. Ийет, агаар-бойдустуң байдалдары эрткен чайын оруқ ажылдарны кылырынга таарымчалыг эвес болган: тулаалыг, хая-даштыг, хорумнуг черлер, чаъс-чайык... Ынчалзажок ол-ла чүве — ажылды бистен хамаарышпас байдалдардан эң ээзи хамааржыр кылдыр таарыштырарында болгай.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, ажыл-чорудулгавысты бүгү талалыг эде тургузар ужурлуг бис. Ам ийи удуртукчунуң айыткан чылдагааннарны сайгарбышаан, оларны ажып эртер талазы-биле кандыг боттуг хемчеглер алдынып турарын көрээлиңер.

— Бистиң үениң негелдези — хөй сөстер чугаалавайн, үре-түңнелдиг ажылдаары — деп, Ю. Томпаков шыны чугаалады.

А чылдагааннар санап, хөделбейн олурары — курут шуутаазынга дөмей болгай.

Бо чылдың баштайгы ийи айларының планын эргелел бодунуң күштери-биле күүседип шыдаан, ынчалза-даа кол кереэ ёзугаар план боттанмаан. «Трансвзрывпром» трестиң № 82 тускайжыттыышкан эргелелинге хамааржыр чавылдырыкчылар ийи айда 30 муң рубльдың өрүмнээр-чавылдырар ажылдарын кылыр турган, чаңгыс көпеек безин шиңгээдип албаан. Март айда олар ам-на ажылдап кирипкен, ынчалза-даа квартал планы боттанмас деп чүве илдең. Эргелелдиң коллективинде чер казар, дескилээр бульдозер, экскаватор чижектиг техника четчир, ынчалза-даа самосвалдар чедишпес. № 833 тудуг эргелелиниң база хамааржыры «Новосибирскдорстрой» трестиң № 60 автобазазының Шивилигде автоколоннасы багай ажылдап, оруқчуларның негелделерин хандырып шыдавайн келген. Бир талазында, автоколоннаның ажылын багай организастаан, ийи талазында, машиналар чедишпейн турар.

Үстүнде айыткан четпес чүүлдерниң кол үнген дөзү — оруқту тударынга киржип турар кереэлиг организацияларның — оруқчуларның, чазылдырыкчыларның база транспортчуларның аразында билчиишкинниң, ажыл-ишчи харылзааларының чогунда. Бир-ле звено кошкап, чедир ажылдавайн баарга, өскелеринге база дужамык болур, ниити ажыл туруп алыр. Ынчангаш ажылды организастаарын экижидери — шупту организацияларның күженишкиннери кадары. Бо чайын ийи чыл дургузунда шуут ажылдавайн келген көвүрүг тудукчулары база ам-на хөделип кирер деп турар.

Трестиң талазындан эргелелге дуза кадары-биле чамдык хемчеглер алдынган. Чоокта чаа күчүлүг япон бульдозерни чорудуп берген. Бо бульдозер-биле чамдык черлерге оруқніл-чазылдырыышкын ажылдарын чорутпайн ажылдап болур, ооң бүдүрүкчүлүү бедик. Ийиги кварталда автоколоннаның парыгынга элээн чаа самосвалдар немежир, ол база ажылга дөгүм болуру чугаажок.

Эрткен чылын Кызылдың № 2 АТБ-зиниң болгаш «Тыва автооруқ» эргелелдиң тус-тус бүдүрүлге коллективтери аразында кереэлиг ажылдап, тудуш (сквозной) бригада кереэзин боттандырганнар. Ооң түңнелинде оруқчулар-даа, транспортчулар-даа бот-боттарын сотка олуртпас дээш демниг ажылдап, ажылдың ниити түңнелдери дээш сонуургалдыг болуру илерээн. Бо мурнакчы дуржулганы № 833 тудуг эргелелиниң болгаш № 60 автобазаның Шивилигде автоколоннаның бригадалары база шиңгээдип ап, аразында кереэлиг ажылдаар сорулганы салган. Ону боттандырар болза, бо ийи организацияның күштери моөпнежир деп чүве билдингир. Ам организастыг белеткелди дүргей доосккаш, демниг-биле ажыл-херекче шуут кирери чугула.

Эргелелде кадрлар айтырыы берге болуп турар. Эң кол ажылчын мергежилдерниң ажылчыннары — бульдозеристер, экскаваторщиктер, асфальт-бетон бүдүрүп үндүрер болгаш ооң-биле оруқту шывар ажылчыннар чедишпес. Эргелелдиң удуртулгазы ажылчыннарны чыыр талазы-биле хемчеглерни албайн турар дээр болза шын эвес. Солуннарже ажылчыннар херек дугайында чарлалдарны берип, тоң курстарже айыткыларны өөредип чорудуп, организастыг чылда аргазын ажыглап турган, элээн мергежилдиг ажылчыннарны чыып, белеткээн. Ынчалза-даа бо айтырыг амдаа долузу-биле шиитпирлеттинмээн.

Эргелелдиң коллективиниң кол ээзэ — дуржулгалыг ажылчын кадрлар. Оларга күш-ажылдың мурнакчылары, бульдозер машинистери Р. Гизатулин, В. Чернышев, экскаватор башкарыкчылары В. Малышев, В. Козин болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Бо чылын ажылды экижидер тура-сорук коллективте бар. Ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны экижидер талазы-биле чүүлдер кылдынган. Тускай ажылчын сууржуташты тудкан, чаа ажылга киргеннерни квартиралар-биле 2 — 3 айдан саадатпайн хандырып турар. Оруқ тудуунда ажылчыннарның изиг чем-биле хандырарын организастаан. Күш-ажылдың сагылга-чурумну эрткен чылдаазындан экижээн, прогулдарның саны кызырылган.

Эрткен чылын камналга талазы-биле чамдык социалистиг хүлээлгелер күүсеттинмээн. Бо чылын камналга айтырыынче кичээнгейни улгаттырганындан ийи айларның түңнелдери эки болган. Февраль 15-те эрткен коммунистиг субботникте 10 кижи камнап алган материалдар, чиг-эт-биле ажылдаан.

Эргелелдиң ажылын үениң негелдезинге дүүштүр экижидип болур аргалар бар.

Ам чүгле бар курлавырларны ажыглап, чаа ёзу-биле ажылдаары негеттинип турар.

Н. КУУЛАР.

Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары материалдарны камныг чарыгдаарынче кичээнгейни углап турарлар. Ылаңгыя Александр Чернаттың дашчылар бригадазы амыдырал хандырылга бажыңының тудуун кылып, аңаа ажыглаар түүйбуну болгаш оон өске-даа тудуг кезектерин хумагалыг чарыгдап турар.

Ооң чанында дужурген тудуг материалдары эиге-сексеелиг. Чаа Шагаан-Арыгның тудуунга он чыл чедир ажылдаан дашчы Алексей Хертек баштаан тудугжулар эрткен март айда муң ажыг кезек түүйбуну камнап алганын бригадир Александр Чернат демдеглеп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы тудугжу Алексей Хертек.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДООСТУР ЧООКШУЛААН

«Тээли» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында септелге ажылдары барык дооступ турар. Техника септелгезинде 10 кижи составтыг 3 звенонуң ажылы эки.

МТМ эргелекчизи Александр Лапжаптың удурткан 3 кижилиг звено 38 тракторну кыска хуусаада септеп дооскаш, үени камнап, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Кедээ ажыл-агый машиналарын септээр звенону МТМ-ниң техника кайгаарачының талазы-биле механиги Казак-оол Хертек удуртуп турар. Ол — совхозка 1969 чылдан бээр трактористеп ажылдап келген байлак арга-дуржулгалыг механизатор. Дуржулгалыг механиктиң звенозунуң септээн техниказының шынары эки, камналгалыг болуп келген. Бодунуң билиг-мергежилин ол аныяктарга күзелдиг-биле дамчыдып берип турар.

И. СЕДИП-ООЛ.

Хоорай, суурларывыстың аян-шинчизи

УЛАМ ЭКИЖИИР

Мөрен суур чылдан чылче чаартынып, чаагайжыттынып турар. Немей туттунуп турар чаа тудуглар совхоз төвүн улам аян-шинчи киирген. Чээрби беш орунну уруглар ясли-сады, столовая, аалчылар бажыңы — сөөлгү чылдарда ажыглалга кирген бажыңнар ол.

Суурну ногаан-шиник болзун дээш мөренчилер ооң кудумчуларынга, чуртталга албан черлериниң бажыңнарынын девискээринге тарымал үнүштерни олурткан. Чурумалдыг шык черде стадионну дерээш, херимнээн. Кудумчуларны электрижиткен. Оон-биле кады хөй-ниитиниң корум-чурумну көскүзү-биле экижээн. Арагалаар чорук-биле демиселди бүгү тала-биле күштелдиргениниң түңнелинде, эзирик кижилер хөй-нийти черлеринде көзүлбестээн. Кадээ ишчилериниң дыштанылгазын ажыктыг кылдыр организастаарынче суурнуң херээженнер чөвүлели болгаш бот-башкарылгалыг өске-даа организациялар улуг кичээнгейни угландырып турар. Эрттирип турар культура-массалыг хемчеглерниң дээштии бедээн, чоннуң сонуургалын ол болдуруп турар. Культура бажыңы, библиотека ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургузуп турар. Арага ишпес чорук дээш демиселчилер клувунуң ажылы солун. Алдынып турар хемчеглерниң совхозтуң ажыл-амыдыралынга дээштиг болуп турарын чаңгыс чижектен көрээлиңер. Кыштагылаашкын үезинде сакманчылар айтырыы берге дээшкин чокка шиитпирлеттинген болгаш 34 комсомолчу совхозтуң хойжуларынга дузалашкан. Хой оолдаашкынының адакталып турары-биле оларны ам өске ажылдарже хаара тудуп турар.

Суурну үлегерлиг корум-чурумнуг, эки чаагайжыттынган турзун дээш мөренчилер амдаа ажылдарны кылыр.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.
Эрзин район.

АЖЫР КҮҮСЕДИП ТУРАР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында механизатор Александр Монгуш ам он чыл ажылдап турар. Ону шаныштыг, бүдүштүг механизаторларның бирээзи деп санап болур. Ооң ажылының бүдүрүкчүлүү бедик, боду эдилээн техниказынга камныг. Ол ай, квартал болгаш чыл планнарын доктаамал ажыр күүседип турар.

Он бирги беш чылдың планын Александр Монгуш 1985 чылдың сентябрьда-ла күүседипкен турган. Ол ам бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, ийиги кварталдың улуун күүседип кирипкен. Александр Монгуш он ийиги беш чылда ниитизи-биле 6200 эталон-гектарның янзы-бүрү ажылдарын кылыр хүлээлгелиг.

Б. ОНДАР.

КОСМОС «ШӨЛҮНҮҢ» ДҮЖҮДҮ

УЗБЕК ССР. Космоска тарып олурткан хөвең сыптарында баштайгы мочургалар өзүп үнген. Ол ногаан үнүш чүгештерни Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязының үнүштер талазы-биле шенелде биологиязының Институдунуң теплицазындан көрүп болур.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Джанибеков космос шинчилелдериниң биологтуг программазынга хөвеңни киирерин эң баштай саналдаан. Эрткен чылдың июнь айда ол институттуң шыгжамырындан алган хөвеңниң янзы-бүрү сорттарының үрезиннерин суккан хааржакты «Союз Т-13» корабльче чоруткан. В. Джанибеков биле В. Савиных оларны олурткаш, өзерин хайгаарап турганнар. Дуржулга ийи удаа чедимче чок болган. Чүгле үшкү таварылгада ол үнүшту долузу-биле чедишкен бүрүлеринге чедир өстүрер аргалыг болган. Чээрби дөстер тускай савалар иштинге Черде, институттуң теплицаларынга үрелбээн, дириг чедир четип келген.

Специалистер хөвеңниң ызыгуур салгаашкынынга болгаш өске-даа шынарларынга «космостуң онзагай байдалдарының канчаар салдар чедирерин» хайгаарап көрүп турарлар.

Узбек эртемденнериниң космонавтар-биле кады ажылы ам-даа калбарар. Чижээ, алдынган салгаалды космоске база катап чорудар деп турар.

ЧУРУКТА: цитоэмбриологияның болгаш клетка инженериязының лабораториязының эргелекчизи, биология эртемнериниң кандидады Абди-Кадыр Эргашев космос четкен хөвең үрезиннери-биле тур.

Р. ШАГАЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Эки кижилер дугайында

УРУГЛАРЫ ДӨЗЭЭН

Самгалдай суурнуң төп кудумчуларының бирээзи Советскаяга Чылбак-оол Салчак биле Анай Ондар оларга эртен эрте бо-ла ужуражып болур. Ажылче далажып бар чорууллары ол. Бирээзи кооператор, а өскези банк ажылдакчызы. Сактырга, ийи өске ажыл-иш, бот-бодунга хамаарыга чок ышкаш сагындырар. Оларның кайызының-даа ажыл-ижиниң алыс дөзү чаңгыс — сан-кол. Эрегелиг, эрээн-шокар самбыя, электроннуг санаалга аппараттыг чыгаажы — өг-бүлениң чаңгы эдилелдери.

Сагыш-сеткилин биче чурту хээчей ийи кижиниң арыглыг ыраайлары кезээде чедык, кезээ болуруп эскерип болур. Бодунуң ажылдап, чурттап чыдар черинге эки чүвени кылып, чонга ажыктыг ажыл-амыдыралды үлегер-чижекти көргүзери дег төлептиг мөзү-шынарлыгдан артык чүве каар турар.

Эки кижиниң эш-өөрү хөй дикир болгай. Хөй-ниити ег-бүлениң даалгазы-ла хөй. Ооң бирээзи бо. Школа биле ег-бүлелерниң аразында харылзааларын быжыглаар ажылды Чылбак-оол Салчакка бүзүрээн. Төрелдер комитединиң кежигүнү кижи болгаш кошкак кижизидилгелиг өөреникчилерниң бажыңнарынга кирип, ада-иелер-биле тускай чугааны ол кылып келген. Чүгле ол эвес. Ч. Х. Салчак — улусчу дружинаның аргалзар чоруктар-биле демисел кылдар комиссияның активчизи. Чылбак-оол Салчак хөй-ниити ол даалгаларны бодунга ээлгиир негелделиг ёзу-биле күүседип келген. Улуг-даа, биче-даа кижилер-биле чугаалажып билир адаларның бирээзи. Чылбак-оол Халбаевич Салчак школа дооскаш, ажаалга кадазынга контролёрлап ажылдап кирген. Күш-ажыл кижини кижизидер, чаагайжыдыр. Чалыы эриниң чүрээнге сайзыраан ажылдакчызы болур эртем-мергежилдиг ажыр изиг чүткүлү ынчан төрүттүнген. Контролёрлап үш чыл ажылдааш, аныяк оол бухгалтерниң ажылының хөй талалыг чажыттарын бот-бодунга өөредилге-биле шиңгээдип алган. 1954 чылда чаа ажылче шилчээш, банкыга бухгалтер албанын күүседи берген. Оон бээр үжен ажыг чыл эрткен. Ол Иркутскиде учёт болгаш кредит техникумун дооскан.

Чылбак-оол Салчак өг-бүлезинде хүндүлүг ада. Өг-бүлениң иези Анай Дазылбаевна Ондар кооперация шугумунга 26 чыл ажылдап турар. Садыгжы, санакчы, товаровед болгаш өртек-хереңгиниң кудумунуң муң түңнүг материалдыг кежиктерин база-ла ак сеткилдиг камгалап келген. Коммунист А. Ондар — Тес-Хем районнуң херектеекчилер ниитилелинде эки ажылдакчыларының бирээзи. Амгы үеде райпода склад эргелекчизи хүлээлгезин күүседип турар. Аныяк садыгжыларның дагдыныкчызы, арга-сүме кадын билир-даа кижи. Ол хөй уругнуң эргим иези. Фрунзениң ужар чүүл училищезин дооскан оглу — инженер-механик эртем-мергежилдиг. Александр чолаачы, а Ларисазы комсомол райкомунуң ажылдакчызы, Людмила — башкы, Миразы авазы дег садыгжы болур. Өг-бүлениң хеймери Андрей 5 класска өөренип турар. Ада-иениң хүлээзинген ажылынга кызымаан уруглары дөзеп алган.

М. ТИРЧИН,
Тес-Хем район.

«ЧЕТТИРДИВИС»

Поварлаарда, чем кылырда, чүү боор хээр ийи-чаңгыс хоочнер бар. Поварның ажылын чиик деп санаар болза таарышпас. Ону Мөген-Бүрен школазының повар Өшку-Саар Чижитовна Салчак кончуг эки билир. Чүс ажыг кижиге чемни кордуңгеш шак-үезинге чедир белеткээр деп чүве ынчаш-ла амыр эвес деп бодаар мен. Ынчангаш повар кижилеш ол харысалгалыг ажылдың негээр. Мынча хөй чылдарда чаңгыс ол-ла ажылынга ажылдап келген повардан ооң могап туруптум деп чүве чугаалап олурганын кижи дыңнап көрбээн. Ажылынга ол шынап-ла харысалгалыг кижи. Столованың ишти-даштыарыг-силиг, санитарлыг байдалы эки. Аъш-чемниң ассортиментизи элбек болзун дээш повар кызымак ажылдап турар. Дузалакчы повар Оваалан Бадыевна Иргит-биле кады менюга кандыг чем киирерин, канчаар белеткээрин ол доктаамал сүмележир. Ынчангаш оларның белеткеп турар аъш-чеминиң ассортиментизи элбек, амданныг. Далгандан кылган чем база элбек. Поварларның ажылын школа коллективиниң мактап, үнелеп турары таварылга эвес. Өөреникчилер повар угбаларын хүндүлээр болгаш оларның ажылын «Четтирдивис!» деп сөс-биле үнелээрлер.

И. УСПУН-ДОРЖУ.
Мөңгүн-Тайга район.

Педагогика булуну

Школачыларның тыва дылды эки билири, ону хандыр өөренири өске эртемнерге чедиишкинниг өөреніринге ужур-дузалыг. Ынчангаш школаларга тыва дыл башкылаашкынынче амгы үениң негелдезин ёзугаар сагыш салыр чугула айтырыгларның бирээзи болуп турар.

Республиканың школаларында тыва дыл башкылаашкынынга хамаарышкан, ону экижидеринче угланган бөлүк материалдарны бөгүнгү булуңда парладывыс.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 3 школазының башкызы В. Ө. Дөмүр-оол кичээл үезинде.

ХАРЫЛЗААНЫ БЫЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң улус өөредилгезиниң талазы-биле салган улуг сорулгаларының кол өзээ ниити билиг болгаш профессионал школа реформазы боор турар. Ол реформаның бир чугула негелдези болза, дээди өөредилге черлери школаларга ханы билиг, бедик мергежилдиг, ёзулуг башкы салымныг тускай эртемниглерни белеткеп бээри, а школа — келир үениң башкыларының салым-чаяанын оттургаш, институтче чорудары. Бо чорук педагогика институттары школага дамыйлайн, школа педагогика институттарының дузазы чокка дүрген бурунгаар хөгжүп шыдавас болу берген байдалдан үнген.

Школага дузалаар тодаргай ажылдарының системазын тургузар талазы-биле Кызылдың пединститудуу сөөлгү чылдарда элээн хемчеглерни чорудуп турар. Институттуң хөй-хөй кафедралары-биле кады тыва дыл болгаш литература кафедразы школа-биле харылзааларны улам-на быжыглап, арбыдадып, ужур-дузалыг, дээштиг, солун болдурар дээш оралдажышкыннарны кылып турар.

Кафедрада эртем-шинчилел, кижизидилге ажылдары школа-биле харылзааны улам быжыглаарынче колдуунда угланы берген. «Тускай эртемниглерни белеткээрин болгаш оларның билиин бедидерин экижидер» деп партияның XXVII съездизиниң негелдезинге дүүштүр кафедра амгы үениң ажылдарының чаа хевири болур студентилерниң үзүктел чок педагогиктиг практиказын чорударынга киржип, ханы билиглер алыр бирги бөлүктериниң студентилерниң школа-биле харылзаазын башкарып турар. Бо чаа угланыышкынны боттандырарынга студентилер өөредилгениң бүгү беш чылының дургузунда хайгаарал, пионерлер-биле ажылдың, башкылаашкынның шенелде болгаш күрүне практикаларын эртпишаан, школа амыдыралын ханы билеп бээр, аңаа ажылдап чаңчыгар, өөредилге программаларын, кабинеттер ажылын чорударының аргаларын шиңгээдип алтарлар. Ынчангаш институтту доосхан анаяк башкы школага башкылар коллективинге база өөреникчилер-биле ажылдаарынга психология талазы-биле белен апарган турар. Ынчан чаа коллективке анаяк специалистиң таарыжып алырынга эвээш үе чарыгдаттынып, ооң ажылы дүрген башкарлы бээр.

Тыва дыл болгаш литература кафедразы институт дооскан баштайгы чылда ажылдап турар стажёр башкылар-биле ажылдаң күштелдиреринче угланган хемчеглерни ажылдап кылган. Кафедраның башкылары эрткен өөредилге чылында дооскаңнарның ажылынга янзы-бүрү хевириниң дузазын чедирип, харылзаа тудуп, оларны кичээнгейден салбайн турарлар. Бо ажыл доозукчуларны школага быжыглаарынга, оларның башкылаар, кижизидер мергежилдерин дүрген бедидеринге дузалаар сорулгалыг.

Дуржулгалыг-даа, анаяк-даа башкыларның билиин, мергежилин бедидери — чырыдышкын херээни болбаазырадырының бир үре-түңнелдиг аргазы дээрзи билдингир. Бо ажылды кафедра республиканың Башкылар билиин бедидер институду-биле кады чорудуп турарлар. Чүгле бо өөредилге чылының эгезинден бээр кафедраның кежигүннери 16 лекцияны ол институттуң организастааны семинарларга номчааннар. Бо ажылга профессор Ш. Ч. Сат, доцент К. Б. Март-оол идепкейлиг киржип турарлар.

Республиканың Башкылар билиин бедидер институду-биле кафедра школаларга дузалаар бир демниг ажылды чорудуп турар. Чоокта чаа олар Барлыктың болгаш Чадааның ортумак школаларынга башкылаашкынны экижидериниң айтырыгларының талазы-биле ийи семинарны чорутканнар. Бай-Тайганың, Барыын-Хемчиктиң, Чөөн-Хемчиктиң башкылары, эң ылангыя В. С. Шурук, Б. С. Хомушку, Б. Х. Хүреш-оол, О. А. Монгуш, Л. Б. Тамбар, Р. Ч. Куулар, Б. С. Манчай база профессор Ш. Ч. Сат, доцент К. М. Март-оол, Д. Х. Ооржак, А. М. Монгуш тыва дылды болгаш литератураны башкылап келгениниң дуржулгазын, күзелдерин чугаалааннар. Башкыларның бодалы-биле алырга, тыва дылды болгаш литератураны башкылаарының шынарын бедидеринге методика талазы-биле ажылдар бижиири, көргүзүг материалдарын кылып үндүрери, техниктиг херекселдерни доктаамал ажыглаары, өөредилге, аас чогаал, чечен чогаал номнарын көвүдедир парлаары, ховартаан номнарны катап үндүрери, кабинет системазын сайзырангайжыдары көскү идиг бээр ужурлуг. Кысказы-биле чугаалаарга, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң теориялыг болгаш материалдыг холбаазын экижидер дугайында айтырыг бистиң республиканың чамдык булуңнарында ам-даа чер албайн турар.

Тыва дыл болгаш литература башкылаарының методикаларын ажылдап кылыры школа реформазын чорударының эң чугула айтырыгларының бирээзи деп көрбүшаан, кафедра ийи янзының ажылын чорудуп турар. Бирээде, хоочун башкыларның дуржулгазын нептередир, суртаалдаар. Бо сорулга-биле ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Алдын-оолдуң, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы А. Д. Кимованың болгаш Б. К. Сарыглар, А. Ш. Монгуш дээш өскелерниң-даа дуржулгазын доцент К. Б. Март-оол шинчилеп турар. Ийиде, школага дыл, литература башкылаарының айтырыгларынга хамаарышкан ажылдарны кафедраның башкылары бижип турар. Чоокта чаа дөрткү класстың «Тыва дыл» ному-биле ажылдаар турар башкыларга «Методиктиг сүмелерни» К. Б. Март-оол доосхан, ол-ла класстың «Төрээн чогаал» деп хрестоматиязын ажыглаарынга дузалаар «Методиктиг сүмелер» деп ажылды В. С. Кызыл-оол, Д. С. Куулар ном үндүрер черже кирипкен.

Кафедраның профессору Ш. Ч. Сат хөй чылдар дургузунда ийиги класска «Тыва дылдың» өөредилге номун, бо чүүлдүң автору оңгу класска «Тыва чогаал» хрестоматиязын кылып келгеннер.

Үстүнде чугаалаан чүүлдер кафедраның школа реформазын боттандырарынга тодаргай үлүү боор турар.

Чоокку келир үеде кафедраның мурнунда улуг сорулгалар бар. Чырыдышкын министерствозунуң даалганы ёзугаар бистиң башкыларывыс чаа системаның школазынга ажыглаар программаны кылырын удуртур болгаш ону 1987 чылда доозар. Аңаа улаштыр чаа өөредилге номнарын кылырынче кирер. Бо ажылдар 1986-87 өөредилге чылындан эгелээш, тыва школаларның он бир класстыг системаже шилчииринге дузалаар.

Школа реформазын боттандырар херекке ККПИ-ниң тыва дыл болгаш литература кафедразының киржилгези мындыг. Бо ажылда четпестер ам-даа бар. Эң ылангыя, өөредилге номнары болгаш методиктиг дузалал материалдар кылыры амыдыралдың негелдезинден хожудап чоруп турар. Авторларга эртем ажылы кылыр таарымчалыг байдалды кафедра ам-даа тургузуп шыдавайн.

Чоокку келир үеде школа реформазының сорулгалары боттанып эгелээрге, бистиң институтка башкы ажылынга ёзулуг салымныг кижилер хөй-биле кирер апаар.

Д. КУУЛАР,
Кызылдың педагогика институдунуң тыва дыл кафедразының эргелекчизи, филология эртемнериниң кандидады.

ТЫВА ДЫЛ КИЧЭЭЛДЕРИНГЕ

Өөреникчилерге ханы болгаш быжыг билигни бээри, билиглерин амыдыралга ажыглап билиринге чаңчыктырып мергежидери школа реформазының хажык чокка күүседир негелдези болуп турар.

Бо сорулганы шиитпирлээринге тыва дыл башкыларының үлүү улуг. Школа реформазының салып турар негелдезин боттандырарда, төрээн дыл башкыларының ажылының деңнелин үениң негелдезинге дүүштүр бедик чадаже көдүрер; тыва дылдың болгаш литератураның башкылаашкынының амыдырал-биле холбаазын күштелдирер; кичээл бүрүзүнүң дээштиин, ажыктыын, түңнелдиин бедидер ужурлуг.

Республиканың Башкылар билиин бедидер институду тыва дыл болгаш литература башкыларының ай хуусаалыг курстарын чылдың-на организастап, ооң-биле чергелештир зоналың болгаш районнарның өөредилге-дуржулга солчулгалыг семинарларын үргүлчү эрттирип турар.

Школа реформазынга дүүштүр башкылаашкынында чаа, дешшилгелиг чүүлдерни солуннардан, журналдардан, номнардан дилеп тып, ооң-биле курс, семинарларга алган билиин четчелеп, байыдып, боттарының ажылынга таарыштыр чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап турар башкыларның саны өзүп турар.

Кызылдың № 2 школазының тыва дыл болгаш литература башкызы Антонина Александровна Содунамның ажылы эки. Школада тыва дыл болгаш литература кабинедин чогумчалыг дерип алган. Ында кичээлдерге ажыглаар хөй альбомнар, чадар-альбомнар, чурт-шинчилел материалдары, таблицалар, чуруктар, карточкалар, кежээлерниң болгаш ужуражылгаларның материалдары, номнар чыгдынган.

А. А. Содунам онза кичээнгейни патриотчу болгаш интернационалчы, күш-ажылчы кижизидилгеже углап турар. Ынчангаш кабинет Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери ээ турачыларының болгаш күш-ажылдың мурнакчыларының дугайында материалдар-биле байлак. Анаяк башкы өөредип турар чогаалдарының кижизидикчи талаларын чеп ажыглап, чогаалдың маадырларының үлегеринге өөреникчилерни эки мөзү-шынарга кижизидип, техниктиг херекселдерни таарыштыр херетлеп, солун, чогаадыкчы ажылдарны уруглар-биле чорудуп турар.

Шамбалыг ортумак школазының тыва дыл башкызы, улус өөредилгезиниң тергиини Галина Комбуевна Ондар харылзаалыг чугаа сайзырадыр ажылды кижизидилгениң бир чугула аргазы деп санап турар. Башкы сөзүглелди шилип азы тургузуп ап тургаш, ооң мөзү-шынар, угаан-бодал кижизидилгезинге дээштиинче онза кичээнгейни салып турар. Г. К. Ондарның кичээлдери, төрээн чогаалга класстан дашкаар организастаан кежээлер, ужуражылгалары, конференциялары, экскурсиялары чүгле тыва дылга болгаш литературага билиг бээриниң, чугаа сайзырадырының ажылдары эвес, уругларга келир үениң мергежилин шилип алырының баштайгы базыды, школазы болуп турар.

Школа реформазы кичээлдер-биле чергелештир лекция, семинар, диспут, конференция, экскурсияны организастап чорударын чугулалап турар. Ажык кичээлдерни башкылаашкынның шынарын экижидериниң кол угланыышкыны деп школа реформазы санап турар.

Барлык школазының тыва дыл башкызы Л. Б. Тамбарның О. Сагаан-оолдуң «Дессестер» деп романынга эрттирген семинар-кичээли, ол-ла школада РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы В. С. Шуруктуң 8 класска ажык кичээли, Кызылдың № 2 школазының тыва дыл башкызы, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы З. С. Куулар(ның) К. К. Кудажының «Долуманың хуулгаазыны» деп комедиязынга чоруткан диспут-кичээли, Кур-Чер школазының башкызы К. А. Монгуштуң С. А. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузунга» организастаан конференциязы эки эрткилээн. Башкылар билиин бедидер институт башкыларның бо эгелээшкиннерин деткип, чаа арга-методтарга хамаарышкан методиктиг сүмелерни белеткеп, школаларже чорударын эгелээн.

Тыва дыл болгаш литература башкыларының мурнунда салдынып турар сорулгаларны шиитпирлээринге төрээн дылдың методиктиг каттыжышкыннарының ролю улуг. Республикада ажылы эки деп санадып турар каттыжышкыннарга Барыын-Хемчиктиң, Чөөн-Хемчиктиң, Кызыл районнуң болгаш Кызыл хоорайның каттыжышкыннары хамаарыжыр. Бо каттыжышкыннар план ёзугаар школаларже үнүүшкүннерни кылып, барган школаларынга ажык кичээлдерни, класстан дашкаар янзы-бүрү ажылдарны организастап, башкылаашкынның ниити байдалы-биле таныжып, арга-дуржулга солчуп, илеткелдерни, беседаларны дыңнап турар. Ынчалза-даа чамдык районнарның методиктиг кабинеттери, школа удуртукчулары төрээн дыл башкылаашкынының байдалын өөренир, удуртур, хынаар болгаш методиктиг ажылды башкарар ажылче кошкак кичээнгей салып турар. Ооң чижээнге Таңды, Каа-Хем, Тес-Хем районнарын адап болур.

Сөөлгү чылдарда тыва дыл болгаш литература кабинеттерин дерип тургузар ажыл элээн шапкын чоруп турар. Эки ажылдыг кабинеттерге Чаа Шагаан-Арыгның, Кара-Хөлдүң, Алдан-Маадырның, Тоора-Хемниң кабинеттерин хамаарыштырып болур. Ынчалза-даа чамдык школаларда кабинеттерни техниктиг херекселдер-биле четчелээри, башкыларны ону ажыглаарынга өөредир чорук соонда чоруп турар.

Айыттынган четпестерни чайладырынга дуржулгалыг башкыларның, методистерниң, эртемденнерниң ажылын бир демниг углап башкарары чугула болуп турар.

Д. ООРЖАК,
башкылар билиин бедидер институттуң дыл методизи.

ХАНДЫКШЫДЫП ТУРАР

Хову-Аксы № 2 ортумак школазының биология башкызы Зинаида Ивановна Харитонова башкылап турар эртемнинге уругларны хандыкшыдар сорулга-биле көргүзүг материалдарын хөйнү ажыглап турар. Янзы-бүрү карточкалар, пособиелер, чуруктар кичээлге хөй болур.

Зинаида Ивановна школа чанының участогунга ажылды эки тургускан, бистиң школавыс ол талазы-биле каш чыл улаштыр районга мактадып келген. Ында янзы-бүрү үнүштер-биле дуржулга ажылын организастааны эки. Картофельдиң «Ермак» дээр эрте быжар сортун маңаа өстүрери эки дээрзин анаяк натуралистер тодараткан, суурнуң чурттакчылары ону ажыглап турарлар. Долгандыр турар бойдус камгалалының бөлгүмүнүң ажылы эки. Шак мындыг солун, ажыктыг ажылдарның ачызында уруглар биологияга күзелдиг-биле өөренип, быжыг билиглерни ап турарлар.

О. КОРОДА,
Таңды район.

ЭГЕ ШКОЛАГА

Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазында эге школаның башкылаашкынының шынарын экижидерин онзалап айыткан. Ол сорулганы амыдыралга боттандырары-биле эге школаның тыва дыл башкылары методиканың кандыг-кандыг чугула айтырыгларынче кичээнгейни угландырза экиил дээрзин чугаалажып көрээлиңер.

Эге школага тыва дыл кичээлдериниң сорулгаларының бирээзи уругларның чугаазын сайзырадыры болур. Чугаа сайзырадырының методиказын үениң негелдезинге дүүштүр тургузарда, сөс-биле ажылды кичээл бүрүзүнге күштелдирер апаар. Сөс-биле ажылдаарының аргалары мындыг: утказы билдинмес сөстерниң тайылбырын чорудар. Сөске кыска тайылбыр чорударын башкы утпас ужурлуг. Чижээлээрге, аквариум — суглуг шил хаайжак (балыктар ажаап, тударынга таарыштыр кылган); кулак — кижилерниң азы дириг амытаннарның дыңнаар органы; рюкзак — чүктээринге таарыштыр кылган шоодай. Сөстерниң чоокшулашкак, удурланышкак утказын тып тырар; хирлиг-чүттүг, арыг-силиг, озал-шуушпен; бедик-чавыс, үнер-кирер, бөгүн-даарта.

Сөстерни утка аайы-биле бөлүктээри уругларга бодаар арганы берип, сөс курлавырын байыдарының чугула аргазы боор турар. Ооң ыңай сөс-биле ажылдап тура, ону шын адаарын, тода номчуурун база шын бижиитезин, аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаарын чедип алыр апаар. Ынчангаш кичээл бүрүзүнге словарь диктантызын кичээлдиң кайы-даа кезээнге чорудары чугула негеттинип турар.

Харылзаалыг аас болгаш бижимел чугаа сайзырадылгазын чогуур деңнелге тургузарда, эге школага эдертиглер болгаш чогаадыглар чорударының методиказын сайзырадыр апаар. Бо талазы-биле мурнакчы башкыларның дуржулгазын өөренип көргеш, ону түңнээр үе келген.

Эге школага сюжеттиг болгаш предметтиг чуруктарны ажыглап тургаш, чугаа сайзырадыры эң-не чугула айтырыг. Чуруктарның дузазы-биле патриотчу, күш-ажыл база мөзү-шынар кижизидилгезин Кызылдың № 2 школазының эге класс башкызы Кара-кыс Кыргысовна Чолдак-оол эки чорудуп турар, тыва дыл кичээлдеринге К. К. Чолдак-оол чуруктарның дузазы-биле чүгле кижизидилге ажылын чедип ап турар эвес, сөс-биле ажылды, харылзаалыг чугаа сайзырадылгазын үргүлчү чорудуп турар.

Янзы-бүрү грамматикалыг сайгарылгалар (фонетиктиг, сөстүң тургузуунга, морфологтуг, синтаксистиг, лексика талазы-биле орфографтыг) баазала чугаа сайгарылгазының талазы-биле ажылдарга хамааржып турар. Республиканың чамдык школаларының эге класс башкыларының дуржулгазындан алгаш көөрге, грамматикалыг сайгарылгаларны чорударының методиказының чаңгыс аай негелдезин тургузары чугула айтырыг боор турар.

Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының негелделериниң бирээзи эге школага оюн аргаларын ажыглаары болгай. Бо талазы-биле дуржулгадан алгаш көөрге, дыка хөй башкылар кичээлдерге янзы-бүрү грамматика-биле холбашкан оюннарны ажыглап турарлар. Бо талазы-биле ССРЭ-ниң улустуң башкызы Арыя Араптановна Алдын-оол тывызыгыр, чогаадыкчы ажылдап турар. Эргибарлык ортумак школазының башкызы Татьяна Саяның «Эге школаның тыва дыл кичээлдеринге оюннар» деп темага бижээн курс ажылы тыва дыл кафедразынга үнелел ап алган.

Кандыг-даа эртемниң кичээлдеринге техниктиг херекселдерни ажыглаары — реформаның негелдезиниң бир чугула айтырыы. Ындыг турбуже, кандыг-бир чылдагаанныг-биле тыва дыл кичээлдеринге техниктиг херекселдерни эвээш ажыглап турар бис. Ынчангаш школаларга тыва дыл кабинеттерин чогуур деңнелге чедир дерири чугула.

Реформаның негелделерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле эге школага кичээлдиң хевирлерин янзы-бүрү болдуруп, кино, экскурсия-кичээлдерни, диспут, семинар кичээлдерни эрттирери чугула айтырыг боор турар. Бо чеверниң кичээлдери уругларны идепкейжидип, сөс курлавырын байыдарынга база кижизидилге ажылын чорударынга ажыктыг боор турар.

Кызылдың № 3 школазының эге класс башкызы Валентина Өлүрековна Дөмүр-оол тыва дыл кичээлдеринге эң ылангыя домактың чаңгыс аймак кежигүннеринге катаптаашкын кичээлин 3-кү класска экскурсия хевиринге кичээлдерни эрттирип турар. В. Ө. Дөмүр-оолдуң эрттирген өөредилге-даа, кижизидилгеге-даа сорулгазы бедик деңнелге чедип алган. Кичээлдиң экскурсия кезээнге «Москва» деп кино-чурукту ажыглааны онзагай болган. Өөреникчилерге кино-чуруктуң утказын башкының тайылбырлааны, сактырга, өөреникчилер Москвада чеде берген экскурсиялап чоруп турган дег. Ооң ыңай кичээлдиң бо экскурсия кезээнге Москва, Кремль, Кызыл шөл, Мавзолей, Съездилер ордузу деп улуг чуруктарны ажыглаан. Ол чуруктарның утказын чугаалап турар үн бижилгезин ажыглааны кичээлдиң бо кезээн улам онзагай болдурган. (Экскурсия үезинде башкы тайылбырлап тургаш, домактарга чаңгыс аймак кежигүннерин дыка хөйнү ажыглаан). Кичээлдиң экскурсия кезээн ынчаар дооскаш, катаптаашкын кезээнче кирген. Баштай башкы мындыг таблицалар аскан, № 1 Москва, Кремль, Кызыл шөл, Мавзолей, Съездилер ордузу. № 2 нациялар: украиннер, белоруслар, грузиннер, латыштар... № 3 эвилелдер: болгаш, биле, а, ынчалза-даа. Даразында өөреникчилер план ёзугаар «Москва — бистиң чуртувустуң найысылалы» деп темага кыска чогаадыг бижээннер. Уругларның бижээн чогаадыгларында чаңгыс аймак кежигүннер, оларга эвилелдерни хөйнү ажыглаан болгаш чогаадыгларының чамдыызын класска хынап күш четтигиниен. Мөзү-шынар талазы-биле кижизидилге ажылы эки деңнелге эрткен.

Ол-ла школаның эге класс башкызы Мария Донгаковна Самбуу конференция-кичээлдерни база эки түңнелдиг эрттирип турар.

Ооң ыңай эге школага тыва дыл башкылаашкынының шынарын экижидериниң база бир кол айтырыы эге класс башкыларынга таарыштыр бижээн методика номнарын, пособиелерни, көргүзүг материалдарын дарый белеткеп үндүрери эң-не чугула боор турар.

Эге школага уругларның билиин бүгү тала-биле чогуур деңнелге дүүштүр тургузуп, башкылаашкынның шынарын экижидериниң чамдык айтырыгларын чугаалаштывыс. Реформаның сорулгаларын амыдыралга боттандырып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын партияның XXVII съездизи тодаргай айыткан.

К. МАРТ-ООЛ,
Кызылдың педагогика институдунуң тыва дыл кафедразының доцентизи.

ЧУРУКТА: Шамбалыг школазының тыва дыл башкызы Г. К. Ондар.

Бөгүн—Венгр Улус Республиканың национал байырлалы—Хосталга хүнү

ДАЙЫННЫҢ ТӨНЧҮЗҮНДЕ...

Будапештиниң төвүнде, Сабольчаг көвүрүүнден ырак эвесте ногаан сквер чанынга чылдың-на апрель 4-те болгаш май 9-та холунда ак чечек туткан кижи Венгрияны фашизмден хостаары дээш демиселге мөчээн совет дайынчыларының хөөрүнге кээп турарын улус бо-ла көөр. Ооң адын Янош Шимон дээр. 1945 чылдың чазынында, дайын төнер чоокшулап турда, бо анаяк кижи Кызыл Шеригниң бир бөлүү-биле кады бодунуң төрээн чуртун фашистерден хостаарынга киришкен дээрзин ооң төрелдеринден өске улус билбес чадавас...

Ынчан кежээ дужер чоокшулаан. Аткылажыышкыннар ында-мында уламчылавышаан. Авашкылар ол хүн бажынындан өскээр кайнаар-даа барбааннар. Ол арагзында оларның бичии оглунуң ээжин ажыттынган соонда, бажы шарыглыг, бөргүнде беш адыр надаан, солдат кижи бакылап кээп, хүлүмзүрей көргеш, суг ижерин немецтеп чепшээреткеш, сагыш хандыр ижип алды...

Совет лейтенант Николай-биле мээң баштайгы ужуражылгам ол болган — деп, Янош Шимон чугаалады. — Ооң фамилиязын мээң сактып албааным дыка-ла хомудаачыг болду! Ол дээрге, мээң амыдыралымга, мээң бүгү салым-чолумга балалбас исти арттырган кайгамчык кижи чүве.

Мээң Николай-биле таныжып алганымның баштайгы хүннериниң бирээзинде мындыг таварылга болган чүве деп, Я. Шимон чугаазын уламчылады. Буда хемниң бетоннаттынган подвалдарының бирээзинге быжыглаттынып алган фашист отрядты узуткаары-биле бир-ле эртен бистиң взводувусту көдүрүп үндүрген чүве. Авам удурланып турда-ла, бодумнуң чаа өңнүктерим-биле кады ол баштайгы тулчуушкунумче чорупкан мен. Ол тулчуушкун мээң сагыжымга уттундурбас болуп артып калган. Ооң мурнуу чарыында мээң өңнүктеримниң бирээзи меңээ беш адыр кадаан солдат бөрттү белекке берген чүве. Ону кедипкеш, Николайның картага меңээ көргүскени черинче совет солдаттарны эң кыска орук-биле эдерткеш чоруптум. Ам ол черде хөй-хөй чаа бажыңнар туттунгулаан болгаш 40 чыл мурнунда аңаа коргунчуг тулчуушкуннарның дугайында ында ам чүү-даа сагындырбайн турар.

Быжыг камгалаттынган ол подвалдарга фашистер оңгуланып чыткаңнар. Бир кудумчунуң ол талазынга туруп алгаш, тулчуп кирерине белеткенип алган бис. Команданы мен база манап, фашистерден хунаап алганывыс карабинни холдарымга дыңзыы-биле тудунган турдум. Фашистерниң быжыгланып алганы ол бажыңның подвалындан хенертен-не бичии уругнуң ыглааны болгаш «Боолаваңар! Мында уруглар болгаш херээженнер бар! Боолаваңар!» деп үн дыңналды. Ооң соонда фашистерниң кочулап каттырган үнү дыңналды: «Орустар! Херээженнерже боолавас-ла болгай силер! Бисти боолавайн эрттириптиңер, уруглар ынчан дириг артар апаар!». Ол өйде Николайның карактарының кандыг хевир кире бергенин мээң амыдыралымга уттундурбас кылдыр арткан. Каш-ла минута эрткен соонда, команда дыңналды: «Боолавас! Адышкын чокка атакалаар бис! Чүгле чыданы ажыглап болур! Кымга коргунчуг болдур, атакаже кирбейн барып болур! Кымнистер болгаш комсомолчулар — бурунгаар!» Мен ол бүгүнү очулдурукчу чокка-да билип кагдым, чүге дээрге, ол сөстерни чугаалаан соонда, боозун ол кынынче салып каан болгай. Ооң үлегерин шупту дайынчылар эдерген, өңгүга чаңгыс-даа кижи артпаан. Ыыт-даашчокка, фашистерниң боолаашкыны диңмиреп турда, чаңгыс-даа адышкын кылбайн, кудумчу кежилдир үңгеп орган бис. Взводтуң чартык кезии балыгланган болгаш өлүрткен-даа болза, ол хайлыг подвалды ээлеп аптывыс. Ол тулчуушкунга Николай балыглаткан.

Мээң кады чугаалажып органым кижи боданы берди— ооң дайынчы эштери, дайылдажып чораан чылдары сагыжынга чуруттунуп келди ышкаш.

— Совет лейтенант мындыг маадырлыг кижи болду. Дайын мурнунда ол немец дылды университетке башкылап турган, а дайын эгелээрн-биле, солдат шинелин кеткеш, Венгрияны хостажып чоруп турганы ол — деп, Янош Шимон чугаалады.

Сергей ИВАНОВ
Будапешт.

ЧУРУКТА: Венгрияның хосталгазы болгаш хамаарыш-пас чоруу дээш демиселге мөчээн совет дайынчыларга чевек салыышкынының үезинде. СЭТА-ның фотохрониказы.

Янзы-бүрү медээлер

СОЛУН ОЮН-ТОГЛААБИЛЕ

Чоннуң дыштанылгазын чеп организастаарынче сагыш салмышкын кайда-даа улгаткан.

Тээли суурга янзы-бүрү солун хемчеглер база бо-ла эртер. Чоокта болуп эрткен кыш үдээшкинин сеткилинче таарышкан. Хөй чон чыглып келгеш, кым, чүнү кылып, кала күжүн шенежип болурун баш бурунгаар-ла чарлап дыннаткан эки.

Чагыже үнер маргылдаа, хөглүг старттар, тевектээр, баг кагары, ыяш хирээлээри, шайны дүрген хайындырары; ыры, пляска конкурстары солун эрткен. Амданныг аъш-чем, шай-суксун база элбек болган.

Н. СЕДИП-ООЛ.
Бай-Тайга район

ШУЛУК НОМЧУП

Кижилерниң сонуургалдарын улам ханыладыры — чоннуң дыштанылгазын организастап турарларның бир кол сорулгазы.

«Хемчиктиң сылдызы» солуннуң чанында «Мажалык» чечен чогаал каттыжышкынының киржикчилери суурларга барып, ужуражылгаларны эрттирип турарлар. Шак ындыг ужуражылга Биче-Тей суурга болган. Чаа шулуктер номчуттунуп, аалчыларга солун концерти-даа көргүскен.

Д. ООРЖАК.

УРУГЛАРНЫҢ АЖЫЛДАРЫ

Кызыл - Мажалыктың уран чүүл школазының уруглары «Мээң Төрээн чуртум» деп темалыг чуруук делгелгезинге киришкен.

Аңаа чураан ажылдар болгаш чүүлдер кирген. Ажылдарның кол темазы — тайбың, күш-ажыл, төрээн черинин бойдузу, школа амыдыралы.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

КИНОНУ—ЧОНГА

Барыын-Хемчиктиң киночетказының ажылдакчылары бирги кварталдың планнарын хуусаазындан он хонук эрте күүсеткен. Кызыл-Мажалыктың, Эрги-Барлыктың, Шекпээрниң № 1 КМК-ның турум кинолары чедиишкиннигажылдаан.

М. ООРЖАК.

ХЕРЭЭЖЕННЕР АКТИВИНГЕ

Кызыл районнуң херээженнер чөвүлелдериниң активи-биле семинарны эрттирген.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле сорулгалар дугайын СЭКП райкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары чыылганнарга таныштырган.

Херээженнер чөвүлелдериниң эрткен чылдагы чарыш түңнелин үндүрген, аңаа бирги, ийиги, үшкү черлерни тус-туста Кур-Черниң, Баян-Колдуң, Сукпактың херээженнер чөвүлелдери ээлээн болгаш шаңналдарны алганнар.

С. МОНГУШ.

ДЫШТАНЫЛГАЗЫНДА АЖЫЛДААРЛАР

Шекпээр ортумак школаның өөреникчилериниң Аржаан бүдүрүлге бригадазы 1986 чылдың чайынында 5 гектар черге ногаа өстүрер.

Бригаданың кежигүннери оон аңгыда 3 гектар шөлге турнепсти болгаш 50 гектар черге чаңгыс чылдыг сигенңерни өстүргеш, дүжүүн алырлар.

Бригаданың турлаа Сут-Кажаа деп черде турар. Аңаа бир ээлчегде-ле 40 кижи ажылдаар. Бүдүрүлге бригадазын каш чыл уламчылап ажылдап келген башкы Э. С. Сат удуртур.

Д. ООРЖАК,
Барыын-Хемчик район.

Бистиң аалчыларывыс

УРУГЛАРНЫҢ НИИТИ ЫРЫ

Чыл бүрү эртип турар уругларга болгаш чалыыларга музыка неделязы бо удаада бир янзы онзагай болган. Неделяның бүдүүзүнде школачыларның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези, уругларның музыка школаларының башкыларының болгаш өөреникчилериниң ээлчеглиг көрүлде-конкурузу, тыва композиторлар-биле ужуражышкын эрткен, база бир эң кол чүүл—«Аныяк чүректер» деп Красноярск хоорайның крайның чырыдыышкын ажылдакчыларының уругларның ниити ыр студиязының концерти болган.

Уругларның бо улуг коллективинде (ийи чүс уруг) элээн каш класстар баазазынга ниити ыр студиязы хевирлиг тургустунган. Эге класстар оолдары белеткел бөлүүнге, а 4-кү класстан эгелеп концерттерге ойнап эгелээрлер. Уруглар бо студияга тура, чүгле ырлаарынга өөренириндеи аңгыда, музыкага өөренип, баян, фортепиано, гитара дээш шилип алган мергежилиниң аайы-биле мергежил чедип алырлар.

Тывага келгени — уругларның баштайгы үнүүшкүнү. Уруглар боттарының хоорайынга симфония оркестри-биле база ойнап турар, ол ышкаш Красноярскиниң опера болгаш балет театрының опералырынга киржип турарлар. Ниити ырны хоорайның уран чүүл институдунуң улуг башкызы К. А. Якобсон дирижёрлап турар, хормейстери—А. Д. Турченко.

Бичии аалчыларның дөрт концертин кайа-даа эки хүлээп алган. Межегей суурнуң чурттакчылары база оларны таалал-биле дыңнааннар. Репертуарда авторлуг болгаш улустуң ырлары, опералардан ырлар кирип турар. Бөлүк аайыбиле күүседилер черле таарымчалыг. Орус классиктер П. И. Чайковский, С. В. Рахманинов, А. Г. Рубинштейн, дашты композиторлар Керубини, Бриттен, оон улаштыр орус улустуң ырлары дээш чоруп бээр. Сөөлүнде барып—совет композиторларының ырлары кирген.

Ленинград композиторжу Л. Дубравинниң «Бармалей», «Робин Гуд» деп ырларын база күүседип турар. Д. Б. Кабалевскийниң «Лёшенька» дээш өске-даа эрткен чылдардагы ырлары бир янзы, онзагай дыңналган. Ол ырларны үттүп турганы черле шын эвес, олар амгы дыңнакчыларга солун болуп турар.

Кандыг-даа ниити ыр коллективинге үделге чокка ырлаары онзагай чүүл болур. А капелланың күүсеткени орус улустуң ийи ырын уруглар ону күүседип шыдаар аргалыын көргүскен. Оолдарның ындыг күүселдези харын уругларга бодаарга чер албаан деп болур. Арыг чараш күүселде дээш ам-даа ажылдаар апаарын оолдарның ниити ырын удуртуп турар башкызы чугаалап турганы-даа таварылга эвес.

«Аныяк чүректерниң» бичии талантылыгларлары чүгле эки ырлаарындан аңгыда, эки дыштанып база билирлер. Ылангыя оруктa чораш хөглүглерниң болгаш тывынгырларның маргылдаалары, чаа чылдың баштак оюннары, хөглүг хаактаашкыннары, байырлалдарны бо-ла эрттирерлер. Концерттерге-даа, дыштанылга-даа үезинде ону баштаарынга ниити ырның солистери Витя Любарских, Ваня Иванов идепкейлиглер апаргылааннар.

Кандыг-даа ажылга удуртукчудан хөй чүүлдер хамааржыр. Ылангыя бичиилер-биле ажылдап турарлардан хөй-ле чүүлдер негеттинер. Уруглар черле шимчеңгир, кезээде-ле халышкан, маңнашкан болур болгай. Оларның-биле чогумчалыг чугаалажыры билири, сонуургалдарын барымдаалавары чугула. Бо ниити ырның удуртукчулары — Урал консерваториязының кижизиткени К. Л. Якобсон, Красноярскиниң уран чүүл институдунуң доозукчузу А. Д. Турченко уруглар-биле ажылдаарынга чаңчыккан улус болду.

Бичии аалчыларны өөрүшкү-биле хүлээп алгаш, оларның ырларын дыңнап, белекчигештерин-даа тудускулаан. Оларны хоорайында ажыл-херектер манап турар. Уруглар ниити ыр студияларының көрүлдезинге киржирлер, чурттуң хоорайларынче оюн көргүзүп барарлар. Пионер лагерьлеринге дыштанмышаан, ойнаары база бар.

Аныяк салгалдың музыкачогаадыкчы кижизидилгезинге ниити ыр студиялары онза салдарлыг дээрзи билдингир. Уругларны музыкаже хаара тударының шак бо массалыг болгаш чогумчалыг хевири тывылгандан бээр үжен чыл ашкан. Бистиң хоорайывыста чаңгыс-даа ындыг студия чок болуп турары хомудаңчыг. Мында херектиң ужуру чүгле хормейстер специалистерниң чок болуп турарында эвес, харын Чырыдыышкын болгаш Культураның ийи министерствозунуң ук айтырыгны чогумчалыг кылдыр шиитпирлеп көрбейн турарында. Кижи бодап көөрге, кижизидилгениң эрге-ажыын барымдаалап көөрү чугула болгу дег.

Т. ЛЕОНТЬЕВА,
Кызылдың уран чүүл училищезиниң башкызы, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

ЧУРУКТАРДА: Красноярскиниң уругларның ниити ыр студиязы күүселде үезинде.
В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

АВТОР-БИЛЕ УЖУРАШПЫШААН

Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңынга төөгү эртемнериниң кандидады, ТДЛТЭШИ-ниң директору Ю. Л. Арапчыныың «Алдан-маадырларның тура халышкыны» деп төөгү очеркинге номчулга конференциязы авторнуң киржилгези-биле эрткен.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң секретары И. Ш. Очур конференцияны ажыдып тура, номнуң ужур-дузазын айтып, кыска тайылбырны кылган. Районнуң төп-чүткен библиотека эргелекчизи С. Н. Маадыр-оол эртемденниң эртем-шинчилел ажылы, ооң бижээн ажылдарының дугайын чыылганнарга таныштырган. XIX вектиң төнчүзүнде Тывага аңгы демисели, Тывага национал-хосталгалыг шимчээшкин, Тываны Россияга каттыштырганының төөгүлүг ужурдузазы, Тывага улусчу революция, Ада-чурт дайынынга тыва улустуң киржилгези дээш өске-даа ажылдар эртемденниң хөй чылдарда кылган шинчилел ажылының түңнели болуп турары демдеглеттинген. Авторнуң «Алдан-маадырларның тура халышкыны» деп төөгү очерки чаа тема болуп турар.

Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары Ф. Селенмей, С. Серин-оол, К. Эмер-Сарыг, М. Сүүр-оол, Д. Оолаа-оол номчулга конференциязынга идепкейлиг киржип, алдан-маадырларның дугайында солун, чугула материалдарны, чижектерни тайылбырлап бергеннер. Школа башкылары Б. Хомушку, Р. Чудак бо ном алдан-маадырлар дугайында баштайгы шинчилел ажылы болганын айытпышаан, номнуң чамдык эгелерин 8-9 класстарның төөгү чогаал кичээлдеринге өөренир кылдыр программага кирерин кандыгын дер чугаалап турганнар.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарынга камныг болурунга аныяк-өскенни өөредири, чаңчыктырары чугула. Кара-Даг, Оргу-Шөл ышкаш мемориалдыг черни тургузар кандыгын деп санал база бар болган.

Конференцияның түңнелинде Ю. Л. Арапчын негелделиг болгаш солун чугаа база ужуражышкын кылганын эки деп демдеглээш, номга хамааржыр чүве чугааланнарга солун сүмелер, саналдар дээш өөрүп четтиргенин илереткен. Тываның эртем-шинчилел институдунуң чогаадыкчы ажыл-херектери-биле чыылганнарны ол таныштырган. Номчукчуларның айтырыгларынга база харыылаан.

Г. ИРГИТ.

ӨРЕГЕ БҮРҮЗҮНДЕ—ҮШТЕН ӨРҮ

Районда улуг суурларның бирээзи — Ак-Туругнуң чурттакчылары бо чылын 1500 экземпляр ажыг солун, сеткүүлдү шуптузун чыл хуусаалыг чагыдып алган номчуп турарлар. Ол дээрге ында өреге бүрүзү үштен өрү солун, сеткүүлдүг болуп турары ол.

Девискээр талазы-биле делгем, херии кудумчуларны хүн бүрүде эргип, чурттакчы чонга солуннарны, сеткүүлдерни, чагааларны, телеграммаларны чогуур үезинде чедирип берип чоруур почтачыларның ажылын чон үнелеп, күзениг аалчыларывыс дижип турарлар.

Оларның бирээзи — Анайбан Насировна Чүлдүм. Ол аныяк-ла хөй уругларны кижизидип өстүрбүшаан, харылзаа салбырында ам төс чыл узуктел чокка ажылдап, чоннуң чагыдылгаларын саадаашкын чокка чедирип келген. Ооң дугайында хомудал кирген таварылга болбайн турар. Болуңга хамаарышкан кудумчуларның чурттакчыларынга дүржулгалыг почтачы мактадып, солуннарны, сеткүүлдерни, чагааларны, телеграммаларны чонга дүрген чедирип бээрнинң, оларга ээлеп, ак сеткилдиг бараан болурунуң чажыттарын аныяк почтачыларга айтып берип чоруур.

Харылзаа салбыры (эргелекчизи М. Х. Донгак) эрткен беш чылда социалистиг чарышка эки түңнелдерни чедип ап, шилчиир вымпел-биле шаңнадып, районда мурнакчы коллективтерниң одуруунда кирген.

Ак-Туругнуң харылзаачылары почта, харылзаа дамчыдылгаларының ажылын улам экижидер дээш чаа ёзу-биле ажылдаарынга бүрүн шиитпирлиглер.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

ЧУРТТАКЧЫЛАРДАН ХАМААРЖЫР

Баян-Кол суурнуң чурттакчылары чылдан чылче өзүп турар. Оларның солуннарга, сеткүүлдерге сонуургалы бедээн. Төп журналдар болгаш солуннар 7900, «Шын» болгаш «Тываның аныяктары» 1700 экземпляр четкен.

Почта салбырының эргелекчизи Вера Ховалыг почта чедирилгезиниң ажылын доктаамал кичээнгейге ап, контрольдап турар. «Почтачы кижиниң харысалгазы, негелдези бедик болур ужурлуг»—деп, ол чугаалаар.

Солун, сеткүүл чедирилгезинге шаптыктап турар четпестерниң барын ол чугаалаар. Чижээлээрге, суурнуң элээн каш бажыңнарында почта хааржаа чок, чамдык кижилер ыыраар ыттарын баглавайн турар. Таарымча чок ол чүүлдер почта, солун болгаш сеткүүл чедирилгезинге шаптыктыг. Ажылды чогумчалыг боддуразы суурнуң чурттакчыларындан база хамааржыр.

К. САГААН-ООЛ.
Кызыл район.

Сонуургактарга

ХАРДА ХОВАГАН

Харда ховаган деп чугаалаарга, кандыг-ла-бир хуулгаазын тоол-домакта ышкаш сагындырар. Хар адаанга чылыг. Ынчалза-даа шак доңган черге алды бүттүг, чалгынныг, хензиг кужурнуң кыштаарынга ындыг-ла белен эвес болуру чугаажок. Лимонница дээр ырыкка болгаш ыыбырзай ховаган хар адаанга чыда кыштаар кужур-дур.

Ооң чурээ хомуг оожум тиккилейндир соп чыдар. Бар эвес өзээн өттүр доңа-даа берзе, ол черле өлбес.

Ук ховаган бистиң аргаарывыста чурттап турар болгаш ону ол черле кагбас. Ол сериин, өл-шык болгаш хөлегелиг черге ынак. А кажан күс дүжүп кээрге, ожук-хар шыкнап ынак ыжыктың адаанче чыдыптар.

Чазын хар карандылай бээри билек-ле, ол ырбыска хуулгаазын уяун өгелээр. Дүне соок кызырткайнып турда, хүндүс эрип турар хөртүк кырынга дүш чок дээрлеп ушкуур.

Редактор **В. С. ШАРАВИН.**

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Хор (улусчу ниити ыры болуу).

Училищени доосканнарга культура албан черлериниң ажылдакчызы — уран чүүл коллективиниң удуртукчузу; культура-чырыдыышкын ажылының организакчызы болгаш методизи деп мергежилди тывсыр.

*Культура албан черлериниң Совет Армиядан халашкан ажылдакчылары, колхозтарның, совхозтарның болгаш бүдүрүлгелерниң стипендиаттарын конкурс чокка хүлээп алыр.

Училищениң хүндүскү болгаш бот-өөредилгениң бүтү салбырларынга ортумак билиглиг кижилерни; хөгжүм болгаш танцы мергежилиниң хүндүскү салбырынга — ортумак болгаш доослаан ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Школаның «4» болгаш «5» демдектерлиг доосканнары ниити билиг эртемнеринге шылгалдалардан хостаар.

Училищеге хүлээп алдынган кижилерни шуптузун чаагайжыдып тудкан общежитие-биле хандырар.

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ХУУСААЛАРЫ

Хүндүскү салбырга — ортумак билиглиг кижилерге 2 чыл 4 ай;

доослаан ортумак билиглиг кижилерге — 3 чыл;

бот-өөредилге салбырынга — 3 чыл.

Документилерни март 10-дан августуң 10-га чедир хүлээп алыр.

КИРЕРИНИҢ ШЫЛГАЛДАЛАРЫ

Хүндүскү салбырга — август 1-ден 20-ге чедир.

Бот-өөредилге салбырынга — июнь 22-ден 30-ге чедир болгаш хүлээп алыр комиссияның келдирткени-биле августуң 20-ден эгелээр.

ДОКУМЕНТИЛЕР ЧОРУДАР АДРЕС

662800, Минусинск хоорай, Кызыл партизан кудумчузунуң № 14 бажыңы, культура-чырыдыышкын училищези. Хүлээп алыр комиссия. Айтырыг тодарадыр телефоннар №№ 2-07-62, 2-07-25.

Красноярск крайның Минусинск хоорайда культура-чырыдыышкын училищези 1986—1987 өөредилге чылында дараазында мергежилдерниң хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырларынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

Культура-чырыдыышкын ажылын организастаары.

Театр.

Хөгжүм (баян, улустуң хөгжүм херекселдери).

Хөгжүм (үрер болгаш эстрада хөгжүм херекселдери).

Хореография (чүгле шуут өөренир).

ТВ

АПРЕЛЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Алдын шайба» клувунуң шаңналынга. Аныяк хоккейжилерниң сөөлгү маргылдаалары. 9.30 — Т. Хренниковтуң «Доротея» деп каттырынчыг операзы. 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Кадээниң соруглагалары». Док. телефильмнер «Бистиң чаагай чериңис», «Хүннүг сып». 15.25— Венгр улустуң аялгалары. 15.50 — Орус чугаа. 16.20 — М. Равель. «Дафнис болгаш Хлоя» деп операдан ийиги сюита. 16.40 — Л. Кассильдиң маадырлары экранда. «Хеймер сылыкун кудумчузу». 18.15 — Баскетболга Европа чемпионнарының кубогу. Эр улус. «Жалгирис» (Каунас) — «Цибона» (Загреб) Венгриядан дамчыдылга. Чарсарда — Бөгүн делегейде. 19.50— «Кижи болгаш сес». Улуг улуска мультфильм. 20.00 — Венгрияның национал байырлалы — Хосталга хүнүнге. Венгр Улус Республиканың телевидениезиниң программазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкинонуң Концерт студиязынга О. Лундстремниң удуртулгазы-биле эстрада оркестриниң оюн көргүзүү. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ак-көк күзел». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4 класс. Совет улустуң улуг тиилелгези. 9.05; 13.05 — Англи дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Физика. Роботехника. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Агаар. Ооң өскерлириниң чылдагааннары. 11.05 — «Бедүүн — ээрин шиннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Зоология. 7 амытаннар. 12.35 — Төөгү. 7 класс. Емельян Пугачевтуң удуртулгазы-биле тараачын дайыны. 13.35 — Совет чуруга уран чүүлү. Е. А. Кибрик. 14.25 — А. П. Чехов — «Чайка». 15.10—15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — Ф. Шопенниң чогаалдарын делегей конкурстарының лауреады Л. Тимофеева күүседир.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Уругларга фильм. 18.50 — «Спорт». Чөөн-Хемчик районда спорт-массалыг ажылдың байдалы. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия товуу». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Геологтар хүнүнге. Док. фильм. 20.25 — Концерт-вальс. 21.00 — «Үе». 21.35—00.20 — «Улус дээш». Уран-чечен телефильм. 7 болгаш 8-ки серияларлары.

Кино

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Всемирный. Страницы фестивального дневника» 11.20, «Киносборник» 9.30, «Поклонись до земли» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.50, «Кто стучится в дверь ко мне?» 11.20, 13.10, 15.00, «Адский поезд» 16.50, 18.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Подвиг Одессы» 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дайте нам мужчин!» 11.00, «Киноклуб: «Подросток и закон» 14.30, «Личное дело судьи Ивановой» 16.50, 18.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Третье поколение» 18.00, 20.00 шактарда.

Кызылдың № 11 ПТУ-нуң администрациязы 1986 чылдың апрель 12-де 13 шакта училищениң бажыңынга ада-ие хуралы болурун дыңнадып, аңаа ада-иелерни келиринче чалап тур.

Кызылдың № 2 школазын 1966 чылда доосканнарны бо чылдың май 24-те 11 шакта үи школага келирин оргкомитет чалап тур.

Агаар

Республикага бүрген, аязыр, чамдык черлерге дүне быскан хар чаар, хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Агаарның температуразы дүне 5—10, чамдык районнарга 12—17 градус соок. Хүндүс 2—7 градус чылыыр, чамдык районнарга 0—5 градус соок.

Кызылга бүрген, аязыр, дүне быскан хар чаар, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 7—9 градус соор, хүндүс 4—6 градус соор.

ЧАРЛААЛДАР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 ТЭ-ге тудуг механизмнеринге электрикти, тудуг машиналарын башкарар механикти, экономисти, тудуг чоогунга складка херекселдер кладовщиги, буфетчи — кассирни, мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальниктерин, штукатурларны, малярларны, а ол ышкаш штукатур, маляр өөреникчилерин чалап тур. Өөредилгениң ажылдатпышаан чорудар. Өөренир хуусаазы 3 ай. Айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр.

Бот кижилерге ниити чуртталга бажыңын бээр, өг-бүлелиглерге «квартиралар» оочур аайы-биле тывсыр.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Склад кудумчузу 1«а», телефон 2-28-33. № 5 автобус-биле «№ 10 столоваяга» чедир чоруур.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң 1986 чылдың январь 9-тагы доктаалынга үндезилээш база газ дериглелерин ажыглаарының дүрүмнерин үреп турар таварылгалар-биле холбаштыр «Тыва газ» бүдүрүлге эргелели 22 50 литр ишкир газ доскаарларлыг чурттакчыларга дактыр тайылбыр ажылдарын кылып турар.

Тайылбырлыг сургаалдарны «Тыва газ» эргелелиниң техниктиг кабинединде хүнүң-ее 8-тен 17 шакка чедир кылып турар. Дүштээр чапсар—11 шак 30 минутадан 12 шак 30 минутага чедер. Субботада 8-тен 16 шакка чедир ажылдаар.

Айтырыг тодарадыр адрес: Кызыл хоорайның Таёжный переулогу, № 19 бажың. Аңаа № 2 болгаш 12 автобустар-биле Жилпоселокка чедир чоруур.

СОВХОЗТАРГА КӨЖҮП КЭЭП АЖЫЛДААР ӨГ-БҮЛЕЛЕРНИ ЧАЛАП ТУР

Каа-Хемниң «Совет Тыва», Кызыл районнуң «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының «Россия», «Коммунизмниң херели» болгаш Бии-Хем районнуң «Өөк», «Ээрбек» совхозтарынга Кызыл хоорайдан, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Сүт-Хөл, Улуг-Хем районнардан көжүп кээп ажылдаар күзелдиг өг-бүлелерни малчыннаар, кадарчылаар, анчыгчылаар тудугжулаар, механизаторлаар кылдыр хүлээп ап турар.

Ажылчын өг-бүлелерге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың май 31-де үнген № 364 дугаарлыг «Көшкен ажылчын өг-бүлелерге чиигелделер дугайында» доктаалын ёзугаар материалдыг дузаны күш-ажыл органнары болгаш совхозтар хамаарышпып турар.

Тайылбыр, сүме, хуваа алыр черлер:

1. Чадаана хоорай, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң күш-ажыл килдизи, телефон № 4-06.

2. Шагаан-Арыг хоорай, Улуг-Хем райкүүскомунуң күш-ажыл килдизи.

3. Кызыл хоорай, Ленин кудумчузунда Советтер бажыңы, кабинет № 114, телефон № 2-34-42.

4. Чалап турар совхозтарнуң кадрлар килдизи.

5. Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу 34 дугаар бажың, 4-кү өрээл. Хооркүүскомунуң күш-ажыл килдизи, телефон № 2-33-48.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-34, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегерлиг кижилистерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3266.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00378

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 83 (13083) | 1986 чылдың апрель 5, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу апрель 3-те болган хуралынга ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыгларын бадылаан.

Чуртта чуртталга тудуунуң айтырыгларын шиитпирлээриниң дүргедедири-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көргеш, Политбюро социал хөгжүлдениң ол чугула адырынга, ажылчы чоннуң амыдыралын улам экижидериниң байдалдарынга холбаштыр СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтыышкыннарын боттандырып чорударының талазы-биле хөй немелде хемчеглерни ажылдап кылыры чугула деп көрген. Чуртталга тудугларының кылырының болгаш септээриниң планнарын ыяап күүседиринин, ол сорулгага тускайлаан акша-хөреңгини, бүдүрүлгелер күчүлерин, чер-черниң аргаларын болгаш курлавырларын долузу-биле ажыглаарының сорулгазын онзалап демдеглээн. Бар чуртталга фондузун улам таарымчалыг ажыглаарынче, чуртталга черлерин бузуп, көжүреринге эң шынныгы чурумну тургузарынче, хосталган чуртталга шөлдерин ээлеэриниге контрольду күштелдирериниче кичээнгейни угландырган.

Политбюро чаартылга болгаш чотаадылга ажылдарын улам сайзыраңгайжыдарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, эртем ажыдыышкыннарының болгаш чогаадылгаларының түңнелдерин шиңгээдиринин, ажыглаарының дээштиг механизмин ажылдап кылырының, ындыг чаа чүүлдерни дүрген-не ажыглаарын хандырар ажылдарны планнаарының аргаларын сайзыраңгайжыдарының чугулазын демдеглээн.

Эш М. С. Горбачевтуң Алжир Улус Республиканың Президентизи, Национал хосталга фронтузу партияның Чиңгине секретары Ш. Бенджедид-биле чугаалажыышкыннар ы н ы ң түңнелдерин чүүлдүг деп көрген. Найыралдыг ёзунуң совет-алжир харылзааларының чедиишкинниг хөгжүлдезинге сеткил ханыышкынын илередип, оларны моон-даа сөңгаар улам калбартып, быжыглаарынче чүткүлдү бадыткаан.

СЭКП-ниң делегациязының ЧКП-ниң XVII съездизиниң ажылынга киришкенинин, делегацияның эш Г. Гусак болгаш өске-даа чехословак удуртукчулар-биле ужуражыышкыннарының дугайында эш М. С. Соломенцевтиң дыңнадыын көрген. Бүгү талалыг совет-чехословак кады ажылдажылганы улам ханыладыр, бистиң чурттарның аразынга аңы-дүмма ёзузунуң найыралың хөгжүлдер дээш бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң моон-даа сөңгаар кылырын онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга социалистиг дем каттыжылгазын улам быжыглаары, Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптеринге үндезилээш, аңгы-аңгы социал тургузуглуг чурттарның аразынга харылзааларны калбартыры-биле холбашкан өске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажып көрген.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи бирги кварталдың планын 115 хуу, ооң иштинде кодээ чонга ачы-дуза чедиреринин 105,1 хуу күүсеткен.

Даараныкчылар, телемастерлер болгаш парикмахерлер чаа арга-биле ажылдап эгелээн соонда ажылдың шынары экижээн. Хууда социалистиг хүлээлгелерин ишик септекчизи Ч. Саая, телемастер Л. Дуңгар-оол, баш таарыкчылары С. Хүргүлек, Г. Аңан олар ажыр күүсеткен. Н. Чурагашеваның удурткан даараныкчылар бригадазы кээргелиг аргаларже шилчээн болгаш эки көргүзүглерни чедип алган.

Улуг-Хем районнуң суурларынче, малчын коданнарже үнүүшкүннерни организастап турар. Ачы-дуза чедирилгезиниң өске-даа хевирлерин калбартыры көрдүнүп турар. Чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш, бригадалар сагылга-чурумну быжыглаан, иштики курлавырларга даянган.

Субботник хүнүнде ажылчыннар боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаар болгаш девискээр аштаалгазынга киржир. Коллектив 150 рубльдя беш чыл фондузунче шилчидер.

...стиң корр.

ШЕФЧИЛЕР ДУЗАЛААН

Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң ажылдакчылары райоңнуң совхозтарының ажыл-ишчилеринге шеф дузазын доктаамал чедирип турар. «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының девискээринде ийи улуг кажааның көржезиин кодтарып каскаш, арыглаан.

Оон аңгыда, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Тоолайлыгда бригада төвүнде медпунктуңуң бажының бүрүнү-биле септеп кылганнар. Кодээ ишчилерниң медицина хандырылгазын экижидеринге ол идиглиг болган.

Райкүүском коллективи шефке алганы «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазынга дуза чедирери-биле аңаа ай санында чеде бээр. Шефчилер март айның төнчүзүнде база бригадага чораш, бригаданың ишчилериниң ажылынга дузалашкан.

Районда өске-даа организациялар база малчын бригадаларга шеф дузазын чедирип, кодээнин ишчилери-биле харылзааны доктаамал тудуп турар.

И. ДОСТАН.

ХООЧУННУҢ КОДАНЫНДА

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң ирт кадарчызы, «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчизи Сандан-оол Доңгак Дарган-Хаа деп черде кыштаглап орар.

Хоочун кадарчының коданында 520 ирт кышты хүрмеңди эртип турар, күшдеңгели эки. Кыштагда мал чемнери ам-даа четчири-биле бар.

К. САГААН-ООЛ.

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

ДЕТКИДИВИС

Делегейниң ийиги дайынынга 20 миллион хамаатыларын чидирткен Совет Эвилели тайбыңның үнезин кымдандаа артык билир. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс кезээде тайбыңга ынак политиканы чорудуп келген.

Ол политика моон соңгаарлаа чайгылыш чок үргүлчүлээр болгаш партияның амгы социал - экономиктиг стратегиязын амыдыралга боттандырарынга магадылал болур дээрзин СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарында бадыткаттынган.

Ядролуг чепсектиң улам-на сайзыраан, ооң курлавырларының кавудеп бар чыдары келдиишде кижи төрелгетенниң дешпилгени шуут узуткаарынга чедирип болуруң бардымдаалааш, Совет Эвилели сөөлгү чылдарда боо-чепсекти эндере бууредерин соксадыры, ядролуг чепсекти шенээрин хоруур, ядролуг чепсектиг күрүнелер ону ажыглаваc дугайында хүлээлгени алыры-биле холбашкан дыка хөй боттуг саналдарны кииргеп. Эрткен чылын ССРЭ ядролуг чепсекти шенээрин тодаргай хуусаада болдурбас дугайында чаңгыс талалыг хүлээлгени алгаш, ол хуусааны Женевага совет-америк ужуражыышкыннарының түңнели-биле холбаштыр 1986 чылдың март 31-ге чедир узаткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев бо чылдың январь 15-те кылган Медегделинге ядролуг чепсекти 2000 чылга чедир шуут бүрүнү-биле узуткаарының дугайында тодаргай саналын кирген. Бо бүгү фактылар Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак политиказының чайгылыш чогуп херечилеп турар.

АКШ-тың президентизи Рейган болуп тайбың талалакчызы кылдыр чарлап, Женевага кылган совет-америк медегделге адын салган-даа болза, сөзүн ээлевейн турар. Ооң администрациязының айтыышкыны-биле март 31-ниң мурнуу чарынында АКШ ядролуг чепсектиң шенелдезин кылган болгаш ам база чаа ядролуг чазылдырыышкынны кылыр деп турар. Ол ышкаш М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазынга ядролуг чепсекти шенээрин хоруур дугайында дугуржуру-биле чоокку үеде совет-америк ужуражылгазы киржиринге белеткин илереткен саналын Ак бажың хүлээп албаан.

Бистер, совет кижилер, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазында кылган түңнелдерин, ооң ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр талазы-биле болдунар хемчеглерниң алыр дугайында кыйгырыын бүрүнү-биле деткип, америк администрацияның тайбыңга удур политиказын шиитпирлээн-биле буруу шаап турар бис.

1986 чылды Каттышкан Нациялар Организациязы Тайбыңның чылы кылдыр чарлаан. Совет тайбың талалакчылары, оларның иштинде бистиң республиканың ажылчы чону, тайбың камгалалының хереэжиге боттарының улуг-хуузун ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, дайынга удур хемчеглерге идепкейлиг киржилгези-биле киирер.

Д. МОНГУШ.
Тайбың камгалалының совет комитединиң Тыва салбырының даргазы.

СААНЧЫЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ КЫЛДЫР

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң Шеңнелигниң коммунистиг күш-ажыл фермазының кадарчылары эртенги чемгерилге ажылын дооскаш, чаңгыс черге чыглы берген үезинде ужуражы бердим.

— Хүн караа чылаан, часдаа келген. Бо үеде, моон мурнунда чылдарда, чаңчыл ёзугаар инектерни ферма чооккавызынга оларлалып турган бис. Ам тургузур азыраары уламчылаар бодалдыг бис. Мал чеми фермада четчир, сиген, силос, сенаж, концентраттыг чемнер, саваң курлавырлары ам-даа арбын. Ооң ачызы-биле чемгерилгени шын организастап тургаш, немелде сүт алырын планнап турар бис — деп, төрүүр инек кадарчызы, коммунист Өнер-оол Дугар-Суруңович Моңгуш бодамчалыг чугаалады.

Бичежек сыныг, хөй чугаага хоңну чок, топтуг-томааныг бо кадарчы кызымаккай күш-ажылы, ажылынга бедик харыысалгалыы-биле чаңгыс чер чурттугларынга, ылангыя ферма коллективиниң кежигүннериниң аразынга улуг хүндүткелдиг кижи. Ооң кара чажындан кылган-на ажылы мал-биле харылзашкан. Ол 1965 чылда совхозтуң семиртилге шарыларын кадарып эгелээш, бо хүнге чедир ол-ла хевээр бода мал-биле халбактанчып чоруур. 1980 чылда совхозка сүт-бараан фермазы органызастаттынарга, хоочун коммунист саар инектерни хүлээп алгаш, кадарчы болуп ажылдавышаан артканы ол.

Кадарчы кижиниң ажылының түңнели ооң коллективиниң чедип алган чедиишкиннери-биле илереттинер дээрзи шын. Шеңнелиг сүт-бараан фермазы Улуг тиилелгениң 40 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышка чедиишкинниг үре-түңнели дээш коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алган. 1985 чылда күрүнеге 130 тонна сүттү садар тургаш, ону 156 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирген бо коллектив он ийиги беш чылдың бирги чылының баштайгы кварталында 40 тонна сүттү күрүнеге дужаар хүлээлгезин база ажыр күүсеткен. Бо бүгү чедиишкиннер ниити коллектив кежигүннериниң болбайн канчаар. Ынчалза-даа ында ажылынга бедик харыысалгалыг, саар инек кадарчызы коммунист Өнер-оол Моңгуштуң киирген үлүүнүң эвээш эвезин эш-өөрү билир.

Өнер-оол Дугар-Суруңовичиниң дузалакчызы Виктор Моңдан дөрт чыл бурунгаар фермага кадарчылай берген. Аныяк кадарчы коллективке келгенде, хоочун кадарчының дузааргак сеткили, эштиргек холу чаа ажылга ону чаңчыктырып, кадарчының күш-ажылынга өөреткен. Виктор бир чыл аныяк бода мал кадаргаш, ам үш чыл саар инекте хоочун кадарчы-биле демнежип ажылдап турар.

Бода мал кадарчылары Валерий Дамбы, Борис Хуналдай, суваай инек кадарчылары Доңдупай Балчырбай, Семён Самбуу олар-даа мурнакчыларның одуруунда.

Бодунуң караавга-ла өзүп, чаартынып олурар фермазынга Ө. Моңгуш улуу-биле чоргаарланыр. Үш чыл бурунгаар ферманың бода малы 200 турган болза ам 460 баш кылдыр өскен. Чүгле бо кыш дургузунда 109 бызаа немешкен, оңчаменди доругуп турар. Сөөлгү чылдарда фермада чаа саар инек кажаазы, төрүүр инек, бызаалар кажаалары ажыглалда кирген. Чыл келген тудум бир-ле чаа чүве тыптып кээп турары өөрүнчүг. Бо чылын фермада чаа столовая база ажыттынган. Суурда бажыңнарынче барып, артык үе чарыгдап турбайн, саанчылар, кадарчылар хүнде ийи катап столовазынга чемненип алыр аргалыг болу берген.

Арагалаашкынга удур шынгы демисел эгелээн соонда Ө. Моңгуш база хажызынга артып калбаан. Арагалаашкынның когун үзер, дээш хемчеглерге идепкейлиг кириш кен. Ам фермада күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр чорук шуут читкен.

Сагыш-сеткили, үзел-бодалы Төрээн чуртунга чүгле эки үүлени көргүзүксээр, чаагай бараан болуксаар бөдүүн ишчи, коммунист Өнер-оол Дугар-Суруңович Моңгуш-б и л е Шеңнелигниң девискээринден суурже кады чоруп олура, партияның XXVII съездизинге ТК-ның Политиктиг илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң «Партияның херээнге бердинген, ооң политиктиг угланыышкынын амыдыралга боттандырар дээш демиселдиң авангардында чоруп турарлар бистиң эң-не кол, эң-не үнелиг эртине-байлаавыс болур» деп, чугаалааның сактып, бистиң совхозувус бүдүрүлгезинге коммунист Ө. Д-С. Моңгуш ышкаштар шынап-ла эң-не кол, эң-не үнелиг эртине-байлаавыс болбайн канчаар деп бодап, чоргаарланып чордум.

К. НАТПИЯ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Күш-ажылдың хоочуну Иван Семёнович Черньшев улуг машиналарның моторларын септеп, ажыглалче кииреринге шалыпчы үлүүн киирип келген. Техника септелгезинге ол 30 чыл ажыр ажылдаан. Кызылдың пассажирлер аргыштырар автобүдүрүлгезиниң бо бедик мергежилдиг ажылчыны автобустар септээр аныяктарның бригадазының ажылын удуртуп, оларның дагдыныкчызы болуп, үжен ажыт чылда чедип алган арга-дуржулгазын оларга дамчыдып берип турар. Иван Семёнович социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Апрель 19 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

АМДАЙГЫН. Владимир Ильич Лениниң төрүттүнгенден бээр 116 чыл болур оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниинге эртирер дээш москвачыларның эгелээшкинин Өвүр районда «Ак-Чыраа» совхозтуң ажыл-ишчилери деткээн. Күш-ажылдың байырлалын организастап эртирер штабы тургускан. Штабтың ажылын совхозтуң кол экономизи Май-оол Балданович Тумат удуртур. Коммунистиг субботникке белеткелдиң хүннеринде штаб кежигүннериниң чүнү кылырын, субботникте кылыр ажылдарны штабтың хуралынга чоокта чаа чугаалашкан.

Совхозтуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүнде бир кижи дет демниг ажылдап үнгеш, ийи хой кажаазы тудар ыяшты тайгадан кезип белеткээр. Ол кажааларның бирээзинге-ле 350 хой кирер. 30 малчын кажаа септээр шет кезеринге ажылдаар. Кескен ыяжын боттарының кыштагларынга сөөртүп чедирип алырын малчыннар хүлээнген. Суурнуң чурттакчылары болгаш сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары суур чаагайжыдылгазынга ажылдаар, ферманы арыглап, аштаар болгаш өдек бөлер. Ол хүн ажылдаан бүгү акшазын он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер деп ак-чыраажылар шиитпирлээн.

Е. СУНДУЙ.

* * *

ДУС-ДАГ. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Дус-Даг участогунуң дус казып тывар ишчилери партияның төөгүлүг XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бо чылдың бирги кварталында кужениишкинниг ажылдаан. Олар 2500 тонна эки шынарлыг дусту казып тывар планныг даалгазы 3700 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Участоктуң дагжылары хүнде 50 тоннадан эвээш эвес дусту херелекчилерже чүдүрүп чорудуп турар.

Участокта ажылын ак сеткилдиг күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп чурар дагжыларның хүрээлеңи өскен. Ындыгларга экскаватор башкарыкчылары Андрей Сарыглар, Борис Шожал, чолаачы Чымба Тюлюш, диспетчер Биче Кошкар-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Коммунистиг субботникке белеткел ажылы мында эгелээн. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде 75 тонна дусту казып тыпкаш, херелекчилерже чүдүрүп чорударын дагжылар шиитпирлээн. Участоктуң чолаачылары болгаш экскаватор башкарыкчылары субботник хүнүнде хамнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдаар. Дус-Дагның дус тывыкчылары ол хүн ажылдаан акшазын он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

К. ХЕРТЕК.

БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕР ЭГЕЛЭЭН

Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективи коммунистиг субботникте 10 муң 500 рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер болгаш ажылдап алган акшазындан 1100 рубльди беш чыл фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

Бүгү чуртта чаңчылчаан коммунистиг субботниктерге киржилгени бо коллективге база хүндүлүг болгаш буянныг чаагай ажыл-херек деп шагдан бээр санап, бедик кедурлүүшкүннүг, күзел-соруктуг ажыл-биле демдеглеп келген. Москвачыларның бо таалгы эгелээшкинин ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективи база изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан. Ажыл-агыйның чамдык участоктары «кызыл субботаны» баш удур ажылдап эртирер чаңчылдыг. Чүге дээрге, ыяш белеткелчилеринге, ону аргадан уштуп сөөртүрүнге апрельдиң ол хүнү дыка таарымча чок үе апаар. Ынчангаш Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунуң коллективи субботникке киириштир баш удур ажылдап кааптан. Ыяш белеткелчилериниң алды бригадазы болгаш 12 лесовозтар шалыпчы ажылдап, оларның дыка хөй хүн үлүүн ийи катап ажыр күүселип турган. Чолаачылар М. Михайлов, В. Капустин, тракторпстер Н. Холманских, Б. Букарев, ыяш ужурукчуларының А. Герасимовтуң удурткан бригадазы «кызыл суббота» үлүүнге шылгараан.

Бистиң корр.

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТКЕН

«Тыва сүт тудуг» трестиң коллективи бирги кварталдың планын чедиишкинниг күүсеткен. Кол ажылдарның планы 2146 муң рубльге азы 107,7 хуу күүсеттинген. Ооң иштинде бодунуң күжү-биле кылырын 2026 муң рубльге кылып бүдүрген. азы 105,2 хуу боттандырган.

Трестиң коллективтери кужениишкинниг ажылдааның түңнелинде оон-даа өске көргүзүглер база күүсеттинген. 638 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер тургаш, 1122 дөрбелчин метр шөлдүг бажыңнарны ажыглакчыларга хүлээткен. 14,5 муң гектар оларларны суг-биле хандырган.

Трестиң көжүп чоруур механизированныг колонналары бирги кварталдың планныг онаалдаларын шуптузун чедиишкинниг күүсеткен. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда № 5 КМК-ның механизация бөлгаш тудуг эргелелдериниң коллективтери чоруп турар.

Механизация эргелелиниң Василий Иванович Сваловтуң механизастаттынган комплекстиг, бот-орулга-чарылгалыг бригадазы бедик көргүзүглерлиг ажылдап келген. Эрткен чылдың түңнели-биле В. И. Сваловтуң мурнакчы бригадазын бүгү-эвилел чарыжынга ССРЭ-ниң Суг ажыл-агыйының министерствозу тиилекчи деп санааш, Гагарин аттыг вымпел-биле шаңнаан.

Чуртталга бажыңнарының болгаш бүдүрүлге баазазының тудуунда ажылдап турар Владимир Николаевич Михайловтуң (№ 5 КМК-дан) бот-орулга-чарылгалыг, комплекстиг бригадазы квартал планын база ажыр күүсеткен.

Н. ДАМИРОВА,
«Тыва суг тудуг» трестиң улуг экономизи.

Коданнардан медээлер

ДУРЖУЛГАЛЫГ МАЛЧЫН

Хойжу кижиниң ажылы конгүг чымыштыг. Даанган ажыл-херекти бедик харыысалга-биле көөрү чугула. Хойну ниити черниң байдалынга одар солуп кадарары таарымчалыг. Дуржулгалыг малчын Кыдай Даваевна Моңгуш Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозтуң хоочун малчыннарының бирээзи. Ол чыл санында төрүүр чүс баш хойга онаашкыр 85—90 хураганнарны меңди өстүрүп, бир хойдан ортумаа-биле 2,5 килограмм дүктү кыргып ап келген.

Малчын бодү 15 тонна сигенни эрткен чылын белеткеп алган. Бо хүннерде ооң коданында 326 хой төрээн, оон 324 хураганны камгалап алган. Кыдай Моңгуштуң күш-ажылчы чедиишкинин эш-өөрү бедик-биле үнелеп турар. Ол — партия обкомунуң кежигүнү. Ынчангаш дуржулгалыг малчын партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бо хүннерде кызымаккай ажылдап турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КАДЫЙ-БАЖЫНДА

«Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазының малчыннары партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бедик кедурлүүшкүн-биле ажылдап турарлар. Ам бо хүннерде ол бригаданың төрүүр 4682 хоюнуң 4261-и төрээн, хураганнары онча-меңди.

Коммунист Кара-кыс Доңгакка удурткан звено төрүүр 1484 хоюндан 1342 хураганны камгалап алган.

Коллективтиг кераэ-биле ажылдап турар бригаданың кежигүннери айда бир катап хуралдап, аңаа ажыл-агыйының планын сайгарып көрүп, партияның XXVII съездизиниң материалдарын өөренип, ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Хойжулар Кара-оол Ховалыг, Владимир Кыргыс, Кара-кыс Доңгак, Дөрбет-оол Түлүш, Виктор Түлүш ниити төрүүр хоюндан хураганны 90 — 100 хуу чедир камгалап алганнар. Хой оолдаашкынны уламчылавышаан.

М. САНАА.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРЛИГ

«Совет Тыва» совхозтуң малчыннары он ийиги беш чылдың бирги чылын ажыл-ишчи чедиишкиннер-биле уткаан. Ылаңгыя 2 дугаар хойжу бригаданың малчыннары онза кужениишкинниг ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери партияның XXVII съездизиниң материалдары-биле таныышкаш, боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, бедиткен хүлээлгелерни ап турарлар. Малчыннар Чымба Бухаров, Өткек-оол Куулар чүс баш хой бүрүзүнден-не 92—100 хураганнарны ап, мал оолдаашкынын багай эвес доозкан.

Бригаданың алды коданда төрүүр хойлуг хойжулары ниитизи-биле 1888 хураганны, төрүүр чүс хойга онаашкыр 83 хураганны камгалап, планныг онаалдазын ажырып алганнар.

Ооржак Быстан-оолга удурткан № 2 хойжу бригада партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирип, кыштаглаашкынның арткан үезин чедиишкинниг доозар дээш улам тура-соруктуг ажылдап турар. Малдың чаш төлүн меңди алыр дээш калбарган социалистиг чарышка улуг үлүүн сакманчылар Деге-Кара Сарыг, Долзаңмаа Лама-Сүү, Чечек Моңгуш, Көк Куулар болгаш өскелер-даа киирип турарлар.

Н. КАРА-ООЛ.
Каа-Хем район.

ОНЧА-МЕНДИ

Эрзин районнуң совхозтарында харыысалгалыг кампания — хой оолдаашкынны доостур чоокшулаан. Ону организастыг эртирип, малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алырынче кол кичээнгейни угландырган.

Совхозтардан «Чаа оруук», «Мөрен» совхозтарда мал оолдаашкыны эки чоруп, хураганнар онча-менди алдынып турар.

М. АРТАА.

БИР ДЕМНИГ ҮНЕР

Геология-шинчилел экспедициязының автобаазазының коллективи съездиниң ажыттынар хүнүнде квартал планын күүседипкен. Ажылды чаарты тургузар дээш иштики курлавырларны дилеп тып, сагылга-чурумну быжыглааның түңнелинде чедиишкинниг ажылдаар арга тургустунган.

Чолаачылар болгаш септекчилер В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан ленинчи коммунистиг субботникти эртирер дээш мурнакчы коллективтериниң эгелээшкинин деткип, ол хүн бир демниг ажылдаарын шиитпирлээн. Ниитизи-биле субботникче 112 кижи үнер. Ажылды хуваап, чепсек-херекселди четчелээн. 75 чолаачы рейстерге ажылдаар. Эң ыраккы бөлүктерже чолаачы А. Задолин чүък чедирер. Мурнакчы чолаачылар Н. Луценко, В. Егоренко камнап алган материалдары-биле ажылдаар.

Септекчилер сес машинаның техниктиг ажаалдазын, чеди автомобильдиң агар септелгезин чорудар, ийи шимчедикчиниң септеп доозар.

А. ХАРЛАН.
Геология-шинчилел экспедициязында автобааза начальниги.

АГРОҮЛЕТПҮРНҮҢ ЭКОНОМИКАЗЫН БЫЖЫГЛААР

Чурттуң аъш-чем-биле долу хандырар — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң агроүлетпүр ишчилериниң мурнунда салган сорулгазы ындыг. Партияның амгы аграр политиказы ону шиитпирлээринче угланган. Кодээ ажыл-агыйның, ооң-биле холбаалыг адырларының материал-техниктиг баазазын быжыглаар дээш хөй чүүлдерни кылып турар. ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрү тургустунган, ооң бүгү звенолары аразында харылзаалары сайзыраңгайжыдып турар.

Чурттуң агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгайжыдарының дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң парлалгага чоокта чаа үнген доктаалы кодээ ишчилерге, оларның дузалакчыларынга ажылдаарының чаа күштүг идиг бериишкини болган. Ында көрдүнген хемчеглер ажыл-чорудулгазының түңнелдери дээш колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүрнүң өске-даа адырларының бот-тускайлаң чоруун дыка калбартыр болгаш харысалгазын бедидер.

Ам кол кичээнгейни ажыл-агыйның чорударының экономиктиг арга-хевирлеринче угландырып турар. Бүдүрүүшкүннүң пландаарының болгаш аңаа идиг бээриниң талазы-биле улуг өскерилгелер көрдүнген. Ол дээрге продукцияның болгаш курлавырларны бээриниң хемчээлин тодарадырынга нормативтиг аргаже шилчилтени кылыры-дыр. Тараа садарының быжыг пландарын беш чылдың тус-тус чылдарынга тургузар. Продукцияның өске хевирлеринге хамаарыштыр алырга, эвилелдешкен республикаларга болгаш автономнуг республикаларга, крайларга болгаш областарга чүгле ниити-эвилел болгаш республика фондуларынче бээр продукцияның планын айтыр. Даалгаларны күүсеткен соонда эттиң, сүттүң болгаш өске-даа продуктуларның немелде курлавырлары чер-чер органнарының эргезинге артар. Пландан дашкаар бүгү продукцияны, а картофельди, ногаа талазы-биле пландыг продукцияның дыка улуг кезиин кооперация садыын дамчыштыр, колхоз рыноктарынга садар эргени колхозтарга болгаш совхозтарга берген. План документилеринге, чыл отчёттарынга көргүзүглер санын кызырарын доктаалда көрген. Хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринче улуг кичээнгейни салып турар.

Кодээ ишчилерин ээзулуг ээ болурунга кижизидерин, күш-ажылды эш организастаарын болгаш аңаа идиг бээрин онза чугула деп көрүп турар. Колхозтарда, совхозтарда болгаш агроүлетпүрнүң өске бүдүрүлгелеринде бүгү кезектерин коллективтиг керээже болгаш бот-орулга-чарылгаже шилчидер. Доктаамал нормативтер барымдаалап ажыл төлевирин тургузар эргени оларга берген. Бот-орулга-чарылгалыг харылзааларның ажыктыг хевири болур ниити орулга барымдаалап төлевир кылыры калбаа-биле нептерээр. Өг-бүле болгаш хууда керээ-биле ажылдаарынга моондактарны чайлаткан, камналгалыг чорукту деткиир кескү хемчеглерни ажыглап кирер. Коллективтен шаңнаалы-биле камнап алган хөреңгилериниң 70 чедир хуузун үндүрүп болур. А ажыр чарыгдалды ажыл төлевириниң база материалдыг идиг бериишкин фондуларындан дугаар апаар. Натура-биле төлээриниң ролю улгадып турар.

Кодээ удуртукчуларының болгаш специалистерниң ниинатыпазынга делгем орукту ажытпышаан, партия болгаш чазак сөөлгү түңнелдер дээш оларның харысалгазын бедидер талазы-биле хемчеглерни баш удур алган. Продукция дээш доктааткан өртек талазы-биле агроүлетпүр бүдүрүлге командирлеринге болгаш технологтарга ажыл төлевирин киирген, үзе санаашкынга чедир шалының 80 хуузу хемчээлге авансызын бээр. Ол категорияның ажылдакчыларын шаңнал-мактаарын база чурумчуткан. Хөй санныг көргүзүглерниң орнунга кол ниити көргүзүгнү доктаадып тургускан, ол дээрге — ооң мурнундагы беш чылдарга деңнээрге орулгалыг болуруунуң чедип алдынган деңнели болгаш продукцияның немелде өзүлдези-дир. Бүдүрүлгелерниң болгаш агроүлетпүр органнарының удуртукчуларының болгаш специалистерниң ажыл төлевирин сөөлгү түңнелдерин барымдаалап тургузар.

Акшаландырылгазы болгаш чээли бээр талазы-биле доктаалда көрдүнген хемчеглер колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарынга база дузалаар. Агроүлетпүр комплекизинде калбарар дагын бүдүрүлге Курбанкының хууда акша-хөреңгилериниң болгаш чээлилериниң күзели-биле холдай боттаныр ужурлуг. Бюджет талазы-биле акша-хөреңгини катап хуваар эргени агроүлетпүр органнарынга берген. Бюджетке төлелгелер чуруму өскерлир. Колхозтардан олча-ажык үндүрүү мыкаш, черни чоп ажыглаарын, курлавырлар-биле хандыртынганы барымдаалап көрген беш чылдың чылдар аайы-биле доктаамал нормативтерни ёзугаар оларны тургузар. Чээли бээр чуруун сайзыраңгайжыдыр, күрүне чөлээзин чоп ажыглаар дээш харысалга бедиир.

Кодээ тудугга, ооң иштинде капитал салышкыннарынга колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр органнарының эргелери боттуу-биле калбарган. Албан-дужаал даңзыларын бадылаарының чуруму өскерилген, бо таварылгада совхозтар, колхозтар, өске-даа бүдүрүлгелер удуртукчуларының бот-тускайлаң чоруу дыка бедээн. Шиңгээттинмээн капитал салышкыннарын планнаттынган өске-даа объектилерже агроүлетпүр органнары эде хуваап болур.

Экономиктиг механизмни сайзыраңгайжыдар талазы-биле кол сагыш салыышкын, ону шын ажыктыг башкарып чорудары дээш харысалга ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнге, АҮК эргелелиниң өске-даа органнарынга онаажыр. Айыттынган чүүлдүң боттанган турарын чедип алыр дээш, удуртулганың стилин болгаш арга-хевирлерин шиңгыы өскертири, эде тургузуушкунуң амыдыралчы, тодаргай херээ ажык чок, хөй-ле курал-суглаа эрттирип шуудаары-биле, чогаадыкчы хевирлиг ажылдаан шинчилиг көстүрү-биле солууру дээш мыкаш кандыг-даа оралдажылышкынны шиитпирлап-биле буруу шавары чугула. Өскерлиишкин экономикага боду ала-чайгаар болу бербес дээрзин угаазы чогуур. Ону чүткүулдуг, шудургу боттандырар херек. Агроүлетпүр каттыжышкыннарының болгаш комитеттериниң ажылдакчыларының хүлээлгези — бүдүрүлгеже хаанылааны, экономиканы мык билири, ажыл-херектериниң байдалынга идепкейлиг салдар чедирери.

Кодээге ажыл-агыйны эргелеп башкарарының байдалдары үндезини-биле чаартынып турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның, агроүлетпүрнүң өске-даа звеноларының ажылынче кайы-хамаан чок холгаарлаар чорукту болдурбас херек. Партия, совет органнар ол дээш контрольду күштелдирер ужурлуг. Ажыл-агый удуртукчуларының ажылынче шуут холгаарлай бербейн, а тургустунган айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле оларга дузалаары, бүдүрүлгени идепкейлиг, арга-мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаары чугула. Кодээ ажыл-агыйга бөгүнде идепкейлиг ажылдаарынга сонуургалдыг, бедик мергежилдиг, чогаадыкчы салым-чаяанныг кижилер кажангызындаа артык херек дугайында партияның XXVII съездизиниң айтыышкыннарын барымдаалаар херек. Экономика талазы-биле эде тургузуушкунга бодаарга, психология талазы-биле эде тургузуушкун оон-даа артык чугула.

Агроүлетпүрге кым-даа болуп ажылдаза, ооң экономиказын быжыглаарынга эвээш-биле-даа бол үлүүн ол киирер хүлээлгелиг. Хамыктың мурнунда — хову-шөлдерге болгаш фермаларга ол шалыпчы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг. Агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезин дүргедедир дугайында, аъш-чемниң янзы-бүрү продуктулары-биле ажылчы чоннуң херегледдерин долу хандырар дугайында партия болгаш чазактың сагыш салыышкынынга ол төлептиг харыы болур.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

ОЛ ДУГАЙЫН СЪЕЗДИГЕ ЧУГААЛАП ТУРГАН

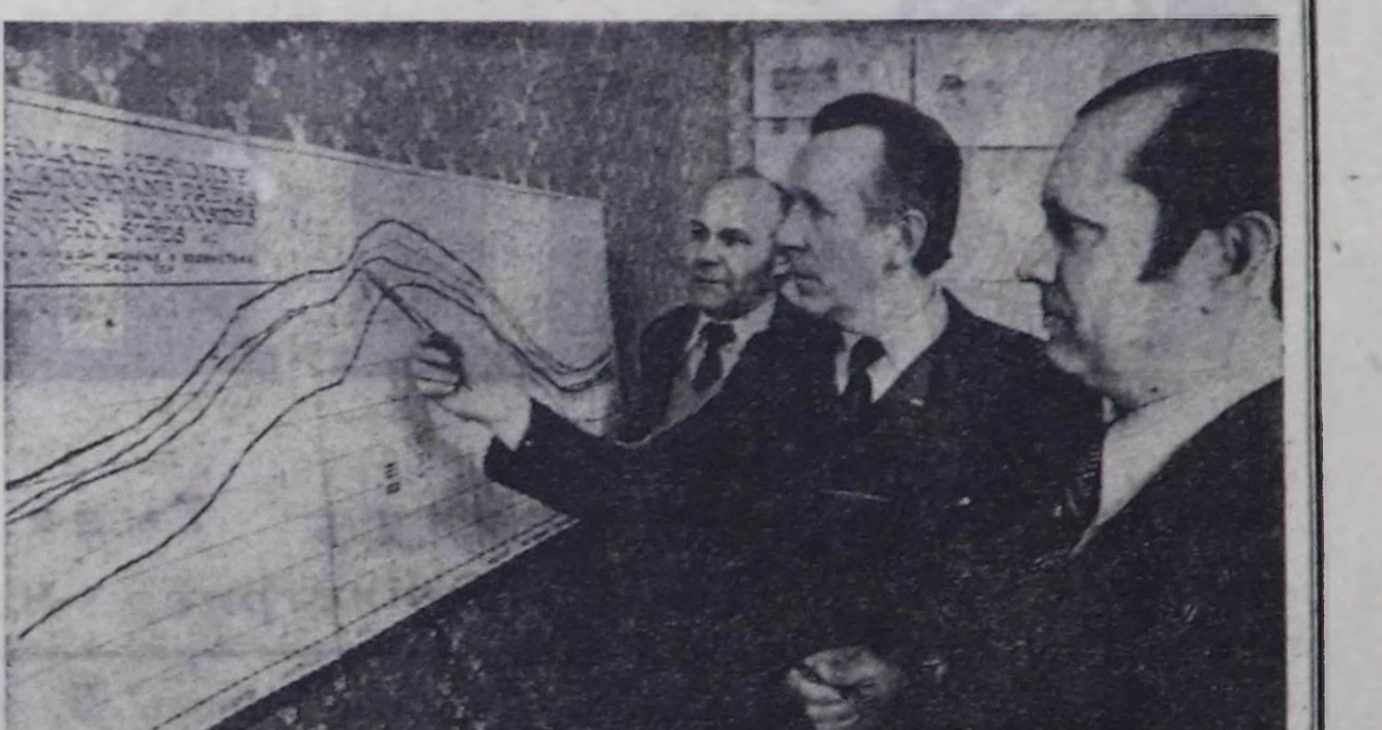

ЭСТОН ССР. Эстонияда чоруткан агроүлетпүр комплекизин тургузар талазы-биле шенелде кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш кедилиин көргүскен деп, СЭКП-ниң XXVII съездизинге демдеглээн. Агроүлетпүрнү тургусканындан бээр үш чыл иштинде республикага кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери 11,2 хуу өскен. Эстонияда чаңгыс-даа карылгалыг ажыл-агый артпаан.

Республиканың агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилери келир часты күш-ажылчы эки хөөн-биле уткуп турарлар. XII беш чылдың бо чылында социалистиг бедик хүлээлгелерни алганнар. Мал ажылын, ылаңгыя, сүттүг мал азыраарын хөгжүдеринге онза кичээнгейни үндүрер. Ооң продуктулуун көдүрер болгаш инек бүрүзүнден 4070 килограмм сүттү саап алырын шиитпирлээн.

ЧУРУКТА (солагай талазындан оң талазынче): ЭССР-ниң Курагроүлетпүрүнүң парткомунуң секретары В. Поляков, мал ажылының продукциязын бүдүрер талазы-биле эргелелдиң эргелекчизи Ю. Рейнольд болгаш республиканың Курагроүлетпүрүнүң мал ажылының талазы-биле кол специализи Р. Тухерм оларның он бирги беш чылда, бо чылдың баштайгы айларында республиканың ажыл-агыйларында сүт саалдазының графиин сайгарып көрүп турары.

Л. МИХЕЛЬСОННУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДҮВҮРЕНЧИГ БАЙДАЛ

● Эки ажылдаарга ажык чок апарган. Чүге? ●

Туранның хлеб заводу Бии-Хем районда улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи. 37 кижи составтыг коллективтиң ажылы эрткен чылын эки болуп, продукция бүдүрериниң-даа сайгарарының-даа планныг онаалдаларын 106,7 хуу кылдыр күүсеткен. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылынга заводтуң планын эрткен чылда херек дырында ажылдан кылганынга деңнээштир тургускан. Ам түңнелдер кандыгыл? Январының планын хлеб заводунуң коллективи дөңгүп-ле күүсеткен, а кварталдыын боттандырып шыдавайн барган. Кандыг чылдагааннарның уржуундан заводтуң ажылы суларааныл деп айтырыглыг чеде бергениле мен.

Баргаш баштай эскерген чүүлүм — хүнде бир ээлчег чеже тонна хлебти быжырып үндүрери — деп чиктиг айтырыгны заводтуң хоочун ажылчыны, технологтуң хүлээлгезин күүседип турар Т. Кочеткова биле техник-технолог А. Тулуш оларның чугаалажып турарлары болду. Шынап-ла элдеп. Тургустунган бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле шиңгээдип, болдунары-биле эң хөй хемчээлдиг продукцияны бүдүрүп үндүрер эвес чүве бе? А чүге бо заводта бир ээлчег хонукта 3-4 тонна хлебти быжырып болур хирезинде 2 тоннадан көвүдетпейн турарыл?

Хамык ужур белен продукцияны сайгарар черлериниң аңаа херегледдиң кызырылгазында. Эрткен чылын Кызылдың хлеб заводунуң ажылы шуудап чадап, четчир продукцияны чурттакчыларга чоогта бербейн турганындан Туранның хлеб заводунуң продукциязын Кызылче база чорудуп турган. Ол ышкаш Ээрбек биле Сесерлигниң чурттакчыларын база-ла Туранның заводу хандырып турган. Ам ол черлерже Турандан хлеб сөөртпестээн. Бо чылын план эрткен чылдың деңнелинден 22 муң рубль өскен, а херегле эвээжээн.

Белен хлеб продукциязын алыр херегленчи тывылбас болза, ол дораан үрелип каар, күрүнеге дорт когарал болур. Чогум-ла ооң ужурундан Туранның хлеб заводунуң ажылы шуудап чадап, план күүселдезинге бергедээшкиннер болуп турары ол. Заводтуң бүдүрүлге күчүлериниң чүгле чартык кезээ ажыглаттынып турар, ооң ажылының план-экономиктиг көргүзүглери кудулаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер байтык, ону өстүрбезиниң хемчеглерин алыр ужурга коллектив таварышкан. А ол чорук ажылдакчыларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар тура-соруунга черүшкек болуп, күш-ажылчы иштики таарымчалыг эвес байдалды тургускан. Ажыл төлевири кудулаан, а моральдыг чидириглерниң үнези оон черле дуглавас.

Бо бүгүнү эрткен чылын-на, 1986 чылдың планнарын тургузуп тура, мурнундагы Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу, амгы Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелели өөренип көөр, бүдүрүлге биле херегледдиң аразында деңзигүүрнү планнаашкын чадазында-ла шын тургузар турган.

Бир тээ план бадылаттынган болганда, ону күүседири албан болтай. Тургустунуп келген байдалды хлеб заводунуң удуртулгазы-даа, партияның Бии-Хем райкому болгаш райпотребсоюз-даа сайгарып, ону эдериниң аргаларын чугаалажып турган. Ол кандыг аргалары?

Хлебти хол-биле быжырар аргаже шилчип болур. Ол таварылгада хлеб кылыглаарының шынары экижир ийик. Ынчалза-даа бо чылын ол аргаже шилчиттинмес, оон ыңай тургустунган дериг-херекселдерни долу эвес ажыглаар, технологияны үндезини-биле өскертир апаар-дыр. Бир тээ, улуг хлеб заводун тудуп болганда, хол-биле быжырар аргаже шилчири база эткаарлаашкынга дөмей-дир. Ынчангаш, бо салаа байдалды эдеринге таарышпас хире, ынчалза-даа ону база өөренип көөрү артык эвес.

Кол шиитпирлээр айтырыг — заводка херегленчилерни быжыглаары. Бир чедимче чок чүүл — заводтуң бодунда быжыглаан хлеб сөөртүр машинаның чогу. Бо айтырыгны заводтуң чагыртканы Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелели чогумчалыг шиитпирлээри чугула-дыр. Ам дээрезинде хлебти болгаш хлеб-булочка кылыгларын заводтуң кол херегленчизи — райпо үндүр сөөртүп турар. Булочка кылыгларын нежээликтей быжырар, ол үеде райпо транспорт бербейн турарындан, чүгле эртен сөөртүр, ооң ужурундан шынары кудулаар.

— Бодувуска машина турган болза, Аржаан чижектиг ырак суурларже хлебти болгаш ында бүдүрбейн турар булочка кылыгларын шалыпкын сөөртүп, продукциявысты сайгарарын көвүдедип шыдаар бис — деп, завод директору В. Доронин чугаалаан.

Бии-Хем районда хлеб заводундан аңгыда, райпога хамааржыр пекарнялар хөй. Район болгаш хлеб заводунуң сонуургалдары үскүлежи берген таварылгада, база-ла хлеб заводунга «аарышкылыг» болуп турар. Чамдык пекарняларны хаггаш, чоннуң хлеб-биле хандырылгазын заводту дамчыштыр чорудуп болгу дег.

Чиг эт-биле хандырылга багай. Продукцияның ассортиментизин калбартырынга, шынарын экижидеринге шаптыктап турар бир шаптараазын ол. Март айда чиг эт четпес келген ужурундан план күүселдезин бергедеп турар деп, ажылчыннар чугаалады. Тула прянигни чижектиг чаа кылыгларны бүдүрер дээн оралдажышкыннарның бүтпейн турар чылдагааны— чиг эттиң чогу.

Заводтуң удуртулгазы берге байдалдан уштунар дээш хемчеглерни шыдаар шаа-биле ап турар. Булочка кылыгларын бүдүрерин көвүдедир, оларны чон алзын дээш шынарын экижидер деп шиитпирлээн. Белен продукцияның шынарын хынаар 4 кижи составтыг контролёрлар бөлүүн тургускан. Продукцияны 8 баллдыг система-биле үнелеп турар. Ай төнчүзүнде эң хөй балл чыып алган ээлчегни шаңнаар. М. Лихачева, О. Сумба оларның ээлчээниң ажылы эки, быжырган хлеви амданныг, чаагай.

Хлеб заводунда тургустунуп келген байдал дүвүренчиг-дир. Эки ажылдаар деп чүткүл коллективте бар-даа болза, ону шеглээр ужурга таваржып турар-дыр. Бо бүгүнү Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелели сайгарып көргеш, байдалды эдер талазы-биле дүрген хемчеглерни алыр ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузулганы чедип ап, тывыңгыр, ажыл-агыйжы чорукту илередири чогумчалыг. Заводтуң дирекциязы эргелели-биле дугуржуп тура коллективти дүвүрээн турар айтырыгларны шиитпирлээриниң боттуг хемчеглерин алыр хүлээлгелиг.

Н. КУУЛАР.

Таңдының Межегей суурда орус, тыва, хакас, бурят дээш бистиң Төрээн чурттувустуң өске-даа национальностарының улустары чаңгыс ог-бүлениң кежигүннери дег эптиг, найыралдыг ажылдап, чуртап турар. Оларның аразында Анастасия Михайловна биле Ян Кузьмич Селиновтарның интернационалчы ог-бүлези база бар. Ян Кузьмич — эстон, Анастасия Михайловна — орус. Олар 1976 чылда Красноярск крайдан, ажыл-амыдыралының аайы-биле, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка көжүп чедип келген. Совхозтуң дирекциязы оларны бызаа ажаакчылары кылдыр хүлээп алган.

Алызындан күш-ажылга тура-соруктуг ог-бүле оңгу болгаш он бирги беш чылдарда немелде деңзи алыр талазы-биле планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен, республиканың мурнакчыларынче одурууга үнген. Бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш улуг бызаа ажаакчызы Я. К. Селянов 1983 чылда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң мөңгүн, а 1985 чылда алдын медалы-биле шаңнаткан. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткени дээш ол «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Ян Кузьмич 1985 чылдың түңнелдери-биле республика чемпиону атка төлептиг болган.

— Силерниң күш-ажылчы чедиишкиннериңерниң чажыды чүдел?— деп, оон айтырдывыс.

— Мында кандыг-даа чажыт чок, бүгү чүве чүгле бодунуң онаашкан ажылынга кызымаккайындан хамааржыр. Кол кичээнгейни бызааларның ажаалда, чемгерилгезин зоовеиеринарлыг негелделер ёзугаар чорударынче угландырып турар бис. Чаа төрээн бызааларны 15 хонук чедир доруктурган, өске бөлүкче шилчидип берип турар бис. Бо үениң иштинде чаш бызааларга чүгле незиниң сүдүн ижиртир. Оон ыңай бир чугула чүве — бызааларның кажаазын кезээде арыг-силиг болгаш чаңгыс аай температурага тургузары — деп, Ян Кузьмич харыылады.

Республика чемпиону ам он ийиги беш чылдың бирги чылында бир дүн-хүнде немелде деңзини 800 грамм чедирер бедиткен хүлээлгени алган.

ЧУРУКТА: А. М. болгаш Я. К. Селиновтар.
К. ООРЖАКТЫҢ сөзү болгаш фотозу.

ИВИЖИЛЕРГЕ ТААРЫМЧАЛЫГ

Тожу районда «Май 1» совхозтуң Мөңгүн-оол Оюнга удурткан аныяк тудугжулар звенозу чурттаалга бажыңнары, инек кажаалары тудар планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип келген. Тудугжулар кылган ажылының шынарынче улуг кичээнгейни салып турар. Ажылдың темпизин дүргедедип турган, тудугжу звенонуң тудугжулары он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседирин шиитпирлээн.

Тудугжулар сөөлгү ээ болуп, бо чылдың үш айларында ыяш хөй чурттаалга бажыңнарын, аныяк инектер азыраар инек кажааларын эки шынарлыг тудуп, комиссияга хүлээдип берген. Звенонуң тудугжулары ам Улуг-Даг ивижи фермазының аъш-чем шыгжаар складын, бир чурттаалга бажыңын, чунар-бажыңны тудары-биле Буулгаай деп черде барган. Ону тудуп, ажыглалга киирген соонда ивижилерге ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунар.

Д. АЙР-САНАА.

АКТИВ СЕМИНАРЫ

СЭКП Эрзин райкому районнуң идеологтуг активиниң семинарын чоокта чаа организастап эрттирген. Партия организацияларының секретарьлары, лекция пропагандазының черде организакчылары болгаш совхозтар директорлары семинарга киришкен.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтыышкыннарынга дүүштүр ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге лекция пропагандазының ролюн бедидер талазы-биле партийжи удуртулганың сорулгаларының дугайында» партия райкомунуң ийиги секретары К. Моө семинарга илеткел кылган.

«Лекция бүрүзүнге белеткенириниң болгаш ону канчаар номчуурунуң методиказының дугайында» СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Д. Дамба-Хуурактың лекциязын, «Лекция пропагандазының организакчыларының чаа негелделерге дүүштүр сорулгаларының дугайында» «Билиг» ниитилелиниң район организациязының харысалгалыг секретары Д. Чалзырайның илеткелин болгаш делегей байдалының чамдык айтырыгларының дугайында лекцияны идеологтуг актив семинарының киржикчилери база дыңнаан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Ч. Моңгуш семинарның түңнелинде чүве чугаалаан болгаш партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районнуң партия организациязының ээлчеглиг тодаргай сорулгаларынга доктааган.

(Бистиң корр.).

ИЙИГИ ЧЕРДЕ

Людмила Сандан-оол «Шамбалыг» совхозтуң сүт-бараан фермазында сес чыл саанчылап турар. Ол кызымак ажылдап, ийи түңнелдерни чедип ап келген.

Комсомолчу саанчы он бирги беш чылда бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааны дээш ВЛКСМ ТК-ның «Беш чылдың шалыпчызы» деп херек демдээ-биле шаңнаткан. Ол ам бо чылдың эрткен айларының түңнелдери-биле коллективинде ийиги черде чоруп турар.

С. МОНГУШ.
Кызыл район.

МАЛЧЫННАР ЧУГААЛАШКАН

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Чодураалыг-Сайыр хойжу бригаданың хуралы болуп эрткен. Хуралга чазаглаашкынны организастыг эрттирериниң база кыштаглары келир кышка белеткээриниң дугайында болгаш өске-даа айтырыглары чугаалашкан.

Бригадир С. С. Ооржак хөй оолдаашкынның байдалы-биле чыылганнарны таныштырган. Эрткен чыл-биле деңнээрге, бо чылын малчыннарның көргүзүглери эки.

Кодаңнарда хойларның 90—100 хуузу оолдапкан. Малдың чаш төлү онча-меңди, деңгели эки.

К. ООРЖАК.

САКМАНЧЫЛАР СЛЁДУ

«Чодураа» совхозтуң Культура бажыңынга сакманчылар слёду болуп эрткен. Совхозта профэвилел комитединиң даргазы Б. Кежиң-оол мал кыштагладышкынының ниити байдалын болгаш чаш төлдү ажаап өстүрүп турарының дугайын чугаалаан.

Сакманчыларның арыннарында өөрүшкү чайнап турган, олар бо кыжын эрестиг ажылдааннар. Бөттүрның кодаанларында малчын сакманчылар-даа, суурдан барган сакманчылар-даа малдың чаш төлүн меңди ажаап алыр дээш кызымаккай болганнар. Өг-бүлелери-биле барып хураган өстүрүшкен Чараш-оолдар, Довуулар база аныяк сакманчы оолдар В. Шалык, М. Сүлдүм, В. Долгар, Х. Даржаа дээш өскелерниң-даа аттарын ол адаан.

Төрүүр чүс хойга онаалтыр ам И. Данзурун 105, Б. Ойдуп 100, Б. Шокар-оол 90, О. Даржаа 87 хураганны алгаш, эки көргүзүглүг болуп турарлар.

Мурнакчы 38 сакманчыга 25-тен 100 рубль чедир шаңналдарны тывыскан. Н. Шокар-оол, П. Ойдуп, З. Минчей, С. Балдыржаа, С. Эртине дээш өске-даа сакманчылар чүстен ийи чүс чедир хураганны доруктурганнар.

Малдың чаш төлүнүң ажаалдазынче хайгаарал-кичээнгейни, ылаңгыя часкы бо хүннерде бичии-даа кошкадыын болбазының дугайын, специалистерниң, малчыннарның харысалгазын каш катап угаттырары слётка чугаалашкан.

А. МАКСЫР.
Тес-Хем район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

МЕХАНИЗАСТААШКЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Кодээ ажыл-агый экономиказының хөгжүлде темпизин дүргедедири, ону шаалыңчыдарының айтырыы материал-техниктиг баазаны быжыглаарындан, кодээде күш-ажылдың энергия база машина-техника-биле хандырылгазындан, долу механизастаашкындан бүрүн хамааржыр. Бүдүрүлгени механизастаары чүгле ажыл-агыйларның экономиказын көдүрерингe эвес, харын социал ужур-дузалыг фактор болуп турар. Ол дугайын СЭКП-ниң XXVII съездизинге онзалап айыткан.

Мону барымдаалаан, Херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, ие-чаш камгалалының айтырыгларының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиязы Тес-Хем, Эрзин база Өвүр районнарының ажыл-агыйларынга мал ажылының механизастаашкынының деңнелиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Илеткелди Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң даргазының оралакчызы С. М. Мешкорудников кылгаш, ол ажылдар иштизи-биле ук районнарда дыка кошкак дээрзин чугаалаан. Сүт-бараан фермаларында колдуунда херээженнер ажылдап турары билдингир. Ынчалза-даа оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар дыка четпес. Чижээлээрге, Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында мал ажылын комплекстиг механизастаашкынының деңнели чүгле 4,9 хуу, а Эрзинде оон-даа куду—1,4 хуу болуп турар. Өвүр районда «Коммунизмче оруң» совхозтуң Кужур-Чыраа фермазында комплекстиг механизацияның дериг-херекселдерин каш удаа эттээ тургускулаан, ынчалза-даа оларны амдыгаа чедир долу ажыглап чадаан. Шак ындыг байдал Тес-Хем районнуң «Кызыгаар» совхозта база бар.

Тес-Хем биле Эрзин районнарының совхозтарында мал кажаалары тударының пландары чылдың-на күүсеттинмейн турар. Чижээ, «Мөрен» биле Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтарда кайызынга-даа 400-400 инек кирер кажааларның тудуу саадаан. Үүрмек, бичии чүүлдерге чылдагааннап алгаш, чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери ниити саарын база мал [illegible] механизастаарның аргалар [illegible] комиссия хуралынга тодаргай чижектер-биле айыткан. Чижээлээрге, Эрзинде «Мөрен» совхозка 1984 чылда-ла инек саар «ДС-3» маркалыг деригни берген турда, ону мынчага чедир эдип тургуспаан.

Оон аңгыда шээр малдың кажааларының кержеңик хоптарары берге ажыл болуп артышаан. Ону механизастаар болуруунуң аргаларын база-ла бодавайн турар.

Кандыг-даа планныг даалгаларны күүседиринге контрольду кижи ойнаар ужурлуг. Ындыг турбуже, үстүнде адааныавыс районнарның барык бүгү фермаларында малчыннарның дыштаныр өрээлдери, чунар черлери, кызыл-булуңнар чок болуп турар. Совхозтарның дирекциялары болгаш профэвилел комитеттери коллективтиг керээлерни чарып тура, күш-ажыл камгалалының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылбайн, оон уламындан аңаа көрдүнген акша-хөреңгини чылдан-на чедир чарыгдавайн турар. Ол ышкаш механизмнерни айыыл чокка ажыглаар талазы-биле кижилерни томуйлаараа болгуваар.

С. М. Мешкорудников оон аңгыда үстүнде адааныавыс районнарның мал ажылын механизастаарын хөгжүдер талазы-биле республиканың Агроүлетпүр комитеди кандыг ажылдарны кылыр деп турарын комиссия кежигүннеринге дыңнаткан. Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунга мал чемин үлээр деригни берген, ол ышкаш ында Хараал-Тей сүт-бараан фермазында сүт блогунуң бүгү-ле механизмнерин ажылдаткан. Оон аңгыда Эрзинниң «Чаа орук», Тес-Хемниң «Кызыгаар» совхозтарының сүт-бараан фермаларында комплекстиг механизацияны бүрүн ажыглаары-биле материалдарны болгаш дериглерни четчелей үндүрүп берген.

Тес-Хем, Эрзин база Өвүр районнарының комплекстиг механизастаттынган фермаларынга дериглерни хайгаараары-биле техниктиг хандырылганың пунктуларын дериг кылып турар. Оон аңгыда ферма ажылдакчыларын ук дериглерни ажыглап билир кылдыр өөредири көрдүнген.

Бо айтырыгны чугаалажыырының мурнунда комиссияның чамдык кежигүннери боттарының районнарында сүт-бараан фермаларынга барып, ында механизастаашкынның байдалы-биле таныжып көрген. Хуралга санал бергилээн комиссия кежигүннери А. Моңгуш, Е. Смирнова, В. Кужугет, В. Дүдүрей олар Өвүр, Бии-Хем, Барыын-Хемчик база Каа-Хем районнарының мал ажылында механизация талазы-биле чамдык четпес чүүлдерге доктаагылаан.

Доктаамал комиссияның хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Н. С. Бойду, Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң даргазының бирги оралакчызы — Тыва АССР-ниң министри И. М. Суванди олар киржип чугаалаан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле комиссия чогуур шиитпирни хүлээп алган.

Делегейниң кадыкшыл хүнүнге

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ АЖЫКТЫГ

Бо чылдың апрель 7-де, кадык камгалалының Бүгү-делегей организациязының инициативазы-биле бүгү чурттарга Делегейниң кадыкшыл хүнүн демдеглеп эрттирер. Ооң кол девизи: «Амыдыралдың кадык хевири: кижи бүрүзүнге ажыктыг».

Эртем ажылдакчызы Р. Селивановaның арагалаашкын болгаш алкоголизм айтырыгларының Эмнелге-биологтуг Бүгү-эвилел эртем-шинчилел төвүнүң директору ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги Г. В. Морозов-биле беседазын номчукчуларның кичээнгейинге барааалгаттывыс.

Чоннуң кадыкшылының дугайында айтырыг бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың кичээнгейиниң төвүнде турар. Аарыгларны болдурбас, кижи бүрүзүнүң кадыкшылын быжыглаар, бойдусту камгалаар талазы-биле хемчеглер күштелип турар. Кижиниң амыдыралының таарымчалыг болурунга күш-культура болгаш спорт-биле өөнүктежири, өйлүг чемненири, багай чаңчылдардан адырлыры дыка дузалаар. Ол-ла бүгү айтырыгларга бо чылдың апрель 7-де демдеглеп эрттиреривис — Делегейниң кадыкшыл хүнү тураскааттынар болгай.

— Амыдыралдың кадык хевириниң боттанырынга кол чери арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел ээлээр болгай. Аңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур ол?

— Ийе, алкоголь чоннуң кадыкшылынга, чүгле амгы эвес, а келир үеде салгалдывыска улуг айыылдыг чедирип болур. Ол ниитилелге база улуг хоралыг. Кижиниң организминде алкогольдан хораннанмайн баар хире чаңгыс-даа орган чок. Арагачыларның ажы-төлү кадык эвес төрүттүнер дээрзин шинчилелдер бадыткап турар. Ол уругларның өзүлдези дыка хажыдыышкыннарлыг болур. Ынчангаш амыдыралдың кадык хевири дээш демисел — совет кижи бүрүзүнүң кадыкшылы дээш демисел-дир.

Арага ижерге кайы хире хоралыг дээрзин кижи бүрүзүнүң угаан-бодалынга сиңирип тайылбырлаары, билиндирери чугула. Кижиниң чуртталгазын алкоголь дыка кызырар дээрзин билбестер дыка хөй.

Ийиги кол айтырыг — уругларның чаш чылдарында-ла арагаже сундуктар чоруун болдурбазы. Чажырганш канчаар, бажыңга, өг-бүлеге-ле уругларга, школачыларга арага амзады бээр чоруктар бар болгай. Ол бүгүнү улуг улус баштап турар.

Уругларны ийи аңгы бөлүкке чарып турар бис. Ада-иези уругларны көрүп турда-ла бажыңынга арагалап турар болгаш шампанское, кызыл-арага, пиво ышкаш арагаларны уругларынга амзадып турар болза, ындыг уругларны бирги бөлүкке хамаарыштырып турар бис. Чаш организм аажок кошкак, алкогольга дораан алзып болур. Уругнуң өзүлдезин баштайгы үеде аңаа ышкаш сагындырза-даа, ооң организми чоорту кошкан, өзүлдези оожумнаар.

Ада-иелери алкогольдуң хоразын билир, уругларын оон аажок камгалаза-даа, арага ижеринге хандыкшаан өөрүнүң багай үлегерин эдерип, олар ышкаш арага ижиксээр уругларны ийиги бөлүкке хамаарыштырып турар бис. Ындыг уруглар бисти аажок дүвүредип турар. Ындыг таварылгада чамдык ада-иелерден айтырыгны шыңгыы тургуваар. А чамдыктарынга дузалажыры чугула. Бир эвес арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң кежигүннери ындыг уруглар, харын-даа ада-иелер ортузунга пропаганда ажылын чорудар болза, улам эки болур ийик.

ССРЭ-ниң Профтехөөредилге талазы-биле күркомитеди, Чырыдыышкын министерствозу, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу алкогольдуң айыылының дугайында кысқу тайылбырлыг чүүлдерни школа программазынче киирери чугула болуп турар, ол бүгүнү өөреникчилерге башкылар чедирер болгай. А өөреникчилерниң арагага хандыкшып бар чыдарын башкылар аңаа-ла көрүп турбазы билдингир, олар-биле ажылды күштелдирери чугула.

— Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле доктаалды хүлээп алгандан бээр ам чартык чыл ажа берди. Ооң түңнели кандыг болуп турарыл?

— Түңнелдер бар, ол дугайын бистиң хайгааралдарывыс бадыткап турар. Хамыктың-на мурнунда — прогулдаар чоруктар дыка кызырылган, бүдүрүлгеге брак кылыр чорук эвээжээн, ынчангаш херектиң экономиктиг талазы экижээн, автооруктарга озал-ондак эвээжээн, кемдеп-бертинер чорук дыка кызырылган. Кудумчуларга болгаш хөй-нити черлеринге чурум-сагылга экижээн, арага, водка садыглаарының саны кызырылган, араганы бүдүрери болгаш ону садары дыка эвээжээн.

Арагачыларны ийи бөлүкке чарып турар: чамдыктары араганы чанчыл ёзугаар — кудаларга, кежээлерге, байырлалдарда ишкилээр, чамдыктары — «ногаан чыланның» аспаанче кире бергилээннер, өскээр чугаалаарга, олар арага чокка чурттай албас хире апарганнар. Хайгааралдардан алырга, баштайгы бөлүктүң кижилери дыка эвээжээн, ол көнчүг эки, а ийиги бөлүктүң кижилериниң саны оожум эвээжеп турары дыка дүвүренчиг. Маңаа чүгле эмнээшкин херек, чүге дээрге, оларның организми алкогольдуң салдарынга шуут алзыпкан-дыр. Баштайгы бөлүкке хамааржып турар кижилерниң саны дыка эвээжедири чугула, чүге дээрге, арагага хандыкшыырлар олардан эгелээр болгай. Алкоголизмге удур демиселде бергелер амдаа бар, ынчалза-даа чамдык чедиишкиннер чедип алдынган, ону моон соңгаар-даа хөгжүдер апаар бис.

— Георгий Васильевич, ооң биле черлелештир харын силерниң удуртуп турарыңар төптү тургусқан ыйнаан але?

— Ындыг. Кандыг-даа аарыгны эмнээриниң мурнунда, ону өөренип, тодарадып көөр болгай. Алкоголизмге ол база хамааржыр. Бистиң төптүң үш килдистеринде ол бүгүнү өөренип көрүп турар. Ол аарыгның үндезинин өөренип көөрүнге нейрофизиологтар, нейрохимиктер, биохимиктер, генетиктер, иммунологтар болгаш оон-даа өске специалистер киржири чугула.

— Амыдыралдың кадык хевиринге — күш-культура, спорт, уран чүүл, литература болгаш оон-даа өске чүүлдер дузалаар болгай. Бодунуң физиктиг өзүлдези-биле черлелештир ол бүгүнү кижи бодунга холбаштырып чоруур болза эки ыйнаан?

— Ындыг. Уругларны школачы чылдарында-ла күш-культураже болгаш спортче хандыкшылдар, оларны уран чүүлге, литературага ынак болурунга чаңчыктырар херек. Амдыгаа чедир спорт залдары, спорт шөлдери, мастерскаялар чок школалар бар дээрзинге кижи безин бузурекcевес-тир. Бодап көрүңер даан: спорт залы чок школа дээрге, уругларның хостуг үезинде чыглыр, ойнаар чери чок, дүдүу школа ышкажыл. Уругларның ойнап-хөглээринге, дыштанырынга херек чүүлдер бар болза, оларның «столга чыглыр» үези безин турбас болгай.

— Арага ишпес чорук дээш демиселдиң бүгү-эвилел эки тура ниитилелин тургусканы арагалаашкынга удур демиселдиң кол чүүлү болган болгай. Ооң көргүскен эки талалары бар бе?

— Бар болбайн канчаар. Ол ниитилелдиң чер-черде мүн-мүн кежигүннери амыдыралдың кадык хевирин пропагандалап турарлар. Ол ажылды чүткүлдүг чорудары кижи бүрүзүнүң херээ-дир. Ажыл-биле чугаалаарга, бистиң сорулгавыс билдингир: амыдыралдың кадык болгаш эрээр хевирин тургузар, араганың бистен кезээде адырлып чоруурун чедип алыр. Ол — кижи бүрүзүнге ажыктыг!

АРГА-ДУРЖУЛГА СОЛЧУП...

Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының планы ёзугаар бистиң республикадан спорт делегациязы Моол Арат Республиканың Завхан аймаанга арга-дуржулга солчуп четкеш келгеннер. Хостуг хүрешке РСФСР-ниң алдарлыг тренери В. М. Оюн, Шагаан-Арыг хоорайда элээди болгаш бичии оолдарның спорт школазының директору, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Н. И. Монгуш, Эрзин районнуң спорт чөвүлелиниң даргазы Ш. Г. Ала база бо одуругларның автору аңаа чораан нар.

Кол сорулгавыс болза арга-дуржулга солчулгазы, хостуг хүрешке практиктиг дуза чедирери турган.

Бисти кызыгаарга аймактың спорт комитединиң даргазы С. Даваажав, хүрештиң улуг тренери А. Юнрен олар уткуп алганнар. Таныжып, чугаалашканывыс соонда оруувус уламчылаажывыс. Баян-Тес сумуга дүъштедивис. Хонарыбиле кежээликтей бергенде Түдевтей сумуга халдып кирип келдивис. Бо суурнуң клувунга спортчу найырал кежээзи болган.

Күш-культура болгаш спорттуң бистиң республикада сайзырап турарының дугайында кыска таныштырылганы кылдывыс. Түңнелинде сумунуң бот-тывынгыр артистериниң концерти болган, бистер база аңаа олар-биле кады каш номерни көргүстүвүс. Ол кежээ моол хүрешке маргылдаа база болган.

Эртенинде, дүъш үезинде, Завхан аймактың төвү Улястай хоорайга чедип келдивис. Аймактың удуртукчу ажылдакчылары-биле ужуражып, ажыл-хожулу-биле таныжып, боттарывыстың ажылывыстың дугайында чугаалап берип турдувус.

Ол үеде аймактың бирги чери дээш, хостуг хүрешке элээди оолдарының маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа бистер судьялажып, ийи удаа семинарны база эрттирдивис. Аңаа маргылдаага киржип келген оолдар болгаш тренерлер кириштилер. Тренерлер В. М. Оюн, Н. И. Монгуш хостуг хүрештен аргаларны көргүзүп, чыылганнарга таныштырган.

Ниитизи-биле хостуг хүреш өске хүрештерге болзарга (самбо, дзю-до, моол хүреш) бо аймакта арай кошкак сайзыраанын ол черниң тренерлери биске чугаалап турдулар. Мөгелерниң күш-дамыр сайзыралы эки-даа болза, техниказы, тактиказы шоолуг эвес. Бо талазы-биле боттарывыстың билир чүүлдеривисти көргүзүп, чугаалалдывыс. Ол дээш аймактың спорт ажылдакчылары өөрүп четтиргенин илергейлеп турдулар.

Хостуг хүреш маргылдаазының соон дарый улуг улус аразынга национал хүрежинге маргылдааны эрттирдилер.

Бо таварылгада бистер өөреникчилер болдувус. Бо аймакта МАР-да безин ады-сураа алгаан мөгелер хөй. Чижээ, Моолдуң улуг-улуг маргылдааларынга хүрешкеш, 512 мөгеден 8 болгаш 16 шыырак мөгелерниң аразынга кирип келген, улустуң начыны Балбаяр, дзю-до, самбо хүрештерге аймактың улуг тренери, моол хүрешке аймактың каш удаа чемпиону, аймак арзыланы аттыг Юнрен болгаш өскелер-даа шыырак мөгелер бар. Ол ышкаш аныяк мөгелер, аймак арзыланнары 20 харлыг Хуралбаатор, 25 харлыг Мягмаржав болгаш өскелерни-даа адап болур. Бо удаада Балбаяр шүүлген, Юнрен үжүүр былаашты. Үшкү-дөрткү черлерни Ганхуяг биле Мягмаржав үлешкеннер. Батбаяр биле Юнрен Тывага каш удаа чораан нар. Олар хостуг болгаш тыва хүреше хүрежип, шуглуп-даа тургулаан.

Бистер моол өңнүктеривистиң хүрежин, маргылдааларны кандыг янзылыг эрттирип турарын, оон онзагай байдалдарының дугайында сонуургадывыс.

Дүрүмүнде кол чүүлдер мындыг: шыырак, ат-сураглыг мөгелерниң баштай боттарын черле таварыштырбас. Үш дугаар ээлчегден эгелеп шыырак мөгелер боттары ушуп келген. Хүрежикксээн мөгезин чалап (амалап) алыр. Бир эвес мөге холдары-биле чер даяныр болза, ону октатткан деп санавас, удаштыр хүрежип-ле турар. Дискек-ле дегбес болза, ийи холдап маңнап-даа болур.

Оон ыңай шак көрүп, үе санавас. Судьялар дөрт хоочуга тудуштуруп болурлар. Бир эвес ийи мөге октажып чадап берген болза, оларның октажырын маңнап турбас, дараазында салгыының оңгарлары эгелей бээр.

Хүрежир мөге бүрүзү бодунга ой, чараштыр сырын каан солак-шудактыг болур. Мөге кижи бодунуң содазын көнчүг хуңдулеп, шеверги дүргеш, ынап-ла арыг аржыыл хевирлиг пөс материалга ораап алган кээр. Хүрежип доозупканда база-ла кактап-кактап, ол-ла пөске ораагаш, өг ханазынга азы кандыг-бир бедик черге салып каар.

Моол өңнүктерге барып, күш-культура болгаш спорт ажылынга арга-дуржулга солушканывыс бистерге-даа, оларга-даа ажыктыг болган дээрзи чугаажок.

Дуржулга солчуп чорааныывыстың түңнелиниң дугайында хүреш федерациязының ам болур хуралынга база катап чугаалажыр бис.

В. БИЧЕ-ООЛ,
республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, КАЖАН ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ТЕАТР

Апрель 5-те — Будурулге черлериниң болгаш организацияларның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдезиниң киржикчилериниң түңнел концерти. Эгелээри 10 шакта.

Апрель 5-те — В. Көк-оол. «Хайыраан бот». Эгелээри 19.30 шакта.

Апрель 6-да — Хоорай школаларының бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдезиниң түңнел концерти. Эгелээри 10 шакта. Эстрада ансамблиниң концерти. Эгелээри 17.00 шакта. Ленинград хоорай. «Ак дуннер». Эгелээри 20.00 шакта.

КРУПСКАЯ АТТЫГ БИБЛИОТЕКА

Апрель 6-да — «Космонавтика хүнүнге» тураскааткан беседа. Эгелээри 16.00 шакта.

МАЯКОВСКИЙ АТТЫГ БИБЛИОТЕКА

Апрель 5-те — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарынга холбаштыр беседа. Эгелээри 15.00 шакта.

ТИПОГРАФИЯ КЛУВУ

Апрель 5-те — «Енисей» Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүлүнүң концерти. Эгелээри 18 шакта.

ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУТТУҢ ФИЛИАЛЫ

Апрель 5-те — Ажык эжиктер хүнү. Эгелээри 15 шакта.

КЫЗЫЛДЫҢ АВТООРУК ТЕХНИКУМУ

Апрель 5-те — Тыва электри четкилериниң коллективи-биле волейболга эш хуунуң ужуражылгазы. Эгелээри 16.00 шакта.

КООПЕРАТИВ УЧИЛИЩЕЗИ

Апрель 5-те — «Аныяк ажылчын аңгы бис». Номчулга конференциязы. Эгелээри 19.00 шакта.

Волейболга маргылдаа. Эгелээри 14 шакта.

Делегей медээлери

ЧЕР КЫРЫНГА АМЫДЫРАЛГА ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

Чепсегленишкинниң соксадыры, боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти узуткаарының чорудулгазын тургаан черинден шимчедири дээрге бөгүн эң чугула айтырыг боол турар. Совет Эвилели чогум-на ооң ужурундан чаа-чаа эгелекчи саналдарны үндүрүп, контроль дугайында айтырыг-биле катай хаара ядролуг чепсекти долузу-биле хоруур дугайында чугаалажыышкыннарны озалдатпайн, дораан эгелээрин саналдап турар-дыр. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазын тайылбырлавышаан, хөй-хөй чурттарның массалыг информация чепсектери, көсү хөй-нити болгаш политиктиг ажылдакчылары ындыг бодалын илередип турар.

КНО. КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр Совет Эвилелиниң чаа инициативаларын бедик-биле үнелеп көрген. Каттышкан Штаттар база-ла ындыг хемчегни алыр болза, мораторийни сагыырының болгаш ядролуг чазылдырыышкыннарны кылбас дугайында ССРЭ-ниң саналы КНО-да улуг сонуургалды болдурганын КНО-нуң чиңгине секретарының медегелинде чугаалап турар. Ядролуг шенелделерни хоруур чорук канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг ийик, чүге дээрге, ол ядролуг чепсекти сан болгаш шынар-даа талазы-биле кызыгаарлаарынга чедирер.

АКШ. Ядролуг чазылдырыышкыннарны бүрүнү-биле хоруур дугайында ССРЭ-ниң саналындан ойталаан АКШ-тың администрациязының удур туружу америк хөй-ниитиниң хөлзээшкиниң килеңнээжиин болгаш шыңгыы шүгүмчүлелин болдуруп турар. Ядролуг шенелделерни долузу-биле хоруур дугайында дугуржулганы ажылдап кылыры-биле бедик деңнелдиг совет-америк ужуражыышкынны Европага эрттирер дугайында совет саналды хүлээп алырындан АКШ-тың администрациязы ойталаан ын конгрессмен Т. Даунн «президент Рейган тоогуңгут таарымчалыг арганы оскунуп турар-дыр» дээн состерни-биле тайылбырлаан». Рейган ядролуг шенелделерни хоруурун күзевейн турар, чүге дээрге, ол «сылдыс дайыннарының» программаларын боттандырып чорударының планнарындан ойталаар хөңнү чок боол турар» — деп, ол демдеглээн.

Вашингтон ядролуг шенелделерни хоруурунуң идеяларындан долузу-биле хан көрнү бергенин совет саналга администрацияның удур туружу бадыткап турар-дыр деп, АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының чепсектиг күштер талазы-биле комитединиң даргазы Лес Эспин медеглээн. «АКШ ядролуг шенелделерни хоруур дугайында айтырыг талазы-биле хөделиишкинниң делегейде чааскаанзыраан боол турарын» чепсегленишкинге болгаш боо-чепсекти дүжүреринге контроль талазы-биле агентилелдиң директорунуң оралакчызы турган С. Кини чугаалаан. «Бир эвес президент Рейган америк ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадыр күзел чок чүве болза, ол бедик деңнелге чаа совет-америк ужуражыышкынны кылырын күзеп турар бе мынчаш — деп, айтырыг чайтаа-ла тургустунуп кээрин АКШ-тың каттышкан методистиг хүрээлээниниң баштыңы епископ Дэйл Уайт медеглээн.

КАНАДА. Тайбың дугайында, оон эрткеш, харын-даа кижи төрелгетен Чер кырынга дириг артар бе азы артпас бе дээрзиниң дугайында айтырыг тургустунуп келгенде, Вашингтоннуң хүлээзелгези — ядролуг шенелделерни бүгү-нити болгаш бүрүн хоруур дугайында совет санал-биле чөпшээрежип, каттыжары болур-дур — деп, Монреальдың «Газетт» солуну бодунуң чүүлүнде бижээн. Ол чорук боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлап, ядролуг дайынның үнүп кээп болур аргаларын болдурбас ийик. Ынчаарга бүгү совет инициативалардан «кирип орда-ла» ойталаар чорук бо талазы-биле кандыг-бир боттуг дугуржулганы чедип алырынга аңгар бербес.

ГФР. Совет Эвилели ядролуг курлавырларны узуткаарынче бодунуң чүткүлүн база катап эң-не бузуреллиг-биле бадыткаан — деп, Герман компартиязының Даргазы Г. Мис медеглээн. Ядролуг чазылдырыышкыннарга хоруушкун херек кырында боттанзын дээш идепкейлиг, дээштиг хөделиишкиннерни кылырынче ССРЭ-ниң бүгү чурттарның улустарынга болгаш чазактарынга кыйгырыын ГФР-ниң чазаа база чүүлдүгзүнүп деткиир ужурлуг.

ФРАНЦИЯ. Кандыг-даа ядролуг чазылдырыышкыннарны хоруурунче углаган совет инициатива дыка улуг ужур-дузалыг санал болур, мынчангаш ону күүседир болза, чепсегленишкинниң дүжүрериниң херээнге чугула базым болур ийик деп, «Юманите» солун бижээн. Вашингтон улустарның күзел-соруунга чөрүштүр ядролуг курлавырларын улам улгаттырып, делегейде тургустунган стратегтиг деңкүшту үрээрин, шериг күжүнүң талазы-биле бодунга чаңгыс талалыг артык чорукту чедип алырын оралдажып турар-дыр.

АФГАНИСТАН. Бүгү-ниитиниң тайбыңның болгаш айыыл чок чоруун чедип алырынче Совет Эвилелиниң чүткүлдүүн чаа совет санал база катап бузуреллиг-биле бадыткаан. Ону чедип алырда, ядролуг чепсектиң шенелделерни бүрүнү-биле хоруурунуң оруун таварып эртер ужурлуг —деп, БАХТАР агентилелдиң тайылбыр чүүлүнде чугаалап турар. ССРЭ-ниң тайбыңга ынакшылдыг инициативаларынга боттуг чогуур хемчеглер-биле харыылаарынга шуут күзел чогун Каттышкан Штаттар ынчаар көргүскен.

(СЭТА).

КҮШТҮГ УДУРЛАНЫЫШКЫННАР

НЬЮ-ЙОРК. Ядролуг шенелделер дугайында айтырыг талазы-биле Вашингтоннуң туружунга удур хөделиишкиннер Каттышкан Штаттарда күштелген. Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг киирген ядролуг чазылдырыышкыннарга мораторийинге каттыжарын, массалыг узуткаашкынның чепсээниң шенелделерин соксадырын хөй-ниитиниң хөй санныг органчалары Ак бажыңдан негеп турар. «Тайбыңче америк түоесоруктуң шенелдези» дээр дадынга удур хөй-ниити организациязы Невада штатта полигонга Рейганның администрациязының белеткеп турары ядролуг чаа чазылдырыышкынга удурланыышкынның массалыг хөделиишкинин кылырынче кыйгырган. АКШ-тың дайынга удур янзы-бүрү каттыжыышкыннарынче чоруткан телеграммаларында тайбыңның америк талалакчыларын штат бүрүзүнге конгресс кежигүннеринден америк шенелделерин чорудары болдурбас болу бээр хоойлуну хүлээп алырын олардан негээрниче ол кыйгырган.

Ол хөй-ниити организациязы, ооң национал башкарыкчызы Джесси Кокстуң чугаазы-биле алырга, АКШ-тың тайбың дээш демиселчилерин Невада штатта полигоннуң районунга май 31-ден июнь 2-ге чедир удурланыышкынның массалыг чыскаалын чорударынче кыйгырган. Вашингтоннуң ядролуг шенелделерин уламчылап турары тайбың эгелекчи саналдарны кылып турар Совет Эвилелинге чөнгээзээшкин болгаш америк болгаш делегей хөй-ниитизинге согуг болур деп, ол онзалап демдеглээн.

Коннектикут штаттың хөй-хөй хоорайларында ядролуг чазылдырыышкыннар дугайында айтырыгны муниципалдыг чөвүлелдерниң часкы хуралдарының хүн айтырыынга киирген деп, Хэмпшир колледжизинде профессор Алан Крэсс дыңнаткан. Ол черниң эрге-чагыргазының органнары ядролуг чазылдырыышкыннарга удур штаттың чурттакчы чонунуң аразында удурланыышкын шимчээшкининиң калбарып турарының салдары-биле болгаш Ак бажыңның эрткен чылдың август 6-дан бээр Совет Эвилелиниң сагып турары мораторийге каттыжарынче массалыг негелделерниң салдары-биле ону кылыр деп турар дээрзин, ол чугаалаан.

Хыналда болгаш контроль айтырыгларынга сылдап алгаш, ядролуг шенелделерни соксадырын бодунуң шуут-ла күзевейн турарын агартыры-биле кылып турар АКШ-тың чазааның элээк оралдажыышкыннары сойгалап илередип турар редакция чүүлүн «Дейли уорлд» солун парлап үндүрген. Ооң талазындан ындыг айтырыг турбаан деп Совет Эвилели хөй удаа медеглеп келген деп, солун сагындырган. Хамык ужур чурттуң хөй-ниитизиниң массалыг негелделеринге чөрүштүр Вашингтоннуң администрациязы чепсегленишкинге болгаш чепсегленишкиниң дүжүреринге контрольду тургузарынга сонуургалдыг эвезинде болур. Ядролуг чазылдырыышкынны чорударынга ажыглаар акша-хөреңгини чыырарын баш удур көрүп турар конгресске киирген хоойлу телевилеллер доп-дораан хүлээп алырын хоойлу үндүрүкчүлериниден негээрниче америк хоргукчулары «Дейли уорлд» кыйгырган.

В. ОРЛОВ.
СЭТА-ның корр.

Афганистанның улусчу-революстуг партиязының удуртулгазы-биле чуртта социал-экономиктиг чаартылгалар үргүлчүлен турар. Улуг хоорайларда болгаш эң-не ырак-узак суурларда-даа, чер-ле болгаюында, өскерлиишкиннер боол турар. Дужур октаттырган мөлчүкчү аңгыларга дааңгаш, афган революциязы бооуй тударынче чүткүп турар империализмниң боо-чепсектиг агрессиязы эвес болза, ындыг чаартылгалар улам-на шапаны-биле чоруттунар ийик. Ынчалза-даа хосталга деп чүл дээрзин караа-биле көрүп, бүзүрээн улусту шилип алган орунундан кандыг-даа күштер тайзып черле шыдавас. АУР-нуң чепсектиг күштери, улусчу милициязы, революция камгалаарының отрядтары боттарының төрээн чурттунуң дайзыннарын улам-на күштүг соггуушкуннарга таварыштырып турарлар. Афганистанның улусчу ниитилелди тургузарын төнчүзүнге чедирерин быжыг шиитпирлиг.

ЧУРУКТА: революцияның Гильменд можуда аныяк камгалакчылары.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БОЛГАРИЯДА ЧАНЫП КЕЛГЕН

СОФИЯ. (СЭТА). Италияның кара-бажыңынга үш чыл дөрт ай иштинде II Иоанн Павел папага халдаан деп ужур-утка чок буруудадыышкынга таварышкаш хоругдаттырып турган БУР-нуң хамаатызы С. Антоновтуң олурганы самолёт Софияның аэропортунга хонупкан.

«Алак сеелүүде чуртумче ээп келгенимге, төрелдеримниң болгаш өңнүктеримниң, ол үениң иштинде мени маңаа тургаңнарның аразынга турарымга мен аас-кежиктиг мен. Хоп-меге, Болгарияга удур кампания шуут буурап дүшкен» деп, самолёт чадазының чанынга С. Антонов чугаалаан.

С. Антоновту аэропортка чыыш-биле хүлээп алган.

ОКЕАН ДҮВҮНДЕН ТЫПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Коштунар белдириниң үрелик чоруу космос корабльдың халапка таварышканының чылдагааны болган деп бодап турары «Челленджерниң» калыг олуттаалыг оң талакы кезээниң чамдыызын дилээшкин бөлүктери океан дүвүнден тыпкан. Ол белдириниң частыышкын болдурган ындыг кезээ халап болган үеде узуткаттынган. Ол дугайын дилээшкин ажылдарының удуртукчузу О'Коннор дыңнаткан. ЮПИ агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, АКШ-тың шериг-агаар күштериниң «Презервер» деп корабли «Челленджерниң» ужудукчулар олурар кезээниң бузундуларын портта экгелген.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДЭЭШ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Дайын чорудулгаларын соксадыр болгаш чуртта байдалды болуючогуур-биле тургузар сонуургаа-биле эрге-чагыргада турун турар Дуартениң ёзу-чурумунуң төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны катап эгелээринге белениин Сальвадорнуң патриотчу күштери база катап бадыткааннар. Патриоттарның «Венсеремос» радиостанциязының нептереткени Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң (НХФ-ниң) медеглелинде Сальвадорда кризистиң шиитпирлээриниң кара чаңгыс аргазы тайбың чугаалажыышкыннар болуруун айыткан. Чуртта боол турар болуушкуннарның анализи америк чалча ёзу-чурумунга, удур чурттуң патриотчу күштериниң хосталга болгаш демократия дээш демисели улам-на улуг хемчээлдиг болу бергенин көргүзүп турар деп, НХФ-ниң документизинде демдеглээн. Ол чорук партизаннарны чазак шериглериниң чылча шаавар аргазын болдурбайн турар.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ДИПТЕРИНДЕ

ПРАГА. Чурттуң бүгү политиктиг партияларын болгаш хөй-нити организацияларын каттыштырып турар ЧССР-ниң Национал фронтузунуң ТК-ның аңаа болган хуралының киржикчилери 8-ки беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде Чехословакияның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайында ЧКП-ниң XVII съездизиниң шиитпирлерин долузу-биле деткээннер.

ХАНОЙ. Кампучияның, Лаостуң болгаш Вьетнамның кадык камгалал министрлериниң конференциязы Вьетнам Социалистиг Республиканың чазылдалынга ажыттынган. Халдавырлыг аарыглар-биле демиселге болгаш чаа дээштиг медицина эмнерин ажылдап кылырының херээнге Индий-Кыдаттың ол үш чурттуунуң демкаттыштырылгазын быжыглаарының эргежок чугулазын конференцияны ажыдып тура, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы То Хыу демдеглээн. Индий-Кыдаттың аңы-дүнмалыг чурттарының улустарынга медицина аты-дуза чедирериниң экижилеринге конференция улуг салыышкынны киизер дээрзинге бузуреллиг ол илереткен.

НЬЮ-ЙОРК. Транснационал корпорациялар талазы-биле КНО-нуң төвү-биле кандыг-даа кады ажылдажылганы соксадыр дугайында Вашингтоннуң дужаалынга америк бүдүрүлге эзлери чөпшулдүү-биле чагыртып алган. Ол дугайын КНО-нуң телепрограммазынга Төптүң директору Питер Хансен медеглээн. АКШ-тың «зааңта хамаарыштыр чүл дээрге, Төп-биле «кады ажылдажылганы ол чүгле кызырыва, ооң чорудуп турар семинарларынга болгаш кижилерни ойталап турар эвес, харын оларны акшаландырарынга АКШ-тың үндүрүүр бээр ужурлуг чадывырын «кирерин соксаткан. Төптүң кол сорулгаларын күүседиринге — транснационал корпорациялар хоралакчы ажыл-чорудулгазынга делегей ниитилелиниң контроль тургузар дээш күжениишкиннеринге канчаар-даа арга-биле шаптыктаар дээн чүткүлүн Вашингтон чажырбайн турар. Төпке Вашингтоннуң улам-на улгадып турар албадааашкыны КНО-га удур АКШ-тың чорудуп турар дайынының бир кезээ болур.

ВАШИНГТОН. «Шериг программазынга контроль талазы-биле комиссия» деп адаар сумелерни күүседирин баш удур көрүп турар директивага президент Рейган ат салган. Ол комиссияны АКШ-тың администрациязы үндүрүг төлекчилериниң акша-хөреңгизин Пентагоннуң контроль чокка төгээлеп турарынга америк хөй-ниитиниң өзүп турар килеңнээшкинин, чижээлээрге, шериг ведомствозунуң сан-хөө талазы-биле шыдажыр аргажок кажарлаашкынынга килеңнээшкинин оожургадыр дээш оралдажыышкын-биле тургускан. Мурнунда камгалал министриниң оралакчызы чораан Дэвид Паккардка баштаткан комиссияның кежигүннери чүгле ат чалаан «реформаларны» саналдааннар. Олар Пентагоннуң кажарлаашкынын болдуруп турар үндезин айтырыгны — көңчүг хөй санныг шериг чарыгдалдарын, а ол ышкаш шериг-үлетвур комплекзинге АКШ-та тургускан «эң-не таарымчалыг болдурарының чурумун» оон эрткен.

БУЭНОС-АЙРЕС. Никарагуаның хоойлу ёзугаар чазаан оларның дузаламчызы-биле АКШ-тың дужур октаарын оралдажып турары контрастыг хөлезиленикчи дээрбечи бөлүктерин Рейганның администрациязының деткип турарынга Аргентинаның президентизи Рауль Альфонсин удурлааган. АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының даргазы Томас О'Нил-биле аңаа болган ужуражылганың үезинде, Аргентина күрүнениң баштыңы бодунуң чазаның Төп Америкада кризиске хамаарыштыр туружун тайылбырлаан. Ол аңаа айыылдыг байдалды политиктиг таарыштыр тургузарынга оруктарны дилеп турар контадор бөлүүнүң күжениишкиннерин Аргентина «деңкей-лии-биле деткип турар» деп президент онзалап демдеглээн.

МЕХИКО. «Сылдыстар дайынының» америк программазы планетага быжыг тайбыңны тургузарынга арганы бербейн турар. Ол чүгле боо-чепсекти эндере бүдүрериниң сорулгаларынга бараан боол турар деп, «Эксельсиор» дээр мексика солунга интервьюзунга Испанияның чазааның даргазы Фелипе Гонсалес медеглээн. Испан чазактың баштыңы Вашингтоннуң чепсекке алганы «стратегтиг камгалал инициативазы» деп адаар чүүл чүгле камгалалга ажыглаар дээр Рейганның администрациязының бадыткаашкыннарын чигзиник көрген.

(СЭТА).

Кижиниң космосче ушканындан бээр 25 чыл болурунга

«ЧЕРНИ КАМНААР ХЕРЕК»

...1960 чылдың август 5-те С. П. Королёв «Космонавтылар белеткээр программаны» бадылаан. Ужудукчулар бирык минута бүрүзүн ынчан санап турган, чүге дээрге ужудуушкунга чедир сес ай арткан.

1961 чылдың апрель. Оон бээр эрткен үени муң-муң километр кинопленкага бижиткен, фото-чурук саны та чеже чүве... Ында ол камгалчыг апрельди тырттырып көргүскен. Ону катап-катап көрүксээн кээр. Чээрби беш чыл эртип турар-даа болза, ол дугайында сактыышкын бадалып читпээн, харын-даа дүүн чаа ышкаш сагындырар.

Апрель 3-те, дүъш соонда Звёздный хоорайга Н. П. Каманин чедип келген чүве-дир.

— Космосче кижи ужудар деп шиитпирни чазак хүлээп алган — деп, ол чоргаар дыңнаткан. — Соңгузу хүн космодромче чорупкаар бис.

Бир дугаар ужудар кижи кымыл дээрзин ынчан билбээн бис. Космодромга космонавтыларны Сергей Павлович Королёв уткуп алган.

— Ужудуушкунче космонавт кижи эң эки байдалдыг чоруур ужурлуг — деп, ол чугаалап турган.

Хүннер эртип-ле турган, космонавтылар белеткенип-ле турган. «Востоктуң» кабиназын кым эң баштай ээлээрин билдинмейн турган.

Апрель 8-те Күрүне комиссиязы болган. Шуптузунуң-на сагалы чаңгыс болган — Гагарин! Ынчалза-даа космонавтыларга ону амдызында дыңнатпас деп шиитпирлээн чүве-дир. Ол хирезинде Сергей Павлович боду билбейн ол чажытты ажыдышкан. Мынчаар болган.

Күрүне комиссиязының кежигүннери-биле кады ол белеткенип турган космонавтыларга чедип келген. Корабль системазының канчаар ажылдап турарын Кол конструктор колдуунда-ла Гагаринге тайылбырлап эгелээн чүве-дир.

— Хамык чүве чогумчалыг-дыр ийин, Сергей Павлович!— деп, Гагарин чугаалаан.

— Бо чүү деп чүвел, мен ону сорук киирип турумда, а ол меңээ корабльдың чогумчалыын бүзүредип турар — деп, Королёв чугаалаан. Шак ынчаар ол «чажыт» ажыттынган. Апрель 9-та Каманин Күрүне комиссияның шиитпирининң дугайында биске албан ёзузу-биле кээп таныштырган.

Ынчан кижи-ле бүрүзү эң баштайгы космонавт болуксап турган. Герман Титов база дыка хомудап турган кижи-дир, ол хомудалын дыка хөй чыл дургузунда чажырып келген. Оон бир катап меңээ мынча деп билиниген:

— Баштай хомудап турганым шын. Оон хөй чыл эрткенде билиндим. Чүге дээрге бодунуң аажы-чаңы-биле, кижилер-биле чугаалажып билири-биле Юрий черле баштайгы космонавт болурунга төлептиг кижи дээрзин билип каан мен.

Герман Титов хомудап турза-даа, баштайгы ужудуушкун кылыр эжинге бар шаа-биле дузалажып турган.

1961 чылдың апрель 12. 9 шак 02 минута. Гагарин-биле Королёв харылзашкан.

— «Кедр», силерге команда дамчыдар мен... Бир минута дургузунда белеткениңер. Дыңналдары кандыг-дыр?

— Силерни билдим: бир минута белеткенир...

— Отту уладывыс, «Кедр».

— Билдим: отту улап тур силер...

— Баштайгы... Ийи аразынын... Эң кол... Көдүрлүүшкүн...

— Чорупталы!

— Эки ужудуушкунну күзедивис...

— Баймырлыг, эргим өңнүктер, ужурашкыже...

...Космоска маадырлыг чоруктуң төөгүзү ынчаар эгелээн. Ол дээрге Юрий Гагарин дугайында төөгү-дүр. Ол кайгамчык төөгү-дүр. «Бистиң Черивис дыка бичии-дир ынчангаш ону камнаар херек» деп кайгамчык состерни Гагарининиң чугаалаанындан бээр чээрби беш чыл эртип турары бо.

В. ГУБАРЕВ.
(«ПРАВДА» солундан).

ЧУРУКТАРДА: Ю. А. Гагарининиң космосче ужудуушкун кылгаш ээп келген үези. Ооң чанында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Вышневолоцкийниң аргылга фабриказының аргыкчылар бригадири Валентина Ивановна Ганова (үстүнде чурукта); Ю. А. Гагарининиң төрүттүнген хүнүнде (март 9-та) Гагарин хоорайга (мурнунда ады Гжатск турган) космонавтылар, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары чедип келир. Гагарин хоорайның педучилищезиниң сургуулдарының Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы А. А. Волковка хлеб-дусту тудусканы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАЛЫЫЛАР

● *Документалдыг рассказ* ●

ОЛ СУУРГА ажыл-албан аайы-биле чеде берген мен. Хар карандылап эрип, бажыңнар сериллеришкен дамдылар хүндүс чаржып бадып, а дүне макарон дег шөйбек-шөйбек кылдыр доңуп кааэр эрте чазын аңаа барган мен.

Сургакчылап чораан кижи черле ындыг, бир-ле дугаарында хонар-дүжер черни бодаар болгай. Аалчылар бажыңынга баарымга, хос оруннар муң-не бар. Ийиги каъттта өрээл айтып берген.

— Калы хонар эжиңер шериг оол чүве — деп, дежурный чугаалааш, — дүлгүүр чогул, кожаңар өрээлинде-дир — диди.

Шынап-ла шериг оол олуэ. Чааскаан эвес. Боду дег аныяк, бичежек сынныг, тырың мага-боттуг кыс-биле хөөрежип ор. «Хөөрежип» дээрге база таарышпас, оларның арын-шырайы муңгараан хевирлиг-даа ышкаш. Демги кыс улуг-даа тынар. «Аныяктар изиг-изиг хөөрежип орда үзе киривтеримге, сеткил-хөөнү кударай берди бе?» деп бодааш, эпчоксунуп:

— Үр болбас мен, дүңмаларым, чүгле чемоданым кирзип каайн. Ажыл шагы төнмээндир, албан черлери, бүдүрүлгелер кезиир мен — деп, далажып чугааладым.

— Ажырбас, ажырбас—диштилер.

Шынап-ла чорупкан мен. Шынап-ла баар черлерим хөй.

Келген хүнүмде дыка хөй черге барып четтигипкен мен. Столоваяга база оочурладым. Аалчылар бажыңынга ээп орайтай бергенде келдим. Черле саадаан черим-даа бар, өжегээр далашпаан-даа мен. Өрээлге кирип кээримге, демги-ле аныяктарым ол хевээр. Аныяк кыс ол-ла сандайында. Арын-шырайы-даа чазылбаан. Мени көргеш доңгун хүлүмзүрүүр.

— Бактажыптынар бе? — дидим.

— Чок — деп, шериг оол харыылады. А уруг чүгле улуг тынды. Шаптыктавазын база бодай бердим.

Аалчылар бажыңының телевизорун коридорда тургузуп каан. Ында солун дамчыдылгага чыдлагаанаш, унупгум. Шынап-ла телевизор көрүп, кежээ дургу ордум. Демги аныяктарым хевээр, үнмедилер. Хамык дамчыдылга-даа төнген, таныыр-танывазым улус-биле элээн хөөрешкен-даа мен. Ам канчаар, чеже манаар, өрээлимче соктааш кирдим.

— Дутуржуп алдыңар бе?— деп, чугаалаар чүве тыппаамымдан, ужур-утказы-даа билдинмес айтырыг салдым.

— Чок-чок! Дутуржурувус берге-дир—деп, шериг оол дегийт харыылааш:

— Үе орайтаан-дыр, Росина, сени үдеп каайн — диди. Ол кыс ам-на сандайындан туруп, тонун кеде берди. Шериг оол баштай Росинаның тонун кедиргеш, оон болуңун шинелин барып кетти. Оожум үнүптүлер.

Ша-даа четпээнде шериг кожам кирип келди. Ыыт-даа чок уштунуп тур.

— Чүнү дутуржуп чададыңар? — деп айтырдым.

Солдат орнунга сандайлаавып олурупкаш, салааларын ууштавышаан:

— Мени Марат дээр — деп чугаалап эгеледи. — Кыргыс кижи мен. Тывада шериг албаны эрттирип турар. Халажырымга чедир чартык чыл арткан. Росина-биле маңаа танышкан мен. Оон бээр таптыг-ла бир чыл эрти. Ынчан база хар шак мынчаар карандылап эрип чыткан... — дээш, соңгаже көрүп алган кезек боданып ор. Ону далаштырбадым. Чугаакыр, чазык эр хире-дир. Боду чайгаар хөөрей бээр дээш манап ор мен. Ол шынап-ла тавар чугаалай берди. Дараазында төөгүнү Марат мынчаар чугаалаан чүве.

БИР ЧЫЛ мурнунда ол суурнуң кудумчуларынга бир шериг сел кылаштап чораан. Шериглер бо-ла чоруур черге олче кым сагыш салыр ийик аан. Оон ол оол арага, аъш-чем аймаа хотуй садып турган магазинден үнгеш, үр-даа болбаанда, орук кыдыында оңгарга кээп дүшкеш, чыткан чүве-дир.

Эрткен-дүшкен кижилер ону херекке албаан. Харын-даа:

— Чүдээн бо солдаттың! — дишкеннер. — Арагалап алган, чылыг-дыр, доңуп өлбес, серин черге ээрин сергезин харын!

Ооң чаны-биле район эмнелгезиниң санитарказы Росина эртип чыткан чүве-дир. Кандыг чүү-даа болза, кадык камгалал черинде ажылдап турар болгаш, Росина шериг оол ээриниден эвес, бир-ле халап-тан чыдар-дыр деп билип каан. Ол келгеш шеригниң судалында тудуп, тыныжын-даа дыңналаан. Медерелин оскунуушкан кайы илден. Ындыг бичии кыс уруг ол хире улуг, шыырак солдатты канчап уур боор. Долгандыр көрдүүнгэн, ыяразында кижилер безин көзүлбээн, машина-бахтатттын дааж безин дыңналбас. Чанында турган бажыңны соктап чеде бээрге, бичии уруглар олурган. Улуг кижи безин чок, шупту ажылдап турар. Ол бажыңдан үнүп ора көөрге, серим иштинде идер-терге турган. Бажын ээлеринин кудуктан суглап турган тергезин хире.

Үр боданып чай бар эвес. Ону апкаш, демги солдадынга келген. Оозу ам-даа чыттышаан. Арай бооэда терге кырынче чүүп үндүрүп алган. Оон ол-малгаш черни оюп, эмнелгеже дорт өрүкту шилип чораан, эмчиге эккелген.

— Согур-шөйүкдүм чарылган болган — деп Марат чугаалады. — Ол-ла чораан эмчилер кезиишкин кылган. Кудумчуга чартык шак хире-ле чыткан болзумза-ла эрте бээр турган чордум. Мээң тынымны Росина ынчаар алган.

Хевертен аарыгга тавартышкаш, эмчиге чыдып алган шеригни оолга баштайгы дузачы Росина ынчаар көргүскен. Ол дуза оон-биле кызыгаарлаттынмаан. Болуңун албан-хүлээлгезиниң аайы-биле аңаа дузалажып, баштайгы үезинде сиксыга чемни безин тудуп берип турган. Оон чоорту чагаа бижиир саазын, демир-ужук, чагаа хавы эккеп берип эгелээн. Ийи чалыы кижиниң аразында изиг ынакшыл ынчаар төрүттүнген. Росина дежурныйлаар хүнүн четтикпейн манаар апарган. Дыштаныр хүннеринде безин эмнелгеже чедип кээр апарган.

— Бир хүн Росина бажыңындан далган үскен муң эккелген, — деп, Марат уламчылады. — Ону ижип көргеш: «Кыргыс чемни кайы кылыр өөренип алдың?» деп айтырган мен. «Чок, тыва муң-дур» деп харыылады. Катап-катап канчаар-даа көөрүмге, бистиң, кыргыстарның кылып каары кара олчаан чоржук. Эъттиг доорап каан, далганы үскеним ой-тап, мүннүң суу, чеми деңдески. Кыргыс чон биле тыва чоннуң амыдыралыңда домей чүүлдер хөй-дүр деп ынчан билдим.

Элээн сегий бергеш, Марат Росинадан тыва состер, сан-нар айтырып эгелээн. Сүлде бо, оожум чугаалажыр болза, бот-боттарын бичии аптар хире болган.

Эмчилерниң ачызында Мараттың кадыы экижээн. Ону чидүр бижиир үе келген. Ийи чалыының кайызынга-даа өөрүшкүнү кударал солуптаан. Ынчалза-даа олар бот-боттарынга үргүлчү чагаалажып, эптиг өйде ужуражып турарын дааңгырагалашканнар. Ол даңгырак үзүлбээн. Марат чагаа бижиир, хостуг үезинде шөлээ диилеп алгаш кээп турган.

ЭРТКЕН КҮЗҮН Росина медицина институдунга кирип алган. А Мараттың халажыр үези келген. Ол ийи аныяк кижи өгленир деп шиитпирлээннер. Аваа кайы-даа таланың ада-иезинде удурлаашкын чүве чок болган. А ол ийи чалыыны чүү чүве дүвүреткениз?

— Кайы чурттаарын деп айтырыг — дээш, Марат өрээл иштинге ол-бо кылаштагылады. — Росина: «Маңаа, аам-ачам чанынга чурттаалы» дээр, а мен «Киргизияже, төрүттүнген черим Талас хоорайже чоруулу» дээш турупкан мен. Ында авам бар, ооң уругларының эң улуу мен болгай мен, ачам чок апарган. Улуг оглу ада орнунга артар ужурлуг, өг-бүлеге өре-домей болур.

Ынча дээш Марат орнунга чыдыпкаш, чорган-биле арнын дуй шыпты. Боданып чыдыр. Кежээ дургу шиитпирлеп чадап каан айтырыы ол ышкажыл. Эх, аныяк, чаш назынныы! Амыдыралдың нарын шылгалдазынга ийи бодун тыптыг алдан чалыыларга ол кайын «шиитпирлеттинмес» айтырыг боор ийик аан. Кайы-даа чурттаарга домей-ле Совет Эвилели, бистиң Төрээн чуртувус ышкажыл. «Ажырбас, ол дээрге кандыг-даа берге» айтырыг эвес-тир, ынакшылын тыпкан чалыыларга аңаа чүве-дир, кежик-чолдуг болуңар аныяктар!» дээш бодал-биле удуй берген мен...

Д. ЧЫДЫМ.

Шүлүк кыдыраажындан

АЪДЫМ

Булут бузаан шораанналыг
Буурул баштыг Таңдымче
челзип ор мен.
Чүгеп дээрбээн кыңгырадыр
Чүгүрүк аът савай базып,
самнап каап чор.

Салбак чели торгулааган
Шаалаан дери кужурлаңгаа
чүткүп чорду.
Кашпагайын канчаар ону.
Кадыг черни даваннары
дамбыралаар.

Хая-дашка дуюу каткан
Кандыг беден төрүттүнгеш
кулун боор сен?
Чүген-сугуу эвес болза,
Чүгүр куш дег ужуп чоруй
баргы дег-дир.

Челип орда, салгын сымалаар,
Черим, дээрим чиргилчинне
кошкен ышкаш,
Чарыштарга эртип турган
Сараламның маңы-биле
соруум чаңгыс.

М. ТИРЧИН,
ажылчын.

УЛАРЛАР

Чалымнарны эргий эъттаар
Дагаар толу — уларларны
Таваңгайым сугланыышке
Чалыы шаамда сүрүп чордум.

Чактыр дүүрге тудуп
алгаш,
Чалгыннарын кемдетпээн
мен —
Чараш, элдеп аажы-чаңын
Чанымдан кээп
көрүксээн мен.

Аржаан суглар дажып
чыткаш,
Сооктан дезип
чоруй баарлаар.
Аалывыс аъттары-ла
Соонче углай киштежип каар.

Бо-ла бедик сыннар туржук,
Гималайлар ажыр ужуп,
Боо-чепсек хайы-биле
Кижилерден оспаксыраан.

Чаналгалыг не бойдус
Чазый холдан караткаан бе?
Чалыы шааның уларлары
Чалымнарда көзүлбейн-дир.

Н. ООРЖАК.

КАДЫКШЫЛДЫ КАМГАЛАҢАР

Аптекадан кадыкшылды
Алдынга-даа садар эвес.
Аарыг халдап келир болза,
Аңаа кээргел турар эвес.

Төрээн чурттуң байлаа
болур
Кадыкшылды камгалаңар!
Дөгереңер аарыгдан
Камнаныңар, дадыгыңар!

Хүн, суг болгаш арыг
агаар —
Хүндүткелдиг өңнүктер ол.
Каң дег кадык болур дизе,
Каман-даа оон чарылбаңар!

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

Мону билип алыры ажыктыг

«ЗОЛОТАЯ ЗВЕЗДА» ДЕП БАЛЬЗАМ

«Золотая звезда» дээр бальзам бисче Вьетнам Социалистиг Республикадан кээп турар. Эфир үзүнүң, чаагай чыттыг кислоталарның холуксаазы болгаш өске-даа үнүш продуктулары ында бар. Эфир үзүн Россияга шагдан бээр ажыглап келген. Ооң составында кирип турар чүүлдерни барымдаалап, бальзамны курт-ныммыскаак ызырыпкан таварылгада кештиң кижиирин кошкадыры-биле база сүмелеп турар. Ону сээтен камгаланырынга ажыглап болур силер. Баш аараанда, бальзамны чулчургайга, хасакка, кулактарга чаап ап болур. Совиша алзып, грипптээн болза, думчук үдүнге болгаш үстүкү эриниң кырынга хөй эвес бальзамны чаап алыр болза, думчук дамчыштыр тынары чиик апаар.

Трахеиттиг, бронхиттиг кижилер бальзам холуксаалыг бус тынар болза, бөөстааның тунуун ол чымчадыптып болур. Оон аңгыда, «Золотая звезда» микробтарга удур дээштиг салдарлыг.

Хайындырып каан чылыг суглуг хоненче азы кофейникче сереңги бажы-ла хире хемчээлдиг бальзамны кааптыңар. Ол хемчээлди оон улгаттырарын азы ингаляцияны хүнде үштен хөй чорударын сүмелевейн турар. Улуг хемчээлдиг бальзам шараланчак мартка таарыпча чок болуп болур.

Моон алгаш көөрге, вьетнам «Золотая звезда» бальзамы бажың аптеказында ажыглап турарывыс таварылгада эвес-тир. Эфир үзүнүң үрелбезин барымдаалааш, ону үр үеде шыгжап болур, ол үрелбес. Ону хаагдыг сериин черге шыгжаар.

В. ПРОЗОРОВСКИЙ,
медицина эртемнериниң доктору.

КОФЕ ДУГАЙЫНДА

Кофени хөй болганындан, дүрген эстинчел кофениң төп нерв болгаш чүрек-дамыр системаларынга салдары бир янзы. Кофени организмни сергелен болдурар, кижиниң ажыл кылыр арга-шинээн бедидер. Ынчангаш хөй эмнерниң составында ооң кирип турары таварылга эвес. Шай шопулааның иштиг дүрген эстинчел кофеде 0,19 грамм хире кофеин бар болуп турар. Ынчангаш чамдык кижилерге ону хөй ижерин сүмелевейн турар. Кадыкдаа кижиге дижик, чеми хөй кагдынган кофе (стаканга 2—3 шопулак) чүрекке багай салдарлыг, удуур бетинде ишкен кофе — уйгу келбезинге чедирип болур. Ылаңгыя гастриттиг, ижин-хырынның оорган аарыгдыг кижилерге кофе ижерин сүмелевейн турар. Хан базыышкыны улуг, чүректиң янзы-бүрү аарыглары-биле аарып чоруур база нервизи кошкак кижилерге чеми хөй чаңгыс стакан кофе күзенчиг эвес салдарлыг боон болур. Ындыг аарыглыг кижилерге кофени хойну ижерин сүмелевейн турар. Кофени чеми эвээш кылгаш, сүт-биле албан холуп ижерин оларга сүмелеп турар.

Дүрген эстинчел, арыг кофени «Балтика», «Кубань», «Здоровье», «Ячменный» дээн янзылыг кофе суксуннар-биле солуп болур.

• • •

Чеми хөй стакан шайда 0,05 грамм кофеин (чижээ, пиркофен таблеткаазында ол хире) бар. Ынчангаш чеми хөй чигирлиг шай баш аарыын намдадыр деп шагдан бээр санап келгени таварылга эвес.

(«ЗДОРОВЬЕ» журналдан).

СОНУУРГАКТАРГА

МУЗЫКАНЫҢ САЛДАРЫ

Японияга чоруткан бо шинчилел хайгааралдың түңнели мындыг болган. Ава кажан уруун эмзирерде, классиктиг музыка дыңнап олурар болза, эмиг сүдүнүң хемчээли көвүдеп турар болган. А джаз азы поп-музыка дыңнап олурган уруг эмзирер иелерге харамырыштыр алырга — шуут дедир болган.

ЭЛЕКТРОН ТАҢНЫЫЛ

Электрон таңныылды Японияда чогааткан. Эжикти ажыдарын диилээн медээ келзе, азы кым-бир кижи эжикти үреп эгелээр болза, магнитофонга бижиттирип каан ыт эргизин система кожуптар. Ыттың үнүнүң чавызы, ыыткыры эжиктиң артында турар кижиниң байдалының, чурумунуң аайы-биле өскерлип турар.

ШЛЕМ КЕДИП АЛЫР

Алкоголизмге удур швед эмилел даараазында сагындырыг чүүлдү үндүрүп, тараткан: «Кээп дүшкеш, озал-ондакка таваржыл, бертинмес сорулгабиле алкогольга хандыкшылдыг кижилер камгалалдың шлемин кетсин». Ол санал арага ижеринге сундулуг кижилерге чүү-даа болбазы билдинмир. Баштак баштак-ла болгай, бо удаада ооң утказы ханы—харын муңгаранчыг. Арага ишпес кижилерге бодаарга, арагачыларның ортузунда бертинип кемдээр чорук ында 5 катап улуг болуп турар.

ЧУГДУНМАС

Француз специалистер банк оорлары-биле демисежириниң чаа аргазын чогаадып тыпкан. Кассирден акша хунаачкан кижини банкының эжиинде көзүлбес кылдыр тургузуп каан баллонда чугдунмас будук-биле будуртуптер. Ол будук каш неделя дургузунда адылбас.

45 МУҢ БИЖИК

Америк Сиэтл хоорайда чурттап турар Джордж Филипс азиртир суксун ижеринге хандыкшылдыгларга удур кампанияны ам чээрби чыл чорудуп турар. Филипс куруг шилдер чыып алгаш, алкогольдуң хоразының дугайын тайылбырлаан, багай чаңчылды кастаранче кыйгырган бижикти аңаа суккаш, далайже октап турар. 45 муң шак ындыг бижикти ол далайже октаан болуп турар.

ТВ

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг симфония оркестриниң звоолеглистер ансамбли ойнаар. 9.00— «Бодуун — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 19.30 — «Чүүдев база чүте». Уруглар дамчыдылга. 10.00 — «Кадыкшыл». Кадыкшылдың Бүгү-делегей хүнүнге. 10.45 — Каунастың М. Чюрлёнис аттыг уран чүүл музейи. 11.30 — «Тиилекчилер». Карель фронтузунуң хоочуннарының ужуражылгазы. 12.45 — Бөгүн делегейде. 13.00 — «Бөгүнгү Эфиопия». Киноочерк. 13.25— «Булактар». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Мешко чорудар. 14.00 — Силерниң бажыңнарда чечектер. 14.20 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. Батуми хоорайга ийик бүдүрер талазыбиле үлетпүр-садыг фирмазы тургусканындан салым алымчылар чүнү. «Аяна алганчары». 14.50— «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Дорт төрел салтакчы». Уран-чечен фильм. 16.20 — «Билдинмир-даа бочзы, эдептиг». 17.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Оожум Дон». 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Субботага кежээ». Рафаэль хе Кордова чугаалерин чалап тур. 22.40 — Медээлер. 22.55 — 23.35—«Янзы-бүрү узел-боладдардан». Фильм-концерт. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Петросян киржир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шуптузун бичип алыксаар мен». Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — А. Чеховтуң рассказтарын ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Борисов номчуур. 10.00 — «Капитан С.». Уран-чечен телефильм. 11.25 — Гандболга Европа чемпионаарының кубогу. Херээженнер. «Вашаш» (Венгрия) — «Спартак» (Киев). Венгриядан дамчыдылга. 11.55 — «Канчаар дыштаныр турар бис». «Даугавиня» чиптиң ырның ийи хүнү. 12.20 — Буер спортунга ССРЭ-ниң чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. 12.50 — «Геологтар хүнүнге». «Сен чүү сен, черниң кадыг карты?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.10 — «Ажыктыг кээрээ». Дөрт серияглыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы — «Нейлон терекээн». 14.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 15.15 —Силерниң диилээнер-биле ужуражылгавыс. «Музыкадан интервью» Н. Боголовский. 16.25 — Мультфильмнер: «А хенертен будэ берзэ». «Бо чүү ышкужул». «Кундустар эттеп чорлар». 16.55 — Сибирьниң Күрүнениң танцы ансамблиниң концерти. Красноярскийден дамчыдылга. 17.35 — «Спенаның кортугү». Театр талазы-биле тайылбыр. 18.55 — Е. Винокуровтуң поэзиязы. Чаа шүлүктерлен. 19.15 — «Атмосфера казыргыларының чажыт чүүлдери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.30 — Н. Осипов аттыг орус улустуң Күрүнениң үлегерлиг оркестриниң концерти. 20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар». 20.15 — ССРЭ-ниң композиторларының VII съездизиниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35— Уран-чечен телефильм. «Репутация». 22.45 — «Кристаллдар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 23.00 — 23.45 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Кайрат».

Редактор
В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республикага булуттаар, дүне быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 4—9 чамдык районнарга 12—17 градус соор. Хүндүс 4—9 градус чылыыр, чамдык районнарга 0—5 градус соор.

Кызылга булуттаар, дүне быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 5 — 7 градус соор, хүндүс 5—7 градус чылыыр.

Автооруктарга доңаттаар, дүне быскан хар чаар, көстүрү 4 — 6 километр.

Кино

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Поклонись до земли» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.30, 11.00, «Прощайте, голуби» 12.30, 14.30, «Адский поезд» 16.30, 18.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Змеелов» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Встретимся в метро» 14.00, 16.40, 19.20, «Дайте нам мужчин!» 12.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3267.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00378

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 84 (13084) | 1986 чылдың апрель 6, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ХАНДЫРЫЛГАНЫ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

Совет кижилерниң күш-ажылының болгаш амыдырал хандырылгазының, кадыкшылының болгаш хостуг үезиниң дугайында сагыш салыышкын бистиң партиявыстың кичээнгейиниң төвүнге туруп келген болгаш турбушаан. Ону партияның XXVII съездизи база бүзүрелдии-биле бадыткап көргүскен.

Бо сорулгаларны чедиишкинниг боттандырарынга амыдырал хандырылгазынга хамааржыр бүдүрүлгелерниң ажылы улуг рольду ойнаар. Олар ажылчы чоннуң чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга улуг салдарлыг. Бистиң республиканың амыдырал хандырылгазының чүс-чүс ишчилери келгеннерге чогумчалыг бараан болуп, оларның херегленделерин хандырар дээш бүгү күжүн мөөңнеп турар.

Амыдырал хандырылга болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң бүгү адырларын амгы үениң негелдезин ёзугаар эде тургузуушкунуң оруунче кирериниң эргежок чугулазын съезд демдеглээн. Ол ындыг болбас арга чок, чүге дээрге чоннуң өзүп орар негелдезин улам долу хандырар, чуртталга-коммунал, транспорт, ачы-дуза болгаш социал-культура хандырылгазын экижидер арганы ол черлер бээр. Ол ышкаш хандырылганы сайзыраңгайжыдарга бажыңга кылыр ажыл чиигеттинер, ол дээрге улуг социал айтырыг. Хостуг үени көп эрттирер, дыштанылганы чогумчалыг организастаар аргалар калбарар.

Садыг хандырылгазының дугайында айтырыг бистиң бөгүнгү амыдыралывыска кол черни ээлээр. «Бир эвес бис рыноктуң янзы-бүрү барааннар-биле болгаш ачы-дуза чедирилгези-биле элбекшитпес болзувусса, хуваалда харылзааларын сайзыраңгайжыдар талазы-биле бүгү-ле күжениишкиннер шоолуг үре-түңнелдиг болбас, а чоннуң чаагай амыдыралын бедидериниң сорулгазы күүсеттинмес болур» — деп, эш М. С. Горбачев съездиге Политиктиг илеткелинге демдеглээн. Чоннуң херегленделерин бараанарын бүдүрериниң болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң Комплекстиг программазы база ындыг сорулганы салган. Чоннуң чаагай чорууву-биле сырый холбашканындан амыдырал болгаш садыг хандырылгазының айтырыынче кол кичээнгейниң салдынып турар чылдагааны ында.

Комплекстиг программаны күүсэтп алгандан бээр бирги чартык чыл чедип турар. Бо үениң дургузунда амыдырал хандырылга база садыг бүдүрүлгелеринге эвээш эвес чаартылгалар, эде тургузуушкуннар болгулаан. Ооң бадыткалы — республиканың күрүне болгаш кооперация садыгларының бараан хуваалдазын негелде ёзугаар боттандырып турзо апарган, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылынга хомудалдар эвээжээн.

Бөгүн ук адырның ажылдакчыларындан чүү негеттинип турарыл? Бирээде, кижи бүрүзүнүң бодунуң ажылдаар черинге шугдүнери, чурттуң, девискээрниң, бүдүрүлгениң байдалдарын ооң планнарын болгаш сорулгаларын кончуг эки билири, оларны күүседир дээш үениң негелдезин ёзугаар ажылдап турар мен бе? деп шугдүнери. Ийиде, даанган ижинге бедик харысаалгалыг болуру, камналга болгаш хумагалап чурумун күштелдирери, четпестерге эптеш чок болуру. Үште, бо адырның ажылдакчыларының эң кол айтырыы — кижилерге кичээнгейлиг болуру, бодунуң мергежилин хүндүлеп билири. Мону онзалаан чылдагааны чүдел дээрге, чамдык садыгжыларның, амыдырал хандырылга ажылдакчыларының боттарын келген кижилерден бедик кылдыр санаар, бараанарның, чагыгның «бүрүн эргелиг ээзи» кылдыр бодун санаар каржы-хажагай чоруктары бар болгай. Ол дээрге садыг, амыдырал хандырылга ажылдакчыларынга таарышпас аажы-чаң-дыр.

Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелеринде чамдык чаартылгалар болуп турар дээрзин демдеглээр апаар. Экономиктиг шенелделерни ында ажыглап эгелээн. Ылаңгыя чагыгны күүсээп алгаш, ону күүсетпээн шаанда чагыкчы-биле санажылга чорутпас чорук амыдырал хандырылга албанында ажылдакчыларның харысаалгазын бедидеринге, чагыгны өй-шаанда күүседир дээш сонуургалдыг болурунга идиглиг болуп турар.

Ындыг болзажок бо чаартылга ук министерствонуң бүдүрүлге бүрүзүнде нептерээвейн турар. Чижээ, «Туваобувьбыт» каттыжыышкынының Кызылда идик септээр болгаш даараар фабриказында экономиктиг шенелде аргазы-биле ажылдап турарын дыңнаткан чарлалды ноху черде аскан, а херек кырында чаартынган чүве ында чок. Чагыкчы-биле туда санашпышаан, септетиен идиктерни барык бир ай хуусаада кылыр кылдыр күүсээп албышаан.

Кызылдың үлетпүр бараанарының садыы күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалаар аргаже элээн каш чыл мурнунда-ла кирген. Ооң уламындан ында ажылдакчыларның харысаалгазы бедээн. Ол чорук садыглаашкын культуразын бедидер, планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезин чедип алыр арганы бээп турар. Ук бүдүрүлгениң тиилекчи болуп үнүп турары тавалырга эвес. Депшилгелиг аргаларны Мөңгүн-Тайга районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязы болгаш өске-даа черлер чедимчелиг ажыглап турар.

Үениң негелдези-биле, шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөр болзувусса, хандырылга адырларында четпестер ам-даа хөй. Баазаларда, складтарда бар бараанарның делгиирлерде чок болуру, ачы-дуза чедирилгезинде хомудаашкыннар, ол ышкаш транспортта үзүктелиишкиннер. Чуртталга-коммунал ажыл-агыйында эргижирээн аргалар хөй санныг хомудалдарны ам-даа болдуруп турар. Политиктиг илеткелге эш М. С. Горбачевтуң «Ачы-дузаны чедирип турары-биле аңаа негелдениң аразында хөлчок карышкан болуп турар чоруктарны узуткаарының шиитпирлиг хемчеглерин алган турар ужурлуг» деп демдеглээни ук четпестерни дарый чайладыр талазы-биле тодаргай айтыышкын-дыр.

Ынчангаш бо адырларның мурнунда улуг-улуг сорулгалар туруп турар. Партия, совет органнарның, хандырылга бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының мурнунда улуг сорулга — күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге партийжи принципиалдыг чоруктуң, шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң, күш-ажылчы кедүрлүүшкүнүнүң, бедик негелдениң, бар четпестерни дарый чайладырының байдалдарын тургузары болур. Ук албанның бүгү ажылдакчылары партияның планнарын боттандырарын чедип алган. Боттарының коллективтеринге сагылга-чурумну болгаш кооум-чурумну тургускан турары эргежок чугула. Олар чаа ёзу-биле ажылдааш хандырылганың бедик культуразы-биле совет кижилерни өөртүр ужурлуглар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

- ⊙ Хандырылганы экижидер.
- ⊙ Апрель 19 — коммунистиг субботник хүнү.
- ⊙ Часка белеткел чорупт тур.
- ⊙ Квартал планнарын — хуусаа бетинде.
- ⊙ СЭТА дыңнадып тур.

⊙ ⊙ ⊙

ЧУРУКТА: Алдан-Маадырда комсомолчу чолаачы Василий Дыгбашович Ондар — беш чылдың шалыпчызы. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Дашта сүт-бараан фермазының саггаан сүдүн дүрген дужаарынга шалыпчы үлүүн ол киирип турар. Амыл-агыйның чолаачыларының социалистиг чарыжының бо тиилекчизи эки ажылы дээш халас путёвка-биле шамматкаш, Чехословакияга чораш келген. Ол чолаачы бо хүннерде партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандыраарынга төлептиг үлүүн киирер дээш, машиназын камныг эдилеп, ферманың сүдүн дажыглаарын шалыпкын чорудуп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ТЕХНИКА БЕЛЕН

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары часкы тарылгага ажылдаар техника септелгезин бо хүннерде доозуп турар. Техника септелгезинге чээрби ажыг механизатор чаңгыс демниг ажылдап келгеннер.

Звено бурунун доочун, бедик мергежилдиг механизаторлар удуртуп турар. Ооң уламындан септелгеде ажылдап турар аныяк механизаторларнын кылган ажылының шынары эки. Чер болбаазырадып кылыр машиналарны септеп белеткээш, Улуг-Хову, Аймырлыг хову-трактор бригадаларының турлагларында чыскаап тургускан.

Механизаторлар амгы үеде шык базырыышкынынга киржир техника аймаан белеткеп турар. Техника септелгезин кол инженер Сүге Дембирел, машина-трактор мастерскаяның эргелекчизи Николай Шамыш, механиктер Шир-оол Күжер, Очур Сарыг-Нава олар эки удуртпушаан, шынарже кол кичээнгейни салып, контроль-хыналданы күштелдирген. Машина-трактор мастерскаязының чанында септекчилерге тускай столоваяны ажыткан таарымчалыг болуп турар. Ооң поварлары Светлана Коңгарак, Екатерина Базыр амданныг чемнерни хүнде үш катап белеткеп берип турарлар.

С.-М. СОТНАМ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Тываның сүт комбинады бирги квартал планын чедиишкинниг күүсеткен. Бараанныг продукцияны бүдүрерин 112,6 хуу, ону сайгарарын 112,2 хуу күүседип, пландан ажыр 153 муң рубльдиң бараанын садып, сайгарган.

Бирги кварталда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3 хуу өскен, 60 тонна мал үзүн бүдүрүп үндүрер тургаш, херек кырында 65 тоннаны кылган. Комбинат чалаң сүт продукциязын 114,4 хуу күүседип, пландан ажыр 720 тоннаны бүдүрүп үндүрген.

Кызыл хоорайның сүт заводу — комбинаттың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ында бүдүрүлгениң хоочуну, партия хооркомунуң бюро кежигүнү Г. Д. Фадиенкога удурткан диета цегиниң коллективи заводта эки көргүзүглерлиг бригада. Бригадада слесарьлар А. И. Колодкин, И. В. Велькер, операторлар З. Андреева, Т. Забелина даанган ажылын ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Хүлээп алыр аппарат цегиниң бригадири А. М. Кытманова удуртканы бригадазы квартал планын 108,4 хуу күүсеткен. Оларның аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, хөй чылда ажылдап келген Н. Т. Долженко хүн нормазын, ай планын доктаамал ажыр күүседип турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботникке сүт заводунуң коллективинден шиитип-биле 139 кижи киржир. Ол хүн 10 муң рубльдиң бараанныг продукциязын, ооң иштинден херегленел бараанарын 9,5 муң рубльге бүдүрүп үндүрер болгаш он ийиги беш чылдың фондузунче 550 рубльдан шилчидер.

Т. СМИРНОВА,
комбинаттың улуг мастери.

КВАРТАЛДЫЫН ХУУСААДАН ЭРТЕ

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы баштайгы чылдың бирги кварталының планын марттың сөөлгү хүннеринде күүседипкен. Коллектив бараанныг продукцияны сайгарар планын 110,5 хуу күүседип, пландаа ажыр 120 муң рубльге сайгарган. Продукция бүдүрерин 108,8 хуу боттандырган.

План ёзугаар 19 муң кубометр ыяшты сөөртүр тургаш, херек кырында ооң 2 муң 390 кубометр хөйнү сөөртүп, планын 112,5 хуу күүсеткен. Хоочун чолаачы Кызылдан Е. Н. Широченко үш айларның планын 180 чедирген. Чербиниң ыяш белеткээр пунктузундан В. С. Капустин база мурнакчыларның одуруунда.

Дилиг материалдары кылыры план ёзугаар 10 муң 500 кубометр турган болза, ону херек кырында 10 муң 927 кубометр чедирген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының коллективи улам шудургу ажылдаарын хүлээнип турар.

Г. ПЕСТЕРЕВА,
план килдизиниң улуг инженери.

Апрель 19 — Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

БИР ДЕМБИЛЕ

Геология-шинчилел экспедициязының автобаазазының коллективи съездиниң ажыттынар хүнүнде квартал планын күүседипкен. Ажылдың чаарты тургузар дээш иштики курлавырларны дилеп тып, сагылга-чурумну быжыглаазының түңнелинде чедиишкинниг ажылдаар арга тургустунган.

Чолаачылар болгаш септекчилер В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан ленинчи коммунистиг субботникти эрттирер дээш мурнакчы коллективтерниң эгелээшкинин деткип, ол хүн бир демниг ажылдаарын шиитпирлээн. Ниитизи-биле субботникче 112 кижи үнер. Ажылды хуваап, чепсек-херекселдерни четчелээн. 75 чолаачы өөлстерге ажылдаар. Эң ыраккы бөлүктерже чолаачы А. Задолин чүък чедирер. Мурнакчы чолаачылар И. Лущенко, В. Егоренко камнап алган материалдары-биле ажылдаар.

Септекчилер сес машинаның техниктиг ажаалдазын, чеди автомобильдиң агар септелгезин чорудар, ийи шимчедикчини септеп доозар.

А. ХАРЛАН,
геология-шинчилел экспедициязында автобаза начальниги.

ЧАҢГЫС КИЖИ ДЕГ

«Тыва септелге тудугларестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң коллективи чылдың-ла чаңгыл болуп эртип турар коммунистиг субботникке чаңгыс кижи дег демниг киржир, күш-ажылдың ол байырлалын бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле демдеглеп келген. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботникти апрель 19-та эрттирерин дугайында москвачыларның үндүрген инициативазын бүдүрүлгениң коллективи бүрүн деткээн болгаш ол хүн бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн. Коммунистиг субботникте кылыр ажылдарның хемчээлин тодарадан. Эштер нормазын ол күш-ажыл боттандырарын бригадалар түс-түсте хүлээнип турар. Баштайгы санаашкынга алырга, 65 кубометр бараанныг дилиг материалдарын, 20 дөрбелчин метр соңга блоктарын, 18 дөрбелчин метр эжик блоктарын бүдүрүп үндүрер арганы ол бээр.

Субботникке 120 кижи киржир, оларның 106-зы боттарының ажылдаар туруштарынга ажылдаар. 49 ажылчын ол хүн камнап алганы хывар-чаар дилиг материалдарының күсели-биле ажылдаар. Он ийиги беш чылдың фондузунче завод коллективи 700 рубльди шилчидер.

Бистиң корр.

КОСМОСТА АЖЫЛ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Орбитада «Мир» эртем станциязында Леонид Кизимниң болгаш Владимир Соловьевтуң күш-ажылчы ушку неделязы дооступ турар.

Эрткен хүннерде ужудуушкунуң программазынга станцияның системаларын болгаш агрегаттарын шенээри, чүък чедирген корабльдың аппаратны дериг-херекселдерин өртеп тургузары көрдүнген. Ол ажылдар-биле чергелештир чурттуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглериниң даалгазы-биле геофизиктиг шинчилелдерни эгелээн.

Ортаакы Азияда республикаларның, Украинаның, Краснодар крайының, Кавказтың чамдык районнарын хайгаараары болгаш фотоаппарат-биле чуруктап тырттырары планнаттынган. Оларның сорулгазы болза, кыш соонда күзүн чажар культураларның байдалын космостан тодарадып болур аргазын шенеп көөрү болур.

Хүн чурумунда орбитада комплекстиң иштики системаларының ажылдаарын хынаары, медицина хыналдазы, күш-дамыр сайзырадыр мергежилгелер кылыры көрдүнген.

Телеметрия информациязының медээзи-биле болгаш космонавтыларның илеткели-биле алырга, ужудуушкун болур чогуурну-биле эртип турар.

Леонид Кизимниң болгаш Владимир Соловьевтуң кадык-шыы байдалы эки.

АЖЫЛ-ХЕРЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче партияның стратегтиг угланыышкынын ёзугаар профэвилелдериниң бүгү ажылын үндезини-биле эде тургузар болгаш экижидер аргалар дугайында чугаа ВЦСПС-тиң апрель 4-те болган пленумунга болган.

ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев аңаа илеткел кылган. Профэвилелдери партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге холбаштыр тургустунган бодунуң тодаргай сорулгаларын бедик харысаалгалыы-биле билип турарын ол онзалап демдеглээн. Бо хүннерде бригадаларда, цехтерде, фермаларда, бүгү-ле күш-ажылчы коллективтерде ажылчыннар хуралдары эртип турар. Оларның сорулгазы — съездиниң ажылдап кылган шиитпирлериниң ханы утказынарын бүгү ажылчы чонга чедирери, съездиниң тургусканы ажыл-ишчи байдалды, партийжи бедик принципиалдыг болгаш негелдеинг чоруктуу ажылчыннар коллективтеринге быжыглаары. Профэвилелдериниң төп комитеттериниң болгаш чөвүлелдериниң, профэвилелдериниң эге организациязы бүрүзүнүң бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге, ону чаартып, техника талазы-биле эде дериглеринге идепкейлиг киржириниң чугулазын ВЦСПС-тиң пленуму айыткан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырын чорударынга социалистиг чарыш чугула рольдуг. Беш чылдың эге чылында күш-ажылчы коллективтер онза харысаалгалыг сорулгаларны шиитпирлээр. Чарыштың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир негелделерин ёзугаар ам-даа оожум эде чоруттунуп турарын пленумга онзалап айыткан. «Калбаа-биле хаара тударының» хөй саным сүрер чоруктан ажылдың бедик бүдүрүкчүлүг болгаш шынары дээш демиселче ажылчын бүрүзүн киириштирерин чедип алыры тодаргай организакчы ажыл чамдыкта сударай бээр.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге социал айтырыглар, ажылчы чоннуң сонуургалдары профэвилелдеринге кажан-даа бирги черге турар ужурлуун айыткан. Чурттуң профэвилелдериниң организацияларында амгы үеде чоруп турар эде тургустунуушкунун кол-ла сорулгазы — боттарының эргелерин бүзүрелдии-биле долдур ажыглаары, идепкейлиг, шиитпирлиг болгаш үре-түңнелдиг ажылдаары болурун ВЦСПС-тиң пленумунуң киржикчилери онзалап демдеглээннер.

Профэвилелдериниң бүгү-ле организакчы, кижизидикчи ажылының деңнелин бедидериниң, оларның ажылдаарының стилин болгаш аргаларын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан.

Пленумнуң киржикчилери профессионал эвилелдери боттарының тодаргай ажыл-херектери-биле, массалар ортузунга бүгү организакчы болгаш кижизидикчи ажыл-чорудулгазы-биле партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга төлептиг үлүүн киирер дээрзин медеглээннер.

Пленум организастыг айтырыгларны база чугаалашкан. А. П. Бирюкованы СЭКП ТК-ның секретарынга соңгааны-биле холбаштыр ону ВЦСПС-тиң даргазының оралакчызы хүлээлгезинден хостаан. ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлатканы-биле холбаштыр И. И. Гладкийни ВЦСПС-тиң секретарының хүлээлгезинден хостаан. Пленум С. В. Козловту пенсияже үнгени-биле холбаштыр ВЦСПС-тиң секретарының хүлээлгезинден хостаан.

ВЦСПС-тиң кежигүнү В. Г. Ломоносовту ВЦСПС-тиң даргазының оралакчызынга соңгаан. ВЦСПС-тиң Президиумунуң кежигүнү К. Турысоа болгаш Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-зының даргазы М. Б. Рыжиков ВЦСПС-тиң секретарьларынга соңгуткан.

(СЭТА).

ЧАА ЧОГААДЫКЧЫ ДЕЛГЕМНЕРЖЕ

Амыдыралдың шынныынга, урай чуулдуң партийжи болгаш улусчу болур чорууну идеалдарынга шынчы чорук болза, хөй националдыг совет музыканың мастерлериниң чогаадыкчы ажылын тодарадып турар кол угланыышкыны болур. Олар чугула сорулганы — чоннуң идей-мөзү-шынар болгаш эстетиктиг кижизидилгезин шиитпирлээринге партияның идепкейлиг дузалакчылары болур дээш түткүп турарлар. Ону Москвага бодунуң ажылын апрель 4-те дооскан композиторларның VII Бүгү-эвилел съездизи көргүскен.

Чогаадыкчы чуулганыышкыннарның бүгү хөөнү үениң негелдезинге, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге дүүшкек болган деп, түңнел сөзүнге Т. Н. Хренников онзалап демдеглээн. Партияның бүзүрелинге композиторлар үеге төлептиг, совет улустуң ажыл-херектерин көргүскен чогаалдар-биле харыылаары болгаш музыка бистиң ниитилеливистиң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң күчүлүг дүргедедикчизи болдурары оларның сорулгазы болур.

Съездиниң түңнел хуралынга эштер П. Н. Демичев, А. Н. Яковлев олар олуруп-каннар.

Композиторларның VII Бүгү-эвилел съездизинге соңгуткан ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң бирги пленуму болган.

ССРЭ-ниң КЭ-ниң баштаар чериниң бирги секретарынга Т. Н. Хренниковту соңгаан.

ГЕОЛОГТАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА

Чурттуң бүгү делгем девискээринде казымал байлактарны геологтар шинчилеп турар. Улус ажыл-агыйының чиг эт баазазының хөгжүлдезин дүргедедири-биле чер иштиниң байлактарының шинчилекчилери экономиканы улам ыңай быжыглаарынга, энергетика болгаш аъш-чем программазын шиитпирлээринге улуг салыышкынны киирип турарлар. Профессионалдыг байырлалга — Геолог хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар адырның сорулгаларының дугайын чугаалап турганнар. Ол хурал апрель 4-те Москвага болган.

Президиумга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Я. П. Рябов, бүдүрүлгениң мурнакчылары, эртемденнер, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери олурганнар.

Илеткелди ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский кылган. Ол өйлеги беш чылда адырның хөгжүлдезиниң кол утланыышкынын ону улам ыңай интенсификастаары болур деп, ол демдеглээн.

Чылдың онаалдазын ыңай-ла күүседиринге, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырып чорударынга бүгү күштерин, билиин болгаш дуржулгазын бээрин чыылганнар бүзүреткен.

(СЭТА).

Чүктерден МЕДЭЭЛЕР

СОФИЯ. Болгарияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи улуг кедүрлүүшкүннүг эрткен. Болгар коммунистериниң дээди чыыжы акы-дугма чурттарның башкарыкчы коммунистиг болгаш ажылчын партияларының дуржулгазының эртинезинге бодунуң улуг үлүүн киирген.

БКП ТК-ның отчёдунда, БКП ТК-ның Чиңгине секретары Т. Живковтуң чугаазында, съездиниң делегаттарының саналдарында-даа Болгария Улус Республиканың бүгү талалыг бурунгаар хөгжүлдезиниң байдалы тодаргайы-биле көрдүнген. Ооң социалистиг чаалап алыышкыннары — болгар улустуң 1944 чылдың төөгүлүг сентябрь хүннеринде шилип алганы оруунуң шынныын бүзүрелдии-биле бадыткап турар.

Съездиниң ишкирнилен совет-болгар кады ажылдажылганы бедии-биле үнелээн, ленинчи Коммунистиг партияның болгаш Совет Эвилелиниң дугайында чаагай сөстерни чугаалаан. Съезд болгар коммунистериниң, ажылчы чоннуң мурнунга тургузуушкуннуг улуг сорулгаларын салган.

БУДАПЕШТ. Чурттуң фашизмден хосталганындан бээр 41 чыл болганынга холбаштыр аныяктарның кончаар-даа аажок улуг митингизи венгр найысылалга болган.

Боттарының амыр-тайбың Венгрияның хосталгазы дээш, тайбыңның болгаш бурунгаар депшилгениң эрге-ажыктары дээш бергени хостакчы совет дайынчыларының эрес-маадырлыг чоруун венгр улус кажан-даа утпазын митингиге чүве чугаалааннар демдеглээн. Амгы аныяк салгалда тайбыңны камгалаарындаа, чаа дайынның айыылынга удур демиселжиринден артык чугула сорулга чок боор турар.

САН-ФРАНЦИСКО. Бооченсектиң кандыг-даа ужур-дузун чокка эндере бүдүрерин доп-дораан соксадырын делегей улустары негеп турда-ла, ону тоор көрбейн, эндере бүдүрерин үргүлчүлеп турар АКШ ядролуг чепсектерин ажылдап кылырын болгаш шенээрин үргүлчүлеп турар. Эби-си телекомпаниязының дыңнатканы-биле алырга, Невада дуржулга шөлүнге Вашингтон апрель 8-те ээлчеглиг ядролуг частыдырыышкынны кылырын планнаан.

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың эң улуг хоорайы — Нью-Йорктуң хоорай чөвүлели кандыг-даа ядролуг частыдырыышкынны соксадыр дээш совет мораторийге доп-дораан каттыжарынче Рейганның администрациязын кыйгырган. ССРЭ-ниң ядролуг шенелделерин долузу-биле, бүгү-шиитп хоруурунче чаңгыс эвес удаа кыйгырып келгенин болгаш эрткен чылдың августуң 6-да тургускан мораторийиниң сагыырын үргүлчүлеп турарын оон хүлээп алган резолюциязында чугаалап турар.

ДАМАСК. Тель-Авивтиң эжелеп алганы Иордан хемниң барыын талазы эриинде болгаш Газа секторунда чурттакчыларның хөлзээшкини үргүлчүлевишаан. Палестинаның араб улузунуң чыл санында-ла демдеглээр байырлалы болур чер камгалалының хүнүнүң бичии-ле мурнуу чарында ындыг хөлзээшкин эгелээн. Чыылган чонну таразы сывырары-биле израиль шериглериниң шииндек кезектериниң чоруткан. Чыскаалчылар аразында өлүрткен болгаш балыглатканнар бар, он-он кижини туткаш, кара-бажыңче киир октаан.

(СЭТА).

Бөгүн — Геологтуҥ хүнү

ДИЛЭЭШКИННЕРНИҤ ДҮРГЕДЭЭШКИНИ

ЧУРТТУҤ калбак-делгем девискээринде бойдус байлактарын геологтар дилеп чорун турар. Нефтиниң болгаш газтың, металлдарның болгаш руда эвес чүүл эттиг шыгжамырларын олар кижи изи баспаан черлерден ажыдып тып турар. Чер иштиниң шинчилекчилериниң күш-ажылчы тураскаалдары дугайында медээлер геологтарның профессионал байырлалының бүдүүзүнде кээп турар. Оларда — экспедицияларның ажылында чаа чүүлдер, рапорттар. СЭТА-ның корреспондентизи оларның чамдыктарынга тайылбыр бээрин ССРЭ-ниң геология министериниң оралакчызы В. М. Волковтан дилээн.

Соңгу Осетияның геологтары маршруттарже аъттанышкан. Оларга ам автономнуг республиканың ыраккы даглыг девискээрлеринге, Каспий чоогунуң кандаашкынныг ховуларынга, Улуг Кавказтың шораандарынга таваржып болур. Олар Соңгу Осетияның өңнүг металлургия бүдүрүлгелеринге чиг эт болур металл рудаларын дилээри уламчылаар, республиканың агроүлетпүрүнүң болгаш профэвилелдериниң курорттар талазы-биле өргелелиниң чооглеашкын чагыгларын ёзугаар ижер болгаш минералдыг суглар чаа курлавырларын дилээр.

— Геологтарга чаа сезон эгелээн. Орджоникидзеден медээ ооң чүгле бирээзи-дир — деп, Владимир Михайлович чугаалады. — Совет Эвилелиниң кыдыг-кызыгаар чок делгемнеринче бүдүн чартык муң ажыг геология-шинчилел бөлүктери үнер. Мээң бодап турарым-биле, моон соңгаарғызы чугаалаарының мурнунда эрткен беш чылдың түңнелдеринге доктаагы дег. Ниитизи-биле алырга, ол биске дыка үре-түңнелдиг болган. Бир миллион ажыг дөрбелчин километр девискээрниң геологтуг картазын тургускан. Космос чуруктарын ёзугаар чурттуң девискээриниң барык чартык кезиинге тускайжыттыыган шинчилелдерни кылып чоруткан. Ооң түңнелинде ажыктыг казымал байлактарның тургузуунуң болгаш чыдынының дугайында шуут чаа медээлер алдынган. Ынчалзажок чедип алдынган темпилер чаа беш чылда бистиң сеткиливиске чергес. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлери геологтарның ажылдың ажыктыын дыка улгаттырарынче кыйгырган. Ол бирги беш чылга бодаарга, дыка хөй чаа улуг тывыштыг черлерни илередири көрдүнүп турар.

«Обьнефтегазгеология» каттыжыышкынының коллективи Сорум-Русинскийның нефть тывыштыг чаа черин дуржулга-үлетпүр ажыглалынга хуусаадан эрте хүлээдип берген. Ол Сургуттан ырак эвесте.

Геологтар эң рекордчу ёзу-биле ажылдаан: эрткен чылын мадаа барык 60 муң метр шинчилел өрүмнээшкиннерин кылган, ол дээрге планда көрдүнгенинден бүдүн чартык катап ажыг. Нефть тывыштыг чер удавас нефтини берип эгелээр.

— Министерствода мурнакчы коллективтер хөй харын — деп, В. Волков тайылбырлады. — Муң-муң ажыл-ишчилер Ортаа Азияның изиг ховуларының, Барыын Сибирьниң кижи эрттинмес тулааларының аар-берге байдалдарында күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруктуң үлегерин көргүзүп турар. Ынчалзажок, ССРЭ-ниң Геология министерствозу нефть тывыштарын өстүрер талазы-биле даалгаларын күүседип шыдаваанын чарадал-биле айтыр апаар. Ам чүл дээрге, ону он ийиги беш чылда эгидер апаар. Даалгалар дыка күженишкинниг, ындыг-даа болза, күүсеттинер ужурлуг. Ол сорулга-биле Барыын Сибирьде шинчилел ажылдарын чорудуп турар коллективтерниң ажылының ажыктыын бедидер апаар. Ону боттандырарының оруктары билдингир,— эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин, чаа эртем бодалын чогумчалыг ажыглаары.

Москваның «Геофизприбор» каттыжыышкынында чаа техниканың шиңгээдириниң ажылдары эгелээн. «Горизонт» деп сейсмо-шинчилелдер херекселдериниң баштайгы бөлүү шенелде кылыры-биле геологтарга берген. Бо чылдың бирги кварталында нефть болгаш газ тывыштыг черлериниң шинчилекчилеринге он-он чаа херекселдерни чорудуп берген.

— Он ийиги беш чылдың күженишкинниг программазы алырының үндезини-биле техниктиг эде дерилгезин көрүп турар. Салдынган сорулгаларның эң чаа, ылавылалдыг приборлар болгаш аппараттар чокта боттандырары болдунмас болгай. Бо талазы-биле биске улуг дузаны бистиң-биле холбаалыг адырлар — машина тудуу, прибор тудуу, химия үлетпүрү көргүзер ужурлуг. Ындыг эки кады ажылдажылганың чижектери хөй. Ынчалзажок чаа приборларны бээриниң керээлерин чылдан чылче чылзып, хожудадып турарлар база бар. Чижээ, Химия машина тудуунуң министерствозунуң бүдүрүлгелери биске хүлээлгелерин чедир боттандырбайн турар. Оларның бир заводу өрүмнээр станоктарга салыр насостарны бүдүрүп үндүрерин 1973 чылдала хүлээнген, ол мынчага чок.

Ол ышкаш бистиң боттарывыстың талавыста шиитпирлээр айтырыглар, чедир кылдынмайн турар чүүлдер база хөй. Үндезин эде тургузулга эргежок чугула. Геологтарны орук изекчилери деп турары анаа эвес. Ол хүндүлүг атты бадыткаары дээш күжүвүстү салыр, совет экономиканы дүргедедириниң программазын боттандырып бис — деп, түңнелинде В. Волков чугаалаан.

(СЭТА-ның корр).

Москва.

КЕЛИР ҮЕЖЕ КӨРҮНГЕН

ГЕОЛОГТАРНЫ кезээде тайга-таскыл, кижи четпес кыдыг-кызыгаар черлер кезээн кижилер деп бодап чугаалаар болгай. Бо таварылгада Геология хүнүнге материал белеткеп алыр дээш Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг комплекстиг геология-шинчилел экспедициязының начальниги Валентин Леонидович Аруцкайте баарывыска, «Сукпак суурда Төп Тыва геология бөлүүнүң кол геологу Виктор Иванович Шибанов-биле ооң ыракта эвес девискээрни кезиптер силер» дээрге база харын элдепсинген бис.

— Бистиң Төп-Тыва геология бөлүү 1980 чылда тургустунган-даа болза, эң шалыпкын темпилиг ажылдап эгелээн үевис 1984—1985 чылдар болур — деп, Виктор Иванович чугаалады. — Ажылывыс угланыышкыны — Улуг-Хемниң хөмүр-даш тывыштыг чериниң эвээш кезиин — 10 хире хуусаа болур девискээрниң геология-шинчилел ажылдарын доозары, ооң байлаан тодарадып, амгыдаа эгелээринге үндезилелди тургузары. Ниитизи-биле Улуг-Хемниң хөмүр-даш тывыштыг чериниң байлаа бир удур санаашкыннарда ап көөрге, 19—22 миллиард тонна кокстаалыр хөмүр-даштыг деп үнелеттинген. Ол бүгүнү хорааш шинчилеп, ажыглап кирипсер арга бар эвес. Шинчилгеш биске 2 миллиард хире тонна хөмүр-дашты берип болур 300 дөрбелчин километр черниң шинчилээни дааскан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң Кол угланыышкыннарында «Кокс кылырынга херектиг хөмүр-даш концентратын... кокс солуур сорттуг хөмүр-дашты база хөмүр-даш брикеттерин бүдүрерин калбартыр» деп айыткан. Моон алгаш көөрге, бистиң бөлүүвүстүң кылып турар ажылы дыка бурунгаар көрүүшкүннүг, бүгү-эвилел ужурдузалыг сорулгага чагыртып турар.

Бис шинчилел ажылдарын 1987—1988 чылдарда доозар ужурлуг бис. Ооң соонда байлактыг черниң шуут ажыглалынга белеткелге хамааржыр шинчилелдер эгелээр. 1990 чылдарда ниити күчүзү чылда 4,5 миллион тонна хөмүр-даш казып тывар шахталарның тудуу эгелеп болур — деп, бодунуң ажылынга хандыкшаан, бердинген геолог чугаалап орду.

Бөлүктүң Сукпак суурда турар төп баазазындан үнгеш, Элегес суун кежип, Кочетово ууже чоруптарга, хемниң ол-бо талаларында өрүмнээр суурлар мал кыштагларындан улуг ылгашпас коступ тургулаар. Межегей биле Кочетово аразында тарап шолуунуң кыдыында домейлеп черде 10—15 тонна хөмүр-дашты алгаш, шинчилелдерже чорудары-биле казып турар уургайга келдивис. Колдуунда бо чылдың эгезинден казып эгелээн уургайның ханызы 98 метр четкен. Дөрүрак-сай үндүр сөдүртүр лебедканың мотору ооң хамыкзок үндүрүп шыдавазы-биле аңаа база бир лебедка дериглерин кылыр шолтуктерниң белетьээ турган казыкчылар Павел Иванович Патракеев, Александр Григорьевич Горбачев олар-биле ужураштывыс. Шахтёрлар лампаларын бөрттеринде ызыртышкан, агаар кирер хоолайны улам турдулар. Ол 98 метр ыйлечек ханызың чер кырындан дорт баткаш 40 метр чедип турарын даг мастери Борис Александрович Ефимов тайылбырлады.

Бөлүктүң кол геологу, участок начальниги Станислав Есаков болгаш даг мастери олар уургайны улам ханыладырыны, суглуг черлерге четкеш, чок: дугуйлар кырында тургускан, башкарылгазы автоматчыттынган.

Леонид Прудниковтуң, Владимир Петерининиң, Николай Чайкинниң, Нурали Курбановтуң, Андрей Редькинниң өрүмнекчилер бригадалары станоктарны камныг, технологтуг бүгү дүрүмнерге дүүштүр ажылдадып, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Леонид Михайлович Прудников эрес-шудургу ажылы-биле экспедицияда хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи апарган. Ол хүн ооң бригадазындан станокка өрүмнекчи Николай Семенов биле дузалакчызы Владимир Краснобаев олар ажылдап турду. Эълчег эгелээнден бээр 15 метр черни өрүмнеп каапкан, а төнгүже чедир 20 ажыг метрни чайлыг-ла шыдаарын олар чугаалады. Ынчап кээрге эълчег үлүүн 140—150 хуу чедиртери ол. Ниитизи-биле өрүмнекчи бригадалар ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип турар. Ол байтык хөмүр-даштыг каъттарга четкеш, геологтарның чагыын ёзугаар өрүмнээшкинни камгалап ужурга таварыштылар. А Төп-Тывага геология бөлүү 1985 чылдың түңнелдери-биле экспедицияга социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Геология бөлүүнүң ажылының база бир талазы — өрүмнээн черлерден ужулган кернерни (шинчилеп, хынап көөрү-биле чер иштинден ужулган үлегер хевирлер) бүрүткеп, хымалдага белеткээри техник-геологтар Мария Черненко, Ольга Климакова, Анатолий Субботин, Валентина Климова оларга онаажып турар. Оларның ажылы кайы хире улуг хемчээлдиин дараазында сан-чурагайлар көргүзер. 150 ажыг черге өрүмнээшкинни кылганын үстүнде айыттывыс, оортан алдынган 45 километр хире узун дургуг үлегер хевирлерни олар бүрүткеп, даңзылаар, шинчилелдерге белеткээр ужурлуг.

Тываның геология-шинчилел экспедициязының мурнакчы бөлүүнүң ажылы мындыг бөдүүн эвес болгаш күженишкинниг. Ооң ажыл-ишчилери — геологтар, өрүмнекчилер, чер казыкчылары хүн бүрүнүң шудургу ажыл-ижинде хаара туттунган, байлак хөмүр-даштыг черни чогуур хуусаазында шинчилээр улуг сорулгазын күүседир дээш ажылдап турар.

М. САЯ.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнден куду) Төп-Тыва геология бөлүүнде өрүмнекчи мастер Леония Прудников болгаш кол геолог Виктор Иванович Шибанов (оң талазында); мурнакчы өрүмнекчи Николай Семенов; техник-геологтар Мария Черненко биле Ольга Климакова.

О. ОХЕМЧИКТИҤ фотолары.

ЭРТИНЕНИ ЧЕРДЕН КАЗАР

ГЕОЛОГИЯ деп чүл? Ол дээрге — чер картызын тургузуун, чер иштинде боор турар өскерлиишкиннерин болгаш ажыктыг казымалдарның тыварының аргазын өөредир эртем-дир. Геологтар кээш-күн амыдыралдыг. Бир черге эвээш турумчуп бар чораш, оон база-ла бир өске черже кожуптер. Геолог кижиниң ажылы дег чымыштыг иш чок — деп, Кызылдың педагогика институдунуң биология болгаш география кафедразының улуг башкызы, геология-минералогия эртемнериниң кандидады Валентина Николаевна Гречищева студентилерге бо-ла чугаалай берген турар.

Валентина Николаевна ажыктыг казымалдарлыг черлерниң бустунмаан үүжезин ажыдып, эгээртинмес эртинелиг черлерниң курлавырларын чонунуң чаагай чоруунга эргүп, ажыл-херекке эвээш-биче-даа бол үлүүн кирип чоруур кижилерниң бирээзи.

Азия диптиң төвү буруунгу тыва черге Гречищеваларның өг-бүлези 1965 чылдан бээр чурттап эгелээн. Валентина Николаевнаның өөнүң ээзи база геолог. Ол Улуг-Таңдыктың геология бөлүүнүң улуг геологу.

Кызылдың педагогика институдунуң бот-өөредилге салбырында өөренип турар бөлүк студентилерни Валентина Николаевна бир хүн эдертип алгаш, Ээрбекче углааш чоруткан. Даг породаларының талазы-биле практиктиг кичээлди Ээрбектиң куржаангы дагларынга барып эрттирерин башкы шиитпирлеп алган.

Дүндүгүр көк хаяларлыг дагның баарынга олар чедип келген. Бо каттышкак калбак хаялар эрте буруунгу шагда чер адаандан үнүп келген. Ону таптыг шинчилеп көөр болза, хөйнү билип ап болур. Амгы үениң болбаазын херекселдери-биле вулканның одагының чалбыышкынын, ооң изиг кестерин безин көрүп болур арга бар деп, Валентина Николаевна студентилерге тайылбырлаан. Студент Тоглакпан Даржаа черден бир даш тып алгаш, башкызынга берди. Башкы кармагындан улгаттырар шил уштуп келгеш, демги дашты шинчилеп көрген:

— Чүгүрту көөрүңерге-ле багай даш. А ону таптыг шинчилеп көөр болза, дириг-биле домей болу бээр. Моон соңгаар ындыг даштарны даг породалары дээр силер — деп, башкы тайылбырлаан.

Валентина Николаевна Гречищева Тываның геология-шинчилел экспедициязынга ажылдап турган үезинде Тываның бойдус курлавырларын ажыдарынга бодунуң төлептиг үлүүн киирген. Ол Терлиг-Хаяның мөңгүн-суун шинчилээринге база киришкен. «Тываның мөңгүн-суунуң рудазының тургузуу» деп диссертацияны Валентина Николаевна чедиишкинниг камгалааш, геология-минералогия эртемнериниң кандидады эртем адын алган. Бойдус байлактарының курлавырларын эртемге үндезилеп шинчилээр талазы-биле эртем ажылын, «Тыва АССР-ниң геология талазы-биле материалдары» деп геология-шинчилел чыындызынга сес ажылдарны бижээн. Тускай фондута кадагалаар он бир ажылдарны ол кылган. Геология эртем карта-биле сырый харылзаалыг. «Тываның металлогениктиг картазы» дээр картаның авторларының бирээзи база-ла ол.

Валентина Николаевна Гречищева эртем-шинчилел ажылдарын ам-даа чорутпушаан. Ол студентилерниң эртем ажылынче сонуургалын оттуруп, оларның келген районнарының аайы-биле ол черлерниң геология хайгааралын, шинчилелдер чорударынга студентилерге үнелиг сүмезин берип, оларны өөредип турар. Геология талазы-биле бодунуң байлак дуржулгазын келир үениң башкыларынга берип чоруур башкының ажыл-ижин кыскажы-биле чугаалаарга ындыг.

О. КОРОДА.

ӨӨРҮШКҮЗҮ, ЧОРГААРАЛЫ

«ССРЭ-ниң хамаатылары уруглар кижизидилгезиниң дугайында сагыш салыр, оларны ниитилелге ажыктыг ажылга белеткээр, социалистиг ниитилелдиң төлептиг кежигүннери кылдыр өстүрер хүлээлгелиг...» деп ССРЭ-ниң Конституциязында айыткан. Ону Кызыл районнуң Кур-Чер суурда харылзаа салбырының начальниги Кара-Кыс Чанмаевна биле «Тиилелге» совхозтуң механизатору Көк-оол Бапың-оолович Моңгуштар ак сеткилдиг күүседип чоруурлар. Олар он урутну өстүрүп, кижизиткен.

Оолдар, кыстарын кадыкшылырак, күш-ажылга ынак, төлептиг аажы-чаңга кижизидер дээш ада-ие хүн бүрү сагыш човап, боттарындан хамааржыр бүгү-ле хемчеглерни ап келген. Ол ышкаш уругларны сады, школа-биле сырый харылзааны тудуп, уругларын бир демниг өөредип, кижизидер ажылды кады чорудуп, башкыларның, кижизидикчилерниң сүмелерин бо чугула херекке ажыглап турарлар. Демниг ажыл эки түңнелдерин берген.

Моңгуштарның ажылдаа-даа, өөренип-даа турар ажы-төлү күш-ажылга ынак, быжыг сагылга-чурумнуг, төлептиг аажы-чаңныг, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг, хүндүлээчел, биче сеткилдиг кижилер. Улуг оглу Андриан өг-бүлелиг, ийи уруглуг, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыгаал фабриказының механиги, оон бичези Эдуард Кызылда тудугжу. Женязы Омскиниң технология институдунда, Аныязы Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунда өөренип турар. Олардан биче беш кижи Кур-Чер ортумак школазының өөреникчилери. Хеймери үш харлыг Шончалай садикте.

— Уругларывысты өстүрүп кижизидеринге Совет күрүне хүн бүрү улуг дузаны чедирип келген, олар шупту садикке өскен. Кайгамчыктыг бүзүрелдиг үеде уругларывыс өзүп, дорүгүп турар. Ынчангаш Коммунистиг партияга, Совет чазакка улуу-биле өөрүп четтиргенивисти илередип чоруур бис — деп, Маадыр ие К. Ч. Моңгуш чугаалаар.

Моңгуштарның өг-бүлези оолдарының, кыстарының төлептиг ажылдап, өөренип чоруурунга өөрүп чоргаарланыр. Он урутну ажаары, өстүрери, хепкерери, чемгерери, өөредири, кижизидери белен эвес айтырыг, ону Кара-кыс биле Көк-оол чедиишкинниг шиитпирлеп турар. Ылангыя Маадыр ие Кара-кыс Чанмаеваны мактаар херек. «Хөй уруглуг кижи мен» дээш өг-бүлезинге ол анаа олурбаан. Совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларынга эки ажылдап келген. Соңгу чылдарда харылзаа салбырынга почтачылап киргеш, ооң начальниинге чедир депшээн, ол албан хүлээлгени багай эвес күүседип турарындан телефон харылзаазы, солуннар, журналдар, чагаа-бижиктер чедиргези эки..., чоннуң хомудалдары эвээжеп орар. Бо чылын харылзаа салбырының ажылдакчылары солуннар, журналдар бижидилгезин эки организастааныындан бердинген даалганы ыракта ажыр күүсеткен. Суурнуң хөй-ниитизи ажылында Маадыр ие идепкейлиг киржип, бодунуң үлегер-чижээн уругларынга, чаңгыс чер-чурттугларынга көргүзүп турар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Маадыр ие К. Ч. Моңгуш уруглары-биле.
О. ОХЕМЧИКТИҤ фотозу.

„Шыңга" харыы

«ХОРУМ-ДАГ ШКОЛАЗЫНДА»

Ындыг эгелиг чагааны редакция Хорум-Даг суурнуң чурттакчызындан алган. Авторнуң бижээни-биле алырга, ук суурнуң школазының директору соолгу үеде ажыл-агыйжы эвес. башкыларның чурттал-амыдырал хандырылгазынга кичээнгей чок чоруктуң фактыларын көргүскен болуп турар.

Редакция Чөөн-Хемчик райкуускомунуң даргазы Д. С. Куулардың аңаа харыызын алган. Хорум-Даг школазында ажылдап турар башкылар шупту бажың-биле хандыртынган. Чагаада ады кирген башкылар боттарының күзели-биле чоруй барганнар. Бажың херек деп айтырыг кирбээн деп, Д. С. Куулар дыңнаткан.

«Школаның дөрт аал чурттаар бажыңын мастерская кылыр дээш иштики өрээлдерин үзе хирзилеп алган, материал чогу-биле чедир кылдынмаан. Мастерскааны келир өөредилге чылында ажыглаалга кирер...

Школа директорунуң бажыңының подвалынга 10 шоодай картошканы завхозтуң шыгжатканы шын. чазын үрезин кылдыр ону дедир апарган.

Повар Н. Уктуш, ажылчыннар Бо...-кыс, Серен-кыс, Севил олар үргүлчү хемчег алзып. соолгу доңгулдаы бедээн катап-катап алзып турганнар. Адак соонда профком хуралынга шуптузу ажылдаар черинге ээриг турганы дээш ажылындан үндүрткеннер».

«2000 РУБЛЬДИ НАРЯД-БИЛЕ»

Бора-Тайга суурда бөлүк ажылчыннар ындыг эгелиг чагааны редакцияже чоруткан. Бора-Тайга ортумак школазының директору биле өөредилге эргелекчизи эрткен чылдың сентябрьда башкылар аттарының кырынга 2000 рубльди наряд ёзугаар үндүрүп алган. Ону канчаар көөр?

Аңаа харыыны Сүт-Хөл районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы Ч. А. Ондар редакцияже чоруткан. Школаның башкылары болгаш өөреникчилери кээргээ ёзугаар 2000 рубльди эвес, а 1244 рубль 67 көпеекти ажылдап алган. Ону директор болгаш ажыл-агый эргелекчизи шиңгээдип албаан дээрзин ол бадыткаан.

«Школаның өөредилге эргелекчизи акша үндүрүп алырынга кирипшээн. Башкыларының болгаш өөреникчилериниң ажылдап алганы 1244 рубль 67 көпеекти директор болгаш ажыл-агый эргелекчизи шиңгээдип албаан, школага ол ажыктыг болзун дээш ажылдааның директор болгаш башкылар, ажылчыннар коллективиниң хуралынга чугаалаан.

1244 рубль 67 көпеекти школада профэвилел комитединге дыңнатпайн чарып турганы дээш школа директору У. С. Ооржакка партия талазы-биле доңгулда хүлээткен.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга бо айтырыгны сайгарып көрген, саң-хөө чурумун хажыдып, чарыгдаан акша-көпеекке бадыткаар документ кылдырып албааны дээш, школа директору У. С. Ооржакка доңгулда чарлаан»— деп, Ч. А. Ондар бодунуң харыызында дыңнаткан.

ХАЖЫТКАНЫ ДЭЭШ

Өвүр районнуң садыгларында совет садыг чурумун хажыдып, чамдык ховар бараанарны таныш-көрүш тыртып садыглаар фактыларының барының дугайында чагааны редакция алган.

Аңаа харыыны редакция Өвүр райкуускомунуң даргазының оралакчызы С. Балдандан алган.

«Совет садыг чурумун шыңгыы сагыыр дизе» деп чагаага хамааржыштыр райповнуң специалистериниң болгаш ажылдакчыларының киржилгези-биле ону хуралга сайгарган. Чагаада бижиттинген чүүлдер шын болганын харыыда дыңнаткан.

Ында бижээни болза: «Республикадан рейд чорудуп турар үеде Хандагайтының үлетпүр бараанар садыының складынга хөй бараан чажырып турганы дээш садыг эргелекчизи З. Д. Куулар болгаш ында садыгжылары истелге органнарынче кирип каан турган. Ам ол айтырыг үзе шиитпирлеттинер.

А коммунал ажыл-агый эргелелиниң профэвилел комитединиң даргазы С. Сат райпо складындан меге документ ёзугаар ховар аъш-чем бараазын ап. бодунга ажыглааны дээш ону хемчег алыры-биле бижикти коммунал ажыл-агый эргелелиниң начальниинче чоруткан.

Складтан бараан садар чарылгаларны болдурун турган склад эргелекчилерин шыңгыы хемчег алган».

Ч. ООРЖАК.

КОЛЛЕКТИВКЕ ШИИТПИРЛЭЭР

«Большевик» совхоз он ийиги беш чылдың бирги чылында ниитизи-биле 1073 га черниң шөлүн ажылдап кылыр. Бир гадан ортумаа-биле 9,5 центнер дүжүттү алыр планныг, 850 га черге чайгы, 813 га черге күскү чер ажаарылгазын чорудаар.

Механизаторлар 1986 чылдың часкы тарылгазынга багай эвес белеткенгеннер. Совхозта ниитизи-биле янзы-бүрү маркалыг 32 тракторнуң 28-ин септеп белеткээн.

— Т-150 деп ийи улуг тракторлар кывар-чаар тускай чүүл чогундан туруп турар. ДТ-75 маркалыг бир трактор Чадаананың Сельхозтехниказында септелгеде турар, а МТЗ-50 маркалыг бир тракторну ынаар ажырып септээш эккээрге, ийи хонгаш үрелип калган. Ол тракторну моон-биле 3 удаа ажырарывыс бо — деп, кодээ ажыл-агый машиналарының кол механиги В. М. Ондар хомудап чугаалады.

Кодээ ажыл-агыйның кожуг машиналарындан 18 культиваторну, 20 сеялканы, 20

Часкы хүн чылды чемгерер

илиирни, 5 андазынны болгаш өске-даа кожуг машиналарын септээш белениниң шугумунда тургускан.

Ол ажылга кызымаккай ажылдап келген механизаторларга № 2 бот-орулга-чарылгалыг хову-трактор бригадазында Геннадий Куулар, Вячеслав Моңгуш, Александр Куулар хамааржыр.

Он ийиги беш чылдың бирги чылындан эгелеп совхозта бар бүгү техниканы долу күчүзү-биле ажыглап, оларның хуваалдазын шын тургузуп алгаш эвээш чарыгдал-биле хөй ажылдарны кылыр сорулга МТМ-ниң ажылдакчыларының мурнунда салдынган. Кайы-даа бригадалар бот-орулга-чарылгалыг болганда, ажылдың үг-шиин үндезини-биле өскерткен. Ол чүл дээрге, үстүрген айтырышкын манап орбайн, бүгү айтырыгларны коллективке үзе шиитпирлээш, ажылдың эки түңнелдиг болуру дээш ажылдаары. Бол-ла чүүл — ажылдың шынары.

Апреь 7 — Делегейниң кадыкшыл хүнү

Эмчи Л. С. Эрдынниева (чогаалчы Салчак Тамбаның уруу) ижин-шөйүнду аарыгларынга хамаарышкан темага эртем адын чедиишкин-биле камгалап алган. Анык эртемдениң шинчилээзин айтырыг нарын болгаш чугулазы-биле ылгалып турар. Эртем талазы-биле ооң удуртукчузу — Москвада Н. И. Пирогов аттыг ийи дугаар медицина институдунуң башкызы медицина эртемнериниң доктору, профессор В. В. Мурашко.

Кызылда педагогика институдунуң медицина белеткелиниң болгаш хамааты камгалалының кафедразының улуг башкызы болуп ол ажылдап турар. Ол ышкаш Кызыл хоорайның № 1 поликлиниказында ижин-шөйүнду аарыглыг улуска консультация база чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Л. С. Эрдынниева (ортузунда) эмнелгеде практика эртирип турар студентилер-биле кады.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

КАДЫК-ЧААГАЙ АМЫДЫРАЛДЫҢ ДҮЛГҮҮРҮ

«Амыдыралдың кадык чаагай хевири: кижи бүрүзүнге ажыктыг» деп кыйгырыгның адаа-биле Делегейниң кадыкшыл хүнүн бо чылын эртирип турар. Кадыкшылдың бүгү-делегей организациязы, Совет Эвилели ооң кежигүнү болуп турар, бүгү делегейге калбак шимчээшкинниң чыл санында чорудуп турар. Ооң сорулгазы — бүрээстиң салгалының кадыкшылы дээш демиселче хөй-нинити болгаш күрүне организацияларының ажыл-чорудулгазын идепкейжидери. Бодунуң кадыкшылы дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазын көдүрүп турары-биле бо чыл ылгалып турар.

Кадыкшылды быжыглап турар улус чүгле эмчилер деп бодувусту болгаш өскелерни бүзүредир чоруктар бисте бар. Бо дээрге чүвени херекке албааны, ону хандыр билип көөрүн ол. Сактып көрээлиңер даан, таакпылаарын соксадырын биске шагда-ла сүмелеп турган эмчиге аараш база катап чедип, эпчок байдалга каш-даа таварыштывыс.

Сула шимчээшкинден чээ чемненилге чурумун шын тургузуп алырындан «чаа амыдыралды эгелээр» деп шенелделериңистиң воскресеньеде катап-катап хөй шактар дургузунда телеэкран көөрү-биле столга орупкаш, хөй чемненир-биле төнүп турарын оода бир катап кыдыындан көрүп көрүңер. Силерниң чаңчылыңар силерниң уругларыңарның чаңчылы болу бээрин утпаңар.

Кадык камгалалының национал организацияларынга кыйгырыынга Кадыкшылдың бүгү-делегей организациязының чиңгине директору Х. Малерниң бижээни болза, бодунуң кадыы дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазының айтырыы амгы хүннерде онза чугула апарган. Чүге дээрге кижиниң аарыгларының хевирлери сөөлгү ийи-үш он чылдарда ылгалдыы-биле өскерилген. Медицинаның чедиишкиннериниң ачызында халдавырлыг аарыгларны эмнээр күштүг эмнерни тыпкан, ынчалза-даа угаан-бодал болгаш сагыш-сеткилдиң «чүъгү» аартааныындан, амыдыралдың олуттай хевири коптай бергениниден, агаар-бойдустуң хирленип турарындан — болгу дег айыылдың чаа факторларындан тыптып турар чамдык аарыглар улам хөй болу берген. Чогумчалыг эвес чемненилгеден, күш-дамыр шимчээшкинниң четпезинден, кадыкшылга айыылдыг таакпылаар, арагага сундулаар чоруктан — амыдыралдың кадык чаагай эвес хевиринден кижилерниң хоочурап турары тодаргайы-биле илергейлеттинген.

ХХ чүс чылдың нептереңгей аарыглары болза: чүрек-дамыр аарыглары, рак, артриттер болгаш артрозтар, диабет болгаш өске-даа. Кижи төрелгетенниң амыдырал-чурттаалгазының байдалы ылгалдыы-биле өскерилген. Күш-ажылдың болгаш амыдырал-чурттаалганың дүргедээшкиннери күштелген, күш-дамырның дузазы-биле кылыр ажыл эвээжээн, угаан-бодалдың күжүн үндүрери улгаткан.

Кадыкшылдың байдалын үреп болур факторларны кижи бүрүзү билир ышкаш. Ынчалза-даа гигиена, профилактика хемчеглериниң хүн бүрүде чорударын дыка хөй кижилер херекке албайн турар. Олар халас болгаш үргүлчү ажыглап болур медицина дузазынче көрүп, чүгле аңаа идегеп, боттарының кадыын быжыглавайн турар.

Совет кижилерниң кадыын быжыглаары, оларның идейкейлиг күш-ажылчы назынын узадыры бирги чергениң чугула сорулгазы деп СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде демдеглээн. Социал-экономиктиг хемчеглерниң калбак программазы чуртта ботталып турар.

Амыдыралдың кадык чаагай хевириниң талазы-биле билиглерниң системазын чонга чедирип тарадырының эвээш эвес ажылдарын чоруткан. Өг-бүлеге амыдыралдың кадык чаагай хевириниң гигиена кижизидилгезин ажы-төл эрте чаш турда чорудары бирги черге ужур-дузалыг. Амгы амыдыралдың бедик темпилеринге болгаш күженишкинниг бурунгаарлаашкынынга кижизин чаңчыктырарының ол болза чугула негелде болуп турар.

Аарыгларга удур профилактиканы күштелдирер болгаш чурттакчы чонның кадыкшылын быжыглаар талазы-биле комплекстиг программага хамааржып турар кадыкшылдың хемчеглериниң эки кылдыр тургустунган перспективтиг планнаашкыны чурттакчы чонуң кадыкшылын быжыглаарынга чугула рольду ойнап турар. Барык 80 чыгыы министерстволарының болгаш ведомстволарның, хөй-нинити организацияларының киржип турары ийи муң ажыг хемчеглер кирген ол программа 1985 чылдан бээр ботталып эгелээн.

Долгандыр турар агаар-бойдусту арыг тургузар, бүгү чурттакчы чонну диспансеризациязын сайзырадыышкынар талазы-биле нинти хемчеглер-биле чергелештир кижи бүрүзүнүң бодунуң кадыы дээш харыысалганы улам күштелдирерин ында чугулалаан. Культуралыг дыштанылгага, чемненилгеге шын тургузарынга, таакпылаары болгаш арагалаары дээш чижектиг хоралыг чаңчылдардан уштунуп үнеринге чуртта таарымчалыг бүгү байдалдары эки ажыглаарының дугайында чугааның чорупт турары бо.

Бир эвес карак кызып, күш үндүрер болзуңарза, бодуңарның кадыкшылыңарның ёзулуг ээлери, боттарыңарның өг-бүлеңерниң аас-кежииниң тургузукчулары болганыңар ол. Шак-үени чидирбейн, кадыкшылды быжыглаар дээш кижи бүрүзү туржур херек.

З. ХРОМОВА,
СЭТА-ның тускай корр.

АЛДАРЫ — АЖЫЛДА

Кырында база артыы талазында хөнү-хөнү дыттар үнген думчуктуң кырынга Катя үнүп келген. Часкы харның аккырынга Сарыг-Сеп суур туржук. Каа-Хем ол чарынында Чинге-Дагның кыштаглары, Көк-Хаактың мал-маганы безин тодазы аажок көзүлген. А думчуктуң мырыңай баарында — чурттаалга бажыңнары, контора, клуб, а чайындылыг хемчигештиң ындыы эриин кажаалар шыва алган — сүт-бараан фермазының турлаа.

Мерген. «Ленинчи орук» совхозтуң фермазы ооң оруунда турар. Катя бедик черден саанчыларны болгаш инектерни таныып, саалданың төңгениин болгаш мал чемгерип эгелээнин билип орган. А ооң чанында — С. К. Токага турасхаал. Бо бүгү көрүш хоочун саанчының, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Екатерина Шамбаевна Долукайның сагыш-сеткилин доюлдуруп турган.

Катя чээрби харлыында саанчылап эгелээн. Ынчан 1956 чылдың чазы чүве-дир. Ол үеде инек бүрүзүнүң бызаазын эдирип саар, бызааларны боттары кадарар, челеге баглаар болгаш ылар. Чаңгыс кара демир-хууңдан өске халат безин чок турган. А кежээ инек бүрүзүн баглаар, ол үзүкчазык баглары безин четчир эвес. Ынчалза-даа улус ажылдыжнга бердинген, хей-аъттыг болгаш хөглүг. Тараа ажаарынга, мал чеми белеткээринге шефтер бо-ла болуулаар. Хүшээдир туруупкан хирезинде, саанчылар Сарыг-Сепче кинолааш кара дүне келир, а ырышоор, каткы-хөг черле соксавас. Ооң бээр үжен чылдарның эрткени бо. Ынчангы өөрүнден Катя чааскаан сөөлгү үеге чедир ажылдаан, кадыы эвес болза, ам-даа ажылдаар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Екатерина Долукайның кызымаан кайгаан мен. Аарыг кижи чыдар ужурлуг, а ол шимченип, аар-саар ажылдар кылырын оралдажыр. Хүннүң-не ондан эвээш эвес километр черни кылаштап эртери албан, дүрүм болу берген: соокта-даа, чаъс-чаашкынныгда-даа. Ооң алызындан ажылгырының бир херечизи ол. Уруглары Эмма биле Эрес база ындыг: кылбас-тутпас чүвези чок. Ылангыя школачы Эрес инек кадарчызы ачазы-биле инектерни Даргат хем аксынче чайлагладып чорупкан.

Екатерина Шамбаевнаның өөнүң ээзи — коммунист Доржу Будуевич Карма — «Күш ажылчы шылгарал дээш» медальдың, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижииниң эдилекчизи. Ол бо фермага шеригден халажып келгеш-ле, инек кадарып эгелээн, оон бээр келир чылын мугур үжен чыл болур. Өг-бүлениң ээлериниң кайызының-даа Күш-ажыл дептеринде чаңгыс-чаңгыс демдеглелдер бар: бирээзинде «Мерген сүт-бараан фермазының саанчызынга хүлээп алган» деп каан, а бирээзинде «Мерген сүт-бараан фермазының инек кадарчызынга хүлээп алган» деп бижээн. Ола. Хоочуннарның кайызы-даа кедээ болгаш район Совединиң депутадынга каш-даа катап соңгуттурган. Доржу Будуевич — район Совединиң депутады.

— Шаңнал Чолдак Степаның чалчаларының бирээзи чораан мен, ам үе-шагның салгалын, кежик-чолумнун уйуун — деп, Екатерина Шамбаевнаның авазы, сезен ажыг харлыг Сыгыртаа Самдановна чугаалап орар.

Алдар — ажылда. Үлегерлиг ажылдап, орден-шаңналыг чурттап чоруур кижилер кайда-даа хөй. Ынчалзажок өг-бүлениң ээлериниң ийилдиргениниң алдарлыг аттыг болуру — ховар таварылга. Ынчангаш бо алдарлыг, хүндүлүг болгаш ажылгыр өг-бүлеге аас-кежикти, чедиишкинниг болгаш кадыкшылды күзевес арга чок.

К. ЧООДУ

Чаагайжыдылга

БОТТАРЫВЫСТАН ХАМААРЖЫР

Шуйнуң чаагайжыттыныы, чаартынып турарын магадаар мен. Өске суурлар-биле дөмей, амыдырал хандырылгазының, культураның эргежок чугула объектилери шупту бар. Суурнуң эң биче назылыг чурттакчыларының ажыглалында уруглар ясли-сады бар. Чаштар ында кижизидикчи башкыларының хайгааралында омак-хөглүг өзүп, доругуп турар. Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң чагыгларны комплекстиг хүлээп алыр пунктузун тургусканы — суурнуң чурттакчыларынга таарымчалыг, эптиг болган.

Эрткен беш чылдың дургузунда суурувус аажок хөгжээн. Контора бажыңы, чунар-бажың, ийи аал ниити чурттаар чурттаалга бажыңнары, 120 орунныг интернат немешкен. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кижилерниң чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Суурнуң чурттакчылары дузалал ажыл-агыйын тудуп турар. Барык бажың бүрүзү огородтуг. — Сүттү, эътти бодунуң дузалал ажыл-агыйындан ап турарлар эвээш эвес.

Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдирген соонда, суурда хөй-ниитиниң корум-чуруму кошкузу-биле экижээн. Кудумчуга ээрик чоруур кижилер көзулбестээн. Чон ажылдан хостуг үезин чоп ажыглап турар апарган. Культура амыдыралывыс сөөлгү үеде солун апарган, кино, концерт көөрүнге суурнуң чонунуң сонуургалы бедээн.

Эки чурттаар дизе, эки ажылдаар апаар дээрзин билир бис. Ынчалзажок суурнуң чаагайжыдылгазында чедир көөр чүүлдер бар. Чамдык өг-бүлелер бажыңының девискээриниң чаагайжыдылгазынче шоолуг кичээнгей салбайн турар. Огород тарывайн, дузалал ажыл-агыйы тутпайн турар ындыг өрегелер бир янзы болганза чогуур. Ол — бистиң боттарывыстан улуг хамааржыр.

А. КАНЧЫР.
Бай-Тайга районы.

Делегей медээлери

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ШИИТПИР ҮЕЗИ

Бүгү делегейниң миллион-миллион кижилери эш М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазын дыңнаан болгаш номчааннар. Олар кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген айыылдыг кыжанышкынны болдурган амгы эң-не харыысалгалыг үеде чогум чүнү кылырыл дээрзиниң дугайында айтырыгга харыыны дилеп турган, чогум-на оон тыпканнар.

Ол чугаада айыткан чүүлдерни деткээниниң дугайында Москвада кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, совет удуртукчунуң тайбың дугайында сагыш салган состерин бүгү диптерниң кижилери бүрүнү-биле деткип, байыр чедирип турар.

Совет Эвилели ядролуг бүгү чазылдырышкыннарын кылырын хоруурунуң айтырыын делегейниң улустарының кичээнгейинге тургускан. Чүге дээрге, бирээде, ол болза боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырын чедип алырының эң-не боттуг оруу боор турар. Ындыг шенелделер чок болур болза, ядролуг чепсектиң чаа-чаа хевирлерин улам сайзырадып-даа, тургузуп-даа шыдаттынмас болгай. Ийиде, ындыг шенелделерни үргүлчүлээр чорук долгандыр турар бойдус чүүлдеринге канчаар-даа аажок улуг, ам-даа туюлунга чедир билдинмейн турар карак-кожаралга чедирип болур. Адактың соонда көөр болза, бо берге херекти кургу черден эгелевес аргалыг боор турар. Чамдык орук эрттинген, кады чедип алдынган дуржулга-даа бар. Шенелделерни агаарга-даа, сугга-даа, кургаг черге-даа моон-биле ам хөй чылдарда кылбайн келген. Космоска ядролуг чазылдырыглар база болбаан.

Шериг болгаш тайбың-даа сорулгалар-биле бүгү ядролуг чазылдырышкыннарны 1985 чылдың августуң 6-да соксаткаш, АКШ-ты болгаш ядролуг чепсектиг өске-даа күрүнелерни ооң үлегерин эдеринче кыйгырган Совет Эвилелиниң онза чугула инициативазынга бүгү делегейде байыр чедирип турар. Ынчалза-даа АКШ ол саналдарга чогуур харыыны бербейн турар.

Дайынның болгаш тайбынның амыдыралчы чугула айтырыгларының талазы-биле бодунуң шын эвес туружун эде көөр үе Вашингтонда ам-даа бар. Делегейниң угаан-сарыылдыг кижилери шуптузу оон чогум-на ону негеп турар.

(СЭТА).

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ГАВАНА

Сальвадорнуң тура халыкчыларының «Венсеремос» радиостанциязының дыңнатказы-биле алырга, Национал хосталганың (НХФ) Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары бо чылдың баштайгы үш айларында Дуартениң америк ёзулуг эрге-чагыргазының шериниң бүдүн-чартык муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин узуткаан. Ол радиостанцияның дамчытканы НХФ-ниң кол командылалының медеглелинде бо чылып партизан отрядтарының Дуартеге удур демиселдиң хемчээлин чедиишкинниг калбартып турар.

ЛОНДОН

Британияның Би-би-си телекомпаниязы бүгү Чоокку Чөөн чүктүң девискээринде америк ёзуга удур үзел-бодалдарының калбарганын демдеглээн. «Араб делегейде чурттарда Каттышкан Штаттарның удурланыкчыларының саны хүн келген тудум-на улам көвүдеп турары» апрель айында дамчыткан репортажта айыткан.

НЬЮ-ЙОРК

Америк хамаатылар араб чурттарга баарындан айыыланып турар апарган, чүге дээрге, оларда АКШ-ка удур хөөннер күштелген. Америк Си-би-эс телекомпаниязының дамчытканы-биле алырга, Каттышкан Штаттардан Чоокку Чөөн чүкке четкен туристерниң саны бо чылын 50 хуу эвээжээн боор турар.

ПАРИЖ

Чадтың Национал чаңгыс эптиң шилчилге чазааның даргазы Гукуни Уэддей Чадта месилдежиишкинни тайбың ёзу-биле шиитпирлежиринге белеңин илереткен. Франс Пресс агентилелге берген интервьюзунга ол, Нджаменаның ёзу-чурумунуң баштыңы Хиссен Хабре-биле чугаалажыышкыннар кылыры-биле кажан-даа ужуражырынга белеңин медеглээн.

ВАШИНГТОН

Вашингтонуң чазаа МАР-да ак нештиг эвээш кезин чонунуң сөөк-язы ылгаар ёзу-чурумун бодунуң деткип турарын база катап бадыткаан. АКШ-тың күрүне департаментизиниң төлээлекчизи Бернард Кэлб парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, Каттышкан Штаттар Преторияга удур делегейниң экономиктиг кызамдаашкыннарынга таарышпайн турарын медеглээн.

(СЭТА).

АКТИВЧИЛЕР УЖУРАШКАН

ГААГА. (СЭТА). Барыын Европаны америк ядролуг ракеталарны салып үндүрер шөл кылырынга удур демиселге тайбың талалакчыларының хөделиишкиннерин удуртуп-башкарарының айтырыглары Великобританиядан, ГФР-ден, Бельгиядан, Нидерландыдан, Италиядан болгаш АКШ-тан келген дайынга удур шимчээшкиннериниң активчилериниң ужуражышкынының төвүнге турган. Оларның ужуражыышкыны Голландияның Берген-Оп-Зом хоорайынга болган. Олар дайынга удур чыскаалдарының, шериг баазаларын бүзээлээриниң, удурланыышкын илереткен марштарының болгаш өске-даа хемчеглериниң дуржулгазы-биле солушканнар.

Өлүм баазаларын долгандыр чүү боор турарын хайгаараарын кол сорулгаларының бирээзи кылдыр көрген. НАТО-нуң шериглериниң дайынчы белеткелдериниң чорупт турарының үезинде баазалар девискээрлерден дашкаар ракеталарның шимчээшкиннеринге удурланыышкын илереткен чыскаалдар болгаш өске-даа хемчеглер-биле харылаарын шиитпирлээн.

Дайынга удур шимчээшкинниң күш-биле баазарын оралдажыры-биле каржы хемчеглерниң бүдүн-бүдүн программаларын эрге-чагыргаларның ажылдап кылып турарының дугайында хөй саныг факт-барымдааларны ужуражышкынга [illegible]. Ооң-биле кады полиция ыңме арагатаазыг аргаларны ажыглап турар. Берген-Оп-Зомга болган ужуражыышкынның киржикчилери Гринэм-Коммонда тайбың лагериниң херээжен киржикчилеринге удур британ полициязының шыгаатгынган электри магниттиг чалгыгларны ажыглап турганының дугайын килеңнээшкинниг буруу шапканнар.

АНЫЯКТАР БИРГИ ОДУРУГДА

Чилиде шериг-фашистиг каргыс эрге-чагыргага удур демисел улам күштелип турар. Бо хүннерде Сантьягонуң болгаш өске-даа хөй-хөй хоорайларның кудумчуларында улустуң көөр хөөн чок ёзу-чурумунуң терроругга болгаш кадыг-дошкун истеп-сурууштунуннериге удур хөлзээшкиннерниң массалыг болуушкуннары калбарган.

Пиночеттиң ёзу-чурумунга удур бөлүктерни саңдарадыр дээш ооң кылып турар оралдажыышкыннарының, а ол ышкаш кадыг-дошкун истеп-сурууштунуннериниң байдалдарында Чилиниң бурунгаар депшилгелиг үзелдиг аныяктары чуртка эрге-чагырганың демократтыг хевирлерин катап тургузары дээш демиселге чаңгыс эвии улам быжыглап турар. Чилиниң амгы ёзу-чурумга удур партияларының аныяктар организацияларны, оларның-биле кады коммунистиг эвилели фашизмге удур хосталга болгаш демократия дээш демиселге улам сырый каттыжарынче аныяк чилилерни кыйгырган.

Аныяктар шимчээшкиниң калбарганындан айыылзыраш, Пиночет аныяк чилилерниң диктаторга удур демиселин бүгү аргалар-биле базарын, оларның организастыг чоруунга база чаңгыс эвииниң быжыгарынга шаптыктаарын оралдажып турар. Эрге-чагыргалар ортумак өөредилге черлериниң сургуулдарының национал каттыжыышкынын тургузарын хоруан. «Корум-чурумнуң камгалакчылары» чыскааларының тарады сывырарда боо-чепсекти, кижи согар токпактарын, карак чажы төгүлдүрер хейлерни ажыглап турар.

Ынчалза-даа чилилерниң хосталга болгаш демократия дээш, төрээн чуртун кижи көөр хөөн чок ёзу-чурумдан хостаар дээш демиселин кандыг-даа каржы истеп-сурууштуну болгаш террор соксадып шыдавас.

(СЭТА).

ИНДИЯГА УДУР ҮҮЛГЕДИНШКИННЕР

ДЕЛИ. (СЭТА). Пакистанның тускай албан черлериниң Индияга удур хоралакчы үүлгедиишкиннериниң дугайында херечилеп турар чаа барымдааларны индий солуннар көргүзүп турар. «Нэшнл геральд» солун пакистан разведканың шимчээшкиннериниң туттурганының дугайында дыңнаткан. Исламабадтың шпион төптериниң Пенджаб штатка болгаш чурттуң өске-даа районнарынга үүлгедиишкиннерин кылырының дугайында чажыт документилер аңаа чораан.

Сөөлгү каш айларның иштинде Пакистан-биле кызыгаарга индий девискээрже чажыды-биле кирерин оралдашкан ийи муң ажыг кижини тудкан. 43 кызыгаар үрекчызы Индияның айыыл чок чоруу күштери-биле удур-дедир аткылажыышкыннарга өлген боор турар.

Сөөлгү хүннерже Пенджабка пакистан шпионнериниң шургуушкунунуң түңнелинде бир тайбың чурттакчы өлген болгаш ээзи каш кижи балыглаткан. Муктсар, Лудхиана, Гурудаспур хоорайларда дүвүренчиг байдал хевээр турбушаан болгаш «Баббар халса» дээр хоралакчы организацияның кежигүннериниң шажын-чүдүлге бөлүктериниң аразынга өөскүткен сегиржип алышкыннар оларда соксавайн турар. Ооң баштыңнарының бирээзи Сукдев Сингх бодунуң дайынзырактарының база бир террорлуг үүлгедиишкинин белеткел турарын медеглээн.

АГРОҮЛЕТПҮР: эде тургузуушкуннуң ажыктыы

ТОДАРГАЙ ЭКОНОМИКА АЙТЫРЫЫ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажыл-агыйны башкарарының чаа арга-методтарынче шилчиир талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга дузалаарын Брест областа районнарның хөй агроүлетпүр каттыжыышкыннары боттарының мурнунга салдынган эң чугула сорулга кылдыр көрүп турар.

Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының специалистери тодаргай экономиканың айтырыгларын сайгарган кичээлдерни Березовский районнуң «Рассвет» («Даң хаяазы») колхозунга организастап эрттиргеннер. Каттыжыышкынның даргазы И. Раевский сүт саалдазының талазы-биле ээлчеглиг медээни көөрге, ол колхозта саалда кудулай берген болган. Өске херектерни, айтырыгларын ол доп-дораан түр сонгаарлатпааш, кол зоотехникти, мал эмчизин болгаш райуксаажыдылга станциязының эргелекчизин эдертип алгаш, сүт саалдазы эвээжээн ажыл-агыйже далаш-биле чорупкан.

Тодаргай экономиканың «түцнел» кичээли колхоз баштаар чериниң даргазының кабинединге болган. СЭТА-ның корреспондентизи ол кичээлге олурушкан. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының удуртукчузу болгаш специалистери кичээл мурнунда колхозтуң бүгү фермаларынга база катап баргаш саанчылар болгаш кадарчылар, бызаа ажаакчылары-биле тодаргай чугаалажып, оларның санал-оналдарын сонуургап дыңнаан.

Колхоз баштаар чери бо үш ферма эргелекчилери база «Рассветтиң» кол зоотехниги мал ажылында ажыл-херектиң байдалын анализтеп чугаалаарга, ында билдинмес чүүлдер чок ышкаш болган. Зооветеринарлыг хемчеглерни чорудар дугайында сагыш салыышкынны чогуур үезинде бодаваан үржүүнда сүт саалдазы кышкы үеде эвээжээн. Эрткен чылдың кышкы үезинге бодаарга, бо чылын барык 70 бызаа чедир алдынмаан.

Сүт саалдазы эвээжээн болгаш малдың чаш төлүн чедир албаан дүвүренчиг байдалдың кол чылдагааннарын илередир болгаш шиитпирлер чайладыр талазы-биле РАҮК-туң специалистери бо удаада колхозчуларга дузалаан. Сүт саалдазының эвээжээниниң кол чылдагааны — мал чемнериниң четчир курлавырлыын тургуспааны. Бир бар инекке онаашкыр мал чемниң 19 центнер единицазы белеткеттинген-даа болза, колхоз концентраттар болгаш саар инектер саамчылар сиёктыг ла чок арткан. Суггаттыг одарлар болгаш сиген кезер шөлдер колхозта мурнуку хевээр чок. 20 чыл бурунгаар туттунган сүттерлыга четкизи ажыглалдан үнген.

Бо бүгү четпестерниң дугайында «Рассветтиң» ээлери моон мурнунда билген бе? Билген турган, ынчалзажок сүт саалдазының талазы-биле районга чаңгыс катап мурнакчылар хүрээлеңинге киргеш, аңаа оожургай бергеннер. Чылда инек бүрүзүнден үш муң литр сүттү саап алган түңнелди чүгле кудулатпас эвес, харын-даа улам-на бедир төлээде, уксаажыдылганы экижидерин, чемнерни бүдүрерин, ажаалданы күштедирерин, саалданы арбыдадырын чүгле пландаар эвес, харын-даа ажыл-агыйны башкарарының эргижирээн арга-методтарындан шиитпирлиг ойталаары эргежок чугула дээрзин утткан турганнар.

«Рассвет» колхозтуң специалистериниң ажылының дугайында кичээлдерге шыңгыы чугаа болган. «Заречье» сүт-бараан фермазының эргелекчизи, колхозтуң кол экономизи, баштаар чери, ылангыя кол мал эмчизи болгаш кол зоотехниги үк фермада ажыл-херектиң байдалын хандыр ковтарып, саанчыларның күш-ажыл төлевирин чурумчудуп, кожазы совхозка болган семинарга малчыннарны, саанчыларны олурушпайн, күш-ажылдың депшилгелиг аргалары-биле оларны таныштырган болза, колхозтуң мал ажылында байдал ынчаар бергедевес турган ийик дээрзинге кичээлдерниң кол киржикчилери — ажыл-агыйчылар бүзүрээн. Ферманың саанчыларының аразында эвээш эвес мурнакчылар, дуржулгалыг мастерлер бар. А оларны кым-биле солгуур? Бо болгаш өске-даа чугула айтырыгларның — ноолсонгаарты айтырыгларның дугайында «Рассветтиң» удуртукчулары болгаш кол специалистери бодавайн, эрги чаңчылдар, тапталган арга-методтар-биле ажылдап, чүгле бөгүнгү агар айтырыгларга шымныгып кирген турган.

«Заречье» сүт-бараан фермазындан пенсияже үнер саанчыларны солуп болгу дег аныяктар колхозта бар. Ынчалзажок чурттаалга бажыңнары, газ ажыглалы бар төп суурга артарын олар күзээн, фермаже баар хөөн чок турганнар. Чүге дээрге, ферма кижилериниң, ылангыя аныяктарның ажылдаарынга, чурттаарынга, мергежилин болгаш билиин бедидеринге, культурлуг дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында сагыш салыышкын сөөлгү чылдарда барык илергейлеттинмейн келген.

Тургустунган ындыг нарын байдалдан уштунуп үнериниң аргазы чүдел? Бо нарын сорулганы шиитпирлээриниң аргазын дем-биле тыпканнар: пенсияже үнер саанчыларның орнунга ажылдаар аныяктарны шилээн, оларның-биле чугааны сагыш-сеткилдиң хаяызындан кылган, өөредилгени организастаан, а кол чүүл фермага аныяк саанчыларның чурттаарынга, ажылдаарынга, өөренинге, таарымчалыг дыштанырынга эки байдалдары тургузар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни боттандырып эгелээн.

Колхоз даргазы Василий Николаевич Юдчид — хөй чыл стажтыг удуртукчу, дуржулгазы эвээш эвес, а тодаргай экономиканың чугула айтырыгларын сайгарган ындыг кичээлдерниң ажыктыынга бүзүрээн. «Рассвет» колхоз сүт саалдазының талазы-биле бо чылдың баштайгы кварталының сөөлгү айында эрткен чылдың деңнелин база катап чүгле чедип алган эвес, харын-даа инек бүрүзүнден саалданы 1,8 килограмм кылдыр көвүдеткен.

Л. ПЕРЕСЫПКИНА,
СЭТА-ның корр.

Барыын чүктүң массалыг информация чепсектериниң сөс курлавырларында «буянныг чыргал», «деӊ эрге», «чечектелиишкин» деп сөстер шагда-ла бышты-биле кирген. Барыын чүктүң дужун хараар кижизин боттарының үзел-бодалының аайы-биле долгандыр турар амыдыралды көргүзүп дээш капитализм идеологизының талалакчылары сөс будап ажыглаарын үргүлчүлевишаан турар. Атлантиканың ийи талазында, Италияда болгаш Каттышкан Штаттарда фактылар өске чүүл дугайын херечилеп турар. Дилениг, холун сунуп алган турар бичии оол амгы итали хоорайларының амыдыралында ховар эвес таварылга-дыр.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Болган таварылга

ЧАЗЫЙЛААН АДЫГЛАР

1985 чылдың чайы. Агаар-бойдус сооксумаар болган ужурундан тайга-сыннарга кат-чимис, тооруқ болгаш өске-даа үнүш ховар үнген. Оон ужурундан күскү үеде адыг чазыйлап, чамдыкта мал-маганче, харын-даа кижилерже халдап тургулаан.

Кызыл районда «Тере-Хол» совхозтуң мурнакчы иви кадарчызы Сергей Шончурович Доржу совхоз төвү Бүнгүртүгдан үнгеш, ийи хонуп чораш чедер, ыраккы Белим деп черниң серинн вайгазынга ивилерин кадарып чайлаан. Сентябрьның сөөлзүредир бир хүн кадайы Чечек биле майгыннынга шайлап орда, хеп-херектен улуг шимээн үнген. Ивижинин ыттары ээрбишаан, ынай-ла болган.

Сергей Шончурович майгыннындан үне халып кээрге, кежээкии майгынны буза таварыпкан дег хөме келген. Ам көрүп турарга, ыттары адыг бүзээлепкен, кынчыктырар арга чок турган.

Сергей Шончурович карачаазындан тайга-таңдыга чурттап өскен, аңнап-даа билир, дуржулгалыг кижи болгаш, сүрээден, девидевээн-даа. Ол хүүргезин алгаш, адыгның чанынга 10 метр хире чоокшулап чеде бергеш, боолапкан. Адыгның иштин ужулгаш көөрге, борбак тооруқ-даа, кат-чимис-даа чок, иштн куруглаан, аштап эгелээн адыг болган. Ол-ла хүн кежээликтей опарганда ыттары база-ла ээргеш турупкан. Ивижи дүгрезин алгаш, майгынындан үнүп келгеш көөрге, аал коданында бир адыг кирип келген. Ол база-ла ивижиниң олчазы болган. Ол аштаан адыгның чип алганы целлофан хавы эстип хуулбаан болган.

Сергей Доржу бир хүн иви кадарып чораш, пөштүг деңге үнүп кээрге, ыттары кудургайны куду маңнажып батказ соонда, адыг херектениш алгырган, өзен иштн сыңмас шимээн үнген. Ивижилер чоокшулап чедип келирге, ак херектиг адыг оон кыштаанда бажын эжиинде олуруп алган ыттарны солагай холу-биле чандыр-соора каккылап, херектенген олурган. Чазыйлаан адыгны ол-ла черинге даалап каан. Оон соонда көөрге, бажының шоочалыг эжиин тура соккаш, шоодайларны чара тырткаш, далганны чип каапкан болган.

Ыраккы Тере-Холдүн ивижизи Сергей Шончурович Доржу малдың чаш төлүн менди камгалап, чаңгыс-даа баш хоратпас дээш ол хире кызымак ажылдап турар. Ивижи болгаш аңчы Сергей Доржу сөзүнге ээ болуп шыдаар кижилерниң бирээзи. Мал-маганга-даа халдап болур чазыйлаан адыглар-биле демисел чорутпас болза хоржок үелер турар. С. Доржуга эрткен чылдың сентябрь ай чогум-на ындыг үе болган.

О. ЧЫРТАЙ-ООЛ.

Куш-культура болгаш спорт

СПОРТ ШӨЛДЕРИНДЕ — 36 МИЛЛИОН ХЕРЭЭЖЕН

— Спорттуң чамдык хевирлери херээженнерниң организминге таарышпас, харын-даа оларга хоралыг дээрзиниң дугайында чамдык мөге бодалдардан адырлыр үе келген деп бодаар мен — деп, Студентилер спортунуң Делегей федерациязының вице-президентизи, ССРЭ-ниң Спорткомитединиң спортчу курлавырларының Күш-культура талазы-биле Кол эргелелиниң начальниги Леонид Вадимович Драчевский ПМА-ның корреспондентизинге чугаалаан.—Үе, эмчилерниң болгаш тускай эртемниглерниң дузазы-биле, ол бүгүге удур харыыны берген. Бөгүн херээженнер марафонга маңнап, хоккейге ойнап, суг спортунга, дзюдога киржип, оон олар чүгле хандыкшылдыг ап турарлар.

Бистиң чуртувуста күш-культура болгаш спортка киржип турар 90 миллион кижиниң 36 миллиону — херээженнер. Херээженнерниң бажыңга кылыр ажылдары ам-даа хөй болзажок, оон өг-бүлезинге кылырынга таарымчалыг күш-культура кичээлдериниң хевирлерин тывар дээш бистиң чуртувуста бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Аңаа, чижээлээрге, «Авам, ачам, мен — спортчу өг-бүле бис» деп маргылдаалар азы бажың чанының «Авам-биле кады» деп маргылдааларынга киржири база хамааржыр.

Уругларының болгаш ада-иелерниң спортка хандыкшылының база бир хевирин бо чылын Новгород хоорайга чораш база көрдүм—деп, Л. В. Драчевский чугаалады.— Аңаа херээженнерниң хамаарылгазы чүү деп бодаар силер? Ава бүрүзү-ле бодунуң оглу азы уруу тиилекчи болурун күзээр болгай. Уруглары-биле кандыг-кандыг мергежилгелер кылза чогуурул дээрзин специалистер сүмелээр. Ынчангаш авалар боттары-ла күш-культураже хандыкшып кириптерлер. Ол турнирге авалар уруглары-биле кады база кирипкен болгаш олар спортчу хевир-сынныг апарганнар.

Күш-культураның мергежилгелерин кылырынче херээженнерни хаара тударының база бир эптиг хевири —ритмиг гимнастика болган. Аэробика болза оларның кадыкшылын быжыглаарынга, омак-хөглүг болурунга, хевир-сынныг чараш, дорт болурунга дыка дузалаар. Ритмиг гимнастика хан-дамырның, чүректиң, тыныш органнарының ажылдаарын экижидер деп специалистер санап турар. Аэробиканы бөгүн күш-культурага херээженнерни хандыкшылдарының база бир дээштиг хевирлериниң бирээзи деп санап турар бис. Ритмиг гимнастиканың ачызында херээженнерниң спортчу дыка хөй клубтары тургустунгулаан. Аңаа кичээлдер чүгле гимнастика-биле кызыгаарланмайн турар. Ында тургустунган байдалдыг ёзугаар херээженнер эштип, маңнажып, хаактап турарлар. Олар уругларын база аңаа эккелгеннер. Аэробика дээрге, уругларга колдуунда-ла аңаа оон болур, ол уруглар-биле тренер-методист кичээлдеп турар. Ындыг клубтарга херээженнер чамдыкта шайлаашкынны база эрттирип, аъш-чем кылырының талазы-биле боттарының арга-сүмелерин солчурлар.

Ритмиг гимнастика бистиң чуртта дыка улуг хөгжүлдени алган болгаш ам ында киржип турарларының санын тодаразы безин берге. Күш-культураның база бир хевири болур аэробика чурттуң янзы-бүрү районнарында кичээнгейниң төвүнде туруп турар. Чижээлээрге, Таллинде аэробиканың 100 ажыг секциялары ажылдап турар. Аңаа өөредиглиг дамчыдылгаларны Төп телевидение доктаамал чорудуп турар. Ритмиг гимнастиканың курузун студент уругларның болгаш школачыларның күш-культурага белеткелиниң программазында киирген. Хөй-хөй херээженнер ажылдап турар бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге гимнастиказынче оон хевирлерин база киирген.

— Бистиң чуртувуста херээженнер гимнастиказы дыка хөгжээн болгай — деп, Л. В. Драчевский уламчылады.— Ол — танцы элементилери чок гимнастика-дыр. Ылаңгыя Прибалтика республикаларында дыка улуг хөгжүлдени ол алган. Делегей спортунуң урал гимнастика дээн ышкаш хевиринге совет спортчу кыстарывыс улуг чедиишкиннерни чедип алган. Спорттуң ол хевири бистиң чуртка тывылган, ам Прибалтикада, Сибирьде, Ортаа Азияда, Поволжьеде, Украинада калбарган.

— Урал гимнастика дээрге, херээжен кижиниң ээлгир, чараш, туруштуг, дорт дүрт сынныг болурунга дузалаар —деп, Л. В. Драчевский чугаалады. — Ылаңгыя херээженнерниң хоккейге, дзюдога, альпинизмге хандыкшылын мен бүрүнгү-биле деткиир кижи мен. Херээженнерниң дзюдога баштайгы делегей маргылдаазы эрткен чылын Москвага болуп эрткен болгаш көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап алган. Херээженнерниң сугга миңмиг ойнаарының секциялары Москваның күрүне университединде, Күш-культура институдунда тургустунгулаан. Херээженнерниң черге хоккей ойнаарының маргылдаалары улам массалыг хевирже шилчип бар чыдар. Спорттуң кайы-даа хевиринге (бокс ышкаш маргылдааларны киирбеске), херээжен кижи дыка солун, чараш хевирин киирип турар.

База бир хайгаарал. Херээжен кижи туризмге, дагдан хаактаарынга, альпинизмге ынак болза, бодунуң өг-бүлезиниң өске-даа кежигүннерин ынаар хандыкшылдыптар арга ында бар. Күш-культурага ынак херээженнер — эр улуска деңнээрге, спорттуң дыка идепкейлиг суртаалчылары болуп турар. Оларның шыдамык, туруштуг деп чүвезинге альпинистер турлагларынга каш удаа чораш кайгаан, магадаан мен.

Совет республика бүрүзүнде спорттуң аңаа хамаарышкан тускай национал хевирлери бар болгай. Чижээлээрге, Казахстанның чурттакчылары дагдан хаактаарынга ынак-тар, Прибалтикада — парустуг спорт сайзыраан. Ынчалза-даа ол бүгүге ниити хандыкшыл тургулаар: республика бүрүзүнде спортка хандыкшылдыгларының 40 хуузу —херээженнер. Россияның 44 миллион күш-культурачыларының 18 миллиону — херээженнер, Латвияның 947 муң спортчуларының 387 муңу — херээженнер. А Узбекистанның 6 миллион спортчуларының 2.3 миллиону — херээженнер болуп турар. Ниитизи-биле чугаалаарга, ССРЭ-де спорттуң ниити хөгжүлдези эр болгаш херээжен спортчуларның түйызының-даа деңге киржилгези-биле бүрүнгаарлап орар-дыр.

Лилия КОВАЛЕВА. (ПМА).
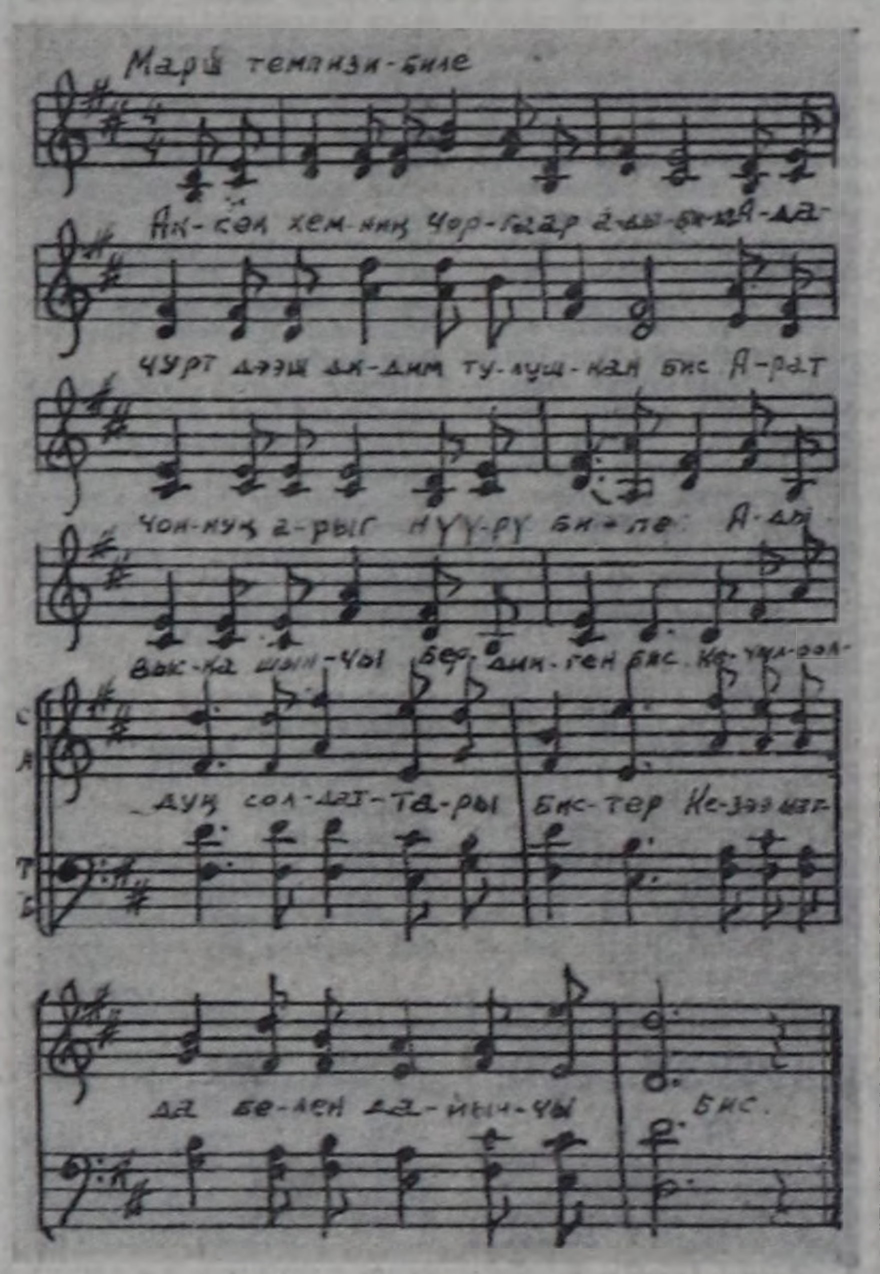
КЕЧИЛ-ООЛДУҢ СОЛДАТТАРЫ

Сөзү О. СУВАКПИТТИНИ.
Аялгазы А. ХОЮГБАННЫЫ.

Ак-көк хемниң чоргаар ады-биле
Ада-чурт дээш дидим тулушкан бис.
Арат чоннуң арыг нүүрү-биле
Адывыска шынчы бердингген бис.
Кечил-оолдуң солдаттары, бистер
Кезээ шагда белен дайынчы бис.
Дайын-биле хогаралды көрүп,
Тайбың-биле чуртту байыткан бис.
Аңы-дүнма быжыг найыралдың
Ачызында чүүден күштелген бис.
Кечил-оолдуң солдаттары, бистер
Кезээ шагда белен дайынчы бис.
Өрттүг халап база катап кыптын,
Өлүм чыгап кээрин күзевес бис.
Аас-кежик, тайбың, хосталганы
Амы-тындан артык камгалаар бис.
Кечил-оолдуң солдаттары, бистер
Кезээ шагда белен дайынчы бис.

БЫЗААНЧЫМ БАР...

«Игил биле бызаанчының хомудалы» деп материал бо кыжын «Шынга» парлаттынган болгай. Бодум хуумда ында салдынган айтырыгны чугула деп санаар мен. Тыва хөгжүм херекселдеринге ойнап өөренири, ылаңгыя аныяк-өскенни аңаа өөредири чугула. Ындыг турбуже, бир чамдык черлерде ону шоолут-ла херекке албайн турары шын эвес деп бодаар мен.

Тыва хөгжүм херекселдерин сайзырадыр, оларны кылыр дугайында айтырыг тургустунуп-даа турган болза, чогум ону үзе шиитпирлевээн, хевээр арткан. Айтырыгны черле төнчүзүнге чедирер болза эки-дир.

Бодум база хөгжүмге сонуургалдыг. Аңаа ойнаарынга күзелдиг мен. Ылаңгыя бызаанчылаарынга ынак мен. Ону каңчаар өөренип алган деп бодаар силер. 1940 чыл үези чүве. Он харлыг хире оолчук турумда даайларым меңээ буга мыйызындан бызаанчы кылып берген. Чоорту ойнап өөрени берген мен. Ол бызаанчымның эткири-даа кончуг чүве.

Ам мен ыяш бызаанчылыг мен. Бот-тывынгыр урал чүүлге хирем-биле киржип, музыка херекселинге ойнап-ла чорууп дур мен. Даайларым эвес болза, ону кайын өөренип алыр дел мен.

Д. ШЫНАРАП.
«Ак-Туруг» совхозтуң тудугжузу.

КЫМНЫ-ДАА СОНУУРГАДЫР

Кара-Чыраа ортумак школазынга чээрби ажыг чылдарда башкылап келгеш, Бады-Байыр Томбалович чүгле школада башкылап, уруглар-биле ажылдаарынга ойлешпээн. Музыкага хандыкшылы Кызылдың башкы училищезинге өөренип турда, ужукталып тывылган. Баянга, мандолинага ынчаан нота-биле ойнап өөренип алган.

Барык-барык башкы кижи кедээ суурга музыка билир, баяннаар болурга, шынап-ла, хөйге көскү кижилерниң бирээзи апаар чүве болгай. Бот-тывынгыр урал чүүл бөлүктеринге чайгаар-ла киржип, херек апарганда бот-тывынгыр артистерни музыкага өөредип-даа келген.

Б.-Б. Т. Тырык баянга ойнаарынга хандыкшылдыындан аңгыда, тыва хөгжүм херекселдеринге боду ойнап өөренип алган. Бызаанчыга, чадаганга ол ойнаар, ону боду база кылып билир. Тыва национал хөгжүм херекселдеринге ойнаарынга аныяктарны бо башкы өөредип турар. Кара-Чыраа салбырында хөгжүмчүлер бөлүүн организастаан, ында оолдар күзелдиг-биле өөренип турарлар. Башкының бөлгүмчүлери Кызыл-оол Моңгуш, Өттүк-оол Моңгуш игиге, бызаанчыга, чадаганга хостуг ойнап билир апарганнар. Хөгжүм ойнаарынга сонуургалдыглардан тускай ансамбльди тургускан. Ында Т. Моңгуш, А. Ондар болгаш өскелер-даа мергежилдиин көргүзе бергеннер. Оларның күүселдерери фестивальдарга-даа киржип турар апарган.

Музыкага сонуургалдыг башкының өг-бүлезинде уруглары база-ла адазының үлегерин эдерип, бызаанчы, хомус, чадаганга эки ойнап билирлер. Башкының уругларындан шыырак хөгжүмчүлер үнер дээрзинге бүзүрээр мен.

Кижиниң кол ажылындан аңгыда, оон сонуургалы, хандыкшылы база чугула болгай. Кижилерниң сонуургалдарын сайзырадырынче сөөлгү үеде онзагай кичээнгей салып турары-даа ынчангаш таварылга эвес деп бодаар мен.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ.

«ӨЛҮГ СҮНЕЗИННЕР» АЖЫГЛАП...

Акша. Бо кем чок хылыргай саазынның үнези улуг. Ону ак сеткилдиг кижилер кызыл күжү-биле ажылдап алыр. Ынчангаш көпеек бүрүзүнге олар дыка хумагалыг. Бистиң ниитилелививисте ажыл чок кижи чок, а кандыг-даа ажыл төлевирлиг. Ол төлевир кижиниң амыдыраарынга четчир. Чүгле каминыг болур херек.

А акшаны кам чок чарыыр дизе канчаарыл? Ак сеткилдиг кижилер кажан-даа бодунуң мурнунга ындыг айтырыг салбас. Ол акшаның үнезин тергиин эки билир. А чазый-чилбилер ындыг күзелдиг. Олар оңгаар-дескээр акша октап, эт-сеттиң эң аар өртектиин садып аарын, алдын-мөңгүнге кулак, салаа долдур садып кедерин бодап чоруурлар.

Ындыг алыксактар Өвүр районнуң Хандагайты суурда база бар дээрзин Тыва АССР-ниң Кадык-хөө министерствозунуң база райкүүскомнуң кадык-хөө килдизиниң ревизор-хынакчылары-биле кады илереттивис.

Он ийги беш чылдың бирги чарымының чазы Өвүрнүң район эмнелгезиниң кол бухгалтери Нина Моңгушка «кара хүннер» эккелген чорду. Чүл дээрге, оон «четчир кылдыр чурттаар» дээш сывырып-бүзүрүп келген акшаларын бис илередип, күрүне хөреңгизинге бачыттыг холун суккан бүгүдеге билдирип келген хүннер ол-дур.

Нина Моңгуш мындыг үүлгедиин дораан кылбаан дишти. Ол баштай бухгалтерия аппарадын «быжыглап» алган. Колдуунда дөргүл-төрели, таныш-көрүжү болур кижилерни тыртып ап-тыр. Кажан бүгү чүве белен апаарга, ол бодап алганы кара үүлгедиин кылып эгелей берген. 1985 чылдың июнь айда «Саида Моңгуш», «Валентина Донгак» деп мөге аттар шалың ведомозунга кескүп келгеш. Оларның алган акшазы 252 рубль болган. Ук түңнү Н. Моңгуш кармактапкан. Ол ажырбас хире боорга, улам амдажаан. «Елена Ооржак» деп ат тудуп бижээш база акша кармактаан.

Орус улустуң «чемге хөөнү чип орда кирер» деп үлегер-домаа бар. Нина Моңгуштуң алыксак-чиксек хөөнү улам кирген чүве-дир. Экономист турган Анна Куулар-биле дугурушкаш, 1985 чылдың апрельде-ле үнүп чоруй барган О. Моңгуш деп кижиниң адынга 550 рубльди ап үлешкеннер, эмнелгеге кандыг-даа хамаарылга чок черде ажылдап турар Светлана О-ңуп адынга 130 рубльди-даа тудуп бижээш алганы илерээн...

Шак ынчаар «өлүг сүнезиннер» ажыглап, Нина Моңгуш күрүнениң 2772 рублин кармактаан. Ол дээрге мурнунда кол эмчи турган В. Хайжоктуң үезинде үүлгедии-дир. Ол эмчи тетчеглекчи чилби Н. Моңгушка дыка «ажыктыг» кижи болган. Чүге дээрге, бадылаары-биле эккелген табельде хос черлерни эскербес кижи-дир. Ону оор Н. Моңгуш ажыглап турган.

А ону халаан кол эмчи Ч. Иргит ындыг хос черни шыбып каавтар болган. Аргыы акша алыр орук ынчаар хуглаңган. Ынчалза-даа Нина Моңгуш аңаа муңгаразаан. Холун эртир байының өске аргазын дилеп эгелээн. Ол чем өртээнге райпоже шилчиткен акшаның бажын дозар арга тып алган. 1985 чылдың октябрьда кажар арга ажыглааш, 200 рубль өртектиг соодукчуну күрүне акшазы-биле саттырып алган. Ону ажылдагый эргелекчизи Николай Донгактың адынга алган чүве-дир. База кажар арга ажыглап тургаш, ол-ла магазининден 295 рубльдиң барааныы база күрүне күсели-биле садып ап-тыр.

Эрткен чылдың сөөлгү хүнүн база ол алыксак-чиксек чорууну-биле «демдеглээн». Оон алганы база-ла 200 рубль өртектиг соодукчу, 406 рубль түңнүг бараанар Н. Моңгуштуң хуу эдилели кылдыр ол хүн кирген чүве-дир. (Нина Моңгуштуң адын тудуп бижээнин ээлер Б. Моңгуш, Н. Донгак олар бадыткаанар. Олар бараан-даа албааның чугаалааннар, бүзүредиге бижикте паспорт дугаарлары база өске болган дээрзин чугаалаар апаар).

Нина Моңгуштуң үүлгедии оон-биле доозулган деп бодаар силер бе? Чок. Ол «шыктыг» чер бүрүзүнге-ле чимзенип чораан. Эмнелгениң дузалал ажылагыйында хаваннарже ол «хаалап» эгелээн. 1040 рубль өртектиг 6 хаваны ол өске кижилер-биле деңге, өкпе-дарыш чок үлежип ап четтигипкен. А кассаже чүгле 50 рубль кирген. Бо херекке Н. Моңгуш-даа өске-даа кижилер база кирипкен. Ол-ла бөлүк А-93 дээр 9 тонна ажыг бензинни база үлешкен, оон өртээ 3600 рубль. Н. Моңгуш баштаан ол тетчеглекчилер ол кывар-чаар материалды машиналарга кудупканын бадыткаарын оралдаштылар, ынчалза-даа ону кудар чычаан мында чок. «Өске марканың бензининге орнап алдывыс» деп хөрлээннер. А орнаан документ база чок.

Нина Моңгуш — дыка-ла «кызымак» кижи болган. Ол эрткен чылын Күрхандырылга черинден бараанаар дээш дыка-ла хөй чорупкелген. Оон алган бараанарының аразында 1400 рубль өртектиг бараанның фактуразы бар, а магнитофон, кирза сапыктар... дээш чергелиг эт-сеп, идик-хеп эмнелгеге келбээн. Оларның кайдаазын ат салып алган Н. Моңгуш база «билбес» болган...

Шак мындыг «чогаадыкчы» ажылдыг, күрүне өнчүзүн шиңгээдир дээнде улуун-даа, бичиизин-даа соора көрбес Нина Моңгуш деп кижи. Өвүрге, эмнелгеге бухгалтерлеп чораан. Ийе, чораан, ол ам ажылдавайн турар. Чазый-чилби орүу дээш ажылындан үндүрткен, оон-биле кызыгаарлаттынмазы, удавас суд сандайынга олурар, хоойлу ёзугаар ялага онаажыр. Чоннуң кежиин халас чооглаарын оралдашканнарның аяа черле долар дээрзин оон бо «допчу намдары» көргүстү.

Бо хажыдышкынга хамаарыштыр мындыг сагындырыым бар. Ол чүл дээрге, эрткен неделяда мээң булуңумга үнген материал болур. Аңаа Тожу районнуң эмнелгезинде хажыдышкын дугайында автор чепче бижээн болгай. Таңдыда мөзү чок чорук дугайында материал база ынчан ийиги арынга үнду. Бо фактылар чүнү көргүзүп турарыл дээрге, Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң сан-хөө талазы-биле харысалгалыг эштериниң негелдени бедидери чугула дээрзин айтып турар-дыр. Ажылды чаа ёзу-биле тургуспас болза, эмнелгелерде чилбилер «эмнеттинмейн» баргылаар эвеспе.

ТВ

АПРЕЛЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Ритмиг гимнастика. 9.10 — «Ыраккы Чээн чук. Док. фильм. 9.20—«Спортлотонуң» 14-кү тиражы. 9.30— «Будильник» 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.30 — «Аңчорукчулар клуву». 12.30 — «Музыка киоскузу». 13.00 — «Кедээниң шагы». 14.00 — «Ферскотти» балык-биле ужуражылышкын. (Финляндия). 14.00 — «Чүнү номчуурул». 15.15 — Совет черге ужуражылышкын. 15.35 — «Үнүштер дугайында». 16.20 — «Тоол аалдап келген». «Илби ча». Уран-чечен фильм. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Мультфильм. «Гномнарда аалдап барганы». 19.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссер Е. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери «Оожум Дон». 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 —Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 22.00 — Футболга ССРЭ-ровскиден дамчыдылга. 22.45 ниң чемпионады. «Днепр» — «Динамо». (Киев). Днепропет— 23.00 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Репутация». Уран-чечен телефильм. 9.25—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Хиль ырлаар. 9.55 — Аваның школазы. 10.25 — Украин телевидениениң болгаш радиозуң урал чүүл коллективиниң концерти. Киевден дамчыдылга. 10.55 — Эстон телевидениениң программазы. 11.50 — Орус чугаа. 12.20 — «Ажыктыг чэрээ». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. «Харылзаачы». 13.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». Дамчыдылганы Н. Н. Дроздов чорудар. 14.25 — «Ужуралдарлыг фильмнер экраны». «Хүндүскү сеанска ийи билет». 16.00 — «Мегрелияга» Док. телефильм. 16.30 — ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Фаворский. 17.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.40 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. Г. Гендель. Оркестрлиг органга концерт. 18.15 — «Ону шыдавас силер». 19.00— Стол теннизиниң талазы-биле Европа чемпионады. 19.30 — Делегей улустарының чогаадыкчы ажылы. 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — ССРЭ-ниң композиторларының VII съездизиниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кежээ кижи силер». Док. телефильм. 22.45 — Стол теннизинге Европаның чемпионады. ЧССР-ден дамчыдылга. 23.15 — 01.00 — Спорт программазы.

АПРЕЛЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Футбол дугайында допчулал. 9.20 — «Л. Касильниң маадырлары экранда». «Хеймер оглуунуң кудумчузу». Уран-чечен фильм. 10.55—Концерт-вальс. РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле ТТ-ниң болгаш БР-ниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң Үлегерлиг оркестри ойнаар. 11.30—11.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнүнге. Док. фильмнер: «Скальпель болгаш кезер эмчи Юдинниң чуруктары». «Этиттинген «аш назын». «Кадыкшыл мугулдуру». 15.45 — Аныяк назы ырлап база танцылап тур. 16.00 — Аваның школазы. 16.30 — «Билиг—күш». Тележурнал. 17.00 — «Лениндан өөренир». 17.30 — «Төп Американың улустарының хосталгалыг шимчээшкини». 18.00 — Белорус ССР-ниң алдарлыг артизи В. Скоробогатов ырлаар. Минскиден дамчыдылга. 18.25 —«Экиргиримнер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дүргедээшкин». «Салгал». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.40 — «Политиктиг театр». К. Симонов. «Орус айтырыг». Телешии. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Орус айтырыг». Телешииниң уламчызы. 23.00 — Футбол дугайында допчулал. 23.30— 23.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чаңгыс катап көөрү дээре». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Н. В. Гоголь. «Өлүг сүнезиннер». 8 класс. 9.05 — Эртем болгаш амыдырал. 10.05 — «Бойдус эртеми» деп дамчыдылгачыч почтазы. 10.35; 11.40 — Төөгү. 6 класс. Томас Мюнцер. 11.05 — Орус чугаа. 12.10 — Башкыга музыка кичээли. 1 класс. 13.10 — А. Н. Толстой. «Орус характер». 3 класс. 13.40 — Школа класында компьютерлер. 14.10 — Н. С. Лесков. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шыяанам». Тоолчу Ш. Х. Ховалыг бисте аалдап келген. 18.35 — Уругларга фильм. 19.10 — «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 —«Ачы товуу». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». Хол-биле кылыр ажылды — машиналарга. «Көк-Тей» совхозтуң Көк-Тей суг-бараан фермазындан репортаж. «Бөгүн — Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнү». Медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы Е. В. Черногривовтуң чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Мегечилер шивээзи». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Далаш келдиришкин». Уран-чечен фильм. 23.10 — Калуга. Чүс чылдар болгаш шак». Док. телефильм. 23.30 — 00.05 — Стол теннизинге Европа чемпионады. ЧССР-ден дамчыдылга.

Кино

АПРЕЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Поклонись до земли» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.30, «Тайна старого парка» 11.00, 12.40, 14.20, «Адский поезд» 16.00, 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чужая нитерка» 10.00, «Змеелов» 11.30, 13.30, 15.40, 17.30, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дайте нам мужчин!». 11.20, «Степень риска» 13.00, «Встретимся в метро» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Золотой ключик» 13.00, «Подвиг Одессы» 14.30, 17.10 шактарда.

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пять минут страха» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.30, 13.50, «Тайна старого парка» 11.00, 15.20, «Поклонись до земли» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Личное дело судьи Ивановой» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Адский поезд» 14.00, 16.00, 18.00, 20.0 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Змеелов» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун селбейн барганы 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер
Чагыг № 3268.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00384

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 8 вторник

№ 85 (13085)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 копеек.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП ТК-га эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының секретарьларының, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның күрүнениң агроүлетпүр комитеттериниң, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттериниң даргаларының, херелекчилер ниитилелдериниң республика, край болгаш область баштаар черлериниң даргаларының, партия райкомнарының секретарьларының, районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының даргаларының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларының, эртемденнерниң, колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларының болгаш специалистерниң чөвүлел хуралы апрель 5-те болган.

Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат Н. В. Талызин, СЭКП ТК-ның секретарьлары А. П. Бирюкова, В. П. Никонов, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чурттуң агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агый чорудулгазының экономиктиг механизмин улам ыңай сайзырангайжыдар дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгаларын чугаалашкан.

Чөвүлел хуралы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев ажыткан. Ол мынча дээн: Партияның XXVII съездизиниң соонда чүгле чаңгыс ай эрткен. Ол дээрге, стратегтиг шиитпирлерниң съездизи болган. Ооң хүлээп алганы программалыг документилери, съездиге коллап турган чаартыкчы шүгүмчүлелдиң ёзузу совет ниитилелдиң хөгжүлдезинге чаңы салдарны чедирип турар. Съездиниң салганы сорулгаларының боттанышкызының хемчээли-биле ооң идеяларының болгаш айтышкыннарының ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга салдары улам-на өзер деп чүвеге чигзениг турбас.

Партия төлевилеттиген пландарны боттандырары дээш организакчы болгаш политиктиг ажылды төпте болгаш чер-черде калбарткан. Чер болганда массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү илереп турар. Күш-ажылчы коллективтерниң XII беш чылдың баштайгы чылының улус ажыл-агый пландарын хуусаадан эрте күүседип болгаш беш чылдың баштайгы ийи чылынын — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга уткуштур күүседир дээш шимчээшкини калбарып турар.

Съездиниң резолюциязын, ТК-ның Политиктиг илеткелиниң идеяларын болгаш айтышкыннарын күүседир талазы-биле бирги ээлчегниң болгаш үр хуусаалыг хемчеглерни Төп Комитет тодараткан. ТК-ның Политбюрозунга болгаш Секретариадынга чугаалажыр айтырыгларның даңзызын тургускан. Съездиниң даасканы ёзугаар СЭКП ТК-ның Политбюрозу чурттуң одалга-энергетика комплексин эргелеп баштаары, капитал тудугну нормативтиг хуусаалаарже шилчидери, күш-ажылчы эвес орулгалар-биле демиселди күштелдирери ышкаш чугула айтырыглар талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алган.

Партияның XXVII съездизи онза чугула сорулганы салган: эң кыска хуусаада чуртту аъш-чем-биле долу хандырарын чедип алыр.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чурттуң агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агый чорудулгазының экономиктиг механизминиң дугайында доктаалды хүлээп алган. Партияның бо принципиалдыг ужур-дузалыг документизи эш М. С. Горбачевтуң инициативазы-биле база шуут дорт киржилгези-биле ажылдап кылдынган.

Аграр секторунга ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдары бот-орулга-чарылгалыг харылзааларны быжыглаарынче болгаш хөгжүдеринче угланып кылдыр планнаттынганын, туугай эвес, а шуут херек кырында кылдыр, кезек-чамдыктап эвес, а долу бот-орулга-чарылгалыг кылдыр, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү кезектерин, чүнүң-даа мурнунда колхозтарны болгаш совхозтарны боттарын боду хандыр тынар, боду акшаландыртынар үлүг кылдыр планнаттынганын онзалап демдеглээр апаар. Бот-орулга-чарылгалыг санаашкын—агроүлетпүрнүң хөгжүлдезиниң чая бастынмас улуг оруу ол. Дээштиг бот-орулга-чарылга чок болза боттуу-биле ажылдап турар ажыктыг экономиктиг механизм дугайында чугаалаан-даа хереэ чок деп чүвени быжыы-биле медереп билир херек. Партияның болгаш чазактың хүлээп алган документизинде айыттынган экономиктиг хемчеглер чогум ажылче угланган.

Моон алгаш көөрге, ажыл-агый чорудулгазының байдалдары дыка өскерлир. Агроүлетпүрнү эргелеп башкарарының организастыг болгаш экономиктиг эде тургузулгазы партия, совет болгаш ажыл-агый органнарын көдээ ажыл-агыйны удуртуруун чаа ёзу-биле көөрүн хүлээндирип, оларның ажылының стилин болгаш методтарын өскертирин негеп турар.

Партия комитеттериниң ажыл-чорудулгазының төвүнге кадр политиказы турар ужурлуг. Бистиң кадрларывыска тывынчыг, чогаадыкчы-лидим, билдилиг чоруктарны, экономиктиг чаңы угаазылалды тывылдыраары — партия организацияларының кол сагыш салышкыны. Ниитилелде амгы үеде чорып турар эде тургузулганың кол утказы чогум-ча мында. Ооң нарын байдалы база ында. Бир эвес көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге хамык чүвени сайгарып билир специалистерниң болгаш удуртукчуларының турум составы турбас болза, экономиктиг кандыг-даа хемчеглер чогуур бериимчени бере албас деп, Е. К. Лигачев демдеглээн. Массалыг профессияларның кадрларынга бо база долу хемчээлдии-биле хамаарыжыр.

Агроүлетпүр бүдүрүлгезинге болгаш эртемге партийжи удуртулга дугайында чугаалап тура, Е. К. Лигачев чер-черде партия комитеттериниң агроүлетпүр эргелеп башкарылгазының органнарының ажыл-чорудулгазы дээш харысалгазын демдеглээн. Ол мынча дээн: Ам, агроүлетпүр эргелеп башкарылгазының чаңгыс аай органнары баштайгы базымнарны кылып турда, оларның боттарының эргелерин ажыглап билирниң, боттарының хүлээлгелерин күүседирниң, эргелеп башкарылганың тус-тузунда дециел бүрүзүнүң тодаргай харысалгазының дугайында сагындырары онзагай чугула. Эргелеп башкарылга органнарының аңгы-аңгы дециелдериниң дакпырлаашкыны, сорулгаларның болгаш кылыр ажылдарының холужулгазы болуп туруп бээр чүве болза, агроүлетпүрнү эргелеп башкарарын организастыг эде тургусканы кандыг-даа ажык чок апаар. Ындыг чорукту болдурбас херек. Агроүлетпүрнүң эргелеп башкарылга органнарының партия эге организацияларының дугайында онзагай сагыш салышкынны илерелир херек.

Агроүлетпүрнүң ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле партияның болгаш чазактың хүлээп алган документизинде чүү чүве эң-не онзагай болуп турарын деп айтырыгны салгаш, эң-не кысказы-биле дараазында харыыны берип болур. Ажыл-агый эргелерин чүгле калбартыры, экономиктиг сонуургалдыг порукту күштелдирери эвес, харын-даа колхозтарның, совхозтарның болгаш оларның-биле холбашкан бүдүрүлге черлериниң, а ол ышкаш эргелеп башкарылганың девискээр органнарының харысалгазын бедидери болгаш тус черниң чурттакчы чонун аъш-чем продуктулары-биле хандырары дээш удуртулганы экижидери болур.

Төп фондуже дужааганының соонда бүгү-ле арткан чүүлдерин тус черни хандырарынче чорудар ындыг чурумну ам киирген. Тус черниң аргаларын ажыглап тургаш, чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле хандырарын экижидер дээш областардан болгаш республикалардан негелдени Төп Комитет бедидип турар. Ол сорулга-биле партияның Новосибирск болгаш Ворошиловград обкомнарының отчёттарын ТК-га дыңнаан. Ол талазы-биле чер-чер органнарынга негелде улам өзер.

Кол чүүл болза, экономиканың көдээ ажыл-агый секторунуң эргелеп башкарылгазын организастыг болгаш экономиктиг эде тургусканындан, чурттуң агроүлетпүрүнүң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге үндүрген акша-хөреңгиден эң бедик үре-түңнелди алыры, көдээ ажыл-агый продукциязының хемчээлин улуу-биле көвүдедири, ону бүдүреринге чарыгдалдарны эвээжедири болур деп, түңнелинде Е. К. Лигачев чугаалаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрагроүлетпүрүнүң даргазы В. С. Мураховский илеткел кылган.

Айтырыгны чугаалажып көөрүнге РСФСР-ниң Күрагроүлетпүрүнүң даргазы Л. Б. Ермин, Украинаның Компартиязының ТК-ның секретары Н. И. Дементей, Казах ССР-ниң Күрагроүлетпүрүнүң даргазы Э. Х. Гусаков, Узбекистанның Компартиязының ТК-ның секретары В. А. Антонов, Ростов областың Октябрь районунуң «Придонский» совхозунуң директору Е. А. Головчанский, Алтай крайның Агроүлетпүр комитединиң даргазы А. А. Кулешов, Краснодар крайның «Кубань» агроүлетпүр комбинадының чиңгине директору М. М. Ломач, Брянск областың СЭКП Новозыбков райкомунуң секретары И. П. Тикунов олар киришкеннер.

Чурттуң агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агый чорудулгазының экономиктиг механизмин улам ыңай сайзырангайжыдар дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалы чогуур үезинде болгаш партияның XXVII съездизинге изиг үндүрген сорулгаларны — бүдүрүлгениң доктаамал өзүлдезин чедип алырынга, чуртту аъш-чем продукциязы-биле болгаш көдээ ажыл-агыйның чиг эдилели-биле шыныштыг хандырарынга чугула рольду ойнаар деп, илеткелчи болгаш саналдар бергеннер демдеглээн.

Чөвүлел хуралга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң үндезини—тараа бүдүрүлгезин көвүдедир, мал чеминиң баазазын быжыглаар талазы-биле практиктиг хемчеглерни чугаалажып көрген.

Колхозтарга болгаш совхозтарга ядиг бээриниң хемчеглери улам-на ажыктыы-биле ажыл-агый чорударынга, тараа бүдүрүлгезиниң орулгалыының дециелин бедидеринге арганы берип турарын тодаргай чижектерге көргүскен. Ооң бүдүрүлгезин интенсивтиг технологиялар-биле өстүреринче онза кичээнгейни салгаш, колхозтар болгаш совхозтар бо чылын тараа бүдүрүлгезин көвүдедири-биле бүгү-ле чүүлдерни кылыр ужурлуг. Тараа саларының планын ажыр күүсеткен ажыл-агыйларга ядиг кылдыр фондуларга немей автомобильдерни, тракторларны, тудуг материалдарын болгаш өске-даа ховар курлавырларны садар.

(Уланчызы 3-кү арында).

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Куйбышевче ужуп чорупканы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Москвадан Куйбышевче апрель 7-де ужуп чорупкан.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе болгаш өске-даа эштер үдээн.

(СЭТА).

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ТАРААЖЫЛАРНЫҢ ЧАСКЫ ЧЫМЫЖЫ

БЕЛГОРОД. Ол областың ажыл-агыйларының шелдеринче шенелде үнүүшкүннерин кылып эгелээн. Ол техниканың болгаш кижилерниң чаштырыышкынга белеткиин хынаар. Часкы хову ажылдарының тактиказын тодарадыр арганы бээр. Областың колхозтарында болгаш совхозтарында бо чылын тургускан наряд чок ажылдаар 1000 ажыг аңгы-аңгы звенолар тараа болгаш техниктиг культураларны өстүрериниң барык бүгү ажылдарын шуптузун хүлээнген. Бот-орулга-чарылгалыг коллективтерниң кежигүннери күш-ажылды канчаар организастаарын бежи удур бодап, чаштырылганың калбак хемчээлдиг агрегаттарының ажылдаар тудуш графигин тургускан.

КАЛУГА. Калуга областың тараажылары күүң чажып тараан тарааларның немелде чемгерилгезин эгелээн. Колхозтар болгаш совхозтар шуптузу углап-башкарылганың автоматтыг системаларының дузазы-биле шел бүрүзүнүң кайы хире чемишчидилгеге херегзээриниң дугайында эртем медээлерин алган. Ол ажыл-агыйларның специалистериниң хамыктың мурнунда эң хөй тарааны, картофельди, мал чеми культураларны немей бээр ужурлуг шелдерге чемишчидилгелерни төгер арганы бээр.

ВИЛЬНЮС. Литваның мелиораторлары тараажылар-биле кады часкы тарылгага белеткелди доозуп турарлар. Олар Пренай районнуң ажыл-агыйларынга 500 гектар малгаш-баларлыг черни кургаткаш, хүлээдип берген. Часкы тарылганың эгелээринге чедир 10 муң ажыг гектар чаартып, экижиткен черни көдээ ажыл-агый эргилдезинге киирер деп турар. Амгы үеде чаартып, септеп турар суг сордурар деригелер барык 20 муң гектар шелдерни суг-биле хандырары экижидер арганы бээр.

ТАШКЕНТ. Ташкент областың Галабино районунуң ажыл-агыйларының люцерна шелдерин чаштырылга агрегаттары каттап чоруткан. Ол чугула ажылды кыска үеде — чаңгыс-ла неделя иштинде кылып чорутан. Үш муң гектар шелге депшилгелиг арганы ажыглааны хөй саның үрезин материалын, оттулар чүүлдү суггарылга суун камнап алыр арганы алган. Бо чылын люцерна тараан шел эрткен чылдыындан ийи катап хөй — 18 муң гектар ажыг болур.

БАКУ. Азербайджанның хову районнарында кукурузаны тарып эгелээн. Ында бедик дүжүт бээр сорттарның хайнак үрезиннерин чаштырып турар. Бо чылын бүгү 30 муң гектар чедип турар бүгү шелдерге ол үнелиг культураны эң баштай интенсивтиг технология-биле өстүрер деп турар. Ол сорулга-биле ажыл-агыйлар эргежок чугула техника, гербицидтер-биле хандыртынган. Механизастаттынган бригадалар болгаш звенолар кадрлар-биле четчелээн, кукурузачылар-биле семинарларны эрттирген.

ВЛАДИВОСТОК. Ыраккы Чөөн чүктүң «Фадеевский» совхозу эрте быжар тарааларны чаштырып эгелээн. Керээлиг ажылдаар арганы болгаш күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын ажыглааның түңнелинде ол ажыл-агый крайга часкы хову ажылдарынче кымыл-даа мурнап кирер аргалыг болган. Ховужулар ындыг дүргедээшкинниң аргазы-биле часкы ажылдарны 60 ажыл хүнүнде доозар деп турар.

(СЭТА).

Апрель 19 — ленинчи коммунистиг субботник хүнү

АЖЫЛДАР ТОДАРАТТЫНГАН

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының № 2 автобаазазының чолаачылары, ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 119 чыл оюнга алдар болдурган ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар дээш белеткел ажылын калбарткан. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде 180 кижи бир демниг ажылдап үнгеш, улуг хемчээлдиг ажылды кылыр.

Автобаазада коммунистиг субботник эрттирер талазы-биле тургускан штаб ол хүн кылыр ажылдарны, кымның кайы участокка ажылдаарын тодараткан. Чолаачылар республиканың районнарынче тудуг материалдары сөөртүрүнге ажылдаар, «кызыл субботаның» хүнүнде 50 муң тонна-километрни ажылдап кылыр.

16 чолаачы боттарының камнап алганы кывар-чаар материалдары-биле улус ажыл-агыйынга херетлээр янзы-бүрү чүъктерни сөөртүр. Чолаачылар В. Дюкарев, В. Булатов, Н. Вендерлых база-ла камнап алган кывар-чаар материалдары-биле тудуг материалдары сөөртүр.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде ажылдың шынарын экижидерин транспортчулар хүлээнгеш, ол хүн ажылдаан акшазындан 810 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер деп дугурушкан.

О. НАМАСАЙ.

ДЕМНИГ ҮНЕР

Кызылдың үлетпүр бараан-нар садыының коллективи хоорайда мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Коллектив бо чылдың бирги кварталының планын чедиишкинниг күүсеткен.

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл болган оюнга алдар болдурган коммунистиг субботник хүнүнде база бедик көдүрлүүшкүнниг ажылдаар дээш чаңгыс кижи дег демниг үнерлер. Ол хүн субботникке шупту 590 кижи киржир, ооң үш чүс ужени боттарының ажылдаар туруштарынга ажылдаар.

Ол коллективтен 50 кижи Садыг министерствозунуң баазазынга картофель ылгап, арыглаарынга киржирлер.

Ол хүнүнүң бараан саарылгазы 164 муң рубльге чедирип, беш чылдың фондузунче 1500 рубльди шилчидерин олар хүлээнип турар.

А. КУУЛАР.

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА БЕЛЕТКЕЛ

⊙ ⊙ ⊙

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң Оттук-Дашта сүт-бараан фермазының тракторизи Борис Дойнуу (чурукта) партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш совхозта калбарган социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда чорап турар. Фермада ийи чүс ажыг инекке, бызааларга чиир чемни үзүктел чокка дажыглап берип турар. Ферманың кажааларында өдекти болгаш оон өске-даа чүүлдерин дажыглаары ада онаажыр.

Онаашкан ажылын шалыпкын болгаш ак сеткилдиг күүседип чаңчыккан аныяк механизатор бо чылдың ийи дугаар кварталында база бедик көргүзүглерлиг ажылдаар сорулганы салган.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Маадыр-оол Егорович Лопсанның удурткан тудугжулар бригадазы Чаа Чаа-Хөлдүң тудугларында шалыпчы ажылдап турар. «Красноярскгэстудуг» эргелелиниң № 2 көжүп чоруур механизастаттынган колоннаазының тудугжу бригадаларының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда доктаамал чорап турар бо бригаданың ажыл-ишчилери бо чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш чыл эгезинден-не ажылдың темпизин дүргедеткен.

Күш-ажылды шын организастап, социалистиг чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны коллективте чарлап, кылган ажылдың шынарын экижидеринче кичээнгейни күштелдиргениниң ачызында бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдалары чедиишкинниг күүсеттинген. Тудугжулар Найдын Моңгуш, Михаил Дамдын-оол, Чачан-оол Моңгуш, Александр Ооржак социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорап, планныг онаалдаларны күүседиринге төлептиг үлүүн киирип турар.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидениеге дамчыштыр чугаазын тудугжу коллективтиң ишчилери таныышкаш, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың тайбыңга ынак политиказын чүүлдүгзүнүп деткээш, Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын быжыглаар дээш улам эки ажылдаарын хүлээнген.

Д. САЛЧАК.

БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАРНЫ БЫЖЫГЛААР

Улус ажыл-агыйын хөгжүдерниң он ийиги беш чылын эгелээн. Кызыл районнуң ажылчы чону, бүгү чурттарга ышкаш, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче кирипкен.

Чылдың баштайгы кварталында районнуң күрүнеге сүт садар планы 113,4 хуу, эът садар планы 100,7 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, районнуң ажыл-ишчилери дүргедээшкинниг ажылдааннар, ооң түңнелинде 93 тонна сүт болгаш 36 тонна эът база 1,7 миллион борбак чуурга ол үелегизинден хөй саттынган. Сүт садарынга «Көк-Тей», «Шамбалыг» болгаш «Х Улуг хурал» совхозтар, а эът садарынга Кызылдың куш фабриказы, «Тиилелге» болгаш «Шамбалыг» совхозтар кескү үлүүн киргеннер. Мындыг байдал доозукчу чылдың деңнелинден 76 тонна сүттү, 45 тонна эътти болгаш 1,8 миллион борбак чуурганы хөйнү бүдүргениндек болган. Бо дүргедээшкинниң оожумнатпазы чугула.

Кыштаглаашкынны организастыг болгаш бедик деңнелге эрттирер талазы-биле хемчеглерни чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары ап турар. Малдың хораар чоруу эрткен чылдың бирги кварталының түңнелинге деңнээрге, мыйыстыг бода малдыы 1,5 катап, шээр малдыы 4,5 катап, чылгының 2,5 катап кызырылган. Ол-ла үениң деңнелинден 2400 баш хураган, 88 бызаа хөй алдынган. А ниити малдың калагалалы 98,8 хуу болган. Бо хүннерде төрээн чүс хойга онаашпыр алдынган хураган районда 78, а «Шамбалыг» совхозта 86 баш, «Тере-Хөлде» 84 баш, «Х Улуг хуралда» 83 баш болуп турар.

Көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садарында болгаш ниитиниң малының кыштаглаашкынында чамдык чедиишкиннер харның чуга, сооктуң чымчак болганындан болган дээрзин онзалап демдеглээри чугула. Чүге дээрге, мындыг чаагай үеде бетчи четпестер ам-даа хөй. Ылаңгыя курлавырлар чедир ажыглаттынмайн турар. Чамдык кодааннарда малдың хорамчызы читпээн. Күрүнеге саткан малдың болгаш сүттүң шынары чогуур деңнелге четпейн турар. Ам-даа хөй малчыннарның, мал ажылының тускай эртемниглериниң эрги чаңчылдан адырыабайн, ажыл-ишти дүргедээшкинниг ёзузунче шуудатпайн турарының чижектери бар.

Кызылдың куш фабриказы (директору Л. П. Килин) бирги кварталда чуурга бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле онаалдазын күүседип шыдаваан. Куштуң хонуктуң өстүрер немелдезиниң деңнели база планда көрдүнгенинге четпээн. Ол туржук куштуң өлүр чоруу эрткен чылдың деңнелинден көвүдээн. «Көк-Тей» совхоз (директору Ю. А. Кривенко) күрүне мурнунга 44 тонна эът дужаар өрелиг арткан. Ында малдың хорамчазы хөй. А «Тере-Хөл» совхоз (директору М. У. Шывык) 31 тонна эътти күрүнеге чедир саган. Аңгы сүт бүдүрери оранчок эвээжээн. Бо четпестерниң чаңгыс хүн кеступ келбээни билдингир, хүн-хүнү-биле, айы-биле чыглынып келген частырыгларның, ажыглаттынмаан курлавырларының түңнели ындыг болган-дыр.

Час дүшкен, ынчалза-даа кыштаглаашкын доозулбаан. Бо хүннерге чедир чылыг болгаш оожум турган үе хенертен өскерлип болур. Ынчангаш малчыннар болгаш мал ажылының тускай эртемниглери, бригадирлер болгаш сүт-бараан фермаларының эргелекчилери кыш эрткен дээр хөөнче кирип болбас. Малдың ажаалдазын болгаш чемгерилгезин зоотехниктиг күрүм ёзугаар чорудар, ынаа кандыг-даа хажыдышкын болдуруп болбас. Баштайгы базымнарны улам быжыглаар херек.

Х. МОНГУШ,
Кызыл районнуң агроүлетпүр комитединиң кол зоотехниги.

Хүннүң медээлери

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Тыва АССР-ниң Чурт-үлетпүр министерствозунуң чонунуң үс-тывыш болгаш суй белектерниң шенелде бүдүрүлгезиниң коллективи бирги кварталдың планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Бараанныг продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының пландары тус-тузунда 166 болгаш 161 хуу кылдыр боттанган.

Кварталда 55 муң рубль түңге чонунуң үс-тывыш кылыгларын бүдүрер тургаш, 103,2 муң рубльге күүсеткен. Хеп аргыкчылары болгаш кеш, хөмден суй белек кылыкчылары шалыпчы, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Аргыкчылар Н. Холмова, Г. Бортникова оларның ажылы өскелерге үлегерлиг.

О. КАТКОВА,
Чонунуң үс-тывыш болгаш суй белектерниң шенелде бүдүрүлгезиниң улуг экономизи.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ КӨВҮДЭЭН

Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери 1986 чылдың бирги кварталында чонга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлин көвүдедип, бо талазы-биле планныг онаалдаларын 108 хуу күүсеткеннер.

Газ сайгарарының планын 113,7 хуу кылдыр күүсеткен. «Тыва газ» эргелелиниң, тудуг-септелге ажылдарының планын 110,7 хуу күүсеткен «Тыва септелге-тудуг» трестиң болгаш «Суг канал» эргелелиниң коллективтери эки ажылдап, он ийиги беш чылды шалыпчы ёзу-биле эгелээннер.

В. ТЕМНИКОВА,
Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң план килдизиниң экономизи.

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫЫНДАН ЭКИ

«Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң коллективи 1986 чылдың бирги кварталында продукция бүдүрериниң хемчээлин эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, 7,2 хуу өстүрген. Коллектив продукция сайгарарының квартал планын 106,1 хуу, эптеп чыыр демир-бетон бүдүрериниң—105,4 хуу күүсеткилээн.

Арматура цегинде В. Селиверстовка, хептелге цегинде А. Егошинге, В. Титовка болгаш А. Балабенкога удурткан бригадалар эки ажылдап, социалистиг чарышка мурнап турарлар. Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы — бригада керээзин ёзугаар ажылче шилчээн бригадаларның көвүдээни чедиишкиннерниң бир үнер дөзү болган.

БИСТИҢ КОРР.

«Дүргедээшкинни канчаар билип турар бис? Хамыктың мурнунда экономиктиг өзүлдениң темпизин бедидери-дир деп, Ынчалза-даа чүгле ол эвес. Ооң кол утказы — өзүлдениң чаа шынарында: эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, бүдүрүлгени бүгү хемчег-биле интенсификастаарында, экономиканың структуразын чаарты тургузарынга, эргелеп башкарылганың аныктыг хевирлеринде, күш-ажылды организастаарында болгаш идиг бээринде боол турар».
(СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарындан).

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

САЛГАЛДЫ БЕЛЕТКЭЭР

Ажыл кижини каастаар дээри шын. Коммунистиг партиям, Совет чазаам мени Ленинчи юбилей болган «Күш-ажылдың хоочуну», «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальдар-биле шаңнаан. Ам пенсияже үндүм. Ынчалза-даа хой-кадарыгның малы дээш сагыш-сеткилим дойлуп, херекчүрээм дестуникей, арга-дуржулгамны аныяк малчыннарга дамчыдып чор мен.

Партияның XXVII съездизиниң материалдарын, СЭКП ТК-ның съездиге Политиктиг илеткелин ханы өөренип орарга, бистиң совхозтуң хой ажылынга чамдык четпестерниң бары кижини дүвүредип келир-дир. Эрткен чылын эң-не эки көргүзүглүг малчын төрүүр чүс хойдан 87-ни, а адак хойжу 30 хураганы алган. Ооң-биле кады хойдан дүк алыры база мурнуку чылдардан дорайтаан. Мындыг байдал чүге тургустунуп келгенил, чылдагааны чүдел деп айтырыг салдынып келир.

Мен бодаарымга, ооң кол-ла чылдагааны төрүүр хойларны кадан-коданы-биле Кызыл-Даг салбырынга мооңнээни болур. Оларның турар черлери кончуг таарымча чок, кажааларының кадыг ол-шык, малгаштыг. Хой кажааларының иштиэзнин эртир ээнг болганындан, соок агаарже үндүрүп эккээрге, хой бышкатраан эгелээр. Ындыг байдал дүк-даа, сүт-даа бербес. Оон ыңай аныяк малчыннарже сагыш салбайн, оларны өөретпейн турарында. Бир аныяк малчын ээнг кажаага 30 ажыг хойну бузурнуктуруп өлүрген. Аныяк малчыннарның буруузу бар болбайнаан, ынчалза-даа хоочун, дуржулгалыг коммунист малчыннар Альяна Монгуш, Александра Сүүр-оол, Ак-Лама Тараачынның болган өске-даа хоочун малчыннар дагдыныы алган хирезинде оларны чүге хайгааралга албааныл? Совхозтуң мал ажылының талазы-биле специалистери оларга эоснетоередилгени чүге чорутпааныл? Кандыг-даа ажылдыг эрецгей көөр, өске кижиниң херээ меңээ хамаан эвес дээр хоонге алыыр, кижи болгаш ажыл-ның дээш сагыш човаантыр эвес, күрүнениң өнчү-хөреңгизин тоомчага албас чоруктуң уржуу ол ышкажыл. Бо талазы-биле айтырыгны партияның XXVII съездизинге чидиг-биле шүгүмчүлеп, онзалап айыткан. Бир эвес бүгү хойжулар, специалистер аныяк хойжуларга хүн бүрү дузалажып, хайгаарап, арга-сүмени берип, өөредип көөр болза, олар берге байдалдарга таварышпас.

Александр Сүүр-оол бир хуралга мындыг саналды үндүрген: «Хойну даглыг черге кадарар болза эки, ажыктыг» дээн. Мен ону деткиир кижи мен. Ынчалза-даа Ак-Туруг девискээринде даглыг черлерде турар кыштаглар үрелип эгелээн. Ак-Хемниң даглыг черлеринде беш кыштагны чок кылган. Бир кыштаг өрттенген. Ынчангаш үрегдээн эрги кыштагларны катап кылып, септээр болза эки.

Партияның XX Тыва областы конференциязынга хойжу кадрларны школаларга, профтехучилищелерге, техникумнарга белеткээрин, оларның мергежилин хойжу мастерлериниң дуржулгазынга үндезилээн беглдерни чугула деп сорулганы салган болгай. Ол-даа кончуг чугула айтырыг, ону бүрүнү-биле деткип турар мен. Ынчангаш аңаа үндезилээш Ак-Туруг, Кызыл-Даг школаларынга бир-бир кодан хойларны хуваадып берзе чүл? Олар хойжу залчежип кадаргай-ла. Орта 5 — 10 класстың өөреникчилери киржир ужурлуг. Кажааның септелгезин, сиген-шөпдүкзин ол-ла школа кырыылаар аңаар. Ынчан келир үениң хойжуларын бүзүрелдиг-биле белеткеп ап болур бис.

Партияның XXVII съездизиниң өндүр улуг сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш «Ак-Туруг» совхозтуң хойжулары аразында социалистиг чарышты улам калбартып, кызымаккай ажылдаар дээрзинге бүзүрелим улуг.

М. АРТАА,
күш-ажылдың хоочуну.

Тамышаап Мамаевна Хайың Эрзин районда «Чаа оруқ» совхозка чээрби хире чылдар дургузунда хой малдап келген. Ол он бирги беш чылда төрүүр чүс хайга онаалтыр 92 хураганы доруктурган болгаш хойдан-на 2 килограмм дүктү кыргаан.
Доозунчу чылда ол чүсче онаалтыр 98 хураган алган.

К. ЧООДУНУҢ фотозу.

ДҮРГЕДЭЭШКИННИГ ЁЗУ-БИЛЕ

Бистиң республикада мал ажылының кол угланыышкыны хой ажылы. Чүге дээрге Тываның делгем ховулары, сүгтаттыг сериин чайлаглары, иштики даглары нда ыжыктаачак кышкы одарлары хойга кончуг таарышкан. Аңаа чоннуң кайы-бооүндеи бээр, муң-муң чылдар иштинде ажыглап келген арга-мергежилдери база вемээр ужурлуг. Хойдан кыргылда 1,9 кг, ооң шынары база кудулаан.

Хой ажылында уксаажыдылга ажылы суларлаан. Шээр малга одарлар ажыглаар чорук эвээжээн. Ылаңгыя тайгалар одарлары ажыглаар, чайлаглаар чорук база суларлаан. Кадр айтырыы, база оларны эртем-техниканың чедиишкиннерин ажыглаарынга өөредир, арга-дуржулга солчур айтырыглар шуудавайн турар. 1960 чылдан бээр, чүгле 25 чылдар иштинде, бирээзи-бирээзинге удурланчак беш янзы уксаажыдылга планнарын бадылап, парлап үндүрген. Оларның кайызы-даа херек кырында боттанмаан. Мындыг чорук болдуна бергениниң түңнелинде хойжуларның салып турар айтырыглары кончуг чептиг. Ол айтырыгларның кол утказы мындыг: «Амгы үеде кандыг уксааның хоюн сайзырадып турар бис?» «Моон соңгаар уксаажыдылганы канчаар чорутса экил?».

1983 чылда бадылаан уксаажыдылга планын алырга, 8 районга чиңге-дүктүг, 4 районга чартык-дүктүг, Мөңгүн-Тайга районга болгаш «Кара-Хөл», «Коммунизмче оруқ», «Торгалыг», «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Тээли» совхозтарга бедүүн дүктүг хойлар өстүрер көрдүнген. «Өөк», С. К. Тока аттыг, «УТКА 25 чылы», «Революцияның чалбыыжы» болгаш Дуржулга станциязының коданнарын Красноярск крайдан болгаш Хакас автономнуг областан эккеп турар аныяк хойлар-биле долдуруп, олардан алган кошкаржыгаштарын совхозтарга тарадыр деп планнаан. Ол чорук таарышпас. Чүге дээрге олар Тываның сайзырап бар чыткан чиңге-дүктүг хоюн шуут будап болур.

Бо кошкаржыгаштарны «тыва хевирлиг Красноярск уксаазы» деп адап турар. Садып таварын турар бо кошкаржыгаштарның шынары дыка куду. Олардан чиңге-дүктүг хой алдынмас. Ам дээреде чүгээр эки хайнак хойларлыг «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң азы Каа-Хем районнуң чоокта чаа эгелеп сайзырадып турар хойларының уксаазын ол кошкарлар үреп болур. Мону болдурбазының аргазы чүл дээрге, Алтай крайда ажыл-агыйлардан эки шынарлыг, чедишкен кошкарлар садып ап, оларны эдержилге бетинде эккеп, деңгел киирип дыштандырып алгаш, ол-ла чылын ажыглап болур. Ынчан бир эки түңнел үнүп болур деп идегээр мен.

Тес-Хемде «Кызыгаар» совхозту уксаажыдылга ажылагыйы кылгаш, Эрзин районнуң хойларын бүрүнү-биле, оон аңгыда Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» болгаш «Сүт-Хөл», Тес-Хем районнуң «О Шынаа» совхозтарын уксаалыг кошкарлар-биле ол черлерни хандырар дээн. Мен бодаарымга, «Кызыгаар» совхозта мындыг арга чок. Чүге дээрге сараджа кошкарлардан алдынган хайнактарны уксаа деп адаар кандыг-даа барымдаа чок. Үстүнде ажыл-агыйларже сараджа уксаалыг кошкарларны-даа салып турду, ооң түңнелинде оон алдынган хайнактар көзүлбээн. Уксаажыдылга планының частырыгларлыг талалары ол. Ол дугайын «Тыва АССР-де хой ажылы» деп номумда база бижээн мен.

Ам үстүнде салдынган, меңээ черле бо таваржып көөр айтырыгларга харыылаайн. Амгы үеде Тывада бадылаттынган уксаа (порода) чок. Чиңге-дүктүг хайнактарны «Красноярск уксаазының тыва хевири» деп адап турары шын эвес. Ам дээреде чиңге-дүктүг хайнактарлыг бис. Бисте чогум арыг тыва уксаалыг чурт хою база чок.

Уксаажыдылга ажылын моон соңгаар чорударынга чугула кылыр ажылдар: 1. Бүгү хойну экспедициялап шинчилгезин чорудкаш, хайнактаашкынның деңнелин тургузуп, хойларны класс болгаш бээр продукциязының деңнели-биле үнүп кодаңнаар. Ол улуг ажылды кылыры кончуг чугула. Оон соонда кажаа, кандыг кошкарлар таарыжырын деп айтырыг чайгаар тургустунуп келир. 2. Уксаажыдылга ажылынга ажылдаар бонитерларны өөредир. Селекционер-зоотехниктериниң билиин, мергежилин бедидер. 3. Хойжуларның хурал-суглаалары, экономиктиг конференциялары, дуржулга солчур ажылдарын хайнышкынныг чорудар. 4. Хой ажылында бүгү чүүлдерни амгы үениң негелделеринге дүүштүр дүргедээшкинниг ёзу-биле кылыр. 5. Уксаажыдылга ажылының планын эде көөр.

Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы шагда-ла мал ажылындан хоорулган, хой ажылының кидизи чок кылдынган, совхозтарга кандыг-даа дуза бербейн турар. Ол туржук бодунуң көргүзүглери безин дыка кудулаан. Ам ол эртем чериниң ажылын эде көөр үе келген. Бо бүгү чүүлдерни дүргени-биле, СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар, ээни алыр сорулга мурнувуста турар. Хой ажылын экижидер болза, бистиң одарларывыска дөрт миллион хойну өстүрүп ап болур.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады, хой ажылының хоочун ажылдакчызы.

ХАЖЫЫЗЫНГА КАНЧАП АРТАР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында ажылдап, чурттап чор мен. Өскен, төрээн черим ол. Бүгү назынымда хойжулап келдим. Бо чылын алдан харлап, бүгүн дыштанылга— пенсияже үнер мен.

Амгы хүннерде совхозумнуң 400 ажыг хураганын малдап тур мен. Эрткен чылдың кыжынга баш удур белеткелди чорудтум. Чурттаалга бажыңны, хой, хураган кажааларын баш удур селип-септеп алдым. Школачы уругларым-биле 20 тонна сигенни кескеш, 3 тонна өдекти белгеш, кыштаамга чедирип алган турдум. Амгы байдал эки. Хурагаңнарым оң-ча-мендии, кышты хүр ашкан. Шала арык-доруктуг малды сула, комбикорм, сиген-биле немелде чемгерип тур мен.

Малчын кижиниң кол сорулгазы — даандырган ажылынга ээ-харысалгалыг ажылдаар, алган социалистиг хүлээлгезин күүседир дээш кызымаккай болур дээрзин партияның XXVII съездизиниң материалдары-биле таныжып, улам ханы билип, амыдыралдың алыс утказы деп билдим.

Мен совхоз төвүнден 5 километр хире Доң-Ужу деп черге 20 чыл ажыг үе дургузунда кыштап келдим. Ол хирезинде бажың чок, кидис өгде кыштавышаан мен. Электрилиг чырык хамаан чок, радио безин дыңнавас. Ол бистиң бурунгаар девишилгевистиң базымынга шаптык эвес деп бе?

Хойжуларның культурлуг хандырылгазының база электри-чырык, радио дугайында айтырыгларны совхозтуң туржук, районнуң удуртукчуларынга чедир та чеже катап тургускан дээр. Даргалар ону мынчага чедир хаайыгадаа кертип албаан, а үе шууйып эртиңмаан.

Ам черле бодаңыр үе келген боор. Тос уругларлыг өг-бүлевис кидис өөвүсте сугу одаң, керосин, солярка, үс кыпсып, көстүр-көвүлбес бүдүрүп чырыкта боралаңып ор бис. «Сүт-Хөл» совхозтуң удуртур даргалары хажыызынга хайгааракчы болбайн, амыдыралче сагыш салган турган болза, үстүнде четпестер, хомудалдар амыдыралга шагда-ла боттантан турар ийик. Электри, радио шугуму бистиң турар черивистен ырак эвес, 300 метр черде болгай. Бо аразынга демир шөвериңге 5—7 чагы негеттинер. Дан бээр чүве болза, каш-ла хонуктуң ажылы ышкажыл. Чагыларны малчыннар боттарывыс сөөртүп, белеткеп бээр бис деп совхоз дирекциязындан та чеже катап диленген дээр. А совхоз директору, специалистер биске барык хүннүң чыгы келир. Ол хирезинде малчыннарның культурлуг амыдыралынче бичии-даа сагыш салбайн турары элдептиг. Ол амгы үениң негелдезинге канчап-даа дүүшпес.

Чоннуң арнын чаар, кылыр ажылды соңгаарладыр, хой чылдагааннар сүрер, мегелээр, хоозун аазашкыннар кылыр чоруктан уштунарының үези келген дугайын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев партияның XXVII съездизинге Төп Комитеттиң Политиктиг илеткелинге тодаргай айыткан болгай. Ынчангаш бистиң совхозтуң дирекциязы малчыннарның хандырылгазынче сагыш салып, кыска хуусаада эде тургузар дээрзинге идегеп арттывыс.

О. ХЕРЕЛ-ООЛ,
«Сүт-Хөл» совхозтуң хойжузу.

МЭЭҢ ЭСКЕРИГЛЕРИМ

Чедиишкиннер чажыды чүдел? Ындыг айтырыгны аныяк малчыннар, даргалар, корреспондентилер, черле кижи бүрүзү меңден бо-ла салыр. Ол та чүге мындыг чүве: чажыт турган болза, ону айтырган херээ чок болгай. Мен бо удаада аңаа эскериглеримни, бодумнуң таварылгаларымны аныяктарга чугаалаар болгадым. Ынчалзажок ону чер бүрүзүнге, кодан бүрүзүнге кылыры албан ажылдар-дыр деп биле бербенер.

Хой кыжын, харын-даа чазын аажок арып, оон кедерезе хоран туруп бээр таварылгалар бар. Ооң чылдагааны — чайын эки семиртпээнинде, багай кадарып турарында, немелде чем чогунда, кажааның чылыын таарыштырбаанында, мал чемииниң шынарының багайында. Оларның кайы-бирээзин тыпкаш, чок кылбас болза, ол чорук уламчылап, читпестеп болур.

Чайын дагиын бир хүн мурнуу, өске хүн ар талазын оъткарары ажыктыг. Оът кургаарга, суггатты көвүдедир. Эрте чайлаглааш, эрте күзеглээр херек. Оъттаар хойну чүгүртүп, сывыртап болбас. Мал чемиң белеткеттинмээн дээш могудээн херээ база чок, одарны таарыштырып, хайгааралды ачызыдып турган, кышты ажырып ап болур. Чаңгыс черин чылдың далбыйлавас хоолулуг оъттар чиде бээр, чүгле шүүлеп сарыг сиген артар.

Семис хойну чылыг кажаага киирип болбас. Кажааның каналары муңгаш, а кырынчын агаар үнер чери улуг болур. Кажааны от-биле чылыдып болбас, хойнуң боттары-биле чылыдар. Хураган кажаазы соок болза, аңаа хойну үр эвес кажаалаптар.

Хойнуң төрүүрүнге чедир он хире хонук арткаңда, комбикорм бээр — хойнуң суттелаарынге дузалыг. Кодан хойнуң оолдаашкыны 20—25 хонуктан эртпес ужурлуг. Чаш хураганнарга ногаан сигенни үш хонганда баглап бээр. Он хонганда аңгылааш, көк-сула, сиген болгаш өске-даа чемнерни берип эгелээр. Чаш хураганнарга тараа чарбазы берип болбас. Июль бирде хураганнарны тускай кодан кылдыр үзер.

Хойну шык черге девээледирге, дүгү дүшпес болгаш хоочал. Кыргылда соонда кургаг черге девээледир, оон башка дүргеи деңгел албас.

Хойнуң ажаалдазының, чемгерилгезиниң дугайында чугаалар хойну дыннап келдим. Кижи бүрүзүнүү шүпту шын ышкаш, ынчалза-даа ону чогум боттандырып турары та кандыг чүве. Чамдык хойжуларның чугаазы биле ажылының түңнели аңгы болур чорду. Мен мында бодумнуң черимге, бодуммун хоюмга чугула дээш чүүлдеримни бижидим. Ол чүүлдер чылдың агаар-бойдузунуң, маллың назыларының болгаш өске-даа чылдагааннардан өскерлип болур. Ындыг болганда бүгү ажылды хойжу болу таарыштырар ужурлуг.

О. НАМДАЛ.
Эрзинде «Мөрен» совхозтуң хоочун хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

ӨГНҮҢ ӨӨДЕЛЕДИР

Бистиң республикага өг кылып турар кара чаңгыс чер — Чадааннаның үлетнур бүдүрүлгези боон турар. Бистер малчыннар ол бүдүрүлгениң ажылчыннарынга улуу-биле өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис. Ынчалза-даа Чадааннадан өг мажы келирге, ону өглештирер, өг мажын таарыштырып билир дуржулгалыг бир кижини мнан-ла чалаар апаар-дыр бис. Чүге дээрге, ханалар аастары киришпиимес. Өгнүң ханазын бир эвес шын кылган болза, эптештир тударга-ла бот-боттарының аразынче кирже бээр болгай. Арай деп киришкигерин алырга, хана хүлүг-биле баглаарга баг ызырнып чер чок кылдыр хананың уштарын чолдайтыр кезип каан. Хана хүлүүн баглаары безин чурумнуг болгай. Оон ыңай хананы өйтагар кылып каан. Хана арай ишкээр коңпак болур. Хана өйтагарда өгнүң адаа болдунчак болуру билдингир. Оон ыңай хана мыжынга будуктуг черни ажыглавас болза эки. Ол будуктан Чадааннадан кел чыда-ла сынгылап калган таварылгалар бар. Кожер-дужерге шырыңай доран углуп каар болур-дур. Өгнүң ыяалары шойбек-ле мыш болза, ону карташ, ужун сүүрертип каан болур. Ол ыяаларын чамдыызы малбытыр чиңге, чылан дег ыргак-шоргак-даа болур. Чиңге ыяаларлыг өг хатта өру өгбеңейнип, халып шуран туруп бээр, чаъс-чайнака ол чиңге ыяа дужу ыгылдангаш оон дамдылаар. Ынчангаш ыяаларны шала чоон, дөрт таа-биле кылыр. Тоганазын фанер-биле хырбалап, эки быжыг кылып турар. Арай-ла ары кончуг. Ону бистер малчыннар чамдыызын картан каапкаш ажыглап турар бис. Карттаан дораан эки дозулап каарга, өлге-шыкка оон ыңай карталбас. Тоганның ыяалар кирер удун дөрт кылып каан, ону шавыштыр уттаар болгай. Ону бис ээнг демир-биле шавыштыр чиртир ужурга таварышып турар бис. Өгнүң эжиниң кастактары хана уштары кирер коошпалыг болур. Өгнүң мыжын бүдүрген черге дозулаза эки. Эки кылган өг мыжын көжүп чоруур малчыннарга эдилээрге быжыг, эптиг болгаш белен үрелбес. Тин каан өгнүң хевири бичии кижи караанга чараш көстүр болбазыкна.

Алексей ТАС-ООЛ,
«Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны.

ХОЮГ БОЛГАШ ХООЛУЛУГ

	Белоктар (г.)	Үстер (г.)	Углеводтар (г.)	Хоолузу (ккал.)
Инек сүдү	2,8	3,2	4,7	59,5
Бе сүдү	1,5	1,6	6,2	46
Өшкү сүдү	2,9	3,8	4,3	55
Теве сүдү	3,0	5,0	4,9	79
Хой сүдү	4,2	5,6	3,8	85

Мал сүдүнде эң-не үнелиг хой сүдү дээрзи бо чурагайлардан илдең-дир. Ооң уламындан чамдык чурттарда хой сүдү аъш-чем хандырылгазынга кол черни ээлеп турар.

Хой сүдүнүң ылаңгыя ааның (ууракның) хоолулуг шынары чүгле белоктуң, үстерниң, лактозаның, витаминнерниң, ферментилерниң хемчээлинден эвес, харын минералдыг бүдүмелдерниң хемчээлинден база хамааржыр.

ЧЕРДЕ ЧЕМ

Кадарчы хоюн доктаадып кааш, кезек аңнга келген. Хар чаа эрээн-даа болза, аязы-бүрүүнүштерниң черин шыва алы бергенин ол дораан-на эскерип каан. Чаш оъттуң ол хаактың болгаш шыксымаар агаарның чаагай чыдын тынмышаан, кадарчы калбак бүрүлүг ногаан үнүштү чулуп чип, холунга чылып эгелээн. Мындыг эрте чиир болу берген чүү деп мындыг үнүш боор ол?

Ол дээрге кулча аймааның пентеренгей хевири — хылбадыр. Ону орустан черемша дээр. Эртем ёзугаар ады —аллиум викториалис. Ону чоп шагдан бээр чем болган эм кылдыр ажыглап келген. Оон чаагай амданы болган чамдык аарыгларга удур эм хевири, ылаңгыя цинга болгаш кижи аарыглары болдурбас шынарлары үе кулчаны өскелеринден үнелиг болдуруп турар.

Хылбаны доорааш, шил азы баалыкныг савага дузаап, эээн үр үеде чип болур. Ыяш хууңга азы доскаарга дузааш, сериин черге кырындан агаар кирбес кылдыр базырып каарга, белен үрелбес.

Хылбаны хлеб, пова, шаныкп болгаш даалгандан кылган өске-даа чемнер-биле чиирге, дыка чаагай. Өреме, сметана-биле кады болза, улам эки. Хылбаны ол бодуп-даа, ааржы, эът-биле холуп-даа турга, пирожкилеп чиири база онза. А окрошка кылырга, кандыг ийик? Ол чокта окрошка окрошка эвес болгай.

Хылбаны апрель, май болгаш июньнуң эгезинде чыыр, оон соонда ол сооктелип каар.

Г. КОНЕВ,
инженер-лесовод.

СЕГИРЖИП АЛЫШКЫН

Хойжу кижиниң амыдыралынга чамдыкта ховар, солун таварылгалар база тургулаар болдур ийин. Ол дугайын хоочун, дуржулгалыг хойжу Кыдай Даваевна Доңгак меңээ чугаалап берген чүве.

Аалдың эр ээзи Оссур-оол Доңгак кежээликтей хоюн аал чаны Ак-Сай деп черге чоокшуладып каан. Хой кажааларда, чаңчыл ёзугаар санчалап көөрге, элдеп чүве, бир хой чок болган.

Эртенинде хоюн дүүнгү Ак-Сайже кадарып үнгеш, ол чоогундан ис истеп, хоюн дилеп чорууурга, читкен хоюн бөрү шала чип каан болган. Малчын Оссур-оол сек чанынга какпа салып каан.

Эртенинде «канчанган иргиэ» деп бодал-биле ол черинге чедип келген. Бөрү он холун какпага кактырып алган, кижиге көзүлбес кылдыр чаштып чыткан. Ону хойжу эскербейн барган. Хенертен тура халаан какпалыг бөрү аъттың кудурууидан алган, коргаан аът малчынны аңдара октапкан. Аът аалга ээзи чок эгиниш-тыныш-биле маңнап чанып келген.

Ол аразында какпада бөрү хойжунуң солагай талакы хол хаптыг холун ызыра шаап алган. Хол хаптыг оң холу-биле бөрүнүң боскундан сегирип алгаш, бар-ла күжү-биле боосталап киргилкен. Удаваанда бөрү черже шөйлү берген.

Бөрүге ызырткан холун Өвүрде «Кызыл тук» совхозтуң хойжузу Оссур-оол Доңгак чартык ай эмнедип, шарып турган, экиртип алган. Ооң соонда хойжу чымыштыг ажылынче база катап кирипкен.

Д. ЕНДАН.

«Хойлуг кижи каас» дижир бис. Ол шын. Кым-на ам сеткилдиг ажылдап, хүлээнген ажыл-ишинге чүрээниң ханызындан бердинген, онаанганын күүсетпээнде өттуг чүрээ өөжургавас болдур, ындыг кижи чоннуң хүндүткелин, макталын чедип алыр. Партийжи мөзү-шынар сиңникен, амыдыралдың эчис-сорулгазын ханы билир мындыг кижи Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта ажылдап, чурттап турар. Ол дээрге хой ажылынга 20 чыл ажыг үениң дургузунда бараан болуп келген Бөрарган Каң-оол-дур.

Ол он бирги беш чылда эрестиг ажылдаан. 5 чыл дургузунда мурнакчы малчын пландан ажыр 311 хураганы камгалап, 225 кг дүктү кыргып алган. Малдың баш санын камгалап алырын 95 хуу күүсеткен. Бо чурагайларда мурнакчы хойжунуң ажыл-ишчи чедиишкиннери тодаргай көстүп турар.

Коммунист Б. Каң-оол хойжу бригадазында партия эге организациязының секретары. Ол бо хүннерде хойжуларга партияның XXVII съездизиниң материалдарын таныштырып, өөредип, ооң шиитпирлеринде көрдүнген өндүр сорулгаларны күүседиринче оларны чаа чогаадыкчы, дүргедээшкинниг ёзу-биле ажылдаарын бодунуң үлегер-чижээ-биле сорук киирип турар.

В. АНДРЕЕВТИҢ фотозу.

ХҮҮРЕКТИГГЕ...

Хүүректиглерге өшкү, сарлык, чылгы мал таарыжыр. Бо чуртунга Даваалан Шалдаңоглуның Сат мнак болгаш аңаа кежер, адырлыр хонук чок. 25 чыл дургузунда бо кемге одар солуп, тыва уксаалыг болгаш ангор өшкүлерин кадарып өстүрүп келген. Ынчангаш аңаа нат-ла чаңчыгып калган.

Д. Ш. Сат 1979 чылда «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыннар аразынга организастааны социалистиг чарышка бүгү көргүзүглери-биле тиилекчи болуп, чүс башка онаалтыр чүс дөрт анайны, бир өшкүден сес чүс грамм дүктү кыргып ап, совхозтан эээр, чүгениг эът-биле шаңнаткан. 1980 чылда кадарчы коммунистиң бедик көргүзүглерин түңнеп үнелээш, Москвада УАЧД-ге баар хаас путёвка-биле шаңнаан.

— Бистиң Төрээн чуртувустуң төвү Москвада Съездилер ордузун көрген мен. Бо СЭКП-ниң XXVII съездизин аңаа эртерин телевизордан көрдүм. Съездиниң шиитпирлери мени ажыл-ишче сорук киирди — дээш, Москва чорааның чугаалаксаары хайнык келгедээр.

Бо өг-бүлениң уруглары 11 кижи. Уругларының иези Чараш Сандыкаевна — Маадыр ие. Ам-даа кырып шииччи чок эвес, кашпагай. Олар ам март айда деңге пенсияже үнген. Ам Арыкпанчытда кыштаанда совхозтуң 400 баш ангор анайларын хүр-менди кыштаглап олурарлар.

— Уругларывыстың уруглары бичиилерни өөредип кежзэдерлеринге магалыг-дыр, бистен-даа чоокшулатпас — деп, чоргаарланып чугаалаарлар. Беш кижи өг-бүлелиг: башкылар, чолаачы, бухгалтер, ажылдакчылар, бирээзи башкы институдун ам доозар, бир кижи шериглде, арткан уруглар школада эки өөренип турарлар.

Мынча чурттап келгеш, чуну кербээн, чүге таварышпаан боор. Чоокта чаа, бир дүъште Д. Сат өшкүлерин аал чанынга доктаады дозуп кааш, бажынынга шайлап олурда, аал үстүнде тейжигештен өшкүлери хоюп маңнажып келгеннер. Аңаа эвес хойтан хевирлиг бөөрге, сээнигеш боозун алгаш өлче маңнапкан. Кырлан артында бөрү бир өшкү-биле кербенлешкен турган. Кедээ чоокшулай бергеш, чаңгыс аткан. Бир кыс бөрүнү хоочун кадарчы мынчаар узуткаан.

Хой чылдарда күрүнениң малын өстүрүп, агаар-бойдустуң кандыг-даа берге үелерин эртип, хой уругларны өөредип, кижизидкен, мөгаг-шылаг билбес өг-бүлеге эки чүүлдерни кым күзевес боор.

О. ЧАН-ООЛ.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Доктаал тараа бүдүрүлгезинге чүгле идиг бээр хемчеглерни баш удур көрүп турар эвес, ону чогумчалыг ажыглаары дээш харысалганы база бедидип турар. Ярославль облазындан мындыг чижек. Бир эвес мурнунда, 15 чыл бурунгаар, сүткүр мал ажылынга мал чеминиң түргузуу мындыг турган: сиген — 20 хуу, чуулуктуг чемнер — 35 хуу, одар-белчиир база-ла ол хире болгаш концентраттар чүгле 10 хуу турган болза, ам сигенниң үлүү барык 2 ажыт катап болгаш одар-белчиир чемнери 1,5 катап эвээжээн. Ынчалза-даа концентраттарның хуу деңнээн ийи катап өскен. Инектерниң сүт бээри кудулаан.

Ону сөөртүп апарып турар черлерде тараага камналгалыг эвес болуп турар. Узбек ССР-де бир литр сүтке ортумаа-биле 520 грамм концентраттарны, хаванның бир килограмм немей өзүлдезинге 10 килограмм мал чемин ажыглап турар. Ындыг байдал Азербайджан ССР-де база бар. Ол болза, тараа курлавырларын илдеңи-биле төтчеглеп турары болур.

Ам мал чеминге тарааны үндүрүп бээриниң өске чурумун тургускан. Мал ажылын белоктар-биле балансылаттынган мал чеми-биле хандырары болгаш оларны чогумчалыы-биле ажыглаары дээш долу харысалга агроүлетпүр комитеттеринге онааттынган. 1987 чылдан эгелээш холуксаалыг мал чемнерин, белок-витамин немелделерин бүдүрериниң программазын болгаш оларның ассортиментизин ол продукцияны бүдүрүп кылырынга ол черлерниң чиг эт курлавырларын калбаа-биле киириштирерин барымдаалап тургаш, республикалар боттары тодаргайлаар.

Тараа садып алырының чыл бүрүзүнде доктаамал планнарын тургузары, эзилелдешкен болгаш автономнуг республикаларга, крайларга болгаш областарга төнчүттүнгеш фондуларга көдээ ажыл-агый продукцияларының кол хевирлерин садарын дыңнадып чедирериңче шилчиишкин чер-чер органнарының аъш-чем продуктуларын бүдүрериңге болгаш чурттакчы чонну ооң-биле хандырарын көвүдедиринге сонуургалдыын болгаш оларның харысалгазын бедидеринге арганы бээр.

Ону кылырынга чүгле колхозтарга болгаш совхозтарга эвес, үлетпүрнүң бүдүрүлге черлериниң, ажылчыннарының болгаш колхозчуларның дузалал ажыл-агыйларынга таарымчалыг байдалды тургускан. Хууда дузалал ажыл-агыйларга бүдүрген болгаш хереглекчилер кооперациязының садып үндүрген эъттиң колхозтарның болгаш совхозтарның садар планынга киир санаары доктаалда баш удур көрдүнген. Ооң-биле кады кол кичээнгейни колхоз-совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдериңче угландырар.

План ёзугаар садып алган картофельдиң, чимис-ногаа продукциязының 30 хуузу чедир база пландан ажыр бүдүрген бүгү продукцияны күрүне планын күүседилгениң барымдаалап хереглекчилер кооперацияларынга болгаш колхоз рыноктарынга садарын чөпшээрээр чорук ноганың болгаш картофельдиң бүдүрүүшкүнүн өстүрерин дүргедедиринге болгаш ол продукцияның чидирин кызырарынга идиг бээр. Ногааларга, чимистерге, картофельге болгаш өске-даа үр шыгжаттынмас продукцияга үүрмектеп садар өртекти доктаадыр, а ол ышкаш ведомстволарның магазиннеринде садып турар чамдык аъш-чем барааннарынга (джемнерге, чулуктарга, конфитюрларга, консерваларга) шаңнал өртектерин доктаадып тургузар эргени Агроүлетпүр комитеттеринге берген.

Чурттакчы чондан эът продуктулары, чимистер, ногаалар болгаш картофель садып алыр ажылды организастаар болгаш оларны садарын организастаар талазы-биле эки үлегер-чижектер Волгоград, Белгород, Курган, Львов болгаш өске-даа чамдык областарда бар. Амгы үеде кооперация садыы улам калбак хөгжүлдени алыр ужурлуг.

Бүдүрүлгени планнаарынче болгаш экономиктиг идиг бээрин сайзыраңгайжыдарынче улуг кичээнгейни илеткелчи болгаш санал бергеннер угландырган. Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң болгаш садып алырының планнаашкынын нормалыг аргаже шилчиишкинниң боттандырары, а ол ышкаш чериниң экономиктиг ажыктыын, кол фондулар, күш-ажыл база өске-даа курлавырлар хандырылгазын барымдаалавышаан, материал-техниктиг дериг-херекселдерниң хуваалдазы болза, планнарның объективтиин болгаш боттуун бедидер, бүдүрүлге күчүлерин ажыктыг ажыглаары дээш ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларының харысалгазын бедидер аргазы бээр деп, чөвүлел хуралдың киржикчилери санап турар. Чурттуң Агроүлетпүр комплекизинде планнаттынган бүгү ажылдың деңнелин бедидериниң эргежок чугулазын аңаа хамаарыштыр айыткан.

Агроүлетпүр комплекизинге өртек доктаадыр, акшаландырар болгаш чээли бээр ажылдарны экижидер, ол айтырыгларны шиитпирлээринге чер-чер органнарының эргелерин калбартырының талазы-биле хемчеглер системазын доктаалда тодараткан. Агроүлетпүр комплекизиниң колхозтарынга, совхозтарынга, бүдүрүлгелерниге болгаш организацияларынга тургустунган саңхүүнүң таарымчалыг байдалын, оларның экономиказын улам ыңай быжыглаарынга тывыстынган эргелерин болгаш аргаларын улам долу ажыглаарынче кичээнгей чөвүлел хуралга салдынган. Көдээ ажыл-агый, болбаазырадылга болгаш өске-даа бүгү бүдүрүлгелерни коллективтиг ажыл-агыйның база бот-орулга-чарылганың байдалдарынче шилчидер талазы-биле улуг ажылдарны ССРЭ-ниң Куграгроүлетпүрү болгаш ооң чер-черде органнары кыска хуусаада кылыр ужурлуг. Бо дээрге шөлдерниң болгаш фермаларның продукциязының өртээн чиигедиринге, колхозтарның болгаш совхозтарның үлеген чарыгдалдарын эгидериңче шапкын шилчилгеге чогумчалыг орук ол. Продукцияны бүдүрериниң чарыгдалдарын нормалаарының, эчис түңнел дээш шаңналдарны тодарадырының талазы-биле үндезилеттинген даалгаларны доктаадып тургузар дээш шудургу ажыл негеттинип турар.

Ол чорудулгаларга идиг бээр ажылды доктаалда өөренип көрген: камнаттынган түңнүң 70 хуузун шаңнал чурумун ёзугаар төлеп болур, а артык чарыгдалды күш-ажыл төлевиринге азы шаңнал фондузунга көрдүнгеш акша-хөреңгиниң күсели-биле эгидер.

Бот-орулга-чарылганы улам ыңай сайзыраңгайжыдары болгаш хаңыладыры колхозтарның болгаш совхозтарның эргелен башкарылганың цех структуразынче шилчилгези-биле холбажып турар. Ол чорук шалыпкын ажыл-агыйжы, бот-тускайлаң аргазы четчир, амгы үениң техниказын болгаш депшилгелиг технологиязын ажыктыг ажыглап шыдаар база аңаа үндезилеп эвээш чарыгдалдарны үндүрүп турган хөй продукцияны бүдүрер бот-орулга-чарылганың эге салбырларын тургузар арганы бээр.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер херекке экономиктиг ажылдың материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкининиң ролюн болгаш ужур-дузазын чедир үнелевес чоруктуң фактылары бар дээрзин илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа айытканнар. Удуртукчуларның болгаш специалистерниң чамдык кезии күш-ажыл төлевириниң тургустунган байдалдарын, бот-орулга-чарылганы болгаш коллективтиг кээрээни организастаарының принциптерин, бүдүрүлгелерниң планнаарының болгаш акшаландырарының аргаларын багай билир, ол дээрге экономистерниң болгаш бухгалтерлерниң херээдир дээр чоруктар бар. Ындыг чүүлдү шыңгыы буруу шаар херек. Ажыл-агыйның чаа экономиктиг механизминиң бүгү дүрүмнерин бүдүрүлгениң удуртукчулары эки шиңгээдип алыры эргежок чугула. Ол чокта ажылдан кылдынган хемчеглер чогуур бериишкинни берип шыдавас.

Бүдүрүлгени дүрген хөгжүдериниң болгаш ооң ажыктыын бедидериниң материалдыг идиг бериишкини амгы үеде күрүне болгаш технологтуг сагылга-чурумну быжыглаары, күш-ажылчы коллективтерниң инициативазын болгаш чогаадыкчы илепкейин хөгжүдери, агроүлетпүр бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарын бедик мергежилдиг кадрлар-биле четчелээри-биле дүүштүрери эргежок чугула деп, чөвүлел хуралга айыткан. Ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылдың чогумчалыг байдалын тургузар, ажылчы чоннарның социал-культура болгаш амыдырал байдалдарын экижидер дугайында база сагыш салыры эргежок чугула.

Капитал тудугну организастаар талазы-биле улуг-улуг өскерилгелерни доктаалда төлевилээн. Көдээ тудугда ажыл-херектерниң байдалын экижидеринге көрдүнген хемчеглерни долу ажыглаары эргежок чугула деп, чөвүлел хуралга демдеглээн. Шынар талазы-биле чаа тудуг организацияларын — күрүне-кооператив болгаш кооператив-күрүне тудуг каттыжыышкыннарын тургузарын, оларны мергежилдиг кадрлар-биле четчелээрин, оларның эрге статузун тодарадырын доозарынга эргежок чугула чүүлдерни кылыр херек.

Амгы үениң ажыл-херектеринче, часкы хову ажылдарын кылырынче, мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирериңче, 1986 чылдың — он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын күүседириңче чөвүлел хуралдың киржикчилериниң кичээнгейи угланган.

Бодунуң XXVII съездизинге партияның киирген бодалдарының энергиязын, хүн бүрүнүң амыдыралынга съездиниң эрткен байдалын, ооң чаартыкчы күжүн арттырбышаан, тодаргай хемчеглерниң энергиязы кылдыр шилчидер үе келген деп, СЭКП ТК-ның секретары В. П. Никонов бодунуң чугаазынга демдеглээн.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында планнаашкынның эрги принциптеринден ойталаарын көрүп турар. Кол кичээнгейни чер-черлерге инициативаны хөгжүдериңче, тус чериниң көдээ ажыл-агый болгаш чиг эт курлавырларын долузу-биле ажыглаарынче угландырган. Ам кол чүве—кылыры көрдүнген бүгү-ле чүүлдерни шынарлыг, мергежилдиг күүседири, бир дугаарында, бистиң бүгү кадрларывыс — партияның-даа, Советтерниң-даа, ажыл-агыйның-даа кадрлары— доктаалдың бүгү чүүлдерин, ооң бүгү-ле кезектерин ынак өөренип болгаш шиңгээдип алыр ужурлуг, ол чорук ажылдакчы бүрүзү аңаа дааскан участогунга бүгү эргелерин долузу-биле ажыглап турган, бедик мергежилдиг болгаш шудургу ажылдаарынга, ылаңгыя чаа чүүлге оруктуг ажылдарда харысалганы бодунга алырындан сезиниксимге дузалыг болур.

Инициативаны болгаш тывынгыр чорукту калбаа-биле хөгжүдериниң бир факторы болуп турар психология талазы-биле эде тургустунуушкун аажок оожум болуп турар. Агроүлетпүр комплекизиниң янзы-бүрү деңнелдериниң хөй-хөй удуртукчулары төптен берип турар бүгү кежиктерге өөрүп, оларны чүүлдүгзүнүп турар. Ооң-биле черлерге ажыл-агый бүрүзүнүң бүдүрүлге-экономиктиг күчүзүн эң-не долузу-биле ажыглаар, бот-орулга-чарылганы болгаш коллективтиг кээрээни нептерединде ужур эдертир чорукту шиитпирлиг-биле чок кылыр, чер болгаш мал ажылынга интенсивтиг технологияларны шиңгээдир, мал чеми бүдүрериниң материалдыг баазазын тургузарын доозар, продукцияны бүрүн кадагалаар база ону хаңызы-биле эки шынарлыг болбаазырадыр дугайында негелделерни олар сөс кырынга эвес чүүлдүгзүнүүшкүн-биле, а херек кырында кедергей оожум хүлээп ап турар.

Чер ажылының эртемге үндезилээн системаларын шыңгыы сагыыр болгаш оларда көрдүнгениң ёзугаар тараа, үстүг база белоктуг болгаш өске-даа культуралар өстүрер дээш шөлдерни кызаарын болдурбас херек.

Ажыл-агыйны чорударының экономиктиг чаа механизмин херек кырынга шиңгээдиринге партия комитеттериниң чугула ролюн В. П. Никонов айыткан болгаш агроүлетпүр комплекизиниң кадрларын шилип алырын, өөредирин база кижизидерин үндезини-биле мииниилерииң эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган. Бо чугула участокта байдал дүвүренчиг. Чамдык республикаларда, крайларда болгаш областарда колхоз даргаларын болгаш совхоз директорларын удаа-дараа болгаш үндезин чок черге үргүлчү солуп турарының фактылары эвээш эвес. А ыңайгылатан кестип турары болза, удуртукчуларны хөй чылдарда ажылдан келген ажыл-агыйларда хову-шөлдерниң дүжүткүрү база мал ажылының продуктулуг чорую чогум-на харын эң бедик болуп турар болгай.

ССРЭ-ниң Куграгроүлетпүрү, ооң чер-черде органнары практиктиг айтырыгларны шиитпирлээрин боттарынга дидим болгаш илепкейлиг алыр, чүгле чагырып-дужаар чорукту болдурбас, кол бурунга ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргаларын даанып ужурлуг, чуртту аъш-чем-биле долу хандырарының сорулгазын эң-не кыска хуусаада шиитпирлээринге ол бүгү эң чугула.

Е. К. Лигачев түңнел кылдыр чүве чугаалааш, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр болган чөвүлел хуралдың ажыл-херекчи боттуг бүдүштүгүн демдеглээш болгаш ооң ажылдан кылганы хемчеглер чурттуң агроүлетпүр комплекизиниң мурнунда туруп турар сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге идиг бээр дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

(СЭТА).

САЛГАЛДАН САЛГАЛЧЕ

Тараадан дээди чүве чок, тараа аас-кежиктиг амыдырал-чуртталганың үндезини-дир, ол — амыдыралдың чырык хүлүмзүрүү-дүр, ажы-төлдүң өөрүшкүлүг, омак-хөглүг каткызы-дыр. Түлүш Чодаевич тарааны тарып, өстүрүп, чаагай дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш, бүгү назынында ажылдап келген. Ынчангаш ол бодун чырык чер кырында эң-не аас-кежиктиг кижилерниң бирээзи кылдыр санап чораан. Шынында ол ындыг-даа!

Хөй ажы-төлдүг кижи болган, Түлүш Чодаевичиң ажы-төлүнүң келир үеде хуу-салымын уруг-дарының авыралдыг авазы Чолдак Сурасовна-биле ийилээ хандыр бодап чорааннар. Аңаа-ла бодавайн, а оларны кара чажындан тура, кежээ, ажыл-ишчи мөзү-шынарга, биче сеткилге кижизидип чорааннар.

Кижи чүге чырык чер кырынга чурттап чоруурул? Аас-кежиктиг чурттаар дээш. Аас-кежик кайын келирил? Ажыл-ишчи амыдыралдан. Амыдыралдың утказы, өөрүшкүзү чүл? Ажы-төлде! Эки кижизиттинген ажы-төл — ада-иезинге идегел база чоргаарал, а багай ажы-төл — ада-иезинге хилинчек база човулаң-дыр.

Саанчы Чолдак Сурасовна, тракторист Түлүш Чодаевич ынчангаш кызымак ажылдазышаан, ажы-төлүн кичээнгейлиг кижизидип чораан. Эргээ өөретпес, бергээ өөредир — уругдарынга оларның негелдези ындыг турган.

Оларның уруг-дарының улуу Кавай-оол-ла болгай. Ол кандыг болур, дуңмалары база ындыг болур. Ынчангаш аңаа ада-иезинден шыңгыы негелде таварышкан. Бодундан биче дуңмаларын азыраар, оларны ажыл-ишке өөредир, айтып-сургаар янзы-бүрү хүлээлге ооң мойнунга дүшкен.

Чылдар! Чылдар! Орай күзүн дистиинчипкеш, чаңгаш дуруналар ышкаш, олар шуужуп эрткен. Доржу кырган ам чырык өртемчейде чок. Ынчалза-даа ол чер кырынга мөңге ести арттырып каан. Ооң чазын, чайын, күзүн ажылдап чораан ховуларында чаагай тараа талгып үнүп турар. Бөдүүн механизаторнуң чырык овур-хевирин мөңге тураскаал ол. Чонунуң сеткил-сагыжынга чаагай бодалды ол арттырып каан.

Түлүш Чодаевичиниң ажыл-ишчи изин ооң ажы-төлү эдерген. Оларның улуу Кавай-оол Түлүшович Доржу чүгле районда эвес, а харын республикада ат-сураглыг механизатор. Ооң дуңмалары Иван — чолаачы, Михаил — тракторист, Раиса — дээди эртемниг башкы, Игорь — күш-культура башкызы.

Кавай Түлүшович база бир төлептиг кижилерниң бирээзи. Ажыл-ишчи кижи болгаш, оон чугаазы хөй эвес, ынчалза-даа ол ак сеткил, чаагай күзел-бодал-биле сиңниккен.

— Коммунистерниң улуг шуулганының соонда кандыг сорулганы салып алган ажылдап чор силер, Кавай-оол Түлүшович? — деп, ооң чоокта чаа айтырган мен. Ынчан ол меңээ дөрт харыыны берген:

— Хүн бүрүде кылган ажылым шынарлыг, кижилерге өөрүшкүнү берзин дээш кызып чоруур мен.

— А кады ажылдап чоруур эш-өөрүңге чүнү күзеп чоруур силер?

— Оларның черле ак сеткилдиг ажылдаарын, кезээде шынчы болуруң күзээр мен.

— Кижи бүрүзү деңнеш эвес болгай.

— Ол шын. Чалгаа-шушпен кижилерни коллективке кижизидип алыр, оларны амдажыдып болбас. Ындыг негелделиг үеде чурттап турар бис — дээш, Кавай-оол Түлүшович чазык хүлүмзүрдү.

Ажыл-ишчи болгаш угаанныг кижи! «ҮТКА 25 чылы» совхоз Кавай-оол Түлүшович ышкаш чүс-чүс кижилерниң ак сеткилдиг ажылдажы база бир демниг чорууну-биле социал-экономиктиг чаартылгаларының оруунче бурунгаарлап орар.

Кавай-оол Түлүшович биле Ирина Васильевна Доржуларның өг-бүлезиниң ажыл-амыдыралы черле солун, эп-найыралдыг, мактаксанчыг.

Саанчы кижи болгаш, Ирина Васильевна чылдың кайы-даа үезинде — чайның изин, эл-чазы, хат-шуурганы, кыштың соогу дивес — сыгыр дан бажында-ла, дөрт шакта-ла, инектерин саап чоруптар. Час, чай дүжерге, ферма оъттуг, суттаттыг черлерже көжүп чоруптар.

Хоочун механизатор Кавай-оол Түлүшович чазын, чайын, күзүн хову-шөлден ыраар эвес — бажы-биле баар.

Олар ажыл-амыдыралга база онаашкан ажыл-херээ дээш ол хире харысалгалыг-дыр. Оларның амы-хууда сонуургалы хөй-нииттиниң, бүдүрүлгениң ажылының оранчок артында туруп турар. Ынчангаш Тыва АССР-ның Дээди Совединиң депутады Ирина Васильевна Доржу чаңгыс чер чурттугларының бедик хүндүткелинде ажылдап база чурттап чоруур-дур.

Кавай-оол Түлүшович уругларының улуу болур Толязын холга ылап алган. Ол амгы үеде Кызылда профтехучилищеде эки өөренип турар. Чайын келгеш, ачазы-биле кады хову-шөлге трактористеп туруптар.

Хоочун механизатор Кавай-оол Доржу эрес-шудургу ажылдааш, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Ооң мактал болгаш хүндүлел бижиктери база хөй. Ол дүжүт ажаар талазы-биле 1985 чылда район чемпиону.

Могаг-шылаг билбес кижи, дуржулгалыг комбайнер эрткен чылын 781 тонна тарааны бастырып ажааган. Хоочун механизатор орай күстен эгелээш, кышты өттүр малчын кодааннарже сиген, саваң сөөртүп келген.

Ол ам часкы тарылга ажылынче кирериңге белен.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Делегей медээлери

УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ядролуг шенелделерни соксадырының талазы-биле телевидение дамчыштыр чугаазы бүгү делегейде канчаар-даа аажок улуг сонуургалды болдуруп турар. Ындыг чугула айтырыгны көрүп турар чорук медиазында барган, ядролуг чепсектиң бүгү курлавырларын дүжүрериниң дугайында чугааны туруупкан черинден шиитпирлиг оруктуг боттуг базымны күрүнелерниң кылырынга белеин хынаары болур. «Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулганы чедиишкинниг чедип алырынче угланган ССРЭ-ниң күженишкиннеринге делегей ниитилежилгези байыр чедирип турар. Совет инициатива дээрге, канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг айтырыг боон турар — деп, КНО-нуң чиңгине секретары Перес де Куэльяр аңаа холбаштыр медеглээн.

Ынчалза-даа америк администрация тайбыңның салым-хуузун шиитпирлээриниң шылгалдазын база катап тудуп шыдавайн турар. АКШ-тың президентизи Р. Рейган Калифорнияга дыштанып турган үезинде чаа совет санал дугайы билдингенниң соонда бир-ле шак болгаш, Ак бажыңның төлээлекчизин дамчыштыр бодунуң харыызын берген. Харының бо-даа удаада чогумчалыг эвес болганы хараадаптыг. «Ядролуг шенелделер АКШ-ка моон-даа соңгаарты идегелдиг, айыыл чок чорукту хандырарынга болгаш бистиң ядролуг күжүвүстүң өске таланы тударының ажыктыг болурунга херек»— деп, Ак бажыңның төлээлекчизи дегейлеңген, эрги бадыткаашкынны катаптаан. Ол айтырыгны чугаалажып көөрү-биле Европаның найысылалдарының бирээзинге бедик деңнелге ужуражыышкындан АКШ-тың ойталааны агартып чугаалааны шуут үндезин чок болган. Ындыг бедик деңнелге ужуражыышкыннар ийи чурт аразында харылзааларның талазы-биле өске бүгү айтырыгларны хаара тудар ужурлуг дээрзиниң дугайын аңаа медеглээн.

Ажыы-биле чугаалаарга, америк хайгааракчылар Ак бажыңның ёзулуг-ла удур туружун эң-не билдингир-биле илередип турарлар. Эн-би-си телевидение компаниязының корреспондентизи аңаа холбаштыр мынча деп дыңнаткан: «Администрацияның төлээлекчилериниң чугаалап турары-биле алырга, Каттышкан Штаттар «Миджитмен» болгаш МХ дээр ракеталарының частыр баштарын база «Сылдыстыг дайыннар» системазының кезектерин ам-даа шенээр деп турар».

Амгы үениң эң чугула айтырыын шиитпирлээрин Ак бажың күш дегээриниң туружу-биле көрүп турар-дыр. Ынчаарга америк хөй-нииттиң оон өске бодалын илередип турар. АКШ-ка хөй-нииттиң санал-оналын сөөлгү удаа алганының түңнелдери американнарның хөй кезии ССРЭ-ниң ядролуг шенелделерни хоруурунче кыйгырыын деткип турарын көргүскен. АКШ-тың ындыг туружун делегейниң хөй-нииттиң база буруу шаап турар. Англияның «Файнэншл таймс» дээр салдарлыг солуну мынчаар бижээн: «Совет Эвилели эрткен чылдың чайынындан бээр ядролуг чазылдырыышкыннарга мораторийни чаңгыс талалыг чурум ёзугаар сагып келген болганда, ядролуг шенелделерни хоруурунга холбаштыр чугаалажыышкыннарны соңгаарлатпайн эрттирериңче совет удуртукчунуң кыйгырыы ийи-даа катап бүзүрел-чаагай санал боор турар».

(СЭТА-ның корр).

ПОЛИТИКТИГ ЧӨҢГЭЭНИҢ БУУРААНЫ

Социалистиг Болгарияга удур Барыын чүк чурттарының тускай албан черлериниң өөскүдүп үндүрген политиктиг өнчүк-чөңгээзи долузу-биле буурап дүшкен. Итали суд үш чыл ажыг үе иштинде «истелгениң» чорудулганын соонда билдингир-ле херекти мииннип көөр ужурга таварышкан: II Иоанн Павел папаның амы-тынынга халдаашкын дугайында херекте кандыг-даа «болгар из» чок дээрзин хүлээп көрген. Тодаргай-ла факт-барымдааларны көргеш, суд болгар хамааты Сергей Антоновту агартып шиткен болгаш ону хоругладан хостаан. С. Антонов апрель 1-де төрээн черинде чанып келген.

Ол бужар-чүдек нүгүлдээшкиниң төөгүзүн сактып көрээли. 1981 чылдың май 13-те Римде хөй кижи чыылган шөлге рим Папаның амы-тынынче халдаашкын болган. Олче боолаан турк А. Агджа дээр кижини үүлгедиишкин кылган черинге-ле тудуп, судче шилчиткен турган. Ол чүгле кедергей фашистсымак турк организациязынга бактаан турары-биле эвес, харын база 1979 чылдың февраль айында турк «Миллиет» солунунуң америк ТРЭ-ниң турк «Кок бөрулер» дээр кедергей фашистсымак организациялар-биле холбаалыышкын изин тыпкан кол редакторун боолап өлүргени дээш полицияга шагда-ла билдингир турган болган.

ТРЭ-ниң кырынга дүшкен караңгы хөлеге бужар-чүдек хоозун политиктиг чөңгээни өөскүдүп үндүрериңге чылдагаан болган. Баштай Агджаны итальян суд дыка дүрген, 1981 чылдың июль 22-де-ле, бүгү назынында хоругдаарга шиидип каан, ол шажын-чүдүлге фанатизминиң ужурундан чааскаан үүлгедиг кылган деп чарлаан. Ооң-биле чергелештир тускай албан черлериниң ниитинге ТРЭ-ге чигзээнигни чайладыр дээш дуву-далаш-биле хоозун нүгүлдү чогаадып эгелээн.

Ол нүгүл ам долузу-биле буурап дүшкен.

Г. ШИШКИН (СЭТА).

Тайбыңга кыжаныышкын кайыын үнүп турарыл

АКШ — МИЛИТАРИЗМНИҢ ӨМЭЭРЖИКЧИЗИ

Пентагонуң 1987 саң-хөө чылында бюджедин чугаалажып көрүп турар дугайында америк найысылалдан дыңналдыглар дайын фронтуларындан дамчыдып турган медээлерни сагындырып келир-дир. «Камгалал министерствозунга акшаландырыышкынның төлевилели Ак бажың биле конгресстиң аразында кадыг-дошкун туржуушкун шөлү апарган» — деп, «Крисчен сайенс монитор» солун бижээн. Ындыг янзылыг удур туржуушкун — Вашингтонга чаа болуушкун эвези черле билдингир болбайн аан, ынчалзажок бо чылын ол айтырыгны долгандыр маргылдаа онзагай байдалдыг болуп турар, чүге дизе экономиканы милитаризастаарының уржуктарындан милион-миллион американнарның кижи сагышсыраашкыны кажангызындан артык оон илергейлеттинип турар.

Р. Рейганның администрациязы эрге-чагырга дүжүлгени ээлепкен үеде АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизи «эң-не таарымчалыг чуруму» алган. Бо чорук дайын соондагы он-он чылдарда делегейге эң айыылдыг байдалдын тургустурарынга чедирген. «Милитаризмниң өмээржикчизи АКШ болуп арттынышаан, оларнын шериг-үлетпүр машиназы чарыгдалдарны кызырарын амдызынга бодавайн-даа турар» — деп, партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде демдеглеп айытканының шын болганының бүзүрелдиг бадыткалы Пентагонуң 1987 саң-хөө чылында бюджеди болур. Өлүмчүдимниң АКШ-та садыгжыларынга акшаландырыышкын келир саң-хөө чылында 320 млрд. доллар ажып турар деңнелде планнаттынган. «Администрацияның бо талазы-биле сорулгалары билдингир. 1981 чылда эгелээш шериг күчүзүн улгаттырарының чорудулгазын доозар ужурлуг бис» — деп камгалал министерствозунуң тускай медеглелинде айыткан. «Шериг күчүзүн улгаттырар» дээр чүүлүн агартыры-биле янзы-бүрү хоозун чугааларны тарадып, хамыктың мурнунда ССРЭ-ден шериг күчүзүнүң талазы-биле «хожудап» турар бис деп, вашингтон пропагандистер медеглеп турарлар.

Шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштү чедип алырын оралдажып, оон соонда бодунуң терриндерин делегейге кара туразы-биле албадаар дээш АКШ ындыг политиканы ажыглап турар. Каттышкан Штаттар болза амгы администрацияның ажыктыг деп санап турары чүгле чаңгыс туруштан, күш дегээриниң туружундан, өске-даа чурттар-биле харылзааларын тудар сагыштыг дээрзин янзы-бүрү эрге-дужаалдыг америк удуртукчуларының болгаш президент Рейганның бодунуң медеглелдери херечилеп турар. Чижээлээрге, радио дамчыштыр сөөлгү бир чугаазынга ол мынча деп медеглээн: «Күш — эң-не бүзүрелдиг барымдаа-дыр, ол бисте бар...»

Күш дегээриниң ол политиказының үндезинин кылдыр алган калбак хемчээлдиг милитаристиг белеткелдер АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизинге берип турар даалгаларны тодарадып турар. Боо-чепсектерниң чаа хевирлерин, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти садып алырынче хөй акша-хөреңгини үндүрери ээлчеглиг саң-хөө чылында бюджеттиң төлевилелинде планнаттынган. Ылаңгыя бир дугаар согуушкун бээр чепсектерже — диптер аразынга ужугар баллистиктиг МХ болгаш «Миджитмен» ракеталарже, В-1 болгаш «Стелс» бомбардировщиктерже, суг адаанга чоруур «Трайдент» хемелерже кол кичээнгейни салып турар.

Рейганның амгы «сылдыстар дайыннарының» программазы боо-чепсек бүдүрүкчүлеринге чаагай чемиш берип турар. «Стратегтиг камгалал инициативазы» дээр чүүлүнге сылдап алгаш, эртем-шинчилел болгаш дуржулга-конструктор ажылдарынга акшаландырыышкынны эң-не хөй-биле көвүдедирин чаа бюджеттиң төлевилелинде айыткан. Ол ажылдар ам бедик темпилер-биле чорупт турар. Пентагон эртемденнер космиктиг чепсектер хевирлеринден ядролуг рентген лазерин эң эки дер санап турарлар. Ядролуг чазылдырыышкынны болдурбас дугайында Совет Эвилелиниң саналы-биле чөпшээрежиринден администрацияның кызымдыр ойталап турарын АКШ-та шериг специалистер чажырбайн турар, чүге дизе ындыг шенелделерни «сылдыстар дайыннарының» чепсээн ажылдап кылырынга ажыглап турар болгай. Ол чепсек — шериг-үлетпүр комплекизиниң эң чаа чепсээ, чамдык санаашкыннар-биле алырга, бир триллион доллар хире ол өртектиг болур. Ындыг болзажок ол планнарны боттандырганының түңнелинде, делегейге чедирер ооң каража-когаралы кандыг-даа түңнелдер-биле санаттынмас ийик.

«Шериг күчүзүн улгаттырары» (Пентагонуң терминологиязы) сөөлгү чылдарда өске статьялар-биле база уламчылаар. Ниитизи-биле, камгалал министерствозунуң медээлерин ёзугаар алырга, администрацияның чоокку беш чылда шериг хереглелдеринге 1,767 триллион доллар акша-хөреңгиниң аңгылаарын планнап турар.

Ынчалзажок хөй-нииттиниң санал-оналы ам администрацияның эвес, а өске талаже чайлы берген болдур ийик. Беш чыл мурнунда, «Вашингтон пост» солуннун болгаш Эй-би-си телекомпанияның таратканы айтырыгларга хөй-нииттиниң харыыларын барымдаалап алырга, америк улустуң 72 хуузу шериг бюджедин улгаттырары үениң сорулгаларынга дүгжүп турар-дыр деп санаан. Бөгүн ындыг саналды деткип турарлар чүгле 22 хуу. Ооң чылдагааннарын боо-чепсекти кызыгаарлаашкын чокка бүдүрүп турарындан делегейниң салым-хуузу дээш сагышсыраашкын-биле, амыдырал деңнели ортумак америк өг-бүлениң материалдыг байдалының дорайтаанынга таарышпаан чорук-биле тайылбырлап болур.

«Соңгукчуларның саналын ёзугаар алырга, Пентагон тергиин эки байдалда чурттап турар, а ол хирезинде иштики программалар шуут күүсеттинмейн турар-дыр дээрзин хөй-нииттиниң санал-оналы көргүзүп турар» — деп, «Вашингтон пост» тайылбырлап бижээн. Хөй-нииттиниң ындыг сагышсыраашкыны бо чылдың ноябрь айда каттышкан штаттарга конгресске соңгулда болурун билип турар конгресстиң кежигүннеринге салдарын база чедирген. Ооң-биле кады телевир баланзызының четпези, америк бараанларының чижир аргалының кудулааны, эртем-техника хөгжүлдезиниң чүгле Пентагонуң хереглелдеринге чагырткан хөй-хөй хоойлу-дүрүм үндүрүкчүлерин дүвүредип турар.

Ынчалзажок америк милитаризмниң өөскээни сөөлгү чылдарда чүгле боо-чепсекти хөйү-биле бүдүрүп турарында эвес, а чер-чурт месилдежиишкиннерин чидиглендирип турарында база күштүг-биле илереп турар. Бо таварылгада Рейганның администрациязының чарлааны «неоглобализмниң доктриназының», тодаргайлаарга, делегей чергелиг «необандитизмниң» оруу-биле ол чорып орар. Алыс утказы-биле алырга, догуннаан күрүнелерниң херектеринче кара туразында холгаарлаары болур ол доктрина-биле шырыңмаланып алгаш, Каттышкан Штаттар Ливияның эриктеринче хамык корабльдерин мөөңнеп, хамаарышпас чуртка удур эжелекчи үүлгедигни кылган. «Неоглобализм — ол дээрге афган душманнарны болгаш никарагуа контрастарны, израиль агрессорларны болгаш чазакка удур ангола УНИТА бөлүглежикчиниңден келген дээрбечилерни дорту-биле болгаш хажыызындан деткиири-дир. Улустарның хосталгазынче углаан ол бүгү семээшкиннерде харын-даа барык бүгү делегейниң «боттарының» амыдыралы эрге-ажыктарының» зоназы кылдыр чарлаарынга белен АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизиниң холу киржип турар.

Шериг-үлетпүр комплекизиниң эрге-ажыктары болгаш сорулгалары америк улустуң эрге-ажыктарынга болгаш сорулгаларынга бүрүнү-биле дүгжүп турар эвес болбайн аан. Эң ылангыя америк чон, өске-даа чурттарның улустары дег, тайбыңче чүткүлдүг. Бистиң чуртувустуң идип үндүрген тайбыңның комплекстиг программазын Каттышкан штаттарда угаан-сарыылдыг хөй-хөй политиктерниң, хөй-нииттиниң ажылдакчыларының деткээшкини ужуру-даа ол, ооң боттандырыышкыны хөгжүлдениң принципиалдыг сыр өске оруун ажыдып, чүгле тургузукчу ажыл-херекке мөөңнеттиннер арганы ол бээр ийик.

В. ЧУКСЕЕВ, (СЭТА).

Нью-Йорктуң кудумчуларының бирээзинде олурар бо кижи—бажының кырында чаглактаныр чери чок миллион-миллион американнарның аразында хензиг ыязын-кум-дур. Маңаа «дыштанырга» дээр сөс база-ла таарышпас, чүге дээрге, бо кижиниң кылыр ажылы база чок...

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛЕНИНГРАД. Белькантонуң төрээн чери — Италия—бодунуң сырыналган өткүт үнүүр ыраажылары-биле канчаар-даа чоргаарланыр болза, делегейниң эң тергиин дээн тенор үнүүт ыраажыларының бирээзи оларга Ленинградтан кээп турар дээрзинге Миланның «Ла Скала» театрынга доктаамал баар кижилер маргылдаа чокка чөпшээрежирлер. Операның болгаш балеттиң С. М. Киров аттыг үлегерлиг театрының ыраажызы Юрий Марусинниң адын чогум-на аңаа, Вердиниң төрээн черинге, делегейге ат-сураглыы-биле билдинип эгелээн.

Ленинград консерваториязын чоокта чаа-ла дооскан, кымга-даа билдинмес ыраажы он чыл мурнунда итали хоорай Верчеллиге болган делегей конкурузунга илереттинген эң эки ыраажы боол, ол көрүлдеге алдын медальды чедип алган. Ооң соонда «Ла Скалага» стажировканы эрткен, ол алдаржаан театрның 200 чыл болган оюнга холбаштырган юбилей концерттеринге киришкен. Шылгарангай итали ыраажы Лючано Павароттиниң кежээзинге Пуччининиң «Богема» дээр операзында Рудольфтуң арнызын ол ырлап күүседирге, залга адыш часкаашкыны соксаваайн, дыңнаттелип турган. Ынчаарда «Коррьера делла сера» солуң ооң даартазында мынча деп бижээн: «Орус тенор Марусин сөөлгү чээрби чылдың иштинде кажан-даа дыңналып көрбээн, ындыг кайгамчык чараш үнүүг».

Чайковскийниң «Евгений Онегин» болгаш «Калбак-кара кадыны» деп кайгамчыктыг музыка чогаалдарын сценага тургускан Киров аттыг театрның кол дирижёру Юрий Темирканов ыраажының бедик мергежилдиг, күүсекчи өткүт-чараш, кайгамчыктыг үнүн тып, ажыткан боол турар. Ленсинниң ырызын күүсеткени дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алган. Ынчаарга делегей шаңналын тывыскан ленинградчының бирээзи — Верди-Тосканиниң алдын медалын аңаа Италияга тывыскан.

Ыраажының тускай репертуары улам калбарып турар — опералардан арияларбиле кады романстарны-даа, неополитан ырылар-биле чергелештир — орус улустуң ырыларын-даа ол күүседип турар. Шылгарангай совет композиторларының бирээзи болур Георгий Васильевич Свиридов биле Марусин чогаадыкчы улуг найыралдыг боол турар. Ол артистиң уран күүседилгези эң шылгарангай орус ыраажыларның быжыг чаңчылын уламчылап турарын критиктер эскерип турарлар.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор Г. В. Свиридовтуң (оң талазында) чогаадыкчы кежээзиниң соонда Ю. Марусин (солагай талазында).

Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАСКЫ ДАМДЫЛАР

Часкы дамдылар дээрнерлерден улай-улай кылаңнады бадып турлар. Ол дамдыларны элээн үр көрүп, боданып каан базын чор мен. Бирде, олар чаагай частың моорлап келгенин медээлеп тургулаазыг болдулар. А бирде, не-черже хензиг биче сут-чиичилер ышкаш апаргылаан сиңниги киргеш, удавас четчип үнер чиглир ногаан бойдуска хире-шаа-биле дузалыын илередип тургавызтлар-даа...

Ийе, харын. Амыдыралга чүү-даа чүве ажыктыг дузазын чедирип-ле турар болза, ол улам байын, каас, чараш болур болгаш сагыш-сеткилге улам-на чоок апаары чугаажок-ла болгай...

Чедиги классчыларның төрээн дыл башкызы өөреникчилеринге «Авамның дыштаныр хүнү» деп темага чогаадыг бижиир онаалганы берген.

Сайлык Сайын-оол бажыңынга кирип кел-ле, авазынга хөөреп үнген:

— Сээң дугайыңда чогаал бижиирим ол-дур, авай. Башкы ындыг онаалга берди. Дыштаныр хүнүң канчаар эрттирип турар сен чээ?

— Дыштаныр хүнүмнү? Ааа-ла кижилер ышкаш. Чүнү кылып турарымны бодуң билир-ле болгай сен—дээш, уламчылаан: — Ойт, чемиң соой бээр, ынчаш мен үгбаң сутже чоруй баарымга, таптыг чогаадып олургай сен аан.

● Лириктиг новелла ●

Ыы. Мындаа мен Кызылга чорумда, солун ажылдакчызы кижи база мээң ажыл-ижимни сонуургап, янзы-бүрү айтырыглар салгылааш, «утпас-карамынга» демдеглеп ап олурган чүве эвейикпе. База-ла бижиир мен дээр кижи чоржук чоп. Ол-даа ындыг-ла ыйнаан. Ооң ажылы-дыр. А Сайлык мээң дугайымда бижиир чүнү тывары бо? Бижип алырга, сонуургап көрейн адырам деп, иштинде боданганш, Севек Норбуевна кежээ комсомолчу шайлалга эрттирер деп турар дуңмазынынче далаштыг базып чоруп каан.

Сайлык улуг көрүнчүк баарынга баргаш, ияк-хевин солуп кеттингеш, кандыг-бир улуг үүле бүдүрер дээнзиг, боданып каан, өрээлдер кезип ол-бо баскылааш:

— Авам бөгүн дыштаныр турар болгай. Үттүндүрбаанда, ону бижип кириптер-дир — дээш, чаа кыдыраш уштуп алгаш, боданып эгелээн.

— Мээң авам Севек Норбуевна он ажыг чыл дургузунда дааранып келген. Ол үелерниң иштинде эки ажылдап келген. Хол шагы-биле шаңнаткан. Мындаа чаа Кызылга мурнакчылар хуралынга база чорду. Шаңналга алган шагын мээңэ белекке бергени бо-дур. Үш шак ажып тур — дээш, көзенек өттүр часкы аяс хүнче көрген. — Чок. Ындыг эвес. Авамның бүгү амыдыралын бижиир болза, бүдүн кыдырашка-даа сыңмас. Кызылда ол дарга авамның ажыл-ижиниң дугайын бижээй аан. Чогаалчы кижи боорун канчап билир. А мен бөгүн чүү болганын бижип көрейн.

«Радиога гимн ырлай бээрн бизек-ле, авам, ачам аяар шимээргеп эгеледилер. Бешки классчы дуңмам Өпей-оол биле мени оттурбас дээш черле ындыг улус. Аяар чугаалажыр. Бут баштан кылаштажыр.

Авам ачамга мынча диди чоп:

— Кажаа коптаржыр мен деп чүнүл? Ооң орнунга шайлалгага дузалашсыңза...

— Мен үр болбас мен. Барып-барып бажазынга дузалашпаска, атка багай ыйнаан.

— Эниир чылын Уран-оолдар-биле ышкаш, доора кажаа коптарып чоруй бардың мон? —деп, авам баштактанды.

— Чок. Ам арага чок ышкажыл — дээш, ачам кухняже чорупкан чүве. Оон мен чык кылдыр удуй берип-тир мен. Эртенги үйгу номчут дээрэн шын-на чүве эвесне». Сайлык бижип алган чүүлүн катап номчуп көрген. Ам база-ла соора бар чылдыр мен. Авамның дугайын бижиир болдум чоп дээш, өрээлдиң ханазында азып каан авазының улуг чуруунуң баарында барган.

«Авам аныяанда номчут чараш чораан, мен база ону хевээр мен. Авам чараш боорга, ачам ынакшый берген боор?! Ойт, ынакшыл дугайында бижиир дээн эвес, ол чүмүл? Авамны дөзээн мен дээримге, бодун база чараш кыс мен кылдыр бодап чоруур-дур деп, башкы бодай-ла бергей» — дээш, ол домактың адаан шыйып алган.

«Авам ажыл-ишке ынак кижи. Ачам ышкаш кызымаа номчут».

— Аваммы бижип олура, ачамны чоп кииерим ол? Мээң чогаадыымга ийлээн кириксээннер ол бе?—дээш, кайы-бир кижи дыңнап кааптайн дээнзиг, иштинде аяар каттырып каан.

«Авамның хумчуу кыраан. Карактары быжа бергилээн иинек-караалар ышкаш, улуг кара-кара. Дааранга олурупканда хаваандан кылаң дер-жигештер сыстып келгилээр. Холдары ээлгир, чымчак. Бажының дүктери узун болгаш суук кара. Оозун болганчок-ла сула салгылаптар. Өске өөру ышкаш, оозун чолдайты кестиргеш, чүге дыдыртпын албас кижи ийик? Ам кээрге, ону айтырайн адырам...»

Ол аразында эжик соктаан соонда, чаңгыс классчы эжи Урана Салчак кирип келген. Сайлык бижип орган чогаадыын ара соксап кааш, эжиниң чанынга маңнап чеде берген, хөөрээн.

— Че, чогаадыыңны доозуптуң бе, эжим?

— Чок. Доозар чүве кайда боор. Даарта улуг-хүнде хүнзедир шелер деп шиитпирлеп алдым. Бөгүн школага таңцы болур-дур бараалы, шүүве?

— А сен кым-биле таңцылаар сен?—деп, Сайлык эжин улам хей-ат киирген.

— А сен Сылдыс-оол-биле ыйнаан?—деп, демгизи улам кадаптан.

— Сылдыс-оол. Сылдыс-оол деп алган... Кичээлдерге бо-ла озалдап кээр ышкажыгай?

— Ынчалза-даа шынчызы кандыг ийик?

— Кандыг?

— Башкыга-даа, бистерге-даа озалдааның чылдагаанын тайылбырлап бээр ийик чоп.

— Ача-авазы «хоглеңкей» дениве?

— Ийе, ийе.

— Сылдыс, сылдыс. Чарашла ат-тыр ийин...

Мындыг янзылыг чогаадыгны Сайлыктың ада-иези меңээ көргүскен чүве. Оларның бодалы-биле алырга, уруунуң чогаадыынга онзагай чүве чок болган. А мээң сеткил-сагыжымны чогаадыгның шынчы хөөннери хөлзедипкен. Олар, хир чок часкы дамдылар ышкаш, арыг чаагайы-биле мени бодандырыпкан. Ынчангаш, ук чогаадыгны хөйге-даа номчутса ажырбас дээр күзелдиг мен.

Моңгуш ДОРЖУ.

ХООЧУННАРГА ААЛДАП ЧОРААН

Кызылдың педагогика институдунуң филология факультединиң студентилери «Төрээм чуртувусту алдаржыдып тур бис» деп девизтиг концерт-биле Кызылда хоочуннарның интернат-бажыңынга аалдап чораан. Концерттиң репертуары солун номерлер-биле байлак. «Тайбың кудумчузунда», бурят улустуң «Туяна» деп таңцыларын, А. Чыргал-оолдуң «Өпей ыры», Д. Тухмановтуң «Экии, авай» деп ырларын студентилерниң күүсеткени солун болган.

Орус дыл кафедразының башкызы Сайзана Март-оол, студентилер Галина Сат, Вениамин Сүтпер-оол, Иван Баазан, Айлаана Хомуш-оол болгаш өскелер-даа концертке идепкейлиг киришкен.

Бот-тывынгыр уран чүүлдуң киржикчилери удавас районнарже концерт көргүзүп аътанып тарлар.

Б. ООРЖАК.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

8. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 —Эрткен неделяда спорт. 9.15 — К. Симонов. «Орус айтырыг». Телешин. 11.55—12.00 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Кедээниң сорулгалары». Док. фильмнер: «Даартагы хүнче орук», «Заволжьениң кедээзинниң чаа чүүлдери», «Мокшага кысма чай азы өскерлиишкиннер үези». 15.55 —Литва ССР-ниң Күрүнениң таңцылыг «Летува» үлегерлиг алдарлыг ансамблиниң концерти. 16.20 — «Малиновка болгаш адыг». Мультфильм. 16.30 — «Кинозалдар соонда». ССРЭ-ниң улустуң башкылары Т. И. Гончарова, Н. А. Захарова, Г. Д. Королева-биле аныяк педагогтарның ужуражылгазы. 17.15 — Космонавтика хүнүнге. «Кузел болгаш ажыл-херек». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.45 — «Буратинонуң делгелгези». 18.15— Эртем болгаш амыдырал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дидим базаал, эштер». Концерт. 19.10 — «Москва». Кинотайылбыр. 19.20 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Мээң өңнүүм Иван Лапшин». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Камера делегейни көргүзүп тур». 22.25 — Эрткен неделяда спорт. 22.55 — «Бир шүлүкчү дугайында монолог». С. Орлов дугайында (Ленинград). 23.25—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ажылчын Волганың курлавырлары». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 4 класс. И. Стравинский — «Петрушка». 9.05; 13.15 — Француз дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Графика. 10.35; 11.40— Музыка. Симфония оркестриниң херекселдери. 10.55 — «Бодуңарга бүзүрээр силер бе?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Шыдыраа школазы. 12.05 — Физика. 9. класс. Электромагнитизмниң хоойлулары болгаш оларны ажыглаары. 12.35 — Төөгү. 8 класс. Россияга 70—80 чылдарда ажылчын шимчээшкинниң болгаш марксизмниң нептерелгези. 13.05 —«Бичии уругларга геометрия. Үш-булуңнар канчаар ажылдап турары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.45 — А. П. Чехов. «Ваня даай». 14.30 — Информатиканың болгаш санаалга техниказының үндезиннери. Телекөрүкчүлер чагааларынга академик А. П. Ершов харыылаар. 15.00 — «Ассоль». Уран-чечен телефильм. 16.05—16.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 — Ритмиг гимнастика.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Тыва АССР-ниң Күртелерадиокомитединиң симфония оркестриниң концерти. ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор А. Чыргал-оолдуң чогаалдары. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия тову». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Мегечилер ишвээзи». Мультфильм. 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 — «Кайгамчык кижилерниң амыдыралы». С. П. Королёвтуң аныяк чылдарының дугайында уран-чечен фильм.

9. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Лениниден өөренир». 9.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.15 — «Мээң өңнүүм Иван Лапшин». Уран-чечен фильм. 11.50—11.55 —Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Хадың ырызы». Док. телефильм. 15.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.40 — Делегей конкурстарының лауреады Д. Алексеев ойнаар. 16.15 — «Кызыл хаялар». Док. телефильм. 17.20 — «Ыр кижи-биле эртер». 18.15 — «Кижи болгаш хоойлу». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кинореклама. 19.15 — «Делегей болгаш аныяктар». 19.55— Ю. А. Гагаринниң ужудуушкунунуң 25 чылынга. «Космос веги. Чыл бижилгезиниң арыннары». Док. телефильм. 7-ги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — МКУ-нуң студентилери болгаш башкылары-биле чогаалчы Л. М. Леоновтуң ужуражылгазы. 22.50 —Д. Смольский. № 3 концерт. Минскиден дамчыдылга. 23.15 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дутуржуушкун-биле сургакчылаашкын». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Прибайкалье болгаш Забайкалье. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Келир үениң заводтары», «Аэропорттуң технологтуг чорудуугаларынга башкарылганың автоматтыг системазы». 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9 класс. Дириг амытаннарның хөгжүлдези. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Төөгү. 5 класс. Спартактың тура халыышкыны. 13.10 — Эстетиктиг кижизидилге. Графика. 13.40 — Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезиннери. «Чон бүзүрээн». Социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээринге улус депутаттарының Советтериниң ролюнуң дугайында. 14.25 — В. Г. Белинский. Амыдыралының арыннары. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.50 — «Ажык чагаа». Немелде телевир дугайында Күрүнениң күш-ажыл комитединиң даргазы С. Б. Аракчаа-биле интервью. Телекөрүкчүлерниң чагааларынга харыылар. 19.20— Телемедээлер. 19.30 — «Азия тову». Медээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Тоолай дуңмай болгаш Диилги дуңмай». Мультфильм. 20.20 — Стол теннизинге Европаның чемпионады. ЧССР-ден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Рафферти». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

10. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Буратинонуң делгелгези. 9.15 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 10.15 — «Дивертисмент». Фильм-концерт. 10.40 —«Ажыл аайы-биле». Док. телефильм. 11.05—11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Бүгүдеге эге билиглер». Уругларга бойдуска камныг хамааржылганы кижизидериниң дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 15.05 — Шыдыраа школазы. 15.40 — Л. Кассильдиң маадырлары экранда. «Синегория». Уран-чечен фильм. 17.05 — О. Сулейманов. «Чээрби беш чыл болгаш түңнел сөс». 17.30 — «...Он алды харлыг болгаш оон улуг назы». 18.15 — «Сеткээн сөс, керткен ыяш». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Таныыпас чүүл-биле ужуражылга». Эртем-тайылбырлыг фильм. «Вега» телевилел дугайында. 20.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Муслим Магомаев ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерттиң уланчызы. 22.45— 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—«Бакка ынак силер бе?». Док. фильм. 8.35; 9.35—А. А. Фадеев. «Аныяк гвардия». 9.05; 12.35 —Испан дыл. 10.05 —КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Американың Каттышкан Штаттары. 10.35; 11.45 —Бойдус эртеми. 4 класс. Хөрзүн болгаш ону камгалаары. 10.55 — «Выборг». Док. телефильм. 11.15 — Авамның школазы. 12.05 —Музыка. 1 класс. Симфония оркестриниң херекселдери. 13.05 — Төөгүнүң арыннары. «Немец пролетариаттың баштыңчызы». Эрнст Тельманның төрүттүнгени хүнүнден бээр 100 чыл болганынга. 13.50 — «Василий болгаш Василиса». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 — «Үш банан». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Реформаның оруктарында». СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле Кызыл хоорайның школаларының партия организацияларының ажылы. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия тову». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бистиң цирк». 20.20 — Ритмиг гимнастика. 20.50 — «Күзелден кижилер». Док. телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35—22.45 — «Рафферти». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

11. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Ыр кижи-биле артып калыр». 9.40 — С. П. Королёвтуң аныяк чылдарының дугайында уран-чечен фильм. 10.55 — Делегей болгаш аныяктар. 11.30 — «Сергей Лазо». Док. телефильм. 12.00—12.05 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Үе негеп турар». Док. телефильм. 15.00 — «Эрмитаж». «Рим портрет». 15.30 — «Рябина сөңнелим». Фильм-концерт. 16.35 — Совет шүлүкчүлерниң шүлүктеринге композиция. 17.10 — В. Чкалов аттыг Культура бажыңының үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 17.25 — «Легенда ынчаар эгелээн». Уран-чечен фильм. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — «Чүү? Каяа? Кажан?». Телевикторина. 20.20 — «Үе». 20.55—00.20 — Космонавтика хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагаринниң башкарганы «Восток» космос корабльн салып үндүрген хүнүнден бээр 25 чыл болганынга тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт. Эвилелдер бажыңының Колонналыг залындан дамчыдылга. Чавсарда (22.15) — Кинопрограмма. «Аныяк назы хоорайлар тудуп турар». Төнгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ам болур ажылыныышкынга тайылбыр». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35— В. П. Катаев. «Полк оглу». 4 класс. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. Экологтуг системалар. 10.35 — И. В. Гёте. «Фауст». 11.10 — «Совет чурулга уран чүүлү». «Фаворскийниң мастерскаязында». 12.10 — «Арага шиипези — амыдыралдың вегелдези». 13.10 — Ференц Лист. 14.05 — И. Ильф болгаш Е. Петров. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Чогаадыкчы бажын». Чогаадыкчы аныяктар-биле ужуражылга. 18.50 — «Культура болгаш амыдырал». Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга тураскааткан улусчу чогаадылганың республика фестивалы чорун турар. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тову». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар чаштар!» «Хар кижи». 20.20 — «Үе». 20.55 — ССРЭ композиторларының VII съездизи. Консерваторияның Улуг залынга концерт. 21.55 — «Бирюза чүге ииирере бергениил...» Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.15 — «Рафферти». Үш сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 23.25 — ТТ-ниң болгаш БР-ниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң Үлегерлиг оркестриниң концерти. 00.00—00.50—Футбол. Сезонну кубогу. «Динамо» (Киев) — «Шахтер»).

12. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Широков ойнаар. 9.10 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.40 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 10.10—«Кадыкшыл». 10.55 — «Чурулга уран чүүлү». Тайылбыр. 11.40 — «Кымның кудумчузунда байырлалыл?» деп бөлүктен Кострома областында ажылчы чоннарның хостуг үезин организастап турарының дугайында. Эге сөзү политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Пряхинниң. 12.30 — «Кижи. Чер. Октаргай». 13.15 — Бөгүн делегейде. 13.30 — Сцена мастерлери-биле ужуражылгын. ССРЭ-ниң улустуң артизи Т. Ханум. 14.35 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 15.55 — «Орус кыштың үделгези» деп фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 15.35 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.35 — Москва дугайында док. телефильм. 17.05 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». Уран-чечен фильм. «Сылдыстарже бергер орук». 1 болгаш 2-ги сериялары. 19.30 — Субботада кежээ. «Звездныйга ужуражылгын». Космонавтика хүнүнге тураскааткан музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Үениң болгаш бодунуң дугайында». Шүлүктүг антология. Борис Ручьев. Артист В. Афанасьев номчуур. 21.50 — Скрипка ойнакчыларының ансамблиниң оюну. Алма-Атадан дамчыдылга. 22.00—01.05 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Швецияның шилиндек командазы. Чапсарда (23.10) — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Арктика». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — Аян-чорукчулар клуву. 10.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.50 — Бистиң садывыс. 11.00 — Силерни Рафаэль де Кордова чалап тур. 12.05 — «Ажыктыг кереэ». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. «Камгалакчы». 13.10 — Вагиф Керимов ырлаар. Бакудан дамчыдылга. 13.30 — «Спорт болгаш кижи». Сергей Бубка. 14.00 — «Тоол аалдан келген». «Илбичи». Уран-чечен фильм. 15.40 — Бистиң үежилеривистиң музыказы. А Холминов. А. Шнитке. 16.45 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 16.55 — Константин Руснактың аялгалары. Кишиневтан дамчыдылга. 17.30 — «Роботтар кымны манап турары...» Док. телефильм. 18.00 — РСФСР-ниң М. Пятницкий аттыг орус улустуң Күрүнениң үлегерлиг ниити ырызының концерти. 18.50 — «Хуулгаазын удаазын». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.10 — «Ынакшылдың кузели-биле». Фильм-концерт. 19.40 — «Сонгу иин». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — Үнүштер дугайында. 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Чырыткылыг талыгырже мени кыйгыр». Уран-чечен фильм.

13. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Ритмиг гимнастика. 9.10 — Док. телефильм. 9.20 — «Спортлотонуң» 15-ки тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!» 11.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.30 — «Музыка киоскузу». 13.00 — «Кедээниң шагы». 14.00 — Бөгүн —Чурттуң агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хүнү. Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң кол командылакчызы — ССРЭ-ниң камгалал министрииниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ужар чүүлдүң Кол маршалы А. И. Колдуновтуң чугаазы. 14.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Журналист». 1 болгаш 2-ги сериялары. 17.30 — «Делегей панорамазы». 18.20 — «Фьордалазы болгаш Пунонуң оюн көргүзүүнүң үениде сактыышкыннар». 19.25 — «Алдын балык». Телешин. 21.00 — «Үе». 21.35 — Совет армияның Александров аттыг ийи дакпыр Кызыл туктуг үлегерлиг ансамблиниң оюн көргүзүү. 21.45 — Хоккейге делегейниң чемпионады. Швецияның шилиндек командазы — Канаданың шилиндек командазы. 22.30— 01.05 — Хоккейге делегейниң чемпионады. Финляндияның шилиндек командазы —ССРЭ-ниң шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсарда (23.10) — Медээлер.

МОСКВАДАН
ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чырыткылыг талыгырже мени кыйгыр». Уран-чечен фильм. 9.50 —«Орус меридианнар-биле». Док. фильм. 10.15 — ССРЭ-ниң композиторларының VII съездизи. 11.00 — Чарлалдар. 11.05 — Стол теннизинге Европаның чемпионады. ЧССР-ден дамчыдылга. 11.55 — «Ажыктыг кереэ». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. «Бумеранг». 4-кү сериязы. 13.00 — Кубаның национал симфония оркестриниң концерти. Дирижеру — Г. Ромеу. 13.50 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 14.20 — «Делегей болгаш аныяктар». 14.55 — Хоккейге делегей чемпионады. Канаданың шилиндек командазы — ГФР-ниң шилиндек командазы. 16.15 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. И. Гайдн. № 98 болгаш № 101 симфониялар. 17.30 — Ю. Эдлис. «Он-на бештиң ортаа айы». Телешин. 19.00 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». «Жирафчыганың ужуралдары». Мультфильм. 20.15 — Орел областың Ливны хоорайның «Ливнының эдер-хааржактары» ансамбльның оюн көргүзүү. 20.25 — Чараш чүүлче орук. Каунастың Чюрлёнис аттыг уран чүүл музейи. 21.00 — «Үе». 21.35—23.05 — «Орбитадан ээп келгени». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Проверка на дорогах» 18.40, «Пять минут страха» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.20, 13.00, «Киноклуб: «Сказка за сказкой» 10.50, 15.00, «Поклонись до земли» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Личное дело судьи Ивановой» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Адский поезд» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Змеелов» 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Республиканың бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 2—7, чамдык районнарга 10—15 градус соор. Хүндүс 2—7 градус чылыыр, чамдык районнарга 0—5 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, дүне быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 5—7 градус соор, хүндүс 2—4 градус чылыыр.

ЧАРЛААЛДАР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 ТЭ-ге тудуг механизмнеринге электрикти, тудуг машиналарын башкарар механикти, экономисти, тудуг чоогунта складка херекселдер кладовщикти, буфетчи — кассирни, мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальниктерин, штукатурларны, малярларны, а ол ышкаш штукатур, маляр өөреникчилерни чалап тур. Өөредилгениң ажылдатпышаан чорудар. Өөренир хуусаазы 3 ай. Айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия бээр.

Бот кижилерге ниитилел чуртталга бажыңын бээр, мөзүлелиглерге квартираларны оочур аайы-биле тывыр.

Айтырыгларны даразында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Склад кудумчузу 1«а», телефон 2-28-33. № 5 автобус-биле «№ 10 столоваяга» чедир чоруур.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң 1986 чылдың январь 9-тагы доктаалынга үндезилээш база газ дерилгелерин ажыглаарының дүрүмнерин үреп турар таварылгалар-биле холбаштыр «Тыва газ» бүдүрүлге эргелези 27 50 литр шиңир газ доскаарларлыг чурттакчыларга дакпыр тайылбыр ажылдарын кылып турар.

Тайылбырлыг сургаалдарны «Тыва газ» эргелелиниң техниктиг кабинединде хүнүң-не 8-тен 17 шакка чедир кылып турар. Дүштээр чавсар —11 шак 30 минутадан 12 шак 30 минутага чедир. Субботада 8-тен 16 шакка чедир ажылдаар.

Айтырыг тодарадыр адрес: Кызыл хоорайның Таежный переулогу, № 19 бажың. Аңаа № 2 болгаш 12 автобустар-биле Жилпоселокка чедир чоруур.

Кызылдың № 11 профтехучилищезинге ада-иелерниң ниити хуралы апрель 12-де 13 шакта болурун дыңнадып тур.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3269.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00602.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 86 (13086) | 1986 чылдың апрель 9, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ КҮЖҮ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Куйбышев обласда чоруп турары

Апрель 7-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Куйбышевче чорупкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, өске-даа эштер СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарын аэродромга үдээннер.

Куйбышев хоорайга аэродромга М. С. Горбачевту СЭКП обкомунуң бирги секретары Е. Ф. Муравьев, партияның Куйбышев обкомунуң бюро кежигүннери, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары уткуп алганнар.

В. И. Ленинниң тураскаалынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары чечектер салган. Дараазында хоорайның ажылчын чонунуң күш-ажылчы болгаш дайынчы маадырлыг чоруунуң демдээ —Волга эриинде Алдар тураскаалынга чечектер салган.

Оон аңаа барганының баштайгы минуталарындан эгелээш-ле, ажылчы чон-биле ажыл-херекчи ёзунуң ажык беседалары болган. Чугаа кол магистральдарның бирээзи — Куйбышев кудумчузунга эгелээн.

Куйбышев чурттуглар-биле шагда-ла ужуражыксаан мен деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Силер ёзулуг-ла орус черде чурттап турар болгай силер. Волганы долгандыр Орус күрүне үндезилеттинип тургустунганы билдингир. Бөгүн үлетпүрнү, культураны, эртемни, көдээ ажыл-агыйны-даа алырга, область күчүлүг край боор турар. Бистиң чуртувус канчаар-даа аажок улуг, амыдырал эккижип турар, улуг-улуг хоорайларны, суурларны тудуп турар бис, бүдүрүлгелерни чаартып, культураны хөгжүдүп, бараанарны уламна хөйнү бүдүрүп турар апарган бис. Ынчалза-даа олар амдызында чедишпейн турар.

Бүгү-ле херек чүүлдер улам хөй болзун дээш, амыдыралдың байдалы эки болзун дээш чүнү кылза чогуурул? Чогумна ол дугайы съездиниң ажылының кичээнгейиниң төвүнге турган. Ол чугаа шуут-ла ажыы-биле болган болгай.

Чоокта чаа бистер Политбюрога чурттаар оран-бажың дугайында айтырыгны чугаалажып көрген бис. Бистерниң амгы үеде бирги чергелиг чурум-биле шиитпирлээр апаарывыс элээн хөй айтырыглар барын силерге чугаалаайн. Чурттаар бажыңнар, аъш-чем бараанар шынары дээн ышкаш айтырыглар. Оон-даа өске хоорай транспортунуң болгаш кадык камгалалының-даа айтырыглары база бар. Чугаа болза, бистерниң бүгү социал адырны өрү тыртар апаарывыстың дугайында боол турар, чүге дээрге ол хожудап турар. Ооң чижээ бо-дур, силерниң Куйбышевте аар үлетпүрже хандыгышкын кескү боор, чаа-чаа күчүлерни, заводтарны, цехтерни тудуп турар-даа болза, күзээнивис түңнелди чедип албайн турар бис. Ол чүге дээрге, мындыгыл кижи дугайында сагыш салбас чүве болза. Чаа-чаа заводтар болгаш цехтерде — хей херек-тир деп чүвени уттуп турар-дыр бис. Бир эвес кижи эки ажылдазын дээр болза, амыдырал хандырылгазының, садыгның, кадык камгалалының системазы херек, эки школалар, чаа ажыл хүнүнүң муриуу чарыында күш немеп алырының дыштаныгларга черлери херек болгай. Бо бүгү кижиниң сагыш-сеткилин, ооң ажыл-херекти канчаар көөр апаарын, кысказы-биле чугаалаарга, бүгү ниитилел күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн тодарадып турар-дыр. Ажыы-биле чугаалаар херек, бөгүн социал адырның айтырыглары чидиглээн болгаш чамдык талада тодарадыкчы байдалдыг апарган.

Ол бүгү айтырыгларны планнаашкын кылып турар черлерге болгаш маңаа, бистиң планнарывысты боттандырарының, акша-хөреңгиниң ажыглаарының айтырыглары шиитпирлеттинип турар черлерге-даа шиитпирлээр херек. Бо талазы-биле идепкейлиг хөделир херек. Бир талазында чурттаарга черлери чедишпес ышкаш болур, ол ышкаш кадык камгалалында, хоорай транспортунда-даа бергелер база бар. А ол бүгүге тускайлаан акша-хөреңгиниң чогум канчаар шиңгээдип ап турарывысты тодарадып эгелей бээривиске, багай болгулаар. Ол хире херек боор турда-ла, чурттаарга бажыңнарын чогуур үезинде ажыглалга киирбес, акша-хөреңгини долузу-биле шиңгээтпес, эмнелгелерни, уруглар садтарын чыл-чылы-биле тудуп келген болур. Силерде кыраан тудуглар база бар деп меңээ чугаалаан чүве. Ынчангаш ооң чылдагааннарын ол черлерге-ле, тодаргай көөр херек. Социал адырын эккижидериниң чугула айтырыгларын тоомча чок көрүп болбас ужурлуг.

Съездиниң соонда мээң бо баштайгы чорууумнуң үезинде чугула ажыл-херектерниң дугайында чугаалажып көөр аргалыг болганымга өөрүп турар мен. Шалыпчы ёзу-биле ажылдап билир болгаш чуртка хөйнү кылган куйбышевчилер Волгада канчаар-даа аажок улуг бүдүрүлге черлерин тудуп алган, ол бүгү күчү-шыдал ёзулуг долу күш-биле ажылдазын дээш бүгү чүүлдерни кылырынга идегеп тур мен. Бистиң бо чугаавысты бүгү эштерге дамчыдарын дилээр-дир мен. Ону бүгү кижилерге чугаалаксаар-дыр мен, ынчалза-даа бүдүн хоорайны чаңгыс черге чыыр арга чок, ол ажылдаар болгай. Бүгү куйбышевчилерге партия Төп Комитединиң өмүнээзинден: бистер силерге идегеп тур бис дээн сөстерни дамчыдарын күзеп тур мен.

Бөгүн сагылга-чурум-даа, корум-чурум болгаш шынарлаа база организастыг чорукдаа кажангызындан эки болур ужурлуг деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Ол ышкаш техниканы база эккижидип, чаартыр херек. Бо бүгүге делгем оруктү ажылдары чугула. Дүүн эки-ле болган бүгү чүүлдер, бөгүн четпес боор. Ынчангаш бөгүн, даарта чүнү кылза чогуурунче үргүлчү көөр ужурлуг бис.

Бистиң эки бодап кылып алган планнарывыстың база ындыг эки деминиг күш-ажыл-биле бижыглаттынган турары кол чүүл болур. Ындыг болганда даарта болгаш элээн каш чыл болганда биске бар турар чүүлдерни ам бөгүн кылыр херек.

Эде тургузуушкунга хамаарыштыр чугаалаарга чүл дээрге, бүгү кижилер боттары база эде тургустунар ужурлуг. Силер, бистерниң база Төп Комитетте чаа ёзу-биле ажылдап, эде тургустунуп, элээн шүгүмчүлекчи ёзу-биле эде тургустунуп турарывысты билген боор силер. Ол дугайын съездиге ажыы-биле чугаалаан бис. Эштер, бүгү кижилерге эде тургустунар чорук херек, чүге дээрге бис элээн салдынып кан бис, сагылга-чурумну, негелделиг болгаш ак сеткилдиг чорукту кошкаадыпкан бис. Арын-нүүр ажылга-даа, эш-өөрүнүң аразынга-даа, өг-бүлезинге-даа херек деп чүвени чамдык кижилер уттупкан. Арын-нүүрлүг чурттаар херек. Ол — бистиң совет моралывыс-дыр.

Силерниң-биле чугаалажыры — мээң чугула ажылым-дыр деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары уламчылаан. Бис силер бүгүдеге ынанып турар бис. Бистиң чуртувус кончуг улуг, курлавырларывыс хөй, кижилер эртем-билиглиг, эртемнивис — делегейде эң дээрелерниң бирээзи. Эде-хере тыртыр херек, эштер, аңаа идигни съезд берген.

Алдар тураскаалының чанынга партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле, Куйбышев хоорайның хүндүлүг чурттакчылары-биле, аныяктарның төлээлекчилери-биле беседа болган.

Бүгү чүвени ажыы-биле чугаалаарын, бүгү эки чүүлдерни деткиирин, ак сеткилдиг ажылдап турарларны чогууру-биле үнелээрин, хажыдынга апаала турарын азы чаңгыс черге таптаарын күзээрлериниң дугайын база ажыы-биле чугаалаарын бис съезд мурнунда эгелээн болгаш ону съездиге бижыы-биле шиитпирлеп алган бис деп, М. С. Горбачев чугаалаан.

Бодувусту чүге-ле ынчаар шүгүмчүлеп турар бис деп чамдыкта биске чугаалап турар. Ында кандыг-даа коргунчут чүве чок деп бодаар мен. Партияда-даа, чуртта, хоорайларда, областарда, күш-ажылчы коллективтерде-даа ажыл-херектерни ынчаар калбартып эгелей бээривиске, чүгле бистиң ниитилелививс шимчеп эгелевээнин билир болгай силер. Бистиң ол бурунгаар шимчээшкинивисти кайда-даа — социалистиг-даа чурттарда, бүгү делегейде-даа эскерип билип каан. Бистиң чуртувус кончуг улуг, ол бедик темпиже кирип, чаа политиканы — кижиниң эрге-ажыктарынче угланган иштики политиканы, тайбыңны камгалаарынче угланган даштыкы политиканы ол саналдап турда— бо бүгү бистиң планетавыска кончуг улуг салдарлыг болуп турар.

Бир эвес бедүүнү-биле, бодун мактанмайн база хөөрттейн чугаалаар болза, бөгүн кол чүүл чүл дээрге, ону амыдыралга боттандырары чурттуг-ле талаларга чаа-чаа чедиишкиннерге чедирип болур болгаш бүгү делегейге деткимчени алыр ындыг политиканы бүгү улустуң, бүгү партияның идепкейлиг киржилгези-биле ажылдап кылып алганывыс болур. Ындыг болур-даа ужурлуг. Ол дээш шуптувус эки ажылдаар ужурлуг бис. Партияның ол кыйгырыын улустуң сагыш-сеткилинден деткээнинге өөрүп болур. Чоннуң деткимчези — партияның планы сорук киирип турар чүүл ол-дур. Бир эвес партияның политиказы чоннуң эрге-ажыктарын илередип турар болза, бир эвес чон партияның соо-биле чоруп орар болза, бис чүнү-даа кылып шыдаар бис.

В. И. Ленин аттыг металлургия заводунуң цехтеринге ужуражыышкын ийи шак хире үргүлчүлээн. Съездиниң шиитпирлерин коллектив тодаргай ажылчын программа кылдыр хүлээп алганы СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегаттары краи башкарыкчызы З. Белова, вальцовщик А. Яшин, чонукчу Р. Самаркина болгаш өскелер-даа чугаалап бергеннер. Ол бүдүрүлге черин шынар талазы-биле чаа деңнелге көдүрериниң, амгы үеде дөртку чадаже шилчээн чаартылга планнарында боттанып турар.

Партия организациязының, күш-ажылчы бүгү коллективтиң дузазы-биле хөй кезин бүдүрүлгени соксатпайн неп-теренип турары эвээш эвес чаа болгаш дидим шиитпирлер тывылган. Олар чаартылганың хуусаазын кызырар, үр болгаш аар эртектиг ажылдар кылбас, бүдүрүлгениң тудугларын немей өстүрерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш продукцияның шынарын бедидерин чаңгыс ай чүүл кылдыр бижыглаар арганы берип турар.

Соок прокат станын башкарар черже М. С. Горбачев үне берген. Бригадир А. Обидин-биле беседа.

М. С. Горбачев: Бирги кварталда силерниң көргүзүглериңер кандыгыл? Чемелел бар бе? Ажыл кандыгыл?

А. Обидин: Съездиге уткуштур бис ээлчегиниң графигин ийи хүн мурнаар деп хүлээлге алган бис. Ону мурнаан бис. Оон хөйнү, 100 тонналы бердивис. Амгы үеде ээлчег чыл графигин 1300 тоннага мурнап турар.

М. С. Горбачев: Чагыкчыларның чемелелдери бар бе? Шынар талазы-биле.

А. Обидин: Бар. Изиг стан талазы-биле чемелел бар. Оон кончуг багай демир кээп турар. Бир эвес ол эки апаар болза, делегей деңнелинге дүгжүр шынарлыг чүүлдерни берип болур бис.

М. С. Горбачев: Делегей деңнелинге деп чугаалададыңар. Силер чүнү ынчап турарыңар ол?

А. Обидин: Өөрүвүс даштыкыже чораан келген. Дуржулга өөренип ап чораан. Деңнеп турарывыс билдингир.

М. С. Горбачев: Ээлчегде чеже кижи силер?

А. Обидин: Ээлчегде үш бригада. Бисте бригада керээзи бар. Мен — бригадири мен.

М. С. Горбачев: Бригада чөвүлели бар бе?

А. Обидин: Чугаажок.

М. С. Горбачев: Таарымчалыг бе?

А. Обидин: Ийе. Кончуг эки. Улус кызып ажылдап турар. Ам бот-боттарын дилеп турбас апарган. Бисте дериг-херексел нарын, ынчангаш оолдарга сонуурганчыг. Олар өөренип алырын кызып турарлар. Боттары ажыл-херекти шиңгээдип ап турарлар. Бо станга ажылдаары солун.

М. С. Горбачев: XXVII съезд дугайында ажылчыннар чүнү чугаалап турарыл, чугаалап көрем, Александр? Доругу-биле чугаалап көрем.

А. Обидин: Оларга бүгү-ле чүвени кылып турарын ажылчыннар билип турарлар. Олар, боттарының ээлчээнде, база-ла ынчаар харыылаарын оралдажып турарлар.

М. С. Горбачев: Ол кончуг чугула.

Заводтан чоруп тура, М. С. Горбачев чылыг, чүректиң ханызындан ужуражыышкын дээш коллективке өөрүп четтиргенин илереткен. Силерге чорааныма өөрүп тур мен. Эки завод-тур. Ону оон-даа артык эки кылыр дээш үргүлчү бодап турарыңарга таарзындым деп, ол чугаалаан.

А. БЕЛИКОВ,
Б. БЕЛЯКОВ,
Б. ГРИЩЕНКО,
Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның тускай корр.

ГАГАРИННИҢ ОРУУ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң парлалга төвүнге болгаш Ужудуушкун башкарарының Москва чоогунда төвүнге апрель 7-де совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязын кижи төрелгетениң төөгүзүнде тураскаалдыг хүнге — Ю. А. Гагаринниң космоска ужудуушкунунуң 25 чылынга тураскааган. Космос телекөврүү Л. Кизимниң болгаш В. Соловьевтуң үш неделяда ажылдап турары «Мир» эртем станциязын конференцияның киржикчилери-биле харылзаштырыпкан.

— Силерниң ажылдап турарыңар орбита станциязы «Мир» деп аттыг. Ол таварылга бе азы чок бе?—деп баштайгы айтырыг эфирже үнген.

— Чугаа чокка, ат таварылга эвес. Ында бистиң чуртувустуң тайбыңче, космос делгемин тайбың шиңгээдип алырынче доктаамал чүткүлү илереттинген. Бистиң станциявыс —орбитада бажың, ында бис тайбың дээш эртем шинчилелдерни чорудуп турар бис. Амгы үеде, космосту милитаризастаар деп кыжанып турар үеде бис бодувустуң күш-ажылывыс-биле Чер чоогунуң орбиталарынга чепсек турбас, чүгле тайбың аңаа тергиидээр турар ужурлуг деп чугаалаарын күзеп турар бис — деп, Леонид Кизим демдеглээн.

Мурнуку станцияларга ажылдардан шинчилелдерниң амгы программазы чүнү-биле ылгалырыл деп экипажтан журналистер сонуурган айтырганнар.

— Бистиң станциявысты орбитага доктаамал ажылдап турар комплекске база блок кылдыр бодап кылган. «Салюттардан» ылгалыштыр ында бүрү хевириниң модульдарын тудуп турарынга алды белдирлер бар. Ол чорук ажыл-херек чорүп турда космос лабораториязын тускай «цехтерин» — технологтуг, биологтуг, геофизиктиг, астрофизиктиг... «цехтерни» немей улап ап болур... — деп, В. Соловьев тайылбырлаан.

— Совет космонавтылар делегейниң космос организациязын тургузар деп саналдааннар. Ындыг каттыжышкын депшилгеге кандыг талаларга ... боор болуруп?—деп, ...АА-ның корреспондентизи айтырган.

— Оон ажык албазы хире эртем-техниктиг депшилгениң ындыг угланыышкыны чок деп бодаар мен. Чоокта чаа делегейниң «Венера — Галлей кометазы» телевизилдиң чедиишкини космос делгемин шиңгээдип алырынга янзы-бүрү чурттарның дем каттыжылгазының кайы хире үре-түңнелдиг болурун чайгыналчаа-биле көргүскен — деп, экипажтың командири чугаалаан.

ССРЭ-де турар даштыкы корреспондентилерниң улуг бөлүү ол хүн Ужудуушкун башкарар төптү көрүп чораан. Совет космонавтиканың хөгжүлдезиниң кол чадаларының, эртем-техниктиг депшилгеге болгаш улус ажыл-агыйынга космос шинчилелдериниң түңнелдериниң ужур-дузазының дугайын ССРЭ-ниң ИХМ-ниң парлалга төвүнге ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, «Интеркосмос» чөвүлелиниң Даргазы академик В. Котельников, академиктер А. Богомолов, О. Газенко, Я. Зельдович, ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент кежигүннери В. Барсуков, А. Боярчук, Н. Кардашев, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Н. Рукавишников олар чугаалап бергеннер.

В. ОВЧАРОВ,
СЭТА-ның корр.

Апрель 19 — ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ЭҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААРЛАР

Дуржулга станциязының ажылчыннары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботникке идепкейлиг белеткенип турарлар. Олар апрель 19-та эң бүдүрүкчүлүг ажылдап, күш-ажылчы чедиишкиннериниң хүнү болдурарын шиитпирлээннер. Хову ажылдакчылары, мал ажылдыглар, МТМ болгаш автопарк ажылчыннары, тудугжулар күш-ажылчы байырлалда эчаа ажыл хүнүндегизинден бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээзигеннер. Контора ажылдакчылары үрезин белеткелинге болгаш картофель ыгаарынга ажылдаарлар. Үстүкү класстарның өөреникчилери малчын коданкарга барып, хой кажааларының көржеңин коптарарынга дузалажыр.

Дуржулга станциязының 800 ажылдыны күш-ажылчы байырлалга киржип, ажылдап алган акшазындан 1900 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидерлер.

Бистиң корр.

ЧАҢГЫС КИЖИ ДЕГ

Республиканың «Тувафото» бүдүрүлге каттыжышкынының ажылдакчылары бо чылдың апрель 19-та болур коммунистиг субботник хүнүнге чаңгыс кижи дег киржирин, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип турарлар. Чоокта чаа болган бүдүрүлге хуралынга коллектив кежигүннери москвачыларның эгелээшкинин ооң-биле деткип, ол хүн күш-ажылдың байырлалынче бир деминиг үнерин дугурушканнар.

Апрель 19-та каттыжышкынның штадында-даа хаара туттунган-даа ажылдакчыларындан 42 кижи ажылдап үнер. Оларның 29-у боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаар. Артканнары чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага киржир. Ниитизи-биле 500 рубльдиң ажылын кылыр болгаш он ийиги беш чылдың фондузунче 129 рубльди шилчидерин олар планнаан.

Э. САДОВЩИКОВА,
«Тувафото» бүдүрүлге каттыжышкынының күш-ажыл талазы-биле инженери.

ЧУРТТАЛГА ТУДУГЛАРЫНДА

Тыва агроүлетпүр комитединиң бир дугаар көжүп чоруур колоннازының Б. Б. Боргага удурткан тудугжу бригадазы Кызыл районда Баян-Кол суурнуң Оттук-Даш сүт-бараан фермазының чаа тудугларында ажылдап турар.

Тудугжулар эртен чылын 640 өөреникчи өөренир школаның тудуун дооскаш, ажыглалга киирген. База ол ышкаш оларның тутканы чурттаар бажыңнары хем ол чарыында сууриннуң аян-шинчизин улам шиник киирген.

— Бир бригада болуп алгаш, бо черде 1983 чылдан бээр ажылдап тур бис. Ниитизи-биле ийи аал чурттаар тос бажыңны ажыглалга киирген бис. Кижиге эң-не херек чүве — чурттаар оран-сава. Ол бар болза, кижилерниң амыдырал-чуртталгазы-даа чиик. Ылаңгыя аныяк өг-бүлелерге бажыңнар чедишпейн турар. Олар ада-иелериниң, төрелдериниң өг-бүлелери-биле, ам канчаар, өске арга чокта, сыңмарлажып орар. Ынчангаш тудугну дүргедедир, ооң шынарын эккижидер деп партияның XXVII съездизинге онзалап демдеглээни черле чептүг — деп, хоочун тудугжу, тудуг бригадазының бригадириниң оралакчызы Эмилен Очур-оолович Сендин-оол биске чугаалады.

Бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын коллектив багай эвес күүсеткен. Күш-ажылдың сагылга-чурумун бедик, бүдүрүлгениң тудуг материалдары-биле хандырылары база үзүктелишкинге таварышпаан. Ынчангаш апрельдиң баштайгы чартыында олар дөрт аал чурттаар чурттаалга бажыңының тудуун доозар.

Бригаданың Оттук-Даш сүт-бараан фермазында туткан тулуг-суурунуу шапкынчын доозар. Ында дөрт аал чурттаар чурттаалга бажыңын бо айның төнчүзүнде ажыглалга киирер. Маадыр-оол Тюлюш, Алексей Дуванов, Валерий Чолдак, Олег Белчыр, Эдуард Бопуй-оол болгаш өске-даа ажылчыннар социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, планныг онаалдаларны күүседиринге төлептиг үлүүн киирип турар.

ЧУРУКТА: Алексей Дуванов (солагай талазында), Эдуард Бопуй-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧОГУМЧАЛЫГ ДООЗАР

Амгы үеде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге хей-аът кирген чон он ийиги беш чылдың өндүр улуг планнарын боттандырар дээш шудургу ажылдап турар. Чиңгээлээрге, Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң малчыннары кыштаглаашкынның чогумчалыг доозар, мал ажылының продукциязын көвүдедир болгаш малдың чаш төлүн онча камгалап алыр сорулганы алганнар.

Бо хүннерге чедир совхозтуң алды муң ажыг хою төрээн, ам артканы бир муң ажыг. Ниитизи-биле алырга, чүс баш хойга онаалтыр 81 хураган алдынган. Хураган өстүрериниң талазы-биле социалистиг чарыштың мурнуку одуруун чүске онаалтыр 83 хураган алган Шаттың хойжу бригадазы ээлеп турар.

Районнуң девискээринге кыш бо чылын чылыг, хат чок болгаш хар чуга болган. Ынчангаш малдың деңгели эки. Амгы үеде мал чеминиң курлавыры база элээн хөй. Малдың сүт-биле хандырылгазы база үзүк чок. Малчыннар малды ажаар болгаш чемгерер талазы-биле билиглерин зоо-ветбөлгүмнерге бедидип турарлар. Ооң уламындан чамдык малчыннар малдың аарыгларын боттары тодарадыптар болгаш эмнеп алгар апарганнар.

Хойжу бригадаларының болгаш хойжуларының аразында социалистиг чарышты организастаан.

И. СЕДИП-ООЛ.

СҮТ СААЛДАЗЫ КӨВҮДЭЭН

«Барлык» совхозтуң Адыр-Мажалык сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш чыл эгезинден эгелеп кужениишкинниг ажылдап турарлар. Ферманың саанчылары бирги кварталдың планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезинге бодаарга, сүттүң шынары эккижээн, ону бүдүрери болгаш күрүнеге салары көвүдээн. Бо чылдың бирги кварталында саанчылар сүт бүдүрер планын 111 хуу, а күрүнеге саларын 115 хуу күүсеткен.

Планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседир дээш саанчылар кышкы үеде мал чемин бердинген рацион ёзугаар берип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен. Саанчылар ортузунда калбарган социалистиг чарыш ажыл-ишке база кескү чедиишкиннерни берген. Саанчылар Достаңмаа Боралдай-оол, Зинаида Хомушку, Күнзеңмаа Хертек, Нина Сарыглар, бызаа ажаакчызы Чечекмаа Моңгуш олар социалистиг чарышка тиилекчи болганнар.

Ол-ла совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының саанчылары бирги кварталда база чедиишкинниг ажылдааннар. Ферма коллективи бо чылдың бирги кварталында 122 тонна сүттү бүдүрер тургаш, ону 142 тонна, күрүнеге 91 тонна сүт дужаар планын 99 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Бо көргүзүглер эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, база-ла бедик. Чаш бызаалар 201 четкен, 113 инекти тарып боозаткан.

Фермаларның саанчылары ам сүт саалдазын кудулатпас, он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планын чедиишкинниг күүседир дээш улам кужениишкинниг ажылдап турарлар.

Х. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик район.

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ДОКТААВАС

Кызылдың үлетпүр бараанар садыы квартал планын 103.6 хуу күүседип, пландан ажыр 446 муң рубльдиң бараанын садып саарган. Ында шупту 7 садыг каттыжышкынның бар. Оларның иштинден «Саян» универмагының, «Детский мир», «Аялга» магазиннерниң коллективтери мурнуку одуругда. Универмагтың садыгжылары бирги кварталда көрдүнгенинден 146 муң рубль хөй бараанны садып сайгарган. Бригадир Н. Матвеевага удурткан идик салбыры мартының планын 106.3, кварталдың 106.5 хуу күүсеткен.

Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге Кызылдың үлетпүр бараанар садыы бараан сайгарылгазын 16,6 хуу көвүдеткен. Культура-амыдырал бараанарын садары бо чылын өскен. Идик-хеп аймаа, хевистер, соодукчулар мурнуку чылдарнындан хөй сайгарлыган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден 3.8 хуу өскен. Ооң бир кол чылдагааны бараан мурнуку чылдарнындан хөй кээп турар.

План ёзугаар Кызылдың үлетпүр бараанар садыы бо чылын эрткен чылдан 4 млн. 300 муң рубльдиң бараанын хөйнү садары көрдүнген.

Шупту байдал эки деп база чугаалап болбас. Күскү, часкы сезонда кедер хеп аймаа, чайгы бараанар-биле ам-даа садып алыкчыларның негелдезин долузу-биле хандырып шыдавайн турар бис. Бо талазы-биле баазаларның ажылын ам-даа идепкейжидери негеттинип турар.

З. АРАКЧАА,
план килдизиниң начальниги.

БИСТИҢ СӨЗҮВҮС АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ БАДЫТКАТТЫНЗЫН

● Агитаторларның, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегаттарының чагаазы ●

Ленинчи партияның XXVII съездизи ажылын дооскан. Амыдыралдың шынар талазы-биле чаа үе-чадазын тодарадып турар шиитпирлер хүлээп алдынган. Совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң дүргедедириниң перспективалары ёзулуг кайгамчык-ла-дыр эвес бе дээш чоргаарланчыг бодалга хей-аът кирбишаан, бистер съездиниң делегаттары, төрээн коллективтеривисче аъттаныл чорупкан бис. Ол чорук кижиниң сагыш-сеткилин көдүрүп, соруу киирип келир-дир, кижи чүгле чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаксаар, айыттынган харысалгалыг соруглаларны ажылдап ёзу-биле шиитпирлексээр-дир.

Бистиң үениң вечелделиг судалының бөгүнде чаа ёзу-биле соп турарын кава-даа чорааш эскерер сен. Көңгүт эки, ак сеткилдиг, бедик шынарлыг ажылдап турган, партияның съездизиниң айыткан чүүлдерниң күүселдезин чүгле мичан хандырып болур. Бистерге, агитаторларга, партияның сөзүн массаларга чедирерин бүзүрээн болганда, карак кызыл инициативачы күш-ажылчыс-биле үлегер-чижээвисти эш-өөрүвүске көргүзериңге, оларны шалыпчы күш-ажылче болган чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң курлавырларын чогаадыкчы ёзу-биле дилеп тыварынче хаара тударынга белен бис. Съездиниң шиитпирлери өгбүле бүрүзүнүң, кижи бүрүдезиниң дугайында сагыш салышкын-биле сиңниккен, а ол идеяларны кижилерге чедир тайылбырлаары, партияның планнарын амыдыралга күүседиринче оларның энергиязын болгаш белен чоруун көдүрери чугула.

Ол дээрге — харысалгалыг сорулга. Агитаторлар, партияның политиктиг дайынчылары ону шиитпирлээриңге эң идепкейлиг киржири чугула. Бистериң чаңгызывыс-даа идеология ажылдакчыларының эң хөй санныг отрядының төлээлекчилери ажылдавайн турар бүдүрүлге, албан чери, организация чок. Соңгаарлаттынмас бирги чергениң ажыл-херектери дээш дидими-биле ажылдаарынга дузалаар моральдыг байдалды күш-ажылчы коллективтерге хандырар дээш бистер хөй чүүлдү кылып болур бис.

Амгы үеде кол, шиитпирлиг чүүл чогум чүл? Бистиң кичээнгейивисти чүже мөөңнезе чогуурул?

Хамыктың мурнунда — бүдүрүлгениң интенсификастаарын болгаш ооң ажыктыын бедидериин дүргедедиринге ажыл-ишчи бүдүлезиниң ролюн ылык билгеш турарын чедип алыры. Ажыл-херекти экижидер аргахорга тывылбас, эвээш чарыгдалдар үндүрүп турган эки көргүзүглер чедип алдынмас ындыг чер чок.

Ол дээрге оон-биле кады дециштигелиг техниканы болгаш технологияны нептередиринге кижи бүтүдезиниң киржилгезин чедип алыры, аңаа үндезилээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш продукцияның шынарын бедидери-дир.

Кампалга чурумун быжыглаары эң кол сорулга кылдыр партия санап турар. Ажыл-агыйны билдилиг башкарып чорударының бар курлавыр бүрүзү ажыглаттынган турар ужурлуг. Кижиниң күш-ажылы-биле тургустунган бүгү-ле чүүлдү — машиналарны болгаш чепсек-херекселдерни, металлды болгаш цементини, тарааны болгаш ногааларны, мал ажылының продуктуларын хумагалалдыг ёзу-биле көөрү улуг сагыш салышкынны негээр.

Адак соолунде, ол дээрге болза сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаары-дыр, ол чокта кандыг-даа чедишкин чедип алдынмас!

Бистериң идепкейлиг киржилгевистиң түңнелинде ёзулуг ээ болур ёзу, ак сеткилдиг болгаш ажылды бедик шынарлыг кылыр чүткүл быжыы-биле бадыткаттынып тургустунар. Бодунуң ажыл-херээниң ёзулуг мастерлери алдаржыдары, оларның дуржулгазын нептередири, ындыг үлегер-чижекке кижилерни өөредири — агитаторнуң дорт хүлээлгези. Мурнакчыларның болгаш бүдүрүлге чаартыкчыларының хүрээлениң көвүдедиринге бистиң сөзүвүс идепкейлиг дузалаар.

Бистиң үелеп четтикпес байдаавыс болур мурнакчы дуржулга тургустунмайн турар улус ажыл-агыйында ындыг адыр, шынап-ла, бар бе ынчаш? Бодунуң бүдүрүлгезиниге, цегиинге, участогунга, бригадазынга оон бир-ле ажыктыг чүвени агитацияның активчизи кезээде ап болур. Чүткүлдүг деткимчениң ачызында бүдүрүлгеге чаа чүүлдү белени-биле нептередип болур.

Социалистиг чарышты улам ыңай сайзыраңгайжыдарынга, ооң хөйге көскү болуруу хандырарынга, дээштиин бедидеринге, хожудап турарларга үлегер-чижекти көргүзүп тургаш, оларны өру тыртарынга, а бүдүрүлгениң мурнакчыларының дециелин чедип алыр кылдыр «ортумактарга» дузалаарынга ыдыг бээрин хүлээлгевис кылдыр билип турар бис. Чарыштың киржикчилери шынар талазы-биле көргүзүглерни, күш-ажылдың чарыгдалдарын, материалдыг курлавырларны эвээштиг арыгдап тургаш, бедик түңнелдерни чедип алзын дээш эң улуг күжениишкиннерни үндүрери бистен негеттинип турар.

Бүгү-ле чаа, мурнакчы чүүл дээш чедиишкиннииг демиселге агитаторнуң амыдыралчы идепкейлиг туружу, ооң туруштуг чорүу илергейлеттинер. Холун эрттир чүве хооредир, карак чаар, көөргеттинер, хорек чаар, хоозун шуугаар, мегелениир, эки кылдыр кестүрүп оралдажыр чорукгарга удур эттен чок демиселди чарлавышаан, кана-даа болгаш бүгү-ле чүвеге шыныың сөзүн эдерип, кижилерни дүүредип турар айтырыгларга партийжи туруштан, тодаргай болгаш бүзүрелдиг харыылаарын боттарывыстың хүлээлгевис кылдыр санап турар бис. Чалгааларга, мадыгыстачак амыдыралдыгларга, бузурукчуларга, ниитилелдиң чонунуң күселиниге чурттаарын күвээр бүгү-ле кижилерге баш сугар чер тыппас байдалды тургузар бис.

Ол дугайын шиитпирлиг биле медеглепшаан, боттарывыстың профессионал хүлээлгелеривисти-даа, хөй-нииги партийжи даалганы-даа эң шыңгыызы-биле көөрүнүң, бүгү агитация ажылының шынарын болгаш дээштиин бедидериниң курлавырларын чүткүлдүү-биле дилеп тыварының, ооң эң хоралыг дайзыны болур ёзу барымдаалаар чорук-биле шиитпирлиг демиселжириниң чугулазын боттарывыс медереп билип турар бис. Бисте, агитаторларда, угаан-бодал талазы-биле байлак, хамааты талазы-биле эң хажык чок чүүл бар: ол дээрге идейлиг бүзүрел, партияның болгаш чонунуң хереэнге кызыгаар чок бердиниишкин-дир. Бисте күчүлүг болгаш бүзүрелдиг чепсек—социалистиг ниитилелди улам ыңай сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажыл-чорудулганың тодаргай съездиниң документилери бар. Билиглерни, кижизидилге ажылының методиктиг урам аргазын, дуржулгазын шиигээштп албышаан, агитация кижилерниң угаан-бодалын болгаш сагыш-сеткилин доктаамал хайныктырзын дээш, ону чедингир, тода, чаныш-сыныш чок, дээштиг чорудуп шыдаар бис.

Идеология активиниң күш-ажылынга бедик үнелелди съездиге берген. Партияның бүгүнүг сөзү улам эки ажылдаарынче бисти хей-аът киирип турар.

Боттарывыстың бүгү-ле аргаларывысты база катап шүгдүвүп көрбүшаан, агитаторнуң сөзү ажыл-херек кырынга улам быжыг бадыткаттынарын чедип алыр дээш агитасчы ажылды хүн бүрүнүң хереэнге канчаар чорутса эки дээрзин партия организацияларынга сүмележип көрээлиңер. Амгы үениң бергезин, ооң шиитпирлиг өскерилгелиг характерин кижи бүрүзүнүң билип алган турарын чедип алырынче партийжи салдар чедирериниң бүгү күжүн мөөңнээринче партияның ооң XXVII съездизиниң кыйгырыынга бистиң харыывыс ындыг болур-даа ужурлуг. Күш-ажылга, ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезиниге, он ийиги беш чылда болгаш амгы чүс чылдың төнчүзүнге чедир үеде Совет күрүнениң экономиктиг база социал хөгжүлдезин дүргедедириниң планнарын чедиишкиннииг боттандырарынга чаа-чаа бедик көргүзүглерни чедип алыр арганы ол бээр.

О. С Авраменко — Белорус ССР-ниң Гомель облазының Буда-Кошелев районунуң Уваровичи ортумак школазының башкызы, ССРЭ-ниң улустуң башкызы; **Л. М. Горошкина** — Москваның даштыкы трикотаж кылыр талазы-биле бүдүрүлге каттыжыышкынының бригадири; **З. С. Гулова** — Таджик ССР-ниң Орджоникидзеабад районунуң партияның XXII съезд аттыг колхозунуң хову бригадазының бригадири, Таджикистанның Компартиязының ТК-ның кежигүнү; **Жангалий Кабдилин** — Казах ССР-ниң Тургай облазының Державин районунуң «Братолюбовский» совхозунуң трактор-хову бригадазының бригадири; **Г. И. Красноносов** — Ленинградтың Адмиралтейск каттыжыышкынының корпустар эптекчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады; **Л. В. Отиашвили** — Грузия ССР-ниң Сигнах районунуң «Пиризис комуна» колхозунуң механизатору, Грузия ССР-ниң Дээди Совединиң депутады; **Н. А. Павлов** — Тюмень облазтың нефть болгаш газ казып тывар талазы-биле «Сургутнефтегаз» бүдүрүлге каттыжыышкынының оператору; **Н. А. Пожараускас**—Литва ССР-ниң Шяуляйск хоорномунуң кежигүнү; **В. Ф. Терешонок** — Украина ССР-ниң Донецк облазының хемир-даш казып тывар талазы-биле Артём бүдүрүлге каттыжыышкынының А. И. Гаев аттыг шахтазының забойщиги, улустуң депутаттарының область Совединиң депутады; **А. Б. Шалыев** — «Туркменюжбургаз» бүдүрүлге каттыжыышкынының өрүмкекчилер мастери, Туркменистанның Компартиязының ТК-ның кежигүнү, Күш-ажылчы Алдар орденниң үш чергезиниң эдилекчизи.

АГРОҮЛЕТПҮРНҮҢ КОММУНИСТЕРИ

МОЛДАВ ССР. Бөгүн келээ ажыл-агыйга идепкейлиг-биле ажылдаарынга профессионал бедик мергежилдиг, чаартыкчы шинчилиг кижилер кажангызындан артык херек деп партияның XXVII съездизинге Төп Комитеттиң Политиктиг илеткелинде демдеглээн. Флорештиниң Агроүлетпүр каттыжыышкынының күш-ажылчы коллективинде ындыг ажыл-агыйны эки билир, күш-ажылдың болгаш технологияның мурнакчы аргаларын нептередип турар өгелекчи саналдыг тускай эртемниглер ажылдап турар. Ол агроүлетпүр каттыжыышкынының бүгү звеноларының тодаргай болгаш демниг ажылы эрткен беш чылдың иштинде эът бүдүрерин ийи катап көвүдедир, сүт саалдазын улуу-биле көдүрер арганы берген. Амгы үеде районда орулга албайн турар чаңгыс-даа ажыл-агый чок.

Ол чедиишкинге масса-политиктиг ажылдың стилин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдарынче угланган партияның эге организацияларының, партияның район комитединиң хүн бүрү ажылы, кадрларны хынамчалыы-биле шилип алыры, ыңые харысалгалыг участоктарга коммунистерни билдилиг таарыштыр тургускан чорук идигин берген.

Мал ажылының комплекстериниң, колхоз фермаларының болгаш Флорештиниң сүт заводунуң аразында сүттү дең-деңзи садарынга керээни чарып алган. Ол чорук районнуң ажыл-ишчилериниң шыгарлыг продукция-биле үзүк чокка хандырар арганы берип турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче): «Коммунизмче орук» колхозтуң сүт фермазының эргелекчизи, партия райкомунуң бюро кежигүнү С. Г. Мани, ол-ла колхозта машина-биле сүт саарының мастери А. Г. Воленгир, сүт заводунуң ээлчег мастери комсомол кежигүнү Ж. Я. Припалюк болгаш заводтуң улуг мастер-технологу коммунист В. М. Лявишева оларның бүдүрүлгеге сүт бээриниң графигин чугаалашып турары.

М. ПОТЫРНИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Коммунист дугайында чугаа

БОДУНУҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Кайы-даа коллективте ажылга болгаш амыдыралга төлептиг, өөрүнге үлегер-чижектиг кижилер бар. Мугур-Аксының септелге тудуг участогунда коммунист Нина Делгер-оол оларның бирээзинге хамааржыр. Ол —шеверлекчилер бригадири. Хоочинити даалгазы хөй. А эң харысалгалыг партийжи даалгазы — СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бюро кежигүнү.

Тос чыл мурнунда, 1977 чылда партия кежигүнүнге кирип тура, ол атка төлептиг болур дугайында аныяк коммунист даңгыраан берген. Нина Иргитовна, шынап-ла, сөзүнге ёзулуг ээ кижи дээрзин чылдар бадыткап көргүскен. Шеверлекчи Нина Иргитовна Делгер-оолдуң ажылы-биле таныжып тура, улуг орус педагог К. Ушинскийниң шак ындыг состерин кижи болганчок-ла сактып келир: «Бир эвес силер күш-ажылды чогумчалыг ынак шилип алгаш, ону сагыш-сеткилиңерден кылыр болзуңарза, ынчаш аас-кежик боду-ла силерни тып алыр». Н. И. Делгер-оол ортумак школаны, профтехучилищени дооскаш, 1974 чылдан бээр ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын Нина Делгер-оол бирден бирээ чокка өөренип, конспектилеп ап турар. Делгер-оолдуң мурнунда-ла бодап, күзеп чораан айтырыглар съездиге тургустунган. Съездиниң шиитпирлеринге бодунуң коллективинде байдал-биле шүүштүрүп көөрге, четпестер эвээш эвес болган. Чижээ, ай төнчүзүнде кээп дезидээр, штурмавар чорук септелге тудуг участогунда база бар. Чамдыкта харын чыл төнүп турда, хары үш бажыңны безин дужаар ужурга таваржыр. Участоктуң күжү улуг эвес, ынчангаш ынча бажыңны дужаап ап чүве дыка берге. Ооң бригадазында чүгле тос кижи бар. Олар чеже-даа кызыдарга, ынча хемчээлдиг ажылды бүрүн доозары берге, ажыл шагы хамаан чок. ажыл күнү-даа барымдаалавайн баар чорук ынчаар тургустунуп келир. Оон аңгыда тудугжулээның катап кылыр ажылы бо-ла таварышкылаары Нина Делгер-оол чугаалаар.

Чоокта чаа Мугур-Аксы суурда хеп чуур бажыңчы улгаттыр тудуп алгыткан. Бызанчылар база шеверлекчилер доозупкаанда, дужаарының кырынга турда, участоктуң удуртукчулары ону көөр көргеш, «эде кылыр, шын эвес болган» деп шиитпирлээн. Олар суурда ажылдап турар, тудугнуң саны база хөй эвес, ону чүге барып көрүп, хынап турбааныл? Ынчангаш бир хананы дешкеш, орта эжик кылыр ужурга таварышкан. Артык чарыгдал база үнген.

— Бистиң бригаданың бир кежигүнү-ле хүнде 4,39 дөрбелчин метр хананы шеверлээр планныг. Ону ажыр күүседип турар бис. А чамдыкта материал чок боорга, «аарсырлап-ла» турар, ынчап бааргы ажылчыннарның сонуургалы-даа чок болур чүве ийин— деп, Н. И. Делгер-оол чугаалады. Оон ынай бир четпес чүүл чүл дизе Кызылдан Мөңгүн-Тайгаже экеп турар доозу будуктуң өңү багай болурунга бригадир аажок хомудаар. Кижилерниң ажылдаар-даа, чурттаар-даа бажың-балгады чараш, өңгүр будук-дозу-биле будуттунган турар ужурлуг.

Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр коммунист бригадирниң тургускан бир айтырыы—тудугнуң шынары. Ону хынаар комиссия бажыңны доозуп турда эвес, тудуп турар үеде он хонуктап көрүп турар болза эки. Объектини доктаамал хынап турар болза, кижилерниң харысалгазы бедиир болгаш үрей кылыр чорук чидер.

Коллективти чаңгыс демниг кылдыр каттыштырып алырга, кандыг-даа ажылга бергелер турбас. Нина Делгер-оолдуң бригадазының кежигүннери ажыл-ишчи, амыдыралга төлептиг, ынчангаш оларга чоргаарланыр, ынаныр.

Амыдырал, ажыл салгал дамчыыр. Бригаданың аныяк ажылчыны Галя Хертек ам угбалары-биле домей ажылдап турар. Ол баштай келгенде, аңаа хоочун шеверлекчилер дузалажып турган. Черле ынчаш чаа келгеннерни дуржулгалыглар өөредири ол бригадада эки чаңчыл апарган. Тудугжунуң мергежилинге сонуургалдыгларга олар күзелдии-биле дузалажыр. Мугур-Аксы ортумак школазының үстүкү классчылары Белекмаа Доңгак, Урана Хертек, Урана Дамба, Люда Хертек, Ульяна Кыргыс ээр ам үш ай дургузунда шеверлекчилер-биле кады ажылдап келген. Олар школазын дооскаш, угбаларының ады-биле шеверлекчилер-даа болуп ажылдаар чадавас.

Н. И. Делгер-оол коллективте профком даргазы. Бо даалгазын берге болгаш харысалгалыг деп ол санап чоруур.

— Коллектив кежигүннериниң дыштанылгазын организастаарынче кичээнгей салгаш бис — деп, Н. И. Делгер-оол чугаалаар. Бо ажыл арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур доктаал-шиитпирлер үнген соонда коллективте ээзин идепкейжээн. Дыштанылгага кежээлерин, спортчу маргылдааларны эрттирип турар.

Конторада кызыл-булуңчу багай эвес дерээн. Ында шыдыраа, шашки, теннис, бильярд бар. Бо оюннарга улустуң сонуургалы улгаткан, маргылдааларны эрттирип турар.

Коллективте партия, профэвилел база комсомол организацияларының планын ёзугаар «Бистиң коллектив съездиден съезд чедир» деп ааа журналын белеткээш, эрттарген. Аңаа участоктуң төнүзүнүң, ажыл-ишчилериниң дугайында солун чүүлдерни улуг билип алган. Чаңгыс сес-бите чугаалаарга, коммунист Нина Делгер-оол партийжи даалгаларын кызымаа-биле күүседип турар.

«...Күш-ажылга үлегер чижек болур, социалистиг өнчүнүң камнаар болгаш көвүдедир, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерин чедип алыр... бодунуң мергежилин бедидер, дециштигелиг чүүлдүң идепкейлиг туржукчузу болур, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедиишкининге эң-не улуг салыышкынын киирер». Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Уставында бо состерни коммунист Нина Делгер-оол кезээде бодап, ынчаалдыр ажылдап-даа чоруур.

С. ХЕРТЕК.
Мөңгүн-Тайга районну.

ЧУРУКТА: Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң мурнакчы механизатору, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Мөнгүш Тас-оолович Эрес-оол кыштагларже мал чемнерин чедирер ажылга шалыпчы үлүүн киирип турар.

Мөнгүш Эрес-оол ол совхозка он ажыг чылда трактористээн. Механизатор ажылындан аңгыда, хөй-нииги ажылынга база идепкейлиг киржип келген. Ажыл-агыйда аныяктарның дагдыныкчызы болуп, оларны ажылга өөредиринге база сагыш салып турар. Ээзди аныяктар ооң күш-ажылчы үлегер-чижээн эдерип, механизаторларның болгаш чолаачыларның курстарынга өөренип ап, эки ажылдап турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДЕМНИГ КОЛЛЕКТИВТЕ

Кызыл-Мажалык суурда универмагтың садыгжылары бо чылдың эрткен ийи айларының планнын оналдазын 104 хуу күүсеткен. Галина Ак-ооловна Саая эргелекчилээн бо магазинниң садыгжылары планныг оналдаларын эки боттандырбышаан, садыг алыкчыларның бараанга негелде-херегделин долу хандырар дээш кызымак ажылдап турар. Садыглаашкынның культуразын бедидер болгаш садып алыкчыларга эптиг болдурарыбиле садыглаашкынның кижилеринге чедингир, эптиг аргаларын ажыглап турарлар. Чижээ, ярмаркаларны доктаамал организастап келген. Бо чүүлдер садып алыкчыларның бараанарга херегдели өөренип көөрүнге идиглиг болуп турар.

Коллектив — комсомолчу-аныяктарны. Ында он салбыр бар. Февраль айның планныг оналдазын олар шуугу ажыр күүсеткеннер. Магазинде мурнакчылар эвээш эвес. Оларга С. Сонам, Л. Куулар, Т. Ооржак, В. Животова, З. Ооржак болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Универмагтың садыгжылары XXVII съездиниң материалдары-биле таныжып турар болгаш аңаа дүүштүр моон соңгаар канчаар ажылдаарын, барааннарны четчелээр дээш чүү кылырын, кандыг арга-биле ажылдаарын олар дугуржуп турарлар. Садыгжы бүрүзү ажыл дээш харысалгазын бедиткен, күш-ажылды шын организастаарынче, садыг чуруму улам быжыглаарынче кичээнгей улгаткан. Ол чүүлдер болгаш четпестерин элип алырынче угландыр алдыын турар хемчеглер — планныг оналдалар күүселдезин чедип алырынга идиглиг болуп турар. Демниг коллектив ажылының темпизин кошкатпас.

Д. СААЯ.
Барыын-Хемчик районну.

ЭВИЛЕҢ-ЭЭЛДЕК АЖЫЛ-ИШЧИ

— Галина Ондар ажылдап турар болза, саат, чокка улай каалтар, ажылынга мергежээн кижи-ле болгай. Кайы-даа хоорай-биле чугаалажыр дээнинде үр манаар эвес сен. Харылзаа белдиринде шак ындыг ынаныштыг кижи ажылдап турда, магалыг чүве-дир ийин—деп, Сүт-Хөл суурнуң чурттакчылары бо-ла чугаалажы берген турар.

Чагыкчыларның ынчаар чугаалажып турары-да шын. Аныяк коммунист Галина Дажыевна Ондар харылзаа белдириниң мурнакчы телефонистериниң бирээзи. Даандырган ажыл-херек дээш ээ-харысалга чок, каржы-кажагай чамдык телефонистер ышкаш, ооң херектеп бээрин кижи дыңнап көрбээн. Ол биче сеткилдиг, чонга эвилең-ээлдек ажыл-ишчи.

Дуржулгалыг харылзаа ажылдакчылары Ө. Мөңгүш, О. Ондар, О. Доңгак, М. Улуг-Карак оларны Галина Дажыевна дагдыныкчылары деп санап чоруур. Шынап-ла, аныяк урут он класс дооскаш, харылзаа белдиринге ажылдап кээп турда, олар аңаа байлак дуржулгазын дамчыдып берип турганын ол утпас.

Мурнакчы ажыл-ишчи Галина Ондарны чаңгыс чер чурттугулары улус депутаттарының Сүт-Хөл район Совединиң депутадынга соңгуп, аңаа улуг идегелди көргүскен. Чонунуң бедик идегелин бадыткап, соңгукчуларының берген чагыгларын боттандырар талазы-биле депутат Г. Д. Ондар база кызымак ажылдап турар.

О. БОРАШ.

КОЖА БРИГАДАЛАРДА

Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң ажыл-ишчилери, малчыннар партияның XXVII съездизиниң материалдарын улуг кичээнгей-биле өөренип, ооң шиитпирлериниң күүселдезин дээш соруктуг киришкиниң ажылдап, кыштаглаашкынны хүр-чаагай доозуп турар.

Съездиниң шиитпирлерин малчын коллективтерге таныштырары-биле совхозтуң тускай эртемниглери, специалистери доктаамал үнүүшкүннерни кылып турар. Совхоз директору М. Б. Эртине, көдээ Совет күүскомунуң даргазы С. А. Артына, профком даргазы В. Д. Кылан-оол болгаш өске-даа депутаттар, хереэженнер чөвүлелиниң кежигүннери съезд материалдарын малчыннарга таныштырган.

Хөй ажыл-агыйлыг совхоз бо хүннерде төрүүр чүс хойга онааштыр 90 хураганы меңди камгалап алган, оолдаашкын ам-даа уламчылавышаан. Социалистиг чарыштың бирги черинде № 1 хойжу бригада чүс башка онааштыр 95 хураганы камгалап алгаш, чоруп турар. Ол бригадада мурнакчы хойжулар Ойдуп Седен төрүүр чүс баш хойларындан-на 90 хураганы, Бады Чиңмит, Тамма Мурзукай 100-100 хураганы камгалап алган. Комсомолчу аныяк малчыннар Александр Сумбаа, Биче-оол Музан, Лариса Комбу, Алексей Дупей оларның көргүзүглери 90—96 хураган.

№ 2 хойжу бригадада байдал база-ла багай эвес. Олар төрүүр чүс баш хойга онааштыр 87 хураганы камгалап алган. Мурнакчы хойжулар Борбак-оол Балчыр, Лаак-оол Седен, Давыл-оол Чамзырай дээш өскелер-даа төрүүр чүс хойдан 93—96 чаш төлдү алган. А № 4 хойжу бригада чүс баштан-на 83 хураганы камгалап алган. Ол бригадада мурнакчы малчыннар Седип-оол Далаа, Шулуу Тумат, Шымрап Даваа олар төрээн хойларындан ол хире хураганнарны онча-меңни камгалап алганнар. Ол ышкаш № 4 хойжу бригадада мурнакчы малчыннар Василий Аракчаа, Чечек-оол Тумат олар төрүүр хойларындан чүс башка онааштыр 95 хураганы бо хүннерде меңди камгалап алганнар.

«О. Шынаа» совхоз чаш төл алыр талазы-биле социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседиптер дээрзинге бүзүрел улуг. Чүге дизе, мында кыштаглаашкын хүр-меңди эртип турар. Малга курлавыр чемнер четчир, малдың күш-шенгели чаагай.

О. ЧИНМИТ.
Тес-Хем району.

ТУДУГ БРИГАДАЛАРЫНДА ЧАРЫШ

Саян-Шушенск сүт хоолбээниң зоназында ажылдап турар бригадалар аразында чарыш калбарган. Бирги кварталдың түңнели-биле эки көргүзүглерни № 2 КМК-да Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу М. Лопсаңның, Б. Ооржактың бригадалары, № 18 КМК-да Н. Ефремовскийниң, № 20 КМК-да А. Моложонуң бригадалары планныг оналдаларын ажыр күүсеткеш, чедип алган. Шеверлекчилерден Л. Стародубцева, А. Авсевич, В. Подкопаева, Р. Намчыл оларның удурткан коллективтери тиилекчи болган.

Бистиң корр.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Барыын-Хемчик районнуң хойжу бригадаларының аразынга калбарган социалистиг чарышка эрткен чылдың тиилекчизи «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында хойжу бригада он ийиги беш чылдың база чедиишкиниг эгелээн. Ооң хойжулары төрүүр 100 хойга онааштыр 87 хураганы камгалап ап, ам база катап районнуң хойжу бригадаларының мурнуку одуруунда чоруп турар. Бригаданың хойжуларындан сес кадарчы төрүүр чүс хойдан 100-тен 112 чедир хураганнарны алганнар. Эң мэлдигни мурнакчы хойжулар Содунам Данзычы төрүүр чүс хойдан 112 хураганы, Эрес-оол Хертек 110 хураганы камгалап ап, боттарының социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

Хойжуларның күш-ажылчы чедиишкиннериниң бир үндезини бригадада социалистиг чарышты дээштиг организастаанында болуп турар. Аксы-Барлыкчыларның чаржып турары Бижиктиг-Хая хойжу бригадазының хойжулары оларга чедер дээш база-ла күжениишкиннерлиг ажылдап турарлар. Бижиктиг-Хая хойжу бригадазы төрүүр чүс баш хойга онааштыр 85 хураганы камгалап алган. Бо бригададан беш хойжу төрүүр чүс баш хойга онааштыр 100—105 хураганнарны камгалап алганнар. Хойжулар Сарыг-оол Сарыглар, Күске Ооржак, Мөңгүн-оол Ооржак, Киров Күжүгет, Шактар Саая олар хөй бүрүзүнден хураган алыр хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Бригадаларның күш-ажылчы чедиишкиннери малчыннарның кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенгенинден, мал чемин четчир кылдыр белеткеп алганындан болгаш кадарчыларның бот-харысалгазының бедээнинден, кызымак күш-ажылчы чорууундан чедип алдынган.

Ам хойжулар партияның XXVII съездизиниң материалдарын боттарының кичээлдеринге өөренип турар, олар ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он ийиги беш чылдың баштайгы чылындан эгелеп күш-ажылчы чедиишкиннерни улам быжыглаар дээш соруктуг ажылдап турарлар.

Х. МОНГУШ.

МАЛЧЫННАРГА ДУЗА

Өвүр районда «Кызыл тук» совхозтуң малчыннары он ийиги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы белектер-биле эгелеп турар. Малчын бригадаларда тус-тус албан организация черлерин болгаш тускай эртемниглерин быжыглаан.

Чоокта чаа олар Хорумнуг-Ой деп черде чурттап турар хоочун малчын Сарыг Ооржактың кажаазын кодарып, шефтиг дузаны көргүскеннер. Ол ышкаш Доңгак Базыр-Саттың кажаазын база кодарып бергеннер. Эмчилер Кара-Сал Нордуп, Зоя Куулар, ажылчыннар Александр Дагбыш, Сүвуртук Ондар болгаш өскелер-даа эки ажылдааннар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

БОЙДУС БАЙЛААН ЧӨП АЖЫГЛААР

Бойдустуң хайыралыг сагыш ховаңгыр болуп, ону камнап, хумагалаар ужурлуг бис. Бойдус мурнунга өрелиг артпас дээш ылаптыг хамаатылар хүлээлгевисти канчаар күүседип турар бис деп айтырыг кижи бүрүзүн дүвүреттир чоруур айтырыгларның бирээзи болур ужурлуг.

Бойдусту камгалаарынчин болгаш оон курлавырларын чөп ажыглаарының сорулгалары бистиң мурнувуста чидии-биле тургустунуп турар. Чамдык девискээрлерде бойдустуң байдалы дүвүреннии болдурун турар деп партияның XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелинде айыткан болгай. Бистиң республикада бойдус камгалалы, оон курлавырлары чөп ажыглаары партийжи негелдеге ам-даа дүүштүр тургустунмаан деп бодаар мен.

Чыл санында боол турар өрт арга-ыяшка улуг когаралды чедирип турар. Чамдык артык сеткилдиг кижилерниң буруузу-биле болуп турар шак ындыг өрттер бүдүн-бүдүн ногаан арга-эзимнерни хуюктап, өртең кара төжектерин арттырып каап турарын билир бис. Манаа бадыткал кылдыр ындыг чижектерни киирзе артык эвес боор. Балгазында бойдустуң эң ховар дээн чараш булуңу Калбак-Хады, Чөөн-Хемчикте Адар-Төш, Бии-Хемде Кызык-Чадыр болгаш Метил тайгалары, Кызыл районда Алдыы-Шивилиг болгаш Кара-Сайыр, Бай-Тайгада Пөштүг-Адыр, Чаңгыс-Терек база Чыраалыг сынынарының шаандакы каас-чараш чурумалын оскунупканы хараадаңчыг-дыр.

Өрт халавы-биле чергелештир кйи-чаңгыс төтчеглекчи болгаш маңгысталчак аңныраалдыг кижилерниң ажырымчы чоруунуң түңнелинде чоокка чедир-ле хөй турган сыын-мыйгактарның, бууру-буланнарның, элик-хүлбестүң, черлик хаваннарның, арга болгаш тулаа куштарының, а ол ышкаш улуг-биче хемнер, хемнер санай элбек турган балык-байлаң ээзжек, чамдыктарының харын-даа когу үстүп, кезулбестей берген.

Эгээртиннмес кат-чимистиг байлак ээзин-аргалар чыл делигей тудуум улам хоозурап бар чыдарынга чоп хомудал, бойдус байлаан хумагалыг чарыгдаар, камгалаар талазы-биле боттуг хемчеглер ап чорутпайн турар чер-чер Советтерниң күүскомнары чемелеп турары черле чөптүг болгу дег.

Бойдустуң байлаан ажыглаары шын-на харын. Ынчалза-даа бойдустуң хайыралын хумагалыг ажыглаарын совет хоойлу дүрүмчүткен. Ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары «ыяш белеткенер'» деп дужаал үндүргеш, ажыл ишчилерни балды-хирээ, машина-техника-биле чепсеглээш, арга-эзимнерже аъткарып үндүрүптер. Чорудупкан кижилерниң кайда, чүнү кылып турарын сонуургавас, ынаавас. сагыш амыр, маажым олуруп тургулаар таварылгалар хөй. Шак ындыг ээ-харысазылга чок чоруктуң түңнелинде күрүнеге улуг когарал болуп турар.

Кызыл районнуң девискээринде Үстүү болгаш Алдыы Шивилигнерниң аразында сында Үстүү-Муңгаштың үстүү чарынында шокар чаъттар чоокка чедир-ле бойдустуң база бир чараш чурумалдыг чеен турду. Ону Червиннин ыяш ажыл-агыйының удуртукчуларының ээ-харымсалга чогу-биле үреглеп чок кылганын көөрге, каракка чаржынчыг. Ында чаа өзүп үнүп орган чаш шеттерни, хадыңчыгаштарны, чадаң үнүштерни кыргый бастырып каапкан.

Ыяжын кескен девискээрни доп-дорааи арыглап аштаар, кескен ыяштарның оруун катап эгидери-биле чаа чаш ыяштарны тарып олуртуру ажыл-агый удуртукчуларының хүлээлгези. Ындыг турбуже ук ыяш ажыл-агыйының удуртукчулары өскелерге үлегер-чижек болбайн, харын-даа чамдыктары төтчеглекчилерниң одуруунда чоруп турда, республиканың Арга-ыяш ажыл-агый министерствозу дүвүрээзин үндүрбейн, эптежип олурары канчап-даа таарышпас.

Бойдус камгалалының болгаш оон байлааң чөп ажыглаарының айтырыглары республиканың Агроүлетпүр комитети, Арга-ыяш ажыл-агый министерствозу, Аңныыр-тывыш эргелели, аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели, балык камгалалының күрүне инспекциязы, бойдус камгалалының ниитилели болгаш чер-чер Советтери ханы сайгарып көөр үе келген.

А. БОРБАК-ООЛ.

«Шай болгаш шайлааракка» хамаарыштыр

МЭЭҢ БОДАЛДАРЫМ БАЗА ЫНДЫГ

Ниитиниң чемненилге черлеринге суттуг шай белеткеп садарының дугайында номчукчуларның солунга бижип турар чүүлдерин, аңаа хамаарыштыр киирип турар саналдарын чүүлдүтгэнүп турар мен. Бир чижекти маңаа киирип көрейн. Эрткен чылын чүве. Үш-Белдир курорттуң ийиги сезонунга дыштанган кезек бөлүк кижилер оон ужуп келгеш, аэропорттуң кафезинге чемненип алыр дээш, шай айтырарывыска чок болду, оон орнунга кисель, сок сүмелээр болду. Повар-ла кижи боор он, шай айтырыптарывыска, ажынмысаан-даа чүве. «Суксааш, шай ижиксээн малчын бар, чигирлиг кара-даа шай болза», дээривиске, мынча деп харыы берген болгай: «Шай хайындырбас улус бис, өртек бар эвес». Хамык чүве — өртекте эвес-ле болгай. Хаңдырылганың культуразында, чоннуң негелдезин хандырып турарында деп бодаар мен. Столоваяга суксун аймаа черле албек турар ужурлуг, а менюга шай чүге кирбес апарган чүвел? Кижи бодаарга, албан тургу дег. Найысылал хоорайның столоваяларынга шай турбаска, таарымча чогу коңчут болурдур. Хоорайның аалчылары чылдың кайы-даа үезинде үстүр эвес. Ол кижилер столоваяларга, кафелерге келгеш, чемненирде, шай айтырар болгай. Аңаа чүү дей харыылаагыл?

Шай хайындырарда кижи бергедээр чүве чок. Бистиң поварларывыс амданныг янзы-бүрү чемнерни белеткеп кылып турар-дыр. Ниитиниң чемненилге черлеринге шай доктаамал турбазы — поварларның талазындан ону херекке албаанында деп бодаар мен.

Шайны тыва улустуң бар дугаар чеми чораан деп билир мен. Өтте кирген кижиге шай кудар болгай. Мен бичии чорумда, кожа өглерниң херээжен ээлери аваам-биле кады шайлап, хөөрежип олурда дыңнаарга, арта «Шай ишпээн, бажым аараш пат чыткан кижи мен, шай ижипкеш, ам харын бажым аарыыры намдады» дижип чугаалажып олурар боор чүве. Ынчангаш ниитиниң чемненилге черлеринге шай доктаамал турары күзенчиг-дир.

Т. ДОЛГАР.
Эрзин район.

КҮЖҮН ШЕНЕШКЕННЕР

Бистиң Улуг-Хем районнуң совхозтар төлтеринде, чурттакчылыг суурларында шериг-патриотчу кижизидилгеге хамаарыштыр спортчу маргылдаалар чорупр, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгалар болуп турар. Эрткен неделяда Чааты ортумак школазынга солун кежээ болган. Башкылар болгаш школачылар коллективиниң аалчызы дайынчы Алдар орденниң III, II чергезиниң эдилекчизи И. Ф. Неделин дайынның дошкун чылдарында Москвадан Берлин четкен берге оруунуң, оон эш-өөрүнүң маадырлыг чоруктарының дугайында чыылганнарга чугаалаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери К. М. Ошаров, М. Т. Пилюгин, тыва эки турачылар К. Ч. Доржукай, А. Н. Суйдуй, О. Д. Ховалыг олар күш-ажылчы коллективтер, школалар, Культура бажыңнары, клубтарның күзенчиг аалчылары болуп, аныяктарны совет кижилерниң дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидериниң херээнге эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турарлар.

Районда «Адыгжы неделяны» чарлаан. Баштай суурларга болган маргылдааларның тиилекчилери район төвүнге кээп күжүн шенешкеннер. Эң ылаңгыя шилчиир кубок дээш демисел чидиг болган.

Районнуң боодалга спортунга каш дакпыр чемпиону чораан «Динамо» командазы-биле районнуң спортчу-техниктиг клувунуң адыгжылары чемпион ат дээш демисешкеннер. Түңнелинде келир үениң дайынчылары часпас адар талазы-биле боттарының улуг эштерин тиилээш, районнуң шилчиир кубогун чаалап алгайнар. Хууда бирги чер дээш маргылдаага чолаачы А. Монгуш, башкылар В. Шабалов, Л. Вьюшкова, Ш. Дамба-Хуурак олар тиилекчилер болганнар.

В. БОЛОГОВ.
Улуг-Хем ДОСААФ райкомунуң даргазы.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЫП ТУРАР

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын боттандырар дээш чамдык тодаргай хемчеглерни Бай-Тайга районнуң чурттакчылыг черлеринде ап турар. Чугула бо ажылга хөй-нинти, арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң район эге организациязы киржип турар.

«Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык-чаагай амыдырал дээш» деп кыйгырыглыг рейдини район девискээринге чоруткан. Ээзиртир суксун аймаан республикадан дашкаар черлерден садып эккеп, ижип турган элээн каш кижилерни илередип, оларны ниити хуралынга тургузуп торгаан. Оон-биле кады ээзиртир суксуннарны боттары кылып турар кижилерни чоннуң хуралдарынга тургузуп, олгуур хемчеглерни оларга онаап турар. Бажыңынга арага кылыр херекселдерни рейдиниң киржикчилери чондан хавырган, ээзиртир суксуннарны боттары кылып турган дээш 70 кижини штрафтаан болгаш 10 кижи административтиг хемчегге онааган. Рейд кежигүннери оон аңгада, өг-бүлениң ээлери арага ижеринге суңдулуг деп санадып турар өрегелерге барып, сагындырып, беседаларны кылган. Хайгаарал кошкаандан ол-бо суурлар аразынга чоруп турган чээрби дөрт өөреникчиниң илередип, оларны өөредилгеже кагаш хаара тудар хемчээн алган. Алдынып турар бо хемчеглериниң дээштиг болуру чугула.

Чоннуң дыштанылгазын солун, ажыктыг кылдыр органистаар хемчеглер алдынып турар. Тээли школазының спорт залының эжии сууржунуң улуг-биче чурттакчыларынга ажык. Спортчу оюннар мында доктаамал эртип турар. Кадыкшылга гимнастиказынга киржип турарларның саны көвүдеп орар. Чылдың бээрге, спортчу оюннар ажык стадионга эртер.

Районнуң Культура бажыңының чанында «Чалыы назын» клуб ажылдап турар. Аныяктар манаа кээп, аъш-чем кылырынга, бажың иштин дерип-шимээринге, бажыңга келген аалчыларны чаңчаар уткууруунга өөренип турар. Аныяк өг-бүлениң ээлери ада-ие кижиниң хүлээлгелерин, оларның ылаңгыя уруг-дарыг кижизидилгезинге салдарының дугайын манаа кээп чугаалажып, ажыктыг, өөредиглиг чүүлдерни билип ап турар. Клубтуң кичээлделерин эмчилер, башкылар эрттирип турар. Оон ажыл-чорудулгазы моон-даа соңгаар солун болуру, арга-дуржулга мөөңнеттинери чугаажок.

Культура-массалыг ажылды районнуң суурларында органистап турары сөөлгү үеде элээн экижээн. Чугула бо ажылды дээштиг болдурарынче кичээнгей салдынып турар. Янзы-бүрү оюннарлыг дыштанылга кежээлерин доктаамал эрттирери көрдүнген.

Үстүнде чугаалааныңас айтырыгны арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң район эге организациязының, районда хөй-нинти организацияларының активиниң Тээли суурга болуп эрткен семинар хуралынга чугаалашкан. Чоннуң дыштанылгазын, кижизидилге ажылын чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле дээштиг чорудар дээш кандыг хемчеглер ап чорударын семинарның киржикчилери сүмележип чугаалашкан. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди комплекстиг чорударының чугулазын демдеглеп, ажылды ынчаар чорударын аңаа дугурушкан.

К. САГДЫ,
арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң Тыва республика чөвүлелиниң инструктору.

Делегей медээлери

ССРЭ-ГЕ Ш. БЕНДЖЕДИДТИҢ АЯН-ЧОРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА

АЛЖИР. (СЭТА). Национал хосталга фронтузу партияның Политбюрозу АУДР-нуң Президентизи, НХФ партияның Чингине секретары Ш. Бенджедидтиң ССРЭ-ге албанның найыралдыг аян-чоруунуң түңнелдерин чүүлдүгзүнүн көрген.

Ол аян-чоруктуң онзагай ужур-дузалыын демдеглеп, оон үезинде болган политиктиг чугаалажыышкыннарга болгаш ССРЭ биле Алжирниң аразында ат салган документилерге бедик үнелелди хуралга берген. Аян-чоруктуң түңнели алжир-совет найыралдыг харылзааларның хөгжүлдезиниң база бир бадыткаашкыны болур деп, АПС агентилелдиин мында нептереткен Политбюронуң медеглелинде айыткан.

Делегейниң экономиктиг кризизиниң багай уржуктары-биле демисел талазы-биле Алжирниң удуртулгазының хүлээн алган хемчеглерин Политбюро чугаалажып көрген. Эрткен үеде оон хөй удаа бадыткан келгени ышкаш алжир улус социал-экономиктиг чаалап алышкыннарының камгалалын болгаш демпиллтешин оруу-биле чурттуң бурунгаар хөгжүүшкүнүн хандырып шыдаарынга Политбюро бүзүрелди илереткен.

Хуралдың киржикчилери АУДР-нуң иштики болгаш даштыкы политиказының элээн каш өске айтырыгларын база чугаалажып көргеннер.

КИЖИ БОЛГАШ ДОЛГАНДЫР ТУРАР БОЙДУС

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшада арга-арыгның болгаш ногаанчыдылганың чаңчыл болган хүннери эгелээн. Хөй-ниитиниң эгелээшкини-биле чаc бүрүзүнде чорудуп турар ол массалыг кампания чурттуң ногаан арга-арыгларын калбартырынче, долгандыр турар бойдусту камгалаарының херээнге ажылчы чоннарның эгелекчи саналдарын улам ынай калбартырынче угланган. Эрткен чылын арга-арыгның, камгалал арыгның, садтарның болгаш парктарның шөлү 8.5 муң гектарга улгаткан. ПУР-нуң хамаатыларының ногаанчыдылга болгаш ыяш тарып олуртур талазы-биле кылган ажылдарының ниити үнези 97 млн. злотых болган. Бо чылын бойдус камгалакчылары база бир миллион тарымал ыяштарны олуртурлар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Хайфоннан ырак эвесте Тонкин мугулдуруунда турар Катба ортулуктуң шыргай арыглыг дагларында диргит амытаннар болгаш куштар хостуг чоруурлар. ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпири-биле мында күрүнениң камгалал черин тургускан.

Оон шөлү — 15 ажыг муң гектар. Ол девискээрде ховар таваржып турар диргит амытаннарның, куштарның, насекомнарның хөй хевирлери бар, ыяштарның болгаш сигеннерниң үнелиг уксаалары үнүп турар. Ортулуктуң эрик чоогунуң диргит амытаннарын камгалап алыры эртем талазы-биле база херек кырында улуг үнелиг болуп турар, оларның чамдыызын база камгалалдыг деп чарлаан. Оларның эгелекчи саналы-биле Катбаның камгалал черин тургускан эртемденнер чоокку үеде бойдустуң ховар комплекизин өөренип көөр сорулга-биле элээн каш экспедицияны чорударын планнап турарлар.

НИКАРАГУАГА УДУР ДАЙЫННЫ АКШ-ТЫҢ АКШАЛАНДЫРЫП ТУРАРЫ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи А. Лютыйның дамчытканы болза: тускай догуннаан Никарагуага удур Рейганның администрациязының чорудуп турары чарлаттынмаан дайыны американнарга ам безин барык бир миллиард доллар болган. Ол дугайын АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының кежигүнү Дэвид Боннор (Мичиган штаттан, демократ) медеглээн.

Радио дамчыштыр чүве чугаалааш, Рейганның администрациязы контрастың террорисчи дээрбечи бөлүктеринге ам ниитизи-биле 100 млн. хире долларны берген деп, ол айыткан. Ол чуртту коргудар сорулга-биле Никарагуа-биле кызыгаар чоогунга АКШ-тың болгаш Гондурастың шериг өөредилгелеринге 220 млн. долларны чарыгдаан. Никарагуага удур чарлаттынмаан дайынны чорударынга плацдарм кылып алганы Гондураска шериг-экономиктиг дузаламчы кылдыр 1981 чылдан бээр 627 млн. долларны берген.

Бо бүгү акша-хөреңги болза, «АКШ-ты халапка чедирер политикага дадывыр болур» деп, конгрессмен айыткан. «Вьетнам дайынынче бисти базым бүрүзү-биле доллар бүрүзү-биле киире бергенин американнар утпаан. Чөвүлекчилерниң соо-биле шериглерниң чоруткаанын, а оон соонда 57 муң американнарның өлгенин бис утпаан бис. Бөгүн төөгү катаптап турар-дыр» деп, ол уламчылаан. Америк солдаттары Гондураста тургузуп турар болгаш олар мында белеткел өөредилге эртип турар, а эрткен неделяда никарагуа армия-биле контрастың дээрбечи бөлүктериниң аразынга болган эң каржы-дошкун тулчуушкуннарның бирээзи боол турган районнуң чоогунче чоруткан.

Төп Америкага тайбынче оруук АКШ-тың ол кавыга шериглерин хөйү-биле тургузарындан эвес, а политиктиг чугаалажыышкыннар дамчыштыр болур деп, Д. Боннор медеглээн.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның мурнуу чүгүнде «айыыл чок зона» дээр черинде быжыглаттынган израиль шериглер чурттуң хостаттынган районнарын боолаарын чаңгыс-даа хүн соксатпайн турар. Эжелекчилерниң үгер-боолаарының адышкыннарын Хаббуш, Джбаа болгаш Араб-Салим дээр чурттакчылыг черлерже мөөннээн. Дыка хөй чурттулга бажыңнары үрелген, чурттакчы чондан балыглаганнар бар боол турар. Апрель алдыга чедир израиль механизастаттынган шериглер Бекаа оргулаажының мурнуу кезээнде районнарже чаңгыс эвес удаа ханылап кирген.

Ынчалза-даа эжелекчилер ук чер чурттугларының удурланыышкынын сый шаап шыдавайн турар. Сөөлгү хүннерде ливан патриоттар израильдерни болгаш «Мурнуу Ливанның шерии» дээр чалча шериг кезектерин «айыыл чок зонаның» алды аңгы-аңгы пунктуларынга согуушкуннарга таварыштырган. Сарбин-Ятер аразының оруунга партизаннарның салып каан миналарынга бир израиль патруль часты берген. Тель-Авиттиң чалчаларының Айшия, Айн-Кнейя болгаш өске-даа суурларның чанында туруштары халдаашкыннарга таварышкылаан.

«Мурнуу Ливанның шериинии» солдаттарының дезип чоруп турарының болгаш патриотчу күштерниң талазынче чайгылып кирериниң таварылгаларының көвүдээнин «Ас-Сафир» дыңнаткан. Ол солуннуң бижээни-биле алырга, чалча шериг кезектеринден израиль контрразведка он-он кижилерни Удурланыышкынның ливан патриотчу фронтузу-биле холбаалыг деп чигзингеш, тудуп хоругдаан.

БЕРЛИНГЕ МИТИНГИГЕ Э. ХОНЕККЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Тайбыңның камгалаары, ядролут халапты чайладыры ышкаш ындыг чугула соңгаарладып болбас сорулга кижи төрелгетенде чок. Берлинниң төвүнге К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң мемориалын ажыдып турда, хөй муң кижилиг митингиге ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер ол дугайын медеглээн.

Ажылчыннарның революстуг шимчээшкининиң болгаш социализмниң төөгүзү ажылчын аңгыга оон бодунун сорулгаларын чедип алырынга тайбың херек деп чүвени херечилеп турар. СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге бадыткаттынган делегейниң ядролут чепсектиң бүгү хевирлеринден хостаар, делегейниң айыыл чок чоруун тургузарының дугайында саналдар ёзулуг-ла төөгүлүг ужур-дузалыг. Олар кижи төрелгетенниң мурнунга узуткаашкындан кортпас, Черге болгаш космоска ядролут айыыл чок келир үени ажыдып турар. Ол саналдар улустарның, кижи төрелгетенниң салым-чолу дээш бодунуң харымсалгазын билип турарларының чүткүлүнге дүүшкек.

Герман Демократтыг Республикада эртемниг социализмниң үндезилекчилериниң идеяларын амыдыралга боттандырып чорудуп турар. Амыдыралдың ниити-бүрү талаларынга ГСЧП-ниң Программазын күүседир талазы-биле ам-даа коңчут улуг ажылды кылыры чигенинг чок. ГСЧП-ниң XI съездизинге белеткел үезинде хөй миллион ажылчы чоннарның чедип алган чедиишкиннери ол сорулгаларны чедип алырынга бүзүрелдиг болдуруп турар деп, Э. Хонеккер чугаалаан.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ОРУУНДА

БОЛГАРИЯ. Совет-болгар каттышкан эртем-техниктиг каттыжыышкыннарны тургусканы социалистиг экономиктиг интеграциянга шынар талазы-биле чаа чада болу берген.

Чижээ, Софияның металл чонар станоктар комбинады биле Ивановонуң станок тудуунуң бүдүрүлге каттыжыышкыны чаңгыс аай ажыл-агый организмы болу берген. Кады ажылдажылганың чаа хевири материалдыг чепсек-херекселдерни болгаш эртем күчүзүн бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидеринге каттыштырар, бүдүрүлгелерде курлавырларны илередир, шинчилел ажылдарынга болгаш бүдүрүлгеге чергелештер чорукту узуткаар, продукцияның амгы үениң хевирлерин бүдүрүп үндүрерин улгаттырар арганы берип турар.

ЧУРУКТАРДА: металл чонар станоктар комбинадының слесары Спас Димитров болгаш Гоце Гулевтиң өрүмээр автоматты эттеп турары; Софияның металл чонар станоктар комбинадында ажылчыннарның дыштаныр өрээли.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ССРЭ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЗИНИҢ ЧУГААЗЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Атом энергиязын ажыглаар талазы-биле күрүне комитединиң мында чоруп турар даргазы А. М. Петросьянц Женеваның боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле конференциязының киржикчилеринге чүве чугаалаан. Ол кескү совет эртемден ядролут бүгү чазылдырыышкыннарны хоруурунуң айтырыгларынга доктаагаш, бир эвес АКШ база ядролут чазылдырыышкыннарны кылбас болза, Совет Эвилели сес ай мурнунда тургусканы мораторийни март 31-ниң-даа соонда узадырынга белен деп демдеглээн. Ындыг турбуже, Вашингтон делегейниң хөй-ниитизиниң күзел-соруун тоовайн, март 22-де чазылдырыышкынны кылган болгаш бар медээлерни ёзугаар алырга, апрельде база бир чаа чазылдырыышкынны белеткеп турар. Ол чүл дээрге, чаңгыс талалыг совет мораторийниң түңнелинде тургустунган эң таарымчалыг байдал ажыглаттынмас, боо-чепсекти эндере бүдүрер чорук моон соңгаар улам шапкынчыыр, ядролут айыыл-халаптың үнүп кээп болур кыжаныы ам-даа күштелир дээни олдур. Күшке илеттел салып турар АКШ-тың туружу бистерни ындыг өрүкче албадап турар-дыр деп, А. М. Петросьянц чугаалааш, Совет Эвилели бодунуң болгаш бодунуң эвилелчилериниң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарын херексевейн чаңгыс талалыг хемчеглерниң оруу-биле төнчү чокка чоруп шыдавазын демдеглээн.

Бо айтырыг талазы-биле америк таланың бүгү-ле сес кырында бадыткаашкыннарын болгаш хоозун саналдарын алгаш көөрге, Вашингтон тодаргай айыттынган хүлээлгелерден чайлааш, мөге илеткейн көөргедирни оралдажып турар-дыр. Ядролут чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга эптиг арганы АКШ-тың ажыглаар күзел чогун, совет-америк харылзааларга эки талажы өскерилгеге шаптыктаарынче оон чүткүлүн ындыг хөделиишкин тодаргайы-биле көргүзүп турар-дыр.

Ядролут шенелделерге долу үнелиг контроль кылыры амгы үеде берге айтырыг эвес боор турарын совет төлээлекчи харымсалгазы-биле медеглээн. Кылыр-ла ужурлуг кара чаңгыс чүүл болза, чугаалажыышкыннар столунуң артынга олуруптааш, техниктиг талаларының дугайында дугуржуп алыры боор турар. Совет Эвилели ындыг дугуржулгага болгаш боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле конференцияга-даа чугаалажыышкыннарга шууг белен.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДЭЭШ

ПАНАМА. (СЭТА). Контадор бөлүүнүң кежигүнү чурттарының даштыкы херектер министрлериниң болгаш Төп Американың деткимче бөлүүнүң мында эртип турар ээлчеглиг чөвүлел хуралының киржикчилери Никарагуага удур ТРЭ-ниң хөлезилээникчилерниң боо-чепсектиг өнчүк-чөпгээлериниң түңнелинде Төп Америкада сөөлгү үеде улам шиңгыыраан байдалды чугаалажып көрген. Контадор бөлүүнүң ажылдап кылганы Төп Америкага тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың актының сөөлгү хевиринин эң чугула пунктуларының талазы-биле санал-онал солчуушкунунуң үезинде ону херек кырынга боттандырары — меселележиишкинни улам калбартып, күштелдирерин болдурбазының болгаш ол девискээрниң эң чидиг айтырыгларын шыны-биле шиитпирлээрни чедип алырының кара чаңгыс оруу боол турарын демдеглээн.

Чүгле тайбыңның хандырарының гуманныг политиктиг ээнс сорулгаларын удуртулга болдурган, Төп Американың чурттарының таваржып турары нарын айтырыгларын шиитпирлээр аргазын тып болурун ол чөвүлел хуралга киришкен Никарагуаның даштыкы херектер министри Мигель Д' Эското журналистер-биле беседага медеглээн.

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

ВАШИНГТОН. АКШ-ка ажыл чок кижилерниң саны оон мурнунда айда турганынга деңнээрге, барык өскерилбээн болгаш күш-ажыл министерствозунуң санааны-биле алырга, бүгү хөлезилээр ажылчын күштүң 7,2 хуузу болган.

ОТТАВА. Эрткен айда Канадага ажыл чок кижилер февральда турганындан 39 муң кижи хөй боол, 1 млн. 380 муң четкен. Ынчангаш чуртта ажыл чок кижилерниң деңнели 10,9 хуу четкен. Чамдык районнарда ол деңнел оон-даа бедик. Мартта 15-тен 24 харга чедир назылыг 456 муң оолдар болгаш кыстар ажыл чок турган.

ЛИССАБОН. Ажыл чок чоруук Португалияның эң чидиг социал айтырыгларының бирээзи. Ында парлаан түңнелдерни ёзугаар алырга, күш-ажыл биржаларынга эрткен чылда ээлчег 11 хуу ажа берген турган. Чүгле бо чылдың январьда безин «артык кижилер» саны чуртка 2 хуу немешкен.

ЖЕНЕВА. 1986 чылдың мартта Швейцарияга бичии-даа, ортумак-даа бүдүрүлгелерниң болгаш фирмаларның хоозураашкыны көвүдеп, чаржалажыр демиселдиң шыңгыраашкынынга шыдашпайн, буурап дүшкүлээн. Бир эвес 1985 чылдың мартта 170 фирмалар хоозурап, дүшкен турган болза, эрткен айда ындыг 184 таварылга болган. Бо чылдың бирги кварталында ниитизи-биле чуртка 505 хоозураашкын демдеглеттинген. 1985 чылдың чогуур үезинде ындыг таварылга 477 удаа болган.

ТОКИО. Японияның транспорт министерствозу япон ужар чүүл компанияларының пассажирлер болгаш чүък алырынга ажыглап турары «Боинг-747» дээр 72 самолёттарны доп-дораан хынаар дугайында айтыышкын берген. Бо удаада үндүрген дүвүрээзинниң чылдагааны самолёттарның чалгыннарынга моторларны тудуптурар ээриилдерде үрелик черлерниң илерээни болган. Эрткен чылдың чайынында Төп Японияга техниктиг үрелиишкиниң уржуунда ужар чүүлдүн Джал дээр компаниязының «Боинг-747» деп самолёду чуура дүшкен. Япон хамаатының ужар чүүлдүң төөгүзүнде ол эң улуг айыылдыг таварылгада 520 кижи аммазындан чарылган.

САН-ФРАНЦИСКО. Ол хоорайның районнарының бирээзин кара ыш хөме алган. Химикалийлер кылып турар компанияның бажыңнарының комплекизинге хып үнген өрт хөй-хөй частыышкыннарны болдурган. Күштүг хат отту улам хөрлээдир каккан болгаш оон чоогунда бүгү кварталдарның чурттакчыларын чайладыр ужурга таварышкан. Баштайгы түңнелдерни ёзугаар алырга, дөрт кижи өрттенип өлген болгаш чээрби хире кижини эмнелгелерде аар байдалдыг чедирген.

(СЭТА).

А. КОНОНОВ.

ЧАРАШ ДИЛГИ

Ленин аңнаарынга ынак чораан. Ынчалза-даа чүтүла хөй ажылдарга чардыккаш, ында-хаая аңнагылаар. Чамдыкта аткаш чазыптары оон шээ-лүг аңкавазында боол чээ-вас. Ынчалзажок ол чазыл-каш-даа хомудавас, аңнаар сонуургалын чидирбес.

Ленин аараш, сегий бергеш, дыштанып турда, өөрү ону дилги аңнаарынче чалаар-дыр деп дугурушканнар. Ынчан кыштын бир-ле таарымчалыг, соок хүнү турган.

Аңнаашкынның чер-черге тукчугаштар аскылап алган эгелээр дишкеннер. Дилги үңгүрү бар борбак арганы долгандыр кызыл тукчугаштар аскылап алганнар. Владимир Ильич бир-ле аажок улуг хадының дозунге чашты туруп алган.

Кайда-ла ыйык бир-ле черде ыт ээргени чаңгыланган соонда, арга иштинде ынаар-ла ырак черде боо эткен. Ленин боозун тудуп алган манаш-ла турган. Ол чоок-кавы ыржым-шыпшың апарган. Дилгиниң арганың эске-бир талазынче үндүр сегиртипкесин ол боор он. Владимир Ильичиниң кыры-биле бир-ле хол ужуп эртип чыткаш, хадының будуунга дээптерге, ожуу кээп дүшкен. Үстүнден хоюг харлар бурутайнып дүжүп турган.

Арга иштиниң чараш чаагайы-даа, ыржым-шыпшыңы-даа кончуг болган.

Бичии шивилер артындан хенертен-не дилги костүп келген. Дилги хая көрүнгеш, мойнун сунгулап, чыт тыртып турган. Ооң дүгү чиңдыгыр, узун, хоюг! Ыңгыя улуг кудуруу аажок чараш болган. Дилги кудуруун шимчедирге, оозу хүн херелиниң аайы-биле чиңгиртилендир кызаңнайнып турган.

Владимир Ильичтиң дилге көрбээн, ол хады артынга болгай.

Дилги хенертен бурунгаар шурай бергеш, тура дүшкен. Кудурууи кыйбыңнадып каан. дыңнаалап, тегерик кара-кара карактары-биле ынаар ырлар-ла хелзээн байдалдыг көрүп олурган: кижи ын көрүп кааны ол боор он.

Ол душта Ленинден ырак эвесте тукчугаш хатка сылдырткайны берген. Дилги оон корткаш, ледир шывыраш дээн.

Ынчан Ленинче хоочун аңчы чүгүрүп ора, бир-ле чүве ажыныы алгырган.

Владимир Ильич боозунуң аксын куду халайтыр тудуп алган турган.

— Чүге боолавадыңар? Мырынай чаңнарга турду ми-кажыл, Владимир Ильич!

Ленин хүлүмзүрээш:

— Кээргей бердим ко-күйну. Чаражы кончуг ынчажыл— деп, харыылаан.

Чажывыстан эптиг бис.
Чаштар бистер, хөглүг бис,
Чарылбайн үжелээ
Часкы хүндүс ойнаар бис.

АНАЙЛАРЫМ

Кадыр черниң бедиин тевер—
Хая кырлаар анайларым.
Кыңгырт кыдыр дайгырарга,
Халчып келир анайларым.
Дешкилежип, былтырышкан
Деп-дең чараш, анайларым.
Антор уксаа мелерин
Аажок дозээш анайларым.
Дыдырарган узун дүктүг
Дыка шоваа анайларым.
Өске черже «дезип» чортпас,
Өдээн кагбас анайларым.

В. ХОВАЛЫГ.

ЭЛЕЗИНДЕ ЧУРУКТАР

Бичии чаштар чураан чуруу
Бирден бир чок чаптанчыг боор.
Чаны орта чеде бергеш
Чарашсынып көөр-дүр мен.
Долгай баштыг динсейлер
Доскаар мунган шывагачы
Эдер-хааржаан тудуп алган
Эткир үнүг Автошказы.
Тоолдарның маадырлары
Дөгерези аалдап келген.
Элдеп чиктиг аңнар-мениер
Элезинде ужурашкан.
Шак ол бүгү чуруманы
«Тайбың» деп сөс каастап турар.
Аас хүнүм бадыткаазыг
Алдын чырыын чажып турар.

Т. КУУЛАР.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЛАРЫ

Шолбан 4 харлыг:
— Мээң кырган-авам дыка кырган, ооң хары шагда 10 четкен чадавас...

Буян 3 харлыг:
— Буян, караан шийип ал, оон удуп каар сен.
— Шийип шыдавас мен.
— Чүге?
— Меңээ изиг болур.

Орлан 4 харлыг:
— Авай, меңээ орус улустуң тоолдарын номчуп берем.
— Чижээ, кандыг?
— Кызыл Бөртчүгеш дугайында.
— Ол орус тоол эвес-тир, ону француз чогаалчы Шарль Перро бижээн.
— Бир эвес ол тоол француз болза, чүге ында орус улустуң бөрүзү барыл?!

Аяна 3 харлыг:
— Кырган-авай, сен чайз бер, а мен сени бодаар мен.
— Чүү деп?
— Кайнаар халып чоруй барган дээр сен?—деп.

Ляля 2 харлыг:
— Лялечка, «ку-ку» деп алгырар кушту канчаар адаарыл?
— Кукушка.
— А кым «Кукареку» деп алгырарыл?
— Кукарекушка.

Алена 2 харлыг:
— Алена, кай баарың ол?
— Чорууруум ол.
— Кайнаар?
— Чидер дээш...

Э. ХОВАЛЫГ.

БАЛЫКТАР АШТАЙ БЭЭР

Алдынай биле Аэлана угбашкылар садиктен келгеш өрээлинге кады эптиг, найыраалдыг ойнаарынга дыка ынактар. Ол ийи угбашкының ойнап турарын хажызындан көөрге дыка чаптанчыг. Элээн ойнаан соонда, олар диванга кожа куспактанчып алгаш, телевизоорга «Тамчыктыг удунар, уруглар» деп дамчыдылгазын көргеш олуруптар. Дамчыдылганың төнчүзүнде ырыны кады демге ырлажырлар, оон өрээлинге барып удуп чыдыптар чаңчылдыглар.

Бир-ле катап Алдынай садиктен келген соонда, дуңмазы-биле үр-даа ойнавааан. Ол хуннда чем кылып турган авазында-ла барган.

— Авай! Садикке эртен баарывыска, аквариумда бир улуг кызыл балык өлүп калган болду.

— Канчап, уруум?

— Харын даан, авай! Чоруурда уттупкан-дыр мен. Аквариум соңга чанынга чочган-дыр. Даштын соок соңга өттүр өрээлче кирип кээп турар, ынчангаш балык доңгаш өлүп калган-дыр. Ону уттуптар багай кижи-дир мен, уруглар, деп, башкывыс Анна Артемьевна ынча дээр чорду, авай!

— Шынап-ла, багай болган ышкажыл, уруум! Хөөкүй балыкты, аа!

— Көөрүвүске, балык шимчевес, суг кырында чорул турар чорду. Ол балык меңээ кээргенчиг-дир, авай!

— А-авай! А мээң садиктиде чүге, угбамның ышкаш, балыктар чок чүвел даан? — деп, хенертен бичии Аэлана айтырган.

— Угбаң ышкаш улуг апаарыңга, башкыларың силерге база балыктарлыг аквариумну эккеп бээр-дир ийин, уруум! Амдызында арай-ла бичиилер сен. Балыктарны чемгерип шыдавас-ла болгай силер.

— Дыңнам, авай—деп, Алдынай оожум чугаалаан. — Башкы мени эртен балыктар чемгерер сен диди. Ынчангаш мен даарта эртен эрте турар мен. Балык чемгерер кижи озалдаарга балыктар аштай бээр.

Ава уругларынче эргелеттиг көргеш, оларның баштарынче чыттап каан.

Алдынай ол кежээ кажангызындан-даа эрте удуп чыдып алган. Ол даңгаар эртен улаарап, ышкыргиин кезек ыглаан-даа.

— Удуп чыдя чүге ыглап турдуң,-уруум?— деп, авазы Алдынайның бажын өрүп тура, оон айтырган.

Демгизи чаңгыс чер-же элээн көрүп алгаш боданып тура, оожум чугаалаан.

— Балыктарымны чемгерер дээш садикке чедип келдим, авай. Оон көөрүмге, балыктарымның чеми үрелип калган болду. Оон мен ыглап турдум. Балыктарга багай чем бээрге, олар аарый бээр болгай. Мен удуп чыдырымда балыктар аштай берген боор. Садикке озалдаар болзумза хоржок. Мен дүрген чоруйн, авай!

Алдынай дыка дүрген кеттинипкеш, авазы-биле салыгынче далаштыг чорупкан.

А. ШОЮН.

ЖАНРЛАР ААЙЫ-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ХАНЫЛАДЫР

Ажылчы чоннуң болгаш аныяктарның II Бүгү-эвилел фестивалының программазында кирип турар «Төрээн чуртувуске болгаш партиявыстың алдар-жыдын тур бис» деп кыйгы-рыгның адаа-биле эрткен хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш албан организация черлериниң аразында көрүлдениң түңнел концерти болган. Он сес коллективтиң шилиттинген номерлери ында кирген.

Эң массалыг жанр — хор. Ону тургузуп алыры хөй күжениишкинниң негээри билдиниг. Хүн бүрүүнүң кызымак ажылының түңнелинде, шилиттинген теманы четче ажылдап болур. Хорда ырлап турарларның саны үжен чүгле чедип турар-даа болза, бо жанрга эки түңнелдерни чедип алган уран чүүл коллективтерин жюри кежигүннери демдеглээн. Аъш-чем барааннарының садыы (уран чүүл удуртукчузу А. Кожура), «Тудуг кезектери» комбинат (А. Костенко), ИХМ (Ю. Потапов), геология-шинчилел экспедициязы (В. Щербакова). харылзаа белдириниин «Саянның хаяалары» деп ыры болгаш танцы ансамбли оргкомитеттиң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан. Ынчалза-даа хорлар теманы долузу-биле ажыдарын, үнерин таарыштыр тургузарын чедип, албааның көрүлдениң жюри комиссиязының даргазы А. А. Панов демдеглээн.

Херээжен болгаш эр улустуң ыры ансамбльдериниң репертуарын таарыштыр шилип тургусхан. Патриоттуг, лириктиг ырларны олар эки күүседип турар. Олардан геология-шинчилел экспедициязының эр улус ансамбли «Мээң комсомолчу чалыы үем», херээженнериниң—«Мээң шөлүм» деп ырларны эки ырлаан. Ансамбльде улгады-даа берген кижилер киржип турар. «Тудуг кезектери» комбинаттың, ИХМ-ниң эр улустуң ансамбльдерин көрүкчүлер сонуургаан. Херээжениер ансамбльдериниден аъш-чем садыының «Мээң суурум», Тыва коммунэнергонуң «Силерге аас-кежикти күзедивис» деп ырлары. ТЭС-тиң фольклор ансамбли кызымак ажылдаанын адыш часкаашкыннары бадыткаан.

«Пөш тоорууу» деп харылзаачыларның, «Дыңгылдай» деп Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң ыры-танцы көргүзүглерин жюри демдеглээн.

Ыры күүселдезиниң талазы-биле «Тудуг кезектери» комбинаттаа А. Таранов көрүкчүлерниң эң эки үнелелин алган. Ол «Хадың дүштер» деп ырны сеткилинден ырлап күүсеткен. Солистерден А. Луковту. Е. Никитичнаны эки деп демдеглээн. Дааранылга фабриказындан Ч. Ондар, У. Ооржак Р. Кендендиеевиң «Тараа» деп ырызын чараш ырлаан. Национал инструментилерниң үделгези-биле типографиядан Н. Куударнын ырлааныы демдеглеп болур. М. Кертик-оолдуң удуртканы «Чадаган» ансамбльде дөрт чадаган, бир допшулуур, ийи хомус кирген. Өске коллективтерде үрер болгаш улусчу хөгжүм херекселдеринге күүселделер чок болганы четпес. Бот-тывынгыр артистерни кларнетке, допшулуурга өөредири база чугула болуп турар.

Хореография жанрынга коллективтерниң шуптузу киришпээн. Үлетпүр барааннар садыының «Тыва уругларлар», «Аныяктар», ИХМ-ниң «Сударушка», геология-шинчилел экспедициязының «Сибирь танцызы» деп танцы номерлери шимчээшкиннериниң аянга-биле аянчашка-биле онзаланчак болган. Ыңгыя милиция ажылдакчыларының бал танцызын жюри эки деп санаан. Хорларга бодаарга, хореография жанры кошкак хөгжүп турарын айтыр апаар. Уран номчулга эвээш болган. Болуунуң чогаалганы тайбың темазынга шүлүүн милиция ажылдакчызы Е. Ондар номчаан.

Ийик-деп талазы-биле бүгү коллективтер бодамчалыг, эки белеткеттинген. Номер аайы-биле хепти шилип ап турары эки. Түңнел концертке кирген коллективтерни борта адап болур.

Көрүлде уламчылап турар. Чамдык коллективтерге ол ам-даа болуп эртер. Бүдүрүлгелерге, парктарга, стадионнарга кызыл-булуңнарга уран номчулга, ыры, танцы жанрларынга көрүлделерни органзастаар.

Удуртукчулардан, хөй-нити организацияларындан чоннуң уран чогаадылгазынче кичээнгей негеттинип турар. Бот-тывынгыр артистер болгаш уран чүүл удуртукчулары-биле кады чамдык бүдүрүлгелерниң удуртукчуларын база шаңнаан. Геология-шинчилел экспедициязының начальниги В. Л. Авдющий, типография директору И. М. Кара-оол болгаш өскелер-даа ажылчыннарының дыштанылгазын, хостуг үезин шын организастаарынче кичээнгей салып турарын жюри айыткан. Күш-ажылчы чедиишкиннер ажылдаар, чурттаар, дыштанып байлалдарны эки тургусканыңдан, келир болганда, удуртукчуларның бо ажылга салдарын күштелдирери күзелдиг.

Көрүлдениң органзакчыларының талазындан четпестерни айтыры артых эвес. Солунга 10 шакта эгелээр деп чарлаттынган-даа болза, концерт 12 шак ажып турда эгелээн. Жюри шаңналдар тывсызын бүуҳаа кылганы четпес. Тиилекчилерни улай-улай адаптарга, кым келгенин билдинмейн, улус сценага тырлып, жюри кежигүннери шаңналдарны үр халеп турган. Чамдык эки киржикчилерни адавайн, севлүүнде эде адап турганы бот-тывынгыр артистерге эчок болган. Шаңналды музыка-биле үдеп, байырлыг байдалга тывыскан болза эки. Өртектиг белектерни севлүүнде кээп ап алыңар деп чарлаан. Хөй улус көрүп турда шаңнаарга, кымга-даа эки болуру чугаажок. Бо бүгү үурмек четпестерден чайлаарын чедип алыр болза эки. Органзас чок чорук кала-даа шаптараазын чедирер дээрзи билдиниг.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТАРДА: «Чадаганның» үделгези-биле типографиядан Н. Кууларның ырлап турары; «Тудуг кезектери» комбинаттың ыры ансамбли.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярск крайның Минусинск хоорайда культура-чырыдыышкын училищези 1986—1987 өөредилге чылында дараазында мергежилдерниң хүндүскү болгаш бот-өөредилге салбырларынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар:

Культура - чырыдыышкын ажылын организастаары.

Театр.

Хөгжүм (баян, улустуң хөгжүм херекселдери).

Хөгжүм (үрер болгаш эстрада хөгжүм херекселдери).

Хореография (чүгле шуут кирип өөренир).

Хор (улусчу ниитп ыры бөлүү).

Училищени дооскаларга культура албан черлериниң ажылдакчызы — уран чүүл коллективиниң удуртукчузу; культура-чырыдыышкын ажылының органзакчызы болгаш методизи деп мергежилдэ тыпсыр.

Училищениң хүндүскү болгаш бот-өөредилгениң бүгү салбырларынга ортумак билиглиг кижилерни; хөгжүм болгаш танцы мергежилиниң хүндүскү салбырынга — ортумак болгаш дооспаан ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Школаның «4» болгаш «5» демдектерлиг дооскаларны ниити билиг эртемнеринге шылгалдаларда хостаар.

Училищеге хүлээп алдынган кижилерни шуптузун чаагайжыдыы тутканы общежитие-биле хандырар.

Культура албан черлериниң Совет Армиядан халашкан ажылдакчыларын, колхозтарның, совхозтарның болгаш бүдүрүлгелерниң стипендиаттарын конкурс чокка хүлээп алыр.

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ХУУСААЛАРЫ:

Хүндүскү салбырга — ортумак билиглиг кижилерге 2 чыл 4 ай;

дооспаан ортумак билиглиг кижилерге — 3 чыл;

бот-өөредилге салбырынга — 3 чыл.

Документилерни март 10-дан августуң 10-га чедир хүлээп алыр.

КИРЕРИНИҢ ШЫЛГАЛДАЛАРЫ

Хүндүскү салбырга — август 1-ден 20-ге чедир.

Бот-өөредилге салбырынга — июнь 22-ден 30-ге чедир болгаш хүлээп алыр комиссияның келдирткени-биле августуң 20-ден эгелээр.

ДОКУМЕНТИЛЕР ЧОРУДАР АДРЕС

662800, Минусинск хоорай, Кызыл партизан кудумчузунуң № 14 бажын, культура-чырыдыышкын училищези. Хүлээп алыр комиссия. Айтырыг тодарадыр телефоннар №№ 2-07-62, 2-07-25.

Агаар

Республиканга бичии булуттаар, хар чагбас, хаттын күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 12—17, чамдык районнарга 4—9 градус соок. Хүндүс 1—6 градус чылыыр, чамдык районнарга 5 градус чедир соок.

Кызылга бичии булуттаар, хар чагбас.

ТВ

АПРЕЛЬ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Лениниден өөренир». 9.15 — «Аңнорукчулар клуву». 10.15 — «Мээң өңнүүм Иван Лапшин». Уран-чечен фильм. 11.50—11.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Хадың чыры». Док. телефильм. 15.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.40 — Делегей конкурстарының лауреады Д. Алексеев ойнаар. 16.15 — «Кызыл хаялалар». Док. телефильм. 17.20 — «Ыр кижи-биле артар». 18.15 — «Кижи болгаш хоойлу». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Кинореклама. 19.15 — «Делегей болгаш аныяктар». 19.55— Ю. А. Гагаринниң ужудуушкунунуң 25 чылынга. «Космос веги. Чыл бижилгезиниң арыннары». Док. телефильм. 7-ги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — МКУ-нуң студентилери болгаш башкылары-биле чогаалчы Л. М. Леоновтуң ужуражыышкыны. 22.50 — Л. Смольский, № 3 концерт. Миксиден дамчыдылга. 23.15 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дугуржуушкун-биле суртакчылаашкын». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Прибайкалье болгаш Забайкалье. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — Эртемтайылбырлыг фильмнер: «Келир үениң заводтары», «Аэропорттуң технологтуг чорудулгаларынга башкарылганың автоматтыг системазы». 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9 класс. Дириг амытаннарның хөгжүлдези. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Төөгү. 5 класс. Спартактың тура халыышкыны. 13.10 — Эстетиктиг кижизидилге. Графика. 13.40 — Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезиннери. «Чон бүзүрээни». Социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээринге улус депутаттарының Советтериниң рольдуң дугайында. 14.25 — В. Г. Белинский. Амыдыралының арыннары. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.50 — «Ажык чагаа». Немелде телевир дугайында Күрүнениң күш-ажыл комитединиң даргазы С. Б. Аракчаа-биле интервью. Телекөрүкчүлерниң чагааларынга харыылар. 19.20— Телемедээлер. 19.30 — «Азия товуу». Медээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Тоолай дугмай болгаш Дилги дугмай». Мультфильм. 20.20 — Стол теннизинге Европаның чемпионады. ЧССР-ден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Рафферти». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ТЫВА АССР-НИҢ ИХМ ССРЭ-НИҢ ИХМ-НИҢ ДЭЭДИ БОЛГАШ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНГЕ ШУУТ ӨӨРЕНИРИНГЕ КУРСАНТЫЛАР ЧЫЫП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Өөренир хуусаазы: дээди школаларга дөрт чыл, ортумак школаларга ийи чыл. Школалар ИХМ органнарынга ажылдаары-биле дээди болгаш ортумак эртемниг тускай эртемниглерни белеткээр.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң Омскиде дээди школазынга болгаш Иркутскиниң өрт-техниктиг училищезинге Совет Армияга хуусаалыг албанны эртирген 30 хар чедир назылыг ортумак эртемниг, калыкшылынын байдалы-биле ИХМ органнарынга албан эрттирерине таарыжыр эр кижилерни хүлээп алыр.

Волгоградтың, Горькийниң, Рязаньның, Хабаровскиниң дээди школаларынга, а ол ышкаш Новосибирскиниң, Орёлдуң, Воронежтиң, Красноярскиниң, Барнаулдуң ортумак школаларынга үстүнде айыткан негелделерге дүгжүп турар болгаш хуусаалыг шериг албанын эрттирген эр кижилерни хүлээп алыр.

Школаларга кирерин күзээннер конкурстуг дараазында экзаменнерни дужаар: орус дыл болгаш литератураа (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүнге, даштыкы дылга (чүгле дээди школаларга), а Иркутскиниң өрт техниктиг училищезинге кирерлер ССРЭ төөгүзүнүң орнунга математикага (аас-биле) шылгалда дужаар.

Дээди өөредилге черинге кирерин күзээннер 1986 чылдың апрель 30-ге, ортумак школаларга кирерин күзээннер май 30-ге чедир медицина комиссиязын эртери-биле Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар килдизинге дараазында документилерни көрүр:

кадыкшылының байдалының дугайында № 286 маягыг-биле эмчи шынзылгазы, ортумак эртемниң дугайында аттестат (боду-биле), шериг биледи, сөөлгү ажылдап азы өөренип турган черинден бүдүрүлге болгаш комсомол характеристиказы, бөрт чокка 4.5х6 см хемчээлдиг 8 фоточурук, СЭКП азы ВЛКСМ хоорком-унуң, райкомунуң өөредири-биле чоруткан бижик.

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар килдизинден кирериниң экзаменнерин дужаары-биле тускай бижикти алганнарга Кызыл хоорайдан өөредилге черинип турар черинге чедери болгаш оон дедир кежири халас болур.

Конкурска эрткен кандидаттарны дыңнакчылар кылдыр кирип санаар болгаш оларны халас ижик-хеп, общежитие-биле болгаш аъш-чем-биле хандырар, айда 40 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр.

Айтырыгларны Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар килдизинден, № 204 кабинеттен 92-3-88 дугаарлыг телефону дамчыштыр тодарадыр.

Кызылдың аъш-чем садыы үүрмектеп садар садыгга дакпырлап ажылдаары-биле студентилерни, пенсионерлерни, ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, албан-хаакчыларны болгаш 18 харлаан өрү назылыг өске-даа кижилерни чалап тур.

Ажылдаар үези хүтүржулга ёзугаар болгаш күш-ажылдың телевирни кылганы барымдаалап шаңналдыг телевирлиг болур.

Дакпырлап ажылдап турарларга кол ажылынга шөлээ-биле кады ажылдап кылган үезинге дециештир телевирлиг шөлээни садыг чери тыпсыр.

Пенсионерлерге ажыл телевирни пенсияга хамаарылга чок болур.

Ажылга кирип алыры-биле дараазында адрестен айтырыгны тодарадыр: **Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу 29. аъш-чем садыының кадрлар килдизи, № 7 кабинет, телефон № 2-54-36.**

Садыг министерствозунуң материал-техниктиг конторазы үлетпүр бөлүүнге товаровед, склад эргелекчизин, кладовщик болгаш склад ажылчыннарын ажылче чалап тур. Шак-ше барымдаалап телевир бээр, чылдың түңнелдери-биле шаңнал тэлээр.

Айтырыгны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Оюн Курседи кудумчузу 2а, телефон 2-61-32.

Кино

АПРЕЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Пять минут страха» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.30, «Три золотых волоска» 11.00, 13.10, Киноклуб «Говорит 01» 15.00, «Поклонись до земли» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Встретимся в метро» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Нужна солистка» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3269.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00602.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 10
четверг
№ 87 (13087)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтар Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьев «Мир» станцияда чээрби беш хонук иштинде ажылдап турар.

Апрель 7-де экипажтың парлалга конференциязы болган. Харылзааның ийи сеанстарының үезинде, ооң иштинде «Луч» дээр улаштыр дамчыдар спутникти ажыглап турган чоруткан сеанстың үезинде космонавтылар совет болгаш даштыкы корреспондентилерниң хөй санныг айтырыгларынга харыылааннар.

Телевилеттинген программа ёзугаар космонавтар станцияның агрегаттарының болгаш системаларының шенелдезин үргүлчүлеп, аппаратураларны таарыштыр тургузуп турар. Кылыр ажылдың чуруму ёзугаар станцияның тургустунган даштыкы кезектериниң өскерилгелерин үнелеп көөр, саналга техниказының ажылдап турарын хынаар, башкартынар комплекстиң орбитазын эде тургузар талазы-биле техниктиг шенелдени чорудары көрдүнген. Душанбе хоорайның чоогунда геология объектилерин, Ортаа Азияда республикаларының девискээринде күзүн тараан культураларны хайгаарап көөрүн база планнаан.

Леонид Кизимниң болгаш Владимир Соловьевтуң кадык-шылы байдалы эки.

ШИИТПИРЛИГ ӨСКЕРИЛГЕНИҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

ТОЛЬЯТТИ. (Куйбышев область). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Куйбышевтиң болгаш областың ажылчы чону-биле ужуражыышкыннары үргүлчүлеп турар. Апрель сесте хүнүнүң баштайгы чартыын Волганың автозаводунга эрттирип, цехтерге баргаш, ол ажылчыннар болгаш инженерлер-биле, конструкторлар, шенекчилер-биле ужурашкан. Чугаа болза, чаа экономиктиг байдалдар үезинде заводтуң ажылының дугайында болган.

Бир шак бичии-ле ажыг үениң иштинде, тодаргайлаарга, Куйбышевтен Тольяттиге чедир автомобильдиг чоруур үениң иштинде, заводтуң кол шуушттурулгазындан ийи чүс хире автомашина кылдынып үнген.

— Темпилер эки-дир — деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары ажылчыннар-биле чугаазынга айыткан. —Ынчалза-даа ындыг бедик сан көргүзүглери бөгүн бистиң сеткиливиске четпес апарган, ынчангаш силерниң марканарының шынарын болгаш идегелдиин бедидер дээш күженишкиннерин улгаттырар херек.

Бүгү-ле чаа машиналарны хынап, шенээр завод шөлүнге беседаның киржикчизи, спорт-чу-чарыш автомобильдерниң лабораториязының чолаачызы В. Ишутин бистиң «жигулилеривиске» шынап-ла, бузурээр мен деп чугаалаан. Хөй-хөй хевирниң машиналарынга кезектерни бодум кылып, эштерим-биле кады чарышка киржип, шаңналдарны ап-даа турдум. Өскениң эвес, харын бодумнуң-на рулюм артынга спорт мастеринге кандидат апарган мен.

Съездиниң соонда бистиң ажылчы аян-шинчивис чаа шынарже шилчип үнери боол турар. Заводта эде тургузуушкун чоруттунуп турар, дыка хөй талантылыг инженерлер, чогаадыкчылар-даа бар.

Салдынган сорулганы дүрген чедип алырынга чүү шаптыктап турарыл? Саазын чыыр, шаптаразынның чорук-ла болгай! Кижи чаа чүүлдү чогаадып тургузар деп бодап алган болза, — бир чаданың албан черинче, оон бир өскезинче бижиир, тайылбырлаар, бадыткаар ужурга таваржыр. А үе шак эртип-ле турар.

Амгы үеде херектиң байдалы эки талазынче өскерлип турар, ынчалзажок чогууру-биле шалыыкы эвес. Ол бүдүрүлгениң эрткен чылын шилчээни ажыл-агыйны чорударының чаа арга-хевирлери бүдүрүлгениң бодунуң стилин экижидер ужурлуг деп ажылчыннар санап турар. Интенсификацияның экономиктиг быралары — эң идегелдиг чүүлдер ол. Кол чүүлге ВАЗ-тың уламчаа хөй модельдериниң рынокче кылдынып үнеринге, делегейге оларның чаржалажыр аргазының өзеринге шупту кады сонуургалдыг. Ынчангаш ол бүгүнү эвээш күш-биле болгаш эвээш чарыгдалдар-биле чедип алыр херек. Техниктиг болгаш социал дүргедээшкинге акша-хөреңгини чогум-на коллективтиң бодунун «ажылдап алырының» үезинде бодун боду акшаландырарының эчис сорулгазы ындыг боол турар-дыр. Ооң-биле кады бюджетче киир саналганы үргүлчү көвүдедип турар. Ажыл-агыйны ынчаар чорударының алыс түңнелдеринге ажылдакчы бүрүзү — чиңгине директордан эгелээш станокчуга чедир дорт сонуургалдыг боол турар.

Ол планнарны кижи боттандырып чорудар ужурлуг. ВАЗ-тың коммунистери: амгы үеде экономикага кижи фактору — кол чүүл дээрзин билип турарлар. Дүргедээшкинче ниитти чүткүлдү тургуспушаан, шенелдени ажыглап турар волгажыларның эгелээшкинин чогум-на оларның-биле үнелиг боол турар.

Корпустарның бирээзинге автомобиль бүдүрүкчүлери М. С. Горбачевтан ол бүдүрүлге чери-биле таныжкаш, сонуургаан чүүлдерин чугаалаарын дилээннер.

Бир дугаарында өскү чүүл болза, ооң улуг хемчээлдиг-дир. Мен съезд соонда дораан-на силерге келгеш, улустуң съездиниң негелдезин ёзугаар канчаар эде тургустунганын, оңу канчаар хүлээп алганын көрүксээн кижи мен. Ынчалза-даа вазчыларның ажылды шагда-ла эки тургусканын билир мен. Бистер силерниң инициативаңар-биле бүгү чуртту бүдүрүкчүлүг чорукту болгаш шынарны бедидеринче, курлавырларны камнаарынче көдүрүп турар бис. Ниитизи-биле алырга, бүгү көргүзүглерни экижидеринче көдүрүп турар бис. Мен экиле, кончуг эки сонуургап көрдүм. Чүү экил дээрзин билир силер бе? Коллективте улуг бүдүрүлге күчү-шыдалы тургустунган, ынчангаш ол эң улуг сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар деп чүве билдингир-дир. Удуртукчу кадрлар-даа аныяк болгаш ажылдакчыларның бүгү составы-даа аныяк-тыр. Олар дыка хөй чүүлдерни кылып шыдаар.

Ийиги сонуургаан чүүлүм: заводтуң улам экижиттинип тураны болган. Бодунуң техниктиг деңнелин бедидир сайзырангайжыдып турар-дыр. Бо дээрге, аныяк завод-тур.

Эштерниң меңээ сүмелээн айтырыглары база бар. Оларны силер боттарыңар шиитпирлээр апаар силер, ынчалза-даа силерге дуза база херек. Силерниң-биле дөрт завод холбашкан-дыр. Силерде хандырыкчылар хөй. Амгы үениң автомобили дээрге, шыңгыы-ла херек болгай, техниказындан эгелээш эстетиказынга чедир, ында дыка хөй чүүлдер мөөңнеттинген. Кол-ла чүүл болза, силерниң продукцияңар дээрге доктаап турун, меңээргенип болбас продукция боол турар. Ынчанмас болза, силер экономика болгаш мораль-даа талазы-биле хожудай берип болур силер. Техниктиг айтырыгны-даа, чаа модельди кылып үндүрериниче шилчиишкинни-даа амдыызында вазчылардан эки шиитпирлеп турарларының чогуп дорту-биле чугаалаайн деп, Михаил Сергеевич уламчылаан.

Чугула айтырыглар мында ам-даа эвээш эвес. Ынчалза-даа бөгүн бистиң дыңнаан чүүлдеривис ол херек моондаа соңгаар уламчылаар дээрзинге бүзүрелди боддуруп турар. Силер хөйнү кылган-дыр силер, моон соңгаар — оон-даа хөйнү кылыры негеттинип турар. Заводтуң дугайын, хамыктың мурнунда мында ажылдап турар кижилер дугайын дыка сонуургаанымны катап чугаалаайн. Бистер ам силерге бүгү чуртту деңнеп турарывысты утпаңар, эштер, ынчангаш силер чүгле бурунгаарлаардан аңгыда, баар черинер-даа чок. Чүгле чадаг эвес, а харын делгем базым-биле бурунгаарлаар апаарын билир силер.

Ону кылырынга эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедир, чаа модельдер дамчыштыр шынарны көдүрер херек. Ындыг болганда кижи бүгү бүгү чүвени эде тургузар херек. Бүгү коллектив аңаа киржип, ажыл-агый чорударының боду-ла курлавырларны дилеп тывар ындыг аргаларын шиңгээдип ап турарыңар эки-дир.

Хоорай кайы хире таарыштыг деп айтырып турар-дыр силер? Силерниң хоорайыңар улуг, ында хөй санныг социал айтырыглар тургустунуп келген. Ол дугайында бисте база чугаа боол турар. Социал таланың-даа, чурттаары бажыңнарының-даа, культураның-даа хожудай бербезин билир херек. Кижи эки чурттаар, дыштаныр ужурлуг. Ынчан ол бир өске бериичелиг ажылдаар. Бүдүрүлгени болгаш социал айтырыгларын удурланыштыр тургузуп болбас. Черле бүдүрүлгени чүге хөгжүдерип турар бис? Амыдыралдың байдалдары экижизин дээш кылып турар бис. Амгы үеде ол тоң чугула.

Бүдүрүлге ажылдакчыларының айтырыгларынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары харыылаан. Автомобиль кылыкчыларының дилээ-биле партияның съездизиниң шиитпирлерин боттандырып чорудар талазы-биле ажылдаар чуртта чорун турарын чугаалааш, тайбың дээш демиселдиң айтырыгларынга, социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң оруктарынга делгереңгей-биле доктааган. Хөй санныг ажылчыннар коллективтиң сагылга-чурумун быжыглаарынче, бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске шаптыктап турар бүгү чүүлдер-биле демисежиринче чүткүлүнүн дугайын чугаалааннар. М. С. Горбачев ВАЗ-тың автомобиль кылыкчыларынга бүдүрүлгечи чаа-чаа чедиишкиннерни, кадыкшылды, аас-кежикти күзээн.

Кежээ Тольятти хоорайның ажылчы чонунуң төлээлекчилери-биле М. С. Горбачевтуң ужуражыышкыны болган. ВАЗ-тың чыылда-кузов цехиниң бригадири В. Чвалов ооң коллективиниң партия съездизиниң ажылының хүнеринде бот-контроль системазынче шилчээшкиниң дугайын чугаалаан. Ооң түңнелинде продукцияның доктаамал бедик шынарын хандыргаш, өске ажылдар кылырынга бедик мергежилдиг ийи ажылдакчыларны хостап шыдаан. Өске коллективтер-биле кады бо чылын школалар, культура бажыңнары, социал-культура, амыдырал тудугларын тударынга дөрттен эвээш эвес хүнну хиирииштир ажылдап бээр деп эгелекчи саналды илип үндүрген.

Волгада автозаводтуң конструктору В. Казачок эртем-техниктиг революцияның үезинде инженерниң чугула ролунуң, бедик харысаалгалыг чогуунуң дугайын чугаалаан. Ажыл-агыйны чорударынын чаа системазынче шилчээн бүдүрүлге черинде инженерниң күш-ажылын организастаарының болгаш күш-ажылының төлевирин экижидерин бүдүрүлге черинде оожум шиитпирлеп турарын ол чугаалаан. Ол амгы үеде чүгле беш чылда эвес, харын-даа 2000 чылга чедир үеже ниитивер белеткелди кылып турар.

«Тольяттиазот» каттыжышкының оператору А. Левина долгандыр турар бойдусту камгалаарының айтырыгларын бодунуң чугаазынга көдүрүп үндүрген. 1982 чылдада хоорайда химия бүдүрүлге черлерин тударын соксадыышкын болгаш ажылдап турар бүгү бүдүрүлгелерин арыглаар дериг-херекселдер-биле чепсеглээриниң дугайында шиитпирни хүлээп алган деп, ол дыңнаткан. Ынчалза-даа улавааанда өске айтырыгларынчы үндүрген болгаш бүгү чүве эрги хевээр чорун эгелээн. Бойдусту камгалаарының политиказынга ажыл-агый органнары принципиалдыг болур херек деп, ол ажылдакчы чугаалаан.

Чыылганнарга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев чүве чугаалаан. Ооң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүледиг адыш часкаашкыннары үзе кирип турган.

А. БЕЛИКОВ.
В. БЕЛЯКОВ.
Б. ГРИЦЕНКО.
Н. ЖЕЛЕЗНОВ.
СЭТА-ның тускай корреспондентилери

Тольятти хоорайның ажылчы чону-биле ужуражыышкынга ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Эргим эштер!

Силерниң-биле ужуражыышкынга дыка-ла өөрүп турар кижи-дир мен. Коммунистиг партияның Төп Комитединиң өмүнээзинден Волганың автозаводунуң ажылчы чонунга, Тольятти хоорайның өске-даа күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилеринге, чурттуң бо улуг үлетпүр төвүнүң бүгү чурттакчыларынга чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен. Дүүн Куйбышевке болгаш маңаа, бо Тольяттиге-даа ажылчыннар, специалистер, удуртукчу ажылдакчылар-биле хөй, кыска-даа болза, кааы утка-шынарлыг болгаш дыка ажыктыг ужуражыышкыннарым болгулаан. Беседаларның чолла темазы СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдери болуруп билир болгай силер. Коммунистерниң чыыжынга хүлээп алдынган шиитпирлериниң, чурттуң амыдыралынга, чүгле база чуртувуска эвес, харын база делегейде байдалдың хөгжүлдезинге ооң ужур-дузазының дугайында ыяк чугаа боол турган. Силерниң-биле ужуражыышкынга партия съездизиниң дугайында чугааны уламчылаарын күзеп тур мен. Ол чурттуң, социалистиг дем каттыжылгазының, харын-даа ниитизи-биле делегей-даа хөгжүлдезиниң харысалгалыг үезинде боол эрткен. Совет кижилерин, бүгү делегей ниитилелгезин сонуургадып турар эң чугула айтырыгларга харыыларны бээриниң белен эвес сорулгазы партияның мурнунда турган.

Ам бир ай эрткенде, база катап мынча деп болур: XXVII съезд чедиишкинниг эрткен болгаш бодунуң сорулгазын күүсеткен деп чугаалап болурунуң бүгү үндезинин бистерде бар деп бодаар-дыр мен. Ооң бүгү ажылы, амгы үениң эң чугула айтырыгларын ажыы-биле, харысалганы бодап билбишаан, чугаалажып көргени, ооң хүлээп алган документилери бистиң партиявыска, чуртка, оон дашкаар даштыкы-да-даа канчаар-даа аажок улуг сонуургалдыг болдурган.

Амгы үеде СЭКП-ниң, бүгү чоннуң мурнунда партия съездизиниң айтышкыннарын амыдыралга боттандырып чорударының төөгүлүг ужур-дузалыг сорулгазы турун турар. Бистер съездиге-ле чугаалаттынган бүгү чүүлдерни, ооң шиитпирлеринде көргүскен чүүлдерни эң эки шиңгээткенивис, ыяк бодап көргенивис, боттандырганывыс тудум-на, бистер улам чедиишкинниг ажылдаар апаар бис деп чугаалап болур.

Хамыктың мурнунда мындыг чүүлдүң дугайын чугаалаксаан мен.

Бо бүгүнү съездиге телептиг-биле үнелеп көрген чүве, эштер. Оон-даа артык тодаргай чугаалаайн: ол чокта чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедириниң канчаар-даа аажок улуг, ынчалза-даа боттаныр болур планнарын кылыры, ооң мурнунда бистиң боттандырып чорудуп келген бүгү-ле чүүлдеривистен боттарының хемчээлдериниң талазы-биле ажып турар сорулгаларны салыр арга чок турган ийик. А социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң эргежок чугула апарганы — бөгүн бистиң чуртувустуң, партияның, бүгү чоннуң мурнунда үези келген болгаш соңгаарладып болбас сорулга-дыр.

Айтырыгны чүге чогум ынчаар тургузар ужурлуг турганыл? Ол дугайын съездиге база чугаалажып турган, ынчалза-даа ам база катап чугаалаза чогуур. Сөөлгү чылдарда бисте канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннер-биле чергелештир экономиканың хөгжүлдезинде хожудаашкын көскүзү-биле илереттинген. Мен темпиниң-даа, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш ажыктыг чоруктуң көргүзүглерин-даа, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин оожум ажыглап турганын-даа чугаалап турарым бо, эштер. Бистер совет экономиканың хөгжүлдезиниң бүгү үезинде аңаа онзаланчак боол турганы болгаш бистиң ниитилелдиң төөгүлүг кыска үе иштинде чедип алганы улуг чедиишкиннерниң үндезини болур ындыг деңдески чорукту чидирип эгелээн турган бис.

Экономикада байдал социал талазы-биле адырга база салдарын чедирген деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Кедизинде биске кол чүүл ол болгай, чүге дээрге, ниитилел тургузуу болур социализмниң дээди эчис сорулгалары болгаш үнелиг чүүлдери аңаа боттаныр, амыдыралдың социалистиг хевириниң кижизиг чоруу болгаш демократизми эң калбаа-биле аңаа илерээр болгай.

Хугаалда талазы-биле илереттинген таарымча чок чүүлдер партияның болгаш чоннуң даа иштинге улуг сагышсыралды болдурган. Ындыг чорук күш-ажыл төлевирин деңнээр чүткүлдерден илерей, социализмниң кижи бүрүзүнден шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге — кылган шаа-биле деп кол принцивиниң негелделеринге дүүшпейн турган. Кижилерниң орулгалары оларның күш-ажылчы улуунаан дыка ажыг боол турган. А ындыг чорук чүгле экономиктиг эвес, харын-даа база моральдыг бодалдарның талазы-биле социалистиг ниитилелге эптежир аргажок чүүл боол турар.

Сөөлгү чылдарда практиктиг хөделишкиннерге бистериң салдынган эчис сорулгаже чүткүлүвүс четпейн турганын съездиге айыткан болгаш оңу бөгүн база катаптаксап тур мен.

Партия болгаш күрүне органнарының, хөй санныг кадрларның ажыл-чорудулгазында шыңгыы четпестерниң ужурундан ол чорудулгаларны болур-чогууру-биле чугаалашпайн турган. Экономиканы болгаш социал адырны эргелеп башкарары суларап турган. Сагыш амыр, бодун оожургадыр, негелде чок чоруктарның хөөннери нептереп, калбаа-биле билдиңгир, ажык чоруктуң, шугумчулелдиң болгаш бот-шугумчулелдиң, дээштиг контрольдуң чогу таарымча чок болуушкуннарны чогуур үезинде илередир, өйү келген айтырыгларны чидин-биле тургузар болгаш бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске шаптыктап турар, бүгү чаа болгаш депшилгелиг чүүлдерге орукту хаап турар бүгү-ле чүүлдер-биле шиитпирлиг демиселди чорудар арганы бербейн турган.

Бо бүгүнү, эштер, бис көрүп, чурттап эртип келген бис. Партия, чон шиитпирлиг өскерилгени эки талаже кылыры, херек кырында шалыпкын хөделишкиннерни кылыры эргежок чугула дээрзин билип турган. Байдалды ылап-ла ынчаар билир чорук бир чыл бурунгаар СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга долу үн-биле тодаргай чугаалап, түңнелдерни кылырынга бисти чедирген. Ылап-ла ынчан ажыл-херектерниң байдалын шугумчулекчи ёзу-биле сайгарып көөрүнче баштайгы улуг базымны кылган, тургустунуп келген байдалга партийжи үнелелди берген болгаш чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче угланыышкын ооң өзээ болу бергени үр үениң политиктиг стратегиязының үндезиннерин ажылдап кылган.

ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлери ниитилелдиң мурнунга чаа делгемнерни ажыткан. Дидим дилээшкиннерге, шын түңнелдер кылырынга, ёзу барымдаалаар чорукту болгаш ажыктыг чорукту ажып эртеринге, амыдыралдын салган сорулгаларын боттандырып чорударынга ажылчы чоннарның эгелекчи саналдарын хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Ниитилелде шыңгыы негелделиг, шугумчулелдиг болгаш бот-шугумчулелдиг, өйү келген бүгү айтырыгларны ажык-биле чугаалажып көөрүнүң байдалы съезд мурнунда отчёт-соңгулдалыг кампания үезинде-даа, съездиниң бүгү ажылының-даа үезинде улам ыңай ханы анализти, теоретиктиг шыңгыы түңнелдерни болгаш принципиалдыг шиитпирлерни кылырынга үндезинни белеткээн.

Чогум-на ындыг съезд биске чүге херек боол турганыл?

Ол айтырыгга харыы бистиң чедиишкиннеривисти-даа, ол ышкаш сөөлгү чылдарда ниитилел мурнунга тургустунуп келген ындыг айтырыгларга-даа үнелел кылыры-биле улуг демдээлиг холбаалыг турган. Совет эрге-чагырганың чылдарында боттандырып чоруттунган канчаар-даа аажок улуг чаартылгаларны түс-түзүнде тайылбырлаары эргежок чугула эвес боор деп бодап тур мен, эштер. Олар ёзулуг-ла революстуг утка-шынарлыг боол турар. Совет улустуң чедиишкиннери — бүгү делегей төөгүзүнүң маргыжар арга чок фактызы-дыр.

Канчаар-даа аажок улуг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күчү-шыдал, социал улуг чаалап алыышкыннар, чурттуң угаан-бодал амыдыралынга улуг чедиишкиннери, амыдыралдың социалистиг хевири — бо бүгү дээрге бистиң бөгүнгү херек кырында боттут чүүлдеривис, бүгү чоннуң кежии-дир. Чогум-на ол чурттуң делегей хөгжүлдезиниң мурнуку турушт арынче үндүрген, амгы үениң цивилизациязының хөгжүлдезиниң салым-хуузунга Совет күрүнениң чугула рольдуг болурун хандырган. Совет кижилер аңаа төлептиг-биле чоргааралдыг болур, чүге дээрге, бистиң чурттуң бүгү салгалдарының революстуг чогаадыкчы чорууунга, сорунзуг ажылынга быжыг турушттуунга, социализм херээнге бердингенинге эң өндүр улуг тураскаал ол болур ийик.

Бистер съездиге сөөлгү 25 чылдың түңнелдерин кылган бис. Ол үениң иштинде ниитилелдиң бүдүрүкчү күштеринге-даа, хөгжүлдениң социал болгаш угаан-бодал адырларынга-даа шынарлыг өскерилгелер болгулаан. Совет Эвилели шериг-стратегтиг деңг чорукту чедип алган, ол чорук империализмниң нарөлуг дайынны өскүдүп үндүрер аргаларын болгаш агрессия планнарын боттуу-биле кызыгаарлаан боол турар.

XXVII съезд—стратегтиг шиитпирлерниң съездизи

Партияда-даа, чонда-даа ону стратегтиг шиитпирлерниң съездизи деп чөптүг-биле адаан деп бодаар мен. Аңаа партияның чиңгине шугуму — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң болгаш Черге тайбыңның хандырарының шугуму бадыткаттынган болгаш улам ыңай сайзырангайжыдылганы алган. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин бадылаан, төөгүлүг келир үеде совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң оруктарын үндезилээн.

Он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында партияның социал болгаш экономиктиг стратегиязын, социалистиг тургузуушкунуң, коммунизм дээш демиселдиң амгы үе-чадада кол сорулгалары тодаргайлаттынган деп, М. С. Горбачев уламчылаан. XXVII съезд делегейниң амгы үеде байдалынга эртемге үндезилээн ханы анализти берген, тайбың дээш, делегейниң айыыл чок чорууунуң бүгү чүвени хаара туткан системазын тургузары дээш демиселдиң делгем болгаш боттут программазын илип үндүрген.

Ниитизи-биле, эштер, съезд үениң эң-не үндезин айтырыгларынга харыыны берген деп чугаалаар болзувусса частас бис. Хөй чылдарның иштинде бистиң ажылывыстың байдалын тодарадып турар ындыг шиитпирлер хүлээп алдынган.

Партия съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чорудары совет ниитилелдиң өйү келген экономиктиг, социал болгаш культура сорулгаларын боттандырып чорударын хандырар болгаш чуртту шынар талазы-биле чаа деңнелге чедирер.

Съездиниң шиитпирлерин күүсеткени-биле холбашкан өскерлиишкиннериниң хемчээлин онзалап демдеглээри-биле ам болур 15 чыл дургузунда Совет эрге-чагырганың барык 70 чылының иштинде кылганы хире ынча чүүлдү бистиң кылырывыс эргежок чугула дээрзин база катап чугаалаарын күзедим. Эртем-техниктиг депшилгениң оруктарынга бүдүрүлге күчүзүн ийи катап улгаттырар, амгы үеде ынаар үндүрүп турарывыстан ийи катап хөй курлавырларны чорудуп, ооң үндезининге чоннуң чаагай чоруун чаа деңнелче өрү көдүрер дээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2,3 — 2,5 катап бедидер.

Совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларының хөгжүлдезин улам дүргедедир ужурлуг бис. Бистиң экономиканы, социал база угаан-бодал адырларын болгаш политиктиг системаны ынчаар бодап турар. Ол кончуг улуг сорулгалар социалистиг тургузуунуң күчүзүн, чоннуң хөй ниитичи идепкейлиг чоруун эң долузу-биле ажыглаарын баш удур көрүп турар.

Бөгүнгү кол чүүл— съездинин шиитпирлерин амыдыралга шудургу боттандырары

Амыдыралга өйү келген чүүлдү, чоннуң билип турар чүүлүн партия илередип шыдаан болганда съездиниң түңнелдеринге ылап сеткил ханып болур бис, эштер. Ону кончуг улуг сонуургал-биле уткаан болгаш партияга, бүгү совет ниитилелге ижин-биле деткээн. Ам кол сорулга болза, бодалдың энергиязын практиктиг хөделишкиннерниң энергиязынче шилчидери болур. Айтырыгның кол утказы ында.

Маңаа бот-боттарының аразында бөдүүн болгаш кончуг кол харыызааны билип алыры кончуг чугула. Бүгү шиитпирлер совет кижилерниң үндезин эрге-ажыктарын хандырарынче угланган. Олар бүгү ниитилелге улуг ажыктыг, түңнелдерлиг болзун дээш, партия съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чорудары дээш кончуг улут ажыл, коллектив бүрүзүнүң, совет кижи бүрүзүнүң кызымаккай демиселя херек.

Улус ажыл-агыйының участок бүрүзүнге кижи бүрүзүнүң — ажылчынның болгаш тараажынның, инженерниң, эртемденниң, эргелеп башкарылга адырының, партия, совет, ажыл-агый органнарының ажылдакчыларының, бүгү-ле кижилерниң чогаадыкчы күш-ажылы, бедик организастыг чоруу болгаш сагылга-чуруму, долу бердингишкин-биле ажылдаары — партияның планнарының, съездиниң шиитпирлерниң амыдыралга боттандырылгазының кол негелдези-дир. Совет кижилерниң хөй кезии мону эки билип турар боор деп бодай-дыр мен.

Маңаа кол чүүл чүл?

Чүнүң-даа мурнунда угаан-бодалдың болгаш сагыш-сеткилдиң, ажылды организастаарын, ооң стилин болгаш арга-хевирлерин эде тургузарындан эгелээр херек. Ажыы-биле чугаалаайн, бир эвес боттарывыс эде тургустунуп албас болзувусса съездиниң шиитпирлериниң ёзузунга экономиканы-даа, ниитилел амыдыралын-даа эде тургуза албас бис, мен ындыг дээрзинге ханы бүзүреп турар мен. Ындыг болганда хемчээли болгаш чаазының талазы-биле мурнунда турун көрбээн амгы сорулгаларны база күүседип шыдавас бис.

Эде тургустунуушкун ажылдаар чер бүрүзүнге, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге, эргелеп башкарылга органнарынга, Политбюрону болгаш чазакты кииримнип, партия болгаш күрүне органнарынга боттаныр чоруттунар ужурлуг. Кандыг-даа таварылгада кижи бүрүзү болгуну херээн шынчы, ак сеткилдиг, хүлүн болгаш билиин долузу-биле бараалгадып кылыр ужурлуг.

Бир эвес бүдүрүлге ажылдакчызынга хамаарыштыр чугаалаар болза, ол ажылга сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылды, продукцияның шынарын хандырар, ооң эргезинде берген чүүлдерин камнаар, курлавырларны хумагалыг ажыглаар ужурлуг. Бир эвес ол инженер азы эртемден болза, ол эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүлдезинге, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннеринге үндезилеп, улус ажыл-агыйының чаартылгазынга эң улуг салыышкынын киирер хүлээлгелиг. Бир эвес эргелеп башкарылга ажылдакчызының дугайында чугаалаар болза, ооң ажыл-херээ болгаш дорт хүлээлгези — ажыл-агый чорудулгазының чаа аргаларын калбаа-биле ажыглаарын хандырары, экономиканың алыс түңнелдеринге, ажыктыынга хамааржыр бүгү айтырыгларны шалыпкын шиитпирлээри-дир.

Амгы үеде партия болгаш совет органнар чаа байдалдарда турун турар деп чүвени чугаалаар херек. Олар чер болганга депшилгелиг аргаларже шилчиирин хандырар дээш боттарының ат-алдарын болгаш салдарын ажыглаар дугайында сагыш салыр ужурлуг.

Ханы, бүгү талалыг эде тургузулганың эргежок чугулазының дугайында бодалдарның бо кезээн доозуп тура, эң кол чүүлдү демдеглекседим: бир эвес бис эргизинден, херек чок апарганындан, чаңчыгып, аңаа тааржып калган чүүлдеривистен хылбактанмас болзувусса, эде тургузулганы албан кылып шыдаар бис. Эрги аргалар болгаш көрүш-биле чаа сорулгалар шиитпирлеттинмес деп чүве кижи бүрүзүнге шуут билдингир болган турар ужурлуг. Эде тургузулганы кижиниң эде тургузарындан эгелээри база-ла оон тудак чок чугула. Кандыг-бир чедир көрдүнмээн чүүлдерни, четпестерни хамдыкта болдуруп турар-даа дижик, дилээшкиннерни кылып, ажыл-херек дээш сагыш човап, ёзулуг эде тургустунуп эгелээн кижилерни чаа чүүлдерни чүгле кылган шиичилиг болуп, херек кырында чүүл-даа чарттпайн турар кижилерден ылгаштыр ылангыя тодаргай көөр херек.

(Уламчызы 2-ги арында).

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Уламчызы. Эгези 1-ги арында).

Ниитилел амыдыралының бүгү адырларын үндезини эде тургузарының оруу-биле чоруп турар бис деп чүвеге кым-бир кижиниң чөпсүнмейн турарының дугайын ам ховар дыңнаар болгай бис. Оон артык: шынап-ла өскерилгелерниң үези келген деп кижилерниң ноолут кезии шынныы-биле санап турар деп чугаалаар мен. Ынчалзажок партияның планнарын деткип турарының дугайында сөс кырынга меделгелээри ам эвээш. Оларны күүседир талазы-биле практиктиг ажыл-херектер чугула. Чаа ёзу-биле ажылдаар херек.

Съездиниң эрттирген, шиитпирлерни хүлээп алган, бүгү чүве катап-ла эрги оруунче кирип кээр боор деп санап турар кижилер бар боор чадавас. Ынчалзажок, эштер, эрги өрүк кайнаар аппар чыдарыл? Съездиниң шиитпирлериниң кыйгырып турарынче эвес, а шуут сыр дедир аппаар болгай. Дүрген-не эде тургустунар, ажылга чаа аргаларны, чаа үг-шиигни шиитпирлээдир херек. Бир эвес эрги орук-биле чоруур болза, партияның төлевилээн шиитпирлерин чедиишкинниг күүседири берге.

Съездиниң шиитпирлерин күүседири дээш демиселдиң ээ үе-чадазында угаан-бодалдың, ажыл-херекке бистиң хамаарылгавысты эде тургузарынга хамаарышкан айтырыгларга өжегээр мынчаар делгеренгей доктаадым. Чүвениң ужуру мындыг. Бир эвес эде тургустунуп алгаш, чаа ёзу-биле ходелип эгелээр болзувусса, амгы бар эртем-техниктиг күчү-шыдалдың байдалында безин экономиканың хөгжүлдезин дүргедедир, ынчангаш социал-даа айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээр аргалыг бис деп бүзүрээр мен.

Эштер, чугаалаттынган чүүлдер бисте хамык чүве эрги ёзугаар чоруп турар дээни ол эвес болгай. Чок, эде тургузуга чоруп турар. Ажыл-херекке кижилерниң хамаарылгазы өскерлип турарын көрүп турар бис. Ынчалзажок мону демдеглекседим: кол чүве амдаа мурнувуста.

Съездиниң кижилер эки уткуп хүлээп алган болгаш оон шиитпирлеринге боттарының күш-ажылы-биле харылап турар. Күш-ажылчы коллективтерге бирги шыңгыы шылгалда болгаш съездиниң шиитпирлеринге оларның тодаргай харыызы болза 1986 чылдың планының күүселдези болур. Улус ажыл-агыйында чыл ниитизи-биле багай эвес эгелээн деп ам чугаалап болур бис. Индустрияның кол-кол адырларында, чүнүң-даа мурнунда машина тудуушкунунда, металлургияда, газ үлетпүрүнде бурунгаарлаашкын илдең. Хөмүр-даш үлетпүрүнүң ажылдакчылары бирги кварталды эки түңнелдерлиг дооскан. Мону онзалап демдеглээр чылдагааны чүл дээрге, бо адыр соолгу чылдарда дыка хожудап турган болгай. Ниитизи-биле үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлиниң немей өзүлдези үш ай иштинде 6,7 хуу болган. Кедээ ажыл-агыйда мал болгаш куш саары эрткен чылдың-биле деңнээрге 7,6 хуу, сүттүү болгаш чуурганы — 6 хуу өскен.

Ынчалзажок дораан чугаалаайн: бирги кварталдың чедиишкиннеринге оожурган болбас бис. Үлетпүрнү ап көөр болза, өөрүле темпилерниң бедик көргүзүглери эрткен чылдың бирги кварталының кудуу деңнели-биле база тайылбырлаттынар. Кедээ ажыл-агыйда ам эң-не нарын үе-чада — мал кыштаглаашкынның доозары, тарылга ажылдарының калбарып турары. Олар канчаар доостур болдур, оортан чүгле чылдың бирги чартының эвес, харын бүдүн чылдың түңнелдери хамааржыр. Керээлер ёзугаар продукция бээри, продукцияның шынары, бүдүрүлгелерниң ажылының дең-лекки-зи ышкаш айтырыглар чидиг боон артыышаан. Ниитизи-биле алырга, он ийиги беш чылдың бирги чылынга доктааткан даалгаларны күүседир болгаш ажырар дээш бис айдан айже, кварталдан кварталче күжениишкиннеривисти күштелдирер ужурлуг бис деп чүвени удуртулга болдурары чогумчалыг болур.

Үлетпүрнүң болгаш кедээ ажыл-агыйның, тудугнуң болгаш транспорттуң, ачы-дуза чедиришкининиң болгаш эртемниң ажылдакчыларынга, чурттуң бүгү ажылчы чонунга мындыг кыйгырыгны салып турар бис: кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар черинге даалгаларны ак сеткилдиг, эки шынарлыг, ниити херек дээш харыысалгалыг бүрүн медерелин билип күүседир ужурлуг. Бо чылда болдунар-ла эң бедик көргүзүглерни чедип алыры —шуут эргежок чугула чүүл болгаш бүгү адырларның база девискээрлерниң ажыл-ишчилериниң патриотчу хүлээлгези.

Экономиктиг стратегияны боттандырары дээш демиселге он ийиги беш чылдың ужур-дузазының дугайында айтырыгны онзалап демдеглээр сагындыг мен. Бо беш чыл — бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир эртер бүгү үш беш чылдарның эң нарыны база дыка хөй талалары-биле шиитпирлиг бедуп турар. Чогум-на ол эртем-техниктиг деңшилгеге ... бүдүрүлгениң интенсификациязынга ... техниктиг тургузар, оон соңгаарты экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң бүгү талалары-биле улам дүрген бурунгаар шимчээшкинге орукту ажыдар ужурлуг.

Чаа каалтарга-ла эргежок чугула машиналар, дериг-херекселдер, приборлар дораан костүм келир шбилиг мергежили бисте чогуп эки билир силер. Дыка хөй чүүлдерни төлевилээри болгаш белеткээри негеттинип турар. Улус ажыл-агыйының эң чугула адырларын эде, чаарты тургузарынче чурт чаа-ла кирипкен. Ону кылып, чедип алырывыс албан, чүгле үе херек.

Мындыг байдалдарда боттуу дүргедээшкинниң чүү чүве хандырар ужурлугул? Бирги ээлчегде бар курлавырларны ажыглаар херек. Чурттуң амгы үеде ажылдап турар бүдүрүлгелерин эртем күчүзүнүң дугайында чугаа чоруп турар. Бо дээрге амгы үеде эң кол чүүл болур.

Тургустунган бүдүрүлге баазазынга-даа, үлетпүрге-даа, капитал тудугга-даа, колхозтарга болгаш совхозтарга, хандырылга адырларынга ол-ла курлавырлар бар болза, оон-даа хөй болгаш бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп болур. Хөй болгаш эки чүүлдү кылыр дээн анаа күзээшкиннер, барымдаа чок хоозун сөстер эвес-тир. Шынап-ла мындыг, эштер. Экономиканың бүгү-ле адырларының муң-муң коллективтери боттарының сорулгаларын чүгле шак ынчаар шиитпирлеп турар.

Маңаа хамаарыштыр Волганың автомобиль заводунуң күш-ажылчы коллективиниң инициативазының аажок улуг ужур-дузазын демдеглексеп тур мен. Ажылчыннар санын эвээжедип, металл болгаш энергия чарыгдалын кызырып тургаш бүдүрүлгениң хемчээлин өстүрер дээн силерниң хүлээлгеңер — ол дээрге херек кырында интенсификация болгаш ажыктыг чорук-тур. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң мындыг ажылынга ынаныр турар бис, эштер!

Силерниң инициативаңар боттанышкынының баштайгы үе-чадазында-ла эки түңнелдиг болуру билдингир деп чугаалаар ужурлуг мен. Чижээ, машина тудуушкуну ниитизи-биле продукцияны беш чыл дургузунда 1,5 миллиард рубльге көвүдедир, харын-даа кол кезиин ол-ла күүлер-биле болгаш колдуунда камнаттынган материалдарның күжели-биле бүдүрер.

Чурттуң чиик үлетпүрү чиг эт курлавырларынга чедишпейн турары билдингир. Курсквиниң алгы-кеш бүдүрүлге каттыжыышкыны артынчыларны комплекстиг болбазырадырын организастаар, бүгү чиг этти бүрүнү-биле ажыглаар арганы бээр дериг-херекселдерин боттарының күжү-биле кылып алган. Ол арганы чурттуң алгы-кеш бүдүрүлгелеринге шиңгээдип алыр болза, 4 муң тонна алгы-кеш чиг эдин чыл санында камнап ап болур, ол чорук 2,5 миллион хире эжеш идикти немей бүдүрер арганы бээр. Бо технология улуг сонуурганы болдурган болгаш ону алээн хөй чурттарда ажыглап эгелээн.

Бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга кирерин дүргедедиринде база улуг курлавырлар бар. Ол дугайын Электротехника үлетпүр министерствозунуң Совет Украинаның 60 чылы аттыг «Ватра» каттыжыышкынының дуржулгазы бадыткан турар. Чылда 7 миллион рубльдиң чырык техниктиг кылыгларын бүдүрер улуг күчүлерни нормада көрдүнген 18 айның орнунга ийи ай дургузунда шиңгээдип алган.

Курлавырның дилеп тывыышкыны амгы үеде хоорайларда-даа, суурларда-даа чоруп турар. Ону агроүлетпүр комплекизиниң ишчилери чуткулдуг дилеп турар. Бүдүрүлге курлавырларын ажыктыг ажыглаар талазы-биле биче эвес дуржулга мында мөөңнеттинген. Эстонияның колхозтарының болгаш совхозтарын аңаа чижек кылдыр көрээлиңер. Мында бензин чарыгдалының боттуг нормазы бүгү чурттаазынга деңнээрге 22 хуу болгаш дизель одаар чүүлдүң — 29 хуу биче болуп турар.

Ону чүнүң ачызында чедип ап турарыл? Кедээ ажыл-агый техниказын ажыктыг ажыглаашкын, нефть продуктуларын шыгжап база чарыгдап турар үеде эки корум-чурумну туткаышкын күжели-биле чедип ап турар. Бир эвес чурттуң хемчээли-биле алыр болза, а ол кандыг ужур-дузалыгыл? Бүгү колхозтар болгаш совхозтар мындыг көргүзүгнү чедип алыр болза, суук одаар чүүлдүң чылда камналгазы 9 миллион тонна хире чеде бээр ийик.

Мындыг угланыышкын-биле ажылывысты уламчылаар ужурлуг-дур бис, эштер.

Ажыл-херекти чаңчыл болган эрги арга-биле көөр болза ажыы эвээш, эде тургустунар херек дээн бодалче катап эглип көрбейн. Адаанда турарларның инициативазын болгаш чогаадыкчы диаазнкиннерин эргежок чугула шиитпирлер-биле болгаш үстүкү албан черлериниң деткимчези-биле быжыглаарының эргежок чугулазы билдингир. Ол ийи шимчээшкинниң тудуштуруу — ол дээрге бистиң ажылывыстың ажыктыын шапкын бедидери-дир. Ону партия Төп Комитети диде болгаш чазакта эки билип турар. Тургустунган айтырыгларны шиитпирлээр дээш улуг-улуг хемчеглерни хүлээп ап-даа турар.

Социал-экономиктиг хөгжүлдениң дүргедедиишкининиң эртем-техниктиг деңшилге-биле эң сырый холбашкан чүве болганда, СЭКП ТК болгаш чазак улус ажыл-агыйының чаа эдериишкининиң программазын тодараткан. Ол сорулгага эртем-техниктиг деңшилгени дүргедедир адырларны мурнай хөгжүдерин хандырар. Бирги ээлчегде ол машина тудуушкунунга, металлургияга, химияга, саналга болгаш эң бичии хемчээлдиг ажыл кылыр техникага хамааржыр.

Чедиишкинниң дүрген чедип алыр дизе, капитал тудугнуң ажыктыын бедидер, тудугну үр тудар чорукту болдурбас. Аңаа чүну кылыр ужурлугул? Планнаашкын ажылын өскертир. Тудуг баазазының шыдаары объектилерин, нормада хуусаазында оларны ажыглалга кирерин хандырары-биле планга киирер. Бүгү төлевилел херээн эртем-техниктиг деңшилгениң сорулгаларынга дүүштүр тудугнуң ажыктыының болгаш шынарының негелдезин ёзугаар шиитпирлии-биле эде көрүп турар. Бүгү тудуг комплекизин индустриалдыг аргаже шилчидери-биле тудуг баазазын модернизастаар талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Бисте эртемниң аажок улуг күчүзү бар. Сорулга болза — ону ажыктыг ажыглаары болуп турар. Ол сорулгага дүүштүр эртем-бүдүрүлге каттыжыышкыннарын, адырлар аразының эртем-техниктиг комплекстерин, инженер төптерин тургузарының, дээди өөредилгениң болгаш адырлар эртемин бүдүрүлге-биле холбаштырарының ажылы чоруп турар.

Машина тудуушкунунга үндезин чаартылгалар боттанып турар. Ооң адырлары бүдүрүлге күчүлерин чүгле чаартыр эвес, харын-даа амгы беш чылда болгаш ооң дараазында чылдарда эң чаа машиналарны, станоктарны болгаш дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүреринче шилчиир. Чижээ, амгы үениң негелделеринге дүүштүр автомобильдерниң херек кырында бүгү хевирлерин автомобиль үлетпүрүнге сонуурду көрдүнген. Культураларны тарып өстүрериниң болгаш кедээ ажыл-агый чиг эдин артыышкыннар чокка болбаазырадып кылырының интенсивтиг технологияларын шиңгээдип нептередиринге ажыктыг машиналарның чаа системаларын тургузары кедээ ажыл-агыйның болгаш аъш-чемниң машина тудуушкунунда чоруп турар.

Микропроцессорларны улус ажыл-агыйынга калбаа-биле нептередир дугайында чугула доктаал чоокта чаа хүлээп алдынган чорук бүдүрүлгениң механизастаарының болгаш автоматчыдарының темпилерин дыка дүргедедиринге база хол-биле кылыр ажылдарны шиитпирлиг кызырарынга арганы бээр. Агроүлетпүр комплекизин улам ыңай хөгжүдер талазы-биле чугула ужур-дузалыг хемчеглер ажылдап кылдынган болгаш боттанып турар, ол чорук аъш-чем-биле хандырылганың байдалын чоокку хуусаада боттуу-биле экижидер ужурлуг.

Социал политика талазы-биле чугула чамдык хемчеглерни соңгаарлатпайн боттандырарының аргалары ам безин бар болу берген. Кадык камгалалын болгаш улус өөредилгезин, культура-угаан-бодал амыдыралын улам ыңай хөгжүдер, күш-ажыл төлевирин, пенсия хандырылгазын сайзыраңгайжыдар дугайында чугаа болуп турар.

Эргелеп башкарылганың болгаш ажыл-агыйны чорударының арга-методтарының үндезин чаартылгазын кылыры-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээри чугула улуг ужур-дузалыг деп Төп Комитет санап турар. Ниитизи-биле чугаалаарга, ажыл бүгү-ле угланыышкыннарда чоруп турар-дыр, эштер. Бүгү-ле чүүлдер шуптузу-ла белени-биле кылдынып турар эвес-ле болгай. Ынчалзажок бисте кандыг-даа моондактар болгаш бергелер таваржыр-даа болза, эгелээн херээвисти эчизинге чедиреривисти онзалап демдеглээр бодай-дыр мен. Бо талазы-биле бүзүреп болур силер. Бистиң бүгү чонувус ажылга бүрүн кирживр болза, түңнелдер дүрген чедип алдынар дээрзи билдингир.

Ынчаарга чамдыкта мындыг чугаалар дыңналып келгилээр-дир: «Съезд эки шиитпирлерни хүлээп алган, а чер-черде ол байдал эрги хевээр болуп турар. Корум-чурумну тургузарынга дузалап көрүңер». Дузалаар бис, негээр болгаш айтырар бис харын. Ынчалзажок, ажыл-биле чугаалаарга, бүгү-ле айтырыгларны төптен шиитпирлеп болур бе мынчаш? Сагылга-чурумну коллективтерниң боттарынга быжыглаар, бүдүрүлгеге, цехке бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың организастаарын экижидер, техниканы база курлавырларны шын ажыглаар херек.

Социал хөгжүлдениң айтырыгларын-даа ап көрээли. Бо талазы-биле бүгү-ле чүүлдерни Москвага шиитпирлээр эвес-ле болгай. Хөй чүүлдерни, дыка хөй чүүлдерни чер-черге шиитпирлээри, кужениишкинниг, шыдамыкпай шиитпирлээри чугула. Бо талазы-биле айтырып, негээр апаар бис.

База бир чүүлдүң дугайында чугаалап көрейн, эштер! Берге, ынчалзажок солун үеде чурттап база ажылдап турар бис. Инициативтиг ажыл кажангызындан-даа артык, ам чугула херек. Хөй кижилерде чогум-на мындыг ажыл ам-даа четпес болуп турар. Хожудаашкынның болгаш план күүсеттинмээниниң чылдагааннарының дугайында бүдүрүлгечилер-биле, бүдүрүлгелерниң болгаш адырларның удуртукчулары-биле үргүлчү чугаалажып тургаш, өскелерже янзы-бүрү чылдактарны чүүй каар чоруктарны дыңнаар апаар чүве-дир. Бот-боттарынче чүүй кагжыр чорукту шуут соксадыр болгаш кижи бүрүзүнүң бодунуң хүлээлгезин ак сеткилдиг күүсеткен турарын чедип алыр херек. Оон ыңай. Холбаалыг кады ажылдажып турарларны чогуур кичээнгей-биле көөр болгаш оларга дузалаар, дем-биле ажылдаар херек. Күш-ажылчы коллективтерниң аразынга кады ажылдажылганың социалистиг чаагай чаңчылын хөгжүдер болгаш быжыглаар ужурлуг бис.

Мооң-биле холбаштыр «Уралмаштың» коллективиниң адреизинге чаагай сөстерни чугаалаар бодаан ийик мен. Металлургларны соолгу үеде кайы хире шыңгыы шүгүмчүлеп турарывысты, продукцияны экижидер талазы-биле кайы хире харыысалгалыг сорулгалар оларның мурнунда туруп турарын билир болгай силер. Адырны чаартыр талазы-биле улуг ажылды олар амгы үеде чорудуп турар. Хожудаашкынны ажып эртер талазы-биле баштайгы базымны кылырын олар чедип алган. Ынчалзажок бергелер ам-даа бар. Адырны чаартыры чаа техниканы негеп турар. «Уралмаштың» коллективи ёзулуг ажылчын эң-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн, планнарын инициативтиг эде көрген болгаш Магниткаиы чаартырынга эң-не ажыктыг техниканы кыска хуусаада тургузар хүлээлгени алган чорук ол коллективке алдар-дыр. Каңны соксаал чокка ээлдирер чаа машиналарның ажылчын төлевилелин хуусаа бетинде бо чылын доозар, ол чорук ээлдирген миллион тонна металл бүрүзүнден 200 муң тонна прокатты хөй кылдыр алыр арганы бээр. Ол дээрге индустрияның эң улуг ийи бүдүрүлгелериниң, бистиң ажылчын аңгывыстың шылгарангай ийи коллективтериниң кады ажылдажылгазының кайгамчык эки үлегери-дир.

Бо айтырыг силерге база улуг ужур-дузалыг деп бодаар мен, эштер. Бо талазы-биле айтырыгның чогум ужуру чүдел? Чүгле бисте эвес, харын-даа чамдык даштыкы чурттарда безин калбаа-биле билдингир тергиин эки автомобильдерни ВАЗ берип турар. Ынчалзажок ол дээрге, бөгүн эвээш-тир. Силерниң автомобильдериңер даштыкының мындыг хевирлиг дээрге автомобильдеринге четпейн турар. Ынчаарга машиналарның чаа хевирлерин тургусушаан, моон соңгаарлгы перспективаны эки көөр херек. Завод чаа машинаны бүдүрген санында-ла, мындыг чугааны дыңнаар-дыр бис: чаа автомобиль делегейде автомобильдерниң эң эки хевирлериниң деңнелинге турар. Ынчаарга силерден мынчаар айтырар бодай-дыр мен: чаа машиналары делегейде машиналарның чүгле деңнелинге турарынга ВАЗ чүге оожурган турар ирги? Оон-даа улуг сорулганы — автомобиль бүдүрер талазы-биле делегейге тергиин болур сорулганы боттарыңарның мурнуңарга чүге салбайн турар силер? Ындыг сорулганы бо хире бедик мергежилдиг коллектив күүседип шыдаар.

Силерни деткиир ийик бис. Бүгү-ле чүүлдер бистиң боттарывыстан шуптузу хамааржыпас деп чугаалап болуруңарны билип тур мен. Холбаалыг коллективтер-биле, металл, электри болгаш резина техниказын болгаш четчелээр өске-даа кылыгларны чорудуп берип турарлар-биле хөй чүүлдер хамаарылгалыг-ла харын. Бо талазы-биле айтырыг бээр болбайн канчаар, ынчалзажок холбаалыг бүгү коллективтер-биле ажыктыг кады ажылдажылганы экижидер талазы-биле инициативаны чүге илергейлеп болбас силер? Ындыг инициативаны, ылангыя делегейде эң тергиин автомобильдерни бүдүрериниче чалаар болзуңарза ВАЗ-биле кады ажылдажып турарлар изин-биле черле деткиир апаар. Бо бүгүнү эки бодап көрүңер, эштер.

Ынчаарга бөгүн силерге чугаалап турар чүүлдерим чурттуң өске-даа бүдүрүлгелеринче болгаш эртем организацияларынга, конструктор бюроларынга база хамааржып турар. Бистиң машина тудуушкунунда, өске-даа адырларда таарымчы чок хөй чүүлдерниң чылдагааннары принципиалдыг чаа, делегейде эң эки техниканың бүдүрүп тургузарынче эвес, а мурнунда-ла шиңгээдип алдынган машиналарның колдуунда-ла үрмек чаартылгазын кылырынче угланыышкын-биле холбашкан. Өттүгүлээн кылыр чорукту философиязындан ойталаар херек. Бүгү-ле чүүлдер талазы-биле өскениң изин эдерери, кыпы оруктап чорууру ажык чок-тур. Бистер оон өске чаңчылдарга аажыгтынган болгаш техниканы хөгжүдеринге перспективтиг чаа угланыышкыннарны ажыдар ужурлуг бис.

Делегей чедиишкиннеринден-даа артык бедик чүүлдерни бүдүрериниче угланыышкын күш-ажылчы коллективтерниң, ажыл-агыйның бүгү органнарының чиңгине үндезин херээ болган турар ужурлуг. Ол дээрге бистиң ажылывыстың принциви, социалистиг чарыштың эң чугула эчис сорулгаларының бирээзи болур ужурлуг. Социализмниң артык күштүүн чүгле политиктиг система, социал чаагай чүүлдер-биле эвес, харын-даа дешкинелиг технология-биле болгаш бедик шынарлыг кылыглар-биле бадыткаар херек. Бо чугула херекке үлегерни чурттуң машина тудукчулары кымнадаа мурнай көргүзер боор деп бодай-дыр мен.

Амгы беш чылдың планнарын күүседиринге ажыглааттынар ужурлуг бистиң чоокку курлавырларывыстың дугайында чугаалавышаан, М. С. Горбачевтуң демдеглээни болза: продукцияның шынарын бедидериниң айтырыглары эң чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр тургузар бодай-дыр мен. Бо дугайында съездиге ажыы-биле болгаш негелделии-биле мынчаар айыттынган: продукцияның шынарын экижитпейн тургаш, продукцияның сан талазы-биле айтырыгларын шиитпирлеп шыдавас бис, эртем-техниктиг деңшилгени, бистиң бурунгаар шимчээшкинивисти дүргедедип шыдавас бис.

Чурттуң ийи заводтарын, Азербайджанның хоолай заводун болгаш Свердловск областа Северский заводту деңнеп көрүңер даан. Олар барык бир дөмей дериг-херекселдерлиг болгаш технологиялыг, чаңгыс аай продукцияны барык дең хемчээлдиг бүдүрүп турар. Ынчалзажок свердловчуларның бүдүрген хоолайларынга нефтижилер чаңгыс-даа катап хомудап көрбээн, азербайджаннарның бүдүргени, улуг шүүдел-биле Барыын Сибирьге чедирген хоолайларының онунуң бирээзи-ле үрелик болуп, ажыглаттынмайн турар. Шынарның үнези бо-дур, эштер. Кылыглар болгаш бараннар амгы үениң негелделеринге дүүшпес болза, үндүрген күш-ажыл болгаш материалдыг дыка хөй чарыгдалдар ажык чок болу бээр-дир. Шынар — ол дээрге ыяныштыг быжыг болгаш камналгалыг болуру-дур. Оон ыңай, мораль талазы-биле база чугула ужур-дузалыг болур.

Бо четпестерни чидии-биле шүгүмчүлевишаан, бүгү-ле чүүлдерни багай кылдыр көргүзерин, бистиң машина тудуушкунувуста, чиик үлетпүрүвүсте, радиоэлектроникавыста, өске-даа адырларда кайгамчык улуг чедиишкиннеривисти чаңгыс сөс-биле чок кылдыр бактаарын бодавайн турар бис. Өске айтырыг дугайында: чуртта бүдүрүп үндүрүп турар бүгү-ле чүүлдерни бедик шынарлыг болдурар дугайында ам чугаа болуп турарын эки билип тур боор силер деп бодай-дыр мен.

Ынчалзажок ону амдывысында мынчаар кылбайн турар-дыр бис. Амыдыралга ажыглаар бистиң техникавысты көрүңер даан. Дыка улуг чедиишкиннер-даа, хожудаашкын-даа мында шөлээн кожа туруп турар-дыр. Бисте дыка эки соодукчулар, хеп чуур машиналар, телевидение болгаш радио аппаратуразы бар, оларны чуртта болгаш даштыкыда улуг сонуургал-биле ажыглап турар. Ооң-биле чергелештир, ол техниканың хөй хевирлери чамдыкта ажылдаары ыяныштыг эвес, электроэнергияны чарыгдаар талазы-биле камналга чок, материал талазы-биле артык хемчээлдиг болгаш даштыкы хевириниң талазы-биле эстетиктиг чараш эвес болуп турар.

Ындыг чорук чүү чүвеге чедирип турарыл? Чүгле чаңгыс чижек мындыг. Бистиң амыдырал техникавысты амгы үениң деңнелинге чедирери электроэнергияның чарыгдал көргүзүглериниң талазы-биле чылда 20 миллиард ажыг киловатт-шак электроэнергияны камнап алыр арганы бээрин специалистер санап көрген. Ол дээрге Волганың Ленин аттыг гидроэлектростанциязының чылда ажылдап үндүрер энергиязындан барык ийи катап хөй болур. Ынчаарга чавыс шынар —төтчеглекчи чоруктуң айыылдыг хевири-дир деп чугаалап турар ужурувус шак мында.

Эки-даа, багай-даа продукцияны бүдүрүп үндүрүп турар ажылдакчылар барык бир дөмей ажыл төлевирин ап, чаагай кежиктерни деңге ажыглаар турар байдал-биле эптежип болбазының дугайында Политиктиг илеткелде илергейлээн айтымышкынны эскерген боор силер. Ол чугааны бөгүнгү ужуражыышкынга уламчылаар болгаш силерден мынча деп айтырар бодаан ийик мен: мындыг байдал социал чөптүг чорукту хажыттайн турар бе, мынчаш? Хажыдып турар дээрзинге чөпшээрежип боор силер деп бодай-дыр мен. Аңаа шуптувус чөпшээрежип турар болганывыста, съездиниң делегаттары аңаа база чөпшээрешкен болганда — чавыс шынарга, үрей кылыышкыннарга моондакты тургузар дээш коллективтерниң боттарынга-даа, күрүнениң шутуму-биле-даа ходелир үе келген-дир.

Чурттуң ажылчы чоннарынга чоруткан, силерге билдингир чагаазынга Төп Комитет бо айтырыглар талазы-биле бодалын илергейлеп айыткан. Ажылдың шынарындан ажыл төлевириниң улам-на дорт хамаарылгалыг болурун чоокку үеде доктаадыр хемчеглерни амгы үеде ажылдап кылып турар. Шынар дугайында тускай хоойлуну хүлээп алыры чугула ышкаш-тыр. Чавыс шынарлыг продукцияны бүдүрерин үргүлчүлеп турар бүдүрүлгелер ол дээш административтиг чурум ёзугаар болгаш экономика талазы-биле харыылаар апаар ужурлуг. Хүлээп алдынмаан, саарылга чок продукция — коллективтиң материалдыг байдалынга, ажыл төлевириниң деңнелинге хамаарылгалыг болур ужурлуг.

Бүдүрүлгелерге техниктиг контрольдуң системазын эде тургузар дугайында айтырыгны шиитпирлээр үези келген. Эки материалдар, амгы үениң дериг-херекселдери бар турда безин чамдык заводтар болгаш фабрикалар шынар чок продукцияны ховар эвес бүдүрүп үндүрүп турары чажыт эвес болгай. Шынар чок продукцияны хереглекчи чеже катап дедир эгидип, дыка хөй чарыгдалдарны үндүрбүшаан, ооң шынарын чер-черге экижитсин дээш кайы хире шүүдел турарын санаары безин берге-дир.

Чоокта чаа СЭКП ТК-га Пермьде эш Машиналан чагаа келген. Куйбышевтиң «Экран» бүдүрүлге каттыжыышкынының бүдүргени «Каскад» деп телевизор садып алганын ол дыңнаткан. Ол 15 минута-ла ажылдаан. Садып алган эдинер далаш кылдынган чүве-ле болгай, чүге дизе садыгга кирген хамык телевизорлар телеательеде септеттирип турар ышкажыл, деп септелгени кылдыртыры-биле келдирткен мастер чугаалаан. Ук каттыжыышкынның бүдүргени 49 муң телевизор үрелик болганындан магадылаан хуусаа үезинде септелгеже кирип турарын хыналда көргүскен. Ынчангаш дөрт телевизорнуң-на бирээзи үрелик болган. Ындыг байдал кымга-даа таарымча чок. Техниктиг контроль кылдызының системазы ону хынаар болганда, шынар чок продукцияны бүдүрүлгеден дашкаар канчап үндүрүп турганыл? Шак бо чөптүг айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир-дир.

Бисте бо талазы-биле хамык-ла чүве чогуур деңнелде эвес ышкаш-тыр. Техниктиг контроль кылдызының албаны шынар чок кылыглар бүдүрүп турар кижилерниң, бүдүрүлгени удуртуп турар кижилерниң моральдыг болгаш материалдыг шыңгыы салдарынга алзыпкан турары илдең болуп турар. Ынчангаш ведомстводан дашкаар контрольче шилчиир дугайында айтырыг соолгу үеде шыңгыызы-биле тургустунуп келген. Амгы үеде чурттуң 42 бүдүрүлгезинде продукцияның күрүне хүлээп алыышкынының системазының шенелдези эртип турар. Ындыг системаның ажыктыының дугайын Москваның «Фрезер» деп кезер херекселдер заводундан көрүп болур. Ол завод бүгү тала-биле таарымчалыг, шынарлыг кылыглары-биле алдаржаан бүдүрүлге болгай. Ооң техниктиг контроль кылдызының 223 контролёру заводтуң бедик марказын ак сеткилдии-биле тудуп турарлар.

Шак мындыг байдалдарда Күрстандарттың 4 төлээлекчизи чүнү өскертип шыдаарыл, мынчаш? Ынчалзажок ол чаа албан чери заводтуң продукциязын чүгле чаа эвес, а ёзулуг шыңгыы негелде ёзугаар көргеннер-дир. Ажыглаттынып турар технологтуг документация дыка эргижирээни, метрологтуг херекселдер чогуур класстыг көргүспейн, чамдыкта пландар стандарттан улуг эвес хажыдыышкыннар кылыр чорукту билбээчеңнеп эрттирип тергиинче техниктиг контроль кылдызы албадай бергилээн. Кысказы-биле чугаалаарга, шак бо хире күштүг бүдүрүлгеде безин баштайгы дээрге-ле бир бөлүк продукция хыналданы эртип шыдаваан. Ынчалза-даа чартык чыл эрткенде, шынар талазы-биле холуут чокка дужааттынып турар продукция 99 хуу чедир өскен. Чаа албан чери заводтуң коллективин «силгиир» шаапкан, үрей кылдынган продукция кабинаар-даа эртиимес шак мындыг байдалды тургузарынче ону албадапкан.

Өске-даа бүдүрүлгелерге бо чижектиг ажыктыг түңнелдер чедип алдынган. Продукцияны техниктиг контроль кылдызы-биле Күрстандарттың төлээлекчилеринге кандыг-даа холуушкун чокка дужаары 1985 чылдың май-июньда 10—30 хуу турганындан 1986 чылдың бирги кварталында 80—95 хуу чедир өскен. Бүдүрүлгелерге стандарттың болгаш техниктиг байдалдарның негелделерин хажыдаар чоруктуң деңчели 65—70 хуу турган болза, а амгы үеде ол негелделерни бүрүнү-биле сагып турар апарган.

Контроль адаанда бүдүрүлгелерниң бүдүрүп үндүрүп турары чоннуң хереглел бараннарының шынары аңаа улам өзүп орар негелделерге дүүштүр бедээн. Чижээ, 1984 чылда мооң-биле садар ярмаркага Горькийниң Ленин аттыг телевизор заводунуң бүдүрүп үндүрер планында көрдүнген өңнүг телевизорларының 67 хуузун садып алырындан садыг организациялары ойталаан. А эрткен чылдың төнчүзүнге Күрстандарттың хүлээп алыышкынын организастаан соонда демги организациялар ол-ла заводтуң бүдүрген өңнүг телевизорларын чорудуп бээрин көвүдедириниң дугайын дилеп турганнар.

Чаа чурум чамдык ажылдакчыларның акша-шалынынга дээпкен болбайн аан. Ынчалза-даа ол дээрге күрүне ёзузу-биле кылдынган, ёзулуг боттуг өгелде-дир деп чүвени кижилер билгеннер. Ынчангаш олар партияның кыйгырганын ёзугаар ажылдап турарлар. Тольяттижилер, Куйбышев областың бүгү бүдүрүлгелериниң, ол ышкаш бүгү чурттуң ажыл-ишчилери бо эки эгелээшкинни деткиир боор деп бодап турар бис.

Ажыл-агыйны чорударының ажыктыг методтарын ажылдаарының кайы хире улуг ужур-дузалыын Куйбышевке болгаш Тольяттиге ажылчыннар, специалистер, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары-биле беседалар үезинде база катап бүзүредим. Амыдыралчы чугула ужур-дузалыг бо айтырыгларже соолгу үеде бистер улуг кичээнгей салып турар бис. Ону шиитпирлээринден чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче бистиң кол угланыышкынывысты боттандырарының чедиишкиннии улуу-биле хамааржыр. Шынап-ла, ажыл-агыйны чорударының чаа-чаа методтарын кайы хире дүрген шиңгээдип алырывыстан бистиң бурунгаар хөгжүлдевистиң чедиишкинниг болуру улуу-биле хамааржыр апаар, эштер.

Партияның XXVII съездизи ол улуг болгаш эң-не чугула ажылдың кол угланыышкыннарын айыткан. Хүлээп алган шиитпирлерниң эгези — улус ажыл-агыйында мөөңнеттинген дуржулга-дыр. Маңаа ВАЗ-тың коллективин, эргим эштер, силерни база болур-чогуурну-биле демдеглекседим.

Автомобиль кылыкчылары планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг бериишкиннериниң чаа принциптери-биле ам барык бир чыл ажылдап келген. Ол ханы болгаш улуг хемчээлдиг шенелдениң баштайгы түңнелдери өөрүнчүг-дүр. Ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, бүгү коллективтиң инициативазы бедээн. Эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин нептередиринге, продукцияның шынарын экижидеринге чаа-чаа аргалар ажыттынган. Коллектив машиналарның чаа модельдерин бүдүрүп үндүреринче бүдүрүлгени эде тургузар талазы-биле улуг ажылды калбартып, ам ажылдап турар күчүлерни улам ажыктыг ажыглаарынче, бүдүрүлгени чаартырынче онзагай кичээнгей салган. Ынчангаш коллективтиң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының ажыктыын бедидеринге ол эң идегелдиг, шын орук-тур.

Ажыл-агыйны чорударының чаа методтарын шиңгээдип алырынга силерниң чедиишкиннерге бистер аажок сонуургалдыг бис, эштер. Сумының машина тудуушкун каттыжыышкынының коллективи база мындыг арга-биле ажылдап турар. Бодун бээр акша-биле хандыртынар система ооң ажылынга улуг аргаларны берген, инициативаны көдүрген, күш-ажылдың ажыктыын бедээн.

А ол чүүлдер херек кырында чүну бергенил? Ындыг айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир-дир. Сумының машина тудуушкун каттыжыышкыны 1985 чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 13-тен ажыг хуу бедидер болгаш орулганы 32 хуу көвүдедир аргалыг болган. Бедик көргүзүглерни чедип алырынга кижилерниң сонуургалы болгаш идепкейи бедээн. Орулга хөй болган тудум-на — коллективтиң социал айтырыгларын шиитпирлээринге үндүрүп бээр түң улам улуг болур дээрзин олар ам эки билип-лер. Мооң мурнунда күш-ажылчы коллектив бүдүрүлгениң бүгү курлавырларын соолдунге чедир ажыглаарынга бо хире сонуургалдыг турбаан. Амгы боттут болуп турар ажыл-агый механизми кижилер долу бериимче-биле ажылдаан турарын негер турар.

Боттарыңарның көргүзүглериңерни билир-ле болгай силер, ынчангаш мен ол дугайын маңаа чугаалавас мен. Химия болгаш нефть машина тудуушкун министерствозунуң бүгү-ле бүдүрүлгелери, а ол ышкаш өске адырларның 30 бүдүрүлгелери база силерниң дуржулгаңарны барымдаалап тургаш, ажыл-агыйны чорударының чаа аргаларынче шилчиирин ам белеткенип турар. Бодун бору акшаландырарының системазы — сан сүрер чорукка удур демиселди чорударының дээштиг аргазы дээрзин силерниң дуржулгаңар болгаш Сумының машина кылыкчыларының дуржулгазы база катап көргүскен. Ол хөй черге чарыгдал үндүрериниге удур механизм болуп турар. А ол дээрге, бөгүн бисте эң чугула сорулгаларның бирээзи-дир.

Эргелеп башкарылганың төп органнарының — министерстволарның болгаш ведомстволарның, ниити күрүнениң экономиктиг органнарының ажылдаарын чаарты тургуспайн тургаш, эргелеп башкарылганың база ажыл-агыйны чорударының аргаларын үндезини-биле чаартырын чедип алыры болдунмас дээрзин оон-биле кады амыдырал көргүзүп турар. Маңаа байда-ла болур-чогуурубиле ажылдаар апаар. Ону кылырда, мындыг чүүлдү барымдаалап көөрү чугула: планныг экономиканың канчаар-даа аажок улуг артык күштүг чоруктары эргелеп башкарылганың төп органнарының ажыл-чорудулгазы дамчыштыр боттанып ужурлуг. Ынчангаш бис ам эде тургузуушкунну чорудуп эгелей бергеш, ол дугайын уттуп болбас бис.

Эргежок чугула болуп турар черлерге төвүттүнген эгени харын-даа күштелдирер ужурлуг бис, эштер. Ынчалза-даа улус ажыл-агыйының девискээрлери. Балансылашкаан хандырарынга, ниити күрүнениң адырларының болгаш девискээрлериниң эрге-ажыктарын чогумчалы-биле дүүштүреринге хамаарышкан чүгле ындыг чүүлдерге эргелеп башкарылганың төп органнарының рольун күштелдирер ужурлуг. Ону шупту кылыр херек. Планнаашкындан четпестерниң үржүүнде улус ажыл-агыйында янзы-бүрү четпестерге бо-ла таваржып турар болганывыста, ол тоң чугула. Ындыг чоруктар ооң эчис түңнелдеринге багай салдарны чедирип турар.

Чижээ, кедээ ажыл-агыйның машина тудуушкунунга ол чылдагаан-биле «трактор угланыышкыны» хевирлиг чүве бар болуп турган болгай. Хөй-хөй чылдарның дургузунда тракторлар бүдүрүлгезин шапкынчыдып чорудуп турган, ынчалзажок оларның үндүрүүшкүнү кедээ ажыл-агый машиналарын база чепсектерин бүдүрерин шапкынчыдар талазы-биле чогуур ажыл-биле быжыглаттынмайн турган. Ол чорук колхозтар болгаш совхозтар канчаар-даа аажок улуг трактор парктыг болурунга, ынчалзажок ону үре-түңнелдиг кылдыр ажыглап шыдавас болурунга чедирген. Ынчаарга эң-не кол чүве—ол чорук кедээ ажыл-агый ажылдарын чогуур үезинде база шынарлыг кылдыр чорударынга, а ындыг болганда, кедээ ажыл-агый культураларының дүжүттүг болурунга багай салдарны чедирип турганы.

Азы химия үлетпүрүн ап көрүңер даан. Күчүлерин четче ажыглавайн турарындан продукция бүдүреринге чогуур ажыктыг чорук чедип алдынмас мындыг байдал ам мында тургустунган-дыр. Ол чергелиг чүүлдер улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында бар. Ол бүгү дээрге, бисте планнаашкынының болгаш эргелеп башкарылганың төп органнарының ажыл-чорудулгазында четпестер-дир, ынчангаш ажыл-херекти экижидип, эдер ужурлуг бис.

Ооң-биле чергелештир, аарсаар үүрмек чүүлдер дээш бүдүрүлгелерге өмээржирилдан, бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжыышкыннарның, күш-ажылчы коллективтерниң боттары шиитпирлеп алыр ужурлуг чүүлдеринден бүгү төп ведомстволарны хостаарынче угланыышкынны быжыы-биле чорудар ужурлуг. Ажыы-биле чугаалаарга, боттарынга хамаарышпас болуп турар канчаар-даа аажок хөй санныг үүрмек ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээрин чүгле министерстволар болгаш эргелеп башкарылганың өске-даа адырлар органнары эвес, харын-даа Күрплан, Сан министерствозу бодунга ап турар мындыг чорук херек кырында чогумчалыг деп болур бе мынчаш? Ол чорук күштерни үрмектеп, төп экономиктиг ведомстволарның перспективтиг айтырыгларга, бүдүрүлгелерниң база каттыжыышкыннарның ажылдаарының таарымчалыг байдалдарын хандырарынга кичээнгейин мөөңнээриниң болдунар аргазын бербейн турар. Ындыг янзылыг практикадан шиитпирлии-биле ойталаар херек. Бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжыышкыннарның, колхозтарның болгаш совхозтарның, төлевилел база конструктор бюроларының, эртем-шинчилел институттарының күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-агыйжы бот-тускайлаң чоруун калбартырының, инициативазын хөгжүдериниң болгаш харыысалгазын бедидериниң талазы-биле съездиниң айтымышкыннарын эң дүрген боттандырарының эргежок чугулазының дугайын маңаа холбаштыр база катап чугаалавас арга чок.

Ажылчы чоннарның эгелекчи чоруун практика кырынга хөгжүдер херек. Бөгүн бүдүрүлгениң удуртукчузу кандыг-бир чергезин-биле ийи талалыг байдалда туруп турарын силер-биле бистер көрбейн турар бис бе? Бир талазында, бот-тускайлаң болуруң, ажылга малыпкын, социалистиг ёзу-биле тывынгыр болуруң бис оон негеп турар болгай бис. А өске талазында — хөй санныг суртаалдар-биле, үндезилеттинмээн кызыгаарлаашкыннар-биле ооң холун, буду хулуп турар ышкажыл бис. Боттарының ходелиишкиннери эргижирээн дүрүмнерге база саавырларга дүүшпейн турарының уламындан чүгле чаңгыс ол чылдагаан-биле ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көөр, инициативтиг ажылдакчылар элти-ле хажыдыышкын кылганнарының санынга кирип турар мындыг чорук таарышпас.

Ону бир чижек-биле бадыткаар бодай-дыр мен. Эгезинден эгелээш төнчүзүнге чедир тулган эки шынарлыг продукция бүдүрер бригадаларның шимчээшкини болуунуң үезинде комсомолдуң эгелээшкини-биле тывылган болгай. Чурттуң янзы-бүрү бүдүүнларынга чиик үлетпүрнүң бүдүрүлгелериниң болгаш садыгның ажылдакчылары чылды ажылдажылга дугайында керээлерни чарып ап тургузаан. Ынчаарда Челябинскиге

ЭШ С. М. ГОРБАЧЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арынларда).

оон-даа ынайлаар деп шиитпирлээн. Идик кылыр аныяк ажылдыкчыларының база садыглаашкын төвүнүң салыгжыларының эгезинден төнчүзүнге чедир кылыр адыр аразының бригадазын ынаа тургускан турган. Кижилерниң күжениишкиннерин, ажыл төлевириниң база материалдыг шаңнал-мактаарының фондуларын каттыштырган. Шуут дорт харылзаа, продукцияга хереглелден күш-ажыл төлевириниң дорт хамаарылгазы тургустунган.

Ынчангаш система ажылдап эгелээн. Чүвениң үрей кылыр чорук херек кырында узуткаттынган, бүдүрүп үндүрүп турган херээжен идиктерниң шыңгыы даштыкының эң-не ат-сураглыг фирмаларының кылган идиктеринден дудак чок болуп турган. Ындыг болганда, ук идиктерге хереглел улгаткан. Россия Федерациязының Чиик үлетпүр болгаш Садыг министерстволары ону канчаар көргенил? Олар билектерин сывыртынып каапкаш, ол магалыг дуржулганы нептередирин холга алгы дег. Ынчалзажок ындыг чүве болбаан.

Ук министерстволарның ажылдакчылары Челябинскиниң комсомолчуларының дуржулгазын Күрпланның, Сан министерствозунуң болгаш Күркүш-ажыл комитединиң саавырларынга дүүшпес чүүл-дүр деп көрген. Ынчангаш ындыг түңнел үндүрген: эгелээшкин багай эвес-тир, ынчалзажок, бир эвес ону шиңгээдип алыр апаар чүве болза, кончуг хөй шүүдел үнер, эде тургузуушкун кылыр апаар-дыр. Аныяктарның эгелекчи чоруун ындыг янзы дуглап каапкан, эки ажыл-херек ара соксаан. Ол мырыңай үр эвесте болган чүве болгай, эштер. Моон соңгаар ынчап болбас ужурлуг. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ам экономиканы эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдарындан, бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжышкыннарның эргелекчи, бот-тускайлаң болгаш харысалгалыг болур чоруун делгеми-биле калбартыр шак ындыг ажыл-агый механизмин ажылдап кылырындан артык чугула негелделиг болгаш соңгаарлаттынмас сорулга чок.

Төп Комитет, чазак бо талазы-биле быжыг туруштуг ажылды чорудуп турар. Чүгле сөөлгү үеде бистиң улус ажыл-агыйының бот-бодунуң аргызында харылзаалыг азы чаңгыс аай адырларының бөлүктериниң — ССРЭ-ниң Күрагроүлетпүрүнүң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң машина тудуушкунунуң талазы-биле, одалга-энергетика комплекизиниң талазы-биле бюроларының эргелеп башкарар органнарын тургускулаан. Үлетпүрнүң адырларын эргелеп башкарарының колдуунда ийи звенолуг системазынче шилчидер талазы-биле ажылды чорудуп турар. Ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргаларын шиңгээдип алыр талазы-биле хемчеглерни оон-биле кады база ап турар.

Агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агыйның чаа механизмин чоокта чаа ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп бадылаан. Канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг документини хүлээп алган болгаш парлап үндүрген. Хемчеглерниң ол системазында бар болуп турар чүүлдерден чүнү онзалап айтыры күзенчигил? Күрүнеге продукция садарының талазы-биле быжыг, өскертилбес ужурлуг планнарны беш чылда киирген, пландан ажыр бүдүрген бүгү-ле чүүлдерин ажыл-агыйлар хостуу-биле баш билир эргелиг. Ынчаар кылыр чорук көдээ ажыл-ишчилериниң эгелээшкиннеринге делгем орукту ажыдып, продукция бүдүрерин көвүдедиринге оларның сонуургалын бедидип турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның бот-тускайлаң чоруу калбарып, ажылының түңнелдери дээш харысалгазы күштелип турар. Тус черниң органнары база-ла ындыг принципти ажыглаарынга сонуургалдыг болуп турар. Төп-чүткең фондуларже киирер чүүлдериниң ажыл-агыйларның күүсеткениниң соонда, эъттиң, сүттүң, өске-даа продукцияның арткан курлавырлары оларга артар. А ындыг болганда, чер-чериниң болдунар аргаларының күзели-биле хандырылганы экижидериниң херек кырында боттуг оруктары-даа ажыттынар апаар-дыр. Республика болгаш область органнары төп фондулардан тускайлап бээр чүүлдерге ынанып олурбайн, а көдээ ажыл-ишчилерге улам-на идепкейлиг дузалажыр апаар. Ажыл-агыйны чорударының чаа аргаларын агроүлетпүр комплекизинге саадаашкын чокка болгаш чер болганга киирген турары чугула. Ынчаар болза, чурттакчы чонну элээн хөй бедик шынарлыг продуктулар-биле хандырарының негелделиг айтырыын дүргени-биле шиитпирлеп болур бис.

Чиик үлетпүрге ажыл-агыйны чорударының экономиктиг механизмин ажылдап кылыры ам дооступ турар. Мында херектиң утказы чүл дээрге, ажыл-херекти сан барымдаалап көөрүн болдурбазы, бедик шынарлыг барааннарны бүдүрерин база садарын көвүдедиринге ол адырның, а ол ышкаш садыг ажылдакчыларын улам-на улуг сонуургалдыг болдурары-дыр. Ынчангаш бүдүрүлгелерниң чүгле продукция бүдүрер талазы-биле амыдыралы эвес, харын-даа күш-ажылдың төлевири бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарындан, ассортиментизинден, рыноктуң хереглелдерин тодарадып билиринден дорт хамаарылгалыг кылдыр тургустунар апаар-дыр.

Ниитизи-биле алырга, эштер, эргелеп башкарылганың болгаш ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарының херээн ылаптыг түңнелинге чедирер шыңгыы төлевилээшкиннер партияда бар болуп турар. Ынчангаш бис орук ара доктаавас-даа бис. Чоннуң канчаар-даа аажок улуг чогаадыкчы арга-күчүзү улам-на калбаа-биле ажыттынзын, ниитилел депшилгезиниң чаа-чаа бедиктеринче көдүрлүп үнериниң аргазын бистиң чуртувуска берзин дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Экономика талазы-биле бистиң сорулгаларывыстың дугайында маңаа чедир чугааладым. Ону көдүрери дээрге — ужур эдерткен сорулга эвес-тир. Ол дээрге хамыктың мурнунда чоннуң чаагай чорууну бедидеринге, совет кижилерниң ажылдаар болгаш чурттаар байдалдарын экижидеринге биске эргежок чугула чүүл-дүр. Социал амыдыралды хөгжүдерин дүргедедиринче шугумну шиитпирлиг алган бис. Бо угланыышкынга боттуг хемчеглер хүлээп алдынган, планнаашкынның принцивинге эргежок чугула эдилгелерин киирген. Капитал салыышкыннарны социал программага ажыктыг кылдыр эде хуваарын боттандырган. Девискээрлерниң хереглелдерин болгаш онзагай байдалдарын долу барымдаалап турар апарган.

Чуртталга тудуунуң дугайында онзалап чугаалаксап тур мен. Маңаа улуг күжениишкин үндүрүп турарывысты билир силер. Миллион-миллион кижилер сөөлгү чылдарда чаа чуртталга шөлүн алганнар. Ынчалза-даа бо айтырыг мынчага чидиг болуп артпышаан. Ынчангаш чуртталга тудууну калбартыр талазы-биле немелде хемчеглерни Төп Комитеттиң ап турар ужуру-даа ол. Кижилер, ылаңгыя оочурда үр турар кижилер чуртталга байдалын дарый экижитсин дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр херек. Бистиң амыдыралывыстың эң онза чугула бо талазынче бодунуң кичээнгейин партия болгаш чазак кошкатпас дээрзин чугаалаар апаар. Ынчалза-даа маңаа хамаарыштыр бүдүрүлгелер база боттарының аргаларын идепкейлиг болгаш долу ажыглаар боор деп бодап турар бис.

Партия комитеттериниң инициативазының ачызында социал дыка хөй айтырыглар күш-ажылчы коллективтерде шиитпирлеттинип турар дээрзин чугаалаар ужурлуг мен. Чижек кылдыр Риганың ВЭФ-те ниитиниң чемненилге системазын азы Белоруссияның химиктеринде болгаш Липецкиниң металлургтарында күш-ажыл болгаш кадыкшыл камгалалын, Москва хоорайның Калининградта болгаш Свердловскиде аныяктарның чуртталга комплекстериниң тудуун, Клайпедада садыгны органистап турарын, Волгоградта хереглекчилер кооперациязының хөгжүлдезин болгаш өске-даа чүүлдерни ап көрүңер даан. Ында кижилер ону медереп билип, бүдүрүлгелерниң болгаш чер-чер органнарының удуртукчуларының сагыш салыышкынын оон көрүп турарлар. Чүгле бо чугула херекке харысалганы бедидер, айтырыгларны шиитпирлээр дээш инициативтиг болур херек, ынчан дыка хөй чүүлдү экижидип база эдип ап болур.

Бот-орулга-чарылганы бүрүн шиңгээдиринге онзагай таарымчалыг байдалдар бо орукка ажыттынып турар-дыр. Оон чижээ — Волганың автомобиль заводу-дур. Мурнунда ВАЗ-ка бюджеттен үндүрген акшаны социал-амыдыралды хөгжүдеринге чарыгдап болур турган. Ам ол чорук өскерилген: ол акша-хөреңги кол кезиинде силерниң ажылыңардан, бүдүрүлгениң арыг орулгазының өзүлдезинден хамааржыр апарган.

Бөгүн силерниң чаа хоорайыңарны көрдүм, сагыш-сеткилге таарымчалыг-дыр. Ол тудуунда кижилерниң сагыш-сеткили сиңниккенин, аңаа чурттаарынга эптиг, дыштанырынга эки болзун дээш сагыш салганы билдингир-дир. Сөөлгү беш чыл дургузунда хоорайга уруглар садының 43 садын, 20 школаны тутканын, 34 муң өг-бүле чаа квартираны алганын билир мен. Силерниң чоокку беш чылда планнарыңар база өөрүнчүг-дүр. Чуртталга шөлү, школа иазы четпээн уруглар болгаш школа албан черлери-биле хандырылга көскүзү-биле бедиир.

Силерде ам-даа бар бергелер дугайында база билир мен. Суг хандырылгазынга, одалгага, чуртталга тудуунуң шынарынга хамаарыштыр хомудалдар база бар. Бо талазы-биле Совет органнар, тудугжулар эки ажылдаар ужурлуг, оларга заводтар коллективтери дузалажыр хүлээлгелиг. Депутаттар идепкейлиг ажылдаар ужурлуглар. Депутаттар бөлүктериниң хөй кезии — силерниң-не төлээлекчилериңер ышкажыл. Ынчангаш оларның дайынчы аргашиинээзи ажыл-ишчи. ВАЗ-чы болур ужурлуг. Социал амыдырал миллион-миллион кижилерниң амыдыралчы эрге-ажыктарын хаара тудуп, кижи бүрүзүнүң негелдезин көрүп турар.

ВАЗ-тың бригадирлери Виктор Фёдорович Иванов база Сергей Иванович Агапов оларга санал берген, боттарының эштериниң өмүнээзинден бо чылын дөрттен эвээш эвес хостуг хүнүн эмнелгелер, школалар, культура бажыңнарының тудугларынга киириштир ажылдаарын саналдадылар. Ону силерни деткип турар деп билип тур мен. Партия Төп Комитединиң өмүнээзинден ТК-ның Чиңгине секретары ол ажыктыг эгелээшкинни деткээн.

Инициативаны калбартыры дээш, харысалганы болгаш негелдени бедидери дээш

Эштер! Бистиң чуртувустуң чурттап эртип турары бо үези онзагай харысалгалыг үе. Ол үе бистен эң шыңгыы болгаш шудургу ажылды негеп турар. Ынчалзажок онзагай харысалга партияга, оон комитеттеринге болгаш организацияларынга онаажыры чугаажок. Чурттуң амыдыралының эң берге болгаш нарын үелеринде коммунистер, ленинчи чаңчылдар ёзугаар мурнуку одуругга чорууруп билир силер.

Партияның күжү кажан-даа инициативага болгаш үлегер-чижекке илереп келген. Чогум-на партияның инициативазын ёзугаар бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдезиниң эргежок чугула айтырыглары тургустунуп, оон шиитпирлери тыптып турар болгай. Чогум-на партияның инициативазын ёзугаар бис корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглап, ажыл-херек дээш негелдени болгаш харысалганы бедидип турар бис. Чогум-на партияның инициативазын ёзугаар партияның бодунга безин өйү келген болгаш дарый шиитпирлээрин негээн өскерилгелерни боттандырып эгелээн бис. Съездиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле ажылды амгы үеде партия организациялары баштаар болгаш коммунист бүрүзү эрес-шудургу күш-ажылдың үлегер-чижээн көргүзер дээрзинге чигзиниишкин чок.

Партияның, оон организацияларының кылыр ужурлуг канчаар-даа аажок улуг ажылының чорудулгазында онзагай тала — экономика. Эргелеп башкарылга системазын, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар талазы-биле чүнү кылып турарывысты чугаалаан болгай мен. Олар ажылдап эгелээр ийикпе азы ажылче удавас хаара туттунар. Амгы үеде, кажан эргелеп башкарылганың болгаш идиг бээриниң чаа арга-методтарын таарыштырып турар үеде, партияның социалистиг тургузуушкунунуң төөгүлүг бүгү үе-чадаларынга шылгаттынган политиктиг болгаш организакчы күжүн бүрүн долу ажыглаары, ону СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын шиитпирлээринче угландырары онза чугула болуп турар.

Хамыктың мурнунда массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин өжүрбези болгаш ону улам ыңай хөгжүдери, төлевилеттинген планнарны боттандырарынче оларны хаара тудары чугула. Он-он миллион совет кижилер дилеп тывыышкынныг, инициативалыг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаан турарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турган, ажылдап кылдынган угланыышкынны амыдыралга боттандырарын партия бодунуң магадылалдыг кол сорулгазы кылдыр көрүп турар.

Съезд хүннеринде болгаш оон сөөлүнде-даа Төп Комитетке чурттуң барык бүгү районнарындан хөй-хөй чагаалар болгаш телеграммалар келген. Ажылчыннар болгаш тараачыннар, аныяктар болгаш хоочуннар, эр болгаш херээжен кижилер съездиниң шиитпирлерин сеткилиниң ханызындан деткип, салдынган хемчеглерге байыр чедирип турарлар. Ажылдап кылдынган угланыышкынны уламчылаарын, ниитилелге сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну моон соңгаар-даа быжыглаарын олар чаңгыс эп-сеткилдиг негеп турар. Партия шилип алган оруундан өскээр баспас-ла болза, партияның соо-биле чорууруп совет кижилер сагыш-сеткилиниң ханызындан медеглеп турар. СЭКП-ниң, оон Төп Комитединиң, бүгү организацияларның хүлээлгези — ол чагыгны күүседири. Бис моон соңгаар-даа ажылчы чон-биле доктаамал сүмележир, совет ниитилелде негелделиг болгаш ак сеткилдиг, бүзүрелдиг болгаш чогаадыкчы чорукту, бистиң хөгжүлдевисти дүргедединринге идиг бээр бүгү-ле чүүлдү деткиир бис.

Ажык, билдингир болуруңуң, шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң айтырыгларынга М. С. Горбачев тускай доктааган. Съезд эрте берген, шүгүмчүлел оон-биле доозулган деп бир эвес кым-бир кижи санап турар болза, ол шын эвес деп дорту-биле чугаалаар мен. Биске шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел дээрге дүрген эрте бээр кампания-даа, аңаа-ла бир оончук-даа эвес болгай. Олар бистиң ажыл-чорудулгавыстың сайзыраңгайжыдарының шынчы аргазы болуп ниитилелдиң амыдыралынга доктаамал черни быжы-биле ээлээр ужурлуг. Бурунгаар шимчээшкинге, хөгжүлдениң дүргедээшкининге шаптыктап турар бүгү чүүлдерни шүгүмчүлээр ужурлуг. Чедир көрдүнмээн болгаш четпес чүүлдерге тоомча чок болуп ботбас дээрзинге чөпшээрежир боор силер деп бодай-дыр мен. Ынчалза-даа бис шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң эмин эртир мактанып чорукту солаан хажагай кочулал, бир хевирниң модазы болдурбас ужурлуг бис. Чамдык черлерде ам ындыг болуп: боттарын са шүгүмчүлеп, бүгү-ле четпестерге мининип турза-даа, ажыл-херекти эрги ёзу-биле чорудуп турар. Ындыг арга-биле кымны-даа мегелеп шыдавас. Шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел ажыл-чорудулганы негеп турар. Бир эвес частырыгларны билиңгениниң соонда, оларны этпес болза, ол ак сеткилдиг эвес чоруктуң демдээ. Ажыл-херекти сөс-биле солааны ол болур. Ону шыңгыы, принципиалдыг, партийжи ёзу-биле буруу шавар ужурлуг.

Съездиниң шиитпирлерин боттандырып чорудары — ол дээрге ажылдың стилин болгаш аргаларын экижидери, а херек апарган черге оларны үндезини-биле өскертири, айтырыгларны дүрген болгаш дээштиг шиитпирлээринге кадрларны өөредири, бодунга харысалганы алырынга өөредири болур. Шиитпирлиг, дидим болгаш чаартыкчы хөделиишкиннерден корткан херээ чок. Бир эвес кым-бир кижи частыптар болза, коргунчуг эвес, эштер. Бисте улуг ат-алдарлыг партия, улуг күштүг Совет эрге-чагырга, оларга чоннуң талазындан кончуг улуг бүзүрел бар болганда, кандыг-бир частырыгны эдип ап, келир үеге оон өөрениишкин кылып ап шыдаар бис.

Бистиң ажылывыстың стили саазыннар болгаш протоколдар чогаадырынче угланган эвес, массаларның эгелекчи саналдыг ажыл-чорудулгазын организастаарынче угланган шудургу, ажыл-ишчи болур ужурлуг. Ол чүнүң-даа мурнунда улус ажыл-агыйын эргелеп башкарар органнарга хамааржыр. Олар ажылдың дүжүметсиг аргаларындан дүрген хосталыр ужурлуг. Ол дугайын чүге бөгүн база чугаалаар апарганыл? Чүге дээрге, съезд соонда ёзу барымдаалаар чорук шаптыктап турар. Экижидилгениң эргежок чугулазының дугайында чугаа хөй, а ажыл-херек эвээш. Чер-черге кижилер эртузунга ажыл херек. Райкомнарже болгаш кабинеттерже улусту келдиртпейн, улустуң ажылдап турар черлеринге, айтырыглар, чединиишкиннер болгаш четпес кылдынган чүүлдер көскү черлерже баар херек.

Эде тургузуушкун, ажылдың стилин болгаш аргаларын өскертири эргелеп башкарылганың чүгле үстүкү кезектеринге, партия, совет органнарга болбас ужурлуг. Бүгү-ле багай чүүлдер — оларның ажыл-чорудулгазында четпестерден деп санаар болза, частырыг болур ийик. Чугаалаан чүүл ажылчын, колхозчу, специалист бүрүзүнге, бо залда олуруп турар кижи бүрүзүнге хамааржыр. Ийе, эштер, силерге база.

Станок чанында азы чылда шугумунда туруп турар ажылчында ажылдың бодунуң стили база бар. Ол стильди экижидери дээрге — ажыл-херекке хамаарылгазы экижидери, ажылды шынчы чок кылырын, эреңгейлээрин болдурбазы, карак чаар чоруктан хосталыры болур. Ол чүл дээрге, таакпылаашкынны эвээжедири, хоозун чугааны эвээжедири, ылап-ла ак сеткилдиг, чурумнуг болгаш ажыл-херекке кичээнгейлиг болуру-дур. Ону өске кижиге кылып бээр дээш эвес, бистиң бодувуска, ниити сорулгага, совет кижилер эки чурттазын дээш кылыр ужурлуг бис.

Ниитизи-биле, күш-ажылдың организастаарындан эргелеп башкарылгага чедир, эң-не калбак утка-биле алырга, ажылдың стилин болгаш аргаларын өскертириниң айтырыглары — бөгүн эң чугула черде туруп турар. Бис ол сорулганы шиитпирлээр ужурлуг бис, ынчангаш кандыг-даа нарын болур болза, өске-даа сорулгалар база шиитпирлеттинер апаар.

Дайынче аппар чыдар угланыышкынга удур тайбынның угланыышкыны

Ам, эштер, — делегей херектериниң дугайында. Каш хүн бурунгаар америк конгрессменнер-биле ужурашкаш, оларга чугаалаан чүүлдеримни силерге база чугаалаар боор аазаан кижи мен. Бисте ийи аңгы политика чок. Бисте совет улустуң эрге-ажыктарын илередип база өске-даа бүгү улустарның эрге-ажыктарын өөренип көрүп турар чаңгыс политика бар.

СЭКП-ниң XXVII съездизи амгы делегейниң бүгү удурланышкак чөрүлдээлиниң болгаш бот-боттарындан хамаарылгалыының эң долу сайгарылгазын берген. Оон айтырыгларын шиитпирлээринге чаа бодаашкын, чаартыкчы ёзунуң көрүжү, боо-чепсектерни эндере бүдүрери болгаш шериг техниказының хөгжүлдези эң айыылдыг кес кырында келген деп чүвени медереп билири шуут эргежок чугула апарган. Бис ону барымдаалап турар бис. Оон-биле кады делегей политиказында биске аңгы талазы-биле удурланышкак система кожа туруп турар болгаш тайбыңны камгалап арттырарының уг-шии-биле көөр болза, Каттышкан Штаттар ышкаш шак ындыг херек кырында бар шыңгыы боттуг чүүл удур туруп турар деп чүвени билип турар бис. Оон-биле чергелештир ол чурттуң удуртулгазы мурнуку үелериниң чаңчылдарындан адырлып шыдавас болгаш, бүгү-ле чүүлдерден алгаш көөрге, Совет Эвилелиниң херек кырында бар болуп турарын санга алыр хөңнү чок хевирлиг.

Ынчалзажок ол чорук бисти удур туржуушкундан уштунарының аргаларын дилээринден ойталатпас. Чүге дээрге оон аңгы арга чок. Оон өскези дээрге — ядролуг халапче аппар чыдар боо-чепсекти эндере бүдүрери-дир. Бистиң аажывыс, бистиң шугумувус чүгле бистиң принциптеривистен болгаш моралывыстан эвес, а харын оон аңгы арга чок деп чүвени билип турарывыстан үнүп турар. Парижке-даа, Женевага-даа барганым чылдааны чогум-на ында. Чогум-на ынчангаш Совет Эвилели дыка хөй чугула инициативаларны идип үндүрген. Чогум-на ынчангаш бис Женеваның соонда доп-дораан аңаа чедип алган дугуржулгаларны болгаш кады кылган медеглелдерни практиктиг херектерже шилчидип эгелээн бис.

— Бис ядролуг чазылдырыышкыннарга чаңгыс талалыг мораторийни ийи удаа узадып, ядролуг чазылдырыышкыннарны шуут соксадыр дугайында чугаалажыышкыннарны соңгаарладыышкын чокка эгелээрин саналдаан бис;

— бис Венада болгаш Стокгольмда конференцияларга Барыын чүктүң күзелинге утку барган кайы-кайызынга-даа тааржыр саналдарны киирдивис;

— массалыг узуткаашкынның чепсээн узуткаарының, өске-даа боо-чепсектерни камгалалдың эргежок чугула кызыгаарынга чедир кызырарының тодаргай болгаш билдингир планы киирип турар бистиң январь 15-теги Медеглеливис улуг хемчээлдиг чугула инициатива болуп турар;

— европажыларның ортумак ыракшылдың ракеталарынга хамаарыштыр, а ол ышкаш оператив-тактиктиг ядролуг чепсек талазы-биле дүвүрелин бис өөренип көргеш, Европа зоназынга хамаарыштыр бо талазы-биле кайы-кайызынга тааржыр чүүлдү саналдадывыс;

— Чер ортузу далайдан совет болгаш америк флоттарны кайы-кайызының-даа үндүрерин саналдадывыс;

— XXVII съезд бо бүгү хемчеглерни чүгле деткээн эвес, а харын делегейге айыыл чок чоруктуң бүгүдени бүрүн хаара тудуп турар системазын тургузарының үндезиннерин идип үндүрген.

А ынчаарга Барыын чүкте, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыры, делегей байдалын экижидери олардан база дорт хамааржып турарлар, чүнү канчанганыл? Женева соонда олар боттарын канчаар көргүскенил? Оларның шутуму кандыгыл? Чүнүң-даа мурнунда бис январь 15-теги Медеглелге чогумчалыг харыыны албаан бис. А биске чорудупкан чүве дээрге — херектиң ужурундан чайлаашкын, делегей хөй-ниитизин будалдырып кааптары-биле, кезик-чамдык хемчеглер-биле, ужур-утказы билдинмес аазаашкыннар-биле херекти бузуруп эрттириптериниң семээшкини-дир.

А херек кырында харыы болза, Каттышкан Штаттарның хөделиишкиннери болгаш НАТО-нуң чорудуп турар политиказы ол-дур. Женевага ийи тала ядролуг дайынга, ядролуг чепсекти эндере бүдүреринге-даа дег, тиилекчилер турбас деп чүвеге чөпшээрешкен. Ынчалзажок кажан бис ядролуг курлавырларны кызырарының болгаш узуткаарының бөдүүн база тодаргай, үе-чадалап боттандырар планы саналдаарывыска, бисте «Чок!» деп турар-дыр.

Азы: орустарга бүзүреп болбас, чүге дээрге, олар чер-черге контроль чорударын чөпшээревес болгай деп чеже чыл шуугажып келчиктер. Контрольга чөпшээрешпес. А президент Рейган аңаа харыы кылдыр ядролуг чазылдырыышкыннарны болдурбазын эвес, а ядролуг чепсекти сайзыраңгайжыдарының чорудулгазын «контрольдаарын» саналдап турар-дыр. «Ол дээрге кеземчениң дээди хемчээн дүжүрерин негеп турган кижини ук кеземчени күүседиринге киржир кылдыр дилээни-биле дөмей чүве-дир» деп, бир америк солун ону эрткен хүннерде кончуг тывызык сөглээн болгай.

Бистер аңаа чөпшээрешпээн болгаш чөпшээрешпес-даа бис. Бис айтырыгны мынчаар тургузуп турар бис: чазылдырыышкыннарны болдурбас дугайында бистиң-даа саналывысты, ону контрольдаар дугайында америк саналды-даа чугаалажып көөлүңер. Женевадан америк администрацияда артып калган кара чаңгыс чүве болза, ол дээрге АКШ-тың президентизи биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының аразынга чаа ужуражыышкын дугайында чугаа-соот ышкаштыр. Маңаа кандыг-даа билдинмес чүүлдер турбазын дээш, база катап чугаалаан каайн: мен ындыг ужуражыышкынны чорудары дээш туржуп турар мен. Ол ужуражыышкынны кылырынга бистер кандыг-даа баш бурунгаар негелделер идип үндүрбейн турар бис. Ынчалза-даа ук ужуражыышкын президент-биле бистиң дугуржуп алган чүүлдүвүске дүүштүр эрткен турарын, а чогум-на: ол ужуражыышкын бурунгаар базым болган турарын, тодаргайлаарга, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының херээзинге практиктиг түңнелдерни берген турарын күзеп турар бис.

База бир чүүл. Бир эвес Женевага турган байдал хевээр артар, ам шыны-биле чугаалаарга, ук байдал катап тургустунган турар болза, ук ужуражыышкын болдунар. Чүү боор турар-дыр, көрүңер даан. Бистиң күрүневистиң адынга янзы-бүрү хоп-мегелер-биле болгаш дорамчылаашкыннар-биле долдунган антисоветтиг кампания АКШ-ка Женеваның соонда дораан-на чаа күш-биле калбарып үнду.

Оон соонда оон-даа шыңгыы чүүлдер эгеледи: Совет Эвилели Нью-Йоркта болуунуң дипломаттарының санының 40 хуузун кызырзын деп негеп турар-дыр. Крымның эриктеринге америк эскадра кестүп келди — дээди эрге-чагыргаларның чөпшээрели-биле ол аңаа чорааның чажырбайн турарлар-дыр. Американың күчү-шыдалын көөргедир, ол чүнү-даа канчап шыдаар дээрзин көргүзер дээш Ливияже халдаашкынны база кылды. Бистиң мораторийивистиң хуусаазының доостурунуң бүдүүзүнде Невадага күчүлүг ядролуг чазылдырыышкынны кара өжегээр өнчүк-чөңгээлиг сорулга-биле кылдылар. А мен чүгле чаңгыс, ынчалзажок шынап-ла негелделиг айтырыгны — ядролуг чазылдырыышкыннарның дугайында айтырыгның талазы-биле соңгаарладыышкын чок ужуражыышкынны кылырын саналдаарымга, чаңгыс-даа хонмаанда: «Хей!» деп чугаалаан мындыг-дыр.

Нервизи кошкак кижилер-биле чугаалажып турар бис деп, Вашингтонда ынчаар бодап турарлар ирги бе? Адааннөөрейлиг оон кылган кижилер ышкаш ам ынчаар хөделип болур деп санап турарлары ол чүве бе? Женеваның ёзузун АКШ-та ынчаар билип турарлары ол чүве бе? Эгелээн совет-америк чугаалажыышкыннарны дайын сорулгаларын боттандырарын чажырарынга ажыглап турарын бисти көрбейн турар деп бодап турарлары ол чүве бе? Чайгаар-ла баш иштинге мындыг бодал кирип кээр-дир: чаа совет-америк ужуражыышкынны Вашингтонда кандыг утказыг, кандыг бодалдыг кылдыр көрүп турарлары?

А Барыын Европада кандыгыл? Европаның хөй-ниитизиниң-даа, хөй-хөй чазактарының-даа күзээшкиннеринге уткуштур кылган бистиң саналдарывыска харыы кылдыр, ында ам мынчаар чугаалажып турар-дыр: америк ракеталарны Европадан үндүрүп болбас, чүге дээрге Совет Эвилелиниң аңаа боо-чепсээ хөй болгай. Ынчалзажок аңаа боо-чепсектиг-даа, чепсектиг күштериниң-даа база-ла кызырарын бистиң январьдагы Медеглеливисте ак-кара чокка саналдаан болгай.

Өске чүүлдү база чугаалажып турар: АКШ ракеталарын океан ындынче кежирер болгай, а Москва оларын чүгле ыя ол Сибирьже аппарып алыр, оортан катап экпеп белени-биле болгаш дүргени-биле тургузуп ап болур-дур. Кызырган ракеталарны кайы-даа черже чайладып аппаарын эвес, а узуткап чок кылырын ССРЭ саналдап турарын ол душта билбээн хевирлиг болуп эрттирип турарлар-дыр. Ниитизи-биле алырга, сөс кырында — тайбың деп турар, а херек кырында — ракеталарындан салдынмайн турар. Бо талазы-биле Англияда-даа, харын ол ышкаш Францияда-даа шыңгыы чугаа чок-тур.

А «стратегтиг камгалал инициативазынга» хамаарылганы ап көрүңер даан. Барыын Европаның чазактары-даа, улуг хөреңгитеннери-даа янзы-бүрү сылдаглар-биле ол өлүмнүг планче улам-на улуу-биле хаара тыртынып турар болгаш ындыг янзы чаа, улам-на ондактыг эң тере чепсеглениишкиниң киржикчилери болу берип турарлар-дыр.

Адактың соолунде, эң-не боттуг деп болур чүүл болза, АКШ болуунуң «сылдыс дайыннарының» программазын бүрүн долузу-биле боттандырып чорудуп турары-дыр. Ол дээрге — ядролуг эвес болгаш камгалал программазы-дыр дээр янзылыг кылдыр президент бадыткап турар. Ынчаарга ол төлевилелдиң удуртукчузу генерал космос чепсээ Чер кырынга дайзыны канчаар узуткаарын нептеределгейни-биле хөөреп, а АКШ-тың шериг министри ук чепсекке ядролуг октааашкыннар кирип турарын бадыткап турар-дыр.

Дорту-биле чугаалап каайн. Бир эвес орта угаан-сарыылга чөрүштүр АКШ ол угланыышкынындан салдынмас болза, космоска тургузары мырыңай албан эвес бүзүрелдиг харыыны тып алыр бис. Бистер амгы үениң эртемниниң болдунар аргаларын, боттарывыстың хууда болдунар аргаларывысты эки билир бис. АКШ кылып аптар, а бистер кылып ап шыдавас кандыг-даа ындыг чүве турбас. Ынчалзажок бис ындыг шилилгеге удур бис, чепсеглениишкиннериниң хөй-хоозун америк логиказынга удур бис. Космостуң согугжу боо-чепсээн хоруур чорук биске — ол дээрге хожудап каарындан коргарының айтырыы эвес, а харысалгалыг чоруктуң айтырыы-дыр.

Маңаа холбаштыр дараазында чүүлдү чугаалап каар бодай-дыр мен: ССРЭ-биле харылзааларны аладгалдыг бодалдарга, хоозун кордаашкыннарга үндезилеп тургузарындан ойталаарының үези келген. Эң-не айыылдыг шак ындыг хоозун кордалдарның бирээзи чүл дээр болза, Совет Эвилелиниң тайбың бодалдарын болгаш тайбың кыйгырыгларын кошкаяның демдээ кылдыр көрүп турар чорук болур. Ынчангаш мындыг: боо-чепсекти эндере бүдүрери-биле бистиң чылчывас үзүп шыдавас, космостан бисти ап шыдавас, технологияга бисти ажып шыдавас. Ол ораалдажыышкыннардан эки чүү-даа үнмес.

Төп Комитетке кээп турар хөй санныг чагааларда алырга, бистиң эвээш эвес кижилеривисти мындыг айтырыг дүвүредип турар: Барыын чүк тайбың дугайында чулчуруушкуннарга база үреглел чок хоозун чугаалажыышкыннарга чагдынып алгаш, бистиң четтигип шыдавайн баарывыс ындыг шураашкынны чепсеглениишкиннерге кылыптастар ирги бе? Ындыг чүве болбас деп, бүзүредип болур мен, эштер. Сөстер биле ажыл-херектиң аразында ылгалды бис тудуп көрүп турар бис. Совет Эвилели политиказын херек кырында боттуг факторларның бүгү тулгашкын түңнүн барымдаалап тургузуп турар. Хенергедииге гаварыштырар чорукка алыспас бис. Кандыг-даа семээшкинге харылаан шыдаар дээрзин Совет күрүне чаңгыс удаа эвес көргүзүп келген. Бир эвес херек апаар болза, бо таварылгада-даа болур-чогуруу-биле харылаар. XXVII съездиниң бижээни айыыл чок чоруктан улуг чүүлге семевейн турар бис, ынчалзажок оон эвээшке база чөпшээрешпес бис.

Дайын чок болгаш боо-чепсек чок тайбынче бурунгаарлаашкынның бистиң программаны боттандырарын кым-даа эки асфальтылыг орукка «Жигулиниң» амыр маңнаазы ышкаш кылдыр ынчаар маназан болбайн аан. Үр болгаш күжениишкинниг демисел негеттинип турар. Чүгле чаарлыышкын эвес, харын-даа совет-америк харылзааларга экижиишкин безин тодаргай бөлүктерге таарышпайн турар. Женеваның соолунде өзүмнери билдинип үнүп эгелээн делегей байдалының экижиишкинин үзер дээш, олар кандыг-даа сылдагны дилеп турарлар. Ынчаарга олар кымнарыл дээрзин бүгү делегей билир. Ол дээрге дайындан ажык-кончаа тывары-биле холбашкан, эрге-чагырганың үстүкү эшелоннарынче бодунуң төлээлекчилерин чорудуп база аңаа шынчызы-биле албан эрттирген соонда оларны оон дедир хүлээп ап турар шериг-үлетпүр комплекизинге кирип турар кижилер-дир. Ол дээрге чепсеглениишкиннерни эндере бүдүрериден база удур туржуушкундан миллиард-миллиард ажык-кончаа-биле байып ап турар кижилер-дир.

Ядролуг дайынга удур демиселге кол-кол угланыышкыннарны бистер съездиге тодаргайлаан бис. Ынчангаш хажык чок, быжыг туруштуг хөделир бис. Бистиң аргаларывыс улуг.

Мындыг өндүр чаагай херекке бистиң шынчы өңнүктеривис — социалистиг чурттар. Оларның мурнунга бистиң харысалгавыс онза улуг. Ол гаш социализмниң салым-чолу дээш ол харысалга ниити. Келир үениң стратегиязын болгаш тайбыңның эрге-ажыктарынга принципиалдыг базым бүрүзүн дугурушпушаан, тайбың политиказын бистерниң кады чорудуп турарывыс дыка чугула чүүл болур.

Делегей ниитилежилгезиниң хөй кезии, оларның аразында каяа-даа каттышпаан чурттарының, «үшкү делегейниң» күрүнелери болгаш улустары, капиталистиг чурттарның ажылчы чону тайбыңны камгалаары дээш туржуп турар.

Бистер — Парижтиң-даа болгаш Женеваның-даа угланыышкынын камгалап, уламчылаары дээш туржуп турар бис. Ынчангаш бистер кымның-даа күткүзүнге алыспас-даа бис база «соок дайынның» катап кывыскан одаанче кывар чүүлдү тергелээндир октавас-даа бис. Ядролуг чүс чылда политика-биле ойнап болбас.

Бүгү чурттарның ажылчы улустарының угаан-медерелинге, бодунуң кижилерниң шиңниг бодалдарынга, бот-камгалалдың улам улгаткан сагыш салыышкынынга, политиктиг ажылдакчыларның болгаш партияларның, оларның иштинде НАТО чурттарының-даа чаа боттуг байдалдарны угаап билиринге идегээр апаар бис.

А боттарывыска: тайбың дээш демиселдиң чединиишкинниг болурун хандырарының кол фронтузу — социалистиг ниитилелди улам сайзыраңгайжыдар талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээринче дээрзин бистер доктаамал билип чоруур ужурлуг бис. Бистиң улус ажыл-агыйывыстың байдалы, эртемни болгаш техниканы хөгжүдери, экономиканы шынар талазы-биле эде тургузары. Совет күрүнениң угаан-бодал, интеллектуалдыг, мөзү-шынар күчү-шыдалын улгаттырары тодарадыкчы чүүл ол болур. Келдээзин алырга, херек болза, бистиң кижи бүрүзүнүң ажылындан хамааржып турар. Биргээр чугаалаарга, күштүг, кадык экономика тайбың политиказынга чединиишкинни хандырар. Ынчангаш чогум-на ону даштыкы политиканың иштики политика-биле холбаазы кылдыр санап турар.

Эштер! Амыдырал бистиң мурнувуска эң чугула дээш айтырыгларны дорт салып турар, ынчангаш бистер үениң ол негелдезинге харыыны бээр-даа ужурлуг бис. Оон черле былдап болбас.

СЭКП Төп Комитединден, чазактан, бүгү улустан кандыг-даа күштү үндүрерин ол негеп кээр болза, съездиниң шиитпирлерин боттандырар ужурлуг. Бистиң ажыл-чорудулгавыстың программазы тодаргай, келир үеже угланган болгаш боттаныр-даа ужурлуг. В. И. Лениниң өөредиин ёзугаар алырга, ону күүседир төлээде, «хары үеде, үстүнден болгаш адаандан-даа эгелээр херек». Бир эвес бистер шуптувус харыылга — ТК-дан эгелээш партия эге организациязынга чедир, чазактан эгелээш бригадазынга чедир, министрден эгелээш ажылчынга, колхозчуга, албан хаакчыга чедир, чүгле мынчаар эгелээн таварылгада практиктиг ажылга чединиишкинни чедип ап болур. Кижи бүрүзү кылыр ужурлуг чүүлдү кылыр, ак сеткил-биле, бүгү күжүн үндүрүп турган, кылыр ужурлуг. Чурттап турарывыс үениң шыңгыызы, патриотизмни болгаш хамааты хүлээлгени. Ада-чурттуң амгы болгаш келир үези дээш, социализмниң болгаш тайбыңның хензээ дээш харысалганы угаап билир чорук мынчаар кылырын хүлээндирип турар-дыр.

Төп Комитеттиң болгаш чазактың оларга партия съезди кандыг харысалгазы сонгааныын билип турарын силерге бүзүредирин күзеп тур мен, эштер.

М. С. Горбачевтуң түңнелинде чугаалааны болза: бистиң улуувуске таваржып турган канчаар-даа аажок улуг сорулгалар кажан-даа хөй-ниитиниң улуг идуралыышкынының үезинде шиитпирлеттинип турган. Бистиң төөгүвүстүң бүгү-ле шыңгыы чаартылгаларының үелеринде ындыг боор турган. Ынчангаш бөгүн партия хамыктың мурнунда, эштер, силерни, массаларның ажылчы аңгызы, оон бедик угаан-медерелин, сагылга-чурумнуг болгаш харысалгалыг чоруун, политиктиг болгаш профессионал дуржулгазын, ол сорулгалар кандыг-даа нарын болза, салдынган ол сорулгаларны чедип алырынче ажылчы чонну организастап база сырый каттыштырып шыдаар оон аргаларын кыйгырып турар. Ол кыйгырыг деткимчени алган турар дээрзинге чигзиниг турбас. Чурттуң ажылчы чону бистиң төрээн чуртувус улам-на байлак болгаш күчүлүг турзун дээш бүгү чүүлдерни кылыр.

Силерге шуптунарга бо улуг ажылга чединиишкиннерни, «ачаа-авалар» күш-ажылчы үлезин, быжыг кадыкшылды, өг-бүлелериңерге чаагай чорукту, амыдыралга бүгү-ле өөрүшкүлүг, эки чүүлдерни күзеп тур мен.

(Эш М. С. Горбачевтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлээдиг алгыш часкаашкыны чаңгыс эвес удаа үзе кирип турган.)

(СЭТА).

Янзы-бүрү медээлер

КАТТЫШКАН ҮНҮҮШКҮН

Самагалдайның Культура бажыңының «Калдак-Хамар» агиткультбригада (удуртукчузу Е. Допуй), библиотека ажылдакчылары, ол ышкаш чечен чогаал каттыжыышкынының кежигүннери О. Шынаага, Ү. Шынаага, Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң Сарыг-Сеп сүт-бараан фермазынга чорааннар.

Чон-биле ужуражыышкын үезинде оюн-концертти көргүзүп, каттыжыышкынның кежигүннери боттарының шүлүктерин номчааннар.

Концерт номерлеринге С. Товуу цирк көргүзүглерин, ыраажылар А. Дангыт, Е. Донгувай, уран номчулгага К. Чимит олар эң идепкейлиг киришкеннер. Концерт соонда чаа таңныларны аныяктарга өөреткен, хөглүг, солун таңныы кежээзи үр-ле уламчылаан.

М. ТИРЧИН,
Тес-Хем район.

СОЛУН ЭРТКЕН

Чоннуң дыштанылгазын чон организастаар, солун хемчеглерни организастап эрттирериче онза кичээнгейни салып турар бис.

Ол хүн Культура бажыңынга чон хөй чыылган. Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң харыысалгалыг секретары аныяк чогаалчы Александр Даржай номчукчулар-биле ужурашкан. Аныяк чогаалчының чогаал ажылының дугайын М. Монгуш таныштырган.

Чоннуң аас чогаалы мээртинмес эртине байлак дээрзин, ону чогаалдарга чогумчалыг ажыглаарының чугулазын аныяк чогаалчы чугаалап турган. Тыва литературада шүлүк чогаалының дугайында солун лекцияны номчаан болгаш номчукчуларның дилээ ёзугаар боттарының шүлүктерин номчаан.

К. ХОВАЛЫГ,
«Коммунизмче орук» совхозта партком секретары.
Өвүр район.

ОЙНАП-ХӨГЛЕДИВИС

Кызылдың башкы училищезинге ажык эжиктер хүнүн эрттирген. Ол хүн училищеге хоорайның школаларының 9, 10 классчылары хөй кижи чыглып келгилээннер.

Бо хүнге белеткелди баш бурунгаар чорудуп, школаларның четпээннер салбырының 3 «а» бөлүү организастыын көргүскен. Хоорайның школаларынга барып, чалалгаларны бижип, чарлалдарны асаан. Училищеге чыглып келген аалчыларга кайы-чаар өөренип, хостуг үеңнакты эрттирип турарывыс дугайын чугаалап таныштырган бис, аалчылар кабинеттер-биле база танышканнар. Хана солуннар делгелгези болган.

Ажык эжиктер хүнүнүң түңнелинде концертти көргүскен бис, шуптувус ойнап-хөгледивис.

НОМЧУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Л. Б. Чадамба Бай-Тайга районнуң албан организация черлеринге, коллективтерге ужуражылгаларны эрттирген.

Районда «Мөңгүлек» чечен чогаал каттыжыышкынының кежигүннери-биле база ужурашкан.

Ужуражылга үезинде номчукчулар тыва дыл кырында үнген номнар көдээде ном садыгларында ховар, чедишпейн турарын, тыва тоолдарның баштайгы үндүрүлгелериниң тывылбазын болгаш классиктиг чечен чогаалдарның чамдык очулгаларын үндүрериниң дугайында айтырыгны Ном үндүрер черниң удуртукчуларынга тургузарын чогаалчыдан дилээннер.

Ол ышкаш тыва дыл кичээлдеринге ажыглаар тыва чогаалчыларның портреттери чок болуп турарын башкылар база айтырыгга чугаалааннар.

К. ЧҮЛДҮМ.

КАДЫК ЧААГАЙ ӨССҮННЕР

Аныяк-өскенни бедик культуралыг, эртем-билиглиг, амыдыралга идепкейлиг туруштуг, бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижилер кылдыр кижизидип өстүрери—чугула сорулгаларның бирээзи болуп турары кымга-даа билдингир. Эргижиң артыышкыннары-биле, багай чаңчылдар-биле чаныш-сыныш чок демисежири ёзулуг культурлуг кижилериниң база онзагай талазы болур деп санаар апаар.

Школачылар ортузунга арагага болгаш алкоголизмге удур демиселди канчаар чорударының дугайында айтырыгны найысылал Кызылдың башкылары болгаш улуг өөредилге ажылдакчылары тускай хуралга чугаалашканнар. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң Кызыл хоорай организациязының даргазы Л. С. Новикова арагалаар чоруктуң хоразын айыттыышаан, арагалаашкынга удур демиселге башкыларның ролю кайы хире улуг болурунга ол доктааган. Чоп, хөй-ниити, ада-иелер ортузунга школа коллективтери, башкылар бо талазы-биле, шынап-ла, кескү ажылдарны чорудуп болур болгаш кылыр-даа ужурлуглар. Араганың хоразы чүгле ажылга шаптыктап турарында эвес, ол келир үениң чаш салгалынга, чаш организмге онза багай салдарлыг. Арагалаар чоруктуң уржуундан угаан-медерели четпес чаштар төрүттүнүп болур-дур.

Хоорайның башкыларының бо хуралын чорудар мурнунда чамдык школаларга анкета кылгаш, ооң түңнелин үндүрген. Бо улуг ажылды арага ишпес чорук дээш демиселдиң хоорай эки тура организациязының ажылдакчылары Л. С. Новикова, О. А. Успенская олар чорутканнар. Анкетага мындыг айтырыгларны салган турган: 1. Араганы кажан ижип эгелээниң. 2. Кая, кандыг таварылгада ишкениң. 3. Арага хоран деп чүвени билип турар бе.

Ындыг айтырыгларлыг анкетаны 4, 8, 10 классчыларга тараткан. Ооң түңнелинде өөреникчилериниң 40 хуузу араганы ада-иези-биле кады чаа чылда азы төрүттүнген хүнүнде, аммааның айыткан болган. Анкетага харыылааннарның 40 хуузу арага — хоран деп билээн. Анкетага харыылаан өөреникчилериниң 10 хуузу араганы биниин культурлуг ижип болур дигеннер.

Бо айтырыгларга харыыларны алгаш көөрге, ада-иелер уруглар кижизидер талазы-биле ажылга чамдык таарымча чок чүүлдерни кылып тургулаарлар-дыр. Хензиг дамдыдан чүү үнүп болурул, оон улаштыр кандыг байдалга чедирери, арага кадыкшылга кайы хире хоралыгыл деп чүвени бодаар ужурлуг турганнар. Бо болгаш өске-даа айтырыглар дугайын хуралга сайгарып чугаалашкаш эки.

Арага-биле демиселдиң дугайын, араганың чаш организмге хоралыын, ылангыя херээженнерге багай салдарлыын тускай чижектерге үндезилеп, республиканың улуг психиатры В. В. Подкорытов ол-ла хуралга таныштырган. Үжен бир иштиниң аныяк кижилер араганы хөйнү ижип турар болгаш анаа хоранналыы турарынын-даа чамдык фактылары бар болган.

Хуралга болган илеткелдерни дыңнааш, арагалаар чорук-биле демиселди уруглар ортузунга канчаар чорударын, кичээлдерге ажыглап болгу дег бүгү аргаларын ажыглаарын чугула деп санаан.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чаңгыс хүннүң айтырыы эвес, узун хуусаалыг ажыл. Ону кижи бүрүзү, коллектив бүрүзү шыңгыы чорудар ужурлуг. Бо ажылга школа башкылары эң-не идепкейлиг болуру албан. Олар чүгле ада-иелер, чон ортузунга бо ажылды калбартырындан аңгыда, школага, кичээлдерге план ёзугаар тускай утпаныышкынның ажылдарын чорудары чугула.

Школачылар ортузунга арагалаашкын дугайында айтырыгны чугаалажып көргени, анкетаны чорутканы, ону түңнээни моон соңгаар ол ажылды чогумчалыг чорударынга дуза болуру чугаажок.

К. САГДЫ.

КӨРҮЛДЕ ЭРТКЕН

Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының 70 чылы болур оюнга болгаш Тайбыңның бүгү-делегей чылынга турааскаадып Сүт-Хөл районнуң башкылар коллективтериниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң бирги көрүлдези районнуң Культура бажыңынга чоокта чаа болуп эрткен.

Районнуң 9 школазындан ниитизи-биле 400 чүс ажыг бот-тывынгыр артист уран талантызын чонга бараалгаткан.

Бора-Тайга ортумак школазының башкылар коллективи көрүлдениң негелдезинге дүүштүр бедик идейлиг, солун утка-шынарлыг концертти көргүскеш, бирги черни алган.

Ол ышкаш Алдан-Маадыр ортумак школазының башкылары шырак белеткелдиг, организастыг болуп, ийиги черни ээлээн. Кара-Чыраа ортумак школазының коллективи көрүлдеге үшкү черже үнген.

Көрүлдениң тиилекчилерин хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Башкыларның уран чүүл көрүлдези организастыг, эки эрткен.

Б. ОНДАР.

ТАЙБЫҢ ЧУРТТААР

«Бистиң мурнувуста удур кымдаа, кажан-даа күш деге турган чүве чедип ап чорбаан...»

Дайын чокта чурттаттынмас апарган бе?
Тайбың чуртталп олуртунмас болган ол бе?
Каргыс тере «хуюу» кажан сиирттинер,
Кара сагыш кажан черже чиде бээрил?

Кижи-биле кижи домей болза-даа чок.
Химиренчиг ожээнзирек кайын кээрил?
Амыдырал деңнел-шинээн байлаашыттайн,
Аймак чоннуң чаагай чоруун экижиттейн,
Аны-дуңма найыралды быжыттайн,
Атом-бомба бүдүргенниң херээ чүдел?

Амылыгны чалбыыштаптар өрттетпейн,
Ажык-байлак, тудуг-суурлар хуюктавайн,
Аалдажып, уйгүп-киржип, дуэлажып,
Амыр тайбың чурттап орза канчап баарыл?
Күчү-күштү дайын-биле шенешпейн,
Хуп-шак бүрү ажыл-биле чарышса чүл?

Агаар, черге, октаргайга, далайларга
Аразажып, чаагай херек бүдүрзе чүл?
Айны болгаш сылдыстарны шинчип, чиндип,
Амыдырал албешиилинин бодаза чүл?

Эртенгиниң шолбанынга барып четкеш,
Эртинезин бистиң черге өстүрзе чүл?
Чазый кижи хирин билбес — аштадым дээр,
Чарык десни дуву билбес — уруңар дээр.

Чаазырак кеди билбес — чепсек-ле дээр,
Чагырыкчы угаан билбес — күш-ле күш дээр.
АКШ-тың рейганчы чызааи чери
Аңаа домей тейи-биле ыштаар четкен.

Аңаа бүрүн күткүткеннер дыңнаңарам,
Аңаа шуут-ла бердингеннер билиңерем,
Эрткен төөгү оруктарын бодаңарам!
Эмин эрткен кандыг төңчү көрген ийик?

Алыс шынны ашкан чүве турган эвес,
Аас хүннүг, ак-көк дээрлиг тиилел келген.
Айтырыгда алым чок деп кордаваңар,
Амгы үе буруудаткан шииткели-дир!
Аңаа харын чүгле чаңгыс—дайын чепсээ
Ажыглавас, бүдүрбес-даа, тайбың чурттаар!

О. СУВАКПИТ.

ТВ

АПРЕЛЬ 10-ДА —

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Буратинонуң хелгелгези. 9.15 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 10.15 — «Дивертисмент». Фильм-концерт. 10.40 —«Ажыл аайы-биле». Док. телефильм. 11.05—11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Бүгүдеге эге билиглер». Уруглаарга бойдуска камныг хамааржылганы кижизидериниң дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 15.05 — Шыдыраа школазы. 15.40 — Л. Кассильдиң маадырлары экранда. «Синегория». Уран-чечен фильм. 17.05 — О. Сулейменов. «Чээрби беш чыл болгаш түңнел сөс». 17.30 — «...Ол алды харлыг болгаш оон улуг назы». 18.15 — «Сөглээш сөс, керткен ыяш». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Танышпас чүүл-биле ужуражылыышкын». Эртем-тайылбырлыг фильм. «Вега» телевилел дугайында. 20.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Муслим Магомаев ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерттиң уламчызы. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—«Бакка ынак силер бе?». Док. фильм. 8.35; 9.35—А. А. Фадеев. «Аныяк гвардия». 9.05; 12.35 —Испан дыл. 10.05 —КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Американың Каттышкан Штаттары. 10.35; 11.45 —Бойдус эртеми. 4 класс. Хөрзүн болгаш ону камгалаары. 10.55 — «Выборг». Док. телефильм. 11.15 — Аваның школазы. 12.05 —Музыка. 1 класс. Симфония оркестриниң херекселдери. 13.05 — Төөгүнүң арынары. «Немец пролетариаттың баштыңчызы». Эрнст Тельманның төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болганынга. 13.50 — «Василий болгаш Василиса». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 — «Үш банан». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Реформаның оруктарында». СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле Кызыл хоорайның школаларының партия организацияларының ажылы. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Теледээлер. 19.30— «Азия тевү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!». «Бистиң цирк». 20.20 — Ритмиг гимнастика. 20.50 — «Күзелдеп кижилер». Док. телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35—22.45 — «Рафферти». Үш сериалыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ.

ААЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Өвүр болгаш Мөңгүн-Тайга районнарының ажыл-ишчилери аразында социалистиг чарыштыг. Эрткен чылдың түңнелдерин үндүрүп, ажыл-иштиң арга-дуржулганы-даа солушкан. Мөңгүн-Тайга районнуң күш-ажылчы коллективтериниң төлээлери бо чылдың январьда бистиң районга кээп, бүдүрүлге организацияларынга болгаш малчын кодааннарга барып, арга-дуржулга солушкулгазын кылгаш барганнар. Өвүрнүң партия болгаш комсомол райкомнарының төлээлери Мөңгүн-Тайга районга барып, кожаларының ажыл-ижи болгаш амыдырал-чуртталгазы-б и л е танышкаш келгеннер.

Ол эш хуунуң эки чаңчылдарын уламчылап, мөңгүн-тайгажыларның спортчулары дыштаныр хүннерде Хандагайтыга аалдап чораан. Спортчу маргылдааларның программазында хөл шыдыраа, стол теннизи, волейбол болгаш хүреш кирип турган. Бүдүн хүн уламчылаан спортчу маргылдааларның түңнелинде шыдыраага болгаш стол теннизинге эр-даа, херээжен-даа улустуң командаларындан аалчылар эки белеткелдиин көргүзүп, тиилелгелерни чедип алганнар. Хөл бөмбүүнге маргылдаа чиик демиселге эрткен. Спорттуң бо хевиринге эр улустуң командаларындан өвүржүлер тиилээн, херээженнерниң командаларындан аалчылар арга-дуржулгазының бедиин болгаш артык күштүүн көргүскеннер.

Деңзи аайы-биле болган хүреш маргылдаазынга Өвүрнүң төлээлери Андрей Семис, Валерий Очур-оол, Мөңгүн-Тайганың мөгелери Виктор Хүлер-оол, Борис Доржу олар тиилекчи болганнар. Маргылдааның түңнелинде 32 эң шыырак мөге тыва хүрешке күжүн шенешкеннер. Маңаа Өвүрнүң төлээзи, спорт мастери Андрей Семис удурланыкчыларындан артык күштүүн, арга-дуржулгалыын көргүзүп шүүлгеп, аалчыларның аныяк мөгези Виктор Хүлер-оол ужуурлешкен. Судьялар түңнелин үндүрүп кээрге, командалар аайы-биле аалчылар тиилекчи болганнар. Мындыг спортчу маргылдаалар чайын Мөңгүн-Тайга районнуң төвүнге база болур.

М. ДАНЗЫН,
Хандагайты суур.

·СПОРТ·СПОРТ·СПОРТ·

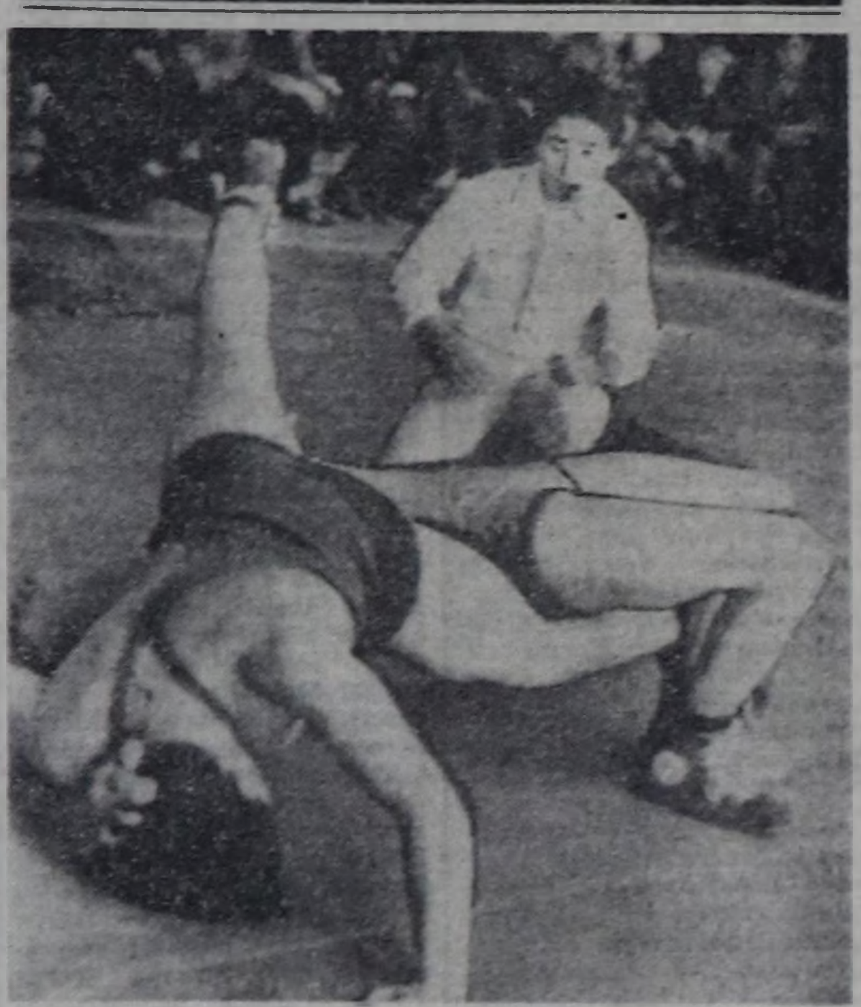

«Республиканың «Трудовые резервы» спорт ниитилели профессионал-техниктиг өөредилге системазында сургуулдарның күш-дамыр кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле чамдык тодаргай ажылдарны чорудуп, спортчу маргылдааларны сөөлгү үеде доктаамал эрттирип турар апарган. Кышкы үеде хаакка маңнаарының, хоккейлээриниң база хостуг хүрештиң, стол теннизиниң, волейболдуң, баскетболдуң секцияларын училищелерде график ёзугаар эртип турар. Кызылдың № 1, 4 профессионал-техниктиг училищелериниң сургуулдары бо чылын эрткен хаак маргылдааларынга идепкейлиг киржип, шаңналдыг черлерни удаа-дараа ээлээн. Ол командалардан чамдык спортчулар республикадан дашкаар маргылдааларга киржип, спортчу мергежилин бедидип турар.

Хостуг хүреш — училищелерде спорттуң эң массалыг хевирлериниң бирээзи апарган. Ол талазы-биле чыл санында команда болгаш хууда бирги черлер дээш маргылдаалар Кызылга эртип келген. Маңаа № 1, 4 база Ак-Довурактың № 3, Балгазынның № 2 училищелериниң мөгелери доктаамал киржип, «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң хостуг хүреш талазы-биле шилиндек командазының составында кирип турар.

1986 чылда ук ниитилелдиң

команда болгаш хууда деңзи аайы-биле бирги чери дээш хостуг хүреш маргылдаазы эрткен суббота, воскресенье хүннеринде № 4 ортумак профессионал-техниктиг училищениң спорт залынга эрткен. Аңаа Кызылдың № 1, 4, 11 училищелеринден база Балгазынның, Ак-Довурактың, Чадаананың, Шагаан-Арыгның болгаш Ак-Туруттуң профтехучилищелеринден ниитизи-биле 98 мөге киришкен. Бо маргылдааның түңнелинде республикада сураглыг мөгелерниң бирээзи Александр Монгуш болгаш Олег Доржу оларның белеткээни № 4 профтехучилищениң командазы бирги черни бүзүрелдиг-биле ээлээш, шилчиир кубокту, вымпелди база өртектиг белектерни чаалап алган. Ук команданың составындан Аркадий Сарыг-оол, Орлан Кыспай, Артур Кызыл-оол, Тас Мерген олар бо удаада эки хүрешкеш, боттарының деңзилеринге тус-тузунда бирги черни ээлээннер. 62 килограмм чедир деңзилиг спортчуларның аразындан ол-ла училищениң сургуулу Шолбан Ондар аргаларны чараш, олимпийлиг кылыры-биле ылгалып, удурланыкчыларын арыг октап турган. Түңнелинде тиилекчилерниң одуруунче кирген. Ол аныяк мөге эрткен чылын Россия Федерациязының «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң бирги чери дээш Черкесск хоорайга болган маргылдаага эки хүрешкеш, бодунуң деңзизинге чемпион атты чедип ап, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидаттың нормазын күүседкен. Ооң чаңгыс командазы эки спорт мастеринге кандидат Альберт Лишкин Грозный, Черкесск хоорайларга эрткен маргылдааларга кызымак хүрежип, шаңналдыг черлерни ээлээш, бо хүннерде Гродно хоорайда бүгү-эвилел чергелиг маргылдаада багай эвес киржип турар.

Ак-Довурактың № 3 училищезиниң мөгези Фидель Хамаганов бо удаада 74 килограмм чедир деңзилиг спортчуларның аразынга бирги черни ээлээр аргалыг болган. 82, 90 килограмм чедир деңзилиг мөгелерден Балгазынның № 2 училищезиниң сургуулдары Сергей Огородников биле Павел Шерстов олар тус-тузунда бирги шаңналдарны чаалап алганнар.

«Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң удуртукчулары, хөй-ниити тренерлер бо маргылдааны эрттирериче баш удур сагыш салып, ону организастыг чорутканы.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: хүреш үезинде; № 4 училищениң аныяк мөгелери тренерлери-биле.
Авторнуң фотолары.

БАГ КАГАРЫ—СОЛУН ОЮН

Баг кагары (городки) — тыва чоннуң шагдан бээр ойнап келген солун оюннарының бирээзи. Ол бистиң чуртта база нептереңгей. ССРЭ-ниң спорт мастери деп хүндүлүг атты база тыпсып турар. Борта хөй кижилер киржип, команда аайы-биле үстүп алгаш ойнаар. Кижилериниң холунун оккур, күштүүнден, часпас кагарындан оюнунуң чедиишкиннииг түңнелдери хамааржыр. Бо оюнну сөөлгү үеде Ак-Довурак хоорайда массалыы-биле ойнап эгелээнин өөрүнчүг. Ийи-үш чыл мурнунда чүгле улуг байырлалдар хүннеринде эрттирип, орта ээзэш санныг командалар киржип турган болза, ам байдал өске. Бо чылын эрткилээн маргылдааларга 10 ажыг командалар киржип, орта ойнаар улуг-биче кижилерниң саны көвүдээн.

Кыш үделгезинде болган маргылдаага 9 команда киришкен. Мурнуңда болуп турган маргылдааларга чемпионнап турган, мурнакчы тудуг бригадири Виктор Савылдың командазындан аңгыда, арыгдал фабриказында үүрмектеп-сорттаар комплекстен Анатолий Күжүгет, Кара-оол Салчак, транспорт цегинден Марш-оол Ооржак олар чедиишкинниг киржип, ойнаар херекселдерин боттары кылып алгаш келген болганнар. Олар хостуг үезинде боттары ойнап, аразында маргылдааларны чорудуп турарлар.

Оюн херекселдерин көрүп турарымга ыштан эвес боорга, ойначыларның бирээзинден ону сонуургап айтырдым.

— Садыгларда бо оюннуң херекселдери бар эвес. Спорттуң бо хевиринге улуг шүүделиг спортчу херекселдер-даа херек чок чүве ийин. Ону ойнаарынга деңгин шөл, доорбаштар болгаш мергелер херек. Бистер мергелерни ажыглал чок ооң кабельден, а доорбаштар кылдыр шоодайлаан дыг дүгүнүң аксын даараар хендириниң ээзин ажыглап турар бис—деп, ол харыылады.

Шынап-ла, садыгларда бо оюнну ойнаар херекселдер чок, ооң фигураларын (доорбаштарын) тускай чурум ёзугаар тургузуп бээр билир кижилер санныг.

Алдан чылдар үезинде чүгле районга эвес, а республика чергелиг маргылдааларны городкиге эрттирип турган. Аңаа Кызыл-Мажалыктың командазы каш чыл улаштыр республика чемпиону болуп келген. Ам бо солун оюннуң чер-черде сайзыраңгай турары хомуданыг.

Бедүүн херекселдерин ажыглап турганш, хөй кижи ойнаар болур бо оюнну республикага сайзырадыг болурунуң аргазы бар. Хамык ужур — эки организастаарында деп бодаар мен.

Х. МОНГУШ,
Кызыл-Мажалык суур.

ЧАРЛААЛДАР

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүлели экскурсоводтарның, туристи бөлүктериниң удуртукчуларының курузунга өөренир күзелдиг кижилерни чыып турар. Курска өөренирин күзээн кижилер чөвүлелдиң даргазының адынга билдириишкинни киирер, билиинин дугайында документини, 3х4 см хемчээлдиг 2 фото-чурукту, № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазын чорудар ужурлуг. Билдириишкинни апрель 20-ге чедир хүлээп алыр. Өөредилге 1986 чылдың апрель 23-те эгелээр. Кичээлдерни среда санында-ла 18-тен 20 шакка чедир, субботаларда— 9.00 шактан хүндүскүнүн 14 шакка чедир «Мөңгүлек» гостиницаның бажыңынга эрттирер. Өөренири дээш 20 рубль төлээр. Өөренир хуусаазы — 3 ай.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕЗИ: Кызыл, Кочетов кудумчузу, № 1, кабинет 106, телефон № 2-51-76.

Тываның хөгжүм-шии театрының апрельде РЕПЕРТУАРЫ

10. В. Белов. «АРЫГ СУГ КЫРЫНДА» 2 кезектиг драма. Эгелээри 19 шак 30 мин.

12. Р. Погодин. «КӨК КААРГАН» 2 кезектиг фантастиктиг тоогу. Эгелээри 10 шакта.

12. В. Тендряков. «КЕЗЕМЧЕ» 2 кезектиг драма. Эгелээри 19 шак 30 мин.

17. Р. Погодин. «КӨК КААРГАН» 2 кезектиг фантастиктиг тоогу. Эгелээри 10 шакта.

18. А. Гельман. «ЗИНУЛЬЯ» 2 кезектиг драма. Эгелээри 19 шак 30 мин.

19. Ч. Айтматов. «ХҮННҮҢ ДУРТУ ЧҮС ЧЫЛ АЖЫГ» Романны 2 кезектиг кылдыр сценажытканы. Эгелээри 19 шак 30 мин.

20. Р. Погодин. «КӨК КААРГАН» 2 кезектиг фантастиктиг тоогу. Эгелээри 10 шакта.

20. С. Тока. «ДӨҢГҮР-ООЛ» 2 кезектиг шии. Эгелээри 19 шак 30 мин.

24. Е. Мухин, Г. Пастушенко. «ЧҮРЕКТИҢ ТУРАСКААЛЫ»

Москваның Гнесиннер аттыг хөгжүм училищезиниң доозукчуларының концерти. Эгелээри 19 шак 30 мин.

27. Е. Мухин, Г. Пастушенко. «АРЖААН» Эгелээри 12 шакта.

Театрның кассалары хүнүнге 10 шактан 19 шак 30 минутага чедир ажылдап турар.

Агаар

Республикага кожер булуттаар, хүндүс чамдык черлерге быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 5 — 10, чамдык районнарга 12—18 градус соор. Хүндүс 5 — 10 градус чылыыр, чамдык районнарга 0—5 градус соор.

Кызылга бүрген, агзыр. Хаттың хүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 6—8 градус соор, хүндүс 6 — 8 градус чылыыр.

Кино

АПРЕЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Пять минут страха» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария, Мирабелла» 9.30, 11.00, «Гибель «Апполонии» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Встретимся в метро» 15.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Поклонись до земли» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Личное дело судьи Ивановой» 18.00, 20.00 шактарда.

Кызылдың № 11 профтехучилищезинге ада-иелерниң ниити хуралы апрель 12-де 13 шакта болуруп ышкадып тур.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериның 2-12-45 солуң келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3270.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00609

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 11 пятница № 88 (13088)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

КУЙБЫШЕВ ОБЛАСТЫҢ ПАРТИЯ АКТИВИ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Апрель 9-та Куйбышев областың партия активи-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ужуражыышкыны болган.

Чыылганнар мурнунга М. С. Горбачев чүве чугаалаан.

МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев апрель 9-та хүнүң нийги чартыында Куйбышевтен Москважe чорупкан.

Аэродромга ону СЭКП Куйбышев обкомунуң бирги секретары Е. Ф. Муравьев, партияның Куйбышев обкомунуң бюро кежигүннери, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары үдээннер.

* * *

Москвага аэродромга М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. И. Воротников, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, өске-даа эштер уткуп алган.

(СЭТА).

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААРЫНГА БЕЛЕН

КУЙБЫШЕВ (СЭТА). Куйбышев хоорайның болгаш областың ажылчы чоннары-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ужуражыышкыны үш хүн уламчылаан. Заводтар болгаш фабрикалар цехтеринге, кудумчуларга ажык болгаш ажыл-херекчи беседалар болган. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин тодаргай херектерже дүргени-биле шилчидери, бодалдарның энергиязын практиктиг хөделиишкиннериниң энергиязынче шилчидери — чурттуң эң улуг үлетпүр районунуң ажылчы чоннарының сеткил-хөөнү ындыг.

М. С. Горбачев станок тудуунуң каттыжыышкынының ажылчыннарынга апрель 9-та барып чораан. Бүдүрүлге черин чаартырының, делегей үлегерлерин ажып турар дециелдиг станок-автоматтар, бүдүрүлгениң эде тургустунуушкун кезектерин бүдүрүп үндүрериниң дугайында, ажылчыннарның күш-ажылының болгаш амыдыралының социал-амыдырал байдалдарының дугайында чугаа боор турган. Беседа үезинде оларның хөй кезин ажылчын аңгының чаа ёзу-биле ажылдаарынга белениң, совет ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дугайында партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге тодаргай ажыл-херектер-биле харылап турарын демдеглээннер. ВАЗ-тыларның социал-амыдырал тудугларынга бо чылын дөрттен эвээш эвес хостуг хүннерин ажылдап бээр дээн эгелекчи саналы улуг сонуургалды болдурган.

ВАЗ-чылар эки херекти бодап үндүргеннер база ону станок тудугжуларының деткип турары база эки деп, М. С. Горбачев чугаалаан.

Чап-чаа эптеп кылган агрегаттарның бирээзиниң таарыштырылгазын аныяк инженер-шиинчилекчи Сергей Захаров кылып турар.

Партияның XXVII съездизи чедип алган чүүлүнге оожургавас болурунга өөредип турар деп, ол санап турар. Ам чаа-ла эптеп каан янзы-бүрү ажыглаар саналга программа башкарылгалыг станок чаңчынга туруп алгаш, кайы хире кайгамчык техниканы кылып турар-дыр бис деп мактанысанчыг. Ынчалза-даа бөгү-ле чүве кылдынган деп бодаар болзуңза, дораан-на хожудай бээр сен деп чүвеге бүзүрээр мен. Чуртта, бүдүрүлге бүрүзүнде, ажылдаар чер бүрүзүнде съезд соонда дүргедей берген эле тургузуушкун — эргежок чугула болуушкун. А ол кижи бүрү билип, кол чүве ам-даа мурнуунда деп бүзүрей бергенде эгелээр.

29 харлыг Сергей Захаров чедип алган чүүлдү шүгүмчүлекчи ёзу-биле үнелеп көөрүн өөренип алган. Школа соонда каттыжыышкынга келгеш, ВАЗ-тың техучилищезинге кирип алган. Токарь мергежилинге өөренип алгаш, билдингир мастер болу берген. Ынчалза-даа аңаа ол доктаавааан.

Куйбышевтиң политехниктиг институдунга кирип алган. Институтту дооскаш, бодунуң хандыкшый бергени бүдүрүлгеге келген. Каттыжыышкынның марказын салган эң эки техниканы бөлүү-биле бүдүрериниң шиңгээдип алырынга киришкен.

Съездиниң шиитпирлери ажылдаар чер бүрүзүнге четкенинге бүзүрээр мен. Ол кол чүүл. Чаартылганы эде тургузуушкунну дүргедедиринге улустуң эгелекчи саналы каттышкан деп, инженер чугаалады.

Цехтериниң бирээзиниң бир кезиин каттыжыышкын кожаларынга берип каан. Ында бодунуң продукциязын Ортаакы Волганың станок тудуунуң заводу көргүзүп турар. Оларның аразында коллективтиң хууcаа бетинде белеткеп кылганы болбаазырадып кылыр ийи төп бар. Ындыг хүлээлгени волгажылар партия съездизинге алдар болдуруп алган болгаш ону күүседип кээннер.

Ол станоктар чүгле эки кылдынган продукция эвес. Бүдүрүлгениң улам-на бедик деңнелге автоматчыдарынга, кижилер чок технологияны организастаарынга эргежок чугула дөртку салгалдың техниказы ол болур.

Тольятти хоорайның ажылчы чоннары-биле ужуражыышкынга М. С. Горбачевтуң чугаазы ажылчыннарның сагыш-сеткилинге таарышканының дугайын станок тудугжулары беседа үезинде чугаалап турганнар.

Кижи бүрүзү боду түңнел кылыр деп, цех мастери С. Г. Малахаев чугаалаан. Бир эвес бистиң станоктарывыс тергиин эки болур болза, өске бүгү чүүлдер: машиналар-даа, приборлар-даа, бараннар-даа шупту эки болур деп, мен бодум хуумда санаар мен. Бистиң шуптувуска чугааның ажык болгаш бүзүрелдиг аяны таарышкан. Партия ажылчын кижи бүрүзү-биле чугаалажып турар деп херекти ынчаар билип турар мен. Кижи бүрүзү аңаа харылап турар.

Станок тудугжулары-биле ужурашканының соонда, М. С. Горбачев Куйбышевтиң «Кызыл сылдыс» фабриказынга чораан. Поволжьеде эң хоочун бүдүрүлгелерниң бирээзи болур ол фабрика херээженнерниң болгаш бичии уругларының хевин бүдүрүп үндүрүп турар. Мында улус ажылдап билир, ынчалза-даа күзээни ышкаш үргүлчү болбайн турар. Амгы үеде фабрикада байдал нарын, марттың онаалдазын, а ооң биле кады бирги кварталдың онаалдазын күүсетпээн. Херектиң ужуру чүдел? Бүдүрүлге черинге болган чугаа аңаа харыны берип турар.

М. С. Горбачев: Силерниң ышкаш ындыг фабрикаларга дециээрге силерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чүге 20 хуу куду лааны?

В. Ромашихин (каттыжыышкынның чиңгине директору): Бис техникага кончуг таарышпас цехтерлиг бис. Механизация хожудап калган...

М. С. Горбачев: Кажан директор ынчаар чугаалап турда, ол кончуг багай. Кандыг-даа байдалда айтырыгны шиитпирлээриниң оруктарын ол тывар ужурлуг.

З. Комарова (бижикчылар бригадири): Бисте аныяктар ызырыммайн турар, чурттаар бажыңнары чедишпес. Бо столдан ыравайн, мен 34 чыл иштинде ажылдап келген мен. А аныяктар ийи-үш чыл болгаш чоруй баар.

М. С. Горбачев: А силерниң эки даараныл билир деп чугаалаар турар.

З. Комарова: Ийе, бистиң кылыгларывыс магазиннерге үр болбас. Биске чаңгыс-даа хомудал чок. Пөс-таавыжылар биске эки, амгы үениң, янзы-бүрү өңгүр, чараш пөсту бээри биске херек.

М. С. Горбачев: Чүл, пөс черле багай бе?

Л. Еперина (белеткел цехиниң начальниги): Шынары чок пөстер, ылаңгыя плащ кылыр пөстер кончуг хөй. Өңүнүң-даа, кылганының-даа талазы-биле. Берге чүве мындыг: дааранычыларның курстандарты пөс-таавыжыларның курстандартынга дүүшпейн турар. Ийиги-үшкү сорттуң пөстериниң бирги сорттуң кылыгларын даараар-дыр бис. Ынчангаш анаагызындан ийи-үш катап хөй күш-ажылды чарыгдап турар бис.

М. С. Горбачев: Пөс-таавыжыларга негелде кылыр херек. Амдыызында бис силерден аа турар бис, ынчалза-даа чартык чыл болганда, эде тургустунуп албас болзуңарза, бо пөс биске херек чок диңер. Дааранычы кажан-даа чогаадыкчы кижи деп чүвени утпаңар, улустуң сонуургалынга билдилиг харылап чораан. Ынчалза-даа силерниң чугаалап турар айтырыыңар чеп болбайн. Кижи бүрүзү шудуңар, өрү тырттынар херек. Силер-даа, пөс-таавыжылар-даа. Хандырылгачылар-биле эки харылзааларны, ажыл-ишчи харылзааларны тудар ужурлуг. Холбаалыг бүдүрүлгелер-биле кады ажылдаар апаар. Экилеринге четтирдим дээр, оларга чагаа бижиир, ол дугайын солун дамчыштыр чугаалаар. А бир эвес холбаалыг бүдүрүлгелер багай ажылдап турар болза, бөлүнүң делегациязын чорудар, оларны багай шынар дээш шүгүмчүлээр херек. Силерниң сагыш човаашкыныңар билдингир. Силер ажыл-херек дээш сагыш човап турар болганыңарда, ол экижиир.

Бодундан продукцияның шынары дээш хармысалгазын дүжүрбейн, даараныкчылар пөстүң куду шынарлыы дээш чөптүү-биле хомудап турарлар. Эрткен чылын олар хандырыкчыларга 1 миллион 254 муң рубльге продукцияны эгидип бергеннер. Ленинградтың Тельман аттыг чуга шекпен бүдүрер комбинады кончуг хөй багай пөсту берип турар.

Хлеска таарышпас продукцияны бүдүреринге үндүрген күш-ажыл кончуг хомудалчыг — чүрек саргыыр-дыр деп, коллективтиң бодалын бижикчы Т. Шишова илереткен.

Татьяна Викторовна — аныяк коммунист. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң соонда ажылдап турган чеди өөрү-биле кады партияга кирген. Фабриканың партия организациязынга немелде болган — идепкейлиг, бодунга болгаш өскелерге негелделиг улус немешкен. Ажылчын күжү чедишпейн турда, олар аңаа олурбайн, элээн каш холушкак мергежилдерин шиңгээдип алганнар.

Фабрика шөлүнге база бир беседа болган. Аңаа чүгле ол бүдүрүлгениң ажылдакчылары эвес, харын хоорайның кожа районнарының чурттакчылары чыглып келген. Оларның сестериниден партияның удуртулгазын деткип турары, ажылчын аңгы-биле ак сеткилдиг болгаш ажык чугаа дээш өөрүп четтиришкин дыңналып турган.

Бис фабрика-биле таныжып, силерниң продукцияңарны көрдүвүс, шекелде цегинге чордувус. Эки модельдер бар-дыр. Аяныг кылып билир-дир силер. Ол кончуг эки. Эң чугула участоктарның бирээзиниң — дааранылга үлетпүрүнүң продукциязынга чемелээшкиннер хөй. Фабрикага удавас чаа техника-даа, чаа шугумнар-даа турунтарынга бүзүрээр мен деп, М. С. Горбачев чугаалаан.

Силерниң кылган чүүлүнер дээш, силерге четтирдим деп чугаалаарын күзедим. Силерге чемелелдер кылып турарын база өөренип көөр херек. Эң ылаңгыя олар садып алыкчылардан боор турар болза. Силер боттарыңар садып алыкчылар болгай силер. Болуңарның продукцияңар дээш эвес, өске магазинге баргаш, силер база көрүп, бо таарыжыр, бо таарышпас-тыр деп, чемелелдерни база кылып турар силер. Силерниң продукцияңар-биле база ындыг. Силерниң профессияңар чымыштыг. Силерниң кылып турар чүүлүнерин улус хүнүң-не көрүп турар. Ынчангаш ажылды экижидер херек. Садып алган чүүлү таарымчалыг болзун, садып алган чүүл кижиниң сеткил-хөөнүн көдүрүп турзун дээш. Ооң ындай эптиг болзун дээш. Ниитизи-биле дааранычыларга оларның шынарны немей экижидерин күзеп каар-дыр мен. Шынар — эң кол чүүл. Ол бүгүдеге хамааржыр дааранычыларга-даа, идик дааракчыларынга-даа, амыдырал техниказын кылып турарларга-даа. Чоннуң херeглел бараан-нарын бүдүрүп турар бүгү кижилерге. Боттарыңарның сорулгаларыңарны шиитпирлеп, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын дыка бедидип шыдаар силер дээрзинге ынанып тур бис.

Силерге бүгү-ле эки чүүлдерни күзедим.

А. БЕЛИКОВ.
Б. БЕЛЯКОВ.
Б. ГРИЦЕНКО.
Н. ЖЕЛЕЗНОВ.
СЭТА-ның тускай корр.

ШТАБ ХУРАЛЫ

Дүүн В. И. Ленинниң тургускан хүнүнден бээр 116 чыл болган оюнга тураскааткан коммунистиг субботникти эрттирериниң талазы-биле республиканың субботник штавының ээлчеглиг хуралы болуп эрткен. Ол хуралга Чөөн-Хемчик болгаш Эрзин районнарның субботник штабтарының даргалары Ф. Г. Баранов болгаш Х. С. Караоолдуң субботникти эрттирериниң белеткел ажылдарының чорув турарының талазы-биле информацияларын дыңнаан.

Чадаана хоорайга болгаш Чөөн-Хемчик районунуң суурларынга апрель 19-та болуур «кызыл суббота» хүнүнде 12300 хире кижи ажылдаар. Оларның барык чартык кезии боттарының ажылдаар турушталынга ажылдап турар. Бүдүрүлгелерде, ажыл-агыйларда, албан черлеринде, организацияларда тургустунган субботник штабтарының баштайгы санаашкыннарын ёзугаар ол хүн 178 муң рубльге бараан продукциязы, ооң иштинде 1700 рубльге улустуң херeглел бараан-нарын бүдүрер. Тудугжулар 14.400 рубльдиң ажылын бүдүрер, а чолаачылар улуг ажыл-агыйының 1900 тонна янзы-бүрү чүъгүн сөөртүр, 80 ажыг кижи боттарының камнап алганы кывар-чаар материалдары, чиг эт болгаш электроэнергиязы-биле ажылдаарлар. Механизаторлар 1100 гектар черниң шыгын базырар, хову-шөлдерже 460 тонна органиктиг чемишчидилгени сөөртүп төгер. Районнуң ажыл-ишчилери өске-даа хөй ажылдарны субботник хүнүнде кылып чоруткаш, ол нийти беш чылдың фондузунче 12500 рубльдан шилчидер.

Эрзин районунда база күш-ажылчы байырлал хүнүнге белеткел ажылдары дооступ турар. Бо районга субботник хүнүнде 2900 кижи ажылдаар. Олардан 1639 кижи совхозтарның ажыл-ишчилери. Совхозтар ажылчыннары ол хүн мал кажаалары, кодааннар арыглап аштаар, оларның септелгезин кылдынга ажылдап хүнзээрлер, кодээ суурларның чурттакчылары оларга дуза кадып келирлер. Эрзинчилер ол хүн ниитизи-биле 10700 рубльдиң ажылын бүдүрер. ооң 5340 рубльдан беш чыл фондузунче шилчидер.

Бистиң корр.

Апрель 19 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ БЕЛЕТКЕЛ-БИЛЕ

Москвачыларның эгелээшкини-биле бүгү чуртка эртирер ленинчи коммунистиг субботникке белеткелдиг Күш-ажылдың Кызыл туг орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыннары бүгү талалыг чоруп турар.

Күш-ажылдың байырлалынга совхозтан 500 ажыг кижи киржир. Ооң иштинде 250 кижи боттарының ажылдаар турушталынга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарлар. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткиш аа, организастыг ажылдааш, 2800 рубль түңнүг ажылды кылыр. Ажылдап алган түңден 700 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерин ажылчыннар шиитпирлээннер.

Совхозтуң Ишкин салбырының ажыл-ишчилеринден 121 кижи Чаңгыс-Шиви-же үш километр дурттуг, кадыр-берт черде машина оруун аштаар. Кызыл-тайгажылар Инек-Даштың тарылга шөлүнче аргыжар ийи көвүрүгнү септээр суггарылга буталарының достерин аштаар, сай-даштарны төгерлер.

Кара-чыраажылар Өлениниң хойжу бригадазының чамдык кыштагларын электрижилер сорулга-биле 150 чудукту чонар, оңгарларны казып, чагыларны тургузар. Оон ыңай Кызыл-Тайга белиниң оруктарын аштаар, дескилээр. Совхозтуң девискээринде суурларның чаагайжыдылгазын чорудар, өшкү кыргылдазынга, кыштаглар септелгезинге ажылдаар.

Совхозта субботник хүнүнде ажылдаар машина-техниканы четчелеп, хынамчалыг белеткеп турар.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл району.

КОЛЛЕКТИВ БҮРҮЗҮ, КИЖИ БҮРҮЗҮ

Өвүр районунуң «Коммунизмче орук» совхозунуң ажыл-ишчилери «кызыл субботага» тураскааткан хуралдарны эртирген болгаш апрель 19-та коллектив бүрүзү, кижи бүрүзү субботникче үнүп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээннер.

Совхоз директору Э. А. Ондар удурткан штаб күш-ажыл байырлалының хүнүнде тус-тус коллективтериниң, ажыл-ишчилерниң кылыр ажылының хемчээлин тодараткан. Малчын бригадалар ол хүн кыштагларын септээр, тайгадан ыяш сөөртүр, өдек белер. Совхозтуң тускай эртемниглери, контора аппараты ногаа шыгжаар склад тудар. Чамдык малчыннар, тудугжулар бир хөй кажаазын тударын хүлээнген. Бедик бүдүрүкчүлүг эки шынарлыг өске-даа ажылдарны совхозтуң ажыл-ишчилери кылыр.

Совхозтан шупту 358 кижи субботникке киржир болгаш боттарының ол хүн ажылдаар акшазындан 740 рубльди ол нийти беш чылдың фондузунче шилчидер.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге күш-ажылчы харыывыс кылдыр субботникте бир демниг шалыпчы ёзу-биле ажылдаар бис.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Өвүр районунуң «Коммунизмче орук» совхозунда партком секретары.

«Х Улуг хурал» совхозтуң Оттук-Даш сүт-бараан фермазының ажылчыннары бо хүннерде аразында социалистиг чарышты улам калбарткан.

Оларның аразындан мурнакчы саанчы, коммунист Дарый Молдурушку 1968 чылдан бээр саанчылап эгелээн.

— Инектеривис ам-даа төрүүр. Амдыызында чээрби беш инек саар мен. Бо чылдың бирги кварталында 6 тонна ажыг сүттү сагдым — деп, ол чугаалаар болду.

Саанчы Дарый Сатовна эрткен чылда база чедиишкинниг ажылдаан. Оттук-Даш сүт-бараан фермазының саанчылары, ажылчыннары он нийги беш чылда шалыпчы ажылдаарының чарыжын калбартып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ИДЕПКЕЙИН КӨДҮРҮП ТУРГАШ...

Он нийги беш чыл дургузунда кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпилерин ийиден хөй катап улгаттырары, эътти, сүттү болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин оранчок бедидери көрдүнген. Ол талазы-биле Дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйында кандыг хемчеглер алдынып турарын база чүнү кылза чогуурун ооң директору А. В. Порожневский-биле бистиң корреспондентивис чугаалашкан.

— Анатолий Владимирович, партияның XXVII съездизиниң ол негелдезинге дүүштүр дүргедээшкинниг ёзу-биле ажылдаарын силерниң ажыл-агыйыңарга хамаарыштыр канчаар билип турар силер?

— Бистиң ажыл-агыйның коллективи бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны ажыл-херек кырынга боттандырар дээш чаа ёзу-биле каш дакпыр күженишкинниг ажылдаар. Ам коллективтиң ажыл-ишчилери бүгү-ле чүүлдерге боттарының хамаарылгазын эде тургузарын чедип алыр дээш ажылдап турар бис. Ол талазы-биле кылза чогуур ажылдар ам-даа хөй-даа болза, чамдык хемчеглерни боттандырганывыстың түңнелинде, бо беш чылды багай эвес эгеледивис. Бирги кварталда мал ажылдыгларывыс эът, сүт бүдүрериниң болгаш оларны күрүнеге садарының планнарын ажыр күүсеткеннер. Чижээлээрге, 100 тонна сүт садарын 170.5 хуу, 330 тонна сүт садарын 134 хуу кылдыр күүсеткен. Ол дээрге эрткен чылдың ол үезинде турганынга деңнээрге, 70 тонна эътти болгаш 70 тонна сүттү хөйнү сатканы ол. Малчыннар амгы үеде күрүнеге эът садарының чартык чыл планын апрельде күүседиптерин шиитпирлээн ажылдап турарлар. Ынчалза-даа ол чедишкиннерге оожургавайн, күш-ажылчы базымывысты оон-даа дүргедедир дээш ажылдап турар бис.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында бир инектен 2704 кг сүт саап алдынган, а бо беш чылдың төнчүзүнге чедир ол көргүзүгнү 2700 кг чедирер сорулгалыг бис. Ону чедип алырынга ажыл-херекти чаа ёзу-биле организастаары, эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдары, кижилерниң бот-идепкейин чаа ёзу-биле көдүрери негеттинип турар. Черле ынчаш, ажыл-агый сүттен улуг орулганы ап турар. Чижээлээрге, ооң мурнунда чылда 170 муң рубль арыг орулганы алган болза, 1985 чылда ол көргүзүг 324 муң рубль четкен. Ам кижилер боттарының болгаш эш-өөрүнүң кылып турар ажылын шынгызы-биле үнелеп көөр ап алган болгаш оон-даа хөйнү кылып болур дээрзин биле бергеннер. Ынчангаш немелде продукцияны артык чарыгдалдар үндүрбейн, бар курлавырларны чеп ажылдап тургаш, бүдүрүп алыы болдунар апаар.

Мал ажылының талазы-биле коллективтерден манаа төп сүт-бараан фермазын (бригадири С. М. Тимеев) адаары күзенчи. Ферманың эрткен кварталда саткан сүдүнүн 93 хуу бирги сорттуг болган. Коллектив сөөлгү үеде чыл санында көргүзүүн бедидип орар. Ол эрткен чылдың түңнелдери-биле республиканың сүт-бараан фермаларының аразынга тиилекчи болган. Аңаа ферманың саанчыларының, кадарчыларының ажыл-амыдыралынче сагыш салыышкынны улгаттырганы болгаш хол-биле кылыр ажылдарны механизастап, кижилерниң күш-ажылын чиигеткени улуг рольду ойнаан. Ол ышкаш ында эргелеп башкарылганың экижээни база ажыктыг болган. Ферма келир чылын коллективтиг керээ ёзугаар ажылдаарынче шилчир. Ол чорук ооң сүт бүдүрүлгезинге моон-даа эки түңнелдерин бээр. Коллективтиг керээ ёзугаар ажылдаарының дуржулгазы бисте бар. Ам ону бо ферманы болгаш малчын кодан бүрүзүн депшилгелиг аргаже шилчидеринге ажыглаар бис.

Дүргедээшкин-үениң негелдези

— Хову ажылдарының талазы-биле чаа чүүлдер чүл?

— Бо чазын 1000 гектар черге тарылганы интенсивтиг технология ёзугаар чорудар. Аңаа белеткелдер ажылдары бо хүннерде дооступ турар. Шөлдү шинчилээш, документизин тургускан. Ол шөлге тарыыр кызыл-тас үрезинин бүрүн белеткээн. Аңаа № 3 бригаданың (бригадири А. Ф. Горбанюк) механизаторлары ажылдап чаңнаар. Механизаторлар, тускай эртемниглер ол талазы-биле өөредилгени эрткеш, шылгалдаларны тутканнар. Бригада кежигүннери ам хову турлаанга чеде берген, агрегаттар комплектилээрин чорудуп турар. Он нийги беш чылдың төнчүзүнге чедир интенсивтиг технология ёзугаар тарылга чорударын чоорту калбартырын планнаан бис.

— Кандыг-даа ажылдарны чорударынга эң кол болгаш шиитпирлиг фактор кижи болгай...

— Ийе, кижи бүрүзү бодунуң туружунга чаартыкчы ёзу-биле, харысалгалыг ажылдаар кылдыр ажылды эде тургузары — бо үениң негелдези. Кижи бүрүзү, коллектив бүрүзү болуунуң хүлээлгезин ак сеткилдиг болгаш шынчы күүседир ужурлуг. Бисте партком болгаш профэвилел комитеди ол талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып турар. Ажыл-агыйның тускай эртемниглери партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр хууда чогаадыкчы планнарны тургузуп турарлар. Чижээлээрге, чоокта чаа эртемен техчөвүлел хуралынга кол энергетиктиң болгаш агрономнуң хууда чогаадыкчы планнарын бадылаан.

Кижилер аразында шуут багай кижи чок. Бир эвес кым-бир кижи хууда хүлээлгезин күүсетпейн турар болза, ол болуунуң мурнунда улуг харысалганы чедир билбейн турар кижи-дир. Ынчангаш кижилерниң кижизидилгезинче, билиг-мергежилин бедидеринче кичээнгейни күштелдирип турар бис. Каш хонук бурунгаар мал ажылдыгларының зоовет өөредилгези доозулган. Тускай комиссия оларга шылгалдаларны эрттирген. Аңаа ферма коллективтеринден чеди саанчы бирги класстың, ... саанчы ийиги класстың мастери аттарны бадыткаан. Чолаачылардан 12 кижи мергежилин бедидери-биле өөренип турар. МТМ-де үжен кижи кежээки курстарда комбайнерге өөренип турар. Оларның өөредилгезин июльда доозар — күскү дүжүт ажаалдазынга улуг күш биске немежир.

Чамдык хемчеглерни ап турзувусса-даа, кадрлар-биле ажыл бисте чогуур деңнелде эвес дээрзин миннир херек. Бисте бүдүрүлгениң мурнакчылары ам-даа эвээш. Бир инектен чылда үш муң килограммдан хөй сүт саап ап турар саанчы чүгле чаңгыс, чүс хойдан-на чүс ажыг хураган ап турар малчын база чаңгыс. Ылаңгыя хөй ажылы бистиңде эң-не хожудап турар. Хойдан эът, дүк, чаш төл ап турарывыс кончуг куду. Бо хүннерге чедир ажыл-агый чүс баш хойга онаалтыр ортумаа-биле 75 хураганы деңгүп-ле алган. Ол байдалдан дүргеп уштунары-биле ажыл-агыйның мал ажылының талазы-биле тускай эртемниглери хемчеглерни ажылдап кылган. Ам кодан бүрүзүнүң технологтуг картазын тургузуп турар. Ында малчын бүрүзүнүң кожер үелерин, малын кыргылдарын, чугударын дээш өске-даа ажылдарны технология ёзугаар бижип, санап кзан болур. Моон соңгаар ол ёзугаар ажылдаар.

— Анатолий Владимирович, силерниң ажыл-агыйыңарның онзагай чүүлү — эртемниг нептередири дээрзи билдингир.

— Тываның Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязы адырлар айыы-биле чаа шинчилелдерниң дуржулгазын биске эрттиргеш, ооң соонда республиканың өске ажыл-агыйларынче дамчыдар. Амгы үеде мыйыстыг бода малдың симменталь уксаазының талазы-биле ажылды чорудуп турар бис. Ооң бирги салгалын өстүрдүвүс. Оларның сүткүрү амгы инектеривистен 20—25 хуу бедик.

Оон аңгыда туристтиң малдың сүткүр чоруун бедидеринге ажыктыын барымдаалааш, ону тарыыр шөлдериниң хемчээлин бо чылын улгаттырган бис. Келир кышка курлавырлай ооң 2000 тонна дүжүдүн алыр арга биске тургустунар. Инектерниң рационунга бүдүн кыш дургузунда үзүктелдирбейн бээринге ол четчир.

— Салдынган улуг, харысалгалыг сорулгаларны боттандырарынга удуртукчу кижиниң ролюнуң дугайында бодуңарның хууда дуржулгаңар, бодалдарыңар кандыгыл?

— Удуртукчу кижи бодунуң ажыл-агыйының чүгле бо хүнде ажыл-амыдыралын бодаары-биле кызыгаарлаттынмас, а бурунгаар көрүп ажылдаары чугула. Бодунуң ажыл-агыйының келир үезин ол билир, оон-биле кады хүнүң негелдезин ол кончуг эки медерел билген турар ужурлуг. Ону боттандырып чорударынга коллектив кежигүннерин, тускай эртемниглерни эвилеңнээр, бүгү күштү мөөңнээр, коллективтен хоорук болбас херек.

Дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының коллективи планнарны кандыг-даа чигапишкин, эде көрүүшкүн чокка, харык чокка долдур болгаш ажыр күүседиринче бодунуң ажыл-херээн углап турар. Бөгүн ажыл-агыйны эрги арга-биле удуп-башкарары канчап-даа болдунмас.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин-амыдыралга

КОЛ ФОНДУЛАРНЫ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫГЛААР

Партияның XXVII съездизи кодээ ажыл-агыйының мурнунга ол ийиги беш чылда улуг сорулгаларны салган. Мал, чер ажылының продуктулуун, оон ажыктыын, орулгалыын бедидер, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге колхозтарда болгаш совхозтарда долузу-биле ажыглаттынмайн турар курлавырларны ажыглалче киирери база оон-даа өске.

Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдер айтырыгларны шиитпирлээрде, кадрларның мурнунга партияның салган ээлеглиг сорулгаларының бирээзи болур бүдүрүлге күүзүн — кол фондуларны улам долу, ажыктыг кылдыр ажыглаары болгаш оларның бээримчезин көвүдедири.

Партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политтиг илеткелинге М. С. Горбачев мынча деп демдеглээн: «Чугаа болза, организастыг-экономиктиг болгаш социал-психологтуг фактылар, тургустунган бүдүрүлге күчүлериниң эң ийи ажыглаарыны, күш-ажылга идиг бээриниң дээштиниң бедидеринин, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну быжыглаарыны, ажыл-агыйжы эвес чорукту ажып эртериниң дугайында боол турар. Курлавырлар бистиң боттарывыстың холдарывыста бар, сонуургалдыг, ээ ёзу-биле ажыглаар болза, олар бедик бериишчен берип болур».

Өвүр районнуң агроүлетпүр комплекизинде хамааржып турар совхозтарның бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыглап турарын борта чижек кылдыр ап көрээлиңер. Эрткен беш чылда районнуң совхозтары боттарының күжү-биле ажыл-агый аргазы-биле 5213 муң рубль капитал салыышкынны шиңгээдип алганнар. Оон иштинде 3852 муң рубль капитал салыышкынны бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыглалче киирерин ундурген.

Партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының ачызында, ол-ла беш чылда совхозтар 1151 муң рубль түңнүг бедик бүдүрүкчүлүг чаа техниканы, дериг-херекселдерни садып алганнар. Он бирги беш чылда совхозтарның кол фондулары 15 млн. 722 муң рубль четкен азы 1980 чылда турганы-биле деңнээрге 45.3 хуу өскен. Бир совхоз ажылчынынга онаaштыр алырга 10235 рубльдиң кол фондулары онаажып турар. Ол оңгу беш чылда турганындан 3193 рубль көвүдээн. Совхозтарда быжыглаттынган кодээ ажыл-агыйг ажыглаардыг 100 га черге онаaштыр алырга 6614 рубль кол фондулар онаажыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, он бирги беш чылда совхозтарның материал-техниктиг баазазы улам быжыгып, бедик бүдүрүкчүлүг чаа техника, дериг-херекселдер-биле четчелеттинип келген болгаш күчү-шыдалы улгаткан.

Ол хире улуг күчү-шыдалды кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг, бүдүрүктүлүг чоруун бедидеринге районнуң совхозтары канчаар ажыглап келгеннерил? Анализтерден алгаш көөрге, 1985 чылда совхозтар бир рубль түңнүг кол фондуларга онаaштыр алырга, 18 көпеектиң эгидиишкинин алганнар. Көргүзүт канчаар-даа ажок ундуу болуп турар. Совхозтар аайы-биле алырга, бир рубль кол фондуларга онаaштыр эгидиишкин мындыг: «Ак-Чыраа» —7 көпеек, «Торгалыг»— 19, «Кызыл тук»—21, «Коммунизмче орук»— 23 көпеек болуп турар.

Совхозтарда кол фондуларның ажыглалы чүге кудуку деңнелде туруп турарыл? Оон чылдагааны чүдел?

Совхозтар чыл санында машина-трактор парктарының бүдүрүкчүлүг ажыглалын чедип ап шыдавайн турарлар. Кайы-даа ажыл-агыйда тускай системажыттынган техниктиг ажаалдаaның, агар болгаш капитал септелгелерниң план-графиктери тургустунмаан. Инженер-техниктиг ажылдакчылар ону ашаа ийиги черге-ниң айтырыы кылдыр көрүп, боттарының кылыр ажурлуг албан-хүлээлгелеринче ханылап кирбээн. Оон түңнелинде автомашина азы трактор үрелбээ шаанда ажылдап чоруп-ла турар, ону беш удур техниктиг ажаалдаaга тургузар, сезиниг кезектерин солуур, дыңзыдыышкыннарны кылыр дээн ышкаш профилактиктиг ажылдарны кылбас. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылга ындыг ээ-харысалга чок чорууындан, кайы-даа ажыл-агыйда техниканың янзы-бүрү үрелиишкиннерден ажыл чок аааа турар чоруу көвүдээн. Мону 1986 чылдың январь айда совхозтарга чоруткан хыналда дорт херечилеп турар. Ол үеде «Кызыл тук» совхозта янзы-бүрү марканың 43 автомашинаының чүгле 19-у ажылдап турар. 18 автомашина үрелген, 4-ү тоймаглаттынган, 2 автомашина шуут чок, артык кезектерже хуула берген. «Ак-Чыраа» совхозтуң балансызында янзы-бүрү 30 марканың машиназының чүгле 13-ү ажылдап турар, 14 автомашина үрелген, 2-зи тоймаглаттынган, 1 автомашина ис чок читкен.

Ол ышкаш 1982 чылдың чайынында «Торгалыг» биле «Коммунизмче орук» совхозтар СКД-6 марканың тараа комбайннарын 2-ни садып алганнар. Оларның бирээзиниң өртээ 12 муң рубль. Комбайннар келген чылында чүгле 50 хире га черниң көк сугазын читтыр кестирген дээрден башка, чыл санында ажыглап чок, өлүг капитал болур туруп келген.

Оон өртек-үнези, чер ажылының продукциязының бөгүнеэнде санаттынып турар-ла болгай. Ажыглал чок чүгүда эвес техниканы совхозтар чүге садып алганыл? Шак ындыг бедик бүдүрүктүлүг тараа комбайннары өске тараалан районнарда чедишпейн турар болгай.

Кайы-даа совхозта үр чылдарда ажыглаттынар, хуусаазы узун кол фондулар база долузу-биле ажыглаттынмайн келген. Балансыда турар өртээ 9-тан 14 муң рубль чедир өртектиг «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатайда, Хову-Бажында скважина-кудуктар он чыл ажыг ажыглаттынмайн турар. Эрткен чылын республиканың Сүт ажыл-агый министерствозу ол ийи кудуктуң капитал септелгезин кылып каан. Ындыг-даа болза совхозтуң удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес чорууындан олар ам-даа ажыглаттынмайн турар. Эң ылаңгыя амгы үеде ол девискээрлерде мал-маган суг-биле чедир хандыртынмайн турар.

«Ак-Чыраа» совхозта 300 муң рубль ажыг өртектиг семиртилге шөлү, «Торгалыг» совхозта 78 муң рубль өртектиг эмнелге-санитар пунктузу долу күжү-биле ажыглаттынмайн келген болгаш ында туттунган кажаалар, бажыңнар чылдар эрткен тудум-на үрелип турар. Өске-даа совхозтарда хөй түңнүг акша-төгерикти үндүрүп турган, тудуп каан тудуглар долу күжү-биле ажыглаттынмайн турарының фактыларын ам-даа чугаалап болур.

Үстүнде көргүскеннвис чижектер дээрге, ажыл-агыйларның удуртукчулары кол фондуларны бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче кошкак кичээнгейин салып келгенин херечилеп турар. СЭКП-ның XXVI съездизиниң хүлээп алган шиитпирлеринде ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи, азырадыкчы хөөнүг чоруктар-биле шиитпирлиг демиселди чорударын, бүдүрүлгеде долузу-биле ажыглаттынмайн турар курлавырларны эргилдеже киирип турган, чарыгдаттынган акша бүрүзүнден эң-не улуг эгидиишкинни чедип алыр улуг сорулганы салган.

Ынчангаш совхоз бүрүзүнге бүдүрүлгениң ёзулуг технологтары болуп турар мал, чер ажыл-агыйының тускай эртемниглеринден, инженер-техниктиг ажылдакчылардан оларның холунда, эргезинде берип кааны кол херекселдерни деп, бүдүрүкчүлүг ажыглалы дээш харысалганы амгы үениң негелдезинге дүүштүр тургузарын амыдырал негеп келген. Кым ындыг негелделерден хажыдыышкыннарны кылып, кол херекселдерин төтчеглекчи ёзу-биле, ээ-харысалга чогу-биле ажыглап турар болдур, оларны хоойлу ёзугаар кеземче харысалгага онаар апаар. Айтырыг шак мынчаар чидиг-биле тургустунуп турар-дыр.

Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының тускай эртемниглери чер-черлерге сургакчылап чоруп турган, кол фондуларның ажыглалында четпестерни, ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чоруктарны көрүп тура-ла оларны эдериниң талазы-биле дүрген хемчеглерни албайн турары кончуг четпес. Долузу-биле ажыглаттынмайн турар күчүлерни, курлавырларны эргилдеже киирип, материалдыг, сан-хөө курлавырларны чөп, бүдүрүкчүлүг ажыглаарының айтырыгларын шиитпирлээринге оларның ролюн бедик деңнелче көдүрери партия, совет, ажыл-агый органнарының хуу бүрү ажыл-ижиниң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Т. МОНГУШ,
СЭКП Өвүр райкомунуң кодээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң талазы-биле килдизиниң эргелекчизи.

БЫЗАА АЖААКЧЫЗЫ

Бирги кварталдың планныг онаалдаларын Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң Оттук-Даш сүт-бараан фермазы чедиишкинниг күүсеткен. Чеди тонна эътти, беш тонна сүттү күрүнеге пландан ажыр саткан. Малдың чаш төлүн чүс хуу камгалап алган.

Күүселдени хандырарынга боттуг улуун совхозтуң кодээ ажыл-агый машиналарының инженери Алексей Душкун-оол киирген. Фермага быжыглаан техника, инек кажааларының иштинде тургускан механизмнер, дериг-херекселдер болгаш белдирлер үзүктелиишкин чокка ажылдап турган. Саалда, мал чемнерин чедирери, едекти кажаадан үндүрүп сөөртүрү механизастаттынган. Ол бүгү системаның чорудулгазын тускай харылзап турар кижилер эки шиңгээдип алган. Ынчангаш олар дериг-херекселдерниң үрелиишкиннерин болдурбайн турар.

Чемгерилгени, мал чемнерин белеткеп кылырының технологиязын шын кылдыр тургускан. Саар инекке хонукта 8 килограмм чемгерилге единицазы онаажып турар. Фермада тургускан дробилка бир хүн 2 тонна сиген, саваңны хээнлектеп турар. Малдың чаш төлүн дүрген өстүреринге кымыл сүт солуксуун бүдүрүп турары улуг идиглиг болуп турар. Оон составында —сүт, далган, тырткан сүт, балык үзү болгаш өске-даа бүдүмелдер.

Мал бажын өстүрериниң кол курлавыры — бызааларны онча-менди камгалаан өстүрери. Бо ажылче ферманың эргелекчизи Владимир Саая, зоотехниги Василий Түлүш чугула кичээнгейни салган турар. Чаа бызаа кажаазын туткаш, ону ажыглалга эрткен чылын киирген.

— Чыл эгезинден тура бөгүнге чедир 76 бызаа төрүттүнген. Чаш бызаалар азырар кажаага бызааларны ийи ай иштинде ажаап өстүрер. Ол хуусаа төнерге, доруккаңнарын улуг бөлүкче шилчидер, чаа төрүттүнгеннерин хүлээп алыр — деп, Василий Түлүш бисте чугаалады.

Бызааның өзүп доругары, онча-менди өзери ону ажаап-тежээп турар кижилерден дорт хамааржыр. Ынчангаш чүгле карак кызыл, эрес-кежээ кижиниң азырап турар малы дүрген өзүүчел. Оон чижээ болза, ферманың бүгү бызааларын бызаа ажаакчызы Екатерина Кызыл-оолдуң холун дамчыштыр эрткен. Аңаа иези база дуңмазы Алла Кызыл-оол дузалажып турар. Нешкилерниң демниг ажылдап турарын эш-өөрү мактап турар.

— Екатерина Долааовна, бызааларыңарның бажы онча-менди доругуп турар-дыр. Оларның баш бүрүзүнүң хонукта немелде деңзизи чартык килограмм чедип турар-дыр. Күш-ажылчы чедиишкиннериңерниң чажыды чүдел?

— Оларның кажаа-хоразын эки кылдыр тудуп бергенинде, чаш малга бээр чемниң шынары база эки. Моон мурнунда чылдарда бызаа кажааларын ындыг кончуг эки эвес турган, ол дээш шугумчулежип-даа турдувус. Хүнде бызааларны үш катап чемгерер улус-тур бис. Кажаа иштиниң одээн, ол-шыгын үргүлчү арыглаар бис. Хайгаарал, чемгерилге дээш негелдени совхозтуң мал эмчилери, зоотехниктери күштелдирип турар— деп, ол бисте харылады.

Ынча дээш ол СБФ-ниң мал эмчизи Валерий Салчактың чаш бызааларны үргүлчү шинчип, дуза кадып турарын бызаа ажаакчызы бисте катап чугаалады.

ЧУРУКТА: бызаа ажаакчызы Екатерина Кызыл-оол.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧУРУКТА: Мугур-Аксыда септелге-тудуг участогунуң мурнакчы ажылчыны Б. Донгак ажыл үезинде.
В. АНДРЕЕВТИҢ фотозу.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Тес-Хем районнуң харылзаа белдири мурнуку чылдарда планныг онаалдаларын күүсетпес, оон ажылынга организас чок чорук турган.

Районнуң удуртур органнары ону өөрениш көргеш, ук коллективке кадрлар айтырыын кичээнгейге ап, ону эде тургузарының хемчеглерин алган соонда, байдал экижээн. Коллективте партия, профэвилел, комсомол организацияларын ажылда бар четпестерин боттарының хуралдарынга сайгарып, ажылдың шынарынче, кижи бүрүзүнүң бот-харысалгазын бедидеринче угланган хемчеглерни ажылдап кылган. Социалистиг чарышты организастап, кижи бүрүзү социалистиг хүлээлгелерлиг ажылдап турар. Чарышты ай санында түңнеп, мурнакчыларга шаңнал-макта көргүзериниң хемчеглерин ап келген.

Партияның XXVII съездизиниң документилерин коллективтиң кежигүннери өөренип, боттарының ажылын шүгдүнүп көрүп, эде тургузуунуң ап турар. Бо чылдың бирги кварталының планын харылзаа белдири 105.3 хуу күүсеткен. Берт-Дагга, Шуурмакта, Ак-Эрикте почта салбырлары бирги квартал планнарын шуптту күүсеткен. Чурттакчылыг суурларда почта чедирилгезин үзүктелиишкин чок болдурары-биле рейс автомашинаны быжыглаан. Ында дуржулгалыг, ак сеткилдиг чолаачылар ажылдап турар.

Самагалдайда болгаш суурларда онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, кызымаккай кижилер бар. Район төвүнде ючтакчылар З. Тюлюш, З. Баазан, автомашина чолаачызы М. Омак, харылзаа белдиринде телефонистер В. Болат-оол, О. Ликсок, чагаа сорттакчызы В. Сат ажылынга кызымаккай, чонга эвилеңээлдек чоруун көргүскеннер.

Мурнуку чылдарда Самагалдайның, Ак-Эрик, Шуурмак, О. Шынаа суурларның телефон харылзаазы үрелиишкинге бо-ла таваржып тургулаан. Амгы үеде ол чорукту эде көрүп, телефон харылзаазын экижиткен. Харылзаа белдириниң монтёрларын чамдык ажылды кылганының түңнелинде, чурттакчылыг суурларның чону радиочу дектаамал дыңнап турар.

Бисте чедир кылза чогуур чүүлдер хөй. Ону партия, профэвилел организацияларының, коллективтиң хуралдарынга сайгарып көрүп, үениң негелделеринге дүүштүр тургузарын оралдажып турар бис.

Чижээ, харылзаа белдириниң бажыңының дугайында айтырыг хөй удаа тургустунуп тургулаан. Бажыңывыс эргижирээн, тар. Ону бежен сес чыл бурунгаар тутканын суурда хөй кижилер билир. Самагалдайга почта тургустунгандан бээр аңаа ажылдап эгелээн, ам бо хүннерге чедир-ле ында. Бажыңның адаа ирээн, бичии, кызыы бажыңда хөй улус сыңмарлажып ажылдап турар. Бо бүгүнү республиканың харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели, райкүүском өөрении көөргеш, 1985 чылда чаа бажыңны тудуп эгелээн турган. Ынчалзажок оон чүгле ээгизин тудуп кааш, ара каапкан. Тудугну районнуң тудуг-септелге участогу кылдырып турган ара соксаан. Чүге? Чылдагааны билдинмес. Ынчангаш бо тудугну дүргедедирери — хүннүң бир кол айтырыы.

Ол ышкаш район төвүнде телефон чагылары ирип баксыраан, оларны солуур, суурларны бүрүн радиожудар, өске-даа айтырыглар бистиң мурнувуста туруп турар. Үениң негелдезинге дүүштүр, чаа ёзу-биле ол бүгүнү шиитпирлээри негеттинип турар.

Ч. ДАЖЫВАА,
Тес-Хем районнуң харылзаа белдиринде партия эге организациязының секретарының оралакчызы.

ДУЗА

«Мөген-Бүрен» совхозтуң Тавытты № 4 хойжу бригадазын райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң, суд, прокуратураның ажылдакчылары шефке алган.

Шефтиглер чоокта чаа төрүүр хойлар кадарып орар Иргит Бөрзек-оолдуң, Александр Ооржактың коданнарында 400-400 хой кирер кажааларның кержеңин коптарып, хооргаш, оттуларынга херекээрн-биле чыып бергеннер.

И. УСПУН-ДОРЖУ.
Мөңгүн-Тайга район.

ХАРЫЫСАЛГАЗЫН БЕДИДЕР

СЭКП-ның XXVII съездизиниң материалдары-биле таныжып, ону амыдыралга боттандырар дээш Тываның Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының хойжузу Х. Кужугет үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаарын хүлээнген.

Ол бо чылын төрүүр чүс хойга онаaштыр 95 хураган алыр социалистиг хүлээлгезин күүсезин, амгы үеде төрүүр чүс хойдан 100 хураганны өстүрүп, доруктуруп турар. Өг-бүлезиниң херээжен эжи, дузалакчы кадарчы Д. Кужугет сакманчыларның ажылын билдилиг башкарып, арга-сүмени берип турар.

Малчын өг-бүле салдынып турар чаа сорулгаларны таныз-биле медерел билип, эрештейлээр, шүшнең чоруктарга удур демиселди күштеңдирер дугайында партийжи документилерде айытканын чүүлдүтзүнүп турарлар. Ынчангаш олар ажыл-агыйжы эвес чоруктар эвергенде, оларны анаа-ла хайгаарап эртпейн, четпестерин чайладырының талазы-биле айтырыгны дораан тургузуп турар.

Чамдык үелерде мал чеми шуут үсту бээр таварыгалар ам-даа бар. Ындыг үеде малчын кижи суур кирип, негелде тургузар ужурга таваржыр. Аңаа ээзин эвес үешак негеттинер. Моон соңгаар шак ындыг чоруктарны болдурбазы-биле мал чемин сөөртүр турар механизаторларның харысалгазын бедидерин, оларны малчын коданнарга быжыглаарының айтырыын тургускан.

Т. СИИРИН.

„Шынга" харыы

АМ-ДАА ШИИТПИРЛЕТТИНМЭЭН

1986 чылдың март 16-да № 68 «Шын» солунга, «Мергелдей» булуңнуга «Кузээскиннг боот артнышаан» деп эгелиг шүгүмчүлелдиг материал парлаттынган. Ында шүгүмчүлелге хамааржытыр харыны «Тыва кобальт» комбинатының директору Ю. Колетников чоруткан.

Майыстыг бода мал фермазының тудуунга болган өрттүн чедиргени карамжаны бүрүүлүг кижилерден суп дамчыштыр тыртырып ап турар деп харыында айыткан. Ферманың тудууну 1981 чылда эгелээн болгаш бо чылын доргку кварталында доозары көрдүнгөн. Тудуг ажылдары дооступ турар-даа болза, ферманы ажыглаарынының айтырыглары ам-даа шиитпирлеттинмээн дээвээр деп Ю. Колетников дыңнаткан. Комбинаттың бодунда чем баазазы, оларлар, сиген кезер черлер чок болуп турар.

Бо айтырыгның талазы-биле боттуг шиитпирни Тыва АССР-ның Агроүлетпүр комитеди мынчага чедир хүлээп албаан. Ферманың тудуу дооступ турар болганда, оон келир үези кандыг болурун дарый шиитпирлээри негеттинип турар.

Планнар болгаш боттанышкыннар

СОЦИАЛ АМЫДЫРАЛДЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИН ДҮРГЕДЕДИРИ

СЭКП-ның XXVII съездизиниң индириден СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң медеглээни болза: бистиң чурттуустуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири — партияның стратегтиг угланыышкыны. Салдынган сорулгалар кайгамчык улуг хемчээлдиг болгаш өндүр-чаагай. Чижээ, чоокку 15 чыл дургузунда национал орулганы ийи катап көвүдедири, чоннуң кижи бүрүзүнге онаaштыр боттуг орулганы 1.6 — 1.8 катап улгаттырары көрдүнген. Бо сорулгаларның боттанып болуру СЭКП-ның XXVII съездизи дорт айыткан болгаш оларны чедип алырының боттуг аргаларын тодаргайлаан.

Бирээде, эрткен үениң дуржулгазындан чогуур түңнелдерни съезд кылган болгаш чурттуң социал-культура амыдыралын хөгжүдеринге курлавырларны угландырарда артынышкынның хирезин көөр дээр принципти буруу шапкан. Техниктиг хөгжүлдени бирги черге кылдыр салаар чорукту — моон мурнунда барымдаалавышаан, бистиң курлавырларывысты колдуунда бүдүрүлгени, бирги ээлчегде аар үлетпүрнүң адырларын хөгжүдеринче угландырып келген. А оортан чүү хире артар болдур, чүгле ону социал-культура амыдыралын хөгжүдеринче угландырып турган. Тодаргайлаарга, техниканың, бүдүрүлгениң айтырыгларын социал-культура хөгжүдер херекгиллерниң күсели-биле шиитпирлеп келген.

Технократтыг дээр (чүгле техниканы хөгжүдеринче бирги ээлчегде кичээнгей салыр) ындыг көрүүшкүнүн байдалаарында экономиктиг өзүлдезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедиишкини чедип алдынар, а оон түңнелинде социал-культураны хөгжүдеринге үндезин тургустунар ышкаш болган. Херек кырында чүү болганыл дээрге, технократтыг көрүүшкүн күш-ажылга сонуургалдың ээзэжээринге, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаарынга болгаш таарымча чок өске-даа уржуктарга чедирген. Ынчаарга социал амыдыралдың хөгжүлдези бүдүрүкчү күштериниң өзүлдезиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчү күжүнүн улгадырының чугула фактору болуп турар, а чоннуң чаагай чоруун өстүрериниден, социал айтырыгларын шиитпирлээринден өске сорулга бүдүрүлгеде чок дээрзи ам тодаргай билдингир болгай. Кижилерниң чаагай чоруунуң өзүлдези бүдүрүлгеге бараан болур эвес, а бүдүрүлгениң өзүлдези чоннуң чаагай чоруун улам-на бедидерин, кижилерниң социал-культура амыдыралының сорулгаларын шиитпирлээринге бараан болур ужурлуг.

Кан, машиналар, нефть азы пластмассалар боттарынга херек эвес, а оларны бүдүрериниң өзүлдези чонга материалдыг чаагай чүүлдерни бүдүрер хемчээлди улгаттырарынга бараан болур сорулгалыг. Бо түңнелде бүгү планнарны уламчылап-биле эде кылырынга барымдаалап көрген. Социал сорулгалар бирги черге-ниң чугула ужур-дузалыг болур дээрзин ук планнарда айыткан.

Ийиде, социал чөптүг чоруктуң принцивин амыдыралга хажык чокка боттандырары чоннуң чаңгыс знининг болгаш шинтилелдин политиктиг быжыг туружунуң эң чугула негелделериниң бирээзи болбушаан, хөгжүлдениң шапкын чоруун бедидериниң эң-не эргежок чугула негелдези болуп турарын съезд онзалап айыткан. Күш-ажыл төлевиринге деңнештирилге барымдаалаар чорукка удур партия шиитпирлиг демиселди чоруткан болгаш «кижи бүрүзүнден шыдаар шаа-биле — кижи бүрүзүнге кылган хирези-биле» деп принципти амыдыралга чайгылыш чокка боттандырарын негээн. Ол дээрге, ажылдакчы бүрүзүнүң ажыл төлевири оон кылган ажылының санындан болгаш шынарындан хамааржыр ужурлуг дээни ол-дур. Мурнакчының ажыл төлевирин кандыг-бир хемчээл-биле өжегерээн кызыгаарлаары, а ол ышкаш өскелериниң ажыл төлевирин ортумак деңнелге чедир үндезин чокка анаа-ла өстүрери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин кызыгаарлаарынга, социал-культура амыдыралын хөгжүдериниң немелде курлавырларын алыр аргаларның кызырлырынга чедирер апаар.

Хуу өнчүзүрек, азырадыкчы хөөннер, күш-ажылчы эвес орулгаларны алырынче чүткүүшкүннер чурттуң хөгжүлдезинге база улуг когарал чедирип турар. Социализмниң принциптеринге чөрүшкек ындыг болуушкуннарга удур эң-не шиитпирлиг болгаш шынгыы демисел — күш-ажылдың ак сеткилдиг болгаш шынарлыг болурунга күчүлүг идиг бериишкини-дир. Ынчангаш күш-ажылдың хемчээлинге болгаш херегледиин хемчээлинге контрольду күштелдирери, социалистиг чөптүг чоруктуң негелдезин шынгыы сагыры, күш-ажылчы эвес орулгалар алыр дээр оралдажыышкыннарны шиитпирлиг сый шавары эргежок чугула. Ол дээрге социал чугула ол айтырыгны чүгле шиитпирлээри эвес, харын-даа социал өске-даа айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээринге немелде курлавырларны бээр күш-ажылдың өзүлдезиниң фактору болур.

Социал айтырыгларны шиитпирлээринче угланган бүдүрүлгени хөгжүдери-биле дорт холбашкан факторлар чугула ужур-дузалыг. Чижээ, чоннуң материалдыг чаагай чоруунуң боттуг өзүлдезин хандырар дээш бистиң чуртувуста тодаргай сорулгаларлыг комплекстиг ийи программаларны: Аъш-чем программазын болгаш Чоннуң херглел бараан-нарының бүдүрүлгезин база ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң комплекстиг программазын ажылдап кылган болгаш боттандырып турар.

Аъш-чем чүүлдеринге чурттуң херегледдеринин бүрүн хандырар кылдыр агроүлетпүр комплекизин мынчаар хөгжүдер сорулганы Аъш-чем программазынга дүүштүр айыткан. Ынчаарга бо талазы-биле кичээнгейни чүгле бүдүрүлгеже угландырар эвес дээрзин демдеглээр херек. Тараа, ногаа, арны, кат-чимисти, эътти болгаш өске-даа чүүлдерни бүдүрерде, дажыглаарда, кадагалаарда болгаш болбаазырадып кылырда, оларның чидириин болдурбазының күселиниле аъш-чемниң ажыглал-херегледдерин 20-ден 30 хуу чедир көвүдедириниң боттуг аргазы бар. Ук чидириглерни болдурбазынга эргежок чугула чарыгдалдар аъш-чем продуктуларын бүдүрерин ол хире хемчээлдиг кылдыр көвүдедиринге чарыгдалдардан 2—3 катап эвээш болуруп санаашкыннар бадыткаан.

Чоннуң херглел бараанарының бүдүрүлгезин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң комплекстиг программазынга дүүштүр үлетпүрнүң янзы-бүрү болгаш бедик шынарлыг бараанарын улам дүргени темпилиг бүдүрери көрдүнген. Бараан саарылгазы болгаш ниитиниң чемненилгези база дүрген сайзыраар.

Чонга бараан бүдүрериниң болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң херегледдерин хандырарының янзы-бүрү хевирлерин сайзырадырынга күрүне идиглиин бээр (бо дээрге принципиалдыг чаа чүүл болуп турар), ол чорук бараанарның немелде курлавырларын алырынга база ачы-дуза чедирилгезиниң херээн боттуу-биле экижидеринге аргаңы бээр. Чагтыларны хуузунда боттандырар ажыл болгаш кооператив эгелеринге ажыл-чорудулга чоннуң херегледдерин хандырарының янзы-бүрү хевирлеринге база хамааржыр.

Өртектерни болгаш идиг бериишкиннерин планнаарынга база ажыглаарынга, а ол ышкаш ук херекти организастаарынга, чаартылгаларга хамаарышкан организастыг янзы-бүрү хемчеглер социал политиканы боттандырарынга идиглиг факторлар-дыр. Ачы-дуза чедирилгезиниң дугайында азы таарымчалыг амыдырал-чурттаалга дээш демисел ук хемчеглерниң тудуш кезии болуп турар. Чижээ, кижилерни долдаар турар бойдустуң чүүлдерин камгалаары амгы байдалдарда социал-культура амыдыралының чугула адыры-дыр. Ынчангаш дериг-херекселдерниң болгаш тускай ээриишкиннерниң бойдусту камгалаар хевирлерин калбаа-биле ажыглаары бүгү чаа бүдүрүлгелериниң төлевилелдеринде амгы үеде тодаргай көрдүнүп турар. Улус ажыл-агый планының бойдус камгалаарынче угланган бөлүү база калбарган. Бойдус камгалалының бүгү хевирлериниң талазы-биле улуг хемчеглер ол бөлүкте көрдүнген: агаарның болгаш сугларның арыг болурун хандырары, амылыг бойдустуң (балыктың, аңнарның, куштарның, арга-ыяштың) курлавырларын катап тургузары, көвүдедири, оларны чөп ажыглаары болгаш оон-даа өске.

Чурттаалга бажыңнарын чонга четчир кылдыр тударының айтырыын чоокку үеде бүрүн шиитпирлээри онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. Кижи бүрүзүнге ортумаа-биле барык 18 дөрбелчин метр чурттаалга шөлү-биле, тодаргайлаарга, 3-4 кижилиг өг-бүлени 50—70 дөрбелчин метр чурттаалга шөлү-биле хандырарынга четчир чурттаалга бажыңнарын чоокку 15 чыл дургузунда тудар сорулга салдынган. Бо сорулганы боттандырар төлээде, чурттаалга тудуун барык 1.4-1.5 катап улгаттырары негеттинип турар. Сорулга улуг, ынчалзажок ону күүседип болурунуң бүгү аргалары бар. Чурттаалга тудуунуң бо чугула сорулгазы күүсеттинген турар ужурлуг. Ук сорулганы күүседир үеде хуузунда болгаш кооперативтиг тудугга улуг дузаны күрүне чедирер.

А. ДЕРЯБИН,
экономика эртемнериниң доктору, профессор.

КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ

Мангысталчактарга, социалистиг өнчүнүң самчыгдакчыларынга, хээли алыкчыларынга удур, бистиң тургузуувустуң күш-ажылчы бүдүжүнге таарышпас орукче кирген кижилерге удур угланган немелде хемчеглерни боттандырып чорудары эргежок чугула дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев демдеглээн. Бо сорулгаларны боттандырарынга хоойлуну шыңгыы сагыыры, ниитилелге удур үүлгедиглерни болдурбас дээш хемчеглерни алыры чугула. Ынчангаш «Шын» солун бөгүнден эгелеп «Кижи болгаш хоойлу» деп чаа рубриканы ажыткан.

ЧИИЖЕҢ ЧОРУКТУ УЗУТКААР

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле бээн ажылдарны Кызыл хоорайда чорудуп турар. Ол чамдык эки түңнелдерни берип, арагалаар, эзириктиң девиниксен кем-херек үүлгедир чоруктар дыка кызырылган.

Ындыг-даа болза, Кызылдың ИХЕ-ниң эзириктер сергедир черинге кире бээр төлепчоктар база тургулаар. Оларның араганы кайын «тып» ишкенин оон ажылдакчылары ылавылап турбаш, хоойлу-дүрүм хажыдыышкынының фактыларын илередип турар. Оларның бирээзи-биле таныжып көрээлиңер.

Бо чылдың февраль айда Тандыдан келген Татьяна Оюн, Олег Намзыраа, Зоя Оюн деп хамаатылар дыка эзирик чорда, эзириктер сергедир черге эккелген. Араганы нормалап садып турар үеде олар кайын ындыг хөй эзиртир суксун тып ишкенин сонуургаарга, Кызылда, Кечил-оол кудумчузунда, № 9 бажыңның 15 дугаарлыг квартиразының ээзинден садып ишкенин чугаалааннар. Олар бир шил дээш 15 рубль төлээш, ниитизи-биле 8 шил водка садып алгаш медерелин оксундур арагалаан болган.

Кызыл хооркүүскомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары ол квартираның ээзи кымыл деп сонуургай берген. Ында Владимир Харечко деп кижи чурттап турар болган. Эрткен чылын чаа 40 харлааның демдеглээн бо кадык-шыырак кижи кайда-даа ажылдавайн турар. А оон кадайы Нина Лапшова, үжен ажыг харлыг, база-ла дыка үр үеде ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн келген. А олар чүнүң-биле амыдырап орарыл?

Владимир Харечко «Улуг-Хем» ресторанынга официанттылап тургаш ажылындан эрткен чылын декабрьда-ла үнген кижи-дир. Оон бээр Кызыл—Абакан аразынга чоруп, арагага суңдулуг кижилерге «дузалажып» келген. Ол Абакандан садып алган водказын маңаа улуг өртекке садар «чаң» тып алган. Хөй күш-даа чиимес, дыка орулгалыг «ажыл».

— Күш-ажыл-биле эвес орулга тывар орукче чоорту кирген мен — деп, В. Харечко байысаакчының мурнунга өчүп орган. — Олче кижи чоорту кирер чорду. Ресторанга ажылдап үнгеш, Абаканче чоруй барган мен. Ажылга кирип алыр дээш аан. Таарымчалыг чер тывылбаан. Чаа чыл бүдүүзүнде чанарымда 35 шил водка садып алдым. Таныш-көрүштерге, төрел-дөргүлге бээрим ол. Ону артык өртекке садар бодал меңээ чок турган. Мээң «олчалыг» келгенимни чамдык кижилер билип кааш, садарын дилеп эгелээннер. Баштай 6 рубль 80 көпеек өртектиг араганы 8 рубльге саткан мен. Арагага суңдулуг кижилер «Чеглирдивис» дишкеш алганнар. Оон чоорту өртээн өстүрүп, 10 рубль чедирген мен. Дөмей-ле садып аппаар болду.

Баштайгы үеде ыянчыы эгенчиг аажок болган. Ынчалза-даа карманче кирип турар артык акша кижиниң чилбизин хайындырыптар чорду. Ооң девиин-биле арын-нүүрүм-даа артымга кагдынган, 6 рубль 80 көпеек өртектиг водканы 15 рубльге садып турар апарган мен...

Бо чылдың январь эгезинде Харечко база-ла Абаканче чорупкан чүве-дир. Оон келирде 3 хире хааржак водка эккелген. Ону таныыр-танывазы кижилерге 10-даа рубльге, 15-даа рубльге садып эгелээн. Кажан ол төнерге база-ла Абакан кайы сен дээш хапкан, хүрең чемодан, рюкзак долдур садып алган. Аңаа база 60 ажыг шил кирген. Шак ынчаар январь болгаш февраль айларда ол Абаканче беш катап «командировкалаан».

— Кандыг сорулгага хөй акша чыып турган силер?—деп, байысаакчы айтырган.

— Машина садып алыр дээш — деп, В. Харечко харыылаан.

Чиижең, чилби Харечконуң кымнарга арага сатканын хоойлу-дүрүм ажылдакчылары илередип тыпкан. Харын-даа «дузалакчылары» база илерээн. Хоорайның кооперация садыында шашлык кылып ажылдап турар Гулади Чикаберидзе Харечкодан бир шил араганы 10 рубль-биле садып аар, а таныыр кижилеринге 15 рубльге садар кылдыр «дүрүм-чүдүп» алган. Шак ынчаар чүгле февраль айда безин Харечкодан 20 шил водка садып алган. Джамал Джапаридзе 25 шил водка садып алгаш, чиижең «садыгжыга» 205 рубльди, Александр Шипуля 98 рубль 40 көпеекти ажыр төлээн. Оон аңгыда таксистер Кутявин, Краснов деп кижилер арага сураглаан пассажирлерни база Харечкога «үстүрүп», ооң чиижең садыг кылыр үлүүн чиигедип турганнар. Шак ынчаар Джапаридзе, Литовченко, Дацко, Нижегородцев, Кутявин, Намзырмаа дээш ышкаш арагага суңдулуг оң-он кижилер оон водканы садып ишкен.

Бо үениң дургузунда чиижең Харечко артык өртекке арага саткаш, 3017 рубльди бодунга шиңгээдип алган болган.

Маңгысталчак амыдыралдыг Владимир Харечконуң бо чоруу дээш РСФСР-ниң КД-ниң 154 чүүлүнүң 3-кү кезээ-биле кеземче херээн оттурган. Ол дээш суд мурнунга харыылаар. Чиижең чорук кылып, хоойлу-дүрүмнүң негелдезин хажыткан кижи бүрүзүнүң оруу ол.

Маңаа хамаарыштыр мындыг чүүлдүң дугайында чугаалаза артык эвес. Бистиң республиканың девискээринче өске черден арага садып алгаш кирерин иштики херектер органы хоруп турар. Чүге дээрге, Тывада арага садары таланмаан, нормалап каан чүве болганда, эккелген араганы доктааттынган нормадан ажыр ижер, оон туржук бо чугаалаанывыс ышкаш чиижең садыг кылыр чоруктарга чедирип турар. Ынчангаш чамдык кижилерниң «херегле бараанын, садып алдым, ону кымда-даа хорувайн турар болгай» дээрин канчап-даа таарышпас. Бээр арага сөөртүр чорукту дүрүм ёзугаар хоруп турар. Чиижең-чилби чорукка, кем-херек үүлгединиишкининге чедирер боорга, ону база хажыдыышкын деп көрүп турар. Күш-ажылы-биле эвес орулга кирер чорукту үндезинни-биле кезе шавар ужурлуг бис.

В. ИВАНОВ,
Кызыл хооркүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальниги, милицияның полковниги.

Даштыкыда

Болуушкуннар медээлер

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ ТУРБУШААН

Даштыкының парлалгазы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазын калбаа-биле тайылбырлап, чырыдарын үргүлчүлевишаан турар.

Кандыг-даа ядролуг чазылдырыышкынга Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг мораторийин делегейниң амгы байдалын экижидеринге идиг кылыр кайы-даа талага таарымчалыг дугуржуушкунну чедип алырының аргазын тывар дээш Совет Эвилелиниң шыдамыккай оралдажыышкынының дугайын херечилеп турар деп, Праганың «Руде право» солуну мурнуку чүүлде бижээн.

Делегейниң хөй-ниитизи ССРЭ-ниң политика талазы-биле мерген утаан-бодалын болгаш шыдамыын бедик-биле үнелеп көрүп турар. Ынчаарга өске таладан АКШ бедик деңнелге совет-америк ужуражыышкын үезинде хүлээп алганы хүлээлгелерин амыдыралга боттандырып чорудар дээш кандыг-даа хемчегни албаан боор турар. АКШ ядролуг чазылдырыышкыннарын кылып турар, а «неоглобализмниң» америк политиказы — делегейде душкүрүлүг чоруктуң одагларын улам хөрлээдедирин үргүлчүлеп турар. Чехословак улус Совет Эвилелиниң тайбың күзээн базымнарын бүрүну-биле деткип турар. Ындыг базымнар бүгү социалистиг дем каттыжылгазының өг ажыктарынга, чаагай күзел-соруктуг бүгү кижилерниң чүткүлдеринге дугжуп турар-дыр деп, «Руде право» онзалап бижээн.

Будапештиниң «Непсабадшаг» солуну «Атомга мораторий тургузар арганы аңаа эртирип болбас» деп ат-биле ССРЭ-ниң тайбың инициативаларының дугайында материалды бирги арында парлаан. АКШ-тың амгы угланыышкыны «Женева ёзузунга» удурланыышкак боор турарын бүгү делегей тодаргайы-биле көрүп турар деп, ол солун айыткан.

Чепсеглениишкиннерге контроль тургузар айтырыглар талазы-биле АКШ-биле чугаалажыышкыннарының үезинде Совет Эвилели «Женева ёзузун» камгалаар дээш бүгү күжүн салырын үргүлчүлеп турар деп, Токионуң «Асахи» солуну бижээн. Москва тайбың инициативаларны кылып турда-ла, америк администрация бодунуң талазындан чогуур харыыны бербейн турары хараадаанчыг-дыр деп, ол солун бижээн. Бүгү ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң саналын Вашингтоннуң көрүп турарындан эгелээш, девискээр эсилдежиишкиннериниң талазы-биле АКШ-тың туруштарынга чедир бүгү-ле айтырыглардан АКШ-тың боттуг эвес туружу тодаргай көстүп турар.

(СЭТА).

КАМГАЛАЛ МИНИСТРИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДАМАСК. (СЭТА). Бодунуң холунда амгы үениң эң-не чаа боо-чепсектиг сирий чепсектиг күштер долу дайынчы байдалда турар деп, «Тишрин» солунга интервьюзунга Сирияның камгалал министри Мустафа Тлас медеглээн.

Бодунуң девискээрин эжелелдеп хостап алырынга сирий улуска шаптыктаар дээн кандыг-даа чимзениишкиннерге бистиң шериивис ойтур шавыышкынны бээринге белен деп, ол чугаалаан.

Элээн каш аштырыышкынга, ооң иштинде Ливанга болгаш Ливанга таварышкан империализмниң болгаш сионизмниң күштери араб улустарның быжыг туруштуун кошкадыр, оларны дужуп бээринче албадаар сорулга-биле халдакчы чаа бодалдарны боттандырып чорударын оралдажырлар деп, министр айыткан. Ынчалза-даа Сирия Араб Республиканың шериин коргудуп шыдавас деп, Мустафа Тлас чугаалаан.

«КОЖА-ХЕЛБЭЭ ДОГУННААШКЫН» БЕ?

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның президентизи Ф. Миттеран чаа чыыштың парламентизинге чагаа чоруткан, ол чоокта чаа болгаш парламент соңгулдаларының түңнелинде, чуртта иштики политиктиг байдалдың айтырыгларынга, ооң иштинде күрүне баштыңы социалист биле барыын үзелдиг чаа чазактың аразында хүлээлгелер хуваалдазының айтырыынга доктааган.

1958 чылдан эгелээш бо үеге чедир республиканың президентизи бодунуң хүлээлгезин парламенттиң хөй кезиинге болгаш президенттиң үзел-бодалдарын үлежип турар чазакка даянып күүседип келген деп, Ф. Миттеран демдеглээн. Парламентиге сөөлгү соңгулдалар соонда, кончуг өске байдал тургустунган. Мындыг байдалда күрүне механизми кандыг хевирлиг ажылдаар апаары деп хөй-хөй кижилер айтырып турар. Нацияның эрге-ажыктарынга дугжуп турар кара чаңгыс арга болза, конституцияны хажык чок сагыыры болур деп, президент чугаалаан.

Политиканы декреттер (ордонанстар) үндүрериниң аргазы-биле, азы өскээр чугаалаарга, парламентиге чугаалажып көрбейн-даа боттандырар конституция ёзугаар эргезин чазактың ажыглаарының айтырыгларын күрүне баштыңы онзалап доктааган. Мурнундагы чазактарның хөй кезии, ооң иштинде социалистерниң чазаа, ол практиканы ажыглап турган деп, ол сагындырган. Ол чүүлдү амгы кабинеттиң ажыглаар эргези база бар, ынчалзажок мурнунда чазак турда, эң улуг дээн реформалар аңаа, парламентиге чугаалажып көргениниң түңнелинде, бөгтангаанын сагындыраны артык эвес. Ынчангаш ордонанстар ээзээш болур болгаш оларның дузазы-биле социал чаалап алыышкыннар узуткаттынган туруп болбас ужурлуг деп санап турар мен деп, Миттеран уламчылаан.

Түңнелинде чурттуң мурнунда турар социал-экономиктиг айтырыгларга чоктаагаш, президент ажыл чок чорукту «бистиң социал ооллганнарывыстың эң-не багайы» деп адаан.

Президенттиң парламентиге чагаазы Францияда улуг сонуургалды болдурган. «Ширакты чазаа-биле «кожа-хелбээ догуннаашкын» үезинде «бодун эки ап чоруурунуң» дүрүмнерин Миттеран тайылбырлаан» деп, «Юманите» солун бижээн. Күрүне баштыңы, улустуң манап турганы ышкаш, франк акшаның үне чоктелып турарынга хамаарыштыр буруу шаап, чаңгыс сөс-даа этпээн, барыын үзелдиг чазактың экономика талазы-биле хемчеглеринден башкалаар деп кызытпаан» деп, ол медегледи. «Кожа-хелбээ догуннаашкындан» кады ажылдажылгага чедир чаңгыс-ла базым болгай деп, солун демдеглээн.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ВАШИНГТОН. Америк-израиль ниитилел комитединиң — АКШ-та эң кол организацияларының бирээзиниң конференциязынга чүве чугаалап тургаш, Төп разведка эргелелиниң директору Уильям Кейси Израильдиң разведка эргелели-биле АКШ-тың ТРЭ-ниң эң-не сырый кады ажылдажылгазының боор турарын хейге миннип чугаалаан. Америк болгаш израиль тускай албан черлериниң аразында разведка медээлерин солчур талазы-биле эң-не сырый харылзаа тургустунган деп, Кейси медеглээн. Ол кады ажылдажылга чүнүң-даа мурнунда Сирияга, Ливанга, Иранга, а ол ышкаш Палестинаны хостаарының организациязынга удур угланган дээрзин ол чажырбайн турар.

ЛИМА. Перунуң чазаа найысылалга болгаш чурттуң 20 можуларынга онза байдалды ам-даа ийи ай узадырының дугайын чарлаан. Эрге-чагыргаларының ол хемчеглери барыын үзелдиг террорисчи бөлүктерниң болгаш организацияларның соксаал чок идепкейжип турарындан болган деп, чазактың декреттеринде демдеглээн. Лимада комендант шагын база тургускан.

КАБУЛ. Пакистанның соңгу-барыын кызыгаар чоогунуң девискээринде чурттап турар пуштун аймактарның баштыңчылары болгаш старейшиналары кызыгаар чоогунуң аймактарының ам болур хуралынга киржири-биле афган найысылалга чедип келгеннер. Олар Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Наджибулла-биле ужурашкан, афган армияның кезектериниң шериг өөредилгезинге киришкен болгаш АУР-нуң чепсектиг күштериниң боо-чепсээнин база дайынчы техниказының хевирлери-биле таныжыканнар.

Аймактарның төлээлекчилери хуралды организастап чорударынга афган удуртулганың дузалаашкыны дээш ижин-биле өөрүп четтиргенин илереткеннер.

(СЭТА).

Токионуң Касумигасэки районунга «Бисте шүүргедечиннер болгаш корабльдер эвес, а школалар болгаш эмнелгелер херек!» — деп лозуң-биле массалыг митинг болган. Япон хөй-ниитиниң ол хемчеглери либерал-демократтарның чазааның социал программага удур халбарып чоруткан шаап халдаашкынынга ажылчы чоннарның часкы чанчыл болган хөделиишкиннериниң эгези болган. Чыскаалдың киржикчилери (чурукта) өөредилгеге чарыгдалдарны «ызыргаанынга» улуг капиталдың аайы-биле болгаш шериг машиназын сайзырангайжыдары-биле чурттакчы чоннуң эң-не ядыы кезектеринге чиигелделерни болгаш дузаламчыны узуткаанынга шиитпирлиг-биле удурланганнар. «Шериг ведомствозунга акшаландырыышкынны соксадыр, чурттакчы чоннуң херегленинге чарыгдалдарны улгаттырар — ол болза чоннуң шиитпирлиг негелдези» — митингиниң киржикчилериниң хуралы алган дыйгырыында ыңча деп бижээн.

Г. АНИЧКИНАНЫҢ фотозу.
СЭТА.

ЭЗИРИК ЧОЛААЧЫ— КЕМ-ХЕРЕК ҮҮЛГЕДИКЧИЗИ

Эзиртир суксунну хөйнү ижер чорукка удур демиселди күштелдирер талазы-биле ажылдың чер-черде идепкейлиг чоруп турарының түңнелинде, арага ижип алгаш машина башкарар, оон-биле хоойлу-дүрүм хажыдар чоруктар республикада кызырылган. Ындыг турбуже, ол ногенчиг фактылар ам-даа бар.

Эрткен айның сөөлгү хүнү Кызыл хоорайга машинаны эзирик башкарып чораан сес кижи туттурган. Оларның аразында «Кара-Хаак» совхозтуң чолаачызы Л. Томбуу база бар. Ук чолаачының кежээкиниң 21 шакка чедир ыңгаа эзирик шаап турганын бодаарга, совхозта машиналарны ажыглалының контролю дыка кошкак дээрзи бадыткаттынып турар. «Барлыктың» келген С. Иргит бодунуң хуу машиназын эзирик башкарып чораш база ол хүн туттурган.

«Тыва сүт тудуг» трестиң автобаазазының чолаачызы А. Синицын эртенгиниң 9 шактаа машиназын «аксы чыттыг» башкарып чораан. Бо фактылар ук автобаазаның удуртукчулары, диспетчерлери чогуур түңнелди үндүрер ужурлуг. Рейске үнер машиналарны, чолаачыларны ыңаа хынавайн турары оон илдендир.

Ниитизи-биле марттың сөөлгү он хонуунда Кызыл хоорайга эзирик чораан 35 кижи туттурган, а эрткен айда ол сан 77 кижи болуп турган. Оларның аразында удуртукчу-даа эштер бар. Албан-дужаалының аайы-биле арагалыгга удур демисел чорудар-даа кижилер бар.

Транспорт аймааның бурузундан олурар пассажирлерниң санын шыңгыы доктаадып тургузуп каан. Артык кижи алырын хоойлу ёзугаар хоруп турар. Чамдык кижилер оон ужур-утказын эки билбес, «Сыңчы бээр боорга олургуп алдым» деп агартынар болгай. Кол чүве сыңчырында эвес, кол чүве— бадылап каан дүрүмнү сагыырында.

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозтуң чолаачызы М. Чажапан Газ-53 маркалыг, 58-66 ТВЗ дугаарлыг машинаны эзирик башкарып чорааш, мурнунга чораан мотоциклдиң кыдыы-биле эртер деп бар чыткаш, ону таварган. Ооң түңнелинде башкарыкчызы-биле кады ийи кижи чоруур ужурлуг мотоциклге чораан үш кижиниң 2-зи аар балыглаңган, бирээзи өлген.

Машинаны эзирик башкарганы, ооң түңнелинде авария кылганы дээш М. Чажапанга хоойлу ёзугаар хемчег хүлээдири чеп. А бо таварылгада мотоциклге чораан улуска хамаарыштыр чугаалаалы. Бир эвес дүрүм ёзугаар ийи кижи чораан болза, ооң башкарыкчызы ол айыылдан чайлаптаа болур чадавас турган, а ускулежиишкин болу-даа берген болза, когараашкынның саны эвээш болур турган ийик.

Чолаачыларның машина мунарда арага ижип алыр чоруун болдурбазы-биле чогуур хемчеглерни КАИ ажылдакчылары моон соңгаар-даа күштелдирер.

Д. ДАЖИМБА,
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ килдизиниң начальниги.

ЭЗИРЭЭНИНДЕН...

Арагалаашкынга удур демисел хүн бүрү күштелип турар. Алдынып турар ол хемчеглерниң дээштии улуг болуп турары чугаажок. Арагалаашкын черле эки чүвеге чедирбес. Ооң бир чижээ, өрт айыылын өскүдүп болуру. Маңаа эзириктерниң таакпылап тургаш өскүткен өрттериниң дугайында чугаалажып көрээлиңер.

1986 чылдың бүдүүзүнде 45 харлыг Владимир Кучеров дээрзи Дружба кудумчузунда 158 дугаарлыг бажыңынга эзирии чанып келген. Авазы ножапарынче чоруй барган боорга, ол часкаан таакпылап чыткаш, удуй берген. Кажан аңаа шыдамыр арга чок изиг апаарга, оттуп келирге, өрт өскүп эгелээн болган. Хамык чүве өң хып чыткан папирозундан өскээн. Шак-ла ындыг байдалга Александр Поноянов таварышкан.

Эзирик таакпылаар чорук Маяковский кудумчузунда чурттап турар Павел Доебинеевке улуг когараалды чедирген. Ооң шаккаш онтапкан сересигизиниң ыяшы бензин кудуп каан канистрага дээп, өрт өскүткен. Бо удаада ол ийи хажыдыышкынны кылган: бирээде, өрт-биле оваарымча чок болган, ийиде — кывыычал чүүлдү тускай черге шыгжавааан.

Өрт-биле оваарымча чок, арагалаар, таакпылаар өг-кезин кайы-хамаан чок өртээр чоруктуң уржуу улуг. Өттүн изиг чалыны сантып кээрге-ле, эът-чеш сээлаш бээр чүве-дир.

И. ШУСТОВ,
Бүгү-эвилелдиң өртке удур эки тура ниитилелиниң Тыва чөвүлелиниң Кызыл хоорай чөвүлелиниң даргазы.

«ССРЭ ХАМААТЫЗЫ ССРЭ-НИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫН, СОВЕТ ХООЙЛУЛАРНЫ САГЫЫР, СОЦИАЛИСТИГ НИИТИ ЧУРТТАЛГАНЫҢ ДҮРҮМНЕРИН ХҮНДҮЛЭЭР. ССРЭ ХАМААТЫЗЫНЫҢ БЕДИК АДЫН ТӨЛЕПТИИ-БИЛЕ ЭДИЛЭЭР ХҮЛЭЭЛГЕЛИГ».
(ССРЭ Конституциязының 59 чүүлүнден).

«АРТЫК» ХУРАГАННАР

Бистиң республиканың совхозтарының коданнарда мал оолдаашкызы доозулгалак. Ниитиниң малының чаш төлүн ончаламенди камгалап, доруктуруп алыр дээш малчыннарның чымыштыг ажыл-ижи улам күштелген. Кыштаглаашкын болгаш мал оолдаашкынының ниити байдалын көөр сорулга-биле Эрзин, Өвүр районнарның совхозтарының кыштагларынга Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң ажылдакчылары хыналда кылган.

Малдың чаш төлүнүң ажаалдазы болгаш кыштаглаашкыны ниитизи-биле багай эвес байдалда эртип турарын олар демдеглээн. Ынчалза-даа чамдык коданнарда төрээн малдың чаш-төлүн «ашаанда» дугаарлап, отчётче кирбейн турар таварылгалар барын илереткен. Чижээ, Эрзин районнуң «Мөрен» совхозтуң коданнарында бо чылын төрүттүнген хураганнарның чүгле 30 хуузу отчётче кирген болган. Өй-шаанда зоотехниктиг учёт чорутпайн, малдың чаш-төлүн чүгле ай санаашкынында отчётче кирип турар. Ол-ла районнуң «Чаа орук» совхозунда төрүттүнген малдың чүгле 45 хуузу отчётче киргени илерээн.

Совхозтарның малчыннарында кадарчының дептерин, коданда малдың шимчээшкининиң баштайгы учёдун шынар чок чорудуп турарының ужурунда, малдың баш саны, эр-кыс, назы-хар аайы-биле ылгаттынмаан.

Ындыг таварылгага «Мөрен» совхозтуң коданнарында бар боор, хуу чондан саттынган малдар дугаарлаттынмаан болгаш чамдык шынчы эвес кижилерниң талазындан садып-саарарынга эптиг байдалды тургузуп турар.

Аңаа база бир чижек. Эрзин районнуң «Мөрен» совхозтуң хойжузу Роман Доржунуң коданын хынаарга, 463 баш иртиң аразынга төрүвес деп санаттынып турган анияк кыс хойлардан 27 баш хураганнарны алгаш, оларны учёттан чажырып, бодунга шиңгээдип алыр сагыштыг турганы илерээн.

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» совхозтуң коданнарында база үстүнде айыткан четпестер бар болгулаан. Хыналданың түңнелинде, төрүүр хойлуг 24 коданнарда 4550 баш төрүттүнген хураганнарның аразында чүгле 2150 баш хураган дугаарлаттынганы илерээн.

Совхозтуң тускай эртемнигжилери коданнарынга ховар барып, оолдаан малды өй-шаанда дугаарлап, отчётче киирбейн турганының ужурунда малчын Ч. Ховалыгда — 160 баш, К. Моңгушта — 144, С. Ламалдайда — 117, А. Саада — 129, К. Сатта — 129, Д. Дүрүпейде — 117 баш отчётче кирбээн хураганнар бар боор турар.

Бо хыналданы Иштики херектер министерствозунуң социалистиг өнчүнү оорлаар чоруктар-биле демисел чорудар килдизиниң ажылдакчыларының кылганы таварылга эвес. Үениң негелдезин ёзугаар ук килдистиң ажылдакчылары моон соңгаар-даа улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга хыналданы күштелдирер, дааган ижинге ак сеткилдиг эвес болган, күрүне өнчүзүнге хол сугарынга суңдулугларының оруун дуглаар.

Г. ДОНГАК.

«А»-дан «Я» чедир: юридиктиг словарь

АДМИНИСТРАТИВТИГ ХОРУГДАЛ

Сесерликте сандайга олуруп алгаш, Барышев эрткен-дүшкен кижилерни базымчалап, багай сөстер-биле сөглеп, мыгкыр кончуттунуп олурган. Назы-хары улгады берген херээжен кижиниң «Ындынчыг эвес-тир бе?» дээнин-даа херекке албайн, кончуттунмушаан олурган. Дружинниктер ону эки тура улусчу дружинаның штабынга эккелген.

Улус судьязы ону он беш хонукта хоругдап каарга, «Ынчаар эргенер чок! Кымны-даа бак сөглевээн мен, кымга-даа хол дегбээн мен! Ындыг шиитпирни судья чүге чааскаан үндүргенил? Шын эвес-тир» — деп, ол удурланып, хорадап шаг болган.

Шупту чүве шын, хоойлу ёзугаар кылдынган. Биче хулиган херек дээш кордунган административтиг хемчегниң бир хевирин аңаа хүлээдирген ол-дур. Административтиг хемчегниң шыңгыы хевири ол тур када—15 хонук чедир — хоругдаттырган кижини күш-ажылга төлевир чок ажылдадыр арга-биле хосталгазын казыыр.

Күштүг болуп турар хоойлу-дүрүм ёзугаар административтиг хоругдалды административтиг херектиң ийи хевири дээш онаар: биче хулиган херек база хоойлу айтыышкыннарынга азы хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыгаар хүлээлгезин күүседип турган милиция ажылдакчызының, улусчу дружинниктериниң негелдезинге өш-биле чагыртпааны дээш.

Оон аңгыда, биче хулиган херек кылганы дээш аңаа чедүнген эдип чазаар ажылдарны күүседиринден ойталаар болза, ол кижиге административтиг хоругдалды онаап болур.

Административтиг хоругдалды улус судьязының шиитпири-биле онаан болур. Административтиг хоругдал онаап болуру-биле судка кирген херекти улус судьязы чааскаан бир хонук хууса дургузунда көөр, эргежок чугула апарган таварылгада, херечилерни келдиртир.

Он ийи хар четпээн назылыг уруглуг херээженнерге, саттыг херээженнерге, 18 хар четпээн кижилерге, бирги болгаш ийиги бөлүктүң инвалидтеринге административтиг хоругдал онаавас.

Административтиг хоругдалга онаашкан кижилер иштики херектер органнарының көрүп каганы черинге хайгааралга турар.

Ол үениң дургузунда ук кижиниң доктаамал ажылдап турар чери шалыңын санавас.

АЛИБИ

Борисовту магазинден барааны оорлаанынга каразып турган. Ынчалзажок оорлаашкын турган үеде ооң өске хоорайга турганы баштайгы истелге үезинде илереттинген. Оон алибизи (аңаа турбааның барымдаазы) тургустунган.

Алиби деп чүл?

Ол сөс чүгле суд болгаш истелге практиказынче эвес, харын литературлуг өрүс дылче шагда-ла кирген болуп турар. Ол — латин «аңаа эвес, өске черге турган» деп утказыг сөстен укталган. Алиби —кем-херек болуп турган үеде ол черге ол кижиниң турбааның бадыткаар байдал.

Мындыг чижекти ап көрээлиңер. Кеземче херээн истеп турган үеде каразыттырып турган Харитонов бодунуң алибизин дыңнатпаан болгаш ону бадыткаар кижилерни безин адаан. Ол кижилер ону шынап-ла бадыткаан. Ынчалзажок истелге кем-херек үүлгеткен бөлүктүң организакчызы болгаш удуртукчузу Харитонов болганын көргүскен, күүседикчилери — өске кижилер. Херектиң үүлгеттинген черинге Харитонов боду турбаан-даа болза, кем-херек үүлгедиринге ол киришкен болур, бо таварылгада оон алибизи барымдаа чок.

Алиби бүгү талалыг шыңгыы хыналданы негээр. Херечилерниң буруудаттырып база каразып турар болгаш кочараан кижилерниң өлүктери, эт-сеп, каразып турар кижиниң ажылга, эмнелгеге, санаторийге, дыштанылга бажыңынга турганын, өске хоорайның аалчылар бажыңынга турганын, өске черге чорааның көргүскен янзы-бүрү документилер ону бадыткап болур.

Ажыктыг, солун дыштанылга дээш

«Партияның культура талазы-биле политиказының кол сорулгазы болза, кижилерниң салым-чаяанын илередиринге эң улуг делгемнерни ажыдары, оларның амыдыралын угаан-бодал талазы-биле байлак, хөй талалыг болдурары болур. Бо талазы-биле ажылды экижидеринче угланган үндезин өскерилгелерни чедип албышаан, бүгү культура-кижизидилгелиг ажылды кижилерниң угаан-бодал негелделерин улам долу хандырып, оларның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар кылдыр чорудары чугула».

(Партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинден).

УЛУСЧУ ОЮННАРНЫ НЕПТЕРЕДИР ДЭЭШ

Спорт — кадыкшылды быжыктырарының, культурлуг дыштанылганың бир үндезини. Районда спорттуң янзы-бүрү хевирлерин сайзырадыр, өске чоннуң хаара тудар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып турар. Бар спорт дериглерин чеп ажыглаар, бөдүүн шөлдерин шевер тудар ажылче кичээнгейни угландырган. Кышкы үеде конькилээринге кылымал хошту алды кезек черге белеткээн. Ак-Туругга кышкы спортка маргылдааларны организастаан. Хөнкелеге район, зона маргылдааларынга шаңналдыг черлерни командалар чаалап ап турар.

Спорттуң кышкы хевирлериниң сайзыралдырынга шаптараазынныг чүүлдер база бар. Лыжа баазазы чок, клюшкалар, конькилер, хол, бут бөмбүктери, спортчу хеп садыгларга келбес. Клубтарга шыдыраа, теннис ойнаар залдарны тургузарын чедип алыр сорулга туруп турар. Улгады берген улуска тыва оюннар, бильярд ойнаар залдарны тургузары чугула.

Маргылдааларны хар-назы аайы-биле эрттирип турар бис. Шыдыраа спортунга сонуургал өзүп турар. Он беш, үжен кижи чедир ойнаар кылдыр ону организастаарын өөренип көрүп турар бис. Эр, херээжен улус аразынга район маргылдаазының тиилекчизи башкылар командазы республиканың ийиги черин алган. Бистиң спортчуларывыс тенниске республика чемпиону болган.

Чамдык хевирлерге чедиишкиннер туруза-даа, сөөлгү чылдарда районда тыва хүреш сайзыравайн турар. Шүглүп турар мөгевис чок болган. Аныяк салгал белеткелинге сагыш салыры ынчангаш кончуг чугула. Тренерлерниң ажылдаар байдалдарын экижидери негеттинип турар. Суурлар аайы-биле үжен ийи мөге хүрежинге С. Доржу, В. Ондар, А. Биче-оол, М. Норбу шүүлген. Гагаринниң космоске ушкан хүнүнде тыва хүрешке район маргылдаазы болур. Байырлыг ажылдышкын-биле эгелээш, концерт, лекция-биле холбап, маргылдааны бир янзы эрттирер кордуунген. Маргылдаачы түңнелин үндүрген соонда, хостуг хүрештиң сайзыралының дугайында «тегерик столдур» эрттирер бис. Орта чугула айтырыгларны чугаалажыр. Кайда удуртукчулар спорт ажылынче кичээнгей салып турар болдур, ында стадионнар ээнзиревейн турар. Комсомол комитеттери аныяктарның күш-дамыр сайзыралынче сагыш салыр турган. Бо ажылга шоолуг киржилге чок артып турар. Бөдүүн шөл, чүүлгелтериниң ажыглалын экижидер хемчеглерин спорт чөвүлели ап чорудар. Чаа Шагаан-Арыгга шыдыраа, теннис ойнаар биче-жек зал туттунуп турар. Ында «Тудугжу» деп чайгы стадионну тудуп кааган. Хоорай күүскому ону долгандыр херимнээр, чаагайжылар, дерип кылыр ажылды херекке албайн келген. Олче сугну безин дамчытпаан. Херим чокта трактор, машиналар эртерге, шөл оңгул-чаңгыл апаар. Борта футбол, волейбол, баскетбол шөлдерин шеф дузазы-биле кылып ап болур.

Аът спортун сайзырадыр айтырыг кончуг чугула. Торгалыгда, Арыг-Үзүүнде, Ак-Туругда аът спортунуң секциялары ажылдап турар. Чаа Чаа-Хөлде А. Чигдек, Улуг-Хаяда О. Танов олар бо ажылга сонуургалдыын көргүзүп, идепкейлиг ажылдап турарлар. Маңнаар аъттардан аңгыда, чырааа, челер аъттарны база белеткеп турар. Спорт комитеди аът спортун сайзырадыр дээш, РАҮК-биле, көдээ ажыл-агый специалистери-биле харылзааны быжыглаар бис.

Улусчу оюннардан кажык адары чамдык суурларда нептерей турар. Агитквартиралар аайы-биле бо оюнну аныяктарга өөредирин чедип алыры чугула. Ак-Талда ча адар бөлгүмнүң киржикчилери он ийи кижиниң белеткелин уламчылаар бис. Тыва чаны чазап, кымын улуг улустан айтырып алгаш шеңен көргүр черле чугула. Өске-даа черлерге бо хевирниң бөлгүмнерин тургузарын чедип алыры кордуунген.

Чаа Чаа-Хөлдүң күш-культуржулары агитманнаашкынны чорукткан. Бирги черинге лекция-беседаны кылып, маргылдааларны эрттирип турар. ДОСААФ ажылдакчылары-биле калы мотокроссту организастап эрттирдивис. Чон ону аажок сонуургап көрген. Спорттуң өске-даа массалыг хевирлеринче чонну калбаа-биле киириштирер дээш, чаа арга-хевирлерин дилеп тывар, хөй-нити организациялары-биле бир демниг ажылдаар, спорт баазазын быжыглаар сорулгалыг бис. Культура-спорт комплекизиниң ажылы бистиң идепкейлиг киржилгевистен хамааржыр болганда, ажылды чаарты тургузары бистен негеттинип турар.

С. ОНДАР,
Улуг-Хем районда спорт комитединиң даргазы.

КЫМ КАНЧААР ДЫШТАНЫП ТУРАРЫЛ?

ЭГЕЛЭЭШКИННЕРГЕ ДАЯНГАШ

Культура албан черлерин дыштанылганың, бот-тывынгыр чогаадылганың төвү болдурар, чоннуң хостуг үезин ажыктыг, солун кылдыр организастаар ажылды чаарты тургузарын партияның съездинге айыткан. Чоннуң негелде-херегледерин барымдаалап, аңгы-аңгы категорияның кижилерниң сонуургалынга дүүштүр ажылдаарын үе негеп турар. Чаа арга-биле ажылдаарынга кадрлар белен бе дээрзин чер-черде партия эге организациялары контрольга алыр хүлээлгелиг. Хостуг үени утка-шынарлыг эрттиргенинден күш-ажылчы чедиишкиннер ужукталыр. Ынчангаш социал-экономиктиг чаартылгаларның бир кол факторларынга чоннуң дыштанылгазын, хостуг үени чөп организастаары хамааржыр. Бо ажылга чүгле клуб, библиотека ажылдакчылары эвес, кино четкилери, спорт комитеттери, херээженнер чөвүлелдери, өске-даа хөй-нити организациялары идепкейлиг киржир ужурлуг.

Улуг-Хем районда хоорай суурларының кежүрүп турарындан чамдык черлерде клубтарны бузуп каапкан. Кара-Тал, Көк-Чыраа суурларының чурттакчылары чоогунда клубтарже барып турар. Чаа Чаа-Хөлде, Ийи-Тал, Чодураа, Эйлиг-Хем суурларда клубтар эргижиреп баксыраан. Чаа Шагаан-Арыгда кинотеатрдан өске чоннуң дыштаныр чери чок. Келир чылга чедир социал-культура объектилериниң тудуун дүргедедиптерниң аргазы база көзүлбейн турар, байдалды өскертиптер аргазы база чок. Кол күштү чурттаарга тудуунче угландырганы билдингир. Ындыг-даа болза тывынгыр болгаш чогаадыкчы ажылдаар болза, кандыг-даа клубка ажылды солун кылдыр тургузуп ап болур. Чайгы үеде стадионнарны, спорт шөлдерин долу ажыглаарын чедип алыры, бо үезин келген айтырыгларны шиитпирлээринче культура ажылдакчыларының идепкейи мөөңнээри чугула.

Культура албан черлериниң материалдыг баазазын быжыглаарынче кичээнгейни угландырары негеттинип турар. Эт-сеп кадагалалы четпес. Оон ужурундан чамдык клубтарда баян безин чок, баянистер тывылбас. Үрер хөгжүм оркестри биле улусчу хөгжүм херекселдери болгаш техниктиг дериглер-биле олар четчелеттинмээн.

Ниитизи-биле бо хүнде чаа тос клубта чүгле ийи специалист ажылдап турар. Бо чылын совхозтар алды специалистти чорудары-биле белеткээн, олар ам өөренип турлар. Культура ажылдакчыларының ажылдаар, чурттаар байдалын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап чорудары чугула.

Районнуң Культура бажыңының планында хөй чүүлдер кирип турар. Оон массалыг, эстетиктиг дээштиг, кижизидикчи ужур-уткалыг кайы хире дээрзин чугаалаары берге. Өй-өйлеп конкурстар, дыштанылга кежээлери болуп турар. Бөлгүмнериниң ажылын сөөлгү үеде харын диргискен. Организация бүрүзүнде бөлгүмнерже чалаан чарлалдарны аскан. Сонуургал аайы-биле, каттыжышкыннар, фото-бөлгүм ажылы өжүп бар чыдар. Улусчу университеттер чок. Чамдыкта чүгле байырлалдарда шимчээшкин үнер чоруктар бар.

Улусчу чогаадылганың болгаш культура-чырыдылганың ажылының методиктиг төвүнүң талазындан практиктиг дуза көзүлбейн турар.

Улуг улустуң болгаш уругларның хөйнүң ырын. Үш черде танцы бөлгүмүн тургускан. Улусчу театр «Долумааның хуулгаазыны» деп шиини тургузуп эгелээн. Агитбригадаларның программазын чаарткан. С. Ооржактың удуртулгазы-биле ритмиктиг гимнастика бөлгүмү ажылдап эгелээн. Орта киржир назылыг кижилерниң саны «эвүт» деп турар.

Музыка школазы, библиотека болгаш өске-даа организациялар-биле харылзаа ам-даа кошкак. Номчулга конференциялары, жанрлар аайы-биле керүлделер эртпейн турар. Аас журналдарының темазы кызыы. Кинолекторийлерниң кичээлдери чамдыкта үстүп турар.

Культура-спорт комплекизи дугайында тургусканы сонуургал аайы-биле каттыжыкчыларының, бөлгүмнерниң ажылын экижидеринге дузалаар болуру чугаажок. Назы-хар аайы-биле ажыл база экижидир. Ажылды чаарты тургузар талазы-биле чогаадыкчы чамдык дилээшкиннерниң бардын эскерип болур. Партия райкомунуң ажылдакчылары культура албан черлериниң ажылын холга ап, чамдык чаа хевирлерин дилеп тывырынга дузалажып турар. Комплекс чөвүлелиниң кежигүннери кылып чорудар ажылдарны чугаалажып, чоннуң арга-сүмезинге даянып турар. Ак-Туругда Ю. М. Очур-оолдуң саналы-биле улусчу хөгжүм херекселдерин кылып шенеп эгелээн. Аныяк ойнаар өөредир бөлгүмнер тургузарын база өөренип көөр турар. Агитквартиралар аайы-биле орус дыл өөренир бөлгүмнерин тургускан. Улгады, биче-даа кижилер аңаа сонуургалдыы-биле киржип турар. Чоннуң хостуг үезин организастаар талазы-биле кызыл-дагжыларын ава-дуржулгазы өөредиглиг.

Эки эгелээшкиннерин бүгү талазы-биле деткиири, ажыглаттынмайн турар курлавырларны илээри, партия, профэвилел, комсомол организациялары-биле бир демниг ажылдаары — культура ажылдакчыларының бөгүнгү сорулгазы ындыг.

Улуг-Хемде мындыг, а силерде кандыгыл?

«ДИАЛОГ» — АНЫЯКТАР КЛУВУ

Чаа Шагаан-Арыг аңгы-аңгы микрорайоннарлыг, хөй муң чурттакчылыг хоорай апарган. «Кинодан өске баар чер чок» деп, тудугжуларның хомудап турганын сактыр-дыр мен. Клуб сөөлгү ийи чылда туттуунмаза-даа, хостуг шагында шыдыраалап, теннистеп болур бөдүүн спортзалды тудугжулар боттары тудуп турарлар.

Кафени ажыглап, коллективтер аайы-биле кежээлерни эрттиреринге клуб ажылдакчылары киржип турган. Кандыг ажылдарны чорутса экил дээрзин аныяктардан айтырып, баштайгы үеде оларның-биле конференцияларны эрттирген. «Диалог» клуву ынчаар төрүттүнген. Комсомол райкомунуң тарадып турары кежээлерже баар билеттерни чедиишейн турары оолдар, кыстарның клубка сонуургалдыын көргүзүп турар. Клуб чөвүлелинде төптүткен библиотека системазының директору М. Чанзан, уран чүүл удуртукчузу Н. Светцова, комсомол райкомунуң секретары В. Акулечко, партия райкомунуң инструктору М. Дамчай болгаш өскелер-даа кирип турар. Партияның болгаш күш-ажылдыг хоочуннары-биле ужуражылга солун эрткен. Дыштанылга кежээлери база аныяктарга таарышкан. Чоокку үеде мурнакчы тудугжулар биле профтехучилище сургуулдарының ужуражылгаларының организастаарын планнаан. Апрель 1-де юмор кежээзинге үжен ажыг кижи келген. Баштак чугаалар номчулгазы, викторина, янзы-бүрү конкурстар, танцы, оюннар дээш хөй ажылдарны кежээниң организакчылары белеткээн.

Кол утланышкыны тодаргайтынмаан-даа болза, бо клубка сонуургал өзүп турар. Кежээлериниң белеткелинге актив киржикчилери, башкыларны калбаа-биле киириштирбес болза, чөвүлел неделя санында-ла эки шынарлыг ажылдар кылгы ап четтикпес. Чүгле танцы эвес ле болгай, ажыл хөй талалыг. Клубтуң чурук, музыка каагталгазынче, сценарийлерниң шынарынче кичээнгей салыр болза эки. Келген аныяктарның күзелин айтырарынга, дискотека, солун кижилер-биле ужуражылгы эрттирер болза эки диштиллер.

Арга-дуржулга солчуру-биле найысылалдың «Собеседник» клуву Чаа Шагаан-Арыгга залдап көөр дээн турар. Черле чаа клубка методиктиг сүмелер херегледтинип турарын айтыр апаар. Министерство шүгүмү-биле-даа болза семинарларны эртирери күзенчиг. Клубта үжен беш харга чедир аныяктар кээп турар. Аңгы-аңгы мергежилдиг, назы-харның кижилерниң сонуургалдарын дүүштүрери, оларның идепкейлиг киржилгезин чедип алыры дораан болдуумазы билдингир. Чаа эгелээшкинниң деткип, чаа хоорай тудукчуларының дыштанылгазын организастаарынче «Шагонартяжстрой» трестиң парткомундан доктаамал сагыш салышкын негеттинери чугаажок. Клуб чоннуң бүгү негелделерин хандырып четтикпес. Ынчангаш өске-даа сонуургал аайы-биле каттыжышкыннарны, бөлгүмнерни борта тургузары чугула. Тускайлан ажылды калбартыры чугула болуп турар. Аныяк немо, пенсионерлер, школачылар, специалистер дээш кандыг-даа мергежилдиг кижилер-биле билдилиг ажылдаарының аргаларын, түс чериниң байдалының аайы-биле таарыштыр чорударын өөренип көөрү күзенчиг.

Хостуг үени чеп организастаар болза, бүдүрүлгеде сагылгалыг чорук экижиир, сагылгалыг чүрүм быжыгар, чем-херек үлгедиглери эвээжээр. Улуг тудуг шөлү хоорайының чурттакчыларының дыштанылгазын канчаар организастаар ындан хөй айтырыглар ужукталыр болганда, культура ажылдакчыларының харысалгазын бедидер, оларга негелдени күштелдирер апаар.

А. ХОВАЛЫГ,
«Шынның» корр.

КУБОК—УЛУГ-ХЕМЧИЛЕРДЕ

Республикада спорттуң массалыг хевирлериниң бирээзи волейболга хоочуннар аразынга маргылдаа Кызылдың «Херел» спорт залынга эрткен дыштаныр хүннерде болган. Аңаа районнарның, хоорайларның хоочун волейболистерниң командалары тус-тус бөлүктерге шаңналдыг черлер дээш ойнаан. Маргылдааның шиитпирлиг хүнүнде Улуг-Хем районнуң спортчулары кызымак, демниг ойнап турган, эрткен чылын тиилекчи болган команда — Кызылдың волейболистерин уткаш, шилчиир кубокту чаалап алган. Үшкү черде — Эрзинниң чембукчулери.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.
В. МОНГУШТУН фотозу.

КЫМГА-ДАА УТТУРБААН

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң хууда бирги черин дээш шыдыраа маргылдаазы доозулган.

Эр улустуңунга швейцар системазы-биле 32 кижи тос салыг ойнаан. Улуг-Хем районну төлээлеп келген Меңгүн-оол Түлүш чаңгыс кижи-биле хайымнашкаш, кымга-даа уттурбайн, көдээ шыдыраачылар аразынга чемпионнаан. Ийиги черни тос салгыдан 7 саннаг болган Эрзинниң шыдыраачызы Дадар-оол Буду ээлээн. Маргылдааны үш кижи 6-6 саннарлыг дооскан. Ынчалза-даа Чөөн-Хемчиктиң төлээзи Меңгиш-оол Сат өске өөрүнден коэффициентизи бедик болгаш, үшкү шаңналдыг черже үнген.

Херээжен улустуң чемпионадынга Таңдының шыдыраачылары шыырак ойнаан, шаңналдыг черлерже кирген. 10 кижи киржикчилиг маргылдаага 7 санны алган Лариса Пономарева чемпионнаан. Хууда ужуражылганың бирги черже үнген Л. Пономареваны уттурган база-ла 7 санныг бай-тайгалыг Катерина Салчак ийиги черни ээлээн. Үшкү черде — таңдыжы Мая Тасычы.

Көдээ шыдыраачылар хевирлеринге досуглаан соонда, чемпионатка хамаарыштыр түңнелдерин үндүрүп, боттарының аразында санал-оналын солушкан.

Олар аныяк шыдыраачыларны шередип тывары, чер-черде ам-даа кичээнгей кошкак дээрзин демдеглээн.

Ук чемпионаттың түңнелинге Улуг-Хем районда шыдыраа спортунче сагыш салыр эгелээнин херечилеп турар. Районга удавас үш совхозтуң шилилдеги командалары хуузунуң ужуражылгазын эрттирер. Команда бүрүзүнүң составынга 15 кижи ойнаар. Район төвүнде шыдыраачыларның олдаа болур — бир сээлдин дерин, шимээн эгелээн. Шак ындыг эки эгелээшкинни маргылдааның киржикчилери-биле деткээн.

Чемпионатка киржип келген херээжен шыдыраачыларның хөй кезиин көштер бижиир саазынны долдуруп билбес болгулаан. Ол база мергежилдиг беддерлинче кичээнгей салбайн турарының херечизи болган. Теоретиктиг билиглерни ханылаадырынче кичээнгейни күштелдирери чемпионаттың чамдык киржикчилериниң маргылдаа үезинде саналдаты.

С. ДАНЗЫ.

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Чоннуң хостуг үезин организастаарынга херээженнер чөвүлелдериниң киржилгезин күштелдирерин, оларның дыка хөй чүүлдерни кылып болур аргалыын съездиге айыткан болгай. Улуг-Хем районнуң суурларында чурттап турар чер аайы-биле ажыл агитквартираларга онаажып турар. Өг-бүле кижизидилгезинге хамаарышкан беседалар, хөй уруглар иелер, мурнакчы херээженнер-биле ужуражылгалар, темалыг кежээлер, делгелгелер дээш янзы-бүрү ажылдарны олар чорудуп турар. Агитквартираларда алдан үш бөлгүм бар.

Чүс сезен чеди агитквартираларның барык шуптузунда аргылга, даараныгга бөлгүмнери ажылдап турар. Херээженнерниң хостуг үезин чеп ажыглаарынче угланган өске-даа хемчеглер алдынып турар. Чаагайжыдыга, чогаачыдылга талазы-биле конкурстарны чарлаан. Ногаа, чечек, өстүрүп, мал-маган азырап турарларның дуржулгазын нептередип, семинарларны эрттирген. Эки ажылдыг суурлардан аңгыда Арыг-Бажы, Ийи-Тал дээн ышкаш даштыкы хевирн, арыг-шевери негелдеге дүүшпес суурлар база бар.

Чамдык суурларга эки өг-бүлелер-биле ужуражылганың кежээлери эрткен. Районда беш үш маадыр-ие, орден-медальдыг он сес херээженнер бар. Оларга РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы К. М. Оюн, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Н. М. Егорова, Р. Т. Намчыл, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары Э. К. Дугар, С. Д. Конгар, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи башкы К. М. Кандан, Күш-ажылчы Алдар орденниң II болгаш III чергезиниң эдилекчизи, «Найырал» совхозтуң саанчызы Ч. С. Самбо. Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы, парикмахер С. М. Хүргүлек болгаш өскелер-даа хамааржыр. Эки үлегерниң кижизидикчи салдары улуг. Бо ажылды моон-даа соңгаар калбартыры көрдүнүп турар.

Малчын херээженнерниң амыдырал байдалын экижидер хемчеглерни ап, шефтээшкиннерни организастап турар. Комплекстиг үнүүшкүннер доктаамал чорууп турар. Ынчалза-даа сөөлгү үеде үзүктелиишкиннер база болуп турар. Ай санында эртип турар малчыннар хүнүнге херээженнер идепкейлиг киржип турар.

Херээженнерниң ажылдаар байдалын экижидер талазы-биле хемчеглер алдынмайн турар. Чүгле үш черде электриниг саалда бар. Хол-биле кылыр ажылдар тудуг ажылында база хөй.

Хостуг үени эки организастап турарындан херээженнер ортузунда арагалаар, корум-чурум үрээр чоруктар эвээжээн. Эрткен чылын ээрикстер сергедир черже чээрби беш чедир кижи кирип турган болза, бо чылын беш кижи кирген. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорун турда, не херээженнер бо хоралыг чаңчылдан шуут адырлыр болза эки. Ийи хоорайда берге кижизидилгелиг үжен ийи өг-бүле бар. Мында агитквартиралар чок болганда, чөвүлелдер идепкейлиг ажылдаар хүлээлгелиг. Херээженнерниң өг-бүле кижизидилгезинге ролюн улгаттырар талазы-биле ажыл кошкак. Чаа Шагаан-Арыгда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Н. А. Самкова ажылынче ханылап кирбейн турар.

Чаа Чаа-Хөл, Ак-Туруг, Ак-Тал суурларда тургускан пенсионерлер чөвүлелдери чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Бо ажылдарны удуртуруунче көдээ Совет күүскомнары кичээнгейни кошкаткан. Пенсионерлерни дузалал ажылдарынче, бөлгүмнер удуртурунче хаара тудары чугула. Хоочуннарны кижизидилге ажылынга киириштирерин чедип алыр сорулга туруп турар. Херээженнерниң идепкейлиг киржилгези-биле дыка хөй ажылдарны кылып болурунуң аргалары бар.

К. ТӨГҮС-ООЛ,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

РЕДАКЦИЯДАН: «Ажыктыг, солун дыштанылга дээш» деп чаа рубриканың адаа-биле чер-черде чоннуң культурлуг дыштанылгазын канчаар организастап турарын чырыдар. Бүдүрүлге, албан черлериниң, организацияларның, хойжу бригадаларның, фермаларның кызыл-булуңнарында, клубтарында, көдээ клубтарда, культура бажыңнарында, библиотекаларда, стадионнарда, агитшөлчүгештерде культура-массалыг ажылдарның дугайын, оларны канчаар ажыглап турарын бисче бижиирлерин дилеп тур бис.

Районнарда тургустунган культура-спорт комплекстериниң ажылын чырыдарынга номчукчуларның санал-оналы деткимче болур. Ажылды канчаар тургусса экил, чүү шаптыктап турарыл, кандыг дуза херегледтинип турарыл дээрзин күш-ажылчы коллективтерде ажылдап турар ажылчын, көдээ корреспондентилер кедүрер боор деп идегеп тур бис. Чер-черлерде болуп турар чаа чүүлдер, чогаадыкчы дилээшкиннер, оларны ыдшкаш четпестер өскелерге өөредиглиг болуру чугаажок. Дуржулганы нептередиринге, хостуг шакты ажыктыг, солун эрттиреринге сүмелекчи болур чаа рубрикага идепкейлиг киржиринче чаладывыс. Боттарыңарның бодалдарыңарны почта-биле чорудуп, телефон-биле дамчыдып болур силер.

Бистиң телефонувус: 2-23-54.

ТВ

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Ыр кижи-биле артып калыр». 9.40 — С. П. Королёвтуң аныяк чылдарының дугайында уран-чечен фильм. 10.55 — Делегей болгаш аныяктар. 11.30 — «Сергей Лазо». Док. телефильм. 12.00—12.05 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Үе неген турар». Док. телефильм. 15.00 — «Эрмитаж». «Рим портрет». 15.30 — «Рабочая социализм». Фильм-концерт. 16.35 — Совет шүлүкчүлерниң шүлүктеринге композиция. 17.10 — В. Чкалов аттыг Культура бажыңының үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 17.25 — «Легенда ыкчаар эгелээн». Уран-чечен фильм. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — «Чүү? Каяа? Кажан?». Телевикторина. 20.20 — «Үе». 20.55—00.20 — Космонавтика хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагаринниң башкарганы «Восток» космос кораблин салып үндүрген хүнүнден бээр 25 чыл болганынга тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт. Эвилелдер бажыңының Колонналыг залындан дамчыдылга. Чапсарда (22.15) — Кинопрограмма. «Аныяк назы хоорайлар тудуп турар». Төнгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ам болур ажылдышкынга тайылбыр». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — В. П. Катаев. «Полк оглу». 1 класс. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Нити биология. Экологтуг системалар. 10.35 — И. В. Гёте. «Фауст». 11.10 — «Совет чуруктар уран чүүлү». «Фаворскийниң мастерскаязында». 12.10 — «Арага ишпес — амыдыралдың негелдези». 13.10 — Ференц Лист. 14.05 — И. Ильф болгаш Е. Петров. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арынлары. 15.00—15.06 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Чогаадыкчы бажың». Чогаадыкчы аныяктар-биле ужуражылга. 18.50 — «Культура болгаш амыдырал». Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга тураскааткан улусчу чогаадылганың республика фестивалы чорупурар. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төөгү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удур чаштар!» «Хар кижи». 20.20 — «Үе». 20.55 — ССРЭ композиторларының VII съезди. Консерваторияның Улуг залынга концерт. 21.55 — «Бирюза чүге имнерге берге...» Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.15 — «Рафферти». Үш сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 23.25 — ТТ-ның болгаш БР-ның орус улустуң хөгжүм херекселдериниң Үлегерлиг оркестриниң концерти. 00.00—00.50 — Футбол. Сезонуң кубогу. «Динамо» (Киев) — «Шахтер»).

Кино

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маленькие проказники» 11.20, «Пять минут страха» 15.00, 18.40, «Корабль пришельцев» 9.30, 13.10, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария Мирабелла» 9.30, «Гибель «Аполлина» 11.20, 13.20, «Белые волки» 15.10, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайте нам мужчин!» 15.00, «Адский поезд» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Поклонись до земли» 16.00, 18.40, 20.00, «Мультсборник» 11.00, 14.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Встретимся в метро» 17.00, 19.30 шактарда.

Редактор
В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Республиканга бичии булуттаар, хар чагбас, мурнуу чүкче углаг хаттың дүргени секундада 3—8 градус. Агаарның температуразы дүне 3—8, чамдык районнарга 12—17 градус соор. Хүндүс 5—10 градус чылыыр, чамдык районнарга 1 градус чылыгдан 4 градус чедир соор.

Кызылга бичии булуттаар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак, агаарның температуразы дүне 4—6 градус соор, хүндүс 8—10 градус чылыыр.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЖАН, КАЯА ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Апрель 11-де — Педагогика институдунуң коллективиниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези. Эгелээри 20 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Апрель 12-де — Космонавтика хүнүнге тураскаатткан дископрограмма. Эгелээри 19.30 шакта.

Апрель 13-те — «Космос бөгүн» деп аас журналы. Эгелээри 13 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Апрель 13-те — «Силерге ада-иелер» деп кинолекторий. Эгелээри 14 шакта.

«ТУДУГ КЕЗЕКТЕРИ» КОМБИНАТТЫҢ КЛУВУНГА

Апрель 12-де — Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.30 шакта.

Апрель 13-те — Дискотека. Эгелээри 19.30 шакта.

ТИПОГРАФИЯ КЛУВУНГА

Апрель 13-те — Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.00 шакта.

Апрель 12-де — Даараныгга фабриказының нийти чурттал-га бажыңының кызыл-булуңунга аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

САЙГАРЫЛГА БААЗАЗЫНЫҢ КЫЗЫЛ-БУЛУҢУНГА

Апрель 13-те — Коллективтиң цехтер аразынга шыдыраа маргылдаазы. Эгелээри 11 шакта.

№ 3 АТБ-НИҢ КЛУВУНГА

Апрель 12—13-те — Шыдыраага, стол теннизинге болгаш бильярдка маргылдаалар. Эгелээри 18 шакта.

ХООРАЙНЫҢ ХАРЫЛЗАА БЕЛДИРИНИҢ КЛУВУНГА

Апрель 12—13-те — Аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

ГАЙДАР АТТЫГ БИБЛИОТЕКАГА

Апрель 12-де — «Космоске ужуксап тур мен» деп номнуң сайгарылгазы. Эгелээри 14 шакта.

ОСТРОВСКИЙ АТТЫГ БИБЛИОТЕКАГА

Апрель 13-те — «Космосту тайбың сорулгаларга» деп литература допчулалы. Эгелээри 17 шакта.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНИҢ БОТ-ТЫВЫНГЫР УРАН ЧҮҮЛ КӨРҮЛДЕЗИ:

Апрель 11-де

Көдээ ажыл-агый техникумунуң — 14 шакта.

Автоорук техникумунуң — 16 шакта.

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тыва салбырының — 17 шакта.

Башкы училищезиниң — 18 шакта.

Апрель 12-де

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилериниң концерти уран чүүл училищезиниң залынга болур. Эгелээри 12 шакта.

Тайылбыр: өөредилге черлериниң уран чүүл көрүлдезі боттарының залдарынга болур.

ШЫН Редакцияның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3271.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00613

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 12 суббота

№ 89 (13089)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 копеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралы апрель 10-да болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев хуралга чүве чугаалааш, Куйбышев болгаш Тольятти хоорайларга чорааш, ажылчы чоннар-биле, партия ажыл-агый активи-биле ужурашканының дугайын чугаалап берген. Ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргеледир, эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннеринге үндезилээш, бүдүрүлгениң чаартырын боттандырар, капитал тудугунуң шынарын экижидер болгаш темпилерин бедидер, социал айтырыгларны, ылаңгыя ажылчы чонну чурталга бажыңнары-биле, медицина болгаш уруглар албан черлери-биле хандырарын чүткүлдүг шиитпирлээр талазы-биле ол ужуражышкыннарның үезинде салдынган айтырыгларның чугулазын Политбюро демдеглээн. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырып чорудар талазы-биле практиктиг ажылды улам калбартырының эргежок чугулазын, ол херекке кээргеттинип(?), мактаныр, хей шуугаар болгаш хөй хуралдаалар чорукту болдурбазын айыткан. Дээлу күш-биле ажылдаары, бүгү ажылдакчыларның инициативалыг болгаш бедик харысалгалыг болуру — партияның пландарын, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының кол негелдези.

Политбюро СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтышкыннарынга холбаштыр чуртта дээди болгаш ортумак тускай өөредилгени сайзырангайжылаар кол угланыышкыннарның дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, эртемге болгаш культурага бедик мергежилдиг кадрларны белеткээр талазы-биле совет дээди болгаш ортумак тускай школаның улуг ажылын демдеглээш, сөөлгү үеде ол ажылда хожудаңгай чоруктуң көстүп кээп турарын Политбюро ооң-биле кады демдеглээн. Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң деңнели чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин дүрген шиңгээдип алырының сорулгаларынга бүрүнү-биле четпейн турар. Ол чорук экономикага, бүгү ниитилелдиң бурунгаар шапкын хөгжүлдезинге үр үеде салдар чедириниң эң чугула фактору болур дээди болгаш ортумак тускай өөредилгениң ролюн бедидерин негеп турар.

Ол сорулга-биле тускай эртемниглерин белеткээрин, кижизидерин болгаш ажыглаарын үндезини-биле экижидерин, өөредилгениң, бүдүрүлгениң болгаш эртемниң холбаазын күштелдирерин, эртем болгаш эртем-педагогика кадрларның составын шынар талазы-биле экижидерин, өөредилге черлериниң техника талазы-биле хандырылгазының деңнелин бедидерин айыткан. Ол дээрге — эртем шинчилелдериниң болгаш ажылдап кылышкыннарның хемчээлин бөгүү-биле улгаттырары, чуртка дээди болгаш ортумак өөредилгени эргелеп башкарарынга ССРЭ-ниң Дээди өөредилге черлер министерствозунуң ролюн бедидери, өөредилге черлериниң эргелерин болгаш харысалгазын калбартыры база гаш бедидери-дир.

Чуртка концерт ажыл-чорудулгазын улам ыңай экижидер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп алган. Ооң сорулгазы болза, концерт репертуарының идейлиг уран-чечен деңнелин болгаш күүселдениң шынарын бедидер, дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге күүседикчилериниң профессионалдыг белеткелин экижидер, концерт организацияларының материал-техниктиг баазазын быжыглаар болгаш ажылчы чоннарның эстетиктиг кижизидилгезинге музыка уран чүүлдүң ролюн күштелдирер талазы-биле оларның ажыл-чорудулгазының өске-даа айтырыгларын шиитпирлээри болур.

Политбюро эш М. С. Горбачевтуң Фрелимо партияның Даргазы, Мозамбик Улус Республиканың Президентизи С. Машел-биле ужуражышкынын болгаш совет-мозамбик чугаалажышкыннарының түңнелин чүүлдүгзүнүп көрген. Империализмге болгаш неоколониализмге удур мозамбик улустуң чөптүг демиселин-биле эптежил(?) каттыштырылгазы, СЭКП биле Фрелимо партиязының, Совет Эвилели биле улусчу Мозамбиктиң аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам ыңай ханыладырынче чүткүл онзалаан демдеглеттинген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының Австрия Республиканың Федералдыг канцлери Ф. Зиновец-биле беседазының түңнелдерин чугаалажып көргеш. Совет-австрия харылзааларының хөгжүп турарынга болгаш ийи чурттуң Европада болгаш бүгү делегейде күрүнелерниң тайбың кады ажылдажылгазынга оларны калбартырынга белениң илереткен.

Болгар коммунистиг партиязының XII съездизиниң ажылынга СЭКП-ниң делегациязының киржиишкинниң, делегацияның эш Т. Живков болгаш өске-даа болгар удуртукчулар-биле беседаларының дугайында эш Н. И. Рыжковтуң дыңнадыын чугаалажып көрген. Делегацияның ажыл-чорудулгазын чүүлдүгзүнүп көргеш. СЭКП болгаш БКП-ның, Совет Эвилели болгаш Болгария Улус Республиканың найыралын болгаш акы-дуңмалышкы бүгү талалыг кады ажылдажылгазын моон соңгаар-даа күштелдирерин, марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген оларның политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвин моон соңгаар-даа быжыглаарынга шиитпирлиин Политбюро бадыткаан.

Экономиктиг, садыг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга талазы-биле совет-кыдат комиссияның баштайгы хуралының түңнелдерин чугаалажып көргеш, ССРЭ биле КУР-нуң аразында садыг-экономиктиг харылзааларның өзүлдезин өске-даа талаларга оларның харылзааларын экижидеринге идиги берип, ийи чурттуң улустарының эргежыктарынга дүгжүп турар деп, Политбюро демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң болгаш совет улустуң тургузукчу күш-ажылынга, бүгү кижи төрелгетенниң тайбың келир үезин хандырарынга эргежок чугула байдалдарны тургузарынче угланган партияның болгаш күрүнениң даштыкы политиктиг угланышкынын боттандырып чорударының сорулгаларын херек кырынга шиитпирлээринге хамаарышкан өске-даа чамдык айтырыгларны база чугаалажып көрген.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ОРБИТАЗЫ

Черниң баштайгы кыдымал эдеринчизин Байконур космодромундан салып үндүргени-биле болгаш Юрий Гагаринниң ужудуушкуну-биле эгелээн космос делгеминче кижиниң үнүүшкүнү амгы үениң ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга ханы салдарны чедирген. Атомнуг идеруун энергиязын шиңгээдип алганы-биле база электроннуг санаалга машиналарын тургусканы-биле чергелештир космос шинчилелдери амгы үениң эртем-техниктиг революциязының эң чугула угланыышкыны апарган.

Найысылалдың хөй-ниитизиниң апрель 11-де Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болган байырлыг хуралы космосче кижиниң баштайгы ужудуушкунунуң 25 чылынга болгаш Космонавтика хүнүнге тураскааттынган.

«Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик В. А. Котельников илеткел кылган. Совет хамаатызы Юрий Алексеевич Гагаринниң космос делгеминче делегейде бир дугаар ужудуушкун кылганындан болгаш «Восток» корабльге Черни долгандыр ужутканындан бээр чээрби беш чыл эрткен деп, ол чугаалаан. Үе эрткен тудум, ол болуушкуннуң кайгамчыктыы улам тодаргайы-биле илерээп турар. Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилеп, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң сорулгаларының бирээзи космос делгемин шинчилээри болур дээрзин СЭКП-ниң XXVII съездизинге айыткан. Съезд Чер кырынга боо-чепсекти эдере бүдүреринге удур база ону космос делгеминге тургузарынга удур шиитпирлиг чугааны кылган болгаш совет космонавтиканың кол кыйгырыы: «космосту шинчилээри болгаш шиңгээдип алыры чүгле тайбың сорулгаларга, бүгү улустарның негелделеринге, эртемниң болгаш бүдүрүлгениң хөгжүлдеринге дүүштүр боттандырар ужурлуг» деп кыйгырыын СЭКП Программазының чаа эдилгезинге меңгези-биле съезд киирген.

Чээрби беш чыл дургузунда совет космонавтиканың эртнеги оруунуң кол-кол үе-чадаларын илеткелчи чугаалаан. Черниң баштайгы кыдымал эдеринчизин салып үндүргенин база Юрий Гагаринниң ужудуушкунунуң соонда космонавтика дыка улуг орукту эрткен, ол орукка Совет Эвилели кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган.

Чер кырының дыка хөй технологиязының херегледеринге космос техниказын улам ажыктыг ажыглаарынга чаа аргаларны СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыктыгларында(?) бүдүрүкде орбитаның «Мир» деп эртем станциязы — чаа үениң станциязын салып үндүргени ажыткан. Ооң дүштурулга кылыр алды белдири тускайжыттынган модульдарның дузазы-биле улус ажыл-агыйынга херегээр хөй сорулгалыг эртем-бүдүрүлге комплекстерин чыыр аргалыг бээр. Делегей космонавтиказының байырлалының бүдүрүүзүнде ол станцияның шенекчилериниң баштайгы экипажы Леонид Кизимге болгаш Владимир Соловьевка байыр чедирери бистиң шуптувуска өөрүнчүг.

Ооң соонда эртемден харылзаа болгаш эжиндириишкин, метеорология системаларын сайзыраңгайжыдарынга болгаш долгандыр турар бойдусту өөренириинге космос техниказын калбаа-биле ажыглаарының дугайын чугаалаан. Совет корабльдерге болгаш станцияларга каттышкан экипажтарның кады ужудуушкуннарының программазын ам-даа уламчылаарын ол дыңнаткан. Амгы үеде ССРЭ-де Сирия Араб Республикадан келген космонавтыларга ийи кандидаттың белеткели эртип турар. Баштайгы ийиги совет-француз ужудуушкунну чорудар дугайында дугуржулга база чедип алдынган.

Чээрби беш чылдарның иштинде совет космонавтиканың бызым бүрүзүнде канчаар быжыгып келгениниң, ол бодунуң баштайгы тиилелгелеринден эгелээш-ле болуунуң ужудуушкуннарының тайбың угланыышкынының дугайын медеглеп келгениниң дугайын ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы Г. С. Титов чугаалаан. Бистиң Юравыстың ужудуушкун кылганы апрельдиң 12-ниң хүнүнден бээр-ле тайбың космос дээш демиселжип келген бис деп, ол чугаалаан. Гагаринниң хуулгазыруунуң чырыынга делегейни хаара туткан чаңгыс эптиг болгаш ниитилешкек чоруктуң сагыш-сеткили моон-даа соңгаар тиилээр дээрзинге бүзүрээр бис.

Кажан бистер Юрий Гагаринниң адын дыңнаанывыста, сагыш-сеткил улам чылып, өөрүшкү хайнырга бээр деп, «Кызыл пролетарий» заводтуң чоңдуруукчузу И. И. Ефремов чугаалаан. Ооң амыдыралының ужен дөрт чылы — бистиң ниитии салым-чолувустуң бир кезээ болуп турары-биле ол бисте үнелиг. Бо хүннерде Гагариндан чүгле космонавтылар өөренип турар эвес болдур ийин. Ооң сорулгалыг «Чорултаалыг» дээн сөстери бо хүннерде бистиң чуртувустуң боттандырып турары шак ол дүргедедиишкин-биле дөмейлешкен. Эпис сорулгаларже орукка гагаринчи диди, эрес маадырлыг болгаш чаныш-сыынчы чок чорук бистерниң кижи бүгүдевиске чугула херек. Ынчангаш ырсылуг чазылдырышкыннар ыраккы сылдыстарның арыг чырыын хөме алы бээрин, кижилериниң амыдыралынга болгаш аас-кежиинге космостан айыыл-халап диргели бээрин болдурбас деп, ажылчын чугаалаан. Черниң баштайгы төлээлекчизи чээрби беш чыл бурунгаар шак ынчаар кыйгырган, бо хүннерде бөмбүрзектиң бүгү угаан-сарыылдыг кижилери ону негеп турарлар.

Москваның аныяктарының болгаш студентилериниң төлээлекчилери байырлыг хуралдың киржикчилери — эртемденнерге болгаш конструкторларга, космонавтыларга болгаш ажылчыннарга изиг байыр чедирген. А ооң соонда орбитадан Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьев олар чыылганнарга байыр чедирген. Космос делгемнерин шиңгээдериниң баштайгы ажылдакчызы бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Юрий Алексеевич Гагарин болганынга бистер чоргаарланып турар болгаш аас-кежиктиг бис деп, космонавтылар боттарының чедирген байырынга медеглээннер.

Космос делгемнерин бистиң чуртувуска тайбың сорулгаларга, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чорууунга шиңгээдириниң калбак программазын улам ыңай чайгыылып чок болгаш тодаргай угланышкынныг боттандырарынга совет космонавтылар боттарының бүгү күжүн, билиин болгаш дуржулгазын бээрлер.

(СЭТА).

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң сүт-бараан фермазы бо чылдың бирги кварталында планныг даалгазын ажыр күүседип, чедиишкинниг ажылдаан. Ол фермада элбек сүт бээр 120 инек бар. Саалдаа болгаш оон өске-даа хол-биле кылыр ажылдарны механизастаар.

Шамбалыг фермазында мал чеми элбек. Саанчылардан Санаа Көккүр, Людмила Сандан-оол болгаш оон-даа өске ажылчыннар малдың чемгерилгезинче болгаш ажаалгазынче чогуур кичээнгейни салып турар.

ЧУРУКТАРДА: Шамбалыгның мурнакчы саанчылары Санаа Көккүр, Людмила Сандан-оол; аныяк саанчы Куулар Дадармаа, ферманың бригадири Чооду Дадар-оол.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

МУРНАКЧЫ ФЕРМАНЫҢ АЖЫЛ-ИЖИ

Ээр-Хавак сүт-бараан фермазы чүгле Бай-Тайга районда эвес, харын-даа республикада ажылы мактаадыг, мурнакчы коллективтерниң одуруунда кирген. Ында 70 ажыг кижи ажылдап, чурттап турар. Олар — малдың ажаалда-чемгерилгезин шынарлыг чорудуп тургаш, оон элбек сүт саап алыр дээш бир демниг, шудургу ажылдап турар ишчилер.

Планныг даалгалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүседдези, сөглээн сөске ээ болуру — ажыл-ишчи кижиниң амыдыралының кол сорулгазы ол. Кандыг-даа күш-ажылчы коллективке кижи бүрүзү хүлээлгезиниң дугайын хүн бүрү бодап чоруур болгай. Улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнде кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар турда, ынчан сөглээн сөске кым-даа ээ болур ужурлуг.

Ферма сууру амгы үениң негелдезинге дүүштүр чаагайжыттынган, ооң кодан девискээри арыг-силиг, ажылчын дериг-херекселдер туруштарында чурумнуг чыскааттынган. Чурталга бажыңнарын, хериминерни, кажааларның артын-иштин агартыр чутайлааны көрүштүг. Ылаңгыя мал кажааларының өдээн хүнүнде аштап, арыглап, ооң өлкургаан аңгы-аңгы сваалар кылдыр бөлүп турар. Бо бүгүнү көрген кижи ында кызымак кижилер ажылдап, чурттап турар дээрзин эскерип, магадаар.

Культура одаа — клубтуң дериилде-шимелдези үениң негелдезинге дүүшкек, көскү агитацияның лозуң-плакаттарын, ферманың шаңнаткан мактал бижиктерин, кызыл туктарын көскү черде аскылаан. База кижи бүрүзүнүң социалистиг хүлээлгелерин демдеглээн тускай кылырааштарны ында тургускан, көргүзүг самбыразын хүнүң-не долдуруп турар. Ферманың ажыл-ишчилери хостуг үе шактарын ажаа эрттирип, культурлуг дыштанылганы организастап турар. Кино, совхоз, район төптеринден боттыывыгыр артистер оларның доктаамал аалчызы болу берген. Фермада ийи агитквартал бар, олар аразында социалистиг чарыштыг, ооң түңнелдерин чүгле күш-ажылчы чедиишкиннери-биле кызыгаарланмайн, корум-чурум, хөй-ниити ажылынга киржилгезин көрүп үндүрерин чурумчуткан. Агиткварталдарда аныяктар аразында спортчу маргылдаалар эрттирип турар, харын-даа оларның район чергелиг маргылдааларга киржип, шаңналдыг черлерни безин ап турары мактанчыг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он ийиги беш чылды шапкын хөгжүлдениң чылдары болдурар дээш, Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының саанчыларының ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Бо чылдың бирги кварталында 130 тонна сүт саар планынга онаашпыр ооң кырынга немей алды тоннаны саггаан. Сагган сүттүң 25 хуузу бирги, 60 хуузу ийиги класстыг болган. Бо көргүзүгнү үнген дээш — холуксаалыг чемнерни ажыглап турганында. Эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге, 30 тонна сүт немей сагдынган болгаш ооң үскүр чоруу көзүлдүр бедээн.

Ажылчын бүрүзү бодунуң мурнунга салдынган сорулганы ханы медереп билиринден чедиишкин хамааржыр. Фермада ниитизи-биле саар 276 инек бар, ону 23 саанчы саап турар. Бо чылын чүс ажыг инек төрээн, ооң сүдү элбек болуп турар. Дыка хөй саанчылар бирги кварталдың планныг онаалдазын ажыр күүсеткеннер. Мурнакчы хоочун саанчылар Чылбак Куулар, Сагды Бады, Ыра Мандып болгаш өскелер-даа хүнде ортумаа-биле бир инектен-не 6—7 килограмм сүттү саап ап келген. Ол ышкаш комсомолчу саанчылар Лидия Жаббарова, Элла Ооржак. Любовь Саая хоочуннардан дудак чок эрестиг ажылдааннар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидеринге социалистиг чарыштың ролю улуг дээрзинге ам кым-даа чигзинмейн турар. Ынчангаш планныг онаалдаларны күүседирде, бир-ле дугаарында социалистиг чарышче кичээнгей салып турары таварылга эвес. Чүге дээрге, чарыш кижи факторунга хамааржыр болганда, ынаар кичээнгей салбас аргажок. Кылыр ажылдарның планы күүсеттинген турда дээш, декадалар аайынче чарып каан, ооң түңнелин он хонуктап үндүрүп турар.

Ферманың бирги кварталда чедип алган чедиишкинин быжыглап, улам соруктуг ажылдаарынга чамдык шаптыктыг чүүлдерни болдурбас дээш совхоз дирекциязы, партком, профком улам дээштиг ажылдап, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге, негелделеринге дүүштүр ажылды бедик деңнелге тургузар ужурлуг.

К. ТҮЛҮШ.

ТҮҢНЕЛДИ УЛАМ БЕДИДЕР

Май мурнуунуң социалистиг чарыжынга хей-ат киргеш, Улуг-Хем районнуң малчыннары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга улуун киирип турарлар. Кыштаглаашкынның ниити байдалы мурнуку чылдардагызындан дээре. Малдың деңгели шоолуг баксыраваан, чаш төлүнүң камгалалы экижээн. Мал чеминиң курлавыры база элээн арткан.

Дүргедээшкин, чаа ёзу-биле ажылдаар. Бо сөстерни кандаа дыңнап болур. Чоннуң өөренир, билиин бедидер, номчуур сонуургалы болгаш херекке хескузу-биле бедээн. Олар чүгле съезд материалдарын эвес, эш М. С. Горбачевтуң Тольятти хоорайның ажылчы чону-биле ужуражышкынынга чугаазын база деткип, өөрүшкү-биле таныжып турарлар. Ол документилер хүн бүрүнүң ажылынга удуртулга болуп турар.

Районнуң малчыннары апрельдиң онга чедир, эрткен чылдың ол үезиндегизи-биле деңнээрге, дөрт муң ажыг анайны болгаш хураганы хөйнү алган. Чаш төл камгалаар талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черинде төрүүр чүс хойга онаашпыр 83 хураган алган «ҮТКА 25 чылы» совхоз чорып турар. Кайы-даа совхозта чаш төл камгалаар талазы-биле планныг онаалдазын болгаш социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен малчыннар көвүдеп турар.

Бо кыжын малдың хорамчазы дыка кызырылган. Хораан шээр малдың саны эрткен чылдың бо үезинде турганының чартыындан-даа эвээш. Чаш төлдүң байдалы база ындыг. Ынчангаш он ийиги беш чылды эки эгелээр арга Улуг-Хемниң малчыннарында тургустунуп келген. Ам сорулга — чедип алдынган түңнелди быжыглаары болгаш улам бедидери.

Кышкы үеде сүт бүдүрериинде база ындыг бар. Бирги кварталда бүдүрген сүт доозукну чылдың баштайгы кварталында турганындан элээн көвүдээн. Ол үеде бир инекке онаашпыр саггап сүт эрткен чылын 252 килограмм болган турда, бо чылын 324 килограмм болган. Чүгле мартта безин саар инек бүрүзү 129 килограмм сүт берген, а эрткен чылдың мартта бо көргүзүг 96 килограмм турган. Малдың кыштың таарымчалыг байдалының дузалыг болганын демдеглевишаан, чоннуң чаа ёзу-биле ажылдап эгелээниниң база салдарлыг болганын айтыры чугула. Ылангыя СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлери кижи бүрүзүнүң хөй-алдын болгаш харысалгазын бедидер, бүгү чурумну сагыырын шыңгыырадыр, четпестерге эптеш чок хөөнү тургузар талазы-биле улуг салдарлыг болган.

Районнуң малчыннарының ажыл-ишке хамаарылгазы мурнукузундан экижээн-даа болза, четпестерин чайладып турары ам-даа оожум, үениң негелдезинге четпейн турар. Ылангыя чамдык ажыл-агыйларның бүдүрүлге көргүзүглери дыка чавыс. Чиңээлээрге, Жданов аттыг совхозтуң хүнде бир инектен саап ап турар сүдү ийи литр безин четпес. Хойларның хураган ара салыры, өлүг хураган төрүүрү болгаш чаш малдың хорамчазы ам-даа бар. Бо болгаш өске-даа четпестерни чок кылыры-биле немелде хемчеглерни алыры негеттинип турар.

К. ЧООДУ.

ИНЕК-ДАШ БРИГАДАЗЫ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга салбырында Оюн-оол Лаква бригадирлээн Инек-Даштың бот-орулгазарылгалыг бригадазы часкы хову ажылдарынга кызымачалыг белеткенип турар. Бригада Үстүү-Ишкиннинң аксында суггарылга бугазының дезүнде булуңтаан черде 200 кубометр доңгу каскаш, 390 тонна дашты төккеннер.

Ол ышкаш Ортаа-Шөл деп черде 10 гектар кур черниң хараганын туруп соккеш, тараа аңгызында 200 га черниң дажын аштааннар. Инек-Даштың хову турлаан бүрүн белеткеп алган. Бригадада Ээрер-оол Ондар, Леонид Лаква олар болгаш оон-даа өскелер эрестиг ажылдап турарлар.

Ниитизи-биле 548 гектар черге кызыл-тасты, арбайны, суланы тарыыры көрдүнген. Тарылганы-даа, суггарылганы-даа шынарлыг, агротехниктиг аргаларны сагып тургаш чорудкаш, тараа культураларының гектар бүрүзүнден-не 19 центнер дүжүүтү алырын күзээп турарлар. Оон аңгыда 100 гектар черге кукурузаны тарааш, оон га бүрүзүнден 98 центнер ногаан массазы алырын планнаан. Инек-дашчылар салган сорулгазын ажыл-херекке боттандырар дээрзинге чигзиниг турбас.

Б. ОНДАР.

КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Кызылдың туүйбу заводунуң коллективи бо чылдың бирги кварталында чедиишкинниг ажылдаан. Ол СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш күш-ажылчы ээлчегге кирип, чылдың баштайгы хүннеринден эки темпилерни чедип ап, планныг даалгаларын күүседип келген. Республиканың тудугжуларынга завод чыл эгезинден тура 2356 муң туүйбуну үндүрүп чорудукан. Ол дээрге бирги кварталдың планындан 256 муң туүйбу хөй, а ынчаарга бо чылдың эрткен үезинде завод эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, 929 муң туүйбуну хөй бүдүрген.

Заводтуң сай карьериниң коллективи база эки ажылдап турар. Ол барык 50,4 муң кубометр тудуг материалы сайны бүдүрүп, сайгарган болгаш кварталдың даалгазын 1,5 катап күүсеткен. Карьер херегжикчилерге сайны эрткен чылдыындан база үскок хөйнү берген. Тудугларга чугай бүдүрүп бээриниң планы база ажыр күүсеттинген, ону эрткен чылдың бо үезинден 2,4 катап хөйнү үндүрүп чорудукан. Ниитизи-биле завод пландан ажыр 85 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

Коллективтиң чедиишкининге күш-ажылды организастаарын экижиткени, туүйбу болгаш сай бүдүрерин бригада аргазының эпис түңнелдерин барымдаалап санажылгазынче шилчиткени, технологтуг болгаш күш-ажылдың сагылгазын-чурумун күштелдиргени улуг салдар чедирген. Социалистиг чарыштың дээштиг бедээни, ону хүн бүрүде түңнеп турар, ооң ачызында ажылдакчы бүрүзүнүң план күүселдези дээш харысалгазы бедээн.

Коллектив ылаңгыя март айда дыка эки ажылдаан. 871 муң туүйбуну, 14 муң ажыг кубометр сайны, 140 тонна чугайны бүдүрген. Бригадаларның хөй кезии ээлчег нормаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Мастер Юрий Васильевич Гришиниң удуртканы туүйбу бүдүрериниң талазы-биле шуушурулга бригадазы эң бедик түңнелдерни чедип алган. Ол квартал планын туүйбу хептээриниң талазы-биле 112,3 хуу, суугуга чыырының — 107,2, уштуруушун — 122,5 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Мастер Александр Викторович Логиновтуң удуртканы сай карьериниң коллективи база мурнакчыларның одуруунда. Ында хоочуннар Евгений Бородин, Виктор Евдокимов, Владимир Абанкин, Александр Чебодаев, Николай Семенов олар ак сеткилдиг, харысалгалыг ажылы-биле дериг-херекселдерниң чогумчалыг ажыглалын хандырып, турушкун чок ажылдаарынга салдарны чедирип турар.

Бо хүннерде коллектив ленинчи коммунистиг субботникке бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга белеткенип турар.

С. ГРИГОРЬЕВ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫН БЕДИДЕРИ-БИЛЕ

Эрзинниң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары съездиге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелин, чурттуң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарын болгаш съездиниң өске-даа материалдарын ханызы-биле өөренип, кижи бүрүзү боттарынга онаашкан ажыл-херээн съездиниң негелделеринге дүүштүр эде тургузарынче кужун мөөңнеп, ажылдың темпизин дүргедедип, шынарын экижидип, камналганың чурумун сагыыр дээш органзастыг чорукту күштелдирип турарлар. Ооң түңнелинде бо чылдың бирги кварталында багай эвес көргүзүглүг район чедип алган.

Районнуң совхозтары күрүнеге эът, сүт садарының квартал пландарын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Ажыл-агыйлар арасында көжүп чоруур механизастаттынган колонна, септелге тудуг участогу, чонну аймдырал хандырылга, чурттаалга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдери болгаш өске-даа бүдүрүлгениң болгаш хандырылганың албан чердери чаа беш чылдың бирги кварталының даалгаларын ажыр боттандырган. Эртеен чылга бодаарга малдың янзы-бүрү чылдагааннардан хораары кызырылган, менди алган чаш төлдүң саны көвүдээн.

Ынчалза-даа районда партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчу кадрларының инициативазы болгаш харысалгазы СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму база партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүшпейн турар.

Партияның чаа негелделеринге дүүштүр удуртукчу кадрларны ажыл-херекти ханызы-биле билиринге, чаа чүүлдерни эскерип, ону ажылынга ажыглаарынга, дааңган ажылынга бедик харысалгалыг болурунга, салган сорулганы төнчүзүнге чедир шиитпирлээринге кижизидер дээш СЭКП райкому боттуг хемчеглерни ап эгелээн. Оларның өөренип турары экономиктиг, политиктиг өөредилгелериниң шынарын экижидер, практиктиг ажыл-чорудулга-биле холбаар дээш ажылдап турар.

Чоокта чаа эрткен партия-ажыл-агый активиниң өөредилгезинге партияның экономиктиг стратегиязынга хамаарышкан теманы өөренип тура, мал ажылынга мурнакчы дуржулганы ажыглап турарының дугайында Ленин аттыг совхозтуң директору П. С. Сайдының дуржулгазы дыңнаан. Ажыл-агый мурнуку чылдарда молдургаларны семиртири-биле «Суглак» совхозка хүлээдип берип турган, оон орулга-даа ап көрбээн. Мыйыстыг бода малды болгаш чылгыны совхоз боду бо чылын семиртип азырап эгелээн соонда байдал өскерилген. Молдургаларны үш ай, чылгыны бүдүн чартык ай азыраарга эки семирээн, ынчангаш күрүнеге эът садарының бирги квартал планын хуусаа бетинде күүсеткен. Келир чылын төрүүр хунажыннарны азыралда тургускан, оларның ажаалдазын, чемгерилгезин экижиткениинден дүнхүнде үш чүс граммдан өрү немелде деңзини берген. Чаш хураганнарны кадык-шыырак, семис кылдыр доруктуруп өстүрер сорулга-биле деңзи барымдаалап немелде төлевирни бээр негелдени совхоз ажылдаан кылганы таарымчалыг болуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр социал айтырыгларны шиитпирлээринче районнуң кайы-даа совхозу күштүг салып турар. Партияның съездизиниң делегады Д.-Б. Б. Чопуйнуң директорлааны «Чаа орук» совхозтуң дирекциязы, парткому ишчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни салып, ооң план-хемчеглерин ажылдап кылган. Хойжу кодан бүрүзүнге чунар-бажың кылыры, азы 63-ту тудары. Ийи хойжу бригаданың хойжуларынга электри чырыын кирери, совхоз төвүнге хеп чуур черни ажылдары. Бай-Хөлге дыштаныр черни кылыры ында көрдүнген, ону ам боттандырып эгелей берген.

Партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчу кадрларының даандырган ажыл-херээнге харысалгазын, билиин, мергежилин бедидер, съездиниң чаа негелделеринге дүүштүр улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга удуртулганың стилин болгаш арга-методтарын сайзырангайжыдар сорулга-биле аттестация эртирерниң комиссияларын черде тургускан. Олар ажылды апрель, май айларда доозар.

СЭКП райкомунуң ажылдакчылары партия эге организацияларынга практиктиг дуза чедирери-биле узун хуусаалыг чорумалдарны сөөлгү үеде кылып турар. Партия эге организацияларынга олар чеде бергеш, партийжи органзастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдары-биле таныжып көргеш, кылдынган ажылдарны демдеглээр, чедир кылдынмайн турар чүүлдерни айыткаш, партия организацияларының ролюн болгаш харысалгазын бедидер талазы-биле СЭКП-ниң съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш моон соңгаар чүнү кылза чогуурун партия эге организацияларының секретарьларынга, бюро кежигүннеринге айтып берип турар. Ылангыя партийжи ажылды үндезини-биле эде тургузарын хандырарда, чогаадыкчы, принципиалдыг болгаш негелделиг болурда кандыг негелделер салдынганын өөреткен.

Улус депутаттарының район Совединиң харысалгалыг ажылдакчылары келээ Советтерге барып, ооң ажылдакчылары, депутаттар, активтер-биле ажылды идепкейжидип турар. Ооң аңгыда девискээр аайы-биле ажылчы чоннарның хуралдарын эрттиргеш, тудуг, ажылчы чоннарга ачы-дуза чедирер бүдүрүлгелерниң удуртукчуларының отчёттарын дыңнаан. Ажылчы чоннарның негелделеринге, дилеглеринге, шүүмүүлелдеринге, хомудалдарынга дыңнангыр болуруп, оларны хандырып бээр дээш кичээнгейни хүн бүрү салырын удуртукчулардан негээн, моон соңгаар ону экижидерин олар хүлээнгеннер.

СЭКП-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң болгаш партияның XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр шүүмүүлелди база бот-шүүмүүлелди калбартыр ажылды чорудуп эгелээн бис. «Нарын» совхозтуң коммунистериниң ажык хуралы болуп эрткен. «Партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынары, принципиалдыг кадр политиказы дээш» деп айтырыгны аңаа чугаалашкан. Совхозтуң специалистериниң, бригадирлериниң ажыл-ижинге хамаарылгазының, харысалгазының, партийжи мөзү-шынарларының дугайында шынчы чугаа болган. Совхозтуң уксаажыдылга зоотехниги Б. Доңмут эртеен чылын төс муң хойну тарып боозатканы дээш телевизорну алган, херек кырында оларның чүгле 30 хуузу хураганнаан, артканнарын сула эдержилгеге киирер ужурга таварышкан. Кол зоотехник Б. Нураттиң негелде чогуп, мал ажылында зоотехниктиг хемчеглерни боттандырбайн турары шүгүмчүлээн. Совхозтуң агроному Ш. Ооржак чер ажылының культуразын бедидер хемчеглерни албайн келген, ынчангаш дужугуду болуп артпышаан.

Хуралга санал бергеннер совхозтуң специалистериниң амгы үениң негелделеринге дүүштүр ажылдавайн, дааңган ажылынга ээ-харысалга чок болуп турарының чылдагааны парткомнуң, совхоз дирекциязының талазындан оларның ажылынга удуртулганы, негелдени кошкаткаанында дээрзин чөптүг-биле шүгүмчүлээн, съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш шудургу ажылдаарын негээн.

СЭКП кежигүнүнүң адын болгаш ужур-дузазын көдүрериниң, партийжиниң арыг болгаш шынчы оюру дээш демиселдиң чугулазының дугайында партияның съездизинге чугаалаан айыткан. Ынчангаш районнуң партия организациязы партийжи хүрээлениниң арыг болуруунче, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Коммунистерниң харысалгазын бедидери-биле оларның отчёттарын дыңнаары, партийжи характеристикаларны хуралдарга чугаалажыры, ону барыларын моон соңгаар көвүдедири көрдүнүп турар.

СЭКП райкому, ооң бюрозу удуртукчу кадрларның харысалгазын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр бедидип тургаш, партияның салган чаа, улуг хемчээлдиг болгаш нарын сорулгаларын шиитпирлээр херекке оларны идепкейлиг киириштирер дээш моон соңгаар бо чугула ажылды улам сайзырангайжыдар ужурлуг бис.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың коллективи күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээриниң дешпилгелиг бригада керээзиниң аргазынче эрткен беш чылда ээлчеглерни болгаш бригадаларны шилчидер талазы-биле шудургу ажылдап, ооң ачызында бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип ап келген. Беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүсеткен бүдүрүлге адыр аайы-биле Бүгү-эвилел болгаш республика чарыштарынга сөөлгү чылдарда каш удаа тиилекчи боон келген.

Ак-Довурактың даг-дугужулери он ийиги беш чылда база бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерлиг болур, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын күүседир, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге үлүүн киирер дээш бар арга-курлавырларны илередип, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну быжыглап, шудургу ажылдап турар. Коллективтиң тура-соруктуг ажылдап турарының дугайын бирги кварталдың түңнелдери көргүскен. Комбинат бирги кварталда 27,5 муң тонна даг-дугуун бүдүрер планын 29,3 муң тонназдан ажыт кылдыр күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдың ол-ла үезинден 8,8 хуу улгаттырган. Күш-ажылчы чедиишкинге улуг үлүүн киирген мурнакчыларның одуруунда бедик сорттуг рудадан даг-дугу арыглаар цехтиң улуг мастери Людмила Ивановна Шаламованың удурткан № 3 ээлчээ кирип турар. Ол ээлчег квартал планын хуусаадан эрте — март 18-те-ле күүсеткен, дериг-херекселдериниң деп-дески, туруушкун чок ажылын чедип ап турар.

ЧУРУКТА: «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглаар фабриказының бедик сорттуг рудадан даг-дугу арыглаар цегниң № 3 ээлчээниң бөлүк ажылчыннары, улуг мастер Л. Шаламова оң талазындан дөрт дугаарында.

А. СТАЛ-ООЛДУҢ фотозу.

Андрей Намчан-оолович Багай-оол — Каа-Хемде «Бурунгаар» совхозтуң мурнакчы механизатору. Ооң күш-ажылчы намдары 1968 чылда бо ажыл-агыйга эгелээн, ынчан-на эрес, кежээ оолду чаңгыс чер чурттуглары мактап, төлептиг кижи болурунга бүзүрээн турганнар.

Шынап-ла, ындыг болган. Техникага хандыкшылдыг оол совхозта бар бүгү тракторларны, машиналарны, комбайннарны башкарарын, оларның кезектерин, ылангыя моторнуң тургузуун эки шиңгээдип алган. Сөөлгү чылдарда дуржулгалыг механизаторну МТМ-ге ажылдаарын сүмелээн, чүге дээрге, моторлар «эмнээр» кижи херек болу берген. Кандыг-даа машинаның, тракторнуң бүдүрүкчүлүг ажылдаары моторлан хамааржыр, ынчангаш ону быжырымчалыг септеп алыры ажыктыг. Ол даалганы коммунист Андрей Намчан-оолович ак сеткилдиг күүседип турар. Ылангыя бо чылын часкы хову ажылдарынга киржир техниканың септелгезин эки шынарлыг дооскан.

Дуржулгалыг механизатор күш-ажылчы мөөрейлерге чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп келген. Күш-ажылчы чедиишкиннерге ол доктаавайн, он ийиги беш чылда улам шаңнычы ажылдаарын хүлээнген турар.

ЧУРУКТА: А. Н. Багай-оол.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫРЫП

СЭКП-ниң XXVII съездизинге партия ТК-ның Политиктиг илеткелин, партияның Программазын, Уставын болгаш съездиниң өске-даа документилериниң ужур-утказын база салган сорулгаларын ажыл-чыны бүрүзүнге чедир тайылбырлаарын, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын органзастаары совхозтуң парткому, партия эге организациялары амгы үениң чугула ажылы кылдыр салып турар.

Съездиниң материалдарын тайылбырлаарында 17 лектор, 18 политинформатор, 23 агитатор хаара туттунган. Оларның семинарларын район төвүнге, совхозка эрттирген. Съездиниң материалдарының талазы-биле ажык партия хуралдарын, политхүннерни чоруткан, аңаа лекторлар, политинформаторлар, агитаторлар идепкейлиг киришкен. Чонуң чурттап турар чериниң аайы-биле съезд материалдарын тайылбырлаарын идепкейжиткен бис. Суурда 18 агитквартира бар, ында школаның башкылары быжыглаан.

Съездиниң материалдарын пропагандалаар, ооң шиитпирлерин күүседир талазы-биле ажылды Ак-Дагның хойжу бригадазының, Төптүң Баян-Кол ортумак школаның партия эге организациялары (секретарьлары Н. Бай-Кара, О. Тулуш, Я. Шанмаа) элээн идепкейжидип чоруткан.

Теоретиктиг семинарда, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң школаларында съездиниң материалдарын өөренип турар. СЭКП-ниң XXVII съездизинге партия ТК-ның Политиктиг илеткелин, 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарын өөренирин доозар чоокшулаан. Пропагандистер Я. Я. Шанмаа, Т. А. Сандакова, Ч. У. Монгуш, М. Б. Дүрбүлек болгаш өскелер-даа кичээлдерге тайылбырлаан материалдарын совхозтуң мурнунда салган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгалары-биле холбаштырып, чедир шиитпирлеттинмээн чүүлдерин чугаалап, ооң чылдагааннарын айтып турар. Ол болза колдуунда мал болгаш чер ажылынга хамааржыр. Бисте малдың баш санын өспейн, уксаазы экиживейн, продуктузу куду болуп турары чажыт эвес. Ол ышкаш чер ажылының культуразы чавыс. Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр ону экижидер хемчеглерни партком, дирекция, профэвилел комитеди ап турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш чарышка идепкейлиг киришкениниң, съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр коммунист бүрүзү, ишчи бүрүзү болуунуң ажылдап турар байдалын шудургу көргеш, чаа негелде ёзугаар ажылдап киргениниң түңнелинде бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын совхоз багай эвес күүсеткен.

Күрүнеге эът, сүт садарының квартал даалгазын ажыр боттандырган. Хойжулар багай эвес ажылдаанындан ажыл-агый төрүүр чүс баш хойга онаашпыр ам безин 84 хураганны менди алган. Хойжу коммунистер Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Андрей Содунам, Николай Бай-Кара, Даргын-оол Кара-оол, Бичииижек Баа-хөө олар төрүүр чүс баш хойга онаашпыр 100-тен 108 чедир хураганны менди доруктуруп, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп орар. Саанчылар Молдурушку Бөрбү, Молдурушку Дарый, Лидия Демир-Хая бирги кварталда эки көргүзүглерлиг болган.

Совхозтуң парткому, дирекциязы партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле чамдык ажылдарны чорудуп эгелээн. Күш-ажылды органзастаарының дешпилгелиг аргазы — бригада керээзинче хойжу бригадаларны, сүт-бараан фермазын, МТМ-ни, автопаркты шилчиткен, ол ажылды экижидериниң хемчеглерин ап турар.

Съездиниң материалдарын ханы өөренирин уламчылаар, ону амыдыралга боттандырар дээш бүгү-ле хемчеглерни алыр бис.

Д. МОНГУШ,
«Х Улуг хурал» совхозта партком секретары.
Кызыл район.

ООЖУРГАЛ ТУРБАС УЖУРЛУГ

Бистиң үлетпүр комбинадывыс коллективи эрткен чылдың планныг онаалдазын ниитизи-биле күүседип шыдаан, ынчалза-даа ону чедип алыры амыр эвес болуп, чыл төнчүзүнде күженнишкинниг ажылдаарывысты негээн. Декабрь айның продукция сайгарарының планын 132,7 хуу кылдыр күүсеткен бис. А бергедээшкиннерниң чылдагааны — бирги кварталда сула ажылдаанывыста. Ооң соонда ынчан болдурган хожудаашкынны ажып эртер дээш, хөй күштү, эзертинни чарыгдаан бис.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында, чурттуң бүгү улус ажыл-агыйының күш-ажылчы коллективтериниң мурнунда дег, бистиң комбинаттың коллективиниң мурнунда салдынган сорулгалар улуг. 1986 чылдың планы эртеен чылга деңнээрге өскен, продукцияның шынарынга негелделер улгаткан. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдаары бистен ажылды эде тургузарын, оожургал чок дилээшкиннерни чорудуп турарын негээн. Чаа чүүлдерни, курлавырларны дилеп тывары негеттинип турар.

Бирги кварталда — кыштың соок айларында эки ажылдаары, ылангыя тайгага ыяш белеткээни болгаш ыяшты оон үндүр сөөртүрүн көвүдедири бистиң моон соңгаар ажыл-чорудулгавыска улуг ужур-дузалыг. Херектиң ужуру — чазын, чайын тайгадан ыяш сөөртүрү берге болгаш (орук-чирик үрелир, малгаштыг апаар) ыяш чиг эдиниң курлавырларын баш удур белеткеп алырында.

Баштайгы хүннерден эгелеп, эрткен чылга деңнээрге, элээн органзастыг, харысалгалыг ажылдаанывыстың түңнелдери багай эвес. Бараанныг продукция бүдүрериниң квартал планын 112,0 хуу, продукцияны сайгарарының планын 101,7 хуу кылдыр күүсеткен бис. Ыяш белеткекчилери болгаш ыяш диилдирикчилери багай эвес ажылдап, чайгы айларда үреттинмелдиг ажылдааларының баазазын салганнар. Ыяш диилдирер цехте 1950 чылдан эгелеп, узуктел чок ажылдап келген хоочун ажылчын Күрген Ооржакович Маадыга удурткан диилдирикчилер бөлүгүнүң даарамыга чеглиниң эки ажылын демдеглеп болур. Ажылчын кижиге кол көргүзүг — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү. Бисте бо көргүзүг эрткен чылдың деңнелинден 14,2 хуу өзүп, планнаттынганындан 13,2 хуу бедик болган. Ону канчап чедип алган бис?

Хамыктың мурнунда, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң экижээни улуг салдарлыг болган. Ооң-биле чергелештир, ажылды органзастаарын экижидеринче кичээнгей угланып келген. Бо чылдың февраль 1-ден эгелеп, ыяш диилдирикчилери болгаш чазаныкчылар чаңгыс ай нарыд ёзугаар ажылдап эгелээн. Ооң түңнелинде оларның ажылы болгаш арасында харылзаалары экижээн. Моон мурнунда ыяш диилдирикчилери чүгле боттарының эртежиктерин бодап ажылдап турган болза, ам чазаныкчыларга четчир хемчээлдиг, эки шынарлыг ыяшты диилдирип бээр дээш сонуургалдыг апарган.

Чамдык эки түңнелдер, көргүзүглер бар-даа болза, ажылывыста четпестерни, шиитпирлеттинмейн келген айтырыглары чок деп болбас. Чижээлээрге, март айда ажылдаар черлерниң аттестациязын эрттирер деп планнап алгаш «хол дегбейн» эрттирип алдывыс. Ышкашы, ажыглаттынмайн келген курлавырлары илередиринге улуг идигниг бо херекти дүрген шиитпирлээри негеттинип турар. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның идепкей чок чоруунуң чижээ бо-дур деп миннир апаар.

Хандырылгавыстың багайын демдеглевес аргажок. Бирги кварталда бисте бензин чигинин 8 тоннага өйлеп берген, а херек кырында чарыгдалывыс 17 тонна болду. Камналга чурумун күштелдирип болбайн аан, ынчалза-даа берген лимитке деп хемчээлдиг бензинни камнап алыры болдунмас деп чүве кымга-даа илдең. Бистиң ыяш сөөртүр машиналарывыс — кол техникавыс эргижирээн, колдуунда үндүр бижиттинген машиналар ап турар бис. Ынчалза-даа оон-даа берге айтырыг — артык кезектер-биле хандырылга. Бистиң комбинат районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынынче кирбейн турар, ынчангаш бисти оон артык кезектер-биле хандырбас. Курхандырылга дамчыштыр хандыртынары берге, артык кезектер чок болур. А бистиң бүдүрүп турар продукциявыс — туйбу, дилиг материалдары, чүгле агроүлетпүр каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниң болгаш ажыл-агыйларының херегледеринге барып турар. Ынчангаш бисте база артык кезектер-биле хандырылганы агроүлетпүр каттыжыышкынын дамчыштыр кылып болгу дег. Бо айтырыгны шиитпирлээри болдунмас чүве эвес, ынчалза-даа ону боттут шиитпирлээри бисте амыдыралчы улуг ужур-дузалыг боорга, көдүрүп турарывыс ол.

Ажылывысты улам экижидер дизе, элээн чаартылгаларны кылыры чугула. Ол кандыг чаартылгаларыл? Туйбу цегинге улуг чаартылгалар болур. Туйбу өрттедир суугуну ыяш эвес, хөмүр-даш-биле одаар кылдыр эде дериир бис. Бо чылын туйбу сарайының агар септелгезин чорудар, а алызында ооң үлээзин чаартылгазын кылып, механизастаар, сарайның шалуун улгаттырар херек. Чоокку 2—3 чылда мебель кылыглары бүдүрер цехти чедир тудары, мебель бүдүрерин шиңгээдип алыры көрдүнген.

Чонуң хереглел бараанарын бүдүрериниң ниити планын күүседип турзувусса-даа, ооң ассортиментизи ам-даа кызыы, шынары негелдеге четпес дээрзин уттпас ужурлуг бис. Чаа мебель цегин ажыглалга киирери-биле, чонуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир арга тывар, ону боттандырар апаар.

Бистиң кол сорулгавыс — чедип алдынган темпилерни кошкатпайн ажылдаары, чаа чүүлдерни дилээриниң, шиңгээдириниң оруу-биле чоруру.

В. ИРАТОВ,
Тыва АССР-ниң Чурт үлетпүр министерствозунуң Туранның үлетпүр комбинадының кол инженери.

ТООЛАЙЛЫГНЫҢ МАЛЧЫННАРЫ

Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Тоолайлыгда 6 дугаар өшкү бригадазында мал оолдаашкыны кидин тулук. Он бир кошкада төрүүр үш муң өшкү бар. Малчын бүгүдениң малдың чаш төлүн онча-менди камгалап алырынга таарымчалыг байдалы совхозтуң дирекциязы тургускан.

Бодан бүрүзүнде 2—3 сакманчы быжыглаттынган. Өшкү казарчылары сиген, комбикорм, хүс болгаш өске-даа мал чемнери-биле хандыртынган. Бенгазаның бригадири Хаваоол Саая, мал эмчизи Чудурум-Сүрүн Байыр он ийиги беш чылдың баштайгы чылында өшкү оолдаашкынын органзастыг доозар дээш эрестиг ажылдап турарлар.

Тоолайлыг район төвүнден арт-сынаар ажар, берге оруктуг болгаш кыштың 3—4 айында дош кыры-биле машина-биле аргыжар, чайын аъттарыга чудурттуунун чедер, улуг-биче чүс ажыг чурттакчылыг чер-ле болгай. Ынчалза-даа улус депутаттарының район Совединиң күүсекомунуң даргазы К. С. Дилак, хайыр баштаар чериниң даргазы Б. Д. Салчак олар партияның XXVII съездизиниң материалдарын өшкү казарчыларынга таныштырган болгаш оларның ажыл-ижи-биле таныжыкан.

Х. МАНДАН-ООЛ.

Техникада болгаш технологияда чаа чүүлдер

ЧИИК МАШИНАЛАРНЫҢ ЧАА ХЕВИРЛЕРИ

Амгы үе-чадада совет экономиканың мурнады хөгжүүр угланыышкыннарының бирээзи бүдүрүлгеге эде тургустунуучал технологияны шугумнээрин, үлетпүр робототехниказын шиңгээдип алыры болур. Эде тургустунуушкун автомобиль үлетпүрүнде база чоруп турар. Чижээ, Москвада Ленинчи комсомол аттыг автомобиль заводу (АЗЛК) үндезин чаартылганы кылып, амгы үеде «Москвичиниң» чаа моделин бүдүрерунче киришкен. Чаа автомобиль кандыгыл?

Ооң чуруун мен АЗЛК-ның чиңгине директорунуң оралакчызы Валерий Соколовтуң кабинединде реклама плакатындан көрдүм.

— Чаа машина конструкциязы талазы-биле хөй чаа чүүлдерлиг — деп, Валерий Соколов чугаалап-дыр. — Ону аэродинамика хоолайынга самолёт ышкаш «үрдүрүп» көрген. ЭСМ-ге бүгү талазыг санаан болгаш ол аэродинамика талазы-биле таарымчалыг хевиреттиг болган. Автомобильдиң камналгалыг болурунуң эң кол негелдези — удурлашыышкын коэффициентизи — делегейде бар эң эки үлегерлериниң деңнелинде турун турар.

Ол «Москвич-2141»-ниң рулюн артынга олуруп көрдүм. Хемчээлдиниң талазы-биле алырга, ол биче литражтыг машина биле ортумак классты автомобильдиң аразында хире билдинер, а иштиниң делгеми харын-даа сеелгүзүнге чоокшулап турар.

Чаа «Москвич» мурнунда үндүрүп турган машиналарны бодаарга, дыка делгем болганзок. Деңзизи немешпээн. Ону пластмасса кезектерин хөй ажыглааны-биле чедип алган. Бензобагы база оон чыл-гаа. Бензинге мындыг сава таарышпас деп чоокка чедир санап турган чүве болгай — оларга статика электризи хөй чыглыр. А чаа машинаның бензобагы шуут айыыл чок деп, специалистер санап турар. Машинаның иштин дериирине база хөй полимерни ажыглаан, чижээ, «поролон» хевирниң чараш болгаш быжыг позуг.

Чаа автомобильдиң чогаадыкчылары мурнуу дугую тыртар конструкцияны шилип алган.

Машина дыка башкарыглыг, элээн күштүг ажылдаар турар моторнуң даажы машина иштинге барык-ла дыңналбас. Ынчалза-даа кайгаан кол-ла чүүлүм — ук машинаның ийдарлыычал эвези болза заводтуң шенелде шолузунге хевертеп ээр берге чериш шакта 80 километр дүргедешкин-биле аажа-ла эрте берди.

Бо автомобильдиң баштайгы үлегерлеринде элээн чаартыл кылдынган 80 аът күштүг шимчедикчини (ВАЗ-2106-да ышкаш хевирлиг) салган, а чыл төнчүзүнде ол шуут чаа, камналгалыг моторлуг болгаш беш чадалыг дамчыдыкчыга коробкалыг болур (Элээн дугааны — дүрген чоруурунга херек ол бензин камналгазынга улуг салдарлыг).

Машинаның ажаалдазын кылыры дыка белен — мооң үзелдүкин кылыр ужурлуг чашпыс-даа чер чок. Рульда пириирлер, тягалар, трапеция чок. Машинаның эптиичээ деңнели кандыг-даа «өөпеже» садып алыкчыга таарыжыр.

«Москвич-2141» — база модель болуп турар, оон үндезининге бүдүн салгал машиналар кылдынар. Заводтуң дизайнерлери «седан» кузовтуг (база модель «хэтчбек» дээр кузовтуг) «Москвичтер», чүък сөөртүр машиналарны, бичии автобусту чогаадып доозуп турар.

Болдуңуң машиналары, мотоциклдери-биле сураглыг «Ижмаш» (Устинов хоорай) бүдүрүлге каттыжыышкынында база чаа автомобильдиң — «Иж-2126»-ның перспективалыг моделин чогааткан.

Оон конструкторлары бо удаада мода сурбээн, чангылчаан соңгу дугую тыртар машинаны кылган. Ук модель Москвада заводтуң чаа «Москвичизиниң» бүгү-ле эки чүүлдерин болунга синирип алган деп дидим чугаалап болур. Деңзизи база чиигээш, бо автомобиль биче литражтыглар класынга хамааржыпдаа турар болза, оон иштиниң дыка делгем — салонга беш кижи хостуг олурар.

Специалистер ол автомобильди дыка бедик үнелээн, ол элээн берге оруктарга юрүп болур, белдирлери болгаш кезектери илегелдиг. Ону күрүне шенелдезин көргүскен, ону кыжын Сибирьге, чайын Ортаа Азияга эрттирген.

Сөөлгү чылдарда совет автохандыкшылдыглар кайы-бир маркага «бердингенин» көргүзүп турар. Чижээ, «Жигули» хоорай черлерде нептерээн, «Москвич» кедээде болгаш бичежек хоорайларда ээлерлиг.

Николай ГЕРАСИМОВ.
(ПМА).

Апрель 12 — Космонавтика хүнү

Ю. А. Гагариннің космосче ужудуушкунунуң 25 чылы

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры Юрий Алексеевич Гагарин.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Гагарин хоорайга (мурнундагы ады Гжатск) келген кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилинге солун чүүлдер артып каар.

Гжатскиге Гагариннерниң өг-бүлези 1945 чылда көжүп келген. Мааа келир үениң № 1 космонавтызы самолёт моделин бир-ле дугаар холунга туткан, Циолковскийниң дугайында номну номчаан. Циолковскийниң космосче ужудуушкун талазы-биле идеяларынга Ю. А. Гагарин бодунуң кыска-даа болза, чырыткылаңчак амыдыралын тураскааткан.

...Гагарин кудумчузу, Гагаринниң бажыңы... Эжик чадазының чанында — Юрий Алексеевичтиниң тарып олурткан сирень. Улуг эвес ийи комнаталарда — Ю. А. Гагаринниң Мемориалдыг музейиниң экспозицияларын салган.

Документилер, ооң хуула эт-херекселдери, тырттырган чуруктар Гагариннерниң бодуун, найыралдыг өг-бүлезиниң амыдыралын көргүзүп турар. Мында — Юраның баштайгы фото-чуруу, ооң өрезиниң кызыл хөйлеңинден авазының даарап бергени пионер галстуу, өг-бүлениң чаңчылчаан херекселдери — адазы Алексей Ивановичиниң бызаннаар херекселдери. Ону Юра Гагарин база ажыглап чораан.

Ю. А. Гагаринче чоп хүлүк чок шуужуп-ла турар: музейге келгеннерниң бижилге кылыр дептеринде — бистиң чуртувустуң болгаш делегейниң улустарының янзы-бүрү дылы кырынга бижээни состер. Чазык-чаагай ажы-чаныыг, Смоленск чурттуг оолдуң кылган маадырлыг чорууңга олар чоргаарланырлар.

КОСМОС ИНДУСТРИЯЗЫНЫҢ ҮЕ-ЧАДАЛАРЫ

Кижиниң чээрби беш чыл мурнунда космос делегейинге чурттап, ажылдап эгелээнинден совет космонавтыларның «Салют-7-ге» 237 хонук дургузунда ажыл ээлчээн эрттиргени. Октаргайның баштайгы Космос корабли «Востоктан» «Мир» орбита станциязынга чедир. Галлейниң кометазы-биле ужуражыкже чедир Айже автоматтыг станцияларның ужудуушкуннары...

Совет эртемниң болгаш техниканың чээрби беш чыл дургузунда эрткен оруу ындыг. Бөгүн чүгле эртемниң хөгжүлдезин эвес, а улус ажыл-агыйының дыка хөй адырларының — харылзааның, геологияның, метеорологияның, мал ажыл-агыйының, бойдус камгалалының хөгжүлдезин космонавтика чоокка боттандырары берге.

Совет космонавтиканың улус ажыл-агыйынга ажыктыг дузазының дугайында, он ийиги беш чылда ооң хөгжүлдезиниң дугайында СЭТА-ның корреспондентизиниң Улус ажыл-агыйынга болгаш эртем шинчилелдеринге космос техниказын тургузарының болгаш ажыглаарының талазы-биле чоокта чаа тургустунган Кол эргелелиниң удуртукчузу А. И. Дунаев-биле беседазын парладывыс.

— Кижиниң космос делгемиинче ужудуушкунун, ооң бодун ужудар чаа системаның ужудукчузу болгаш оператору кылдыр санап, ол техниканы сайзыраңгайжыдып турар үе-биле деңнээр болза, ам бис черде дыка хөй ажылдарның революсчу өскерилгелерин кылдыр санаттывыс турары космос индустриязының шак ындыг бедиктеринче көдүрлүп үнген-дир бис.

Автоматчыттыган-даа, ужудукчулуг-даа космос аппараттары бойдус байлаан шинчилээринге, тарылга шөлдеринде нитти байдалды хайгааарарынга хөй чылдарда эки бараан болуп, арга-мыжы камгалаарынга, суг курлавырларын ажыктыг кадагалаарынга дузалап турар. Орбитада бойдус талазы-биле кылдыныш турар ажылдарывысты амдызында бис, чижээлээрге, космос талазы-биле харылзаа, метеоспутниктер, орбитадан дилээшкин болгаш камгалал ажылдары дээн ышкаш штаттыг система кылдыр алан шыдавас бис. Ынчалза-даа ол бүтүнүң үлезиниң салдынган болдур ийин, ынчангаш бо беш чыл болза, космостан медээлерни калбаа-биле чыырының болгаш ажыглаарының талазы-биле системаны тургузарынга кол чүүл болур. Ол — хөй-хөй министерстволарның, ведомстволарның, эртем-шинчилел төптериниң планныг ажыл-чорудулгазының чарылбас кезээ болур.

Чижек кылдыр каш-ла сандан ап көрээлиңер. «Салют-6» болгаш «Салют-7» станцияларга сөөлгү чылдарда Чер кырының 300 миллион дөрбелчин километр хемчээлдиг картын тускай камералар-биле чуруктар тырттырган. Космоска чурукка тырттырганының болгаш космонавтыларның шинчилелдериниң экономиктиг ажыктыы эрткен беш чылда чүгле Ортаа Азияның районнарынга бээн он-он миллион рубль болган. Ол дээрге, орбита экономиказының чүгле бүдүрүлге талазы-биле — нефтиниң болгаш газтың дилеп тывырынга болгаш ажыглаарынга, картографияга, хоорайларны болгаш одарларны суг-биле хандырарынга, тарылга шөлдерин хоралакчылардан камгалаарынга, часкы үерлээшкин байдалын санаарынга болгаш чер шимчээшкинин тодарадырынга арыг орулгазы-дыр. Өске-даа адырларның тускай эртемиглериге кайы хире улуг дузаны чедирип болуру билдингир-дир.

ССРЭ-ниң Космос талазы-биле Кол эргелелиниң сорулгалары чүгле улус ажыл-агыйынга болгаш эртем шинчилелдеринге космос техниказын тургузарынга болгаш ажыглаарынга хамаарыштыр министерстволарның болгаш ведомстволарның аразында харылзааларын организастаары-биле кызыгаарлаттынмас. ССРЭ-ниң Космос талазы-биле Кол эргелелиниң эргезинде бижиттингени ёзугаар алырга, бистиң организациявыстың кол сорулгазы болза, «улус ажыл-агыйынга болгаш эртем шинчилелдеринге космос техниказын тургузары-биле болгаш ажылдап кылыры-биле холбашкан даштыкы чурттар-биле кады ажылдажылганы боттандырары, өске чурттар-биле дугуржулга ёзугаар даштыкы космос аппараттарын совет ракета чедирикчилериниң дузазы-биле ужудуп үндүрери болгаш оон-даа өске космос техниказын ажыглаар талазы-биле дугуржулгаларны кылыры, совет болгаш даштыкы космонавтарның кады ужудары болгаш даштыкы өске-даа специалистер-биле ажылды организастаары болур».

Космосту тайбыңның эргеажыынга ажыглаар талазы-биле делегейде кады ажылдажылга талазы-биле ССРЭ-ниң инициативазын ёзугаар айтырыгны чугаалашкан КНО-нуң Кол Ассамблеязының 40-ги сессиязынга аңаа киришкен чурттарның хөй кезии Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг чаа инициативазын деткээн. Космосту шинчилээринге бүгү чурттарның каттышкан күжениишкиниг ажылы аажок улуг ужурдузалыг болур болгаш америк администрацияның хоорединиң үндүргени «сылдыстар дайынынга» удурланышкак чүүл болур. Өртемчейниң келир үезиниң дугайында шак ындыг сагыш салышкын турбас бол за, делегей космонавтиказы чогумчалыг хөгжүп шыдавас дээрзинге бүзүрээр бис. КНО-нуң 40-ги сессиязының ажыттынар хүнүнге оларның ужудуп үнер хүнү таварышкан В. Джанибеков, В. Савиных олар ужудуп үнер мурнуу чарывында ол дугайын ынчан шилиттым-биле чугаалааннар. Амдызында үе бар болгай, ынчангаш амгы бергелерни ажып эртери-биле бүгү чүүлдерни кылыр херек дээрзин олар медеглээннер. Амгы-амгы чурттарның космонавтылары орбитага чоокшулажып келгеш, бот-боттарынче лазерлиг пушкалар араалдарындан эвес, а тудуштурулга херекселдерин дамчыштыр көрүшсүннер.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Москва.

Юрий Алексеевич Гагарин академик Сергей Павлович Королёв-биле. (1961 чыл).

Даң хаязында

«Кижи төрелгетениниң улуг ужудуушкуну!» — 1961 чылдың апрель он ийиде солуннар болгаш радио ынчаар медээлээн, эң-не үнелиг сөстер аңаа чугаалаттынган. Юрий Гагаринниң ол ужудуушкуну техника талазы-биле-даа, кижиниң кылыштары-даа бүгү чүүлдериниң эң херим базымы-дыр. Космосче башкарылгалыг ужудуушкун совет эртемниң болгаш техниканың кайгамчык чедиишкини болган.

Француз чогаалчы Андре Вюрмсер ол хүн мынча деп бижээн: «Кайда-даа чаа чүүлдү дамчыдып тур: «Чер тыртыышкынының күжүндер кижи адырлып үнген!». Чамдык чүүлдерге бүзүрексевес сагыылым турза-даа, ол хире улуг хосталышкынның күжүн бодап турдум. Совет улус моон мурнунда өске-даа күштерниң тыртыжыышкынының ажып эртээн болза, кижиге, угааа-бодалга, Кижи деп атка төлептиглерниң бүгү күжүнге бүзүревээн бодаа, социализмниң тургусканы чаагай чорукту көрбээн болза, черниң тыртыжыышкын күжүн ол ажып эртип шыдавас турган ийик». А ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. Н. Несмеянов үш хонук эрткенде, Юрий Гагаринниң ужудуушкунунга тураскааткан парлалга конференциязын ажыдып тура мынча дээн: «Бо маадырлыг чоруктуң бүгү-ле чүвезин чогуурубиле аайлашкан: баштайгы космонавтының совет кижи болганы-даа, Юрий Гагаринниң ужудуп үнгени баштайгы космос корабли «Восток» деп адааны-даа, ол ужудуушкунуң даң хаязында болганы-даа. Ол эртен дээрге, чаа үениң эгелээшкиниң эртени-дир».

Космос делгемиинче баштайгы ужудуушкунну совет кижи кылган, ол ужудуушкунун кижи төрелгетениниң телевизи кылдыр кылган. Циолковскийниң өттүр көрген бодалы боттанган: «Чер — угаан-бодалдың кавайы-дыр, ол кавайга кезээ-мөңгеде чурттаттынмас-ла болгай». Юрий Гагаринниң ужудуушкуну чүс сес минута дургузунда үргүлчүлээн. «Черже ужудуп бадарының дугайында медээни алгаш, чүнү бодап турдуңар?» — деп, Юрий Гагариндеп айтырганнар. «Эң хармысалгалыг үе келген-дир дээрзин бодадым»— деп, ол харылаан. Космосче ужуткаш, оон черге ээп кээп, кижи төрелгетенге чаа-чаа билиглерни эккээрибиле кижи ынаар ужудар болгай.

«Эртем болза, дециналгениң оруу-биле бурунгаар хөгжүүр болзун»— деп, Юрий Гагаринниң ужудуушкунунга Чарли Чаплин байыр чедирген. — Үрелип-бустуушкун сорулгазынга ол кажан-даа ажыглаттынмас болзун». Улуг артист ынчаш чааскаан эвес болган— байырлалдың ол хүннеринде-ле дүвүреңниг үнер дыңналып турган: кижиниң угаан-бодалы кижиниң бодунга чөөр угланып кээп болур. Американың президентизиниң үргедилери ол дугайын ам база дыңнап турар ышкажыл.

Бөгүн, космосче чаа-чаа ужудуушкуннар дугайын дыңнааш, ынчангы дег, кудумчуларже үне маңнажып, көрүп турбас-тыр бис, дүге дээрге, космосче ужудуушкуннарга чаңчыгып калган бис.

Кижилерге херек чаа чүүлдерни болгаш материалдарны бүдүрүп үндүрер лабораториялар болгаш заводтар космос делгемиинге ажылдап эгелээр үе ырак эвес.

Черниң өске талазындан бир дугаар көрген кижи Юрий Гагарин болган. Ол дээрге, бистиң ниити бажыңывыс-тыр. Бүгү кижи төрелгетен чаңгыс ниити бажыңныг болгаш чаңгыс салым-чолдуг болдур ийин.

Нинель СТРЕЛЬЦОВА.
ПМА-ның хайгаарачызы.

БАШТАЙГЫ УЖУДУУШКУНДАН БЭЭР

Бөмбүрзектиң баштайгы космонавтызы Юрий Гагаринниң ужудуушкунунуң соонда эрткен 25 чыл иштинде совет космонавтика узун орукту эрткен. Улус ажыл-агыйының күүгүт эртем-бүдүрүлге адырлары херек кырында тургустунган. Харылзааның болгаш метеорологияның, агаар-бойдус байдалын шинчилээриниң космос системалары болгаш херек кырында чугула чүүлдерге бараан болган өске-даа спутник системалары чедиишкинниг ажылдап турар. Кижи башкарар болгаш автоматтыг-даа станцияларның дузазы-биле Чер чоогунуң болгаш өртемчейниң ырак-узак космос делгемнерин шинчилеп турар. Ниитизи-биле эрткен чылдарда эртем болгаш улус ажыл-агыйжы сорулгалыг ийи муң ажыг космос аппараттарын салып үндүрген боор турар.

Космонавтыларның орбита станцияларынга ажылы, ылангыя үргүлчүлелдиг үениң экспедицияларын организастап турары эң улуг чедиишкиннерге хамааржыр. «Салют-7» станцияга эң узун хуусаалыг — 237 хонуктуг экспедиция ажылдаан. Совет космонавтиканың он хире экспедициязы хөй айлар иштинде аңаа барып ажылдаан боор турар. Оларның кол сорулгазы үр үениң рекордун тургузары эвес, харын космонавт кижиниң аңаа ажыктыг кылдыр ажылдаарының таарымчалыг хуусаазын тывары боор турар. Ылдан совет космонавтылар орбиталарга ажылдааш келген. Оларның чамдыктары аңаа чаңгыс эвес удаа баргылаар. Март айда космонавтылар Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьёв «Мир» деп чаа орбита станциязында эң баштай барып чурттай бергеннер. Амгы ужудуушкун Кизимге үшкү, а Соловьёвка — ийиги экспедиция боор турар. Совет космонавтылар-биле кады акы-дунма социалистиг чурттарның тос, а ол ышкаш Францияның болгаш Индияның — ийи толээлекчилери космоска барып ажылдааннар. Бо хүннерде Москва чоогунда Сылдыстыг хоорайжыгашта совет-сирия талаларының каттышкан ужудуушкунунуң киржикчилериниң белеткелиниң ийиги кезээ эртип турар. Ол ышкаш 1988 чылда орбитаның совет станциязынга үр хуусаалыг ужудуушкунга француз космонавтыны киириштирер дугайында дугуржулга база чедип алдынган.

Ийиги салгалдың орбита станцияларының эртем-техникага киирген үлүүнүң ужуу эки билдингир. Олардан алдынтаб он-он фото-чуруктарны, дыка хөй материалдарны чүгле эртем сорулгаларынга эвес, харын база практиктиг ажылдарга калбаа-биле ажыглап турар. «Салют-6» станция космоска беш хире чыл ажылдаан болгаш ол үениң барык чартыында — башкарылгалыг арга-биле ужуп турган. 1982 чылдан эгелээш, ооң херээн «Салют-7» станция үргүлчүлеп турар. Бисте бо үениң космоска шинчилге үези деп болур. Орбитага доктаамал ажылдаар комплексти шиңгээдип ап эгелеп турар бис, а ооң база ээзэ— тудуштуруугата кылыр алды белдирлерлиг «Мир» деп станция боор турар. Үшкү салгалдың станциязын тургусканы чүгле совет эвес, харын база делегей космонавтиказының хөгжүлдезинге улуг базым боор турар. Амгы үеде черге четчелеп тургускулаан бүдүн-бүдүн эртем лабораторияларын болгаш бүдүрүлге цехтерин «Мир» станцияга чедирип, тудуштур кожар аргалыг апарган-дыр.

Космоска кылыр ажылдарның хемчээли чыл келген тудум-на улам улгадып турар. «Мир» станцияның космонавтиканың амгы болгаш даартагы-даа овур-хевирин кылдыр чугаалап болур. Ооң соонда чүү болурул? Солуннарда чамдыкта бижип турарын ёзугаар алырга, мырыңай удавас келир үеде чүс болгаш оон-даа хөй кижи ажылдап болур станцияларны тургузар деп турар. Ынчалза-даа ол сорулгаа амдызында күүсеттинерин берге деп чүве билдингир.

Оон өске, белен арга база боор турар. Чогум-на ындыг арганы «Мир» станция-биле шенеп көрүп турарын айтыр херек. Ол станцияга аңгы-аңгы кезектерден тургустунган болгаш станцияга коштунгаш-даа, боду тускай-даа ажылдаар арганыг улуг комплексти эптеп тургузуп болур. Херек кырында алырга, кандыг-даа хемчээлдиг болгаш янзы-бүрү ажылдарны күүседир комплекстерни: шинчилел лабораторияларын болгаш заводтарны-даа, бойдус байдалын хайгаарар станцияларны, ол ышкаш кышкы үеде поляр районнарын хүннүң утландырган херелдери-биле чырыдарының херекселдерин-даа тургузуп ап болур-дур.

Шак-ла ындыг арга-биле космоска орбита космодромнарын тургузуп база болур. Ындыг космодромнарга планеталар аразынга ужудар башкарылгалыг корабльдарны эптеп база дерип ап болур. Ол чоокку үеде боттанмас деп чүве билдингир. Ынчалза-даа эртем болгаш техника дыка шапкын күжүр турар болгай. Кижиниң Айга, Марска, астероидтерге четкеш, оларны шиңгээдип эгелээр үениң келиринге бижыы-биле бүзүреп болур. Амдызында өске планеталарже болгаш бөмбүрзектерже орукту автоматтар ажыдып турар.

Мырыңай чоокта чаа «Вега» деп станциялар «Венера—Галлейниң кометазы» делегей телевилелин ёзугаар ужуруп чоруткаш, кайгамчыктыг чедиишкиннери-биле бистерни өөрткен. Олар баштайгы чадазында Венераны, ооң дараазында — Галлейниң кометазынга чоокшулап четкеш, шинчилээни билдингир. Ол шинчилелдерни чурттар аразының калбак кады ажылдажылгазының болгаш эртемдеңнериниң кооперастаазының дузазы-биле кылганын айтыр херек.

Ам Совет Эвилели Марсты болгаш ооң эдеринчилерин ынк шинчилээриниң солун сорулгазын салган, боттандырып эгелээн. Совет Эвилели аңаа ажыглаар автоматтыг станцияны телевилеп тургузар болгаш социалистиг алды база Барыын Европаның — дөрт чурттары ооң эртем аппаратураларын каттышкан күш-биле кылып тургузар.

Чурттар аразының космоска кооперастаашкыны чүгле эртемге эвес, харын база улус ажыл-агыйынга чедиишкинниг бараан болуруп «Интеркосмос» программаның чижээ көргүзүп турар. Баштай-ла ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Францияның болгаш Канаданың кады тургузуп алганы КОСПАС-САРСАТ дээр системазынга амгы үеде он-он чурттар немежип, киржип турар апарган. Бир эвес АКШ-тың администрациязының космосту милитаризастаарынче чүткүлү шаптыктаашкынны тургуспаан болза, ындыг чижектер улам хөй болуруп бүтүде эки билир. Бистиң үениң эртем-техниказы Чер кырынга чаагай кежиктерни хандырар, ниитилелдиң болгаш кижиниң бүгү талалыг чечектелиишкининге материалдыг байдалдарны тургузар аргалыын СЭКП-ниң XXVII съездинге онзалап демдеглээн. Эртем-техниктиг дециналге, ооң-биле кады космонавтика ол буянныг-чаагай үнис сорулгага бараан болур ужурлуг.

(СЭТА).

Делегей медээлери

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бадылкаан көргүскени чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче болгаш чер кырынга тайбыңны быжыглаарынче угланыышкынны чайгылыш чокка боттандырып чорутпушаан, Совет Эвилели боочепсекти эндере бүдүрер чорукту соксадыры, делегей байдалын экижидери, ядролуг чепсекти космосче нептеретпези болгаш шуут узуткаары дээш кызымаккай демисежип турар. Тольятти хоорайның ажылчы чону-биле ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазын делегейде калбаа-биле чугаалажып көрүп турарының кол-за үтка-шынары ындыг боор турар.

СОФИЯ. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга ыяап-ла боттандырып чорударын, совет ниитилелдиң бүгү адырларын — экономиканы, социалдыг болгаш угаан-бодал талазын хөгжүдерин эң-не дең-лески болдурарын СЭКП-ниң удуртулгазы, бүгү совет кижилер кол сорулга кылдыр бөгүн санап турар — деп, болгар «Работническо дело» солун М. С. Горбачевтуң чугаазын допчулап база тайылбырлавышаан, бижээн. Совет коммунистерниң чиңгине шүтүмү — ССРЭ-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин бүгү хемчег-биле дүргедедиринче, быжыг тайбыңны хандырарынче угланыышкыны ол чыышка улам-на ханызы-биле сайзыраттынган. Ол сорулгаларны шиитпирлээри социалистиг ниитилелдиң кандаар-даа аажок улуг күчү-шыдалын, улустуң ниитилел идепкейин эң холдур ажыглаарын негеп турар.

ПРАГА. Совет Эвилелиниң тайбыңче угланыышкынын чайгылыш чокка боттандырып чорудуп турарын «Руде право» солун бижээн. Социализмниң салым-хуузу дээш ниити харысалганың каттыштырып турары социалистиг дем каттыжыышкынының чурттары ССРЭ-биле чаңгыс олуруг турбушаан, тайбыңдээш, улустарның айыыл чок чоруу дээш бир демниг демисежип турар. Делегей ниитилежилгезиниң хөй кезии, оларның иштинде «үшкү делегейниң» кандаа каттышпаан чурттарының күрүнелери болгаш улустары, капиталистиг чурттарның ажылчы чону тайбыңны камгалаарының талазында туржуп турар. Парижтиң болгаш Женеваның угланыышкынын камгалаары эргежок чугула. Тайбың дээш демиселдиң чедиишкинниг хандырарының кол фронтузу — социалистиг ниитилелдиң сайзыраңгайжыдарының талазы-биле сорулгаларны үзе шиитпирлээри болур, чүге дээрге, күштүг болгаш кадык экономика тайбың политиказының чедиишкинниг хандырар аргалыын М. С. Горбачев онзалап демдеглээн.

ВАРШАВА. Совет удуртукчу АКШ-тың удуртулгазын эрги үелериниң чаңчылдарындан адырылбайн турары дээш, амгы үениң делегейниң боттуг чүүлдерин барымдаалаарын күзевейн турары дээш шугумчулээн деп, польша «Трибуна люду» солун бижээн. ССРЭ, оон өңнүктери болгаш эвилелчилери-даа месилдежиишкиннен чайлап үнериниң оруун моон-даа соңгаар кызымаккайы-биле дилээр апаар, чүге дээрге, оон өскээр чоруур болза, ядролуг айыыл-халапче чоокшулаашкынны улам-на дүргедедиринге чедирер. Бир эвес АКШ шынныг угаан-медерелге удур боо-чепсекти эндере бүдүрерин күштелдиринче болгаш ядролуг дайынга белеткелче айыылдыг угланыышкынын моон-даа соңгаар үргүлчүлээр болза, Совет Эвилели бүзүрелдиг харыны тывары чигзиниг турбас. Ынчалза-даа ол дээрге, Совет Эвилелиниң болгаш социализмниң-даа шилип алышкыны эвес болур. Социалистиг күрүнелер Барыын чүктүң чамдык бөлүктерниң кывсып турары «соок дайынның» одаанче кывар чүүлдү октаарынга удур.

ВАШИНГТОН. Совет удуртукчу бедик деңнелге совет-америк ужуражыышкынга тодарадыгта кылырынга болуруң күзелиниң дугайын медеглээн деп, «Вашингтон пост» солун бижээн. Ол — АКШ-тың президентизи-биле база катап ужуражырын күзээн болгаш баштайгы негелделерни илеретпеп. М. С. Горбачев ооң-биле кады америк-совет харылзааларының экижидериниң перспективаларының дугайын быжыг туруш-биле чугаалааш, Р. Рейган-биле дараазының ужуражыышкыны бир эвес Женева угланыышкыны катап тургустунар болза, ынчан боор болуруп айыткан.

Совет удуртукчу ядролуг шенелделерин хоруурунуң айтырыгларының чугулазын база катап онзалап айыткан деп, АП агентилел демдеглээн. Ындыг шенелделерни хоруур дугайында чугаалажыышкыннардан ойталаар дээш АКШ-тың хоозун чылдагааннарын ажыглап, Женевага чедип алдынган дуржулгалардан бадап турары дээш, Москва сәү бүрүүлдып турар.

Социализм чурттарында

КАДЫК КАМГАЛАЛ ХҮНҮ

ВАРШАВА. СЭТА-ның корреспондентизи В. Волковтуң дамчытканы болза: бөгүн Польшада кадык камгалал ажылдакчыларының хүнүн демдеглеп турар. Ол болза, 700 муң поляк эмчилериниң, эмчи сестраларының, фармацевтерниң — боттарының күжүн, билиин болгаш энергиязын өөдүр чаагай сорулгага — кижиниң кадыкшылының дугайында сагыш салып турар бүгү кижилерге тураскаатккан чыл санының байырлалы.

Сөөлгү беш чыл дургузунда Польшаның кадык камгалалы элээн чедиишкиннерни чедип алган. Поликлиникаларболгаш эмчилгелер амгы үениң дериг-херекселдери-биле доктаамал чепсеглеттиниптурар. Эмнелге орууннары 25 муңга, урутлаар садиктеринде — 10 муң, назыдап кыргаңнарга болгаш инвалидтер бажыңнарынга 2,5 муң чер немежип улгаткан.

Кадык камгалалының дарээнге партияның улуг кичээнгейиниң херечилели ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң хүлээп алган доктаалы болган. Ында чоңга бараан боор турар Польшаның кадык камгалалының системазының дээштиин болгаш ажылчын шыйарын улам ынай бедидеринге оруктары болгаш аа шенгиниң төлевилээн

ЭРНСТ ТЕЛЬМАННЫҢ ТУРАСКААЛ

БЕРЛИН. Ингенхальс черде чаартылга соонда Эрнст Тельманга тураскаалды катап ажыткан. Ол черге 1933 чылдың февральда Э. Тельманның сөөлгү катап олурушкаары ГКП ТК-ның чажыт хуралы болган. Марксизм-ленинизм институдунуң болгаш немец төөгү музейиниң ажылдакчыларының дузазы-биле тураскаалдың делгелге залы фашистиг диктатурага удур немец коммунистерниң демиселиниң дугайында чаа документилер болгаш материалдар-биле немешкен.

Тураскаал туристерниң аразында улуу-биле сурагжаан. Чүгле эрткен чылда аңаа 43 чурттан 60 муң ажыг кижи чораан.

ЧАСКЫ ДЕЛГЕЛГ

ПРАГА. Чурттуң бүдүрүлге черлериниң үндүрүп турары калбак хереглелдиң барааннарының часкы делгелгезиЧехословакияның найысылалының эң улуг универмагтарында ажыттынган. Чижек кылдыр 60 ажыг бүдүрүлге черлериниң делген көргүскен чаа продукциаларының аразында сурагтыг чех шил шааажан, идиктер, вос-таавы бар. Ажыттынган делгелгелериниң кол сорулгазы — чаа үлегерлериниң чаа чүүлдери-биле садып алыкчыларны таныштырары, чуртта бүдүрүп үндүрүп турар калбак хереглелдиң барааннарының шынарын улам ынай экижидер болгаш ассортиментин калбартыры-биле садып алыкчыларның негелдезин бүгү тала-биле өөрениң көөрү болгаш барымдаалап көөрү болур.

УГУЛА ШИМЧЭЭШКИН

БУДАПЕШТ. Венгрияның соңгу талазында Оздада металлургия комбинадының социалистиг күш-ажылдың 612 бригадалары күш-ажылды организастаарын экижидери, бүдүрүлге болгаш технологтуг чурумну быжыглаары дээш шимчээшкинниң эгелээн. Бо дугаар эгелекчи чүүлүн СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткаш, бүдүрүлге черниң ажылчы чону март айда планнадан ажыр чеди муң тонна хире бедик шынарлыг прокатты бүдүрүп үндүрген. Каңны үаукте чокка кударлыгын дериг-херекселиниң коллективи комбинаттың туруп келген бүгү үезиниң иштинде рекордтуг ажылды кылган. Домна бүдүрүлгезинде ноосту хереглээрни улуу-биле ээш жеткен.

АЖЫГЛАЛДА КИРГЕН

БУХАРЕСТ. Румынияның Тулча хоорайынга судно септээр чаа верфь ажыглаалда кирген. Атлантиктиг болгаш соңгу далайларда балык тудуп турар Румынияның балык тудар флотилиязының судноларын ол септээр болгаш техниктиг хандырылгазын боттандырып чорудар. Чүгле бо чылын аңаа мурнунда даштыкы портарга септээн турган океанның 10 траулерин септээр.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

БЕРЛИН. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң январь 15-те Медеглелинде ийиги үндүрген болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге бадылкаттынган чаасалыг узуткаашкынның ядролуг болгаш өске-даа чепсээниң хевирлеринден планетаны долузу-биле хостаарының программазы тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демиселге делегейниң дециналгелиг хөй-ниитизиниң күштеринге чаа күштү берип турар. Ол дугайын Германияның Социалистиг чаңгыс кай партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Эрих Хонеккер медеглээн. ССРЭ-ниң боттуг политиказы ГДР-ниң талазындан долу болгаш идепкейлиг деткимчени алган деп, ол айыткан.

ПАРИЖ. Бо чылын 25 чылы демдеглээри Юрий Гагаринниң космосче ужудуушкуну кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа эраны ажыткан. Ол дугайын космос шинчилелдериниң француз национал төвүнүң президентизи Жак-Луи Лионс СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга медеглээн. Космосту өөренип көөрүнүң совет программазын бөгүн сайгарып турда Совет Эвилели башкарттынар ужудуушкуннар талазы-биле шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алган деп долу үндезиннииг чугаалап болуруп ол демдеглээн.

САГЛАҢНАДЫР ӨСТҮРЗҮННЕР

Өрү дээрде сылдыстарга чеде бээрин
Өгбелерим бурун шагдан күзеп чораан.
Орус чуртум — Совет чуртум бир-ле дугаар
Октаргайже оглун-кызын ужудупкан.
Хосталгавыс сүлделери Кадыыр, Маска
Көнчүг ырак Шолбан, Айда четкен болгай.
Удавайн сылдыс сүрер бистиң оолдар
Ужуп үнгеш, кудай эргип чоргулаарлар.
Орус оолак Юрий Гагарин эң-не баштай
Октаргайже ужар орук изептерге,
Делегейниң хамык чону амыраштың,
Тергиин өөрүп, кыйгы салып турган ийик.
Орус оглу Черден хоорлуп адырылгаш,
Октаргайның делгеминче орук баштаан.
Келир үе сылдыстар баар кижилерге
Кедилиг ис кокпаландыр шуудуп берген.
Эзир куш дег бистиң оолдар, бистиң кыстар
Экер-эрес маадыр чоруун көргүскүлеп,
Октаргайга Черниң Хүнүнүң кежии болур
Онзагай сад сагланнадыр өстүрзүннер.

М. РАМАЗАНОВА.

БАЙЫРЛАЛДЫҢ ТӨӨГҮЗҮ

«Американың ажылчыннары, тура халыжыңар! Чыл санында-ла чаңгыс хүнде — мөлчүгделге удур, кадыг-дошкун чорукка болгаш дайыннарга удур шимчээшкин хүнүнде күш-ажылдың чепсектерин октаар, заводтарны, фабрикаларны болгаш шахталарны хаар». Чүс чыл мурнунда Чикагонуң профэвилелдериниң бирээзиниң тараткан хуудустарында ындыг сөстер делегейниң ажылчын аңгызының каттыжыкчыг чаңчылының — күш-ажылдың кижилериниң делегейге эп-сеткил каттыштырыгының байырлалының эгезин салган ол америк хоорайның ажылчыннарының массалыг шимчээшкинниң дугайын сагындырып турар. Ол дугайын «Майның 1-и» деп номда чугаалап турар.

Номнуң автору 1886 чылдың Майның Бирде чыскаалдарның дугайын тодаргайы-биле чугаалап, майның 4-те өлүмнүг болуушкуннар дугайын төөгүп турар. Ынчан Чикагонуң Хеймаркет дээр шөлүнге митингиниң үезинде чеңгээчилериниң октаан бомбазының частыышкынын ажылчыннарны массалыы-биле араатанзыг шаажылаарының чылдагааны кылдыр эрге-чагыргалар ажыглаан. Майның Бири күш-ажылдың бүгү делегей хемчээлдиг байырлалы кылдыр канчаар калбарып келгенин, ооң делегей пролетариадының революстуг күштерниң көргүзүүнүң хүнү болу бергенин номчукчу оон билип алыр.

Ю. А. Гагаринниң космосче ужудуушкунунуң 25 чылы

ГАГАРИНЧИ ЧАЛГЫННАР

⊙ ⊙ ⊙

МОСКВА. 1961 чылдың апрельдиң 14-түң хүнү. Космоска ужудуушкунну делегейге бир-ле дугаарында кылганынга тураскааткан Москва хоорайның ажылчы чонунуң Кызыл шөлге митингизи.

Ол митингиге бөмбүрзектиң баштайгы космонавтызы мынча дээн:

— Меңээ, бөдүүн совет ужудукчуга, мындыг улуг идегелди көргүскени дээш, октаргайже баштайгы ужудуушкунну кылыр харысалгалыг даалганы бергени дээш, хамыктың мурнунда мээң төрээн Коммунистиг партиямга, Совет чазакка, бүгү совет улуска сагыш-сеткилимниң ханызындан өөрүп четтиргенимни илередирин чөпшээреп көрүңер...

Бистиң планетавысты долгандыр ужудуушкунну мээң ужудукчу-космонавт бүгү өнүктерим моон соңгаар хандыг-даа үеде кылыр дээрзинге бүзүрээр мен.

Үстүнде чурукта: Ю. А. Гагаринниң 1961 чылдың апрель 14-те, ужудуушкун соонда, харысалгалыг даалганы күүсеткенин дугайын рапорттап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙ ⊙ ⊙

Волга эриинде хоорайга Гагарин чалгыннанган деп чугаалап болур. Ол бодунуң «Космосче орук» деп номунга мынчаар бижээн: медицинада алы чок аарыг — дээрже туттунар арга чок чүткүлдүң аарыы чогум-на Саратовка турумда меңээ тывылган...

Гагаринчи чалгыннарның тыптып, быжыккан чери Саратовтуң чурттуг кижилерге сөс.

К. ШАРОВ, Саратовтуң электри агрегаттары кылыр бүдүрүлге каттыжыышкынының ол конструктору:

— Мен бо черниң аэроклувунга Гагарин-биле кады кирип алыр аас-кежиктиг болган мен. Оон-биле чаңгыс бөлүкке кирген бис. 1955 чылдың чайынында аэродромга майгыннарга чурттап турдувус. Ужуун өөренип турган бис. Юра биле бистиң орунарывыс кожа турган... Гагарин дыка улуг күзел-биле ужудуп өөренип турган. Аэроклубка дузарының шылгалдаларын ол «тергиин эки» демдек-биле дужааган.

Ол уттундурбас апрель 12-де, средада, мен заводтуң конструктор бюрозунга турган, Гагаринниң ужудуп үнгенинин дугайын дыңнап каан мен. Өөрээнимден тура халааш, бажымның маңнап чоруткан, фотографиязы көстүп келгеш: бо дээрге, бистиң Юра ышкажыл? Көрүңер даан — бистиң Юравыс! — деп, КБ-ны долгур алгырып турган мен.

И. РУДЕНКО, Энгельс чаазынның Шевченко аттыг колхозунуң бригадири турган:

— Тураскаалдыг апрель 12-ниң эртенинде кызыл-тас чагырып турган бис. Дүне ажылдаан эвээжегиниң кижилери хонуп турлаанга дыштаныр келген турда, бирээзи приёмникти ажылдадыпкан. Оон аңаа турган кижилер шуптузу сымыраш барган. Диктор мындыг чугула дыңнадыгны дамчыткан: «Бистиң чурттувустан космостуң «Восток» дээр кижилиг корабльди салып үндүргени». Кым-даа приёмник чанындан ыравайн. Элээн үе эрткен соонда, механизаторларның бирээзи дээрде улуг ак парашютту көрүп кааң.

Бистер баштай ону ол чер аэроклувунуң оолдары-дыр деп бодаан бис. Оон кызыл-сарыг хептиг парашютист талаа шөлүнүң ында кыдыынга барып хонуптарга-ла, шупту олче маңнажыпкан бис. Мырыңай чаа медээ — ооң дугайында дыңнадыг-дыр деп чүвени кым-даа бодаваан. Шөлдү кежир маңнажып бар чыдар аравыста парашютист черге дүжүп келгеш, чанында бызаа кадарып чораан херээжен кижиге болгаш бистиң уругга чеде берди. Бистер база ынаар маңнажыптывыс. Парашютист бисче көрүп келгеш, хүлүмзүрүвүшаан:

— Экии, эштер. Таныжарын чөпшээреп көрүңер: мен — Юрий Алексеевич Гагарин-дыр мен... — деп чугаалай-дыр.

Саратовчулар Гагаринге чоргаарланыр. Ооң өөренип турган техникумунга ооң адын тывыскан. Космонавтың хонупкан черинде мөңгүннелчек бедик тураскаалды тургускан...

В. ЯКОВЛЕВ,
СЭТА-ның корр.

Саратов.

ЧАСКЫ БОДАЛДАР

• Рассказ •

Инженер-телевилекчи Арын-оол Түлүш дүне үш катап одунган. Оттурунуң бичии бетинде чаңгыс-ла ол дүштү — хүлүмзүрээн херээжен шырайның көрүп чыткан. Херээжен боду шак эжиктиг чырык өрээлде олурар болган, а Арын-оол ол өрээлдиң иштинче кирер дээш чадажып каан. Демги херээженниң хүлүмзүрүү бир-ле идегелди аазаан ышкаш, дам-на күткүдер. Эжик ажыттынар деп бааргала, эштүг чүве дег, оттуп келир. Үш дугаар одунгаш, олчаан удуп чадап каан. «Хамык ужур чүгле бөгүн телевилелдиң эң чугула кезээнче кириптеримде эвес» деп, Арын-оол боданташ, улуг тынган. Оон бир кады ажылдап турар кижизинде — демги дүшке кирген херээженде база-ла ужур бар.

Алды шак чартык чедип чорда инженер туруп, спортчу хевин кеткеш, дашкаар үне халаан. Хүндүс эрип чыткан хар доштал берген, соогу шору болган. Бажыңнар аразы биле улуг эвес сесерликче кирип түгүргеш, ону үш долгандыр халып чорда, дүне када дүймээредип турган бодалдары ооң сеткил-сагыжындан арылган...

Ажыл эгелээриңге чедир амдаа чартык шак бар-даа болза, элээн улус, колдуунда эр кижилер, четкилеп келген, шыйдынып, санаттынып турганнар. Телевилел-санаашкын бюровунуң начальниги кабинединде саазыннар ажып олурган. «Чартык чыл бурунгаар мындыг эвес чүве ийин» деп, Арын-оол боданташ, ажылдаар столунче эрте берген.

«Чүүден бүгү чүве эгелээн ийик моң, хамык өскерилгелерниң эгези кайда?» деп эргий боданы каапканын эскерип каан. «Бистиң министерствонуң тудуг кылыр организациязынга ыязы-бүрү тудуг, септелге ажылдары чорударынга телевилел-санаашкын документациязы белеткеп бээр улус болгай бис. Мен маңаа ажылдаанымдан бээр ам ийи чыл болуп тур. Ажыы-биле чугаалаарга, онзагай телевилел кылып көрбээн бис, колдуундала үстүнден келген чаңгыс аай телевилелди бо черниң байдалдарынга дүүштүрер, эзе ажылдаар ол-ла чүве. Улуг объектилерже хол дээр эвес, аар-саар ажылдарда чүү боор, күженнишкин-даа негевес, өртек-хелезинин-даа начальниктивис таарыштыр керээ чаргаш, багай эвес кылдыр телевилелди тып алыр, ол талазы-биле бажы каткан кижи.

Мен институтту доозуп тура, тускайлаң телевилелдер чогаадыр, архитектор болур күзелдиг турган мен. Ынчалза-даа бо организацияга ажылдааш, ындыг күзелдеримниң боттанмазынга чаңчыгып бар чыттым. Акшаң четчир, ажыл аар эвес тир, өске чүү херек боор деп, дүү ол орар улуг инженер Алексей Сагаановичтиниң чугаазы меңээ шынзыг-даа ышкаш апарган.

Ынчан, маңаа ажылдап келгеш, чаныңда экономиктиг килдисте олурар Алдынай Чеченовпаны көргеш, «чаражы хевээр утбай-дыр» деп бодааным кай. Аныяк кенеңим ол-дур ийин. Катканың утбам боор, менден чүгле ийи хар улуг кижи-дир. Ийе, ооң мээң-биле озалдап ужурашканын, чок, мен аңаа орай таваржы бергеннимни соонда билдим чоп. Өг-бүлелиг, уругнуг кижиге ынакшый бергенимни бодум безин эскербейн барып-тыр мен. Чартык чыл бурунгаар Алдынай мээң аңаа хандыкшылымны билбес турду. Азы бүдүү эскергеви-даа чадавас. Ооң кады ажылдап турар эжи, өде-чара чаңныг кадай-кыс Александра ону дораан-на билип каапкан хевирлиг, каш-даа катап меңээ ойзу-кыйзы сөглеп, «орта сен бе, аныяк кижи, хей-ле өглүг-баштыг кижиге туралавайн, кадайдан тып ал деп туржук...».

Ам-на ажыл шагы четкен. Арын-оол өрээлден үнгеш, иштин тоң азар черже бакылап. Алдынайның көк өңнүг тону аксыда барып көргеш, чүрээ дүрген сога берген. «Командировкадан ээп келген-дир, экизин» деп бодангаш, дедир кээп олуруп алган. Демги-ле бодалдары сактыышкыннары дагын эглип келген.

«Чартык чыл бурунгаар бисге ийи улуг чагыглар берген. Оларны күүседирин амыр эвес болуп, бистиң чезиивис-холавыс чогум-на кестү бербеди бе. Ооң кадында министерствонуң саң-хөө килдизиниң ревизорлары кээп, хыналда кылган соонда, чамдык хажыдыышкыннар болгаш немелде бижилгелер кылып турган таварылгалар илерээн. Начальниктивис сөөлгү доңгулда алган болгаш торгаткан чүве. Оон бээр чамдык артык орулгалар читкен, а ажыл нарыыдаан. Эрги байдалдарга чаңчыгып калган ийи кижи үнериниң дугайында билдириишкиннер бижидилер. Бирээзи өске, чиик ажыл тып алдым дээш чоруй барган. Өскези — Алексей Сагаанович — билдириишкинин дедир ап алган...».

Ол аразында Алексей Сагаанович, мени болап ор бо деп билгензиг, Арын-оолдун чанынга кылаштап келгеш, оон сактыышкыннарын үзе кирипкен. Ийи инженер телевилел дугайында чугаалажы бергеннер. Дужаар хуусаа келген, а доозарынга чедир ам-даа ырак. Хамык ужур бир улуг объектиниң телевилелин колдады кылып турган бо ийи кижиниң аразында маргылдаалыг айтырыглардан тывылганында.

Алексей Сагаанович чаа чүүлдерин эң эвээшти ажыглаарын, эрги хевир-майыктарга дөзевилеп, хей күш, угаан ажылы чарыгдавазын бодаан. Арын-оол телевилелче чаа, чогаадыкчы бодалдарны киирерин кызыткан. Туүйбуну бот-үнези чиик, тус черниң чиг эдин, ыяңгыя мыш болбаазырадыр үлетпүрүң артынчыларын ажыглап турган бүдүрер арболит деп тудуг материалы-биле солуур деп ооң саналынга кады ажылдаан эжи удур тенкеш чыпкан. Хей артык шүүдел үнер, телевилелди дужаарының хуусаазы узаар, оон ол арболитти тып алыры амыр эвес деп чылдагааннарны чугаалап, эп-чеп-биле аныяк инженерни аайынга киирип чадааш, бөгүн ол айтырыгны министерствонуң техниктиг чөвүлелинге тургузуп, кайы шиитпирни хүлээп алырын бадылалдыр кижи мен дээш базып чоруй барган.

Арын-оолдуң арны изип, сегиржип алыышкын мурнунда моге дег, шуудуне берген. Телевилелинче катап-катап көрүп, ооң ажыктыг талаларын угаанынга сайгара бодап, бадыткаар чүүлдерин сагынган. Техниктиг чөвүлел кежээкиниң алды шакта эгелээр, эки белеткелдиг кирбес болза хоржок. Оон башка кужу четпес, арга билбес моге дег, черже рег кылдыр дүжүртүр болгай мен деп, иштинде чугаалаан-ган.

Дүштеки чем шагы чедип келген. Арын-оол өрээлинден үнгеш, коридорга Алдынай-биле ужуражы бергеш, мендилежип, кайы хире командировкалап чорааның айтырып, каш домак солушкан. Эргим херээженниң үнүн дыңнаарга таалаңчыын канчаар, оон чараш, оон үнү аялга турар деп бе! Аныяк инженер бүгү дүштеки чапсарны ол үнүнүң аялгазынга сеткилин чагыртып эрттирген. Ырак эвесте кафеден чемненгеш, дедир ажылдаар черинче базып келгеш, Алдынайның дугайын бодааш олуруушкан.

«Дыка ур херээмге шыгжап келген чажыдымны эрткен чылдың күзүнүнде Алдынайга билдирипкен болбас мен бе. Бир-ле эртен базаардан боодал чечек садып алгаш, ону ооң ажылдаар столунга улус келбээнде бүдүү салып каар дээш, чажырып кирип бээримге, та чүге эрте келген кижи, боду бо олур. Девидээнимден база оон ындай сагыш-сеткилдиң хөлзээзинин черле тудуп шыдавайн барганымдан, чечээмни ужулгаш, шуут-ла тудустум. Чүгле тутсур эвес, элээн сөстерин чугаалапкан мен.

Алдынай ажыннаан. «Четтирдим, ынчалза-даа хүлээп ап шыдавас-тыр мен, Арын-оол. Кижи чүгле сеткил-чогуунуң аайы-биле чурттап шыдавас, амыдырал дээрге эң нарын, берге херек-тир. Бот-бодуң хүндүлежири, хүлээлгелиг болуру деп чүүлдер бар, ону билип көр» дээн.

Соонда бодагрымга, ол мээң бүдүү ынакшылымны билип, бо сөстерин баш удур белеткеп алган ышкаш. Ол олчаан бис ийиниң аравыска арай эпчок чүве бар апарган. Оон бир дидимненип, Алдынайга моон соңгаар ындыг чүүлдер кылбазымны аазап, менче кичээнгей салбазын чугаалаан кижи мен. Дөмей-ле, бир-ле одунган сеткил кайын оожургаар ийик. Дужумде безин мени хөлзедип, оттур силгип турары ол-дур ийин. Алдынай, Алдынайым...».

Арын-оолдуң эш-өөрү кирген эгелээннер. Эр чүвең бүгү болал-сагыжын, тура-сорууң чоорту ажылынче мөөңнеп, кежээкиниң алды шакта болур техниктиг чөвүлелдиң четтикпейн манап эгелээн. Олче баар бетинде Алдынайның албан кеер-дүр деп шиитпирлээн. Сактырга-ла, ынчаар болза бүгү чүве ооң тиилелгезинге биле доостур ышкаш.

Н. КУУЛАР.

СОНУУРГАКТАРГА

ЧАҢГЫС ЧААН — 200 000 КҮСКЕ

Дириг амытаннарның деңзизи чиик, боду бичии болган тудум-на, ооң чылыг үндүрери улгадып турар. Оон уламындан бичии уруглар улуг кижиден доңуучал.

Бичии амытаннарның чылыг үндүрери улуг болганда, оларның чем чиири хөй. Чижек кылдыр чаан биле күскелерни деңнеп көрээл. Бөдүүнү-биле алырга, бир чаанның деңзизи 200000 күскениң деңзизинге дең. Ындыг турбуже, 200000 күскениң чылыг үндүрери чаанныындан 10 катап хөй, азы 10 чаанныырга дең. Ооң уламындан күскелерниң чем чиири хөй. 200000 күске 10 чаанның чиир чемин чиптер (деңзи талазы-биле-даа, хоолу талазы-биле-даа).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

Минута бүрүзүнде Черниң чурттакчы чону 156 кижиге немежип өзүп турар деп, КНО-нуң чурттакчы чон талазы-биле фондузунуң күүсекчи директору Р. Салас дыңнаткан. Ооң түңнелинде чыл иштинде ооң саны 80 млн. кижиге көвүдээр, а амгы чүс чылдың төнчүзүнде чыл санында 90 млн. кижиге көвүдеп турар апаар. Амгы үеде 4,92 миллиард кижи деп санаттырып турар Черниң чурттакчылары 2000 чылга чедир 6,12 миллиард чедир өзе бээр.

КНО-нуң баш удур санап турары-биле алырга, 2010 чылда Черниң чурттакчы чонунуң чартыындан хөй хоорайлар чурттакчылары болу бээр, оон-биле кады оларның 20 хуузу чурттакчы чону 4 млн. болгаш оон хөй чурттакчылыг 78 хоорайларга мөөңнеттинген болур.

Дыдыраш ак хураганнар
Дыка сергек дешкилежир.
Деспилерде ногаан сиген
Делгеп каарга, былаажырлар.
Аваларын көрүп каанда,
Алгыржыпкаш, ыдып бээрлер.
Азыражып өстүргеним
Аал сыңмас хураганнар
Менден черле чарылбастар.
«Мээ-мээ» деп ырлажырлар.

ТЫВЫЗЫКТАР

Иштин черден келген торгум
Ишти-даштын таныывадым. (Баажызы аъш-чемде).
Ием дарааан тонумнуң тиин тыппадым. (Эдилелде).
Чамырык чааскаан ажылдаар. (Дириг амытанда).
Делбигир нелээн ажылдаар. (Кижиде).
Кыжын, чайын хевин солувас. (Үнүште).

Шеппээрден Д. ООРЖАК ыткан.

ШЫН ТЫПКАННАР

Март 29-та үнген № 77 «Шында» К. Оргунуң тургусканы кроссвордка харыыларны редакция алган. **Доора дургаар:** арзылаң, балыкчы, тооргу, «Шын», чээрен, алаак, кылын, ийир, айыыр, аргар, диңги, ине, Ереван, сургуул, чочагай. **Узун дургаар:** ары, дыт, хачы, шана, дыт, ачы, Тоолайлыг, Аргалыкты, чыжыргана, дээлдиген, Ленинград, каң, арт, суур, тоол, чүк, агы, хар, хаг деп шын харыыларны Бай-Тайга районнуң Бай-Тал школазындан башкы З. М. Маадыр, Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозундан Б. Серен-оол олар болгаш оон-даа өскелер редакцияже чоруткан.

ТВ

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Широков ойнаар. 9.10 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.40 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 10.10—«Кадыкшыл». 10.55 — «Чурулга уран чүүлү». Тайылбыр. 11.40 — «Кымның күлүмчүзүнда байырлалыл?» деп бөлүктен Кострома облазында ажылчы чоннарның хостуг үезин организастап турарының дугайында. Эге сөзү политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Пряхиния. 12.30 — «Кижи. Чер. Октаргай». 13.15 — Бөгүн эзелегейде. 13.30 — Сцена чүстерлери-биле ужуражылгаа». ССРЭ-ниң улустуң артизи Т. Ханум. 14.35 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 15.35 — «Орус кыштың үзелгези» деп фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 15.35 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.35 — Москва дугайында док. телефильм. 17.05 — «ТТ-ниң шуралынга эң баштай». Уран-чечен фильм. «Сылдыстарже берге орук». 1 болгаш 2-ги сериялары. 19.30 — Субботада кежээ. «Звездныйга ужуражылгазы». Космонавтика хүнүнге тураскааткан музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Үениң болгаш бодунуң дугайында». Шүлүктүг антология. Борис Ручьев. Артист В. Афанасьев номчуур. 21.50 — Скрипка ойнакчыларының ансамбльның оюну. Алма-Атадан дамчыдылга. 22.00—01.05 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң шилилдек командазы — Швецияның шилилдек командазы. Чарсада (23.10) — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Арктика». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.50 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.50 — Бистиң садывыс. 11.00 — Силерни Рафаэль де Кордова чалап тур. 12.05 — «Ажыктыг херээ». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы «Камгалакчы». 13.10 — Вагиф Керимов ырлаар. Бакудан дамчыдылга. 13.30 — «Спорт болгаш кижи». Сергей Бубка. 14.00 — «Тоол аалдап келген». «Илбичи». Уран-чечен фильм. 15.40 — Бистиң чежилеривистиң музыказы. А. Холминов. А. Шнитке. 16.45 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 16.55 — Константин Русаковтуң аялгалары. Концерттен дамчыдылга. 17.30 — «Роботтар кымны манап турары...» Док. телефильм. 18.00 — РСФСР-ниң М. Пятницкий аттыг орус улустуң Кырышенцуна үлегерлиг ырызының концерти. 18.50 — «Хууглаазын удаазын». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.10 — «Ынакшылдың күзели-биле». Фильм-концерт. 19.40 — «Соңгу ивн». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.00 — «Тамчыктың удумар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — Үнүштер дугайында. 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Чырыткылыг талыгырже менин кыйгыр». Уран-чечен фильм.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республикага кежер булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар, мурнуу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 1—6, чамдык районнарга 8—13 градус соор. Хүндүс 9—14, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг.

Кызылга кежер булуттаар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 3—5 градус соор, хүндүс 12—14 градус чылыг.

Кино

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маленькие проказники» 11.20, «Пять минут страха» 13.10, 16.50, «Корабль пришельцев» 9.30, 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.30, «Так начиналась легенда» 12.00, «Белые волки» 13.30, 15.20, 19.00, 20.50, «Гибель «Аполлона» 17.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Адский поезд» 14.00, 15.40, 17.30, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Банкир Маргайя» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3272.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле хүрээ комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00616.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 13 воскресенье
№ 90 (13090)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 копеек.

Бистиң улуг Төрээн чуртувус— Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин! СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ленинчи угланыышкыны-биле— коммунистиг тургузуушкуннуң болгаш тайбыңның оруу-биле, бурунгаар!

1986 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыжып-рылгазының хүнү—Май 1 делгерезин!
Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!
2. Совет Эвилелиниң ажылчы чону! СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандыраал!
3. Советтер чуртунуң ажылчы чону! Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедип тургаш, ниитилелдиң шынар талазы-биле чаа байдалын чедип алырынче, коммунистиг идеалдарның тиилелгезинче бурунгаарлаал!
4. Совет Эвилелиниң ажылчы чону! Бүгү күштү болгаш билиглерни— СЭКП-ниң Программазын күүседиринче угландыраал!
5. Советтер чуртунуң хамаатылары! Социализмниң бүгү талалыг сайзыраңгайжыдары — кижи бүрүзүнүң дорт херээ!
6. Совет Эвилелиниң коммунистери, бүгү ажылчы чону! СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чаартыкчы ёзузун бадыткап хөгжүдүңер!
7. Совет Эвилелиниң ажылчы чону! Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге шиитпирлиг чаартылганы чедип алыылыңар! Дээди организастаашкынның болгаш ажыктыг чоруктуң экономиказынче шиитпирлиг эргилдени хандыраалыңар!
8. Бүдүрүлгениң, эртемниң, өөредилгениң ажылдакчылары! Эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедиринге, улус ажыл-агыйын үндезини-биле чаартырынга боттарыңарның салыышкыныңарны көвүдедиңер!
9. Совет эртемденнер! Техниканың болгаш технологияның революстуг ажыдыышкыннарны болгаш чогаадылгаларны кылырын чурт силерден манап турар. Эртем шинчилел ажылдарының ажыктыын бедидиңер, оларны бүдүрүлгениң херегледеринге шудургу бараан болдуруңар!
10. Машина тудукчулары! Силер — улус ажыл-агыйының техниктиг эде дериишкиниң мурнуку одуруунда силер. Бедик бүдүрүкчүлүг, идегелдиг болгаш камналгалыг машиналарны, дериглерни, приборларны дүрген чогаадып кылыңар!
11. Энергетиктер болгаш транспортчулар, металлургтар болгаш химиктер!
Энергетика программазының күүседээзин чедип алыңар!
Чүък сөөртүлгезин дүргедедиңер! Улус ажыл-агыйының чиг эдке болгаш материалдарга хереглелдерин идегелдиг хандырыңар!
12. Тудугжулар! Амгы үениң техниказынга үндезилээш, камналгалыг, эки шынарлыг кылдыр тудуңар!
Бүдүрүлгелерни эде чаартырының, чаа-чаа объектилерни тударының хуусааларын кызырыңар!
13. Садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының ажылдакчылары!
Ачы-дуза чедирериниң амгы үениң чаа хевирлерин кызымаккай хөгжүдүңер!
Хандырылганың культуразын бедидиңер!
14. Агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилери! Чуртту аъш-чем-биле кыска хуусааларда бүрүн хандырары —силерниң патриотчу хүлээлгеңер!
Комплекстиң бүгү адырларының ажыктыг чоруун, көдээге ажыл-агыйны чорударының дециелин шиитпирлиг көдүрерин чедип алыңар!
15. Совет Эвилелиниң ажылчы чону! Экономиктиг немелде өзүлдениң бүгү курлавырларын ажыглалче киирзэлиңер! Бедик шынар, эң шыңгыы камналга, быжыг сагылга-чурум — бурунгаар эң дүрген шимчээшкинниң үндезини!
16. Улус ажыл-агыйының ишчилери! Бүдүрүлгениң деңдески ажылдаарын беш чылдың эгезинде-ле чедип алыылы, 1986 чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиили!
17. Эргелеп башкарылганың ажылдакчылары! Ажылдың стилин болгаш арга-хевирлерин шиитпирлиг эде тургузуңар, чүгле ведомствонуң, тус черниң кызыы эрге-ажыын хараар, дужуметсиг чоруктарның когун үзе узуткаңар!
18. Совет культураның ажылдакчылары! Социалистиг эпохага төлептиг чогаалдарны тургузуңар! Ажылчы чоннарның угаан-бодал негелделерин долузу-биле хандырыңар!
19. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Социалистиг бот-эргелелге идепкейлиг киржиңер! Чогаадыкчы инициативаны уламна хөгжүдүңер, күш-ажылчы коллективтиң ролюн улам бедидиңер!
20. Ажылчын аңгының, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның бузулбас чаңгыс эви делгерезин!
21. ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма найыралы делгерезин!
22. Совет патриот, ажыл-ишчи не херээженнерге алдар!
23. Комсомолчулар, оолдар болгаш кыстар! Бистиң амыдыралывыска чаа, мурнакчы чүүлдер дээш демиселге эгелекчилер болуңар!
24. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары! Силерниң туружуңар — коммунизмниң улуг херээ дээш демиселчилерниң хүрээлеңи!
25. Коммунистер! СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш демиселдиң авангардынга туржуңар! Партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынарын хууда үлегериңер-биле бадыткаңар!
26. Совет дайынчылар! Бистиң улузувустуң тайбың, тургузукчу күш-ажылын серемчилелдиг камгалаңар!
ССРЭ-ниң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштеринге алдар!
27. Социалистиг чурттарның улустарынга акы-дуңманың байыры!
Амгы үениң күчүлүг болгаш салдарлыг күжү — делегей социализми делгерезин! Социалистиг күрүнелерниң дем каттыжылгазы быжыгып турзун!
28. Хөгжүп орар чурттарның улустарынга акы-дуңманың байыры!
Империалистиг мөлчүгделге болгаш дарлалга удур, хөгжүлдениң хамаарышпас, депшилгелиг оруу дээш Азияның, Африканың, Латин Американың улустарының чөптүг демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының тугун бедик тудаалы!
29. Монополияларның мөлчүгделинге удур, боттарының эрге-лери болгаш амыдыралчы эрге-ажыктары дээш күженишкинниг демиселди чорудуп турар капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызынга Май Бирниң байыры!
30. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акы-дуңманың байыры!
Тайбың болгаш социализм дээш демиселге бүгү чурттарның коммунистериниң аңгы талазы-биле эп-сеткил каттыжылгазы болгаш кады ажылдажылгазы быжыгып турзун!
31. Күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктары дээш киндаиннарда болгаш кара-бажыңнарда хоругдаттырган маадырлыг демиселчилерге акы-дуңманың байыры!
Империализмге болгаш реакцияга хоругдаттырганнар хосталзын!
32. Бүгү чурттарның улустары!
Дайын кыжаңнынга удур, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр, делегейниң айыыл чок чоруунуң бүгү-нииити системазын тургузар дээш демисежиңер!
33. Делегейниң улустары! Империализмден үнүп турар ядролуг дайын айыылынга удур идепкейлиг демисежиңер! Космосту милитаризастаарын болдурбаалы!
34. Европаның улустары! Күрүнелерниң тайбың кады ажылдажылгазы, чаагай кожа-хелбээ харылзаалары дээш, Европага чавырлыышкын болгаш идегелдиг айыыл чок чорукту тургузар дээш демисежиңер!
35. Азия чурттарының улустары! Азияга болгаш Оожум океан девискээринге айыыл чок чорук, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкын база кады ажылдажылга дээш демиселге күженишкиннериңерни каттыштырыңар!
36. Делегейниң улустары!
Агрессияның болгаш күчүлээшкинниң империалистиг политиказынга удур шиитпирлиг демисежиңер!
Дайын айыылының одагларын узуткаарын чедип алыр дээш туржуңар!
37. Бүгү чурттарның улустары! Делегей харылзааларын демократчылар дээш, амгы үениң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге күрүнелерниң таарымчалыг дем каттыштырылгазы дээш демиселди күштеңдириңер!
38. Тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының, делегейниң калбак кады ажылдажылгазының политиказы — Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!
Боо-чепсек болгаш дайыннар чок амыдырал бөмбүрзекке бодаразын!
39. Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!
40. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ленинчи угланыышкыны-биле — коммунистиг тургузуушкуннуң болгаш тайбыңның оруу-биле, бурунгаар!

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ II ПЛЕНУМУНУҢ ДУГАЙЫНДА
ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга СЭКП Тыва обкомунуң II пленуму болуп эрткен.

Пленумну СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдериниң болгаш ооң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны пленумга чугаалашкан.

Пленумга бо айтырыг талазы-биле илеткелди партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Илеткел талазы-биле санал бергеннер: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов**, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары **С. К. Кужугет**, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **С. С. Куулар**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады **В. Е. Серяков**, Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу **Д. М. Кужугет**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш**, Бии-Хемде «Саян» совхозтуң механизатору **А. П. Федорченко**, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **Ш. Д. Ооржак**, СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары **Б. Д. Монгуш**, Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри **Н. В. Сизых**, Кызылдың куш фабриказының директору **Л. П. Килин**.

Илеткелчи—СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс чугаалаан.

Партия обкомунуң пленуму чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган, ында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде ажылдап кылдынган шиитпирлерни, түңнелдерни болгаш сорулгаларны, партия Төп Комитединиң политиктиг угланыышкынын болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын долузу-биле чүүлдүг деп санаан, съездиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле партияның область организациязының ээлчеглиг сорулгаларын тодаргай айыткан, ылаңгыя дүргедедиишкинниң факторларын эң долу ажыглаарын, эртем-техниктиг депшилгеге, экономиканың струк туралыг эде тургузуушкунунга, эргелеп башкарылганың, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң ажыктыг хевирлеринге үндезилээш, бүдүрүлгени бүгү талалыг интенсификастаарын, партийжи ажылды үндезини-биле эде тургузарын, ооң стилин, аргаларын болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдарын, социал политиканы идепкейлиг боттандырарын чугула көрген.

Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары-биле бүгү күжүн, билиин, дуржулгазын үндүрүп, чогаадыкчы, шалыпчы ёзу-биле ажылдаарын СЭКП Төп Комитединге, ооң Политбюрозунга пленум бузуреткен.

СЭКП обкомунуң пленуму бодунуң ажылын ооң-биле дооскан.

СЭКП ТК-ның Партийжи-организастыг ажыл килдизиниң инструктору **В. И. Кудрявцев** пленумнуң ажылынга киришкен.

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

1986 ЧЫЛДЫҢ февраль 25-тен март 6-га чедир болуп эрткен СЭКП-ниң XXVII съездизи бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң, бүгү коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң амыдыралынга шылгараңгай болуушкун болган. Совет коммунистериниң дээди шуулганы ленинчи, большевиктиг ёзу-биле, чаңгыс эптиг, партийжи бедик принципиалдыг болгаш негелделиг чоруктуң, четпестерни ажыы-биле илередириниң байдалынга болуп эрткен болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы ажылчын аңгының, бүгү совет улустуң политиктиг баштыңчызы болур ролюн төлептиг-биле күүседип, оларны ленинчи орук-биле бүзүрелдиг апаар чоруурун база катап бүзүрелдиг бадыткап көргүскен.

СЭКП-ниң XXVII съездизи коммунистиг тургузуушкунуң эң-не харысалгалыг үе-чадазында партияның чиңгине угланыышкынын тодаргайлаан, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларының үндезин чаартылгаларының кол угланыышкыннарын болгаш аргаларын айыткан. Чер кырынга тайбыңны быжыглаарының бүгү талалыг программазын идип үндүрген.

Совет улустуң төөгүлүг дуржулгазын, ооң чедиишкиннерин, совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң амгы байдалын марксисчи-ленинчи ёзу-биле ханы анализтээнинге үндезилээш, партияның программалыг алыс сорулгаларын, бистиң чуртувустуң социал-экономиктиг болгаш угаан-бодал хөгжүлдезин дүргедедиринче ооң угланыышкынын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң партияның XXVII съездизинге кылганы СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелинде тодаргай болгаш бүгү тала-биле үндезилээш, ол сорулгаларны боттандырарының аргаларын айыткан.

Амгы делегейде күштерниң деңзигүүр байдалын Политиктиг илеткелге бүгү талалыг анализтээн, делегей хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарын, чөрүлдээлерин болгаш перспективаларын тодаргай көргүскен, теоретиктиг болгаш практиктиг улуг ужур-дузалыг принципиалдыг түңнелдерни кылган. Партияның даштыкы политиктиг стратегиязының кол алыс сорулгалары болгаш угланыышкыннары ында бүгү талалыг үндезилеттинген болгаш тодаргайлаттынган. Делегейниң айыыл чок чоруунуң бүгү-ниити системазын тургузарының принципиалдыг үндезиннерин идип үндүрген, шериг, политика, экономика болгаш ниитилел амыдыралының талазы-биле ол үндезиннерниң эң чугула чүүлдерин тодаргайлап айыткан.

Салдынган сорулгаларның хемчээлиниң, идейлиг утказынарының, теоретиктиг бодалдың, ниитилел хөгжүлдезинде чорудулгаларны болгаш айтырыгларны анализтеп көргениниң ханызының, четпестерни болгаш бергедээшкиннерни эптеш чокка илереткениниң, чаа сорулгаларны дидим болгаш боттуг тургусканының талазы-биле СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткели марксизм-ленинизмниң шылгараңгай документизи болуп турар.

СЭКП Төп Комитединиң политиктиг угланыышкынын, практиктиг ажыл-чорудулгазын, ТК-ның Политиктиг илеткелинде тодаргайлаан чүүлдерни, түңнелдерни база сорулгаларны партияның XXVII съездизи чүүлдүг деп санаан болгаш ол талазы-биле резолюцияны хүлээп алган. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезин, СЭКП-ниң Уставын аңаа киирген өскерилгелер-биле кады, а ол ышкаш 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарын бир үн-биле бадылаан.

Съезд партияның удуртур органнарын бир эп-сеткилдиг соңгаан. Партия Төп Комитединиң болгаш Пленумунга бүрүн бир эп-сеткилдиң болгаш сырый каттыжыышкынының байдалынга эш М. С. Горбачев СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга бир үн-биле соңгуттан. Партия Төп Комитединиң Политбюро кежигүннерин, кежигүнүнге кандидаттарны, секретарьларын ТК-ның Пленумунга соңгаан.

Бистиң республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чону съездиниң түңнелдерин, ооң хүлээп алган документилерин, шиитпирлерин бүгү совет улус-биле бир дөмей, бурунгу-биле болгаш долузу-биле чүүлдүг-зүнүп, оларны амыдыралга боттандырарынче политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүг киришкен.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларын бөгүн партия обкомунуң пленумунга тодаргайлаар ужурлуг бис. Коммунист бүрүзү, ажылдакчы бүрүзү съездиниң айытканы чаартылганың, чогаадыкчы дилеп тывыышкынның ёзузунга болгаш негелдезинге дүүштүр ам эде тургустунуп ажылдаар, ёзу-хевир барымдаалаар, догайлеңчек чоруктардан, ажылдың эргижирээн арга-хевирлеринден шиитпирлиг ойталаар, чиге болгаш тодаргай чорукту ажылга бадыткап көргүзер, бедик харыысалгалыг, бот-шугумчулелчи, негелделиг болгаш сагылга-чурумнуг болур ужурлуг дээрзин хамыктың мурнунда чугаалаар бодай-дыр мен. Бо болгаш өске-даа негелделерни херек кырында боттандыраары партияның съездизиниң, партияның область организациязының салган сорулгаларының чедиишкинниг шиитпирлеттинеринниң, республика бодунуң хөгжүлдезинге шынар талазы-биле чаа базымны кылырыкның чугула негелдези болуп турар деп илеткелчи чугаалаан.

ПАРТИЯНЫҢ экономиктиг политиказының кол угланыышкыннарын партияның съездизи бүгү талалыг үндезилээн болгаш тодаргайлаан. Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, улус ажыл-агыйын чаартыры ол угланыышкыннарының бирээзи болуп турар.

Республиканың экономиказының адырларын чаартыр талазы-биле улуг ажылды чорудары бистиң мурнувуста туруп турар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринде технологтуг дериглериниң 40 ажыг хуузун солуурун негеттинип турар, өске-даа адырларда бүдүрүлге күчүлериниң элээн кезиин чаартыры эргежок чугула. Бо сорулгаларга дүүштүр база «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир сорулга-биле СЭКП обкому улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле кол хемчеглерниң планын ажылдап кылган. Үлетпүр продукциязының немей өзүлдезиниң 70 ажыг хуузун бар бүдүрүлгелерни чаартырынга болгаш техника-биле эде дериреринге үндезилээш, олардан алыры, ындаарга ол немей өзүлдени күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле хандырары ук планга дүүштүр он кыяты беш чылда көрдүнген.

Беш-ай бурунгаар хүлээп алдынган ол хемчеглер канчаар боттанып турарыл? Четпес боттанып турар деп доргу-биле чугаалаар херек. Ажыл-херекти чогуур шиитпирлиг ёзу-биле чорутпайн турар. СЭКП обкомунуң секретарьлары, ооң килдистериниң эргелекчилери эштер Г. Н. Долгополов, А. И. Ванжа, В. С. Семенов, К. С. Ондур, И. А. Остапец, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары эштер В. С. Кажин-оол, В. П. Болбат оларның талазындан бо талазы-биле эң шыңгыы негелдениг, дээштиг контроль чок. «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкыны (эш С. Г. Красноперов), Ыяш ажыл-агый министерствозу (эш М. А. Гаков) даалгаларны үргүлчү күүсетпейн турар. Ооң ышкаш чүүл болгаш чурт үлетпүрүнчүч министрлери эштер Б. С. Нечаев, В. С. Постников болгаш оларның оралакчылары бүдүрүлгелерни техника-биле эде дерир планнарны боттандырарынче ёзулуг кирбээн, ыяштарның перспективтиг айтырыгларын кошкак шиитпирлеттинер турар.

Бичежек бүдүрүлгелерни, ылаңгыя районнарда чаартыр болгаш техника-биле эде дерир талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынмайн турар. Ол бүдүрүлгелер колдуунда мораль болгаш херек кырында эргижирээн дериг-херекселдер-биле хандыртынган, бүдүрүлгелерниң хөй нуруузунда хол-биле кылыр ажылдар колдап турар, чамдык бажыңнары болгаш дериишкиннери чаржынчыг байдалда киргени. Ук бүдүрүлгелерниң фондулар-биле хандырылгазы республикада ортумак деңнелден үш ажыг катап, а энергия-биле хандыртынганы сес катап чавыс. Хлеб болгаш сүт бүдүрер хөй заводтарда, чоннуң коммунал-хандырылгазы ... бүдүрүлгелеринде байдал ындыг болуп турар. Эштер В. М. Еремеев, С. К. Буянды, А. А. Рудольф, В. И. Федотов олар бүдүрүлгелерни техника-биле эде дериириниң шиитпирлиг хемчеглерин албайн, ында ажылдарны чүгле хол-биле кылып турары-биле эптежип, техниктиг депшилге дугайында ниити чугаадан ыштунмайн турарлар.

Энергетиканы хөгжүдээни республиканың экономиказының болгаш культуразының улам ыңай көдүрериниң эң чугула негелдези болуп турар. Чылыдыга-биле ажылдаар электростанцияларны, хамыктың мурнунда Кызылда ТЭС-ти чазаптырын кыска хуусаада боттандырары, магистральдыг электри болгаш чылыдылга четкилерин тударының хемчээлдерин калбартыры негеттинип турар. Тываның электри четкилери (эш Ю. И. Сурков) айыттынган хемчеглерни боттандырарының күсели-биле чылыдылга энергиязын ажылдап үндүрерин беш чылдың төнчүзүнге чедир 30 хуу, электри энергиязын — 3,7 катап көвүдедири эргежок чугула. Көдээ черлерге электри дамчыдар шугумнарны барык 3 муң километр узун хемчээлдиг кылдыр узадыр. Энергетика дериг-херекселдерин ажыглаарының культуразын бедидер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң электри хандырылгазын шыңгыыштыг болдурар дугайында чугаа болуп турар. Ук адырда ажылдап турар бүгү кижилер эң-не кызымаккай болурун, доктаамал партийжи контрольду күштелдирерин бо херек негеп турар.

(Уламчызы 2-ги арында).

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Даг байлаан казып тывар бүдүрүлге черлеринге бүдүрүлгениң интенсификастаар талазы-биле хемчеглер оожум боттанып турар. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат (эш Ю. Т. Комаров) бедуун рудалар болбаазырадыр цехке бедик сорттуг руданы ажылдап кылырынче амгы беш чылда шилчир болгаш технологтуг дериглерни чаартыр, бүдүрүлгени механизастаар болгаш автоматчыдар херекселдерин идепкейлиг шиңгээдип алыр, аңаа үндезилээш, күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн 10 хуу бедидер, электроэнергия чарыгдалының үлүүн 34 хуу, доозуннуң агаарже нептерээрин—10 хуу кызырар, даг-дүгүнүң шынарын бедидер ужурлуг. «Тыва кобальт» комбинадының (эш Ю. И. Колетников) рудалардан металлды үндүрүп алырын көвүдедир, бүдүрүлгеге автоматчыдарының деңнелин бедидер херек. Каа-Хем болгаш Чадаана хөмүр-даш разрезтерин үндезини-биле чаартыры, техника-биле эде дерирри негеттинип турар.

Республиканың экономиказын интенсивтиг хөгжүдери транспорт сөөртүлгелеринге болгаш харылзааның ачы-дуза чедирилгезинге улус ажыл-агыйының, чоннуң херегцээлерин улам долу хандырары негеп турар. Бо дугайын партияның область конференциязынга шынгыы чугаалажып көөрген бис. Оон бээр үш ай эрткен, ынчалзажок бо адырларга улуг өскерилгелер болбаан. Эштер В. А. Парунин болгаш В. І. Левченко автотранспортту болгаш харылзаа чепсек-херекселдерин ажыктыг кылдыр ажыглаарын бедидерниң практиктиг айтырыгларын күженниишкиниг шиитпирлээр ужурлуг.

Бар эртем-техниктиг информацияны, мурнакчы практиканың чедиишкиннерин бүдүрүлгелерин чаартырынга ажыглаар херекти экижидери эргежок чугула. Аңаа инженер-техниктиг ажылдакчыларны, Эртем-техниктиг информацияның бажыңын идепкейжидиппирер херек. Техниктиг чогаадылгага ажылчы чоннуң киржилгезин бүгү тала-биле деткиири, чогаадылганың болгаш чаартылганың Бүгү-эвилел ниитилелиниң база эртем-техниктиг ниитилелдиң область чөвүлелдериниң ажылын экижидери чугула.

Беш чылдың баштайгы кварталы доозулган. Чүну чедип алган бис? Продукцияны бүдүрериниң болгаш сөөртүлгениң квартал планын үлетпүр ниитизи-биле күүсеткен. Транспорттуң болгаш харылзааның бүдүрүлге коллективтери кол көргүзүглер талазы-биле квартал планнарын база күүсеткен. Ынчалзажок ажылдың интенсивтиг арга-хевирлеринге эргилде үлетпүрге кыдыннмааның эрткен үш айлар көргүскен. Күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле планнарын бүдүрүлгелерниң 12 хуузу күүсетпээн, а оларның 19 хуузу ону кудулаткан. Ол адырга ажылдап турарларының саны 1985 чылдың ол үезинде турганынга деңнээрге 2.5 хуу көвүдээн, күш-ажылдын бүдүрүкчүлүү чүгле чаңгыс хуу бедээн, а ажыл төлевири 3.4 хуу өскен.

Кызыл хоорайның бүдүрүлгелеринге (партия хооркомунуң бирги секретары эш Б. П. Санников, хооркүүскомнуң даргазы эш Д. Л. Тиимей) январь-март айларда пландан артыкка инженер кирип алганындан ажылдап турарларының саны 2.7 хуу көвүдээн, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1.6 хуу кудулаан. Кызыл районга (СЭКП райкомунуң бирги секретары эш В. С. Очур-оол, райкүүскомнуң даргазы эш М. П. Бессмертных) ол-ла чылдагаан-биле бүдүрүлгелерде ажылдап турарларының саны 12.6 хуу өскен, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 0.7 хуу кудулаан.

Бүдүрүлгелерге эрткен чылдың нормазындан хора кылдыр ажылдаан эгелээн. Эът үлетпүрүнүң каттыжышкынының болгаш Тарээ продуктулар эргелелиниң удуртукчулары эштер Б. М. Кочуспаевте болгаш С. М. Неделинде, Чөөн-Хемчик районнуң удуртукчулары эштер Ч. Х. Ооржакта болгаш Д. С. Кууларда бөгүн агартынарының хандыр-даа чылдагааны чок. Кызыл-Мажалыктың түүйбү заводунуң, Элегес-Аксында хана материалдары кылыр заводтуң, амгы заводунуң, пиво заводунуң, Турамның хлеб заводунуң коллективтери эрги ёзу-биле ажылдавышаан турар болгаш эрткен үш айларның планын үскен. Бирги кварталда ажылдын түңнелдери ындыг-дыр. Чамдык удуртукчулар эрги чаңчылдан адырылбайн, инициатива чок болуп, ёзу барымдаалап турарын ол түңнелдер көргүзүп турар-дыр. Олар ол чоруктарын болдунар-ла дүргени-биле ашып эртер, ажыл-херекти ёзулуг бедуур-чогуур-биле кылып эгелээр херек. Таваарлаар үе бисте чок. Бүгү беш чылга үндезин магалыңнаар бо чылыш-ла тургузар, улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга ажыл-агыйны чорударының интенсивтиг аргазынче шилчиилгени хандырар ужурлуг бис деп, илеткелчи демдеглээн.

КАПИТАЛ тудугну үндезини-биле экижидер, бүгү-ле тудуг комплекизин индустриалдыг база организастыг чаа деңнелче көдүрүп үндүрер, объектилерни тударының хуусаазын боттуу-биле кызырар сорулганы СЭКП-ниң XXVII съездизи салган. Биске капитал тудуг онза ужур-дузалыг. «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр он ийиги беш чылда бүдүрүлге база социал-культура херегселиниң хөй санныг объектилерин тудуп тургузар, аңаа бир миллиард рубль ажыг капитал салышкыннарын шиңгээдип алыр ужурлуг. Мындыг айтырыглар чайтаар-ла тургустунуп келир: херекселдерни шиңгээдип алырын беш чыл дургузунда канчап ийи катап улгаттырарыл? Тудугжуларның ажылын шынар талазы-биле чаа деңнелче канчап көдүрерил? Капитал тудугнуң четпестерин, шиитпирлеттинмээн айтырыгларының дугайын бис партияның область конференциязынга чидии-биле, шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалажып көрген болгай бис. Ол адырга ажыл-херекти экижидериниң кол-кол оруктарын база сорулгаларын тодаргайлаан. Оларны база катап чугаалап көрейн. Ол дээрге тудуг бүдүрүлгезин болгаш ажылчыннарның күш-ажылын организастаарының деңнелин шиитпирлиг-биле бедидери, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң күчүлерин бүрүнү-биле шиңгээдип ап тургаш, тудугларны тудуг материалдары-биле хандырарын экижидери, тудугжу кадрларны быжыглаары, турум күш-ажылчы коллективтерни тургузары-дыр. Ол чүүлдерни шиитпирлээр дээш бистер быжыг-турушпуг ажылдаар болгаш аңаа чогумчалыг түңнелдерни албан чедип алыр ужурлуг бис.

Конференцияның соонда эрткен үениң дургузунда чүү өскерилгени? Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, бирги кварталда капитал салышкыннарын 24 хуузу хөйнү шиңгээдип алган, тудуг-монтаж ажылдарын 27 хуузу хөйнү күүсеткен. Ынчалзажок тудугжуларның ажылында шиитпирлиг өскерилгелер бар апарган деп бөгүн чугаалап шыдавас бис. Бирги кварталдың дургузунда үш миллион ажыг рубль капитал салышкыннарын чедир шиңгээдип албаан. Дөрт тудуг организациязы бүрүзүнүң бирээзи-ле кeрээлиг ажылдар планын күүседип шыдаваан, оларның чедир күүсетпээни 1.1 млн. ажыг рубль болуп турар. Кол-кол тудуг трестериниң болгаш каттыжышкыннарының ажылында боттуг четпестер хевээр артпышаан. «Тыва тудуг» трестиң ажылында эки талаже өскерлиишкиннер болбаан. Бирги кварталдың планын ол чүгле 68.2 күүсеткен, эрткен чылдың деңнелинден тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин 15 хуу кудулаткан. Трестиң эргелекчизи эш И. К. Гнездилов трестиң коллективинге болур-чогуур ажылчын туда-сорукту көргүзүп шыдавайн келген. Инженер-техниктиг ажылдакчыларын эрги чаңчылын ажып эртпээн, эргелел аппаратының ажылының стилин өскертип шыдаваан. Трестиң парткому (эш Т. А. Воронцова) ажылга бойлаашкыннарны принципиалдыг партийжи ёзу-биле көрбээн, четпестерни чайладыр талазы-биле дүрген, дээштиг болгаш күженниишкиниг хемчеглерни албайн турар. Капитал тудугну четпес удуртуп турганы дээш партия хоорқомун болгаш хооркүүскомну, эштер Б. П. Санниковту болгаш Д. Л. Тиимейни партияның область конференциязынга шыңгыы-биле шүгүмчүлээн. Олар оон чогуур түңнелди кылбаан хирелиг болуп турар-дыр. Бир эвес ындыг чүве болза, олар ол дугайын боданып көөр, капитал тудугда ажыл-херектиң байдалын шиитпирлиг-биле өскертирин хандырар дээш күженниишкиниг ажылдаар, партийжи принципиалдыг чорукту, организакчы мергежилди илередир ужурлуг.

Эки ажылдаан болуруну эвээш эвес болдунар аргаларны трестерде, эргелелдерде болгаш каттыжышкыннарда бар болуп турар. Четпес чүве чүл дээрге, ол болдунар аргаларны бөгүн ажыглап турары-дыр, ынчаарга ол болза, хамыктың мурнунда эрги чаңчылдан салдынмас, инициатива чок, а чамдыкта хөй-хөй удуртукчуларның, инженер-техниктиг кадрларының шугумга харысаалга чок чоруунуң түңнели-дир. Оларның чамдыктары четпестерге шугут-ла чаңчыкып каган, ынчангаш ажылды экижидерниң херек кырында боттуг болдунар аргаларын эскерип көөр хөөн чок, боттуг ажыл-херек чорударын хоозун чугаа-соттар база аазашкыннар-биле солуур тургузуп турар. Ындыг чорук эштер С. Г. Красноперовтуң, Ж. К. Курманбеевтиң, В. К. Кужугеттиң («Тыва тудуг материалдары» каттыжышкыны), эштер П. М. Медведевтиң, Ю. Ф. Рязановтуң («Тыва тудуг» трест), эш В. И. Музыченконуң («Тыва даг-дүгү тудуг» ТЭ) болгаш чамдык өскелерниң-даа ажылында бар болуп турар. Ол болгаш өске-даа эштер четпестерни дүргени-биле чайладыр болгаш тодаргай боттуг ажыл-херектерни үре түңнелдиг кылдыр чорударынга эде тургустунуп, өөренип алыр херек. Бир эвес эштер А. И. Ванжа, В. П. Болбат, И. А. Остапец олар үстүнде айыттынган эштерни өлче шиитпирлиг утлап-шиглээр база аңаа боттарының хуузунда үлегер-чижээн көргүзер болза, удуртукчу ажыл-агый кадрларының ажылынга өскерилгелер дүрген болу бээр деп бодап тур мен деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

«Чурттуң улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир сорулга-биле капитал тудугну сайзыраңгайжыдар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр объектилерни планнаарынга база төлевилээринге корум-чурумну тургузары, оларны тудуп, тургузарының нормативтиг хуусааларын шыңгыы сагыырын хандырары. Тудуг бүдүрүлгезин чаңгыс аай индустриалдыг комплекс болдурары биске херек болуп турар. Ажыл-агый аргазы-биле күүседир ажылдарның хемчээлин келир чылдан эгелээш барык ийи катап улгаттырар, оон материалдыг баазазын быжыглаар апаар.

Капитал тудугнуң бо болгаш дараазындагы беш чылдарга төлевилеттинген программазын күүседир чорук тудуг индустриязының баазазын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле күженниишкиниг ажылдарны чорударын бистен негеп турар. Бистер цемент заводунуң, чиигеткен силикат-бетон заводунуң, кедээниң тудуу комбинадының тудуушкунунга, түүйбү заводтарын чаарты кылырынга күженниишкиннерин мөөңнээр ужурлуг бис. Ол объектилерни дериирин мурнап турар темпилер-биле чорудар, тускайлап берип турар капитал салышкыннарын бүрүнү-биле шиңгээдип алырын чыл бүрүде хандырар болгаш оларны доктааттынган хуусааларында ажыглаарга киирер херек.

Съездиниң негелделерин ёзугаар социал-культура херегселиниң объектилерин тударынга хамаарылганы үндезини-биле өскертир эргежок чугула. Чуртталга черлерин, культураның, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң объектилерин тударының талазы-биле планнар чылдың-на күүсеттинмейн, аңаа тускайлап берген херекселдер долузу-биле шиңгээттинмейн турган болгай. Ам ындыг байдал турбас ужурлуг.

База бир принципиалдыг айтырыг. Чугаа болза, чагыкчыларның ажылын боттуу-биле экижидериниң дугайында болуп турар. Оларның ажылга шүгүмчүлелдиг сагындырышкыннар чаңгыс удаа эвес кылдынып турган хирезинде-ле, ында ажыл-херек эки талазынче кончуг оожум өскерлип турар. Бо чылын акшаландырылганы чогудуп айлап бериириниң хуусааларын хөй-хөй объектилерниң талазы-биле база катап үзүлген. Оон түңнелинде чамдык тудуг организациялары төлегге кылыр аргазы чок болуп турар. Бир эвес эштер Н. И. Иванов, В. И. Бочегуров, В. Б. Бендерский, А. Е. Измайлов болгаш өскелер-даа эрги ёзу-биле ажылдап болур деп санап турар болза, ханызы-биле чазып турарлар-дыр. Министрлер Чөвүлели мыңаа чогуур корум-чурумну тургузарының өйү келген.

Партия комитеттери тудуг организацияларында партия эге организацияларының дааңчы шиизэ, партия кежигүннериниң авангардчы ролюн бедидер, бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарын коммунистер-биле быжыглаар талазы-биле доктаамал ажылды чорудары, капитал тудугнуң планнарын күүседирин дээш удуртукчулардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдени шыңгыыладыры эргежок чугула.

ЭҢ-НЕ КЫСКА хуусаада шиитпирлээр ужурлуг — чурттуң аъш-чем аймаа-биле бүрүн хандырар сорулганы СЭКП-ниң XXVII съездизи салган. Партияның боттандырып турар хемчеглериниң алыс утказы чүдел дээрге, көдээниң социал-экономиктиг байдалын өскертири, улам-на ханы интенсификацияны чорударынга таарымчалыг байдалды тургузары, ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргаларынга күженниишкинни салыры, колхозтарның болгаш совхозтарның бот-тускайлан чоруун калбартыры база боттарының ажыл-чорудулгазының түңнелдери дээш оларның бот-харысаалгазын бедидери болуп турар.

Бистиң республикага 1986—1990 чылдарда көдээ ажыл-агыйының ниити продукциязын бүдүрериниң чылда ортумак хемчээлин он бирги беш чылда чедип алдынган деңнелге бодаарга, 19 хуу көвүдедир болгаш чонну аъш-чем аймаа-биле хандырарын экижидеринге дыка бурунгаарлаашкынны кылыр ужурлуг.

Ол сорулганы шиитпирлээрин хамыктың мурнунда черни ажыглаарын экижидип, оон үрүш-дүжүткүрүн бедидип турганы хандырып болур. Мында үндезин сорулга болза, чер ажылының зона системазын бүрүнү-биле шиңгээдип алыры, хөрзүнну хат алырынга удур ажылдап кылырын ажыглаары болур. Чер-биле ажылды үндезини-биле экижидериниң чугулазын хөй-хөй удуртукчулар болгаш специалистер ам-даа туюлунга чедир билип албаан болгаш хөрзүнну хат алыр чорукту болдуруп турар анда-зыннары. Үлдүредикчилерни база өске-даа чепсектерни чагывышаан болгаш садып алгышаан турар болган ужурунда, ол дугайын база катап чугаалаар ужурга таваржып-дыр. Ону канчаарыл ам? Чаңгыс мындыг түңнел үнүп кээр-дир: агроүлетпүр, эштер М. Е. Абрамов, И. М. Суваиди база өске-даа ажылдакчылар черге ёзулуг корум-чурумну тургузар херек. Ону кылбас болза чонну эът, сүт, картофель, ногаалар-биле хандырарынга бурунгаарлаашкын кылып шыдавас бис. Ону бо кыш көргүскен — мал чеми барда, сүт саалдазынга-даа, малдың неме деңзизинге-даа немежилге бар болуп турар. Ынчалза-даа мындыг айтырыгга харыы агроүлетпүр бээр ужурлуг: эътти хостуг садарынче кажан шилчир бис, шыкы үеле магазиннерге согуна, морковь, огуречер болгаш өске-даа чүүлдер кажан бар болурул? Ол бүгү чүүлдерни чер ажылынга корум-чурумну тургузуп тургаш, шиитпирлээр апаар.

Көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрер талазы-биле интенсивтиг технологияны быжыг-турушпуг шиңгээдип алыры биске эргежок чугула. Ол чорук беш чылдың төнчүзүнде 60 муң тонна хире тарааны немей алырының аргазын бээр. Технологтуг чүүлдер-биле дериттинген, черге үзүктелиишкин чок апаар бүдүрүлге чорудулгазынга чер ажылдыгларының хамаарылгазының алыс утказын өскертири биске онза чугула чүүл болуп турар. Үрезин ажылын хөгжүдер талазы-биле немелде хемчеглерни ханызы-биле тодарадып көөр болгаш боттандырар ужурлуг. Совхоз бүрүзү бодунуң үрезини-биле хандыртынган турар ужурлуг. Ам бисте кандыг-дыр, көрүңер даан. Апрельдиң 1-де турган байдал-биле алырга, совхозтарда чажар шынарынга чедир белеткээн үрезин чүгле 68 хуу, оон дөңгүп-ле 28 хуузу бирги болгаш ийиги класстың үрезини болуп турар-дыр. Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның совхозтарында класстыг үрезин көңгүс чок болуп турар.

Суггаттыг черлерни ажыглаарын үндезини-биле өскертир херек. Дээштиг организас-экономиктиг хемчеглерни ажыл, хамыктың мурнунда доктаамал бот-орулга-чарылгалыг бригадаларны болгаш звенoларны тургускаш, чүгле ажылчыннарының эвес, харын-даа бригадирлерниң, агрономнарның, гидротехниктерниң күш-ажылының төлевири ажылдың эки түңнелинден хамаарылыр болдурары эргежок чугула. Өске-даа практиктиг хемчеглерни күженниишкиниг боттандырып чорутса чогуур. Мыңаа эштер И. Г. Лавриненко, Г. И. Ларионов, Н. А. Жоголь, В. П. Сургутанов болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдаар, мергежилдиг болгаш тывызык хөделир херек. Суг чаштырар «Фрегат» болгаш өске-даа машиналарының саны көвүдедир база бүдүрүкчүлүг кылдыр ажыглаарын хандырар, суггарылга системаларынга автоматиканың херекселдерин, эртем-техниктиг депшилгениң өске-даа чедиишкиннерин шиңгээдип эгелээр херек. Мурнунда тургускан системаларны чаарты кылырын, техника-биле эде дериирин дүргедедири чугула. Араттарның шаандагы суггарылга буттарын катап тургузарынга болгаш ажыглаарынга. Биче суггатты калбаа-биле шиңгээдиринге совхозтарның база суг ажыл-агый организацияларының күштерин болгаш херекселдерин долузу-биле ажыглаза чогуур.

Агроүлетпүр, партия райкомнары, РАҮК-тер мал чемиииң баазазын тургузарын чаа ёзу-биле, быжыг-турушпуг шиитпирлээр, бирги ээлчегде чемнериң шынарын экижидер, бо чылын боттарының мурнунга мындыг тодаргай сорулганы салып алыр болза чогуур: I болгаш II класстың мал чемнерин эрткен чылын үштүң бир кезээ турганының орнунга, үштүң ийи кезээнден эвээш эвес кылдыр белеткээр, рапсты, доникти, чочак-тараа-сула база өске-даа элак-бобы холуксааларын тарыырын калбартырының, силосту салыр үеде чогуур немелделерни хөйү-биле херегзээриниң, чемнер белеткээриниң хуусаазын кызырарының база технологиязын сайзыраңгайжыдарының аргазы-биле чемнерге белок айтырыын шиитпирлээринге дыка бурунгаарлаашкынны кылыр.

Силос, сенаж оңгарларын, мал чемнериниң кажааларын, серилерни, дазыл-чемиштерни кадагалаар черлерни, чем пехтерни тударынга үндүрер хөреңгилерни көвүдедири база оларны шынарлыг кылдыр ажыглары эргежок чугула. Мал чемнерин бүдүрерин көвүдедириниң, болбаазырадырының база экижидериниң талазы-биле хемчеглерниң комплекизин совхоз бүрүзүнге ажылдап кылган турар ужурлуг.

Ам мал ажылын хөгжүдериниң айтырыгларының дугайы. 1990 чылга чедир республиканың совхозтарынга мыйыстыг бода малдың баш санын 104 муң, хой-өшкүнү — 1 млн. 70 муң, хаваннарны—27 муң, чылгы малды — 28.5 муң баш чедир өстүрер, чылдың-на төрүүр чүс малдан-на 75-85-тен эвээш эвес бызааны, 85-90 анай-хураганы алыр, малдың бүгү хевирлериниң чидириин эң эвээш кылдыр кызырар сорулганы партияның область конференциязынга салганын база катап сагындырып тур бис.

Ол сорулгалар амгы үеде канчаар шиитпирлеттинип турарыл? Бирги кварталда эрткен чылдыңдан ээзи хөй бызааны (1237 баш хөй) болгаш хураганнарны, анайларны (37 муң баш хөй) алган, малдың өлүрү (20 муң башка) кызырылган. Ынчалза-даа бо кыштагаашкын мал чемнеринге болгаш агаар-бойдус байдалдарынга эң таарымчалыг болган Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Мөңгүн-Тайга, Кызыл районнарга бызааларның болгаш хураганнарның өлүр чоруу хөй болганы эдептиг. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарга эрткен чылдың үш айлерындан хөй малды чидирген.

Амгы кыштагаашкынның үезинде мал ажылында чидиригтер чамдык удуртукчу ажылдакчыларның болгаш специалистерниң сагыш амыр, маажым, сеткил оожургаашкынының дугайын, чаш малды хүлээп алыры болгаш камгалаары-биле холбашкан эң бедүүн айтырыгларны оларның багай шиитпирлеп турарының дугайын херечилеп турар-дыр. Хөй-хөй ажыл-агыйларда зооветеринария албаны мурнундагызы хевээр багай ажылдаан. Малдың чемгерилгезин болгаш ажаалдазын организастаарын эң-не ажыл-агыйжы эвес, харысаалга чок чорудуп турар. Малдың өлүр чоруун болгаш өске-даа чылдагааннар-биле чидерин соксадыр, саалданы болгаш деңзини немей көвүдедир, часкы зооветеринарлыг хемчеглерни шынарлыг болгаш чогуур үезинде комплекстиг чорудар дээш амгы үеде черле болганынга эң шыңгыы, дээштиг хемчеглерни алыр херек.

Республиканың чурттакчыларын сүт болгаш сүт продуктулары-биле хандырарын экижидер чорук сүткүр мал ажылын организастаарын принципиалдыг чаа ёзу-биле көөрүн негеп турар. Фермаларга мурнакчы, депшилгелиг технологияларны, хамыктың мурнунда шууштурулга-цех системазын шиңгээдирин дүргедедир херек. Эвээш продуктулуг инектерни бедик продуктулуг инектер-биле солуур, тускайлаан ажыл-агыйларга болгаш фермаларга хунажыннарны сүткүр угланыышкын-биле өстүрериниң, долу үнелиг, балансылаттынган мал чемнери-биле оларны чемгерерин экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорудар херек.

Фермаларны комплекстиг механизастаар талазы-биле ажылды идепкейлиг чорудары эргежок чугула.

Эът бүдүрерин көвүдедириниң херээнге аныяк мыйыстыг бода малдың интенсивтиг чемгерилгезин ам-даа калбартыры болгаш хой малды тускай шөлдерге семиртир азыраары эргежок чугула. Эң чоокку 2-3 чылдарда ол адырларга продукция бүдүрерин 1.5—2 катап көвүдедири-биле хавак болгаш куш ажылын дүргедеткен темпилиг хөгжүдериниң аргалары бисте бар. Бистер эът бүдүрерин көвүдедирде чылгы, сарлык, иви өстүрериниң ажылын хөгжүдеринде бар боол турар хөй курлавырларының мурнуузундан эки ажыглаар ужурлуг бис.

Бистер партияның область конференциязынга хой ажылын хөгжүдеринде бар улуг четпестерниң дугайын шыңгыы чугаалашкан бис. Эштер М. Е. Абрамов, И. М. Суваидин, К. Ш. Ялаков олар ол адырның хөгжүдериниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээрни соңгаарлатпайн, ону боттандырып чорударының технологияларын сайзыраңгайжыдар, хойжу кадрларны белеткээрин экижидер, оларга эргежок чугула социал-амыдырал байдалдарын тургузар талазы-биле практиктиг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Селекция-уксаажыдылга херээнде дыка хөй айтырыглар чыылган боол турар. Бо талазы-биле бирги ээлчегде малдың породалар аразының хайнакташтырылга ажылын күштелдирери, малдарның породалыг болгаш продуктулуг шынарларын экижидип эгелээри, ажыл-агыйлар аразынга бүдүрүкчү малдар-биле солчуушкунну организастаары, малдың бонитировказын чогуур үезинде, шынарлыг чорудары, уксаажыдылга учёдунга корум-чурумну тургузары эргежок чугула боол турар.

Ол адырның специалистериниң ажылын боттуу-биле эде тургузуп, экижитпес болза, мал ажылында айтырыгларны шиитпирлээри болдунмас. Ол специалистер бригадирлерниң, диспетчерлерниң, мал дужаакчыларының, хандырыкчыларының хүлээлгелерин күүсетпейн, бүдүрүлгениң ёзулуг технологтары болгаш организакчылары болган турар ужурлуг. Партия райкомнары оларның ажылын хайгаарап көөр херек.

СЭКП ТК агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырларының ажыктыг болуруң бедидеринче угланган немелде хемчеглерни тодараткан. Бистер ажыл-агыйны башкарып чорударының экономиктиг механизмин сайзыраңгайжыдарының алыс утказын коллектив бүрүзүнге, бүгү ажылчы чоңга тайылбырлаар, ол эде тургустунуушкунну боттандырып чорударының талазы-биле эргежок чугула ажылды чорудар ужурлуг бис. Агроүлетпүр комплекизиниң кадрларының болгаш бүгү ажылдакчыларының ажыл-агыйжы база экономиктиг чорудулгаларында, чаңчылдарында чаңгыс хепке куткан дег дуучуулаан эрэнгей байдалын үндезини-биле үреп, чаартыры негеттинип турар. Эң кыска хуусаа иштинде удуртукчу ажылдакчыларның квалификациязын бедидери, ажылды эргелеп башкарарының болгаш организастаарының бот-орулга-чарылганың болгаш коллективтиг кeрээниң принциптеринге үндезилеттинген амгы аргалар-биле оларны чепсеглээри чугула. Ажылдакчы кижи бүрүзү экономиканың үндезиннерин шиңгээдип алзын, даандырган ажыл-херекти туюлунга чедир билзин, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын херек кырында хандырып шыдазын дээш, массалыг профессияның кадрларының мергежилин бедидери эргежок чугула боол турар.

Бистер улус ажыл-агыйының өске-даа адырларынга ышкаш, агроүлетпүр комплекизинге партийжи удуртулганы шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрер ужурлуг бис. Обком секретары эш В. В. Дунаевский, килдис эргелекчизи эш Г. А. Заркевич олар аар-саар, үүрмек айтырыглар хайгаараарындан ыштуңгаш, съездиниң айтыышкыннарын — эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин, ажыл-агыйны чорударының экономиктиг механизмин шиңгээдирин, көдээге социал сорулгаларны боттандырарын херек кырында кылып чорударын контрольга алыр, кадрларның харысаалгазын болгаш шиитпирлээр эргезин бедидер, ол бүгүже килдистиң, партия райкомнарының, партия эге организацияларының күженниишкиннерин утландырар, күш-ажылчы коллективтерге организакчы, партийжи-политиктиг ажылдарның ажыктыг болуруң чедип алыр ужурлуг дээрзин оратор айыткан.

ПАРТИЯНЫҢ экономиктиг стратегиязының чарылбас кезээ ажыл-агый механизмин эде тургузары, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдары боол турар. Оларның чамдык-кезээн экижидериниң дугайында эвес, а ханы, боттуг чаартылгазының дугайында чугаа боол турарын съездиге чугулалап демдеглээн.

Ындыг ажыл бистиң республикада база эгелээн. Агроүлетпүр комплекизиниң эргелелин эде тургускан. Чоннуң амыдырал хандырылгазының, чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери, «Тыва кобальт» комбинат, Тыва сүт комбинады бо чылдың эгезинден бээр ажыл-агыйны чорударының чаа негелделеринче шилчээн. Ол чүну бергенил? Амыдырал хандырылгазының министерствозунуң бүдүрүлгелери ачы-дуза чедирериниң хемчээлин январь-мартта 9.7 хуу улгаттырган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 7.9 хуу бедиткен. Ол көргүзүглерниң немелде өзүлдезиниң темпизи эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, оон 2 катап улгаткан. Өске-даа министерстволарның болгаш ведомстволарның ажыл-агыйны башкарып чорударының чаа негелделеринче шилчээн бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге ажылынга экижиишкиннер база болган. Ынчалза-даа бо дээрге, улуг ажылдың чүгле эгези-дир. Транспорттуң, тудугнуң бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын чаа байдалдар-биле ажылдаарынга белеткеп, шилчидер талазы-биле хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар.

Амгы үеде эң кол чүүл — бүдүрүлгени эргелеп башкарарын экижидер талазы-биле ажылды үстүүрден айтыышкыннарны манавайн, кызымаккай чорудары. СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде чугаалап турары ышкаш, «ажыктыг чоруктуң өзүлдезиниң идиг бериишкини участок, бригада, ажылдаар чер бүрүзүнге чедиртинген турарынче» чүткүүрү боол турар-дыр.

Бо чылдың эгезинде үлетпүр бүдүрүлгелериниң бригадаларының ниити санының 9 хуузу бот-орулга-чарылга аргазы-биле, кeрээ ёзугаар — 4 хуузу ажылдап турган. Ооң-биле кады ук бригадаларның чүгле 45 хуузунга ажыл төлевирин кылган ажылдың сөөлгү түңнелдерин ёзугаар санап турар болган. Бригада кeрээзи Каа-Хем хөмүр-даш разрезинде, автосеппелге заводунда, Тыва электри четкилеринде, Улуг-Хем мяш үлетпүр ажыл-агыйында болгаш өске-даа черлерде онза багай шиңгээттинип турар. Агроүлетпүрнүң бүдүрүлге звенoларында, тудуг болгаш өске-даа организацияларда бо херекке шүшпеңи болгаш ёзу барымдаалаар чоруктарны болдуруп турар. Ниитизи-биле алырга, бот-орулга-чарылганы шиңгээдириниң дугайында чугаа-соот четчири-биле боол турар, а херек кырында түңнелдер эвээш. Сөстен ажыл-херекче шилчириниң үези келгенир, эштер, чүге дээрге, чугаа күрүне ужур-дузалыг улуг ажыл-херектиң дугайында боол турар болгай. Бот-орулга-чарылганы, күш-ажылды организастаарының бригада аргазын дамчыштыр бистер бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының чарыгдалдарын орулгалары-биле дуглаарынга чедир ужурлуг бис, а ындыг сорулганы съезд салган.

Республиканың экономиказын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдары Күрпланның ажылын үндезини-биле эде тургузарын негеп турар. Амдыызында ол өлче эгелеп кирипттер дээш күзелден аңгыда Күрпланның даргазы эш Д. С. Моңгуштуң болгаш оон оралакчыларының ажылында чаа чүүлдер эвээш боол турар-дыр. Шимчеп чадап турары болзун, эштер. Республиканың Министрлер Чөвүлели, оон даргазы эш В. Е. Серяков Күрпланның ажылын ханызы-биле эде тургузарының айтырыгларын дорт көөр ужурлуг. Оон ажылын экономиканы хөгжүдериниң перспективтиг, эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринче, күш-ажылчы, материалдыг болгаш бойдус курлавырларын таарымчалыг ажыглаарынче, бүдүрүлге специализастаашкынның ханыладырынче, бүдүрүкчү күштерин таарыштыр хуваарынче улуг кичээнгей салыр кылдыр, ынчаар организастаары чугула. Ол ышкаш Статистика эргелели база (эш Т. И. Байкара) чаа ёзу-биле ажылдап эгелээр ужурлуг. Ол эргелел бүдүрүлгеге интенсификастаашкынынга ханы комплекстиг анализти кылыр, информацияларның шалыпкын болгаш шын чоруунуң деңнелин бедидер ужурлуг.

Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың экономиказынга саң-хөө-чээли херектериниң салдарын күштелдирери эргежок чугула боол турар. Саң министерствозундан (эш Б. К. Будегечиев) болгаш оон чагырызында турар организациялардан, Өртектер талазы-биле күркомитеттен (эш Х. Л. Даржаа) боттарының бүрүн эрге-хүлээлгелерин ажыглавышаан, улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидеринге боттарының салдарын улгаттырары негеттинип турар. Бүдүрүлгелерниң, организацияларның, совхозтарның чээли хуусаазын эрттиргеш, херелтен хуузу өзүп турар. Чүгле 1985 чылда Күрбанк конторазы олардан хуусаа эрттирген дээш хуу талазы-биле 831 муң рубльдан, Тудуг банкызы — 360 муң рубль тыртып алган. Материалдыг үнелиг чүүлдер курлавырларының нормативтерни сагыырынга Саң министерствозунуң, банкыларның талазындан контрольдуң кошкааны тодаргай боол турар. Бо чылдың эгезинде үлетпүрнүң 26 бүдүрүлгелеринге олар нормадан ажыр 5.2 млн. рубль хөй боол турган. Курлавырлар Улуг-Хем мяш үлетпүр ажыл-агыйында, амгы заводунда, Кызыл-Мажалыктың болгаш Кызылдың эът комбинаттарында, өске-даа коллективтерде ийиден ажыг катап көвүдээн. Садыг министерствозунуң болгаш респотребсоюзтуң системазында нормативтиг курлавырлардан ажыр 4.1 млн. рубльдиң бараанныры чыгдына берген чыдар. Шыңгыы хемчеглерни алгаш, аңаа чогуур корум-чурумну тургузар херек.

Материал-техниктиг хандырылга органнарының ажылын шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрери бистен негеттинип турар. Олар хандырылганың депшилгелиг хевирин калбартпышаан, улус ажыл-агыйының дес-дараалашкак болгаш турум ажылдаарынга дузалап турар экономиктиг шимчеңгир механизмниг ажыы бедик органнары болур ужурлуг. Хандырылга организациялары кeрээ үндезинниге ажыл-агыйның узун хуусаалыг дорт харылзааларынга идепкейлиг идиг бээр, кeрээ болгаш нарядыг ёзугаар продукцияны магадылаттынган хуусаазында узук-соксаал чок бээрин хандырар, бүдүрүлгениң дериг-херекселдери-биле белеткеп садылгаашкынны хөгжүдери, курлавырларны хумагалыг ажыглаары дээш шиитпирлиг демисежир хүлээлгелиг. Бо болгаш өске-даа сорулгаларны шиитпирлээри дээш эштер М. К. Доржукай, Н. А. Минцев, хандырылга организацияларының бүгү удуртукчулары мoгаг чок ажылдаар ужурлуг.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эштер, эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдар, ажыл-агыйны чорударының чаа аргаларын шиңгээдир дээш бүгү организацияларга тодаргай ажылдаар херек. Бо ажылды хүн бүрү болгаш чүткүлдүг чорудары чугула деп, илеткелчи чугаалаан.

ПАРТИЯНЫҢ ажылдан кылганы ханы чаартылгаларының стратегиязын боттандырарынга эвээш эвес үе негеттинер дээрзин партияның XXVII съездизинге демдеглээн. Өзүлде темпизин өстүрерин бөгүн-не чедип алыр херек. Бистиң бүгү курлавырларывысты эң хөй мобилизастаарының эргежок чугулазы мыңаа үндезилеттинген. «...Улуг чарыгдалдар негевес, ол хирелде дүрген болгаш кескү ажыкты бээр ындыг чүүлдерден эгелээри чугула» деп, Политиктиг илеткелде чугаалап турар.

Биске хамааржыштыр ол дээрге тудуп тургустунган бүдүрүлге күчүлерниң ажыглалын экижидери, продукцияның шынарын бедидери, күш-ажылга идиг бээриниң дээштиин, камналга болгаш хумагалал чурумун күштелдирери, ажыл-агыйжы эвес чорукту болдурбазы, сагылга-чурумну, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаары болур.

Улус ажыл-агыйының адырларында бар кол бүдүрүлге фондуларының ажыглалын үндезини-биле экижидер ужурлуг дээрзин хөй удаа чугаалап келген бис. Чүгле үлетпүрге безин оон күсели-биле чыл санында миллион-миллион рубльдиң продукциязын немей ап болур турган бис. «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынның, хлеб быжырар болгаш макарон бүдүрер эргелелдиң, керамзит-сай заводунуң, «Тыва кобальт» комбинаттың болгаш өске-даа черлериң бүдүрүлгелериниң кол фондуларының ажыглалын үндезини-биле экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырар херек. Инженер-техниктиг кадрларны чогуур үезинде белеткевээнинден, чурттаар черниң чогундан, кылдынган монтаж болгаш сепгелге ажылдарының куду шынарлыындан барык чыл дургузунда Кызылдың чаа хлеб заводу ажылдаваан. Элегес-Аксының хана материалдары кылыр заводунуң дой алыр карьерин болгаш котельназын кышка удур кылбаанындан бо чылдың бирги кварталында оон күчүзү чүгле 25 хуу ажыглаттынып келген. Бо бүгү четпестер партия обкомунуң секретарьларынга, адырлар айыы-биле килдистер эргелекчилеринге, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчыларынга, СЭКП хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң ажылдакчыларынга билдиниш турган. Шак ындыг кижи шыдажыр арга чок ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле кажанга чедир эптежип келир бис, эштер?

Тудуг трестериниң удуртукчулары эштер И. К. Гнездилов, В. П. Федотов, «Тыва агро-

(Уланчызы 3-кү арында).

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Эгезин 1-ги, 2-ги арыннарда).

үлетпүр тудуг» каттыжыышкынының удуртукчузу Г. М. Шубиник олар техника чедишпезинге болганчок чылдагааннап турарлар, а ону ажыглаарын экижидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглер албайн келгеннер. Тудуг организацияларында машиналар болгаш механизмнер, эки-ле дизе чаңгыс ээлчегде ажылдап турар, а суурга краннарның күжүнүң чартыын ажыглап турар. Мурнуку чылдарда ышкаш, совхозтарның материал-техниктиг күчүзүнүң ажыглалын экижидер талазы-биле чаартылгалар чок. оларны транспорт, харылзаа бүдүрүлгелеринге болгаш өске-даа адырларга багай ажыглап турар.

Бо бүгү чүүлдерден шынгыы түңнел үндүрери база республикада тудуп тургустунган бүдүрүлге күчүлери эң хөй бериичелиг ажылдаарын чедип алыры чугула. Ол дээрге, бистиң кол сорулгаларывыстың бирээзи-дир.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидериниң курлавырлары канчаар-даа аажок улуг. Продукциязының шынары кудуу дээш Чурт, Аъш-чем, Одалга үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң, дыка хөй совхозтарның удуртукчулары партияның область конференциязынга шынгыы шүгүмчүлеткен болгай. Оон бээр үш ай эрткен, а боттуг өскерилгелер ам-даа көзүлбээн. Бирги кварталда үлетпүрнүң 7 бүдүрүлгезиниң хынаттынган 8 муң кылыгларының 800 ажыы бракталтынган болгаш сорту куду деп санаттынган. Тудуг туүйбузунуң, демир-бетон кылыгларының, дилиг материалдарының дыка хөй кезии стандарттарга болгаш техниктиг негелделерге дүүшпес хевээр. Чоннуң херекдел бараанарының шынары экиживейн турар. Бо чылын хлеб болгаш хлеб-булка кылыгларының 15 хуузун, хөм болгаш кидис идиктиң—13, мебельдиң—14, даараныгла кылыгларының 8 хуузун браактаан болгаш сортун кудулаткан. Хлеб болгаш алгы заводтарында, мебель болгаш даараныгла фабрикаларында брак кылынчылары-биле кажанга чедир эптежип кээр бис? Совхозтарда база бүдүрүп турар продукцияның шынары дээш чогуур негелде салдынмайн турар. Олар бо чылдың эрткен үш айында сорт чок сүттү 7.2 хуузу, ортумактан куду күштүг болгаш арган малдыы 21 хуузу күрүнеге сатканы. Ыланғыя Тока аттыг, «Саян», «Кызыл тараачын», Карл Маркс аттыг совхозтарда дужааттынып турар мал продукциязының шынары дыка багай боон турар.

Дыка хөй тудуг организацияларының удуртукчулары куду шынарлыг ажылдаарынга чаңчыгып калган, болдурган бракты чайладырынга чыл санында чүс-чүс муң рубльди чарыгдап турар. Кызыл хоорайда арыглал тудугларын кылып тура болдурган бракты эдеринге 140 муң рубльден эвээш эвес акша-хөреңги негеттинип турар. Мону үүлгедикчи херек деп дорту-биле чугаалап болур, аңаа буруулуг кижилерге ам-даа хемчег хүлээтпээн. Бо бүгү четпестерни Күртудугунуң удуртукчулары Б. Д. Байыр-оолдуң, Э. В. Богдановааның, Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг эргелелиниң — Н. И. Ивановтуң, Тудуг банкызының — П. В. Кирдеевтиң талазындан эскербейн турары элдептиг.

Продукцияның болгаш ажылдың шынарын үндезиннип-биле экижидер аргалар бисте бар, чүгле ону холга шынгыы алыр херек. Шынарны экижидер сорулганы ажылдап турар ажыл-ишчи кижи бүрүзүнүң херээ болдурар дээш демисэлди организастаар херек.

Одаар чүүлге, чиг эткe болгаш өске-даа материалдарга камналганың негелдезин немей хандырарын кол үндезин кылдыр чорудар деп съездиниң салган сорулгазы бистиң республиканың байдалдарынга онзагай ужур-дузалыг. Бо беш чылда материалдар курлавырларынга негелдени оон күсели-биле 60—65 хуу өстүрерин хандырары көрдүнүп турар. Бо чугула ажылды бисте организастап турары кедергей кошкак. Улус ажыл-агыйының адырларында электри энергиязын, одаар чүүлдү төтчеглеп, тудуг материалдарын кайы-хамаан чок чарыгдап, техника болгаш дериг-херекселдерни тоймаглап, кодээ ажыл-агый продукциязынга, малга, мал чемиинге, чемишчидилгелерге, өске-даа материалдыг чүүлдерге улуг чидириглээшкин болдуруп турар дээрзин партияның область конференциязынга чугаалаан бис. Ол четпестер бо чылын үргүлчүлевишаан. Бирги кварталда 1,5 миллион кват-шак электри энергиязын Улуг-Хем районнуң совхозтары, 205 муң кват-шак электри энергиязын № 82 ТЭ болгаш «Кызыл тудуг» эргелели, 84 муң кват-шакты — Тараа продуктулар эргелелиниң сайгарылга баазазы ажыр чарыгдаан. Бүдүрүлгелер болгаш организациялар 600 тонна бензинни, 613 тонна дизель одаар чүүлүн артыр чарыгдаан.

Экономика адырында хөй болгаш хоозун чугаадан аңгыда курлавырлар камнаар болгаш артыкчы чок технологияны шиигээдип алыр талазы-биле чүү-даа кылдынмайн турар. Бүдүрүлге артыкчыларын, катан ажыглаар чиг эттиң аңгы-аңгы хевирлерин ажыглаарында экижидилгелер көзүлбейн турар. Оларны колдуунда-ла өрттедип турар ийикпе, бок төгер черже октап турар. Ол кайгамчык улуг курлавырларны бүрүнү-биле, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаар үе ам черле келген.

Ажыл шагын ажыглаарын экижидеринде бүдүрүлгениң кайы хире улуг курлавырлары барын бистер эки билир бис. Эрткен чылын прогулдаа, аңаа турар чоруктардан болгаш өске-даа чылдагааннардан үлетпүр 20 муң кижи-хүнүн чидирген, ооң түңнелинде 1.6 миллион рубльдиң продукциязы чедир алдынмаан. Ол-ла чылдагааннардан 1.4 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан. Ажыл шагының чидириин болдурбас болгаш сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле чүнү-даа кылбайн турар бис дээр болза, таарышпас. Ынчалза-даа бо ажылды улуг күш-биле болгаш шудургу чорударын үстүнде саннар херечилеп турар.

Экономиканың бүгү курлавырларын ажыглаары — бистиң эң чугула практиктиг сорулгавыс дээрзин база катап демдеглексеп тур мен деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

СЭКП-НИҢ XXVII съездизи социал политиканың айтырыгларынче кол кичээнгейни угландырган. Чоннуң материалдыг чаагай чоруун бедидериниң калбак программазын съезд тодараткан. Күш-ажыл төлевири дыка улгадыр, херекселдиң ниитилел фондуларын өөр, социал-культура тудуу калбарар. Бо ажыл кижи бүрүзүнүң шудургу болгаш ажыктыг күш-ажылының ачызында боттуг болур. «Бистер боттарывыс чүнү кылып алырдыр бис, бисте бар чүүлдер ол болур, бис ынчаар чурттаар апаар бис» деп, эш М. С. Горбачев чугаалаан. Күш-ажылдың болгаш херекселдиң хемчээлинге контрольду күштелдирерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүндeн болгаш ажылдың шынарындан шалың төлевириниң дыка хамаарылгалыг болуруун доктаадып тургузарын съезд негээн. Шын эвес деңнештирилгелерни шиитпирлиг-биле чайладыр, ажылдап алдынмаан акшаны, чедип алдынмаан шаңналдарны төлээрин болдурбас, күш-ажылчы эвес ажык-кончаа тывар чоруктарга удур эптеш чок шиитпирлиг демиселди чорудар, социал чептиг чорукту бүгү черлерге бадыткаар сорулга салдынган. Ол айтырышкынны хүн бүрү удуртулга болдурар болгаш оларны боттандырар дээш ажылды доктаамал чорудар хүлээтелиг бис.

Эң чугула айтырыгларның бирээзи болза, чурттакчы чоннуң өзүп орар саважылга аргаларының негелделерин улам долу хандырары, рынокту янзы-бүрү бараанар-биле болгаш ачы-дуза хандырылгазы-биле долдурары болур. Ону шиитпирлээринге тодаргай сорулгалыг доктаамал ажылдаары, садыгны болгаш амыдырал хандырылганы организастаарынга чаа аргаларны тывары, мында четпестерни шиитпирлиг-биле чайладыры негеттинип турар.

Чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле хандырарын экижидеринче кол кичээнгейни угландырар ужурлуг бис. Эрткен чылын кижи санынга оназаштыр республикага эът 50 кг, чуурга—180 борбак, картофель—50 кг, ногаа—80 кг болган, ол дээрге, республиканың Аъш-чем программазында төлевилээнинден 15—40 хуу куду болган-дыр. Кол чүве чүл дээрге, совхозтарга продукция бүдүрерин көвүдедирилир дээрзин чугаалаан мен. Аъш-чем курлавырларын көвүдедириниң өске үндезиннери база бар. Продуктуну сөөртүп, болбаазырадып база шыгжап турар үеде оон чидириглерин дыка кызырар херек. Бо үелерде картофельди болгаш ногаазарны 30 хуу чедир чидирип турар бис. Оон ынай, чиг эттиң болбаазырадырыны артыкчы чок технологиязын бүдүрүлгелерге шиигээдир дээш шудургу ажылдаар херек, ол чорук эът үлетпүрүнге чылда 400 тонна эът продуктуларын немей алыр арганы бээр. Бо ажылды Агроүлетпүр системазынга болгаш Респотребсоюзтуң бүдүрүлгелеринге кылыр херек. Болбаазырадылганың ам бар болгаш чаа материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче шак үе эттирбейн дораан кирер херек. Беш чыл дургузунда районнарга колбаса кылыглары болгаш ыштап-хеймелээн чемнер, эъттиң чартык фабрикаттары, кондитер кылыглары, ааржы болгаш сүттүң өске-даа продуктуларын, ээрттпес суксуннар бүдүрер цехтерни тудар.

Бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының кодээ дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдеринче партия болгаш совет органнар кичээнгейни доктаамал угландырар ужурлуг. Эрткен чылын ол черлерге эътти 509 тонназы, сүттү 96 тонназы бүдүрген, ол дыка эвээш. Аъш-чем продуктуларын көвүдедиринге биче эвес рольду хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйлары, коллективтиг сад болгаш огород ажылы ойнаар ужурлуг. Респотребсоюз чоңдан мал садып алырын көвүдедир. Хоорайларга болгаш ажылчын суурларга эътти комиссиялыг садыгта садарын калбартыр ужурлуг. 1985 чылда чүгле 1216 тонна эътти садып алган, ол дээрге, ооң чоңда артыкшылдыының дөрттүң бири хире. Чоңдан эът, сүт, саржаг, ногаалар, каттар болгаш өске-даа продукцияны садып алырын чоокку чылдарда херелекчилер кооперациязының системазынга бүрүнү-биле мөөңнээр херек. Ону боттандырары-биле Респотребсоюзтуң, ооң чер-черде органнарының удуртукчулары ажылын үндезини-биле эде тургузар, идепкейлиг, ажыл-агыйжы тывынгыр чорукту илередир ужурлуг, а ам дээрезинде олар эрги ёзугаар, инициатива чок ажылдап, кодээ чоннуң хүн бүрүнүң негелделеринге тоомча чок, а чамдыкта шуутла тооп көрбес чоруун көргүзүп турар.

Арага-водка кылыгларын кызырганының байдалдарынга бараан саарылгазынга үлетпүрнүң немелде бараанарын база киириштирери чугула. Республиканың чурттакчы чону колдуунда киир сөөртүр фондулаан бараанарының күсели-биле хандыртынып турар. Ынчалзажок мааңа база бараан курлавырларын улам дээре ажыглаары, инициативаны болгаш тывынгыр чорукту калбаа-биле ажыглаары чугула. Дааранылга фабриказынга болгаш алгы заводунга кылыглар бүдүрерин калбартыр херек, бо херекте курлавырлар улуг. Адактын сөөлүнде, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый херекселиниң бараанарын көвүдедириниң бар боор турар дыка улуг аргаларын эң дээре ажыглаары эргежок чугула.

Ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды боттандырар апаар. Амгы үеде төлевирлиг ачы-дузаның үлүүнге ажылчы чоннуң ниити чарыгдалдарының чүгле чаңгыс хуузу онаажып турар. Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Өвүр, Тес-Хем районнарда чоннуң кижи бүрүзүнге ачы-дуза чүгле 5-тен 10 рубль чедип турар.

Бо беш чылда чоңга ачы-дуза чедирериниң хемчээлин барык ийи катап өстүрер херек. Радиоэлектроннут аппаратураны, амыдырал машиналарын болгаш приборларын, мебель болгаш бажыңның өске-даа херекселдерин, транспорт херекселдерин септээр талазы-биле чоннуң негелде-херегелделерин долузу-биле хандырар дээш Чоннуң амыдырал хандырылга болгаш Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерстволары шалыпкын хемчеглерин боттандырары эргежок чугула, чуртталга бажыңнарын септээр болгаш тударының талазы-биле ачы-дузаның хемчээлин көвүдедир. Кол ажылының тускай байдалы болгаш ут-шии хамаан чокка бүгү организациялар амыдырал ачы-дузазын көргүзер ужурлуг.

Чуртталга тудуун дүргедедирин партияның социал программазында эң-не чугула сорулга кылдыр тускайлап көрген. Кызыл хоорайда, районнар төптеринде, малчыннарга чуртталга айтырыы эң-не чидиг айтырыг боор артпышаан, малчыннарның 40 хуузу өглерде чурттавышаан. Бо херекти эки талазынче эң дүрген шимчедир херек. 1986—1990 чылдарда 700 муң дөрбелчин метр ажыг чуртталга бажыңнарын тудары көрдүнген, ол дээрге, эрткен беш чылдаазындан 30 хуу хөй. «Тудуг кезектери» комбинаттың улуг панельдиг бажың тудуушун цегин ажыглалга киирери-биле Кызыл хоорайга чуртталга тудуун дыка дүргедедир, чыл бүрүде 80—100 муң дөрбелчин метр бажыңнарны ажыглалга киирер арга тургустунар. Кодээ черлерге, ыланғыя малчыннарга чуртталга тудуун дыка калбартыр херек.

Бо беш чылда школалар, школа назы четпээн уруглар, медицина, клуб албан черлериниң тудуунга дыка улуг бурунгаарлаашкынны кылыр ужурлуг бис. Бо талазы-биле бисте хожудаашкын улуг. Кодээ черлерде уругларның чүгле 54 хуузу уруглар албан черлеринде хаара туттунган. Совхозтарда 7 муң олуттуг клуб албан черлери, 22 муң өөреникчиге школалар чедишпес. Совхозтарның ажыл-ишчилери коммунал-амыдырал тудугларын-биле багай хандыртынган, дыка хөй малчын турлаглар электрижиттинмээн. Агроүлетпүр социал-культура тудугларынга акша-хөреңгилерин хөйнү тускайлап, бээр, кодээниң социал чидиг айтырыгларын шиитпирлээринче ээ ёзу-биле көрүр ужурлуг. Социал-культура тудугларын тударынга боттарының хамаарылгазын тудуг организацияларының удуртукчулары база өскертир хүлээлгелиг.

Күш-ажылдың шынар-бүдүжүнге ханы чаартылганы чедип алыры бүдүрүлгеге таарымчалыг байдалдар тургустунмаанда болдунмас. Дыка хөй министерстволар, ведомстволар социал айтырыгларны шиитпирлээриниң чугулазын чедир үнелеп көрбейн турарын эң шынгыызы-биле айтыр апаар. Чурт үлетпүр, одаар чүүл, хлеб үлетпүрүнүң дыка хөй бүдүрүлгелеринде, тудугларда, чамдык транспорт организацияларында, совхозтарның хөй кезииниң фермаларында, мастерскаяларында чеп солуттунар, дыштаныр өрээлдер, столовайлар болгаш буфеттер чок. Ол бүгүнү кылыр, бөгүнде-ле кылыр, даартаже соңгаарлатпас херек. Ол дээш харысалганы министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчулары, профэвилел комитеттерниң ажылдакчылары-биле кады чүктээр ужурлуг. А партия организациялары олардан эң шынгыызы-биле айтырар херек.

Кижилерниң кадыкын камгалаарының айтырыгларын социал калбак туруштан көөрүнүң чугулазын съездиге демдеглээн. Ол чүнүң-даа мурнунда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдары-биле тодараттынар. Хүннүң чугула ол айтырыгларынче онза кичээнгей салырының дугайында үстүнде чугаалаан болгай бис.

Чурттакчы чоннуң кадыкын камгалаар болгаш быжыглаар талазы-биле кол роль кадык камгалал албан черлеринге онаажып турар болгаш олар эвээш эвести кылып-даа турар. Оон-биле кады медицина албан черлериниң ажылын дыка экижидери негеттинип турар. Ийиң болгаш чаштың кадыкын камгалаарында, туберкулёз, бруцеллёз, чүрек-дамыр база халдавырлыг аарыглар-лыг, хоочураан алкоголь аарыглыг кижилерге баш удур хемчеглерде болгаш оларны эмнээринде шынгыы четпестер шүшпең эттинип турар.

Кадык камгалал министерствозу, Аптека эргелели медицина болгаш аптека албан черлериниң ажылын шалыпкын эде тургузар, чонга эмнелге-профилактика болгаш эм дузазын экижидери, чоннуң бүгү ниити диспансеризациязын организастаары дээш оларның ажылдакчыларының харысалгазын бедидер ужурлуг. Кадрларны чаа ёзу-биле, чогаадыкчы, долу бердинишкин-биле ажылдаарынга өөредир херек. Мындыг бир чүүл дугайында база чугаалаары чугула. Профилакторийлер четкизин республикага калбартыр херек. Агроүлетпүр, «Тыва автотранс» каттыжыышкын, тудуг трестери болгаш өскелер-даа хөреңгилерин каттыштырып тургаш, совхозтар аразының, ведомстволар аразының профилакторийлерин тударын бодаар үе келген. Кижилерниң кадыкын быжыглаар сорулга-биле оларны күш-культуражe, спортче, туризмче бүгү талалыг хаара тудары эргежок чугула, ол дээш шуут-ла бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның боттарынга эргежок чугула баазаларны тудуп тургузар херек.

СОВЕТ кижилерниң ниити билиг болгаш профессионал белеткел деңнелин бедидер сорулга-биле өөредилгениң үзүктел чок чаңгыс аай системазын тургузарының сорулгазын съезд тургускан. Бистиң эң-не кол сорулгавыс— ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын шудургу болгаш чайгылыш чок боттандырары. Бо талазы-биле ажыл-херектер кончуг оожум чорун турар. Дыка хөй школаларда эртемнерниң үндезиннериниң башкылаашкыны чогуур деңнелинге четпес, өөредилгениң техниктиг херекселдери чедир шиңгээттинмейн турар. Үстүкү класстарда «Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери» деп чаа эртем курузунуң өөредилгези кыры-биле чорун турар. 154 ниити билиг школаларының чүгле товунда школачыларның өөредилгезинде микрокалькуляторларны ажыглаарын организастаан. Чаңгыс-даа школада электроннут саналга техниказының деригтинген кабинеди чок. Улус өөредилге органнары, школаларның хөй кезииниң башкылар коллективтери өөредилге-кижизидилге ажылының дээштиг хевирлерин болгаш аргаларын дилээринче эвээш кичээнгей салып турар. Өөреникчилерниң орус дыл талазы-биле билиглериниң деңнели болгаш шынары кудуу боор артпышаан.

Школачыларның күш-ажыл болгаш профессионал белеткелинде кескү бурунгаарлаашкын база болдунмаан. Школаларның баaза бүдүрүлгелер болгаш организациялар-биле сырый харылзаазы мынчага тургустунмаан. Өөреникчилер болгаш ада-иелер ортузунда мергежил шилилгезиниң ажылы сула. Ортумак школаларның доозукчуларының дыка эвээжи күш-ажыл өөредилгезиниң аайы-биле алган билиглерин дүүштүр улус ажыл-агыйының чогуур адырында ажылдап турар. Бо бүгү дээрге, Чырыдышкын министерствозунуң (Н. С. Коңгар), чер-черде оон органнарының кошкак ажылының түңнели-дир. Чүгле оларның база эвес. Партия комитеттери, совет органнар школа реформазының боттанышкынын ам-даа сула контрольдап турар.

Профтехучилищелерге ажылчын кадрлар белеткелин экижидери-биле холбашкан айтырыглар мурнукузу дег чидиг боор артпышаан. Профтехөөредилге эргелели (Я. В. Сарбаа), «Тыва агроүлетпүртудуг» каттыжыышкын (Г. М. Шубиник), тудуг трестери (И. К. Гнездилов, Л. Н. Ткаченко) Кызылдың № 4, Чадаананың, Шагаан-Арыгның, Ак-Довурактың училищелеринге сургуулдар чыылдазының планын доктаамал күүсетпейн турары дээш партияның область конференциязынга шынгыы шүгүмчүлеткен. Ынчалзажок ол удуртукчулар айыткан четпестерни эдер талазы-биле хемчеглер албаан. Ук училищелерде өөредилге-кижизидилгениң ажылдың деңнели куду боор артпышаан. Училищелерге ажылчыннар белеткелиниң планының доктаамал күүсеттинмези-биле, доозукчуларының бүдүрүлгеге багай ижигип турары-биле моон соңгаар эптежип болбас. 1984—1985 чылдарда училищелерниң хүндүскү салбырларын 1680 оолдар болгаш кыстар дооскан, олардан амгы үеде мергежилиниң аайы-биле чүгле 675-и ажылдап турар. Училищелерге кадрлар белеткелин үндезини-биле экижидер дээш шынгыы хемчеглерни алыр үе келген. Мону эштер Д. К. Ооржак, К. А. Маспык-оол, П. Д. Дамба-Хуурак, Я. В. Сарбаа олар кылыр, ол дээш хууда харысалга оларга онаажыр ужурлуг.

Улус ажыл-агыйының адырларында дээди болгаш ортумак эртемниг дыка хөй специалистер чедишпейн турар. Биске кодээ ажыл-агыйның специалистери, инженер-техниктиг, ыланғыя радиоэлектроника, контрольдап-хемчээр приборлар болгаш автоматика талазы-биле ажылдакчылар, программистер, күш-ажыл өөредилгезиниң, тоогунуң, дашты дылдарының, күш-дамыр кижизидилгезиниң башкылары, эмчилер, өске-даа специалистер ам-даа хөй херек. Ол хиреле-ле бис боттарывыста өөредилге черлериниң аргаларын дыка четпес ажыглап турар бис. Красноярскийниң политехниктиг институдунуң филиалынга кирген нерниң чүгле 60 хуузу доозуп турар. Бо дээрге кончуг улуг четпес-тир. Специалистер белеткелиниң деңнели ам-даа куду боор артпышаан. Үш дээди өөредилге черлеринге республиканың экономиказынга болгаш культуразынга херектиг специалистерни белеткээринге чаа факультеттерни ажыдары-биле оларга чаа өөредилге корпустарын бо беш чылда тудар дээш бүгү хемчеглерни боттандырар херек. Республикадан дашкаар өөредилге черлеринге кадрларны улам шудургу белеткээр, биске кээп турар специалистерни быжыглаар херек.

Республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдериниң дүргедедириниң сорулгазы эртем албан черлериниң, дээди өөредилге черлериниң кафедраларының бүдүрүлгениң, ону интенсификастаарының, культура болгаш утаанбодал амыдыралының практиктиг херегделделеринче улам шиитпирлиг эглирин. Эртем ажылдап кылыышкыннарын болгаш сүмелерин херек кырында боттандырарының системазын экижидери негеп турар. Дыка хөй эртем ажылдап кылыышкыннарының деңнели ам-даа куду боор турар. Эртем албан черлериниң ажылының темазы кызыы, ажылдакчыларының кужениишкиннери хүнүң чугула социал-экономиктиг сорулгаларын шиитпирлээринче четпес угланган. Эртемденнерниң чамдыызы эрги билиглери-биле ажылдап, эртем шинчилелдериниң амгы чаа методтарын сула шиңгээдип турар.

Каш хүн бурунгаар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң ЭА-зының Сибирь салбырының бот-тускайлан эртем албан чери эргелиг комплекстиг килдисти Кызыл хоорайга ажыдар дугайында шиитпирин хүлээп алган. Ам болза ону материалдыг баазабиле хандырар, эртем кадрлары-биле четчелээр, ооң ажылының кол-кол угланыышкыннарын тодарадыр талазы-биле хемчеглерни эң кыска хуусаада ап чорудары эргежок чугула. Бүдүрүлгелерниң техниктиг эде чепсегленишкинин үндезилеп база боттандырарының херээнге республиканың бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының чурттуң өске хоорайларының эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттары-биле харылзааны быжыглаары онза чугула боор турар деп илеткелчи демдеглээн.

СЭКП ТК-НЫҢ Политбюрону илеткелинде бистиң чуртувуста социал-аңгы харылзааларын улам ыңай сайзырадып-ажыдарының сорулгалары тодараттынган.

Ажылчын аңгының башкарыкчы ролюн күштелдирери, ооң дүрээзиниң бедик мергежилдиг ажылдакчылар-биле немештирери, оларның ниити билиг болгаш культура деңнелин, профессионал мергежилин, политиктиг угаан-медерелин, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин бедидерни партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел органнарының онза кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Ажылчын аңгының анык салгалын белеткээри-биле үстүнде чугаалаанывыс профтехучилищелерниң аргаларын долу ажыглаары чугула. Ажылчыннарның хөй кезии дооспаан ортумак эртемниг, а тускай ортумак эртемниглерниң дензигүүрү ажылчыннарның ниити санындан үлетпүрде 5,5 хуу, тудугда — 2,5 болгаш совхозтарда — 0,7 хуу боор турарындан эргежок чугула түңнелдерни кылыр херек.

30 хар чедир назылыг аныяктарның ниитинден Кызылдың эът комбинадында ажылдап турарларның чартык хирези, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының бүдүрүлгелеринде — 30 хуузу, автотранспорт бүдүрүлгелеринде — 22, тудуг организацияларынга 20 хуузу ортумак эртем чок боор турар. Бүдүрүлгелерниң, организацияларның боттарынга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның мергежилин бедидер, оларны белеткээр ажылдарны багай чорудуп турар. Бо четпестерниң чылдагааннарын ханызы-биле анализтеп көргеш, эргежок чугула хемчеглерни алыры чугула.

Улусчу интеллигенцияже, ооң янзы-бүрү кезектеринче доктаамал кичээнгейни угландырары, социал-политиктиг, экономиктиг болгаш культура сорулгаларын шиитпирлээринге, ажылчы чоннарны кижизидеринге оларның ролюн бедидери чугула.

Өг-бүлени быжыглаары, уруглар кижизидилгезин дээш ада-иелерниң харысалгазын бедидери, херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидери чугула ужур-дузалыг социал сорулга болур деп съезд айыткан. Партия болгаш совет организациялар бо айтырыгларны чедир чорутпайн турарын демдеглээр херек. Олар демографтыг айтырыгларны, өг-бүле харылзааларын, өг-бүлелерниң чарлып турар чылдагааннарын доктаамал анализтевейн турар, байдал таарымча чок хөй-хөй өг-бүлелер оларның кичээнгейиниң төвүнде турбайн, аныяктарны өг-бүле амыдыралынга белеткээр талазы-биле ажылды чорутпайн, өглеңген аныяк кижилерже кичээнгейни чедир салбайн турар. Хөй-хөй херээженнер школа назы четпээн уруглар албан черлеринге уругларын тургузуп чадашкаш, ниитилел бүдүрүлгезинге киржир аргазы чок боор турар. Бо болгаш өске-даа социал айтырыгларны шиитпирлээри дээш бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның херээженнер чөвүлелдери кужениишкиниг болгаш шиитпирлиг ажылдаар ужурлуг. Республиканың хоорайларының болгаш районнарының херээженнер чөвүлелдери, партия райкомнарының херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдистери бо талазы-биле хөй чүүлдерни кылып болур.

Республиканың чурттакчы чонунуң составында дайын болгаш күш-ажылдың хоочуннарының дензигүүрү улуг. Съездиниң айтырышкыннарынга дүүштүр пенсионерлерниң амыдырал, коммунал, садыг болгаш медицина хандырылгазын экижидери-биле чергелештир, бистер оларны кылып шыдаар ажылдарынга, а ол ышкаш хөй-ниити амыдыралынга, чүнүң-даа мурнунда өзүп орар салгалды кижизидеринге калбаа-биле киириштирер ужурлуг бис.

Съезд национал харылзааларны хөгжүдеринче улуг кичээнгейни угландырган. Бистиң чедиишкиннеривис национал харылзааларда айтырыг чок дээрзиниң дугайында бодалды тургуспас ужурлуг. Кол-ла чүве — оларның доктаамал үнүп кээп турар достерин көөрү, амыдыралдың ийип үндүрүп турары айтырыгларга шын харыыларны дилеп тывары болгаш чогуур үезинде бээри.

Республикада 70 ажыг национальнарның болгаш биче улустарның төлээлекчилери чурттап турар деп чүве силерге билдингир болгай. Бо чүүлдер национальдар аразының харылзааларынга хамааржыр бүгүле чүүлдерни сагыш човангыр болгаш кичээнгейлиг көөрүн, ажылчы чоннарны, аныяктарны интернационалчы ёзуга кижизидериниң аргаларын болгаш хевирлерин сайзырангайжыдарын партия, совет органнардан, хөй-ниити организацияларындан негеп турар. Национальдарның төлээлекчилериниң аразынга доңгун болгаш хүндүткел чок фактыларны буруу шавар болгаш партийжи принциптиглиг үнелээшкинин кылыр херек. Партия организациялары идеологтуг ажылдың бүгү чепсек-херекселдерин болгаш хевирлери-биле ажылчы чоннарның, аныяктарның ортузунга СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын пропагандалаарын күштелдирери, чер болганга найыралдың болгаш эш-хуунуң ёзузун бадыткаары, чорудуп турар хөй-ниити политиктиг, культура-массалыг болгаш өске-даа хемчеглерни интернационализминиң идеялары-биле байлакшыдары эргежок чугула. Школаларга болгаш өөредилге черлеринге орус дылды башкылаарының шынарын бедидеринче, ону чоннуң телерадио кичээлдерин дамчыштыр өөредирин организастаарынче, чурттап турар черлериниң аайы-биле өөренириnге, моон соңгаар-даа партия, комсомол, ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының бүгү звенолары ынчага национальдарның болгаш улустарның төлээлекчилериниң болур-чогуур-биле хандырарынче шынгыы кичээнгейни угландырар херек деп оратор демдеглээн.

СЭКП-НИҢ XXVII съездизиниң ажылдан кылганы ниитилел хөгжүлдезин дүргедедериниң стратегиязы ниитилел харылзааларын улам ыңай сайзырангайжыдарын, социалистиг демократияны ханыладырын көрүп турар. «...Социалистиг ниитилел кажан, улус боду болуунуң херектерин боттуу-биле эргелеп башкарып, кажан миллион-миллион кижилер политиктиг амыдыралга киржип турда, чедиишкиниг хөгжүүр» деп СЭКП ТК-ның съездиге Политбюрону илеткелинге демдеглээн. Ниитилелдиң демократчыдарын ханыладыры, бот-эргелелдиң хөгжүдери Советтерниң, профэвилелдерниң, комсомолдуң, күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-чорудулгазын улам ыңай идепкейжидери-биле ханы харылзаалыг.

Съездиниң шиитпирлеринге үндезилээш, улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазын чаа ёзу-биле үнелеп көөр херек. Сөөлгү үеде оларның ажыл-чорудулгазы кескүзү-биле идепкейжип, ооң улам тодаргай болгаш сорулга-угланыышкынныг апарганы маргыш чок. Бо дээрге, чүвениң чүгле эгези, кол-ла чүве оон мурнунда. Республиканың Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели совет органнарның ажылында бар боор турар четпестерниң кол чылдагааннарын ханызы-биле өөренип, тодарадыры эргежок чугула. Чижээ, хөй-хөй депутаттар амга чедир депутат хүлээлгелерин чүге кошкак күүседип турарыл. Советтерниң чамдык доктаамал комиссиялары чүге эвээш ажыктыг ажылдап турарыл, а чамдык күүскомнар чүге чүгле штаттыг аппараттың күжү-биле ажылдап турарыл? Хөй-хөй ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээрин чүге партия органнарынче чаа каан турарыл? Чамдык Советтер боттарының девискээрлеринге социал-культура хөгжүлдезиниң айтырыгларын чүге кошкак шиитпирлеп турарыл? А бо чүүлдер болза, Советтерниң хавы болгаш бүгү талалыг кылып чорудар ужурлуг ажылдарының чүгле кезии болгай.

Советтер ажылдакчылары массаларже чоок болур, бодунуң ажылын кижилерниң херегледдери-биле ханы дүүштүрер, сагыш човангыр болгаш кичээнгейлиг болур ужурлуг. Бо чүүлдер кижи бүрүзүнге чаңчыл апарбааны харааданчыг.

Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, ооң аппарадының, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң ажылын боттуу-биле экижидери негеттинип турар, оларга бүдүштүг, ажыл-агыйжы, шиитпирлиг болгаш тодаргай хөделиишкиниг болуру, тургустунуп келген айтырыгны дидим болгаш шудургу шиитпирлээр аргалыг болуру чугула.

Советтер болгаш күүскомнар чуртталганың, улустуң херегдел бараанарының, садыгның, хандырылганың, транспорттуң, кадык камгалалының, бойдус камгалалының айтырыгларын чаа ёзу-биле, туруштуг шиитпирлээр ужурлуг. Партия Советтерни солувас, а удуртур, партия хоорком болгаш райкомнары совет органнар аппараттарының партия организацияларының ажылынга тодаргай салдарны чедирер, мында ажылдап турар коммунистерден негелдени күштелдирер херек.

Съездиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле харысалгалыг сорулгалар улусчу контроль органнарының мурнунда тургустунган. Ам дээрезинде оларның хөй кезии хажыдышкыннарның болгаш соора ажыглаар чоруктарның чүгле фактыларын илередип, оларны болдурбазының баш удур хемчеглерин кошкак ап турар. Улусчу контрольдуң республика комитеди эш М. К. Шыырап, чер-черде улусчу контроль органнары ажылдың чаа аргаларын дилеп тывар болгаш бадыткаар, ооң бедик түңнелдиин хандырар, чоруткан хыналда бүрүзү илереткен четпестерни чайладырынга, оларның үнүп келир чылдагааннарын болдурбазынга боттуг салдарын чедирген турарын чедип алыр ужурлуг. Идепкейлиг ажылга улусчу контрольдуң бүгү белүктерин болгаш постуларын хаара тудар херек.

Партияның ийип үндүрген сорулгаларының чаа болгаш арын боор турары профэвилел организацияларының ролюн силии-биле бедидериниң эргежок чугулазын негеп турар. Профобчөвүлел (эш Ш. П. Куулар) чаңчыгып калган үзел-бодалдардан, көөр чоруктардан дүрген уштунган, бодунуң ажылының түңнелдерин шоргувас, чарышты организастаарынга, күш-ажылдың болгаш ханамрыланың байдалдарын экижидеринге, кижилерниң кадыын камгалаарынга холбашкан хөй санныг айтырыгларны шиитпирлээрин дээш бодунга харысалганы алыр херек. «Профэвилелдеринге социал политика, ажылчы чоннарның өге ажыктары — кезээде бирги черге турар ужурлуг. Оларның ажыл-чорудулгазының чогум-на утказы ол...» деп эш М. С. Горбачев чугаалаан. Профэвилелдерниң амолар аайы-биле обкомнарының ажылын ынк билир херек. Олар ажылчы чоннар коллективтери-биле кошкак холбаалыг боор, ажылдың чер-черде байдалдарынга кошкак салдарны чедирип турар.

Партия, профэвилел организацияларының чугула сорулгазы болза, күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидери болур. Мааңа уткаазылаады болгаш психологияны, кижилерниң ажылының стилин болгаш аргаларын ханызы-биле эде тургузары база чугула. Олар бүдүрүлгениң, социал амыдыралдың айтырыгларын боттарынга дидими-биле алыр, кымдан-даа хамаарылга чокка шиитпирлээр ужурлуг. Күш-ажылчы коллективтерниң демократтыг эгелээшкиннерин ханыладыр, оларның чөвүлелдерин соңгуурун, бүдүрүлгелерге удуртур ажылдакчыларын соңгулдалыг болуруун практикага нептередир, ажылчыннар хурадарының ужур-дузазын өстүрер ужурлуг.

(Төнчүзү 4-кү арында).

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү арыннарда).

Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр ВЛКСМ обкому (эш В. А. Кочергин) бүгү комсомол организацияларының ажылының идепкейлиг, сорулга-угланыышкынныг болуруң, ол ажылдарның дириг, чогаадыкчы характерлиг, анныктарга билдингир болгаш оларның негелделеринге база эргежыктарынга хаңы дүүшкен турарын чедип алыр. Аныяк кижилерниң чамдык кезиинде күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи эвес, идепкей чок чоруктар, оларның аразында таарымча чок илерээшкиннерниң фактылары, чижээ, арагалаар, хулиганнаар чоруктар, өске-даа хажыдыышкыннар — ол болза, эреңгейлээр чоруктарының болгаш комсомол ажылчының дээштиг эвес болуп турарының түңнели болур. Партия комитеттери комсомол ажылдакчылары болгаш актив-биле хөй ажылдаар, ажыл-агыйжы болгаш принципиалдыг болуруңга оларны өөредир, тодаргай ажыл-херектерни организастаарының дуржулгазын шиитгээдип алырынга дузалаар хүлээлгелиг.

Эш М. С. Горбачев Политиктиг илеткелге партия, күрүне органнарының, хөй-нийти организацияларының ажылының ажык, көскү болуруң калбартырынче онзагай кичээнгейни угландырган. Ажылдың хөйге ажык, көскү болуруң калбартырын хандырар дээш аажок хөй чүүлдү кылыр ужурлуг бис. Хүлээп ап турар шиитпирлер болгаш оларның күүселдезиниң чоруп турарының дугайын чонга өйүнде дыңнадырын чер-черлерге организастаар. Удуртукчуларның күш-ажылчы коллективтерге, чонуң чурттап турар черлериниң аайы-биле отчёттарны кылырын ынап-ла албан болдурар, кижилер-биле харылзажылгага хуралдарны болгаш чыыштарны идепкейлиг-биле ажыглаар. Ажылчы чонуң чагааларын, сонгукчуларның чагыгларын хаңызы-биле анализтээр, аңаа хамаарыштыр хүлээп алган шиитпирлерни чонга дыңнадып чорлаар херек. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, төпте болгаш черлерде партия, күрүне органнарының болгаш хөй-нийти организацияларының бүгү ажылды коммунистерниң, бүгү улустуң контролюнга боттуу-биле турарын, оларга ажык, көскү болуруң чедип алыр херек.

ПАРТИЯНЫҢ XXVII съездизинге партия дугайында ленинчи өөредиг улам ыңай хөгжүлдени алган. Келир үедеги ажыл-херектерниң хемчээлдери СЭКП-ниң политиктиг, идеологтуг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының шынар-бүдүжүнге онза бедик негелдени салып турар дээрзин онзагай чаа күш-биле демдеглээн. Бистер бодувустуң ажылывысты съездиниң бедик негелделеринге дүүштүр шүгүмчүлекчи ёзу-биле үнелеп көөр ужурлуг бис.

СЭКП обкомунуң ажылын бо чылдың январьда эрткен партияның область конференциязынга бүгү талалыг чугаалажып көрген. Конференция сөөлгүнде чүү өскерилгенил? Ажылга ажыл-ишчи чорукту тургузар, ооң методтарын болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Кадрлар-биле ажылды улам тодаргай угланыышкынныг чорудуп турар апарган, оларга негелдени бедидип турар. СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң эрге-хүлээлгелериниң аңгылаарынче угланыышкынны улам шыңгыы чорудуп, кады үндүрер шиитпирлерни эвээшти хүлээп ап турар. СЭКП обкомунуң бюрозунга болгаш секретариатка хүлээп алган доктаалдарының саны ийи катап кызырылган, партия комитеттеринче чоруткан документилер саны дыка кызырылган. Хуралдарның удуртукчуларының партия обкомунче кыйгыртыр чоруктуң саны кызырлып турар. Партия обкомунуң пленумнарын, өске-даа хемчеглерни ажыл шагындан дашкаар үелерде чорудары чаңчыл апарган.

Ынчалзажок СЭКП обкомунуң аппаратының болгаш черлерде партия комитеттериниң ажылын эде тургузарын бистер ам-даа чогуур деңнелге хандыр чоруптайн турарывысты миннири черле чугула. Обкомнуң килдистери айтырыгларны чамдыкта чанчыккан эрги методтар-биле шиитпирлээрин оралдажып турарлар, оларның ажылында ёзу барымдаалаар болгаш ажыл-херекти кыры-биле көөр чоруктар ам-даа бар. Ылангыя адырлар аайы-биле килдистерге ол хамааржыр. Олар чамдыкта политиктиг органның звенозу кылдыр эвес, а ажыл-агый органнарының төлээлекчилери ышкаш хөделип, ында удуртукчуларның кылза чогуур ажылын холгаарлаар фактыларны ам-даа болдуруп, оларның харысалгазын болгаш күүсекчи сагылга-чурумун кошкак бедидип, анализтээр ажылды кичээнгейге албайн, перспективатыг айтырыгларны кошкак шиитпирлеп, улус ажыл-агыйының адырларында кызыы черлерни ажып эрттеринге инициативазын болгаш шудургу чоруун эвээш илергейлеп турар. Чамдык килдистерниң ажылдакчылары колдуунда чүгле хооркомга, партия райкомнарынга баар, бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга барганда, партия эге организацияларының ажылын эвээш сонуургап, коммунистер-биле ховар ужуражып турарлар. Өске-даа четпестер бар.

Сөөлгү үеде партия хооркому болгаш райкомнары ажылда четпестерни чайладыр дээш улам тодаргай ажылдап турар апарган. Ынчалза-даа олар айтырыгларны эрги ёзу-биле шиитпирлээр чоруктан, ёзу барымдаалаар болгаш олутпайлаар чоруктан оожум адырлып турар. Чижээ, чамдык районнарда хөй социал айтырыглар кошкак шиитпирлеттинип, кем-херек үүлгедиишкиннери кызырылбайн, совхозтарның хөй кезии пландарын чүге күүсетпейн турарыл, экономиканың адырларында эки чедиишкиннер чүге чогуп азы эвээш болуп турарыл? Чүге дизе, партийжи удуртулганың стили эрги, хожудангай болуп, массалар ортузунга политиктиг болгаш организакчы ажылдың деңнели чавыс болуп турар-дыр.

Партияның чамдык райкомнары янзы-бүрү хуралдарны ам-даа эвээш эвес эрттирип, хөй санныг хемчеглерни хүн бүрүнүң ажыл-агыйжы айтырыгларынга хамаарыштыр бедизин ажылдап кылбышаан турарлар. Ындыг четпестер партияның Улуг-Хем, Тес-Хем, Таңды райкомнарында бар. СЭКП Кызыл хооркомунда эде тургузуушкун оожум чоруттунуп турар. Хөй талалыг айтырыгларны хаара тудуп алырын оралдашпышаан, хооркомнуң аппарады хүн бүрүнүң ажыл-чорудулгазының агымынче «шымнып» турар. Ведомствонуң транспорту, кижилерни сезоннуг болгаш өске-даа ажылдарже чорудары дээн ышкаш бодунуң кылза чогууру эвес өске ындыг айтырыгларны шиитпирлээринге алзы бээр чоруктар ында ховар эвес.

Партия ажылын үндезини-биле эде тургузарын хандырар, ооң ажылының стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдар, партия комитеди, партия организациязы бүрүзүнге бедик ажыл-ишчи, принципиалдыг негелделиг болгаш бот-шүгүмчүлекчи чорукту тургузар социал-экономиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг сорулгаларны шиитпирлээриниң дээштиг чаа оруктарын болгаш аргаларын дилээр талазы-биле ам-даа хөй ажылды кылыр сорулга бистиң мурнувуста туруп турар.

Ажылдың стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжытпышаан, удуртулгада кол чүүл — боттуг ажыл-херекти тодаргай организастаары. Боттуг түңнелдерни чедип алырын хандырары болуп турарын чайгылыш чокка база быжыы-биле барымдаалаары чугула. Хүлээп ап турар шиитпирлерниң саныы, янзы-бүрү планнар болгаш хемчеглер ажылдап кылырын кызырарын шиитпирлиг-биле боттандырарывыс чугула. Янзы-бүрү хуралдар эрттирерин шыңгыызы-биле чурумчудар, ону чүгле эргежок чугула таварылгаларда болгаш ажыл шагындан дашкаар үелерде чорудар ужурлуг бис. Кижилерни ажылдаар черлеринден чардыктырбайн, черлерге боттарывыс эки ажылдап көрээлиңер. Ол — бүгү черге ниң ажылдакчыларының ажылының нормазы, харын-даа дүрүмү болган турар ужурлуг.

Съездиниң шиитпирлерин ёзугаар ажылывысты эде тургузуп тура, удуртулганың коллективтиг болуруунуң принцивин шыңгыы сагыыр болгаш бүгү хемчеглер-биле быжыглаар, удуртур кадрларның ажылынга бүгү талалыг контрольду боттандырар, бот-шүгүмчүлекчи болур чорукту чедип алыр, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди ханыладыр, көөргеттинер, дужуметсиг болгаш сагыш оожургаар хөөннер-биле шиитпирлиг демиселди чорудар ужурлуг бис. Ажылды үнелээринге объективтиг эвес чорукту шуут болдурбас байдалды бүгү партия комитеттеринге, парторганизацияларга тургузар херек. Контрольдан дашкаар, шүгүмчүлеп болбас организациялар партияда чок болгаш турбас-даа, партийжи «харысалгага онаашпас удуртукчулар чок болгаш турбас-даа ужурлуг дээрзин эш М. С. Горбачев Политиктиг илеткелге демдеглээн. Шак ол негелдени шуптувус чайгылыш чок сагыыр ужурлуг бис.

Партия эге организацияларының ажылын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хөй чүүлдерни кылыр апаар бис. Маңаа кол-ла чүүл — оларның чамдыктарының ажылында инициатива чок чорукту, ёзу барымдаалашкынны чайладыры, салдынган алыс сорулгаларны чедип алыр дээш оларның дайынчы арга-шинээлиг, соруктуг болгаш чүткүлдүг болуруун херек кырынга чедип алыры, партия организациязы бүрүзүнге чогаадыкчы болгаш бедик ажыл-херекчи чоруктуң байдалын тургузары болур. Партия организацияларының ажылын хөлүн эрттир айтып, башкарар чорукту соксадыр.

Партия организациязы чүнүң-даа мурнунда коммунист бүрүзүнүң идепкейлиг, ак сеткилдиг ажылы-биле, бүгү-ле ажыл-херектерге ооң авангардчы ролю-биле күштүг болур ужурлуг. Дыка хөй коммунистер пландарын болгаш хүлээлгелерин күүсетпес, ажылынга болгаш хөй-нийти амыдыралынга үлегерни көргүспес чоруктарны ам-даа-ла эрттирип болбас бис. Таңды, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Өвүр, Кызыл болгаш өске-даа чамдык партия райкомнарының медээлерин ёзугаар алырга, материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган коммунистерниң чартыындан хөйү планныг онаалдаларын чыл санында күүсетпейн турарлар. Бо бүгүнү кичээнгейлиг сайгарып көөрү, ажылдың алыс түңнели дээш коммунистерден хууда негелдени күштелдирери, оларның авангардчы ролюн чүткүлдүг-биле бедидери чугула.

Съездиниң негелделерин ёзугаар кадрлар-биле ажылды күштелдирерниң айтырыглары бистиң кичээнгейивистиң төвүнге турар ужурлуг. Эң-не кол сорулга оларның ажылынга эде тургузуушкунну чедип алыры. Бөгүн олардан чүгле ажылга күүсекчи болгаш ак сеткилдиг чорук негеттинип турар эвес, харын олар бот-туськайлан, дидим болуру, карын сорулгаларны боттарының мурнунга салып алгаш, оларны шиитпирлеп шыдаар болуру чугула. Ажылдакчы бүрүзү ёзулуг ажыл-херекчи чорукту, хууда харысалганы болуунга шиитгээдип кижизидер, сеструң болгаш ажыл-херектиң карышпазын албан чедип алыр ужурлуг.

Бистиң кадрларывыс ону билип турар болбайн аан. Ынчалза-даа оларның шуптузула дүргеи эде тургузуушкунче шилчивээн, харын чамдык кижилер эрги ёзу-биле ажылдавышаан, ажылдың кабинетчи стилиниден адырлып чадап турарлар. Ооң ужурундан ажыл чогувайн турар. Эштер В. П. Болбат, В. П. Федоров, Г. М. Шубник, В. А. Паруиин, К. Х. Шавыраа, П. М. Ходырев болгаш өскелер-даа бо чылдың бирги кварталында районнар үнүп сургакчылаар болгаш чер-черде байдалды билип алырынга бичии-даа үе тыппаанпар, а эштер В. М. Еремеев, Я. В. Сарбаа, В. П. Сургутанов чүгле чаңгыс-чаңгыс хоюкта район үнген болуп турар. Удуртулганың кабинет стилиниң чижээ ол эвес деппе. «Бир эвес коммунист, ылангыя удуртукчу кижи бүрүзү амыдыралды бурунгаар шимчедип... күш-ажылдың ажыктыын бедидер практиктиг хөделиишкиннерниң кайгамчык улуг ужур-дузазын билип албас болза, кандыг-даа эде тургузуушкун, кандыг-даа үндезин өскерилге болбас болгай» деп эш М. С. Горбачев Политиктиг илеткелге демдеглээн.

Сөс кырында эде тургузуушкун деп турар, херек кырында эрги ёзу-биле ажылдавышаан, бодунуң ажылының түңнелин бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле түңнеп көрбейн турар ажылдакчыларны партия организациялары шиитпирлиг-биле эдер ужурлуг. Удуртулганың бүгү звеноларын бышкан, ёзулуг чогаадыкчы, ажыл-херекти съездиниң шиитпирлеринде негеп турары ышкаш кылып шыдаар кижилер-биле быжыглаарының угланыышкынын шиитпирлиг-биле чорудар ужурлуг бис.

Партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынары дээш эптеш чок демиселди партия организациялары чорудар ужурлуг. Партия кежигүнүнге кирерлерни шилип алырда ёзу барымдаалаар чоруктуң фактыларын болдуруп болбас. Ындыг чүүлдер бисте бар. Чүгле 1985 чылда СЭКП кежигүнүнге кандидаттардан 12 кижи, оларның иштинден чеди кижи кем-херек үүлгеткени дээш үндүрткен. СЭКП Уставының 16-гы парагравын ёзугаар 29 кандидатты партия кежигүнүнге хүлээп албаан. Кызыл хоорайның партия организациязындан 16 кандидат үндүрткен болгаш үнүп чорук кан азы ол чыл дургузунда хүлээп алганнарның 12,6 хуузу болуп турар. Улуг-Хемниң партия организациязындан 4 кандидат үндүрткен, оларның ийизи кем-херек үүлгеткени дээш үндүрткен. Мөңгүн-Тайганың дан — 2 кижи ол-ла чылдагаан-биле үндүрткен.

Чамдык коммунистерниң талазындан партийжи сагылга-чурумну үрээр чорук ам-даа бар болуп турар. Эрткен чылын партияның область организациязындан 130 коммунист СЭКП кежигүнүнден үндүрткен, бо чылдың бирги кварталында 54 кижи үндүрткен. 1985 чылда 220 коммунист учёт карточказынга киир бижидилгелиг хемчег алыскан, бо чылдың бирги кварталында ындыгларның саны 78 болган. Үндүрткеннерниң болгаш хемчег алысканнарның аразында удуртур албан-дужаалга турган коммунистер эвээш эвес. Оларның дугайын СЭКП обкомунуң моон мурнундагы пленумнарынга болгаш партияның область конференциязынга чугаалаан бис. Ынчалзажок коммунист удуртукчуларның талазындан партийжи сагылга-чурумну үрээр чоруктарның фактылары ам-даа уламчылап турар. «Россия» совхозтуң кол инженери И. М. Советкин — эрге-дужаалын соора ажыглааны дээш, Сыстыг-Хем суурнуң харылзаа салбырының эргелекчизи Л. Д. Чымба, улус депутаттарының Ак-Туруг кожээ Совединиң күүском даргазы Ч. Ш. Сарыглар — күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни, арагалаашкынның уржуундан прогулдааны дээш сөөлгү үеде партия талазы-биле шыңгыы хемчег алысканнар. Республиканың Курхандырылгазының килдис начальниги турган В. В. Зюзин, Балгазын ыяш ажыл-агыйының директору турган Б. Д. Апчитаев СЭКП хуурээлениниден үндүрткеннер.

Чамдык партия комитеттери коммунистерниң хуу херектерин көөрде негелде чок чорукту болдуруп турар. СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бюрозу бо чылдың бирги кварталында 9 хуу херекти көргеш, оларның 5-ге партия эге организациязының үндүрген шиитпирлерин хемчег онаарын чиигедир кылдыр солаан. Партия эге организациялары хуу херектерни хөлүн эрттир чымчак көөр таварылгаларны болдуруп турар. Партияның алды райкомнарының бюролары сөөлгү тос айларда партия организацияларының 20 хуу херек талазы-биле шиитпирлерин чымчак көргени дээш солаан.

Бүгү партия комитеттериниң болгаш организацияларының, коммунист бүрүзүнүң сорулгазы болза партия организацияларының мораль талазы-биле казык чорууну, оларның аталдарының болгаш практиктиг арын сорулгаларны шиитпирлеп шыдаарының эң чугула негелдези болуп турар партийжи одурутларының арыг чорууунуң дугайында доктаамал сагыш салыры болур деп, партия обкомунуң бирги секретары илеткелинге айыткан.

ЧУРТТУҢ социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң кол негелделериниң бирээзи болза кижи факторунуң ролюн бедидери деп партияның XXVII съездизинге демдеглеттинген. Съездиниң бо негелдези амгы үеде партияның идеология ажылының үндезини болуп турар.

«Партияның салдарының бүгү күжүн мөөннээри эң-не кол чугула чүүл — эртип турар үевистиң чидиг байдалын, ооң ханы өскерлиишкинниг байдал-шынарын кижи бүрүзүнүң билген турарын чедип алыры болур. Бир эвес бистер массаларның күш-ажылчы болгаш хөй-нийти идепкейин, оларның энергиязын болгаш эгелекчи чорууун оттуруп шыдавас, кижилерниң сеткилинге дээп шыдавас болзувусса, бистиң кандыг-даа планнарывыс агаарга астынып каар» деп, эш М. С. Горбачев съездиге чугаалаан.

Съездиниң идип үндүргени идей-кижизидилгелиг ажылды сайзыраңгайжыдарының сорулгаларының чаа чүүлдерин барымдаалап, партия организациялары боттарының күженишкиннерин ажылчы чоннарның калбак массаларынга идея талазы-биле бүзүрелдиг чорукту, күш-ажылга болгаш хөй-нийтиниң байлаанга, бүдүрүлгеге, социал-культура адырынга, амыдыралга корум-чурумну быжыглаарынга медерелдиг ёзу-биле көөр чорукту кижизидеринче угландырар ужурлуг. Кижи каяа-даа чорза, бедик негелделиг, культуралыг болгаш чөптүг чоруктуң ёзузун медереп билген турар ужурлуг.

Пропагандачы, масса-политиктиг ажылдың амыдырал-биле харылзааларын быжыглаарын съезд бирги черге чиг ужур-дузалыг деп санаан. Ол негелделерни барымдаалап, партия, совет, ажыл-агый органнары, хөй-нийти организациялары идей-политиктиг ажылды экономиктиг, социал сорулгаларны шиитпирлээри-биле тудуш харылзаалыг чорудар, удуртукчу ажылдакчыларның аңаа киржилгезин чаңгырар ужурлуг.

Эрткен партия конференцияларынга кижизидилгеге ажылында шыңгыы четпестерни илереткенин билир болгай силер. Оларны чайладырынга ам-даа коңчуг эвээш чүүлдер кылдынган деп чугаалаар херек. Партия комитеттериниң хөй ажылдакчылары тодаргай организакчы ажылдың орнунга «саазын бүдүрерин» уламчылап, мурнукузу ышкаш янзы-бүрү чөвүлел хуралдар чорударынга ханышкышп, коллективтерге эвээш барып, эде тургустунарынга эргижирээн аргалардан, ёзу-барымдаалаар, сагыш амыр чоруктан уштунмайн турар. Ажылдың ындыг стили болгаш арагалары хөй таварылгаларда СЭКП-ниң Каа-Хем, Тес-Хем, Сүт-Хөл райкомнарының идеологтуг айтырыгларын харылзап турар секретарьларынга болган пропаганда база агитация килдистериниң харысалгалыг ажылдакчыларынга шуут хамааржыр. Партияның эрткен область конференциязынга политиктиг, экономиктиг өөредилгеде, масса-политиктиг, күшкультура-спортта четпестер, корум-чурум үрээр чорук-биле демиселди организастаарынга четпестер дээш, «Улуг Октябрь», «Кызыгаар», «Россия», «Сүт-Хөл», «Тээли», «Хөндергей», «Дөн-Терезин» совхозтарның болгаш Кызыл хоорайның чамдык бүдүрүлге черлериниң партия организацияларын шүгүмчүлээн. Чоруткан хынаалда оларда херектиң байдалы оожуму-биле экижип турарын көргүскен.

Идеология талазынга чаңчыл болган «нийтизи-биле сан-түң сүрер» чорук, кижилерниң тус-тузу-биле ажылдың чогу шыңгыызы-биле шаптыктап турар деп, съездиге демдеглээн. Шынап-ла, коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерни политөөредилгеге болгаш экономиктиг өөредилгеге хаара тудканының дугайында статистика отчёттары, хөй санныг номчуттунган лекциялар дугайында медээлер, эрттирген культура-массалыг хемчеглерниң санының дугайында сан-түңнер чамдык удуртукчу ажылдакчыларда, идеологтуг активте сагыш оожургаар чорукту тургузуп турар. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның, аныктарның болгаш элээдилерниң үргүлчү бүгү кезектерниң, чурттакчы чонуң бүгү кезектерниң, адактың соонда, чамдык хамаатыларның идейлиг салдарының талазы оларны эвээш дүвүредип турар.

Чогум-на «нийтизи-биле сан-түң сүрер» чоруктуң калбаа-биле нептерээнинден, кижилерниң тус-тузу-биле ажылдың чогундан кижилерни кижизидериниң эвээш дээштииниң чылдагааны, күш-ажылдың болгаш хөй-нийтиниң сагылга-чурумун үрээрниң фактыының кол чылдагааны оон дилээр ужурлуг. Ажылдавайн болгаш өөренмейн турарларга, корум-чурум үрээрлерге дыка тодаргай сорулгалыг салдарны оларның тус-тузу-биле ажыл колдуунда чедирип болур. Нийтизи-биле кем-херек үүлгедирин узуткаар талазы-биле бистиң бүгү ажылывыста съездиниң негелделерин ёзугаар чаа ёзу-биле шүгүмчүлелдиг көөр херек. Социалистиг өнчүнү, ылангыя малды оорлаары-биле, кижилерни кемдедеринин, машинага озал-ондак кылырының, хээли алырының, чижек чоруктуң, арагалаашкынның болгаш алкоголизмниң, таарымча чок өске-даа болуушкуннар-биле демиселге күчүлүг идиглиг бээр, каяа-даа амыдыралдың катчык, амыдыралдың арага ишпес хевирин бадыткап тургузуп. Солур чогуур, негелделиг, бедик мөзү-шынарлыг байдалды корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну тургузар ужурлуг.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле демиселди ам-даа четпес чорудуп турарын чугаалаар ужурлуг. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды, Тожу районнарының чамдык чурттакчылыг суурларында, Кызыл хоорайның чамдык күш-ажылчы коллективтеринде брага хайындырарын, арага-водка кылыгларын чижекнеп садарын когун үзе узуткаар талазы-биле шыңгыы хемчеглерни четпес боттандырып, алкоголизмге удур дээштиг пропаганданы чорутпайн турар болгаш алкоголиктерни багай эмнеп турар. Коллективтерниң, суурларның чурттакчыларының спорттуг суксуннарга талоннар алырындан долузу-биле ойталап, оларны шуут сатпазын саналдап турарларның эгелекчи саналын бүгү хемчеглер-биле деткиир херек.

Хоойлу-дүрүм камгалаар органнарының удуртукчулары эштер А. Г. Горелов, В. Б. Кара-Сал, А. Д. Ховалыг олар, съездиге чугаалааны ышкаш, кандыг-даа чурттакчылыг суурларга кижилерниң амыдыралы болгаш дээн болбас эргелериниң дугайында сагыш салыышкынын илергейлээр, чаңгыс-даа хоойлу-дүрүм үрекчизи чогуур кеземчеден үнмес дээрзинге бүзүреддиг болзун дээш эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг.

Ажылчы чонну кижизидеринге, арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаарынга, ажылчы чонуң хостуг үезин организастаарынга культура-чырыдылгалыг, күш-культура-массалыг албан черлериниң ролюн бедидери эргежок чугула. Мында ажыл херек оожум чорып турар деп, дорту-биле чугаалаар херек. Кызыл хоорайның хөй санныг клубтарында, бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларының кызыл-булуңнарында, ажылчыннарының, студентилерниң ниити чурттаглга баажыннарында дыштаныр хүннерде бедик культура-массалыг, спортчу хемчеглерни ховар чорудуп турар. Бии-Хем районунуң Хадын, Сушь суурлар, Каа-Хем районунуң Көк-Хаак, Кундустуг суурларының, Таңды районунуң Элегес суурунуң кожээ клубтарында сонуургактар баттыжыышкыннарын, солун чүүлдер талазы-биле клубтарны, техниктиг, бот-тывынгыр урал чогаадыкчы бөлүмнерин тургуспаан. Кызылда болгаш районнарда күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруу чедир алдынмаан. Культура министерствозунуң, профэвилелдиң, спортчу организацияларының удуртукчулары, ажылдакчылары байдалды шуут өскертир, клуб албан черлерин, стадионнарны, спорт залдарын болгаш шөлдерни эки дыштанылганың, амыдыралдың кадык хевирин бадыткап тургузарының өзек төптери болдурар талазы-биле бүгү ажылды боттары баштаар ужурлуг.

Болуушкун үезинин үүргезин болунга ап шыдаар ак сеткилдиг, мөзү-шынары-биле күштүг кижилерни кижизидер ужурлуг совет культураның болгаш уран чүүлдүң мурнунга съезд чаа улуг сорулгаларны салган. Бистиң чогаалчыларывыс, артистеривис, композиторларывыс, чурукчуларывыс ол хүлээлгелерин күүседип турар бе? Нийтизи-биле, ийе. Сөөлгү чылдарда бодунуң идей-чечен деңнелиниң талазы-биле улуг чогаалдарны эвээшти кылган деп ооң-биле кады ажыы-биле чугаалаар апаар. Кошкак номнар, хөгжүм-шии театрының шиилери дээш номчукчулар, көрүкчүлер чамдык чогаалчыларга, режиссёрларга хамаарыштыр үндезиниг чемелеллерин кылып турар. Литература, уран чүүл критиказының ролю ам-даа куду. Чогаадыкчы эвилелдер-биле кады бир эвес бис литератураның болгаш уран чүүлдүң амгы үелери байдалының ханызы-биле сайгарып көргеш, оларны улам ыңай хөгжүдериниң оруктарын айтыр болзувусса шын болур деп бодай-дыр мен.

Телевидениениң, радионуң, парлалганың ажыл-чажыт чок чоруктуң, хөй-ниитиниң контролюнуң, кижилерни кижизидериниң күчүлүг чепсээ кылдыр партия көрүп турар.

Журналистерниң коллективтериниң чүүлдериниң болгаш дамчыдылгаларының дээштиин бедидер, коллективтерниң, партия организацияларының амыдыралында бүгү мурнакчы, чаа чүүлдерни чогуур үезинде эскерер болгаш деткиир, бүгү эрги, өйү эрткен чүүлдерни, дужуметсиг чорукту болгаш сагыш-амыр, ёзу барымдаалаар чорукту болгаш харысалга чок, ажыл-агыйжы эвес база төтчеглекчи чорукту дидими-биле болгаш принципиалдыы-биле илередир, оларны ажып эртеринге дузалаар, номчукчуларның, көрүкчүлерниң болгаш дыңнакчыларның сонуургалының хөй талалыын долузу-биле өөренип көөр ужурлуг.

Кижизидикчи бүгү ажылдарны үндезини-биле эде тургузарынга партия организацияларындан, идеологтуг кадрлардан болгаш активтен шыңгыы күженишкиннер, эгелекчи саналдар болгаш бедик харысалгалыг чорук негеттинип турар. Ооң утказын, хевирлерин болгаш аргаларын кижи факторунуң ролюн улуу-биле бедидеринге, ажылчы чонну республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинче мобилизастаарынга чагыртыр ужурлуг.

Бөгүн бис пленумга СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларын тодаргайлап турар-дыр бис. Ам кол чүүл чүү болурул? Чүнүң-даа мурнунда бүгү кижилер болгаш кижи бүрүзү эде тургустунар, үези эрткен бүгү эрги чүүлдерни чок кылгаш, чаа ёзу-биле ажылдап эгелээр. Хоочун сөстерни эвээжеткеш, тодаргай ажыл-херектерни, чаа чүүлдерни, ажылышчи болгаш харысалгалыг чорукту көвүдедир. Республиканың коммунистериниң, бүгү ажыл-ишчилериниң медерелинге съездиниң шиитпирлериниң алыс утказын чедирери, кижи бүрүзү партияның съездизиниң идип үндүрген сорулгаларын чүгле эки билир эвес, харын оларны боттандырып чорударынга бодунуң хууда киржилгезин тодарадып алыры эргежок чугула. Съездиниң болдурганы күш-ажылдың бедик деңнелин, кижилерниң политиктиг болгаш угаан-бодал көдүрлүүшкүнүн бүгү черлерге быжыглаар болгаш улам ыңай хөгжүдер. Съездиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле практиктиг ажылды калбартыр, каяа-даа чер болганга практиктиг ажыл-херекти тодаргай боттандырар херек. Участок бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге эң бедик темпилиг, эң бедик бериимчелиг ажылдаар апаар. Удуртукчу бүрүзү, ажыл-ишчи бүрүзү күжүн харамнанмайн, арын-нуурлуг ажылдаар хүлээлгелиг. Адыр бүрүзү, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге чылдың бирги чартыының болгаш нийтизи-биле чылдың пландарын болгаш хүлээлгелерин хажык чок күүседирин хандырары эргежок чугула.

Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чону партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш идепкейлиг ажылдаарын силерниң өмүнээнерден Төп Комитетке бүзүредирин чөпшээреп көрүнер деп, Г. Ч. Ширшин илеткелин дооскан.

(СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинниң пленумга илеткелиниң талазы-биле саналдарны солуннуң дараазында номеринге парлаар).

ТВ

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.20 — «Л. Кассильдиң маадырлары экранда». «Синегория». Уран-чечен фильм. 10.45 — ТТ болгаш БР-ниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң Үлегерлиг оркестриниң концерти. Дирижёру РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасов. 11.20 — 11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Бистиң чаңгыс үеживис». Док. фильмнер: «Аныктарга бүзүрел», «Ээзи». 15.35 — «Пномпеньниң чурумалдары». Киноочерк. 16.00 — Москва чоогу. Агроүлетпүр хөделиишкинде. 16.30 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Улуг эгелээшкин». 17.10 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 17.40 — Алкоголизмниң хоразының дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 18.05 — «КОАП. Кажан мен бичии чорумда». Мультфильм. 18.15 — «Дүргедээшкин». Телекөрүкчүлерниң чагаалары-биле. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Мария Биешу молдав романстар ырлаар». Кишиневтан дамчыдылга. 19.35 — «Дилекчи-тывыкчы». 19.55 — Москваның Вл. Маяковский аттыг күрүнениң үлегерлиг театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. «Джинге оюн». Автору — Д. Кобури. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Джинге оюн». Фильм-шииниң уламчызы. 22.30 — Улустуң аялгалары. 22.45 — 23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чүс чылдарның дээжи». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. Симфония оркестриниң херекселдери. 1 класс. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Бистиң садывыс. 10.35 — «Кара кудуруктуг чайказ». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.50 — «Дириг тураскаал». Дайын чылдарының публицистиказы. 11.40 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Башкыга музыка кичээли. 2 класс. 13.10 — Зоология. 7 класс. Көдээ ажыл-агыйның дириг амытаннары. 13.35 — Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 14.05 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 15.05 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.50 — «Челээш». Кызыл районнан «Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык-чаагай амыдырал дээш» деп рейд. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хээлбек». Мультфильм. 20.15 — Стол теннизинге Европаның чемпионады. ЧССР-ден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 «Хенертен». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

АПРЕЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маленькие проказники» 11.20, «Пять минут страха» 15.00, 16.50, 18.40, «Корабль пришельцев» 9.30, 13.10, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.30, «Белые волки» 12.00, 14.00, 17.30, 20.50, «Когда сдают тормоза» 16.00, «Гибель «Аполлонии» 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайте нам мужчин!» 10.00, «Адский поезд» 11.40, 13.20, 15.10, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Банкир Маргайя» 14.00, 17.00, 20.00, «Мультфильм» 12.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Чужая пятерка» 13.30, «Любовь и голуби» 15.00, 17.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Судьба боксёра» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Волшебник Лала» 9.40, 13.10, «Остаюсь с вами» 11.20, 15.00, «Пять минут страха» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гибель «Аполлонии» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00, «Мультфильм» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Поклонись земле» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Адский поезд» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3272.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00619.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 91 (13091) | 1986 чылдың апрель 15, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СОРУЛГА—АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАРЫ

СЭКП обкомунуң пленуму болуп эртен, аңаа СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдерин болгаш ооң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде ажылдап кылдынган айтыышкыннарны, түңнелдерин болгаш сорулгаларны, партия Төп Комитединиң политиктиг угланыышкынын болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын долузу-биле чөөлдүг деп пленум чүүлдүгзүнүп көрген. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленумга партийжи принципиалдыг, большевиктиг шынчы чоруктуң негелделериниң ёзугаар ажыл-херектиң байдалын, чедиишкиннерни, четпестерни база чедир кылдынмаан чүүлдерни ханызы-биле анализтеп чугаалашкаш, республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир, партия, профэвилел, комсомол организацияларының, улус депутаттарының Советтериниң, хөй-нийти организацияларының ажылының деңнелин улам ыңай бедидер талазы-биле кол угланыышкыннарны тодаргай айыткан. Улус ажыл-агыйын, ылаңгыя экономиканы удуртур талазы-биле партия организацияларының организакчы база политиктиг ажыл-чорудулгазының стилинде, арга-методтарында четпестерни демдеглээн.

Пленумга партия организацияларының ролюн бедидериниң, практиктиг ажыл-чорудулгазын экижидериниң өруктарын дилеп-тыварынче ылаңгыя СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, 1986 чылдың, ниитизи-биле он ийиги беш чылдың пландарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче республиканың коммунистерин, бүгү ажылчы чоннарын мобилизастаар талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирериниң калбак хемчеглерин ажылдап кылган. Ам кол сорулга болза пленумнуң хүлээп алган доктаалының пункт бүрүзүн күүседири болур. Ол — партия организация бүрүзүнүң, коммунист бүрүзүнүң, республиканың бүгү ажылчы чоннарының хүлээлгези.

Пленумга улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында бар курлавырларның чедир ажыглаттынмайн турарын айыткан. Бүгү бүдүрүлге коллективтериниң пландыг онаалдаларын күүсеткен турарын партия организациялары чедип албаан.

Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, улус ажыл-агыйының эде тургузуушкунунуң хемчеглери оожум боттанып турар. Бар күчүлерни үлетпүрде багай ажыглап, бүдүрүлгеге комплекстиг механизацияны болгаш автоматизацияны кошкак нептередип келген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү оожум өзүп турар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринде партия организацияларының сорулгазы болза социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири-биле эртем-техниктиг депшилгеге, экономиканың структуралыг эде тургузуушкунунга, эргелеп башкарылганың, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң ажыктыг хевирлеринге үндезилээш, бүдүрүлгелерни бүгү талалыг интенсификастаарынче кичээнгейни угландырар.

Капитал тудугда четпестер уламчылавышаан, тудуг организациялары ажылын үндезини-биле эде тургузар хемчеглерни албаан. Тудуг трестери, эргелелдери бирги кварталда үш миллион ажыг рубльдиң капитал салыышкынын чедир шиңгээдип албаан. Тудуг организацияларында партия организациялары капитал тудугнуң ажыктыын бедидериниң, ооң материал-техниктиг баазазын хөгжүдериниң база быжыглаарының, объектилерни ажыглалга киирериниң хуусаазын кызырарының, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын ажыглаарының, нептередириниң, тудуг ажылдарының болгаш төлевилелдериниң шынарын экижидериниң тодаргай пландарын ажылдап кылыр, ону боттандырар хүлээлгелиг.

Кедээ ажыл-агыйның хөгжүдеринче партия организациялары улуг сагыышты салырын үе негеп келген. Республиканың агроүлетпүр комплекизиниң удуртулгазында үндезин өскерилге ам-даа болбаан. Ооң уламындан чурттакчы чоннуң эът, сүт картофель, ногаалар-биле хандырылгазы четпес, кедээ ажыл-агый культураларының дүжүдү чавыс, суггаттыг черлерниң ажыглалы багай, малдың баш саны өспейн, уксаазы экиживейн, продуктулуу бедивейн турар. Ол ышкаш малды четчир санныг, эки шынарлыг чемнер-биле хандырар айтырыг шиитпирлеттинмээн. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни чайладырза, он ийиги беш чылда салдынган пландыг онаалдаларны чедиишкинниг күүседиринде агроүлетпүр комплекизинге партийжи удуртулганы шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрер ужурлуг. Чер болгаш мал ажылының культуразын бедидеринге эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин, бүдүрүлгениң техниктиг эде дериишкинин, интенсивтиг технологияны нептередириниң, ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргаларын шиңгээдип алырын чедип алыр. Совхоз бүрүзүнге доктаамал ажылдаар бот-өрулга-чарылгалыг звенолары, бригадаларны тургузар, мал чемнерин бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылыр, фермаларны механизастаар, селекция-уксаажыдылга херээн, малдарның уксаажыдылгазын, продуктулуун экижидер. Кедээниң ишчилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче хүн бүрү кичээнгейни салыр. Удуртукчу кадрларның, специалистерниң ажылын экижидер, кедээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге оларның ролюн болгаш харыысалгазын бедидер.

Партия организациялары улус ажыл-агыйының кайы-даа адырынга организастыг чорукту экижидеринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, кижи факторун идепкейжидеринче, ажыл-агыйны эвес, ёзу барымдаалаар, харыысалга чок, дужуметсиг, чүве тоовас, хевзуң аазаашкыннар кылыр чоруктарга удур демиселди күштелдиреринче доктаамал кичээнгейни салыр херек. Партия комитеттери ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазын көдүрер, социалистиг чарыштың дээштиин бедидер, ооң хевирлерин болгаш арга-методтарын сайзыраңгайжыдар, моральдыг база материалдыг идиг бериишкинниң факторларын күштелдирер хүлээлгелиг.

Советтерниң, профэвилелдериниң, комсомолдуң, күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-чорудулгазында четпестерни болгаш чедир кылдынмайн турар ажылдарны пленумга демдеглээн болгаш ол талазы-биле чуну кылырын пленумнуң доктаалында айыткан. Партия организациялары Советтерниң болгаш хөй-нийти организацияларының ролюн көвүдедир, харыысалгазын бедидер, ажылының хевирлерин болгаш арга-методтарын сайзыраңгайжыдар хемчеглерни алыр, республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң айтырыгларын шиитпирлээринге оларны эң-не идепкейлиг киириштирер ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырары партия организацияларының партийжи организастыг ажылының деңнелинден улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш сорулгаларның чаазы, улуг хемчээлдиг болгаш нарыны партия ажылын сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Партияның Программазының, Уставының негелделерин амыдыралга боттандырар, партияның иштики ажылын экижидер, демократтыг централизмниң ленинчи принциптерин шыңгыы сагыыр, чогаадыкчы, принципиалдыг негелделиг чорукту бадыткаар херек. Партия организациязы бүрүзүнден партияның иштики демократиязын, коллективтиг удуртулганың принциптерин шыңгыы сагыыры, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдери, партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынары дээш демисежири негеттинип турар.

Кадрлар-биле ажылды экижидер талазы-биле улуг сорулгалар салдынган. Удуртукчуларны идейлиг туруштуг чорукка, бедик политиктиг культурага, быжыг моральдыг бүзүрелге кижизидер, массалар-биле харылзаазын быжыглаар. Партия организациялары кадрларның ажылын чаа ёзу-биле эде тургузарынга дузалаар, оларның кичээнгейин үндезин айтырыгларны шиитпирлээринче мөөңнээр, чаа депшилгелиг аргаларны нептередир ужурлуг.

Партия организацияларының кол сорулгаларының бирээзи — съездиниң шиитпирлериниң ужур-утказын коллектив бүрүзүнге, кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары, оларны күүседир талазы-биле ажылды организастаары, ниитизи-биле политика-кижизидилгелиг ажылды экижидери. Идеология кадрларының, активиниң ажыл-чорудулгазын ажылчы чоннарны социалистиг Төрээн чуртунга бердингиг, пролетарлыг интернационализмниң ёзузунга кижизидеринче угландырар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш республиканың коммунистери бүгү ажылчы чоннары шалыпчы иште хаара туттунган. Он ийиги беш чылдың база 1986 чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш чарыш уламна калбарып турар. Съездиниң салган сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарынче ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүн мөөңнээри — партия хоорайкомунуң, райкомнарының, партномнарының, бүгү партия организацияларының чугула хүлээлгези.

ЧАРЫШ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Өвүр районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар. Бирги кварталда район күрүнеге эът садарының планын 170 хуу, сүт садарын 127 хуу күүсеткен.

Ол дээрге, эрткен чылдың бирги кварталының деңнели-биле алырга, эътти 31,8 тоннаны, сүтү 6,6 тоннаны хөйнү сатканы-дыр.

Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери, мал бажын өстүрери, малдың чаш төлүн меңди камгалап алыры дээш ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка «Кызыл туг» совхоз тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бригадалардан — «Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажының хойжу бригадазы төрүүр 100 хойдан-на 91 хураганны камгалап алгаш, тиилекчи болган.

Районда 53 малчын төрүүр чүс хойдан-на 85—105 чедир хураганы доруктуруп, чарыштың тиилекчилери болгулаан. «Коммунизмче орук» совхозтуң хойжулары Базыр-оол Сесер-оол, Күнзеңмаа Монгуш, «Торгалыгдан» Кара-оол Ховалыг олар чүс хойдан 100 хураганны меңди алганнар. «Торгалыг» совхозтуң мурнакчы кадарчызы Бады-Суур Доңгак төрүүр 100 хойдан 105 хураганны алгаш, районда хойжуларның аразында чарыштың тиилекчизи болган.

Э. МОНГУШ,
СЭКП Өвүр райкомунуң агитация болгаш пропаганда килдизиниң эргелекчизи.

ЧУРУКТА: Бай-Тайга районда эрткен чылын чаа тургустунган кожуп чоруур механизастаан колоннаның мурнакчы чолаачызы Николай Кара-оол тудугларга херелгээр материалдарны Кызылдан Тээлиже сөөртүрүнге шалыпчы үлүүн киирип турар. Бай-Тайганың тудуг колоннаы районнуң суурларында школаларны болгаш чурттаглга бажыңнарын тудуп, үзүктел чок ажылдап келген. Бай-Тал суурда ортумак школаның тудуунга база оон өске-даа объектилерге чугула херектиг чүүлдерни бо чолаачы шалыпкын чедирип берип келген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

УЛЬЯНОВСК. Волганың кадыр эриин каастап-шимээген Ленинчи мемориалдың улуг залын Москваның, Ленинградтың, эвилелдешкен республикаларның болгаш дыка хөй даштыкы чурттарның эң эки чогаадыкчы коллективтери болгаш күүседикчилери бо неделяда эзлеп, боттарының мергежилин көргүзерлер. Революцияның баштыңчызының төрүттүнгенинден бээр 116 чылынга тураскааткан ленинчи музыка фестивалы ында чоруп турар.

Музыка байырлалының киржикчилериниң аразында — Ульяновсктиң симфония оркестри, республиканың А. А. Юрлов аттыг үлегерлиг орус хор капеллазы болгаш М. Янсонска удурткан күүседикчилер квартеди база бар.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Осетияның арыглаар заводтарының чүдүрүн чоруткаш кукуруза үрезиннери чурттуң янзы-бүрү агаар-бойдус байдалдыг зоналарынга хөөлүлүг силосту белеткеп алыр ногаан массаның бедик болгаш бузурелдиг дүжүдүн бээр. Агроүлетпүрнүң чагыгларын ёзугаар дөртен муң тонна үрезин материалын аңаа белеткээн. Ол үрезин бүдүн-чартык миллион гектар шөлге чаштырарынга чедер.

НАРЫН. Нарын областың колхозтарының болгаш совхозтарының тараажылары чаштырыышкынче эгелеп кирипкен. Бедик дагалыг черлерде белеткеттинген он үш муң гектар шөлге тарааны каш-ла хонук иштинде чаштырар ужурлуг. Бо чылын Төп Тянь-Шаньның хову ажылдакчылары суггаттыг гектар санындан-на дөртен чедир центнер арбайны болгаш кызыл-тасты ажаап алыр деп турар.

ТАШКЕНТ. Ташкент областың ажыл-ишчилери кенаф үнүштү чаштырып кирипкен. Үрезиннер-биле кады хөрзүге гербицидтерни төп турар болгаш үнүштү ажаап, өстүрерие чарыгдалдарны ол кызырар аргаларны бээр. Бо чылын ол техниктиг культураны он тос муң гектарга тарыыр. Ону күрүнеге эрткен чылдыңындан хөйнү — 320 муң тоннаны дужаар деп турар.

Апрель 19 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ КИРЖИР

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботникти апрель 19-та эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин Өвүр районнуң ажылчы чону изиг-биле деткивишаан, коммунистиг субботникке бедик көдүрлүүшкүннүг киржиринге белеткенип турар.

Районнуң коммунистиг субботник штабы кылыр ажылдарны баш бурунгаар планнап, тодараткан. Районда ол хүн субботникке 3312 кижи киржир, олардан боттарының ажылчын туруштарынга 698 кижи ажылдап хүнзээр.

Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааның түңнелинде, 13247 рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер болгаш ажылдап алган шалыңны — 3815 рубльди беш чыл фондузунче шилчидери көрдүнген.

Камнап алган материалдар-биле субботник хүнүнде 22 кижи ажылдаар.

Кылдыныр кол ажылдарны көргүзерге мындыг: 1250 кубометр оттулар ыяштыр, 670 кубометр тудуг ыяжын белеткээр, малчыннарның кыштагларынга 3 чунар-бажыңны тударын планнаан. Оон ангыда, албан организацияларның девискээрлерин аштап, арыглаар, орун-савалары чүгаалаар болгаш кудумчуларга, девискээрлерге чаагайжыдылганы чорудар.

Э. МОНГУШ.
Хандагайты суур.

ШАЛЫПЧЫ БЕЛЕТКЕЛДИГ

Агроүлетпүрнүң Самагалдайда септелге-техниктиг бүдүрүлгезиниң коллективи В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 116 чыл оюнга аллар болдурган коммунистиг субботникке шалыпчы белеткенип, бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле демдеглээрин шиитпирлээн. Тос кижи составтыг штабты тургускан. Ол хүн субботникке 86 кижи киржир. Олар ниитизи-биле 1680 рубльдиң ажылын бүдүрүп кылыр. Оон беш чылдың фондузунче 500 рубльди шилчидер.

М. ТИРЧИН.
Тес-Хем район.

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРЖИР

«Кызыл тудуг» эргелези бирги кварталда бригадалар аразында социалистиг чарыштың түңнээн. Л. Казанцеватиң, А. Воронинниң, В. Дубининаның бригадалары планныг онаалдаларын түс-түзүнга ажыр күүседип, мурнуку одуругже үнгеннер.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 116 чыл оюнга аллар болдурган коммунистиг субботникке «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективинден 140 кижи боттарының объектилеринге ажылдаар. Ол хүн хоорайның албан организация черлеринден 30 кижи эргелелдиң тудуг объектилеринге шефтээр. Көдүрлүүшкүннүг ажылдап, тудугжулар ол хүн 40 кубометр демир-бетон кывышарларны эптеп чыыр, 10 кубометр тугбу хавалаарын салырын база бүрүушар планнаан.

Ч. ООРЖАК.

ТАРЫЛГА БҮДҮҮЗҮНДЕ

Бо чылдың часкы хову ажылдары — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң он ийиги беш чылда болгаш ниитизи-биле чер ажылдыгларының мурнунга салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарының баштайгы базымы. Ол улуг болгаш харыысалгалыг ажыл-иштиң хайнып үнер бүдүүзүнде «Шын» солуннуң корреспондентизи Улуг-Хем районнуң чамдык совхозтарынга чедип, тарылгага белеткелдиң байдалын көрген.

— Москвадан дүүн кежээ келдим. Аңаа болган хуралга чер ажылын улам хөгжүдерин, ылаңгыя интенсивтиг технологияны дүрген шиңгээдирин онзалап айытты — деп, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң директору Баларчы Сенгиевич Седей чугаалады.— Баштайгы чылда ол депшилгелиг арга-биле 400 гектар кызыл-тас тарыыр бис. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының берген онаалдазы ол. Ынчалза-даа бис ук шөлдү оон улгаттырарын өөренип турар бис. Черле ынчаш, дүжүт дээш демиселдиг чаа ёзу-биле чорудар талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

Совхоз директору апрель 5-те СЭКП Төп Комитединге болган эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының секретарьларының, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның күрүнениң агроүлетпүр комитеттериниң даргаларының, херелекчилер ниитилелдериниң республика, край болгаш область баштаар черлериниң даргаларының, партия райкомнарының секретарьларының, РАҮК чөвүлелдериниң даргаларының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларының, эртемденнериниң, колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң чөвүлел хуралынга киришкен болгаш, өөрүшкүлүг болгаш соруктуу аажок. Совхоз механизаторларының мергежил болгаш интенсивтиг технология талазы-биле өөредилгезин түңнеп, аттестацияны эрттирген. Техника септелгези болгаш үрезин арыглаашкыны доозулган.

Техниканы механизаторларда акт дугаар быжыглаан, кымның кана ажылдаары хуваатынган. Бо хүннерде суггатчылар, тараа хоранныктыларны болгаш чемишчидилге чаштырыкчылары ажылын эгелей берген.

Технологтуг картада болгаш ажылчын планда бүгү ажыл тода көргүстүнген. Интенсивтиг технология шөлүнге кол чемишчидилге кылдыр бир гектарга онаалтыр 110 килограмм нитроаммофос чажар. Ол ажылды ийи трактор доозарының кырында келген. Ында шык база базыртынган. Үрезин чажарда, ооң-биле катай, гектарга онаалтыр 50 килограмм диаммофос база төгер. Ооң бетинде культивация чорудар. Бок үнүштерни илииртээр, а чайын оларга удур суук хоран чаштырар. Тарылганы чайын аңдарган черге май он үезинде төрүдар.

Совхозтуң Чодураа салбырының Чыланныг-Аксы хову-трактор бригадазында септээн техниканы эптеп чыскааган. Чүрлег сеялкаларының чемишчидилге төгер, хоолайлары улаары арткан. Чаа хоолайларны сеялкалар чанында экеп каан. Бригадир Кара-оол Калбаның чугаазы-биле алырга, техниканы үзээр, таарыштырар болгаш эдиктирер ажылдардан өске кылыр чүве чок. Турлаг база белен: бажыңнарны чугайлаан, чылыглаан, аяк-саваны эккелген. Үрезин четчир, шуптузун арыглаан. Мында чаңгыс бергедээ чүве — үрезинниң хоранназыры. Мурнуку чылдарда ол шаңга хоранап турган, бо чылын санэпидстанция аңаа хораннаарын көөшээрсэзэн: суур иштинге хоржок.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырының хову-трактор бригадазынга экелгеш дөрт сеялканың ийиазын белен эвес. Ында техниканы турлагже чаа үндүрүп турар. Кожуп, эптеп, белеткээр техника эвээш. Механизаторлар сүттен орай кээр, эрте чанар. Чогум турлагны белеткээни эки: бажыңнар чугайлаттынган, будуттунган, чылыглаттынган. Демир-орушлар болгаш арыг шуглак-даажк четчир. Чаа бижээн лозуңнар белен, чүгле азар. Чемин хоочун повар Ооржак Сереңмаа белеткеп турар. Байдал таарымчалыг болганда, сеялкаларны, культиваторларны болгаш өске-даа техниканы бригадаже үндүрерин, эптээрин болгаш четчелээрин, таарыштырарын болгаш эдиктирерин дүргедедири чугула.

Ук совхозтуң Даг-Ужунда хову-трактор бригадазында техниканың хөй кезиин экээ каан. Ынчалза-даа оларның чамдыызы эптеттинмээн, дужурүп каан чыдар. Эптээш, чыскаай тургускан техникада чедир кылдынмаан ажыл хөй. Сеялкаларда үрезин хоолайлары, масло цилиндрлери болгаш шлангалар чедишпес. Цилиндрлер болгаш шлангалар чок илиирлер база бар. Бүдүн дугуйлуг техника эвээш, чамдык дугуйлар ежук, камералары шуут чок безин дугуйлар бар. Ол ышкаш совхозтуң улуг күчүлүг үш тракторy үрелик.

«Ак-Туруг» совхозта бо хүннерде ажылче үнүп шыдавас тракторлар оон-даа хөй: кайы «Беларусь» болгаш ийи «Кировец» септелгеде турбушаан. «Беларусьтарның» мурнуку дугуйлары база баксыраан. Кыштадыр токарь чок болганындан совхозтан кандыг-даа ээрниил тывылбастаан. Демир капнаар электрод тывары база улуг айтырыг апарган.

Улуг-Хову хову-трактор бригадазында техниканың чамдыызын эптеп, чыскаап каан. Ынчалзажок оларның аразындан бөгүн ажылче үнүптери чаңгыс-даа чок. Сеялкаларның үрезин төгер хоолайларының чамдыызы улаттынмаан азы шуут чок. А чеди сеялка септеттинмээн септээр аайы безин тывылбастонап каапкан. Чамдык сеялкаларның муфталары чижип каапкан, ооң уламындан үрезин төппес-даа черге төктүп чоруур. Сеялкаларның илчирбелери коштуннмаан, үзеттинмээн. Чамдыктарының масло цилиндрлери, шлангалары чок. Мында дугуй айтырыы база берге. Кедээ ажыл-агый машиналарының механиги Очур Саргы-Нева биле бригадир Артур Дамзынның чугаазындан алырга, трактор тергелерин тургускаш, оларның дугуйларын уштуп алыр.

Ниити районну алырга, тараа культураларының үрезини муң-не четчир. Ынчалзажок ол үрезинниң барык-ла деңкезин хирези чажар шаарынга четпес. А бирги класстың үрезини деңгүп-ле 48 тонна — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң интенсивтиг технология шөлүнге ажыглаар үрезини ол. Ийиги класстың үрезини бүгү үрезинниң алды кезиниң бирээзи хире. Жданов аттыг совхозта чаңгыс-даа тонна чажар шынарлыг үрезин чок.

Районда чер ажылының удуртукчу ажылдакчыларының, кол агрономнарының безин солуулгазы бо бичии болгаш харыысалгалыг үеде кончуг хөй. «Найырал» совхозтуң кол агрономун чаа солушкан. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң кол агрономун ажылдааш, ай безин четпээн. «Ак-Туруг» совхозтуң кол агрономнуу бо хүннерде өскээр чоруп турар. Ажылдың кол командылакчылары чоруп каарга чаа агрономнарның улус-биле, техника-биле, чер-биле таныжып, ажылга кижигип алырынга үе херек дээрзи билдингир.

Улуг-Хем районда часкы тарылгага белеткелдиң байдалы ооң бүдүүзүнде мындыгдыр. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларынга ол черле дүүшпес. Черлерде партия, совет болгаш ажыл-агыйның органнары, РАҮК чөвүлели, бүгү чер ажылдыглар четпестерни чайладыр талазы-биле шыңгыы хемчеглерниң дарый алыры чугула.

К. ЧООДУ.

ШЫК БАЗЫРЫЫШКЫНЫ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында коммунист Серго Свердлов удурткан бот-орулга-чарылгалыг «Дүжүт» звено шык базырыышкынынче кирипкен.

Олар эрткен чылын аңдарган 200 га черниң 100 газының шыгын базырган, ол ажылды ам-даа уламчылап турар. Ында Балдыш-оол Монгуш, Кара-оол Сат болгаш өске-даа механизаторлар туруушкун чок ажылдап эгелээн. Звенонуң мурнакчы суггатчылары Аракчаа Доңгак, Геннадий Экер-оол олар суггарар черлерниң арык-бугаларын аштап, шөлче сугну базырарынга белен.

Б. ОНДАР.

ТЫВА-ХАКАСИЯ

Тыва АССР биле Хакас автономнуг областың 1986 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында

(1-ги көзенекте — план күүселдези, 2-гизинде — эрткен чылдың ол үези-биле деңнээн хуу)

	Тыва АССР		Хакас АО	
ҮЛЕТПҮР				
Продукция сайгарылгазы	106	102	102	105
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	103	101	102	113
ТРАНСПОРТ				
Ниити ажыглалдың транспорту-биле чүък сөөртүлгези —тонна км.	109	115	116	121
ТУДУГ				
Капитал салыышкыннары	89	125	106	98
Кердэлиг ажылдарның хемчээли	96	113	97	99,9
Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киргени	59	97	138	2,1 катап
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	105	114	100,6	106
АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ				
Чонга ачы-дуза чедирилгези	110	113	102	106
ооң иштинде кедээ черлерге	104	110	100,9	107
КҮРҮНЕГЕ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН САТКАНЫ				
Мал болгаш куш	110	103	117	112
Сүт	110	114	109	115
Дагаа чуургазы	92	125	113	103
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир инектен ортумаа-биле саан алган сүт—кг	[illegible]	120	313	118
Бир дагаадан алган чуурга—борбак	51	106	88	100

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

Апрель 12-де Кызылга, Политиктиг чырдымышкын бажыңынга СЭКП Тыва обкомунуң II пленуму болуп эрткен. Кол айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин кылган.

Илеткел соонда саналдар келзин. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң айтыышкыннарынга дүүштүр ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыралгайжыдар, бүгү участоктарга эде тургузуушкунну боттандырар дээш диди диалектиктиг кылыр. Ёзу барымдаалаар, дужуметсиг чорукту ажып эртер, амыдыралдың салган сорулгаларын боттандырып чорудар дээш республиканың партия организациялары канчаар ажылдап турарын санал бергеннер чугаалааннар. Олар Чер кырынга тайбыңны быжыглаары дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ап турар чемчеглерин коммунистер, бүгү ажылчы чоннар изиг-биле деткип турар дээрзин демдеглээннер.

Кызыл хоорайның ажылчыннары партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин изиг-биле деткип турар деп, СЭКП Кызыл хоорккомунуң бирги секретары **Б. П. Санников** саналынга чугаалаан. Ук документилерниң тайыжылгазы доозулган, күш-ажылчы коллективтер чаа ёзу-биле эде тургустунуп турар. Партия хоорккомунуң бюрозу, ооң кылдистери ажыл планнарын эде көрүп, оңу үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузуп турар. Хөй шиитпирлер хүлээп алыр чорукту соксаткан, хуралдарны эвээжеткен, ол мыкаш аппараттың ажылдакчыларының күш-ажылчы коллективтерге баар чоруу көвүдээн.

Ажылды эде тургузар талазы-биле хемчеглер иниткизи-биле ам-даа обжум боттанып турар деп, оратор уламчылаан. Эрги ёзу-биле ажылдаар чоруктан үнүп чадап турар бис. Кабинеттерге ажылдаар чоруктардан ам-даа үнүп чадап турар бис. Ында-мында четпестерни бүрүткээриге өйлежир, ооң чылдагааннарын тодарадырынче, боттут дуза кадырынче сагыш салбас фактылар ам-даа бар. Даандынган ажыл-херектиң күүселдезин дээш харысалганы бедидер талазы-биле кылыр ажылдар хөй.

Б. П. Санников капитал тудугда четпестерни чайладыр талазы-биле хоорайжыларның сорулгаларын чугаалап, аңаа шаптыктап турар чүүлдерни чугаалаан.

Ак-Довурак хоорайның коммунистери, бүгү ажылчы чону он ийиги беш чылдың планнарын оңаалдаларын чедиишкинниг күүседир. XXVII съездиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар талазы-биле боттут ажылдарны кылып турар дээрзин «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиниң партком секретары **С. К. Кужугет** чугаалаан. Ындыг-даа болза, хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң ажылында четпестер эвээш эвес. Эрги ёзу-биле ажылдап, үениң базымындан хожудап турарлар ам-даа бар. Ооң уламындан комбинаттың күрүне мурнунга өрези ам-даа чедир телеттинмээн.

Хоорайда чурттаалга тудуу кошкак темпилиг чорупт турар деп ол уламчылаан. Ынчангаш бажың алыр ээлчегде кижилер база эвээжевейн турар. Хоорайның амыдырал хандырылга албанының ажылдакчылары база ам-даа шугүдвер ужурлуг.

Эргелелдиң партия комитеди маңаа үнген шугүмчүлелден түңнел үндүрүп, бүгү партия организацияларынга ажылды күштелдирер, шугүмчүлелди болгаш бот-шугүмчүлелди калбартыр, ооң-биле четпестерни чайладыр апаар бис.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **С. С. Куулар** сөс алгаш, районнуң күш-ажылчы коллективтеринде шиитпирлиг өскерилгелер ам-даа болбаан дээрзин чугаалаан. Бот-орулга-чарылганы ам-даа негередип чадап турар бис. Чамдык специалистерниң экономиктиг билиглери база кызыл. Ынчангаш агроүлетпурнуң ажылдакчылары-биле дүүштүр ажылды СЭКП райкому, улус депутаттарының район Соведи чорудар сорулганы салып турар. Уксаажыдылга ажылын экижидер, мал продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, тараа культураларының дүжүткүрүн бедидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган бис.

Районнуң чурттакчы чонунуң социал амыдыралынга хамааржыр оратор чугаалаан. Бажың алыр ээлчегде улус ам-даа хөй болуп артпышаан. Уруглар садтарында болгаш яслилерде малчыннар уругларының чүгле 30 хуузу хаара туттунган. Эртемденнер, башкылар районга ховар кээр, каш чыл дургузунда таралзаа ажылын сегиди шылавайн турар бис. Шурмактың мыш белеткээр пунктузунуң ажылынче «Тыва агроүлетпур тудуг» каттыжышкыны сагыш салыр болза эки.

Съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чону боттарының бүгү күжениишкиннерин үндүрер дээрзин ол түңнелинде бүзүреткен.

Он ийиги беш чылда эң кол сорулгаларның бирээзи — Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле СЭКП ТК-ның эрткен чылын хүлээп алган доктаалын амыдыралга боттандырары болур дээрзин республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Е. Серяков** саналынга демдеглээн. Тудуг индустриязын быжыглаары, казымал байлактарны ажыглап шиңгээдирин дүргедедир чергелиг айтырыглар маңаа кол черни ээлээр. Хөмүр-даш тывыжын көвүдедири, оңу үндүр сөөртүрү дээш өске-даа айтырыгларны шиитпирлеп турарынга четпестерге ол доктааган.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле кылыр чүүлдер хөй, малдың продуктулуг чорууп бедидери, уксаазын экижидери, чер ажылының культуразын бедидери, суггарылга системаларын ажыглаары база чугула. Херек кырында Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу ол айтырыгларны хандыр шиитпирлеп шыдавайн келген. Дуржулга-мелиорация станциязы беш чыл дургузунда ол талазы-биле чаңгыс-даа тодаргай санал-онал ажылдап кылбаан.

Республиканың Министрлер Чөвүлелинге чоннуң кээп турар чагаа-бижиктеринден алгаш көөрге, бо чылдың бирги кварталында чурттаар бажың айтырыының талазы-биле эң хөй (43 хуу) чагаа-бижик келген, оон аңгыда садыг айтырыының дугайы 11,5 хуу, хоойлу-дүрүм айтырыгларының дугайы 8,4 хуу болгулаан. Херектиң байдалы мындыг турда, септелгеге чарыгдаары көрдүнген акша-хереңгилерни чок болза чедир ажыглаваас азы өске чарыгдалдарже киирер чоруктар барын оратор шугүмчүлээн. Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозу, Садыг министерствозу боттарының ажылын үндезини-биле экижидерин, эде тургузарын оожум чорудуп турар.

Хуралдарга бажын ажыр доктаал шиитпирлер хүлээп алыр чоруктар чамдык райкүүскомнарда бар, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээри, прогулдаары үлетпүр, тудуг организацияларында хөй, байдал ындыг турда, чамдык удуртукчулар ооң-биле эптежип артып турары база демдеглеттинген. Бо-ла чүүлдерге Советтерниң ролюн бедидери, организастыг чорукту чедип алыры чугула болуп турар.

Коммунист кижиниң хууда харысалгазы, специалистерниң ролюн бедидериниң дугайын Бай-Тайганың «Бай-Тал» совхозта малчын **Д. М. Кужугет** болуунуң саналынга тодаргай чугаалаан. Ол бирги беш чылда ол төрээн совхозунга хөй санныг өшкүнү өстүрүп берген, оон алган продукция база бедик болган.

Ооң-биле чергелештир малчын болуунуң бодалдарын илередип, ажыктыг саналдарны киирген. Өшкүнүң январь, февраль айларда оолдадыры чугула, чүге дээрге, эрте төрүттүнген анайлар чазын аарывас, кыжын өшкүлер боттары база шыырак болур. Ажыл-агыйның мал эмчилери болгаш зоотехниктери аарыг малдарны узуп тургаш, оңу харысалга чок көрүп турарының чамдык фактыларын база шугүмчүлээн. Чайлаглаашкынны тускай план ёзугаар чорударын чедип алырының чугулазынга ол база доктааган. Оон аңгыда, малчыннарга эптиг, чылыг тускай хептерни даарап кылыры, таарымчалыг мебель аймаан бүдүрүп үндүрери үези келген айтырыг болур.

Партия райкомунуң секретарьларының бирээзи ыжан-ла түс-түс партия организацияларынга барып, ажыл-херек-биле таныжыпышаан, арга-сүмени кадып, боттут дузаны көргүзер ажыл оларда эгелээн дугайын СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш** саналынга демдеглээн. Партия райкомунда аттестация комиссиязы база тургустунган. Кижи факторунче сагыш салыры, моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннерин чеп ажыглаары чугула. Социал чектиг чоруктуң принциптерин сагыыр ужурлуг. Хуузунда хөй мал тудар чоруктар районда таварышкылаарын оратор демдеглээн.

Алды карлыгларны өөредиринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп эгелээриниң чугулазын оратор саналынга айтып, черде мычаш профтехучилищелерниң базазын быжыглаар болгаш бисте дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлерин доозуп турар специалистерниң билиг-мергежилин бедидериниң чугулазынга ол доктааган.

«Саян» совхозтуң хову-трактор бригадазының бригадири **А. П. Федорченконуң** саналынга чугаалааны болза, бистиң төрээн Коммунистиг партиязының XXVII съездизиниң ажылын бригаданың кежигүннери үргүлчү кичээнгейлиг-биле хайгаарап, оңу аравыста чугаалажып келдивис. СЭКП-ниң XXVII съездизи чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинче, чоннуң амыдырал байдалын экижидеринче, делегейге тайбың херээн быжыглаарынче онза кичээнгейни салганы бисге кончуг өөрүнчүг. Совет кижи бүрүзүнүң шынчы, ак сеткилдиг, бүдүрүлгениң ёзулуг ээзи болуп ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турары кончуг эки.

Бистиң бригадавыс бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажылдаарын шиңгээдип алган, ол дээрге кижи бүрүзүнүң эш-өөрүнүң мурнунга харысалгазын улгаттырып, төнчү түңнелди, эки шынарлыг продукцияны алыр дээш ажылдаары-дыр. Бригадада 25 кижи ажылдап турар бис. Бистиң бригадавыстың кежигүн бүрүзү съездиниң салып турар сорулгазын медерелдиг-биле билип, долу күш-биле ажылдаг турар. Он бирги беш чылдың планныг оңаалдаларын долузу-биле күүсеткен бис. Бистиң ол бичии-даа болза чедиишкиннеривисте кижи бүрүзүнүң кызымак ажылы көстүп турар. Ол биске бо чылын ооң-даа дээре ажылдаарынга идиг берип турар. Бо хуусаада чер бүрүзүнде кайда-даа эде тургузуушкун чорун турарын билир бис. Ынчангаш кымның-даа холу салдынчак хөөнүг-хөөн чок кошкак ажылдаар эргези чок.

Ам хову ажылдакчыларынга изиг түлүк үе — часкы хову ажылдары келген. Бис бо чылын 50 гектар черни интенсивтиг технология аргазы-биле шиңгээдип алыр бис. Бо харысалгалыг херекти эки чорудары-биле ажыл сөөлүнде бажыңнарже чанмайн, черге хонуп-дүжүп тургаш, ажылдаарын дүгүрүштүвүс. Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада, бедик шынарлыг кылдыр чорудар бис.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **Ш. Д. Ооржак** болуунуң саналынга районнуң коммунистериниң, бүгү ажыл-ишчилериниң съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажыл-агый, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде кижилерниң күжениишкиннинг, хей-аъттыг ажылдап турарының, чон ортузунда масса-политиктиг, идей-кижизидилгелиг ажылдың калбарып турарының дугайын, чамдык партия организацияларының ажылында эки ажылдарның кестүп кээп турарының дугайын чугаалаан.

Районнуң партия комитеттериниң, партия эге организацияларының хуралдарынга коммунистерниң удуртукчу ажылдакчыларының отчёттарын дыңнап, коммунист бүрүзүнден харылап турар участогу, ында эде тургузуушкунуң чорун турары дээш харысалганы улаттырган. Ынчалзажок «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг совхозтарының парткомнарының, чамдык көдээ Советтерниң ажылында ёзу барымдаалаар, шүүшкен ажылдаар чоруктар ам-даа бар, ол дугайын тодаргай чижектер кырынга чугаалаан.

СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары **Б. Д. Монгуш** санал бергеш, мынча деп чугаалаан:

— Районнуң ажылчы чону бистиң бурунгаар шимчээшкинивистиң, чаа базымывыстың, эде тургузуушкунуң угланыышкынын тодараткан, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтыышкыннарын, шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының херээнге долу күжүн берип ажылдаарынга белеңин илередип, съездиниң шиитпирлерин изиг-биле деткип турар.

Районнуң ажыл-агыйларынга, күш-ажылчы коллективтеринге эде тургузуушкунну чедип алырда, чаа ёзу-биле ажылдаарда, бир-ле дугаарында райком, райкүүском аппараттарының ажылын эде тургузарындан эгелээн бис. Ол дээрге бүгү удуртур ажылдакчылар кабинетке саазын-биле, телефон-биле ажылдаар олуттай эрги аргадан уштунуп, бүгү айтырыгларны кижилерниң ажылдап турар черинге барып, чон-биле сүмележип тургаш шиитпирлээрин чедип алыры негеттинип турар. Ынчаар ажылдаарын съездиниң шиитпирлери бистен неген турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизи партия ажылының шынарының деңнелин кажангызындан артык бедик тургузарын, кижилер-биле тодаргай ажылдарны кылып, тускайлан ажылды чорударын, кижи бүрүзүн өөренип көөрүн негээн. Тускайлаан ажылды чорудары дээрге кижи кижи бүрүзүн, ооң чедер, четпес талаларын эки билири болур ужурлуг. Ынчангаш бис райком аппарадындан эгелээш, бүгү удуртур ажылдакчыларның ортузунга аттестация чорударын көрүп турар бис. Коммунист бүрүзү, удуртукчу бүрүзү чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар, амгы байдалга деңнээрге харыылап турар участогунга үндезини-биле чаартыкчы байдалды тургузар, өске кижилерге бодуунуң үлегерин көргүзер, бодунга-даа, өскелерге-даа бедик негелделиг болур ужурлуг.

Республиканың кадык камгалал министри **Н. В. Сизых** бодуунуң саналын эш М. С. Горбачевтуң СЭКП-ниң XXVII съездизинге «Кижи бүрүзүнге, харын ниитилелге-даа, кадык-шылдан артык үнелиг чүве чок. Кижилерниң кадыын камгалаары болгаш быжыглаары — бирги чергениң чугула херээ» дээн сөстери-биле эгелээн. Ынчангаш сөөлгү үеде кадык камгалалының ажылын экижидеринче кичээнгейниң улгатканын, ыяңгыыя эмнелгелериниң материал-техниктиг баазаларының быжыгып, тудугларының немежип, каарларның көвүдеп турарын айыткан.

— Чамдык ажылдар кылдынган-даа болза, чедир кылдынмаан чүүлдер хөй. Илеткелчиниң бисти шугүмчүлээни кончуг шын — деп, ол уламчылаан — Каа-Хем, Таңды, Тожу болгаш өске-даа районнарның чурттакчыларындан хомудалдар хөй кээп турар. Министерствонуң талазындан негелде база кошкак. Мындыг четпестерниң уржуундан профилактика ажылдары чогуур деңнелге четпейн турар. Чижээлээрге, херек аарыышкын шинчилгезин чоннуң чүгле 75 хуузу эртип турар. Эрткен чылын Бай-Тайга районнуң малчыннарының чүгле 30 хуузу ол шинчилгени эрткен.

Аарыгдан камгаланыр ботгаш оңу болдурбас талазы-биле айтыышкыннарын черчерде чедир боттанмайн турары канчап-даа таарышпас. Ооң ыңай эмчилерниң чурттаар бажың-биле хандырылгазы база четпес. Ооң уламындан чылдың-на 50 эмчи республикадан чорупт турар. Амгы үеде 250 эмчи чедишпес. Эмнелге тудуглары база оожум. Бо бүгү четпестерни чайладыры, чоннга дуза чедирериниң шынарын бедидери негеттинип турар деп, министр чугаалаан.

Ажылчындан эгелээш, директорга чедир шуптувус эде тургустунуп турар бис деп Кызылдың күш фабриказының директору **Л. П. Килин** саналын эгелээн. Ол ук коллективтиң беш чыл планын күүседип алганын демдеглээш, таварыжып турар четпестерге доктааган. Ыңаңгыя тудуг ажылдарының чылыш чогум шугүмчүлээн. Маңаа эрткен беш чылда 5,7 миллион рубль, ыңаңгыя чурттаалга тудуунга 658 муң рубль шиңгээттинмээн. Тудуг материалдары тывылбас, будук болгаш шил чедишпес.

Күш фабриказының ажылын хыналаар органнарның чамдык төлээлери чээрби үш чыл мурнунда бадылаан эрги саавырны барымдаалаалааш, чем кылын болур чүс-чүс муң чуургаларны актылаттырып турар дээрзин ол дыңнаткан. Фабрикада эки инкубатор база чок. Ооң уламындан 8 көпеектиң дагаа оолдарын Саян артындан 18 көпеек-биле садып, бээр сөөртүр ужурга база таваржып турар. Мындыг четпестерни чайладырынга чогуур черлерниң дузазы херек дээрзин ол саналынга чугаалаан.

Г. Ч. Ширшин түңнел сөзүнге идепкейлиг, шудургу, тодаргай сорулгалыг эде тургустунарының, соңгаарладышкын чокка, доп-дораан эде тургустунарының эргежок чугулазын айыткан. Эде тургузуушкунну партия органнарындан эгелээр ужурлуг. Бо талазы-биле ажыл бисте кончуг шушпен, чылыш чок чорун турар. Эде тургузулганың ханызы, тодаргайы аңаа көзүлбес, мычангаш тодаргай ажыл-херекти кылып, күш-ажылчы коллективтерге чедип тургаш, эде тургузулганы боттандырар херек. Бо херекке шак, хүн эрттирип болбас. Ол дугайын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Тольяттиге ужуражышкынынга база катап демдеглээн. Чаа сорулгаларны чаа кижилер шиитпирлээр ужурлуг деп съездиниң айтыышкынын удуртулга болдурары чугула. Эде тургузуушкун дээрге, партияның политиктиг угланыышкыны, мычангаш аңаа ужур эдерер, карак чаап, үе эрттирип маңаа орар болза канчап-даа таарышпас. Удуртукчу бүрүзү, ажылдакчы бүрүзү бодуунуң ажылын сайгарар, бот-түңнелди кылыр ужурлуг. Эде тургузулганы, ажылды чаартырыш, ажылга хамаарылганы арын-нүүр-биле кылыр херек. Ынчангаш ол ажылды хүннүң сорулгалары-биле холбаар. Чылдың бирги чартыының, беш чылдың бирги чылының планнары албан күүсеттинген турар ужурлуг. Ол дээрге бистиң эде тургустунганывыска ёзулуг шылгалда. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчилир Кызыл тугун ээлеп турарывыстың херечизи болур ужурлуг.

Ажыл-агыйжы эвес, идепкей чок, дужуметсиг, ужур эдерер чоруктар-биле эптеш чок демисежир. Ол мыкаш социал айтырыгларны шиитпирлээринче кичээнгейни күштелдирер, идепкейлиг ажылдаар херек.

Бистиң мурнувуста СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир талазы-биле улуг сорулгалар салдынган, бүгү күштерни, курлавырларны мобилизастап, эде тургустунуп тургаш, оон күүселдезин чедип алыр бис дээрзинге бүзүреп ол илеретген.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чендизе Хожудаевна **Монгуш** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Монгуш Доржуевна **Кужугет** — «Барлык» совхозтуң ясли-садының няньязы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Саая Охуй-ооловна **Бапый-оол** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Галина Соскаровна **Донгак** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчыны.

Раиса Павловна **Куулар** — «Шекпээр» совхозта ясли эргелекчизи.

Екатерина Биче-ооловна **Монгуш** — районнуң херегленчилер ниитилелиниң № 1 столовазының ажылчыны.

Елизавета Лама-Сууковна **Ооржак** — Деп-Терезин ортумак школазының техажылчызы.

Хорлуукай Сарыглар-оолвна **Сереңге** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Лина Даршма-Базыровна **Ондар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Чимитовна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ясли-садының ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Алефтина Шоюповна **Ондар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Үвеке Дулаевна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ясли-садының ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ирина Салигбеновна **Куулар** — районнуң кино четкизиниң киномеханиги.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Евдокия Чудуймаевна **Ондар** — СЭКП-ниң XXII съезди аттыг совхозтуң ажылчыны.

Сайын Даваалановна **Ооржак** — районнуң Чадаанада электри четкизиниң АГС-тиң монтёру.

Анатолия Монгушевна **Ортун** — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Валентина Очур-ооловна **Чырбык** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Салчаковна **Бавыр** — Бүрен-Аксы ортумак школазының техажылчызы.

Полина Ивановна **Потанова** — СЭКП-ниң XXV съезди аттыг совхозтуң саанчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Барымаа Саадыковна **Донгак** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Александра Васильевна **Маглын** — Кушкуртут суурда Культура бажыңының техажылчызы.

Лариса Чылбак-ооловна **Сарыглар** — Кур-Чер суурда магазинниң садыгжызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечек Ивановна **Ендан** — Кушкуртут суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Лидия Чкаловна **Темир-Хаа** — «Х Улуг хурал» совхозтуң саанчызы.

Зоя Дамбаевна **Хурбе** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зинаида Сагаан-Хоевна **Дажы** — Кур-Чер суурда өг-бүле ээзи.

Елена Хорагаевна **Кара-Сал** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Вера Данчаевна **Ооржак** — Кур-Чер суурда ясли-садтың няньязы.

Дарья Арактановна **Ооржак** — Кур-Чер суурда магазинниң техажылчызы.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечекмаа Деспиевна **Хертек** — Чаа-Суурда библиотекарь.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Людмила Чолуковна **Донгак** — Саглы ортумак школазының интернадының повары.

Галина Мандыл-ооловна **Ооржак** — Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кара-кыс Донгаковна **Байкара** — «Өөк» совхозтуң саанчызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Салзынмаа Даваевна **Намчыл-оол** — «Саян» совхозтуң саанчызы.

Любовь Васильевна **Норжумаа** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Галина Борисовна **Достовалова** — Туранның мыш белеткээр пунктузунуң техажылчызы.

Галина Бойдуховна **Сувакпит** — «Ээрбек» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Надежда Ивановна **Злобина** — Өөк ортумак школазының ажылчыны.

Зоя Тулушевна **Оолак** — «Ээрбек» совхозтуң ажылчыны.

Мария Бавуевна **Маады** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Александра Араажыковна **Куулар** — Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниң повары.

Анчымаа Дыкыровна **Монгуш** — К. Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Валентина Сереновна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Бады-Очуровна **Монгуш** — Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниң ажыл-агый эргелекчизи.

Даайлы Шыдыраевна **Ондар** — Ак-Даш сес чыл школазының техажылчызы.

Мария Дамчат-ооловна **Сат** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Диимаа Кара-ооловна **Биче-оол** — улус депутаттарының Берт-Даг көдээ Совединиң күүскомунуң техажылчызы.

Чечекмаа Шимит-ооловна **Шалык** — Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Седова Намдаловна **Дойнур** — Берт-Даг суурда магазинниң садыгжызы.

Нина Барзаевна **Шунгаа** — Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Эренчиновна **Мисникова** — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Тамара Шыыраповна **Сеңбе** — районнуң херегленчилер ниитилелиниң ажылчыны.

Розалия Дамбаевна **Чооду** — Берт-Дагның участок эмнелгезиниң повары.

Чечекмаа Ивановна **Чооду** — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Мунзуковна **Оюн** — «О. Шынаа» совхозта диспетчер.

Белекмаа Нурзатовна **Соян** — Ак-Эрик суурда өг-бүле ээзи.

Чечен Норзан-ооловна **Сувунчу** — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Мария Булатовна **Хертек** — райкүүскомнуң сан киилдезиниң инспектору.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алефтина Лопсановна **Кол** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Сугеевна **Ширалай** — районнуң амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Ч.-Д. ОНДАР.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай,
1986 чылдың март 27.

АЖЫГЛААР ХЕРЕК

Эрткен чылдан бээр шайлалгаларга тергелиг аъттар ажыглаары чурумчуп эгелээн. Ол дугайын чоннуң чугаа-соодундан-даа дыңнап, парлалгадан-даа көрүп чор мен. Бо өөрүнчүг болуушкун чылгы малдың амгы байдалының дугайында бодалдарны болганчок-ла төрүттүндүрүп кээр-дир.

Бистиң Каа-Хем районнуң девискээри кадыр-берт даглардыг, аърга-ыяштыг чер болгай. Маңаа машина-техника эдилээрининг үези дыка улут: чүгле кывар-чаар материалдар чарыгдалындан эвес, элезизиниң дүргенинден база. А машина шуут чорбас черлер база хөй. Ынчангаш чылгы малды эдилээрин көвүдедири чугула. Бо дугайында бодалды «Ленинчи орук» совхозтан Доржу Карманың солун арнынга илереткени кончуг чөп, оңу деткип тур мен.

Бистиң «Кызыл тук» совхозтуң тову Бүрен-Аксы суурга хөй өрээл аът кажаазы турган. Ооң чаныңга суле шыгжаар аңмаар, сиген болгаш саваң кажаалары, шанак болгаш терге тургузар черлер белен турган. Дериг-херекселдер ажаар аңмаар база турду. Ам совхозтуң чону мал ээлевес-тээн, кажаалар ээн калган. Ээзээш мал бар-даа болза, оларның ажаалдазы дыка багай, ынаар ээ көрнүр кижилер ховар. Совхозтуң зоотехниктери безин күрүнеге мал садарда, оларның ажылчыны бе азы төрүүр бе дээрзин ожаавас, аңаа үзе сурап алыр. Аъттыг ызыргедери, чарыштырары уттундурган.

СЭКП-ниң XXVII съездизи бистиң мурнувуска улуг сорулгаларны салып турар. Ыңаңгыя курлавырларны долу ажыглаарын болгаш камналга чурумун шыңгыырадырын хорт айыткан. А чылгы ажылын хөгжүдери маңаа көскү үлүгну киирер ужурлуг. Ажыл-агыйларның удуртукчулары мал ажылының тускай эртемниглери оңу өөренип көөрү чугула.

Г. ИОМУЖАП,
күш-ажылдың хоочуну.

ӨӨРҮШКҮЛҮГ УТКУУР

«Алдан-Маадыр» совхозтуң хоочун чолаачызы Киров Донгаевич Куулар баштай, 1954 чылда, трактористерниң түр курзун доозуп, мычангы «Алдан-Маадыр» колхозка ээзи каш чыл трактористеп ажылдаан. Оон соонда, 1960 чылда, Кызылдың автошколазын доосказ, амга чедир чолааччылап чорууру бо. Баштай Чыраа-Бажынга чолаачылап турган.

К. Куулар ниитизи-биле 15 чыл дургузунда суг сөөртүр машина башкарып келген. Ол мунган машиназынга камныг, чыл санында бир тонна чедир бензинни камнап алыр. Оогу Шоя хойжу бригадазының малчыннарын суг-биле хандырарының графиги черле үзейн келген. Дуржулгазы байлак чолаачы кадыр-берт черлерге чоруп өөренген. К. Куулар чүгле суг сөөртүлгези-биле кызыгаарланмайн, малчыннарга почта чедирилгезин база чорудуп турар. Чайгы үеде, малчыннар чайлаглай бергеш машиназын эде дерээш, аңгы-бүрү чүъктерин сөөртүп киирип тер.

Киров Донгаевич бирги класстыг чолаачызы, бодуунуң дуржулгазын, билиин аныяк эш-өөрүнге дамчыдып берип чоруур. Оон оглу Геннадий база адазының изин истеп, чолаачының мергежилин шиңгээдип алгаш, амгы үеде шериг албанын эрттирип, мыңа чолаачылап турар. К. Кууларны совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери эки ажылы дээш хөй катап шаңнап, мактаан. Мурнакчы чолаачы малчын кадайларны эргип, халдып келирге, оңу «хүннүң келир чолаачывыс келди» диижип, малчыннар өөрүшкүлүг уткуп алыр.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 4 (128) апрель 1986 ч.

АК-КӨК ДЭЭРНИҢ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Бистиң чуртувус болгаш оон Чепсектиг Күштери бүгү улусчу байырлалды — Агаардан халдаашкынга удур камгалал (АХК) шериглериниң хүнүн демдеглеп эрттирген. Ада-чурттуң Улуг дайынында болгаш тайбың үеде-даа эң чугула сорулгаларны күүседиринге оларның улуг ачы-хавыязын барымдаалап көргеш, ол хүнну байырлаар кылдыр доктаадып тургускан.

Бодунуң программалыг сорулгаларын делегейниң нарын болгаш дүшкүүрлүг байдалында шиитпирлеп турарын барымдаалап көргеш, партия камгаланы быжыглаарын совет күрүнениң эң чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр көрүп турар. «...ССРЭ-ниң камгаланыр күчүзү совет кижилерниң тайбың күш-ажылын, тайбың амыдыралын бузурелдиг камгалап шыдаар арганы берип турар шак ындыг деңнелде тургустунган»— деп, СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинге М. С. Горбачев демдеглээн. Бо сорулганы ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң бүгү-ле хевирлери алдарлыы-биле күүседип турар.

Төрээн чурттуң кыдыг-кызыгаар чок ак-көк дээриниң бузурелдиг камгалалын хандырарынга Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглери улуг рольду ойнап турар, ол байлак төөгүлүг болгаш Совет Чепсектиг Күштериниң маадырлыг чыл демдеглелинге чайынналчак ээзи эвес арыннарны кирип бижээн. Ооң тургустунганы

Генерал-полковник Е. ЮРАСОВ, Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң кол командылакчызының оралакчызы.

В. И. Ленинниң ады-биле сырый холбаалыг. Ооң айтыышкыны-биле 1917 чылдың октябрьда Путилов заводунга самолётка удур бир дугаар бронепоезд, а ооң соонда — «самолётка удур каң дивизион» тургустунган.

Советтерниң аныяк республиказы дээш тулчуушкуннарга ол дивизионнуң самолётка удур 2-ги батареязы шылгараан. Гатчинага болгаш Ярославльга контрреволюцияны чылча шаварынга, Псков болгаш Нарва чоогунга дайзынның ужар чүүлүнүң халдаашкыннарын базарынга, Соңгу фронтуга интервентилерге удур тулчуушкуннарга зенитчиктер киришкен. Дайынчы ачы-хавыязы дээш Бүгү-эвилелдиң Төп Күүседикчи Комитединиң Революсчу Кызыл тугу-биле батарея шаңнаткан.

Дайын мурнундагы беш чылдарда экономиканы хөгжүдеринге чедип алган улуг чедиишкиннер чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарының херээнге быжыг үндезин болган. Кызыл Армияның шериглериниң бүгү хевирлери шапкын хөгжээн. Агаардан халдаашкынга удур камгалал, ооң дайынчы эргелелиниң организациязы база сайзырангай, жаан, чаа-чаа кезектер болгаш каттыжыышкыннар тургустунган, чепсегленииишкинге дайынчы техниканың амгы чаа хевирлери келген. Камгалал үлетпүр шериглерни шүүргедекчи самолёттар, зениттиг чепсектер болгаш пулемёттар, аэростаттар, прожекторлар, хайгаарал болгаш харылзаа чепсектери-биле хандырган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден эгелээш, Чепсектиг Күштериниң өске-даа хевирлериниң шериглери-биле кады Агаардан халдаашкынга удур камгалалдың дайынчылары болгаш командирлери немец эжелекчилерге удур эрес-маадырлыг тулушкан. Чурттуң үлетпүр-экономиктиг төптерин агаардан, шериглерниң турар черлеринден болгаш десантыларның хонган туруштарындан, аэродромнардан, порттардан, эшелоннардан болгаш суднолардан халдаашкыннардан камгаланыр талазы-биле сорулгаларын олар чедиишкинниг күүседип, дайзынның бүзээлеткен балгүлеежиишкиннерин чок кылырынга киришкеннер. Чамдык таварылгаларда зениттиг артиллерия танкыга удур камгалалдың кол күжү болуп турган. Дайынның эге үезинде бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москваны болгаш революцияның кавайы Ленинградты агаардан согуушкунга таварыштырар сорулга гитлержи командылалдың планнарынга кирген турган. Ынчалзажок совет дайынчыларының эрес-маадырлыг чорууу дайзынның араатанзыг планын буурадырынга таварыштырган. Москваның агаардан халдаашкынга удур камгалалы агаардан согуушкуннардан улуг төптүң камгаланыр аргазын организастаарының болгаш боттандырарының үлегер-чижээ болган. Агаардан халдаашкынга удур шак ындыг күчүлүг камгалал делегейниң кайы-даа дайынның үезинде капиталистиг күрүнелерниң найысылалдарының чаңгызынга-даа турбаан. Москваның ак-көк дээриниң камгалакчылары, дайзынның 1305 самолёдун узуткааннар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглери 7300 ажыг самолётту, 1000 танкты, 1500 ажыг үгер-бооу болгаш миномётту, дайынчы өске-даа хөй техниканы болгаш дайзынның дириг күжүн чок кылганнар. Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң шак ындыг эрес-маадырлыг чорууун Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. Хөй-хөй дайынчыларга, каттыжыышкыннарга болгаш кезектерге орден, медальдары тывыскылаан, 98 кижи Совет Эвилелиниң Маадыры атка төлептиг болган.

Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хыдыкчы ужар чүүлү амгы үениң комплекстери-биле хапдыртынган. Ол үнден-даа дүргеь хыдыкчы-ракета чедирикчилерниг.

Агаардан халдаашкынга удур камгалал чепсектериниң сайзыраңгайжааны, ону башкарарынга автоматчыдыгланы ажыглап турары кижи факторунуң ролюн дыка бедидерин негеп турар. Амгы үеде Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хууда составы — ол дээрге идея талазы-биле быжкан, кончуг эки белеткелдиг, Коммунистиг партияга болгаш социалистиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердинген дайынчылар-дыр. Оларның 97 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг, ол чорук нарын дайынчы техниканы кыска хуусаада шиңгээдип алыр арганы оларга берип турар.

Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң шериг-өөредилге албан черлери чүгле дээди эртемниг офицерлерин белеткеп турар. Командылакчы болгаш политиктиг кадрлар нити, идейлиг болгаш профессионал-шериг белеткелиниң талазы-биле бедик деңнелдиг, бүгү талалыг ханы билиглерлиг болгаш өөредилге-шериг сорулгаларын шиитпирлээринге практиктиг улуг дуржулгалыг-биле алгып турар.

Командирлерниң болгаш политорганнарның чөлеңгиижи, шериг коллективтериниң сырый каттыжыышкынының күжү — партия болгаш комсомол организациялары. Хууда составтың нити санының 85 хуузу коммунистер болгаш комсомолчулар болуп турар, төрээн чурттуң мурнунга дайынчы хүлээлгезин күүседиринге үлегер-чижээн олар көргүзүп турар.

Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглери — ол дээрге дайынчы доктаамал белен чорукту шериглер-дир, олар тайбың-даа үеде күрүне ужур-дузалыг сорулгазын күүседип, Төрээн чурттуң ак-көк дээриниң делгемнерин камгалаар талазы-биле дайынчы ачыбазынга серемчилеңниг бараан болуп турар. Ол харысаалгалыг даалганы «ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузу оларга онааган.

Серемчилелди болгаш дайынчы белен чорукту улам бедидеринче социалистиг чарыш углаан. Бо чылын ол чарыш мындыг кыйгырыгның адаа-биле чорупп турар: «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, социализмниң чаалап алышкыннарын бузурелдиг камгалап тур бис!».

Агаардан халдаашкынга удур камгалалдың совет шериглери социалистиг дем каттыжылга чурттарының акы-дуңма армияларының дайынчылары-биле чаңгыс аай чыскаалда туруп, социализмниң чаалап алышкыннарын серемчилелдиг камгалавышаан, агаар делгемнерин бузурелдиг камгалап турарлар.

(СЭТА).

ДАЙЫНЧЫ ДАДЫГЫЫШКЫН

Башкы болур күзел Самед Шахвердиевке Афганистанда ээзэш сагыыг түр совет шериг кезээнге шериг албаны эрттирип турар үеде төрүттүнгеш. Душманнарның чазылдырыы каапканы школаларны, өлүрткен башкыларны, өөреникчилерни Самед караа-биле көрген. Оларның кандыг-даа кем-буруу чок черге өлүртнениниң чылдагааны —билигже чуткул. Бо удаада душманнарның, империализмниң кижи көөр хөөн чок дүрзүн-даа ол көрүп мага хайган.

Чаштарның түрегдели чүден артык чүрек сарыгдар болган. Нациязының ады-биле азербайджан Самед төрээн дылы-биле төрелдешкек афган дылды кончуг дүрген өөренип апкаш, тус чериниң чурттакчыларынга совет чуртта кайгамчык бурунгаар депшилгелиг, тайбың амыдырал дугайын чугаалап берип, чаштарны бижик, билигге өөредирин кызып чораан.

Бирле катап Гиндукуш дагларын таварты аъш-чем, эмнер болгаш кывар-чаар материалдар сөөртүп бар чораан колоннаже душманнар халдаан. Анаа дайынчы Э. Качидзениң башкарып чораан чүък машиназын күштүг частыышкын кашпал иштинче кир шывадапкан.

Эштеринге камгаладып алгаш, Самед Шахвердиев кашпал дүвүнче халбактанып баткаш, чаңгыс чер чуртту, балыглаткан эжиниң амы-тынын камгалап каан. Удаваанда ол «Эрес-диди чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаткан, кады шериг херээ эрттирип турар эш-өөрү ону СЭКП кежигүнүнге кандидатка хүлээп алган.

Самед шериглен коммунист боол, база бир медальдыг («Дайынчы ачы-хавыязы дээш») ээп чанып келген. Афганистанга төрүттүнген күзелин боттандырары-биле С. Шахвердиев Тбилисиниң Пушкин аттыг педагогика институдунче кирип алган.

Самедтиң чаңгыскурсчулары ооң акы-дуңма чуртка шериг албанын канчаар эрттирип, аныяктар бригадаларының аразында калбарган «Бодуң дээш база ол оол дээш» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка киржип турганының дугайында чугааларынга эрикчестер. Ооң тырттырып ап турганы фото-чуруктары дайынчы дадыгыышкыны алган студентиниң чугаазын, сактыышкынын улам тода херечилеп турар. Дээди эртемниг башкының дипломун холга албайн чыда-ла, Самед Грузияның аныяктарының болгаш школачыларының ортузунда кижизидилге ажылын идепкейлиг чорудуп эгелей берген.

В. ГОЛОВИН.
Г. КЕНЧОШВИЛИ.
СЭТА-ның корр.

Агаардан халдаашкынга удур камгалалдың шериг кезектери агаар-бойдустуң кандыг-даа үезинде, дүн-хүн-даа дивейн, Төрээн чуртунуң мурнунга боттарының хүлээлгезин ак сеткилдии-биле күүседип турарлар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чурттуң камгалал күчүзүн быжыглаар талазы-биле доктаамал сагыш салыышкынының ачызында АХК-ның шериг кезектери ужар чүүлдүң, зениттиг артиллериялыг ракетаның болгаш радиолокацияның, автоматчыттынган башкарылга системазының комплекстери болгаш бирги класстың техниказы-биле хандыртынган.

Боттарының байырлалын Москва округунуң Ленин орденниг Н. шериг кезээниң авиаторлары политиктиг болгаш дайынчы белеткелге чаа чедиишкиннер-биле уткаан.

ЧУРУКТА: Агаардан халдаашкынга удур камгалалдың шериг кезээниң ужар чүүл хевириниң Н. кезээниң ужудукчулары.
СЭТА-ның фотохроиказы.

ЧАҢГЫС ЧЕР ЧУРТТУГЛАРЫВЫС

Шериг албаны эрттирери ындыг-ла амыр эвес херек. Ол кижиден бир-ле дугаарында күш-дамыр талазы-биле дадыгыышкынны негээр. Часпайн адып, кросска маңнап, походка чорупп, марш-биле кылаштап, суугта эштип билир херек. Ростислав Сымчан шериг кезээнге келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, бодунуң кызымаан көргүзе берген. Анаа ада-иезиниң, школаның эки кижизидилгези, күш-дамыр талазы-биле дадыгыышкынны дыка дузалаан. Ростислав Сымчан—спорт мастеринге кандидат.

Ат-алдар, хүндүткел... Ол кижиге боду чедип келбес, ону кижи чаалап алыр. Бир кижиге дузалашкан, ийигизинге сүме каткан, үшкүзүнге эгин кожа туруп деткээн, хүн бүрүнүң ындыг шериг амыдыралындан, кижилерге дузааргак, ээлдек-ээлдек болганындан өскелерниң хүндүткелин чаалап ап болур.

Р. Сымчанның дайынчы эштери ону ротаның комсомол комитединиң бюро кежигүнүнге соңгуп алган. Ам ооң харысаалгазы ийи катап улгаткан. Ооң-биле кады Ростислав Сымчан улуг эштериниң, командирлериниң үлегерин өөренип, идей-политиктиг дадыгыышкынны база ап турар. Ол амыдыралда бар четпестерни ажыт-чажыт чогу-биле илередип, херек апарганда эштеринге дузаны харам чокка чедирип база билир кижи.

Анаа дайынчы Ростислав Сымчан Төрээн чурттуң мурнунга шериг албаны эрттирер ыдыктыг хүлээлгезин күүсеткеш удавас чанып келир. Ооң орнунга бо хүнгү школачылар, сургуулдар, студентилер, аныяк ажылчыннар баарлар. Ам оларны солуур кижилер бистиң чаңгыс чер чурттугларывыстың эки үлегерин эдерип, боттарының шериг хүлээлгезин оларны эки эрттирерин күзээр бис.

ЧУРУКТА: анаа дайынчы Р. Сымчан.

М. ЖИЦ, офицер.
Авторнуң фотозу.

ЧАСПАС АДАР

Киргизияның Нарын хоорайда часпас адар талазы-биле сезен харлыг Мерген ирей-биле кым-даа маргыжып шыдавас. Ынчалза-даа ол бодунуң адыгжы мергежилин Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында дайын шөлүнге бедидип алган деп чүвени улус шупту билбес.

Табылды Мерген Москва чоогунга адыгжы ротага баштайгы дайынчы сагыл четтириишкинин алган. Удаваанда ооң командири болгаш дайынчы эштери Мергенниң часпас адарын эскергеш, снайперниң винтовказын аңаа бүзүрээннер. Дайынның сөөлгү хүннеринге чедир тулушкаш, ол бодунуң хуузунда 200 хире дайзынны узуткаан. Дайын сөөлүнде Табылды Мерген он ийи орден болгаш медальдарлыг төрээн хоорайынче ээп келген.

Часпас адар дайынчы дыка үр чылдарда өлүк-тывыш черинге ажылдаан. Күрүүнге хөй-хөй үнелиг аът, кешти дужааган. Ынак мергежилинге ол бодунуң үш оглун өөреткен. Кырган-ачазының мергежилин ооң оглунуң оглу, шериг хүлээлгезинден хосталып келген Телек база шилип алган. Дайын шөлүнге демисежип-даа, тайбың ишке ажылдап-даа чораш, ооң часпас адарынга өөреткен кижилери-ле хөй.

КОРГУШ ЧОГУН КӨРГҮСКЕННЕР

Бистиң чуртувустуң чамдык он сес, он тос харлыг солдат шинель кеткен оолдары шериг хүлээлгезин «дайынчы байдалынга чоокшулаткан» эвес, харын-даа дайын байдалында эрттирип турарлар. Оларның шериг албаны эрттирип турар чери — Афганистан. Анаа удур чарлаттынмаан дайынның мыгынай каш чыл улаштыр чорп турар. Боттарының интернационалчы хүлээлгезинче шыгдаан совет дайынчылар чепсек талазы-биле эштерин деткип, оларга дузалажып, эрес-дидимни, маадырлыг чорукту үлегерин көргүзүп турарлар. Оор чижектерни хөйнү чугаалап болур.

Бир-ле катап рота дайынчы өөредилгеден даглар аразының кокпа оруу-биле бодунуң кезээнче чанып орган. Турупкан солдаттар-даа, офицерлер-даа дыштанып алырын бодап шөлээттеп чорааннар. От аразында камгалал бөлүүнүң мурнап чоруй барган талазындан боо даажы дыңналген, оон соонда автомат чүү база чаңгылаанган: чүү болган, бүзээлеп келген бе?

Душманнарның бандазы хат белинде турлагжып алган, дерт халдаашкын чорудары ачылдыг деп хайгыылчылар бөлүүнден — дүрген медээ келген. Командир камгалал бөлүүнге от ажыдыышкынын соксатпайн турарын дужаагаш, Александр Купреевтиң взводу-биле дагның шыпшык бажынче углай чиңге чооганы өрү үнүпкен. А Купреев эскертинер аткок кылдыр чаштынып чыдып алган душманнарны бир-ле дугаарында эскерип каан. Олар адаачыз бистиң кезектиң камгалал бөлүү-биле демисел чорудуп турганнарның курлавыр чүжү болган. Взвод командири улуг лейтенант Г. Голубев душманнарның бо бөлүүнче күштүг халдаашкын кылыр, оон соонда дозуг кылып, өлдеп чыдар бөлүктү узуткаар деп шиитпир үндүрген. Бо тулчуушкун үезинде анаа дайынчы Александр Купреев шылгарап үнген. Ол душманнарның совет дайынчыларны эттүр шавар дээн оралдажыышкынын автоматтың чээнин чок от ажыдыышкыны-биле харлыктыр харыылап турган. Душманнар чүгле боомонгузун каггаш дезер ужурга таварышкан. Совет дайынчы баштайгы шыңгыы шылгалданы ынчаар шыдажып эрткен.

Өске бир сегиржип алышкынга гвардия анаа дайынчы Игорь Кобзев шылгараан. Игорьнуң шыгаакчы-оператор болуп шериг албаны эрттирип турар бөлүү ырак даглар аразында турар кыштактарже аъш-чем, чылыг хеп аймаа сөөрткен чүък машиналарын үдеп чораан. Бистиң хемчигеш кежир көвүрүгнү үш машина эрте берген, дөрт дугаар машина эртип бар чорда, мина частылган. Таптыг-ла ол үеде чеалар арызындан пулемёт болгаш автомат-биле чүък машиналарын адып эгелээн. Хенертен болган болуушкунга девидээн чолаачылар октар сыынайнып турда-ла, дүже халчып эгелээннер. Бөлүктүң командири Игорь Кобзевке «Оттан ажыт!» деп команда берген. Шыгаакчы-оператор Игорь Кобзев душманнарга шөлээн шыгаап аарга бербейн, оларның дагда көстүр-көзүлбес точкаларынче даштаашкыннарны берип эгелээн. Ол үеде батареяның пулемёт пунктузунуң өскө бөлүү хенертен халдаашкынны кылгаш, душманнарның ол бандазын узуткаан. Гвардия дайынчы Игорь Кобзев «Дайынчы шылгарал дээш» деп медальга төлептиг болган.

Анаа дайынчы Асхат Рамкулов душманнарның бир күштүг бөлүүнге удур афган эштери-биле кады киришкен. Бөлүк турумчуп доктаар черинге келгеш, мэйгын хап турар үеде, пулемёттар-биле адып, гранаталар частып эгелээн. Асхат Рамкулов, бодунуң от ажыдар точказынче чүгүрүпкен. Ол аразында командир Асхатка улуг [illegible] бээрге, афган солдат балыгланган чыткан. Совет дайынчы айыылга таварышкан эжиниң ханын боой шараазш, дентиин чүктепкеш, маңнапкан. Ол аразында оон караның ужунга бар-ле чүве шывыраш дээн чиңкаш болган. Топтап көөрге, шынап-ла, душманнарның бандазы улуг пулемётту от ажыдарынга белеткеп турган. Олар дүүреэр дээш болуунун өөрүнден ыраажаан турган Асхатты харыгдаа эскербээн болганнар.

Ону ажыглааш Асхат тыныр халып келгеш пулемёт-биле улай-улай тарбыдалырла эгелээн. Душманнар чүгле дезер ужурга таварышканнар. Ол ам демги балыглаттан эжин майгынга чүктеп экээп каан душманнарның тургузу черинге чеде бээрге, пулемётун база октапкаш бергеннер болган. Шак ынчаар Асхаттың ады эрес-дидимнериниң аразынче кирген.

В. ГЛАДИЛОВ,
СЭТА-ның корр.

РАЗВЕДЧИК ӨГ-БҮЛЕ

Калинковичи районнуң Хамичи суурунуң чурттакчызы, колхозчу Денис Захарович Горбачевтуң өг-бүлези Мария, Евстрат, Василий, Михаил болгаш Сергей дээр беш уругдуг турган. Дайын эгелей бээрге, олар шуптузу Төрээн чурттуң камгалалынга турупканнар.

Бир-ле дугаарында, 1941 чылдың июль айда разведка взводунуң командири Василий Горбачев Киевтиң камгалал районунга тулчуп турганш, маадырлыы-биле өлген. Оон соонда Евстрат өлүрткен. Даразында ачазы Денис Захарович чок болган. Фашистер ону 1942 чылдың июньда тудуп алганнар. Ол кара-бажыңга, кымны-даа сөглеп бербейн чыткаш, араатанзыы-биле өлүрткен.

Ооң соонда ийи ай болганда, бөлүк чажыт ажылдакчылар-биле кады маадырлыг партизан разведчик турган Мария Горбачеваны фашистер шаажылап өлүрген. Ол-ла чылдың күзүнүнде партизан отрядының командылал чериниң даалгазын күүседип чораан үезинде шаажылакчылар-биле тулчуушкунга разведчик Сергей Горбачев маадырлыы-биле өлген. Ынчаарга Михаил Горбачев 546-гы адыгжы полктуң составынга Жлобин-Рогачев талазынга камгалалдың кадыгдошкун тулчуушкуннарынга киришкен. Кезектерге каш-ла саныг кижилер дириг арткан турда, гитлержилер полкту туружундан шимчедир аргалыг болбаан. Ынчан Михаил бөлүк дайынчылар-биле кады арганың иштинче киргеш, Полесьеге партизан шимчээшкининиң организакчыларының бирээзи болу берген. Ол дайынның сөөлгү хүнүнге чедир тулчуушкундан үнмээн. Дайынчы маадырлыг чоруктары дээш ол күрүнениң 10 шаңналдары-биле демдеглеткен. Фронтучу тайбың хүннерде күш-ажылга база улуг чедиишкиннерлиг боол, Күш-ажылдың Кызыл Тугу ордени-биле шаңнаткан.

В. ХАЧИРАШВИЛИ,
СЭТА-ның корр.

ЫНЧААР БАРААН БООП ТУРАР

Командир хөй чүве чугаалаваан. Тарып олуртуп каан ыяштарлыг арыг өттүр көстүп турар демир-орук станциязын шыва алы берген өөредилге хоорайжыгажында бир-ле бажыңда «дайзын» доктаан, чиштыг чыдар.

— Бистиң сорулгавыс станцияны эжелеп алыры — деп, офицер түннээн.— Тулчуушкунну командылал чери «эдгаараар». Биске дайынчы үнелелди база ол бээр...

Сорулга чиик эвес. Хоорайжыгашче кирер черлерни хынаан. Хыналда үезинде чүк бүрүден боо дагжаар мындыг болган. Бажыңнар хачаларынга ажытталып болур-ла харын Тулчуушкун үезинде «дурланыкчы» чуртталга бажыңнарының подъездилеринге кывар суук чүүл чашкаш, өрттедиптип болур. Айыыл улуг. Хоорайжыгашче канчаар кирерил, ону канчаар хостап болурул?

— Биске хат дузалаар! — деп, ийиги чылында шериг албаны эрттирип турар сержант Иргек Малбыков — адыгжы салбырның командири чечертен ыктыр чугаалаан.

— Айыткаңар! — деп, сержант И. Малбыковтуң тывыыгыр, сагыыгырын билир лейтенант дужааган. Шериглерниң келдиртиринииң мурнунда Ак-Довуракка ажылдап турган тудугжу оол манаваан ол байдалга девидээн.

— Хат, эш лейтенант, станция талазындан халып кээп турар-дыр. Бир эвес ыштаглыырап снарядтарны ажыглазывысса... Ышты хат дораан-на хоорайже аппаар. А бис оон соо-биле!...

Лейтенант тудугжу чораан дайынчының сүмезин сеткил хаяп, дыңнаан. Тывызык сүмени взвод бүгү тала-биле деткээн. Үнелиг санал. Ол чедиишкинниг ажыглаттынар ужурлуг.

— Ооң ийи, бир бажыңнан холга апсывысса, ооттан «дайзынны» изиргендир бериппей бис—деп, офицер чөпшээрешкен. — Ындыг-дыр, ажылдап кириптинер, сержант!

Иргек үш адыгжыны апкаан. Олар ыштаглыырап снарядтарары-биле арыг иштинеп чорупкан. Снарядтарны харыутаа салыдырыпкан. Ыш дүрген телип чоруй, тудуш, кылын хеже апарган. Ынчан ону хат хоорайжыгашче алгаш кирупкан...

— Взвод, шаап халдаарынче белеткен!— деп, лейтенант командылаан.— Сержант Малбыковтуң салбыры бир дугаарында кирер.

Көжегелеинчек ыш чоокку тудугларны шыва алы берген.

— Взвод, бүрүнгаар!— деп команда үнген.

Дайынчылар бир бажыңның ыш четпээн каъдынга келген. Соңга, хаалга дамчыптыр өрээлдерже, подвалдаже частыр бүдүмелдер ораап каан саазыннар ужугуп кирип-ле, автоматтар үзүк-сок саал чок тарбыдадып-ла турган. Бажыңның үстүкү каъды биле яндан хозу арткан. Се кунда-даа чидирип болбас.

Астынчак чадалап сержант И. Малбыков ындаанче халбактанып үнүп каан. «Мени дуглаңаар!» — деп алгырган, ол халбактаныр улам дүргедеткен. Салбыр дайынчылары ону эдерипкен.

Яндан хозунче частыр бүдүмелди шывадагылаан. Бак сагыш башка халдаар деп үлегер чугаа билбес «удурланыкчы» яндандаа үнгүр хыстырыпкан.

— Мээн соом-биле!— деп, сержант командылааш, өттүгүр кызгаар гранатаны үстүкү каъттың балконунче октапкаш, кырыыла ынаар шураай берген. Автоматтың соңгаже углай туткаш, каш тарбыдаткылаан. Арткан дайынчылар база ынчанган.

Ыштадырар арганы ажыглавышаан, чадаг шериглер дайынчы машиналары хоорайже чоокшулап орган. Пушкалар база дагжап эгелээн. Гранатомётчиктер бо чеде хонуп кээп, соңгаларны, яндан хозуну эзелекен. Кудумчу тулчуушкунга анаа доозулган. «Удурланыкчыларның» от точкалары узуткаттынган. «Дайзын» туттурган. Станция хосталган.

Туруп-могаан, ыштаттырган морзуктар дег, илик-хеви дердеп өткен, ынчалза-даа чедиишкинден өөрүшкү бүргээн адыгжылар чыскаалыпкан.

Шавар халдаашкынның маадыры сержант Иргек Малбыков болган. Командир өөртүн мурнунга анаа мактал чугаалаан «Адыгжы» деп хана солуннуң редколлегиязы [illegible] дайынчыга алдар кылдыр [illegible] үндүрген.

А. ИНСАРОВ.
Түркестанның Кызыл Туттуг шериг округу.

АРТИСТИҢ ДОПЧУ НАМДАРЫ

Вильнюстуң күрүне университединиң юридика факультединиң студентизи Юозас Будрайтистиң амыдыралынга эргилделиг үе — сураглыг литва кинорежиссер Витаутас Жалакявичустуң «Кым-даа өлүрүп күзевээн» деп фильминиң кол рольдарының бирээзин ойнаарынга чалалга болган.

Ол кино-чуруктуң соонда ону өске-даа фильмнерге тырттырарынче чалаан.

Литваның киностудиязынга, Мосфильмге болгаш өске-даа студияларга тырттырган уран-чечен фильмнерге, а ол ышкаш даштыкы кинематографистерниң тургускулааны фильмнерге ооң ойнап, көргүскен ажы-чаңнары көрүкчүлерге солун болган. Ол дээрге «Шивээ болгаш хымыш», «Лайфнериниң колониязы», «Эрлер чайы», «Хосталга деп амданныг сөс», «Сээң-биле база сен чокта-даа», «Айыылдыг назы», «Факт», «Москва дээш тулчуушкун» болгаш оон-даа өске хой-хой кинофильмнер-дир. Ол чээрби чыл иштинде чүс хире рольду ойнаан.

«Чоокта чаа америк чогаалчы Э. С. Гарднерниң чогаалдарын ёзугаар Литваның киностудиязында «Шупту чаңгыска удур» деп айыылдыг ужуражылгаларлыг ийи сериалыг фильмни тырттырып доозкан болгаш мында Юозас Будрайтис кол рольду болчукчу Перри Мейсонну ойнап турар. Ол фильмни Алма-Атага болур XIX Бүгү-эвилел кинофестивалынга киирер.

Фильмни тургузар ажылдарны улам-на хандыр билип алырының күзели ол киноактёрну Дээди кинорежиссёр курузунга өөрениринге чедирген.

Юозас Будрайтистиң намдарынга ийиги эргилделиг болуушкун ооң театр сценазынче үнгени болган. Вильнюстуң чурттакчызы болза-даа, ол Каунастың күрүнениң шии театрынга ойнаары-биле келген.

Ол театрның кол режиссёру Ионас Вайтнустуң тургусканы база Юозас Будрайтистиң кол рольдарны күүсеткени шиилерни москвачылар, ленинградчылар, тбилисчилер изиг алыш часкап, сонуургап көрген. Г. Ибсенниң «Тудугжу Сольнес», В. Кревениң «Шарунас», А. Камюнуң «Калигула», М. Шатровтуң «Кызыл өът-сигенде көк аъттар» деп шиилеринде кол рольдарны Юозас Будрайтис ойнаан. М. Шатровтуң шиизинде В. И. Ленинниң уттундурбас овур-хевирин актёр бедик мергежил-биле тургускан.

Ж. Сартрының домей аттыг шиизин ёзугаар Литва киностудиязы тырттырып эгелээн чаа уран-чечен фильмни «Чугле шын дээш» деп адаар. Ооң кол рольдарының бирээзин Ю. Будрайтис күүседип турар. Сценарийниң автору болгаш тургузукчу-режиссёру — Литва ССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Арунас Жебрюнас.

ЧУРУКТА: кино тырттырар шөлде тургузукчу режиссёр А. Жебрюнас болгаш актёрлар Ингеборга Дапкунайте биле Ю. Будрайтис ээлчеглиг үнүүшкүнге белеткенип тур.

В. ГУЛЕВИЧИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохроникази).

ГАГАРИННИҢ ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

Аныяктар солунунуң редактору турган, Юрий Алексеевич Гагаринни ВЛКСМ ТК-ның органнзастап чыгганы активтерге, слёттарга бо-ла көөр турган мен. Тооллурүү Гагарин залга кээтүп кэлирге, мында олурганнар шупту тура халчып кээп, динмиттиг адыш часкап, «Гагарин делгерезин! Ура!» дижип, чүректиң ханызындан өөрүп, йөрээл салып-даа тургулаан. Ынчалза-даа бо-ла чорупп турган, кижи төрелгетенге космосче орукту ажыткан эң баштайгы космонавтыга ужуражып, хол тудуп, мендилежип көрбээн турдум.

Ындыг аас-кежик менээ бир катап таварышкан. Ынчаарда 1967 чылдың чазы турган чүве. Комсомольск хоорайның 35 чыл оюнуң байырлалының киржири-биле Тываның аныяктарының төлээзи болуп, ийи кижи Кызылдан аъттанышкан бис. (Эжим Ак-Довурак хоорайның мурнакчы тудугжузу Күжүгет). Ыраккы Чөөн чүкке чедир орук узун, ырак. Ынчангаш хоорайларга доктаап, хөлгевисти солуп, мынчаар чор бис. Хабаровск хоорайга келгеш, демир-орукту кончуг улуг теплоходтарга солуй бис.

«Хабаровск» деп даг дег улуг ак теплоходту мунуп кааш, чалгын чылар дег Амур хемниң куду сыңнадып олур бис. Ийи теплоход шуужуп кел чор. Шупту 500 ажыг кижи. Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарындан чыылган улуг, биче бүгү улустарның төлээлери бис. Ыр-шоорлуг — хөглүг-даа аажок. Амурнуң чалгыы-даа шимээр, ыр-шоор-даа диңмирээр. Кайгамчык чүве!

Хенертен диктор чарлай берди:

—Оң талавыста бедик даг чериинде — аныяк хоорай Амурск. Ол хоорайның үстүү дужунга чорувуста, бистерге Юрий Гагарин биле Сергей Павлов ужуражып келир!— деп, чарлай каантар аразында соксаш дээн чуга-соот, мырыңнаг үр болбаанда база катап шуурган дег, динмиттелип үнүү. Шупту палуба кырынче келдивис. Кым мурнай көрүп каар ээс дээн ышкаш мурнуп былаажып, сыңмарлажып тур бис. Амыран, хөглеп чорувуста, Амурск ырак көзүлвес апарган. Гагарин-даа Павлов-даа чок. Аныяктар шала хөлзексеп эгеледи. Гагаринни көөр дээш кызыгаар чок өөрүп турган кижи бүрүзүнүң күзели ымыстелип меледи. Сураг-да, сураг. Хөглээшкин чоорту чавырыштаан. Диктор база катап чарлай кынныр ужурга таварышкан:

— Самолёт озалдаан-дыр эштер!

Өөрүшкүлүг ыр-шоор ыут соксаш дээн. Кижи бүрүзүнүң ал сагыжы — Гагаринде. «Чүге озалдааны ол?». Ынчангаш палуба кырындан чыылдаа шимчевээн, ол-ла хевээр, бурунгаар көрүнген хараалдап тур бис. Улуг үр болбаанда, дикторнуң өөрүшкүлүг өткүт үнү чаңгыланып үнду:

— Юрий Гагарин биле Сергей Павлов бисти «Ракета»-биле сүрүп кел чор, эштер!

Ам шуптувус соңгаар хоглуг кээп, сугда дээр дегбес ужуутун орап хемени эскерип каан, алгыржып-ла үндүвүс: «Ура-а!» «Гагарин!», «Гагарин!»

Хеме соңгу теплоходту эрттир маннааш, бисте келди. Гагарин биле Павлов хеме кырында туруп алган чорлар. Бистиң өөрүшкү, маңнайывысты чүү дээр. Ава, өрү шурап, дешкилеп-даа, танцылап-даа турарлар бар.

Хеме, теплоходтуң кыдыынга мынча-мынча чоокшулап келди. Бис-даа уралап, адыш часкап, чиндайның эгеледивис. Хемениң теплоходка кожа тырткаш, чыпшыр шарыпкаш безин маңнавайн, өрү шаптыгып турда-ла, Гагарин теплоходче үне халып келгени, бистиң ийиг кустаавыста «Юрий Алексеевичке» ийи бүрүзү холун сунуп, мендилежип, куспактажып, ошкажып-даа тур. Мен база Гагаринниң чымчак холун тудуп мендилежир, куспактажыр аас-кежиктиг болдум.

Бирги космонавт-биле ужуражып турган ам-даа. Оон бээр 19 чыл эрткен-даа болза, дүүн чаа болган дег сагыштыр мен. Гагарин-биле ужуражыкчы кижи ону кажан-даа уттуп. Чүге дизе, ол дээрге кайгамчык ажык, биче сеткилдиг, үргүлчү хүлүмзүрүп чоруур кижи чораан. «Гагаринниң хүлүмзүрүү» деп чалгыныг сөстер анаа тыптып келбээн болгай. Ооң хүлүмзүрүү шынчап-ла кайгамчык эргим. Гагарин хүлүмзүрүй бээрге, ооң «херелдеринге» шыдашпайн, болуп-ла удур хүлүмзүрүй бээр сен. Ол дээрге, кайгамчык сорунзалыг хүлүмзүрүг болгай.

Гагаринниң эрес-шоваалыы кайгаар сен, кыптыгып турар карактарындан-на аадең. Каттырарга карактарының оттары хоглан турган ышкаш сагындырар. Кайгамчык-ла чаабы, чаагай кижи! Ындыг кайгамчык кижи делегейниң бүгү кижилериниң чүректерин «шимчеткен» кабаг-даа аргажок! Гагаринниң биче сеткилдиин, чесчүүлүн ажыглап алгаш, слётка келген оолдар, кыстар кады чурукка тырттырып алыр дээш ону чалап-ла турар. Ол чалалга бүрүзүн хүлээп ап тур. «Мен чоорган мен» деп бодааш, кады чурукка тырттырып алыры-биле Юрий Алексеевичини чалаарымга, меңче чүге көрүп келгеш, кайгамчык эргими-биле хүлүмзүрээн. Мээң кайыын келгенимни айтырды. Енисей хемниң бажындан, Саян сынныларының артындан. Азия төвүнде Тывадан келген кижи мен дээримге. «Тыва кижи-биле бир-ле дугаар ужурашканым бо-дур» дээш мени кайырактаар-биле куспактап кагды. Бир ээс «бүзээлен» келген аныяктар ээс болза, чалаанган хөөрежир турган ийик мен.

Гагарин-биле кады тырттырган чуруум мээң бажыңымда эң үнелиг эртинем-дир. Ону ажычыларымга көргүзүп, чергаарланып чоруур мен.

В. МОНГУШ.

ТӨӨГҮЛҮГ ЧЕРЛЕР-БИЛЕ

Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвага Саян сыннарын ажылдыр ужудуп четкеш, В. И. Ленинниң Мавзолейин, найысылалда хөй музейлерин, төөгүлүг черлерин сонуургап көргени тоску класстыларга солун, кижизидикчи утка-шынарлыг болган. Кызыл-Мажалыктың № 1 школазының башкылары Т. С. Кыргыс, Р. Д. Монгуш оларның удуртулгазы-биле тоску класстың үжен өөреникчизи Москваның төөгүлүг черлери-биле таныжып чораан келгеннер.

— Часкы дыштаныышкын үезинде беш хонуктуң иштинде аян-чорук кылып, солун музейлерни, тураскаалдыг черлерни карак-биле көөрге, бисте солун болду. Бо дугайын ам-өөрүвүске, дөргүл-төрелдеривиске чугаалап берип турар бис—деп, тоску класстылар чугаалаар болду.

А сески класстың 27 өөреникчизи революцияның кавазы — Ленинградка аалдап чедип, ооң төөгүлүг, тураскаалдыг черлерин көргеш келгеннер. Оларны башкылар Г. К. Иргит, В. К. Монгуш, Ш. Ш. Конгар олар удуртуп чораан.

Кызыл-Мажалыктың № 1 школазының башкылар коллективи школачыларның часкы дыштаныышкынын солун, кижизидикчи утка-шынарлыг кылдыр организастаан. Школачылар дыштаныышкынында республиканың район иштинде мурнакчы бүдүрүлгелерге, совхозтарга, тураскаалдыг черлерге барып, совет улустуң революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаагай чаңчылдары-биле таныжып, экскурсияларны эки. Оруктар хөлезини олар эрткен чылын ынш ажылыгайынга, суур чаагайжыдылгазынга, бүдүрүлгеге бригадаларынга ажылдап турган белеткеп алганнар.

Школачыларның чайгы күш-ажылчы дыштаныышкынын ажыктыг кылдыр организастаан тааңының түңнелдери ол болган. Ам школа коллективи бо чайгы дыштаныышкынның планын база тургузуп эгелээн.

Х. МОНГУШ.

ЧАА ЧЕЧЕН ЧОГААЛ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫ

Чоң аразында талантылыг кижилерин илередип, оларның мергежилинге деткимчени көргүзери — Каа-Хем районда тургустунган чечен чогаал каттыжыышкынының кол сорулгазы. Чаа чогаадыкчы каттыжыышкынның организастыг хуралын СЭКП райкомунуң секретары Н. О. Тогуу ажыдып тура, чечен чогаалга, чурулгага, ыры-тааны чогаадырынга салымныларны бүгү тала-биле деткиири, оларны хей-ниити ажылынга киириштирери чугула дээрзин демдеглээн.

Чечен чогаал каттыжыышкынының удуртукчузунга К. Натпий-оолду, ооң оралакчызынга эгелеп чоруур шулукчу, райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи А. Сотпаовичкованы соңгаан. Киржикчилерге чаа бижиттинген шулуктерин, ырларны, чуруктарны сайгарар. Каттыжыышкынның кежигүннери-биле күш-ажылчы коллективтерге ужуражыышкыннар, номчулга конференцияларын эртер. Бо ажылче башкылары, культура ажылдакчылары хаара тудар.

Б. МААДЫ, чечен чогаал каттыжыышкынының кежигүнү.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

15. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эрткен неделяда спорт. 9.15 — «Джинге оюн» Москваның Вл. Маяковский аттыг күрүнениң үлегерлиг театрының фильм-шиизи. 11.10 — 11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. телефильм. «Лауранын» чажыды». «Лаура» деп онзагай чиик автомобильди чогаадып кылган Ленинградтың аныяк конструкторларының дугайында. 15.00 — Орус улустуң «Боян» оркестриниң үделгези-биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Рожков (доюмулуур) ойнаар. 15.30 — «Дуруренчиг воскресенье». Уран-чечен фильм. 17.15 «Африканың мурнуу чүгү. Хосталга дээш демиселдиң өзүп турары. Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы Б. Мякота чорудар. 17.45 — Эртем болгаш амыдырал. 18.15 — Эрткен неделяда спорт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Эрнст Тельман». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы (ГДР, 1986). 21.00 — «Үе». 21.35 — «Совет уран чүүлдүн арыннары. Литература болгаш театр». Он сериалыг док. фильм. 9-ку сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.05—«Ливиның эдеркаарржактары» ансамбльдиң оюн көргүзүү. 23.15 — 01.00 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Польшаның шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильмнер: «Бригада айтырыг тургускан», «Сибирь экранда». 8.35; 9.35 — Төөгү. 5 класс. Спартактың тура халышкыны. 9.05; 13.45 — Француз дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Скульптура. 10.35 — «Гренланд тоолдары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.55 — Төөгүнүң арыннары. «Вишнялар быжарының хүннери». Париж коммуназының дугайында. 11.40 — Шыдыраа школазы. 12.10— Физика. 8 класс. Энергияның дээр артарының хоойлузу. 12.40 — Ботаника. 5 класс. Чечектер болгаш чимистер. 13.00 — Т. Табидзениң поэзиязы. 14.15 — Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында драматургия. Л. Леонов. «Шаап халдаашкын». 15.00 — 15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.30— «Ленинчи ёзу-биле чурттаар болгаш өөренир». Школаларның комсомол организацияларында отчёттарга болгаш соңгулдаларга Комсомол обкомунуң секретары Л. А. Мочаловскаяның чугаазы. 18.40 — Уругларга фильм. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Күске оглунуң ырызы». Мультфильм. 20.15 — В. А. Жуковский. Шүлүктер болгаш балладалар. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 —Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Швецияның шилиндек командазы.

16. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.45 — «Эрнст Тельман». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.40 — 11.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Күскү байырлалдар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.00 — М. Горький. «Америка дугайында очерктер». 15.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.10 — «Сирияның бурунгу черинде». Чурттуң төөгүзүнүң болгаш амгы хүнүнүң дугайында. Кинотайылбыр. 16.35 — Спорт болгаш Сергей Бубканың бору. 17.05 — «...Он алды харлыг болгаш оол улуг назы». 17.20 — Бо хүннерниң почтазы. 17.50 — Эник болгаш чеди кас оолдары». Мультфильм. 18.00 —«Ажылчыннар хуралы». Бүдүрүлгеге өериниң (Кузбасс) амыдыралынга күш-ажылчы коллективтиң ролюнуң дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эрнст Тельман». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30— — Хоккейге делегей чемпионады. Финляндияның шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. 23.00 — 00.45 — Футбол. Кубок эдилекчилериниң кубогу. «Дукла» (Прага) — «Динамо» (Киев). ЧССР-ден дамчыдылга. Чаңсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бригада тараа шөлүнде». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Прибайкалье болгаш Забайкалье. 9.05; 13.40 — Немец дыл. 10.05 — Н. В. Гоголь «Шинель». 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. Индустриализацияже углаашкын. 11.05 —«Бедүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Д. Свифт. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 13.10 — Сээң лениннчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Совет эрге-чагырга деп чүл?». 14.10 — Эстетиктиг кижизидилге. Скульптура. 14.40 — «Кичээл соонда». Тележурнал. 15.25 — 15.30 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дыл өөренип турар бис». Национал школаларның 3 класының өөреникчилеринге телешкола. 18.30 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.40 — С. Пюрбю. «Алышкы салгал». Тээлиниң улусчу театрының бот-тывынгыр артистериниң шиизи. 19.25 — Телемедээлер. 19.35 —«Азия төвү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удунар, чаштар!». Бистиң цирк». 20.15 — Хостуг хүрешке Европаның чемпионады. Грециядан дамчыдылга. 20.45 — «Кадыкшыл мугулдуру». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — 22.40— «Ужуралдарлыг фильм экраны». «Өлүг сезон». 1-ги сериязы.

17. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Дуруренчиг воскресенье». Уран-чечен фильм. 10.30 — «Хар эрип калганда». Мультфильм. 10.40 «Эрнст Тельман». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 12.35 — 12.40 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилелдиг». Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Кара хөрзүннүг ээс гектарның үнүш-дүжүткүрү». «Кезек». 15.10 — Марат Ахметов ойнаар. Казаньдан дамчыдылга. 15.30 — Шыдыраа школазы. Разрядчылар. 16.05 — Л. Кассильниң маадырлары экранда. «Кондуит». Уран-чечен фильм. 17.25 — «Афган черде». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.15 — Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чүрек болгаш бичии оол». Мультфильм. 19.10 — «Делегей болгаш аныяктар». 19.50 — В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары». «Дуруруззиннериниң болгаш демиселдиң чылдары». Хөй сериалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1907 — 1917 чч. 1-ги фильм. «Тулчуушкун мырынай чайлаш чок». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Балет дугайында». Белорус балет театры. 22.50 — «Калуга. «Чүс чылдар болгаш шак». Док. телефильм. 23.15 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шилип алыышкын мурнунда». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10. класс. Экология системазы. 9.05; 12.10 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Великобритания. 10.35; 11.40 — Физика. 9 класс. Электромагнетизмниң хоойлулары болгаш оларны ажыглаары. 11.05 — М. Луконинниң поэзиязы. 12.40 — «Казайланыышкын». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 14.15—«Кедээден дамчыдылга». 15.15 — 15.20 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Бис Арлекинодан бис». Ак-Довурак хоорайның уругларының цирк студиязынчң 10 чылынга. 18.35 — «Испан миниатюралар» деп балеттен андалуз танцы. 18.40 — Телемедээлер. 18.50— «Азия төвү». Медээлер. 19.20 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

19.25 — Хоккейге делегей чемпионады. ГФР-ниң шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Спорт ордузундан дамчыдылга. Чаңсарда (20.05) — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хөглүг дагаа оглу». 21.00— «Үе». 21.35 — «Ужуралдарлыг фильм экраны». «Өлүг сезон». 2-ги сериязы. 22.40—23.15 — Хостуг хүрешке Европаның чемпионады. Грециядан дамчыдылга.

18. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45— «Дириг амытаннар амыдыралы». 9.45 — «Өлүг сезон». Уран-чечен фильм. 1 болгаш 2-ги сериязы. 11.55 — 12.00 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чаңгыс хүнүн ужуражыышкыны». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.20— Орус чугаа. 15.50 — «Музыкалыг ужуражыышкыннар». Н. Воронцова болгаш Н. Егиков. 16.35 —«Дайынчы алдарның үнелиг чүүлдери». Москвада ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейиниң дугайында док. фильм. 16.55 — Бүгү-эвилелдиң болгаш делегей конкурстарының лауреаттарының концерти. 18.15 — «Соңгаа сээ — керткен ышш». Социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээриниге аныяк эртемденнерниң ролюнуң дугайында. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.05 — «Зимбабве». Кайы-даа каттышпазының чымчашкыышкынның баштыңы чуруун дугайында телеочерк. 19.25 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Кайгыы черн». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Е. Светланов. «Кедээниң хонуктары». Уран хөгжүм херекселдериниң квинтединге сюита». 21.45 — Хоккейге делегей чемпионады. ЧССР-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. 22.30 — 01.00 — Хоккейге делегей чемпионады. Канаданың шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Чаңсарда (23.10) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Экии, башкы». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 8 класс. Прибалтиканың экономиктиг району. 9.05; 12.10 — Англи дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Физика. Электроэнергияны бүдүрери болгаш дамчыдары. 10.55; 11.40 — Төөгү. 7 класс. XVIII вектиң ийиги чартынында культура болгаш чырыдыышкын. 11.05 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Крым этюдлары», «Караңгының кайгамчык чүүлү». 12.40 — А. П. Чехов. «Үш угбашкылар». 13.40 — Тележурнал. 14.10 — «Кижи. Чер. Октаргай». 14.55 — 15.00 — Медээлер 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Силерниң бажыңнарда газ». Док. фильм. 18.50 — Челээш». Кызыл хоорайның комсомол организацияларының ужуражыышкыны. 19.20— Телемедээлер. 19.30— «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Эң бичии чаашкынчыгаш». Мультфильм. 20.15 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. А. П. Бородин. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.40 — ССРЭ-ниң композиторларының VII съездизиниң концерти.

19. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.45 — Ленинчи комсомол аттыг автозаводтуң Культура ордузунуң үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 9.05 — «Бедүүн—нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.35 — Композитор Григорий Гладков-биле ужуражыышкын. Киевтен дамчыдылга. 10.05— «Кадыкшыл». 10.50 — Чурукчулар дугайында расскастар. Янис Анманис. 11.20 — Объектив. 11.50 — Спартак»: хөделип турар кижилер... оларның көрүкчүлери». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 12.20 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Новгород хоорайда уруглар бөлгүмнериниң садып турарының дугайында. 12.50 — Г. Марков. Э. Шим — «Келдириишкин». ССР Эвилелиниң Күрүнениң үлегерлиг Бичеп театрының фильм-шиизи. 14.20 — Бөгүн делегейде. 14.35 — «Келдириишкин». фильм-шиизиниң уланчызы. 15.45 — С. Рахманинов — «Музыкалыг үелер». Е. Ересько күүседир. 16.15 — Коммунистиг субботниктиң хүн демдеглели. 16.30 — «Үе болгаш болуушкун дугайында». Шүлүктедиг антология. О. Берггольц. РСФСР-ниң улустуң артизи Л. Малеванная номчуур. 16.50 — «Билдингир-даа болза эдеривес». 17.50 — «Бүгү кижи шиирке шиак». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ю. Куклевичиниң киржилгези-биле дамчыдылга. 18.10 — «Дем катты жылтазы». Тележурнал. 18.40 — «Ээлчег соонда». Москваның СВАРЗ заводунга концерт. 19.55 — В. И. Ленин. «Амыдыралының арыннары». «Дуруруззиниң болгаш демиселдиң чылдары». 1907 — 1917 чч. 2-ги фильм. «Күштерни кавап чыып». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Субботада кежээ». «Апрель 1. Москваның кудумчуларында болгаш концерт залында». 22.50 — «Москвага аян-чорук. Ленин дандан—Коломенское чедир». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 23.10 — 23.25 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ажыктыг чорукгуң курлаавыры». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Диплом алыр эрге». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.00 — Уран гимнастика талазы-биле «Советская женщина» журналдың шаңналы дээш улустар аразының маргылдаазы. 10.45 — Камера делегейниң көргүзүү тур. 11.40 — Туркмен ССР-ниң алдарлыг артизи А. Вельмурадова ырлаар. 12.05 — «Юрканың дан баштары». Дөрт сериалыг уран-чечен телефильм. 13.15 — «Дедир эгиттинген чаш ада зын». Док. фильм. 13.35 — «Ыр-86». 14.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 15.00 — «Кинопанорама». Дамчыдылганы РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Михалков чорудар. 16.45 — ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор Б. А. Чайковскийниң концерти. 18.25 — «Наргис». Мультфильм. 18.45 — Т. Ян — «Шуурган». Телешии. 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Алёнушка угбазы болгаш Иванушка дуңмазы». Мультфильм. 20.15 — Д. Д. Шостакович аттыг. Куртетниң квартеди ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өңчү чок кыс». Уран-чечен фильм. 23.00 — «Мокшада кыска чай азы өскерилгелер үези». 23.20 — 01.00 — Хоккейге делегей чемпионады. ГФР-ниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы.

20. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмиг гимнастика. 9.15 —«Эртем болгаш техника». Киножурнал. 9.25 — «Спортлотонуң» 16-гы тиражы. 9.35—«Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.05— «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыкалыг киоск». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева чорудар. 13.05 —«Кедээден дамчыдылга». 14.10 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Хел чачында». 1-ги сериязы. 16.05 — «Хел чачында». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 17.25 — «Союзмультфильм» киностудияның 50 чылынга мультфильмнер. 30 чылдар. Эге сөзү РСФСР-ниң улустуң артизи кинорежиссёр Ф. Хитруктуу. 18.10 —«Делегей панорамазы». 18.40 — «Экранда — кинокомедия» «Хөлзедикчи». 20.10 — «Шонар котёл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Күзелдең кижилер». Док. фильм. 21.45 —Хоккейге делегей чемпионады. АКШ-тың шилиндек командазы — Канаданың шилиндек командазы. 22.30 — 01.00 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. Чаңсарда — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Өңчү чок кыс». Уран-чечен фильм. 9.45 —«Бижир болгаш кескн». Док. телефильм. 10.00— Аваның школазы. 10.30— Армян ССР-ниң телевидениезиниң программазы. 11.35 — Орус чугаа. 12.05 — «Юрканың дан баштары». Дөрт сериалыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 13.05 — Классиктиг хүреш талазы-биле Европаның чемпионады. 13.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 15.05— Чарлаалдар. 15.10 — «Булактар». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Мешко чорудар. 15.35 —Уран гимнастика талазы-биле «Советская женщина» журналдың шаңналы дээш улустар аразының маргылдаазы. 16.15 — «Хазынаар чуртундан Хаан-Херекк кушт». Док. телефильм. 16.55— «Р. Паулстың концерттеринде». Ригадан дамчыдылга. 17.55 — «Күзел болгаш ажыл-херек». Космонавтиканың төөгүзүнүң болгаш бөгүнгү хүнүнүң дугайында док. фильм. 18.25 — «Мультфильм». 18.35 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. Н. Гайдн. 19.15 — Ону чыдаар силер. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кемен бора-хөкпеш». Мультфильм. 20.15 — Делегей болгаш аныяктар. 20.50 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 21.00— «Үе». 21.35— 22.50 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Леонов.

КИНО

АПРЕЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Восхождение» 18.40, «Судьба боксёра» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Волшебник Лала» 9.40, 13.40, «Остаюсь с вами» 11.20, 15.00, «Пять минут страха» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гибель Аполлонии» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Поклонись до земли» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/ф: «Адский поезд» 18.00, 20.00 шактарда.

«Шын» солунунуң апрель 13-те үнген номеринде «1986 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларының» 33-күзүн

ЧАЗАЛГА

мынчаар эде номчуур: «Делегейниң улустары! Империализмден үнүп турар ядролуг дайын айыылынга удур иделкей-лиг демисежиңер! Ядролуг шепсеглелерни шуут соксадыпкаш чедип алыңар! Космосту милитаризастаарын болдурбаалы!».

Огаар

Республикага бичии булуттаар, хар чагбас, хаттыг күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 0—5, чамдык районнарга 7—12 градус соор, хүндүс 11—16 градус чылыыр.

Кызылга бичии булуттаар, хар чагбас. Агаарның температуразы дүне 2 градус соор, хүндүс 13—15 градус чылыыр.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3273.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектеринин талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00102.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 92 (13092) | 1986 чылдың апрель 16, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга!

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛААР

Чөөн-Хемчик районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының сеткелге-техниктиг бүдүрүлгезиниң (СТБ) автобаазазы март айның болгаш кварталдың планныг даалгаларын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда кирген. Ол дээрге ажылды чаа ёзу-биле организастаар, сагылга-чурумну күштелдирер талазы-биле ап келген хемчеглерниң түңнели деп болур.

Бистиң № 1 автоколонна бүдүрүлгениң күш-ажылчы чедиишкиннинге үлүүн киирген. Чүък сөөртүлгезиниң планын 155 хуу, сайгарылгазының 113 хуу күүсеттивис. Колоннаның тус-тус бригадалары, чолаачылары дааңган ажылын эки күүседип, машина-техниканың чогумчалыг ажыглалын чедип ап турар. Хоочун чолаачы Владимир Ивановтуң удурткан кожуглуг КамАЗ чолаачыларының № 1 бригадазы кварталда эки ажылдаан. № 2 бригада март айда чүък сөөртүлгезин 176 хуу, сайгарылгазын 180 хуу чедирип, шылгараан.

Ай, квартал планнарын ажыр күүсеткилээн чолаачылар саны бо чылын көвүдээн. Чижээ, бедик арга-дуржулгалыг хоочун чолаачылар Владимир Иванов, Сергей болгаш Александр Шварцковтар, Григорий Ондар, Роман Куулар, аныяк коммунист Юрий Моңгуш, Валерий Тас-оол, Александр Ондар, Кара-оол Ондар дээш шупту 19 чолаачы планныг даалгаларын ажырган.

Бистиң колоннада КамАЗ маркалыг 18 машина кожуглуг чорук, чүък сөөртүлгезинге оларның ажыглалын экижиткен. Үш самосвал хөмүр-даш разрезинде доктаамал быжыглаттынган чорук турар. Оон аңгыда ЗИЛ маркалыг 17 самосвалдар база-ла чартык болгаш бүдүн кожуглут ыракы рейстерде —Мөңгүн-Тайга, Дус-Даг, Абакан, Минусинск чедир чоруп турар. Колоннаның чолаачылары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле сорулгаларын күүседир, үлүүн киирер дээш шудургу ажылдап турар.

Колоннаның тус-тус кижилериниң ажылынга таарымча чок чүүлдер, четпестер ам-даа бар болуп турар. Чамдык чолаачылар боттарынга быжыглаан машина-техниказынга кам чок, ажыл шагы үзер, өйшаанда машиназын гаражка эккеп тургуспас, техниктиг ажаалдазын чогуур хуусаазында кылырынче сагыш салбас. Ол ышкаш эш-өөрүн хүндүлеп көрбес, бодун тоглунар кижилерниң бары бөске шаптыктыг боор турар. Сагылга-чурум үрээр, техникага кам чок, төлеп чок аажы-чаңныг кижилерни хурал-суглаага тургузуп, хемчээн ап турар бис.

Оон аңгыда машина-техниканың долу ажыглалынга шаптыктыг, «аарыглыг» чүүлдерни маңаа айтыры артык эвес. Каяа-даа баарга чүъкту дужурери, чүдүрери дыка сааттыг. А Чадааның хөмүр-даш разрезинге кышкы үеде чүдүрнүрде оочурга машинаны курут ажылдадып алгаш маңаарга үениң эртерин, бензинниң чарыгдалын чүү дээр боор. Чүък бээр, алыр бүдүрүлгелер, организациялар машина манатпас талазы-биле хемчеглерни алыры дыка-ла күзенчиг. Чадаана нефтебаазазының бензин кудар черлери черле орта ажылдавас, чолаачыларның хомудал, таргы-маргыжы үзүлбес. Кандыгла бир чылдагааныг, кайыбир кывар-чаар чүүл чок турар. Мындыг байдалдан уштунарын кажан ирги деп идегеп чоруп-ла турар боор-дур.

Мындыг шаптараазыннар чок боор чүве болза, бистиң ажылдаарывыска элээн-не таарымчалыг апаар.

О. СЮР-ООЛ.

Чадаана СТБ-зиниң автобаазазының колонна начальниги.

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында өшкү кадарчызы, РСФСР-ниң алдарлыг малчыны, Күш-ажылдың Кызыл Туг болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнерниң эдилекчизи Күжугет Хууракована Херелмаа бо хүннерде малчыннарның чарыжының мурнуу одуруунда.

Бо малчын өөнүң ээзи Салчак Сандуу-биле хөй чылдарда мал кадарып, чедиишкиннниг ажылдап сурагжааннар. Оларның коданында анкорларның анайлары шупту оңча-менди доругуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизин амыдыралга боттандырарынга шалыпты үлүүн киирип, чүс баш өшкүге онаашттыр чүс анайны менди алырын олар хүлээнгеш, ону бо хүннерде күүседириниң кырында келгеннер.

Хоочун малчыннарга Кызыл-Даг ортумак школазының тоску клазының өөреникчилери дузалажып, саманчылап турарлар. Социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар бо малчыннар өшкүден-не анайны албышаан, бир килограмм ийи чүс грамм дүктү кыргып, сес тонна өлекти белеп ап, чайын 15 тонна сигенни, 10 тонна көк-суланы белеткеп алырын хүлээнгеннер.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы малчын Күжугет Херелмаа саманчы Салчак Орланмаа-биле.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

Апрель 19 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

ЧАДААНА

Ленинчи коммунистиг субботниктиң хүнү чоокшулаан тудум, аңаа белеткел ажылдары улам калбарып турар. Бо чылгы субботниктерниң бир онзагай талазы, ол 2000 чылга чедир чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин бедик чадаже көдүрериниң угланыышкынын тодаргай айыткан СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совет кижилер улам хей-аъттыг, тура-соруктуг ажылдап турар үеде болуп турар.

Бистиң районнуң сеткелге-тудуг участогунуң ажылчыннары ол хүн кылыр ажылын боттарының бүдүрүлге хуралынга дугуржуп чугаалашкан. Ол хүн участоктуң бүгү ажылчыннары Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 116 чыл болган оюнга тураскааткан субботникке чаңгыс кижи дег киржип, эң бүдүрүкчүлүг ажылдаарлар. Ажылчыннар субботник хүнүнде колдуунда боттарының туруштарынга ажылдап хүнзээрлер.

Кошкар-оол Моңгушка удурткан бүдүрүлгениң мурнакчы бригадазы «кызыл суббота» хүнүнде ам тудуп турары ийи аал иштин чурттаар бажыңын доозкаш, комиссияга хүлээдир дээш бедик темпи-биле ажылдап турар. Участоктуң 28 ажылчыны Сүт-Хөлдүң Сүт-Аксы суурда тудуп турары чуртталга бажыңының тудуунга, 15 кижи Чадаана хоорайда ийи аал чурттаар бажыңның чер ажылдарынга, арткыннары хоорай чаагайжылгазынга ажылдаар. Баштайгы санаашкыннар ёзугаар ол хүн ажылчыннар 2400 рубльдиң ажылын бүдүргеш, ону он бешки беш чылдың фондузунче шилчидер.

Д. МОҢГУШ.

ХАНДАГАЙТЫ

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 116 чыл болур оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниин эрттирер дээн москвачыларның эгелээшкинин Өвүр районнуң бүгү ишчилери бир демниг деткээн. Субботник эрттирериниң 9 кижи составтыг район штавы тургустунган. Бүгү албан черлериниң, организацияларның болгаш совхозтарның ажылчыннарының ол хүн кылыр ажылдары тодараттынган. Ниитизи-биле 3451 кижи ажылче үнер. Оон иштинде 698 кижи боттарының ажылдаар черлеринге үлүүн киирер.

Совхозтарның ажылчыннары күш-ажылдың байырлалында 1250 кубометр өттүлээр машты, 870 кубометр тудуг ыяжын белеткээр. Малчыннарга үш чунар-бажыңны тудуп, чеди кыштагның көржеңин хоорар. 22 чолаачы боттарының каманнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдап тургаш, ол хүн 123 тонна чүъкту сөөртүр. Оларның аразында Хандагайтыда М. Маадыр-оол, «Торгалыг» совхозта чолаачылар П. Сат, К. Моңгуш болгаш өске-даа мурнакчылар бар. Оон аңгыда ол хүн 820 метр херимниң сеткелгезин кылыр, чугайлаар.

Районда эң улуг тудуг организациязы — № 6 КМК. Ол организацияның коллективи эң идепкейлиг ажылдап тургаш, 500 кубометр тудуг материалдарын белеткээш, оон 120 кубометрин тудуг объектилеринге сөөртүп чедирерин планнаан. Субботник хүнүнде районнуң ажыл-ишчилери ниитизи-биле 13170 рубльдиң ажылын бүдүрүп, оон 1350-ин беш чылдың фондузунче шилчидер.

М. ДАНЗЫН,

районда субботник штабының начальниктиниң оралакчызы.

ССРЭ-ДЕ ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

Совет чазактың чалалгазы-биле апрель 14-те Швецияның Премьер-министри И. Карлссон кадайы-биле Москвада албанның аян-чоруун кылып келген.

Аэродромга Швецияның чалааның баштыңын болгаш оон кадайын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков кадайы-биле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. В. Талызин, албанның өске-даа кижилери уткаан.

(СЭТА).

БОО-ЧЕПСЕКТИ ЭҢДЕРЕ БҮДҮРЕРИН СОКСАДЫРЫ ДЭЭШ

Москвага парлалга конференцийязы

Апрель 14-те ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Парлалга төвүнге совет болгаш даштыкы журналистерге АКШ-ка ядролуг частыышкынны кылганынга холбаштыр Совет чазактың Медеглелинге тураскааткан парлалга конференциязы боол эрткен. Аңаа ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Г. М. Корниенко, Чепсектиг Күштерниң Төп штавының начальниги, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы С. Ф. Ахромеев, ССРЭ-ниң Атомнуг энергия ажыглаар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы А. М. Петросьянц олар киришкен.

Парлалга конференциязын ажыдарда кылган медеглелде чугаалааны болза: улам улгадып турар дайын айыылын соксадырындан, кижи төрелгетенни ядролуг кыжаныышкындан чайладырындан чугула болгаш харысалгалыг сорулга амгы үеде чок дээрзин совет удуртулга барымдаалап көрүп турар.

Совет Эвилели делегей болуушкуннарының хөгжүлдезинге эки талаже боттуг эргилиишкинни чедип алырынга шиитпирлиг болбушаан, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыры болгаш ону космосче үндүрбези дээш, бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг болгаш массалыг узуткаашкынның өске-даа чепсектерин шуут узуткаары дээш демиселди келир чылдарда бодунуң даштыкы политиказының кол угланыышкыны кылдыр алган.

Ядролуг чепсегленииишкинниң узуткаарының эге үндезини болза ол чепсектиң шенелделерин шуут хоруурундан эгелээри эң-не ажыктыг болгаш эң-не белен аргазы болур дээрзин угаан-сарыылдыг болгаш ат-алдарлыг специалистерниң түңнелдери чугаалап турар. Оон соонда чепсегленииишкинде турар ядролуг системалар улам сайзыраттынмас болгаш чаа мындыг чепсектерни тургузары херек кырынга болдунмас болур ийик.

Мындыг хоруушкунну сагыырынга шыңгыы контрольду тургускаш, шуут хоруурунуң дугайында айтырыгны кайы-даа талага ажыктыг кылдыр, кымның-даа айыыл чок чоруунга хора чедирбейн, чедип алырының боттуг бүгү аргалары бөгүн бар болуп турар. Чүгле политиктиг күзел-соруу херек.

Совет Эвилели чаагай үлегер-чижекти көргүзери болгаш ядролуг чепсегленииишкинниң дужурерииниң херээнге эргежок чугула идиг кылырын удуртуужа болдурган, эрткен чылдың августа дидим базымны кылып, ядролуг бүгү чазылдырыышкыннарга чаңгыс талалыг мораторийни киирген болгай. Ону кылырда, ол чогуур программаны күүседирин соксадыр, чамдык чергези-биле шериг болгаш экономиктиг каража-чарыгдалдарга таваржыр ужурлуг болган.

1985 чылдың төнчүзүнге чедир бистиң баштайгы чарлаан мораторийивис ийи удаа узаттынган. Совет Эвилелиниң узадыышкын кылыр бүрүзүнде-ле, чаңгыс талалыг мораторий төнчү чок боор шыдавас, оон оон ыңай узаттынмас кызыгаары бар дээрзин ак сеткилдиг-биле сагындырып турган. Ындыг кызыгаар бистиң чуртувустуң, бистиң эвилелчилеривистиң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктары-биле тодараттынып турар.

АКШ-тың удуртулгазы харысалгалыг шылгалданы тудуп шыдавайн, дорт утказы-биле алырга, ядролуг чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырының эң таарымчалыг аргазын бээн Невадага апрель 10-да чаза тепсинип боол турар-дыр. Мындыг байдалдарда кандыг-даа ядролуг чазылдырыышкыннарны кылырын болдурбас деп чаңгыс талалыг чурум-биле бодунга алган турган хүлээлгезинден боду хостуг дээрзиниң дугайында ССРЭ, чазааның медеглелин хенертен алдынган шиитпир кылдыр кымның-даа бодун бербези билдингир.

Бир эвес АКШ мындыг мораторийни тургузарынга белен болур болза, Совет Эвилели бүгү-ле ядролуг шенелделерге кандыг-даа үеде мораторийни база катап тургузарынга белен дээрзин онзалап демдеглээн. Аңаа база-ла Вашингтонуң харыылаары арткан.

Ядролуг шенелделерин шуут хоруур талазы-биле чугаалажыышкыннарны соңгаарадыышкын чокка эгелээр дугайында бистиң саналывыс АКШ-тың чазааның столунуң кырында мурнундагы хевээр чыдыышаан. ССРЭ мындыг чугаалажыышкыннарның кандыг-даа — ийи талалыг, үш талалыг, дөрт-даа талалыг болза, чүгле ук херек дугуржулганы чедип алыр арганы бээр-ле болза, кандыг-даа хевиринге шуут белен.

Бистиң ханызы-биле бүзүрел көрүп турарывыс-биле алырга, сөөлгү болуушкуннарга холбаштыр ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруурунуң айтырыглары чүгле хуу айтырыглардан уштунмайн турар эвес, харын улам-на чидигленип турар, ынчангаш Совет Эвилели бодунуң талазындан ону үзе шиитпирлээрин кошкаш дивес күш-биле чедип алыр сорулгалыг.

Журналистерниң хөй санныг айтырыгларынга харыылар бердинген.

(СЭТА).

ХОЖУДАП ТУРАРЛАР АМ-ДАА БАР

(Республиканың үлетпүрү бирги кварталда)

Бирги кварталдың түңнелдери чүнү көргүзүп турарыл? СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылды эде тургузар, шиитпирлиг өскерилгелерни чедип алыр дээш чер-черде ажыл калбарган, ооң ачызында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң кол кезии планныг даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседип турар. Бирги кварталда продукция сайгарарының планын республиканың үлетпүрү 105,9 хуу күүсеткеп, 2 миллион рубльдуң продукциязын пландан ажыр сайгарган. Бо талазы-биле планныг даалгаларын Кызыл хоорай болгаш районнар шуптузу күүсеткен. Продукция бүдүрериниң бирги кварталдың планы 104,5 хуу күүсеттинген, эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге бо көргүзүг 3,8 хуу өскен.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери хөмүр-даш казып тывар, электроэнергия, шой, соңга болгаш эжик блоктары, тудуг чугайы, эптээр демир-бетон, сорттуг даг-дугу, дилиг материалдары, хөм идик, мебель, колбаса кылыглары, мал саржаа, чалаң сүт продуктулары, далган, комбикормнар бүдүрериниң планныг даалгаларын ажыр база чедир күүсеткен.

Бо чылын бирги кварталында 12,7 миллион рубльдиң чоннуң херечлел барааннарын бүдүрген. Бо талазы-биле план 103,2 хуу күүсеттинген.

Ажыл-агый чорудулгазының чаа байдалдарынче бо чылдың эгезинден 19 бүдүрүлгени шилчиткен. Ол бүдүрүлгелер продукция сайгарарының квартал планын күүсетсе-даа, продукция бүдүрерин эрткен чылдың деңнелинден кудулаткан. Пиво заводу, алгы заводу, Тураның хлеб заводу продукция сайгарарының планын күүсетпээн. Ажыл-агый чорудулгазының чаа байдалдарынче шилчиткен бүдүрүлгелер ниити көргүзүглерден дора түңнелдиг болганын айтыры чугула. Олар боттарынга берген эргелерин, чогаадыкчы аргаларын чедир ажыглавайн турарының херечизи ол.

Бүдүрүлгениң кол көргүзүглериниң бирээзи болур күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы ниитизи-биле үлетпүрде 103 хуу күүсеттинген, эрткен чылдыындан база бедик. Ниитизи-биле эки түңнелдерни «Тыва даг-дугу» комбинаттың, Тываның электри четкилериниң, «Тыва кобальт» комбинаттың, «Шагонартяжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының, Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерствозунуң коллективтери чедип алган. Бирги кварталдың ажылының түңнелинден алгаш көөрге, бүдүрүлгелер ажылын эрткен чылдың ол үезинден элээн экижиткен: продукция сайгарарының планын күүсетпээн бүдүрүлгелер дыка эвээжээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсетпээн бүдүрүлгелерниң саны ийи катап кызырылган.

Ооң-биле кады оларга доктааткан күрүне планнарын болгаш боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүсетпейн турар бүдүрүлгелер ам-даа бар. Продукция сайгарарының планын 4 бүдүрүлге күүсетпээн: пиво заводу, алгы заводу, Тураның хлеб заводу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның заводтары-дыр. Олар 391 муң рубльдиң продукциязын чедир сайгарбаан.

1,5 миллион туйбу, 7 муң кубометр керамзит, 11 муң ожеш кидис идик, 16 муң рубльдиң дааранылга кылыглары, 9,3 муң рубльдиң культура-амыдырал барааннары, 162 тонна эът, 98 тонна хлеб болгаш булочка кылыглары, 42 муң дал эзиртпес суксуннар чедир бердинмээн.

Чамдык бүдүрүлгелер ниити хемчээлди сүргеш, продукцияның кол хевирлериниң бүдүрериниң планын күүсетпээнин керээлер ёзугаар продукция бээриниң планын күүсетпезинге чедирген. Бо талазы-биле план 98 хуу болган, керээлиг хүлээлгелер ёзугаар 528 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 7 бүдүрүлге күүсетпээн, ооң хараазы-биле 330 муң рубльдиң продукциязын улус ажыл-агыйы албаан.

Дыка хөй бүдүрүлгелер продукция бүдүрериниң немей өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, чаа дериг-херекселдерни ажыглап киирериниң күжели-биле чедип ап турар-даа болза, бо чугула факторларны чедир ажыглавайн келген бүдүрүлгелер база бар. Чижээ, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Кызылдың болгаш Тураның мяш ажыл-агыйлары бараанныг продукцияның бүгү немей өзүлдезин ажылдап турарларның санын өстүрериниң күжели-биле чедип алган. Өзүлдеге ажыктыг бүгү курлавырларны ажыглаарының ажыл-агый чорудулгазын сайзырангайжыдарының сорулгалары салдынган турда, бо чорук черле таарымча чок чүүл болур. Ниитизи-биле республикада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң темпилери ажыл төлевириниң айда ортумак хемчээлиниң өзүлдезинден куду боол арткан. Бо дээрге бистиң дыка хөй удуртукчуларывыстың үениң негелдезинге чедир ам-даа эде тургустунмаанын, ажыл-агый чорудулгазынга тывыыгыр, чогаадыкчы хамаарылганы илеретпейн турарының херечизи эвес бе? Даразында, оон ыңай ынчаар ажылдаар болза, таарыжыр бе? Бо дугайын боданып, хемчеглерни алыры чугула.

Допчулалды республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

СУГГАТЧЫЛАР ХОВУ-ШӨЛДЕРДЕ

«Шекпээр» совхозта 17 кижи составтыг суггатчы звено чаа дужут дээш ажылдап эгелээн. Ону Доңдуп Ооржак удуртуп турар. Бо чылын суггатчылар кукуруза тарыыр 400 гектар, көк сулага — 120 гектар, капустага болгаш согунага 5 гектар черлерни суггарар. Звено амгы үеде Сүт-Кажааның, Көөп-Кежигинниң, Кызыл-Хадының, Хову-Аксының буталарының дестерин, уннарын аштап, суг үндүрериинге белен кылдыр доштарын чайладып турар.

«Барлык» совхозта районнуң «Суггат» каттыжыышкынының хоочун суггатчылары Михаил Хомушку, Шыдыраа Хомушку, Очур-оол Хомушку оларның удурткан 5-5 кижилиг суггатчы звенолары ажылдап эгелээн. Совхозтуң суггарылга системазының кол дезуунден суг ну үндүрген, хөй чылдыг сигенн шөлдериниң суггадын эгелээн.

Ч. СААЯ.

Барыын-Хемчик район.

КОНТРОЛЬДУҢ ДЕМНИИ, ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдери болгаш съездиниң хүлээп алган шиитпирлерин күүседир дээш контрольду боттандырарынга Тыва АССР-ниң улусчу контроль органнарының сорулгаларының дугайында» айтырыгны эрткен субботада Кызылга болган республиканың улусчу контролёрлар активиниң хуралынга чугаалашкан.

Аңаа илеткелчи — республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шырап болгаш санал бергеннер: Таңды, Каа-Хем районнарның улусчу контроль комитеттериниң даргалары В. П. Иванов, К. С. Очур-оол, Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» совхозунда улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы А. Т. Бадыргы, Эрзин, Бий-Хем районнарның болгаш республиканың улусчу контроль комитеттериниң кежигүннери Л. С. Сухорослов, Ш. К. Илам, В. Л. Маслов, Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар хомудалдар болгаш билдиришкиннер бюрозунуң эргелекчизи М. Ф. Бобылев олар партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улусчу контроль ажылын чаа ёзу-биле эде тургузар, ооң ситкин болгаш методтарын сайзырангайжыдар талазы-биле ам-даа хейиу кылыры негеттинип турарын демдеглээн.

Бо хүннерде республикада 10 муң хире улусчу контролёрлар ажылдап, партия организацияларының идепкейлиг дузалакчылары болуп турар.

Боттарының мурнунда сорулгаларны чединишкинниг күүседир дээш съездиниң айтыышкыннарынга дүүштүр идепкейни улам бедидери, күш-ажылчы коллективтерге улам калбаа-биле даянып, контрольдаар органнарның ажыл-чорудулгазын таарыштырып башкарары, контрольдуң хейге кескү, билдингир болурун хандырары чугула чорук-тур болур.

Кол күжениишкинниң мөөнүнге чогуур айтырыгларны бирээзи — камналга болгаш хумагалыг чорук, материалдыг болгаш акша-хөреңги курлавырларын топ ажыглаары болуп турар. Чамдык бүдүрүлгелерде, организацияларда, совхозтарда күрүнениң планныг онаалдаларын күүсетпес, тудугнуң нормативтиг хуусаазын сагывас, ажылга үрей кылыышкыннар кылыр, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктарның барын хуралдың киржикчилери чугаалап турганнар.

Улусчу контрольдуң хөй бөлүктери болгаш постулары боттарының ажылын идепкейжидип, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаарынче, ажыл-агыйжы эвес база албан-дужаалын шын эвес ажыглаар чоруктарны болдурбазынче углаан ажылды капчаар чоруутп турарының чамдык эки чижектерин актив хуралынга демдеглээн.

Чижээ, Кызылдың эът комбинадында Н. М. Ульянова даргалаан улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери шупту доктаамал даалгалыг ажылдап, оларның кижи бүрүзү чыл бүрүде дөрт-беш хынаашкыннарга киржип, боттары бүдүрүлгениң мурнакчылары болуп турарлар. Эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги кварталында олар он чеди хыналданы кылган. Ооң түңнелдерин бөлүктүң хуралдарынга чугаалажып, администрацияга дыңнадып, четпестерни болдурган кижилерниң дыңнадыгларын ап, хөй-нитти организацияларына болгаш эш хуузунуң суду-биле харылзаалыг ажылдап турар.

Ол ышкаш Тываның автосеткелге заводунда, Кызылдың № 3 АТБ-зинде, «Тува-автотранс» каттыжыышкынында, «Сукпак», «Алдан-Маадыр» совхозтарда, Бай-Хаак кожээ Советте, өске-даа коллективтерде улусчу контроль бөлүктери идепкейлиг ажылдап, активке даянып, контрольдуң хейге кескү болурун чедир ап турарлар.

Ынчалза-даа республикада чамдык комитеттерниң, бөлүктерниң болгаш постуларның ажылы ам-даа кошкак, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзаазы чавыс дээрзин хуралга демдеглээн.

Хуралга республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар олурушкан болгаш чүве чугаалаан.

Партияның съездизиниң тодарадканы кол сорулгаларны боттандырарынга улусчу контролёрлар улуг күш, партия, совет органнарының идепкейлиг дузалакчылары болуп турарын ол демдеглээн. Ажылда четпестерни үениң негелдезинге дүүштүр шугумчулекчи ёзу-биле көөр, боттары хууда үлегерлиг, четпестерге эттеп чок болур, ону баш удур тайладырынга үлүүн киирер, ынчангаш чер-чер Советтерниң хөй санныг депутаттары-биле бир демниг ажылдаар ужурлуг.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков база хуралга олурушкан.

Улусчу контролёрларның мурнунда сорулгаларны шиитпирлээринге оларның ажылының дээштиин бедидеринче угланган план-хемчеглерни хуралга хүлээп алган.

В. МААДЫР.

Совет Эвилелиниң ажылчы чону! Экономиктиг немелде өзүлдениң бүгү курлавырларын ажыглалче киирээлинер! Бедик шынар, эң шыңгыы камналга, быжыг сагылга-чурум — бурунгаар эң дүрген шимчээшкинниң үндезини!

(1986 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

АРГА-ХЕВИРЛЕРНИ ДИЛЕП...

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, социалистиг чарышты организастаарын сайзырангайжыдарының, ооң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тиилекчилерин шаңнап-мактаарының практиказының дугайында партия ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле Тес-Хем районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының Самагалдайда септелге бүдүрүлгезиниң партия организациязы чамдык ажылдарны кылып турар.

Съездиниң салган сорулгаларынга дүүштүр бүдүрүлгениң бүгү участоктарынга ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин ап эгелээн. Ону чедиишкиниг боттандырары-биле съездиниң шиитпирлерин ажыл-ишчилерге тайылбырлап, партия база экономиктиг өөредилгениң школаларында өөренип турар. Ооң түңнелинде ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, албан-хаакчыларның даандырган ажыл-херээнге харысалгазы бедээн. Планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш чарыш калбарып турар. Чарышта бүдүрүлгениң цехтериниң, бригадаларының ажыл-ишчилери шупту хаара туттунган. Олар 1986 чылдың социалистиг хүлээлгелерин алган, ону көргүзүг самбыраларында аскан. Ооң түңнелин ай, квартал санында үндүрерин доктааткан. Чарыштың негелделеринде чүгле планнарны күүседирин айыткан эвес, бүдүрүлге күчүлерин ажыктыг, эртем-техниканың чедиишкиннерин ажыглаарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин, септелгениң шынарын экижидерин, ажылчыннарның мергежилин бедидерин чугулалап көрген. Партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур, ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш септекчилерниң шалыпчы ажылдап турарындан бирги кварталдың планын күүсеткен. Автопарктан Василий Натпит-оолдуң удурткан чолаачылар, септелге мастерскаязындан автомобиль моторлары септээр Биче-оол Баа-Хөөнүң, трактор моторлары септээр Юрий Шараваның бригадалары, септелге мастерскаязы чарышка бирги черни ээлээш, вымпелдер, тураскаалдыг белектер-биле шаңнаткан. Коллективтиң Күш-ажылчы алдар тугун машина-трактор мастерскаязының техниктиг ажаалда станциязының чедиишкиннеринге тураскаадып көдүрген.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин, планныг онаалдаларның болгаш хүлээлгелериниң күүсеттинип турарын коллективтиң кежигүннериниң хуралдарынга дыңнадып, көргүзүг самбыраларынга, хана солуннарга бижиирин практикалап турар. Чарыштың түңнелин хуралдарга чугаалашкаш, чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерин, чедир кылдынмаан чүүлдерин айтыр, күш-ажылчы маргылдааның организациязында четпестерин тодарадыр, ону эдип алырда чүнү кылырын сүмележип, дугуружуп алыр. Хожудап турарларның өру тыртары-биле оларның хожудаашкыннарының чылдагаанын илередир, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглерин ап турар.

Чарыштың киржикчилерин, ооң тиилекчилерин шаңнап-мактаарынга моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзериниң ажыктыын, мобилизакчы болгаш кижизидикчи утка-шынарын бедидери эргежок болуп турар, ону барымдаалааш, бригадаларга, цехтерге, кижилерге тыпсыр шаңналдарны хөй янзы болдурган бис. Бо чылын чарыштың тиилекчилеринге дыштаныр базыңнарже, курорттарже баар путёвкаларны бээрин көрдүнген. Социалистиг чарыштың аажок улуг рольдуун СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинге чугулалап айыткан. Чарыштың ажылдың шынарын бедидеринче, камналга болгаш хумагалыг чорук — коллектив бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге көрдүнген сорулгаларны чедип алырынче угландырган турарын съездиге чугулалап демдеглээн. Ынчангаш ол айтыышкынны боттандырары-биле чарышты организастаарының, ооң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тиилекчилерин шаңнап-мактаарының хемчеглерин сайзырангайжыдар чаа арга-хевирлерин дилеп тывар дээш партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларын доктаамал ажылдап турар.

Коллективте күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруунда коммунистер чорун орар, олар чүгле эки ажылдап, амыдыралга, хөй-нийтиниң херээнге үлегер-чижээн көргүзүп турар эвес, чарышты организастаарынга, дээштиин бедидеринге, ону сайзырангайжыдарынга боттарының салыышкынын база киирип келген. Оларга коммунистер Ооп Кунчуй, Леонид Ооп, Данил Бюрбо, Василий Натпит-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чарышты дээштиг организастап, ону улам сайзырангайжыдып турган, 1986 чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш коллектив кежигүннери ажылдап турарлар.

М. ТИРЧИН,
партия эге организациязының секретарының оралакчызы.

Чарыш ХРОНИКАЗЫ

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТКЕН

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйлары, тудуг организациялары, бүдүрүлгелери арасында планныг даалгаларны күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан. Күш-ажылчы коллектив бүрүзү боттарының ажыл-чорудулгазын чаа негелделерге дүүштүр эде тургузар хемчеглерин ап чорудуп турар.

Шак ындыг янзылыг бир демниг организастыг ажылдарның түңнелинде он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталының түңнелдери багай эвес көргүзүглерлиг болган.

Районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге бирги кварталда 200 тонна эът садар планын 222.5 тонна кылдыр, азы 111.3 хуу, 130 тонна сүт садарын 145.2 тонна кылдыр, азы 113 хуу күүсеткен. «Мурнакчы», «Бай-Тал» болгаш «Кара-Хөл» совхозтар планныг даалгаларын чедиишкинниг күүсеткеннер.

Район төвүнүң бүдүрүлге коллективтери база эки ажылдаан. Бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогу бирги кварталда 92,2 муң рубль түңге тудуг-монтаж ажылдары кылыр планын 131.3 муң рубль чедирип, азы 142 хуу күүсеткен. Чуртталга-коммунал ажыл-агыйы, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели планнарын түс-түзүнда 112.8 болгаш 128 хуу чедиргеннер. Ол ышкаш районнуң одалга хандырылга конторазы, кино четкизи, харылзаа белдириниң коллективтери квартал планнарын база ажыр күүсеткеннер.

Район төвүнүң бүдүрүлге коллективтери база эки ажылдаан. Бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогу бирги кварталда 92.2 муң рубль түңге тудуг-монтаж ажылдары кылыр планын 131.3 муң рубль чедирип, азы 142 хуу күүсеткен. Чурттал-га-коммунал ажыл-агыйы, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели планнарын түс-түзүнда 112.8 болгаш 129 хуу чедиргеннер. Ол ышкаш районнуң одалга хандырылга конторазы, кино четкизи, харылзаа белдириниң коллективтери квартал планнарын база ажыр күүсеткеннер.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзү улам бүдүрүкчүлүг, бар күштерин бериичелиг ажылдап ажылдаар сорулганы салганнар.

Б. БАРБА.

ИДЕПКЕЙЛИГ ЧАРЫШТЫҢ АЧЫЗЫ

Партияның XXVII съездизиниң материалдарында айыткан өндүр улуг сорулгаларны амыдыралга боттандырар база он ийиги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш, Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң ажыл-ишчилериниң арасында социалистиг чарышты улам калбарткан.

Көдээ ажыл-агыйда ам эң не барык үе-чада — мал кыштаглаашкынының доозары, тарылгага кызымчалыг белеткенири. Олар канчаар доостур болдур, оортан чүгле чылдың бирги чартыының эвес, харын бүдүн чылдың түңнелдери хамааржыр дээрзин СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев Тольятти хоорайның ажылчы чону-биле ужуражылгазынга онзалап айыткан болгай. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садарының талазы-биле күш-ажылчы чарышты бирги кварталда улам күштелдирген. Ооң түңнелинде совхоз бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын 100 хуу, эът садарының планын база 100 хуу күүсеткен. Ол ышкаш төрүүр чүс хойдан совхоз ниитизи-биле 85 хураганы камгалап алган.

Совхозтуң хойжу дөрт бригадазының арасынга малдың чаш төлүн онча-менди камгалап алырының талазы-биле чарышка хойжу бүтүдели эрестиг киришкен. Десвец салбырында № 1 хойжу бригада эрткен беш чылда төрүүр чүс хойга онаалтыр 92 хураганы камгалап алган. Ооң чедиишкиннеринде бригадир Шалык Көк-оолдуң, мал эмчизи Софья Доржунуң киирген улуг, организакчы чоруу бар дээрзин билдинмир. Чаа чүүлдерин мал ажылынга нептередирин, камналгалыг, шынарлыг ажылдаарын, социалистиг чарыштың организакчы чоруун чедип алырын бригада болуунуң амыдыралчы чугула сорулгазы кылдыр салып турар. Ынчангаш бо чылын хойдан чаш төлдү камгалап алыр талазы-биле эрткен чылдардан эки көргүзүглүг болурунга идегел улуг.

Ол-ла салбырның № 2 хойжу бригадазы социалистиг чарышка ийиги черни бүзүрелдиг-биле чедип алган. Төрүүр чүс хойга онаалтыр 87 хураганы бригада камгалап алган болгаш арткан төрүүр хойлардан малдың чаш төлүн онча-менди өстүрүп ап турары мактаачыг. Малчыннарның кыска белеткенни баш бурунгаар эки чорутканындан, оларның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургусканындан, чарышты чогуур үезинде түңнеп турганындан бригада эки көргүзүглүг болган. Бо ажылга организакчы болгаш идепкейлиг чоруун бригадир Натпир-оол Болар-оол көргүскенин демдеглээр апаар.

Ол ышкаш Ак-Чыраа салбырында Григорий Бадыраа удурткан № 4 хойжу бригада база эки көргүзүглерлиг болган. Ылангыя соолгу чылдарда бригадада мал эмчизи Вячеслав Санчаттың ажылынга бердингеп, кызымаккай, туруштуг, кижилерден негелделиг чоруунга малчыннар чоргаарланыр. Ол О. Шынаа көдээ Совединиң депутады хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип келген. Совхозтуң бо хүннерде төрээн 8657 хоошуң хураганнары шупту онча-менди.

Социалистиг чарышты шын организастап, ооң материалдыг болгаш моральдыг деткимчезин доктаамал ажыглап келгенинден совхоз эрткен чылын 92 муң рубль орулгалыг болган. Бот-орулга-чар ы л г а-б и л е ажылдап эгелээнининң бир түңнели ол. Ниитизи-биле совхозта чарыштың тиилекчилери, мурнакчылары аңгы-аңгы мергежилдиң 86 кижи бар. Төрүүр хойлуг 23 малчын бедиткен социалистиг хүлээлгезин күүсеткен болгаш төрүүр чүс хойга онаалтыр 86—100 чедир чаш төлдү камгалап алган. Ылангыя, аныяк хойжулар Бады Чииниг, Александр Сумбаа, Мөңге Эрелчин, Ойдуп Маадыр-оол, хоочуннар Василий Аракчаа, Чечек-оол Тумат, Седен Ойдуп-оол, Балчыр Борбак-оол, Чамзырай Дамба-оол, Шалык Бурук-Чыргал чүс хойга онаалтыр 90—100 хураганы онча-менди камгалап алгаш, чарыштың мурнуку одуруунче үнгеннер.

Амгы үеде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, он ийиги беш чылдың планныг онаалдаларын дүргедээшкиниң, эде тургузуушкунунуң бурунгаар дериштелезиниң ачызы-биле тура-соруктуг күүседир дээш совхозтуң малчыннары күженгишкини-биле ажылдап турарлар.

С. АРТЫНА,
О. Шынаа көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Часкы тарылгага белеткелди «Шамбалыгның» тараажылары бо хүннерде доозуп турар. Тараа шаңында үрезиннерин арыглаарын доозупкан. Муң ажыг тонна үрезинни шөлдерге чаштырары-биле хораннаан. Үрезин арыглаарынга болгаш хораннаарынга үзэрби ажыг ажылчын идепкейлиг киришкен. «Шамбалыг» совхозтуң төп тараа шаңының ажылчыннары часкы тарылгага белеткелдерге идепкейлиг киришкен, чарыштың мурнуу одуруунда болганнар.

ЧУРУКТА: тараа үрезинин арыглаарынга база хораннаарынга мурнакчы ажылчыннардан Зоя Алдын-Херел, Светлана Ооржак, Херел Ондар, Юрий Серээ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХӨНДЕРГЕЙЖИЛЕРНИҢ ЧАРЫЖЫ

«Хөндергей» совхозтуң ажыл-ишчилери бирги кварталда күрүнеге эът садар планын 118 хуу, сүттүүн—120 хуу күүсеткен.

Чөөкта чаа эрткен малчыннар хүнүнде чарыштың түңнелин үндүрген, малчыннарга эмчи дузазын чедирип, солун концерттиг-даа бараалгаткан.

Бирги кварталдың түңнели-биле «культурлуг өг-бүле дээш» чарышка тиилекчи болган өг-бүлелерни демдеглээн. Совхозтуң аныяк малчыннары С. Т. Ондар, Р. Т. Сарыглар олар «культурлуг өг-бүле» деп чарышка тиилекчи болганнар.

Мооң мурнунда чылдарда көргүзүү кудуу турган малчын Чылбак-оол Монгуш кызымак ажылдаанының түңнелинде 100 хойдан 85 хураганы алган.

Совхозтуң коммунистерин малчыннарга быжыглаан. Олар коданнарга чедип, лекция, беседаларны номчуп, ажыл-иштиң байдалын хайгаарап, деткимче-дузаны өй-шаанда чедирип турар. Малдың өлүп хораары эээжээн, демниг иштиң ачызында байдал экижип турары ол.

Апрель 19-та коммунистиг субботник хүнүнде малчыннарның кыштагларынга, чазаглаарынга ажыл хайныышкынныг болур. Кажааларны септеп, иштин коптарар, девискээрин аштап, арыглаарынга малчыннар боттары, шефчилер идепкейлиг киржир. 7 малчынга серинни тудуп бээр. Агитквар-тиралар огородту долгандыр кажаалаар, контора коллективи төп шаңны серилеп, иштин арыглап аштаар.

Ооң-биле чергелештир часкы хову ажылдарынга белеткел уламчылап турар. Хову турлагларында септелгени, үрезин хораннаарын шалыпкын чорударны дээш чарып калбарган. Шаң ажылчыны Сес-Сюрюн Монгуш кызымак ажылдап, хүн нормазын 150—200 хуу күүседип турар.

Тракторлар, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинде трактористер район Совединиң депутады К. Ч. Монгуш, Д. С. Сат эки ажылдап келген.

П. КУУЛАР,
«Хөндергей» совхозта партком секретары.
Чөөн-Хемчик район.

БОТ-ХАРЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозта 11 кодан хой бар, оларның 7-зи төрүүр хой коданы. Ол ажыл-агый мооң мурнунда чылдарда төрүүр чүс хойга онаалтыр 50 ажыг-ла хураганы ап келген. Ооң чылдагааны болза, чамдык малчыннарның болгаш тускай эртемниглерниң ажылга ээ-харысалга чогунда, четпестерин эдериниң талазы-биле тодаргай хемчеглерин албайн келгенинде.

Совхозтуң малчыннары СЭКП Төп Комитединиң апрель (1985 чыл) Пленумунуң болгаш партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин бүгү тала-биле чүүлдүгзүнүн хүлээп алгаш, кол кичээнгейни үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузуушкунну кылырынче, бот-харысалганы бедидеринче угландырган.

Олар он ийиги беш чылдың баштайгы чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр 82 хураган алыр сорулгалыг. Алган сөзүн ажыл-херек-биле карыштазының бүгү барымдаазы бар. Чүге дизе, ол ажыл-агыйда хой оолдаашкыны организастыг байдалга эрткен. Ооң түңнелинде совхоз чүс хойга онаалтыр хураган алыр планын күүседип алган. Ынчалза-даа түңнел үндүрер үе ырак. Ам кол сорулга — малдың чаш төлүн чаңгыс баш-даа хоратпазы болур.

Совхозтуң мурнакчы хойжулары Кара-кыс Кечил-оол, Маркел Түлүш, Кан-оол Чадамба төрүүр чүс хойга онаалтыр 90-дан 106 чедир хураганны доруктуруп, малчыннар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорул турарлар.

Хойжуларның чаа беш чылда ол баштайгы чедиишкиннериниң үндезинин кыштаглаашкынга ыяк белеткелинде, ону организастыг байдалга эрттирип турарында болур. Шынап-ла, мооң мурнунда чылдарга бодаарга, ында байдал черле эки. Мал чеми четчир, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Мал ажылының тускай эртемниглери боттарынга-даа, кадарчыларга-даа негелдезин шыңгыыраткан. Маңаа бадыткал кылдыр мал эмчизи Т. Т. Нурзат-оолдуң дугайын чугаалап болур. Ооң даанган ажылынга кызымаан, өскелерден негеп билирин малчыннар мактаар. Ол хүнүс-даа амыр-дыжын бодавайн, коданнар кезип, мал аарыгларынга удур профилактиктиг ажылдарны доктаамал чорудуп келген. Ооң түңнелинде кыш эгезинден бээр чаңгыс-даа хой аарып өлбээн. Бо дээрге, мал эмчизи Т. Т. Нурзат-оолдуң үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап, бот-харысалгазын бедиткениниң херечизи-дир.

Хой ажылында чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир бар четпестерин айтыры чугула. Бо кыжын 230 хой төл бербээн. Специалистер оларны кызыраан деп санааннар. Эрткен үш ай дургузунда ниитизи-биле 108 хураган өлген. Олар колдуу-ла чамдык малчыннарның ажылга ээ-харысалга чогундан хораан. Чижээлээрге, Валерий Белекпенниң коданындан 44 хураган өлген. Оларны лабораторияга шинчилеп көөрге, аштап өлген болган. Шак ындыг ажылга харысалга чок, малчыннардан шыңгыы негелдени кылып, өлгени хурагаңнарның өртээн төлеткен. Ооң даашкын үезинде 43 хой ара салган. Ол база-ла чамдык малчыннарның серемчилел, харысалга чогундан болган. Чижээлээрге, совхозтуң дуржулгалыг хойжуларының бирээзи Кан-оол Чадамба кыжын соок дээш хой кажаазының улуг хаалгазын дүй каккаш, казапчазы бедик, тар эжик кылып алган турган. Хойлар кажаадан үнерде тар эжикке базышлажып, бедик казапчага артылып турган, кемдээн болган. Чамдык кадарчылар сүт кудар онгачаларын хожуп аштаваанындан боос хойлар анаа тайып ушкаш, кемдеп турган. Хойнуң ара салыр чоруу шын эвес чемгерилгеден база болган. Чамдык кадарчылар хойга суланы дүъште азы кежээ бээр турган, ону сагывайн, эртен мал аш турда бээрге, боос хойлар чемге харамдыгып, баскылажып, иткилешкенининң соонда, кемдээшкиннер болган. Бо бүгүнү малчын бүрүзү эки билир. Ынчалза-даа серемчилел, харысалганы кошкатканының түңнелинде хөй мал хорап турар.

Совхозтуң хойжулары бо частырыгларны катаптавас дээш бот-харысалганы улам бедидер ужурлуг.

Т. СИРИН.

ШАМБАЛЫГНЫҢ ХОЙЖУЛАРЫ

Мал бажын өстүрери, малдың чаш төлүн камгалап алыры дээш социалистиг чарышта «Шамбалыг» совхозтуң хойжулары идепкейлиг киржип келген. Ажыл-агый ниитизи-биле төрүүр чүс хойдан бо чылын 87 хураганы доруктуруп алган.

Мурнакчы кадарчы Дадар-оол Монгуш чүс хойдан-на 111 хураганы алгаш чарыштың тиилекчизи болган. Ол ышкаш кадарганы коданында төрүүр чүс хойдан-на 103 хураганы доруктурган Байыр Хомушку, Кара-Бызаа Монгуш, 91—100 хураганы камгалап алган кадарчылар Василий Хүндүжүк, Ушаа Дандой олар база чарыштың мурнуку одуруунда чорук турар.

Н. ООРЖАК.

ТУУЙБУ, ООҢ ШЫНАРЫ КАНДЫГЫЛ?

Рейд

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев Тольятти хоорайның ажылчы чону-биле ужуражылгазынга чугаазынга «Продукцияның шынарын бедидеринин айтырыгларын ыы чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр тургузар болдай-дыр мен» база «Шынар—ол дээрге ынаныштыг быжыг болгаш камналгалыг болуру-дур. Ооң ынай, моральдыг талазы-биле база чугула ужур-дузалыг болур» деп демдеглээн.

Бистиң республиканың «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының ажылы, шынар талазы-биле үр үениң дургузунда хожудап келген. Каттыжыышкынның бүдүрүлгелери шынары багай продукцияны берип турары-биле чергелештир, ону бүдүрүп үндүрериниң сайгарарының планнарын күүсетпейн, бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле ажыглавайн албайн турар. Ылангыя, Элегес-Аксының керамзит хана материалдарының заводу бо чылдың бирги кварталының планын чүгле 56.6 хуу күүсеткен. Шынар айтырыы чидиг тургустунуп турарының чылдагааннарын илередир ону шиитпирлээр талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарын илередири-биле Тыва АССР-де курхайгаарал лабораториязының, «Тыва тудуг» трестиниң тудуг лабораториязының болгаш «Шын» солунунуң ажылдакчыларындан тургустунган рейд бригадазы Кызылдың туүйбу заводунга болгаш Кызылдың чамдык тудуг объектилеринге чораан.

Кызылдың туүйбу заводунга рейд бригадазы чеде бээрге белен туүйбу чок, шуптузун дуу херекчилер сөөртүп аппарган болган. Ынчангаш заводка туүйбунуң шынары хыналттынмайн барган. Завод директору Г. Толкачев бисте байдал эрткен чылдаазынга дептээрге, илергей-биле экижээн деп чугаалап, ону бадыткап турар сан-чурагайларны көргүзүп. Заводтуң ажылынга улуг эвес анализин кылды. Заводтуң техниктиг контроль килдизиниң санмеджээни ёзугаар алырга эрткен чылдың бирги кварталында 805.4 муң туүйбу бракталган, азы ол бүдүрген ниити продукцияның 82.2 хуузунга дең. Бо чылын бирги кварталында 353.2 муң туүйбуну сайгарылгаже киирбээн, азы бүдүрген ниити продукцияның 15 хуузу-дур. Брактың хемчээли эрткен чылдың дептээрге 2.5 катап кызырылган. Туүйбунуң ортумак марказы 75.2 турганындан 97.7 чедир өскен. Продукцияның ниити хемчээли эрткен чылдың бирги кварталынга дептээрге, бүдүн чартык катап көвүдээн.

Бо бүгү багай эвес, ынчалза-даа ажылды үндезини-биле экижээн деп чугаалаары эгек. Брактың деңнели болдунарындан (ниити бүдүрген продукцияның 5 хуузу) 10 хуу бедик, бүдүрүлге күчүлери ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар. Төлевилел күчүзүн ёзугаар завод чылда 12 миллион туүйбуну бээр ужурлуг, а план чүгле 8.5 миллионга дең.

— Бо чылды эгелээнивис ышкаш, шак ындыг темп-биле ажылдаар болзувусса, туүйбуну 11 миллион чедир бериир боор бис—деп, Г. Толкачев чугаалаан.

Бо хүннерде Кызылдың туүйбу заводу «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынында эң чүтээр ажылдыг коллектив болуп турар. Эрткен чылдарынга дептээрге, ажылды элээн экижиткенин ол чүнүң ачызы-биле чедип алганын сонуургадывыс.

Организас-техниктиг элээн хемчеглерни ап чоруткан болду. Стандарттарга дүүшпес продукцияның унун турарының кол чылдагааны — туүйбу бүдүрериниң технологтуг чурумунуң сагыттынмайн келгенинде. А ол, бодунуң ээлчээнде, кол технологтуг дериг-херекселдерниң эргижирээнинден болгаш ажылчыннарының харысалга чок чорууннан хамааржыр. Ынчангаш ажылды экижидериниң ийи угланыышкынны тодараттынган: бирээде, ажылды организастаарын экижидер, бижилер-биле ажылдаар, ийиде, дериг-херекселдерниң капитал септелгезин болгаш чаартылгазын чорудар, чаа чүүлдерни шиңгээдип алыр.

Эрткен чылдың октябрьда аварийлыг байдалга турган дээрбектелчек (кольцевая) сууртуң капитал септелгезин, а бо чылдың февральга чедир тоннельдиг курганылга камераларының, вакуумнуг насостарның, вагонеткаларның септелгезин кылган. Чоокку үеде кылыр деп турар чаартылга ажылдары база продукцияның шынарын бедидеринче угланган. Туүйбу хентээр пресс эргижирээнинден технологтуг чорудулга сарыттынмас апарган. Ону солуур бедик бүдүрүкчүлүг чаа пресс заводтуң девискээринде турар. Директор май айда ону тургузар бис деп аазаашкынны кылды. А чүгле мынчага дээр бо талазы-биле ажыл кылдынмайн келгенин билдинмес. Бир эвес, бо прессти тургузар болза, туүйбунуң тигленири барык чок кылдыр эээжээр, а геометрлиг хемчээлдери стандарттарның негелделеринге дүгжүр ийик. Ол чижектиг эде дериглгелерин кылыр деп турарын директор чугаалады. Ам чүгле ажыл-иш-биле ол хемчеглерни боттандырары арткан.

Заводтан чорукташ, рейд бригадазы ийи тудуг объектилеринге чедип, ынаар сөөрткен туүйбунуң шынарын хынаан көрген.

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң бажыңының чанында бедип олурар тудуг — чолаачыларын дыштаныышкынга черин бажыны болду. Ону «Тыва тудуг» трестиниң № 81 тудуг эргелелиниң Н. Купцовка удурткан бригадазы тудуп турар. Тудугжулар чыл эгезинден бээр шынары чаавыс туүйбуну ап турганын, ам соолгу хүннерде келген балык туүйбунуң шынары бичии экижий бергенин чугаалады-лар. Чыый салгымлаан кааш туүйбуларны көөрүвүске, тиглепчек, бузук, кыдыы эмирик туүйбулар хөй дээрзи дораан-на илдеп болду. Ол Элегес-Аксының керамзит хана материалдарының заводунуң продукциязы-дыр. Туүйбуларның геометрлиг хемчээлдери стандарттарның негелделеринге дүүшпейн турарын ол дораан хемчээш көргеш, бузуредивис. Туүйбуларның марказын айытпаан. Ооңда-ла балуктуг салган туүйбуларның ниити марказын айтып турган болза, тудугжуларга эптиг, кана, кандыг туүйбуну салырыл деп ылгаарда белен болур. Туүйбунуң быжыын база хынап көрген. 75 болгаш 100 деп маркаларга бо удаада сөөрткен балык туүйбулар муң-не дүгжүп турар болду.

Рейд бригадазының дараазында барган объектизи — № 14 школаның чоогунда геологтар бажыңының тудуу. «Кызыл тудуг» эргелелдиң В. Дубининага болгаш С. Севекпитке удурткан тудугжу бригадалары ында ажылдап турар. Бо объектиде байдал баштайгызындаазындаа улуг ылгал чок.

— Чыл эгезинде кээп турган туүйбулар-биле ажылдаары берге-ле турган. Ийи чарып аар дээш кагарга, тос башка буступ кээп дужер, сактырга, туүйбу эвес, шил ышкаш. Ам бичии чүтээртеп тур — деп, бригадир В. Дубинина чугаалады.

Кызылдың туүйбу заводунуң коллективиниң туүйбунуң шынарын экижидер талазы-биле кылыр ужурлуг ажылы ам-даа хөй дээрзин бо объектиде көрүп болур. Эрттир өрттенген, кыры дески эвес туүйбулар хөй, шак ындыг туүйбуларны салырда хоюдтуп чарыгдалы көвүдээр. Цемент чедишпейн баарының бир кол чылдагааны мында. Кызылдың туүйбу заводунуң продукциязын база-ла маркаларын демдеглевейн үндүрүп турар.

«Продукцияның шынарын экижитпейн тургаш, продукцияның сан талазы-биле айтырыгларын шиитпирлеп шыдавас бис» деп, М. С. Горбачев Тольятти хоорайның ажылчы чону-биле ужуражылгазынга чугаазынга тодаргай демдеглээн болгай. «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының план күүсетпейн турарының кол-ла чылдагааны — шынарның аскан турарында. Ооң ужуруундан чидириглер улуг. «Тыва тудуг» трестиниң тудуг лабораториязы бо чылдың бирги кварталында каттыжыышкынның берген продукциязының 46 муң рубль түңнүүн бракталп, 68 муң рубль түңнүг туүйбуну браактаваза-даа, негелделерге дүүшпейн турар деп көргеш, нарын эвес ажылдарга ажыглаан.

«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының удуртулгазы шынар айтырыынче эң чугула кичээнгейни салып, бодунуң ажылын сес кырынга эвес, а херек кырында эде тургузар үе келген.

Рейд бригадазының кежигүннери: Т. Давыденко — Тыва АССР-де курхайгаарал лабораториязының курнинспектору; З. Шатохина — «Тыва тудуг» трестиниң тудуг лабораториязының начальниги; Н. Куулар — «Шынның» корр.

СЭКП-НИҢ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ ЧАА ЭДИЛГЕЗИНИҢ КОЛ ОНЗАГАЙ ЧҮҮЛДЕРИ

СЭКП-ниң XXVII съездизи партияның үшкү Программазының чаа эдилгезин хүлээп алган. Партияның чаа — дөрткү — Программазын эвес, чогум-на харын амгы күштүг болуп турар Программаның чаа эдилгезин хүлээп алган. Чүге ону онзалап демдеглээр ужурлугул? Чүге дээрге хамыктың мурнунда, Программа бүрүзү төөгүнүң тодаргай үе-чадазынга дүүшкен болур. Биргизи, 1903 чылда РСДРП-ниң II съездизинге хүлээп алган Программа, социалистиг революцияны боттандырарынче угланган турган. Ийигизи, 1919 чылда РКП (б)-ниң VIII съездизинге хүлээп алдынганы, ССРЭ-ге социализм тургузуушкунунуң программазы деп төөгүге кирген.

1961 чылда СЭКП-ниң XXII съездизи үшкү Программаны хүлээп алган, аңаа партия коммунистиг ниитилелди тургузарынче угланыышкынны чарлаан, ол бөгүн-даа ооң кол стратегтиг алыс сорулгазы болуп артпышаан. Ынчалза-даа амыдырал, практика ол сорулгаже оруктарны ылавылаарын, тодаргайлаарын негеп келген, программалыг документиден хоюп эртир үүрмек чүүлдерни, коммунизмче чоокшулаарының хуусааларынга хамааржыр үндезилел чок баш удур угаадыгларны чайладырын негеп келген.

Бо чүс чылдың соолгу дөрткү кезиинде делегейниң болгаш бистиң иштики хөгжүлдевистиң чорудулгазы СЭКП-ниң үшкү Программазының кол чүүлдери ниитизи-биле шын дээрзин көргүскен, ынчангаш ооң чаа эдилгезинде үениң шылгалдазын эрткен, мурнунда турган үндезин теоретиктиг болгаш политиктиг айтышкыннарны арттырган.

Ооң-биле кады чедип алдынган чүүлдерни болур-чогууру-биле үнелеп көрбүшаан, СЭКП социал-экономиктиг хөгжүлдеге 70 чылдарда болгаш 80 чылдарның эгезинде илереп келген бергедээшкиннерже болгаш таарымча чок чорудулгаларже кичээнгейни угландырган. Ол үеде экономиканың өзүлдезиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң темпилери кудулаан, ажыктыг чоруктуң өске-даа чамдык көргүзүглери эвээжээн, эртем-техниктиг депшилге оожумнаан, экономикада пропорциялыг эвес чорук күштелген. Беш чыл планнарының даалгалары күүсеттинмейн, социал хемчеглер-даа долу хемчээл-биле боттанмайн келген.

Көстүп келген оожумнаашкынның кол чылдагааны экономиктиг байдалдың өскерилгенинге политиктиг үнелелди чогуур үезинде бербээни, хөгжүлдениң интенсивтиг аргаларынче экономиканы шилчидерниң чидиин болгаш соңгаарладып болбазын медереп билбээни, экономиктиг политиканы, ажыл-агый механизмин, ажыл-агый чорударының психологиязының бодун эде тургузарының өйү келген айтырыгларын шиитпирлээринге чүткүлдүг болгаш чайгылыш чок чорукту көргүспээни болуп турар.

Амыдырал, ооң бөгүнгү шаптыкы совет ниитилелди улам ыңай шынар талазы-биле чаартырының эргежок чугулазын кажангызындан-даа артык негеп, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче чоннуң чогаадыкчы бүгү күжүн мобилизастаарын чүткүлдүг негеп турар. Бо байдалдарда амгы үениң онзагай талазын барымдаалап көөрү дээш-даа, перспективаларны ылап тодарадыры дээш-даа партияның харыысалгазы дыка улгаткан. Бо бүгү СЭКП-ниң Программазында боттуг амыдыралга дүүшпестей берген азы экономиктиг болгаш политиктиг чогуур үндезилели чок чамдык чүүлдерни болгаш тодарадыгларны шүгүмчүлекчи ёзу-биле эде көөрүн, ылавылаарын негеп келген. Ийиги Программаны чугаалажып көрүп турда, В. И. Ленин мынча деп онзалап демдеглээн: «Амыдырал дыка дүрген хөгжүп турар, ынчангаш бир эвес программага чамдык өскерилгелер кирери чугула апаразы кирер бис. Ам бистиң программавыс номнарга эвес, а Совет эрге-чагырганың практиказынга, дуржулгазынга үндезиленип тургустунар ужурлугу».

Программаның чаа эдилгезинде эң чугула кичээнгейни совет ниитилелдиң коммунистиг перспективазынче угландырган. Чаңгыс аай коммунистиг формацияның ийи чадазының дугайында, социализмниң сайзыраңгайжыыры дээрге-ле дээди чадаже бурунгаарлаары-дыр деп үндезин марксистиг-ленинчи идея документиде сиңниккен.

Амгы үе-чадада ол чорудугнуң үндезини — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири. Программада ооң эргежок чугулазының үндезилелин, совет ниитилелдиң чедип алыр ужурлуг төөгүлүг сорулгаларының характеристиказын берген.

Дүргедээшкинниң бөлүк айтырыгларын, ооң экономиктиг, социал болгаш политиктиг сорулгаларының эң чугулаларын база дес-дараалашкаан тодарадып тура, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгези ол дээрге хамыктың мурнунда бүдүрүлгениң эртем-техниктиг чаартылгазы, ниитилелдиң бүдүрүкчү күштериниң үндезинни-биле чаартынары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле делегейге эң бедик деңнелди чедери-дир деп айыткан.

Ажыл-агый механизмин, планнаашкынны сайзыраңгайжыдарын, оларның амгызындан дээштиг болгаш шимченгир болуру онза чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Ажыл-агыйны эргелеп башкарарын үндезинин-биле эде кылыры-биле СЭКП-ниң чорудуп турар ажылының ужур-уткасы болза, бистиң бүгү бүдүрүлгевисти ниитилелдиң, кижилерниң негелде-херелгелдеринге херек кырында чагыртыры, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин калбаа-биле нептередири, күш-ажылдың түңнелдери дээш ажылдакчыларның сонуургалдыг болуру, улус ажыл-агыйының звено бүрүзүнге инициативаны болгаш социалистиг тывынгыр чорукту хөгжүдери болуп турар.

Социал адырга СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннары — социал чептиг чоруктуң болгаш деп эргениң принциптерин сайзыраңгайжыдары, «Кижи бүрүзүнден — шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге — кылган шаа-биле» деп социалистиг принципти чайгылыш чок боттандырбышаан, чаагай чоруктуң улам бедик, чаа деңнелин кандырары, ангыларның болгаш социал бөлүктерниң улам ыңай чоокшулажыры, ниитилелдиң ангы чок структуразын тургузары, национарның чечектелиишкини болгаш чоокшулажыышкыны, социал болгаш интернационалчы ниитилежилге болур совет улустуң улам ыңай сырый каттыжышкыны, массаларның күш-ажылчы болгаш хөй-нинти идепкейин бедидери. Ол чорудуглар ниитилелдиң социалистиг өнчүзүнүң кол хевирлериниң, хамыктың мурнунда күрүне болгаш кооператив-колхоз өнчүзүнүң, чоокшулажырының, күш-ажыл байдалдарының бүгү талалыг экижииринниң, күш болгаш угаан ажылының тудуш каттыжарының, хоорай биле кодээниң аразында социал-экономиктиг болгаш культура амыдыралдың боттуг ылгалдарын чидерииниң, хуваалда харылзааларын сайзыраңгайжыдарының баазазынга хөгжүүр.

Келир 15 чылдарда совет улустуң амыдырал байдалдарын экижидеринче үндүрер курлавырларының хемчээли ийи катап улгадыр. Чоннуң кижи бүрүзүнге онаалтыр боттуг орулгазы 1,6 — 1,8 катап көвүдээрин көрүп турар. Чурттаалга оран-бажың айтырыын дүргеп шиитпирлээрин СЭКП онзагай социал ужур-дузалыг херек деп санап турар: 2000 чылга чедир бары-ла өг-бүле бүрүзү ангы чурттаар чер — квартиралыг азы хууда бажыңныг болур.

Политиктиг адыр талазы-биле СЭКП чоннуң социалистиг бот-эргелелин калбартырының, күрүне болгаш хөй-нинти херектерин эргелеп башкарарынче улам-на хөй хамаатыларны хаара тударының, улус эрге-чагыргазының болгаш ажылчы чоннарның массалыг организацияларының ажыл-чорудулгазын экижидериниң, төлээлээн болгаш дорт демократияның бүгү хевирлерин ажыктыг ажыглаарының сорулгазын салып турар. СЭКП социалистиг демократияны бүгү хемчег-биле калбартып база сайзыраңгайжытпышаан, хөйге ажык, көскү чорукту, адаандан контрольду калбартып тура, күрүнениң шуут чок болурунга, коммунистиг бот-эргелелди бадыткаарынга таарымчалыг байдалдарны чоорту белеткээр.

СЭКП-ниң программалыг сорулгаларының бирээзи — чаа кижиниң хевирлээри болгаш кижизидери. Социализмниң тиилээниниң-даа соонда социалистиг ниитилелдиң күш-ажылчы бүдүжүнге таарышпас үзелдерни болгаш аажы-чаңны ажып эртериниң сорулгазы артып каарын дуржулга көргүзүп турар. Партия эргиниң ындыг артыышкыннарынга хамаан чок болуп шыдавас, ол кижилерниң угаан-бодал сайзыралынга коммунистиг мөделерни чүткүлдүг нептередип келген болгаш ынчаар кылырдаа.

СЭКП-ниң кызымак идейполитиктиг ажыл-чорудулгазының ачызында ажылчын аңгының эң эки шынарлары — ажылга ынаа, чурумнуу, социал чептиг чоруктуң идеалдарынга болгаш коллективизмниң принциптеринге шынчызы, патриотизм болгаш интернационализм — совет ажылчы чоннуң хөй кезииниң бүдүжү болуп бар чыдар. Эртемниг коммунизмниң идеалдары ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң амыдыралчы туружунга, оларның моральдыг нормаларынга, үнелээшкин кылырының үгшиинге, эстетиктиг сонуургалынга, социал ажыл-чорудулгазынга сиңниккен турарын чедип алыр дээш ажылдаар.

Программаның чаа эдилгезинде СЭКП-ниң делегей политиказының принциптерин болгаш алыс сорулгаларын көргүскен. ССРЭ биле социалистиг өске чурттарның аразынга харылзааларны улам ыңай хөгжүдерин болгаш быжыглаарын, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ролюн бедидерин, ийи талалыг болгаш хөй талалыг программаларның үндезининге экономиктиг база эртем-техниктиг кады ажылдажылганы калбартырын партия бирги чергелиг ужур-дузалыг деп санап турар. СЭКП социалистиг угланыышкынны шилип алган чурттар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын, политиктиг болгаш экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдер, хосталган чурттарның революсчу-демократтыг партиялары-биле харылзааларны ханыладыр. Партия Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының империализмге болгаш транснационал корпорацияларының мөлчүүделиинге удур чөптүг демиселин шиитпирлиг-биле деткип турар. СЭКП делегей херектеринге хосталган чурттарның деп эргелиг киржилгези дээш, амгы үениң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге оларның салыышкынның көвүдээри дээш туржуп турар.

Социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның аразында харылзааларын тодаргайлап тургаш, СЭКП делегейниң удурланыышкак ийи системазының аразында төөгүлүг маргылдаа тайбың арга-биле шиитпирлеттинип болур болгаш ынчаар шиитпирлеттинер ужурлуг дээрзин барымдаалап турар.

Делегей политиказынга бөгүн болгаш келир үеде кол чүүл болза, улустарның амыдыралындан дайынны чайладыры, быжыг, чөптүг болгаш демократтыг тайбыңны тургузары. СЭКП-ниң Программазында тайбыңның болгаш социализмниң чарылбас тудужунуң дугайында идеяны онзалап айтып турар. Совет коммунистерге тайбың — оларның чурттуңуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң эргежок чугула негелдези.

Чоокку чылдарда ССРЭ-ниң даштыкы политиказының төп угланыышкыны массалыг узуткаашкынның чепсээн узуткаарының болгаш делегейниң чаа дайынын болдурбазының СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының 1986 чылдың январь 15-теги Мэдэглелинде идип үндүрген программазын боттандырары дээш демисел боор турар.

Төөгүнүң чорудуу күрүнелерниң болгаш улустарның аразынга чогумчалыг тургузуушку харылзааларны тургузарын улам-на чүткүлдүг-биле негеп турар. Ийи системаның чарлыжыы, маргылдажыын база удур демиселин болгаш боттуг хамаарылгалыг болуруунче, кады хөделиринче делегей ниитилежилгезиниң угланыышкынның делегейниң амгы хөгжүлдезиниң боттуг диалектиказы кылдыр көөр апаар. Удурланыышкак чүүлдерниң демиселин дамчыштыр чорудуушкун, ынчалза-даа аразында харылзаалыг болгаш хөй талазында бүдүн делегей тургустунар.

СЭКП — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң тудуш кезээ. Ол социалистиг ниитилелди сайзыраңгайжыдар база коммунизмче шимчээшкин талазы-биле болуннуң ажыл-чорудулгазын эң чугула интернационалдыг сорулгазы кылдыр база көрүп турар. Акы-дуңма партиялар-биле бодунуң харылзааларынга СЭКП пролетарскы интернационализмниң принциптерин хажык чок удуртулга болдуруп турар, а ол бодунга революстуг эп-сеткил каттыштырылгазын-даа, партия бүрүзүнүң бүрүн бот-тускайлан чоруун болгаш деп эргелиин-даа тудуш кылдыр каттыштырган.

СЭКП социал болгаш национал хосталганың бүгү күштери-биле эп-сеткил каттыштырылгазы дээш, революсчу-демократтыг партиялар-биле, каяа-даа каттыжыышкыннар шимчээшкини-биле сырый демисежиге, социал-демократтар-биле харылзажылгаларны база кады ажылдажылганы хөгжүдери дээш туржуп турар. Дайынга удур, делегейниң айыылын чоруу дээш туржуп турар бүгү-ле күштер-биле харылзааларны калбартыры дээш принципиалдыг шугумну чорудуп турар.

Төөгүнүң чаа байдалдары чүс чылдың төнчүзүнде ниитилел хөгжүлдеге-даа, делегей ареназынга-даа бистиң чуртувустуң мурнунда тургустунуп келген дыка нарын сорулгалар ниитилел амыдыралынга партияның ролюнун улам ыңай өзерин негеп, ооң талазындан политиктиг болгаш организастыг удуртулгага чаа негелделерни салып турар.

СЭКП моон соңгаар-даа шылгаттынган лениннчи принциптерин чайгылыш чок ажыглаар, партия ажылынга, күрүне болгаш ажыл-агый эргелеп башкарылгазының бүгү-ле адырларынга лениннчи стильди бадыткап тургузар. Партияның иштики демократиязын калбартыр болгаш ханыладыр, ажык, калбак чарлыг чорукту хөгжүдер, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдер; чаңгыс-даа партия организациязы, чаңгыс-даа ажылдакчы контрольдан дашкаар турбас ужурлуг.

Партия моон соңгаар-даа чон мурнунга бедик харыысалганың ёзузу-биле ажылдаар, массалар-биле харылзааларын үргүлчү калбартып болгаш ханыладыр, оларның негелде-херелгелдерин бодунуу кылдыр көөр. Чоп дээрге төөгүнүң чаякчызы, коммунистиг тургузуушкуну ооң холдарының, ооң энергиязының, ооң угаанының херээ деп марксистиг-ленинчи айтышкынны ол барымдаалап турар.

Борис БЕССОНОВ,
философия эртемнериниң доктору.

(ПМА).

ФАШИЗМГЕ УДУР ЧАНЫШ-СЫНЫШ ЧОК ДЕМИСЕЛЧИ

Эрнст Тельманның төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болган. Ол кижиниң ады фашистиг кулданыышкынга удур демиселге герман ажылчы чоннуң сорук киирип турган. Ооң ужурундан нацист идегеттер Германияга эрге-чагырганы холга алган дораан-на Тельманны кара-бажыңга хоругдаан.

ГКП ТК-ның Даргазы, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Эрнст Тельман Германияның ажылчы чонунуң ортузунга эң-не нептереңгей, алдарлыг турган. Нацистерни эрге-чагырганы ээлеп алырының мурнуу чарыында рейхстагка болган соңгулдаларга Коммунистиг партияның кандидаттары дээш 6 миллион соңгукчу бадылаан болгаш Тельманның кандидатуразын чурттуң президентизинге ийи удаа депшиткен турган.

Нацистер эрге-чагырганы холга алгаш коммунистерге, социал-демократтарга, профэвилелдер активчилеринге болгаш чоон угланыышкынныгла бүгү амыдыралчыларга удур узук-соксаал чок кампанияны эгелээн. Революстуг демиселдиң улуг үлетпүр төвү боор турган Гамбургче гитлержи удуртулга онза кичээнгейни салып турган. 1933 чылдың март 5-те рейхстагка соңгулдалар үезинде Гамбургтуң коммунистери болгаш социал-демократтары каттышкаш, нацистерден хөй бадылаашкынны алган. Ол байдал гитлержилерни шугулдаткан болгаш террорну улам күштелдиргеннер. Чоон организацияларны болгаш оларның парлалга органнарын узуткаан, профэвилелдерниң культура төптерин чуура шапкылаан. Нацистер боттарының политиктиг удурланыкчыларын туткаш, өлүрүп тургканнар. Чижээ, Гамбург чоогунда Альтове деп черге 1933 чылдың августуң 1-де чоон үзелдиг ажылдакчылар А. Лютгенсти, В. Моллерни, К. Рольфту, Б. Тешти шаажылап өлүрген. База-ла ынчаарда Бранденбург хоорайның кара-бажыңынга гитлержилер коммунист-депутат Б. Бестляйнны болгаш комсомолдуң округ удуртулгазының кежигүнү Ф. Якобинни азып өлүргеннер. Дерливанерниң шиитекчи батальонунуң дайын үезинде Белоруссияның болгаш Польшаның девчелээрлеринге араатанзыг үүлгедиишкиннерни кылып турган эсэсчилери Гамбургтуң коммунистиг организациязының удуртукчуларының бирээзи турган Г. Айкхофферни боолап өлүрген. Берлинге эсэсчилер социал-демократчы «Чаңгы» дээр солуннуң редактору философия доктору Т. Хубахты болгаш профэвилел организациязының удуртукчузу Г. Вестерманны азып каапкан. Террор улам калбарып кел чыткан. Солуннарга гитлержилер мынчаар чарлаан: «Соолгу солун болгаш организацияны чок кылбаан, а соолгу марксисти узуткаваан шаавыста, оожургавас-даа бис».

Рейхстагты өрттеткен чорук гитлержилерниң өй-не кара сагыштыг кажарлаашкыны болган. Олар ук өртү фашистиг диктатураже удур үнген күштерге удур өлүрүкчү террорлуг үүлгедиишкиннерни массалыы-биле кылырынга чылдагаан кылдыр ажыглаан. Ынчаарда, тодаргайлаарга, 1933 чылдың марттың 3-те, Эрнст Тельманны «күрүзеге өскерилген дээш ээзинниишкинге» үндезилээш, тудуп хоругдаан. Ол, 1939 чылга чедир Берлинниң кара-бажыңынга турган. Ооң соонда ол Ганноверниң кара-бажыңынга кара чааскаан хоругдалга олурган болгаш дараазында Бауцен хоорайның кара-бажыңынче шилчиткенде. Ол аңаа 1944 чылдың августуң 17-ге чедир, Бухенвальдтының өлүм лагеринче шилчидеринге чедир турган. Ол үеге чедир совет шериглерниң күштүг согуушкуннарынга таваржып турган фашистиг рейхтиң байдалы бергедээн болгаш нацистиг удуртукчулар боттарының аңаа өлтүрр политиктиг удурланыкчыларын шаажылап, узуткаарын даалажы бергеннер. 1944 чылдың августуң 14-те Гиммлер Чоон Пруссияның Гастенбург дээр хоорайжыгажының чанында Гитлерниң «Бөрү ижээни» дээр турлаанга баргаш, ооң-биле ужурашкан. Аңаа ол янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле айтыышкынны алган. Ажылыгап ынчан онзалап чыйган ол айтыышкынга: «Тельманны узуткап, чок кылыр» дээш, демдектеп каан болган. Гиммлерниң тудуп ап турганының үезинде ооң портфелиниң иштинден англичаннарның тып алганы ол документ херек кырында Тельманны өлүрүп шидерин айыткан болгаш амгы үеде ГФР-ниң Кобленце хоорайының Күрүне архивинде кадагалаттынып чыдар.

Августуң 17-ден 18-че дүне када кара чиик машина Бауценден Бухенвальдтының өлүм лагеринге чедип келген. Ол автомашина эсэсчилерниң бүзээлеп алган турганы крематорийже кирер эжик аксынга доктааган. Автомашинадан таңныылдадып алган кижи үнүп келген. Ооң крематорийниң иштинче кире бергенинин соонда үш удаа боо даажы чаңгыланган, ооң соонда үр эвес үе эрткенде — база бир даашдаашкын үнген. СС-тиң штабсфюрери Оттодан СС-тиң рапортфюрери Хофшультеген: «Ол кым болду?» — деп, айтырарга: «Коммунистер баштыңчызы Тельман» деп, ол харылаан. Ол шаажылалды кем-буруулуг үүлгедиишкин болган черге душ боол тургаш хоругдаттырган, Мариан Згода хайгаарап турган. Ол араатанзыг үүлгедиишкинниң өске-даа херечилери болгаш бадыткаашкыннары база бар турган. Ол лагерьге Тельманны өлүргениниң дугайында чугаа тарай бээрге, хоругдаттырганнар кажыңдал хуралын чажыды-биле эрттирген.

Гитлержилер Тельманны өлүрүп кааның соонда Э. Тельманның болгаш социал-демократтарның баштыңы Ф. Брайтшайдтың февраль 28-те англи ужар чүүлдүң халдаашкынының үезинде өлгениниң дугайында дыңнадыгны парлаан. Херек кырында февраль 28-те халдаашкын болбаан, а агаардан февраль 24-те халдаашкын үезинде чүгле Брайтшайд чааскаан өлген.

Тельманны өлүргениниң талазы-биле баштайгы истелгени 1946 чылда Бауцен хоорайның полициязы кылган. 1948 чылда Веймарның прокуратуразы СС-тиң обершарфюрери турган Вольфганг Оттонуң ол өлүрүкчү үүлгедиишкин дээш буруулуунуң маргыжар арга чок бадыткаашкыннарын тыпкан. Ол чажыды-биле өлүрүкчү үүлгедиишкиннерни кылып турган «99-туң командазынга» хамаарыжып турган. Дайын соонда Отто Барыын Берлинге чурттап, школага башкылап ажылдап турган, ооң элээн үр болганда, Гельдерн хоорайже көже бергеш, аңаа пенсия ап эгелээн.

1947 чылда-ла В. Пиктин болгаш О. Гротевольдуң ат салганы Дахауда америк судуга чоруткан тускай бижиинде ол араатанзыг үүлгедиишкинге киришкен кижилерниң тус-тус аттарын адаан болгаш Тельманның өлүрүкчүлерин шиидериниң дугайында негелде кылдынган турган. Ынчалза-даа истелгени чогуур уламчылаваан, ону кылбайн барган. ГДР-ге турган сураглыг адвокат Ф. Кауль 1962 чылдың чазынында Эрнст Тельманның кадайы Роза Тельманның тускай төлээлекчизи боол алгаш, Вольфганг Оттону болгаш СС-тиң обершарфюрери Р. Бергерни харыысалгага онаар дугайында билдиришкинни ГФР-ниң прокуратуразынга барымдааларга үндезилеп, киирген турган. Ол херек элээн каш чыл иштинде узамдыккан болгаш янзы-бүрү чылдагааннар-биле соксадып келген. Чижээ, Тельманның кадайының мөчээни-биле холбаштыр адвокат Каульдуң бүрүн эргези төнген деп чылдагааннап база турган. Ол Тельманның уруу — Ирма Габель-Тельмандан чаа бүрүн эргени алган. Ооң элээн үр үе эрткенде мөчүп калган адвокат Ф. Каульду адвокат Ганновер солаан болгаш 1983 чылда ол «прокуратураның сорулгазы болза, бүрүн дыттырып турар кижиниле агарткан бүгү чүүлдерге бүзүрээри болгаш ону сойгалаан чүүлдерге бүзүревези бо-дур» — деп, чугаалаан. Э. Тельманны өлүргениниң дугайында херекти янзы-бүрү чылдагааннар-биле алды катап соксаткан.

Фашизмге болгаш агрессияга удур корууш чок, шылгараңгай демиселчи, немец коммунистерниң шылгаттынган удуртукчузу, Совет Эвилелиниң өңнүү Эрнст Тельманны бүгү делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижилери утпайн турар. Гамбургтуң Тарпенбекштрассе кудумчузунда Тельманның чурттап турганы № 66 бажыңда ажыттынган музейде герман ажылчын аңгының баштыңчызының амыдырал-чурталгазының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында чугаалап турар хөй санныг чүүлдерни делгээн. Чоон организацияларының күштүг негелдезин ёзугаар, реаксылыг бөлүктер удурланып турза-даа, Гамбургтуң кудумчуларының бирээзин ооң ады-биле адаан.

Барыын-герман судтарның талазындан кандыг-даа оптуг кажарлаашкыннарны кылып турза-даа, Эрнст Тельманны өлүргениниң дугайында херек ам-даа доозулбаан.

Николай АЛЕКСЕЕВ,
юридиктиг эртемнер доктору. (ПМА).

АРААТАНЗЫГ ХАЛДААШКЫН

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливияның радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, америк агрессорлар дүүн эртен агаардан араатанзыг халдаашкын кылган. Ливия революциязының удуртукчузу Муамар Каддафиниң чурттап турар бажыңын база бомбалаан. Каддафиниң өг-бүлезиниң чамдык кежигүннери балыглаткан. Найысылалдың чурттакчылыг кварталдарынче болгаш өске-даа хамааты албан черлеринче агаардан халдаашкынның түңнелинде хамааты чурттакчы чоннуң аразында өлгеннер бар.

Ливияның радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, Ливияның агаарга удур камгалал күштери америк агрессорларның үш самолёдун дүжүр аткан.

Делегей медээлери

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ, БҮРҮН ДЕТКИИШКИН

БЕРЛИН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң январь 15-теги Мэдэглелинде айыттынган болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге бадыткаттынган ядролуг болгаш массалыг узуткаашкынның өске-даа хевирлиг чепсектеринден кижи төрелгетенни чайладырының бүгүнү хаара туткан программазы улустарның тайбың дээш бир демниг, кады демиселиниң боттуг үндезини боол турар. ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер ол дугайын аңаа медеглээн.

ССРЭ-ниң моон-биле ам сес ай иштинде үргүлчүлээн ядролуг чазылдырыышкыннарга мораторийи, чер кырынга боо-чепсекти дүжүрери база чавырлыышкын дээш, космосту тайбың сорулгаларга ажыглаары дээш демиселге Совет Эвилелиниң кызымаккай, быжыг болгаш шынчы чоруу бүгү делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижилерниң тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демиселинге чаа-чаа күштү берип турар. Стратегтиг камгалал инициативазы дээр чүүлдүң программазын боттандырып чорударынга ГФР-ниң чөпшээрешкен чоруу делегей байдалын улам нарыыдадып, ГДР-биле, өске-даа социалистиг чурттар-биле харылзааларга багай салдарны чедирип турарын ГДР-ниң удуртукчузу демдеглээн.

Э. Хонеккер ГСПЧ-ниң XI съездизинге белеткелге холбаштыр чугаалааш, оларны амыдыралга боттандырары ГСЧП-ниң Программазында айыткан орук-биле, сайзыраңгай социалистиг ниитилелди моон-даа соңгаар тургузарының оруу-биле бурунгаар херии базымны кылыр арганы республиканга бээр шиитпирлерни ГДР-ниң коммунистериниң дээди чыыжының хүлээп алыр апаарын айыткан.

ПКАП-ТЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ

ВАРШАВА. (СЭТА). Аңаа ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң хуралы боов, партияның X съездизинге белеткел ажылдарынга чурттуң аныяктар организацияларының киржилгезиниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көрген.

Съезд мурнундагы кампанияның социалистиг дем кагтыжыышкынының чедиишкиннерин көргүзеринге, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң стратегтиг шиитпирлерин, Польшаның социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң шугумун пропагандалаарынга таарымчалыг аргаларны бериш турарын ол дугайында дыңнадыгда чугаалап турар. Аныяк салгакчылар амгы беш чылда Польшаның мурнунда салдынган эң чугула айтырыгларны чугаалажып көөрүнге идепкейлиг-биле киришпишаан, ПКАП-тың Программазының төлевилелиниң болгаш партияның өске-даа документилериниң талазы-биле санал-оналды бериишкиннеринге калбаа-биле киржип турар. Амгы үеде аныяк кижилер ПУР-га социалистиг тургузуушкунну алыс уткасын болгаш эчис сорулгазын ханызы-биле билир апарганын хөй-ниитиниң саналын алганының түңнелдери көргүзүп турар.

Съезд мурнунуң документилериниң ажылчын аңгыны улуу-биле сонуургаар турарын хуралга демдеглээн. ПКАП-тың аныяк кежигүннериниң дыка хөй тодаргай саналдар кирип турар. ПКАП ТК-ның Политбюрозу чурттуң амыдыралында хоралыг болуушкуннарны дазылы-биле узуткаарынга аныяктарны киириштириниң эргежок чугулазын айыткаш, партияның X съездизинге белеткелге аныяктарның киржилгезин улам калбартырынче кыйгырган.

АМЕРИК-КЫДАТ ХАРЫЛЗААЛАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың камгалал министерствозу кыдат I-8 дээр шүүргедекчи самолёттарны чаартыры-биле ужар чүүлдүң электроннуг дериг-херекселдериниң 55 комплектилериниң дег тургустунган чүүлдерни 550 млн. доллар түңге садар деп турарының дугайын конгресске дыңнадып сагындырган. Бир эвес конгресс 30 хонуктуң иштинде ону хоруваc болза, оларны садар дугайында шиитпир күштүг боор эгелээр. Ындыг садыглаашкынга АКШ-тың конгрессиниң элээн каш кежигүннери удур бооп турар.

УЛУСТАРНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). Делегейниң болгаш америк-даа хөй-нинти ядролуг чепсектерин шенээрин соксадырын негеп турда-ла, Каттышкан Штаттар Невада штаттың шенелде шөлүнге ээлчегниг ядролуг чазылдырыышкынны апрель оңда кылган. АКШ-тың энергетика министерствозунуң тускай төлээлекчизи Д. Миллерниң дыңнатканы-биле алырга, ол «Майти оук» («Күчүлүг дуб») деп чажыт ат-биле кылган шенелде — бо чылын тускай чарлаан чазылдырыышкыннарның ийигизи боол турар. Ооң медеглээни-биле алырга, 1951 чылдан эгелээш, АКШ ниитизи-биле тускай чарлаан 648 ядролуг шенелделерни кылган боол турар.

Америк парлалганың бижип турары-биле алырга, ол чаа ядролуг частыр чүүлдү Ак бажыңның «стратегтиг камгалал инициативазы» дээр сурагжаан системазын тургузарының шугуму-биле кылып чоруткан боол турар. Чугаа болза, ядролуг окталыышкынныг рентгенниг лазер чепсекти тургузарының дугайында боол турар. Бүгү ядролуг чазылдырыышкыннарга Совет Эвилелиниң чарлаан мораторийинге каттыжарынче база боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының, ону космос делгеминче шилчидерниң оруун оон-биле ажыдарынче америк болгаш делегей хөй-ниитизиниң администрацияны кыйгырганын ооң кем-буруулуг тоол көрбээнин Невадага кылдынган чазылдырыышкын база катап көргүскен. Оон эрткеш, администрация, ядролуг шенелделерниң программазын боттандырып чорударын ам-даа дүргедедип, күштелдирер сорулганы салып турар. «Вашингтон пост» солунуң бижээни-биле алырга, АКШ чүгле апрельде безин ам-даа ийи ядролуг чазылдырыышкынны кылыр деп турар.

Совет Эвилелинден шериг-стратегтиг күш талазы-биле ажырын чедип алыр дугайында хоозун күзел-бодалын боттандырар дээш, америк администрация, массалыг узуткаашкынның чепсектериниң ам бар системаларын сайзыраңгайжыдар болгаш чаа-чаа хевирлерин тургузар дээш ядролуг шенелделер программазын моон-даа соңгаар боттандырып чорударының планнарын ажыы-биле чарлаан.

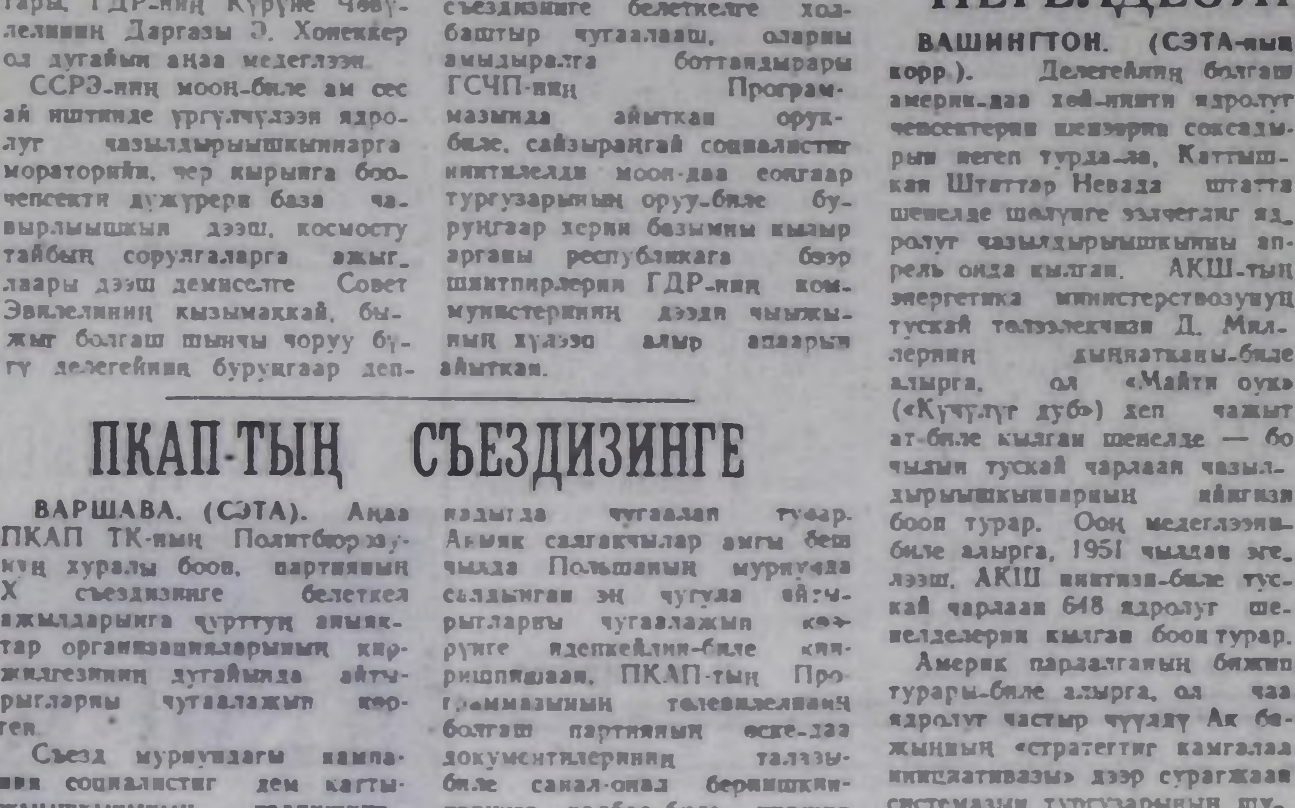

ГФР. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң агрессив планнарынга ГФР-ниң космосту чепсеглээриниң америк планнарынга киришкенинге удурланыышкынны алерездиниң калбак чыскаалдары барыын-герман Ваккерсдорф хоорайга боол эрткен. Ында ядролуг артынчыларны болбаазырадырының талазы-биле бүдүрүлгени тудуп эгелээн. Аңаа болган чыскаалга 80 муң хире кижи киришкен. Чыскаалчыларны тарады ойладыры-биле полицияның улуг күжүн чоруткан, олар суг аттыктырар херекселдерни болгаш караа чажы төктүрер хейни ажыглааннар. Чыскаалчыларының аразынга тудуп хоругдаашкыннарны кылган.

ЧУРУКТА: Ваккерсдорфка болган чыскаалдың киржикчилери.

ЕПА—СЭТА-ның фотозу.

ЫРЛАРЫН БАРААЛГАТКАН

ААС-ЧОГААЛЫНГА ТУРАСКААТКАН

Хостуг үе-шакты солун эрттирериңче бисте сагыш салып турар. Дыштаныылга кежээлериниң темазы янзы-бүрү, солун болурунче кичээнгейни угландырган. Адыр-Кежиг суурга болган бир кежээниң дугайын бижип көрейн. Аас чогаалының дугайында таныштырылганы школада башкы Т. Бушкан кылган.

Ол кежээниң база бир онзагай талазы — аваа 60—80 харлыг хоочуннарның хой-биле киришкени. Олар кежээге чамдык эрги ырлар, чечен чугаалар, черлер аттары, янзы-бүрү йорээлдер дээш өске-даа чүүлдер дугайында солун сактыышкыннарын кылганнар. Ылангыя 80 харлыг Бараан Солуннаның, Бараан Чорганның, Балбыр Хувановаының, Галина Хертектиң, Кол Чашпыыктың ырларын, чечен болгаш тоолчургу чугааларын чыылганнар сонуургааннар.

Чамдыкта мындыг янзылыг кежээлерни чер-черге организастаар болза, аныяктарга өөредиглиг-даа, кижизидилгелиг-даа. Кырганнар база культурлуг дыштаныырлар болгай.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

✦ ✦ ✦

Чоокта чаа республиканың уран чүүл школазында композиция бөлгүмүнүң киржикчилериниң чогаадкан ырларын көрүкчүлерге бараалгатканы. Аңгы-аңгы жанрларга нарын чогаалдарны уруглар бижип турар. Оларның салым-чаяанының эрте ажыттынарынга башкыларның киирип турар үлүү улуг болуп турар. Бо уругларның концерти көрүкчүлерниң сонуургалын доюлдурган. Аныяк композиторлар боттарынга бүзүреп, улам сөрүктүг ажылдап эгелээн.

Училищеде тускай салбыр чок-даа болза, композитор Д. Хүреш-оолдуң «удуртулгазы-биле мында бөлгүм ажылдап эгелээн. Оларның ажылының түңнели көстүп келген. Училищениң залынга оларның концерти болган. Сургуулдар чогааткан ырларын боттары күүседип, үдеп турган. Залда — сургуулдар, башкылар, композиторлар. Шуптуу уран чүүлге хамаарылгалыг, ону сайгарып, дыңнап билир кижилер. Оларның канчаар хүлээп алганындан чогаалга үнелелди берип болур.

Уран чүүл школазының өөреникчизи С. Кужугет О. Сувакпиттиң сөзүнге бижээн ырызын фортепианога бөду үдээн. С. Шожат-оолдуң күүселдези сес биле аялганың хоочун, оларның дүүшкээн эки дамчыткан. Уругларга таарышкан бо ырыны нептередири күзенчиг.

Фортепиано салбырының үшкү курсчузу Л. Даргат А. Ховалыгның «Авайым-дыр» деп шүлүүнге, ол-ла авторнуң «Чуртум чыыра тырта бээр» деп шүлүүнге ыры салбырының бирги курсчузу С. Дамдын-оол аялга бижээн. Д. Хүреш-оолдуң үделгези-биле ийи ырны Салбаккай бөду күүсеткен. Оон ыңай онзагай, черле ырлар таалаанчыг дыңналган. Композиторларның санап турары-биле алырга, аялгалар сеткилдиң хайныышкынын көргүзүп шыдапкан.

Үшкү курсчу Я. Санаа улустуң ырын, херээжен улус хорунга «Тракторист» деп ырны болбаазырадып кылган. Училищеде бот-өөредилге-биле өөренип турар А. Хоюгбан Р. Кенденбильдиң «Аяк-шайым» деп ырызын гитарага таарыштыр кылганы эки. Эки ырларга эки күүседикчилер, ону таарыштыр болбаазырадып кылыптар кижилер негеттинип турары билдингир. А. Хоюгбан оң чыл бурунгаар аялга чогаадырын шенеп эгелээн. Аныяк авторга бо бөлгүм көөку дузаны чедирип турар. Ол ийи ырыны бөду ырлап күүсеткен.

Нарын жанрларга уругларның бижип турары мактанчыг. Залдың бир аай эки хүлээп алганы — ийиги курсчу Шулуу Тараачының скрипкага болгаш фортепианога ийи пьесалары. Бодунуң өөреникчизиниң чогаалын училище башкызы В. Минин фортепианога, симфониктиг оркестрге В. Шананин скрипкага күүсеткен. У. Донгак фортепианога беш вариацияларны чогааткан.

Авторларның иштинде шыырак аялга чогаадыкчылары үнүп болурун Композиторлар эвилелиниң харыысалгалыг секретары О. Н. Сапельпева демдегледи. Аныяк салгалды кижизидериниң чаа аргалары көстүп турары эки. Бир онзагай чүве болза, чогаадылгага сундулуг талантылыг[illegible] уругларның колдап турары. Д. Хүреш-оол бо чаа чүүлге бадынун өөрүшкүзүн илереди, талантыга камныг болуру, оон сайзыраарынга деткимчени көргүзери чугула деп санап турар.

ЧУРУКТА: С. Дамдын-оолдуң «Чуртум чыыра тырта бээр» деп ырызын Д. Хүреш-оолдуң үделгези-биле күүседип турары. С. Кужугет бөду аялгазын үдээрге, С. Шожат-оолдуң ырлап турары.

Сөзү болгаш фотолары
В. КАРА-САЛДЫЫ.

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ БАЙЛАК ҮНҮ

Партияның төөгүлүг XXVII съездизиниң сүр-күжү, чүрек-соруу бо хүннерде кайда-даа өндүр, чаагай боттаны турарын көрүп болур. Бай-Тайга оранчоктан-на ылаң бажы мөңгүннеди берген көстүп тур. Оваа эртка үне халдып кээрге, Бай-Тайга силерге байырлал ёзулалдыы-биле бараан болуп, байлаан делгеп, баштактаны чылдып, чырыдып, сыгыт-хөөмей аяны-биле сырыннап келир! Мал-маганы, тараа-быдаазы, тудуг-суурубиле байлак боордан аңгы, районуң ажыл-ишчи, уран-шевер кижилери-биле, ат-сураа алгаан артистер-биле, хомусчу, игилчи, бызаанчы кижилери-биле алдарлыг. «Бай-Тайга» деп каан уран-шевер кызыгаар демдээзиндеи эгелээш-ле, ол дугайын көрүп, биле бээр бис.

Бай-Тайга районнуң төвү — Тээли, шынап-ла, байырлаачыг көстүп келди. СЭКП райкомунуң бажыңының мурнунда шөлде В. И. Ленинге тураскаал кажан-даа хайлыыш кынныг. Бөгүн мында база бир байырлыг ёзулал — ниитики херектер органнарынга албан хүлээлге эрттирер чаа кижилер дайынчы даңгыраан мыңаа берип турду. Бай-Тайганың ёзулал демдээ болган аңгы чүүзүн азыраан мал-маганның, аң-мениниң кылымал хевирлери бо шөлдүң баарында чыскаай тургустунган. Кайын бээр аалдап келген кижилер мону кайгап көрген тургулаар. Мында кайгамчык салым-чаяанныг кижилер Тойбу-Хаа адашкылар. Көгел болгаш чаа өзүп орар уран-шевер кижилерниң чаңалгалары бо-дур.

Частың чазык-чаагай хүнү чайынныгын, бүгүнүг херелдерин бо байлак болгаш баштак черниң кырынче аярыалдыы-биле чажып келген. Ыраажы Бай-Тайганың мөңгелиг ыры-шоору онгаар-дескээр чаңгыланып, ону дыңнааннар «Оош» дижип тургандыг-даа.

Партияның съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирип чалгыныкалган бай-тайгажылар бүгү акы-дуңма совет чону-биле бир демей, оон шиитпирлерин амыдыралга алдарлыы-биле боттандырып турарынга кижи хей-аът кирбес аргажок. Кайда-даа ажыл-иш хайнышкан! Шупту-ла улуг, бичии дөгерези эдээн астып, ийи билзээ сывыртынып каастан изирниктир туржуп турар. Кайда-даа партияның кыйгызы чаңгыланып турар. СЭКП райкомунуң бажыңында-даа, совхозтарда, фермаларда, бригадалар төнтеринде, бүдүрүлге черлеринде, школаларда кайстап шимээн көргүзүглери оларның херин базымнарын чугаалап турар.

— Мурнукузуңга леншиэрге, кыш чымчак, хүр болган. Мал-маган чаш төлү-биле дегере мендн кыш ажып тур. Амга канчап баар чүве ийик, бажым ажыр баштактаны бээр көнчүг орап болдур ийин мон... — дигилээш, база бир хоочун хойжу Десин Попанашович Хертек бажын бир суйбай тудкаш, бичии када болааш олура, серемчиде хорамча чок хээнзиг улаштыр чугаалады — көрбес силер бе, кара кыштаан улус бис, эгезинде, элээн кылын чааты. Шору чылыг чымчак турган чүве, ам харын когурумнап турар апаарды. Мынчап туруп бээр болза, малдың чаш төлүнге бөгай болдур ийин бо — дээш, өглее чүък адаанда чал-чаа экен ааны чаражы көнчүг чаш хураганнарын эмискиктээрин-ге белеткени берди.

Малчыннарның бо чугаазын бадыткаанзыг, дем чаа-ла чаймналдыр хүннеп турган хүн бир ниизы чаңнап эгелээн. Чайыналган часкы хүн ыкталбыг, кара булуттар артынче чашты бээрге, кезек-кезек сыладыр хадый каггылап келген. Довурак-доозун-даа дойлуп үнген.

Базырактың оъдун оъттаан
Базар-челер аъдым мунган,
Баштактанып хөөреп орар
Бай-ла-Тайга ээзи хойжу!

Ыры-шоор аялгыналып, ырак-чоокка чаңгыланган, хүнмээрентээн кыштагларда чаш анай, хураганның чаржалашкан үнү ынаар берын чаңгыланыр.

Бай-тайгажылар чуртунуң байлак чаагайын-даа, пат билир мен. Ол кежээ баштай бүрүлады чаай каапкаш. оон соонда катап хүннеп эгелээн. Ынчаар орта районнуң төвүнүң стадионунга янзы-бүрү өң-чүзүнүг спортчу хеп-сыныг аныяктар бир-ле чайгы чүзүн-бызын чечектер ышкаш хөме алы берген. Аныяктарның болгаш хоочуннарның хол бөмбүүнүң командаларының маргылдаазын тээлкижилер болгаш оларның аалчылары сонуургааннар. Чонуң хостуг үези мынчаар организастап турары черле эки болду. Партийжи съездизиниң улус өөредилгезиниң талазы-биле айтыышкыннарын, школа реформазын амыдыралга боттандырары бөгүнгү школаның чугула сорулгазы болур. Төлептиг салгалды кижизидер улуг ажыл онаажыр. Олар кызымак ажылдап турар болду. Башкыларның концерт программалары база солун болган.

Бай-Тайганың культура одагтары улам чайынналдыр чырывышаан, партияның кыйгырыы-биле районнуң ажылчын херни базымнарынга боттарының бүгүнүг үлүүн киирип турар. Уран чүүл коллективтериниң саны өзүп турар.

Районнуң культура одагларының оран-бажыңнары-даа эки, ажыл-чорудулгазы-даа аңгы негелде ёзугаар эде тургустунун турарын башкыларның бо уран чүүл көрүлдези база бадыткаан. Кызыл-Дагда чаа культура ордузу туттунган. Бажыңның чаражы балды-хирээ каастаан угулаазынындан эвес, а оон иштинде маңчы-хуужуурундан хамаарыжыр деп үлегер чугаа бар болгай. Ам чүгле оон чонга төлептиг бараан болурундан хамаарыжыр-дыр ийин деп, партия райкомунуң секретары Ч. А. Саая демдегледи. Культура албан черлериниң ажыл-чорудулгазын улам эки кижидер сорулга туруп турарын ол чугаалады. Коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаарынга, чараш аажы-чаңга аныяктарны кижизидеринге оларның үлүг улуг. Арагалаар чорук — амыдыралга хоралыг дээрзи билдинигир. Арагалаан ээрик кижиден чок азаргаар болу берген. Ажылдаам чери чок, аалдар кезип шөлээттеп чоруур, бажын дергилеп алган, кижи бастыргы дег аъттыг шаап чоруур кижилер-даа көзүлбес болган. Ажыл-иш-даа, аажы-чаң-даа арыг чаагай апар чоруурунга кым амыравас боор.

Бай-Тайга байлак-даа, байырымныг-даа, баштак чаңныг-даа. Ынчангаш ажыл-иште, амыдырал-чуртталгада тургулаар чамдык четпестерин арыл-пуур барымдаалавайн ажыы-биле сойгалары, эш-өөрүнге ажыктыг арга-сүмезин бээри чурумчуп кел чыдар.

Бай-Тайганың базымы-даа дерии, баштаа-даа магалыг! Маңаа үр чорбаан кижи ам көөрге, бүгү-ле амыдыралчурттална улам аан кире берген көстүп кээр-дир.

Л. ЧАДАМБА,
чогаалчы.

КАТКЫ БАЖЫ КАТКАН ЭВЕС

Чоокта чаа Чадаана хоорайның Культура бажыңынга мындыг кежээ эрткен. Ону баш бурунгаар-да белеткен, чонга чарлап дыңнаткан турган.

Кежээге хөй кижи чыылган, солун-даа эрткен. Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен театр дугайында лекция кылган. Оон соонда Кежелдей Монгуш, Саая Таспай, Чайнаа Ондар шоодуглуг шүлүктерин номчааннар. Кежээниң организакчызы, № 1 школаның башкызы Галина Кокова танцы, шоодуг ыры күүседикчилериниң сценаже чалап турган.

Хоорайның албан, бүдүрүлге черлери шоодуглуг хана солуннарны, крокодилдерни, чаңныктарны үндүргүлээннер. Район эңдерлезиниң, иштики херектер килдизиниң шоодуглуг парлалгалары чидиг, тыынныг болгулаан. Культура бажыңының чурукчулары хөглүг, баштак чуруктарны ол-ла дораан чуругулааннар. Кежээ кижи бүрүзүнүң сеткилинге таарышкан.

О. АРАКЧАА.
Чөөн-Хемчик район.

СЦЕНАДА — БАШКЫЛАР

Район төвүнүң Культура бажыңынга башкыларның уран чүүл көрүлдези болуп эрткен. Көрүлдеге 5 ортумак, 3 сес чыл школаларындан 270 ажыг башкы киришкен. Школа бүрүзү тематика талазы-биле дүгжүп турар солун, байлак программаларлыг концерттерни көргүскен. Ниити ырлар, хөгжүм херекселдериниң ансамбльдери, литература-хөгжүмнүг композициялар, танцылар болгаш хөөмей-сыгыт дээш өске-даа жанрлар концерт бүрүзүнге элбек болган.

Моон мурнунда болуп турган көрүлделерге деңнээрге, бо удаада хөй кижи көрүлдеге киришкени, киржикчилериниң идепкейлиги, уран чүүлге хандыкшылдыы, талантылыг кижилерниң илерец, көвүдеп турары, күүсеткен номерлериниң шынар болгаш утка талазы-биле бедээни жюри онзалап демдеглээн. Ылангыя хөй үнүт ниити ырларның күүселдези экижээн. Хөй кижилер күүседир массалыг номерлер танцылар, композициялар көзүлбээн. Ол ышкаш концерт номерлеринде бир онзагай чүүл болза, чоннуң аас чогаалын сайзырадыр, ону чонга пропагандалаар талазы-биле номерлер хөй болганы. Дүрген чугаа, тывызыктар, мерген сөстер, үлегер домактар школаларның концерт программаларында кирип турар. Маңаа Тээли ортумак школазының аас-чогаал ансамблин болгаш Бай-Талдан Зоя Маадырның күүсеткени дүрген чугааларын айтыры чугула.

Тыва улустуң хөгжүм херекселдери игил, бызаанчы болгаш лимби көрүлдеге барааны безин көзүлбээни хомудаанчыг. Тыва национал хөгжүмнү сайзырадып, нептередир ажыл шуут чорувайн турарын көрүлде херечилээн.

Түңнел концертке школа бүрүзүнден эң эки номерлер кирген. Ылангыя Тээли ортумак школазының ниити ыр коллективиниң күүсеткени «Көге буталар ужунар-ла» деп ырызы, Бай-Талдың хөгжүм ансамблиниң күүсеткени «Чылгычылар танцызы», Шуй ортумак школазының «Фигурлуг вальсы» болгаш «Кремльдиң сылдыстары», Бай-Талдың «Шокар аъттыг уруг», «Лириктиг танцызы», Тээли ортумак школазының «Ак-Билек» деп танцыларының күүселдези эки номерлер деп үнелээн. Концерттиң ниити тургузуу темазынга дүгжүп, эки күүсеттингени-биле бирги черни Тээли ортумак школазы (директору А. Саая), ийиги ийи черлерни Бай-Тал ортумак, Тээлиниң № 2 сес чыл школазы алганнар. Шуй ортумак школазы үшкү черни алган.

Тиилекчи болган школаларны телевизорлар-биле, эң эки ансамбльдерни, ийи-чаңгыстың номерлерин жанрлар аайы-биле өртектиг белектер-биле шаңнаан.

И. СЕДИП-ООЛ.

БИБЛИОТЕКАДА СОЛУН

Клара Сүгежик чээрби ажыг чыл библиотекарь болуп ажылдап турар. Ак-Туругда Культура бажыңының бир бичежек өрээлинде библиотекага кижи үзүлбес. «Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга», «Кижи болгаш хоойлу», «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези» деп ном делгелгелерин кижиниң кичээнгейин тораан хаара туда бээр. Өөреникчилерге мергежил шилип алырынга дузалаар «Кым болурул?» деп сүме-бөлүгнү аарган. Г. Блиновтуң «Бир ажылгының төөгүзү», А. Даржайның «Чурттаарын күзээнзе» деп номнарынга номчулга конференцияларын агитквартиралар-биле демнежип эрттирген. Кожер библиотекалар малчын коданнарга чедип турар.

«Шын» солунга үнген «Ажыктыг солун дыштанылга дээш» деп рубриканың адаанда парлаттынган материалдарны сонуургап номчудум. Өске суурларда хостуг шакты канчаар ажыглап турарын билип алырга черле ажыктыг-дыр. Ооң-биле кады бистиң бичии библиотекавыстың ажылдакчыларының чорудуп турар хөй талалыг ажылын база демдеглекседи. Ном — билигзерниң үнезиин болгай. Амгы үеде мында он муң ажыг ном бар. Номчукчулар саны өскен. Ажылчын, башкы, өөреникчи, хойжу — кандыг-даа мергежилдиг кижилери библиотекага кээп, сонуурган номнарын номчуп турар. К. Сүгежик оларга ажыктыг сүмелерин берип, номчукчуларының херелдерин өөренип турар.

Библиотекарь агитбригадада кирипшаан, ол малчын коданнарга номнарны тарадып турар. Культура албан черлериниң арасында, чарышка районга тиилекчи болуп келген библиотеканың эргелекчизи — хоочун библиотекарь чаа аргаларны дилеп тып, суурнуң чурттакчылары хостуг шагын ажыктыг эрттирерин дээш, кызымак ажылдап турар.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Чаа кино

«БУРУУДАДЫП ТУР БИС»

«Буруудадып тур бис» деп политиктиг фильм республиканың экраннарында үнүп эгелээн. Бо киноны Довженко аттыг киностудияга режиссёр Т. Левчук тургускан, кинода чогум чүнү көргүскени ынчаш?

1960 чылдың май эгези. Делегей байдалынга чогумчалыг чоруктуң эгезинге салдар чедирер ужурлуг турган, улуг күрүнелерниң чазактар баштыңнарының ужуражылгазы болур деп турда Совет Эвилелиниң кыры-биле ужуп бар чораан «Локхид У-2» деп америк шпион-самолётту дүжүр аткан. Тайбыңга болгаш кижи төрелгетенге удур политиктиг херек үүлгедикчилериниң дугайын бо кинода тода, билдингир-биле көргүзүп турар.

КАИ медээзи

ҮНГЕН, КЕЛГЕН ҮЕЗИН ХЫНААР

Бо чылдың апрель 1-ден 10-га чедир үеде хажыдыышкын кылган чолаачыларның анализин кылырга, чамдык бүдүрүлгелерниң, ажыл-агыйларның, организацияларның удуртукчулары гараждан үнүп база кээп турар машиналарның үезин кошкак контрольдап турары илерээн. Чээн-Хемчик районнуң келген В. Лаа Кызылга ээрик шаап турган чорук, Кызылдың педагогика училищезиниң чолаачызы Ч. Ооржактың «аксы чыттыг» чорааны, С. Тока аттыг совхозтуң чолаачызы П. Щербаковтуң база «тоор чүве чок» болганы машинаны чогуур үезинде гаражка тургузар дээш оларның хүвүрел чогун бадыткаан.

Айның баштайгы он хонуунда ниитизи-биле Кызыл хоорайга транспорт аймаан ээрик башкарып чорааны дээш 24 кижини туткан. Оларның арзызында шерит албан-хүлээлгелиг В. Горев хуу машиназын, Тыва АССР-ниң Агропромышленниг комитединиң № 1 АТБ-зиниң механиги В. Беленков хуу мотоциклин ээрик мунуп чораан, тудуп турганнар.

Ниитизи-биле республикага он хонук дургузунда 6 авария болган, оон түңнелинде 3 кижи амы-тынындан чарылган, 5 кижи балыгланган, 1 аварияны ээрик чолаачы кылган. Ол дээрге, «Тыва сүт тудуг» трестиң АТБ-зиниң чолаачызы Олег Дувендей-дир. О. Дувендей апрель 3-те Абакандан кел чорааш, Кызыл — Абакан арзызының оруунга, 353 километрге машиназын андарган. Оон түңнелинде пассажири өлген, бодун аар бэйдалдыг эмчиде чыдар.

Ынчангаш, чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирерин, путёвкаларны шын доллурарын, гараждан машина үндүрүп, олче ээп кээп турган чолаачыларны механиктер, гараж эргелекчилери, диспетчерлер шыңгыы хынаар болза эки.

ТВ

АПРЕЛЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян-чорукчулар клубу». 9.45 — «Эрнст Тельман». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.40 — 11.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Күскү байырлалдар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.00 — М. Горький. «Америка дугайында очерктер». 15.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.10 — «Сирияның бүрүнгү черинде». Чурттуң төөгүзүнүң болгаш амгы хүнүнүң дугайында. Кинотайылбыр. 16.35 — Спорт болгаш Сергей Бубканың боду. 17.05 — «...Он алды харлыг болгаш оон улуг назы». 17.20 — Бо хүннерниң почтазы. 17.50—«Эник болгаш чеди кас оолдары». Мультфильм. 18.00 —«Ажылчыннар хуралы». Бүдүрүлге чериниң (Кузбасс) амыдыралынга күш-ажылчы коллективтиң ролюнуң дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эрнст Тельман». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30— — Хоккейге делегей чемпионады. Финляндияның шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. 23.00 — 00.45 — Футбол. Кубок эзилекчилериниң кубогу. «Дукла» (Прага) — «Динамо» (Киев). ЧССР-ден дамчыдылга. Чарлда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бригада тараа шөлүнде». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Прибайкалье болгаш Забайкалье. 9.05; 13.40 — Немец дыл. 10.05 — Н. В. Гоголь «Шинель». 10.35; 11.40 — Төөгү 9 класс. Индустриализацияже угланыышкын. 11.05 —«Бөдүүн — нарын шыынар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Д. Свифт. Амыдыралдың болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 13.10 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Совет эрге-чагырга деп чүл?». 14.10 — Эстетиктиг кижизидилге. Скульптура. 14.40 — «Кичээл соонда». Тележурнал. 15.25 — 15.30 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дыл өөренип турар бис». Национал школаларның 3 класының өөреникчилеринге телешкола. 18.30 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.40 — С. Пюрбю. «Ачылыг салгал». Тээлиниң улусчу театрының бот-тывынгыр артистериниң шиизи. 19.25 — Телемедээлер. 19.35 —«Азия төөгү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бистиң цирк». 20.15 — Хостуг хүрешке Европаның чемпионады. Грециядан дамчыдылга. 20.45 — «Кадыкшыл мугулдуру». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — 22.40— «Ужуралдарлыг фильм экраны». «Өлүг сезон». 1-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Республикага кежер бүлүттаар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак. Соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9 — 14 метр. Агаарның температуразы хүндүс 10—15 градус чылыыр, дүне 0—5, чамдык районнарга 7—12 градус соор.

Кызылга агаарның температуразы хүндүс 12—14 градус чылыыр, дүне 0—2 градус соор.

Кино

АПРЕЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Судьба боксёра» 9.30, 11.20, 13.10, 15.50, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Осенний подарок фей» 9.40, 13.20, «Начальник Чукотки» 11.20, 15.00, «Пять минут страха» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шах королеве бриллиантов» 15.00, 16.50, 19.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Банкир Маргайя» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу Красноярскиниң хореография училищезинге өөренир 9—12 хар назылыг үвделин националдың уругларын чыып турар.

Уругларны 1986 чылдың апрель 19-20 хүннеринде Кызыл хоорайның уругларның хореография школазынга, моон адаанда адреске шилип алыр: Кызыл, Кочетов кудумчузу, № 2 «а» бажың, эртенгиниң 10-дан 14 шакка чедир.

ЧАРЛАЛДАР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 ТРЭ-ге тудуг механизмнеринге электрикти, тудуг машиналарын башкарар механикти, экономисти, тудуг чоогунга складка херекселдер кладовщиги, буфетчи — кассирни, мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальниктерин, штукатурларны, малярларны, а ол ышкаш штукатур, маляр өөреникчилерин чалап тур. Өөредилгени ажылдатпышаан чорудар. Өөредилге хуусаазы 3 ай. Айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр.

Бот кижилерге ниитиниң чуртталга бажыңын бээр, өг-бүлелиглерге квартираларны ооң аайы-биле тывсыр.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Склад кудумчузу 1 «а». телефон 2-28-33. № 5 автобус-биле «№ 10 столоваяга» чедир чоруур.

Кызылдың аъш-чем садыы үүрмектеп садар садыгга дакпырлап ажылдаары-биле студентилерни, пенсионерлерни, ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, албан-хаакчыларны болгаш 18 хардан өрү назылыг өске-даа кижилерни чалап тур.

Ажылдаар үези дүгуржулга ёзугаар болгаш күш-ажылдың төлевири кылганы барымдаалап шаңналдыг төлевирлиг болур.

Дакпырлап ажылдан турарларга кол ажылынга шөлээ-биле кады ажылдап кылган үезинге деңнештир төлевирлиг шөлээни садыг чери тывсыр.

Пенсионерлерге ажыл төлевири пенсияга хамаарылга чок болур.

Ажылга кирип алыры-биле дараазында адрестен айтырыгны тодарадыр: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу 29, аъш-чем садыының кадрлар килдизи, № 7 кабинет, телефон 2-54-36.

Садыг министерствозунуң материал-техниктиг конторазы үлетпүр бөлүүнге товароведти, склад эргелекчизин, кладовщик болгаш склад ажылчыннарын ажылче чалап тур. Шак-үе барымдаалап төлевир бээр, чылдың түңнелдери-биле шаңнал төлээр.

Айтырыгны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу 2 а, телефон 2-61-32.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; [illegible] ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3274.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00106

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 94 (13094) | 1986 чылдың апрель 18, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

Совет Эвилелиниң ажылчы чону! СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырааал!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ШУПТУ СУББОТНИКЧЕ!

Даарта чаңчыл болган күш-ажылдың байырлалы — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскаатткан коммунистиг субботник. Ажылчы чоннуң ол чаагай чаңчылы Октябрь революциязының соолунде, чуртка хамааты дайыны чорупт турган үеден эгелээш, бистиң бо хүннеривиске чедир салгалдан салгалче дамчып келген. Бистиң ажылчын аңгывыстың ол кайгамчык чаңчылының амыдыралчы күжү эгээртинмес. Соолгу чылдарның ленинчи субботниктери чоннуң революсчу, күш-ажылчы чаңчылдарының үзүлбес харылзаазын тутпушаан, амыдыралдың совет хевириниң база бир кескү демдээ апарган.

Бо чылгы коммунистиг субботниктиң база бир онзагай талазы болза, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегтиг угланыышкынын, бистиң каш-каш чыл бурунгаар базымывыстың, шынар талазы-биле шимчээшкинивистиң характерин болгаш темпизин тодараткан СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин Советтер чуртунуң ажылчы чону амыдыралда күүседип кирипкениниң үезинде болуп турар. Съезд кижи факторун ол идеяларны, хүлээп алдынган шиитпирлерни амыдыралга боттандырарынга, дүргедедиишкин херээниң чедиишкинниг болурунга онза ужур-дузалыг болур дээрзин база айыткан.

Даарта — коммунистиг субботник хүнү. Бичии школачылардан эгелээш, пенсионерлерге чедир улуг, биче бүгү чон фабрика-заводтарга, хову-шөлдерге, шахталарга Төрээн чуртунуң чечектелиишкини дээш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар. Бо субботник хүнүнде бистиң чурт/вус миллион-миллион каңны, прокатты, хөмүр-дашты, нефтини, үлетпүр продукциязын, чоннуң херегле барааннарын кемзи алыр. Чоннуң чаартыкчы күш-ажылының күчүлүг күжүн Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги база бир онзагай кылдыр көргүзер.

Бо чылдың февральда эрткен СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатткан коммунистиг субботникке бүгү чуртка 153 млн. кижи киришкеш, ол хүн чүгле үлетпүр продукциязын безин 1338 млн. рубльге бүдүрген, беш чыл фондузунче 200 млн. рубльди шилчиткен. А ол фонд акшазы кылган кижилерге, оларның уруг-дарыынга школалар, эмнелгелер, уруглар садтары кылдыр катап эргип келир деп чүвени база эки билир бис.

Бистиң республикага база, бүгү чуртка ышкаш, коммунистиг субботник чоннуң бедик көдүрлүүшкүнү-биле эртип турар. Чижээ, эрткен чылдың ленинчи коммунистиг субботнигинге 150 муң хире кижи киришкен, боттарының ажылдаар туруштарынга 45.700 кижи ажылдаан. Субботниктиң киржикчилериниң ол хүн ажылдаан акшазындан 200 муң ажыг рубльди беш чыл фондузунче шилчиткен. Үлетпүр продукциязын субботник хүнүнде 264500 рубльге, ооң иштинде чоннуң херегле барааннарын 100 муң рубльге бүдүрген. Тудуг ажылдакчылары 257 муң рубльдиң ажылын кылган. Чолаачылар янзы-бүрү хөй чүъкту сөөрткен. Кедээчи ишчилери база ол хүн хөй ажылды бүдүрген.

Даарта болур коммунистиг субботникте база-ла хөй муң ажылчыннар боттарының ажылдаар туруштарын эжелеп, эң бүдүрүкчүлүг ажылдаар, өөреникчилер, сургуулдар, студентилер чүс-чүс тонна демир кескиндизин, саазын артыыштыннарын чыып, хоорай, суурлар чаагайжыдылгазынга киржип, мал кажаалары, аал кодааннары аштап-арыглап, өөңдаа өске хөй ажылдарга киржирлер. Чер-черге болгулаа субботникке тураскаатткан бүдүрүлге хуралдарынга, митингилерге кижилер күш-ажылчы байырлал хүнүнде камналга чурумун күштелдирип, камнап алган кывар-чаар материалдар, чиг эт, электроэнергия-биле ажылдаар, артык рейстерни кылыр күзелин илередип турганнар. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт», «Тудуг кезектери» комбинаттарның, Тыва электри четкилериниң, автотранспорт бүдүрүлгелериниң болгаш өске-даа черлерниң дыка хөй ажылчыннары, чолаачылары, ужудукчулары «субботник хүнүнге кириштир» деп демдеглээш артык рейстерни кылгылааннар.

Субботникке белеткел ажылдары барык бир ай чорупт, кайда-даа кылыр ажылдарның хемчээли тодараттынган. Партия, профэвилелдер организацияларыажылчы чоннуң ол эң бүдүрүкчүлүг, эң шынарлыг ажылдаар күзелин деткип, планда көрдүнген ажылдарны чедир кылырынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургузар ужурлуг. Хоорайларның болгаш хоорай чоогунуң транспорттарының, фабрика, заводтар столоваяларының, өске-даа хандырылганың ажылдакчылары субботниктиң бүгү киржикчилерин үезинде, сагыш човангыр хандырар ужурлуг. База ол ышкаш чер болганга, кайа-даа коммунистер субботникче чонну баштап, бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың үлегерин көргүзер, кижилерге чаржып ажылдаарының байдалдарын тургузар. «Чаңныктарның» болгаш хана солунналарның тускай үндүрүлгелериниң дузазы-биле субботниктиң чорупт турарын, ооң мурнакчыларының, цехтерниң, бригадаларның, аңгы-аңгы кижилерниң чедиишкиннериниң дугайында дыңнадыгларны кылырынга баш удур белеткенир херек.

Бедик бүдүрүкчүлүг, ак сеткилдиг ажылдаары — бистиң чүгле хамааты хүлээлгевис эвес база патриотчу хереэвис. Кижилерниң чаартыкчы күш-ажылы салгалдан салгал дамчып келген чаагай чаңчылдарның күштүүн база катап бадыткаар. Ол бистиң республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң дугайында партияның сагыш салышкынынга база бир төлептиг харыы болур.

Шупту — коммунистиг субботникче!

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле В. П. Филипповту шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың парлалгазынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 60 харлааны-биле холбаштыр «Тувинская правда» солунунуң редакторунуң оралакчызы Всеволод Петрович Филипповту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1986 чылдың апрель 17.

Апрель 19 — БИР ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Апрель 19-та болур ленинчи коммунистиг субботникке Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери белеткенип турар. Совхозтарга, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга ол хүн кылыр ажылдарның хемчээлдери тодараттынган. Коммунистиг субботник эрттирериниң район штабының хуралдарынга коллективтерниң күш-ажылдың байырлалынга белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Субботникте бүдүрүкчүлүг ажылдаарын коллектив бүрүзү хүлээнген.

Субботниктиң киржикчилери ол хүн улуг хемчээлдиг ажылдарны кылып, часкы хову ажылдарынга, районнуң ажыл-агыйларында тудуг объектилеринче тудуг материалдары болгаш янзы-бүрү чүъктер сөөртүрүнге, чоннуң херегле барааннары бүдүреринге, чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынга киржир болгаш өске-даа ажылдарны кылыр. Ажылдың участоктарынга субботникте кылдынар ажылдарның тамдыктары бо: районнуң ажыл-ишчилери ол хүн 130 кубометр оттулар ыяшты, 50 кубометр тудуг материалдарын белеткээр, 130 тонна едекти хову-шөлдерже сөөртүр, 200 га черниң дажын аштап-арыглаар. Чаагайжыдылга талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдар кылдынары көрдүнген. Дөрт совхозтан 16 чолаачы ол хүн боттарының камнап алганы кывар-чаар материалдары-биле улус ажыл-агыйынга херегээр янзы-бүрү чүъктерни сөөртүр.

Тээлиниң септелге-тудуг участогунда штаб беш кижи кежигүнүг кылдыр тургустунган. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде демниг ажылдааш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ол хүн 3,5 хуу бедидерин коллектив шиитпирлээн. Бүдүрүлгениң коллективи «кызыл субботада» 2500 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып, беш чылдың фондузунче 450 рубльди киирер.

Субботникке «Тээли» совхозтан 458 кижи киржир болгаш 288 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаар. Ол хүн бүдүрер продукцияның нинти түңү 2430 рубль. Совхозтуң ажыл-ишчилери күш-ажылдың байырлалында ажылдап алганы акшазындан 764 рубльди беш чылдың фондузунче киирерин шиитпирлээн. Найырал салбырының ишчилери субботникте бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн болгаш 10 га черниң дажын аштаар, чуртталга бажыңының база мал кажаазының тудуунга ажылдаар, дөрт хой кажаазының өдээн казар болгаш өске-даа ажылдар кылдынар. Совхозтуң Кызыл-Даг салбырының ажыл-ишчилери субботникке бир демниг үнер болгаш Мажалык фермазының чазаан кылчыр, 6 тонна өдекти бөлер. Малчыннар беш хой кажаазының өдээн казар. Суур чаагайжыдылгазынга салбырның улуг, биче чурттакчылары идепкейлиг киржир.

«Бай-Тал» совхозтуң көдээ ишчилери субботник хүнүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 3,7 хуу бедидер. Совхозтуң чер ажылдыглары часкы чер суггарылгазынга, шык базырыышкынынга ажылдаар. Спорт шөлү, кызыл-булуң, сарай кылырынга ажылдаар кижилерниң кылыр ажылының хемчээли база тодараттынган. Бай-Тал суурнуң кудумчуларын дескилеп сайлаары көрдүнген.

Районнуң ажыл-ишчилери ол хүн ажылдаан акшазындан 4 муң рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

С. ОЧУР,
районнуң коммунистиг субботник штабының кежигүну.

«КЫЗЫЛ СУББОТАДА»

Барыын-Хемчик районнуң Ыяш ажыл-агыйының коллективи Хемчик унунга 5 гектар черге чыжырганы олуртурун планнаан болгаш аңаа белеткел ажылдарын амгы үеде чорудуп турар. Ниитизи-биле коллективтен В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 106 чыл болган оюнга тураскаатткан коммунистиг субботникке 74 кижи киржир. Суур чаагайжыдылгазы, часкы арыглал ажылдарындан аңгыда коллективтиң кежигүннери малчыннарга шеф дузазын чедирип, кажаа көржеңи казарынга база ажылдаар. Олар «Барлык» совхозтуң малчыннарынга дузазын чедирер.

Ыяш ажыл-агыйының бүдүрүлге участоктарының ажылчыннары боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап, тудуг болгаш одаар ыяш белеткеп, чоннуң херегле барааннарын бүдүрер. Коллектив коммунистиг субботникте ажылдап алдынганындан 300 рубльни беш чыл фондузунче шилчидерин планнаан.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

ХЫЫН ТЫП...

Кызылдың хлеб комбинадының мурнунда 1986 чылга улуг сорулгалар салдынган. Чурттакчы чонну четчир хемчээлдиг болгаш эки шынарлыг хлеб-биле, хлеб-булочка, кондитер кылыглары-биле хандырары ажылды эде тургузарын, чаа хлеб заводунуң бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле шиңгээдип алырын, продукцияның шынарын экижидерин негеп турар.

Кызылдың чаа хлеб заводу — барык долузу-биле механизастаттынган, автоматчыттынган амгы үениң бүдүрүлгези. Мында чүгле белен хлебти чырын хол-биле кылып турар. Ынчалза-даа бүдүрүлгениң кол шимчедикчи күжү — кижи. Кижи бүрүзүнүң ажылдаар чер бүрүзүнге харыысалгалыг болурундан, дааңган хереэн ак сеткилдиг кылырындан ажыл түңнелдери ән улуу-биле хамааржыр. Заводтуң ээлчег, албан бүрүзү ажылын шын организастап, бир демниг бүдүрүкчүлүг ажылдаар ужурлуг. Бирги кварталдың түңнелдери-биле хлеб комбинады, ооң иштинде чаа хлеб заводу, багай эвес ажылдап, планныг онаалдаларын күүсеткен, ынчалза-даа продукцияның шынары амдаа негелделерге дүүшпейн турар.

Ээлчеглер аразында социалистиг чарышка хоочун хлеб быжырыкчызы Кара-кыс Хертековна Хомушкуга удурткан ээлчегниң бригадазы бирги черни ап, хлеб быжырар цехтиң чарыш тиилекчизи болган. Бригада квартал планын 105,6 хуу кылдыр күүсеткен, быжырып үндүрүп турар хлевиниң шынары багай эвес.

Бригадир К.-К. Хомушку 20 чыл дургузунда хлеб быжырыкчылап ажылдаан. Ооң 12 кижи составтыг бригадазында колдуунда аныяк уруглар чыылган. Оларга бригадир болуунуң байлак арга-дуржулгазын дамчыдып берип чорупт. Кол-ла чүүл — ниитиң ажылдың түңнелдери дээш кижи бүрүзүнүң сеткилин хөлзеп чорупт, быжыг найыралдыг коллективти мында тургустунганында. Чогум-на ооң ачызында бригаданың ажылы эки. Далган чувудукчулери Галина Иргит, Надежда Кужугет, хлеб чыыкчызы Любовь Монгуш оларның төлептиг ажылын демдеглеп болур.

— Эрги хлеб заводунга болдарга, чаа заводка ажылдаарга солун-дур. Хол-биле кылыр ажыл авааржээн. Баш-биле угаан туруп ажылдаарын, кичээнгейлиг болуру кончуг чугула апарган. Эгезинде нарын дериг-херекселдерге чаңчыгары берге турду, чорту ажылдың хыын тып бар чор бис — деп, К.-К. Хомушку чугаалаан. Ооң ол сөстери шын дээрзин ажыл көргүзүглери база бадыткап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы бригадир Кара-кыс Хертековна Хомушку.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН УЖУРАЖЫЫШКЫН

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП-ниң XI съездизинге СЭКП-ниң делегациязын баштап чоруур СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев апрель 16-да Берлинни кезип көрген. ГДР-ниң найысылалының чурттакчылары улуг өөрүшкү-биле болгаш хүндүлел-биле совет удуртукчуну уткааннар.

М. С. Горбачев К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң тураскаалынга чораан болгаш чечектер салган. Хоорайның төвүн, Академия шөлүнде архитектура ансамблин, «Шаушпильхауз» деп концерт залын көрген.

Берлинниң кудумчуларынга болгаш шөлдеринге чурттакчылар-биле беседалар болган. Найысылалдың ажылчы чоннары съездиниң бүдүрүлгеге чаа чедиишкиннер-биле ужуражып турар деп чугаалааннар. Ол чедиишкиннерин олар СЭКП биле ГСЧП-ниң аразында ийи чурттуң улустарының аразында бүгү талалыг калы ажылдажылганың санын болгаш калберганы-биле холбап турарлар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Марцан болгаш Хоэншенхаузен районнарның чаа тудугларын көрген. Партия шуулганының Марцанның ажылчы чоннары кайгыг түңнелдерлиг уткааны ГСЧП-ниң райком секретары П. Флатчи аңаа чугаалап берген.

ГДР-ниң Күрүне кызыгаары эрткен Бранденбург хаалгазынга М. С. Горбачев чораан болгаш кызыгааржыларбиле ужуражып, хүндүлүг аалчылар комунга ат салган.

М. С. Горбачевтуң чорупт турар үезинде ооң ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Г. Миттаг, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Берлин округ комитединиң бирги секретары Г. Шабовский, Берлинниң оралакчы бургомистри Э. Крак олар үдеп чорааннар.

«МИР» СТАНЦИЯ: бир ай башкарылгалыг ужудуушкун

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьёв олар орбитада «Мир» эртем станциязында күш-ажылчы ээлчегин бир ай иштинде эртирип келген. Ужудуушкунуң айыттынган программазын ёзугаар космонавтылар станцияның конструкциялар кезектерин, дериглелерин болгаш аппаратуразын шенээрин үргүлчүлеп турар.

Чижээ, апрель он бешле олар ажылдың янзы-бүрү байдалдарында чылыг таарыштырылгазының системаларының хөделиишкинин хынаан, радиохарылзаа херекселдериниң кураавыр комплектизин шенээннер.

Хүннүң айыттынган чурумун ёзугаар олар Чер кырының чамдык девискээрлерин карак-биле хайгаараан, комплекстиг тренажёрга күш-культура мергежилгелерин кылгылаан.

Экипажтың кадыының байдалын бүгү талазы-биле тодарадыр база «Гамма» дээр алиликтиг чаа аппаратураны эдиптирер сорулга-биле Леонид Кизимниң болгаш Владимир Соловьёвтуң кадыын шинчээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чагаазы

Апрель 15-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Ливия Республиканың баштыңы М. Каддафиге дараазында уткалыг чагааны чорутккан:

Эргим эш Муамар Каддафи, америк империализминиң араатанзыг халдаашкынының боол турганының үезинде Силерниң бодуңарга болгаш найыралчы ливия улуска Совет Эвилелиниң удуртулгазының база бүгү совет кижилериниң өмүнээзинден эп-сеткил каттыштырылгазын Ливия Джамахирияга бо берге хүннерде илередирин күзеп тур мен. Ол ышкаш америк ужар чүүлдүң агаардан араатанзыг халдаашкынынга таварышкан ливиялардың өлгени-биле холбаштыр бистиң ханы кажыдалывысты илеретпенивисти хүлээп ап көрүңер.

АКШ-тың чаа чепсектиг агрессиязы-биле холбаштыр бистиң принципиалдыг туружувус Совет чазактың мырыңай чаа парлап үндүрген Медегелинде эң билдингир кылдыр илереттинген. Аңаа дараазында чүүлдерни немээри эргежок чугула деп санап турар мен.

Ливияны долгандыр болуушкуннарның айыылдыг кылдыр өскүй берип болурун баш удур болдурбазы-биле ССРЭ-ниң талазындан хөй санныг базымнарны кылган. Бистиң биле найыралдыг Ливияга моральдыг, политиктиг, дипломаттыг болгаш шериг-даа талазы-биле, а ол ышкаш ооң дугайы Силерге эки билдингир өске-даа хемчеглерниң деткимчези-биле чергелештир америк администрацияның Ливияга удур политиказын үргүлчүлээри чүгле Чер ортузу далай девискээринде байдалга эвес, харын база нинти делегей байдалынга айыылдыг уржуктарны таварыштырып болурун аңаа чаңгыс эвес удаа шынгыы сагындырып келген бис. Бистер ол ышкаш болуушкуннарның ынчаар калбарар чоруу совет-америк харылзааларга база-ла багай салдарын чедирбейн барып болбазын медеглеп турар бис.

Делегейде политиктиг байдалдың база катап шыңгыраарындан чайлаар чүткүлдүг барымдаалаан бистиң кыйгырыгларывысты Вашингтон херекке албайн турар. Бодунуң империжи чүткүлдерин хандырып алырының эрге-ажыктары дээш миллион-миллион кижилерниң салым-хуузунга айыылды дыргелдирип турар АКШ, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун улам нарыыдаанының кол буруузун база катап чүктек турар. АКШ-тың удуртукчулары «делегей терроризми-биле» демиселчилер боол турарының дугайын сөс кырынга медеглеп турза-даа, олар күрүне терроризминге, «неоглобализминиң» агрессии доктриназынга боттарының бердингенин база катап херек кырында бадыткап көргүскен-дир.

Американнар Ливияже чепсектиг халдаашкынны кылза-даа, боттарының әчис сорулгазын чедип ап шыдаваан. Харын-даа ол агрессия ливия улусту боттарының революстуг удуртулгазын долгандыр улам сырый каттыштырган, сентябрь 1-ниң революстуг дээштелгелиг чаалап алышкыннарын моон-даа соңгаар быжыы-биле камгалаарынга, делегей ареназынга хамааржыпас антиимпериалистиг угланыышкынны чорударынга оларның шиитпирлиин улам-на бедиткен.

Хосталгага ынакшылдыг Джамахирияны базар болгаш дискек кырынга тургузар дээн Вашингтонның ынаныышкынын буурай дүшкен, а АКШ боду чаа мораль-политиктиг аштырыышкынга таварышкан.

Америк ужар чүүлдүң тайбың ливий хоорайларже дээрбечи ёзу-биле халдаашкыннары совет кижилерниң ханы килеңнээшкинин болдурган. Тускай догуннаан араб күрүнеге удур АКШ-тың агрессии чимзениишкиннерин соксадырын олар негеп турар.

Идепкейлиг күженишкиннерни бис делегей ареназынга база кылып турар бис. Америк администрациязынга бис шиитпирлиг удурланыышкынны илередип, ооң Ливияга удур авантюрачы политиказын доп-дораан соксадырын негээн бис. Бодунуң девискээринде туруп турар америк баазаларын Ливияже халдаарынга ажыглаарын чөпшээрээн Великобританияның чазаанга чогуур чагааны чорутккан бис. Ооп аңгыда бис араб болгаш кана-даа каттышпаан кол-кол чурттарны Ливия Джамахирияга идепкейлиг деткимчени кылырынче кыйгырган бис.

Ол талазы-биле бис бодувустуң хөделиишкиннеривисти акы-дуңмалышкы социалистиг чурттар-биле дүүштүрүп алганывыс билдингир болбайн аан.

Силерге, эш Каддафи, бүгү ливия улуска бистиң дээштиг эп-сеткил каттыштырылгавысты база катап бадыткавышаан, Совет Эвилели Ливияның камгаланыр аргазын улам ыңай быжыглаар талазы-биле бодунга албан хүлээлгелерин моон соңгаар-даа күүседир дээрзин бүзүредирин күзедим. А ол болза, бистиң билип турарывыс-биле алырга, силерниң чуртуңарга амгы үеде тургустунуп келген байдалда онза ужур-дузалыг.

Чүректиң ханызындан хүндүткел-биле

М. ГОРБАЧЕВ.

АЖЫЛДАП ҮНЕРИНГЕ БЕЛЕН

В. И. Ленинниң төрүттүнгенхүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскаатткан коммунистиг субботникке Кызылдың сайгарылга баазазының ажыл-ишчилери 280 кижи киржир.

Субботник штавының кежигүннери (даргазы баазаның директору П. Филиппов) коллективтиң апрель 19-та кылыр ажылының планын тодараткан. Ол хүн 100 тонна далганны, 130 тонна комбикормну бүдүрүп үндүрер. 30 муң рубльдиң барааныг продукциязын ажылдап кылыр. Ол ниити беш чылдың фондузунче 1100 рубльди шилчидерин шиитпирлээннер.

Баазаның ажыл-ишчилери даарта бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар.

И. ТУМУРЕЕВА,
сайгарылга баазазының кол экономизи.

* * *

«Тыва септелге-тудуг» тресттиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң коллективи коммунистиг субботникке бир демниг үнүп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн. Заводтуң ажыл-ишчилери съезд мурнуу чарыжының социалистиг чарыжынга киржип тургаш чедип алганы бедик темп-биле ажылдаарын үргүлчүлеп, бирги кварталдың продукция сайгарарының планныг онаалдазын 109,1 хуу кылдыр күүсеткен.

Даарта шупту бригадалар хүн нормазын ажыр күүседирин шиитпирлээн. 65 кубометр дилиг материалдарын, 20 дөрбелчин метр соңга блоктарын болгаш 18 дөрбелчин метр ежик блоктарын бүдүрүп үндүрери көрдүнген.

Шупту 120 кижи үнер. Оларның 106-зы боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаар. 6,5 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер болгаш он ниити беш чылдың фондузунче 700 рубльди шилчидер. 49 ажылчын камнап алганы дилиг болгаш кывар-чаар материалдары-биле ажылдаар.

О. ДУЛОВА,
«Тыва септелге-тудуг» тресттиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң экономизи.

* * *

Коммунистиг субботник хүнүнде Бии-Хемде «Саян» совхозтуң төвү Өөк суурнуң чурттакчылары чаңгыс кижи дег, байырлал шинчизи-биле ажылдап үнер.

Ленинчи субботникке муң ажыг кижи киржир. Ол дээрге чеди харлыг өөреникчиден чеден харлыг кырганга чедир шупту эң идепкейлиг ажылдаар дээн ол-дур. Оларның хөй кезии боттарының ажылдаар туруштарынга хүн нормазын ажыр күүседир дээш аразында социалистиг чарышты улам калбартырлар. Өскелери суур чаагайжыдылгазынга киржип, чурттап, ажылдап турар черлериниң девискээрин арыглап, аштап кылыр.

Совхозтуң механизаторлары 500 гектар черге шык базырыышкынын чорудар болгаш 100 гектарга минералдыг чемишчидилгени төгер. Ол ышкаш хову турлагларынга механизаторларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле септеп-селиир, чаартыр, дериир ажылдарны база чорудары көрдүнген. Өөк ортумак школазының өөреникчилери малчын кодааннарга дузалажып, шеф ажылынга кызымаккай киржирлер.

«Саян» совхозтуң ажыл-ишчилери ажылдаан акшазындан 1600 рубльди он ниити беш чылдың фондузунче шилчидер.

* * *

«Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери даарта кылыр ажылдарны баш бурунгаар планнаан, участок аайы-биле таарыштыр хуваан. Совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери бедик бүдүрүкчүлүг, ажылдаарын планнап турарлар. Ол хүн шупту участоктарга ниитизи-биле 422 кижи ажылдаар.

№ 1, 2 хову бригадаларының ажылчыннары саваң бөлер, чемишчидилгелер төгер, суггарылга оңгарларын аштаарлар. Ооң аңгыда бир чамдык кижилер демир-дес аймаа чыыр, чаагайжыдылга ажылдарынга киржирлер.

Боттарының ажылдаар черлеринге база хөй кижи ажылдап эртирер. Саанчылар фермага аштап арыглаашкын ажылдарынга киржири база көрдүнген. Малчыннарның кажааларын кодарары база көрдүнген.

Ю. ОММУН,
совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИН ЁЗУГААР

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде «Партияның экономиктиг стратегиязының эң кол айтырыы —эртем-техниктиг депшилгениң үндезини-биле дүргедедири. Улус ажыл-агыйының техниктиг чаа реконструкциязын боттандырар болгаш аңаа үндезилээш, ниитилелдиң материал-техниктиг базазын чаартыр апаар» деп дорт айыткан. Ол дээрге за-жок шарын болгаш харысалгалыг айтырыг. Бистиң автосепелге заводу шынааш улуг эвес бүдүрүлге черниге ону амыдыралга боттандырары дээрге чаа, амгы үениң технологияларын болгаш техниказын шиңгээдип алыры, чогаадыкчыларының база чаартыкчыларының ажылын идепкейжидери, ажылчыннарның чогаадыкчы болгаш тывызыкчы ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары болур деп билип турар бис. Заводта коммунист бүрүзүнүң бо ажылга идепкейлиг киржилгезин чедип алган бис. Бүдүрүлгениң харысалгалыг участоктарында коммунистерни быжыглаан.

Заводка ол бирги беш чылда чаа техниканы шиңгээдип алыр талазы-биле 255 хемчеглер күүсеттинген болгаш бир чылда ортумаа-биле 46.2 муң рубль түңнүг камналга чедип алдынган. Ооң аңгыда резина-техниктиг 28 кылыгларның бүдүрүлгези шиңгээттинген, 48 хевириниң янзы-бүрү дериглерин чаартыры болгаш кылыры чедип алдынган. Чижээлээрге, чүгле чаңгыс 1985 чылда «КамАЗ» деп автомобильдиң 17 кезектерин кылырын болгаш 12 кезектерин чаартырын чедип алган бис. Ооң-биле чергелештир «ЛАЗ-697» автобустуң, «КамАЗ» автомобильдиң агрегаттарының хөй кезиин болгаш «ОдАЗ-9370», «ГКБ-8350» деп прицептерниң капиталдыг септелгезин заводтуң бодунга чорудар аргалыг болган.

Заводта эртем-техниктиг ниитилелдиң болгаш Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң эге организациялары ажылдап турар. Оларның ажылын заводтуң парткому удуртуп доктаамал контрольга алган. Чижээлээрге, партия организациязының сөөлгү ажык хуралынга чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң эге организациязының удуртукчузу О. К. Голева бодунуң ажылының дугайында илеткээн. Заводтуң чаартыкчылары ол бирги беш чылда 19 муң рубль ажыг түңнүг экономиктиг ажыктыг 65 чаартыкчы саналдарны ажылдап кылган болгаш бүдүрүлгеге шиңгээдип алганнар. Эрткен чылын завод «Тываавтотранс» каттыжыышкынынга «Бүдүрүлгениң ажылчын бүрүзү—чаартыкчы» деп көрүлде-конкурска болгаш «Чаа техниканы болгаш эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиңгээдириниң планнарын күүседир талазы-биле эң эки бүдүрүлге чери» деп республика көрүлдезинге ийиги черлерни ээлээн.

Чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң үжен кежигүнү бо чылын хууда чогаадыкчы планнарлыг. Партбюро болгаш профком бүдүрүлгеге социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп тура, кижи бүрүзүнүң чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ажылынга киржилгезин өөренип көрүп турар.

Кижи дээш сагыш човааш-кын кажан-даа партияның кичээнгейиниң төвүнге туруп келген. Партияның ол шугуму сөөлгү съездиге оон-даа ханы илерелди алган. Ол ажыл хөй талалыг. Оларның бир эң чугулазы — ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары болур. Келир беш чылда заводка автобустар болгаш прицептер септээр чаа цехтиң тудуу доостур, дугуйлар чаартыр цех, автомобильдер чуур, автомобильдерниң электродериглелгезиниң төпчүткен септелгезин чорудар участоктар ажыглалга кирер. Ооң аңгыда бо чылын ажылчыннар чемненир чаа столовая, кызыл-булуңнуң тудуу доостур, ажылчыннарның хеп-сыным солуп кедер, чапсарларда дыштаныр, арыгланыр өрээлдери делгемчиир. Ооң-биле ажылга таарымчалыг немелде байдалдар тургустунар, ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу бедиир, чогаадыкчы диләэшкиннер калбарар дээрзин эки билин, ол тудугларны өй-шаанда, харын-даа хуусаадан эрте ажыглалга кирер талазы-биле хемчеглерни ап турар бис.

Партияның съездизиниң бистиң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле сорулгалары ол бүгүнүн херекке коммунист бүрүзүнүң, ажылчын бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгезин негеп турар. Чүгле ынчан состуң болгаш ажыл-херектиң каршыпазын чедип ап, ажыл-ижинисе ёзулуг шиитпирлиг өскерилгени чедип ап болур бис.

Е. БАЛАБАНОВА.
Тываның автосепелге заводунуң партия организациязының секретары.

Курлавырларны тывар, долу ажыглаар

ЧЕТПЕСТЕРНИ КАТАПТАВАС ДЭЭШ

Барын-Хемчик районнуң кодээ ажыл-агыйының кол адыры — мал ажылы. 1980 чылдың деңнели-биле алырга, районда мыйыстыг бода малдың бажы 28.0 хуу, хой, өшкү — 10.5, чылгы — 5.4 хуу көвүдээн. Бөдүүн мал чемин чылда ортумаа-биле бүдүрери 55.0 хуу, чулуктуг чемни —50 хуу, витаминниг сиген далгазын бүдүрери 2.6 катап өскен.

Мал бажын өстүрүп, оон продуктулуг чорууп бедидеринге «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери кошку улуг-хуузун киирген. Совхоз күрүнеге мал продуктуларын садарының ниити беш чыл планын күүсеткен. Совхозтуң Бижиктиг-Хая, Аксы-Барлык хойжу бригадалары төрүүр 100 хойга онааштыр чыл бүрүде 85—95 хураганны камгалап ап, дүк кыргып алыр планын ажыр күүседип келген.

Районда мал ажылының мастерлери чыл бүрүде көвүдеп турар. «Барлык» совхозтуң хойжулары Окпан-оол Кужугет, район Совединиң депутаттары хойжу Содунам Дандычы, «Шекпээр» совхозтуң саарлыкчызы Алефтина Ооржак, «Хемчик» совхозтуң бызаа ажаакчызы Сугаукмаа Саая, чылгычы Оскал-оол Салчак олар боттарының мергежилиниң аайы-биле чемпион болганнар.

Совхозтарда малдың өлүп хораар болгаш оорлап, самчыгдаттынар чоруу ээзээжевейн турарындан улуг каражага таваржып турар. Эрткен беш чылда ажыл-агыйлар 2.9 муң мыйыстыг бода мал, 45.2 муң хой, өшкү чидириглиг болган. Ооң түңнелинде күрүне 3.2 миллион рубль түңнүг когаралга таварышкан. Төрүүр 100 башка онаашыр район мал төлүн эвээшти ап турар. Эң не эвээш мал төлүн «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтар ап келген. Төрүүр малдың баш санын өстүрер талазы-биле ажыл совхозтарда кончуг четпес. Онгу беш чылга деңнээрге, эрткен беш чылда төрүүр хой, өшкүнүң ортумак баш саны 22,8 хуу эвээжээн. А «Хемчик» совхоз төрүүр малды 51 хуу, «Шекпээр» 55 хуу эвээжеткен.

Ажыл-агыйларда эрткен беш чылда малдан алыр продукцияның шынары болгаш ону бүдүрери кудулаан. Ол бирги беш чылда районнуң ажыл-агыйлары ортумаа-биле чылда бир саар инектен 1300 кг сүт саап, бир хой, өшкүден 1,4 кг дүк кыргып алган. Күрүнеге саткан бир бода малдың деңзизи 265 кг, хой, өшкүнүү — 39 кг болган. Бо көргүзүглер база-ла «Дөң-Терезин» (директору Д. Саая), «Шекпээр» (М. Монгуш) совхозтарда куду болуп турар.

Сөөлгү 2—3 чылда совхозтар хой, өшкү өстүрериниң планын күүсетпейн келген. 1981 чылда районга 74,5 муң баш хой, өшкү турган болза, бо чылын ол 69,5 муң баш болуп турар, азы 7 хуу эвээжээн. Ылангыя «Хемчик» совхоз 2850, «Шекпээр» — 2417, «Дөң-Терезин» — 2205 бажты тус-тусту кудулаткан. Совхозтар төрүүр малдан кончуг эвээш төл ап турар. Чижээ, «Дөң-Терезин» совхоз сөөлгү үш чылда чүс баш төрүүр өшкүге онаажтыр 47 анайны алган. Бижиктиг-Хая, Аксы-Барлык хойжу бригадалар төрүүр чүс хойга онаажтыр 85—95 хураган ап турда, Аянгатының, Хөнделеңниң, «Дөң-Терезин», «Хемчик» совхозтарда хойжу бригадалар эвээш төл камгалап ап турар.

Совхозтарның фермаларында мал продуктуларының шынары куду болуп артпышаан. Беш чылда районнуң совхозтары күрүнеге 538 тонна, азы ниити саткан сүттүң 10,4 хуузун сорт чокка дужааган. Чижээ, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, Адыр-Мажалык сүт-бараан фермаларын көрүп көрээлиңер. Оларда тургузуп каан сүт арыглап, соодар тускай машиналар хөй чылдарның иштинде ажыглал чок турар. Фермаларда кормоцехтер чок, саанчыларның хол-биле кылыр ажылы ам-даа хөй, механизациязы мал ажылында четпес шиңгээдип турар. Бо бүгүден сүттүң шынары куду, малдың продуктулуг чоруу чавыс болуп турар. Малдан алыр продукцияны көвүдедип, ооң шынарын экижидерде ажыл-агыйлар боттарында курлавырларны чедир ажыглавайн турарының тодаргай херечизи болур.

Ниитизи-биле ол бирги беш чылда районнуң мал ажылының хөгжүлдезиниң багай болганында кандыг-даа чөптүг чылдагаан чок болган. Ону ажыл-агыйжы удуртулганың, зооветеринарлыг янзы-бүрү ажылдарның чавыс деңнелинден, мал ажылының айтырыгларын кыры-биле шиитпирлеп, мал ажылының тускай эртемниглериниң негелде, харысалганы кошкатканындан болган деп санаар апаар.

Кандыг-даа ажылдың чедиишкиннери кижилерден хамааржыр. Мал ажылында ам-даа ээ-харысалга чок кижилер ажылдап турары канчап-даа таарышпас. Ылаңгыя чайгы үеде чамдык кадарчылар, хойжулар харысалгазын кошкадып, малын школачы уругларынга кадартып турарындан хөй малды чидирип турар. Ооң түңнелинде чүгле эрткен чылын 352 баш бода, 5179 баш шээр мал читкен болгаш оор алган. Мал ажылында отчёт-учёт четпес тургустунган. Малчыннарның билиг мергежилин бедидер, оларның культурлуг амыдырал-чурттаалгазын экижидер талазы-биле ажыл ырак-та четпес. Районда бирги болгаш ийиги класстыглар малчыннарның 13 хуузу болуп турар.

Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче сагыш салыр үе келген. Бо дугайын партияның XXVII съездизинге тодаргай айыткан. Ынчалза-даа чамдыкта бо ажылдарже кичээнгей кошкак. «Хемчик» совхозтуң малчыннарынга автомагазин барык ийи ай безин бербээн.

Районнуң ажыл-агыйларынга сарлык, өшкү, чылгы, хаванны хөйнү өстүрүп, оон хөй продуктуларны ап болур арга бар. Ынчалза-даа бо малдардан ап турар продуктулар ам-даа эвээш, олче кичээнгей салыры чугула. Бо талазы-биле райкүүском, тус-тус кодээ Советтер хөй доктаал-шиитпирлерни хүлээп алган, ынчалза-даа күүселдези четпес.

Мал ажылында четпестер РАҮК чөвүлелиниң, ооң тускай эртемниглериниң кошкак ажылы-биле база тайылбырлаттынып турар. Олар практиктиг дуза чедирериниң орнунга, колдуунда сан-түң, медээ чыыры-биле өйлежип турарлар.

Бо чылын районнуң кодээ ишчилериниң мурнунда салдынып турар сорулгалар улуг. Район күрүнеге 1640 тонна эътти, 1300 тонна сүттү, 105 тонна дүктү садар. Мыйыстыг бода малдың бажын 11 муң, хой, өшкүнүң бажын 72,5 муң чедирер. Бо сорулгаларны күүседирде, мал ажылының технологиязынга ёзулуг чаа хамаарылга, мал ажылдакчыларындан бедик харысалга, организастыг чорук, быжыг сагылга-чурум, четпестер-биле эптеш чок чоруктар негеттинер. Малчыннар ортузунга социалистиг чарышты калбартып, оларның культурлуг амыдырал-чурттаалгазын үениң негелдезинге чедир тургусса чогуур.

Х. МОНГУШ.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГАГА

«Саян» совхоз — Бии-Хем районда тараалаң совхозтарның бирээзи. Совхозтуң механизаторлары он муң 400 гектарга часкы тарылганы чорударлар. Ооң иштинде 6340 гектар черге тараа культураларын чаштырар.

Часкы тарылганы чорудары кодээ ажыл-агыйның машина-техниказын, тракторларны оон шынарлыг септеп алырындан хамааржырын механизаторлар эки билирлер. Ынчангаш бо хүннерде ында төп машина-техника мастерскаязында өртендеп кежээ орайга чедир ажыл соксаал чок үргүлчүлеп турар. Совхозта ниитизи-биле аңгы-аңгы маркалыг 77 трактору бар. Оларның септелгези барып дооступ турар, белеңниң шугумунда чыскааган. Мастерскаяда ажыл хайнышкыныг чоруп турар.

— Септелгени шагда-ла доозуп болурувуң аргазы турган. Ындыг болза-даа, артык кезектер чедишпезинден септелге база саадап турар — деп, совхозтуң кол инженери Николай Петрович Дубровский чугаалаан.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

ЧУРУКТАРДА: амыда механизаторларның дагдыныкчызы Чимит-Доржу Чоодуевич Ашаар-оол; совхозка чээрби ажыг чылда слесарь-аппаратчылап ажылдап келген «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» херек демдээниң эдилекчизи П. С. Козлов; механизаторлар кыска чапсар үезинде. ортузунда бедик мергежилдиг слесарь-шинаачы Ю. В. Коркин.

А. СОДУНАМНЫН фотолары.

Елизавета Шивит-оол Тандын районда С. К. Тока аттыг совхозтуң малчыны, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Анчымаа Долааковна Шивит-оолда дузалакчы кадарчылап турар. Оларның кодаазында хой оолдаашкыны адакталган, төрүүр чүс хойга онаажтыр чүс баш хураган алдынып турар.

— Дуржулгалыг кижи-биле кады ажылдаарга чиик-тир. Бисте оолдаар каш хой арткан. Ынчалза-даа хой оолдаашкынының түлүктээшкинин эрткен дээш оожургавайн, доктаамал харысалгалыг болуруп уттпайн турар бис — деп, Елизавета Кыргысовна чугаалаар.

ЧУРУКТА: Е. К. Шивит-оол.
А. ЗАЙЦЕВТИН фотозу.

МИКРОЭЛЕМЕНТ

Чер ажылынга интенсивтиг арганы шиңгээдиринге бир кол черни чемишчидилгелер ээлээр. Минералдыг чемишчидилгелерниң иштинден цинкти ажыглаарының дугайында маңаа чугаалажып көрээли.

Тараа культураларының дүжүткүрүн болгаш шынарын экижидеринге микрочемишчидилге кол рольду ойнаар. Тараа культуралары-биле кады цинк бир гектар черден 75 граммдан 2 килограммга чедир үнер. Цинк үнүштерниң өзүлдезинге улуг ужурлуг. Бир эвес ону ажыглавас болза, дүжүттүң быжыл, чемиш тыртарынга доктарлыг болгаш крахмалы куду апаар. Үнүштерниң тынышкынынга цинк эң-не идепкейлиг чорууп көргүзер. Байы-даа үнүшке бир эвес цинк чок болур болза, ооң өзүлдези багай, бүрүлеринге хлорофилдерниң саны эвээжээр. Ол ышкаш цинктиң четпес чоруу үрезиннерниң быжарынга шалтыктыг, органнарның хөгжүлдезинге база багай салдарлыг болур.

Цинктиг чемишчидилге үнүштерниң кандаашкынга болгаш соокка шыдамыккай чоруун бедидип турар. Тывада бар элезинниг болгаш чемижи эвээш хөрзүннерде бүдүрүлге байдалының үнүштеринге цинктиң чедишпейн турарын хөй-хөй шинчилелдер бадыткап турар. А Сибирьге чер ажылының байдалынга таарыштыр чемишчидилгете күгүрлүг цинкти ажыглап келген. Чаштырылга мурнунда ол-шык хораннаашкын үезинде ажыг күгүрлүг цинк дузунуң эзилдирии-биле үрезинни ажылдап кылыр.

Эвээш цинктиг хөрзүнге дүжүт шоолуг эвес болур-даа болза, шынары эки болур. Ылаңгыя кызыл-тастың үрезининге шынар улам экижиир. Ынчангаш туриу (хлорхолинхлорид) ажыг күгүрлүг цинк-биле кады ажыглаарга, дүжүтке болгаш оон шынарлыг чоруунга ажыктыг болуп турар. Чижээлээрге, Иркутск облазка кызыл-тастың үрезининге турпун болгаш цинктиң эзилдирии-биле кылган эртем шинчилелдери эки түңнелди көргүскен. Бир тонна үрезинге үш литр тур, чеди литр суг болгаш 30 грамм күгүрлүг цинк чарыгдаттынар. Ооң экономиктиг ажыы улуг болган, бир гектарга 20 рубль болган. Үрезинни арыглап кылырынга чарыгдал эвээш.

Тывада хөрзүннүң цинкти эвээш тудуп турарын барымдаалааш база эртем-шинчилел черлериниң хөй чылдарда кылып келген арга-дуржулгазынга даянгаш, кодээ ажыл-агыйның химижилериниң Тыва төлевилел-шинчилел станциязы ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка шенелдени кылып чорупкан. Цинкти чемижи эвээш хөрзүннүг черге чазын чажар «Саратов-29» кызыл-таска 19,8 гектарга шенеп чорупкан. Чаштырылга мурнунда күгүрлүг цинк дузунуң эзилдирии-биле үрезинни холаан. Ооң аңгы-аңгы хемчээлдерин өөренип көрген.

Күгүрлүг цинк-биле ажылдап кылган дүжүттүң ол-шылгы цинк чокка дүжүттен 9 хуу кулу болган. Ол ышкаш чазын чашкан кызыл-тастың дүжүдү стандарт ёзугаар ол-шытын барымдаалап көөрге, хыналдага бир гектардан 7,9 центнер хөй болган. 0,2 хуу цинкти ажыглаарга галан 8,5 центнер, 0,8-ти ажыглаарга 13 центнер дүжүт алдынган.

Дүжүттү ажаап турар үеде мындыг немелделиг болган: 0,3 хуу күгүрлүг цинктиң эзилдиринин ажыглаан черден гектардан 0,6 центнер, 8 хууну ажыглаарга, 5,1 центнер дүжүт алдынган. Чазын чашкан кызыл-тастың быжары 8 хуу күгүрлүг цинктиң ачызында 5 хонук эрте быжкан болгаш муң үрезинниң деңзизи 38,7 грамм, азы 5,5 грамм хыналдадан бедик болган. Ынчангаш бистиң байдалывыска 8 хуу күгүрлүг цинкти, азы гектар черге норма ёзугаар 140 грамм эзилдиригни ажыглаан чорук ажыктыг болур деп түңнелге кээп болур.

Интенсивтиг технологиялиг чоруттунар чазын чажар кызыл-тастын 6 муң гектарынга ажыглаары-биле күгүрлүг цинкти бо чылын республика четчири-биле алган.

Н. АКСИОНЕНКО,
химижидилге станциязының агрономузу.

Специалистиң индири

ӨШКҮНҮ ӨСТҮРЕР

Бистиң республиканың колхоз, совхозтары 1967 чылга чедир тус черниң бөдүүн дүктүг өшкүлерин өстүрүп келген. Эъдиниң деңзизи бичии, дүгү чурт иштиниң чиик үлетпүрүнүң негелдезинге дүүшпес, өртээ куду турган. 1967 чылдан эгелеп Үзбекистандан, Казахстандан ангор бүдүрүкчү хуналарны республиканың ажыл-агыйларынче тараткылаан. Дараазында чылдарда үр үениң иштинде хайнакташтырган, ооң түңнелинде 1977 чылда Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем, Барын-Хемчик, Өвүр районнарга ооң бирги, ийиги, салгалдары өскүлээн болгаш дүгүнүң шынары бедип, чер-чурттуң агаар-бойдузунга таарыжып, эки мандып эгелээн.

Тывада бүгү совхозтарда ортумаа-биле 140 муң өшкү бүгү бөлүктери-биле, ооң иштинде 40-50 муң төрүүр өшкү бар. Күрүнеге чылдың-на ортумаа-биле улуг өртектиг 70-80 тонна «кымчак алдынныг» дужаап турар. Мурнунда чылдарда бир баштан кырган дүк 0,4—0,6 кг турган болза, амгы үеде 0,74—0,98 кг өскен. А чамдык кодааннардан бир башка онаажтыр 1,1-ден 2,4 килограммны кыргып ап турар.

Республикаже садып киргеш, элержилгеге ажыглап турар арыг дүккүр уксааның бүдүрүкчү хуналарының дириг деңзизи 38—46 килограмм, бир башка онаажтыр кырган дүгү 1,5—2,7 килограмм, а хайнак хуналарның дириг деңзизи 33,7—43,8 кг, бир баштан 1,4—2,4 килограмм дүктү кыргып ап турган. А хайнак өшкүлерниң дириг деңзизи 31,4—37 кг, бир баштан кырган дүк 1,1—2,2 килограмм болган.

Күрүнениң кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының мал ажыл-агый талазы-биле эртем ажылдакчылары дараазында ажылдарны кылып чоруткулаан. Дуржулгага, эртем-шинчилел ажылынга үк чериин хайнак өшкүлеринге элериштирилге ажылын чорудуп, аңаа арыг дүккүр уксааның бүдүрүкчү хуналарын ажыглап, база хайнак хуналарның салгалдарының продуктулуун, эъткир-сүткүрүн, дүгүнүң шынарын бедидип, узунун, быжыын, чиик үлетпүрге негелде ёзугаар таарыжырын өөренип көрген.

Бирги, ийиги бөлүктерниң салгалдарының деңзилээшкинниң анай төрүттүнгенде дөрт, алды, сес, он ийи айлыында, бир хар чартыында, ийи харлыында, ийи хар чартыында деңзилээшкинни кылган. Ооң ынай хуналарның, өшкүлерниң мага-бодунуң зоотехниктиг хемчээшкиннерин хар-назы аайы-биле чорудкан. Кыргылда үезинде өшкү бүрүзүнден кыргаан дүктү аңгылап деңзилээш, түңнелди үндүргем. Үстүнде айыттынган ажылдар Бай-Тайгада «Тээли», Сүт-Хөлде «Сүт-Хөл» совхозтарынга эрткен беш чылда кылдынган. Ынчангаш «Тээли», «Сүт-Хөл», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарда бир, ийи, үш салгалдың хайнак өшкүлери көвей болуп турар.

Аңаа үндезилээш, 1986 чылдан эгелеп ол совхозтарга арыг уксааның бүдүрүкчү хуналарын элержилгеге ажыглаарын соксаткаш, боттарынга элериштирилгени ажыглаар болза эки. Садып ап турарывыс хуналары республиканың үстүнде адааныывыс совхозтардан өске совхозтарга элержилгеге ажыглап болур.

Зооветеринарлыг ажылдарга идепкейлиг киржип, төрүүр чүс баш өшкүден 100-тен 124 чедир анайларны меңдя камгалап ап, бир өшкүден 1,2—2,6 кг дүктү кыргып ап турар кызымак өшкү кадарчыларын чоргаарал-биле адап болур. Оларга Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң өшкү кадарчызы Салчак Сандуу, Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтан Василий Доржу, Сүт-Хөлде «Сүт-Хөл» совхозта Сат Норжун-оол оларны хамаарыштырып болур. Амгы үеде ол малчыннар партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, бедиткен хүлээлгелери-биле күүседир дээш сорук-туг ажылдап турар.

Эът, сүт, өске-даа продукцияны бүдүрериниң интенсивтиг аргаларын болгаш депшилгелиг шуушуруулга технологияларын ажыглап кирер дээрзин партияның XXVII съездизи айыткан. Бо сорулга өшкү мал ажылынга база дорт хамааржыр. Ынчалза-даа чамдык районнарда бо талазы-биле четпес ажылдап турар. Бии-Хем, Тандын районнарда өшкү малды шуут тутпайн турар, ол черлерниң совхозтарының дагларынга, шөлдеринге өшкү өстүрериниң бүгү аргалары бар-даа болза бо талазы-биле чугула түңнелди үндүрбейн турар. Эрзин, Каа-Хем, Кызыл районнарга 7—12 муң чедир өшкүнү өстүрер арга бар, одар-белчиири четчир, ол хирезинде тус чериниң мал ажыл-агый талазы-биле специалистери, тускай эртемниглери, совхозтар директорлары эрең-гей байдалын көргүзүп турар. Олардан дүргедээшкин үениң де ажыл-ишти эде тургузары негеттинип келген.

М. ОНДАР,
Дуржулга станциязының мал ажыл-агый килдизиниң өшкү ажылының талазы-биле улуг эртем ажылдакчызы.

СУГГАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ

1986 чылдың часкы тарылгазынга чер суггарылгазын күштелдирип чорударлары-биле 17 кижи составтыг звеноны тургускан. Ону удуртуп баштаарынга хоочун суггатчы Дондуп Ооржакты томуйлаан. Ук звено 400 гектар кукуруза, 5 гектар ногаа шөлдерин суггарып доозар дээш совхоз баштаар чери-биле коллективтиг керээни чарган.

Барын-Хемчиктиң «Шекпээр» совхозтуң суггатчылары Суг-Кажаа, Кызыл-Хадын, Көп-Кежиг болгаш хову-Аксы буталарының дөстерин суг бадырары-биле довурактаарын доскан. Буталарның иштинге суг бадырар мооладактыг 31 кубометр чериин орбаңны дон доштарын арыглап аштааннар. Амдызында агаар-бойдустуң соон турары-биле часкы сарыг-суг батпайн турар. А буталар уну суггарылгага белен.

К. ЭМЕР-САРЫГ.

АНЫЯК МАЛЧЫН

СЭКП Өвүр райкомунуң кежигүнү, «Ак-Чыраа» совхозтуң Чалааты хойжу бригадазының аныяк малчыны И. Д. Дагба Чалаатының Сарыг-Сигенде кыштаан. Ооң чаа туттунган кыштаанда таарымчалыг байдал тургустунган. Ында мал чеми четчири-биле дужуттунган. Малчын солун сеткүүлдү үезинде ап, зооветеринарлыг билиин үргүлчү бедидип турар.

Ооң кодаанында хой оолдаашкыны доозулган. Хураганнары онча-меңдя алдынган.

Н. ДАМДЫН.

Партийжи информациялар

ЭЭЛЧЕГЛИГ ӨӨРЕДИЛГЕ

СЭКП Кызыл райкомунга партия-ажыл-агый активи-ниң школазының ээлчеглиг өөредилгези болуп эрткен.

Партияның XXVII съездизи-ниң кодээ ажыл-агыйының иш-чилериниң мурнунда салган сорулгаларының, ону күүседир талазы-биле районнуң партия, совет, ажыл-агый органнары кандыг хемчеглерни алырының дугайында агроүлетпүр катты-жышкынының чөвүлелиниң даргазы А. И. Семеновтуң ху-лээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастаар болгаш хынаар талазы-биле партия райкомунуң ниити кил-диг эргелекчизи Г. Н. Кузне-цова болгаш өскелер-даа илет-келдерни кылган.

Партия-ажыл-агый активи-ниң школазының дыңнакчыла-ры СЭКП-ның XXVII съез-диниң шиитпирлерин амы-дыралга боттандырар дээш ылаңгыя ажылды эде органи-застаар, чаа ёзу-биле ажыл-даар талазы-биле моон сон-гаар чүнү кылырын дугуржуп чугаалашканнар.

О. ВЛАДИМИРОВ.

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

В. И. Ленин аттыг «Тыва лаг-дүгү» комбинаттың парткому партия эге орга-низацияларының секретарь-ларының семинарын эрт-тирген.

Комбинаттың партком секре-тары А. Ф. Трифонов «СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиит-пирлерин боттандырарының идеологтуг хандырылгазының хевирлериниң болгаш арга-ларының дугайында» илет-келди кылган. «Тыва лаг-дүгү тудуг» эргелелинде парт-комнуң парткабинет эргелек-чизи Т. С. Казанцева партия-ның XXVII съездизиниң мате-риалдарын өөренип турар үеде ооң ажыктыын болгаш шына-рын бедидер талазы-биле пар-тия организацияларының со-рулгаларының дугайында чу-гаалаан.

Партияның съездизиниң ма-териалдарын ажылчы чоннар-ның ортузунда канчаар пропа-гандалап турарының талазы-биле партия эге организация-ларының секретарьлары дур-жулга солушкан.

Комбинаттың рудниктиде партбюро секретары М. Хова-лыг, септелге-тудуг эргелели-нде партия организациязының секретарының оралакчызы Т. Сарыглар боттарының коллек-тивтеринде партияның съездизиниң материалдарын пропагандалап, өөренип тура-рының дуржулгазын чугаа-лаан. Ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар, ал-бан-хаакчылар съездиниң ма-териалдарын улуг хандыкшыл-биле өөренип, ону боттарының ажыл-иши-биле холбаштырып, кичээнгейлиг ажылда четтик-терни чайладырынче, съезди-ниң шиитпирлерин күүседирин-че угландырганын олар айыт-кан.

А. МОНГУШ.

«Шыңга» хары

«АРАГА ДАЖЫГЛАКЧЫЛАРЫН АМДАЖЫТПАС»

Ындыг эгелиг рейд бо чыл-дың март 14-те үнген № 66 «Шыңга» парлаттынган. «Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык-чаагай амыдырал дээш» Бүгү-эвилел рейдизиниң үе-зинде «Хемчиктиң сылдызы» со-лунуң редакциязы, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң ишти-ки херектер килдизи, ында КАИ ажылдакчыларының бо чылын кады чоруткан рейди-зиниң үезинде оон кежигүнне-ри Абаза хоорайның арага са-дыгларының чанынга хыналда-лар кылып чораш, хууда чиик машиналары-биле аңаа кээп хөй арага садып алган чамдык хамаатыларны тутка-нының дугайын бижээн.

Чижээ, Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозтуң ажылдап турар чамдык кижилер 64 шил арагалыг чорааның ду-гайын ында база бижээн.

Бо фактыларга хамаарыш-тыр харыыны редакция Өвүр-нуң Торгалыг кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы В. Д. Донгактан алган. «Торгалыг» совхозтуң ажылчыннары И. Дембирел, А. Куулар, С. Даш-оол олар хууда машиназы-би-ле Абаза ажып, арага садып алгаш ээрик чораан дуга-йында шүгүмчүлелдиг мате-риалды совхозтуң ажылчы чоннарының ниити куралынга чугаалажып, буруулуг кижи-лерге хемчег хүлээткен.

АВТОБУС ЧОРУП ТУРАР

Чоннуң автобус-биле ынай-бээр аргыжылгазын экижидер үе келбээн бе? Ындыг айты-рыглыг чагаа Тожу районнуң Ий суурдан келген.

Тожу райкүүскомунуң дар-газы Т. Х. Монгуштуң аңаа харыылааны болза:

«Тожунуң Ий, Адыр-Кежиг, Сайлыг-Хөл ынчаар аргыжыл-га автобузу үрелгениинден бир неделя иштинде үзүлгени шын. Амгы үеде автобус док-таамал чоруп, тургускан гра-фикти сагып турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ВАРШАВА. Свидник хоорай-да транспорт дериг-херекселде-рин кылыр заводка белеткеп тургускан чаа польша чиик вер-толёт күрүне комиссиязының бедик үнелелинге четкен. Ол «Дээлдиген» деп атты алган машинаны совет МИ-2 верто-лётка үндезилеп тургускан. Ол ийи мотор-биле дин-дыртынган болгаш 10 насса-жирни ап болур. Ол хөй-ле дээрге, 1,2 тонна чүъкту ке-дуруп алгаш, чоруп шыдаар. «Дээлдиген» — хөй хевирлиг ажылды кылып болур аргалыг. Ону кижилерни болгаш чүък-терни чедирерин ге, агротехник-тиг ажылдарны кылырынга, санитар ужар чүүлдүнге-даа ажыглап болур.

ПРАГА. Млада Болеслав хоорайның автомобиль заво-дунда чиик «Шкода-781» авто-машинаның чаа хевирин кылып үндүреринге белеткеп турар. Ол чехословак автомобильдер-ден дыка ылгалдыг, беш эжиктиг, мотору мурнунда тургустунган, мурнунда дугуй-лары шимчээр машина болур.

Чаа «Шкоданы» эптеп тур-гузар янзы-бүрү материалдар-ны болгаш кезектерни чорудуп бээр дугайында 48 бүдүрүлге черлери-биле ол завод ке-рээни чарган.

1988 чылда кылып үндүрүп эгелээр деп турар «Шкоданың» ол чаа хевирин бүдүрерин Со-циалистиг эвилелдер эвилели-ниң заводта организациязы шефке алган.

БУДАПЕШТ. Венгрияның эң тараалан Черя деп чөптүг-биле санадып турары Тиса хемниң ортаакы агымының шы-нааларында суггарылга сезо-нунга белеткел эгелээн. Ында күчүлүг насос станциялары ажылдап эгелээн, кол-кол суг-гарылга системаларын суг-биле долдуруп турар. Бо чылын ол районга кылымал суггарылга-биле 50 муң гектарны хаара тудар. Сутуу камныг, долузу-биле ажыглаар төлээде, чам-дык суггарылга эргелелдери электроннуг саналга машина-ларын ажыглаар.

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентизи К. Болдохо-новтуң дамчытканы болза: Аэрофлоттуң төлээ черинге Москва—Улан-Батор аразының ужудуушкунун күүседип турар совет ужудукчуларының хамаа-ты ужар чүүлдүң Кол эргеле-линде (МИАТ) моол ужудук-чулар-биле ужуражышкыны болган. Ужура-жышкынның киржикчилери СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чорудар болгаш МАРН-ның XIX съездизин те-лептиг уткуур талазы-биле боттарының планнарын чугаа-лажып көрген болгаш ийи чурттуң хамаатыларының ужар чүүлүнүң ажылдакчыларының ара-зында дем каттыштырылгазын улам ынай хөгжүдеринге бот-тарының белениин илереткен-нер.

Аэрофлоттуң болгаш Миат-тың аразында найырал бол-гаш дем каттыжылгазы шаг-дай бээр эки чаңчылдарлыг деп демдеглээн. МАР-ның агаар транспорту үжен чылдарда Со-вет Эвилелиниң бүгү талалыг дузаламчызы-биле тургустун-ган. Амгы үеде ол чурттуң улус ажыл-агыйының эң чугу-ла адырларының бирээзи бо-лу берген болгаш делгем де-вискээрлиг Моолга оон ужур-дузазы онза улуг. Амгы үеде республиканың бүгү хоорайла-ры, аймак болгаш суму төпте-ри агаар-биле доктаамал ха-рылзаалыг. Чурт иштинге ужу-дуушкуннар-биле кады Миат-тың ужудукчулары даштыкы-же ужудуушкунну база кылып турар.

СОФИЯ. СЭТА-ның коррес-пондентизи А. Смирновтуң дам-чытканы болза: Шумениниң чүък сөөртүр «Мадара» деп автомобиль комбинадының кол-лективи бо чылын 300 ажыг чаа технологияларны ажыг-лалга шиңгээдип кии-рер. Олар бүдүрүлгениң дүрген автоматчыдарынче уг-лаңган. Оон-биле кады элек-троннуг болгаш санакчы эң бичии машиналарны ажыглалга киирер. Инженерлерге хуу-да компьютерлер дузалай бээр. Амгы үеде таарыштырынычал автоматчыткан бүдүрүлге си-стемаларын ажыглалга киирер деп турар.

(СЭТА).

СОВЕТ БОЛГАШ ЯПОН ЭМЧИЛЕРНИҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

МОСКВА. РСФСР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң Урология талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң со-вет-япон семинары эрткен. Ону бүүректерден даштарны хан үндүрбейн уштур кезиишкин-ниң айтырыгларынга турас-каатткан. Япон урологтар бүү-ректерден даштарны ап каар талазы-биле лекцияларны номчаан болгаш оон соонда элээн каш кезээшкиннерни кылган. Япон эмчилерге совет эмчилер ассистенттээн, Мо-скваның, Украинаның, Арме-нияның, Грузияның, Азер-байджанның клиникаларындан келген эмчилерниң чыылганы ээрэлче кезиишкинниң чоруп турарын телевизор дамчыштыр көргүзүп турган.

ЧУРУКТА: (мурнуку одуругда солагай талазындан оң талаже) бичии эртем ажылдак-чызы С. А. Козлов, Японияның медицина институдунуң урология факультединиң до-центизи доктор Т. Нисимура (Токио хоорай), Тохоку (Сен-дай хоорай) университединиң медицина факультединиң уро-логия салбырының доцентизи доктор И. Танахаси болгаш кезиишкин сестразы С. М. Ле-бедева бүүректен даш ап каа-рының кезиишкинин чорудуп тур.

А. МОРКОВКИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникаазы.

КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). КНО-нуң Европаның экономиктиг комиссиязының чыл санында болур сессиязы ында ажыт-тынган. Комиссия Европа чурттарының аразында, а ол ышкаш комиссияның кежигүн-нери болуп турар АКШ-тың болгаш Канаданың аразында садыг-экономиктиг болгаш эр-тем-техниктиг кады ажылла-жылганы улам ынай хөгжүде-риниң айтырыгларын чугаала-жып көөр.

Европаның экономиктиг ко-миссиязы чүнүң-даа мурнунда янзы-бүрү ниитилел система-ларлыг чурттарының аразында кады ажылдажылганы калбар-тырының херээнге чугула чеп-сек болуп турар. Эртем дең-шилгезиниң дүрген хөгжүлде-зиниң болгаш делегей садыын-да эртемниң хөй чарыгдалда-рын үндүрүп турар бараанна-рының хууда дензизиниң өскер-лип турар байдалынга эртем-техниктиг кады ажылдажылга-ны калбартырының болгаш хаңылдадырының айтырыглары онза ужур-дузалыг болу бер-ген. Сессияның хүн айтырыын-да 1987 чылда Европаның эко-номиктиг комиссиязының 40 чылынга белеткел дугайында айтырыгны тускайлап тургус-кан.

Апрель 25-ке чедир уламчы-лаар сессияның ажылында ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы В. П. Логиновка баштаткан ССРЭ-ниң делегациязы база киржип турар.

Келир чылда Европаның экономиктиг комиссияның дар-газынга бирги хуралга ЧССР-ниң даштыкы херектер мини-стриниң оралакчызы Ш. Му-рин соңгуткан.

«ЧЭЛЛЕНДЖЕРНИҢ» КЕЗЕКТЕРИ ТЫВЫЛГАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ка-наверал шевекте космодромдан январь 28-те ужуп үнгеш чач-тып үрелген «Чэллинджерниң» кадыг кывар чүүлдүг дүргеде-диктилериниң оң талазының улуг бузундузун Атлантика океанының дүвүнден уштуп эк-келген. Космос корабльниң ха-лапка таварышканын истеп турар президенттиниң тускай комиссиязының төлээлекчизи-ниң медеглээни-биле алырга, ук бузунду болза ол дүргеде-диктиге изиг газтарның даш-каар үнүп эгелээн кезээ болур. «Дүргедедикчилериниң кезекте-рииниң тудушкан черинде он өттенген черниң изи илдең ар-тып калган» — деп комиссия-ның меделгелинде айыткан.

АКШ-тың шериг-далай күштериниң төлээлекчизиниң медээзинге дааныы алгаш, АП информация агентилели 3х6 метр хемчээлдиг бузундуну ужудуп үнгеш шөлден барык-ла 40 миль ыракта 200 метр ханы далай дүвүнден уштуп эккелген деп дамчыткан. Дүр-геледикчиниң ийи кезектери-ниң тудушкан черинде чартык метр хире диаметрлиг өрттениг каалган кыдыглары ойбак чер бар болган. Ол үт «Чэл-ленджерниң» сөөлгү ужу-дуушкунунуң үезинде изиг газтың дашкаар үнүп турган черинде болган. Ол тывылган бузундуну дилээшкин ажылы-ның үезинде тывылган эң чу-гула чүүлдерниң бирээзи бо-лур болгаш ол космос кораб-линиң халапка таварышкавы-ның түңнелинде чеди космо-навтарның өлгениниң чылда-гааның тодарадып алырынга дузалаар.

ДҮШКҮҮРЛҮГ БАЙДАЛ

Хайбер районунда байдал дүшкүүрлүг болбушаан турар. Африди төрел бөлүүнүң чеп-сектиг бөлүктери сөөлгү хүн-нерде пакистан шеригниң бол-гаш полицияның турар черле-ринче элээн каш халдаашкын-нарны кылгылаан. Бактар агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, диверсантылар белет-кээр лагерьлерже бар чораан даштыкы инструкторларның олурганы шериг автомашина-ларын кызыгаар чоогунда ра-йоннарның оруктарынга чаза девискен.

Хостуг пуштун бөлүктери-ниң девискээринде Зия-Уль-Хактың дерзии эрге-чагырга-зының политиказынга удурла-лыышкын улгадып турар.

(СЭТА).

ХАЛДААШКЫН

Пакистанда тургузугга удур бөлүктериниң баштыңнарының бирээзи, даштыкыга дезип чо-рааш, чоокта чаа төрээн чери-нде ээп келген Беназир Бхут-тонуң амы-тынынга халдаары-ның оралдажыышкыны Лахор-га болган. Рейтер агентилел-диң дыңнатканын ёзугаар алыр-га боо-чепсектиг элээн каш ки-жи Бхуттонуң бажыңынче бу-за булгап киргеш, ону камга-лаан кижилерниң удурлал-ышкынынга таварышкаш, де-зипкен. Халдакчыларның би-рээзи — Абдул Каюма дээр-зин тудуп алыр аргалыг болган.

Пакистанның полициязы ол таварылганы тайылбырлаарын-дан ойталаан.

(СЭТА).

БУРУҢГУ СИРИЯДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Сирия — байлак төөгүлүг чурт. Оон черинге хөй санныг күрүнелер тургустунуп база буурап бадып турган. Ол рим-чилерниң, халдаашкынныг, крестоносцуларның походтарын-га таваржып чораан. Дөрт чүс чыл иштинде Осман империя-зының дарлалынга туруп кел-ген, харын-даа XX чүс чылда Сирия чээрби ажыг чыл дур-гузунда Францияның коло-ниалдыг тергииделиниң адаан-га турган. Сирия улус хосталга дээш бодунуң эргезин маадыр-лыы-биле камгалап келген болгаш хосталганы чаалап ал-гаш, бодунуң төөгүзүнге чаа арынны ажыткан.

Буруңгу Сирияның нииті-лел-политиктиг болгаш эконо-миктиг хевирин 1963 чылда март айның болуушкуннары-ның соонда Араб катап тур-густунуушкун партиязы (АКТП) чуртка эрге-чагырга келгенде онзагай-биле өскерти берген. Ол партия социал-эко-номиктиг калбак чаартылга-ларны кылырынче угланыыш-кынны эгелээн.

1966 чылда феодалдарның тергииделин чок кылгаш, чер реформазын боттандырып чо-руткан. «Черни аңаа ажылдап турарларга» деп кыйгырыгны АКТП-ның удуртулгазы илиг үндүрген. Бүдүн чартык миллион гектар черни чер эдилекчилеринден хураап алгаш, он-он муң тараачын өг-бүле-лерге үлеп берген. Амгы үеде республикада ийи муң хире кодээ ажыл-агый кооператив-терин тургускан, кодээ ажыл-агый продукциязының барык чартыын олар бүдүрүп турар.

Делегей аренназынга Сирия антиимпериалистиг хамаарыш-пас политиканы чорудуп, АКШ-тың болгаш Израильдиң эжелекчи пландарынга удур ниити араб демиселге чугула рольду ойнап турар.

Ынчалза-даа ындыг полити-ка Чоокку Чөөн чүк айтырыын америк-израиль план ёзугаар шиитпирлээринче Сирияны ал-бадап турар Вашингтоннуң болгаш Тель-Авивтиң ажыы-биле өжээнешкек чоруун бээрип турар. Ону кылыры-биле аазашкыннарны болгаш кыжаныгларны, көгүдүушкун-нерни болгаш ажыы-биле кор-гудуушкуннарны кылып турар. Чоокта чаа Голан бедиктерин-ге — Израильдиң эжелеп ал-ганы сирий черге дайынга күштүг белеткелдер эгелээн. Ол районга куштуг танк ке-зектерин болгаш дайынчы тех-никаны мөөңнээн, курлавыр шериглерниң болгаш доктаа-мал шериг кезектериниң өөре-дилгезин чоруткан.

Сирийжилер бодунуң байыр-лалын ярын байдалда дем-дегген эрттирип турарлар. Да-маскыдан элээн каш он кило-метр черде бодунуң ээлчеглиг халдаашкынын кажан-даа кы-лыптарынга белен шериглер, а кожазында Ливанда сионист эжелекчилер араатаныг үүлге-дии үргүлчүлеп шаан турар. Ынчангаш сирий улус келир үезин бүзүрелдиг-биле көөр турар. Израиль эжелекчилерге шиитпирлиг ойтур шавыыш-кынны бээринге болгаш боду-нуң социал-экономиктиг чаа-лап алышкыннарын камгалап алырынга белен.

Александр ЦИВИЗОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

ПРОГРАММАЖЕ КИРГЕН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Сылдыс дайыннарының» чеп-сектериниң системаларын энер-гия-биле хандырар ужурлуг ядролуг реакторларны тургус-каш, космос делгеминче үнду-рер программаларны херек кы-рында боттандырып чорууда-рынче Каттышкан Штаттар эгелеп кирген.

«Вашингтон пост» солунуң дыңнатканы-биле алырга, чоокку беш чылда ол про-граммага ниитизи-биле бир миллиард хире долларны ча-рыгдаар деп турар. 1993 чыл-да-ла чижек кужу 300 кило-ватт реакторларның бирээзин космосче үндүргеш, шенээри планнаттынган. Ынчалза-даа энергетика министерствозу-биле «Стратегтиг камгалал инициативаларын» боттандыр-ар талазы-биле организация-ның күүседип турар програм-маларны ёзугаар оон-даа улуг күштүг реакторларны кылып тургузарын көрдүнген.

«ЛИВИЯДАН ХОЛУҢ ЫРАТ»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Су-веренниг Ливияны АКШ-тың араатаныг ёзу-биле бомба-лааныының соонда дораан-на Ак бажыңның чанынга болган массалыг чыскаалдың кир-жикчилери — «Ливиядан хо-луң ырат!»—деп негеп тур-ганнар. «Ливияга удур дайын үүлгедиишкинниң соксадыңар», «Акшаны дайынга эвес, а ки-жилерниң херээлелинге чарыг-даар» деп бижиктерлиг пла-каттарны туткулап алгаш, да-йынга удур организацияла-рының активчилери, херээженнер, аныяктар организацияларының, шажын-чүдүлге катты-жыышкыннарының төлээлек-чилери, бөдүүн вашингтончу-лар АКШ-тың президентизи-ниң турар бажыңынга чеде берген.

Чогум-на кым делегей де-вискээрлеринде күрүне терро-ризмниң политиказын херек кырында чорудуп турарын Каттышкан Штаттар бөгүн то-даргайы-биле көргүскен-дир — деп, удурланыышкыны шим-чээшкинниң эгелекчилери-ниң бирээзи, «Хамаатылар утаан-сарыылдыг ядролуг поли-тика дээш организациязының» күүсекчи директору Дэвид Кортрайт чугаалаан. Улуг эвес араб чуртка удур дайын үүлгедиишкинин болган. Ол ук девискээрге америк чепсектиг агрессияның улам калбарар-ы-биле айыылдыг боор турар. Рейганның администрациязы-ның ол үүлгедиишкини — де-легей эргелерни болгаш нуру-гелер аразының хүлээп көр-дүнген норма-чижектерин ка-ра туразында каржызы-биле үрээн чорук болурун Корт-райт демдеглээн.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ООН-ДАА ЭКИЖИИР

Арагалаашкын болгаш алко-голизм-биле демиселди күш-телдирер талазы-биле партия, чазактың доктаалдарын Тес-Хем районда «Кызыгаар» совхозта амыдыралда канчаар боттандырып турарыл? Арага ишпес амыдыралды боттанды-рар дээш совхозта кандыг хемчеглер алдынып турарыл?

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар тала-зы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын бот-тандырар дээш совхозтуң ди-рекциязы, кодээ Совет, хөй-ниити организациялар чамдык тодаргай хемчеглерни ап чо-рудуп турар. Ол ажылдарның баштайгы түңнелдерин ажыл-агыйның бөгүнгү амыдыралын-дан, корум-чурумундан көрүп болур. Мурнуку чылдарга демисээрге ылаңгыя арагалаар чоруктар-биле демиселди күш-телдирген соонда, корум-чу-рум, сагылга-чурум ниитизи-биле элээн экижээн. Партком, кодээ Советтиң күүскому чу-гула бо ажылды бүгү талалыг, үениң негелдезинге дүүштүр чорударының бүгү аргаларын ап турар. Профэвилел, комсо-мол болгаш бот-башкарылга-лыг хөй-ниити организация-ларның ол талазы-биле ажы-лы элээн идепкейжээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чугула бо айтырыгны шиитпирлээрин-ге мыйда демниг ажыл чедип алдынып турар. Хөй-ниити ор-ганизацияларының чамдыкта-рының ажыл-чорудулгазын көрүп көрээлинер. Чоннуң чурттап турар чериниң айы-биле кижизидилге ажылы чо-рударынга херээженнер чөвү-лелиниң киржилгези улуг. Бо чөвүлел ажылын агиткварт-иралар дамчыштыр чорудуп турар болгаш өг-бүле кижизи-дилгезиниң айтырыынче ол улуг кичээнгейни угландырып келген. Оон аңгыда чөвүлел-диң болгаш агитквартиралар-ның активиниң киржилгези-би-ле организастаан солун ке-жээлер, концерттер суурга бо-луп турар. Ада-иелерниң шко-ла-биле харылзаазы эки. Шко-лага ада-иелерниң дежурный-лаашкынның актив организас-тап турар. Уругларның өөре-дилгези, оларның кижизидил-гези-биле холбашкан айты-рыгларны агиткварталдарның чурттакчыларының хуралда-рынга доктаамал чугаалажып турар. Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези дээр-зин өреге бүрүзүнге чедир тайылбырлаары-биле оларның ап чорудуп турар чамдык хемчеглери солун, ажыктыг. Оон түңнелдерин бөгүн безин көрүп болур. Мурнунда арага ижеринге сундулуг турган чамдык кижилер чазып чораа-ның мииниип, арага ижерин соксаткаш, амыдыралга туру-жуп тып, совхозунуң ажыл-ижинге улуун киириштирип эгелээн.

Арагалаашкынга удур деми-сел чорудар тос кижи кежи-гүннүг комиссия арагалаар чо-руктуг кижилерниң ажыл-амыдыралынга, уруг-дарыг кижизидилгезинге хоразын та-йылбырлаар ажылды чорутпу-шаан, ол талазы-биле хажы-дыышкын кыла бээр чоруктар-биле эптеш чок демиселди чо-рудуп турар. Хажыдыышкын кылган кижилерни комиссия-ның хуралынга тургузуп, сай-гарып, чугаалажып келген. Ийи кижи ээзиртир суксунну боттары кылып ап турганы дээш комиссия мурнунга ту-рар ужурга таварышкан. Бу-руулуг ол кижилер чүс-чүс рубльге түс-түсте торгаткан. Арага ижеринге сундулуг ки-жилер-биле кижизидилге ажы-лының янзы-бүрү дээштиг хемчеглерин комиссия ажыт-лап турар. Оон ажылы өске хөй-ниити организациялар-би-ле харылзаалыг.

Совхозтуң төвүнде Культу-ра бажыңының ажылдакчыла-ры чоннуң дыштаныылгазын ажыктыг, солун кылдыр орга-низастаары-биле ажыл планы-ның хөй талалыг болуруңче улуг кичээнгейни угландырып турарында кежээлер, ужура-жылгалар, оюннар солун, ажыктыг кылдыр эртип турар. Культура бажыңының (дирек-тору З. Дажы-Сан) шимелде-дерилгези багай эвес, үениң негелдезинге дүүштүр ону кылган. Культура бажыңының ажылдакчылары библиотека (эргелекчизи Н. Даак-Хөө) ажылдакчылары-биле харыл-заалыг. Ынчангаш оларның организастап, демнежип эрт-тирип турары темалыг кежээ-лери, оюн-тоглаазы утка-шы-нар талазы-биле ханы. Дыш-таныр хүннерде Культура ба-жыңынга суурнуң чурттакчы чоннуң хөй болуп турарының ужуру-даа ында.

Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер та-лазы-биле алдынып турар хем-чеглерниң түңнелинде, совхоз-та ниити ажыл-агый, хөй-нии-тиниң корум-чурумунуң кос-кузу-биле быжыгып, кижи-лерниң амыдырал-чуртталга-зының, культуразының бедип турарын совхозтуң удуртукчу-лары чугаалап турар. Совхоз бүдүрүлгезинде чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер чорук-тар кескүзү-биле кызырылган болгаш күш-ажылдың бүдү-рүкчүлүү элээн бедээн. Маши-на-техниканың ажыглалы экижээн. Ол чүүлдер — кыл-дынып турар үстүнде хемчег-лерниң салдары-дыр.

Арагалаар чоруктар-биле де-миселди күштелдирериниче уг-ланган чамдык ажылдарның ында алдынып турарын үс-түнде көрдүвүс. Ынчалзажок бо ажылда четпестер бар. Ылаңгыя партком, кодээ Со-вет мааңаа ында хөй-ниити организацияларының күжүн до-лу ажыглавайн турар. Аны-яктар ортузунда кижизидилге ажылы ам-даа негелдеге дүүшпес. Комсомол организа-циязы бо айтырыгже чогуур кичээнгейни угландырар ужур-луг. Хажыдыышкын кыла бээр ийи-чаңгыс чоруктар бар, хөй-ниитиниң корум-чурумун ха-жытканы дээш эш хуу судун-га херээн көрдүргеннер база бар. Ээзиртир суксунну ботта-ры кылып турганы дээш штрафка онаажып турган ки-жилер бар. Оон-биле кады өскээртеп арага дажыкчыла-ры-биле демиселдиң күштелдир-зе чогуур. Үстүнде чугаалаа-ным ол чүүлдер арагалаар чо-руктар-биле демиселдиң ам-даа кошкаан, эчис сорулга-зынга чедир ону чорутпайн турарын көргүзүп турар-дыр. Четпестерин эдип, соруктуг ажылдаар болза, совхозта байдал амгы турганындан оон-даа экижиир. Ынчангаш ол чүүлдерни кичээнгейге алза эки.

Д. САЛЧАК.

ДАШ КӨЖЭЭЛЕРНИҢ ЧАЖЫДЫН АЖЫТКАН

Сураглыг норвег эртемден-аян-чорукчу Тур Хейердалдың удурткан экспедициязы Пасхи ортулукче ээлчеглиг аян-чорук-тан ээп келген. Ол ортулуктуң алдаржааны кончуг улуг даш көжээлерин түс черниң чурттакчылары ол-ла шейбек олчаанга аңаа-ла хендирлерниң дузазы-биле он-он километр ырак хемчээлге көжүрүп, шимчедип турган деп чүвени шын-зыдар сорулгалыг ынаар чораан.

Экспедицияның составынга Чехословакия чурттуг инженер Павел Павел база кирип турган. Ол Пасхиниң чурттакчыла-ры улуг даш дүрзүлерни канчап ынай-бээр дажыглап турга-ныл дээрзиниң дугайында чүтле чогаадыгны үндүрген эвес, а харын ол болалын бодунуң төрээн хоорайынга бөлүк идеп-кейжилер-биле дуржулгага шенеп көрген. Ол шенелдениң оон соонда Пасхи ортулукка катаптаан.

«Афтенпостен» солунуң бижээни-биле алырга, он тонна деңзилиг даш дүрзүнү өскээр көжүрер дээш бодал бүткен. Дүрзүнү хендирлер-биле шарааш, ол-бо талаларын көдүрүп, шимчедип тургаш, ырадыр көжүрген. Шенелдениң киржик-чилериниң бирээзиниң чугаалааны-биле, чүс-чүс даш дүрзү-лерниң кылган черинден он-он километр ырак черлерже та-рап чоруй барганының чылдагааны ам билдингир.

ЧУРУКТАРДА: инженер Павел Павел аян-чорууну дугайында чугаалап тур; Пасхи ортулуктуң шимчевес таныыл-дары.

ЧТК—СЭТА-ның фотолары

Ажыктыг, солун дыштаныылга дээш

НОМ—ӨҢНҮҮВҮС

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң культура политиказының талазы-биле кол сорулгаларының бирээзи — совет кижилерниң угаан-бодал культуразын улам сайзырадыры, билиглерниң эртемнези-биле оларны ханы чепсеглээри. Бо херекке библиотекаларның киирер үлүү база улуг. Таңдының библиотека системазы ниити ажылының талазы-биле республикада эки ажылдыг деп санадып турар. Амгы бо хүннерде районнуң библиотекалары канчаар ажылдап турарының дугайын төпчүткен библиотека системазының директору М. Ф. Домарева моон адаанда чугаалап турар.

Библиотека бүрүзү эң хөй кижини бодунче хаара тудуп, оларның сонуургалдарын хандырып, билиглер-биле чепсеглеп турар болза, ажыл-херек чогуп турар ол болбайн аан. Ынчалзажок хамык ужур номну угланмышкын чокка хөйнү (чечен чогаал номнары харын ажырбас) номчуурунда эвес-ле болгай. Ном пропагандазын чогумчалыг чорудуп турганы, номнарның адырлар аайы-биле тарадылгазынче, ол ышкаш специалистерни тускай литература-биле хандырарынче сагыш салыры негеттинер. Бистиң система бо ажылды черле холга алган бис. Ном номчувайн турарларны библиотекаже келдирери, колдуунда коллективтерже барып ажыл чорудары бисте кол хевир апар чыдар.

Көжер библиотекаларның санын көвүдедип турар бис. Барык-ла малчыннарның эң хөй кезиин, фермаларны ном-биле хандырган. Бот-орулгачарылга, чаңгыс аай политхүннерни ажыглап, үнүүшкүннер баарда, партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң ажылдакчылары-биле база кады чорул келдивис. Кол-ла сорулга — номнарны бүдүрүлгеже чоокшуладыр, ону ажылчыннар болгаш аңгы-аңгы адырларның специалистери ап номчаан болуру. Чер-черге барып литература делгелгелерин чорутпушаан, ону сайгарып тайылбырлаарынга библиотека ажылдакчыларындан аңгыда, специалистерни киириштирип турар бис.

«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы-биле быжыг харылзаа тургустуңган. Дээди звенонуң специалистерин тускай литература-биле хандырарын моон мурнунда-ла доктаадып тургускан. Харын бо чылдан эгелээш ортумак звенонуң специалистерин хандылап, оларны библиотекаже хаара тудуп, чогуур литература-биле хандырып, тускай литература келгенин оларга дыңнадып турар.

Бистиң кичээнгейивисте кезик черни политиктиг литература ээлеп турар. Ылангыя СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел үезинде ажылдарны элээн чоруттувус. Республика, районнуң хөгжүлдезин, чаартылгаларын көргүскен «Съездиден съезд чедир», «Беш чылдың базымнары» база партияга, амыдыралдың совет хевиринге дээш өске-даа темаларга делгелгелерни, тускай стендилерни кылып турар. Бисте тускай библиограф бо ажылды чорудуп турар. Солуннардан материалдарны чыып, бөлүктээри база чугула. Политиктиг литератураның декадаларын эрттирип турар бис. Район солуннун дамчыштыр специалистерге литература допчулаларын чорудуп келдивис.

Бүгү-ле библиотекаларда бар журналдарны, солуннарны ылангыя бо чылын таарыштыр көрүп, кайызы эң чугула, чүнү немээрил дээрзин барымдаалаан бис, ол ажыктыг болган. Черле ынчаш бүгү-ле бар фондуну сайгара көрүп, ындылгелерин, үндүр бижилгелерни кылып турар бис.

Бистиң ажылывыс чүгле ном бижидери, делгелгелер организастаары-биле кызыгаарланыр эвес. Культура-спорт комплекизиниң ниити планын ёзугаар бистиң харылзаавыс ужурлуг айтырыгларывыс хөй. Күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннарын алдаржыткан кежээлерни организастажыры, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселге идепкейлиг киржири, чер-черге сонуургалдар аайы-биле клубтар организастаары болгаш ниити массалыг хемчеглерге киржири.

Кадык-чаагай амыдырал дээш чорудуп турар ажылга бис үлүүвүстү киирип турар бис. Арагалаар чорукка удур пропагандага библиотекаларның киржилгези бар. Кинолекторийлерге ажыглаар литератураны белеткеп турар бис. Арагалаашкын-биле демисел талазы-биле район комиссиязының ажылынга бодум база киржип турар мен.

Бо чыл — Тайбыңның чылы. Аңаа хамаарыштыр кинолекторийге ажылдарны чорудуп эгелээн бис. Эң эки совет кинолорны чонга пропагандалаары, беседаларны чорудары көрдүнген. «Барып көр» деп чаа кинонуң баштайгы үндүрүлгезин тайылбырлыг беседалар-биле эрттирдивис. «Чер кырынга тайбыңны камгалап алыр бис» деп тускай кежээге белеткенип тур бис. Ол майда эртер.

Бистиң ажылывыста четпестер база бар, номчукчулар-биле ажылды ам-даа ханыладыр апаар, кижилерниң сонуургалдарының аайы-биле клубтарны чер-черге хөйнү тургузары чугула. Кайы-даа библиотекага фонд ажыглалын экижидер, кадрларның харысалгазын улам бедидер, чаа кижилерниң темей тып, өөредип чорудар апаар. Кол-ла чүүл — партияның XXVII съездизиниң материалдарын ханы өөренииринге, оларны амыдыралга боттандырар улуг херекке үлүг-хуузун киирери.

АТ-АЛДАРЫН КӨДҮРЕР

Таңдының культура албан черлериниң ажылының дугайында материалдарны моон мурнунда-даа солунга бижип тургулаан бис. Ылангыя чамдык клуб албан черлериниң ажылында четпестерниң болуп турар кол-ла чылдагааны, бир талазында, мында ажылдап турар кадрларның ажылынга харысалгазының кошкаанда, оларның ажылынга контрольдуң чогунда, өөн талазында, ап тургузуп, өөредип белеткевейн турарында. Чоокта чаа Бай-Хаактың Культура бажыңынга чораш, мында ажыл-биле таныжып тура, бо айтырыгның база катап чидиг-биле тургустунуп турарын кижи эскербес арга чок.

Районнуң Культура бажыңы үр үеде директор чок турган, чоокта чаа бир ажылдакчыны мында ажылдадып киирген. Ол ажылынче чаа-ла уштанып-баштанып кирип эгелээн. Амдызында оон улуг негелде тургузары берге. Культура бажыңының ажылының байдалын эки билир кижи мында методист Н. Ф. Столбовская болду. Черле хөй чылдар дургузунда бо шутумга ажылдап келген, клуб албан черлеринге дуза-деткимче көргүзүп болур кижи.

Район төвүнүң кол культура одаа, кижи бодаарга, бүгү-ле культура-массалыг ажылдарның төвү болгу дег. Мында бүгү-ле ажыл-херек хайныгып турарының көскү чижектерин кижи дилээш тыппас. Практикалап келген студентилер чамдык ажылдарны кылып турза-даа, чогум улуг эргилде эвертинмес. Партияның XXVII съездизинге уткуштур бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин чорудуп турган, ону түңнээш, Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалынга киириштир колдуунда башкыларның район көрүлдези эрткен. Аңаа шупту школалар киришкени эки, башкыларның чогаадыкчы идепкейин черле мактаар ужурлуг.

Бо чазын организастаан массалыг «улуг хемчеглерден кыштың үдээни улустуң сагыжында арткан. Коллективтер аайы-биле дыштаныр хүннерни эрттирип турар, ол ажыл чайга чедир уламчылаар» деп методист бадыткап турар. Ээлчег-биле организастаар дыштаныр хүннерни эрттирип турары эрегей дээрзин кижи доораавва эскерип каар. Кандыг-бир байырлалдар таварыштыр харын ындыг хүннер элээн бедик деңнелге эртер боордан башка, колдуунда инициатива, чогаадыкчы, тывынгыр чорук дээш чаа чүүлдер көзүлбейн турар.

Оон уштунар арга чүге чок деп? Культура-спорт комплекизи чогум-на бүгү ажылды холга алгаш, мында кирип турар бүгү коллективтерниң демин кадып, дыштаныылгазын, шимнеп-ла, ажыктыг солун кылдыр чүге организастап болбазыл? Аргалар бар, күзел чок, инициатива кошкак. Чүгле хүннү бодап орар чоруктуң уржуу ол-дур.

«Кандыг-бир массалыг улуг хемчеглер чорударда акша-хереңги безин тыппайн берге-дээр-дир бис. КСК-да тускай сан ам-даа ажыттынмаан» деп турар. Культура-спорт комплекизи суурнуң бөгүнгү амыдыралынга кайы хире ужур-дузалыг, ажыктыг болурунуң дугайын Бай-Хаакта удуртукчулар билбейн турар деп канчап-даа чугаалап шыдавас бис. Шупту кижилер бир дем-биле ол ажылды сегирип ап, харысалгазын бодаар болза, байдал көскүзү-биле экижиир ийик.

Районнуң Культура бажыңы эрги, тар, бөлгүмнер кичээлдээр өрээл чок, чаа Культура бажыңының тударын чогуур черлер билип, пландап турары чугаажок. Ынчанмыже бар баазаны чеп ажыглаар, ылангыя чайгы үеде чоннуң дыштаныылгазын улам идепкейжидип, стадионнарже, спорт шөлдеринче чоокшуладыры негеттинер. Материалдыг баазазы кошкак-даа болза, чоннуң дыштаныылгазын болур-чогууру-биле организастап турар черлер бистиң республикада бар. Оон чижээнге Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозун-даа адап болур. Кышкы-даа, чайгы-даа үелерде бо суурга хөй-ниити организацияларының киржилгези-биле солун хемчеглер хөй эртип, ону чон сонуурган, аңаа күзелдиг-биле киржип турарлар.

Бай-Хаактың Культура бажыңында чурук тырттырыкчыларының база шыдыраа клуву бар, аргыырының бөлгүмү тургустунган. Улусчу театр «Чемпион» деп шиини тургускан. Оон режиссёру ам өске ажылче шилчидипкен. Агитбригада (удуртукчузу курстарда барган), автоклуб база бар.

Клуб албан черлериниң кадрларының айтырыын эки шиитпирлеп албас болза, ниити ажылды үениң негелдезинге дүүштүр чорудары берге. Райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизинге ажылдаар кижиниң чылдың чеже айында дилеп келгенил, ол айтырыг чүгле бо хүннерде шиитпирлеттинип турар. Бо участокка байдал экижиир, ажылды чаазы-биле, чедишкинниг чорудар боор дээрзинге идеген турар бис.

Районнуң клуб албан черлеринде кадрлар чедишпес, кадрлар үргүлчү үнер-кирер болуп турда, чаа өөредип чоруткан стипендиаттар чок. Бо чылын өөредир ужурлуг кижилер-биле беседалажылганың шагда-ле эрткен. Таңды райондан амдызында кым-даа чок болган. Харын май айда эртер беседа үезинде ол районнуң төлээлери келир чадавас боор дээрзин Культура министерствозунуң кадрлар харылаар ажылдакчызындан билип алган бис. Шилилгени дүрген кылып, далажыры чугула.

Районда культура албан черлеринде 63 кижи ажылдап турар. Оларның аразында дээди эртемниг чүгле он кижи бар, оларның аразында специалистер — алды-ла кижи. Тускай ортумак эртемниг 31 кижи бар, олар колдуунда библиотека ажылдакчылары болуп турар. Арткан 23 кижи ниити ортумак эртемниг. Ол кадрларның аразында коммунистер чүгле дөрт-ле кижи. Бо сан-түңнерден алгаш көөрге, кадрлар айтырыын шиитпирлеп турары чедимче чок. Ажыл-агыйлардан стипендиаттар өөретпейн турар. Бо айтырыгны партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр тургузуп, чер-черге үндезин экижидилгелерин кылыр херек.

Б. ДИРЧИН.

Республиканың 60 маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң бөлүк ажылдакчылары көжер делгелге-биле Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарга барып, совхозтарның ажыл-ишчилеринге делгелгелерин көргүзүп чорааннар. Ол делгелгелерни малчыннар, ажылчыннар, школачылар дээш хөй санныг кижи көрген. Музейниң ажылдакчылары ыраккы кодааннарда малчыннарга бирги ээлчегде баарынче сагыш салганнар.

Делгелгеге дараазында адырлардан экспонаттарны чон көрген: республиканың бойдус байлаа болгаш оон камгалалы, куш аймаа; «Тываның комсомол шаңналының лауреады — Надя Рушева», «Тыва улустуң каасталга кылыглары болгаш дарганнарның кылган эдилелдери».

Музейниң эртем ажылдакчылары К. Ш. Монгуш, Н. Б. Чаш, А. О. Дыртык-оол олар үстүнде делгелгелерге тайылбырларны кылгылааннар. Ленинград университединиң доцентизи тибет дыл талазы-биле ажыыл специалист Р. П. Сумба шажынга удур темага лекцияны номчаан.

Музейниң көжер делгелгезин чон улуг сонуургал-биле көрген.

А. СТАЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: көжер делгелгениң чамдык экспонаттарын малчынның уругларының көрүп турары.

Авторнуң фотозу.

АЖЫКТЫГ ДЫШТАНЫР

Кызылдың автоорук техникумунуң общежитиезинге «Ону кылып билир бис» деп темалыг аъш-чем делгелгезиниң конкурузу болгаш аныяк оолдарны ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениинче шериг хереэн эрттирери-биле үдээринге тураскааткан кежээ болган.

Кайы ырактан-на думчукка дээп кээр сүүзүннүг аъш-чемниң чыды-даа чаагай-ла! Маңаа сургуулдар чүгле өөрениринге эвес, а аъш-чем кылыр талазы-биле өгнүң ёзулуг херээжен ээлери болуп шыдаарын база көргүскеннер. Эң ылангыя ийиги курста Анаймаа Кызыл-оол, үшкү курсчу Вера Кара-оол, бирги курсчу Светлана Изотова оларның чемин жюри кежигүннери шыларлыг деп демдеглээн. Олар конкурстуң тиилекчилери болган.

— Эргим оолдар! Силер ам каш-ла хонгаш, Совет Армияның хүрээлениинче аъттаныштар силер. Социалистиг Ада-чуртту камгалаары — совет хамаатызы кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болгай. Бистиң техникумнуң хаалаларындан силерни шеригже үдеп турарывыска чоргаарланып турар бис. Хүлээлгенер эрттиргеш келиринерге техникумнуң эжик силерге ажык — деп, үшкү курсчу Инна Натпит эш-өөрүнүң өмүнээзинден чагыгны шериг чоруур оолдарга берген.

— Бистиң техникумдан оолдар чылдың-на шериг хүлээлгезин эрттирери-биле чоруп турарлар. Оларны үдеп, чагыг-сүмени бээри бисте база чаңчылчаан. Оон келгеш оолдар техникумунга өөредилгезин уламчылаарлар. Чүгле Совет Эвилелинге эвес, а харын интернационалдыг хүлээлгезин күүседип, Афганистан Демократтыг Республикага бедик шериг эрттиргеш кээп турар оолдар бистиңде бар — деп, кижизидикчи башкы М. Салчак чугаалады.

Хостуг үени канчаар организастап турарын чугаалап бээрин Мария Салчаковнадан диледим.

— Суббота, улуг хүннерде янзы-бүрү темаларга солун кежээлер эрткен турарын чедип алыр дээш кызып турар бис. Аңаа хүннерде спортчу секциялар, бөлгүмнер саны арай эвээш-даа болза, ажылдап турар. Мурнунда чылдарга бодаарга, корум-чурум экижээн. Оон бир чылдагааны — арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдиргенинде деп бодаар мен. Ам бир кол чүүл — сургуулдарны хостуг үезин ажыктыг, солун кылдыр эрттиреринге чаңчыктырары. Чүгле башкылар ону-мону кылыңар дээрге шимчеп эгелээр эвес, а сургуул бүрүзү идепкейлиг чоруун маңаа көргүзер кылдыр өөредири чугула деп, ол чугаалады.

Ч. ООРЖАК.

СПОРТ АЖЫЛЫН УЛАМ ИДЕПКЕЙЖИДЕР ДЭЭШ

Чоннуң хостуг үе-шагын чон организастаар, спорт ажылын идепкейжидер дээш чамдык ажылдарны чорудуп турар бис. Районнуң алды совхозунда шуптузунда спортинструкторлар бар, дыштаныр хүннерни, хостуг шактарны чогумчалыг организастаар дээш чамдык ажылдарны олар чорудуп турарлар. Кандыг хевирлерге маргылдаалар эрттирерин, каяа чорударын баш бурунгаар пландап тургускан бис.

Бисте хаак спорту элээн сайзыраан. Бо талазы-биле янзы-бүрү маргылдаааларга бистиң районнуң спортчулары багай диртип көрбээннер. Сорулга чүл дээрге, ону улам сайзырадып, чаа-чаа кижилерни хаара тудуп киириштирери. Оон аңгыда суур санында волейбол, баскетбол, шыдыраа, хостуг хүреш, тыва хүреш секцияларын тургускан бис. Ам харын шөй көдүрерниң секцияларын тургузуп эгелеп турар. «Россия» совхозта стол теннизиниң секциязы бар.

Спорт ажылы ылангыя «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйында, «Коммунизмниң херели» совхозта черле эки деп болур. Район төвү Бай-Хаак суурда спорт залы чок, кышкы үеде бис колдуунда Сосновкага барып, маргылдаалар эрттирип турдувус. Школаның спорт залын чамдыкта кежээки үелерде ажыглап болур. Кадыкшылга бөлгүн тургускан, неделяның ийи хүнүнде кичээлдерни бодум чорудуп тур мен. Планывыста кирген маргылдааларны колдуунда суурларда эрттирип турар бис, эрткен дыштаныр хүнде Балгазынның Культура бажыңының спорт залынга район маргылдаазын организастадывыс.

Чай чоокшулаан. Стадионнарны, спорт шөлдерин сезонга эки белеткеп, чоннуң дыштаныылгазын организастаары онза чугула. Район төвүнүң стадионун боттарывыс септеп эгелеп тур бис. Аныяктарның субботниги аңаа база организастаар апаар. Футбол, чиик атлетика талазы-биле маргылдааларны эрттирерин кичээңгей салдынар. Элегесте бир шөлден аңгыда волейбол, баскетбол шөлдери бисте шыптынмаан. Маңза тывылбас болгулаар, тус-тус ажыл-агыйлар ам ону черле чугула деп көргеш, боттарының кедээ спортчуларынга дузаны көргүзер боор деп идегеп турар бис. Чай — спортка эң таарымчалыг үе, улам хөй кижи аңаа киржип, кадыкшылын быжыглаан турарынче сагыш салыр бис.

М. КАҢ-ООЛ,
«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң район чөвүлелиниң даргазы.

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

ХОККЕЙ. Совет хоккейжилер ГФР-ниң шилиндек командазын 4:1 санга үткаш, Европа чемпиону атты баш бурунгаар чаалап алганнар. Ол оюнга Варнаков, Крутов, Фетисов болгаш Светлов олар удурланыкчының хаалгазынче бир-бир шайбаларны тус-тузунда киирген нер.

Бистиң командавыс ам дөрт оюндан дөрт тиилелгени чедип алган. Ынчангаш делегей чемпионадында 8 санныг. Швецияның командазы АКШ-тың 5:2 санга үткаш ийиги черде чорууп турар. Үшкү черде финн хоккейжилер.

ШЫДЫРАА. Чурттуң бирги чери дээш болуп турар маргылдааның оңгу салынында Балашов бо удаада Белявскийни үдүп алгаш, 7 санныг мурнап турар. Гаврикнов-биле хайымнашкаш, ам 6,5 санныг болуп, Лернер ийиги черде.

(СЭТА).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Республикада кежер булуттаар, чамдык черлерге быскак хар чаар. соңгу-барыын чүкке углай хаттыц дүргени секундада 9—14 метр, чамдык районнарга 20—25 метр чедир хадыыр. Агаарның температуразы дүне 18—23, чамдык районнарга 9—14 градус соор. Хүндүс 0—7 градус чылыыр.

Кызылга булуттаар, хар чагбас. Агаарның температуразы дүне 12—14 градус соор, хүндүс 1—3 градус чылыыр.

Кино

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Проверка на дорогах» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.20, 13.40, «И на камнях растут деревья» 11.00, 13.30, «Башкир Маргайн» 17.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пять минут страха» 15.00, 16.50, 19.30, 20.10, «Маленькие проказники» 11.00, 14.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Гибель «Аполлона» 15.00, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Обратная связь» 18.00, 20.00 шактарда.

ХАМААТЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Чер эрип база чымчап, тырлып турар часкы хүннерде чер иштинде газ дамчыдар хоолайлар чарлып, үрелгештиң газ оон тарап үнгеш, бажыңнарның адаанда хос черлер, подвалдарже, шыгжамырже кире берип болур.

Ынчангаш газтың частыр, чалбышталыр айыылдыг таварылгаларын болдурбазы-биле чуртталга бажыңнарының подвалдарын үргүлчү хынаары чугула.

Бажыңнар подвалдарынче уруглар киирбеңер!

Оларның иштинге оттуг ыяш шакпаңар!

Подвалдарга таакпылаваңар!

Чуртталга-ажыглаал участоктарының ажылдакчылары болгаш бажыңнар комендантылары!

Бажыңнар подъездтеринде болгаш подвалдарында электри дамчыткан удазыннарны хынаарын организастаңар.

Канализацияның болгаш өске-даа халыптыг оңгарларның чаны-биле эртип бар чораш, бажыңнар чадаларынга газ чыттанып турарын эскерип кагзыңарза, айыыл чок болурунуң хемчеглерин дораан алыңар: от кывыспаңар, таакпылаваңар. 04 телефонну дамчыштыр «Тыва газ» черинин аварийжи албан черинче дыңнадыңар.

Авария машиназының келиринге чедир газ тараан черни камгалаарын организастаңар база салгыңнадыңар.

Чылыг дүжери-биле холбаштыр ыш үнер хостарының иштин үрелгеш, дугланы берип болур.

Эштер! Суг хайындырар газ херекселдерин ажыглаарда, кичээңгейлиг болуңар. Газ одалгазын кыпсырының мурнунда ыш үнер үттү кыпсып каан от-биле хынаңар. Оттуг ыяштың хыпкан чалбыжы прибор талазынче угланыр болза, агаарны киир тырттып турары ол болур, ынчаарга чалбыыш аңаа турар болза — тырттайн турары ол болур. Бир эвес чалбыыш дедир хадыыр азы дорт туруп, тырттынмас болза, газ чылыдыкчызын ажыглап болбас, чүге дээрге, угарлыг газ-биле хоранналы берип болур. Бир эвес отту дашкаар, үндүр тыртып турар болза, газты айтып кааны ёзугаар кыпсып, ажыглап болур силер.

Хамаатылар!

Газ баллоннарын чылыг үеде ажыглаарда онза кичээнгейлиг болуңар!

Саван көвүүн ажыглап турган, баллондан газтың үнерүнмезин хынаваан шаанарда, плитаның одун кывыспаңар.

Эштер! Газ плиталарын боттарыңарның туранар-биле өске черже көжүрбеңер! Саван көвүү хейлени бээр болза, газ баллонун ажыглап болбас. Газты туразы-биле ыңай-бээр шимчедип, көжүрер болза, ол черге оон ыңай газ чорудуп бербес.

Айыыл чок чоруктуң чурумунуң дүрүмнерин хажыдып турганыңар, газ баллонунуң ажыглаары шуут хоруглуг, тодаргайлаарга:

— ыяк хаалгыг форточка үезинде, азы ол чок турда;

— хөй баллоннар чыылганда болгаш газ дамчыдыкчызы турда;

— газ дамчыдыкчызының азы баллонунуң быжыглаашкыны чок болур болза, ону черле ажыглап болбас.

27 литр ишкир куруг баллонунуң газ үнер клапанының дуглаар дээрбээ чок болур болза, баллонну солуп бербес.

Бөлүк установкаларның баш удур хайгааралының, хандырылгазының, септелгезиниң, херимнерин чаартырының талазы-биле «Отка айыылдыг!», «Хептер аспас!» — дээн чарлалдарны азарыныц улуг ажылдарын чорудуп турар.

Заречная 13-түң, Калинин 1 «а»-ның, Кечил-оол 18, 24-түң Енисей кудумчузунда [illegible] газтыг чер херимнеринге хевистерни, чалгыларны болгаш өске-даа чүүлдерни азып, кургаткан турар кижилерни бо-ла көрүп болур.

Эштер! Сагындырышкын чарлал-бижиктеринче кичээнгейни салыңар, силерге бараан боол турар ажылдакчыларның ажылын хүндүлеңер!

Телевидение

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45— «Диригамытаннар амыдыралы». 9.45 — «Өлүг сезон». Уран-чечен фильм. 1 болгаш 2-ги сериялы. 11.55 — 12.00 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чаңгыс хүннүн ужуражылышкыны». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.20 — Орус чугаа. 15.50 — «Музыкалыг ужуражылгылар». И. Воронцова болгаш И. Егиков. 16.35 — «Дайынчы алдарның үнелиг чүүлдери». Москвада ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейиниң дугайында док. фильм. 16.55 — Бүгү-эвилелдиң болгаш делегей конкурстарының лауреаттарының концерти. 18.15 — «Согаазын сээ — керткен ыяш». Социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге аныяк специалистерниң ролюнуң дугайында. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.05 — «Зимбабве». Кажан-даа каттышпазының шимчээшкининиң баштыны чурттуң дугайында телеочерк. 19.25 — «ТТ-ниң экранында эң баштайы». «Каайлы чери». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Е. Светланов. «Кедээниң хонуктары». Үрео хөгжүм херекселдериниң кынтединге сюита». 21.45 — Хоккейге делегей чемпионады. ЧССР-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. 22.30 — 01.00 — Хоккейге делегей чемпионады. Канаданың шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионунуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсарыг (23.10) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Экии, башкы». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 8 класс. Прибалтиканың экономиктиг району. 9.05; 12.10 — Англи дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Физика. Электроэнергияны бүдүрери болгаш дамчыдары. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7 класс. XVIII вектиң ийиги чартыында культура болгаш чырыдыышкын. 11.05 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Комы этюды». «Караңгының кайгамчык чүүлу». 12.40 — А. П. Чехов. «Үш угбашкылар». 13.40 — Тележурнал. 14.10 — «Кижи. Чер. Октаргай». 14.55 — 15.00 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Силерниң бажыңнарда газ». Док. фильм. 18.50 — «Челээш». Кызыл хоорайның комсомол организацияларының ужуражылышкыны. 19.20— Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Эң бичии чаашкыныңгаш». Мультфильм. 20.15 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. А. П. Бородин. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.40 — ССРЭ-ниң композиторларының VII съездизиниң концерти.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЖАН, КАЯА ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шии театрынга

В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизи апрель 19-та, 19 шакта.

Р. Погодинниң «Көк каарган» деп шиизи, апрель 20-де, 10 шакта.

С. Тожаның «Деңгур-оол» деп шиизи апрель 20-де, 19 шакта.

«Енисей» Культура бажыңынга

Апрель 19-та — «Звездочка» клубтуң кичээли 10 шакта; «Хозяюшка» клубтуң кичээли 15 шакта; дискотека 19 шакта.

Апрель 20-де — «Хозяюшка» клубтуң кичээли 12 шакта, дискотека 19 шак 30 мин.

«Колос» Культура бажыңынга

Апрель 19-та — коммунистиг субботникке тураскааткан митинг 8 шакта, дыштаныылга кежээзи 19 шак 30 мин.

Апрель 20-де — «Подвиг» киноклубтуң кичээли 14 шакта, дискотека 19 шак 30 мин.

Уран чүүл училищезиниң Межегейниң музыка школазының концерти апрель 20-де, 12 шакта.

№ 1 орук-тудуг участогунуң кызыл-булуңунга Н. Крупская аттыг библиотека «Арага ишпес чорук— амыдыралдың негелдези» деп аас журналын эрттирери апрель 20-де, 11 шакта.

«Тыва тудуг» трестиң клувунга

Кызылдың аъш-чем бараан-нарының садыгының коллективиниң уран чүүл концерти апрель 19-та 17 шакта; дыштаныылга кежээзи апрель 19—20 хүннерде, 19 шак 30 мин.

ПАТБ клувунга «Ленин бистиң-биле» деп темалыг кежээ апрель 19-та, 16 шакта.

Типографияның клувунга дискотека апрель 19—20-де, 19 шакта.

Дааранылга фабриказының клувунга аныяктарга дыштаныылга кежээзи апрель 19-та, 18 шакта.

Педучилищеге Ленинчи неделя апрель 13—20 хүннерде, темалыг дыштаныылга кежээлери апрель 19—20-де, 19 шакта.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; хөдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг 3276.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00112

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 19 суббота
№ 95 (13095)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

ПАРТИЙЖИ ДААЛГА

Республиканың партия организациязының хүрээлеңинде 14 муң ажыг коммунист бактаап турар. Олар бүдүрүлге, албан-ажыл-херээ-биле чергелештир, оон эвээш эвес харысалгалыг партийжи даалгаларлыг. СЭКП кежигүннериниң хөй нуруузу ону ак сеткилдиг күүседип, билиин, арга-дуржулгазын, күжүн аңаа үндүрүп турарлар. Дыка хөй коммунистер партия, совет, профэвилел, комсомол органнарында болгаш хөй-ниити организацияларында ажылдарда хаара туттунган. Ол ышкаш пропагандистер, лекторлар, илеткелчилер, политинформаторлар, агитаторлар эвээш эвес.

Коммунистерге партийжи даалгалар дээрге партияның мурнунда салган сорулгаларны база партия эге организациязының бодунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле партийжи ажылдың чугула хевирлериниң бирээзи болур. Коммунистер партийжи даалгаларны дамчыштыр хүн бүрү ажылды кылып турар: Олар ону күүседип тургаш, идепкейлиг политиктиг дайынчының кацналыышкынын эртип, партийжи ёзу-биле янзы-бүрү айтырыгларны шиитпирлээринге өөренип, кижилер-биле ажылдаарының эргежок чугула чаңчылдарын, аргаларын шиңгээдип алыр. Партийжи даалгалар коммунистерниң күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин көдүреринге, СЭКП-ниң Программазының болгаш Уставының негелделерин күүседиринге улуг рольду ойнаар. Ынчангаш партия эге организациялары коммунист бүрүзүнге доктаамал болгаш түр даалгаларны берип турар.

Заводта, фабрикада, тудугга, фермада, бригадада, албан черинде ажылдап турар коммунистерниң сагыш салыр айтырыглары хөй. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын чон ортузунга пропагандалаары, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедиишкинин, он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын, хүлээлгелерин күүседири, социалистиг чарышты дээштиг организастаары, мурнакчы дуржулганы нептередири, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары-биле олар боттарының ажыл-чорудулгазын холбаштырып турарлар.

Партийжи даалгаларны коммунистерниң күүседип шыдаар арга-мергежилин, сонуургалын, билиин, организакчы шинээзин барымдаалап бээр. Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң саанчызы З. А. Седыпей, Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачылар бригадири В. Л. Кошелев, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглап фабриказының регулировщиги Ч. Х. Өлзей, Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Д. Дава, Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң саанчызы Н. С. Чадамба, Өвүр райпозунуң садыгжызы Д. Д. Сюгдюр-оол болгаш өске-даа хөй-хөй коммунистер партийжи даалгаларны эки күүседип чаңчыккан. Олар боттарының ажылга, амыдыралга, хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг киржилгезиниң төлептиг үлегерин өскелерге көргүзүп, массаларны эки ажылдаарынче, каяа-даа корум-чурумнуг, сагылга-чурумнуг болурунче эвилелдеп келгеннер.

Партия организациялары партийжи даалгаларның күүселдезин хынаарының аргаларын болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдарынче кичээнгейни улгаттырган. Партия хуралдарынга, партбюроларга СЭКП кежигүннериниң, аңаа кандидаттарның партийжи даалгаларын, хөй-ниити организацияларының органнарында соңгутканнарның канчаар ажылдап турарының дугайында информацияларын дыңнап турар. Ол чорук чүгле отчётту берип турар кижилерниң эвес, харын партия эге организациязында коммунистерниң дааңган ажылынга, партийжи даалгаларны күүсединге харысалгазын бедидеринге, идепкейин көдүреринге салдарны чедирип турар боңу берген. Бо ажылды СЭКП Өвүр, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Кызыл райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком багай эвес организастаан.

Кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир партийжи даалгаларның хуваалдазында, ооң күүселдезиниң хыналдазында шыңгыы четпестер ам-даа уламчылавышаан. Ылаңгыя коммунистерге даалгаларны бээрде оларның сонуургалын, мергежилин, билиин барымдаалавас, даалгаларның күүселдезин үе-үелеп хынавас, партия хуралдарынга, партбюроларга чугаалашпас чоруктар ам-даа бар. Ооң уржуундан чамдык коммунистерниң ажылынга, хөй-ниитиниң херээнге харысалгазы, идепкейи кудулап турар. Ол чорук партийжи, күш-ажылчы сагылга-чурумну хажыдарынга чедире бээр. Оон ангыда бир четпес чүве болза чамдык коммунистер дыка хөй даалгаларлыг, өскелерде эвээш азы мырыңай чок-даа болгулаар. Кызыл хоорайның, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Тес-Хем, Сүт-Хөл районнарның чамдык партия эге организациялары коммунистерниң партийжи даалгаларын шын хуваарынче, ооң күүселдезин хынаарынче, хуралдарга чугаалажырынче шоолуг кичээнгей салбайн турар.

Партияның XXVII съездизиниң салган сорулгаларының чаазы, улуг хемчээлдии болгаш нарыны коммунистерден негелдени каш дакпыр улгаттырган. Партияның кол шугумун болгаш директиваларын амыдыралга быжыг база чайгылыш чокка боттандырып чорудары, ооң политиказын боттандырып чорударынга ажылчы чонну хаара тудары, күш-ажылды ак сеткилдиг, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүң, бедик организастыг болгаш корум-чурумнуг чоруктуң үлегерин көргүзери, биче сеткилдиг болгаш төлептиг, кижилерге сагыш човаачал, кичээнгейлиг болуру, хөй-ниитиниң болгаш хууда амыдыралынга үлегерин көргүзери коммунист бүрүзүнүң чугула херээ болу берген. Ону партияның Программазы, Уставы негеп турар. Ындыг болганда съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле коммунистерден чаа, чогаадыкчы ёзу-биле инициативалыг ажылдаарын, ажыл-агыйда, кижилерниң сагылга-чурумунда четпестер-биле шыңгыы демиселди чорудары негеттинип турар.

Партия организациялары коммунистерниң партийжи даалгаларын шын хуваар, ооң күүселдезин доктаамал хынаар хемчеглерни ботандырар ужурлуг. Эш-өөрүнүң мурнунга коммунистерниң отчёттарын ап, партийжи характеристикаларны хуралдарга чугаалажып база бадылап турар партия организацияларының дуржулгазын ажыглаарын съезд сүмелээн, ол болза коммунистерниң даалгаларын чедиишкинниг күүсединге, харысалгазын бедидеринге дузалаар. Ынчангаш партия организациялары, коммунист бүрүзү, партияның идепкейлиг дайынчызы болзун дээш, бодунуң хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсетсин, эш-өөрүнге үлегерчижектиг болзун дээш олар-биле ажылдың аргаларын болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдар ужурлуг.

ШУПТУ — КОММУНИСТИГ СУББОТНИКЧЕ!

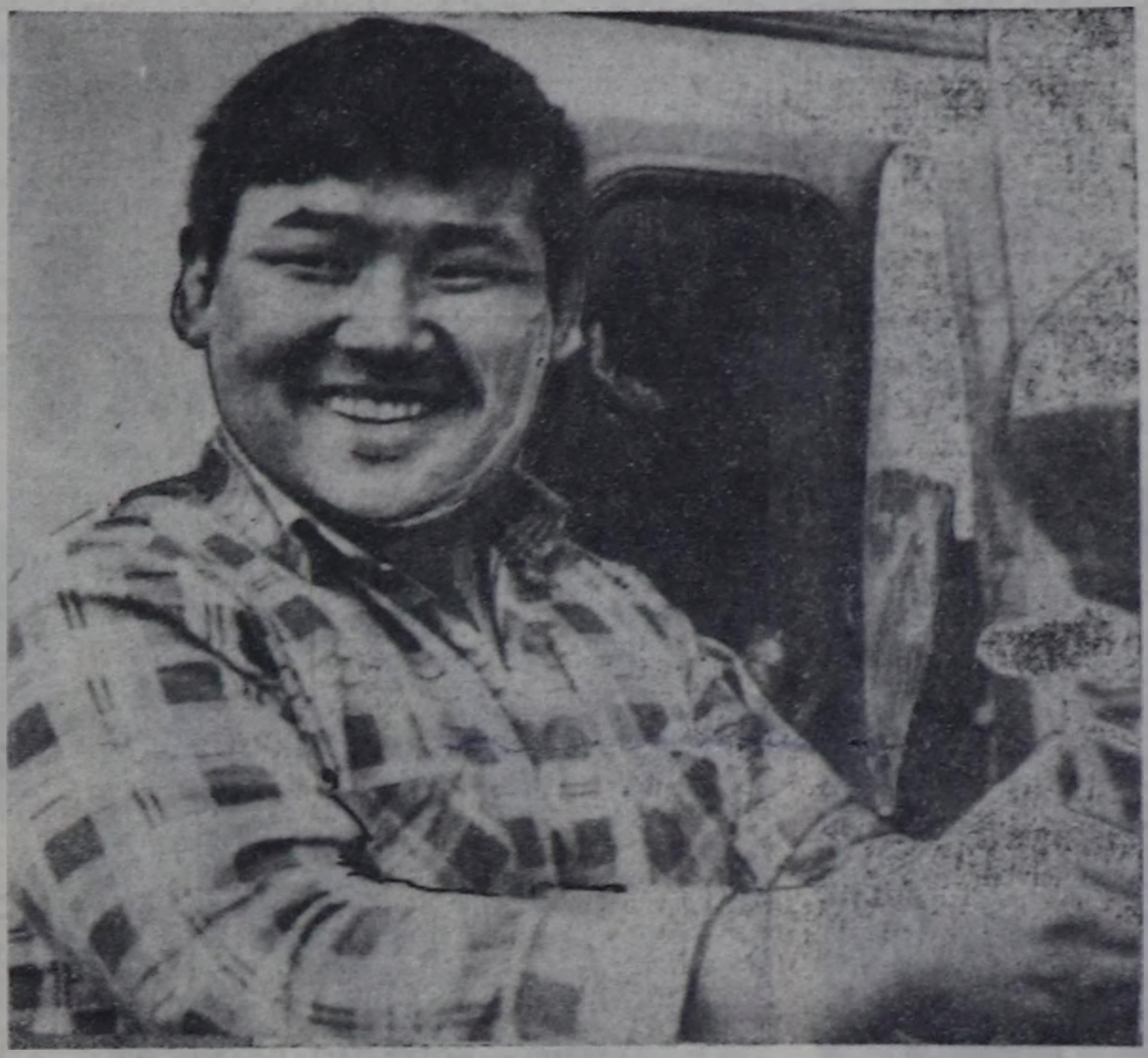

ЧУРУКТА: Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң аныяк механизатору Ооржак Май-оол беш чылдың шалыпчызынга самадып келген. Ол башкарып турар техниказын өй-шаанда септеп алгаш, камныг эдилеп, хову ажылдарынга шалыпчы үлүүн киирип келген. Ол комбайнны база башкарар болгаш дужут ажаалдазынга ажылдаар. Кышкы үеде ол малчыннарның кыштагларынга мал чемнерин чедирип берип, одарларның кылын харын далбыйлап берип турган. Ооржак Май-оол бо хүннерде часкы хову ажылдарынче кирген.

В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 116 чылынга тураскаатпан ленинчи коммунистиг субботникке бөгүн ол идепкейлиг киржип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТӨЛЕПТИГ ҮЛҮҮН КИИРЕР

Дүүн бистиң корреспондентилеривис республиканың чамдык районнарының болгаш бүдүрүлге коллективтериниң коммунистиг субботник эрттирер талазы-биле штабтары-биле харылзажып, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чылынга тураскаатпан күш-ажылчы байырлалдың канчаар эртериниң дугайын дамчыдарын дилээннер.

Субботниктиң республика штавындан дыңнадып турары-биле алырга, бүгү-ле черлерде белеткел ажылдары бедик деңнелде чоруттунган, кылыр ажылдарның хемчээлин тодараткан.

Кызыл район штавындан дыңнатканы болза: «кызыл субботага» белеткел ажылдары план ёзугаар доозулган — ниитизи-биле районга 5 муң хире кижи ажылдап үнер болгаш 62 муң ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер, ажылчы чон ажылдап алган акшазындан тос муң ажыг рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Районнуң «Сукпак», «Тиилелге» болгаш өске-даа совхозтарынга хөй хемчээлдиг часкы хову ажылдары чоруттунар.

• • •

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың субботник штавының планын ёзугаар субботникке эрткен чылдыындан ыракта хөй кижи киржирин, оларның холдуунда боттарының ажылдаар черлеринге ээлчег эрттирип, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн көргүзүп, хүн даалгазын ажыр күүседирин чедип алыр деп шиитпирлээнин соң начальниги Н. Ф. Васильева дыңнаткан.

Ак-Довуракчылар — даг-дүгүнүң бүдүрүкчүлери, тудугжулар болгаш транспортчуларның хөй кезии камнап алганы курлавырлары-биле ажылдаар. Олар беш чыл фондузунче он алды муң рубльди шилчидер.

• • •

Барыын-Хемчик район штавындан алдынган медээ ёзугаар алырга, аңаа барык он сес муң кижи субботникче үнер болгаш он-он муң рубльдиң барааннарын бүдүрер, тудуг-монтаж ажылдарын күүседир болгаш чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар. Ол районнуң ажыл-ишчилери ниитизи-биле 25 муң рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

• • •

— «Тээли», «Мурнакчы» болгаш Бай-Тайга районнуң өске-даа совхозтарынга коммунистиг субботникке беш муң ажыг кижи киржиринге белен — деп, район штавындан дыңнатка. — Район төвүнге болгаш суурларга, хову турлагларынга эң-не хөй кижи ажылдаар. Кодээ ишчилер тарылга шөлдерин часкы ажылдарга белеткээр, малчыннар турлагларында кажаа-хораады арыглап, чуртталга бажыңнарын септээрлер.

Районнуң ажылчы чону субботникке ажылдап алганы акшазындан 4 муң рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

• • •

Республика найысылалының субботник эрттирериниң талазы-биле штавының начальниги, хоорай Советиниң күүсекомунуң даргазының оралакчызы В. И. Осипов:

— Кызылдың бүдүн-бүдүн коллективтери, тудугжулар, транспортчулардан дыка хөй кижи боттарының камнап алганы курлавырлар-биле ажылдаар. Ниитизи-биле хоорайдан 42.915 кижи субботникке киржир. 176,1 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер. Муң-муң кызылчылар найысылалдың чаагайжыдылгазынга киржир, бүдүрүлге, албан черлериниң девискээрлерин арыглаар, аштаарлар. Бүдүрүлге ажылдакчылары күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр болгаш пландан ажыр продукцияны, ылаңгыя чонну херегле барааннарын хөйнү бүдүрүп үндүрер.

• • •

— Бии-Хем районга субботник хүнүнде ниитизи-биле 3,7 муң ажыг кижи боттарының дөрт хүлээлгезин күүседип, ажылдаар болгаш 14,5 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер — деп, район штавының начальниги А. Шулепов дамчыткан. Чүгле чонга херегле барааннарын безин 1,2 муң рубльге бээр. Районнуң чолаачылары 3,1 муң тонна чүъкту чедирер. Бии-Хемниң совхозтарынга 3,4 муң кижи ажылдааш, хөй янзы ажылдарны күүседир.

Республиканың өске-даа районнарындан болгаш күш-ажылчы коллективтеринден келген дыңнадыглар В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чылынга тураскаатпан коммунистиг субботникке ажылчы чон мурнуку чылдардан-даа улам идепкейлиг, тывынгыр болгаш чогаадыкчы ёзу-биле киржип, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр, пландан ажыр хөй хемчээлдиг продукцияны бүдүрерин херечилеп турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидип, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге төлептиг үлүүн киирер дээрзин ол бүгү бадыткап турар.

БУРУНГААР БАЗЫМ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдериниң болгаш соң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгларны чугаалашкан СЭКП обкомунуң ийиги пленуму мал ажылынга эде тургузуушкунну дүргедедирин, малдың продуктулуун бедидерин база онзалап айыткан. Аңаа хамаарыштыр Чаш-Тал сүт-бараан фермазының кылып чорудуп турар ажылын маңаа чугаалаксадым.

«Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазы чоокка чедир эскертинмес коллективтерниң бирээзи турду: кылган ажыл-даа, бүдүрген продукция-даа талазы-биле. А ам районнуң социалистиг чарыжының түңнелин үндүрерде санында, Арыг-Бажы, Арыскан, Оймак ышкаш сураглыг болгаш аттыг-сураглыг сүт-бараан фермаларының аразынга Чаш-Тал база дыңналып турар апарган.

Апрель эгезинде Улуг-Хем районнуң бир инектен ниитизи-биле хүнде саган сүдүнден «Ак-Туруг» совхозтуң саган сүдү элээн хөй болган. Ук ферма бирги кварталда сүт бүдүрер онаалдазын, күрүнеге сүт садарын 12 — 14 хуу ажыр күүсеткен. Саар инектиң саны районнуң өске совхозтарынындан ийи-дөрт катап эвээш-даа болза, районнуң о р т у м а к деңнелинден дээре көргүзүглерни бо коллектив чедип ап турар. Мында чаш-даа, улуг-даа малдың хорамчазы эрткен чылдардан дыка кызырылган болгаш өске ажыл-агыйлардан каш катап эвээш.

Чаш-Тал сүт-бараан фермазының социалистиг чарыштын мурнуку олуруунда (кварталдыы-биле ийиги черде) келгенинде хоочуннарының киирген үлүү улуг. Ылаңгыя Татьяна Монгуш, Тамара Байыр, Февраль Натпит ышкаш мурнакчы саанчылар социалистиг хүлээлгелерин хүн бүрүде ажыр күүседип, үлегерин көргүзүп келгеннер. Маңаа инек кадарчыларының, малды чемгерип, чемин белеткеп берип турар улустуң, черле бүгү коллективтиң демниг ажылын демдеглээр херек.

Совхозтуң парткому, дирекциязы, мал ажылының тускай эртемниглери болгаш сүт-бараан фермазының эргелекчизи Владимир Дембирел СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин бо коллективке боттандырар талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Коллективтиң социалистиг чарыш түңнели үндүрген хуралынга ажылчыннар немелде хүлээлгелерни ап, чаа ёзу-биле ажылдаарын дугурушкан. Ам кижи бүрүзү бот-харысалгазын бедиткен, бүдүрүкчүлүг ажылдаар, артык чарыгдалдарны эвээжедир, продукцияны көвүдедир дээш эде тургустунуп, бүгү хемчеглерни ап турар.

Кызыл-бүлүн чаарты деректинген. Чаа ёзу-биле ажылдаар дугайында кыйгырыглар, хүлээлгелер болгаш өске-даа плакаттар астынган. Экономиктиг өөредилгениң бүлүнү база ында. Саанчыларның хүн бүрүде чеже хире сүт саап турарын база демдеглеп турар. Совхозтуң мал ажылынга хамаарылгалыг ажылдакчылары фермага хүнүн-не дежурныйлап, тыптып келген четпестерни дарый чайладып турар. Бо эде тургузуушкун продукция бүдүрерин чүгле көвүдеткен эвес, харын ажылдың шынарын экижидеринге чедирген. Ам катап кылыр азы чедир кылыр ажылдар чок болган, бирги класстың сүдү дыка көвүдээн. Күш-ажылдың чурумун үрээр чорук шуут читкен. Мурнакчылар олуруунда кирген бо коллективке чоокта чаа районнуң бүгү совхозтарының сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларының дуржулга солчур семинары болуп эрткен. Аңаа фермалар эргелекчилери, учётчиктер, саанчылар болгаш өске-даа төлээлер ук коллективке санажылганың чек системазын канчаар ажыглап турары-биле танышкан. Аалчылар бо коллективте учёт-отчёттуң экижээнин, мал чемиң, сүттүң болгаш өске-даа чүүлдериниң чидириглериниң эвээжээнин демдеглээннер.

Чаш-Тал сүт-бараан фермазының ажылын сегидип алырынга улуг күштүң болгаш эвээш эвес үениң үнгени чугаажок. Бурунгаар базым ам кылдынган болганда, аңаа тура душпес талазы-биле хемчеглерни алыры совхозтуң дирекциязындан болгаш ук коллективтиң бодундан негеттинип турар.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ,
РАҮК чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

ССРЭ-ДЕН ЧОРУПКАНЫ

Швецияның премьер-министри И. Карлссон кадайы-биле кады Москвадан апрель 17-де чорупкан. Ол Совет чазактың чалааны ёзугаар албан ужурунда аян-чорук кылып бистиң чуртка келген турган.

Швецияның чазааның баштыңын болгаш ооң кадайын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков кадайы-биле кады, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Талызин, албанның өске-даа кижилери аэропромдан үдээннер.

(СЭТА).

ГСЧП-НИҢ XI СЪЕЗДИЗИНДЕ

БЕРЛИН. (СЭТА-ның тускай корр.). Апрель он чеде ында Германияның Социалистиг чаңгыс-аай партиязының XI съездизи ажыттынган.

Республика Ордузунуң байырлал шинчи киир шиметтинген залында — ГДР-ниң ажылчын аңгызының, күш-ажылчы тараачыннарының, интеллигенциязының эң-не тергиин кижилери — делегаттар олурупкан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка баштаткан СЭКП-ниң делегациязы, өске-даа коммунистиг болгаш ажылчы партияларның, социалистиг, революстуг, демократтыг, улусчу-хосталгалыг партияларның болгаш шимчээшкиннериниң делегациялары коммунистер чыыжының ажылында киржип турар.

Съезд ГСЧП ТК-ның Отчёдун, ГДР-ниң 1986—1990 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол углалыышкыннарының дугайында илеткелди чугаалажып көөр, партияның удуртур органнарын соңгуур.

ГСЧП ТК-ның XI съездиге Отчёдун ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары **Э. Хонеккер** кылган.

Бузулбас найырал ГСЧП-ни СЭКП биле болгаш өске-даа социалистиг чурттарның акы-дуңма партиялары-биле холбаштырып турар — деп, ол чугаалаан. ГСЧП болза делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң быжыг чарылбас кезээ боор турар. Социализмниң болгаш коммунизмниң буянныг-чаагай идеалдары дээш демисежири — бистерге алдар-ат, ыдыктыг хүлээлге, бүгү амыдыралдың кол-ла утказы ол-дур.

Делегей политиказын Совет Эвилелиниң инициативтиг көрүп турары, ооң кижи төрелгетенни 2000 чылга чедир ядролуг чепсектиң бүгү хевирлеринден хостаарынче угланган улуг хемчээлдиг инициативалары болгаш улустар аразында айыыл чок чоруунуң бүгүнү хаара туткан системаларын тургузары делегей хөгжүлдезинге чаа арынны ажыдып турар. Бистер эш М. С. Горбачевтуң саналдааны болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чүүлдүг деп көргени саналдарны бүрүнү-биле чүгледүгзүнүп, оларны амыдыралга боттандырарынга киржип турар-дыр бис. Бистиң боо-чепсек чок болгаш күчүлээшкин турбас делегей дээш тайбың талазы-биле идеалывыска, ол долузу-биле дугжуп турар. Улус бүрүзү ол ёзугаар боттарының хөгжүүр оруунуң дугайын боттары хостуу-биле шиитпирлеп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизи совет улустуң социализмниң хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының, ону план ёзугаар бүгү талалыг сайзыраңгайжыдарының, коммунизмче уламна бурунгаарлаарының оруу-биле моон-даа соңгаар чорууруңга делегейге, төөгүге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болуушкун болган. Бистер ол съездиниң ажылының хүннеринде бурунгаар шимчээшкинге шаптыктап турар чүүлдерни ажып эртеринче, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң стратегиязын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынче бүгү совет ниитилелдин мобилизастаарының айтырыгларын кайы хире ажыл-херекчи, чогаадыкчы, дайынчы ёзу-биле, улуг кедурлүүшкүннүг чугаалажканының дорт херечилери болган бис.

Бистер съездиниң ажылдап турган хүннеринде М. С. Горбачев-биле ужуражылгынын бистиң партияларывыс болгаш күрүнелеривистиң аразынга харылзааларны улам ханыладырын үргүлчүлээринге, ЭДЧ кежигүнү чурттарның комплекстиг программазын боттандырарынга, социалистиг дем каттыжыышкынның чаңгыс эвии база сырый каттыштырылгазын улам быжыглаарының херээнге шиитпирлиивисти онзалап айыткан бис. Бистиң чурттарывыс шуптузу улуг хемчээлдиг перспективтиг төлевилелдерин боттандырып чорударынче нииты күжениишкин-биле эгелеп кирип турар. Оларны хамыктың мурнунда 2000 чылга чедир үеде эртем-техника болгаш бүдүрүлге талазы-биле үр хуусаалыг программада айыткан.

Канчаар-даа аажок улуг чаалап алыышкынның — СЭКП болгаш ССРЭ-биле акы-дуңма ёзузунуң эвилелиниң бузулбас чоруун партияның XI съездизиниң индирнинден база катап бадыткап тур бис — деп, Э. Хонеккер медеглээн. Ол эвилел — бистиң чедиишкиннеривистиң үндезини, бистиң бүгү улузувустуң хан-дамырыннан тудуш херээ боор турар. Бистер Европада болгаш оон-даа өске диптерде социалистиг чурттар-биле харылзааларны калбартып, хөгжүдерин үргүлчүлеп турар бис.

ПРОПАГАНДИСЧИ БӨЛҮК

СЭКП ТК-ның пропагандисчи бөлүү бистиң республикада келген, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин чонга таныштырып чоруп турар.

Дүүн олар СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга хоорайның партия, совет ажылдакчыларынга, ажыл-агый удуртукчуларынга, хөй санныг идеология активинге хурал эрттиргеннер. Семинарга ССРЭ-ниң Күрпланының кол специализи Л. П. Бурова: «ССРЭ-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедээшкини», ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының улуг эртем ажылдакчызы Р. А. Саликов «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр национал харылзаалар, ажылчы чонуң интернационалчы кижизидилгезиниң чугула айтырыглары», ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Востоковедение институдунуң улуг эртем ажылдакчызы Б. В. Синицын: «СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики политиктиг ажыл-чорудулгазы» деп темаларга лекциялар номчаан. Семинарның ажылынга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киришкен.

Февраль 19-та Л. П. Бурова — Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга, Р. А. Саликов — Күрүнениң Кызылда педагогика институдунга, Б. В. Синицын — Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалынга лекция номчуурлар. Апрель 20-де пропагандисчи бөлүк Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның ажылчы чону-биле ужуражыр.

В. ЧАДАМБА.

КИЛЕҢНИГ УДУРЛАНЫЫШКЫН

Агрессияның караңгы хелегези база катап Вашингтондан эгелеп тургустунган. Бот-догунниаан Ливияның эриктеринде АКШ-тың шериг корабльдериниң бөлүү шуут чедип келген, америк самолёттар ооң хоорайларын бомбалыг сугуушкуннарга таварыштырган. Океан ындындан ол хамаарышпас чуртка кыжаныышкыннар үзүк-соксаал чокка боор турар. Ам чүгле кыжаныышкын-биле кызыгаарлаттынмайн турар: АКШ-тың администрациязы делегей харылзааларының бүгү норма-чижектерин каржызы-биле үрээш, Ливия улусту боо-чепсектиң күжү-биле дискек кырынга солгуртуп алырын оралдажып турар-дыр.

Каттышкан Штаттарның бүрүзү-биле Африканың эриктеринде тургустунган айыылдыг байдал делегейниң хөй-ниитизиниң, бомбурзектиң ак сеткилдиг бүгү кижилериниң сагыш-сеткил дүвүрээшкинин болдурбайн барып шыдавас. Бистер, совет кижилерниң фашизмге удур дайынны көрүп эрткен улуг назылыг салгалының төлээлекчилери хан төктүушкунун болдуруп черле болбас деп санап турар бис. Делегейниң улустары империалистиг өлүрүкчүлерни хай деп, соксадыр-даа ужурлуг!

Мээң ажылдап турар бүдүрүлгемниң коллективи Ак бажыңның чорудуп турары күрүне терроризминиң политиказын бүрүнү-биле буруу шаап турар. Америк аг-шериг агрессиязының үүлгедиишкинин кылгап, хосталгага ынакшылдыг улустарның килеңин болгаш көөр хөөн чок чорууну күштелдирип турар.

А. ХАШИМОВА,
фарфор заводунуң контролеру.
Ташкент.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл?

НЕГЕЛДЕ—ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААРЫ

СЭКП-ниң XXVII съездизи бирги чергениң чугула херээ болза партийжи ажылды үндезини-биле эде тургузарын хандырары, партия организациязы бүрүзүнүң социал-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш идей-кижизидилгелиг айтырыгларны шиитпирлээринге чогаадыкчы, принципиалдыг болгаш негелделиг болурун бадыткаарын айыткан. Съездиниң бо шиитпирлерин партия организациялары ажыл-чорудулганың программазы кылдыр хүлээп алган, ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар.

Ажылдың эде тургузуушкуну канчаар чоруп турарыл? Бо айтырыгны Тандыда «Коммунизмниң хереди» совхозта партком секретары С. Сымчаанга салган мен.

— Партком бирги ээлчегде съездиниң шиитпирлериниң, хүлээп алган документилериниң ужур-дузазын болгаш салган сорулгаларын коммунист, ажылчын бүрүзүнге чедир тайылбырлаарынче, оларны күүседиринче кол кичээнгейни угландырган. Ылаңгыя чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң, съездиниң негелделеринге дүүштүр ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының дугайында чуганы кылып турар. Ону совхозтуң коммунистери, бүгү ажылчын чоннары чүүлдүгзүнүп деткип, даанган ажыл-херээнге харыысалгазын бедидип, ажылын эде тургузарының хемчеглерин ап эгелээн — деп, ол демдеглеп чугаалады.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чарыш совхозтуң ажылчыннарының ортузунда чоруп турар. Ооң түңнелинде бо чылдың бирги кварталында чамдык эки көргүзүглерни чедип алган. Сүт-бараан фермазының коллективи багай эвес ажылдаан, сүт бүдүрериниң база күрүнеге садарының планнарын ажыр күүсеткен. Саанчылар Кечил-оол Тадар, Дамба Шаравин, Ирина Оюн күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруунда чоруп орар.

Чаа ёзу-биле ажылдаары, партия организацияларының ролюн болгаш харыысалгазын бедидерин СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде онзалап айыткан болгай. Съезд эрткенден бээр бир ай ажыг үе эрткен, бо аразында совхозта партия эге организациялары канчаар ажылдап турарын сонуургап көрдүм. Ажылды эде тургузарының, чаа ёзу-биле ажылдаарының дугайында ниити чугаа совхозта чоруп турар боордан башка, а херек кырында чүү-даа кылдынмаан.

Совхозта беш партия организациязы бар, ында 72 коммунист, СЭКП кежигүнүнге 4 кандидат бактаап турар. Партия организацияларының, коммунистерниң авангардчы ролюн болгаш харыысалгазын бедидер дээш партком съезд соонда чүнү кылганыл? Хамыктың мурнунда партия эге организацияларының ажылын идепкейжидерин билдингир. Ындыг турбуже партия организацияларының секретарьларының хуралын безин эртирбээн, съездиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле кандыг хемчеглерни алырын дугуржуп чугаалашпаан. Ооң түңнелинде эде тургузуушкунче, чаа ёзу-биле ажылдаарынче эгелеп кирбээн.

Партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелиниң негелделеринге дүүштүр парткомнуң, партия организацияларының ажылын, совхозтуң экономиказының болгаш социал хөгжүлдезиниң айтырыгларын хандыр анализтеп көөр болза, четпестер база чедир кылдынмаан чүүлдер эвээш эвес.

Партия хуралдарынга партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидериниң болгаш совхозтуң экономиказын чүгүлдериниң дугайында эки доктаал-шиитпирлерни хүлээп ап турар, ындыг-даа болза ооң күүселдезин организастаар дээштиг хемчеглерни албайындан, кижилер-биле партийжи ажылды кошкатканындан четпестер эттинмейн турар.

Совхозтуң кол экономиказы — мал ажылы, ону хөгжүдериниң чамдык хемчеглерин ап турар, ынчалза-даа малдың баш саны өспейн, уксаазы экиживейн, продуктулуу бедивейн турар. Хой ажылын ап көрээли. Ажыл-агый эрткен чылын чүгле аалды муң баш хураганны менди алган, ол дээрге планының чүгле чартыы-дыр. Бо чылын хойжу бригада чүс баш төрүүр хойга онаашт ыр 74 хураганны менди алгаш, планныг онаалдазын күүседип шыдаваан. Чүге дээрге 420 хой ара салган, 658 хой өлүг хураган төрээн, 690 хураган өлген. Бо болза малчыннарның, специалистерниң ажылынга харыысалга чогунуң уржуундан болган. Хойжу бригадада партия организациязы (секретары В. Д. Куулар) кижилер-биле ажылды кошкатканындан көргүзүглер экиживейн турар. Он коммунист хойжу бригадада ажылдап турар, оларның иштинден төрүүр чүс хойдан чүс хураган менди доруктурган кижилер чок. Дыка куду көргүзүглүг коммунистер безин бар. Ол болза партком, партия организациязы коммунистерниң харыысалгазын, авангардчы ролюн бедидеринче сагыш салбайн турарындан болган.

МТМ-да болгаш автопаркта ажылдың байдалы-биле база таныштым. Автомашиналар моторун септээр цехке чеде бээримге дөрт кижи дыштанып, таакпылап олурлар. Чугаалажып көөрүмге, моторлар септээр артык кезектер чок болганы-биле олурар улус болду.

— Ындыг таварылгалар үргүлчү таваржыр бе? — деп айтырдым.

— Ол-даа мырыңай шуут «аарыг» болган чүве дийин... — деп, бир кудер кара эр тайылбырлады.

Бо цехтиң ажылы-биле таныжа бээримге, элээн четпестер илереттинген. Бирги ээлчегде материалдыг баазазы кошкак (ниити МТМ-ның), ооң чадаарда моторну көдүрер кран, септээн моторну эдиктир ажылдадыр херексел, ээрилл кылыр кудумчулар, электриниг өрүм безин чок. Чангыс ээрилл азы ооң бөргү херек болу бээрге, өске ажыл-агыйлардан, бүдүрүлгелерден дилениир ужурга таваржып турар. Ооң уржуундан совхозтуң дыка хөй автомашиналары аңаа турар. Совхоз директору безин чадаглаан, ийи машиназы үрелген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын автопарктың ажыл-ишчилери таныжып, өөренип турарын чугаалаар. Партия ТК-ның Политиктиг илеткелинде ажылда бар четпестерни үндезини-биле чок кылырын, ажылды эде тургузарын, чаа ёзу-биле ажылдаарын айыткан болгай. Съезд соонда автопаркта чүү болганыл? Кандыг-даа өскерилге болбаан. Күш-ажылды организастап турары четпес, бүдүрүкчүлүг эвес, артык кезектер чедишпес хевээр. МТМ-ниң болгаш автопарктың девискээри хирлиг, боктуг. Үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестерниң чылдагааны ында партия эге организациязы (секретары С. Б. Куулар) четпес ажылдап турарындан болган. Совхозтуң директору К. Ч. Хертек, партком секретары С. С. Сымчаан машина-трактор мастерскаязынга болгаш автопаркка бо-ла чеде бээрлер, ындыг-даа болза ажылчыннарның негелделерин, хомудалдарын эскерер, ажылды үезинде негелдезинге дүүштүр экижидер хемчеглерни албаан.

Совхозтуң парткомундан, партия организацияларындан съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш шимченгир ажылдаары негеттинип турар.

Т. ХЕРТЕК.
«Шынның» корр.

МАЛЧЫННАР УЖУРАШКАН

Калбак-Сигенде кыштыг. Аңаа аъттыг, машиналыг кижилер ол-бо чүктен чыглап кээп тур. Өскелерин мурнай кыштагга чеде берген. «Тоора-Хем» совхозтуң партком секретары А. В. Семис-Көк мынча диди:

— «Май 1» совхоз биле бистиң — ийи совхозтуң херээжен малчыннарының ужуражылгазын борта эрттирер деп тур бис. Ону районга бир-ле дугаар организастаарывыс ол. Чаа хевирлиг бир янзы арга-хемчег-дир, солун-даа дээштиг-даа болуру чугаажок.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Кол Даш-оолдуң кыштаанга ындыг ужуражылганы планнап алганы таварылга эвес. «Тоора-Хем» совхозтуң парткому биле Азас көдээ Совединиң күүскому малчыннарның культурлуг амыдыралын экижидер талазы-биле хемчеглерни кады ажылдап кылгаш, ону эрттирер черни кылдыр малчын аалды шилип алганы черле таарымчалыг. Аңаа барган малчын кижи өскелериниң арга-дуржулгазын көрүп, билип алыр, бодунуң ажыл-ижин аңаа деңнээр апаар, чаа чүүлге сонуургалы бедиир.

Даш-оол биле Аалчымаа Колдарның бажыңынга аалчылар кирип көрген. Ында арыг-силиг. Бүгү чүвени эмге-сескелиг салган. Ынчангаш совхозунда эң эки культурлуг малчын өг-бүлелерниң бирээзинге санаттырып турар. Телевизорну көрүп орар, чаа «Урал» мотоциклдиг, аъттары-биле бүгү-ле ажылды кылып турар. Бо чылын бир дугаар оолдаар хой хүлээп алган. Даш-оол кыжын хой төрүп турар үеде болгулаан бергелерниң (хой ара салып, хураганнар өлүп-даа турган) дугайын ажылы-биле чугаалап, кажаа-хоразын, кыштаг девискээрин көргүскен.

Малчын кижи бодунуң ажылынга хамааржыр чүнү, канчаар кылып билир талазы-биле айтырыг-харыы эгелээн. Чаш малды ажаап өстүрери, мал бажын хоратпас дээш кандыг хемчеглер алыры, кажаа иштинге кышкы үеде кандыг ажылдар кылза чогуурул дээш ышкаш айтырыгларга малчыннар харыылап турганнар. Ооң соонда маргылдаа эгелээн. Аътты дүрген ээртээш, мунарынга «Тоора-Хем» совхозтан инек кадарчызы Самбуу Аалчы, аът шанактап билиринге «Май 1» совхозтан саанчы Кол Хөвенмаа тергиидээн.

Дузалакчы малчын чурттаар, эки дериттинген, арыг-силиг бажыңга улус доллур олурупкан. Малчыннарның культурлуг амыдыралын экижидер, ажыл-херекке харыысалгазын бедидер талазы-биле кандыг ажыл-херек чоруттунуп турарын, херээжен малчын кижиниң өг-бүле ажылынга киржилгезиниң дугайын совхозтарның партком секретарьлары А. Семис-Көк, Н. Самбуу, Улуг-Хем районга малчыннар-биле арга-дуржулга солчуп чораан инек кадарчызы С. Аалчы, Адыр-Кежиг суурда херээженнер чөвүлелиниң ажылының дуржулгазын ук чөвүлелдиң даргазы Л. Кушкаш, өг-бүлеге уруглар кижизидилгезиниң дугайында Азас ортумак школазының башкызы В. Маадыр чыылганнарга таныштырган. Ужуражылгага партия райкомунуң секретары А. Шырап, райкомнуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи В. Монгуш олар чүве чугаалааннар.

Совхозка малчын турлагларга болгулаан бо ышкаш ужуражылгалар, азы хуралдар оюн-концерт чокка барык-ла эртпейн турар. Бо удаада малчын херээженнерниң аалчылары — районнуң Культура бажыңының «Чойган» агитбригадазының бот-тывынгыр артистери болган. Концерт доостуру билек, ийи совхозтуң малчыннары ыр, шүлүкке маргыжып, боттарының талантызын көргүскен.

А. НУГУУРАК.

ЫЙГЫЛАК СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫНДА

Он ийиги беш чылды «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының коллективи багай эвес эгелээн. Мањаа хой черин коммунистер ээлеп турар.

Фермада ажылчыннар хөй эвес, чээрби беш-ле кижи. Ынчалза-даа оларның ден кезии он дөрт кижи коммунистер болуп турар. Ук коллективтиң бүгү тала-биле үлегерлиг болуп турар ужуру мында.

Хоочун саанчы, совхозта партком кежигүнү Галина Очур-оолова Сааяны ап көрээл. Ол сүт саар планын чыл санында ажыр күүседип келген. Ооң мынай саар инектерни база көвүдедип турар. Чижээлээрге, эрткен беш чылдың эгезинде он беш инек саап турган болза, бо хүнневде чээрби инекти саап турар.

Ооң угбазы Зоя Очур-оолова база мурнакчы саанчы. Ол беш чылда сүт саар планын 107 хуу күүсеткен.

Партия эге организациязының секретарынга Лидия Санчат-оолова Саая каш-даа катап соңгуткан. Беш чыл планын баштай күүсеткен саанчыларның бирээзи ол.

Бичекей Лопсановна Саая бо фермага мал эмчилеп ажылдап турган. Коллективтиң үндезилекчилериниң бирээзи болганда, ону аныяктар хүндүлээр. Ол пенсияже үнзе-даа, фермада арткан, ам учётчиктеп турар. Сууряның чону ону кедээ Совет депутадынга соңгаан. Черле ынчаш бо коллективте кадарчылар Виталий Саая, Иван Саая, ферма эргелекчизи Зоя Хомушку, мал эмчизи Светлана Донгак болгаш өске-даа мурнакчылар хөй.

Ыйгылак сүт-бараан фермазының коллективи бо хүннерде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш туржуп турарлар.

В. САЛЧАК.

ЧУРУКТАРДА: ферманың мурнакчы саанчылары — Бичекей Саая, Лидия Саая база угбашкылар Галина биле Зоя Сааялар.

А. МЕЛЬНИКОВТУН фотолары.

ЭКИ ДЕМДЕК-БИЛЕ

Он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Мөңгүн-Тайга районда ажыл-агыйлар аразының бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогунуң ажыл-ишчилери чарышта идепкейлиг киржип турарлар. Кол кичээнгейни күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, ажылдың шынарын экижидеринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угландырган.

Коллектив бирги кварталда 80 муң рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, ажыр күүсеткен. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозка 2 өг-бүле чурттаар бажыңны «эки» демдекке дужааган.

Бирги кварталдың түңнелинде чарышка эки көргүзүглерни Павел Салчак, Николай Очур, Ооржак Донду, Сергей Донгак болгаш өскелер-даа чедип алган.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

ЫЯШ БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң тудуг бригадазының Үзүи-Ажык деп черде ыяш белеткээр участогунда Түмен-Байыр Чапаан-оолдуң 15 кижи составтыг бригадазы тудуг материалдары кылырынга херек ыяшты чылдың-на белеткеп ап турар. Хоочун тудугжу бо бригаданы 13 чыл иштинде удуртуп келген. Коллектив ыяш, тудуг материалдары белеткээринден аңгыда, чутай база өрттедип турар.

О. Сарыг-Деге, А. Хомушку, Т. Барыс-оол оларның ажылдап турары эки, эш-өөрүнге үлегерлиг.

Х. КАРА-ООЛ.

ӨШКҮ КЫРГЫЛДАЗЫНГА

Сүт-Хөл районнуң херегленчилер ниитилелиниң коллективи совхозтарның ажыл-агыйынга боттут дузаны чедирип турар.

Садыг килдизиниң эргелекчизи Н. Ондарның удуртулгазы-биле 36 кижи «Сүт-Хөл» совхозтуң Үстүү-Ишкиниң Талдыг-Чулда өшкү кадарчызы Чес-оол Саттың 250 баш өшкүзүн чаңгыс хүн кыргып чоокта чаа доосканнар. Кыргылданы шынарлыг чоруткаңнар. Ол хүн Ш. Ооржак, К. Ондар, С. Сарыглар, Н. Монгуш болгаш өскелер-даа ак сеткилдиг ажылдааннар. Садыг ажылдакчыларының чедирген дузазынга малчын Ч. Сат өөрүп четтиришкинин илереткен.

Б. ОНДАР.

Бүгү-ле чүүлдерге, каяа-даа камналга дээш

ЧАРЫГДАЛДАРНЫ КЫЗЫРАР

Бистиң Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң чолаачызы Н. Донгак машина-техника эдилелиниң дугайында чугула чугааны солун арнынга кедирген болду. Техника эдилели «Ак-Туруг» совхозта база кончуг багай. Мањаа техниканы хүлээнип алган ээзи-даа, техниканың чүнү кылырын башкарып турар удуртукчуларның, ылаңгыя совхозтуң директорунуң-даа буруузу бар.

Мындыг чижекти көргүзейн. Совхозтуң Кызыл-Даг салбырының төвү Булун-Терек суурда бензин кудар-даа, үзээр-чаар материалдар шыгжаар-даа чер чок. Ында чүгле автомашина безин 7. Ол чеди машина Ак-Туруг суурдан чадыгыс эртен бензин кудуп алырда каттыштыр 238 километрни эртер. Ол дээрге, айда 7140, а чылда 85680 километр-дир. Халас километрлер, халас ажылдар. Совхоз тургустунгандан бээр чеже чыл болган ийик, чеже чүс километрниң халас шөйүлгенин оон ындаруп алыры берге эвес.

Бодалга мындыг чүүлдер кирер: кывар-чаар материалдар чүге хөй чарыгдаттынып турарыл, дугуйлар чүге хуусаадан эрте элеп турарыл, черле машинаның эдээчели чүдел? А үе? Бензин кудуп алыр дээш 34 километрни эртеринге болгаш бензин кударынга, черле совхоз төвүнге чедеринге хүннүң-не ийи хире шак, чеди чолаачы каттыштыр 14 шак чидирер. Айда 420 шак, чылда 5040 шак халас чарыгдаттынып турар-дыр. Ону сес шактыг ажыл хүнүнче шилчидерге, 630 хонуктуң халас эрткени ол-дур. Камналга, курлавыр ажыглаар болгаш дүргедээшкин дугайында айтырыг тургустунуп турда, ынча хөй чарыгдалдарны болдурар эргелиг чок. Партком (секретары Р. С. Хунай-оол) болгаш дирекция (директору А. Д. Тулуш) СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң партияның XXVII съездизиниң илдириинден «Бүдүрүлгелерге күш-ажылды организастаарын болгаш идиг бериишкинин экижидип, сагылга-чурумну болгаш негелдени күштелдирер талазы-биле шыңгыы хөделии эгелээри билек, ооң мурнунда сагышка кирбейн турган курлавырлар тыттынып кээр» деп чугаазын амыдыралга боттандырар ужурлуг. А оларның сагыжынга кирбейн турар курлавыр — салбырга бензин кудар черни тургузары.

Совхозтуң алдан ажыг автомашиназының чүгле үжен үжүнүң «калгып» турарын база кичээнгейге алыр херек. Чогум ажылче үнери оон-даа эвээш. Мен ону хүннүң-не көрүп турар мен. Ол үжен хире машинага хамаарылгалыг гараж эргелекчизинден инженерге чедир улус хөй. Механик безин ийи. Ындыг турбуже артык кезектер тывылбас, үрелиг машиналар улам көвүдеп турар. Үжен машинага та каш удуртукчу турар ужурлуг чүве? Дүвеки механик дээр механик та чүнү кылыр чүве? Бензин кудар черде база ийи кижи бар. Мен бодаарымга, артык чарыгдалдар бистиң совхозта хөй.

Этке ээ херек, ылаңгыя техникага ол кончуг чугула. Машина-техника эдилелиниң дугайын бижип тура, Н. Донгак ону шын эскерген-дир. Бистиң совхозта байдал база ындыг: техникаже ээ көрмүр кижи ховар. Машинаны үрей мунуп каар, оон ону септевес, өске машина алыр. Үрелген машинаны үрээн кижиге кылдыртпас, совхоз акшазы-биле, совхозтуң артык кезектери-биле өске кижиге кылдыртыр. Ындыг чоруктан уштунары чугула.

Бүгү чон амгы үеде чаа ёзу-биле, дүргедээшкин-биле, ажылдап эгелээн. Камналга болгаш курлавыр чокта, дүргедээшкин чедип алдынмас. Ынчангаш машина-техника эдилелинче кичээнгейни углаттырар ужурлуг бис. Эде тургустунуушкун оон эгелээр.

Б. МОНГУШ.
«Ак-Туруг» совхозтуң чолаачызы.

ХУРАГАННАР АРБЫН

«О-Шынаа» совхозта он муң ажыг төрүүр хой бар. Ооң 8657-зи оолдапкан. Ниитизи-биле 100 хойга онаашт ыр 90 хураганны ажыл-агый камгалап алган. Он ийиги беш чылдың эгелээни-биле малчыннар чаа күженнишкин, чаа тура-сорук-биле ажылдап турар.

№ 1 хойжу бригада (бригадиры Көк-оол Шалык) 100 хойдан 95 хураганны, № 4 хойжу бригада (Григорий Бадыраа) 87 хураганны бо хүннерде камгалап алган. А аныяк хойжулар Бады Чимит, Александр Сумбаа, Биче-оол Музан, Мөңге Эренчин, Седип-оол Далаа, Маадыр-оол Ойдуп, хоочун малчыннар Борбак-оол Балчыр, Бүрүн-Чыргал Шалык 91-ден 100 чедир хураганнарны камгалап алган.

М. ТИРЧИН.

ААЗАТПАЙ ЧОРУК, АТ БОЛГАН СКЛАД

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң төвү Бичи-Тей суурнуң кедээ талазында хавак кырында, «чаасканзыраан» бажың турар. Ол болза, минералдыг чемишчидилге садазы-дыр. Шиферден кылган улуг складтың «салым-хуузу» берге-ле-дир дээрзин ону көрген кижи дораан-на эскерип каар: хаалгалары, соңгалары-даа үрелген, ханалары ойбак-самдар, кайы-даа таладан кушкаштар ужуп-кирип турар. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, шуут-ла «дыдык таар» болган.

А ооң иштин-дажын чемишчидилге «хөөрү» болган. Совхозка суперфосфат азы селитра сөөртүр машина кээр, чолаачының документизинге ат салгаш, суурдан ыраалашта кирээн складче айыткаш, аңаа барып чемишчидилгени дужурун каарын дилээр. Чолаачылар аңаа чеде берген кайгаар: чемишчидилгени складтың иштинче кирип төп каар дээрге, та каш чылда чыылган чүвези, шоодайлар тонна-тонназы-биле оваалаңган, ынаар углаарда арга чок. Ынчангаш карак ажыг складтың даштынга төп каар. Шак ындыг, хайгаарал чок, болганындан хайыраан чемишчидилге өлге-чаъска үрелген. Чамдыктары шуут-ла даштаглан, а дежик шоодайлардан төгүлген суперфосфатты хат Каткылыг бээрында чаттылган хөвүже аппарып турар. Складтың дээвири база ойбак, чаъстан, хардан чагжык болур харык чок.

«Шекпээр» совхозка минералдыг чемишчидилге ам херек чок апарганы ол бе? Ооң хову-шөлдериниң хөрзүнү чылдың-на чаагай дүжүттү чемишчидилге чокка хайырлап турар бе? Чо-ок. Ажыл-агыйның ап турар дүжүдү чавыс болдур ийин.

А чемишчидилгени ырак черден сөөртүр хөлезизи база бар, өртээ база бар. Ону совхозтуң кассазы болгаш-ла шыдаар. А бир эвес директор М. Монгуш биле кол агроном Х. Сааяның боттарының карманнарындан чемишчидилгениң өртек-хөлезиниң тыртар болза, зарыы кылыг-ла турган боор ийин оң.

Ук складты септээр, ынчангаш чемишчидилгени болур-чогууру-биле ажыглаар дугайында совхозтуң удуртукчуларынга районнуң, республиканың-даа улусчу контроль комитеттериниң ажылдакчылары каш удаа сагындырып келген. «Дораан элер бис, даргалар, дараазында кээринерге аңа тас турар эвес бе» деп оларны аазап каар. А херек кырында кылган ажыл чок. Камналга, ажыл-агыйжы чоруктуң дугайында бүгү чурттуң улуг чугаа, ажыл чорудуп турда, «Шекпээр» совхозтуң удуртукчулары караан шийип, кулаан бөөшкүннеп алган-биле хөмей аа.

Х. СЕМИС-ООЛ.

ДЕПШИЛГЕЛИГ

«Дүргедээшкин дээрзин канчаар билип турар бис? Хамыктың мурнунда экономиктиг өзүлдениң темпизин бедидери-дир. Ынчалза-даа чүгле ол эвес. Ооң кол утказы — өзүлдениң чаа шынарында: эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, бүдүрүлгени бүгү хемчег-биле интенсификастаарында, экономиканың структуразын чаартып тургузарында, эргелеп башкарылганың ажыктыг хевирлеринде, күш-ажылды организастаарында болгаш идиг бээринде боон турар» деп СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде айыткан. Бо айтырыгга хамаарышкан чугаа бо чылдың январь айының сөөлгү хүннеринде Красноярскиге Уралдың, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга база болган. Аңаа чер болгаш мал ажылынга бот-орулга-чарылганы, коллективтиг кэрээни, интенсивтиг технологияны нептередир талазы-биле ажылды күштелдирериниң айтырыгларын чугаалашкан. Чоокку ийи чылда көдээ ажыл-агыйның долузу-биле коллективтиг кэрээже болгаш бот-орулга-чарылгаже шуут шилчир кирериче угланган тодаргай хемчеглерни чөвүлел хуралдың киржикчилери төлевилээн. Бо чугула айтырыглар Тес-Хем районнуң «Кызыгаар» совхозта канчаар шиитпирлеттинип турарын мањаа көрээл.

Совхозтуң хову бригадазының коллективтиг кэрээже баштай шилчидер бүдүүзүнде парлаалга дамчыштыр дуржулганы өөренирииге элээн ажыл чорутулган. 1983 чылдың апрель айда үш хову звенозунга бот-орулга-чарылга онаалдалары ажылдап кылдынган.

Звеноларның чылда бүдүрүлге программазынга ниити болгаш бир гектардан алыр дүжүт хемчээли, бүдүрүлге шуудееинге үнер чарыгдал, оларга быжыглаан бүдүрүлге чепсек-херекселдери тода айыттынган. Ооң дараазында ажыл төлевирин наряд чокка аккорд-шаңнал системалап шаңнаарының негелдези, звенолар биле дирекция аразынга чарар бижимел кэрээниң төлевилелдери кылдынгылаан.

Звенолар боттарынга кэрээ ёзугаар бижиглеттинген бүдүрүлге чепсек-херекселин чөп ажыглап турган, программада көрдүнген продукцияны четче бүдүрерин, а дирекция черн ажыл кылырынга негеттинер чепсек-херекселди, үрезинни дээш өске-даа курлавырны звеноларга бербишаан, ажылдааны дээш акша-төлевирни кэрээ ёзугаар санап бээрин хүлээнген. Звено бүрүзү ажылдың технологиязынга, ону организастаарынга бодунуң чогаадыкчы аргаларын бот-тускайлап ажыглаар эргени алган. Ынчаарга дирекция чүгле экономиктиг контрольду боттандыргаш, звеноларның иштики херектерин холгаарлавас болгаш оларның чепшээрели чокка чепсек-херекселди өскээр ажыглап болбас апарган. Бот-орулга-чарылга онаалдаларының бижимел кэрээлериниң төлевилелдерин совхозта партком биле баланс комиссиязы чүүлдүг деп санаан соонда, ол документилерни механизаторларның чөвүлел хуралынга бирден бирээ чок чугаалажып, кол кичээнгейни ажыл төлевириниң аккорд-шаңнал системазын ханы тайылбырлаарынче углаан.

Моон соңгаар ажылдап кылдынган гектар саны сүрүп, шалын төлээри соксаттынгаш, аккорд-шаңнал ёзугаар төлевирин хемчээли кылдынган ажылдың алыс түңнелинден, алдынган продукцияның хемчээлинден болгаш продукцияның үндүр салар өртектен дорт хамааржыр дээрзин механизаторлар билип алган. Оон ыңай күске чедир, тодаргайлаарга, ажаап алдынган продукция дээш үзе санаашкын болгуже акша-төлевирин механизаторнуң ажылга үнген хүннериниң санын барымдаалааш, IV-кү разряд-биле наряд чок ажылдаан кылдыр санап бээрин чурумчуткан. Ол акшаны механизаторлар «аванс» деп адаан.

Бир эвес механизаторлардан хамаарылга чокка кандаашкындан азы доңаттан дүжүттүң чогуур хемчээли ажаап алдынмаан болза, ол аванс херек кырында кылдынган ажыл дээш магадылал төлевирин солуур. Ажаап алдынышкын соонда, авансыны казып каапканындан арткан акшаны механизаторлар холга алыр. Звено көрдүнген пландан ажыр продукция алган болза, ооң өртээниң 20 хуузун шаңналга немей алыр. Үстүнде негелдени механизаторлар эки шиңгээдип алганда, байдал көскүзү-биле чаартынарын «Кызыгаарның» дуржулгазы бадыткап турар.

Хову ажылдакчылары ооң мурнунда боттарының кылган ажылдарының сан-хемчээлин өстүрер дээш, болдунар-ла арга-мегени ажыглап тургулаан. Олар дүжүттүң бодун өстүрериче, алыс продукцияже четче сагыш салбайн, харын ажылдарны ажыктыг азы ажык чок деп алалап, ылгап, чавыс төлевирлиг ажылдарны албадал-биле кылыр чанчыл хооттураан турган. Өскээр сеглээрге, моон мурнунда меха-

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 96 (13096) | 1986 чылдың апрель 20, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының XI съездизи

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

БЕРЛИН. (СЭТА). Апрель 18-те Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының XI съездизинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев чугаа чугаалаан. Оон чугаалааны болза:

Хүндүлүг эш Дарга!

Эргим эштер, өңнүктер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң өмүнээзинден Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының XI съездизинге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен!

Бо хүннерде ГДР-ниң хөй санныг өңнүктериниң, делегейниң калбак хөй-ниитизиниң кичээңгейи Берлинче угланган. Силерниң съездиңерге, Европаның төвүнде, бистиң улуг номналывыстың үндезикчилери — Карл Маркстың болгаш Фридрих Энгельстиң төрээн черинде эртемниг социализмниң теориязының херек кырында канчаар боттанып турарынга совет кижилерниң сонуургалы канчаар-даа аажок улуг.

Бо ындырдан Герман Демократтыг Республиканың ажы-дуңма улузунга совет улустуң изиг байырын күштелдии-биле дамчыдып тур мен.

Бистер ГДР-ниң алдарлыг удуртукчузу, бистиң өңнүвүс болгаш эживис эш Эрих Хонеккерниң кылганы ГСЧП Төп Комитединиң отчёт илеткелин шуптувус улуг кичээңгей-биле дыңнадывыс, ГДР-ниң улус ажыл-агыйын 1986—1990 чылдарда хөгжүдериниң планының директиваларын-биле таныштывыс. Олар немец черге социализмниң херээ бүдүрелдии-биле бурунгаарлап бар чорууруң херечилеп турар.

Силерниң бодап алган чүүлдериңер улуг хемчээлдиг, ындалза-даа боттаныр болур, чүге дээрге, олар республиканың туруп келген бүгү төөгүзүнүң иштинде болгаш сөөлгү-даа чылдарда чедип алган эки түңнелдерге үндезилеттинген боор турар. Интенсивтиг аргалар улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң турушттуг темпилерин хандырар арганы берген. Эртемниг бүдүрүлгениң холбаштырарының, материалдыг болгаш күш-ажылдың курлавырларын долузу-биле ажыглаарының, эртем-техниктиг депшилгениң калбаа-биле шиңгээдип ажыглаарының талазы-биле силерниң дуржулгаңар макталга төлептиг боор турар.

Хоорайларның болгаш кəдээниң-даа ажыл-ишчилериниң долу чагаай амыдыралынга, чагаайжыдылгага, бойдус камгалалынга, хамаатыларның хөй-ниитижи тывынгыр чоруун хөгжүдеринге чугула бүгү чүүлдер талазы-биле ГДР-де чүү кылдынганынга болгаш кылдыныр турарынга-даа силерниң партияңар чоргаарланып болур-дур. Социалистиг күрүнеде чон бодунуң ээ эргезин медереп билип турары дег, шак-ла ындыг ажыл-агыйжы ээ кижиниң ажыл-ишчи холунуң кылган чүүлдери ГДР-ниң чер-ле болганындаа тодаргай көстүп турар.

ГСЧП бодунуң 40 чыл болган оюн демдеглеп турар бо хүннерде амгы үениң ГДР-ни үндезилеп тургузарынга ооң шылгараңгай ролюн демдеглээри онза таарымчалыг боор турар. Карл Либкнехтиниң, Роза Люксембургтуң болгаш Эрнст Тельманның чаңчылдарынга шынчы, Вильгельм Пик, Отто Гротеволь, Вальтер Ульбрихт ышкаш, ажылчын шимчээшкининиң ындыг кайгамчыктыг ажылдакчыларлыг партия Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ажыткан оруу-биле дидим чоруп келген. Ол дайын соолуунуң хоозураалдыг байдалындан амгы үениң быжыг турушттуг экономиказынга чедир, аштырып тиилеттирген фашизмден ажылчыннарның болгаш тараачыннарның социалистиг күрүнезинге чедир, угаан-бодалдың сандараашкынындан эң-не быжыг идеологияга болгаш культурага чедир канчаар-даа аажок узун орукту эрткен. Бо бүгү — марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң идеяларын партияның чайгылыш чок уламчылап болдуруп келгениниң ачызы боор турар.

Эргим өңнүктер, съездиниң делегаттарынга, силерниң партияңарның бүгү кежигүннеринге алдарлыг юбилей-биле холбаштыр сагыш-сеткилдиг ханызындан байыр чедиредим, болбаазыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга-даа-ла, чедиишкиннерлиг болурун күзээрин чөпшээреп көрүңер!

Бистиң партиявыс болгаш улузувус дайын соолунгу бүгү чылдарның дургузунда силерниң-биле кожа чоруп, ажылчы чоннуң аныяк күрүнезинге дузалажырынга кезээде белен боор келгенин эки билир болгай силер. Бистер ГСЧП-ниң, Герман Демократтыг Республиканың шынчы өңнүктери болгаш эвилелчилери боор келген болгаш бүгү-ле үелерде ындыг боор артар-даа бис!

Эштер!

Социалистиг чурттар онза, шиитпирлиг өскерлиишкиннерлиг үеде чурттап турар деп чугаалап болур. Эртем-техниканы, экономиканы болгаш социал депшилгени дүргедедиринге, амыдыралдың социалистиг хевирин чаа-чаа чүүлдер-биле байыдарынга чаа ниитилел тургузуузунуң артык күштүүн улам долузу-биле ажыглаарының эргежок чугула апарганын төөгү бистиң мурнувуска шыңгызы-биле тургускан. Оон социализмниң хаара тудукчу күжү, делегей аренаазынга ооң туруштарын быжыглаары шиитпирлиг чергези-биле хамааржыр апаар. Ядролуг кыжанылшкынның кывыктырбайн узуткаары, империализмниң агрессиялыг чүткүлдеринге моондактаашкынны тургузары, тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары кажангызындан-даа артык шыңгыы сорулга боор турар.

Бистиң партийжи съездилеривистиң шиитпирлеринден үениң негелделеринге социализмниң харылары тургустунар. Тодаргай таварылгаларда ол харыының хөй талалыг боор, акы-дуңма чурттарның хөгжүлдезиниң онзагай байдалдарын көргүскен турары билдинер. Ындалза-даа ол бодунуң алыс принциптиг үндезиниң-биле чаңгыс аай болур: чүге дээрге, бистиң эвес сорулгавыс ниити, чаңгыс коммунистиг үзелдиг болгай бис.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлери акы-дуңмалышкы партияларда болгаш чурттарда, ГДР-де калбак чогумчалыг деткимчени алган. Бис ол дээш силерге ханызы-биле өөрүп четтирип турар бис. Өңнүктериниң ниити херек талазы-биле сурукчуларының ындыг хамаарылгазы бисте — ол болза шилип алган оруктуң шынныын бадыткаары болгаш сорук киирикчи идиг болур.

Кандыг-бир болуушкунуң ужур-дузазынга долу үнелелди бээри төөгүнүң херээ болбайн аан. Ындалза-даа съезд бистиң чуртувуска аваа-ла бадыткан болуушкун болбааны эм безин илдең. Эгезин 1985 чылдың ТК-ның апрель Пленумунуң салганы амгы үелеги СЭКП-ниң политиктиг угланыышкынын ажылдап кылып доосканы амгы үелеги шиитпирлиг өскерилгелерни чүнү база канчаар кылырынга партияны болгаш улусту тодаргай билиг-биле чепсеглээн.

Съезд бедик негелделиг байдалдың ёзузунга эрткен. Ооң шиитпиринден бистиң айтырыгларывыстың дугайында, бистиң четпестеривистиң дугайында, а кол чүүл — ажылдың үндезини-биле экижидериниң оруктарының дугайында ажыы-биле чугаалаан.

Элээн каш объективтиг болгаш субъективтиг чылдагааннарның ужурундан ооң мурнунда үе-чадала бистиң шимчээшкинивис оожумнап эгелээн, таарымча чок угланыышкыннарның хөделиишкинин илереп келген. Ол болуушкуннарның дугайын чугаалап тура, бодувустуң чедиишкиннеривисти кандыг-бир хире чергези-биле кудуладырын бодаваан-даа турар бис. Төөгүден калбаа-биле алырга, бистиң чуртувустуң экономика, социал, угаан-бодал талазынга чедиишкиннери — ниитиниң хүлээп көрген фактызы-дыр. Чугаа өске чүүл дугайында боор турар. Чедип алган чүүлдерге дааның алгаш, бис дыка дүргени-биле бурунгаар шимчеп шыдаар болгаш шимчээр ужурлуувустуң, четпестерни болгаш кызыы чүүлдерни чайладырының, чаңгыс черге таптаашкынныг болуушкуннарны ажып эртип болурувустуң дугайында боор турар.

Чамдыкта мынча деп айтырып турар бис: бот-шүгүмчүлелди эмин эрттирипкеш, антикоммунистиг пропагандага ооң-биле чемиш берипкен эвес бис бе? Чок деп бузурээр мен, эмин эрттирбээн бис. Революстуг партияның чедиишкиннериниң ыяап-ла негелдези ооң бодунуң ажыл-чорудулгазын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөрү болур деп, К. Маркс-даа, В. И. Ленин-даа өөредип чораан. Ол талыгны бис эдерерин оралдашкан бис, ынчангаш коммунистерниң бүгү совет улустуң долу деткимчезин алган бис.

Чедип алган чүүлге боттуг үнелээшкин боттуг программаны идип үндүрериниге эге-дээр чер болу берген. Съездиниң шиитпирлеринде, партия Программазының чаа эдилелинде бүгү тала-биле үндезилеттинген чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниче угланыышкын ооң өзээ болуп турар.

Дүргедээшкинниң идеязы — чаагай күзээшкин эвес, ол болза социализмниң аргаларын билдилиг-биле үнелеп көргенин барымдаалап турар деп онзалап демдеглээрин күзедим. Социалистиг ниитилел системазының ажыктыг хөделиишкининиң коэффициентизин бедидип болур болгаш бедидер херек деп санап турар бис, ынчангаш бис ону чедип алыр-даа бис!

Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаарындан эгелээш, совет ниитилелге чаа, улам-на бышкан шынарны бээр ужурлуг чаартылгаларны ажылдап кылырын болгаш боттандырыг чорударын эгелээн.

Съездиниң шиитпирлери улус ажыл-агыйының чаа техниктиг тургузугларын, структура-инвестиция политиказын шыңгызы-биле эде тургузарын көрүп турар болгаш кол кичээңгейни экономиктиг өзүлдениң шынар таланы-биле факторларынче шилчиткен. Бисте машина тудуушкунуң бүгү шимчелгезин үндезини-биле чаартырын, саналга техниказы, бүдүрүлгениң автоматыжылгазы болгаш роботтуглары, биотехнология, чаа конструкция материалдары ышкаш ындыг талаларга мурнуку туруштарже үнериниң программазын ажылдап кылган.

Эртемденнерниң, конструкторларның, чогаадыкчыларның мурнунга айтырыгны ынчаар тургузуп турар бис: ортаакы деңнелче тырттыларындан ойталаар, өттүнериниң туружундан үнер, кужениишкиннерниң принципиалдыг чаа, делегейге эң эки хевирлерин ажылдап кылырынче болгаш шиңгээдип алырынче угландырар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 10 чедир катап бедидерин хандырар бисте кылдынган ротор болгаш ротор-конвейер шугумнарын калбаа-биле ажыглаар апаар. Беш чылдың төнчүзүнге чедир 2 муң хире робототехниктиг комплекстерни болгаш база ол хире катап тургустунар автоматыткан системаларны, амгы үениң он-он муң болбаазырадып кылыр тептерин болгаш өске-даа депшилгелиг дериг-херекселдерин ажыглалга киирерин төлевилээн. Чоокку беш чылда 3 муң төлевилел болгаш конструкторлар организацияларынга төлевилээрниң автоматчыткан системазын тургузары төлевилээн, ол чорук улус ажыл-агыйынга 5 млрд. рубльден ажыг түңнүг камналганы хандырар.

Делегей практиказында деңнежир чүве чок боду нептерээр бедик температуралыг синтез аргазы-биле, а ол ышкаш порошок металлургиязы ышкаш эң баштайгы чогааттынган технологияның, мембрана, лазерлиг, саналга техниказын ажыглаарының аргазы-биле материалдарны алырының технологиязын нептередириниден хөйнү манап турар бис. Ол чорудулганы шапкынчылары-биле эртем болгаш бүдүрүлге интеграциязының шуут чаа хевири болур адырлар аразының эртем-техниктиг комплекстерни тургускан.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң шиитпирлиг айтырыы — эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдары. Бис ажыл-агыйжы чорудулганың ажыктыг арга болгаш методтарын ам элээн каш чыл дургузунда дилеп келдивис. Чамдык девискээрлерге болгаш адырларга шинчилелдер чорутттунган. Амгы үеде ол бүгү чүүлдер бүрүн концепция кылдыр тургустуна берген.

Оон алыс утказы чүдел? Арткаанарын чер-черге бээр кылдыр, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң кол айтырыгларын шиитпирлээринге чүнүң-даа мурнунда төптүң авторитедин бедидери болуп турар. Оларның бот-тускайлаң, карысалгалыг, социалистиг тывынгыр чоруун көдүрбүшаан, бүдүрүлгелерни, совхозтарны болгаш колхозтарны долу бот-орулга-чарылгаже шилчидер. Хөгжүлдени дүргедедириниң чорудулгазынче кижилерниң калбак массазын, күш-ажылчы коллектив бүрүзүн, кижи бүрүзүн хаара тудар.

«Техника бүгү-ле чүвени шиитпирлээр!», «Кадрлар бүгү-ле чүвени шиитпирлээр» деп 30 чылдар үезиндеги бистиң дайынчы лозуңнарывысты хоочун салгалдың кижилери уттпааннар. Ол лозуңнар шак ол үеде социалистиг тургузуушкунуң сорулгаларының алыс утказын улам тода билип алырынга дузалап, ону шиитпирлээринче мобилизастап турган. Амгы үеде үстүнде ийи лозуңну каттыштыр улам тодаратгаш: «Массаларның амыдыралчы чогаадыкчы чоруу—дүргедээшкинниң шиитпирлиг күжү!» деп формуланы бистиң бүгү дуржулгавыс идип үндүрүп келген.

Бистиң ажыл-чорудулгавыста база бир чугула угланыышкын бар. Социализмниң политиктиг системазы ниитилелдиң ажыл-чорудулгазын шиитпирлээринге киржир калбак аргаларны ажылчы чонга берип турар. Ындалза-даа ол аргаларны долузу-биле чамдыкта ажыглавайн турарын миниирн чугула. Ооң чылдагааны — ёзу барымдаалаар, көөргеттиниксээр, дужуметтиг, бот-оожургаар чоруктарның илерээшкиннери-дир. Партия ону шиитпирлии-биле ажып эртериниче, совет демократияны улам ындай сайзыраңгайжыдарынче, чоннуң социалистиг бот-эргелелин хөгжүдериниче угланыышкынын алган.

(Уланчызы 2-ги арында).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ҮЛҮҮ

Дүүнгү хүн бистиң республикага бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың болгаш байырлалдың хүнү болган. Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнүң бүдүүзүнде болуп эртер чаңчыл болган «кызыл субботалар» күш-ажылдың ёзулуг байырлалы болган, аңаа республиканың муң-муң ишчилери чаңгыс кижи дег киржип, ол хүн кылыр дээн ажылын бүрүн күүседип, харын-даа ажыр боттандырган.

Бо чылдагы коммунистиг субботник — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң соонда бир дугаар болуп эрткен субботник, ынчангаш күш-ажылчы коллективтерниң канчаар эде тургустунганының база бир шылгалдазы ол болган. Ону республиканың ажыл-ишчилери хүүн шалыпчы күш-ажылы-биле бадыткаан көргүскеннер.

Кызыл хоорай

Дүне хадаан серии салгын найысылалдың дээрин кылаңарыг кылдыр «чүлгүкен», оон уламындан эртенги хүнүң херелдери часкы чырыын харам чокка төп, эртежик-ле кызылчыларны күш-ажылдың байырлалынче кыйгырган. Ол кыйгыга харыы кылдыр найысылалдың бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, чурттакчылары, студентилер болгаш школачылар каткы-хөглүг үнүп, күш-ажылдың байырлалынга киржири-биле тус-тус участоктарынче чорупканнар. Оларның сеткил-сагыжын кудумчуларда тургускан радиоларда хөглүг аялгалар улам сорук кирип турган.

Коммунистиг субботник хүнүнде чурттакчылыг черин чаагайжыдары — чаагай чаңчыл. Бо удаада кызылчылар ол чаңчылды база уламчылаан. Дыка хөй коллективтер боттарынга хамаарышкан участоктарынга ажылдаан, а мурнуку хүннерде субботник хүнүнге киириштир участокка ажылдааннар хоорайның чаа «төрүттүнгени» кудумчузу Московскаяга ыштар олуртуп ажылдаан. Аңаа дүүн барык 2 муң хире кижи киришкен. Аңаа турган коллективтерниң бирээзи — Кызылдың үлетпур бараанарының садыы. Ооң директору Б. Т. Санчабайле каш сөс солуштувус.

— Силерден мында ажылдап турарлар колдуунда контора аппаратының ажылдакчылары-дыр, а садыгжылар боттарының ажылдаар черлеринде ирги бе?— деп ылавыладывыс.

— Хоорайның чаа кудумчузун чаагайжыдарынга киржир сорулга бисте мурнунда-ла салдынган. Ынчангаш хамаарышкан участогувуска арыглап аштаашкынны дүүн кылып доосказ, бөгүн мында келдивис. А садыгжылар субботникке киириштир эрткен воскресеньеде, апрель 13-те-ле ажылдап кааннар болдур ийин.

Кызылдың кедээр талазында улуг оруктап шуушкан машиналарының саны эмге-түк чок. Оларның аразында «Тыва автотранс» каттыжыышкынның № 2 АТБ-зы» деп таңмалыг кабина эжиинде баскан самосвалдар, МАЗ-тар хөй. Ол машиналарның хөй кезиинде хөмүр-даш чудурган. «Каа-Хем» разрезтен алган одаар чүүлүн дүүн Хову-Аксынче, Бай-Хаакче, Балгазынче сөөртүп турганнары ол. Оларның путёвкаларында кызыл шугумну сиилбип кылган субботниктиң демдээ ол. Шак ындыг путёвкалыг 44 чолаачы эрткен неделяда-ла ажылдап каапкан. Ылангыя мурнакчы чолаачылар Н. Гаркушев, Г. Якушев, Г. Филков олар хамыкты мурнай субботникке киириштир ажылдаан.

«Кызыл суббота» хүнүн шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээн бригадалар, звенолар, цехтер база эвээш эвес. Кызылдың алгы заводунуң коммунист Г. Н. Гавриченко удурткан бригадазы дүүн шалыпчы күш-ажылдың үлегерин көргүскен. Григорий Ивановичиниң коллективи дүүн бродни идиктер даараанар. Ооң кежигүннери хүнде 18 эжеш идикти кылза турган болза, дүүн 22-ден эвээш эвести кылыр деп хүлээнгеш, ону күүсеткеннер. Ниитизи-биле ук бүдүрүлгеден 136 кижи ажылдап үнгеш 4000 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеен.

Хоорайның 5-ки чаа микрорайонунда «Кызыл тудуг» эргелелиниң Доңгак Чүдүрмөолга удурткан комплекстиг бригадазы дүүн 16-16 квартиралыг ийи корпустуң тудуунга ажылдап хүнзээннер. Олар аңаа 5 кубометр туурбуну салган, дээвиир дуглаашкынныр база канлаашкын ажылдарын кылганнар. Тудуг доосту бээрге, бирээзиниң бирги кадынга аптека, ийигизиниң алаага почта салбыры турар онзагай бажыңнарның тудуунга 1400 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын олар кылганнар.

Кызылдың чаа № 4 бажыңнар участогунуң начальниги О. Шивит-оол Кызылдың башкы училищезиниң сурагчылары-биле арыглап аштаашкын ажылдарын кылып турду. Сургуулдар баштай митингиге киржип, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскааткан субботник хүнүнде эң бүдүрүкчүлүг ажылдаарын аңаа хүлээнип турганнар.

Кызылда «Чечек» ательезиниң бригадалары апрель 19-та бүрүн составы-биле субботникче ажылдап үнген. Е. Ковит удурткан чиик платье даараар бригада он аңгы кылыгны дүүн бүдүрүп, чагыгже чорутпкан. А Валентина Копеваның платье даараар бригадазы 5 аңгы кылыг бүдүрер турган, ону апрель 7-де-ле, 12 аңгы кылыг бүдүрүп, субботниктиң үлүүнге киириштир ажылдаан.

Ниитизи-биле дүүн Кызылдың ишчилеринден 43 муң кижи ажылдап үнген. Олардан 4730 кижи үлетпурге, он хире кижи тудугга, транспорттуң 5 муң ажыг ажылдакчылары ленинчи субботникке ажылдаан. Күш-ажылдың байырлалы бедик организастыг байдалга, бүдүрүкчүлүг иштиң тевинге эрткен.

Ак-Довурак

В. И. Ленин аттыг «Тывасбест» комбинаттың коллективи коммунистиг субботникке база удур эки белеткенген. Дүүн бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, цехтер, залчеглер аайы-биле пландыг даалгаларны ажыр күүсеткен. Рудниктe өрүмнээр станоктар, экскаваторлар соксаал чок ажылдаан. Күчүлүг «БелАЗ»-тар руданы болгаш даг массазын ыңай-бээр сөөрткен, а түрмектеп-сорттаар комплекске болгаш даг-дүүг арыглаар цехтерге ажыл-ишчилер соруктуг ажылдап, ында-бүрү механизмнерни эки ажыглаан. Комбинаттың 113 ажылчыны камнап алганы чиг эт болгаш материалдар-биле ажылдаан.

Хоорайның автотранспортчулары субботник хүнүнде 4,5 муң чүъкту сөөрткен. 10 чолаачы камнап алганы кывар-чаар материалдары-биле ажылдап хүнзээн.

Субботникке хоорайдан шупту 8126 кижи киришкен. Ооң иштинде үлетпурге 1746 кижи, транспортка — 600, тудугга — 184 кижи ажылдаан. Хоорай чаагайжыдылгазынга 2900 кижи киришкен. Шупту үлетпур, транспорт, тудуг организацияларының, хоорайның албан черлериниң коллективтери, өөреникчилер субботник хүнүнде хей-аът кириишкиннииг, өөрүшкү-маңнайлыг ажылдаан.

Ак-довуракчылар апрель 19-та ажылдап алган акшазындан 17 муң рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Хову-Аксы

Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы — «Тыва кобальт» комбинаттың, Хову-Аксының тудуг, бүдүрүлге черлериниң күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-ишчилери коммунистиг субботникке бир эп-сеткилдиг киришкен.

Субботникти кыска митингилер-биле эгелеп, оон киржикчилери Төрээн чурттуң чечектелиишкини дээш эң бедик бүдүрүкчүлүг, ак сеткилдиг ажылдаарын хүлээнип турганнар. Субботникке шупту 2318 кижи киришкен. Оларның 1112-зи боттарының ажылдаар туруштарынга ээлээн. Субботниктиң киржикчилериниң ол хүн ажылдаан акшазындан 4650 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

«Тыва кобальт» комбинаттың ажыл-ишчилери чеди чүс кижи субботникке бир демниг үнүп, бедик организастыг чоруктуң үлегерин көргүскеннер. Оларның иштинден беш чүс сезен үш кижи боттарының ажылдаар туруштарынга ажылдаан. Тудугжулар, септелге ажылдакчылары, септелге-механика цехиниң капитал септелге участогунуң ажылдакчылары ол хүн хөй ажылды бүдүрген. Үжен ажыг кижи боттарының камнап алган материалдары-биле ажылдаан. Кызылдың дааранылга фабриказының Хову-Аксында даараныышкы цехи 417 платье даараан. Тудугжулар 18 квартиралыг чурттаглга бажыңының болгаш школаның тудуунга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар. Дагжылар 200 тонна руданы казып, 8 вагон-метр даг ажылдарын ол хүн кылганнар.

Чөөн-Хемчик

Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чону коммунистиг субботник хүнүнде организастыг, демниг болгаш хей-аъттыг ажылдааннар. Район төвүнге, суурларга «Кызыл субботникче» үнериниң мурнунда байырлыг хуралдар болгулаан.

Күш-ажылчы байырлалга он ийи муң ажыг кижи киришкен. Оларның 3,5 муңу — көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары: малчыннар, механизаторлар, суггатчылар. Үлетпүр болгаш тудуг организацияларындан бир муң хире кижи киришкен. Хоорай болгаш суурлар чаагайжыдылгазынга ол хүн алды муң ажыг кижи ажылдап хүнзээн. Камнап алган кывар-чаар болгаш тудуг материалдары-биле, электроэнергиязы-биле ажылдаан улустуң саныының мурнуку чылдардагызындан көвүдээнин субботник штабы демдеглээн.

Дүүн районнуң автотранспортчулары 2,9 муң тонна ыязы-бүрү чүъкту, 14,8 муң тонна тудуг материалдарын чогуур черлеринге чедирген. Чүгле үлетпүр бараанары бедик 22,3 муң рубль түңнүг бүдүрүнген.

Субботникте тарылга шөлдериниң шыгым базыраарынга болгаш чер суггарарынга, оттулар ыяш белеткээринге болгаш кажаалар септээринге ажылдың бүдүрүкчүлүү база бедик болган. Бо бүгү ажылдардан кирген акшаның 12,5 муң рубльди районнуң ишчилери он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Барыын-Хемчик

Ленинчи коммунистиг субботникче Барыын-Хемчик районнуң 17650 чурттакчызы бир демниг байырлалдыг шинчи-биле ажылдап үнген. Күш-ажылдың адаанмажылгазы — социалистиг чарыштың оду кыпкан ол хүн үлетпүрүң, тудугнуң, садыгның 3600 төлээзи боттарының ажылдаар черлеринге хүнзээн. Часкы хову ажылдарынга, сүт-бараан фермаларынга, малчын кодааннарга, машина-трактор мастерскаяларынга көдээ ажыл-агыйының 1690 ажыг ажыл-ишчилери кажангызындан артык, ийи дакпыр күш-биле ажылдаан.

(Уланчызы 3-кү арында).

ЧУРУКТАРДА: Кызылга субботник хүнүнде.

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Бо бүгү чорудулгаларны бис партияның бодунуң ажылын шыңгызы-биле эде тургузары-биле холбаштырып турар бис. Идеикейтиг дилеп тывышкын, чаартыкчы ёзу-биле ажылдаар, частырыг кылбас мен дээр хоойнерин ажып эртер, сөс биле ажыл-херектиң карышпазы — бо хүннерде партия организацияларының ажылынга, ээлеп турар албан-дужаалындан хамаарылга чокка коммунист бүрүзүнге салып турар негелделер ол болуп турар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, партияның XXVII съездизи бистиң партиявыстың ажыл чорудулгазынга, чурттуң амыдыралынга шиитпирлиг үе-чада болуп турар, эштер. Ол политиктиг улуг көдүрлүушкунну хайныктырган. Амгы үеде бис угаан бодалдарның күжүн херек кырында боттурт ажыл-херектиң күжү болдурар дээш ажылдап турар бис. Шиитпир алган оруувустуң шынныынга бүзүрелдиг болгаш оон тайзы баспас бис.

Бо бүгүнүң дугайын, бистиң партиявыстың болгаш чонувустуң канчаар чурттап турарының дугайын силер-биле, бистиң чоок өңнүктеривис-биле үлежиксээн ийик бис.

Эштер! Совет Эвилелиниң келир үези ГДР болгаш акы-дуңмалышкы өске-даа чурттар-биле сырый кады ажылдажылга чокка болдунмазын билир бис. Бистиң чүгле интернационалчы үзел-бодалдарывыс ынчаар неген турар эвес, харын үениң идип үндүрүп турары нарын сорулгалар ол кады ажылдажылга чокка шиитпирлеттинмези база неген турар-дыр.

Амгы үеде социалистиг чурттар бистиң кады ажылдажылгавыс эң-не бедик деңнелче көдүрүлген турар ужурлуг ындыг үеде киргенин бистер шуптувус билип турар бис. А математиктерниң чугаалап турары ышкаш, ону ийи-бир эвес, а он-он катап бедик деңнелче көдүрери негеттинип турар-дыр.

Дайын соолуундеги дөрт он чылдарның иштинде акы-дуңмалышкы чурттар изеттинмээн оруктап чорааш, социал-экономиктиг ханы чаартылгаларны боттандырганнар. Оларда амгы үениң индустриязы тургустунган, кадрлар өскен, социалистиг күрүне тургузуу тургустуну база быжыккан, ниитилелдиң удуртурунуң дуржулгазы байлакшаан, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар улам быжыккан. Социалистиг чурттарның делегейге туружу аажок быжыг болу берген.

Бо бүгү чүүлдер социализм чурттарының интернационалчы кады ажылдажылгазының аргаларын калбартып турар болгаш оларның харылзааларын хөгжүдериниң айтырыгларын чаа ёзу-биле көөрүнүң эргежок чугулазын идип үндүрүп турар. «...Интернационалчы эвилел оларның туруп турарының, автономиязының болгаш хамаарышпас чорууунуң иштики херектеринге... интернационализм деп билиг кирип турар ындыг нацияларның аразынга чүгле боол болур» деп, Ф. Энгельс өттүр көрүп демдеглээн.

Экономиктиг харылзаалар онза кичээнгейни неген турар болгай. Эрткен чылдарда бо талазы-биле улуг болгаш быжыг магадылал тургустунган. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинде интеграция ажылының бичи эвес дуржулгазы мөөңнел алдынган. Ынчалза-даа кады ажылдажылганың деңнели болгаш арга-хевирлери амгы үе-чадада бистиң шуптувустуң мурнувуста туруп турар чаа-чаа сорулгаларга дугжур турар бе? Шак ындыг айтырыгны бөгүн салыры чугула ийик. Бистиң хөгжүлдевисти дүргедедиринге, капиталистиг рыноктан экономика талазы-биле хамаарышпас чорукту хандырарынга акы-дуңмалышкы чурттарның кады хөделишкиннериниң бүгү-ле аргалары ажыглаттынып турар бе? Шак ол аргалар долу хемчээл-биле ажыглаттынмайн турар болгаш бистиң ниити эрге-ажыктарывыска дүүштүр ындыг байдалдарны эдип алыры чугула дээрзинге силер чөпшээрежир боор силер деп бодай-дыр мен.

Амгы үе-чадада экономиктиг кады ажылдажылганың чугула сорулгазын акы-дуңма партияларның болгаш күрүнелерниң удуртулгазы тодаргайлаан. Ол дээрге — эртем-техниктиг деңшилге, бирги ээлчегде машина тудуушкунунга бүдүрүлге кооперациязы-дыр. ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының эртем-техниктиг делгеңилгезиниң 2000 чылга чедир үеде комплекстиг программазы — ылаптыг ажылдап кылдынган, делегей деңнели-биле алырга, эң бедик түңнелдерни чедип алырынче угланган документ. Ынчалзажок ону боттандырарынга канчаар-даа аажок улуг күженишкиннер негеттинип турар.

Кол чүүл — эртем организацияларының, бүдүрүлгелерниң, каттыжыышкыннарның аразынга дорт харылзааларны калбаа-биле хөгжүдери, кады ажылдаар фирмаларны тургузары, дыка хөй эрге-чурум болгаш саң-хөө айтырыгларын шиитпирлээри болур. Херектиң алыс утказы-биле алырга, чугаа болза, бистиң кады ажылдажылгавыстың чаа ажыл-агый механизминиң дугайында болуп турар. Маңаа дидим шенелделиг шинчилелди кылыры, ажыл чылзыр болгаш ведомстволуң эрге-ажыын бодаар шаптараазыннарны, эрги чаңчылдарны, кады ажылдажылганың чугулазын база ажыктыын ажыл-агыйны чорудуп турарларның чамдыктарының чедир үнелевейн турар чоруун ажып эртери негеттинер апаар. Ону кылырда, кайы-кайызынга ооң ажыктыын, ооң бүгү киржикчилериниң эрге-ажыктарын барымдаалап көөрү ынап-ла албан болур болбайн аан.

ЭДЧ-ниң ажылын шыңгызы-биле сайзыраңгайжыдары база негеттинип турар. Ол организацияны аңаа шоолуг хамаарышпас хүн бүрүнүң кылыр чүүлдери-биле чүдүрбейн, ооң кичээнгейин экономиктиг интеграцияның улуг, стратегтиг айтырыгларынга, ол чорудулганы күрүнелер аразынга аайлап-таарыштырарынга мөөңнээр болза чогуур.

Бодавыже, ол бүгү аңаа-ла бир бодуун айтырыглар эвес, эштер. Ынчалзажок оларны шиитпирлеп болур болгаш шиитпирлээр-даа херек, чүге дээрге ол чорук акы-дуңма чурт бүрүзүнүң болгаш бистиң шуптувустуң негелделиг эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Маңаа политиктиг тура-сорук херек. Социалистиг дем каттыжылга чурттарының удуртукчуларының сөөлгү ужуражылгаларының база беседаларының херечилеп турары биле алырга, бистиң шуптувуста ындыг тура-сорук бар болуп турар.

Немеп каайн: чүгле экономикада эвес, харын ниитилел ажыл-чорудулгазының өске-даа бүгү талаларында бистиң харылзааларывысты улам ыңай ханыладырынга болдунар арга бар. Чугаа болза, бот-боттарының аразынга информацияны, дуржулганы солчуруп, харылзааларны партия, күрүне, хөй-нити шугуму-биле бүгү-ле деңнелдерге бүгү хемчег-биле хөгжүдериниң дугайында болуп турар. Акы-дуңма улустарның херелделерин ханызы-биле хандырары, бот-боттарының ажыл-херектери биле ылавылаадыг таныжары, культура талазы-биле бот-боттарынга дузалажыры боттуу-биле калбартыры, кижилерниң дорт аралажылгазының хемчээлдерин делгемчидери чугула. Бис ол дээш ийи холувус-биле бадылап турар бис деп чугаалап болур.

Эштер!

Бистиң съездивиске улуг черни дайынның болгаш тайбыңның айтырыглары ээлеп турар. Ол бадыткалдыг үнелээшиннерлиг-даа боор турар. Улустар аразының байдалы дүшкүүрлүг, чидиг боол артпышаан. Ынчангаш коммунистер делегейниң ядролуг айыыл-халапче кирип бар чыдарын доктаадыры-биле бүгү чүүлдерин кылырын боттарының бирги хүлээлгези кылдыр санап турар.

Женеваже бистиң чорууушкунувусту-даа, ядролуг чазылдырышкынга мораторийни-даа, ядролуг чепсекти бүрүнү-биле узуткаарының январьда идип үндүрген тодаргай программазын-даа чогум-на ол үнис сорулгаже чүткүл-биле кылган. Бүгү улустарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар ол улуг эгелекчи чоруктарны эвилелдиң социалистиг чурттар, делегейниң хөй-хөй күрүнелери күженишкинин-биле деткээн. Политиктиг байдалдың эки талазынче өскерлиринге ынаныш кижилерге бар апарган.

Ынчалзажок бөгүн ол ынаныш шыңгыы шенелделерге таваржып турары хараадачыг-дыр. АКШ-та чагырыкчы шериг-үлетпүр комплекизи делегей байдалының чогумчалыг болурунче эргилеринге көңгүс таарзынмайн турар. Совет Эвилели болгаш АКШ чепсек дүжүрер дугайын дугуржуп ап болур дээрзиниң дугайында бодалдан-на боо-чепсек садыглакчылары сирилдеп турарлар-дыр. Бүгү улустарның, ооң иштинде бодунуң улузунуң-даа негелделиг эрге-ажыктарынга база тура-соруунга чорушкур, Вашингтон Женева дугуржуушкуннарын херек кырында үзериниң, делегей аренасында ындыңда-ла дүвүрээлүг байдалды улам-на нарыыдадып турар үүлгедиишкиннерниң оруунда туруп кан.

Чугаа болза, бирги ээлчегде, Невадага кара өжегээр кылган ийи ядролуг чазылдырышкыннарның дугайында болуп турар, чепсекти дүжүрериниң чорудулгазынга херек кырында боттуг эгени салырының кара чаңгыс болдунар аргазын ооң-биле дүй басканы ол-дур. Оон ыңай чугаа болза, делегейде байдалды улам-на дорайтадып турар АКШ-тың Ливияга удур кара туразында үүлгедиишкининиң дугайында база болуп турар-дыр.

Вашингтон бодунуң чаңчыл болган турамык аажызы-биле араб чурттарны «кезедир», Чоокку Чөөн чүкте чөрүлдээни чөптүг аайлап-шиитпирлээри дээш демиселден оларны ойталаар кылдыр албадаар деп шиитпирлеп алганы ол-дур. Ынчалзажок ол дээрге ук девискээрге америк политиканың — араб улустарның эрге-ажыктарынга ханызы-биле өжээтен, кажарлап оптаарының база Израильге ажыктыг дужуп бериишкиннит сүлчээлериниң кылырының политиказының буурап дүшкениниң база херечизи ышкажыл.

Терроризмге кандыг-даа янзы мегелеп сыдаглаар чоруктар «делегейге шиидекчи» болгаш кара туразында шаажылакчы болур, делегей харылзааларының принциптерин черлик ёзунуң араатанзыг хоойлулары-биле солуур эргени америк администрацияга бербейн турар. Харын херектиң ужуру болза, бүгү делегей ниитилежилгезиниң шиитпирлии-биле буруу шаап турары чүгле террористиг үүлгедиглерде эвес болуп турар.

Боттарының тускай догуннаан эргелерин камгалап, Палестинаның араб улузунуң чөптүг херээн камгалап турар Ливияны база өске-даа араб күрүнелерин доктаамал кызып-кыяр, күткүүр чорукту америк империализм хөй-хөй чылдарның дургузунда боттандырып келген.

Ливия-биле боттарының эп сеткил каттыштырып турарын ССРЭ, социалистиг чурттар сөзү-биле болгаш ажыл-херээ биле бадыткап турар. КНО-нуң кежигүнү — хамаарышпас күрүнеге удур чепсектиг агрессияны кылгаш, АКШ-тың бодунга ап турар шыңгыы харысалгазының дугайын олар сагындырган.

Чүвени делегей байдалынга хамаарыштыр калбаа-биле ап көөр болза, Ливияга удур үүлгедиишкинни, ол ышкаш ядролуг шенелделерни салдынып чок уламчылап, Никарагуага хамаарыштыр кыжанышкыннарны күштелдирип турар чоруктарны башкалап дыр көрүп болбас. Ол бүгү дээрге америк администрацияның ниити угланыышкынының илерээшкини-дир, ооң милитарисчи, агрессчи уг-шии бо хүннерде улам-на долузу-биле тодарап келгени илдең-дир.

Мындыг чүүлдү онзалап демдеглээр бодай-дыр мен: шак ындыг үүлгедиишкиннер ССРЭ биле АКШ-тың аразынга, ниитизи-биле Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга чугаалажыышкынга-даа дорт когээлдиг тавараштырып турар дээрзин Вашингтонга, европейжи найысылалдарга бодап көрзе чогуур. Делегей аренасынга АКШ-тың канчаар хөделип турарындан, ооң түңнелинде кандыг байдал тургустуна бээринден совет-америк харылзаалар хамаарылга чок хөгжүп шыдавас дээрзин америк администрация билбес хевирлиг болуп турар кылдыр эрттирип каап болбас.

Кым шын сеткили-биле тайбың дээш туржуп турарыл, а кым улустарны ядролуг тамыже чыгап турарыл дээрзи угаан-сарыылдыг кижи бүрүзүнге ам тодаргай болу берген. Бир эвес Совет Эвилели делегей аренасынга база-ла Каттышкан Штаттар ышкаш ынчаар хөделип турар болза, кижи төрелгетен ызыгуурундан база ооң кегээрелинден чүү артарыл дээрзин бодаары безин берге эвес ышкажыл.

Ынчалзажок социализмниң бодунуң алыс бүдүжүнге шак ындыг ойлук чок, дүмчүүн бодаар, өнчүк-чеңгээлиг политика таарышпас.

Бо харысалгалыг үеде ам чурттап турар болгаш келир үедеги салгакчыларның мурнунга бодунуң хүлээлгезин күүседиринден кым-даа ойталап шыдавас. Тайбыңның салым-хуузун америк милитаристерниң өршээлинден хамаарыштыр кылдыр арттырып каап болбас.

Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылга чурттары ап көөр болза, олар боттарының харысалгазын бүрүн билиишкин-биле хөделип келген болгаш ынчаар хөделир-даа апаар.

Бөгүн бис бүрүн тодаргайы-биле мынчаар медеглеп тур бис: ядролуг чепсекти узуткаарынче, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырынче угланган бистиң саналдарывыс күштүг болуп хевээр артып турар. Ынчангаш, бир эвес барыын талакы чурттарның чазактары шынап-ла тайбыңның салым-хуузу дээш сагыш салып турар чүве болза, оларның хоозун чугаа-соттан ажыл-херекче кирериниң үези келген.

Амдызында бис ындыг чүвени көрбейн тур бис. Европаны ап көрээлиңер. НАТО-нуң өске кежигүннери — Англия биле Франция — боттарының ракета күчүзүн улгаттырбас болза, ортумак ыракшылдыг совет болгаш америк ядролуг ракеталарны бүгү диптиң девискээринден үндүрерин саналдааш, Совет Эвилели ооң-биле улуг чөпшээрежилгени кылган дээрзин сагындырып болур. Чоокта чаа-ла СС-20 деп совет ракеталарны Барыын Европага кол айыыл ол деп көрүп турган ол-ла күрүнелер, ам ол дээрге ээзэш. Англияның болгаш Францияның ракеталарын база ядролуг частыр октарны улам ыңай көвүдедиринге орукту дуглап болбас деп медеглеп турар.

Мындыг таварылгада угаан-сарыыл кайдал, деңнежилгениң болгаш айыыл чок чоруктуң принципи кайдал? деп айтырар апаар. Аңаа кандыг-даа харыы чок-тур эвеспе.

ГФР-ниң политиказында угаан-сарыыл чок чорук база-ла бар. Ооң чазаа бодунуң тайбыңга ынааның дугайында, социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы хөгжүдеринче чүткүлүнүң дугайында доктаамал чугаалап, чурттуң девискээринден дайын кажан-даа эгелевес деп бүзүредип турар. А херек кырында чүл, ынчеш? Чогум-на ГФР-ниң девискээринде чөөн чүкче шыгаай тургускан «Першинг»лер болгаш чалгыныыг ракеталар кезениккен. Американың милитарисчи СКИ (стратегтиг камгалал инициативазы) программазын ол хире улуг чүткүл-биле деткиин турар ындыг чазак Барыын Европада оон ыңай чок боор. Оон арткаш, Бонн ону «сылдыстар дайыннарының» европейжи хевири-биле немээн. Ол бүгүнүң кырынга ГФР-ниң эрге-чагырга туткан аңгызы «герман айтырыының шиитпирлеттинмээниниң» олчаан арткаызының дугайында ам-даа медеглеп, адаан негээриниң хоойнеринден ойталаваан улам-на сезинчиг.

Европаның улуг күрүнелериниң бирээзи болур ГФР-биле харылзааларны Совет Эвилели улуг ужур-дузалыг деп санап турар. Тодаргай чугаалаар болза, деңэргеге үндезилээш, кайы-кайызынга-даа ажыктыг кылдыр улам-ча ыңай хөгжүдеринге белен бис. Ынчалзажок ону кылырынга чүнүң-даа мурнунда Бонннуң политиказы тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга херек кырынга дүүшкен турары чугула. ГДР-ниң ГФР-ге оларның деңэргелиг болгаш бот-догуннаан күрүнелерниң аразында харылзаалар бүгү ниитиниң хүлээп көргени делегей хоойлуларынга бүрүнү-биле дүүштүр тургустунган турарының дугайында дүрүм ёзугаар негелдезин бис долузу-биле деткип турарывысты ооң-биле холбаштыр демдеглексеп турар бис.

Европада байдалга хамаарыштыр чугаалап тура, база бир улуг айтырыгны көрүп турар бис. Чугаа болза, дипте аңаа боо-чепсектер-биле дериттинген күчүлүг чепсектиг күштерниң удур туруп турарының дугайында-дыр.

Бүгү хевирлериниң аңаа боо-чепсээн чугаалаваска безин, эң-не чаа танкылар, ракеталар, самолёттар-биле чепсегленген чепсектиг күштерниң үш-үш миллион ийи бээлүү Европада бот-боттарынга көрүштүр туруп кан туруп турар. Аңаа немештир, аңаа боо-чепсектер дең турарывыс чепсектер улам-на хыдыкчы болгаш күчүлүг болуп, боттарының дайынчы аргаларының талазы-биле массалыг узуткаашкынның чепсектеринче чоокшулап бар чыдар.

Айтырыгның база бир талазы база бар. Барыын Европа ядролуг чепсектен, ооң иштинде америк-даа ядролуг чепсектен адырлыр хөөн чок, бир эвес ынчап баар болза, Варшава Керээзиниң чурттарының чепсектиг күштериниң болгаш аңаа чепсектериниң мурнунга бодунуң айыыл чок чоруун ээзэжээн кылдыр бодаар сүт дигилээн медеглелди биске кылып турар. А барыын үзедиг парлалга ол хоозун сылдагны деткиирин кызыдып, Барыын чүкче эмне-тикчок совет танкыларның шургуп кириишкининиң башка кирбес хөөредиглерин чуруп көргүзүп, коргудуп турар.

Маңаа холбаштыр бис чүнү чугаалаары чугула деп санап турар бис?

Чүнүң-даа мурнунда мындыг: Европадан ядролуг чепсекти үндүрери чүгле Барыын чүкке эвес, а харын биске база чаа байдалды тургузар ийик. Ядролуг чепсектиг үениң мурнунда бистиң девискээривисче харын чаңгыс удаа эвес халдаашкыннар барыын талакы угдан кээп турганын бис уттуп шыдавас бис.

Оон ыңай. Моон, социалистиг ГДР-ниң найысылалындан, Барыын Европаның бүгү кижилеринге мындыг кыйгырыгны салыксаан ийик мен: Совет Эвилелиниң аргессчизиниң дугайында хоозун чүүлдерге бүзүревеңер. Бир эвес бисче болгаш бистиң эвилелчилеривисче НАТО-нуң талазындан халдаашкын кылбас болза, бистиң чуртувус Барыын Европага удур шериг хөделишкиннерин кажан-даа, кандыг-даа байдалдарда эгелевес! Кажан-даа эгелевес! деп база катап чугаалап тур мен.

Ындыг туружувусту чаа инициатива-биле, бо удаада аңаа чепсектерге болгаш чепсектиг күштерге хамааржыр инициатива-биле бадыткап быжыглаар деп бодап турар бис. Европа күрүнелериниң кургаг чер шериглериниң болгаш тактиктиг ужар чүүлүнүң, ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың Европада тургускан ындыг күштериниң бүгү кезектерин улуг хемчээлге кызырарын ССРЭ саналдап турар. Кызыртынар шериг каттыжыышкыннары болгаш кезектери тараттынар, а оларның чепсээ узуткаттынар азы национал девискээрлерге шыгжаттынган туруп болур ийик. Кызырыышкынның география талазы-биле зоназы бүгү Европаның — Атлантикадан Урал чедир — девискээри болур апаары илдең. Аңаа чепсек-биле кады оперативтиг-тактиктиг херегледдиң ядролуг чепсектери база кызыртынып болур ийик.

Ол чорудулганың бүгү үе-чадаларында идегелдиг контроль дугайында айтырыг тургустунуп кээр. Чугаа болза чер-черге хыналдаларны кылырының эргежок чугулазын кириштир, национал техниктиг дериг-херекселдер-даа, хыналданың делегей хевирлериниң-даа дугайында болуп болур.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ол дээрге шыңгыы чугаалажыышкыннар үезинде көөр чүүл-дүр. Айтырыгны ынчаар калбаа-биле тургузары Венада чугаалажыышкыннарда ынча хөй чылдар иштинде дынзыгып келген доңну чежер арганы бээр деп бодап турар бис.

Химиктиг чепсектен хосталырын оон ээзэш эвес ужур-дузалыг деп көрүп турар бис. Чогуур делегей конвенциязын чарарын дүргедедир сорулга биле, бо үеге чедир туруп келген каржыышкыннарны чок кылыр арганы бээр чамдык чаа саналдарны чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле конференцияга Совет Эвилели чоокку хүннерде кирер деп турар.

Бүгү-ле чогумчалыг инициативаларны — чижээ, Европага химиктиг чепсектен хостуг зоналы тургузар дугайында ГСЧП-ниң болгаш ГСДП-ниң кады ажылдап кылган идеязы ышкаш инициативаларны — үнелиг деп көрүп, оларны чугаалажып көөрүнге белен бис.

Бистиң политикавыста кажарлаашкын чок. Бис Барыын чүкче чудурук эвес, а ажык адыжывыс сунуп турар бис. Бот-боттарын билчириниң, боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаарының аргаларын шыдалывыс кошкаандан дилевейн турар бис дээрзин онзалап айтыксадым. Биске тайбың херек, ынчалзажок ол бүгүдеге херек-ле болгай. Бистиң политикавыс кижи төрелгетен амылыг чурттазын деп сагыш човаашкынга чагырткан, а Октаргайның сылдыстыг делгемнеринде ол кара чаңгыс цивилизация болуп-даа чадавас.

Эштер! Коммунистерниң күжү — оларның идеяга бүзүреп бердингенинде, тайбыңның болгаш чөптүг чоруктуң идеалдары дээш, күш-ажыл кижилериниң аас-кежии дээш бодун хайыралавайн демисежиринге белениинде. Силерниң съездиңер, өске-даа эрге-чагырга туткан коммунистиг партияларның съездизи ышкаш, социалистиг ниитилелди могаг чок сайзыраңгайжыдар дээш, чаа ниитилел тургузуунуң хандыдыкчы күжүн көскү чижек-биле бедидер деп бистиң шуптувустуң шиитпирлиг чорувусту бадыткап турар-дыр.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының XI съездизиниң салыр сорулгаларын күүседиринге чедиишкиннерни силерге, ГДР-ниң коммунистеринге, бүгү ажылчы чонунга күзеп тур бис, эргим эштер.

СЭКП биле ГСЧП-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң улустарының аразында бузулбас акы-дуңмалышкы найырал быжыгып турзун!

Социализм делгерезин!

Тайбың делгерезин!

* *

М. С. Горбачевтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнааш болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны удаа-дараа үзе кирип турган.

Бөгүн—Совет эртемниң хүнү

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХАРЫЛЗААНЫ ХАНЫЛАДЫР

...Коммунизмни тургузарда, техниканы-даа, эртемни-даа хаара тудар болгаш ону ажыглалче киирер...
В. И. ЛЕНИН.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазында, СЭКП-ниң XXVII съездизинге Төп Комитеттиң Политиктиг илеткелинде, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарында эртем-шинчилел ажылдарын күштелдирер, эртем-техниктиг деңшилгениң чедиишкиннерин, түңнелдерин улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга калбаа-биле ажыглаар дугайында айтырыгларже улуг кичээнгейни салган. Бо шиитпирлерни амыдыралга боттандырарынга академиктиг эртемниң, министерстволар болгаш эргелелчерлериниң институттарының база дээди өөредилге черлериниң эртем-шинчилел ажылдары үре-түңнелдиг идигин бээр хүлээлгелиг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга Тыва АССР-де эртем-шинчилел албан черлери, мында ажылдап турар эртемден кадрлар тодаргай үлүүн киирер апаарлар. Кол эртем албан черлеринге Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институду, Тыва комплекстиг килдис, Сибирь салбырының институттарының геология болгаш экономика лабораториялары, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы болгаш өскелер-даа хамааржыр. Ооң аңгыда, Тываның дээди өөредилге черлеринде — педагогика институдунда, Красноярскиниң политехниктиг болгаш көдээ ажыл-агыйның институттарының филиалдарында эртем-шинчилел ажылдарын база чорудуп турар.

Тывада эртем чадазын чедип алган 103 кижи ажылдап турар. Оларның иштинде 4 доктор бар: Ш. Ч. Сат (филология эртемнериниң доктору, профессор), Н. А. Сердобов (төөгү), А. Ч. Кунаа (филология), М. В. Шилова (медицина). Ооң аңгыда 97 эртем кандидаттары бар. Эртемденнерниң аразында 22 филолог, 17 төөгүчү, 12 педагог база техника талазы-биле 10 кижи бар. Оларның 66 хуузу дээди өөредилге черлеринде, 13 хуузу эртем-шинчилел институдунда ажылдап турар. Техника талазы-биле эртемденнер, экономистер, геологтар, биологтар, философтар ээзэш.

Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институду — республикада кол эртем-шинчилел ажылын чорудуп турар институт болур. Мында 40 ажыг эртем ажылдакчылары, ооң иштинде бир доктор, 13 кандидат ажылдап турар. Бо институттуң эртемденнери Тываның төөгүзүн, тыва дылды база литератураны шинчилеп, улустуң аас чогаалын чыып, тыва школаларга хереглээр өөредилге номнарын чогаадып, белеткеп, социология талазы-биле шинчилел ажылдарын чорудуп, орус-тыва, тыва-орус словарьларны белеткеп, музыканы болгаш уран чүүлдү өөренип турар. Бо институт 40 ажыг чыл иштинде хөй шинчилел ажылдарын кылган, хөй ном фондулуг библиотекалыг, кончуг солун материалдар мөөңнеттинген бижимел фондулуг.

Чүгле он бирги беш чылдарның дургузунда бо институт «Улуг Октябрьның оруу-биле», «Тываның төөгүзүнүң чугула айтырыглары», «Тыва улустуң социализмче төөгүлүг оруу» (автору Ю. Л. Аранчын), «Тывага литература-саналдарлыг (критиканың) болдарның хөгжүлдези» (автору М. В. Татаринцева), «Тыва АССР-де хоорай чурттакчы чону», «Социологтуг шинчилелдерниң дуржулгазы», «Тыва АССР-де хоорай чурттакчыларының социологтуг характеристиказы» дээн чергелиг, чугула үнелиг номнарны белеткээн, парлап үндүргүлээн. Ооң аңгыда, ылаңгыя 1985 чылда элээн хөй шинчилел ажылдарын дооскан болгаш Москваның, Новосибирскиниң, Тываның ном үндүрер черлеринге дужааган.

Кызылдың педагогика институдунда 3 доктор, 46 эртем кандидады ажылдап турар. Институттуң коллективи өөредилге-кижизидилгелиг, Тываның школаларынга кадрлар белеткээр ажыл-биле чергелештир республиканың улус ажыл-агыйының база улус өөредилгезиниң хөгжүлдезинче угланган эртем-шинчилел ажылдарын кылып турар. Он бирги беш чыл дургузунда институт 37 монографияны, өөредилге номнарын, өөредилге-методиктиг ажылдарны, 251 чүүлдү парлап үндүрген, 13 кижи эртем кандидады атты камгалап алган, хөй-хөй конференцияларга, симпозиумнарга, эртем хуралдарынга 400 хире илеткелди кылган. Институттуң башкылары «Бистиң башкывыс» (автору К. Д. Даваа), «Ортумак профтехучилищелерге органиктиг химияның кичээлдери» (Д. Б. Баранова, В. П. Гарипов), «Амгы тыва литературалыг дыл» болгаш «Тыва дыл» (Ш. Ч. Сат), «Физиктиг терминнерниң орус-тыва словары» (Х. М. Саая), «Тыва улустуң тоолдары» (М. А. Хадаханэ) болгаш өске-даа номнарны белеткеп үндүргеннер. Ооң аңгыда институттуң коллективи физика, химия, математика талазы-биле тодаргай шинчилелдерни чорудуп, Красноярскиниң, Новосибирскиниң болгаш Сибирьниң өске-даа хоорайларының институттары-биле кады эртем ажылын, янзы-бүрү организациялар, министерстволар-биле ажыл-агыйжы керээ ёзугаар 160 муң рубльге шинчилелдерни кылган.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы чоокта тургустунган-даа болза, улус ажыл-агыйының чугула айтырыгларын шиитпирлээринче угланган эртем-шинчилел ажылдарын база-ла чорудуп турар. Чижээ, филиал тараа арыглаар бедик бүдүрүкчүлүг машинаны ажыглалга киирген. Ол машиналарны Тываның 20 совхозунда, Красноярск крайның Новоселов районунда, Омск областынга ажыглап турар. В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбыры-биле керээ ёзугаар тараа кудуруун болбаазырадыр машинаны база чогаадып кылган.

Тывага көдээ ажыл-агыйны сайзырадырынга дуржулга болгаш мелиорация станциялары. Көдээ ажыл-агый экономиказының Сибирьде эртем-шинчилел институдунуң Тывада комплекстиг килдизи улуг ажылдарны чорудуп турар. Бо организациялар көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле Тывага чер болгаш мал ажылының зона системазын практикага ажыглаарының саналын ажылдап кылган, көдээ ажыл-агыйның специализациязын база концентрациязын улам ханыладырының планын. Аъш-чем программазын, мал чемин бүдүрериниң комплекстиг программазын база-ла белеткээн. Он бирги беш чылда бо эртем-бүдүрүлге организациялары 40 ажыг саналдарны болгаш методиктиг рекомендацияларны бүдүрүлгеге ажыглаары-биле киирген болгаш киирип турар. Он ийиги беш чыл дургузунда бо организациялар мал болгаш чер ажылын хөгжүдер, Аъш-чем программазын амыдыралга күүседир, көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларының ажыктыын улгаттырар дээш эртем-шинчилел ажылдарын улам ханыладыр сорулгалыг ажылдап турар.

Тываның геология болгаш экономика лабораториялары кадрлар талазы-биле ээзэш кижилиг-даа болза, Тываның улус ажыл-агыйының 2000 чылга чедир перспективаларын шинчилеп өөренип, ажыл-агыйга бойдустуң кандыг-кандыг байлактарын, ылаңгыя казымалдарны чоокку чылдарда канчаар ажыглаарыл, ыракы перспективада кандыг байлактарны ажыл-агыйже хаара тудары дээн айтырыгларны өөренип көрүп турар болгаш моон соңгаар-даа өөренип, шинчилеп чорудар.

Ниитизи-биле Тываның бүгү эртем-шинчилел албан черлериниң шинчилелдерин улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин дүргедедиринче, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угланган. Кол сорулга — шинчилелдерниң бүдүрүлге-биле харылзаазын улам быжыглаары.

К. ШАКТАРЖИК.
ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының экономика институдунуң Тывада экономика лабораториязының эргелекчизи.

«ПЛАНАР»: ЧАА ХЕВИРНИҢ ТЕХНИКАЗЫ

Белорус ССР. «Планар» эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи он ийиги беш чылда бодунуң кол сорулгазы кылдыр таарыштыныычал автоматчыткан бүдүрүлгелерни организастаарынга херектиг бедик бүдүрүкчүлүг чаа хевирниң дериг-херекселдерни болгаш роботчуткан комплекстерни түүлей бүдүрүп үндүрерин шиңгээдири кылдыр санап турар. Дериг-херекселдерниң идегелдииниң көргүзүглери дыка бедиир, материал болгаш энергия чарыгдаалдары ээзэжээр. Эң нарын ындыг дериг-херекселдерни ажылдап кылырынга чогаадыкчы комплекстиг бригадалар ажылдап турар. Оларның составынга шинчилекчилер, конструкторлар, технологтар, бедик мергежилдиг ажылчыннар кирип турар.

Боттарының машина тудуушкунун хөгжүдерин коллектив улуг ужур-дузалыг деп санап турар. Каттыжыышкынга беш чыл дургузунда таарыштыныычал 200 ажыг бүдүрүлге модульдарын шиңгээдири көрдүнүп турар. Олар чылда 5 миллион рубль экономиктиг ажыкты бээр. Таарыштыныычал бир бүдүрүлге системазы ам безин ажылдап эгелээн.

Коллективтиң бедик эртем-техниктиг деңнелиниң билииниң дугайын мында БССР-ниң эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне шаңналының 14 лауреады ажылдап турары херечилеп турар.

ЧУРУКТА: автоматчыткан төлевилел системазының килдизинде.

А. Толочконуң фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП-ниң XI съездизиниң делегаттары, коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң ол съездиниң ажылынга киржип турар делегациялары гитлерлиг фашизмден кижи төрелгетенин хостаан совет дайынчыларын ханызы-биле хүндүлеп көрүп турарының ёзулалын кылганнар. Олар Берлинниң Трептов-паркызында совет хостакчы-дайынчыга турасаалдың баарынга апрель он сесте чечектер салганнар.

СЭКП-ниң делегациязындан венокту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев салган.

Байырлалдыг ёзулалга ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, республиканың өске-даа партия болгаш күрүне ажылдакчылары киришкеннер.

ГДР-ниң удуртукчулары болгаш даштыкы аалчылар фашизмге удур демиселге маадырлыы-биле өлген совет дайынчыларга хүндүткелдиң минута иштинде ыыт чок ёзулалын кылган.

ОРБИТАДА ЭЭЛЧЕГ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Леонид Кизимниң болгаш Владимир Соловьевтуң космоста ужуудуушкунунуң алдыгы неделязы чоруп турар.

Экипаж орбитаның чаа «Мир» станциязын шенээри-биле чергелештир Черниң бойдус курлавырларын шинчилээр болгаш долгандыр турар чүүлдерни өөренип көөр талазы-биле программаны ёзугаар улуг хемчээлдиг ажылды кылып турар. Амгы үеде «Бойдус» дээр Куртоптуң ажылдап кылганы аргазын ёзугаар космонавттар түс-түс хевирлерлиг бойдус чүүлдерин көрүп, хайгаараарының ажылын чорудуп турар. Ол хайгаараашкыннарының сорулгазы геофизиктиг шинчилелдерге атмосфера салдарларының болгаш чырык хемчээлиниң байдалдарын шинчилээри болур.

«Мир» станцияның динамиктиг характеристикаларын болгаш аңаа таваржып турар базымышкыннарның хемчээлин тодарадыр сорулга-биле апрель 17-де «Резонанс» дээр техниктиг дуржулганы кылган. Дуржулганы комплекстиң орбитазының угланыышкынын тодарадырының үезинде кылып чоруткан.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ҮЛҮҮ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында.)

Субботник хүнүнде 21 муң рубль түңнүг үлетпүр продукциязы кылдынган. Ол ышкаш ажылчыннарның күжү-биле 350 тонна даг-дүгү, 10 муң туйбу, 40 кубометр дилиг материалдары, 5 тонна эът, 2 тонна колбаса, 10 тонна хлеб-булочка кылыглары, 4 тонна сүт бүдүртүнүп кылдынган. Ажыл-ишчилерниң кызымаккай күш-ажылының түңнелинде 25 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган болгаш 4500 тонна улус ажыл-агыйының чүъктери сөөртүнген.

Бедик бүдүрүкчүлүг, ак сеткилдиг, патриотчу ёзу-биле 20 ажыг бригадалар, ээлчеглер, цехтер азы 1 муң ажыг кижи камнап алган чиг эдинге, кывар-чаар материалдарга, электри энергиязынга ажылдап, субботник хүнүнүң тиилекчилери болур дээш эрес-шудургузун көргүскеннер. Оон-биле кады чеди харлыг өөреникчилерден чеден харлыг пенсионерлерге чедир, ниитизи-биле 11 муң 400 кижи хоорай, суурларының чаагайжыдылгазынга хаара туттунган.

Барыын-хемчиктер коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаан акшазындан он ийиги беш чылдың фондузунче 25 муң рубльди шилчидер.

Улуг-Хем

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботникке Улуг-Хем районнуң ажылчы чоннары бедик идепкей-биле киришкен.

Ниитизи-биле күш-ажылдың байырлалынга боттарының үлүүн 14700 кижи киирген. 18 бүдүрүлге, албан чери болгаш организация база ол ышкаш 32 цех, участок, бригада апрель 19-та камнап алган материалдары, чиг эт-биле ажылдаан.

Чаа Шагаан-Арыгның суурларының тудугжуларынга, ылангыя чуртталга, амыдырал-хандырылга, медицина объектилеринге хөй тудугжуларның күжүн, машина-техниканы болгаш дериг-херекселдерни хаара туткан. 44 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын Чаа Шагаан-Арыгга чоруткан. «Шагонартяжстрой» трестиң № 18, КМК-ның бүгү бригадалары ажыглалга бо чылын кирер тудугларга ажылдап хүнзээн. 120 аал чурттаар беш каът бажыңның тудуун И. М. Карповтуң бригадазы кырып шыы, оон крышазын кылырын дооскан.

Чаа Чаа-Хөлде № 2 КМК-ның Маадыр-оол Лопсанга, Ооржак Кировка удурткан бригадалары чуртталга бажыңнарынга ажылдап хүнзээш, хүнде кылыр ужурлуг ажылдарын 1,5 катап күүсеткен.

Көдээ ажыл-агыйга эң хөй кижи ажылдаан. Ол хүн 2 центнер дүкту кырган. 600 гектар черни чарган, 3000 гектар шөлдүң шыгын базырган. 148 кижи камнап алган материалдары-биле ажылдаан, 224 автомашинаны, 175 тракторну субботник хүнүнде ажыл-ишке ажыглаан.

Субботникке ажылдап алган акшаның 14800 рублин беш чыл фондузунче шилчидер.

Таңды

Районнуң чеди муң ажыг ажыл-ишчилери коммунистиг субботникке киришкен.

Үлетпүрге болгаш тудугта, дөрт чүс ажыг кижи, оон иштинде ажыглалга кирер объектилерге чүс хире тудугжулар ажылдаан. Чүс ажыг чолаачылар, септекчилер бир дегниг субботникче үнген. Совхозтарга үш муң ажыг кижи ажылдаан. Ол хире кижи боттарының ажылдаар черлеринге ижегтен. Чаагайжыдылгага ийи муң чеди чүс аныяктар, өөреникчилер киришкен.

Ниитизи-биле 14 муң рубльдиң продукциязын, оон иштинде 1 муң ажыг рубльдиң хереглел барааннарын бүдүрген. Ол хүн 3.100 тонна чүък, 216 кубометр ыяш сөөртүнген, 93 кубометр дилиг материалдары кылдынган. 19.2 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып дооскан. Үлетпүр бүдүрүлгелери 14.5 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрген. Орукчулар 260 кубометр дашты чуурун хоюглаан болгаш 500 кубометр орукту септеп кылган. Субботник хүнүнде 122 кижи камнап алган материалдары-биле ажылдап хүнзээн.

1550 гектар черниң шыгын базырган, 220 гектар черниң хөрзүнүн болбаазыраткан. 212 центнер сүттү саанчылар саггаан. Хову ажылдарынга бригадалар бүрүнү-биле киржип, эң бүдүрүкчүлүг ажылдаарының үлегерин көргүскеннер.

Субботник хүнүнде ажылдап алдынган 12.7 муң рубльдың беш чыл фондузунче шилчидер.

Бай-Тайга

Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүн күш-ажылдың ёзулуг байырлалы болдурбушаан, ажылдың участок бүрүзүнге бүдүрүкчүлүг ажылдап хүнзээн. Район девискээринде тудуг объектилеринче тудуг материалдары болгаш өске-даа янзы-бүрү чүъктер сөөртүнген. Районнуң совхозтарының механизаторлары часкы хову ажылдарынга бүдүрүкчүлүг, хүн нормазын ажырып ажылдааннар. Ажыл-ишчилер субботникте 130 кубометр оттулар ыяшты, 50 кубометр тудуг материалдарын белеткээн. Көдээниң ишчилери 130 тонна өдекти хову-шөлдерже сөөрткен болгаш 200 га черниң дажын аштап-арыглаан. Районнуң ажыл-агыйларындан 16 чолаачы камнап алганы кывар-чаар материалдары-биле улус ажыл-агыйынга херегләэр янзы-бүрү чүъктерин сөөрткен. Тээлиниң септелге-тудуг участогунуң коллективи 2500 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

Бригадалар төптеринге 6 чунар-бажыңны туткан. Ол хүн 579 өшкү кыргыттынган.

Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар талазы-биле хөй ажылдар кылдынган. Оон түңнелинде суурлар улам аянныг шинчи кирген. Чаагайжыдылгага, ногаанчыдылгага улуг кижилер-биле кады школачылар ажылдаан, көвүрүглер, оруктар септелгезин чоруткан.

Бай-тайгажылар беш чылдың фондузунче 4500 рубльди шилчидер.

Бай-Хаак

Эртенгиниң 8 шак. Район төвү Бай-Хаакка, совхозтар төптеринге, түс-түс коллективтерге улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботниктиң киржикчилери митингилерин эрттиргеш, ажылдаар черлеринче далажыпкан. Ховуда тракторларның «каргыраазы», маска, балды, хүүректиң даажы-биле чаржалашкан, кайда-даа каткы-хөглүг, соруктуг кижилер бир дегниг ажылдаан. Районнуң күш-ажылчы коллективтеринден 11 муң ажыг кижи «кызыл субботага» киришкен. Совхозтарның механизаторлары 1600 гектар черниң шыгын базырган, шефчилер 110 тонна картофель үрезинин арыглап сорттаан, саанчылар 19,3 тонна сүттү сагган болгаш көдээниң ишчилери өске-даа хөй эргежок чугула ажылдарны кылып бүдүрген.

Тудугжулар 12.5 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган, чолаачылар муң тонна чүъкту сөөрткен, районнуң бүдүрүлгелеринге 2,5 муң рубльдиң барааннарын бүдүрген, ниитизи-биле 50 ажыг кижи камнап алган материалдары болгаш кывар-чаар чүүлдери-биле ажылдаан. Районнуң ажыл-ишчилери субботникте ажылдап алдынган акшазындан 18.3 муң рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Районнуң суурлары, чурттакчылыг черлери аян-шинчи кирген. Ыяштар болгаш чадан үнүштер чыскаалыпкан кудумчулар, сесерликтер немешкен. Чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага шупту 5,5 ажыг кижи киришкен.

Сүт-Хөл

Сүт-Хөл районнуң ажыл-агыйларынга митингилер болгулаан.

Ол хүн шупту 6972 кижи ажылче бир дегниг үнген болгаш оон иштинден 1776 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан. Чээрби сес кижи камнап алганы кывар-чаар чүүлдеринге ажылдаан. Суур чаагайжыдылгазынга 1091 кижи киришкен. 1100 дес ыяшты олурткан. 16 муң 500 өшкүден 8 тонна 800 килограмм дүк кыргып алдынган. Малчыннарга 5 чуртталга бажыңын туткан болгаш өске-даа ажылдарны районнуң чону организастыг кылып чоруткан.

Ниитизи-биле ол хүн 12 муң 800 рубль түңге ажылдарны кылып бүдүрген. Он ийиги беш чылдың фондузунче сүтхөлчүлер 4540 рубльди шилчидер.

Каа-Хем

В. И. Ленинниң төрүттүнгениниден бээр 116 чыл болган оюнга тураскааткан коммунистиг субботникти эрттирерилге районнуң ажыл-агыйлары, бүдүрүлге коллективтери, организациялары бөгай эвес белеткенгеннер. Бо чылдың ленинчи субботниги СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып эгелээниниң үезинде болуп эрткен. Аңаа районда ниитизи-биле 6680 кижи киришкен.

Районнуң ажыл-ишчилери ол хүн 14.5 тонна сүттү курупнеге дужааган. 11 муң рубльге тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Бүрен-Хем суурда уруглар садының, «Ленинчи орук» совхозта туйбу заводунуң тудуунга, септелге ажылдарынга хөй кижилер ажылдаан. Үлетпүр барааннарын 72 муң рубль түңге бүдүрген. Совхозтарның механизаторлары болгаш мал ажылдыглары ажылдаар черлеринге ажылдап, күш-ажылчы байырлалды бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле демдеглээннер.

Каа-хемчилер коммунистиг субботникке ажылдап алган акшазындан 11660 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Эрзин

Эрзин районда ленинчи коммунистиг субботникке школачылар-биле кады 4609 кижи киришкен. Районнуң ажыл-агыйларынга, чурттакчылыг суурларынга ол хүнүү шупту кижилер тура-соруктуг болгаш бедик идепкей-биле ажылдап эрттирген. Партияның XXVII съездизиниң соонда бир дугаар эртип турар бо субботник черле онзагай эрткен. Суурларга оюн-концерттер, дыштаныгга кежээлери болган.

Ажылдың кайы-даа участогунга кижилер тура-соруктуун көргүзүп турган. 2000 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган, суурлар чаагайжыдылгазынга хөй кижи киришкеш, 1800 рубльдиң ажылдарын ол хүн бүдүрген. Ол ышкаш 460 рубль түңнүг дааранылга кылыгларын бүдүрген. 340 кубометр одаар ыяш белеткеттинген. Хову-шөлдерге 200 гектар черни чардырган, суггарылга буталарын септеп, чемишчидилгени токкен.

Малчыннар турлагларынга ажылга база хөй кижи киришкен. Бажыңнарны септээн болгаш алды чунар-бажыңны туткан. Хой болгаш хураган кажааларының септелгезин база чоруткан. Ажыл-агыйлардан он тос чолаачы камнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдап эрттирген. Беш чыл фондузунче 5339 рубль шилчиттинер.

Өвүр

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботникке Өвүр районнуң ажылчы чону бедик көдүрлүүшкүннүг киришкен.

Совхозтар төптеринге, чурттакчылыг суур бүрүзүнге, малчыннар кодааннарга-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажыл-иш хайныгып турган.

«Торгалыг» совхозтан шупту 465 кижи коммунистиг субботникке киришкен болгаш 1200 рубльдиң продукциязын бүдүрген. Совхоз беш чыл фондузунче 550 рубльди шилчидер.

Райондан шупту 3312 ажыг кижи коммунистиг субботникке ажылдап хүнзээн. Ниитизи-биле ол хүн өвүржүлер 13247 рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрген. Ажылдаан акшазындан 3715 рубльди күш-ажылчы коллективтер беш чыл фондузунче шилчидер.

Камнап алган материалдары-биле 22 кижи ажылдаан болгаш улус ажыл-агыйының дыка хөй чүъктерин сөөрткен. 1250 кубометр оттулар ыяшты, 670 кубометр тудуг ыяжын белеткээн, малчыннарның кыштагларында 3 чунар-бажыңны тудуп дооскан, кажааларның кержеңин коптарган.

Ол ышкаш суурларның кудумчуларынга чаагайжыдылганы чорудуп, херимнерни будуп, чутайлаан, девискээрлерни аштап, арыглаан.

Тес-Хем

Агар-Арзының, Сайгынның болгаш Көжээ-Өдээниң шөлдеринге тракторлар чергележипкен шуужуп турган; районнуң тараажыларының шык базырышкынынче киришкени ол. Ынчан Теректиг-Хем бажынга, Шуурмактың Сайлыг-Хем иштинге болгаш Шивп-Кудурууңга ыяш ужурган, ону чарган улустуң шимээн-даажы аргаларга чаңгыланып турган: школа болгаш уруглар албан черлеринге одаар ыяш белеткеп турганы ол. Даалдуъш чедип чорда, суурларның кудумчулары арыг-силиг болуп, аян-шинчи кирип келген. Эрткен чылын тургустунган У. Шынаа көдээ Совединиң төвү Хөл-Өөжү суурнуң чаагайжыдылга ажылдарынга киришкеннерни күүскем даргазы Күнзет Бичи-оол боду баштаан.

Коммунистиг субботник хүнүнде районнуң ажыл-ишчилери бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

Мөңгүн-Тайга

Районнуң күш-ажылчы коллективтери, бүгү көдээ ишчилери ленинчи коммунистиг субботникче хөй-аъттыг, бедик көдүрлүүшкүннүг үнүп, бичии школачылардан эгелээш пенсионерлерге чедир идепкейлиг киришкеннер. Район төвүнүң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының бүгү ажыл-ишчилери эртен эрте ажыл шагы эгелээрниниң мурнунда коллективтеринге чыглып келгеннер. Аңаа болган кыска митингилерге күш-ажылдың хоочуннары, бүдүрүлгелерниң мурнакчылары эң бүдүрүкчүлүг, камнап алган материалдары-биле ажылдаарынче эш-өөрүн кыйгырганнар. боттарының үлегерин көргүзүп ажылдааннар.

«Кызыл субботага» районнуң ажыл-ишчилеринден ниитизи-биле 3 муң ажыг кижи киришкен, оларның иштинден 1200 хире кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааш, 12000 рубльдиң продукциязын бүдүрген. 4700 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Тожу

Коммунистиг субботникке Тожу районнуң ажылчы чоннары хынамчалыг белеткенген. Күш-ажылдың байырлалы эгелээриниң мурнуу чарыында, оон киржикчилери чыглып келирге, бүдүрүлгелерге, совхозтарның фермаларынга, бригадаларынга кыска митингилер эрткен, аңаа чүве чугаалааннар эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнгеннер.

«Кызыл субботага» ниитизи-биле 2552 кижи киришкен, оон иштинден ийи муң ажыг кижи чаагайжыдылгага, 658 кижи совхозтарга, 267 кижи үлетпүр бүдүрүлгелерге ажылдап хүнзээн. Олар 552 кубометр тудуг ыяжын, 10 кубометр дилиг материалдарын, 1358 кубометр одаар ыяшты болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрген. Ниитизи-биле тожужулар он алды муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунуң ажыл-ишчилери субботник хүнүнде эки ажылдаан, олар 552 кубометр тудуг ыяжын, 10 кубометр дилиг материалдарны белеткээн болгаш аргадан үндүр сөөрткен. Ырбанчылар ажылдаан акшазындан 1333 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн. «Май 1» совхозтуң ажылчыннары база багай эвес ажылдаан, олар беш чылдың фондузунче 973 рубльди шилчидер.

Тожунуң ажыл-ишчилери күш-ажылдың байырлалының хүнүнде бүдүрүкчүлүг ажылдаан, олар ажылдаан акшазындан 7950 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Кызыл район

Дүүн Кызылдың күш фабриказынга ажыл-иш хайнып-кыныг-ла болган. Кызыл районнуң төвү Каа-Хем суурнуң дыка хөй бүдүрүлге черлериниң, организацияларының ажылдакчылары аңаа кээп, күш ажаакчыларынга дузалажып, ажылдап хүнзээннер. Олар ээзи улгады берген дагаа оолдарын эр-кыстап ылгааш, тускай кажааларже тарадыр көжүрүп, чаа туттунган кажааны, складты чедир дерижип, фабриканың девискээрин аштаарынга идепкейлиг киришкен. Коллектив ол хүн 120 муң чуурганы бүдүрүп, ажылдап алган акшазының 420 рублин беш чыл фондузунче шилчидер.

Районнуң мал ажылдыглары кодан-турлагларын аштап-силиндиринге, малга чем сөөртүлгезинге, чер ажылдыглары часкы хову ажылдарынга бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Ниитизи-биле районга күш-ажылдың байырлалынче беш муң хире кижи үнүп, алдан ажыг муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

ЧУРУКТА: күш фабриказынга дузалажып келген тудугжу Александра Петрушкина биле мал эмчизи Антонина Сат.

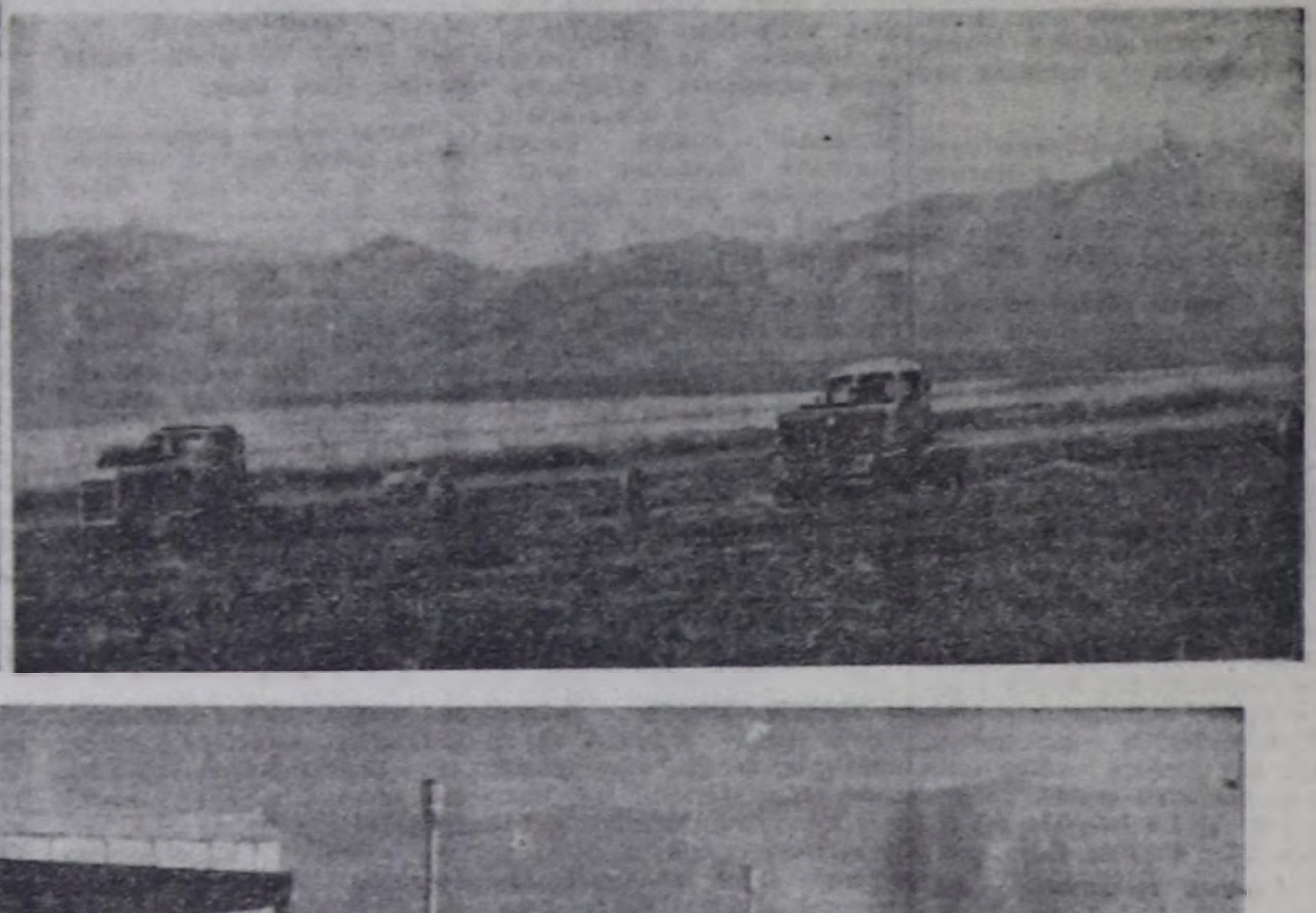

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Данил Доржукайга удурткан № 2 хову-трактор бригадазының кежигүннери коммунистиг субботник хүнүн боттарының ажылчын туруштарынга эрттирген. Механизаторлар Кошпай-Адаа деп черде тарылга шөлүнүң шыгын базырган. Хоочун тракторист коммунист Каадыр-оол Сарыг, район Совединиң депутады Роман Сундупей, көдээ Совет депутады Николай Оттукай, аныяктар Олег, Сергей Дошпактар болгаш өскелер-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, хүн нормазын ажыр күүсеткеннер.

ЧУРУКТА: тракторист Роман Сундупей; шык базырышкынында тракторлар.

Н. БАЗЫРНЫН тырттырган чуруктары.

Николай Алексеевич СЕРДОБОВ

1940 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, төөгү эртемнериниң доктору, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы, Тыва АССР-ниң эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, республика чергелиг персоналдыг пенсионер Сердобов Николай Алексеевич эвес аар аарыгның соонда, 1986 чылдың апрель 18-те амыдыралының 70 ги чылында мөчээн.

Н. А. Сердобов 1916 чылдың май 9-та Куйбышев хоорайга төрүттүнген. Ол бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын ол-ла хоорайда заводка 1930 чылда слесарьның өөреникчизи боор эгелээн. 1934—1936 чылдарда рабфакка, Москваның демир-орук инженерлериниң институдунга өөренген, оон соонда Москваның В. И. Ленин аттыг педагогика институдунга кирген, ону ол Приморье крайның Сучан хоорайга башкылап ажылдап тура, бот-өөредилге-биле дооскан.

1940 чылда Н. А. Сердобов Совет Арминың хүрээлеңинге келдирткен. Ол Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, аңаа дайынчы, ротаның политудуртукчузу, военком, батарея командири, гвардейжи миномёт бригадазының разведка начальниги чораан.

1946 чылда Н. А. Сердобов ВКП (б) ТК-ның чорутканы-биле Тывага келген болгаш областың улус өөредилге килдизиниң эргелекчизинге томуйлаткан. 1951—1979 чылдарда Н. А. Сердобов ТДЛТЭШИ-ниң директорунга, эртем секретарынга, директорнуң оралакчызынга ажылдаан. Пенсияже үнгениниң соонда ол институтка амыдыралының сөөлгү хүнүнеринге чедир улуг эртем ажылдакчызы-консультант боор ажылдап турган.

Ажылдың даскан участок бүрүзүнге, ылангыя обловоэртелекчизи, институттуң удуртукчузу албан-дужаалдарга оон организакчы аргалары, партийжи принциптиглары болгаш негелделиг илереп турган. Ол Тывага эртемниң хөгжүдеринге, эртем кадрларны белеткээринге эвээш эвес чүүлдерни кылган.

Н. А. Сердобов 1951 чылда кандидат, а 1972 чылда доктор диссертацияларын бижип, чединиишкинниг камгалап алган. Ол ээзи каш монографияларның: «Тыва нацияның тургустунганының төөгүзү», «Коммунизм болгаш революстуг Тыва» база эртем чүүлдерниң автору болуп, ийи томнуг «Тыва төөгүзүнүң», «СЭКП-ниң Тыва организациязының очерктериниң» автор коллективиниң болгаш редколлегиязының кежигүнү, ТДЛТЭШИ-ниң ээлээн каш эртем демдеглелдерин үндүрүлгелериниң автору болуп келген. Эртем ажыл-чорудулгазы-биле кады Н. А. Сердобов ээзи каш литература-уран-чечен чогаалдары — «Амыдыралдың унези», «Саян сынныары», «Дайыы одуу эрткеннер» дээш өске-даа чогаалдарны бижээн.

Н. А. Сердобов республиканың хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржип чораан. СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнүнге, ажылчы чоннар депутаттарының Тыва область Совединиң депутадынга болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги болгаш ийиги чыжыының депутадынга соңгудуп чораан. Он чыл дургузунда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы турган.

Н. А. Сердобов Кызыл Тук, ийи Кызыл Сылдыс орденнери-биле, Ада-чурт дайыны орденниң I болгаш II чергези-биле, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле, ССРЭ-ниң хөй медальдары-биле, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан.

Ээлиг коммунист, Николай Алексеевич Сердобовтуң күш-ажылга ынак, биче сеткилдиг болгаш сагыш-човаачыр эштиң дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривисте мөңгези-биле артар.

Г. Ч. Ширшин, Ч-Д. Б. Ондар, В. Е. Сержков, Г. Я. Долгополов, А. И. Вайжа, В. В. Дунаевский, Д. К. Ооржак, Б. П. Сапинов, М. К. Шырап, К. А. Маслыг-оол, Ю. Л. Аранчын, П. Д. Дамба-Хуурак, А. К. Канзай, К-Э. К. Кудажы, О. А. Толгар-оол, Н. С. Конгар, Б. Ш. Долчанмаа, Х. А. Тока, Т. Ч. Норбу, Г. И. Федорович, Д. А. Монгуш, Б. И. Татаринцев, М. Б. Биче-оол, М. Х. Маннай-оол, В. Ч. Очур.

ЧУРУКТАРДА: Кызылга субботник хүнүнде!

БҮЗҮРЕЛ

Сөзү М. ӨЛЧЕЙ-ООЛДУУ. Музыказы К. БЕГЗИНИИ.

Арыг чүрээ, ынакшылы —
Судалым дег туруш чорууp
Амырагым —чассыг сарыым
Сургуулдува үдеп каан мен
Карак четпес ыраза-даа,
Күзелимде артып калган.

Кайгап ханмас эртинем дег,
Хүлумзүрүп туруп калган.
Чедип кээри үр-даа болза,
Ындыг дыка хөлзевейдим:
Сеткилиивис арыг болгаш.
Ынаамга мен чигзинмедим.

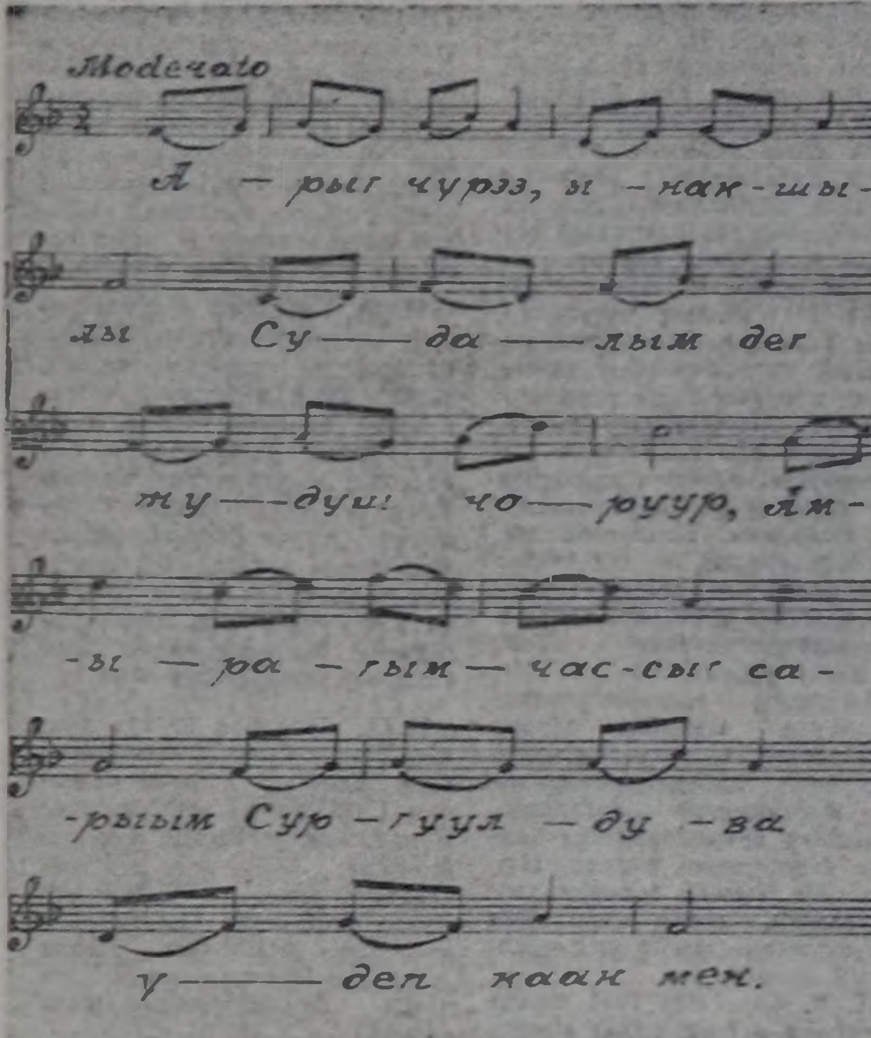

УЖУРАЖЫР ЧЕРИ — МОСКВА

Чаагай күзел-соруктуң Оюннары

Москвага, В. И. Ленин аттыг Төп стадионга улуг спортчу байырлал — чаагай күзел-соруктуң Оюннарының ажыдыышкынынга чедир ийи ай ажыг үе арткан.

Аңаа уткуштур ам Москвада чорул турар белеткел ажылдарының дугайында чамдык номчукчуларга билдинмес-даа чадавас. Ындыг-даа болза ол ажылдар хөй-хөй сураглыг рекордтар тургускан спорт объектилеринде, найысылалга келир журналистер, спортчулар хүлээп алыр аалчылар бажыңнарында калбаа-биле чорул турар. Чаагай күзел-соруктуң Оюннарынга киржири-биле келген аалчыларга бараан болуру-биле хөй-хөй артистиг коллективтер, театрлар база концерт залдары белеткелди чорудуп, чаа солун программаны тургузуп турар.

Чаагай күзел-соруктуң Оюннарынга уткуштур белеткел ажылдары ССРЭ-ниң спорт Комитединде бачым дээрзи чугаажок. Аңаа «Советский спорт» солуннуң корреспондентизи чораан.

Лужникиниң эрик кыдыында бажыңның үшкү каъды. «Комплекстиг спортчу маргылдааларның секторус» деп самбыраны эжикте аскан. ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының, «Дружба-84» маргылдааларының болгаш оон-даа өске спортчу болуушкуннарның программазын моон мурнунда маңаа ажылдап тургускан. Бо удаада ам болур найыралчы оюннарның программазын база мында төлевилеп, чогаадып турар. Ол маргылдааларның эгелээр хуусаазы билдинген — июль 4-те «Олимпийжи» спорт комплекизиниң бассейнинге сугга эштириинге маргылдаалары эгелээр. Июль 5-те Лужникиде В. И. Ленин аттыг Төп стадионга июль 20-ге чедир уламчылаар спортчу байырлалдың ажыдыышкыны болур.

Спорт комитединде тургускан телетайптар сөөлгү чартык чылда дег шак ындыг күжениишкиннииг кажан-даа ажылдавааны чадапчок. Олар национал федерацияларга болгаш спорт организацияларынга чаагай күзел-соруктуң Оюннарынга киржир чалалгаларны эрткен чылдың октябрьда-ла тараткаиннар. Ам ол черлерден чагыглар кээп эгелээн. Баш бурунгаар санаашкыннар-биле алырга, ук Оюннарга киржири-биле даштыкы 3 муң хире спортчулар, 550 совет спортчулар, 250 хүндүлүг аалчылар болгаш муң журналистер кээр деп турар. Барык 50 хире чурттар боттарының эң дээре спортчуларын олче чорудар дугайында күзелдиин илереткен.

— Сураглыг спортчулардан, делегей, Олимпий оюннарының чемпионнарындан болгаш рекордчулардан кымнар келирил?— деп, Оюннарның ажылчын бүдүрүүнүң Оргкомитединиң удуртукчузу Герман Яковлевтен сонуургадывыс.

—Бир эвес дорт харыы херек дээр болзуңарза, бичии маңаар апаар-дыр силер. Чаагай күзел-соруктуң Оюннарынга киржир күзелдиг американ атлетиканың чамдык «сылдыстарының» аттары бисте бар. ГДР-ниң делегациязы хөй кижилиг — 150. Оларның аразында алдарлыг спортчулар Уве Хон, Марита Кох, Марлиз Гер, Хайке Дрекслер база кирип турар. Патрик Шеберг (Швеция), Мерлин Отти-Пэйдж (Ямайка), Стефка Костадинова (Болгария), Ярмила Кратохвилова (Чехословакия) болгаш оон-даа өске хөй спортчулар Москвага келирлер. Чагыглар хүн-бүрү келген тудум, «сылдыстарының» саны көвүдеп турар.

— Ук Оюннарга спорттуң кандыг хевирлери кирерил?

— Маргылдаалар спорттуң 18 хевиринге эртер баскетболга (херээжен улус) июль 5-тен 10-га чедир, бокска 11-ден 19-ка чедир, хостуг хүреш 11-ден 14-ке чедир, чадаг-терге 8-тен 11-ге чедир, сут бөмбүг — 9-тан 13-ке чедир; волейбол (херээжен улус) 7-ден 12-ге чедир, эр улус 14-тен 19-ка чедир, гимнастика (эр улус) 13-тен 15-ке чедир, херээженнер 17-ден 19-ка чедир, уран гимнастика 9—10-да, академиктиг хемелээшкин 20-де, дзюдо 16—20-ге чедир, чиик атлетика 6-дан 9-ка чедир, марафон чарыжы 5—6-да, сугга эштири 4-тен 7-ге чедир, сугже халыыры 10-дан 13-ке чедир, хол мячиги (эр, херээжен улус) 13-тен 18-ке чедир, беш хевирлерге маргылдаалар 5-тен 9-ка чедир, аар атлетика 18—20-де, парус спорту 12-ден 19-ка чедир (Таллинге), теннис 12-ден 16-га чедир (Юрмалага) болур. 15—16 хүннеринде фигурлуг чуңгулаашкынга көргүзүг оюннары болгаш мотобөлга ССРЭ-ниң база Европаның шилиндек командаларының ужуражыышкыннары 11, 13 хүннерде болур.

«Олимпийжи» спорт комплекизи, эштир бассейн, Лужникиде спорт Ордузу, Крылатскоеде чадаг-терге чарыштырар шөл, «Измайлово» спорт Ордузу, «Дружба» база ЦСКА-ның универсалдыг спорт залдары — бо шупту чаагай күзел-соруктуң Оюннарының географиязы-дыр. Москваның бөгүү спорт Ордулары хөй-хөй кайгамчыктыг маргылдааларның херечизи болгулаан. Олимпиада-80-ниң болгаш «Дружба-84» маргылдааларының старттары база маңаа болгулаан.

— Герман Иванович, чаагай күзел-соруктуң Оюннарының белеткелинде Москвага эрткен Олимпиада-80-ниң дуржулгазындан дөмейлеп алыр чүүлдер бар бе?

— Спорт тудугларын планнарынга база маргылдааларны бедик байдалга белеткеп эрттирериинге Олимпиада-80 биске улуг өөредиг болган. Тодаргайлап чугаалаар болза, 1980 чылда ол оюннарга ажыглап турган автоматчыткан башкарылгалыг «Олимпиада» деп системаны чаартыр ажылдар чоруттунуп турар. Ол система судья коллегиязынга болгаш теледамчыдылгага чорударынга чазыг чок айтышкыннарны бээр. Олимпийжи хевирниң транспортун маңаа калбаа-биле ажыглаар апаар бис. Спорт объектилериниң, аалчылар бажыңнарының, телетөптүң, кол парлалга төвүнүң аразынга улуг, бичии автобустар, автомобильдер доктаамал чоруур апаар.

— А теледамчыдылга талазы-биле ажыл канчаар организастаттынарыл?

— Чаагай күзел-соруктуң Оюннары чүгле спортка хандыкшылдыгларны эвес, харын делегейниң хөй-ниитизиниң сонуургалын болдурар. Ол Оюннарны бүгү делегей улуг сонуургал-биле манап турар деп бүзүреддии-биле чугаалап болур. Совет Эвилелинден ол дамчыдылгаларны боттарының чуртунга көргүзери-биле чүгле АКШ-тың безин 75 телестанциялары садып алган болгаш Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго болгаш оон-даа өске улуг хоорайларга көргүзер. Теледамчыдылгалар хүн бүрү 6—7 шак дургузунда уламчылаар. Оон ыңай ССРЭ-ниң Күрттелерадиозу даштыкы чурттарже медээлер бээри-биле четчир санныг каналдарны тургузар.

— Ол Оюннарга тураскааткан белекчигештер, херек демдектери, открыткалар үндүрер бе?

— Чугаажок. Ук оюннарның темазынга таарыштыр кылган чураан маркаларны, открыткаларны, чагаа хаптарын бистиң чурукчуларывыс чогаадып кылган. Ам болур оюннарны Москва Олимпиадазы дег, долузу-биле документалдыг кинога тырттырар.

Спорттуң төөгүзүнде биске уттундурбас ёзулуг улуг болуушкуннар хөй. Оларның бирээзи — хөй-хөй рекордтарлыг, көрүштүг оюннарлыг Москва Олимпиадазы. Ол Олимпиаданы бистер чүгле рекордтар дээш сактып албаан бис. Ол — оваа уттундурбас үе — аас-кежиктиг, найыралчы ужуражыышкыннарның үези турган. Ынчангаш, ам удавас болур чаагай күзел-соруктуң Оюннары база ындыг болур дээрзинге бис идегээр бис. Ол болуушкун чүгле спортка эвес, харын кижи төрелгетенниң бурунгаар депшилгезинге уттундурбас артар. Ону чаагай күзел-соруктуң Оюннары деп адааны-даа ол.

О. ПОЛОНСКАЯ,
«Советский спорт» солун.

АЛЕКСАНДР ДОРЖУ— ЕВРОПА ЧЕМПИОНУ

Грецияның найысылалы Афиныда улуг Спорт ордузунда эртип турар 22 чурттуң чүс ажыг мөгелери хүрежип турар хостуг хүреш талазы-биле Европа чемпионадындан «Советский спорт» солуннуң дүрген медээзинде мынча дээн: «Европа чемпионадының бирги тиилекчизи Кызыл чурттуг А. Доржу (48 кг чедир деңзиге) болган. Шиитпирлиг сегиржип алыышкынга ол ГФР чурттуг Р. Нойгабельди ийи эгин кырынга 4 минута 17 секундада баскан». Апрель 17-де Афиныдан А. Доржунуң хүрежип турганын тайылбырлап көргүскен теледамчыдылганы бистиң республиканың дыка хөй чурттакчылары улуг сонуургал болгаш чоргаарал-биле көрген.

Дараазында бистиң корреспондентивис Доржуларның бажыңынче телефоннаарга, 2-ги класста оглу Рустам мынча дээн:

— Авам ажылдай берген. Дүүн телевизорга ачавыстың хүрежип турганын дыка амырап көрдүвүс. Бичии дуңмам Айсуу база удувайн көрген.

ЧУРУКТА: делегей чергелиг маргылдааларның каш удаа киржикчизи, ам Европа чемпиону Александр Хертекович Доржу.

ТВ

АПРЕЛЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмиг гимнастика. 9.15 —«Эртем болгаш техника». Киножурнал. 9.25 — «Спортлотонуң» 16-гы тиражы. 9.35—«Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.05— «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыкалыг киоск». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева чорудар. 13.05 —«Кадээлер дамчыдылга». 14.10 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Хөл чанында», 1-ги сериязы. 15.50 — Встреча на советской земле. 16.05—«Хөл чанында». Уран-чечен фильм, 2-ги сериязы. 17.25 — «Союзмультфильмниң» киностудиязының 50 чылынга мультфильмнер. 30 чылдар. Эге сөзү РСФСР-ниң улустуң артизи кинорежиссёр Ф. Хитруктуу. 18.10 —«Делегей панорамазы». 18.40 — «Экранда — кинокомедия» «Хөлзедикчи». 20.10 — «Шокар котёл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Күзелдер кижилер». Док. фильм. 21.45 —Хоккейге делегей чемпионады. АКШ-тың шилиндек командазы — Канаданың шилиндек командазы. 22.30 — 01.00 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Өнчү чок кыс». Уран-чечен фильм. 9.45 —«Бирде болгаш кески». Док. телефильм. 10.00— Авамның школазы. 10.30— Армян ССР-ниң телевидениезиниң программазы. 11.35 — Орус чугаа. 12.05 — «Юрканың дан баштары». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм, 2-ги сериязы. 13.05 — Классиктиг хүреш талазы-биле Европаның чемпионады. 13.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы»... 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Кежен бора-хекпеш». Мультфильм. 20.15 — Делегей болгаш аныяктар. 20.50 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 21.00— «Үе». 21.35— 22.50 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Леонов.

АПРЕЛЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.30 — «Ужудуушкун мурнунда хүлээлге». Док. телефильм. 17.50 — «Харылзаар, горнистер!» 18.20 — Футбол дугайында допчулал. 18.50 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Чүс чылдар ужуражыышкыны». Док. телефильм. Йемен Араб Республиказы дугайында. 19.35 — «Дүргедээшкин». Кузбасста тудуг материалдарын бүдүрериниң айтырыглары. 20.00 — «В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары». «Дүвүрээшкинниг болгаш демиселдиң чылдары. 1907—1917». Үшкү фильм — «Дайынга дайын». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Музыканың чараш үелери». Камера музыказының концерти. 22.00 — Хоккейге делегей чемпионады. Швецияның шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. С. Прокофьев —«Уруглар музыказы». 18.40 — «Ленин Самарада». Док. фильм. 19.00— Телемедээлер. 19.10 — Док. фильм. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Эник». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 20.45 — Аныяк назы ырлап, танцылап тур. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Бай, ядыы...» Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 22.45 —23.25 — «Ырак болгаш чоок ыр».

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чагбас, хат улуг эвес. Агаарның температуразы 13—18, чамдык районнарга 5—10, Кызылга 16—18 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «За околицей дракон» 9.30, «Проверка на дорогах» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Двенадцать месяцев» 9.20, 12.30, «Таинственный старик» 10.50, 14.00, «Судьба боксера» 15.40, 17.20, 19.00, 20.40 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Пять минут страха» 15.00, 16.50, 19.30, 20.10, «Маленькие проказники» 13.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Шах королеве бриллиантов» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

АПРЕЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Полевая гвардия Мозжухина» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Таинственный старик» 9.40, 11.20, 13.10, «Киноклуб: «В мире приключений» 15.00, «Банкир Маргайя» 17.20, 20.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Мультсборник» 11.00, «Корабль пришельцев» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Пять минут страха» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧУНАР-БАЖЫҢ ИШТИНДЕ ХӨЛ

Эргим Мергелдей! Силерни хейнү көрген, көк баштыг ырей деп билир мен. Ынчалза-даа чунар-бажың иштинде хөл көрген силер бе? Чок-ла боор. Бир эвес, ону көрбээн болзуңарза, Эрзин районнуң Мөрен суурга чедип келиңер. Мында чунар-бажың иштинде хөл бар.

Чунган улустуң төккен суун аксыр черниң доктаамал ажылдавазындан кестүп кээр «хөл» ол болбазыкпе. Бир катап аңаа чеде берген мен.

— «Мөрен» совхоз гергиннe-дир, чурттакчыларга бассейниг чунар-бажың кылып берген—деп, аныяк оолдар ону көргеш, хөг бодап чугаалажып турдулар. Ооң бирээзи ону сүскеш: — Бо-даа кижиге таарышпас бассейн-дир, хирлиг, суу соок, чунар дээш район төвү кирер чоор бе—дияя.

Бистиң чунар-бажыңывыстың хөлдени бергенинден бээр элээн үе эрткен ийин, Мергелдей, ынчалза-даа Мөрен көдээ Совединиң күүскому-даа, «Мөрен» совхозтуң директору-даа ону херекке албас чүвеңдир. «Боттары канчап чунуп турар даргалар боор?» деп бодаарыңар чадавас. Олар эмги оолдарның чугаалааны мышкаш, район төвүнге чунуп ап турар болгай. Оларда чүү боор, машина-балгаттыг даргаларда. А чадаг чон ол «хөлге» иштип ап турар.

Ынчангаш бистиң чунар-бажыңывыстың ажылын сегиреринге дузалажыр боор дээн идегел-биле каш состуг чагааны силерже чорууттум, эргим Мергелдей.

Д. ЧОМБУЛ.

«САЛАТТАН ЧИП АЛЫҢАР»

Дооступ турар неделяның бир ажыл хүнүнде чүве. Бир-ле район чораaш, элээн орайтай бергенде Кызылга келген мен. Орукка чораан, моган турупкан-даа мен, аштап-даа келдим. Келгеш столоваялар сураглаан, шупту-ла сес шакта хаап каантар, чаңгыс-даа ажык столовая чок.

— Ресторіаннар бар болгай—деп, кады чораан эжим чугаалады.— Арага-дарыны өйлүг, хемчээлдиг садар болгай, ындыг болганда аъш-чем арбын эвесте, хөгжүм-музыкалаг дыңнаай бис, хөглээш чалыылар-даа көргей бис, орукка чораaш турупкан улуска ол эки дыштанылга эвесте.

Бажыңывыска келгеш дүүн-дааш чунуп, эң дээре дээш хевиристи кеткеш (ресторан баарда багай хептиг болур эвес), эң-не чоок турганы «Улуг-Хем» ресторанынга келдивис. Адаккы каътка кирип кээривиске, хөгжүм-музыка дыңналып, амданныг чемниң чаагай чыды-даа билдинип келди. Тоннарывыс уштур дээривиске, хеп азар черде утбавыс сагдадыр ужур чок. «Хостуг чер чок» дээш хүлээп албас. Эх, арай боорда-ла хүлээдип бердивис. Ийи кижи үне бээрге, карыштыр астырып кагдывыс. Аштаан-суксаанывысты-даа чугаалап пат болган бис. Чүү дээр боор, эрай боорда кирди, ол-даа болза, четтирдивис.

Чадалап үнгеш, кырынга каътта чемнениp залга кирип келдивис. Чада бажында салып каан турар стол артынга орган (та администратор, та официант кижи) кыска үндүр сывыртыптар частывыс, ол хостуг стол, сандай чогунга чылдагааннаан. Шынап-ла, столдар шупту ээлиг. Ол кыска чүвениң ужур-чөвүн тайылбырлап турувуста, чанап боор, солагай талакы олуругниң эң ужунда стол хосталы берди. Олче айтырывыска, демги кыс холун чайгаш:

— Ээлеп алыңар!—деп чөпшээрди.

Аңаа келдивис. Чемненип дөскааннарның аяк-шынаа хевээр стол кырында хлеб тогланчызы-даа хөй. Ында сандайларга олурупкаш, манап ор бис. Үр-даа болбаанда бир оол келгеш, бистиң столувус кырында хирлиг аяк-саваны, харын аппарды. Кажан столду аштаарын манап ор бис, сураг ийин.

Чаа-ла столга олуруп чыда холум шагын көрдүм —кежээниң 21 шак болду. Официант кижи кажан кээрин манап, өрге манаан сары дег, ыыт-дааш чок ор бис. Хөөрежир дээш чуну хөөрежир боор, аш ижинге чугаалажыр эвес. Стол кырында меню көрдүвүс, соок чемнерден салат аймаа хөй, «ийи дугаар-дан» балыктан кылган чемнер бар, эът аймаа чок. Шай көрзүнгеш, тыппадывыс, кофе бар. А мүн аймааның адын безин көзүлбес. Оон улаштыр номчуп ор бис. Коньяк баштаан арага аймаан бир кижиге оларның кайы бирээзин 100 граммны бээр деп даңзылап каан. Ол-даа чүүлдүг. Ындыг норма кандыг-даа кижиге өй-тап болуру чугаажок. А биске эзиртир суксун эвес, изиг чем, солун оюн-тоглаа херек турган.

Ийет, манап ор бис. Чээрби ажыг минута эрти, сураг. Чанывыс-биле аныяк кыстар-даа, оолдар-даа, назы дөгүй берген угбалар-даа аяк-сава туттунан эртип-ле турар, бистиң чанывыска доктаай дүжер кижи чок. Чамдыкта кыйгырып алгаш, айтыргылаар-даа бис.

— Силерниң столуңар өске кижинии—деп харыы алыр бис. Та чүү «кижинии» чүве. Ам канчаар моон өске баар чер бар эвес, ызырты манааш олуруптувус. 45 минута мананыывыс соонда, дыдыраш кара баштыг аныяк оол чедип келди. Баштай ону мында ажылдап турар кижи деп билбээн бис, чүге дээрге онзаланыр хеви-даа чок болду. Кажан ол официант кижи мен деп таныштырарга, харын-даа өөрүй хона берип, чагыг кирип эгеледивис. Аштаанывыс аажок болгаш, бир-бир салат, ийи-ийи «ийи дугаар» чагыттывыс. Чүвени канчап билир дээн бодал-биле «Мүн аймаандан чүү бар ирги?» деп ылавыладывыс. Ресторанывыс ажылдакчызы бистиң чагаан чемнервисти блокнодунга биживейн-даа бисти дыңнап туруп-туруп:

— Салат аймаандан өске чем чок, оон тодуг чип алыңар, чүс-ле грамм арагага хөй чемни канчаар боор — диди. Кезек када ыыдывас чиде берген, харлыга берген ор бис.

— Арага-даа канчаар, эъш-чем бодааш келдивис, дуңмам —дижип, бир аас ээрештивис.

— Эх, соора кирип келгендир силер. Столовая баар турган-дыр силер ийин, мында чем бар. Бо ресторан-дыр. Маңаа «ийи дугаар» турган чүве, демин чаа төне берди — дээш ыыт чок, бистиң шиитпиривис манап тур. Ам канчаар, ийи-ийи салат чагыттывыс, шай база чок, сок диледивис, экслэс-ле хоюг сок. Суксунга-даа барбас, ижерге кижи хөңнүнге дээр.

— Хоюг суксун ашка-даа, суксунга-даа кады баар чоор — деп эжим арга чадавда баштактанды.

Чемнеп ор бис. Ийи салаттың бирээзи-биле «өзүвүс эдип» алгаш, долгандыр көрдүнгүледим. Эзирик кижилер харын көзүлбеди, столдар кырында чем аймааның эвээжи, ассортиментиниң кызыгаарлы-даа хөлчок. Сандайлар чедишпес, ону диләэн, бир столда олурганнарның тура бээрин манаан кижилер-даа бар. Оон хөгжүм ойнай берди. Сагышка таалаанчыг чүве-даа чок, бир-ле ырны кулак дажы чарылтыжеге чедир алгыртты.

Эжим-биле чугаалажыр деп оралдаштым, чүү-даа дыңналбас. Оон туржук кижи бодунуң үнүн безин боду дыңнавас. Ол кулак үюк аялганың үезиниң-биле кезек аныяктар танцылады-даа. Чагыдып алган бичии чемнивис төнгенде ушул чоруптувус. Ол ресторанның ол кежээки ажылы бистиң сагыжывыска дыка-ла таарышпаан.

Арагалаашкынның болгаш алкоголизмниң удуткаар дугайында доктаалдарның үнгенинден бээр он ай чедип турар болгай. Чурттакчыларның хостуг үезин канчаар эрттирериниң дугайында, ниитиниң чемнениилгезин канчаар организастаарының дугайында оларда дыка тода тайылбырлап каан. Ындыг турбуже, бо ресторанның ажылын ол мынчага сегиивээнинге дыка хомудадым. Ниитиниң чемнениилге трезм кажан үениң негелдези-биле ажылдаар ирги? дээн бодал бажымны дыка үр өрүмнеп чораан.

Оон даартазында ниитиниң чемнениилге трезинден ук ресторанның план күүселдезин сонуургадым. Бо чылдың бирги кварталының планын 107 хуу күүсеткен, март айның база боттандырган каранактыс ресторан ол деп, оон ажылдакчылары хөөрештилер. Чуңум чунуң-биле ону күүседип турары, кежээкиниң 21 шакта-ла артып каар салат-биле бе? Ындыг болза дыка-ла чиик план-дыр аа.

КӨШКЕНДЕ... БАЖЫҢ ХЕРЭЭ ЧОК БЕ?

Чадаана хоорай чылдан чылче эвес, а хүнден хүнче сайзырап, хөгжүп орар хоорай дизе черле частырыг чок. Чадаана чурттаглга бажыңнары, бүдүрүлгелер, культура, эмнелге, уруглар албан черлери, садыг-магазин немежип турар. Хоорайның каас-араш шинчизи, чаагайжыдылгазы дээш ында албан черлери, чурттакчы бүрүзү сагыш салыр ужурлуг.

Ынчалзажок, хүндүлүг Мергелдей, мен мындыг төөгүнү чугаалап берейн, кым ол дээш буруулуун илередип, хөйнүн мурнунга ыяттырып, аксы-сөзүн ап, хемчег алырыңарны дилеедим.

Хоорайның Тинилеге кудумчузунда улуг-ла ак бажың бар. Ол ам ийи чыл иштинде кандыг-даа ээ чок кагдынган. Соңгалары, эжиктери эңгейиглээн, манзалар-биле дуй каккынган туруп турар. Ажыглаар болза өрээлдери-даа хөй, чүгле ээн каадканындан сандарап баксыраан бажың ол. Шаанда аңаа чоннуң амыдырал-хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң төп даараар, ниик септээр, баш таарар дээш албаннары-ла хөй турду. Машина-техниканың дааш-шимээни, ажылдакчыларның чугаа-соодуу дыңналып, чоннуң шуужуу үзүлбейн турган-на болгай.

Ол албан черлери өскээр көшкени-биле улуг-ла бажың-балгатты ол олчаанга каапта ры канчап-даа таарышпас. Ону кайы-бир албан черниң балансазынга шилчидип бээр арга чок турган бе? Хоорайның кайы-даа бүдүрүлге, албан черлеринге чаа ажылдап кээп турар аныяк специалистер, ажылчыннар бар болгай. Оларга чурттаар бажың-балгат тывылбас деп чугаа бо-ла дыңналыр. Септеп, кылып алыр болза канчап ниити чуртталга чери болбас деп?

Черле ынчаш чүгле чаңгыс бо эвес, өске, дээре оран-сава тывылганындан октаттынган бажыңнар оон ыңай-даа бар. Ол-ла амыдырал хандырылга эргелелинге хамааржып турган база бир бажың база аңаа туруп турар. Шак ындыг бажыңнар чут ээлери болуп, хоорай-суурларның хевир-шинчизин ёзулуг-ла үреп турар боор чүве. Эрткен-дүшкен кижилерниң сеткил-хөөнүнге дээп, ээ-харыысалга чок, күрүне өнчүзүн тооп көрбейн турарының херечизи болур. Шуут ажыглаттынмас эргижирээн болза, бузуп каaптып, турган орнун ажыглаарын бодаза. А бир эвес херегленттиже бээр болза, айтырыгны шалыпкын шиитпирлеп, ужурун тывары көнчүт чугула деп бодаар мен. Оон аңгы база бир чижек. Чадаананың кедээр хавак кырында хөөр таңныылы чурттаар кылдыр кара албан-биле туткан бажыңның эңгес-кеңгээ берген турган ажы чүл?

Бо чижектиг чүүлдерни чүгле Чадаана хоорайдан эвес, а республиканың өске-даа хоорай, суурларындан көрүп болур деп бодаар мен. Бүдүн-бүрүн бажың-балгатты ээн каап, хоорай-суур чуду кылдыр арттырып каары канчап-даа таарышпас деп бодаар мен. Бо талазы-биле чер-черде эргелекчиларга органнары чогуур шиитпирлерни хүлээп ап, хамааржыр албан, организация черлеринге даалгаларны берип, ажыглалге эгидерн чугула болгу дег. Хүндүлүг Мергелдейге Чадаанадан, өске-даа черлерден чогумчалыг шиитпирлер дугайында медээлер ам-на кээп эгелээр боор.

Д. ШОЙДАР.
Чөөн-Хемчик район.

СЭКП Кызыл хооркому, хооркүүском, ТДЛТЭШИ-ниң коллективи СЭКП кежигүнү, төөгү эртемнерииниң доктору, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы, Тыва АССР-ниң эртемниниң алдарлыг ажылдакчызы, республика чергелиг персоналдыг пенсионер

Николай Алексеевич СЕРДОБОВТУҢ

мөчээнин дыңнатпышаан, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге таңы кажыыдалын илергейлеп тур.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарыаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг 3278.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00118

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 97 (13097) | 1986 чылдың апрель 22, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кепеек

Владимир Ильич Ленин.

ЭҢ-НЕ ЭРГИМ КИЖИ

ЛЕНИН! Бо эргим сөс делегейниң бүгү улустарының янзы-бүрү дылдарында ыры болуп чаңгыланган, шүлүктеринде маадыр болуп бижиттинген. Ол сөс хосталга дээш демисежип турар улустарның бедик туткан тугу, тулчуушкунче хей-аът киирер кыйгызы болу берген. Чаа амыдыралды тургузуп турар Вьетнамда, Лаоста, Кампучияда, Анголада, Эфиопияда, Никарагуада ол сөс амыдыралдың, демиселдиң аас-кежикче өрук айтыр сылдызы болуп чайынналып чырып турар. Ынчангаш Ленин делегейниң бүгү улустарынга эң-не эргим, эң-не чоок.

Делегейде болгаш бистиң Төрээн чуртувуста XX чүс чылда болган база болуп турар бүгү-ле социал чаартылгалар улуг Лениниң ады-биле дорт холбаалыг. Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үе-чаданы ажыткан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязын база-ла ол улуг башкы белеткээн болгаш тиилелгеге чедирген. Делегейде бирги социалистиг күрүнени тургусчан болгаш ооң рулюнга Совет эрге-чагырганың эң берге үезинде база ол турган.

Бистиң амгы чурттап турар үевис Ленинниң үези, ленинизминиң тиилелгезиниң үези болуп, төөгүге кезээ мөңгеде артар. Ленинниң ады болгаш ооң ажыл-херээ совет кижи бүрүзүнге эң эргим, эң чоок. Ленинниң ады-биле бистиң партиявыстың болгаш чуртувустуң намдарының арын бүрүзү, бистиң чедиишкиннеривис болгаш бурунгаар базымнарывыс, бистиң пландарывыс болгаш күзелдеривис быжыг харылзаалыг. Бистиң чурттуң экономиказын, социал амыдыралын эде тургузарының, кижилерниң угаан-бодал амыдыралын идепкейжидериниң, бистиң бурунгаар хөгжүлдевисти бүгү талазы-биле дүргедедириниң дугайында улуг чугаа чоруп турар хүннеривисте бис катап-катап улуг Ленин-биле чугаалажып, оон-биле сүмележип турар бис.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга М. С. Горбачев: «Төөгүнүң бүгү хөгжүлдези, ооң бүгү амыдыралы ленинчи номналдың шынныын бүзүрелдиг-биле бадыткаан. Ол номнал бистиң ажыл-херээвистиң үдуртулгазы, хей-аъдывыстың үнер дөзү, бурунгаар базымывыстың стратегиязын болгаш тактиказын тодарадырының өрук айтыр шынчы компазы болуп арткан» — деп чугаалаан.

Ленинчи ёзу-биле ажылдаары — ол дээрге партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвин быжыглаары, күш-ажылчы масса чон-биле доктаамал сүмележири. оларның сонуургалдарын болгаш хереглелдерин билири, күш-ажыл кижилериниң санал-оналдарын өөренип көөрү-дүр.

Камналга—ниитилел байлаан көвүдедиринге база бир кол чүүл болур. Эртем-техниктиг депшилгени, ниитилел бүдүрүлгезиниң структуразын эде тургузар, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар бо шыңгыы ажылга В. И. Ленинниң «бис мооң мурнундагы дуржулгавыстың чедип алганы билиивиске мензэргеммес ужурлуг бис» — дээн негелдезин кажан-даа утпас бис. Маңаа бистиң өске бүгү-ле ажыл-херектеривиске ышкаш, чаартынчы шиитпирлер, дидим базым херек. Бис ажыл-херектеривис эки талаже өскерлип турар апарган деп дидим чугаалап болур бис, ам ленинчи чагыг ёзугаар. улам бурунгаарлап базар, улам хөйнү чедип алыр ужурлуг бис.

Ленинчи ёзу-биле ажылдаары дээрге — кижилерниң, оларның ажыл-херектериниң, оларның сонуургалдарының, негелделериниң дугайында сагыш салыры-дыр. СЭКП бодунуң программныг сорулгаларынга болгаш негелделеринге шынчы болуп, күштүг социал политиканы боттандырып турар. Ону боттандырарынга шиитпирлиг фактор — кижи фактору болур. Ынчангаш ол факторже хүн бүрүнүң кичээнгейин угландырар.

Бо хүннерде бистиң амыдыралывыста мөзү-шынар айтырыглары, социал чептиг чоруктуң айтырыглары улам-на хөй чеони ээлеп турар апарган. Ол дүрүм ёзугаар болуушкундур. Чүге дээрге Ленинниң номналы-биле бүгү делегейниң миллион-миллион ажылчын массаларын чогум-на социал чептиг чоруктуң идеязы шимчедип турар. Партия, Совет күрүне барык бүгү чоннуң деткиишкининге даянгаш, амыдыралдын социалистиг хевиринге, бистиң моральдыг мөзү-шынарывыска таарышпас чүүлдерге удур эптеш чок демиселди чорудуп турар.

Бүгү коммунистерге хамаарыштыр чугула ленинчи чагыг — партия кежигүнүң кижиниң бедик адын арыг эдилээри, ол атты улам бедик көдүрери. Бөгүн биске, Ленинниң өөредип чорааны ёзугаар, алдарның күжү-биле, энергияның күжү-биле, улуг дуржулганың, талантылыг чоруктуң күжү-биле ажылдап, чурттаары кончуг чугула деп чүвени амыдырал боду бадыткап турар. Сөстү, аазаашкыннарны, бүзүредиишкиннерни ээзэжедир, херек кырында ажыл-херекти, практиктиг түңнелдерни, боттуг шугумчулелди болгаш бот-шугумчулелдиг, харысалгалыг болгаш принципиалдыг чорукту, ажылга демниг чорукту, кижилерге кичээнгейлиг чорукту, бүдүүн болгаш мөзү-шынар талазы-биле төлептиг чорукту көвүдедир — коммунист бүрүзүнге партийжи негелдениң утка-шынары ындыг.

Төөгү дуржулгазында бадыткаттынган ленинчи негелде бистиң кадрлар-биле бүгү ажылывыстың, оларны шилип алырының, эде тургузарының болгаш кижизидериниң айтырыгларының үндезини болур ужурлуг. Ол чүл дээрге — кадрларга негелделиг болгаш камныг болуру, ажылдакчы кижи чүгле бодунуң ажылын эки билир эвес, бистиң партиявыстың чорудуп турар политиказын үезинде болгаш дүрген амыдыралга боттанган турарын чедип алыры.

Кижи төрелгетенниң төөгүзүнүң амгы үе-чадазы Тайбың дугайында ленинчи Декрет-биле эгелээн. Чер планетага Улуг Октябрьның киискидип үндүргени тайбыңның, хосталганың, гуманизмниң тугун бистиң партиявыс, Совет күрүне улам бедик көдүрүп турар. Бо хүннерде бүгү делегейниң хей-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде чурттар арызында дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының, тайбыңны камгалаарының талазы-биле Совет Эвилелиниң идип үндүргени чаа тодаргай саналдары туруп турар. Ол дээрге Ленинниң эгезин салганы бистиң даштыкы политикавыстың утка-шынарының көскү илерели-дир. Совет чон болгаш делегейниң депшилгеге ынак бүгү кижилери бистиң чуртувустуң тайбыңга ынак политиказын изии-биле деткип, чүүлзүгзүнүп турар. Амгы үе болза кижи төрелгетенни ядролуг айыылдан чайладыры дээш шиитпирлиг хеделирин негеп турар.

Бис бөгүн боттарывыстың пландарывысты Ленинниң адыбиле, ооң улуг идеялары-биле шуушткурүп, ленинчи чагыглар ёзугаар чурттап, ажылдап турар бис. Бистиң бүгү бодалдарывыстың болгаш ажыл-херектеривистиң чедиишкиннеринниң үндезини — ленинизмге шынчы болуп, ажылды принципиалдыг, ленинчи стильдиң негелдезин ёзугаар чорудуп турарывыста.

Владимир Ильич Лениннин ады болгаш ажыл-херээ чүс-чүс чылдарда чурттап чорзун!

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Апрель 20-де Берлинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле ужуражыышкыны болган.

СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразында кады ажылдажылганы улам ыңай ханылалырының айтырыгларын чугаалажып көрген. Делегей байдалының чугула айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазы болган.

Беседа чүректиң ханызындан байдалга эрткен.

(СЭТА).

ВЕНОК САЛГАН

БЕРЛИН. (СЭТА). Немец революстуг шимчээшкиниң Фридрихсфельд районунда мемориал-тураскаалдыг хөөрү ГДР-ниң найысылалында ыдыктыг чер бооп турар. Ооң дал ортузунда даштан тургустунган обелиск-суургада «Өлүглер бисти сагындырып турар» — дээн сөстерни сиилбип бижээн. Ону дээскиндир — немец ажылчын ангыының баштыңнары Карл Либкнехтиң болгаш Роза Люксембургтуң, Эрнст Тельманның, Вильгельм Пиктиң, Отто Гротевольдуң, Вальтер Ульбрихтиң болгаш өскелериниң-даа хөөрлериниң кырында плиталарда аттарын бижээн.

Апрель он тоста Фридрихсфельдиде хөөрге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка баштаткан СЭКП-ниң делегациязы барып чораан.

Мемориалче кирер эжик чанынга СЭКП делегациязынга ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, республиканың өске-даа партия болгаш күрүне ажылдакчылары байыр чедирген.

Хүндүткел ёзулалының киржикчилери мемориал-тураскаалга чеде бергеш, мрамор плиткаларга венокту салган. Венок тун чингир-кызыл лентазында мынчаар бижээн: «Немец революстуг шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчыларынга. ГСЧП-ниң XI съездизинде СЭКП-ниң делегациязындан».

СЭКП-ниң делегациязы болгаш ГДР-ниң удуртукчулары немец болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчыларының тураскаалын сактып, минута иштинде ёзулал кылганнар. Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң Күрүне гимнилерин күүсеткен.

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

БЕРЛИН. (СЭТА-ның тускай корр.). Апрель чээрбиде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев, ГСЧП-ниң XI съездизиниң ажылынга киржип турар СЭКП-ниң делегациязының өске-даа кежигүннери ГСЧП ТК-ның чанында улус ажыл-агыйның социалистиг эргелеп башкарарының Төп институдунга чорааннар.

Институттуң ажылдакчылары эргим хүндүлүг совет аалчыларны чылыы-биле уткаан.

Институттуң ажылдакчыларының мурнунга чүве чугаалааш, М. С. Горбачев, ГСЧП-ниң XI съездизи — ГДР-ниң улузунуң амыдыралында улуг болуушкун дээрзин онзалап айыткан.

Съездиде оларның дугайын чугаалажып турары эки түңнелдер болгаш перспективалар-биле холбаштыр силерге байыр чедирерин күзеп тур мен — деп, ол чугаалаан. Кажи келир үени —чурттуң бүдүрүлге черинин, өг-бүлениң канчаар чурттаарын долузу-биле, тодаргай билир болза, ол канчаар-даа аажок ужурдузалыг улуг ажыл-херек болур!

Бистер социализмге дыка-ла чаңчыгып калган болганывыста, ол дугайын бо-ла уттупкан турар болгай бис. (Олурганнарның аразынга шимээргел, адыш часкаашкыны). Бистерге бүгү-ле чүүлдер чаңчыл апарган-дыр. Ол улуг ажыл-херек — бөгүнгү чедиишкиннер болбушаан, кончуг эки перспективалар-дыр.

Бистер боттарывыстың найыралывыска, бистерниң кады демиселивиске чоргаарланып-даа турар бис деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары уламчылап чугаалаан. Бистерниң 40 ажыг чылдың иштинде денге базып турарывыска база чоргаарланып турар бис. Бистер маңаа, немец черниң кырынга, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның баштайгы социалистиг күрүнезин тургузуп алган ГДР-ниң улузу-биле кады чоргаарланып турар бис. Бистер кажан-даа кожа туржуп, кажан-даа бот-боттарывыска дузалажып келдивис. Мен ам съездиниң делегаттарының мурнунга чугаалаан чүүлүмнү база катаптаарын күзеп тур мен: Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, совет улус найыралдың харылзааларының мооңдаа соңгаар быжыгарын, ол найырал ГДР-ниң улузунга, совет улуска чаа-чаа чедиишкиннерин болгаш аас-кежиин бээрин күзеп турар. Ол чорук Европага болгаш бүгү делегейге-даа канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг чүүл-дүр.

Институттуң директору академик Г. Коцнолек ол албан чериниң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннарының дугайын чугаалаан. Ооң ажылдакчыларының, 30 профессорлары-биле кады, кол сорулгаларының бирээзи болза, партия, күрүне, ажыл-агый кадрларын белеткээри болгаш билиин бедидери бооп турар. Ону доосканнар партия комитеттеринде, бүдүрүлгелерде болгаш чурттуң эртем албан черлеринде чедиишкинниг ажылдап турар. Институт экономика талазы-биле эртем ажылдарының башкарыкчызы болбушаан, социалистиг ажыл-агый эргелелиниң айтырыгларының талазы-биле эртем шинчилелдерин база кылып турар.

ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң экономистериниң каттышкан комиссиязының ажыл-чорудулгазынга ол эртемниң бааза организациязы болуп дорт киржип турар.

Эрткен чылдың төнчүзүнде эргелеп башкарылганың болгаш төлевилээшкиниң автоматчыткан системазының айтырыгларының талазы-биле удуртукчу кадрларны белеткээриниң тускай төвүн аңаа тургускан.

СЭКП-ниң делегациязының кежигүннери институттуң эртем лабораторияларын көрүп, эртемденнер-биле чугаалашкан болгаш улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының электроннуг-саналга техниказын ажыглаарынга үндезилеттинген эртем аргалары-биле делгереңгей таныышканнар.

Институттуң ажылдакчыларынга өөрүп четтиргенин М. С. Горбачев илереткеш, шинчилел болгаш практиктиг ажылда оларның шын орукта туруп турарын ол демдеглээн.

СЭКП-ниң делегациязы ол-ла хүн Потсдам округунга чораан. Ленинчи партияның төлээлекчилеринге муң-муң чурттакчылар изиг байыр чедирип турган.

ГСЧП-ниң округ комитединиң удуртукчулары-биле беседа болган.

Партияның Потсдам округкомунга М. С. Горбачёв тураскаал Кызыл тукту тывыскан. Ону хүлээп ап тура, округкомнуң бирги секретары Г. Ян СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткен. Ол Кызыл тук округтуң коммунистеринге кончуг улуг үнелиг, ооң-биле олар Май Бирниң чыскаалынга үнерлер деп, ол чугаалаан.

Ооң соонда СЭКП-ниң делегациязы тиилелгелиг 1945 чылдың чайынында ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның күрүне болгаш чазак баштыңнарының төөгүлүг Потсдам конференциязы болуп турганы «Цецилиенхоф» орнуга чораан. 1952 чылда Ордунуң бажыңынга музей ажыткан, аңаа чыл бүрүзүнде чартык миллион хире кижи барып турар.

М. С. Горбачев, СЭКП делегациязының өске-даа кежигүннери конференция бооп турганы залды, совет делегациязының ажылдап турган өрээлин, музейниң өске-даа өрээлдерин көргеннер.

Музейге чыглып келгеннерге чүве чугаалааш, М. С. Горбачев мынча дээн: Маңаа кээп турар кижи бүрүзү, мыйгы бо черге, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң-не хам төгүүшкүннүг дайынның түңнелин үндүрген черге кижи бүрүзү төөгүнү чайгаар сактып келир. Маңаа кижи төрелгетенниң дугайында, ооң салым-чолунуң дугайын бодавайн барып болбас.

Ында көргүскен документилер Потсдам конференциязының төңгениниң соонда антигитлерчи эвилел күрүнелериниң удуртукчулары улам-на быжыг тайбыңга идегелдиң сөстери-биле чарылганын сагындырган. Ол сөстер бөгүн-даа болдунуң ужур-дузазын чидирбээн.

Бир талазында, өске районнарга шериг талазы-биле мөөрейлежиишкиннер бооп тура-даа, дөртен чыл иштинде Европага тайбың чурттап келген бис. Ол болза, чүнүң-даа мурнунда социалистиг чурттарның, а ол ышкаш тайбыңга ынакшылдыг өске-даа чурттарның кончуг улуг салыышкынының ачызында чедип алган тайбыңның күштериниң улуг тиилелгези болур.

Өске талазын ап көөрге, бистиң ам чурттап турар үевис кончуг дүвүреңниг болгаш айыылдыг дээрзин билир бис. Чамдык кижилер шериг талазы-биле артык күштүг болуруң, делегейни чагырып дужаарын чедип алыр дээр хоозун идегелдерин база катап оттуруп эгелээн. Бо бүгү ядролуг чүс чылда болуп турарын база ындыг политика чүүге чедирип болурун барымдаалап көөр болза, кымга тайбың эргим болдур, кандыг когарал биле ону чедип алганың кым утпаан болдур, ындыг бүгү кижилерге кол-ла кылыр чүүл болза, Потсдамга түңнелин үе шиитпирлээни делегейниң ийиги дайынынга каража-когарал халас барбазын кичээри болур ужурлуг. Маңаа, бо музейге, бодаар ужурлуг чүүл хөй...

Дайынның болгаш дайын сөөлүндеги хөгжүлдениң эң-не чугула түңнелдериниң бирээзи болза бөгүнгү ГДР. Совет Эвилелиниң улуг өңнүү база Европаның төвүнге тайбыңның күчүлүг фактору ГДР болуп турар деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары сагындырган. Ооң-биле кады кедир үе дугайын база бодаар херек деп ол чугаалаан. ГСЧП-ниң XI съездизи чогум-на аңаа тураскааттынган. Дүүн ооң делегаттарының бирээзи социализм күштүг болган тудум-на, тайбың быжыг болур, болуңуң бүгү арга-шинээзин ажыдар талазы, социализмге база тайбың херек деп чугаалады. Эки сөстер-дир, шын сөстер-дир!

Ол тема бистиң партияның XXVII съездизинге болгаш аңы-дуңма партияларның съездилеринге база дыңналган. Ол тема болгаш келир үеге көргеннер пландарывыс — бистиң улустарывыс чүнү бодап, чүнү чедип алыр деп турарының эки херечизи-дир. Тайбыңны камгалаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис!

Эрткен үени билип алырынга, ооң түңнелдер үндүрериинге дузалаар ажыктыг ажылы дээш музейниң ажылдакчыларынга өөрүп четтиргенин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары илергейлээн. Ол урулларга тайбыңны болгаш аас-кежикти бараалгадып турар совет солдатты көргүскен РСФСР-ниң улустуң чурукчузу О. С. Кирюхинниң кылган скульптуразын музейге белек кылдыр берген.

Музейниң хүндүлүг аалчыларының дептеринге М. С. Горбачев мынчаар бижээн:

«Фашизмниң чылча шапканының база Европага чоптуг тайбыңны тургусканының символу болган Потсдам конференциязын эрттирген чер — Цецилиенхоф-биле таныжылгавыс сеткил-сагыжывыска ханы исти арттырды. Ол — аңгы-аңгы ниитилел системаларынга хамааржып турар күрүнелериниң кады ажылдап болурунуң чиже базa болуп турар.

«Потсдам биле Ялта Европаны чарылдырган» дээр бадыткаашкыннар шын-биле шуут чөрүлкек. Ол мырыңай ындыг эвес, харын чогум-на олар Европага бүгү күрүнелерниң тайбың, хостуг болгаш демократтыг хөгжүүрүнге байдалдарны тургускан. Европаны Барыын чүктүң шериг талазы-биле артык күштүг болур дээр чүткүлү, барыын-герман милитаризмни катап диргизер дээр оралдажыышкыннар чарылдырган. Совет Эвилели, бүгү социалистиг дем каттыжылгазы-биле бир демей, ол чарылдырыышкынны ажып эртер дээш, нитти-европа чорудулгазын улам ыңай хөгжүдериниң үндезининге чавырлыышкынны быжыглаар дээш болуунуң күженишкиннерин кошкатпас».

Ол аян-чорук үезинде М. С. Горбачевту, СЭКП-ниң делегациязын ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Г. Миттаг үдеп чораан.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ЭГЕ БАЗЫМЫ

Бирги кварталда коллективтерниң болгаш каттыжыышкыннарның күш-ажылчы идепкейлиг чоруунга болгаш инициативазының өзүлдезинге үндезилээш, үлетпүр хөгжүлдезиниң темпилери бедээн болгаш ооң адырларының хөй кезииниң ажылының техника-экономиктиг көргүзүглери эки-ээн. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге продукцияның нинти хемчээли 6,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,3 хуу өскен, ооң күсели-биле бүдүрүлгениң 94 хуу немей өзүлдезин алган. Кылыгларның эң чугула хевирлерин бүдүрүп үндүрер талазы-биле тургустунган онаалдалар ажыр күүсеттинген. Ол дугайын 1986 чылдың I кварталында ССРЭ-ниң үлетпүрүнүң күрүне планын күүсеткенинин дугайында ССРЭ ТСЭ-зиниң дыңнадыында айыткан.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнези болгаш материал чарыгдалдары кызырылган.

Продукцияны садып-саарарының планын Нефть үлетпүрүнүң министерствозундан аңгыда бүгү эвилелдешкен республикалар болгаш үлетпүр министерстволары күүседипкен.

Ажыл-агый чорударының чаа байдалдарынга үлетпүрнүң каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлге черлериниң үштүң бир кезии ажылдап турар, олар продукцияның ниити хемчээлиниң чартыктан хөйүн бүдүрүп үндүрүп турар. Министерстволарның хөй кезиинде эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге керээлиг хүлээлгелерин күүседириниң деңнели бедээн.

Бүгү эвилелдешкен республикаларның үлетпүрү улам хөгжээн.

Агроүлетпүр комплекизиниң адырларында планныг онаалдалар күүсеттинген болгаш күрүне курлавырларының чиг эдинден кол продуктуларны бүдүрүп үндүрери өскен.

Газты, хөмүр-дашты казып тыварының, кадны, кара металлдарның белен прокадын, демир рудазын, минералдыг чемишкиннелгелерин, үнүштер камгалаарының химиктиг чепсектерин, металл кезер станоктарны, дарганнаар-пресса машиналарын, үлетпүр роботтарын, приборларны, автоматчыдылганың болгаш саналга техниказының чепсек-херекселдерин, көдээ ажыл-агый машиналарын, тудуг ыяжын, саазынны, цементини, чыыр демир-бетонну бүдүреринниң планы күүсеттинген.

Чоннуң херглел бараанналын бүдүрер талазы-биле онаалдалар ажыр күүсеттинген. Пландан ажыр 26 миллион дөрбелчин метр песту, иштики болгаш даштыкы 5 миллион трикотажты, 1,9 миллион эжеш идикти, 28 муң радио хүлээп алыр херекселдерин, 11 муң телевизорну, 16 муң хире соодукчуларны болгаш холодильниктерни, 49 миллион рубльге мебельди болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрген. Алкоголь чок суксуннарны, аржаан сугларны болгаш химис сокарын бүдүрери 26 хуу көвүдээн.

Үлетпүр бүдүрүлге черлериниң техниктиг эде чепсеглээшкини болгаш чаартылгазы өскен. Ол сорулгаларга эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге капитал салыышкыннарын 30 хуу хөйнү үндүрген.

Үлетпүрнүң адырларын бүдүрүлгениң амгы үедеги чепсек-херекселдери-биле чепсеглээри уламчылаан. 1500 ажыг автоматчыттынган, ротор, ротор-конвейер болгаш механизастаттынган шуушттуруга шугумнарын тургускан, 1000 хире участоктарны, цехтерни, бүдүрүлгелерни комплекстиг механизастаан болгаш автоматчыткан. Курлавыр камнаар депшилгелиг технологияларны ажыглаары калбарган. Үлетпүр продукциязының 290 чаа хевирлерин, ооң иштинде одалга үлетпүрүнге, машина тудуунга, көдээ ажыл-агыйга конструкция материалдарын болгаш ажыктыг дериг-херекселдерин шиңгээдип алган болгаш бүдүрүп үндүрүп эгелээн.

Машина тудуунуң комплекизинде дүрген темпилер-биле санныг программалыг башкарылгалыг станоктарны, үлетпүр роботтарны, таарыштырыычал үлетпүр модульдары саналга техниказының чепсек-херекселдери ышкаш ындыг машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң депшилгелиг хевирлерин бүдүрүп үндүрери хөгжээн.

Кара металлургияда ээнгге болбаазыраткан канны, прокатты болгаш металл конструкцияларының өске-даа депшилгелиг хевирлерин кылып үндүрери көвүдээн. Ол бүгүнүң күсели-биле улус ажыл-агыйынга 700 муң тонна ажыг хемчээлдиг металлды камнап алган.

Продукцияның масса хемчээлин целлюлоза-саазын үлетпүрүнге ээзжеткен чорук 300 муң кубометр хире ыяш чиг эдин камнап алыр арганы берген.

Дыка хөй адырларның болгаш бүдүрүлгелерниң техник экономиктиг көргүзүглери эки-жээн.

1986 чылдың бирги кварталында бүдүрүлгениң немелде өзүлдезиниң бедик деңнели эрткен чылдың 1-ги кварталында продукция бүдүргениниң немелде өзүлдезиниң кудулденнелдиг (2 хуу) болганы биле элээн холбаалыг бооп турар.

Бирги кварталда элээн хөй бүдүрүлге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелер бүдүрүлгениң ниити хемчээлиниң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш продукцияның бот-үнезин тиңгедириниң, чыылдаңын талазы-биле пландарны күүседип шыдаваанын ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадыында чугаалап турар. Эртемниң болгаш техниканы хөгжүдер талазы-биле пландың даалгаларын күүседири база хандыртынмаан.

Нефть үлетпүрүнүң министерствозу нефтини казып тыварының болгаш херелекчилерге бээрниң талазы-биле кварталда доктааткан даалгаларның күүсеттиниерин хандырбаан.

Доктаамал ээс токтуң электри моторлары, күгүр кислотазы, өңнүг көргүзер телевизорлары, а ол ышкаш продукцияның чамдык эң чугула хевирлерин демир порошоктарын, термопластардан кылыр бараалары болгаш ооң кезектерин, пневмоорапирлиг пестаавы станоктарын, тудутта шеверлел ажылдарын комплекстиг механизастаарының станцияларын планнаттынганындан ээзэшти кылып үндүрген.

Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш чазап болбаазырадыр, чиик үлетпүрлерниң министерстволарының каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелери продукция чорудуп бээриниң талазы-биле керээде айыткан хүлээлгелерин күүседиринге элээн хожудаашкыны болдурган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын боттандырбышаан, үлетпүрнүң каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтери 1986 чылдың планын чедиишкинниг күүседиринче бар турар курлавырларны мөөңнеп турар.

(СЭТА).

Бөгүн — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чылы

ЭҢ-НЕ КИЖИЗИГ КИЖИ

Айлар, хүннер аразындан апрельдиң 22 — совет улуска, делегейниң демшилгелиг бүгү кижи төрелгетеннинге улуг ояйырлал. Чылдар улаштыр-улаштыр эрткен тудум баштыңчывыстың чырыткылыг адын кижилерге улам-на чоок апар-чыдар. Чүге дээрге В. И. Ленин, сураглыг совет шүлүкчү Владимир Маяковскийниң бижээни ышкаш, «эң-не кижизиг кижи», чүге дээрге Ильич бодунуң бүгү чурттаалгазын күш-ажылчы кижилерниң хостаарынга, оларга аас-кежиктиг ниитилелди тургузуп бээриниң херээнге тураскааткан. Ынчангаш Ленинниң кээргээ-даа, ады-даа өлүм чок. Ынчангаш Ленинниң чурттаалгазы ооң ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан чер бүрүзү бистерге эргим болгаш чоок.

Ленин—ол дээрге, бистиң дүүнүвү, бөгүнүвү болгаш келир үелерге амыдыралывыс-тыр. Ленин бистиң аас-кежик долган чүректеривиске мөнге чурттаар. Ынчангаш бүгү совет чогаалчылар, ылангыя шүлүкчүлер В. И. Ленинге тураскааткан улуг, бичии хемчээлдиг чогаалдарны хөй-биле бижиин келген. Владимир Ильичиге чүтүп совет чогаалчылар эвес, харын бүгү делегейниң демшилгелиг чогаалчылары боттарының өлүм чок чогаалдарын тураскаадып турар. Ол дээрге, Ленинниң оңмас, мөңге овур-хевирин чүректерде ам-даа кызыл тук болуп чурттап чоруур ол.

Улуг Ленинниң ачы-хавыязын, буян кежиин үнелеп четпес бис. Ооң адын бүгү чурттарның улустарының хостаалга, аас-кежик, деңэрге, акы-дуңмалышкы чорук, тайбың дээш демиселди-биле сырый холбашкан. Ооң адын социализм бүдүүр коммунизм дээш демиселден хоорулбас. Ынчангаш Ленин дугайында, ооң амыдырал-чурттаалгазын, революстуг ажыл-херээн, хосталга дээш демиселин, кижилер дээш сагыш салыын чуруп көргүскен хөй-хөй романнар, тоожулар, сактыышкыннар, шүлүктер, шүлүктер, шиилер, кино-чуруктар болгаш хөгжүм ажылдары, ырлар чогааттынган. Улустарның баштыңчызы болгаш баштыңчызы, Коммунистиг партияның тургузукчузу, Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оон партияның XXVII съездизиниң болуп эрткенниң соонда, Төрээн чуртувустуң кайгамчык бурунгаар хөгжүлдезиниң үезинде, кажан совет кижилер он бээти беш чылдын планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир база Ленинче Коммунистиг партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш соруктуг ажылдап, чурттап турар үеде демдеглеп турар бис.

Шынап-ла, улуг Ленинниң овур-хевирин тургузары берге болгаш харыысалгалыг. Ону кижи чеже-даа салым-чаяанныг болза, күзээнин ышкаш күүседип шыдавас. Ынчалза-даа ону кылыры — бистиң чогаадыкчы ажылдакчыларывыстың, чогаалчыларывыстың, чуруукчуларывыстың болгаш ооң-даа өскелериниң чүгүла хуузаагелл. Ынчангаш бистиң тыва чогаалчылар болгаш композиторлар, чуруукчулар бо чаагай херекке боттарының үлүүн киирер дээш бичии эвес күженишкинни киирген.

Тыва литератураның тургустунганындан бээр баштайгы хүннерден эгелээш-ле олар боттарының дээре чогаалдарын бедиктиичтыа тураскаадып, ооң өлүм чок овур-хевирин тургузар, ону чоңга улам-на чоок, улам-на эргим болдурар сорулганы мурнунда салып алган ажылдап турарлар. Ленин дугайында бижип, кижилерге ооң көргүскен ачызының дугайында чугаалап тура, олар чүгле боттарының хууда сагыш-сеткилин илередип турбас, харын хамыктың мурнунда, очалангдан кедилээриниче орук-исти айтып берген. Октябрьның хувискаалын орус чуртка өскүткени дээш, Ленин башкыга бүгү тыва чоннуң өмүнээзиннен чогаалдарда тыва авторлар бижип турган болгаш бижиирин үргүлчүлеп ышаан.

Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы Степан Агбаанович Сарыг-оолдуң дыка хөй чогаалдарында Владимир Ильичиниң алдар-йөрээн, ооң бүгү чүвени чиндеп турар идеялары болгаш номналыны ачызында ооң тургусканы Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ачызында тыва улустуң хосталганы чаалап алганын, аас-кежиктиг чурттап турарын болгаш чырыткылыг келир үеже бурунгаар хөгжүп орарын уран-чечен сестүн тодаргай деннелериниң дузазы-биле тургузуп турар.

Шынап-ла, Ленин кажан-даа, каяа-даа улус чон-биле кезээде кады чоруур. Ленинниң ады тайбың-даа үеде, дайынга удур демиселдиң-даа үезинде совет кижилерге түк бо лун кезээде сорук кииририп турар. Ол бодалды, өске бүгү совет чогаалчылар биле бир дөмей, тыва шүлүкчү Байкара Хевенмей «Дириглерден артык дириг» деп шүлүүнге илереткен.

Владимир Ильич Ленинниң чырык овур-хевирин, ооң улустарга, ылангыя тыва улуска көргүскен ачы-дузазын чечен сөске чурук көргүзер талазы-биле Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы Сергей Бакизович Пюрбю көскү черни ээлеп турар. Ооң Ленин болгаш партия темаларынга бижээн чогаалдары сан талазы-биле арбын, бодалдарының ханызы-биле, деннелгелериниң тодазы-биле, сөстериниң уран-чечени-биле онзаланып турарын эскерери берге эвес. Чогаалчының «Ленинниң шыны» деп шүлүүнүң сөөлгү одуруглары номчуп көрээлинер:

Чырык хүнү булут доспас.
Шынап, чепту күүү баспас.
Чурттаалгамны Ленин шыны
доорттап утааан.
Чөнүп каар мен, кызыл хүнде
Узун назын шагы төнер,
ынчан безин
Сөөлгү катап тынарымда
Улуг шынны — Ленинни
адап каар мен.

Владимир Ильичиниң чырыткыланчак овур-хевирин кэргүслээр чогаалчылар бисте барык чок деп болур. Кижи бүгүдези-ле ынак башкызынга сагыш-сеткилин шүлүк, ыры-биле илередип чоруур. Ленин дээрге революцияның баштыңчызы, партияның тургузукчузу, «угааннгыларының утааныы», деңнелге чок өндүр улуг кижи. Ол хиреде бодунуң амыдырал-чурттаалгазының, аажы-чаңының талазы-биле «Эң-не кижизиг» азы бодуун деп алдарлыг совет шүлүкчү Владимир Маяковский бижээн.

Тыва чер хаанныг Россияның өске бүгү мөлчүттүрген улустары ышкаш, Ленинниң ачызында хосталган. Шаандакы тывалар дег мөлчүттүрген-кулдандырган, эрге-медерел чок, хожудангай улустарга Ленин амгы үеде-даа, хосталга дээш демиселге — тук, аас-кежиктиг, келир үеге идегел. Ол дугайында бисте хөй-хөй чогаалдар бар.

Шынап-ла Ленинниң, ооң адын, ооң өөредиин деңнепкүдег сөстер ховар. Октябрьның база национал-хосталгалыг революцияның тиилээниниң соонда, бистиң совет Тывавыс танытпымас кылдыр чаартылган. Республика экономика болгаш культура талазы-биле кайгамчык хөгжээн. Ол ийи орденни бодунуң тугунда чаалап алган. Шынап-ла, эргем, культура, уран-чүүл болгаш чечен чогаал бедик хөгжээн. Бо-ла бүгү кымның ачызыл База-ла адавыс Ильичиниң.

Бөгүн бис кинолардан, шиилерден ынак баштыңчывыстың овур-хевирин, оңмас-мөңге ажыл-херээн көрүп турар бис. Ылангыя республиканың хөгжүм-шии театрының чогаадыкчы коллективиниң ачызында ынак башкывыстың уттундурбас овур-хевирин, оңмас ажыл-херээн көрүп турар бис. «Революцияның ады-биле» деп шииден Владимир Ильич Ленинниң овур-хевирин Тываның ажыл-ишчилери караа-биле көрүп таныжканнар. Ленинниң ролюн артист Олег Намдараа күүседип чораан. Улуг баштыңчының өлүм чок овур-хевирин тургускан дээш аңаа республиканың Күрүне шаңналы тывыскан. Ленинге тураскааткан шүлүктерни хөй-хөй шүлүкчүлээр бижээн. Ырылар, хөгжүмнер база-ла арбын.

Чылдар эрткен тудум-на, Ленин кижилерниң угаан-бодалынга, амыдырал чурттаалгазынче ханылап, улам-на өндүр улуг апар чыдар.

С. СҮРҮН-ООЛ,
чогаалчы, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Тываның комсомол шаңналының лауреады.

Үр үелиг, принципиалдыг сорулгаларны чогаадып тургузарда, Төп Комитет ниитилел хөгжүлдезиниң эртемге үндезилеттинген теориязы—марксизм-ленинизмни чайгылыш чок удуртулга болдуруп турар. Ол теория күш-ажылчы кижилериниң үндезин эрге-ажыктарын, социал чөптүг чоруктуң идеалдарын илергейлеп турар. Ооң амыдыралчы күжү — кезээ шагда аныяанда, чаа фактыларны болгаш болуушкуннарны, революсчу демиселдиң болгаш социал чаартылгаларның дуржулгазын хөгжүдер, чогаадыкчы ёзу-биле үнинээр доктаамал арга-шинээлиг боор турарында.
(СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинден.).

В. И. Ленинниң Коминтерниниң II Конгрезиниң чапсар үезинде Е. Д. Стасова-биле беседалажып турары. (1920 чылдың июль—август).

ЧУРУКТА: Смольныйда В. И. Ленинге тураскаал.

ЛЕНИННИҢ ЧУРУУ

Ийи чыл бурунгаар Теве-Хая суурга ог-бүлевис-биле шупту төрелдеп чеде берген бис. Хүннер солчуп эртипле турган. Бир-ле эртен туруп келгеш, даштыгаа келдим. Агаар-бойдустуң экизи-даа кончуг, хүн чаа-ла хөөреп үнүп олурган. Карты чок шала эргилей берген ном тып алгаш, арыннарын ажып, топтап көре бердим. Чүрээм шимиргенле дээн! Ленин башкының хүлүмзүрүп олурар чуруу бар болду. Кезек када бүгү чүвени уттупкаш, чурукту көрүп олур мен...

Чурукту номну ол-ла хевээр арны ажык кылдыр сандай кырынга салып кааш, боданып орумда, чанымга авам кылаштап келди. «Поок, Ленин башкының чуруун көрүп-дерем, уругларым!» — дей каапкаш, номну каннып ап алды. Авам ынчан 70 харлапкан-даа болза, адак-бышкаа чиик, бистен чыда калбас, кайнаар-даа эдерип чоруптар турду. Шала четпестей берген карактарын имиреттип, номну шала ырадыр тудуп каап көрүп олур. Бо назыда чурттап келгеш, аваның чүнү көрбеди дээр!

Биске, тыва чоңга хосталганы, аас-кежиктиг чурттаалганы эккелген кижи бо дээрнин кымдан-даа артык медерел билир кижи аван-на болгай. Сеткили хөлзей берген бөор, таакпылаар дээрге даңзазы чок болурга, номун камныг салып кааш, бажынче кылаштады. Үр-даа болбаанда, ынчан үш класска өөренип турган оглум чанымга маңнап келгеш, дораан-на сандайда номну ап көре берди. Черле ындыг оол чүве, ном чандыр көрбес. «Ой, ачай! Ленинниң чуруун көрем бо!» — деп алгыра каапкаш, менче чооккулап келди.

Ол аразында, бистиң дуңмаларывые болур, бажыннын аныяк өдери бичии оолазын тудуп алган бо үнүп келдилер. Ооң соонда авам даңзазын тудупкан чоруп олур. Ам ноода чурукту шупту долгандыр турупкан көрүп тур бис.

Ленин башкының хүлүмзүрүп олурар арын-шырайы Май бирниң байырлал бүдүүзүнүң хүнү-биле, бистиң сагыш-сеткилливис-биле онза дүгжүп турар болду. Бистиң бо магалыг чаагай амыдыралывысты, өөрушку долган шырайларывысты, долгандыр турар агаар-бойдусту, тайбың ак-көк дээрни бистиң-биле кады ол магадап көрүп орган ышкаш болду.

Оон бээр элээн чылдар эрткен. Чоокта чаа оглумнуң альбомун ажыдып көрүп олура, ол чурукту ында камныг кагалаттынып чыдарын көргеш, сеткилим дыка-ла өөрээн. Мыя бо таварылганы безин көөрге Ленин, шынап-ла, дириглерден артык дириг болуп, делегейниң бүгү бөлүүн чонунуң чүректеринде кезээ мөңгези-биле чурттап чоруру бо ышкажыл.

Д. САНДАН.
Ак-Довурак хоорай.

ЛЕНИНЧИ ИДЕЯЛАРНЫ ӨӨРЕНМИШААН

Мен геология-шинчилел экспедициязында барык 20 чыл хире пропагандистеп келдим. Мээң дыңнакчыларым бистиң экспедицияның инженер-техниктиг ажылдакчылары. Оларның хөй нурууза дээди эртемниг. Ынчангаш бодум база үргүлчү өөренип, марксизм-ленинизмни улам ханы шиңгээдип алырын оралдажып чоруур мен. Ленинниң өндүр улуг номналын өөренири, ону чоңга тарадыры улуг аас-кежик деп санап чоруур мен.

Бо хүннерде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын өөренип турар бис. Съезд база-ла нарын айтырыгларны илип үндүрген. Бир-ле дугаарында, идеология ажылдакчылары политиктиг, экономиктиг өөредилгениң кичээлдерин дыңнакчылар мурнунга чорудуп улам бедик деңнелге тургузар, ооң арга-хевирлерин эде тургузар ужурлуг бис. Эң ылангыя политөөредилгеге эрешгейлээр, ёзу барымдаалаар чорук шуут турбас ужурлуг. Ол дугайын улуг Ленин база хөй удаа чагып чораан болгай.

Чоокта чаа СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегаттары бөлүк агитаторларының ажык чагаазын солунарга парлаан. Олар ажылчы чоннуң ортузунга съездиниң идеяларын чедир тайылбырлаар, ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының айтырыынга пропагандистерниң, агитаторларның, политинформаторларның киржилгезиниң дугайында айтырыгны көдүргеннер. Съездиниң киржикчизи бөлүк агитаторлар соңгаарлаттынмас бирги черлениң ажыл-херектери дээш дидимн-биле ажылдаарынга моральдыг байдалды күш-ажылчы коллективтерге хандырар дээш ажылдаарынче бүгү пропагандистерни, агитаторларны, политинформаторларны кыйгырган.

Бистер, коллективтиң пропагандистери, база-ла кижилерниң күш-ажылчы, политиктиг идепкейин көдүрүп, дыңнакчыларга марксизм-ленинизмниң өөредиин ханы тайылбырлаарының херээнге үлүүвүстү харам чокка киирер бис.

А. МИТУС,
пропагандист.

БИСТИҢ ЛЕНИН

Хайлангаш ады, херээ
Кайа-даа-ла.
Кажанда-даа салчаттынмас,
Катаптанмас ховар чаян —
Каптагайда
Кара чаңгыс Ленин бар-дыр,
бистиң Ленин!

Оранымда, оон-даа даштаар,
Он чеди чыл,
Октябрь шагда чончуй берген,
Чүге дизе Хосталганың
Чүглээчизи.
Чулуу-чүрээ—Ленин турган,
бистиң Ленин!

Мөлчүкчүлер хүнү ашкан,
Бөдүүн улус —
Мөлчүткеннер даңы аткан,
Бөгүнгү-даа, даартагы-даа
Бөмбүрзектиң
Мөңге чырыы —Ленин хевээр,
бистиң Ленин!

Коммунистиг партияның,
Коммунистиң
Холда чечээ, сүлде тугу,
Өртемчейниң чаартып турар
Өлүм билбес
Өндүр номнал—Ленин ол-дур,
бистиң Ленин!

С. МОЛДУРГА.

Часкы тарылганы — кыска хуусаада

„ДЕМИР АЪТТАР" ЧАРЖЫП ЭГЕЛЭЭН

Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында мурнакчы малчын Салчак Сандууңуң дузалакчы кадарчызы, аныяктар дагдыышкынызы Норбу Салчаковна Самдан. Ол чаш анайларны мөөндү азырыырынга кызымак үлүүн киирип, ынаа ажылдап барган школачы сакманчыларга дузазын чедирип турар.

ЧУРУКТА: хоочун малчын Норбу Самдан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Бедик даглар ажыр бакымдап келген аалдын хүнүң херел-чырыы Баян-Кол девискээрин шагда-ла шыва алкан. Шак ол өйде Булуң-Бажында хову-трактор бригадазының турлаанга тракторларның диңмирээн даашшимээнин эртенчи хүннен кижилер кайы ыракта-на дыңнап каар. Бо черге чорбаан кижи трактористер часкы чер андарылгазынче хап кирипкен-дир деп бодаар. Ийе, олар шынап-ла каш шак болгаш келир дүжүттүң салым-чолу дээш, аразынга чарыш салгаш, ажылдап кирипкен. Бо дээрге, тракторларның септелгезин баш бурунгаар база катап шенеп ап турары ол-дур.

Ынчанмайн канчаар, бо удур мындыг шенелдени эртирбес болза хоржок. Чаңгыс ээрикл кошкак ээртингеш, ынтуңуп чыдып каар болза, часкы тарылга үезинде хөй үелерни чарыттаар, ажылды озалдадыр, кады ажылдап турар эш-өөрүнүң чемег-халазын дыңнаар дээрзин механизатор бүрүзү мяк билир. Бригада бот-оруна-чарыылга-биле ажылдаар апаргаанда, «чаңгызы хөйү, хөй чаңгызы дээш» деп кыйгы оларның чүрээнде сиңген. Бригада кэрээзиниң кижи бүрүзүнден негелдези-даа ындыг. Багай, кошкак, өөрүнден тудып каар кижи турбас ужурлуг.

Эртенгиниң сес шак турда, хову турлаанга трактористер чаңгыс кижи дег чыскаалдыкан. Оларның мурнунга «Х Улуг хурал» совхозтуң кол агроному Далар-оол Ховалыгович Баян-Далай үнүп келгеш, партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле районнуң, совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнуунда тургустунуп турар улуг сорулгаларның дугайын механизаторларга таныштырган. Дүргедээн киниң хөй-аъдынга сорук кирип, кижи бүрү ажылдаар арга-шинээн эде көрүп, бүдүштүг, кызымаккай, чаартык ёзу-биле ажылдаарын механизаторларга ол күзээн.

Ооң соонда совхозтуң хоочун механизаторлары, чазын тракторун, күзүн комбайнын мунуптар, күш-ажылдың кочукнары Сендажы Деспижек болгаш Мочукпаа Чөржей-оол олар часкы тарылганы кыска хуусаада доозар, ооң чаагай дүжүттү өстүрүп алыр дээш келбарган социалистиг чарышка тиилекчи болурунче кааз ажылдап турар эш-өөрүн кыйгырган. Аныяк тракторист Валерий Бартына хоочуннарның күш-ажылчы чаагай чаңчылдарын салгап ап, совхозтуң экономиказын, культуразын хөгжүдеринге төлептиг үлүүн киирерин аазаан. Байырлыг хуралчыгаш доозулган соонда Андрей Кошкар-оолга удурткан Булуң-Бажы хову-трактор бригадазы шык базырыышкынынче кирипкен. Шуушутур диптиниченкен сес трактор шимээн чоруптарга, ээн чыткан хову үйгузундан оттунгаш, тайбын амыдыралдың, күш-ажылчы фронтузу болу берген.

Бригада кэрээзи-биле ажылдан турар № 1 бригада 300 гектар черниң шыгын базырап беш хонук иштинде доозкаш, В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 116 чыл оон тураскааткан коммунистиг субботник хүнүнде часкы чер андарылгазынче кирген. Оззо бо чылын 400 га тараа культураларын ажаап-караактаар. Ам олар 200 гектар часкы чер андарылгазын кылыр. Күзүн 580 гектар черни андарар, көк-тарааны 150 га черге тарыыр. Ол мшкаш 105 га кукурузаны, 25 гектар картофельди база тарыыр. Ынчан кээрде чаагай дүжүттү өстүрүп алыры — бригаданың бүгү кежигүннеринден дорт хамаарлыр болгаш шупту ажылдар оларның чаңгыс демниг ажылдаарындан боттаныр дээрзин билдинигир.

Баштайгы хүнден эгелеп бирги класстың тракторизтери Сендажы Деспижек, Оруйгу Сивреп-оол, аныяк механизаторлар Борис Шойнуу, Олег Мочукпаа олар хүн нормазын ажыр күүседип эгелээн. Оларның социалистиг чарыштыг Залим Сыгыр-оолга удурткан № 2 бригадазы суттарган черни чарып кирипкен.

Чаагай дүжүттүң магадылалын суттатчылар тургузар. Ынчангаш 30 ажыг кижиден тургустунган 7 суттатчы звено у совхоз тургускан. Олар суг будагларын аштап-арыглап, тараа шөлдеринче сугну бадырган. Тараа культураларын тарыыр шөлдерге кыжын бөлүктааш кынны база чоруткан.

Эртенгиниң чеди шакта, машина-трактор мастерскаязынга совхоз директору ажыл-агый сайгарылгазының чанчыл болган хуралчыгажын эрттирип турда, аңаа чеде бердивис. Аңаа совхозтуң янзы-бүрү ажылдарының судал-дамырын соп, ажыл-агыйжы чугаа коозун сөс кырынга эвес, а ажыл-херекчи байдалга эрти. Хурал соонда оон мындыг айтырыны салдым:

— Чаагай дүжүттү чедип алыры-биле кандыг ажылдар чоруткан силер, Чимит-оол Укташович?

— Совхоз бо чылын тараа культуразын 700, чаңгыс чылдыг сигенин 303 гектарга, кукурузаны 205, картофельди 50 гектар аймааа 6, арбузту 10 гага тарыыр. Тараажыларның мурнунда — сорулга улуг. Хову ажылдакчылар ниити ажылдаар, чурттаар черлеринге таарымчалыг байдалды тургустувус. Бригадалар ботаргга-чарылгалыг кээрэ ёзугаар ажылдап турар. Оларның социалистиг чарыжын 7 хонуктап түңнээр. Оон аңгыда чыл түңнелин база көөр бис.

— Интенсивтиг технологиялыг ёзугаар ажылдавайн турар силер бе?

— Интенсивтиг технологияже келир чылын кирер бис. Бо чылын аңаа баш удур мык белеткенип алыр херек. Ынчангаш ону амыдыралга боттандырар дээш шудурту ажылдаар ужурлуг бис — деп совхоз директору Чимит-оол Мөңгүп чугаазын доосту.

— Чаагай дүжүттүң база бир магадылалы үрезин болгай. Бо чылын биске 173 тонна үрезин херек. Ол шупту бисте бар. Үрезинниң шынарлыг арыглаашкыш, хораннааш, хову турлагларынче сөөртүп эгелей бердивис — деп агроном Далар-оол Баян-Далай чугаага киржи каапты.

«Кодээниң ишчилериниң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары дээш доктаамал сагыш салыышкын бистиң бүгү чедиишкиннеривистиң эң бижиг магадылалы болур» деп партияның XXVII съездизинге эш М. С. Горбачев чугаалаан. Ол шын. Ындыг байдал Кызыл районда «Х Улуг Хурал» совхозта бар. Ынчангаш совхозтуң хову ажылдакчылары чаг дүжүт дээш бүгү күжүн салыр.

К. САРЫГ-ООЛ,
«Шынның» корр.

ХАЛАС ЫТПАС

Он ийи беш чылдың тарылгазынга белеткел ажылы бо хүннерде кайда-даа чорууп. Белеткел ажылының бир чугула кезиинге хөрзүнге шыкты сиңери хамааржыр. «Шекпээр» совхозтуң суттатчылары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, часкы суттатчы кичээнгейни улгаттырганнар.

Совхозтуң суттатчылары хөрзүнүң болгаш дошүнүн эрээн суг халас ыттас сорулганы салганнар. Олар бригадир Мөңгүш Сымдыцын удуртулгазы-биле бүгаалар өөштерин ховуракташ, ажыл сугну тарылга шөлдеринче баштарын турарлар. Бо ажылга Мөңгүш Шужукваа, Ондар Амырдаа, Куулар Май-оол болгаш өске-даа суттатчылар идепкейлиг киржип, бедик бүдүрүкчүнүг ажылдап турарлар.

О. ДОНДУП,
«Шекпээр» совхозтуң суттатчызы, күш-ажылдың хоочуну.

Чаагайжыдылга — бүгү-ниитиниң херээ

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Чаагайжыдылга болгаш ногааныжыдылга ажылы районнуң партия, совет органнарының, хөй-ниитизиниң кичээнгейниң төвүнде, бо хүннерниң бир кол айтырыы болуп турар.

Бо айтырыгларны район Совединиң сессиязынга чоокта чаа база чугаалашкан. Кодээ Советтериниң сессияларынга, күрүкомнар хуралдарынга ону үргүлчү сайгарып, чурттакчылыг суурларга чаагайжыдылга айларын организастаан.

Райкүүскомнуң чурттаалга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгезе эргелели сөөлгү ийи чылда чурттаалга фондузун болгаш чаагайжыдылга ажылын район төвүнге калбартыр талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Эрткен ийи чылда капитал септелгеге 172 мун рубльге 74 чурттаалга бажыңнарын септээн. Чаагайжыдылгага 244 мун рубльди шингээткен. Чүгле 1985 чылда Тээли суурга 1450 дес мышты болгаш чадан үнүштерин тарып олурткан. Ленин, Комсомольская кудумчуларынга септелгени болгаш ийи кудукту казып кылган. Суур чаагайжыдылгазының шалыңчы айларын часкы, күскү үелерде доктаамал чорудуп келген.

Кожа районнар-биле аразының кызыгаарынга районнуң адрезин, Кызыл-Даг, Бай-Тал сурларже кирер оруктарда адрестерин утка-шынарлыг чараштыр кылгылаан. Район девискээринде бичче архитектурлуг ажылдар багай эвес күүсеттинин, оларның немелдерингелери бедик идейлиг национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг болур. Суурларның айн-шинчизин каасталгазын улам шынар кырын, чоннуң эстетиктиг кижизиделгезинче эки салдарны чедирип турар.

Ол ажылдарының иштинде Тээли суурнуң дал ортузунда парктың аксында бөлүк архитектурлуг ансамбль, Кызыл-Даг суурнуң бетинде Доора-Тейиниң кырында ангор өшкү район девискээринде Бел болгаш Дүстүг-Хем аржааннарында те болгаш кулбустуң кевирлери, тыва эки турачыларга тураскаадып Тиилелге шолунге кылып турар тураскаал хамааржыр.

Бо ажылдарны чаңгыс чер чурттугларывыс — ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүннери Т. Дөңдүк, С. Көгел, С. Олчат-оол, аныяк мастерлер С. Кочаа, О. Ойдуп, В. Шөмбүл олар кылган.

Ол мышкаш Тиилелгениң 40 чыл болган өөнтә алдаржыткан аллеяны Кызыл-Даг ортумак школазының чанында кылган. Ында элээн хөй ширики олурткан. Суурнуң чурттакчыларының хууда малының кажаазын организастаан. Эрткен чылын чүс дөртен ажыг дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн, ниитиниң чурттаалга фондузунга 11,3 мун рубльдиң капитал септелгезин чорутган. 200 олуттуг ийи каът деңгем, чырык Культура бажыңы ажыглалгга кирген.

Эрткен чылдың түңнелдери-биле Кызыл-Даг кодээ Совет бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш республиканың кодээ болгаш суур Советтериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болганы таварылга эвес. Бо кодээ Советтиң девискээринге Советтер активиниң школазының түңнел кичээлин эрттирген.

«Бай-Тал», «Кара-Хөл» совхозтарының удуртукчулары оруктар, көвүрүглер септелгезинче, оон ажаалда-хайгааралынче кичээнгейин салып келген. Районнуң орук-септелге участогу район иштиниң оруктарын септеп кылырынга эрткен чылын 79 мун рубльдиң ажылдарын кылган. 12 километрге орук септелгезин чорутган. Кызыл—Тээли аразының оруун асфальтылааары эгелээр талган, бо чылын ону доозар.

Чаагайжыдылга —бүгү ниитиниң херээ. Бо чүгүла ажылды херекке албас организациялар ам-даа хөй. Ылангыя совхозтарның МТМ девискээрлери ногаанчыттынмаан болгаш чаагайжыттынмаан, санитарлыг байдалы багай.

Ылангыя суурларда олурткан мыштарның суттарылгазын, ажаалдазын эки чорутпайн турарындан олурткан хөй мыштар курган турар. Суурларның санитарлыг байдалында четпестер хөй. Тудуг материалдары чок, ылангыя чүтай, манза болгаш янзы-бүрү будуктарны чоңга садыглавайн турар.

Бо бүгү четпестерни чайлаарынче чонну мобилизастаары-биле 1986 чылды чаагайжыдылганың шалыпчы чылы кылдыр районга чарлаан.

И. СЕЛИП-ООЛ.

Өрттерни болдурбас

БУГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

Бистиң ногаан өнүүвүс — арга-арыгның ажык-дузазын билбес кижи чок боор. Арга-арыг — Черниң тынар «екпези» болуп, дириг амытаннарга, кижиге эргежок чугула кислородту ылгап үндүрүп, агаарны хоралыг газтардан арыглап турар. Арга-арыг — бойдустуң шыгжамыры, аң-мениң, куштарның чурттаар чери. Арга-ыяш — улус ажыл-агыйынга херек улуг үнелиг чиг-эт...

Бо хире солуттунмас үнелиг, ажыктыг болганда, арга-арыгны карак огу дег камгалаар, кадагалаар ужурлуг бис. Ооң эң кол дайзыны — арга-арыг өрттери-биле демиселди чорудары чүгле ыяш ажыл-агыйларының ажылдакчыларының эвес, а бүгү чоннуң херээ болур. Өрттерни баш удур болдурбазының чамдык хемчеглерин ап турза-даа, олар амдаа эвээш эвес дээрзин демдеглээр апаар. Чүгле бистиң Улуг-Хем районнуң девискээринге безин эрткен чылын 26 гектар шөлдү хеме алган 10 өрт болган. Ооң иштинде 4 өрт «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының девискээринге болган. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг салбырының девискээринге 5 гектар шөлге 2 өрт үнген.

Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агыйының харыылап турар девискээри улуг, а арга даамалдарының саны 21 кижи. Бир арга-ыяш ажылдакчызынга ортумаа-биле 10000 гектар шөлдү эжелээн арга-арыг онаажыр. Чаңгыс кижиге ону үргүлчү хайгаараары берге. Ынчангаш бойдустуң аң-мең, ыяш, каттымыс чижектиг байлаан төтчеглээр алыскак-чиескек кижилер-биле болгаш арга-арыг өрттери-биле демиселди чорудары бойдуска ынак кижи бүрүзүнден негеттинип турар. Бо херекке чер-черлерде көдээ Советтер идепкейлиг киржип, организакчы, баштакчы үлегерин көргүзер болза эки.

Арыг-Үзүү көдээ Совединиң (даргазы Б. Оюн) девискээринге эрткен чылын дөрт өрт үнген. Бо чылын ындыг таварылгаларны болдурбас сорулга-биле элээн хемчеглерни көдээ Совет ап чоруткан. Чон ортузунга өрт айыылын болдурбазының дугайында тайылбыр ажылын күштелдирген. Бир эвес өрт үне берзе, ону шалыпкын өжүржүрүнге киржир эки турачы дружиналарны «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыг-Үзүү, Арыскан болгаш Иштии-Хем салбырларында организастап тургускан. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырында Чааты көдээ Совединиң (даргазы Т. Ховалыг) школачылар болгаш чурттакчы чон ортузунга тайылбыр ажылын план ёзугаар чорудуп турар. Өрт өжүрер эки тура дружинаны тургускан. Делгем девискээрни ээлээн «Улуг-Хая» совхозтуң удуртулгазы малчыннар, суттатчылар ортузунга тайылбыр ажылын чорудар чижектиг, өрт айыылын болдурбас талазы-биле чамдык хемчеглерни алган. Ынчалза-даа чедир кылдынмаан ажылдар база бар. Чижээлерге, совхозтуң тайгада ыяш белеткээр черинде будуктарны ыяш белеткекчилери аштаваан.

Чазын өрт янзы-бүрү чылдагааннардан болу бээр. Часкы курга сигенче чедир өжүрбээн таакпы октапарга, одагны чедир өжүрбейн каапкарга, өрт өөскүй берип болур. Суггатчылар, хову ажылчыннары эрткен чылгы курга сигенин, тараа шөлдеринде саванны өрттеткениниден база айыыл үнери ховар эвес. Часкы үеде шупту кижилер оваарымчалыг болбас болза хоржок. Чамдык харыысалга чок кижилерниң буруузу-биле болган өрттерни өжүрери улуг чарыгдалдарны, күженишкиннерни негээр, а буруулуг кижилерни тывары берге. Колдуунда-ла билдинмейн артып каар. Бир эвес бүгү улус өрттерни болдурбас деп сорулганы мурнунга салып алыр болза, арга-арыгларны айыылдан чайладып шыдаар бис.

К. КОМБУ.
Ак-Туруг суур.

ХАЙГААРАЛГА АЛЫР

Өрттер чүгле улуг арга-эзиимнерге эвес, а биче-жек арыгларга, алаактарга база улуг когаралды, айыыл-халапты чедирип турар. Ол арыгларда, алаактарда янзы-бүрү аң-мениң үңгүрлери, куштарның уялары, ховар үнүштер, эм оъттар дээш ажыктыг, хайыралдыг чүнү чок дээр. Бо удаада чүгле чыжырганга дугайында чугаалап көрейн.

Чадааның үстүү талазы даг баары, Чадаана хемниң оң талакы эрии, хоорайның мурнуу талазында кара суг эрии ол ынчаар каш чыл мурнунда чыжырганга аажок өскен турган. Ынчалза-даа чылдан чылче чазын, күзүн болуп келген өрттерниң хайы-биле бойдустуң бо чайгаар бүткен чурумалы оң-чүзүнүн чиднип, ол кавы ээнзиреп калган. Эм үнүш — чыжырганаңың кадып, хөөлени берген уннары арткан. Артып калган чыжырганы күзүн чаа-ла быжып орда хоорайның чурттакчылары будуктары-биле катай сыкаш, төтчеглеп, үрегдеп турарын көөрге, өрт айыылы-биле дөмей көстүр. Чадаана хоорайның хем ол чарында Курстанция дээр сууржугаш чоогунда өскен чыжырганга чылдың-на өртке алзып турар. Хайыракан сууржуң хүн ажар талазынга шыргай арыг чоокка чедир-ле турду. Час боорга-ла өрт хеме чип турза-турза, ам ол арыгның орнунда ак хову туруп кан деп болур апарган.

Чадааның ыяш ажыл-агый чери, хоорай Совединиң чыжырганга үнген черлерин хайгааралга албас болза, бойдустуң үнелиг эм үнүжү чоорту чидип болур.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.
Чөөн-Хемчик район.

КОНКУРСТУ ТҮҢНЭЭН

Аныяк өртчүлерниң өртке удур чураан чуруктарының республика конкурузунуң түңнелин үндүрген. Уруглар аңаа идепкейлиг киришкен, оларның чуруктары солун. Эге класстар өөреникчилериниң арасында конкурска бирги черни Чаа Шагаан-Арыгдан Серёжа Падерин биле Кызыл хоорайның № 3 школаның өөреникчизи Мара Эренчин олар үлешкен. Кызыл хоорайның № 15 школазының өөреникчизи Лена Шульгина, Хову-Аксыдан — Байкара Шоксун олар дөрттээ, сес класстың өөреникчилериниң арасында конкурстуң бирги черин алганнар. Лена Шульгина бижээн чогаадыы-биле база бирги черже үнген. Викторинаның киржикчилери база хөй болган. Ооң айтырыгларын харыылаарынга Кызылдың № 1, 2 школаларының өөреникчилери идепкейлиг болган. Кызылдың № 8 школазындан Руслан Серёжкин биле Серёжа Старостин өрт өжүрер техника чогаадып тургузарынга идепкейлиг киришкеннер.

Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнардан келген, Кызыл хоорайның № 1, 2, 8, 15 школаларының аныяк өртчүлери республика конкурузунга идепкейлиг киржип, чогаадыкчы чорууң көргүскен.

П. СОСЕДКИНА.

САЛЬВАДОРДАН МЕДЭЭЛЕР

ГАВАНА. (СЭТА). Сальвадордан кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, тура халышкан чон эрткен неделяда америк ёзунуң эрге-чагыргазының шериниң 30 хире солдаттарын чыскаалдан үндүрген.

Партизан дайынының аргаларын чединиишкинниг ажыглап турган, Сальвадорнуң патриоттары чазак шериглеринге күштүг согуушкуннарны кылып турар. Сан-Мигель департаментиге партизаннар америк бүдүрүлгениң дайынчы вертолёдун дүжүр аткан. Патриоттар шиитпирлиг хөделиишкиннер түңнелинде Гуасапа вулканының девискээринге Сальвадорнуң шериглериниң шаап халдаашкынын чединишкиниг ойтур шапкан. ёзу-чурумнуң ол черге бодунуң контролюн тургузар дээн планнарын буураткан.

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чуртта кризисти шиитпирлээр болгаш дайын чорудулгаларын соксадыр сорулга-биле ёзу-чурумнуң чагырыкчыларының буруузу-биле үзүлген чугаалажыышкыннарны катап эгелээринге чурттуң патриотчу күштериниң белени Национал-хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң болгаш Революсчу-демократтыг фронтузунуң удуртур черлериниң төлээлекчилери Рубен Самора болгаш Сальвадор Самайоа олар медеглээннер.

КИТО. (СЭТА). Патриотчу күштерниң чепсектиг удурланыышкынын базар болгаш калбак улус массаларының боттарының эрге-шөлээзин камгалаан хөделиишкиннериниң улам калбарарын соксадыр дээш ол чуртта чагырыкчы ёзу-чурумнуң кылып турар оралдажыышкыннарының бүдүү-биле буурап дужуушкунуң Сальвадорда амгы политиктиг болгаш социал-экономиктиг байдал эң-не тодаргайы-биле херечилеп турар. Сальвадорнуң Коммунистиг партиязының ТК-зының секретары, Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг (НХФ) фронтузунуң Каттышкан революсчу удуртулгазының кежигүнү Шафик Хорхе Хандалы Эквадорнуң «Пуэбло» солунунга харыыларынга медеглээн. Сальвадор патриоттар беш чылдың чепсектиг демиселиниң үезинде чурттуң 14 департаментилериниң 13-үнге боттарының дайынчы хөделиишкиннерин нептереткенин ол айыткан.

Сальвадорда мөсилдежиишкиниң политика талазы-биле шиитпирлээринге болгаш тайбыңны катап тургузарынга кол моондак Американың Каттышкан Штаттары.

Чугула айтырыг дугайында тайылбыр

АГРОҮЛЕТПҮР: экономиктиг аргаларже угланыышкын

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салганы агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезин дүргедедир болгаш чурттуң Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле чугула сорулгаларны шиитпирлээринге экономиктиг факторлар эң чугула болуп турар.

Көдээ ажыл-агыйга болгаш ооң-биле холбашкан адырларга экономиктиг механизмни улам сайзыраңгайжыдар, эргелеп башкарылганың экономиктиг аргаларын калбаа-биле ажыглаар, колхозтарның ажыл чорудулгазының түңнелдери дээш оларның бот-тускайлан чорууну болгаш харыысалгазын дыка бедидер талазы-биле хемчеглер СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң парлалгага чоокта чаа үнген доктаалында тодараттынган.

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң болгаш садып алырының, а ол ышкаш материал-техниктиг курлавырлар-биле хандырылганың нийти хемчээлдерин тодарадырының нормативтиг аргазынче шилчилгени планнаашкын адырынга чорудары көрдүнген. Ол нийги беш чылда тараа садып алырының чылдар аайы-биле доктааткан планнары тургустунган турар. Эът, сүт, чүүрга, картофель, ногаа, каттымыс болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязының талазы-биле нийти-эвилелдиг болгаш республика фондуларынче дужааганының беш чылдың чүгле чыл бүрүзүнүң аайы-биле бадылаттынган планнары эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларга, крайларга болгаш областарга чедирери планнаттынган. Ол планнар күүсеттинген соонда чер-чер органнары боттарынга хамаарышкан девискээрлерни эът, сүт болгаш өске-даа продукция-биле хандырар дээш оларның курлавырларын арттырып алыр.

Кат-ногаа продукциязының болгаш картофельдиң чамдык кезиин планга киириштир дугуржуп алганы өртек ёзугаар хереглел кооперациязынга болгаш рынокка садарын колхозтарга база совхозтарга чөпшээреп турар. Көдээ ажыл-агыйның пландан ажыр бүдүрген бүгү продукциязын ындыг янзылыг база сайгарып болур. Биргээр чугаалаарга, колхозтар болгаш совхозтар немей бүдүрген бүгү-ле чүүлдериниң бүрүн эргелиг ээлери болу бээр.

Материал-техниктиг курлавырларның кезиин пландан ажыр продукция бүдүргеннерниң шаңнал-мактаарынга чарыгдаар. Бо чорук фондуларны эң ажыктыг хуваарынга, бүдүрүлгениң ёзулуг ээлери кылдыр боттарын көргүскеннерин шаңнап-мактаарынга таарымчалыг арганы бээр.

Ындыг арганы шенелде кылдыр Львов областың чамдык ажыл-агыйларынга ажыглаан болгаш эки түңнелдерни берген.

Экономика талазы-биле үнелеп көрүүшкүнүң, кол фондулар болгаш күш-ажылчы курлавырлар-биле хандырылганы нормативтерниң үндезинин кылдыр алганын демдеглээри чугула. Күш-ажылчы коллективтерге күженишкинниг бир дөмей онаалдаларны доктаадып тургузар, оларның ажылының түңнелдерин тодаргай үнелеп көөр аргаларны ол берип турар.

ССРЭ-ниң Курагроүлетпүрүнүң продукция болбаазырадыр колхозтарының болгаш совхозтарының бүдүрүлгеге бүгү адырларын база өске-даа бүдүрүлгежерни чоокку ийи чылда кереэ аргазынче болгаш бот-орулга-чарылгаже шилчидери көрдүнген.

Ажыл-агыйны чогум-на ынчаар чорударының үлегер-чижээ чуртта бар. Ажылдың өөрлгү түңнелдеринден орулгаларның хамааржыр чоруу Ставрополь крайның Петровск районунуң агроүлетпүр каттыжыышкынының бүгү звеноларында норма болу берген. Чарыгдалдарны орулгазы-биле дуглаар чорукче угланыышкын ажыл-агыйжы эвес болгаш азырадыкчы хөөнүг чорукка моондакты тургузуп, интенсивтиг технологияны, эртем-техниктиг депшилгениң өске-даа чедиишкиннерин нептередиринге идигни берип, инициативачы бедидер болгаш ажыл-агыйны билдилиг чорудар арганы бээр. Ында ажыл-агыйларның хөй кезиинге ажылды эгелээш эчизинге чедирер бот-орулга-чарылганы нептереткениниң түңнелинде эрткен беш чылда тараа чыылдазы, эът болгаш сүт бүдүрери улгаткан.

Коллективтиг керээниң ужур-утказын билбес кижи ам көдээде чок. Безин өг-бүлелерге чедир хөгжүлдени ол алган. Бүдүрүлгениң тодаргай байдалдарын барымдаалап көрүп турган, үнүш болгаш мал ажылынга өг-бүле болгаш хуу-да керээни ажыглаарын ажыл-агый удуртукчуларынга чөпшээреп турар.

Садып сайгарган продукцияның хемчээлинден расценкалар (нормативтер) барымдаалап, совхозтарның удуртукчуларынга, специалистеринге болгаш албан-хаакчыларынга күш-ажыл төлевирин киирери көрдүнген. Районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының эргелел аппарадының болгаш автономнуг республикаларның күрүне агроүлетпүр комитеттериниң, а крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттериниң удуртукчу ажылдакчыларынга база специалистеринге күш-ажыл төлевириниң ындыг янзылыг чурумун доктааткан.

Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларын база специалистерин шаңнап-мактаарының амгы күштүг болуп турар системазы бедүүн апарган. Көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүүшкүнүнүң немелде өзүлдези, оруңгалының хуу бүрүзү база эрткен беш чылда чедип алган деңнелге бодаарга орулгалыг немелде өзүлдези дээн ышкаш ындыг чүгле үш көргүзүүнү маңаа бармыдаалаар. Мурнундагы доктааткан турган өске-даа бүгү шаңналдар болгаш оларны төлээриниң негелделери ам күш чок.

Акшаландырыышкын болгаш чээли бээр системага база бот-тут өскерилгелер болгулаан. Мооң мурнунда республика бюджединден акшаландырыы турган болза, АҮК-туң көдээ ажыл-агый болгаш өске-даа бүдүрүлгелерин крайлар, областар болгаш автономнуг республикалар бюджеттеринден акшаландырарынче чоорту шилчирин боттандырып чорударны көрдүнген.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге чээли бээриниң чаңгыс аай чурумун доктааттынар.

Капитал тудугда байдалды чурумчудар талазы-биле чамдык хемчеглер алдынган. Агроүлетпүр бүдүрүлгелериниң тудуунуң акшаландырыышкынының ажыдарынга эргежок чугула документация саны дыка кызырлыр.

Агроүлетпүр комплекизинге экономиктиг механизмни сайзырангайжыдар талазы-биле чамдык өске-даа айтырыгларны шиитпирлээри көрдүнген.

АҮК-туң колхозтарының болгаш совхозтарының өске-даа бүдүрүлгелериниң бот-тускайлаң чорууң улуг черген. Биле чедип алыр, хуу бүрүнүң аап-саап ажылы-биле чардыгар, чорукту узуткаар, идиг бериишкинниң болгаш бүдүрүлгениң эргелеп башкарылганың экономиктиг арга-хевирлериңче шилчилгени боттандырар арганы эң бүгү бээр. **(СЭТА-ның корр).**

ТАЙБЫҢ КАМГАЛААРЫ— КОММУНИСТЕРНИҢ ХЕРЭЭ

БЕРЛИН. Тайбыңның салымхуузунуң дугайында ханы сагыш салыышкынны илереткен СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазында делегейниң амгы амыдыралының байдалы херек кырында кандыг боол турарын тодаргай тайылбырлаан деп **«Нойес дойчланд»** (ГДР) солун бижээн. Делегейниң ядролуг халапче чоорту чылыышкынын доктаадыры-биле бүгү чүүлдерни кылырын коммунистер боттарының бирги хүлээлгези кылдыр санаарының дугайын ол чугаалаарга, съездиниң киржикчилери ону диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Берлин радиозунуң тайылбырлакчызы ГСЧП-ниң адынга хамаарыштыр М. С. Горбачевтуң чугаалаан чылыг сөстерлиг чүүлдерин ГДР-ниң чурттакчыларының боттарының социалистиг Төрээн чуртунга чоргаарланыышкын-биле дыңнааның демдеглээн. Социалистиг ГДР-ниң чурттакчыларының боттарының социалистиг Төрээн чуртунга чоргаарланыышкын-биле дыңнааның демдеглээн. Социалистиг ГДР-ниң тургузарынга партияның шылгараңгай ролюн совет удуртукчу бедик-биле үнелээн.

НЬЮ-ЙОРК. Аңаа боо-чепсектерге болгаш чепсектиг күштерге хамаарыштыр чаа инициативаны М. С. Горбачев саналдаан деп, **«Нью-Йорк таймс»** солунунуң Берлинде корреспондентизи дыңнаткан. Европаның күрүнелериниң курлаг чер шериглериниң болгаш тактиктиг ужар чүүлүнүң бүгү хевирлерин, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың Европада тургускан чогуур шериг күштерин элээн кызырар дугайын дугуржуп алырын ССРЭ сүмелеп турар.

Ядролуг чепсекти бүрүнү-биле узуткаар дугайында ССРЭ-ниң саналдаан программазынга холбаштыр АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң удуртукчуларының харыыларында кижи төрелгетенниң келир үези дээш харысалганы медерел билбейн турары дээш оларны совет удуртукчу буруудаткан деп америк Ассошиэйтед пресс агентилелдиң дыңнадында айыткан.

Чаа совет инициативаларны администрацияның «өөренип көөр турарын» чугаалаан АКШ-тың күрдепартаментизиниң медеглелин Вашингтонда парлаан.

ЛОНДОН. «ГСЧП-ниң съездизинге совет удуртукчунуң чугаазы ССРЭ-ниң тайбың шаап халдааашкынын улам калбартырының талазынче бир базым болган» — деп, **«Файнэншл таймс»** М. С. Горбачевтуң чугаазынга холбаштыр бижээн.

«Юманите» солунунуң бижээни болза: «Дүшкүүрлүг чорук база катап делегейде күштелген бо хүннерде М. С. Горбачевтуң чугаазы дайынны болдурбазынче эң-не чогуур үезинде кылдынган кыйгырыг боол чаңгыланган. Совет Эвилелиниң Барыын Европага удур дайын чорудулгаларын эгелевезин хүлээнип турары, Европада боо-чепсекти болгаш чепсектиг күштерни — Атлантикадан Уралга чедир кызырар дугайында ооң саналдары — делегей харылзааларын чогумчалыг болдурарының перспективаларын ажыдып турар». **(СЭТА).**

ӨЛҮРҮКЧҮЛЕРНИҢ МАКТАНЫЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Бот догуннаашкынныг Ливияга удур америк империализмниң араатанзыг үүлгедиишкининге киришкен америк дайынзыракчыларның кылып турар чулчуруушкуннарын өлүрүкчүлерниң ажыы-биле мининишкин кылдыр, чүгле ынчаар чугаалап болур. Америк шериг командылалының хоруушкуну турза-даа, англи Пресс ассошиэйшн информация агентилелиниң корреспондентизи Ливия хоорайларының чурттакчыларының кырынче өлүмнүг чүъктерин октаан F-111 бомбардировщиктерге кывар чүүлдү агаарга чедир куткан КС-10 дээр самолёттарның бирээзиниң экипажының кежигүнүнден тайылбыр алыр аргалыг болган. Ол беседа америк самолёттарның ужуп үнгени Милденхолла АКШ-тың ШАК-тың баазазының чанында пиво ижер черге болган.

Америк ужудукчу пивону чайлы кончуг ишпишаан, «операцияга» чүгле ийи хүн мурнунда британ девискээрде турар баазаже оларны эккелгенин болгаш чүнү кылырының дугайын сеелгү үеге чедир-ле дыңнатпааның бирден-бирээ чокка хөөреп олурган. Ооң бомбалаашкынныг атакага дорт киришпээнин болгаш чүгле оларның самолёдунуң бомбардировщиктерге кывар чүүлдү алды катап кутканын ол элээн хомудавышаан чугаалаан. «Бомбардировщиктерниң ужудукчулары-биле чугаалажырынга, олар даалганы чедиишкининг күүсеткенин чажырбайн турганнар — деп, ол демдеглээн.— Ол мээң амыдыралымда эң-не өөрүнчүг болуушкун болган. Бистерни чогум-на ындыг херекти бүдүрееринге өөредип каан болгай».

Ооң өске бир, халдаашкынга киришпээн ужудукчу, чугаага дооратан кирижи бергеш, бодунуң оларга адаарган турарын чугаалаан. «Мен халдаашкынның киржикчилериниң арасынга кирер дээш, бүгү-ле чүүлдерни берип тер ийик мен — деп, ол чулчураан. — Бистиң оолдар Каддафиниң дириг артканынга дыка-ла хомудап турарлар. Самолёттарның дедир ээп келгенниң соонда мээн ужудукчуларга баштайла: «Оларны согар аргалыг болдуңар бе?» — деп айтырыгны салган мен».

Оларның ындыг ажыы-биле чугаалаан чүүлдери Каттышкан Штаттарда америк администрацияның хөрлээледип турары шовинизмниң байдалын тодаргайы-биле көргүзүп турар-дыр.

АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Пенджаб штадынга полиция болгаш айыыл чок чоруктуң күштери даштыкыдан идепкейлиг деткимчени алгаш, стратегия талазы-биле чугула ол районда турар террорисчилерниң хөделиишкинин чок кылыр сорулга-биле элээн каш чедиишкиниг операцияларны чоруткан. ПТИ агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, сеелгү үш неделя иштинде дөртен ажыг экстремистерни тудуп хоругдаан, атылажыышкын үезинде 11 кижи өлүрткен. Чажыт террористиг бөлүктерниң хөй санныг боо-чепсээн эжелеп алган.

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

Каттышкан Штаттар ужур-дүрүм чок, кара туразында ээлчеглиг үүлгедиишкинин кылган. Апрель 14-тен 15-че дүнезинде америк самолёттар Ливияның Триполи болгаш Бенгази хоорайынче, оларның чуртталга районнары-биле катай-хаара ыяк планнаттынган бомбалаашкынныг согуушкуннарны кылган. АКШ-тың администрациязы президент Р. Рейганның болгаш күрүне секретары Дж. Шульцтуң чугаалаан аксы-биле ол кем-буруу үүлгедиишкинниниң халдаашкынын «чүгле бистиң эргевис эвес, харын база хүлээлгевис-тир» — деп, бадыткавышаан, «бот камгалалы» кылдыр көргүзерин оралдашкан.

Херек кырында ол америк эриктерден муң-муң километр ырақта турар ындыг бичии чуртка удур кылган кем-буруулуг үүлгедиишкинин кандыг-даа агартыр аргазы чок, агрессчи үүлгедиишкин кылдыр көөр ужурлуг. Ол өлүрүкчү халдаашкынны делегейниң улустарының хөй кезии чогум-на шак ынчаар буруудадып көрген.

Ол америк агрессия дээрге, делегейниң бүгү хөй-нииттиинге удур ажыы-биле кылган, кара туразында үүлгедиишкин-дир дээрзин Совет чазактың медеглелинде чугаалап турар. Амгы үеде Вашингтонда кандыг-даа «бадыткаашкыннар-биле» агартыныр турар болза, чер кырында дүшкүүрлүг чоруктуң кол буруузу миллион-миллион кижилерниң салым-хуузу-биле ойнап турар Каттышкан Штаттарның администрациязынга онаажып турары маргыжар арга чок факт боол турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев делегейниң хөй-нииттизиниң кичээнгейин АКШ-тың администрациязының ол ужур-дүрүм чок, кара туразында араатанзыг үүлгедиишкининиң ооң өске бир айыылдыг угланыышкынче кичээнгейни салган. Тодаргайлаарга, ол Совет Эвилелиниң тайбың күзээн инициативаларынга харыы кылдыр база делегей харылзааларын экижидериниң аргаларын дилээринге шаптыктаарынче, Женевага бедик деңнелдиг совет-америк ужуражыышкынның түңнелинде тургустунган таарымчалыг байдалдарны болгаш идегелдерни узуткаарынче угланган АКШ-тың туразында, чөгээлиг үүлгедиишкиннериниң бир кезээ боол турар. Ол болза, совет-америк харылзааларны өжегээр чидиглендирерин күзээн чорук-тур.

Совет чазак Ливияга удур АКШ-тың агрессиин, өлүрүкчү үүлгедиишкинниң шиитпирлиг-биле буруу шаап көргеш, ону доп-дораан соксадырын негээн. Ындыг хевирлиг хөделиишкиннерниң ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларга салдар чедирбейн барбазының дугайында совет удуртулганың баш удур сагындырыын Вашингтонга дыңнавааң таварылгалар база тургулаан. Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның даштыкы херектер министриниң деңнели-биле май айның ортан үезинде кылыр дээн ужуражыышкыны ооң ужурундан болдунмас апарганы дээш америк администрация амгы үеден эгелээш, бодун буруудадыр ужурга таваржып турар.

Америк империализмниң агрессиин үүлгедиишкиннеринге таварышкан Ливияның улузу-биле эп-сетиил каттыштырарының шимчээшкини делегейде улам калбарып турар. Улустуң каттышкан күжү-биле коргудуп-сүртедириниң болгаш кыжанырының политиказын, тайбыңның болгаш улустар аразының айыыл чок чорууну эрге-ажыктарынга чөрүшкен политиканы кажан-даа турбас кылдыр узуткаарының дугайында Совет чазактың быжыг медеглелинге бүгү делегейниң ак сеткилдиг кижилери каттыжып турар.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Швецияның премьер-министри Карлссон Совет чазактың чалаашкынын ёзугаар барып чорааны Совет Эвилелинче бодунуң албан ужуруунда аян-чоруунуң түңнелдерин эки деп, бедик-биле үнелээн. Совет налыйсылалдан ээп чанып келгениниң соонда дораан-на швед телевидение дамчыштыр интерьюзунга Совет Эвилели биле Швецияның харылзаалары бир деским, эп-найыралдыг болгаш эки боол турар деп чугаалап болуруң ол демдеглээн. Ындыг харылзааларны хөй-хөй адырлар талазы-биле ооң-даа артык кылдыр калбартып болурунуң аргалары бар боол турарын швед чазак баштыңы онзалап айыткан.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ АГАРТЫНЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ливия Джамахирияга удур дорт чепсектиг агрессияны агартыр дээш АКШ-тың администрациязының удуртукчуларының кылып турар ийи арыының агартыныышкыннарын шыының утаан-бодалды дорамчылап базыыган чорук кылдыр, чүгле ынчаар көрүп болур. Президент Рейган эрткен неделяда Ак бажыңга чуве чугаалааш, Ливияже кандыг-даа чылдагаан чокка, оор ёзу-биле халдаашкынны бер-ла шаа-биле мактаан. Күрүне терроризминиң ындыг үүлгедиишкинин АКШ-тың «хосталга болгаш ужур-дүрүм дээш демиседжиринге» шиитпирлииниң көргүзүүн кылдыр тайылбырлааш, ол Ливияга болгаш Ак бажыңның сеткилинге-ле кирбестерниң даңзызынга кирген өске кандыг-даа чуртка удур күштүг ажыглаарынга Вашингтонуң белениниң дугайын чулчуруп турган. «Ооң ол чугаазы Ливияга база бир сагындырыг болган» — деп, Си-би-эс телекомпания демдеглээн.

Ол-ла хүн президент конгресске бижик чоруткаш, Ливияже халдаашкынны АКШ-тың хоойлу-дүрүмнерин ёзугаар кылган болгаш харыдаа... КНО-нуң Уставынга дүгжүп турар хөделиишкин-дир деп, ында хөлүн эрттир хөөреткен. Эн-би-си телекомпания администрацияның албан кижилериниң чугаалаанынга үндезилээш, АКШ «Ливияга согуушкунну база катап кылыр апаар боол чадавас дугайын» аңаа холбаштыр дамчыткан.

«ХОСТУГ ДЕЛЕГЕЙ» БО-ДУР!

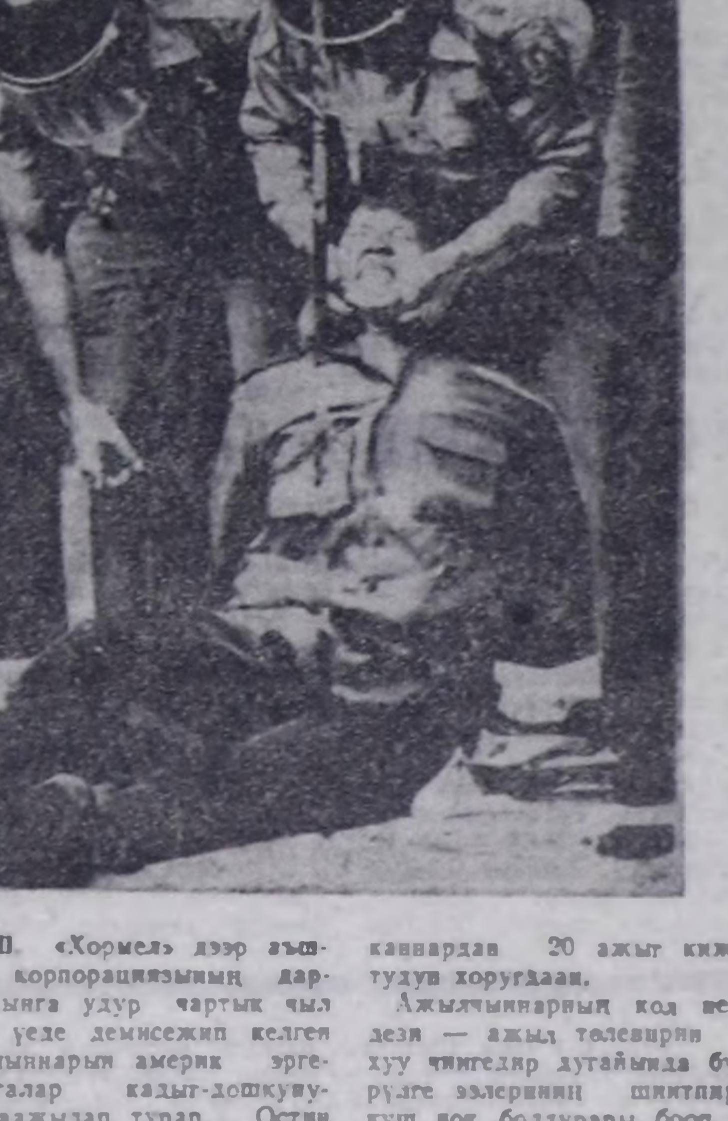

АКШ. «Хормел» дээр аъш-чем корпорациязының дарлаашкынга удур чартык чыл ажыг үеде демисежип келген ажылчыннарын америк эрге-чагырыгалар кадыг-дошкуну-биле аажылап турар. Остин хоорайдан (Миннесота штат) келген медээлерни ёзугаар алырга, ында ажыл соксаткаңнардан 20 ажыг кижини тудуп хоругдаан.

Ажылчыннарның кол негелдези — ажыл төлевирин 23 хуу чиигедир дугайында бүдүрүлге ээлериниң шиитпирин күш чок болдурары боол турар. Ажыл соксадыкчылары ол ышкаш пенсия төлевирин кевүдедирин, ажылдаарының байдалдарын экижидерин база негеп турар.

Берклиде Калифорния университединиң девискээринге ёзулуг тулчуушкун өөскүп үнген. Студентилерниң чыскаалын (чуруктарда) полицияның улуг күжү араатанзыг ёзу-биле аажылап, тарады сывырган. Ынчаарда студентилер апартеидтиң сөөк-язы ылгаар ёзу-чуруму-биле АКШ-тың администрациязының кем-буруулуг кады хөделиишкиннеринге удурун илередип, африкан чоннуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырып турарын илереткеннер.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

СМОЛЬНЫЙГА БОЛГАШ КРЕМЛЬГЕ

Уездиниң ажы-чем айтырыының дугайында хуралы мени Тверь хоорайга барып, губерния хуралынга киржир кылдыр дааскан. «Бодуңнуң хааныңга дөмей-ле четпес сен, шагда Россияга Николай хаан уезинде кандыг туржук, ам-даа ындаар артар» деп бир кулак бай мээң-биле шыы-ла туразы-биле маргышты-даа. Ооң-биле, шынап-ла, үзе-кезе туттуп, бистиң чазаавыска ынап-ла чедер болган мен. Ленинге ужуражыр дээш Петроградче ындаар чоруп каан мен.

Ындаардагы Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң секретары турган Горбуновка документилеримни көргүскеш, келген кол-ла сорулгамны тайылбырладым: кайы ырактан келгеш, Лениниден айтырып көөр, ол чазакка тараачын ашактар идегеп болур бе кандыгыл? Горбунов документилеримни алгаш, Ленинче кире берген, ийи-ле минута болгаш, ол үнүп келгеш, чугаалады:

— Владимир Ильич силерни он минута болгаш хүлээп алыр.

Манап турумда дораан-на чалай берди.

— Кирип көрүңер.

Смольныйда кончуг узун заалдар дамчыштыр мени эдертип алгаш базыпты. Уткуштур үш кижи чоруп ор. Владимир Ильич менче холун сунду.

— Эш Образцов силер силер бе?

— Мен мен, эш Ленин — дидим.

Ленин стол чанынга келгеш, аңаа шенектери-биле дааныып туруп алды. Ооң-биле чугаалажыр апарганымны ам-на билип кагдым — аңаа сандай ап бергенимни безин эскербейн бардым. Ленин олуруп алгаш, мынча деп айтырды:

— Эш Образцов, кандыг херектиг келгенңер ол?

Эш Ленинге мынчаар харыылаан мен:

— Дөрт волост болгаш кедээ съездилериниң мурнундан, оону мээң мандаттарымда айтып каан, чазак баштыңчызы Силерге өөрүп четтиришкиниң илеретпишаан, ажылчыннарның чазаа — тараачыннарның болуп болур бе дээрзин тараачыннар боттары Силерден айтырып дээн чүве.

Ол дээш кулак-биле канчаар маргыжып турганымны чугаалаарымга, Ленин бар-ла шаа-биле каттырган. Тараачыннар амыдыралын, бирден бирээ чокка, айтырып сонуургады. Политика талазы-биле херээжен кижи кандыг болуп турарын-даа айтырган. Хей-ле чугаа болган, оону ам илеретдип чугаалаары берге.

Чугаа соонда, байырлажып чарлып тура ол мынча диген:

— Эш Образцов, силер манаа, Петроградка артып калыңар, бисте ажыл бар, силер аңаа херек-тир силер.

Аңаа мынча деп харыылаадым:

— Губерния съездизинден келген кижи болгай мен, отчёт бээр апаар.

— Ындаарга чоруптуңар, неделя хиреде четтигер силер бе?

Четтигиптеримни чугааладым.

Шынап-ла, неделя болгаш чедип келген мен. Төп Күүсекчи Комитетке мени ажылдадыр дугайында эш Свердловка ол чагаа бижип берген, ында эш Образцов черле таарымчалыг кижи-дир деп каан болган. Баштай массаларга агитация кылдызын диген болду. Мени асназын дээш бижиктигешке демдеглеп каан: 2-ги каът, 39 дугаар өрээл. Свердлов ында ажылдап турар болган.

Ленин-биле ушкү ужуражыышкын мынчаар болган чүве. Васютинге болгаш Заболотьеге коммунистер үүрү организастап турдум, аңаа 25 кижи кирген чүве. Ленин аттыг Улусчу бажың тургузар инициатива үндүргеш, оону кылып алган бис. Ийи муң ажыг томнуг библиотека база турган. Номнарны байлардан хавырган. Харалаан, печканы хөлүн эрттир одаанындан бажың өрттенип калган. Васютинниң коммунистиг организациязынга улуг каража болган. Ол бажыңны ам чазак чериниң дузазы-биле кылыр деп шиитпирледивис. Бо удаада база-ла мени Ленинче чоруткан. Херектиң ужурун чугаалаарымга, мышты болгаш өске-даа дериг-херекселдерни бээрин чөпшээрээн бижикти бижип берген. Чоокта мыш бар бе деп, Ленин айтырган. Кончуг улуг девискээрлиг дача барын чугаалаарымга, Ленин улаштыр айтырды:

— Ол черден Питерже болгаш Москваже мышты канчап экеп болурул?

Дөрт орук чогуунуң бергезин айтып, мышты баштай салдадыр, ооң соонда Рыбинскиже демир-орук-биле чорууруң чугааладым.

— Демир-орук тудар болза чүү деп бодаар сен?

Ооң-биле чөпшээрежип, кайылап тутса эки болурун сүмеледим. Ленин Весьегонск хоорай ырак бе, аңаа барып турар мен бе дээрзин айтырадыр. Ол ырак эвес, бистиң хоорайывыс дидим.

— Ында эш Тодорскийни билир силер бе? — дей-дир.

— Эки-ле билбес, ынчалза-даа таныыр мен.

— Питер ажылчыны кижи бе?

— Эш Ленин! Ол хүрээ ажылдакчызының оглу кижи!

Ленин кайгай берген. Аңаа баргаш, ужуражып, байыр чедирерин ол диләэн. Ол адазының изин истевээнин чугааладым. Улусчу бажың тудуу дээш Весьегонскиже чорааш, Александр Иванович Тодорскийге Ленин-биле беседа дугайын чугаалаан мен. Ынчан ол уездиниң Күүсекчи Комитединиң кежигүнү, солун редактору турган. Тодорский база кайгап каан. Ленин-биле болган чугааның дугайын аңаа каш-даа удаа чугааладым. Ол ам-на бүзүрээн.

Ленин дээрге — ончук болгаш эш деп чүвеге бүзүредим. Кижилерни аңаа-ла бодуунуг-биле, ак сеткил-биле хүлээп алыр. Шак ындыг чымчак сеткилдиг чорукту авамдан-даа, ачамдан-даа, кырган-ачамдан-даа көрбээн мен. Ол бодуун чорук кижи бүрүзүнге-ле чедип турган. Ол мээң түңнелим-дир. Ооң-биле ужуражып турган үелеримде, ооң шырайынга кижиге таарымчаазының бичии-даа демдээн эскербээн мен.

Ленин-биле кады хуралдарга база барып турдум. Ооң бодун туттуунун билирин көрүп, ооң чугаазын дыңнап турдум. Айның дугайын ол чугаалай бергенде, ам-на ат болган-дыр, эттинер арга чок-тур деп бодай бээр сен. Чогум кандыг хемчеглер алза экил дээрзин ол чугаалай бээрге, тиилелге бистии-дир деп дораан-на бүзүрей бээр сен. Хуралдар соонда тарап тура улус чугаалажыр: ылап шыны чугаалады, сорук кирди — чүнү кылырын, канчаарын ам билир бис. Ооң сөстери кижиге, электри-биле дээп турган ышкаш, салдарлыг...

— 1917 чылда Образцовтуң алганы Лениниң бижээни бижик турган бе? — деп Марксизм-ленинизмниң институдунуң Ленинниң ажылдарының секторунда ажылдакчылардан айтырган мен.

— Ийе. Филипп Образцов Смольныйга Владимир Ильич Лениниден бижикти алган. Ында ай-хүнүн айытпаан, ынчалза-даа «2-ги каът, 39 дугаар өрээл» деп баштыңчының хол-биле бижээн демдеглели бар. Ам ол бижикти 50 дугаар томдан көрүп болур. Ону Владимир Ильич чаа сан-биле ноябрьның 21-ден бээр бир хүде бижээн.

Ол бижикте мынча деп каан:

«Эш Свердловка.

Бо бижиктиң ээзи чер-чер Советтеринден мандаттарлыг кижи. Питерге ажылдаксап турар. Черле онза таарымчалыг хире кижи. Массаларга «дайынчы ажылга» (агитатор болгаш өске-даа) киржиксеп турар. Питерге массалар аразынга ажылга бодун көргүзер аргалы аңаа бээрин кончуг сүмелеп тур мен. Ленин».

...Ленин-биле чаңгыс зээ катап ужуражып чораан, Васютинге секретарь турган кижиниң оңур-хевирин эрги документилер ынчаар немей чуруп көргүзүп турар-дыр.

Журналист **А. ЛАБЕЗНИКОВТУН** «Оларны Ленин билир чораан» деп номундан.

⊙ ⊙ ⊙

ЧУРУКТА: В. И. Лениниң Смольныйда баштайгы ажылчын кабинединде экскурсантылар.

СЭТА-ның фотохроникасы.

⊙ ⊙ ⊙

ЛЕНИНЧИ ОРУК

Ленинчи орук —
Идиг берген чалгын.
Аас-кежик, чурттаалга
Алыс күжүн сиңирген.
Ленинчи орук —
Идегелдиг найырал.
Аймак чоннар демин
Ажыл-ишче углаан.
Ленинчи орук —
Тиилеттирбес күштүг.
Лениниң чагыы
Ие чуртта боттаан.
Ленинчи орук —
Изиг күзел, соруувус.
Чериң, дээрниң делгемин
Чечектелдир хөгжүткен.

Б. САТ.

МААДЫРНЫҢ КУБОГУ ДЭЭШ

Тес-Хем районунуң «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң болгаш комсомол райкомунуң организастааны Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Хомушку аттыг кубок дээш тыва хүреш маргылдаазы О. Шынаа суурнуң спорт залынга болуп эрткен.

Аңаа Тес-Хемниң ажыл-агыйларындан болгаш Өвүр районундан дензи аайынга хүрешке ниитизи-биле 200 ажыг кижи киришкен.

Кубокту «Кызыгаар» совхозтуң мөгелери чаалап алган.

Алдан дөрт мөгениң хүрежинге Василий Хурагаш шүүлген, Шимет Сүктер ужүүрлешкен. Үшкү-дөрткү черлерни Өвүрден келген хоочун мөге Кошкендей Сембрин биле «Кызыгаар» совхозтуң төлээзи Биче-оол Дамбыра алганнар.

С. АРТЫНА.

АНЫЯКТАР КАФЕЗИ

Найысылалдың төвүнде «Кызыл» гостиницазының ресторанынга хоорайның чогаадыкчы интеллигенциязы чыглып келген. Аныяк чогаалчылар, журналистер, музыкантылар, архитекторлар, инженерлер болгаш оон-даа өскелер бар. Чыылганнарның кол сорулгазы—ресторанны аныяктар кафези кылдыр эде организастап турары-биле аныяктар кафезиниң ажыл-чорудулгазынга арга-сүме берип, дузалажыры.

Бо кежээни пединституттуң орус дыл кафедразының башкызы С. А. Март-оол удуртуп, башкарып, чыылганнарны ойнадып, хөгледип турган. Солун янзы-бүрү конкурстар, викториналар улаштыр-улаштыр чорудул-ла турган. Дискотеканың хөглүг музыказы куттулуп турда, аныяктар самнап-танцылап, сеткил ханыр дыштанганнар. Кежээ төнер чоокшулап турда, башкарыкчылар чаа ажыттынып турар аныяктар кафезин чүү деп адап алза эки, кафениң ажылын канчаар чорутса эң таарымчалыг дээш янзылыг диспут-маргылдаа чоруткан. Ол маргылдаага чыылганнарның хөй кезии идепкейлиг киржип, боттарының санал-оналдарын бергеннер. Кижи бүрүзү анкета база долдурган. Чугаа чаңгыс түңнелге келир арга чок апарган. Ынчангаш аныяктарның дыштанылгазының, оону ажыктыг эрттирер дугайында чугааны, моон соңгаар-даа уламчылаар деп шиитпирлээннер.

Ю. БЕЛЕК-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

22. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Эрткен неделяда спорт». 9.15 — «Ульяновтарның өг-бүлези». Уран-чечен фильм. 10.35—10.40 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Авазынга чагаа». Док. фильм. 15.35 — Харьковтуң «Калыыр болгаш маска» заводунуң Культура ордузунуң революсчу ыр ансамбли ырлаар. 15.55 — Аваманың школазы. 16.25 — «Ульяновскиже, Ленинче». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.10 — «Кады чурттаар, тайбың чурттаар». Барыын Европаның болгаш Американың коммунистиг партияларының удуртукчулары-биле беседа. 17.30 — С. Прокофьев. № 3 концерт. 18.00 — Эрткен неделяда спорт. 18.30 — Хоккейге делегей чемпионады. ЧССР-ниң шилиндек командазы — Канаданың шилиндек командазы. Чапсарда (19.10) — Бөгүн делегейде. 20.55—00.35 — В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт. Кремльниң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Чапсарда (22.15) — «Үе».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «600-түң бирээзи». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Часкы аалчылар. 8.55 — «Техниканың чаа кылыглары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 12.40 — Француз дыл. 9.55 — «Бичии чаштарга геометрия. Тенекпейлерге». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Коммунистиг моральдың нормалары. 10.35; 11.40 — Ботаника. 5 класс. Чечектер болгаш чимистер. 10.55 — «Соңгу чүкче шиинчилел». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Шыдыраа школазы. 12.00 — Төөгү. 8 класс. В. И. Лениниң революсчу ажыл-чорудулгазының эгези. 12.30 — «Улус ажыл-агыйында телемеханика». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.10 — Б. Полевой. «Езулуг кижи дугайында тоожу». 13.40 — Сээң Ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Аныяктар эвилелдериниң сорулгалары». 14.20 — Людвиг ван Бетховен. 15.10—15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Арыгның хайгыылчылары». 18.30 — «Ленинчи альбом» дээн бөлүктен док. телефильм. 19.00 — «Уран номчулга». Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. Пюрбюнуң шүлүктерин Кызылдың педагогика институдунуң студентилери номчуур. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия тову». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Снегурочка». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — Цюрихтиң камера оркестриниң концерти. 21.55 — «Ажыктыг чоруктуң курлавырлары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.15 — «Үе». 22.50—00.35 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың командазы.

23. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе» 8.45 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 9.45 — Узбек радионуң камера оркестриниң оюн көргүзүү. Ташкенттиден дамчыдылга. 10.15—10.20 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Кижи болгаш бойдус». Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Камгалап ал — арыг сени шаңнаар». «Далай инектери... чурттап чораан». 15.25 — Новочеркасскиниң электровоз тудуунуң заводу үрер хөгжүм оркестри ойнаар. Донда-Ростовтан дамчыдылга. 15.45 — «Хосталганың эки турачызы». Венгр чогаалчы М. Залканың амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында док. фильм. 16.05 — Концерт залында — школачылар. 17.05 — «Эртем болгаш амыдырал». Эртем болгаш техника талазы-биле 1985 чылдың Ленинчи шаңналдарының лауреаттары. 17.35 — «Алыс утказы-биле чугаа». Харьков хоорайның аар үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлеринге чонуң херегледжи бараннарын бүдүрүп турарының дугайында. Партия обкомунуң бирги секретары В. П. Мысниченко киржир. Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов чорудар. 18.05 — «Делегей болгаш аныяктар». 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. 19.35 — «Соодунчудан хар чаары». Мультфильм. 19.55 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Элезиннерде читкеннер». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — ССР Эвилелиниң орус ырының Күрүнениң үлегерлиг ниити ырызының ырлаары. Дирижёру — РСФСР-ниң улустуң артизи И. Агафонников. 22.00 — Футболга эш хуузунуң ужуражыышкыны. Румынияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Румыниядан дамчыдылга. Чапсарда — «Бир эвес калык болуксазыңза». 23.45—00.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Рекордтуң өртээ». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Информатиканы болгаш санал-га техниказының үндезиннери. 9 класс. Физика курузундан алгоритмнер. 9.05; 12.55 — Немец дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Галактикалар. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. Коллективчилелге угланыышкын. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — К. Симонов. «Үшкү адьютант». 13.25 — «Электроника болгаш бис». 13.55 — Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 14.25 — «Спартак». Док. фильм. 14.55 — «Объектив». 15.25—15.30 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Бодуңнуң төрээн чериңге ынак болгаш билир бол». Школачыларга телевикторина. Чөөн-Хемчик районундан дамчыдылга. 18.45 — Док. фильм. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия тову». Медээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Коргунчуг, көк, селбегер». Мультфильм. 20.15 — «Лауранның чажыды». Док. фильм. 20.25 — Чарлалдар. 20.30 — Коммунист дугайында ыр. Эрнст Тельман. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Бай, ядыы...» Дөрт сериалыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.45—00.10 — «Театр династиязы». Бороздиннер — Музиллер — Рыжовтар.

24. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 9.45 — «Элезиннерде читкеннер». Уран-чечен фильм. 10.50 — Моол Арат Республиканың уран чүүл коллективтериниң концерти. 11.20—11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Дем каттыжылгазы: чаа технологиялар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.25 — П. И. Чайковский. Хылдыг хөгжүм оркестринге серенада. 16.00 — «Он алды харлыг болгаш оон улуг назы». 16.45 — «Садаа сөс — херткен ыяш». СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле СЭКП-ниң Кызыл-пресня РК-ның ажылга чаа ёзу-биле хамаарыжып турарының дугайында. 17.15 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. 17.35 — Литература альманагы. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «База катап оперетта». Фильм-концерт. 19.40 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Куземков чүнү кылып болурул?», «Лаборатория». Кыска хемчээлдиг уран-чечен фильмнер. 21.00 — «Үе». 21.45—01.10 — Хоккейге делегей чемпионады. Финалче үнген командаларның оюну. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Фестиваль, фестиваль». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Экология системалары. 9.05; 12.05 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Германияның Федеративтиг Республиказы. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Сарбашкыннар. 11.00 — Машина тудуунуң бүдүрүлге черлериниң хоранныг артынчыларын арыглаары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Аваманың школазы. 12.35 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Башкарылганың автоматтыг системазы болгаш кино». «Башкарылганың автоматтыг системазында программалыг чепсек-херекселдер». 12.50 — «Хоорай кырында куштар». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 14.00 — Людвиг ван Бетховен. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургактарга». Ажылды чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүң дугайында. 18.40 — Уругларга фильм «Приключениялдың тооллары». 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — Киножурнал. 19.30 — «Азия тову». Медээлер. 20.00 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.05 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бистиң цирк». 20.20 — Ритмниг гимнастика. 20.50 — «Порошок металлургиязы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бай, ядыы...». Дөрт сериалыг уран-чечен телефильм. 23.00—23.25 — Р. Шуманның ырлары Армян ССР-ниң алдарлыг артистери Р. болгаш К. Лисициан-нар күүседир.

25. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Делегей болгаш аныяктар. 9.20 — «Бистиң-биле кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 10.20—10.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Чурттуң телестудияларының док. фильмнери: «Брестиң кырында ындыг шыышкын», «Мээң эргим чаңгыс чер-чурттугларым». 15.30 — Орус чугаа. 16.00 — «Эрмитаж». Ортаакы вектерниң эт-херексел кылыр уран чүүлү. 16.35 — Арага ишпези — амыдыралдың негелдези. 17.05 — «Л. Кассильдиң маадырлары экранда». «Белен болуңар, мыңаагылар!». 18.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Улустуң чогаадылгазының ийиги бүгү-эвилел фестивалы. Дамчыдылганы — политиктиг тайылбырлакчы Г. Пряхин чорудар. 19.25 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Ак кускун». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле 1985 чылдың Ленинчи шаңналдарының лауреаттары. 22.50 — «Ыр-86». 23.15—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чем чиртиниг болзун». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — География. 8 класс. Закавказьениң экономиктиг районy. 9.05; 13.10 — Англи дыл. 10.05 — М. Дудинниң поэзиязы. 10.35; 11.40 — Физика. 8 класс. Энергияның хевээр артарының хоойлузу. 11.05 — Төөгү. Бурунгу Римге культура болгаш эртем. 12.10 — Кукрыниксыларның чогаадыкчы ажылы. 13.40 — И. С. Тургеневтиң театры. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Ыт амыдыралы». 18.40 — «Культура болгаш амыдырал». Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнга тураскааткан чоннуң уран чүүлүнүң фестивалы чоруп тур. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — Киножурнал. 19.30 — «Азия тову». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Жёлтик». Мультфильм. 20.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 20.45 — «Кадыкшыл мутуладуру». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бай, ядыы...». Дөрт сериалыг уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 22.45 — Спорт гимнастиказынга ССРЭ-ниң кубогу. Ереванда дамчыдылга. 23.30—23.55 — «Өннериниң өшпес чырыы». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү.

26. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Композитор Анатолий Затин ойнаар. 9.05 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.30 — «Ниитиниң ырызы». Кемеровода дамчыдылга. 10.05 — «Кадыкшыл». 10.50 — Озал-ондак чок шимчээшкин. 11.20 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Томск хоорайның бүдүрүлге черлеринде спорт идиктериниң шимарын экижидериниң дугайында. 11.50 — «Ынчан, 45 чылда». Док. фильм. 13.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Кижиге ынак болуру». 1-ги сериязы. 14.20 — Бөгүн делегейде. 14.35 — «Кижиге ынак болуру». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 15.55 — «Үениң болгаш бодуңнуң дугайында»: Шүлүглелдиң антологиязы. Всеволод Рождественский. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Куликов номчуур. 16.20 — «Вега» телевидениениң дугайында. Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.20 — «Чикагодан Филадельфияга чедир». Док. телефильм. Автору — В. Зорин. 19.20 — «Субботада кежээ». «Бистиң бажыңывыста». Эстраданың оюн көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Марлинниң ордузу». Петродворецте Петр уезиниң тураскаалының дугайында док. телефильм. 21.45—01.10 — Хоккейге делегей чемпионады. Финалче үнген командаларның оюну. Чапсарда — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Эрмитажтың чырыткылары». Док. телефильм. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Бүгүдеге стадион. 10.00 — Бистиң садывыс. 10.30 — Киевтиң И. Франко аттыг күрүнениң үлегерлиг шии театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. «Сегиржишкин». Автору — Л. Спивельников. 11.55 — «Юрканың дан баштары». Дөрт сериалыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 13.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 14.00 — Силерге, хоочуннар. Концерт. 14.50 — «Бир катап даң бажында». Мультфильм. 15.00 — «Экологияның хүн демдеглели». «Висимге аайлашпас». 15.20 — Силерниң бажыңнарда чечектер. 15.40 — «Тамбов». Док. телефильм. 15.55 — «Тиилекчилер». 2-ги Украин фронтузуунуң хоочуннарының ужуражыышкыны. 17.20 — «Чурукчулар дугайында рассказтар». Эдгар Дега. 17.50 — ССРЭ композиторларының VII съездизиниң концерти. 18.45 — «Боогда». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Агып бат, дамыракчыгаш». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Чурулга уран чүүлү». Тайылбыр. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кайгамчык кижилерниң амыдыралы». «Семён Дежнёв». Уран-чечен фильм. 22.50 — «Поэзия». О. Фокина. 23.25—23.40 — В. Чкалов аттыг Культура бажыңының үрер хөгжүм оркестри ойнаар. (Москва).

27

27. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Шивилиг арыг ногаан болгаш хөлегелиг». Док. телефильм. 9.25 — «Спортлотонуң» 17-ги тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыка киоскузу». 13.05 — «Кежээниң шагы». 14.05 — Афганистанның национал байырлалы — Революция хүнүнге. «Бөгүнгү Афганистан». Кинотайылбыр. 14.30 — «Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 15.15 — Ю. Бондарев — «Номчукчу-биле чугаа». «Оюн» деп романны сайгарып көргени. 16.30 — «Тоол аалдап келгени». «Кызыл идиктигеш». 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Ералаш». Уругларның баштак журналы. 19.05 — Төрелдешкен хоорайларның бүгү делегей хүнүнге. «Экран өнчүктериниң чыгган». 19.50 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Шуплу сыр-делир». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Сцена көрүнчүү». 22.55 — Медээлер. 23.00 — 00.55 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Спартак». Киевтен дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. Алма-Атадан дамчыдылга. 8.55 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». «Олесстиң шивээзин дег камгалалдыг музей». 9.40 — «Дуруптарның өг-бүлези». Док. фильм. 10.10 — Молдав телевидениениң программазы. 10.55 — Орус чугаа. 11.25 — «Кымның кудумчузунда бөйырлалыл?». Кострома ажылчы чоннарының хостуг үезин организастап турарының дугайында. Эге саву политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Пряхинниң. 12.20 — «Юрканың дан баштары». Дөрт сериалыг уран-чечен фильм, 4-кү сериязы. 13.25 — Делегей болгаш аныяктар. 14.00 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 15.00 — ТТ болгаш БР-ниң УСО-нуң ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Федосеевтиң удуртулгазы-биле концерти. Эвилелдер бажыңының Колонналыг залындан дамчыдылга. 17.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 18.15 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. И. Гайдн. № 97 симфония. 18.45 — Г. Никитин. О. Пыжова — Телешии. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Агып бат, дамыракчыгаш». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Ону шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.35—23.15 — «Ужуралдарлыг фильм чыраны». «Пароль: «Отель Регина».

КИНО

АПРЕЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «В начале века» 11.20, «Полевая гвардия Мозжухина» 9.30, 13.10, 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таинственный старик» 9.40, 13.10, «Ленин в Польше» 11.20, 15.00, «Проверка на дорогах» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Семья Ульяновых» 14.00, «Самая обаятельная и привлекательная» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Верность матери» 16.50, «Пять минут страха» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Шах королеве бриллиантов» 18.00, 20.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага кежер булуттаар, дымырадыр чаар. Агаарның температуразы дүне 0 — 5, хүндүс 8 — 13 градус чылыыр.

Кызылга булуттаар, хүндүс дымырадыр чаъс чаар. Агаарның температуразы хүндүс 10 — 12, дүне 2 — 4 градус чылыыр.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: ...

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3279.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00876.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 98 (13098) | 1986 чылдың апрель 23, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

КРЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Ленинниң өөредии болгаш ажыл-херээ миллион-миллион кижилерниң революсчу чогаадылгазы-биле амыдыралда боттанып турар. Улус массаларының баштыңчызы — Владимир Ильичиниң ады — бүгү кижи төрелгетенниң аас-кежии дээш демиселдиң тиилелгелиг тугу апарган. Маркстың болгаш Энгельстиң ажыл-херээниң гениалдыг уламчылакчызы ажылчын шимчээшкинниң социалистиг революцияның болгаш социалистиг тургузуушкунунуң теориязы-биле, дайынның болгаш тайбының айтырыгларын үзел-бодалдарының эртемниг системазы-биле чепсеглээн. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң тургузукчузу В. И. Ленинниң ажылдарындан Чер бөмбүрзээниң кижилери амгы үениң үндезин айтырыгларынга харыыларны ап турар.

СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазында баштыңчының чагыгларынга шынчы болуру сиңниккен. Совет кижилер СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, күштерин болгаш соруун кириишкинин В. И. Ленинниң өлүм чок чогаалдарындан ап турар. Төөгүлүг хөгжүлдениң чаа үе-чадазында бистиң партиявыстың, совет улустуң мурнунда тургустунган чүгүла сорулга болза, социалистиг ниитилелдиң бүгү талалыг сайзырангайжыдары, ооң аргаларын болгаш артык күштерин коммунизмче улам бурунгаарлаар сорулгаларга долу, үре-түңнелдиг ажыглаары болур деп, СЭКП-ниң Программазында демдеглээн.

Совет кижилер В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оон чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириишкин дээш калбарган демиселдиң байдалында уткуп турар. Алдарлыг хүнге тураскааткан байырлыг хурал апрель 22-де Кремльдиң Съездилер ордузунга болган.

Москваның болгаш Подмосковьениң бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, СЭКП-ниң хоочуннары, партия, совет, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Чепсектиг Күштериниң дайынчылары анаа чыылган.

Даштыкы дипломаттар, аалчылар анаа турган.

17 шак. Эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев**, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы **И. В. Капитонов** оларны байырлыг хуралдың киржикчилери уткуп, адыш часкап байыр чедирген.

Президиумге Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, Афганистан Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. А. Кештманд олурушкан.

База-ла анаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргаларының оралакчылары, СЭКП-ниң МХК болгаш МК секретарлары, ленинчи партияның хоочуннары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, сураглыг эртемденнер, культураның ажылдакчылары, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери олурушкан.

Байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП МХК-ның бирги секретары **Б. Н. Ельцин** ажыткан.

Кремльдиң Съездилер ордузунга Совет Эвилелиниң Гимнизи байырлалдыг-биле чаңгыланып үнген.

«Дүргедээшкинниң стратегиязы — ленинизмниң амыдыралга бодаралы» деп илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри **Э. А. Шеварднадзе** кылган.

Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүледиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үдеп турган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери «Интернационалды» улуг сорук кириишкин-биле, тура ырлаан.

Оон соонда байырлалдың улуг концерти болган.

(СЭТА).

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ СТРАТЕГИЯЗЫ — ЛЕНИНИЗМНИҢ АМЫДЫРАЛГА БОДАРАЛЫ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл болган оюнга тураскааткан байырлыг хуралга эш Э. А. ШЕВАРДНАДЗЕНИҢ илеткели

Эштер!

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнде ооң бодунга, ажыл-чорудулгазынга, номналынга бодунуң хамаарылгазын бир янзы онзагай-биле илередири күзенчиг-дир. Ынчалзажок Ленинниң амыдыралы кандыг-даа сөстер-биле четче илереттинмес. Бистиң сеткиливисти илередириниң эң эки аргазы — ажыл-херектер болгаш хөделиишкиннер-биле ооң үлегеринге, ооң чагыгларынга шынчы болуру. Ёзулуг ленинчи бүрүзүн үнелеп көөрүнүң кара чаңгыс барымдаазы-дыр.

Угаанның чадалары — тураскаал чадазы эвес. Ленинниң бодалдары амгы үе-биле каттыштыр, чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап турда, келир үеже ол аппар чоруур. Бурунгаар чорупун ора, ленинчи идеяларның хыралбас күжүн улам ханызы-биле эскерер бис.

Ындыг күштүг Ленинге ооң Төрээн чурту — Россия берген. Чоннуң тура халыкчыларының болгаш декабристерниң, Ломоносовтуң болгаш Радищевтиң, Пушкинниң болгаш Гогольдуң, Чернышевскийниң болгаш Герценниң, Достоевскийниң болгаш Толстойнуң Россиязы, народниктерниң болгаш баштайгы марксистерниң Россиязы. Ленинниң онза ховар бүдүжү Россия пролетариадының революсчуларының бүгү салгалдарының амыдыралы болгаш демисели-биле, улустуң аас-кежиинче оларның чүткүлү-биле белеткеттинген.

Ынчалзажок, ёзулуг ол орус шылгарангай угаанның кижи делегейниң угаан-бодалының канчаар-даа аажок улуг эртинезин сайгарып, Маркстың болгаш Энгельстиң өөредиин чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүткеш, улустарның болгаш нацияларның, делегейниң бүгү ажылчы чонунуң хүлээп көрдүнген баштыңчызы болу берген.

Улус массаларын эрес-дидим революсчу демиселче көдүрүп үндүрген болгаш оларны Улуг Октябрьның тиилелгезинге чедирген ооң тургусканы большевиктер партиязының бүгү ажыл-чорудулгазы ниитилел хөгжүлдезиниң хоойлуларын ханызы-биле болгаш херек кырында ажыглап билиринге үндезилеттинген.

Амгы үеде Ленинниң херээн уламчылаары дээрге-ле бистиң хүн бүрү ажылывыска, бистиң бүгү тиилелгелеривиске ленинизмниң ёзузун чайгылыш чок бадыткаары-дыр. Амгы үеде чурттуң ажыл-херектеринде боор турар өскерлиишкиннер боттуг амыдыралдың ленинчи анализиниң методологиязындан, делегейге харысалгалыг үеде ону чаартыкчы ёзу-биле ажыглаарындан чарылбас. Төөгүлүг чаа байдалдарда, Ленин-биле сүмелешпишаан, амгы үениң нарын айтырыгларынга ооң тодаргай харыызын ап турар.

Революсчу эраның эгезинде ышкаш, салдынган сорулгаларже орукту ленинчи теория чырыдып турар; шын шугумну чорударынга биске ленинчи политика дузалап турар; мөзү-шынар үлегерин Ильичиниң кылаң арыг болгаш шулу амыдыралы берип турар.

Бистиң байырлыг хуралывыс — чаңчыл эдерген ёзулал эвес, а бодувустуң ажылывысты Ленин-биле шүгдүүнүп көөрүнүң угаан-бодал талазы-биле херегсели-дир. Ооң төрүттүнген хүнүн партия болгаш чон сөс биле ажыл-херектиң чаңгыс аай болуп каттышкан чаа энергиязының көдүрлүүшкүнү-биле демдеглеп турар.

...га улуг салымышкын-дыр.

Айтырыгларны XXVII съездиге ышкаш ынчаар көдүрерин-ге болгаш чуткаалажып көөрүнге политиктиг тура-соруктуң, идеяларның дидими болгаш хөделиишкиннериниң шиитпирлии херек турган. Амыдыралды ханызы-биле билири, ленинчи ёзу-биле байдалды үнелеп көөрү, эргижирээн чүүлдү чайладыры херек турган. Мөөңнеттинип келген айтырыгларны канчаар шиитпирлээрин, кандыг күштерни болгаш байлактарны ажыглаарын тодаргай болгаш частырыг чокка илередип алыры херек турган.

Ындыг съезд ТК-ның март Пленуму чокка, апрель Пленумунга партияның ажылдап кылганы чаа шугум чокка, кол албан дужаалдарга кадрларны чаартпаанда болдунмас деп дорту-биле чугаалаар херек. Маңаа партия база-ла Ленинни эдерген, «шимчээшкинни организастап шыдаар болгаш ону удуртуп шыдаар бодунуң мурнакчы төлээлекчилерин» идип үндүрери-биле чедиишкиннерин ол холбап чораан.

Апрель Пленумунга ажылдап кылган, съездиниң шиитпирлеринде хөгжүттүнген дүргедээшкинниң кол бодалы бистиң чедиишкиннеривиске-даа, курлавырларывыска-даа хамаарган.

Совет ниитилелдиң мөөң мурнунда бүгү хөгжүлдези амгы чаартылганың үндезини боор турар. Чуртта бүдүрүлгениң болгаш эртемниң улуг күчүзү бар. Совет үлетпүр ээрби беш чыл иштинде сайзырангай капиталистиг чурттардан ийи катап дүрген бурунгаар хөгжүп келген. Улустуң чаагай чоруу дыка бедээн. Делегей аренаазынга ССРЭ-ниң туружу быжыккан. Күрүнениң камгалал күчүзү өскен, совет кижилерниң тургузукчу күш-ажылы ынаныштыг-биле камгалаттынган.

Ынчалза-даа чаа ниитилелди тургузары — чаңгыс шугумнуг чорудулга эвес. Ниитизи-биле бурунгаар шимчээшкинниң үезинде янзы-бүрү чылдагааннарның ужурундан чамдык кудулаашкыннар, өзүлдениң оожумнаары турып болур. Алдагылдардан болгаш частырыглардан партия шынныг түңнелдерин кылган, съездиге эрткен үеде ханы, харысалгалыг анализти кылган болгаш келир үеге орукту ажыткан.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегтиг угланыышкынын кылган. Ооң кол тургустунган кезектери: эртем-техниктиг угланыышкынныг күштүг экономика, дешпилге болгаш күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүү; улус ажыл-агыйын шимчедир болгаш чогумдалыг эргелеп башкарары; политика болгаш ажыл-агый чорудулгазын калбаа-биле демократчылары; идепкейлиг ленинчи социал политика. Ниитилелдиң хөгжүлдезиниң чаа чадазынга болуушкун кайгамчык улуг аргаларын долузу-биле боттандырып шыдаар болгаш боттандырар хүлээлгелиг массаларның чогаадыкчы идепкейлиг чоруу — бо формула дүргедээшкинниң кол кезээ болур.

Апрель Пленумунуң соонда бир чыл эрткен. Чүү өскерли бергенил? Чүнүң-даа мурнунда — угланыышкын. Амыдыралдың байдалы, ритми, хөөнү улустуң ажыл-херекке хамаарылгазы өскерлип турар. Дүргедээшкинниң боттуунуң дугайында айтырыгга баштайгы харыыны принципиалдыг-биле алган. Ам бисте хөделиишкинниң тодаргай программазы бар, ынчангаш ону канчаар кылырын билир бис. Экономикага ажыл-херектерни эки талаже партия угландырып шыдаан. Амыдыралдың бүдүрүлге, социал болгаш өске-даа талаларын эде тургузарының дугайында элээн каш улуг шиитпирлер хүлээп алдынган. Партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының ажылының стили өскерлип турар. Делегей политиказынга дидим, чаартыкчы чорук бадыткаттынып турар.

Амыдыралга база бойдуска ышкаш чүве болгай, эштер, чаңгыс хүн чедип келбес, а оон чаартыкчы күжүн кижилер чер-ле болганда күзеп турар. Чуртта боттандырып чорудуп турар канчаар-даа аажок улуг чаарты тургузуушкун келир үениң болур, ынчалзажок чаартылгалар кижиге бөгүн-не херек болуп турар. Бүдүрүлгелерге, хоорай кудумчуларынга, транспортка, колхоз рыноктарынга, садыгларга, эмнелге черлеринге, культураның база ачы-дуза чедирериниң албан черлеринге — чер-ле болганга корум-чурум тургустунган, сагылга-чурум чогумчаан турарын ол негээр эргелиг. Сагыш салымышкынга болгаш кичээнгейге ол чер болганга бүргеткен турар ужурлуг. Аңаа чүгле миллиард-миллиард акшалан дырынга эвес, а харын сагыш-сеткилдиң болгаш чүректиң капитал салымышкыны база херек болуп турар.

Ленинниң сөзү-биле чугаалаарга, «ам бүгү-ле херек **практиктиг ажылда, практиктиг** түңнелдерде» болуп турар. Тольятти хоорайның ажылчы чоннарының мурнунга чүве чугаалааш, Михаил Сергеевич айтырыгны чогумна ынчаар тургускан. Съездиниң шиитпирлери дээштиг болуп турар дээрзин чон көрген база билген турар ужурлуг.

Эштер! Дүргедээшкинниң хемчээлдери билдингир. Сорулга кедергей нарын: чурттуң бүдүрүлгениң күчү-шыдалын болгаш национал орулгазын он беш-ле чыл дургузунда шынар талазы-биле чаа үндезинге ийи катап өстүрер. Бистиң келир үевистиң, бистиң бүгү-ле программныг эмис сорулгаларывысты боттандырарының үндезин-сууру — амгы үениң күчүлүг экономиказы. Экономиктиг тургузуушкун болза, [illegible] үзел-бодал-биле-даа, практиктиг-даа [illegible] делегей үзел-бодалындан-даа алырга, бистиң эң-не ынаныштыг, эң-не ылаптыг херээвис болуп турар» деп, Ленин онзалап демдеглээн. Капитализм-биле тайбың чарышка бистер экономиктиг чепсектер-биле тиилелгени чедип алыр ужурлуг. Чедип алыр-даа хүлээлгелиг бис. Оон өске арга чок. Чугаа болза, социализмниң салым-хуузунуң дугайында болуп турар. Кижи төрелгетенниң келир үезиниң дугайында.

Сорулганы съезд бөдээр эвес, а чогум-на ынчаар салган, мынчаар онзалап демдеглээн: маажымнаар үе чок. Чаарты тургузуушкунну дүргени-биле, бедик темпилер-биле, ынчаарга, оон дудак чок чүгүла чүүл — нергежилдиг, билдилиг-биле боттандырар ужурлуг. Чурттуң амыдыралынга шиитпирлиг өскерилгелер дугайында айтырыгны шиитпирлеп турар үеде, Ленин үе факторунуң ужур-дузазын чаңгыс удаа эвес мынчаар онзалап демдеглеп келген: «Үени ойнап алыры дээрге, бүгү-ле чүвени ойнап алыры-дыр».

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң капитализмге дениээрге, оон ыракта бедик денелиниң дугайында ленинчи өөредигни съезд тодаргай практиктиг утка-шынар-биле долдурган. Амгы үениң эртем-техниктиг, структура, инвестиция политиказынга тодаргай ажылчын магадылалды оон-биле берген, съездиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле бүгү ажылдың эчис түңнелдерин үнелээринге ылаптыг хемчеглерни айыткан.

Бир эвес, туруп көрбээн төөгүлүг кандыг кыска хуусааларда күчүлүг индустрияны тургусканын, коллективизацияны база ленинчи культура революциязын боттандырганын, дайынга үреткен ажыл-агыйны катап тургусканын, кур черлерни шиңгээдип алганын, космосту тайбың сорулгаларга шиңгээдип ап эгелээнин сактып көөр болза, бодунуң бүгү нарын чүүлдери турзажок, съездиниң салган сорулгазы херек кырында мырыңай боттуг боттанар чүүл болуп турар. Дүргедедиишкинниң боттандырып чорударының үндезин магадылалы — мурнундагы салгалдарның чыып-мөөңнээн бүгү чүүлдери болур. Чаа бедик көргүзүглерни чедип алырын ындыг күчүлүг баазага боттандырар апаар.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылы чедиишкиннииг эгелээн, ынчалзажок Төп Комитет мынча деп сагындырып турар: оожургаарының чылдагааннары чок. Социал болгаш экономиктиг хөгжүлдениң бүгү-ле угланыышкыннары-биле улам ынай оон-даа дүргени-биле бурунгаарлап чоруур дээш, бүдүрүлгени интенсификастаарының быжыг үндезинин чогум-на бо беш чылда тургускан турар ужурлуг. [illegible] 1986

(Уланчызы 2-ги арында).

Партияның XXVII съездизиниң угланыышкыны-биле — Ленинниң угланыышкыны-биле

Эштер! Амгы ленинчи байырлалдар биле партияның XXVII съездизиниң аразында ханы түдүш харылзааны эскерип турар бис. Ленинчи чаңчылдарның эң эки уламчылалы болбушаан, ол бодунуң бүгү компонентилеринге Владимир Ильичиниң номналынга шынчызын көргүскен. Оларның кол чүүлдери — дидим, революсчу сорулгаларны улуг хемчээлге салганы болгаш оларны херек кырынга шиитпирлээриниң чаартыкчы стратегиязы. Ниитилел херегцелдериниң эң чугула айтырыгларынга ооң дузазы-биле харыылааны большевиктиг принципиалдыг болгаш шынын ажыт-чажыт чокка чугаалаар чоруктуң ындыг байдалы съездиниң тодаргайлаарынга база биле эвес чугула.

Ындыг угланыышкынны съездиниң ажылынга ындыг угланыышкынны Политиктиг илеткелге М. С. Горбачев кылган. Ында бистиң үндезин принциптеривиске шынчы чоруктуң үзел-бодалдарының чаазы-биле революсчу оптимизм — шугумнуң лелдиң дидими-биле, политиктиг сеткиң ылавылалдыы — илеткелди тургузуп кылганының челен-мергени-биле каттыжып турар. Салган сорулга бүрүзү, түңнел бүрүзү угаан-бодалдыг хайгыктырып, айтырыгларны чаа ёзу-биле тургузарының аргазы-биле ону чепсеглеп турар.

Политиктиг илеткел, партия Программазының чаа эдилгези, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннары, съездиниң резолюциялары, ооң өске-даа материалдары — чогаадыкчы марксистчи-ленинчи бодалдың эң чаа чедиишкини, эртемниг коммунизмниң теориязынга болгаш практиказын-

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ЧОРУП ТУРГАНЫ

БЕРЛИН, апрель 21. (СЭТА-ның тускай корр.). Октябрь 7 аттыг станок тудуушкун комбинадының кол бүдүрүлгезинге бөгүн чораан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевту, СЭКП-ниң делегациязының кежигүннерин Берлинниң ажылчыннары эң чоок өңнүктери деп чылыг болгаш чүректиң ханызындан байдалга уткааннар.

ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Берлин округ комитединиң бирги секретары Г. Шабовский СЭКП-ниң делегациязынга байыр чедирген, хүндүлүг совет аалчыларга чечектер тудускан. Кызыл туктар болгаш транспарантылар туткан ажылчыннар «Найырал! Фройндшафт!» деп сөстерни адап турганнар.

Бүдүрүлгениң хөгжүлдезиниң оруктарының, келир үеге планнарының дугайында комбинаттың чиңгине директору Х. Варцеха чугаалаан. М. С. Горбачев болгаш ооң-биле кады келген эштер бүдүрүлгениң цехтеринге барганнар, хөй муң кижилиг коллективтиң ажылы-биле таныжыкан. Ында автоматтыг шугумнарны, оон иштинде подшипник үлетпүрүнге станоктарны база бүдүрүп турар. Комбинаттың бүдүрүп турары станок дериг-херекселдериниң барык 90 хире хуузун даштыкыже садып турар, ооң чартыындан хөйүн Совет Эвилели садып ап турар. Комбинат — дыка хөй совет бүдүрүлгелериниң идегелдиг партнёру.

Завод-биле таныжылга үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары партия организацияларының ажылын, ажылчыннарның болгаш специалистерниң күш-ажылының болгаш амыдырал - чуртталгазының байдалдарын, технологтуг чаа чорудулгаларны канчаар шиңгээдип ап турарын, электрониканы болгаш автоматиканы ажыглап турарының дуржулгазын сонуургаан.

Склад ажыл-агыйынга учёт кылырын дыка чиңгедир, ажыглаар черлерин материалдар-биле хандырар, оларны чагыгны бүдүрүп кылыр хуусаазынга дүүштүр четче бээр талазы-биле ажылдарны бөдүүнчүдер арганы берип турар электронунут системаны бүдүрүлгеде канчаар ажыглап турарының дугайында участок начальниги К. Леман болгаш мастер В. Краут олар чугаалааннар. Бо бедик бүдүрүкчүлүг техниканы ажыглап турарывыс 65 кижиниң бүдүрүлгениң өске участоктарынче шилчидер, ол ышкаш бүдүрүлгениң бүгү ажыл-чорудулгазынга контрольду дээштиг боттандырар арганы берип турар деп олар демдеглээн.

Совет делегациязының удурткучузунга бөдүүн аныяк ажылчыннар болгаш ПТУ сургуулдары байыр чедирген. Олар ажылының болгаш өөредилгезиниң дугайын, Ленинниң чуртунда боттарының үе-чергелериниң амыдыралын улуу-биле сонуургап турарын чугаалааннар.

Аныяктар улуг салгалдан эстафетаны хүлээп алгаш, ону уламчылаары чугула деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары чугаалаан. Ол бистиң найыралывыска база хамаар-жыр. «Найырал» деп сөстү үргүлчү чугаалап турар бис. Ынчалза-даа бүгү чүве бөдүүн эвес болган. Ол эгелеп турда немец улус улуг когаралга болгаш хоозураашкынга таварышкан, а совет улус дайынга 20 миллион кижизин чидирген турган болгай. Бөгүн силерниң-биле өңнүктер болуп чурттаарынга, кады ажылдаарынга, эдержиринге чедир дыка улуг орукту — удур туржуушкундан найыралга чедир орукту эртери херек турган. Мону хандыр билир дизе, төөгүнү өөренири эргежок чугула. Улуг куженишкин болгаш күш-ажыл-биле чедип алдынган бистиң чурттарывыстың найыралын болгаш кады ажылдажылгазын үнелээр болгаш хөгжүдер херек деп, ол демдеглээн.

Бүдүрүлге-биле таныжылга соолунде М. С. Горбачев хүндүлүг аалчылар дептеринге делегацияның өмүнээзинден бижимел кылган: «ГСЧП-ниң XI съездизинге келген СЭКП-ниң делегациязы силерге коммунистерден болгаш бүгү совет улустан акы-дуңманың чалгыныштыг байырын чедирди.

Силерниң заводуңарга келгенивис, силерниң-биле ужуражылгаларывыс бистиң сагыш-сеткиливиске уттундурбас исти арттырды. Комбинаттың кол бүдүрүлгезиниң коллективинге съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга кайгамчык чедиишкиннерлиг болганы дээш база ГСЧП Төп Комитединиң Хүндүлел тугу-биле шаңнатканы дээш сеткиливис ханызындан байыр чедирип тур бис.

Силерниң коллективиңер биле Москваның Серго Орджоникидзе аттыг станок тудуушкун заводунуң хөй чылдарда кады ажылдажылгазы бистиң чурттарывыстың аразында экономика, эртем болгаш техника талазы-биле кооперастаашкынны улам ынай хөгжүдериниң эки үлегер-чижээ болган.

Социалистиг ГДР-ниң чаагай чоруу дээш күш-ажылга улуг-улуг чедиишкиннерни, өг-бүле бүрүзүнге аас-кежиин болгаш чаагай чорукту күзеп тур бис».

Бүдүрүлгениң цехтериниң бирээзинге массалыг митинг болган. Аңаа салал берген фрезеровщик ажылчын У. Лахенмайер болгаш аныяктарның шиичилел коллективиниң удуртукчузу Т. Миттерер олар ГСЧП-ниң XI съездизинге уткуштур боттарының коллективтериниң алган бедик хүлээлгелериниң күүселдезиниң дугайында, ол ышкаш келир үелеги планнарының дугайында чугаалааннар. Чагыгларны шынарлыг күүседири дээрге ажылчын кижи бүрүзүнүң аттарының хереэ дээрзин олар демдеглээнер. Олар моон соңгаар-даа эвес-шуудургу ажылдаар, ССРЭ биле ГДР-ниң аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының хереэнге төлептиг салымышкынны киирер дээрзин бүзүреткеннер.

Чыылганнарга чылыы-биле уткуткан М. С. Горбачев митингиге чүве чугаалаан.

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Силерге байыр чедирип тур мен, эргим эштер!

ГСЧП-ниң XI съездизиниң ажылынга кириишкен бистиң делегациявыска Герман Демократтыг Республиканың эң улуг станок тудуушкун бүдүрүлгелериниң бирээзи — Октябрь 7 аттыг заводтуң коллективинге аалдап кээри улуг сеткил ханышкынын болдурган.

Совет ажылчын аңгыдан, бүгү совет улустан акы-дуңманың байырын силерге болгаш силерни дамчыштыр республиканың бүгү ажылчыннарынга база бүгү ажылчы чонунга чедирип, социалистиг сайзырангай ниитилелдиң тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп тур мен.

Силерниң партияңарның XI съездизи амыдыралдың бүгү талаларынга чедип алган чедиишкиннерниң кайгамчык түңнелдерин үндүрдү. Эш Эрих Хонеккерниң кылганы ГСЧП ТК-ның съездиге Отчёт илеткелинде, делегаттарның саналдарында улуг-улуг перспективаларны көргүзүп турар-дыр.

Немец ажылчыннарның болгаш тараачыннарның республиказының бурунгаар бүзүрелдиг шимчээшкининге чаа идиг ниң съезд бээр дээрзи амдыгаштан билдингир-дир. А ол чоруктуң чүгле силерге, ооң хамаатыларынга болгаш тургузукчуларынга, чүгүла эвес болгай. Өске-даа акы-дуңма чурттарның чедиишкиннери ышкаш, ГДР-ниң чедиишкиннери социализмниң туружун күштелдирип, ооң аргаларын болгаш артык күштүүн тодаргай көргүзүп турар.

Силерниң заводуңарның кандыызының, канчаар ажылдап турарының дугайында комбинаттың чиңгине директору Хайнц Варцеха съездиге санал бергеш-даа, бис маңаа бүдүрүлгеге чорул турувуста-даа чугаалады. Дыка хөй солун чүүлдерни бистер боттарывыс көрдүвүс, чамдык цехтер-биле таныжып тура ажылчыннар болгаш инженерлер-биле кылган беседавыстан билип алдывыс.

Силерде байдал эки-дир деп көрдүвүс. Бүдүрүлгеде ажыл эки чорул турар, бүдүрүлге чорудулгаларын чаартырынче улуг кичээнгей салдынып турар-дыр. Ооң түңнели — продукцияның бедик шынары, ооң иштинде Совет Эвилелинге берип турары станоктарның бедик шынарлыг болуп турары-дыр.

Бистиң чагыгларывысты ак сеткил-биле, эки күүседип турары дээш силерниң коллективке өөрүп четтиришкинни илергейлеп тур мен. Партияның XI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка шылгараңгай чедиишкиннериңер дээш ГСЧП ТК-ның Хүндүлел тугун тывысканы-биле силерге сагыш-сеткилимниң ханызындан байыр чедирип тур мен, эштер!

Бо митингиге чүве чугаалаарда, хамыктың-на мурнунда амгы үеде бистиң чуртувустуң канчаар чурттап турарының, совет кижилерниң чүнү бодап турарының дугайын чугаалаксап тур мен. Чоокта чаа мен Поволжьениң элээн каш хоорайларының бүдүрүлгелеринге чордум. Хөй санныг ужуражылгалардан болгаш беседалардан билип алганым кол-ла чүүл СЭКП-ниң XXVII съездизиниң социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринче салган угланыышкынын ажылчы чон боттарының үндезин хереэ кылдыр хүлээп алганы боор турар. Бистиң кижилеривис чаа ёзу-биле ажылдаар деп чүвени ылап билир болгаш, эде тургустуушкундан кортпайн, чаа ёзу-биле ажылдаарын күзеп-даа турарлар.

Ынчаарга ол эде тургустуушкунунуң чогум утка-шынары чүдел дээрзин тодаргай чижектер-биле көргүзер эки боор. «Лада» дээр совет автомобиль бисте-даа база даштыкыда-даа багай эвес ажыглаттынып, үнелеттирип турар. Ону ГДР-де база-ла херегтеп турар болду. Ынчалза-даа амгы үеде ол ортумак-даа база эки-даа деңнелге четпес апарган болгай. Волганың автозаводунуң коллективи-биле ужурашкаш, мен мынча деп айтырдым: силер, эштер, автомобиль модазының тергиин чогаадыкчылары-биле деңнежир дээш чүге оралдажып болбас силер?

Эртем-техниктиг дешпилгениң чүгле чамдык угланыышкыннарынга эвес, харын база бүгү хемчээли-биле безин мурнунче үнериниң эргежок чугула чүүлдери амгы үеде бисте шупту бар боор турарын чугаалап болур. Ынчангаш бис ол сорулганы дыка шыңгыы көрүп, айтырыгларының бүгү талаларын ханызы-биле бодап турар бис.

(Уланчызы 3-кү арында).

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ЧОРУПКАНЫ

БЕРЛИН, апрель 22. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев баштадыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы оон апрель 22-де чорупкан. Делегация ГСЧП ТК-ның чалааны ёзугаар, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының XI съездизиниң ажылынга кириш-кен.

Делегацияның составында — СЭКП ТК-ның секретары В. А. Медведев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Эстонияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары К. Г. Вайно, Москвада Владимир Ильич аттыг электромеханика заводунуң токарь-чондурукчузу В. П. Тихомиров, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи К. В. Фролов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ГДР-де элчини В. И. Кочемасов олар кирген.

Делегацияны аэродромга кээп үдээнер болза: ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. Аксен, Г.-И. Беме, Н. Герман, Х. Делус, Х. Зиндерман, Г. Кесслер, Г. Клайбер, Э. Кренц, В. Кроликовский, З. Лоренц, Э. Мильке, Г. Миттаг, Э. Мюккенбергер, А. Нойман, Г. Тиш, В. Фельфе, К. Хагер, Г. Шабовский, В. Штоф, В. Эберлайн, В. Ировиский, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар В. Вальде, И. Ланге, Г. Мюллер, М. Мюллер, Г. Шорер.

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев баштадыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы апрель 22-де Берлинден Москвада ээп келген. ГСЧП ТК-ның чалааны ёзугаар делегация Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының XI съездизиниң ажылынга киржип чораан.

Делегацияны аэродромга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, СЭКП ТК-ның секретарьлары А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы И. В. Капитонов, өске-даа эштер уткуп алган.

Уткуп келгеннерниң аразынга ССРЭ-де ГДР-ниң херектерин түр бүдүрттирген З. Кернер база турган.

(СЭТА).

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ СТРАТЕГИЯЗЫ— ЛЕНИНИЗМНИҢ АМЫДЫРАЛГА БОДАРАЛЫ

(Эгези 1-ги арында).

чылда улус ажыл-агыйының өзүлдезин хөлчок бедик темпилерин барымдаалап тургускан. Ажыл-агыйжы угаазыдалдың эң-не бедик деңнелинге таарыштыр кылган. Ынчаарга бир эвес ажым-биле чугаалаар чүве болза, мындыг үзел-бодалдар-даа бар болуп турар болгай: чаа кылган техника чедип кээр — ынчан хамык чүвени дүргедедипкей бис аан! Ол дээрге алдагдалдыг бодал-дыр. Мурнакчы технологияны дүрген ажылдап кылырынга база шиңгээдип алырынга күженишкиннерни мөөннедивишаан, партия болза, бар туруп турар бүдүрүлгениң күш-шыдалдарын эң-не ажыктыг-биле ажыглаарын, бүгү курлавырларны ажыглалга киирерин, күш-ажылдың сагылга-чурумун, ажылга органиизастыг чорукту бедидерин негеп турар.

Маңаа хемчээр чүүл шынар болур. Продукцияның шынары. Күш-ажылдың шынары. Хөй хемчеглиг ол категорияга экономика болгаш дизайн, технология болгаш арын-нүүр, удуртукчунуң эрге-дужаалы, күрүнениң ат-алдары болгаш хереглекчиниң эрге-ажыктары чаңгыс тудуш чүүл кылдыр каттыжып турар. Фирманың таңмазын баскан бараан — чүгле бүдүрүлгениң адын салган карточка эвес, харын-даа шылгалданың дептерженгези-дир деп шын чугаалаандыр.

Совет кижилер аңаа кууду демдектерин эндере салып турар болгай. Оон болуп турарының ужуру чүдел? Чамдык удуртукчулар чөптүг чылдагааннар дугайын салдынышчок чугаалап турар. Ол аразында инициативалыг болгаш тывызык-ажыглыр кижилерниң үлегер-чижээ мынчаар херечилеп турар: чылдагааннар хөй нүрүүзүнда-ла хуузуу, боттуг эвес хоозун болуп турар.

«Дүүнгү» чүвелер — дүүнгү психологияның продуктузу-дур.

Алызындан ап көөр болза, шынарның айтырыын шиитпирлевейн тургаш, чаңгыс-даа улуг бүдүрүлгечи азы социал айтырыгны шиитпирлеп болбас. Ооргаң хоорук кылдыр алыр болза, бүдүрүлгелерин бүрүн бот-орулга-чарылгалыг, бодун боду хандыртынар болурунче, орулгалыг чорукту доктаамал өстүрериңче шилчидериниң сорулгазын практиктиг чүүл кылдыр салыры боттуг эвес апаар.

Ынчангаш бодунуң продукциязының ат-алдарын чурт иштинге болгаш ол мынкаш дашкыга-даа бедик тудуп турар ындыг күш-ажылчы коллективтерни янзы-бүрү шаңнап-мактаар болгаш деткиир болза чогуур. Социал чөптүг чоруктуң принциви мынчаар негеп турар: олар боттарының бедик шынарлыг ажылындан дорт ажыкты алган турар ужурлуг.

Ажыл-агыйжы эвес чорук, бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдар, ажыл үезиниң чидириин канчаар-даа аажок улуг когаралды таварыштырып турар. Ынчаарга салым-чаяанныг чоруктарны ажыглавайн баарында, эгелекчи, чаартыкчы чоруктарны, кижилерниң чаа ёзу-биле бодаар база чаа ёзу-биле ажылдаар дээн чүткүлдерин дуй базар чоруктан болуп турар когаралды чүгүн-биле-даа санап шыдавас.

Съездиниң шиитпирлери маңаа-даа шиитпирлиг эргилде болуп турар. Эргелеп башкарарының системазын үндезинни-биле чаарты тургузуп турар. Оон элис утказы чыдыг экономиканың үндезин айтырыгларын топ чердеп тодарадып бээр, чер-черге ажыл-херекти улам-на бот-тускайлан болгаш харысалгалыг-биле чорудар. Ведомстволар тус-тус девискээрлериниң хөгжүлдезинге шаптыктавас, а ол тус-тус девискээрлер адырларының өзүлдезинге харын идиг бээр. Төпчүткен удуртулга биле чер-чериниң эгелекчи чоруун, адырының болгаш девискээриниң принциптерин согумчалыг дүүштүрер, аттыг хемчээлдерни ап каар чорук, эргелеп башкарарының чаңгыс эвилин хандырып турар.

Чаа байдалдарга эрги ёзу-биле удуртуру болдунар аргажок. Дыка чергези-биле кызыгаарлаашкыннарга база чөпшээревес чорукка үндезилеттинген, экономиканы удуртурунуң эрги аргазы амгы үениң негелделеринге дүүшпейн турар. Ол дугайы съездиге тодаргай чугаалаттынган болгаш ажыл-агыйны чорударының деңнелгиг хевирлерин бүгү хемчеглер-биле быжыглаарының, бодун боду акшаландырарының, бодун боду хандыртынарының чурумун-биле ажылдаарынче бүдүрүлгелерин база каттыжыышкыннарны углап-шилчидериниң дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

Чаартылгаларның нарын болгаш ханы чорудулгаларының төвүнде кижи туруп турар. Оон медерелин оон идеологиязын, оон угаан-бодалын чаартпас болза өске бүгү чаартылгалар болдунмас. Маңаа-даа бистер бергелеглиг чорбайн барып шыдавас бис. Хүлээп алдынган шиитпирлерни даштыы-биле көөр чоруктуң, оларны тайылбырлаарынга бодуунчудугениң ээзээш эвес айыылы бар болуп турар.

Дилээшкиниге өскээр барыышкын, ол мыкаш чедимизе чок чоруктар-даа туруп болуру билдингир. Ынчалзажок оон корткан херээ чок. Чаңгыс черге таптаашкын, эрги ёзуга чаңчыгыышкын, шимчээшкин чок чорук харын коргунчуг, шимчээшкин чокка кандыг-даа организм бөөлээшкинга таваржыр апаары билдингир болгай.

Съездиниң салган сорулгалары угаан-бодалдың, эртем-билигниң, бүгү чүвени ылаптыг билириниң, ажыл-херекке партийжи бердиниишкиниң кедергей бедик деңнелин негеп турар, ындыг болгаанда, салым-чаяанныг кижилерни кижизидери, белеткээри, дилеп тывары база депшидип үндүрери политиктиг эң-не эргежок чугула негелде болу берген.

Ындыг кижилер чуртта бар. Съездиниң кол ачы-хавыязыларының бирээзи чүл дээрге, ындыг кижилерни оон мурнуку өдүрүгже идип үндүргени деп болур. Улуг ажыл-херек бодунче салым-чаяанныг ажылдакчыларны кыйгырып турар. Билдилиг, тывынгыр, бодунуң туружунда турар, кажиге бир эвес аңаа бүгү күжү-биле ажылдаар кылдыр дузалаар болза, чедиишкинниң ылаптыг магадылалы ол. Сорулга чүл дээрге, оон энергиязынга, дуржулгазынга, чаа ёзу-биле ажылдаар дээн күзелинге делгемин ажыдары болур. Кажан-даа эгелекчи чорукту кызыбас болгаш бодунуң чүвени билбезин оптуп кажарлаар база чапшаалап чагдынар чоруктар-биле бүдүлдүрары бодаар ортумактымындан чаартыкчы кижи канчап-даа дора чурттавас ужурлуг.

Угаан-медерелди чаартыры — чамдыкта харын хилинчектиг, эң-не берге чорудулга. Ол канчаар-даа аажок улуг күженишкиннерни үндүрери-биле канчырлашкан. Кижиге кичээнгей салыр, принципиалдыг болгаш чөптүг, кижизиг, харылзааларга сагып човаглыр база шын сеткилдиг болур чоруктар ону чиңгедип турар. Ам моральдыг дузаламчының болгаш деткимчениң ужур-дузазы кончуг улгадып, кижини сорук киирер чылыг сөстерниң үнези кончуг өзүп турар! Ёзулуг кижизиг чорук чокта, кижи факторунуң дугайында чугаа хоозун чүүл апаар.

Биске — чүве болганга база чүве-ле бүрүзүнге чараш чүүл херек. Бүдүрүлгеге-даа. Телевидениеге болгаш тургуга-даа. Чурулга уран чүүлүнге-даа. Кижилерниң аразында харылзааларга-даа. Экономикага, эртемге, культурага делегейде эң-не бедик көргүзүглерни чедип алырынче чүткүүрүшаан партия төлевилеттинген чаартылгаларга күш-ажыл кижилерниң — салым-чаяанныг, эртем-билиглиг, интеллигенчия, көрүштүг-чараш болгаш күштүг-шимырак, боттарының үлегер-биле хандыкшыда бээр кижилерниң сонуургалдыг киржилгезинге ынаныш салып турар.

Бис кайгамчык бай бис, ынчаарга бистиң байлаавыстың үнер дөстери-ле хөй. Ол дээрге бистиң ниитилел системавыстың маргыш чок чаалап алыышкыннары-дыр. Ол дээрге ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарының, улусчу интеллигенцияның бузулбас ленинчи эвилели-дир. Ол дээрге бүгү улустарның болгаш республикаларның бузулбас интернационалчы эки-дунмалышкы чоруу-дур.

Ленинчи билиишкин-биле алырга, интернационализм — херек кырында боттуг политика-дыр, ленинчи национал политика шаанда хожудангай чораан улустарны делегей культуразының деңнелинге көдүрүп үндүрген. Съездиниң хүлээп алганы дүргедедиишкиниң концепциязы улус бүрүзүнүң, республика бүрүзүнүң, девискээр бүрүзүнүң экономиктиг болгаш культура күчү-шыдалын көвүдедирин, ниити эвилелдиң байлаанга оларның херек кырында боттуг салыышкынын улгаттырарын баш удур көрүп турар. Ында курлавырлар канчаар-даа хажок улуг, олар төнүп читпес, ынчангаш сорулга мынчаар салдынган: чурттуң чаңгыс ниити улус ажыл-агый комплекизиниң депшилгезинге ниити национал угаан-бодал культуразынга бүгү республикаларның, крайларның, областарының киирер салыышкыны болдунар-ла чергези-биле дүүшкен турар ужурлуг. Өске талазында, оларның хөгжүлдезин планнаарынга хөлүн эрттир холгаарлап айтып бээр чоруктуң орнунга эң-не чогумчалыг болгаш идиг бээр аргаларны ажыглаар турары билдингир.

Экономиканың социал угланыышкынныг болуруун съезд онзалап айыткан. Ивет, чаагай кежиктерни чөптүг-биле үлеп-хуваагар турар ужурлуг. Ынчалзажок ол үеде ук кежиктерниң хемчээли болдунар-ла чергези-биле дыка улуг болуру чугула болбайн аан. Түңнел байлак өскен турар ужурлуг. Өскээр чугаалаарга, кижиге хөй онаажыр, ынчалзажок кижиден база хөй-биле хамааржыр апаар. Чүгле бо таварылгада социал чөптүг чоруктуң принципи материалдыг долдуунушкунуг болур.

База бир чүүл. Бир эвес, янзы-бүрү антисоциал чүүлдерни — арагалаар, маңгыс-талчак, кем-херек үүлгедир, амыдыралга база хөй-ниитиниң черлеринге культура чок чоруктарны узуткап чок кылбас болза, социал чөптүг чорук боттанмас. Хуу өөнчүзүрек психологияны, хээли алыр, чоннуң күзели-биле байыыры, күш-ажылчы эвес орулгалар-биле тодуг-догаа чурттаарын бодаар чоруктарны арылдыр узуткавас болза, хоржок. Ленинниң мынча деп чугаалааның сактып көрээлиңер: «Бир эвес хээли алыр дээн ыткаш ындыг чорук бар чүве болза, бир эвес ол болдунар аргалыг чүве болза, ынчан политика дугайында чугаа турбас».

Кандыг-даа янзы ойлук эки чорукка удур демиселге чер-чер органнары хөй чүүлдүг кылып болур болгаш кылышы-даа турарлар. «Төлтүң» холгаарлаарынга кордап олурар чорук — ол дээрге хуузунда бажыңында баык чүүлдериниң мурнунга дужуп бергени ол мышкажыл. Ынчаарга ап турар хоойлулуг хемчеглерниң эптеш чогу, шиитпирлиг — партия организацияларының политиктиг мергежилдиниң база дайынчы арга-шинээлиниң көргүзүү-дүр.

Амыдыралдың социалистиг хевиринге таарышпас чүүлдер-биле шиитпирлиг демиселди чорударынче ТК-ның апрель Пленумунуң угланыышкыны күш-ажылчы коллективтерниң, совет кижилерниң колдут хөй нүрүүзүнүң бүрүн деткиишкинин алган. Ынчангаш ол угланыышкын чоорту болгаш хажык чокка чоруттунар апаар.

Эштер! Совет демократияның хөгжүлдезиниң айтырыглары XXVII съезд чаа, ленинчи ёзу-биле көрген. Оон шиитпирлери — ол дээрге ниитилелдиң болгаш күрүнениң херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннуу улам-на калбаа-биле киириштирериниң телээлеттирилгелиг болгаш дорт демократияның бүгү-ле хевирлерин ажыктыг кылдыр ажыглаарының сонгулда системазы сайзырангайжыдарының, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының, бистиң бүгү-ле политиктиг институттарывыстың ажыл-чорудулгазын экижидериниң практиктиг программазы-дыр.

Ниитилел-политиктиг болгаш ажыл-агый амыдыралын улам ылай демократчыдарын чоннуң политиктиг культуразының деңнелин бедидери-биле дорт харылзаалыг кылдыр тургускан. Ам ол деңнел болза, социалистиг бот-эргелелдиң хыйдын-биле хөгжүдериниң аргазын берип турар ындыг апарган.

Оон кол звенозу — улус депутаттарының Советтери. Ажылдап кылып турар хемчеглер, бир талазында, эрге-чагырганың чер-чер органнарының харысалгазын бедидер, а өске талазында — оларның бүрүн эргелерин хандырар ужурлуг.

Партия болза, Советтер боттарының девискээринде туруп турар бүгү бүдүрүлгелерниң эң-не бедик эчис түңнелдиг чедип алган турарынга дорт болгаш шуут сонуургалдыг болур шак ындыг корум-чурум дээш туржуп турар. Советтер бүдүрүлгелерниң бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазынга херек кырында боттуг салдарны чедирип база ол дээш харысалгалыг чоруктуң бодунга онаашкан улуун ээлеп турар болза, ынчан шуптузу бүдүрүлге болгаш адыр, суур болгаш хоорай, оларның чурттакчылары удуглут болур.

Ындыг кады ажылдажылганың шенелде-шинчилел моделин чурттуң дыка хөй районнарынга чедиишкинниг-биле хынааттынган. Баштайгы түңнелдер мынчаар херечилеп турар: ведомстводан хамааржыр, чер-черниң эрге-ажыын бодаар чоруктарны ажып эртип, эрге-ажыктарга чөрүлдежи бээр чоруктарны чайладып болур, а кол-ла чүве — чер-чер Советтерни эргежок чугула экономиктиг бот-тускайлан чорук-биле хавыраары болур.

Ёзулуг демократияга бюрократизм удурланыштыр туруп турар. Партия аңаа удур кезээде демисежип келген. Бюрократ бөгүн онза ондактыг, чүге дээрге амгы үениң бюрократы эртем-билиглиг, харын-даа тускай мергежилдиг, ынчангаш кажары-биле таарыштынып, ап, аян-шинчизин бедени-биле өскертип база ажыл-херекти улам-на улуу-биле бойладып каап болур-дур.

Бюрократизм-биле демиселдиң дээштиг хемчеглерин съезд айыткан. Ол дээрге хамыктың мурнунда эргелеп башкарарын улам ылай демократчыдары-дыр. Шиитпирлерни ажылдап кылырынга база хүлээп алырынга хамаатыларның киириштирери, бүдүрүлгелерге удуртукчу ажылдакчыларның соңгулдалыг болурун калбартырынче угланыышкын, эргелеп башкарарының органнарының ажылчы чоннуң мурнунга үе-үеде отчёттуг болуру, кандыг-бир эрге-дужаалга томуйлаашкын кылырда хөй-ниитиниң санал-оналын барымдаалап көөрү, ажылдакчыларны чер болганга шылгап көрүп турары — ол бүгү болгаш өске-даа чүүлдер амыдыралче чоорту кирип турар. Ол дээрге шаптараазыннарны ажып эртер чиик эвес чорудулга, ынчалзажок съездиниң шиитпирлери аңаа идиг берип турар.

Партия демократчыдылганың чорудулгазының болгаш хөйге ажык-кескү болурунуң аразында дорт харылзааны бактаадып тургузуп турар. Массалар шупту чүвени билген, бүгү ажыл-херекке олар медерелдиг киришкен турар ужурлуг дугайында ленинчи бодал амгы үениң байдалдарында ниитилел практиказының нормазы болуп бар чыдар. Кадык-чаагай ниитилел хөйге ажык болурундан, шүгүмчүлелден болгаш бот-шүгүмчүлелден, айтырыгларны чидии-биле тургузарындан кортпас. Социал информацияны «кезектеп бээри» дээш туржуп турарлар-биле шуут-ла чөпшээрешпес бис; ындыг кажан-даа холун эрттир бээй болбас.

Партия мооң мурнунда шүгүмчүлелден хагдынчак турган зоналарны чок кылган, шүгүмчүлелден камгалалдыг болуруунуң «чиигелделерин» күш чок болдурган. Шүгүмчүлел кызар чорукту ат-алдарын, албан-дужаалын барымдаалавайн буруу шаап турар. Шыны чугаалаан дээш чаңгыс-даа ак сеткилдиг кижи качыгдавас ужурлуг. Ынчалза-даа калбак шүгүмчүлелниң болгаш хөйге ажык болурунуң четпестери-биле демиселдиң байдалдарында нүгүлге болгаш нүгүлчүлерге удур моондакты тургузар херек. Бо база политиктиг принциптиң херээ-дир.

Демократия сагылга-чурумдан болгаш корум-чурумдан, хосталга-харысалгадан, эрге-лер-хүлээлгелерден адырылбас — социалистиг бот-башкарылганың бүдүжү ындыг. Совет кижилерниң хөй-ниити идепкейлиинге, хамааты энергиязынга делгем орукту ажыдып турар боттуг бот-эргелелдиң магадылалы чогум-на бо диалектиктиг чаңгыс эпте.

Эштер! Ленин бистиң төөгүвүстүң дуржулгазы мынчаар өөредип турар: чедиишкинниң дүлгүүрү хамыктың мурнунда партия, оон бүгү отрядтары болгаш звенолары ниитилел чорудулгаларынга, болуушкуннарның хөгжүлдезинге эрге-чагырганың эвес, а алдар-хүндүнүң, энергияның, дуржулганың бүзүредиишкиниң күжү-биле салдар чедирген турарында. Олар политиктиг удуртулганың чогум-на органнары кылдыр боттарын көргүскен турарында. Маңаа бүгү айтырыгларның эң чугулазы кадрлар дугайында, бир дугаар ээлчегде — удуртукчулар дугайында айтырыг болур.

ТК-ның апрель Пленумунуң соонда удуртулгаже колдуунда-ла улам шиитпирлиг, инициативалыг, чаңчыл болган майык-хепке ээзээш чаңчыккан, үениң байдалын болгаш негелде-херегелелин эки билип турар кижилер кээп турар. Оларның аразында аныяк ажылдакчылар хөй, ынчалза-даа дуржулгалыг, боттарын мооң мурнунда эки талазын көргүскен, чаа ёзу-биле бодап база ажылдап шыдаар «эрги келдиртигниң» удуртукчулары база эвээш эвес.

Оон-биле чергелештир шимченгир эвес, ажыл-херээн чедир билбес ажылдакчылардан партия адырлып турар. Ленинниң чугаалааны ышкаш, «удуртукчуларны эде көөрү, бир-тээ оларның талазындан чаа байдалдарга болгаш чаа сорулгага чаңчыгып таарҗыры болдунмас болганда, өскээр шилчидери» чоруп турар.

Кадрлар политиказында частырыглар дээш ниитилел улуг каражага таваржып турар. Кадр айтырыгларының талазы-биле кандыг-даа частырыгларны болдурбас, а тыптып келгенде, оларны илередип шыдаар байдалды тургузары эргежок чугула. Төөгүлүг апрель Пленумунуң соонда чогум-на ындыг байдал партияда болгаш чуртта бадыткаттынып турар. Бөгүн коммунист бүрүзү, кандыг-даа эрге-дужаалды ол ээлеп турар болдур, хамыктың мурнунда бодунуң партия эге организациязының мурнунга, бодунуң ажыл-херектери дээш харысалгадан чайлап шыдавас. Владимир Ильичиниң чугаалааны «ышкаш, партияның ат чалаан кежигүннериниң биске херээ чок».

Партияның ат-алдарын, оон хүрээлелиниң арыг болурун, партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынарын карак огу дег камгалаарын Ленин биске чагып чораан, съезд база өлче кыйгырган.

Бис кажан-даа оон чагыынга шынчы боор, ол кыйгырыгны чайгылыш чок эдерер бис.

Бөгүн, кажан съездиниң идеяларын массаларны хаара тудуп, шиңгээттинип турар үеде, чаа бодалдарының үнезиниң чиигелдезин, оларның ужур-утказының хоозураашкынын, азы сөстер чаа болза-даа, ажыл-херек биезиги хевээр артар байдалды канчап-даа болдурбас ужурлуг бис. Ону база-ла үндезиниг өскерилге чоруп турар идеология болгаш кижизидилге ажылынга өөренип көөрү онза чугула. Маңаа база-ла кол угланыышкын — ажылдың шынар көргүзүглери болур. Амыдырал-биле эң сырый холбаар. Кижилер-биле тус-тузунда ажылды чорудар. Кижи-биле аңаа ужур элертип эвес, а билдингир болгаш ажык чугааны кылыр. Кижини хүндүлээр херек, хоозун сургаашкыннар-биле оон хөңнүн калдырбас.

Шаа четкен, үргүлчү катаптап келген сөстер патриотчу сагыш-сеткилди көдүрерингe дуза болбас. Ажыл-ишчи, идепкейлиг совет патриотизмниң шимчедикчи барымдаалалары амгы үеде нарын болгаш ханы. Ёзулуг патриотизм — угаан-бодалдың болгаш сагыш-сеткилдиң хүн бүрү күженишкиниң ажылында, чиик оруктарны болгаш шиитпирлерни хүлээп көрбес хүн бүрүнүң маадырлыг чоруунда болур. Ол ортумак деңнелдер-биле сеткил ханып, кызыгаарланмас, кандыг-даа ажыл-херекке — станок чанынга азы фермага ажыл-даа, дайынчы хайгыыл азы чаа машиналарны чогаадыры-даа, эртем-шинчилел ажылы азы уран чогаадылга-даа дижик, оларның чүгле эң бедииңге чедер дээш ораалдажыр.

Төрээн чуртунуң алдарлыг эрткен оруун чүгле билири эвес, харын үениң мурнакчы туруштарынче Ада-чуртунуң бурунгаар хөгжүлдезинге оон угаан-медерелиниң киржилгезин патриот кижини хевирлеп тургузар.

Съездиниң шиитпирлери аныяктарга онза чоок болган. Съездиниң динамизмин, үзел-бодалдарының чаазын, салдынган сорулгаларының тодаргайын олар эндевээн. Дең байдалга, хүндүткелдиг болгаш оларга ынанныштыг, хинирениишкин база сургаашкын чок чугаа аныяк кижилерниң сеткил-сагыжынга таарышкан.

Бистиң чалыы салгаавыс магалыг. Ам барып черле ынчаш, бистиң бөгүнгү кылып турар чүүлдеривис шуптузу — бистиң уругларывыс болгаш уругларывыстың уруглары дээш кылдынып турар болгай. Ам безин дыка чоок XXI чүс чылда олар чурттуң бүрүн эргелиг ээлери болурлар. Ынчангаш оон келир үезин олар бис-биле кады туттуп, аас-кежиктиг болурун күзеп турар бис. Аныяктарның ажылдаарынга, өөренирингe, дыштаарынга эң таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның боттарының бүгү чогаадыкчы күштерин дүргедээшкиниң энергиязынга киирер дээрзинге партия канчап-даа бүзүреп, маңаар эргелиг.

Съезд улуг кичээнгейни өг-бүлеже угландырган. Аныяк өг-бүлелер быжыг, найыралдыг, ажыл-ишчи болзун дээш сагыш-салыры эргежок чугула. Ынчангаш маңаа чоннуң херээ дээш алдарлыг демиселчилерни кижизиткен Ульяновтарның кайгамчыктыг өг-бүлези үлегер болзун.

«Бис келир үениң партиязы бис, а келир үе аныяктарга хамааржыр. Бис чаартыкчыларның партиязы бис, а чаартыкчыларның соо-биле аныяктар кажан-даа күзелдинии-биле чоруур. Бис эрги ириндилер-биле кам-хайыра чок демиселдиң партиязы бис, а кам-хайыра чок, бодун хайыралавас демиселче кажан-даа бирги ээлчегже аныяктар үнер» дээн ленинчи сөстер бистерни, коммунистерни хөй-аът киирип чоруур.

Бистиң партиявыс — орук изекчилериниң партиязы, ынчангаш ол оон-биле кезээде аныяк. Оон аныяа — келир үеже чаа оруктарының дидим дилээшкининде, кижилерниң аас-кежии болгаш чаагай чоруу дээш амыдыралды чаартып турар маадырлыг тургузукчу ажыл-чорудулгазында.

XXVII съезд: тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң ленинчи философиязы

Эштер! Эрги дипломатия дорт болгаш ажык чугаалажып билбес деп Ленин демдеглеп чораан.

Чоннар болгаш чазактар-биле ажык база дорт чугааны чорудары — чаа, социалистиг, ленинчи дипломатияның чарылбас талазы болгаш ону партияның XXVII съездизи чоокта чаа көргүскен. Съездиге Политиктиг илеткел, улустар аразының айыыл чок чоруунуң бүгү чүвени хаара туткан системазы тургузарының аңаа илереттинген үндезиннери, ядролут чепсекти, массалыг узуткаашкынның өске-даа чепсектерин чок кылырының программазы «Ниити медегелдерни, хөөрем аазаашкыннарны, кааскоя тодарадыгларны аргалыг-ла болза, эвээш болдурар болгаш шынап-ла тайбынга чедирип болур эң тодаргай шиитпирлерни болгаш хемчеглерни, аргалыг-ла болза, хөй болдурар» деп ленинчи принципти боттандырган.

Совет Эвилели тайбынга чедирип, дайын айыылын үндезинни-биле чок кылып болур эң тодаргай шиитпирлерин болгаш хемчеглерни саналдаан.

Тодаргай санал тодаргай харыыны негээр. Ынчалза-даа барыын чүк оларга чаңчыл болган арга-биле: «Болуп турар болуушкуннарның чүгле чамдык талаларынче, кезектеринче кичээнгейни чардыктырып... бүгү болуушкунуң ниити ужур-утказын билдинмес болдурар» деп, Ленинниң демдеглээни ышкаш, шак-ла ындыг харыыны берип турар.

Ажыт-чажыт чок чугаалажыр күзел чогу, дипломаттыг буданнаашкын болгаш кажарлаашкын, эң бөдүүн айтырыгларны нарыыдадыр болгаш херектерни түңнелге чедирбес «мергежил» — ол бүгү реакцылыг идеологияның тодаргай илерээшкиннери-дир. Ол идеологияны удуртулга болдургаш, империализм делегейни оон чоңга удур. Чүгле бодун бодаар сонуургалдарын боттандырар чери кылырын, аңгы-аңгы угланыышкыннарлыг болгаш өжээнешкек бот-боттарынга удурланышкак күштерниң хөделиишкиннериниң аренаазы болдурарын негеп турар.

М. С. Горбачевтуң январь 15-теги Медегелелинде, съездиге Политиктиг илеткелде илереттинген принципиалдыг чаа концепция тайбыңны парын, удурланышкак-даа болза, бот-боттарының аразында улам харылзаалыг бүдүүн чүве кылдыр көөрүнге үндезилеттинген. Оон хөгжүлдезиниң байдалы «дайын», «дайынга тиилелге» дээн чижектиг чаңчыл болган политиктиг категорияларны эде көөрүнге чедирген, оларның үндезин чогун, а чиге чугаалаарга, — оларның ядролут-космос чүс чылында ужур-утка чогун илереткен.

Тайбыңның чаа политиктиг философиязы дайынны болдурбазының болгаш кижи төрелгетенниң диргг артарының аразынга деңнел демдээн салып турар. Айыыл чок чоруктуң деңнели ядролут чепсекти чыып мөөңнээриниң болгаш чаартырының темпизинге чедир пропорционалдыг деп ол онзалап айтып турар. Күрүне бүрүзүнүң айыыл чок чоруу өске шуптузунуң айыыл чок чоруундан дорт хамаарылгалыг. Национал айыыл чок чорук — ол дээрге, бир эвес ол бүгү-ниити айыыл чок чорук-биле дүүшпес болза, аңаа-ла хоозун чүүл-дүр.

Моон кижи төрелгетенниң салым-чолунга амыдыралчы эргежок чугула түңнел үнер: бодун өлүрериниң айыылы-биле холбаа чок кара чаңгыс орук — улустар аразының айтырыгларын шиитпирлээриниң күш дөгээр арга-хевирлериниң ойталаары, оларны таарыштырарын чүгле политиктиг аргалар-биле шиитпирлээри болур.

Ол философия депшилгелиг ниитилелди камгалап алырының сорулгазын эвилелдер, национал болгаш өске-даа сонуургалдардан бедик көрүп турар. Бо чүс чылдың эгезинде-ле Ленин шериг техниказының хөгжүлдезиниң угланыышкынында Черге амыдыралдың турар, турбазының дугайында айтырыгга чедирип болурунуң аргазы барын баш удур чиге көрүп, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң кожа-хелбээ тайбың чурттаарының база кады ажылдажылгазының практиктиг шутумун ажылдап кылган. Ядро-космос эпохазында — ол болза бүгү чурттарга болгаш улустарга шыңгыы негелде болур.

Айыыл чок чоруктуң бүгү чүвени хаара туткан системазының концепциязы бодунда тайбыңның чаа политиктиг философиязының идеяларын материализастаарының барымдааларын синиктирген. Улустар аразының харылзааларының бүгү комплекизи, оон адыр бүрүзү — шериг-политиктиг азы экономиктиг-даа, культурлуг азы гуманитарлыг-даа дижик — оон үндезининге эде тургустунуп болур. Глобалдыг-даа айтырыглар шиитпирлээринге регионалдыг-даа ускулежиишкиннерни таарыштыр шиитпирлээринге, терроризмни-даа чок кылырынга дүгүүр — ында.

Бистиң идеологиявыс террорга шуут удур. 1903 чылда бодунуң II съездизинге-ле коммунистерниң партиязы терроруну политиктиг демиселдиң чепсээ кылдыр ажыглаарын шиитпирлиг-биле буруу шапкан.

Совет Эвилели кандыг-даа терроризмни, чүнүң-даа мурнунда оон эң бужар хевири — күрүне терроризминиң принципиалдыг, чаныш-сыныш чок удурланыкчызы болуп турар. Бир эвес күрүнелер, тус-тус кижилерниң азы бөлүктериниң террорлуг хөделиишкиннери дээш, терроризм кылган деп буруудаттырып турар өске күрүнелерге удур чепсектиг күштер-биле агрессия кылырын боттандырып туруп бээр болза, чүү болгу дег-дир, бодап-даа көрүңер даан. Ол бүгү чүгле аңгы-аңгы девискээрлерге эвес, харын бүгү делегейге тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун айыылга таварыштырар апаар. Шак ындыг байдал турда боо-чепсекти кызырарының, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының, черле тайбың кожа-хелбээ чоруктуң угланыышкынын чедиишкинниг чорудуп болур бе? Чер кырынга тайбынга эттинмес айыылды болдуруп турар, делегей харылзааларынга кара туразында аажылаашкынга бистер, хөй-хөй күрүне болгаш политиктиг ажылдакчылар, өске күрүнелерниң чазактары ышкаш, шиитпирлиг-биле удур бис. Терроризмге, оон кандыг-даа хевири хамаан чокка, удур демиселге бүгү-ле чурттар-биле, бүгү-ле тайбың күштер-биле угаазыдалдыг үндезинге кады ажылдажылганы чорударынга белен бис.

Тайбың болгаш айыыл чок чорук талазы-биле бистиң концепциявыс бүгү улустарның үндезин күзелдеринге дүгжүп турар.

Төөгү талазы-биле дөмейлешкек чүүлдү маңаа киирип болур-дур. Аннексия болгаш контрибуция чок тайбың дугайында ленинчи лозунгу ынчаарда капиталистиг чазактар хүлээп албаан, а харын улустар хүлээп алганнар. Бөгүн тайбыңның чаа политиктиг философиязынга хамаарыштыр ону чамдык чазактарның хүлээп көрбес күзели турза-даа, улустарның күзел-чүткүлдериниң ниитизин база катап көрүп тур бис.

Шагдан бээр туруп келген чүүлдер мөңгези-биле артар дээр дугайында чайлаш чок түңнелди оон үндүрүп болур бе ынчаш? «Чок!» деп апрель Пленуму, партияның XXVII съездизи билдингир болгаш тодаргай айыткан. Бистиң саналдарывыстың практиктиг боттаныгазының баштайгы базымнарын чамдык барыын күрүнелерниң талазындан хүлээп албайн турар-даа болза, бис аңаа үндаравайн турар бис. Ол дээрге оруктуң чүгле эгези деп билип турар бис. Бүгү чүүлдер мурнувуста, бүгү делегей кады ажылдажылгазын бүгү талалыг сайзырадырының, бышкан чавырлыышкынның угланыышкынының шыдамыккай, чайгылыш чокка, чүткүлдүг, базымдан базым чедир чорудар быжыг сорулгалыг бис. Эксперттер деңнелинден дээди деңнелге ужуражыышкыннарга чедир кандыг-даа айтырыгга, кандыг-даа хевирге, кандыг-даа деңнелдерге ук угланыышкын ханы динамизмниг, идепкейлиг болгаш бурунгаарлакчы, боттуг, айтырыгларны эртемге үндезилеп тургузар болгаш шиитпирлээр бүдүш-шынарлыг. Шак бо угланыышкынга шынчы чоруктуң херечизи — апрель Пленумунуң соондагы бүгү үе болуп турар.

Салдынган сорулгаларны чедип алыры-биле бис политиктиг бичии-даа ынанышты моон соңгаар-даа аңаа эртирбес бис. Чугаалажыышкыннарның механизмнерин сайзырангайжыдар. Харылзааларның кереэ-эрге-хоойлу баазазын быжыглаар, бистиң даштыкы политикавыстың ажыктыг чоруунуң коэффициентизин бедидер, ону социалистиг дипломатияның мөөннел чиггаы бүгү эки чүүлдер-биле байыдар бис. Кайызы-даа хүлээп ап болгу дег түңнелдерни чедип алыры-биле дорт болгаш ак сеткилдиг чугааны партнёрларывыс-биле чорудар бис.

Партияның даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының бир угланыышкыны олдур.

База бир угланыышкын — делегейниң хөй-ниитизи-биле ажык чугаа: «Делегей хөгжүлдезиниң кайгамчык шапкын дүргедээшкиниң чылдагааннарының бирээзи аңаа чүс-чүс миллион кижилерни кириштирери болур» деп ленинчи сөстер оон теоретиктиг үндезини болур. Улустарның артынга сүлчээлежилгелер кылыр чоруктуң үези эрте берген. Делегейде чүү болуп турарын угаап билир эрге улустарның амыдыралчы эң чугула чүүлү апарган. Ол кандыг-даа болур болза, шыны бис дөмей-ле моон соңгаар-даа чугаалаар апаар бис.

Барыын чүкте ону пропаганда деп-даа адап турзуннар. Чогум чүл ол дээрзин бистиң билип турарывыс аңгы-аңгы. Оларда болза — нүгүл болгаш мегелээшкин-биле көжегелээр, бодалдарын болгаш хөделиишкиннерин өскертип чаар дээни ол, а бисте — ёзулуг эчис сорулгаларны тайылбырлап, сөстү ажыл-херек-биле база ажыл-херекти сөс-биле холбаштырар дээни ол.

Оон ангыда бистиң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң база өннүктеривистиң айыыл чок чоруунуң дугайында уттуп болбас бис.

Бистиң бодалдарывыстың ханы болуп турарының херечизи болур чүүлдер четчир. Бистиң чуртувус сес ай дургузунда ядролут чазылдырыышкыннарны кылбаан болгаш ам-даа ону кылырынче далашпайн турар. Европа, Африка, Азия, Латин Американың алды күрүнелериниң баштыңнарының илереткени делегей ниитилежилгезиниң күзел-чүткүлүн бис шылгавайн турар бис. Оларның кыйгырыынга чаа ядролут чазылдырыышкыннар-биле харылааннар бистер эвес-ле болгай бис.

Бүгү улус, оларның аразында америк чоннуң хөй кезии, ядролут чепсекти шенээрин соксадыры дээш туржуп турар.

Каттышкан Штаттарның удуртукчуларын кижи төрелгетенниң үнүн, бодунуң улузунуң үнүн, угаан-сарыылдыг чоруктуң үнүн дыңнаарынче база катап кыйгырып тур бис. Бир эвес олар ону кылбас болза, делегейниң мурнунга аар харысалганы боттарынга чүктээрлер.

Чуглуп бадып бар чыдар ядролуг демир-орукту доктаадыр дээш Совет Эвилели бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Ынчалза-даа бисти соора билип болбас. Бис кандыг-даа, оон иштинде шериг-космос-даа чөңгээзинге харылап шыдаар бис.

Ынчалза-даа ол бистиң шилиишкинивис эвес-тир. Ол шилиишкин чүгле биске эвес, харын кандыг-даа улуска херек чок болуп турар дээрзинге бүзүрээр бис.

Делегейниң социал-экономиктиг айтырыгларының талазындан ол айтырыгны көрүп көрээлиңер.

Американың Каттышкан Штаттарының удуртукчулары күчүлүг экономикалыг бис деп мактаныксаарлар. Ол экономика дыка улуг черге-биле өскелериниң, хамыктың мурнунда хөгжүп орар чурттарның болгаш улустарның күсели-биле туруп турарын шыны-биле чугаалап болур ийик. Делегейниң эң бай капиталистиг чуртунуң кризистерге алыскан экономиказының өөнделээшкини ону милитаризастаары-биле, шериг программаларын акшаландырарынга бажын ашкан акша-хөреңгиниң чарыгдап турары-биле хандыртынып турары база билдингир.

АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизин оон ээлериниң, генералдарының болгаш адвокаттарының күзеп турары деңнелге тудар ужурлуг «стратегтиг камгалал инициативазы» дээр чүүлдү акшаландырарынче база угланганы билдингир болбайн аан. Политиктиг илеткелде айыткан ышкаш, хөгжүп орар чурттардан чыл санында-ла ушта соруп ап турары 200 миллиард ажыг доллар-биле АКШ-тың сөөлгү чылдарда херек кырында ол хире хемчээлдиг болуп турары шериг бюджеди — бо дээрге таварылга боор дөмейлешкен чүүл эвес-тир. Ол чүгле өске акшаларны хавырып ап турар эвес, харын өске угааннарны болгаш талантыларны база хөлезилеп ап турар.

«Сылдыс дайыннарының» программазы база оларның күсели-биле акшаландыртынарын улустар билип алыр ужурлуглар, ол дээрге улустарның экономиктиг болгаш социал-политиктиг кадыкшылынга, угаан-бодал болгаш интеллектуалдыг күш-шинээзинге улам-на аар-бергe чүүлдер-биле холбашкан. Чүгле ол эвес, чүге дээрге экономиктиг айыыл чок чорук болгаш политиктиг хосталга, улустарның тускай догуннаашкыны кажан-даа чарылбас.

Тайбың талазы-биле бистиң концепциявыс чепсеглениишкинниң дүжүрериниң экономиктиг, социал болгаш өске-даа талаларын тодаргай көргүзүп турар. Бир, эвес социалистиг эвес чурттарның шериг чарыгдалдарының бөгүнгү темпизи хевээр артар болза, эксперттерниң бодалы-биле алырга, бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир ол чарыгдалдар ам-даа 9 триллион доллар хире болур.

Совет саналдарын боттандырар болза, ядролут чепсектиг чурттарның шериг бюджеттериниң ээзеждириниң боттуг аргалары чедип алдынар ийик.

(Төнчүзү 3-кү арында).

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ СТРАТЕГИЯЗЫ— ЛЕНИНИЗМНИҢ АМЫДЫРАЛГА БОДАРАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1, 2-ги арыннарда).

Ракета-ядролуг болгаш химиктиг чепсектиң чаа программаларындан ойталаар болза, чүгле Барыын Европа күрүнелеринге ол 300 миллиард доллар хемчээлдиг камгалганы бээр ийик.

Аштап-суксаан чонунуң саны 500 миллион кижи чедип турар хосталган чурттарның улустарынга боо-чепсекти дүжүрери амыдыралчы эргежок чугула боор турар.

Бир эвес дайынга материалдыг белеткелди доктаатпас болза, делегейге чөптүг экономиктиг корум-чурум бадыткаттынмас-даа.

Чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадыр, боо-чепсекти дүжүрер болгаш дайын айыылын чайладыр талазы-биле бистиң улуг хемчээлдиг саналдарывыс калбаа-биле билдингир.

М. С. Горбачев бүгү-ниити хемчээлдиг айыыл чок чоруктуң Үндезиннериниң практиктиг талаларын сөөлгү хүннерде Берлинге улам тодараткан. Ниити Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарынче, аңаа чепсегленишкиннерниң деңнелдерин чөптүү-биле чоорту чавызадырынче угланган социалистиг чурттарның чаа инициативазының утказын ында айыткан.

Бистиң эвилелчилеривис, өңнүктеривис-биле делегей политиказының айтырыгларын коллективтиг чугаалажып келгениниң ачызында делегей херектерин чаа ёзу-биле көөрү хевирлеттинип тургустунган. Кады кылган бо чогаадыкчы ажылга акы-дуңма чурттарның дээди партия болгаш күрүне удуртукчуларының ужуражылгазы онза ужур-дузалыг болган. Варшава Керээзиниң болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң хемчээлинге кады хөделишкин чаа үе-чадаже көдүрүлген.

Оон-биле кады, ол чаа ёзу-биле көөр чорук социалистиг бүгү күрүнелер-биле бистиң харылзааларывыстың хөгжүлдезиниң бир янзы темпизин тодараткан болгаш ТК-ның апрель Пленумунуң соонда, оларның-биле марксизм-ленинизмге болгаш социалистиг интернационализмге үндезилээн кады ажылдажылга шынар талазы-биле улам бедик деңнелге четкен. Амгы үеде оларның бүгү талаларынга өзүп турар динамизм, эш хуунуң ажык чоруу, улуг дугуржуп-сүмележиишкин болгаш тодаргай сорулгалыг чорук илерел турар. Совет-кыдат күрүнелер аразының харылзааларынга чамдык таарымчалыг өскерилгелерниң көстүп келгени өөрүнчүг.

Социализм чурттарының күштерин каттыштырары анаа-ла саннар кадып каан түңнерден улуг, шимчедикчи күштү берип турар. Цивилизацияга үндезилеттинген тайбың концепциязын амыдыралга боттандырарының шиитпирлиг фактору, чогум-на ында боор турар.

Делегей харылзааларын демократтыг чөптүг эгелерге үндезинни-биле эде тургузары дээш коммунистиг болгаш ажылчын партиялар, социал-демократтар, кайы-даа каттышпаан шимчээшкиннер, делегейниң дайынга удур күчүлүг күштери улам шиитпирлиг-биле туржуп турар. Чүгле АКШ баштаан империалистиг күрүнелерниң чагырыкчы бөлүктериниң тергиидели тургузарын, улустарның хуу-салымын бастып-дорамчылаарын оралдажып, аңаа удурланып турар.

Ынчангаш деңнииниң бир талазында — тайбыңның болгаш болгаш экспансияның политиказы, өске талазында — бөгүн неоглобализмниң доктриназын илергейлээн милитаризмниң болгаш экспансияның политиказы туруп турар. Бо доктринаның алыс утказы — «шиидер», «өөредир», «кезедир», «өжээн негээр» дээн сөстер ооң ужур-утказының болгаш угланыышкынының дугайын херечилеп турар. Ол дээрге, контрреволюцияны экспорттаарының дузазы-биле дүрүм ёзугаар чазактарны дүжүрер эргени алыр сорулгалыг, колониализмниң чаарткан хевири, хөлезилелниң дээрбечилерин ажыглаашкын, ындыг арга-биле социал өжээн негээшкинин чедип алыр дээн оралдажылгадан өске чүү-даа эвес-тир. Ооң чижээ — Афганистанга, Ливанга, Никарагуага, Анголага, Мозамбикке удур чарлаваан дайыннар, өске-даа бот-догуннаан күрүнелерниң чазактарынга удур хоралакчы үүлгедиглер боор турар.

Ындыг политиканың кайы хире айыылдыын АКШ-тың Ливияга удур халдаашкыны көргүскен. Триполиниң болгаш Бенгазиниң чурттакчы кварталдарынга бомбаларның частыышкыны биле Невадада ядролуг чазылдырыышкыннарның аразында тудуш харылзаа бар. Калчаараан шовинизм, туралык чорук, бүгү-ле үүлгедиишкинни кылыр дээн психология, узуткаашкынның эң сайзыраңгай чепсектери-биле боттандырган терроризмниң араатанзыг үүлгедиинче шилчий бергенин улустар көрген. Далайларда болгаш океаннарда америк авианосецтерниң чүге чоруп турарын, Японияда болгаш Корей чартык ортулуктан Англияга база Панама каналынга чедир Чер бөмбүрээзин сывырындак демирлер-биле хүрээлээн АКШ-тың шериг баазаларын чүге тургусканын улустар көрген.

Ливия улустуң туруштуг чоруу, совет удуртулганың, бистиң чуртувустуң шиитпирлиг хемчеглери болгаш хөделиишкиннери, күрүне терроризминиң үүлгедиин делегей ниитилежилгезиниң шиитпирлиг-биле буруу шаап көргени тайбынга айыылдың улам ыңай өөскүүрүн чайлаткан, империалистиг ол авантюраны үзе шапкан. Ынчалза-даа империализмниң чаа чимзениишкиннери ам-даа бар.

Боттарының хамаарышпас болгаш хостуг хөгжүлдезиниң эргези дээш туржуп, бодунуң национал база кижизиг төлептиг чоруун камгалап турарларга Совет Эвилели таарзыныышкынны болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар дээрзинге кым-даа чигзинмес ужурлуг.

Бистиң чуртувус бүгү чурттар-биле, Каттышкан Штаттар-биле база, конструктивтиг чугаалажыышкыннарны кылырынга белен. Бистер Женевага эгелээн чорудуушкунну уламчылаары дээш туржуп турар бис. Ынчалза-даа Вашингтон бодунуң хөделиишкиннери-биле совет-америк харылзааларны экижидериниң аргаларын, харын-даа — бистиң ийи чурттарывыстың удуртукчуларының ужуражыышкынының херек кырында белеткелин берге байдалга таварыштырган.

Совет-америк харылзааларда көстүп келген чүгээр байдалды чара тепсир, «Женева ёзузун» узуткаар күзелдиг күштер Вашингтонда бар. Бо дээрге, сөөлгү үеде АКШ-тың политиказынга оларның салдарының илерел турары ол, а Ливияда болуушкун дээрге, ындыг политиканың кезээ болур.

Бедик деңнелге дорт чугаалажыышкынны эгелээринге эргежок чугула байдалдарны тургузары ам америк администрациядан хамааржыр. Дайын айыылын эвээжедир, күрүнелер аразында бүзүрелди бедидер аргалыг, херек кырындагы хөделиишкиннер ам херек. Бис аңаа белен бис.

Ильичиниң соратниктерин ооң политиктиг реализми магададып турган. Ленинниң бо бүдүжү берге байдалдар үезинде партияның частырыг чок даштыкы политиктиг угланыышкынының шынчы магадылалы боор келген деп Г. В. Чичерин сактып чугаалаан. Бис база-ла ол туруштарда турар бис. Политиктиг угаан-сарыыл болгаш реализм политиктиг угаан-сарыыл чок чорукту ажып эртер дээрзинге совет удуртулга бүзүрелдиг.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң улузувус тайбың байдалга чурттазын дээш, XXVII съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга бүзүрелдиг болгаш эрес-шудургу ажылдазын дээш эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерин кылыр. Совет кижилерниң тургузукчу күш-ажылы — тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң, үениң кандыг-даа негелдезинге харыылаарынга бистиң белениистиң, социализмниң дайзыннарының кандыг-даа чимзениишкиннеринге харыыны бээриниң идегелдиг магадылалы болур. Бисте бойдустуң канчаар-даа аажок улуг курлавырлары, тура-соруктуң болгаш билиглерниң, энергияның болгаш салым-чаяанының, чогаадырының болгаш чедиишкиннерни чедип ап болуруунуң эгээртинмес курлавырлары бар.

Совет кижилерниң тургузукчу күш-ажылын болгаш хосталгазын камгалаар кижилер бар болгаш камгалаар чүүлдер-даа бар. Бистиң айыыл чок чоруувусту, бистиң эвилелчилеривистиң болгаш өңнүктеривистиң айыыл чок чоруун, бүгү делегейге тайбынны хандырып турар шериг-стратегтиг деңг күштү үрээрин болдурбас бис.

Бисте идепкейлиг даштыкы политика-даа, партияның съездизиниң ажылдап кылганы быжыг тайбыңның болгаш бүгү-ниити айыыл чок чоруктуң бүдүн концепциязы-даа, ону херек кырынга боттандырарынга быжыг тура-сорук-даа бар.

Шериг талазы-биле артык күштү алыр дээн кандыг-даа планнар, эң-не эээргек шериг доктриналары, кандыг-даа технология күш четпес чепсек, социализмниң дайзыннарының чедип ап шыдавазы чепсек бисте бар. Ол болза бодунуң күштеринге, бистиң херээвистиң төөгүлүг шынныг чоруунга быжыг бүзүрел-дир. Ол болза, совет ниитилелдиң мораль-политиктиг сырый каттыжыышкыны, бистиң интернационалчы акы-дуңмалышкы чоруувус, партияның болгаш улустуң бузулбас чаңгыс эви болур.

Эштер! Бүгү-ле үелерде, төөгүнүң кандыг-даа берге байдалдарында ажылчы чоннар массалары партияга бүзүреп келген. Баррикадаларга болгаш Кышкы ордуну штурмнаарынга, интервенцияны өйтүр шаварынга, беш чылдың алдарлыг тудуттарынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарынга олар партия-биле кады чорул, оон-биле кады тиилелгени чедип ап турган. Партияның херээ тиилеттирбес, чүге дизе, ол улустуң күзел-чүткүлдеринде ажылдап, чурттап турар, оларның-биле муң-муң судал-дамырлар тудуш харылзаалыг. Партияның херээ тиилеттирбес, чүге дизе, ооң планнары болгаш тиилелгелери теория биле практиканың эң сырый тудуш холбаазынга үндезилеттинген. Оон эң бүзүрелдиг чижээ болза: «Чамдык практиктиг хемчеглерни ылаптыг тодараткаш, оларны ыяп-ла боттандырар дээш хоралыг чүүлдерни ап октааш, бүгү үнелиг чүүлдерни каттыштырар херек» деп ленинчи чагыгны күүсеткен XXVII съезд болур.

Ындыг болур-даа.

Ленинниң херээ бистиң тиилелгелеривиске мөңгеде чурттап турзун!

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Партия айтырыгны мынчаар салып турар: кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар черинге эң хөй камналганы болгаш хумагалалды чедип албышаан, бүгү күжүн, билиин болгаш арга-мергежилин үндүрүп тургаш, бериимчелиг ажылдаар ужурлуг. Ол чорук чүгле удуртукчуларның эвес, харын база бүгү ажылчы чоннуң психологиязын эде тургузарын, консерватизмден болгаш чаңгыс черге таптаашкындан ойталаарын, чогаадыкчы чорукче, дилеп тывыышкыннарже угланыышкынны, айтырыгларны чаартыкчы ёзу-биле көөрүн негеп турар.

Айтырыгның өске талазы мындыг боор турар. Бистиң бүдүрүлгелеривис бот-орулга-чарылгаже шилчиттинип, оларның тускайлаң ажылдаарының аргалары боттуу-биле калбарып турарының үезинде күш-ажылчы коллективтерниң ролю база дыка улгадыр. Ол чүл дээрге, ажылчын кижиге чүгле бодунуң дорт даалгазын билири болгаш күүседири эвээш дээни ол-дур. Ынчангаш экономиктиг билиглерни шиңгээдип алыры, эргелеп башкарарының тудазын дидими-биле сегирип алыры чугула боор турар-дыр.

Бистерниң амгы үеде сегирип алган ажыл-херээвис эвээш эвес кужениишкиннерни негээр. Бис чедиишкинниг болуруунга бүзүрелдиг бис. Совет ажылчын аңгыйның, чурттуң ажылчы чонунуң мурнунга төөгү белен эвес сорулгаларны хөй удаа салып келген. Олар боттарының Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле оларны алдарлыы-биле күүседип келгеннер. Бо-даа удаада база-ла күүседип шыдаар.

Боттарывыстың өңнүктеривис болгаш соратниктеривис— социалистиг дем каттыжылгазының улустары-биле кады ажылдап, хөделир чорукту бистиң планнарывыска чугула ужур-дузалыг кылдыр көрүп турарывысты онзалап демдеглексеп тур мен. Ындыг кады хөделиишкин эрткен он чылда бергелерни ажып эрткеш, шыгаараңгай түңнелдерни чедип алыр арганы биске шуптувуска берген болгай. Амгы үеде ындыг кады ажылдажылга ам-даа калбаа-биле илергейлеттинип, оон-даа артык улуг ажык-дузаны берип болур.

Ол Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республиканың аразында харылзааларга база бүрүнү-биле хамааржыр. Дүүн эш Эрих Хонеккер-биле бистиң беседавыстың болганын билир болгай силер. Бистерниң партияларывыстың болгаш чурттарывыстың аразында харылзааларның байдалын допчузу-биле көргеш, бистер кады ажылдажылга чедиишкинниг калбарып турар, бистиң улустарывыстың аразында найырал быжыг үндезинниг боор турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн бис!

Силерниң араңарда дыка хөй кижи Совет Эвилелинге чораан боор, эштер. Ынчаарга аңаа кымнар барып четтикпээнил, оларны биске келирин, бистиң чуртувус канчаар чурттап турарын көөрүнче чалап тур бис. Ындыг найырал поездизин организастап база болур-дур (олурганнарның аразынга шимээргээшкин). Бир эвес мындыг бо сонуургалды ап көөр болза, найырал поездизин ам дораан-даа организастай шаап болур ышкажыл. (Адыш часкаашкыны). ГДР-ниң ажылчы чонун совет кижилер кайы хире чылыы-биле акы-дуңманың ёзузу-биле көрүп турарынга баргаш, бүзүрей көөр аргалыг силер.

ССРЭ биле ГДР-ниң бүдүрүлге кооперастаашкынының төөгүзү ам улуг апарган. Ынчалза-даа чедип алдынган чүүлдерни чүгле эгези кылдыр көөр херек. Мында перспектива улуг боор турар. Мен экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың ийи талалыг программазын болгаш ЭДЧ кежигүнү чурттарның эртем-техниктиг комплекстиг программазын бистиң кады киржилгевистидаа ынча деп турарым ол. Бистерге дорт бүдүрүлге кооперастаашкыны, бүдүрүлгелер деңнели-биле дорт кады ажылдажылга улам калбарар апаар.

Бистиң кады тургускан планнарывысты боттандырып чорудары чазактарның, ажылагый органнарының, эртем албан черлериниң идепкейлиг ажылдаарындан хамааржыр. Ындыг-даа болза, чедиишкинни адактың соонда бүдүрүлге черинге, күш-ажылчы коллективтерге шиитпирлээр апаар. Эргим өңнүктер, силерни эртем-техниктиг интеграцияның херээнге, кады ажылдажылганың чаа-чаа, дешпилгелиг хевирлерин калбартып, хөгжүдеринге боттарыңарның билиинерин, талантыңарны, ажылчын уран арга-мергежилиңерни бүрүнү-биле бээринче кыйгырарын күзеп тур мен. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң ажылчыннарының, инженерлериниң, эртемденнериниң чогаадыкчы, тывынгыр кады хөделиишкини чаа-чаа, кайгамчыктыг үре-түңнелдерни бээринге бүзүрээр мен.

Эштер! Бистер нарын, чөрүлдээлерлиг, хөй янзы хевирлиг делегейде чурттап турар бис. Улус бүрүзү, чурт бүрүзү боду тускай айтырыгларлыг болгаш ажыл-херектиг. Ынчалза-даа чер кырында чурттап-ла турар бүгү кижилерде ядролуг кыжанышкынны узуткаарындан, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырындан, тайбынны быжыглаарындан артык чугула херек чок боор турар.

Бир эвес кым-бир кижи дүшкүүрлүг чоруктуң амгы күштелишкиниңиң ёзулуг буруузу кымдал дээрзинге чигзиниш турган болза, сөөлгү үениң болуушкуннары ону долузу-биле тодараткан. Ол — АКШ-тың улуг күрүнезирек политиказының бүгү-ле илерээшкиннери-дир. Империализм төөгүнү дедир тыртар дээш кылып турар бодунуң оралдажыышкыннарынга күш ажыглаарынга, улустарның ажыл-херектерин холгаарларынга, күрүне терроризминге улам-на ажык-биле идегеп турар апарган.

Никарагуа ок-боо хараалының адаанда чурттап турар. Анголада өлүрүкчүлериниң, Афганистанда дээрбечи бөлүктерниң, Кампучияда ханныг полпотчуларны деткиир чорук көстүп көрбээн хемчээлинде четкен. Бүгү таварылгаларда чугаа болза, тускай догуннаан күрүнелерге удур күштү ажыы-биле ажыглаашкынның дугайында, дүрүм ёзугаар чазактарны дүжүрер дээн оралдажыышкыннарның дугайында боор турар. Шак ындыг хевирлиг ол болгаш өске-даа үүлгедиишкиннерни Вашингтонда «неоглобализм» деп бажын ажыр мактап турары политиканың агрессчи ужур-утказын сойгалап турар.

Америк администрацияның Ливияга хамаарыштыр кайы хире кара туразында үүлгедиишкинни кылганын көрүңердаан! АКШ — ол чуртка удур бодунуң өлүрүкчү үүлгедиишкинин кылганы дээрге, чүгле делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналын эвес, харын база НАТО-да бодунуң эвилелчилериниң хөй кезиин тоон көрбээни ол боор турар.

Социал реваншгтың политиказы Европада дайын айыылының кол дөзү боор турар. Империализмниң идеологтары Черчилльдиң үезинден бээр коммунистер Европаны ийи чарган деп бадыткаарын соксатпайн келгеннер. Социалистиг чурттар Европаны удурланышкак ийи бөлүкке чарлырының эгезин салбаан болгай. Бир эвес ол дугайын Барыын чүкте уттупкан кижи бар болза, сагындырып каайн: агрессчи НАТО бөлүүн тургусканының соонда алды чыл болганда Варшава Керээзинге ат салган.

Ынчангаш ону удур-дедир туруушкунунуң ракета-ядролуг шелү болдурган; Ялтаның болгаш Потсдамның шиитпирлерин айтырыглыг кылдыр тургузуп турар, ылгай көөрүнүң даңзыларының болгаш өске-даа кызыгаарлаашкыннарның дузазы-биле садыгның, кооперастаашкынның болгаш кады ажылдажылганың өске-даа хевирлериниң хостуг хөгжүүрүнге шаптыктаашкынны тургузуп турар кижилер Европаның ийи чардынганының улам ханылаашкыны дээш кол харыысалганы чүктеп турар. Вашингтонуң болгаш ооң шынчы чалчаларының ындыг туружунга удур социалистиг чурттар Европага кады ажылдажылга талазында херек кырында ажылдап база Европаның ийи чарлыышкынын эдериниң ханы утказыг программазы-биле ажылдап турар.

Оларның саналдааның ёзугаар Хельсинкиге чөвүлел хурал боол, аңаа тайбың, деңг эргелиг чорукка үндезилээн, ол диптиниң чаңгыс аай болдурарының боттуг оруктарын айыткан. Түңнел актызы хүлээп алган.

Бистер Варшава Керээзи болгаш НАТО-ну хары угда тарадырынга, азы эгезинде бети дээрге-ле, ийи эвилелдиң шериг организацияларын тарадырынга белениивистиң дугайында медеглелди бадыткап турар бис. Ортумак ыраккылдың ядролуг чепсектеринден Европаны хостаарының эргежок чугула үези келген деп санап турар бис. Атлантикадан эгелээш, Уралга чедир Европа дипте аңаа боо-чепсектерни боттуу-биле кызырарының калбак аргаларын бистиң чаа саналдарывыс ажыдып берип турар.

Экономика талазы-биле кара өжегээр тургускан шаптыктаашкыннарны ажып эртери дээш, ЭДЧ биле ЕЭБ-ниң аразынга кайы-даа талага ажыктыг харылзаалар дээш экономиктиг, экологтуг болгаш өске-даа айтырыгларының талазы-биле ниити-европа кады ажылдажылгазы дээш бистиң чурттарывыс туржуп турар. Адактың соонда амгы үеде туруп турар моондактаашкыннарны боттарының корум-чуруму Барыын чүк Чөөн чүкке азы Чөөн чүк Барыын чүкке албадавас утказыг кылдыр ажып эртип болуруунуң дугайында бодалды ыяк билип алырының үези келген-дир. Удур туржуушкундан болгаш шериг талазы-биле аданнажылгадан ол херекти тайбың ёзу-биле кожа-хелбээ догуннаарының оруунче кады кужениишкин-биле эргилдирер херек. Чүгле ынчаар билир болза, бистиң диваавыс чаңгыс аай боор туруп болур.

Чавырлыышкын, идегежир чорук, кады ажылдажылга, амгы бар боор турар кызыгаарларының үреттинмези, бот-боттарының дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын хүндүлеп көөрү — Европага тайбынны быжыглаар арганы бээр оруктуң үе-чадалары ол-дур. Эң сырый экономиктиг кады ажылдажылга, культураның үнелиг чүүлдери-биле эң калбак солчуушкун, бүгү чурттарның хамаатыларының аразынга дорт болгаш хостуг харылзаа — Европаның тайбың келир үезин бис ынчаар көрүп турар бис, ындыг болур дээш ажылдаарынга белен бис.

Бистиң ниити европейжи бажыңывысты бистер ядролуг частыр чүүлдер болгаш дайын чорударының химиктиг чепсектери чок Европа, чепсектиг күштерни болгаш чепсектерни боттуу-биле кызырган Европа кылдыр көөрүвүстү күзеп турар бис. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның боттуг саналдары чогум-на ооң дугайында сагыш салыышкын-биле долдунган.

Эштер! Сөөлгү үеде мен ажылчы чоннар-биле ужурашкан санымда-ла, олар делегей ареназинда ажыл-херектерин чорудулгазынга боттарының сагышсыралын чугаалап турар. Чугаалажыышкыннарже, политиктиг чугаалажылгаже, бот-боттарынга таарзыр шиитпирлерни дилээринче бистиң угланыышкынывысты чүүлдүгзүнүп база деткиишкин, совет кижилер мынча деп айтырыплаар: чугаалажыышкыннар талазы-биле бистен өске талалар бисти мегелеп каапкас бе, оларны шериг кужун өстүреринге, шериг талазы-биле артык күштүг болуруун чедип алырынга, карак ажыттап ажыглаарынче чүткүй бербес бе? Ындыг дүвүрелди билип турар бис, ындыг чорук болбазын дээш эргежок чугула хемчеглерни боттандырып турар бис. ССРЭ болгаш Варшава Керээзиниң өске-даа чурттары быжыг болгаш идегелдиг камгалалдыг.

Боттарывысты мегелеп эрттирикттерин болдурбас бис, ол ышкаш чугаалажыышкыннарны кандыг-бир шывыг кылдыр ажыглаарын болдурбас бис. Ол болза дээди деңнелге чаа совет-америк ужуражыышкынга база хамааржыр. Ол—бир эвес делегейге чогуур байдал тургустунар болза, ынчан болур. Ол боо-чепсектерни дүжүреринин херээнге боттуг бурунгаарлаашкынга чедирер болза, чүгле ынчан ужур-уткалыг болур. Бис аңаа белен бис. Ам дээрезинде шуут-ла удур угланыышкынныг хөделип турар Вашингтонда ындыг белен чорук көзүлбейн турары хараадаачыг.

Совет Эвилели, акы-дуңма социалистиг чурттар ядролуг дайынны чайладыры дээш демиселди шудургу уламчылаар.

СЭКП-ниң делегациязының өмүнээзинден тураскаал белекти — О. С. Кирюхиниң Совет Россияга бирги коммунистиг субботниктиң революсчу тура-соруун көргүскен скульптуразын хүлээп ап көрүңер. Ол дугайын В. И. Ленин Улуг эгелээшкин деп чугаалаан болгай. Социализм оон эгелээн. Бөгүн, силерниң заводуңарны көргеш, силерниң съездиңерге болгаш мааңа ужуражыышкыннарга чугаалаан чүүлдерни бодап көргеш, соортан эң эки сеткил ханыышкынымны илергейлеп турар-дыр мен. Дыка-ла бурунгаарлаан-дыр бис, мурнукузундан дыка-ла ырай берген-дир бис. Бистиң революсчу оруувуска бисте-даа, силерге-даа берге-ле турган. Улустар тудуңгур-шимдамыын, энтузиазмын илереткен, коммунистиг партияларның политиказынга бүзүрелин илереткен, ынчангаш бис тиилелгеге четкен бис. Бөгүнде, кажан бис чаа үе-чадада бистиң чурттарывыстың улам ыңайгы социал дешпилгезинге аргаларны ажыдар экономиканың ханы эде тургузулгазының талазы-биле чаа сорулгаларны салып турувуста, бистиң улустарывыс база-ла тургустунган сорулгаларның бедиинге турар боор деп бодай-дыр мен. Ооң идегелдиг үндезини — социализмниң херээнге, Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң өндүр улуг идеяларынга бердиниишкин-дир. Бистиң ниити чедиишкинивистиң чугула үндезини болза, улустарның кады демниг демиселге каңналган найыралы болур.

(М. С. Горбачев скульптураны бүдүрүлгениң төлээлекчилеринге тывысып берген).

Чылыг хүлээп алыышкын дээш четтирдим. Немец черде ажылчыннарның болгаш тарачыннарның баштайгы күрүнезинге улуг-улуг ажыл-херектерни күзедим.

* * *

М. С. Горбачевтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш хөй удаа үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткуп турган.

Комбинатта ГСЧП ТК-ның парторгу Г.-И. Неблунг СЭКП-ниң делегациязынга Э. Тельманның чуруун сиилбээн хүндүлүг Кызыл тукту тывыскан. СЭКП-ниң делегациязын ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Г. Миттаг үдеп чораан.

* * *

М. С. Горбачев баштаан СЭКП-ниң делегациязы Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының каттыштырылга съездизиниң 40 чылы-биле болгаш XI съездизиниң хагдынары-биле холбаштыр байырлыг кежээге киришкен.

Байырлыг кежээге Э. Хонеккер, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүннери, Политбюро кежигүнүнге кандидаттар, секретарлары, ГСЧП-ниң XI съездизинге киржип турган даштыкы делегациялар барган.

СЭКП ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ГСЧП-НИҢ УДУРТУКЧУЛАРЫ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Апрель 22-де Берлинге СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң ГСЧП ТК-ның Чиигине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер болгаш ГСЧП-ниң өске-даа удуртукчулары-биле ужуражыышкыны болган. Ужуражыышкынга ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүннери болгаш Политбюро кежигүнүнге кандидаттар киришкеннер.

М. С. Горбачев ГСЧП Төп Комитединиң удуртулгазының составынга соңгуткан немец эштерге изиг байыр чедиргеш, ГДР-ниң коммунистериниң боор эрткен чыыжы республикага сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарының оруунга чугула үе-чада боор, делегейге социализмниң туруштарын быжыглаарынга, СЭКП биле ГСЧП-ниң аразынга, ССРЭ биле ГДР-ниң аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы марксизм-ленинизмниң база социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилеп, бедидеринге төлептиг салыышкын болурун онзалап демдеглээн.

Э. Хонеккер ГСЧП-ниң XI съездизинге СЭКП-ниң М. С. Горбачевка баштаткан делегациязының киришкени дээш өөрүп четтиришкинин илереткеш, оларның ГДР-ге кээп чорааны бистиң партияларывыстың, күрүнелеривистиң болгаш улустарывыстың аразынга бузулбас акы-дуңма ёзузунуң эвилелин быжыглаарынга чугула үе-чада боор турарын онзалап демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш ГСЧП-ниң XI съездизиниң шиитпирлерин боттандырып чорударының талазы-биле ажылдың эң кол угланыышкыннарының дугайында информациялар солчуушкуну болган. СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң социалистиг база коммунистиг тургузуушкунунуң болгаш даштыкы политиканың кол-кол айтырыгларының талазы-биле бодалдарының болгаш туруштарының бүрүнү-биле дүүшкээни, ийи партияның, Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың улустарының аразында акы-дуңма ёзузунуң эвилелиниң быжыын олар сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

СЭКП болгаш ГСЧП бүдүрүлгениң бүгү тала-биле интенсификастаарының болгаш эртем-техниктиг дешпилгениң дүргедедириниң, социалистиг демократияны сайзыраңгайжыдарының болгаш ажылчы чонну социалистиг интернационализмниң ёзузунга кижизидериниң оруу-биле ниитилел хөгжүлдезиниң сорулгаларын шиитпирлеп турар деп ийи тала демдеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразында экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың соксаал чок хөгжүлдезин демдеглээш, ужуражыышкынның киржикчилери бүдүрүлгениң, ылангыя машина тудуушкунунуң талазы-биле кооперастаашкынны болгаш специализастаашкынны улам ыңай калбартырының болгаш сайзыраңгайжыдарының, үлетпүр, көдээ ажыл-агый болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң база эртем шинчилел организацияларының аразында дорт харылзааларны хөгжүдериниң, ийи чурттарның азы ушку чурттарның киржилгези-биле каттышкан каттыжыышкыннарны, фирмаларны тургузарының эргежок чугулазын демдеглээннер.

СЭКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң, оларның Төп Комитеттериниң аразында харылзааларының бедик деңнелин демдеглээн. Бо харылзаалар шагдагы база ханы интернационалчы чаңчылдарга даянып, Маркс-Энгельс-Ленинниң улуг өөредиинге үндезилеттинип хөгжүп турар болгаш бот-бодунга долу бүзүрежир мөзүлүг боор турар.

Талалар делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле бодалдар солчуп турар үеде, делегейде тургустунуп келген дүшкүүрлүг байдалга чаңгыс аай үнелээшкинни берген. Америк администрация болгаш ооң НАТО талазы-биле чоок эвилелчилери чепсегленишкиннерни эндере бүдүреринге, ону космоске үндүреринге бодунуң угланыышкынын шудургу уламчылап, ам бар боор турар шериг-стратегтиг паритетти үрээринче чүткүп турарынга шыңгыы сагыш човаашкынны илергейлээн.

Кижи төрелгетенге айыылдыг ол угланыышкынга Совет Эвилели, ГДР болгаш акы-дуңмалышкы өске-даа чурттар тайбыңны быжыглаарының, айыыл чок чоруктуң болгаш даштыкыдан холгаарлавазының байдалында улус бүрүзүнүң бодунуң тускай хөгжүүрүнге эргезин хүлээп көөрүнүң политиказын удурланыштыр тургузуп турар. Оон-биле холбаштыр Варшава Керээзиниң киржикчи күрүнелериниң чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле эгелекчи саналдарының, ядролуг болгаш химиктиг чепсекти чок кылырының талазы-биле Совет Эвилелиниң идип үндүргени, ГСЧП-ниң XI съездизинге М. С. Горбачевтуң чугаазында Европага шериг талазы-биле удур туржурууның деңнелин кудуладыр талазы-биле чаа саналдарның чугулазын онзалап демдеглээн.

Ужуражыышкынның киржикчилериниң ханы бүзүрели-биле алырга, ГФР мынчаш ындыг күрүне шынап-ла чавырлыышкынның болгаш чаагай кожа-хелбээ харылзааларны тургузарының оруунга турар болза, Европа дипке байдал эки талазынче улуу-биле өскерлир болур. ГФР-ниң амгы чазааның политиказы өске талазынче угланганы хараадаачыг, ол дугайын космосту милитаризастаарынга америк планнарын ооң деткип турары, барыын-герман девискээрни «першинглериниң» болгаш чалгынныг ракеталарның ужуп үнер шелү болдурганы, реваншисчи айыылдыг күштерни деткип турары херечилеп турар.

Беседаның түңнелинде М. С. Горбачев СЭКП-ниң делегациязының, совет коммунистерниң өмүнээзинден коммунистерге, ГДР-ниң бүгү улузунга ГСЧП-ниң XI съездизиниң салган улуг сорулгаларын чедиишкинниг күүседирин күзээн.

Ужуражыышкын чаңгыс эптиг, чүректиң ханызындан болгаш найыралдың байдалынга эрткен. (СЭТА).

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

Совет чазактың чалааны-биле албанның аян-чоруун кылып Москвада апрель 21-де АУДП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Афганистан Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. А. Кештманд чедип келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. В. Талызин албанның өске-даа кижилери уткаан.

Ол-ла хүн Кремльге Н. И. Рыжковтуң С. А. Кештманд-биле чугаалажыышкыннары болган.

Найыралдың болгаш бот-боттарын бүрүн билчиринии байдалдарында эрткен чугаалажыышкыннарның үезинде аалчыга СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң съездиниң төлевилээни стратегтиг угланыышкынын боттандырар талазы-биле Совет Эвилелинде калбарган ажылдың дугайында, империализмниң милитаристиг бөлүктериниң буруузу-биле делегейде байдалдың дыка чидиглеңген үезинде СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың делегей ажыт-чорудулгазының дугайында чугаалап берген.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң январь 15-теги Медеглелинде идип үндүрген ядролуг боо-чепсекти дүжүрериниң совет программазының болгаш партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде кирген делегейниң айыыл чок чоруунуң бүгүдени хаара тудкан системазының принципиалдыг Үндезиннериниң төөгүлүг ужур-дузазын демдеглээн. Берлинге апрель 18-те М. С. Горбачевтуң чугаазында кирген ниити-Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарының талазы-биле ССРЭ-ниң тайбынга ынак чаа саналдары делегей хөй-ниитизиниң кичээнгейиин база хаара туткан.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг инициативаларын АДР-ниң деткип турарын С. А. Кештманд бадыткаан. Оларны боттандырары делегей байдалын үндезинни-биле экижидеринге салдарлыг болур.

Афганистанга удур соразлеткен чарлаттынмаан дайынны делегейниң ангы-ангы девискээрлеринге чидиг чөрүлдээлиг байдалдарны тургузарынче, ол байдалдарны дүшкүүрлүг чорукту улам күштелдиреринге болгаш боо-чепсектерни эндере бүдүрерин ажыглаарынче империализмниң болгаш реакцияның күштериниң ниити шугумунуң кезээ болур деп талалар демдеглээн.

Ливияга удур АКШ-тың делегейге дүшкүүрлүг чорукту улам шыңгырадырынче аппар чыдар дээрбечи үүлгедиин талалар шиитпирлиг-биле буруу шапкан болгаш агрессия политиказын соксадырын негээн.

ССРЭ демократтыг Афганистанның бодунуң бот-догуннаан чоруун камгалаарынче угланган кужениишкиннерин деткип турарын болгаш моон соңгаар-даа деткиирин совет тала демдеглээн.

Афганистанны долгандыр байдалды дүрген-не политиктиг арга-биле таарыштыр шиитпирлээринче чүткүлдүүн афган тала бадыткаан. Ол сорулганы май айда Женевага болур афган-пакистан чугаалажыышкыннарның чаа ээлчээнде чедип алыр чүткүлдүүн ол илереткен. Оон-биле чергелештир афган тала ол таарыштыр шиитпирлээшкинниң кол утказы болза, Афганистан Демократтыг Республиканың иштики херектеринче даштыкыдан боо-чепсектиг болгаш өске-даа холгаарлаашкынны бүрүнү-биле соксадыры база магадылалдыг катап эгелевезин болур ужурлуг деп шиитпирлиг-биле туржуп турарын медеглээн. АДР-ниң чазааның идип үндүргени реалисчи болгаш боттуг программазын совет тала бүрүнү-биле деткээн.

(СЭТА).

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, делегейде бирги социалистиг күрүнениң тургузукчузу Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 116 чыл болган оюнга тураскааткан найысылалдың партия, совет, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннарының, бүдүрүлгениң мурнакчыларының, Кызыл гарнизонунуң дайынчыларының байырлыг хуралы республиканың хөгжүм-шии театрынга болган.

Байырлыг хуралды СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов ажыткан.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл болган оюнуң дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак кылган.

Хурал доозулган соонда ооң киржикчилери байырлал концертин көрген.

* * *

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл оюнга тураскааткан ындыг байырлыг хуралдар Чадаанага, Шагаан-Арыгга, Туранга, Ак-Довуракка, Кызыл-Мажалыкка, Тоора-Хемге, Мугур-Аксыга болгаш өске-даа суурларга районнар төптеринге болуп эрткилээн.

ЧЕЧЕКТЕР САЛЫЫШКЫНЫ

Дүүн Кызылга Ленин шөлүнде Коммунистиг партияның Совет күрүнениң үндезилекчизи болгаш тургузукчузу Владимир Ильич Ленинниң тураскаалынга хоорайның коллективтериниң, албан черлериниң, организацияларының болгаш Кызыл гарнизонунуң дайынчыларының төлээлери чечектер салыышкынының церемониязын кылган. Тураскаалдың чанынга тиилекчилерниң хүндүлүг ээлчээ кээп турупкан. Чечек салыышкынының байырлыг ёзулалынга СЭКП обкомунуң бюро кежигүннери киришкен.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Партияның XXVII съездизи кадык камгалал ажылдакчыларының мурнунга он айлаг беш чылда улуг сорулгаларны салган. Ол сорулгаларны чедип алыры-биле, млангыя бүгү-нитти диспансеризация системазының ужур-дузазын ында онзалап айыткан. Кызыл районда поликлиниканың фельдшер-акушер пункттарының болгаш участок эмнелгелериниң ажылдакчылары аңаа дүүштүр чамдык тодаргай ажылдарны кылып турар. Ажыл кылып шыдаар чурттакчыларның муң ажыы-улус ажых-агыйының хөй янзы адырларында хаара туттунган. Хойжу болгаш бода мал бригадаларының кодаңнары төптен ырак.

Малчын кодаңнарының ындыг тарамык турарын барымдаалап медицина албан черлери боттарының ажылын шын организастаарынче чугула салып турар. Тускай эртемниглер-биле кады үнүүшкүннер үезинде малчыннарга практиктиг эмчи дузазын чедирбишаан санитар-гигиеналыг хемчеглерни чорудуп, санитар-чырыдыышкын ажылдарын кылып келдивис. Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларын тускай хептер болгаш аъш-чем-биле кайы хире хандырып турарын контрольга ап турар бис. Үнүүшкүннерге аңгы-аңгы аарыгларның специалистери, кол эмчи болгаш кол эмчиниң эмнээшкин талазы-биле оралакчызы киржип турар. Эрткен чылын кодээ ажыл-агый ажылдакчыларынга клиниктиг болгаш лабораторлуг шинчилгелерни бүгү хевирин чорудуп, ол ышкаш боуцеллёз аарыынга шинчилгени болгаш флюорографияны база эрттирген. Ниитизи-биле 450 малчын шинчиткен. Фтизиатр, карак эмчизи невропатолог, терапевт шинчилгени кылып турар. Эрткен чылын 331 механизаторну база шинчээн. Участок эмнелгелеринде кодээ ишчилер ортузунга доктаамал ажылдарны чорудуп келген эмчилер бар. Кур-Чер (эргелекчи Т. С. Кужугет), Черби суурларда (эргелекчи В. С. Савилов), Кара-Хаакта (эргелекчи Н. О. Ондар) эмчилер ындыг.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң СЭКП-ның XXVII съездизинге кижилерниң кадык камгалаары болгаш быжыглаары — бирги черге чугула херээ дээн. Районнуң эмнелге ажылдакчылары съездиниң материалдарын ханы өөренип көрүп, кужун болгаш билиин чонуң кадык камгалаарынга моон-даа сонгаар эки бараан болур.

У. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ДЕПШИЛГЕНИҢ ҮНДЕЗИНИ

Бистиң вектиң онзагай талалары көвүдүг хөй. Ол атомнуг, электронуг, космос веги деп-даа турар. Бо бүгү өнчеттерни каттыштырып турар чаңгыс тодарадыг бар: ол дээрге эртемниң веги дээни. Билигниң болгаш практиканың чаа делгемнеринче кижи төрелгетениң эртем чедирип келген. Бистиң ниитилелиниң бүгү-ле адырларынга дүргедээшкинниң эң күчүлүг үндезиннериниң бирээзи эртем болур. СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге эң кол чери эртем ээлээри чугаажок.

Партияның XXVII съездизиниң салганы сорулгаларны күүседир дээш совет эртем бөгүн кандыг сорулгаларны шиитпирлеп турарының дугайын СЭТА-ның корреспондентилеринге чурттуң улуг эртемденнери чугаалап турар.

КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРГА

Б. ПАТОН, Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи:

— Бистиң академия бо беш чылда фундаменталдыг шинчилелдерни улам калбартып ханыладырынче, материалдыг түргузуу болгаш шынарының дугайында чаа билиглерни чедип алырынче, бойдуста болгаш ниитилелде болуп турар болуушкуннарның база чорудулгаларының ужур-утказын тодарадырынче сагыш салып турар.

Академияның специалистери супер-ЭВМ-нерни түргузуп, дузалал голография, генетика болгаш электрохимиктиг реакциялар механизминиң системазын сайзырангайжыдып турарлар. Клетка өөренир инженерия, биологтуг мембраналар талазы-биле шинчилелдер улам хөгжүүр.

Машиналарның болгаш механизмнерниң быжыг болуру хандырар депшилгелиг техника болгаш технологияны түргузарын бодап, чогумчалыг солукчуларны дилеп тып, үлетпүр артынчыларын долузу-биле ажыглап болбаазырадырынче кичээнгей салдынган.

ЭДЧ кежигүнү чурттар-биле кады эртем-техниктиг депшилгениң комплекстиг программазын бистиң академия удуртуп турар.

СИБИРЬ СОРУЛГАЛАРЫН САЛЫП ТУРАР

А. ТРОФИМУК, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының президиумунуң даргазының бирги оралакчызы, академик:

— Он айның беш чылда ажыглаары-биле бистиң Сибирь салбырының ажылдап кылганы үш чүс ажыг шинчилелдерниң чүс ажыының шынары делегей деңнелинге күүсеттинген.

«Сибирь» деп комплекстиг программаның хемчээлинге күүсеттинген шинчилелдерден бериинче улуг дээрэн кескү. Ол программаны шиңгээткенинден экономиктиг ажык эрткен беш чылда миллиард рубль ашкан.

Кым депшилгениң эң кол угланыышкыннарынга кужениишкинниң мөөңнээн болдур. Чедиишкин ында чедип алдынып турарын барык 400 ажыг академиктиг болгаш адырлар аайы-биле институттарның кадыг ажылдажылгазының дүржулгазы херечилеп турар.

Бистиң шиитпирлеп турар чыс ажыл-агый, социал болгаш экологтуг хөй талалыг айтырыгларның аразында одалга-энергетика айтырыы эң кол болуп ылгалып турар.

БҮДҮРҮЛГЕ-БИЛЕ ХОЛБАШКАН

И. ГЛЕБОВ, Ленинградтың Эртем төвүнүң президиумунуң даргазы, академик:

— Ленинградтың «Интенсификация-90» деп программазының эң кол угланыышкыннарының бирээзи — автоматтыг системаларның сайзыралы болгаш интеграциязы. Бо программа автоматчыдылганың 2,5 муң хире объектилерин ажыглалга кииририн көрүп турар. Ам Ленинградтың компьютер паргы амгы үениң ниң муң хире ЭВМ-ниг, оларның чартыы — бүдүрүлгелерде, чыл бүрүде камналга 50 млн. рубль чедип турар.

Бистиң хоорайывыста эртем албан черлери, дээди өөредилге черлери он-он; чүс-чүс эртем-шинчилел албан черлери, конструктор бюролары бар. Эртемниң болгаш техниканың эң кол угланыышкыннары-биле шинчилелдерни 300 муң ажыг эртем ажылдакчызы кылып турар.

Эртемниң бүдүрүлге-биле харылзаазын улам ханыладыры «Интенсификация-90-ның» кол сорулгазы.

Сүт-Хөлдүң «Алдан-Маадыр» совхозтуң уруглар садында кызымак ажылдап турар, макталдыг ажыл-ишчилер эвээш эвес. Оларның бирээзинге уруглар эмчизи Ужар Ондар хамааржыр. Ол садтың чаштарының кадыкшыл-шинчин, арыг-шеверин сагыырынче улуг кичээнгейни салып турар.

ЧУРУКТА: эмчи У. ОНДАР.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

«Авам, ачам, мен—спортчу өг-бүле бис»

КАШ ЯНЗЫ ХЕВИРГЕ

Бокска «Урожай» эки турз спорт ниитилелиниң Урал, Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк талазы-биле зона маргылдаазы Барнаул хоорайга болуп эрткен. 1970—71 чылдарда төрүттүнген 168 спортчулар — он ниң команда спорттуң нарын хевирлерниң бирээзинге боттарының күжүн, кашпагай-шалыпкынын, база кайы хире белеткелдиин көргүзери-биле Алтай крайга ынчан чедип келген турган.

Тыва АССР-ден аңаа үш оол киришкен: Самагалдайда элээди уругларның спорт школазындан Мерген Бумбажай, Шолбан Дандар болгаш спорттуң дээди мергежил школазындан Омак Бичижик. 48 килограмм чедир деңзилиг спортчуларның иштинге сески классчы Мерген үшкү черни чаалап алган. Омак база хоомай эвес болган, ол ниң оюнга киришкен. Хөй-хөй областардан улуг хоорайлардан келген эки белеткелдиг элээди оолдарның аразынга ол багай эвес көргүзүглер.

Ынчалза-даа бирги черже Мерген биле Омактың эжи үве бээрин эге дээрезинде кым-даа билбээн. Ол оолче коллуунда сагыш салбайн турган. Шолбан моон мурнунда 57 килограмм чедир деңзилиг оолдар-биле Самагалдайга-даа, Кызылга-даа ойнаар турган. Ынчалза-даа ам ооң деңзизи немежи берген. Ынчангаш ол 60 килограмм чедир деңзилиг боксёрлар-биле болуунун кужун шенешкен.

Спорт черле кажан-даа, кая-даа кайгамчык болгай. Ол чүгле кижиниң күш-шыдалын илередип көргүспес, сеткил-сагыжын, күзел-чүткүлүн, спортчу хей-аъдын база аңчы иштинде дег кылдыр тодарадыптар.

Шолбанның тренери М. Б. Кушаа Самагалдайда спорт школазының башкызы. Спорттуң уран аргаларын өөреникчилерге дамчыдып бээриниң эки аргаларын дилеп, тып турар. Күш, деңзи-биле черлештир спортчунуң он-он аргалары бар болгай. Ону ажыглап билир, бүгү байдалы бодунга ажыктыг кылдыр түргузуп шыдаар болзунза, тиилеп ап болур сен. Чарышка бир дугаарында маңнап кээрге, хүрешке шуглур ге, «бөгүн сээң хүнүң үнген» дир, байыр чедирип тур мен» дээрзи ышкаш, эш-өөрү спортчу өөрүшкүнү үлежир болгай.

60 килограмм чедир деңзилиг оолдарның бөлүүнге он сес боксёр бирги чер дээш демисешкен. Аңаа тиилелгени Самагалдайның сески класс-чызы Шолбан Дандар чаалап алган. Спортта кызыгаар бар эвес, ол бодунуң бедиктерчиче кыйгы салгаш турун бээр. Чоокта чаа Самагалдайга чедип, спорт школазынга кирип чордум. Ынчан кежээкиниң алды шак четкелек турган. Эжикти ажыдарымга, бокс секциязында келген оолдар эндерик, олар — коридорда, аңгы-аңгы өрээлдерде тренировкалап турлар.

Барнаулдан Шолбанның эккелгени тиилелгезин дарганнаан спортчу шөлде онза ылгалыр кандыг-даа чүве чок. Тренерлерниң, оолдарның кайы-бир черден тыпкылап алган бөдүүн дериг-херекселдериин эптиг болгаш таарымчалыг кылдыр дээвиирде аскылап, ханада быжыглап каан, Күш-культура болгаш спорт-массалыг ажылдарның төвү болу берген спорт школазы мурнунда чылдарда ортумак школаның эргижирей бергенбажыңында. Ээн турган ол черни күш-дамыр кижизидилгезинге ажыглай берген элээн айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээринге дузалыг болган. Чүгле хостуг үени чеп болгаш ажыктыг ажылдаарынга безин ооң ужур-дузазы эвээш эвес. Ниитизи таарымча чок чоруктарны самаваска, күш-культура болгаш спорт-массалыг ажылдарын идепкейжиг бергенинден, ниитиниң корум-чурумун үрээр, хулиганнаар чоруктар Самагалдайда көскүзү-биле кызырылган. Чүгле элээдилерниң бокс секциязында безин 57 спортчу хаара туттунган.

Ол дугайын бодап тура, хөй оолдарның аразындан Шолбанга ужуражыр бодап, ону кымның-даа дузазы чокка бодум тып аарымны оралдаштым. Элээн болдум. Чадажып кааш, айтырган мен, ол ынчан футболдай берген болган. Бокс, футболдан аңгыда, хаакка маңнаарынга база ынак кижи болду.

Бокска ооң чедиишкиннери дээш-даа бо корреспонденцияны бижий бербээн мен. Мооң мурнунда-даа чылдарда оолдуң ада-иезин эки билир мен. Ол өг-бүлениң дугайын «Авам, ачам, мен—спортчу өг-бүле бис» деп рубрикага черле бижиир бодап чордум. Ачазы — Виктор Дандар школага өөренип турган-ла, чиик атлетикага, ылангыя волейболга болгаш баскетболга, конькиге маңнаарынга, хоккейлээринге сонуургалдыг чораан. Сески класска өөренип турган, школаның болгаш совхозтуң, Бай-Тайга районнуң шилиндек командаларының составынга кирип турган.

Кызылда кодээ ажыл-агый техникумунуң хоккей командазының кежигүнүнге кирип, республика маргылдааларынга бирги, ийиги, үшкү черлерни чаалап алырынга каш-даа катап киришкен. Республиканың шилиндек командазының составынга турган. РСФСР-ниң бирги чери дээш Томскиге эрткен маргылдаага база киришкен. Хоккейге ол бирги разрядтыг.

1968 чылда Тээлиге ажылдап чеде берген, ол суурнуң эртем чарыында холчутешке хоккей шөлүн кылчып, аңаа спортчу маргылдааларны эрттирерин организастажып турган.

Авазы — Валентина Дандар (Самдан) база күш-культура болгаш спортка ынак. Чаа-Хөл школазынга өөренип тургаш школа, район, республика маргылдааларынга чемпион чораан. Кызылда медицина училищезинге ооң кады өөренип турганы уруглар бөлүү эң шымырак спортчу бөлүк деп атка четкен. Ооң ынак спорту — хаакка маңнаары. Алдан чылдарның эгезинде беш, он километрге республика чемпиону-даа боор турган.

Дандарларның улуг оглу Мерген Кызылда кодээ ажыл-агый техникумунуң доозукчу курузунда. Авазы ышкаш, хаактаарынга бедик мергежилдиг. Дзю-до хүрештиң секциязында киржип турар, хоорайның шилиндек командазының кежигүнү. Бешки классчы Орлан, бирги класс-чы Урана база күш-культурага ынак. Ниитизи-биле алырга Виктор, Валентина Дандарларның өг-бүлези — спортчу өг-бүле. Хоккей, хаак, хүреш, бокс... дээш хөй янзы хевирге киржип болур спортчулар-дыр.

А. ОКСУР.

ОРГКОМИТЕТ ХУРАЛЫ

Улуг Октябрьның 70 чыл болур оюнга тураскааткан, ажылчы чоннуң ийиги бүгү-эвилел фестивалы чарлаттынган болгаш чоруп турар. Улусчу чогаадылга фестивалының республика оргкомитединиң ээлчеглиг хуралы болуп эрткен. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, фестиваль эрттирериниң оргкомитединиң даргазы К. А. Маспык-оол хуралды эрттирген.

Бо хуралга түс-түс районнар аайы-биле кандыг организастыг хемчеглер алдынганын сайгарып көрген. Кылдынган чүүлдер бар-даа болза, моон сонгаар кичээнгей салыр ужурлуг айтырыглар хөй. Жанрлар аайы-биле комиссияларны моон мурнунда-ла түргускан. Оларның ажыл-чорудулгазының идепкейлиинден, чогаадыкчы тывынгырындан фестивальдың чедиишкинниг эртери база хамааржыр. Бо ажылда кылыр чүүлдер ам-даа хөй.

Улусчу чогаадылганың фестивалы чон ортузундан талантыларны эң хөйү-биле илередип тыварынче, кижилерниң сонуургалдарын байлакшыдарынче, хостуг үешакты чөп ажыглаарын организастаарынче угланган.

ЧУРУКТАРДА: Кызыл хоорайда «Тывкоммунэнерго» бүдүрүлгезиниң херээжен-нер ансамбли болгаш Кызылдың үлетпүр бараанннар садыгларының танцычылары болуп эрткен уран чүүл көрүлдезинге идепкейлиг киржип, уран мергежилин чонга бараалгаткаш, макталганнар.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

Кызылдың № 4 ортумак профессионал-техниктиг училищези 1986—87 өөредилге чылында дараазында тускай эртемнерге өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур:

Сес чыл школазын дооскаңнарга (өөренир хуусаазы 3 чыл): тудугга чазаныкчы; малар (тудугга), штукатур, каң болгаш демир-бетон конструкцияларга монтажник; сантехниктиг дериг-херекселдер эптээр талазы-биле монтажник, газ-биле каңнакчы; чырык четкилеринге болгаш электри дериг-херекселдерге электромонтажник; газ-электри каңнакчызы; көдүртүр краннар машинизи, автомашина кранының машинизи; экскаватор машинизи;

Ортумак школа дооскан өөреникчилерге (өөренир хуусаазы 10 ай): маляр-штукатур.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы чолаачыларның 1-ги болгаш 2-ги класс чедир мергежил бедидериниң курузунга өөренирин күзээннерни немей чыырын чарлап турар. Күзээлдер 1986 чылдың апрель 21-де Кызыл хоорайның Интернационал кудумчузунда № 49 ДОСААФ бажыңынга эгелээр.

Телефоннар №№ 2-25-28 болгаш 2-27-75.

Кызылдың үлетпүр бараанннар садыы үүрмектеп садар садыгжыларны, аштакчыларны, магазиннерге херээжен ажылчыннарны, үлетпүр бараанннар садыының тудуг бөлүүнге бызаңчыларны ажылга хүлээп ап турар.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, үлетпүр бараан садыы, Октябрьская кудумчузу 29, телефон 2-42-49.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Хүлээп алырының чуруму:

Училище директорунга шилип алган мергежилин айытпышаан, билдиришкин кирер. **Билдиришкинге дараазында документилерни кожар:** сес чыл школазын доосканының херечилели азы ортумак школаны доосканының дугайында аттестат; № 286 майык-биле эмчи шынзылгазы, 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруу.

Училищеге келгеш, өөреникчи кузээннер учёттан үнаур бижээн паспортту азы төрүттүнгениниң дугайында херечилелди киир бижиткен херечилел (учёттан үнаур бижиттинген) эккеп көргүзер. Училищеге кирериниң дугайында билдиришкин киргенинерге назыкшылының талазы-биле кылыр ажылга таарзжырын тодарадыры-биле эмчи шинчилгезин албан эртер.

Документилерни 1986 чылдың май айдан эгелеп хүлээп алыр.

Өөредилге 1986 чылдың сентябрь 1-ден эгелээр.

Аныяктарны кирериниң шылгалдалары чокка хүлээп алыр. Профессионал-техниктиг училищелерге өөренири халас. Профтехучилищелерниң өөреникчилери аъш-чем-биле, идик-хеп-биле — тускай хепбиле хандырар. Өске хоорайлардан келгеннерге ниити чуртталга бажыңын бээр.

Ортумак училищелерни доосканнарга ортумак өөредилгени доосканының болгаш профессиязының аайы-биле разряд тывысканының дугайында дипломну, а онза шылгараанннарга — шылгаралдыг дипломун тывыср. ПТУ дооскан бүгү өөреникчилерге бүдүрүлге черлеринге болгаш тудугларга тускай эртемниң аайы-биле ажылды бээр.

Училищеде волейболдуң, хостуг хүрештиң, чиик атлетиканың, бокстуң болгаш спорттуң өске-даа хевирлериниң секциялары ажылдап турар. ПТУ-нуң республика эргелелиниң ансамблиниң чалынында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери, техниктиг чогаадылга бөлгүмү болгаш фотостудия ажылдап турар.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай Калинин кудумчузу 1, хүлээп алыр комиссия, телефоннары: 2-54-14, 2-21-09. № 6 автобус-биле «КПТУ-4» деп автобус доктаар черге чедир чоруур.

Кызылдың үлетпүр бараанннар садыының № 17 магазини Кызыл хоорайда чурттап турар чиик автомашиналарлыг хуу кижилерге машиназы Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ органнарында бүрүткелдиг болгаш техниктиг паспорттарлыг кижилерге автодугуйларны садып алыры-биле баштайгы бижидилгени чорудуп турар.

Баштайгы ээлчегде садып алыры-биле бүрүткелди — инвалидтерге болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге;

— кодээ ажыл-агый продуктуларын дужааннарга кылыр.

Хууда автотранспорттуг хамаатылар автодугуйларны баштайгы бижидилге ёзугаар оларның садыгда бар хире чергези-биле (курлавырда барын барымдаалап) ийи чылда чүгле ийи дугуйну садып ап болур.

Бижидилгени дараазында адресте чорудуп турар: Кызыл хоорай, Чүргүй-оол кудумчузу 9, № 17 магазин, эртенгиниң 10 шактан 20 шакка чедир ажылдаар хүннеринде чорудуп турар.

Кызылдың башкы училищезиниң школа назы четпээн уруглар албан черлериниң ажылдакчыларын белеткээр бот-өөредилгелиг салбырынга уруглар садтарында, школа назы четпээн уруглар албан черлеринде ажылдап турар ортумак билиглиг кижилерни өөренири-биле хүлээп ап турар.

Өөренир хуусаазы 3 чыл. Училищеге өөренип кирерде орус дылга (сочинение), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) кирериниң шылгалдазын тудар. Орус дылды национал школа деңнели-биле өөренип турган кижилер диктант бижиир.

Училищеге кирерде дараазында документилер ынап херек:

билдиришкин, ортумак билиг дугайында документ (бодду), № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептеринден үшта бижилге, 3×4 см хемчээлдиг дөрт фото-чурук.

өөредип чорткан бижик. Документилерни 1986 чылдың май 30-ге чедир хүлээп алыр. Кирериниң шылгалдаларын ийи кезек кылдыр: май 5-тен 15-ке чедир болгаш июнь 2-ден 10-га чедир чорудар. Училищеге киир санаары июнь 11-ден 14-ке чедер.

АЙТЫРЫГ ТОДАРАДЫР АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, № 56 бажың.

СОВХОЗТАРГА КӨЖҮП КЭЭП АЖЫЛДААР ӨГ-БҮЛЕЛЕРНИ ЧАЛАП ТУР

Каа-Хемниң «Совет Тыва», Кызыл районнуң «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының «Россия», «Коммунизмниң херели» болгаш Бии-Хем районнуң «Өөк», «Ээрбек» совхозтарынга Кызыл хоорайдан, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Сүт-Хөл, Улуг-Хем районнардан көжүп кээп ажылдаар кузелдиг өг-бүлелерни малчыннаар, кадарчылаар, чылгычылаар, тудугжулаар, механизаторлаар кылдыр хүлээп ап турар.

Ажылчын өг-бүлелерге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың май 31-де үнген № 364 дугаарлыг «Көшкен ажылчын өг-бүлелерге чиигелделер дугайында» доктаалын ёзугаар материалдыг дузаны күш-ажыл органнары болгаш совхозтар кадыырып турар.

Тайылбыр, сүме, дуза алыр черлер:

1. Чадаана хоорай, Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң күш-ажыл килдизи, телефон № 4-06.
2. Шагаан-Арыг хоорай, Улуг-Хем райкүүскомнуң күш-ажыл килдизи.
3. Кызыл хоорай. Ленин кудумчузунда Советтер бажыңы, кабинет № 114, телефон № 2-34-42.
4. Чалап турар совхозтарның кадрлар килдизи.
5. Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу 34 дугаар бажың, 4-кү өрээл. Хоорайкүүскомнуң күш-ажыл килдизи, телефон № 2-33-48.

ТВ

АПРЕЛЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Биңдииргр-даа болза, хилеэтиг». 9.45 — Узбек радионуң «эмиг» оркестриниң оюн көргүзүү. Ташкенттен дамчыдылга. 10.15—10.20 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Кижи болгаш бойдус». Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Камгалаал ла — арыг сени шаңнаар», «Далай инектери... чурттан чорааны». 15.25 — Новочеркасскиниң электровоз тудуушкун заводунуң үрер хөгжүм оркестри ойнаар. Дона-Ростовтан дамчыдылга. 15.45 — «Хосталганың эки турачызы». Венгр чогаалчы М. Залканың амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында док. фильм. 16.05 — Концерт залында — школачылар. 17.05 — «Эртем болгаш амыдырал». Эртем болгаш техника талазы-биле 1985 чылдың Ленин шаңналдарының лауреаттары. 17.35 — «Алыс утказы-биле чугаа». Харьков хоорайның аар үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлеринге чоннуң херегзэл бараанннарын бүдүрүп турарының дугайында. Партия обкомунуң бирги секретары В. П. Мысниченко киржир. Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов чорудар. 18.05 — «Делегей болгаш аныяктар». 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Хоккейге делегей чемпионаты. ССРЭ-ниң шилиндек командазы —АКШ-тың шилиндек командазы. 19.35 — «Соолукчудан хар чаары». Мультфильм. 19.55 — «ТТ-ниң экранында эң баштайы». «Элдиннерде читкеннер». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.50 —ССР Эвилелиниң орус ырының Күрүнениң үлегерлиг ниити ырызының ырлаары. Дирижёру — РСФСР-ниң улустуң артизи И. Агафонников. 22.00 — Футболга эш хуузунуң ужуражыышкыны. Румынияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Румыниядан дамчыдылга. Чарсарда — «Бир эвес кадык болуксазынза». 23.45—00.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—«Рекордтуң өртээ». Док телефильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш санал-га техниказының үндезиннери. 9 класс. Физика курузундан алгоритмнер. 9.05; 12.55 —Немец дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Галактикалар. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. Коллективизацияже угланыышкын. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — К. Симонов. «Үшкү адьютант». 13.25 — «Электроника болгаш бис». 13.55 — Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 14.25 — «Спартак». Док. фильм. 14.55 — «Объектив». 15.25—15.30 — Медээлер. 15.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Бодунуң төрээн черинге ынак болгаш билир бол». Школачыларга телевикторина. Чөөн-Хемчик районундан дамчыдылга. 18.45 — Док. фильм. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг чаңнаа, чаштар!» «Коргунчуг, кок, селбегер». Мультфильм. 20.15 — «Лауранын чажыды». Док. фильм. 20.25 — Чарлалдар. 20.30 — Коммунист дугайында ыр. Эрнст Тельман. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Бай, ядыы...» Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.45—00.10 — «Театр династиязы». Бороздиннер — Музилдер — Рыжовтар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Республикага өскерлип каар турар агаар болур, чамдык черлерге хар, чаъс холуй чаар, соңгу барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9—14, чамдык районнарга 18—23 метр чедир хадыыр. Агаарның температуразы дүне 3—8, чамдык районнарга 10 — 15 градус чедир соок. Хүндүс 0—5, чамдык районнарга 6—11 градус чылыыр.

Кызылга өскерлип каан турар агаар болур, улуг эвес хар, чаъс холуй чаар, хаттың дүргени секундада 9—14-тен 17—23 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 5—7 градус соок, хүндүс 3—5 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мы обвиняем» 19.00, «Кинопанорама» 15.00, «Полевая гвардия Мозжухина» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 11.00, «Паруса моего детства» 9.40, 13.20, «Киноклуб: «Подружка» 15.00, «Проверка на дорогах» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3280.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00872

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 100 (13100) | 1986 чылдың апрель 25, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

1986 чылдың бирги кварталында мал продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер болгаш камгалап алыр талазы-биле районнарның болгаш совхозтарның социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ишчилери күрүнеге эът садарының квартал планын 109.8 хуу, сүттүүн — 110.4 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың деңнелинге бодаарга, мыйыстыг бода малдың, хойнуң болгаш өшкүнүң, хаванның болгаш чылгы малдың, инектиң болгаш куштуң баш саны өскен чаш малды хейнү камгалап алган. Күрүнеге мал продукциязын садар, малдың баш санын өстүрер болгаш ону камгалап алырын хандырар талазы-биле бирги кварталдың планнарын күүсединге эки түңнелдерни Эрзин болгаш Сүт-Хөл районнарының ажылчыннары, «Шамбалыг», «Алдан-Маадыр» болгаш Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтарның коллективтери чедип алган.

Оон-биле кады мал ажылының түңнелдери ниитизи-биле республикада бар аргалардан дыка чавыс боор турар, күрүнеге чуурга садарының квартал планы күүсеттинмээн, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, инектерниң болгаш төлдерниң саны эвээжээн, хаваннарның, бызааларның, анайларның болгаш хаван оолдарының хоорулуу хөй боор турар.

Партия, совет, ажыл-агый органнарының, чер-черде профэвилел, комсомол организацияларының талазындан органнажылды, масса-политиктиг ажылдары четпес организастааның түңнелинде, күрүнеге эът садарының планын Бии-Хем район, 12 совхоз, сүттүүн — Тожу район, 7 совхоз күүсетпээн. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, мыйыстыг бода малдың баш саны Тожу, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарның совхозтарында хөй болгаш өскү — Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга районнарның совхозтарында эвээжээн. Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-агыйлары бызааларны, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга болгаш Таңды районнарның совхозтары хураганнарны болгаш анайларны эвээшти алган. Бай-Тайга болгаш Барыын-Хемчик районнарның совхозтары малдың хөй чидириглерин болдурган.

Курагроүлетпүр комитеди, оон чер-черде органнары кадрларның ажылын эде тургузар, мал ажылының ажыктыын бедидериниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээр, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чорукту узуткаар талазы-биле хемчеглерни четпес боттандырып чорудуп турарын доктаадып айыткан.

Мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрерин болгаш камгалап алырын хандырар талазы-биле 1986 чылдың бирги кварталының социалистиг чарыжының тиилекчилери кылдыр санаанныр болза:

Районнардан
— ЭРЗИН РАЙОН;
— СҮТ-ХӨЛ РАЙОН.
совхозтардан
— мурнуу зонадан — **ХОМУШКУ ЧҮРГҮЙ-ООЛ** аттыг совхоз;
— барыын зонадан — **«АЛДАН-МААДЫР»** совхоз;
— төп зонадан — **«ШАМБАЛЫГ»** совхоз;

Эрзин болгаш Сүт-Хөл районнарга, Хомушку Чүргүй-оол аттыг, «Алдан-Маадыр» болгаш «Шамбалыг» совхозтарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл туктарын тывсыр болгаш районнарны 500-500 рубль, совхозтар бүрүзүн 300-300 рубль-биле шаңнаар.

Мал ажылында четчестерин чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырып чорударын, мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг доозарынче малды часкы-чайгы одарларже организастыг шилчидеринче, малдың чидириин болдурбазынче, хой кыргылдазынга белеткелге база ону эки эрттиреринче, ветеринарлыг хемчеглерни ап чорударынче күштү мөөңнээрин СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, курагроүлетпүрге, РАУК чөвүлелдеринге, совхозтарның парткомнарынга, профэвилел, комсомол организацияларынга, удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглерге даскан.

КЫЗЫЛ ТУКТУ — ТИИЛЕКЧИ РАЙОНГА

Республиканың хоорайларының болгаш районнарының аразынга социалистиг чарышка Таңды районнуң үлетпүр, садыг, чоннуң амыдырал, коммунал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери эки көргүзүглерни бо чылдың бирги кварталында чедип алган. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң планын 102.5 хуу, сайгарылгазынын — 103.9, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 102.4, үүрмектеп садар бараан саарылгазынын — 103.9, амыдыралдың ачы-дуза чедирериниң — 106.2 хуу күүсеткеш, районнар аразынга күш-ажылчы маргылдаага бирги черни ээлээн. Ынчангаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Шаңналды тывсырынга турасказткан районнуң партия-ажыл-агый активиниң хуралы СЭКП райкомунуң хуралдаар залынга болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин аваа сөс алгаш, бо чылдың бирги кварталында эки ажылдааш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугу-биле шаңнаткан Таңдының үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилеринге байыр чедиргеш, моон соңгаар партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш улам эки ажылдаарын күзээн. Районнуң удуртукчуларынга, бүдүрүлгениң мурнакчыларынга шилчилир Кызыл тукту Г. Ч. Ширшин байырлалдыг-биле тывыскан.

— Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери бирги кварталда эки көргүзүглерни чедип алгаш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугу-биле шаңнатканы бистерге улам эки ажылдаарын хүлээндирип турар, ынчангаш 1986 чылдың планның онаалдаларын, хүлээлгелерни күүседир дээш шалыпчы ажылдаар бис, — деп, СЭКП райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов түңнелинде чугаалаан.

Районнуң партия-ажыл-агый активиниң хуралының киржикчилери партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш моон соңгаар улам эки ажылдаарын бүзүреткен.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: шилчилир Кызыл тукту тывсып турган үеде.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ИЛЕРЕТКЕН

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының Эрзинде ажыл-агыйлар аразында кежүп чорууp механизастаттынган колоннаазының коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, бо чылдың бирги кварталында кужениишкинниг ажылдап, багай эвес күш-ажылчы түңнелдерни чедип алган.

Бирги кварталдың тудуг-монтаж ажылдарының планын КМК 107.1 хуу кылдыр күүсеткен, оон иштинде бедүүн кужу-биле кылыр ажылдарын 117.7 хуу боттандырган. Бо чылдың планның онаалдалары эрткен чылдыындан өскен-даа болза, көдээ тудугжулар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидип шыдааннар.

Ленин аттыг болгаш «Чаа орук» совхозтарның төптеринде ийи аал чурттаар бир-бир чаг бажыңнарын тудуп дооскаш, чурттакчыларга хүлээткен.

АКМК-ның администрациязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары тудугжу бригадаларның болгаш тус-тус ажылчыннарның ортузунда бирги кварталда социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп, тиилекчилерин шаңнап, мактаан.

Тудугжу бригадалардан «Нарын» совхозта ажылдап турар В. Хомбуннуң удурткан бригадазы бирги кварталдың планын 150.2 хуу кылдыр күүседип, тиилекчи деп санаткаш, шилчилир вымпел болгаш 100 рубль-биле шаңнаткан. Ийиги, үшкү черлерни Д. Дамдынның болгаш хоочун тудугжу Л. Санчийниң бригадалары алган.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп тура, чүгле бүдүрүлге көргүзүглерин эвес, а бригадаларның ажылының шынарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун база чугулалап көрген. «Мөрен» совхозта ажылдап турар С. Ондарның бригадазы планын 116 хуу кылдыр күүсетсе-даа, оон кежигүннери хөй ажыл шагы үзүп, озалдаашкыннарны болдуруп турганы дээш, чарыштың негелделерин күүсетпээн деп санаан.

Бирги кварталдың түңнелинге АКМК-ның хүндүлел самбыразынга мурнакчы тудугжуларның чуруктарын киирип, оларның шалыпчы ажылын демдеглээн. Тудугжу Виктор Оюн, ыяш ужуруукчузу Дондук Донгак, чолаачы Шулуу-Баадыр Кешпи болгаш өске мурнакчыларның чуруктарын ында аскан. Хүндүлүг бижиктер-биле ыяш дилдирикчин Д. Соян, тудугжулар Д. Кунгаа, Б. Анзай, Ю. Доржу болгаш өскелери-даа шаңнаан. Элээн каш тудугжуларга өртектиг белектерни тывсып, аас байырын чедирген.

АКМК-ның тудугжулары ам 1986 чылдың бирги чарыжының планның онаалдаларын чедипшкиниг күүседир дээш ажылдап турар.

Я. СОЯН-ООЛ.

КВАРТАЛДЫЫН АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш «Шамбалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери кызымак ажылдаанының түңнелинде, ажыл-агый бо чылдың бирги кварталында мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планын ажыр күүсеткен.

Совхоз бирги кварталда 45 тонна эътти садар планныг турган, херек кырында 50 тоннаны дужааган. Сүт садарының талазы-биле планы 168 хуу күүсеткен азы планындан ажыр 19 тонна сүттү күрүнеге саткан.

Саанчылар Даларма Куулар, Самаа Көккүр, Людмила Сандан олар кызымак ажылдап, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турар.

Бистиң корр.

БАШТАЙГЫ КВАРТАЛДЫҢ БАЗЫМЫ

1986 чылдың бирги кварталында Тыва АССР-ниң үлетпүрүнге күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары күрүне планнарын болгаш боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш социалистиг чарышты калбартып, үлетпүр бүдүрүлгезин хөгжүдеринге чамдык эки түңнелдерни чедип алган. 1986 чылдың бирги кварталында продукция сайгарарының планы 105.9 хуу күүсеттинген. Кылыглдарның кол-кол хевирлериниң бүдүрүп үндүрериниң даалгалары күүсеттинген. Үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 1985 чылдың бирги кварталының-биле деңнээрге 3.8 хуу өскен. Үлетпүрүнүң тус-тус адырларының аайы-биле бүдүрүлге өзүлдезиниң темпилери мындыг болган.

	1986 чылдың I кварталын 1985 чылдың I кварталы-биле хууга деңнээрге
Электроэнергетика	105
Одаар чүүл үлетпүрү	100.9
Металл ажылдап кылыры	106
Арга-ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр	108
Тудуг материалдарының үлетпүрү	110
Чиик үлетпүр	97
Аъш-чем үлетпүрү	95

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1 хуу өскен.

Бүдүрүлгелерниң хөй кезиинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези шалыңның ортумак хемчээлиниң өзүлдезин мурнап турар.

Тус-тус бүдүрүлгелерниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының көргүзүглери дараазында сан-чурагайлар-биле көргүстүнер.

	продукция сайгарарының планының күүселдезин хууга	1986 чылдың бирги кварталында 1985 чылдың бирги кварталдаазы-биле хууга: бүдүрүлге темпизи	күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү
«Тыва даг-дугу» комбинат	112	106	105
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези	111	100.2	94
Тываның электри четкилери	102	105	102
«Тыва кобальт» комбинат	106	104	104
«Тудуг кезектери» комбинат	116	117	102
«Шагонартяжстрой» трестиң УБК	133	139	104
Эът үлетпүрүнүң Тываның бүдүрүлге каттыжыышкыны	102	92	99.2
Сүт комбинады	112	118	114
Кызылдың сайгарылга баазазы	103	94	96
Хлеб быжырар үлетпүрүнүң эргелели	100.6	104	104
Даараныглга фабриказы	100.3	90	110
Аптың заводу	75	128	90
«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкыны	87	119	111
«Тыва суг тудуг» трестиниң ДБК заводу	106	114	115
Арга-ыяш ажыл-агый министерствозу	103	104	103
Тудуг кезектериниң болгаш конструкцияларының заводу	109	105	108
Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерствозу	116	109	108
Чурт үлетпүрүнүң министерствозу	110	122	123
Автосептелге заводу	108	111	108
Агроүлетпүрүң септелге-техниктиг бүдүрүлгелери	100.6	104	114
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкыны	105	107	106
Ном үндүрер чер болгаш полиграфия херектериниң талазы-биле күркомитет	103	105	103

Тус чер (дакпыр) чагырглыг бүдүрүлгелер бирги кварталдың планын продукция сайгарар талазы-биле 104.1 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге, бүдүрүлге хемчээли болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү улгаткан.

Чоннуң херглел бараанарын бүдүрер талазы-биле план 103.2 хуу күүсеттинген.

Ниитизи-биле республикага продукцияның кол-кол хевирлерин бүдүрери дараазында хемчээлдерге четкен.

	1986 чылдың бирги кварталында бүдүргени	1986 чылдың бирги кварталы 1985 чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге
Хөмүр-даш, муң тонна	328	100.6
Чырыг энергиязы, муң гигакал.	303	102
Ыяш сөөртүрү, муң дыгый кубометр	142.7	114
оон иштинде тудуг ыяжы	126.2	113
Дилиг материалдары, муң кубометр	34.1	107
Мебель, муң рубль	479.0	119
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый бараанннары, муң рубль	811.6	120
Тудуг чугайы, тонна	810	166
Туураа, млн. кезек	5.6	123
Эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кылыглар, муң кубометр	15.8	123
Сорттуг даг-дугу, муң тонна	29.3	111
Хөм идик, муң эжеш	25.2	114
Кидис идик, муң эжеш	14.0	127
Даараныглга кылыглары, муң рубль	441.0	103
Эът (үлетпүрге ажылдап кылганы), тонна	1438	[illegible]
Колбаса кылыглары, тонна	408	100.[illegible]
Чалан сүт продукциязы, муң тонна	5.7	116
Мал саржаа, тонна	65	125
Ээзиртпес суксуннар, муң дал	48	141

Хөмүр-даш тыварының, сорттуг даг-дугу, шой шуткуглар, тудуг чугайы, демир-бетон кылыглар болгаш конструкциялар, дилиг материалдары, мебель, мал саржаа, колбаса кылыглары, чалан сүт продукциязы бүдүрериниң планнары ажыр күүсеттинген.

Оон-биле чергелештир туураа, кидис идик, даараныглга үлетпүрүнүң продукциязы, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый херглелиниң бараанннары, эът, кондитер кылыгларын, ээзиртпес суксуннарны бүдүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Чамдык бүдүрүлгелер продукция сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, бараанныг продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле планнары күүсетпээн. Керээлиг хүлээлгелер ёзугаар продукция бээриниң планы 98 хуу күүсеттинген.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ ҮШКҮ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязы 1986 чылдың апрель 26-да 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Дээди Советтиң үшкү сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының бүрүткелин 1986 чылдың апрель 25-те 9 шактан 20 шакка чедир Советтер бажыңының 1 каътта 107 дугаар кабинетке (телефону — 2-55-42), апрель 26-да — 8 шак 30 минутадан эгелеп СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга чорудар.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Республикага коммунистиг субботниктиң түңнелдери

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чыл болганынга алдар болдурган коммунистиг субботникке — бүгү улустуң күш-ажыл байырлалынга Тываның ажылчы чонунуң киржилгезиниң түңнелдерин ону эрттирер талазы-биле республика штабы үндүрген. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болдурганы политиктиг көдүрлүүшкүнүн байдалынга чер болганга ол ажылчы чоннарның бедик идепкейи-биле эрткени, съездиниң шиитпирлерин, он ийиги беш чылда төлевилээн экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын боттандырарынга эң улуг салыышкынны киирерине ажылчы чонунуң шиитпирлиин көргүскени демдеглеттинген.

Ленинчи субботникке ниитизи-биле 152772 кижи киришкен, ол дээрге оон мурнуңгу чылдарга бодаарга хөй. Боттарының ажылдаар черлеринге 47721 кижи ажылдаан. Олар 271800 рубль түңге үлетпүр продукциязын бүдүрген, азы ол эрткен чылдың апрельде болган субботниктээзинден 27300 рубль түңге хөй. Тываның ажылчы чону он ийиги беш чылдың фондузунче ажыл төлевиринден 215404 рубльди киирген, ол эрткен чылдың көргүзүүнден 16287 рубльге хөй. Эң улуг салыышкынны Кызыл хоорайның, Барыын-Хемчик, Таңды, Улуг-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Каа-Хем районнарның ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары киирген.

Дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери субботникке эки ажылдаан. Үлетпүрден ниитизи-биле 12889 кижи ажаа киришкен. Олардан 223 кижи камнап алганы чиг эт болгаш одаар чүүл-биле ажылдаан. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери беш чыл фондузунче 41331 рубль түңнүг ажыл төлевирин киирген. «Тыва даг-дугу», «Тыва кобальт» болгаш «Тудуг кезектери» комбинаттарының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, даараныглга фабриказының, «Тыва тудуг материалдары», «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкыннарның, өске-даа бүдүрүлгелерниң коллективтери шалыпчы ёзу-биле ажылдаан.

Апрель 19-та 2100 тонна хөмүр-дашты казып тывкан, 2 муң рубльдиң даараныглга кылыгларын, 6200 рубльдиң мебелин, 7100 рубльге культура-амыдырал бараанннарын, 100 тонна далганны, 130 тонна комбикормну болгаш өске-даа хөй продукцияны бүдүрген. Тудуг организациязының бүдүрүлгелеринге улуг хемчээлдиг продукцияны бүдүрүп үндүрген. Республиканың тудугларынга 247 кубометр эптээр демир-бетон конструкцияларны болгаш кезектерниң, 453 кубометр дилиг материалдарын берген, арга-ыяштан 1277 кубометр ыяшты оон иштинде 1155 кубометр тудуг ыяжын сөөрткен.

Республиканың суурларынга субботник база бедик көдүрлүүшкүннүг эрткен. Аңаа 42044 кижи киришкен. Көдээниң ажыл-ишчилери беш чылдың фондузунче ажыл төлевиринден 60302 рубльди шилчиткен. Субботникке Таңды, Улуг-Хем, Сүт-Хөл, Каа-Хем, Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнарга эң хөй киржилг эрткен. Совхозтарның ажылчыннары сүт-бараан фермаларынга малдың бригадаларга, аргага тудуг ыяжы болгаш тоткак белеткээринге, техника септелгезинге болгаш ону часкы ажылдарга белеткээринге киришкен.

Республиканың чаа тудугларынга кужениишкинниг таныл хайныгып турган. Тудугларга ол хүн 12062 кижи, оон иштинден дыка хөйү бо чылда ажыглалга кирер тудугларга ажылдаан. Олар 328900 рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын күүсеткен, азы ол эрткен чылдың көргүзүүнден 43 муң рубльге хөй. Тудугжу коллективтер беш чыл фондузунче ажыл төлевиринден 40798 рубльди киирген. Шагонартың «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестериниң, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының, «Тыва автоорук» эргелелиниң тудуг организациялары улуг хемчээлдиг ажылдарны кылган.

Транспорт бүдүрүлгелериниң субботник бедик идепкейлиг эрткен. Олар субботник киржикчилерин машиналар-биле хандырган, улуг ажыл-агый чүъктерин сөөрткен. Ниитизи-биле транспортчулардан 5497 кижи ажылдаан, олардан 457 чолаачы камнап алганы кывар чүүл-биле ажылдаан. Олар он ийиги беш чылдың фондузунче ажыл төлевиринден 20483 рубльди киирген, азы ол эрткен чылындан бээр 2 муң рубльге хөй. Улуг үлүүн Кызылдың № 1, 2, 3 АТБ-лериниң, Ак-Довурак, Чадаана, Шагаан-Арыг АТБ-лериниң, республиканың Курагроүлетпүрүнүң автобаазаларының ажылчыннары, чолаачылары киирген.

Ленинчи коммунистиг субботник Төрээн чурттуң күш-ажылдыг бүдүнгүлээринге Тываның ажылчы чонунуң кошкан салыышкыны болган.

Советтер булуну

«Улустуң төлээлекчилериниң ат-алдарын быжыглаарын база оон-биле кады соңгукчулар мурнунга оларның харысалгазын бүгү талалыг бедидерин партия бодунуң хүлээлгези деп санап келген болгаш санап-даа турар. Депутат дээрге албан-дужаалга кожуг эвес, хүндүлүг онза эрге эвес, Советке, чурттакчы чоннуң ортузунга улуг болгаш чиик эвес ажыл-дыр».

(Партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинден)

Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык чаагай амыдырал дээш

ТӨРЭЭН СУУРУВУСТА

СУУРУВУС — Кызыл-Даг, «Тээли» совхозтуң салбыры, ынчангаш кедээ Советтиң девискээри ындыг-ла улуг эвес. Ында 246 өреге санаттынып турар. Ында холушкак бараанныр магазин, ийи уруглар салы, эмнелге пунктузу, Культура бажыңы, библиотека бар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг эргежок чугула чүүлдер бисте бар. Ынчангаш ооң хөгжүлдези, аяң-шинчизи, ажыл-агыйының чедимишкиниг болуру —ында чурттап турар кижилерниң бот-идепкейинден, күш-ажылга хамаарылгазындан, оларның аңаа киирип турар үлүүндем, ак сеткилдииниден улуу-биле хамааржырын салбырның чону эки билир. Хөй-ниитиниң корум-чуруму, күш-ажылдың сагылга-чуруму база өлче кирер болгай. Ол дугайын сууруң чонунуң чыыштарынга, сессияларга, доктаамал комиссияларынга чугаалажып турар бис. Аңаа хүлээп алдынган шиитпирлерниң багай эвес күүсеттинип турарын Советтиң девискээринде бөгүнгү байдалдан көрүп болур. Эрткен чылдың чамдык түңнелдерин көрүп көрээлиңер. Салбырның ишчилери багай эвес ажылдаан. Салбырның, совхозтуң-даа ажыл-ижинге төлептиг үлүүн киириштирип турарлар эвээш эвес. Оларга малчыннар К. Норбу, С. Маңзырыкчы, С. Салчак, Б. Доңгак, Б. Мижит-Доржу болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Кудук хоййжу бригадазының ажылы база багай эвес.

Көдээ ишчилерниң ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургузар, ылангыя суурга кадык-чаагай амыдыралды чедип алыр дээш чамдык ажылдарны кылып турар бис. Аңаа кедээ Советтиң чээрби беш депутадының ажыл-чорудулгазынга, арга-дуржулгазынга даянып турар бис. Кандыг ажылдарыл ол?

Советте алды доктаамал комиссия бар. Олар план ёзугаар ажылдавышаан, салбырның ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежиринге киржип келген. Депутаттар В. Бичелдей, Е. Очур-оол удурткан кедээ ажыл-агый талазы-биле, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле доктаамал комиссияларның ажылы черле багай эвес.

Депутат бүрүзү социалистиг хүлээлгелиг, аразында чарыштыг. Хүлээлгелериниң негелделеринде дузалал ажыл-агыйы, округтуң чаагайжыдылгазы, кижизидилге, школа биле ада-иениң харылзаазы... дээш өске-даа айтырыглар бар. Оңу чылда ийи удаа түңнээр. Бо чүүл чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын экижидеринге идиг болуп турар. Дузалал ажыл-агыйы тудар дээн өг-бүлелерге бар арга-курлавырларны ажыглап, дуза чедирериниң хемчеглерин ап келген бис. Ооң түңнелинде хуузунда малдыг, огородтуг өг-бүлелерниң саны Советтиң девискээринде өзүп турар. Маңаа немеп каар чүве —картофель тарывайн турар өг-бүле чок. Чамдык хамаатылар хуузунда дузалал ажыл-агыйындан өг-бүлениң ажыглалындан артык шылдыг продуктузун күрүнеге дужаап турар. Уруглар кижизидилгезинге ол эки салдарлыг. Чамдык өг-бүлелер оон-биле уругларын черге ынак болурунга кижизитпишаан, күш-ажылга чаңчыктырып турар.

Хөй-ниитиниң корум-чуруму бистиң суурувуста эки. Ооң бадыткалы — 1985 чылдың түңнели-биле республика чарыжынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профобпчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугу-биле кедээ Советтиң шаңнатканы.

Дружинниктерниң ажылының дээштиг болуру чедип алыры-биле оларның ажылын бо чылдың эгезинден бээр эде тургустувус. Дежурныйлаашкынны бир коллектив неделя дургузунда чоруткаш, кандыг-бир темалыг дыштанылга кежээзин организастап эрттирер. Ооң түңнелин кедээ Советке понедельник санында чугаалажып турар. Чижээ, кедээ Советтиң коллективи дежурныйлааш, шеригже баар оолдарны үдээринге тураскааткан кежээни дыштаныр хүнде эрттирдивис. Оон-биле кады «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар хемчеглер алдынып турар. Бо ажылды комплекстиг чорударының аргаларын дилеп турар бис. Үстүнде чугаалаан чүүлдерни база маңаа хамааржыр, ажыл бисте шупту тудуш, харылзаалыг. Арага ишпес амыдыралды бадыткаар дээш туржуп турар бис.

250 олуттуг Культура бажыңының дүлгүүрүн тудугжулардан бо чылдың эгезинде алганывыс — культура-массалыг ажылды экижидер арганы берген.

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылы экижип орар. Оңу түс-түс коллективтерге хамаарыштыр чугаалап көрейн. Кедээ Советтиң депутаттары Ч. С. Монгуш, Л. М. Кочаа оларның эргелекчилээни «Хүнчүгеш» уруглар садының, эмнелге пунктузунуң ажылы эки. Чарышка ол коллективтер эки көргүзүглерлиг болган. Эмнелге пунктузу республика чарыжынга чаңгыс эвес удаа бирги черни ап келген. Уруглар садының ажылының дуржулгазы база эвээш эвес. Партийжи съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап эгелээн бис. СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде мынча дээн: «Соңгукчулардан мандатты ап тура, эрге-чагырганың чер-чер органнары бодунуң девискээринде амыдыралдың бүгү-ле талазы дээш харысалганы бодунга ап турарлар. Кым-бир кижи ол мээн айтырыым эвес-тир деп чугаалап диттиптер болза, Советтерге айтырыгны ынчаар тургузары таарышпас...» Чүгле аңаа хамаарыштыр бээин алырга, Советтиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Суур чаагайжыдылгазы, орук тудуу чедир кылдынмайн турар. Чоннуң аргыжылгазының байдалын экижидериниче совхозтуң талазындан кичээнгей кошкак. Күш-культура, спорт айтырыынга хамаарыштыр байдал бисте багай эвес. Ындыг-даа болза өлче доктаамал кичээнгей са... негеттинип турар.

Ажылдың кайы-даа участогунга эде тургуступ, чаа ёзу-биле ажылдаары — үениң негелдези. Шугдунуп турар бис. Суурувуска кадык чаагай амыдырал дээш чорудуп турарывыс бүгү-ле хемчеглер он ниңги беш чылдың планныг онаалдаларын чедимишкиниг күүседиринге, күш-ажылдың, бүдүрүлгениң салгылга-чуруму, корум-чурумну улам быжыглаарынга идиглиг болур.

Н. КУЖУГЕТ,
Кызыл-Даг кедээ Советтиң күүском даргазы.

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын хөй талалыг чорудуп тургаш, кедээ Советтиң девискээринге кадык чаагай амыдыралды тургузар хемчеглерни кедээ Совет, суурда хөй-ниити организациялары салбырда партия эге организациязының удуртулгазы-биле чорудуп турар. Чугула бо ажылды демниг шиитпирлээриниң аргаларын олар ажыглап келген. Депутаттарның, хөй-ниити организацияларының, агитквартираларның активиниң чугула бо ажылга харылзаалыг ажыл-чорудулгазының чамдык эки түңнелдерин салбырның бөгүнгү ажыл-амыдыралындан көрүп болур. Кижизидилге ажылын агитквартиралар дамчыштыр тургусканы эки. Алдынып турар ол хемчеглерниң кижилерге ажыктыг, өөредиглиг болурунче болгаш ооң кижизидикчи утка-шынарынче улуг кичээнгей угландырып турарын аңаа чорааш эскердивис. Маңаа ылангыя депутаттарның киржилгези улуг. Округтуң хөй-ниити амыдыралын идепкейжидер талазы-биле арга-дуржулгалыг депутаттар бар. Суурнуң агитквартираларының аразында социалистиг чарыштың эренгей болбазынче, ооң алыс түңнелинче кедээ Советтиң күүскому, суурда херээженнер чөвүлели кичээнгей угландырып келген. Салбырда херээженнер чөвүлелиниң эрткен чылдың түңнели-биле районга социалистиг чарышка тиилекчи болганы — ооң эки ажылының херечизи.

Кедээ Культура бажыңында эртип турар культура-массалыг хемчеглер солун. Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын «бүдүрүлге — өг-бүле» деп угланыышкын-биле мында тургусканы черле багай эвес. Алдынып турар бо бүгү ажылдар арага ишпес чорукту амыдыралга бадыткаарынче база угланган.

Кызыл-Даг кедээ Советтиң ажылында өске черлерге ажыглап болгу дег чамдык эки чүүлдер ындыг-дыр. Оңу өөренип көрзе чогуур.

БИР ДЕМНИГ АЖЫЛДААРГА...

АЖЫКТЫГ КҮШ-АЖЫЛДЫ болгаш кадык-чаагай амыдыралды тургузарынга кедээ Советтиң чанында арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссия база үлүүн киириштирип турар. Ажылывыстың планын суурнуң ниити байдалынга дүүштүр, хөй талалыг, дээштиг кылдыр тургузарын чугулалап турар бис. Комиссия кежигүннери кедээ Советтиң депутаттары-биле харылзаалыг. Ол чорук — агитквартираларга, округтарга кижизидилге ажылын демниг чорударын чедип алырынга идиг болуп келген.

Комиссияның ажылы «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын боттандырбышаан, арага ишпес амыдыралды бадыткап тургузарынче угланган.

Арага ижеринге сундулут, аңаа хандыкшаан кижилерни комиссияның хуралдарынга келдиртип, ижин-кара чокка чугаалажып турар бис. Херек апарган таварылгада, чугаа шынгыы болуп, каш удаа сагындырар, торгаар-даа таварылга турар чүве. Ол дээштиг болганындан түңнел үндүрүп, частырыын билингеш, салбырның ажыл-ижинге идепкейлиг киржип эгелээннер база бар. Комиссияның ажылы чүгле оон-биле кызыгаарлаттынмас. Араганың, алкоголизмниң кижилерниң кадыынга, өг-бүлеге, аныяк өскенниң кижизидилгезинге багай салдарлыының, хоразының дугайында беседаларны суурда эмнелге пунктузунуң коллективи кылып, ол-ла темага хана-солуннарны үндүрүп турар.

Арагалаар чоруктар-биле чорудуп турарывыс хемчеглерни комплекстиг чорударын билир бис. Ол сорулга-биле Культура бажыңының ажылдакчылары-биле харылзааны тудуп, ажыл планы тургузарда сүмележир бис. Аңаа хамаарыштыр мындыг чүүлдү чугаалап көрейн. Өг-бүле байырлалдарын, ёзулалдарын, кударларны ээртир суксун чокка, арага ишпес кылдыр эрттирерин практикалап эгелээн. Ол кударлар оюн-хөглүг, ыр-шоорлуг эртип турар. Өг-бүлениң сагыш-сеткилинге артар куда ынчаар эртер ужурлуг деп билир бис. Оңу суурда хөй-ниити организациялары бир дем-биле организастап келген.

Арага ишпес чорук дээш демиселге чугула айтырыгларның бирээзи — кижилерниң хостуг үезин чөп, ажыктыг, солун кылдыр организастаары. Ынчангаш бистиң суурувуста өлче улуг кичээнгей салдынган. Бир демниг ажылдаарга, кандыг-даа айтырыг чедимишкиниг шиитпирлеттинип болур дээрзи билдингир.

Суурда арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ийи ниитилелин тургускан: бирээзи школада, өскези — суурда. Ооң кежигүннериниң саны көвүдеп турар. Кижилерни аңаа хүлээп алырындан аңгыда, арагалаар чорукка удур тайылбыр ажылын олар чорудуп эгелээн. Чижээ, суурда тургустунган ниитилел айда бир удаа хана-солуннуг үндүрерин чурумчуткан. Хажыдышкын кылыр болза, чаңгыс чер чурттугларының мурнунга адышта дег коступ кээп болур. Оңу кым күзээрил? Алдынып турар ол хемчеглер дээштиг.

Кедээ Советтиң девискээринде ээртир суксуннарны садарын талоннаан. Хөй-ниитиниң быжыг корум-чурумун чедип алырынга оон салдарлыг болуп турары чугаажок.

Арага ишпес амыдыралды бадыткап тургузары — хөй талалыг ажыл, ынчангаш оңу улам байыдып, суурда хөй-ниити организациялары кижизидилге ажылының чаа, улам дээштиг арга-хевирлерин тып, демниг, харысалгалыг ажылдаары чугула деп санаар бис.

К. АДЫГБАЙ,
арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссияның кежигүнү.

«ШЫҢГА» ХАРЫЫ

БАДЫТКАТТЫНГАН

«Эрзин райпоазунга кээп турар чамдык ховар барааннар баштай складче киргеш, ында райпо ажылдакчыларынга, оларның дөргүл-төрелдеринге таравааш шаанда садыглаарже кирбес. Эвээш бичии барааннар көрзе-даа, демги-ле чаңчыл база катаптаар...»

Садып алыкчыларның негелде-херегледериниң өй-шаанда күүсеттинмес, садып алыкчыларга кичээнгей чок, таныш-көрүш тырттыжар чоруктуң ук райпода барын бөлүк авторлар редакцияже бижээн.

Фактыларны хынап, хемчээп алыры-биле парлаттынмаан материалды редакция СЭКП Эрзин райкомунче чоруткан. Райкомнуң бирги секретары А. Ч. Монгуштуң аңаа харыызы редакцияга келген. Материалда бижип турар фактылар шын болуп бадыткаттынганын ол дыңнаткан.

Хыналдаа түңнелин партия райкомунга сайгарып көрген. Райпонуң ажылында үениң негелделеринге дүүштүр чаартылгалар, өскерилгелер болбаан, эрги ёзу-биле ажылдап турар чорукту, ында кадрлар-биле ажылда, өске-даа четпестерни эдерин партия райкому контрольга алган.

«АМ-ДАА КОШКАК»

Ындыг эгелиг чагаа бо чылдың февральдың 21-де № 44 «Шыңга» парлаттынган. Ооң автору Алдан-Маадыр кедээ Советтиң девискээринде оорланып чоруур ийи-чаңгыс кижилерниң барын, суурда участок төлээзиниң оорлар-биле демиселди кошкак чорудуп турарын шүгүмчүлеп бижээн.

Аңаа хамаарыштыр харыыны «Алдан-Маадыр» совхозта участок төлээзи К. Д.-С. Монгуш редакцияже чоруткан. Шүгүмчүлелдиг материалды чамдык хамаатылар-биле сайгарып чугаалашкан. Ылангыя пенсионер Ч. Монгуш аът оорлаттым деп участок төлээзинге дыңнадыышкын кылбааның талазы-биле тайылбырны берген дээрзин ол дыңнаткан.

«Мал оорлаар чорук-биле демиселди совхозтуң девискээринде күштелдирип турар. Алдан-Маадыр, Ак-Даш, Бора-Тайга суурлардан бир аът, ийи инек оорлаткан турда, ук оорларны тыпкаш, чогуур харысалгаже киирген. Чыл эгезинден бээр участок инспектору оорлаткан болгаш чидирген 12 чылгы малды, 3 инекти тыпкаш, ээлеринге эгиткен. Ол ажылды моон соңгаар-даа күштелдирер, оорларны кыдыктырбазының хемчеглерин совхозтуң девискээринге ап чорудар» деп, участок төлээзи бодунуң харыызында бижээн.

АЖЫЛЫНДАН ҮНДҮРТКЕНДЕ

Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозунда Культура бажыңында ажылчыннарның акша-шалыңын кедээ Советтиң болгаш совхозтуң төлеп берип турарының байдалын, Культура бажыңында чамдык ажылчыннарның ажылдаар черлерин дужуруп каапкан дугайын бөлүк ажылчыннар редакцияже бижээн.

А ажылдаар черлери дүшкен улус канчаарыл? Культура бажыңынга ажылчыннар чедишпес. Ол таныыл чок канчап турар!?

Бо чагаага харыыны редакция Өвүр районнуң агроүлетпүр чөвүлелиниң даргазы Ш. Куулардан алган. Ында тайылбырлап турары болза: «Кызыл тук» совхозтуң бүдүрүлге сан-хөө планында культура албан черлеринге беш штат турары көрдүнген.

Ынчангаш артык штаттарны чызырар ужурга таварышкан. Совхозтуң дирекциязы артык штатка ажылдап турган кижилерни ажыл-биле хандырарар хемчеглерни ап турар. Бо талазы-биле тайылбырны совхозтуң культура ажылдакчыларынга берген».

ТӨЛЕВИР ДУГАЙЫНДА ЫТТАВААН

Ак-Туругдан К. Хомушкуңуң тыва национал хөгжүм херекселдерин кылырын калбартыр дугайында материалын улустуң чогаадылганың болгаш культура-чырыдыышкын ажылының эртем-методиктиг төвүнге чугаалажып көрген деп, культура министриниң оралакчызы Л. Борисова редакцияга дыңнаткан. «Тыва национал инструментилер» деп номну белеткээн. Өске мастерскаялар-биле харылзааларны тудуп, арга-дуржулганы өөренип турарын харыыда, айтып турар.

«Деткимче херек» деп материалда үс-шевер мастерлерниң диилээн деткип 1983 чылдың октябрь 23-те болган конференция үезинде РСФСР-ниң Культура министерствозунуң төлээзи мастерская тудуунуң болгаш мастерлерге төлээр акшаның сметазын тургузарын Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң мурнунга тургускан деп бижээн. Үш чыл иштинде чүге смета тургустунмааның харыыда ыттавайн турар.

СОҢГУКЧУЛАРЫМ-БИЛЕ КАДЫ

Кедээ Советтиң депутады Ч. С. МОНГУШ.

— Суурнуң Ленин кудумчузунда № 9 округтуң соңгукчулары депутадынга мени соңгааннар. Округ улуг эвес, ында он бир өреге санаттынып турар. Ында колдуунда салбырның ажылчыннары — саатчылар, чолаачылар, техниктиг ажылчын болгаш өске-даа мергежилдиг кижилерниң өг-бүлелери чурттап турар. Боттарывысты кончуг эки таныжар бис. Бичии суурга черле ындыг болгай, чүгле кожалар хамааны чок, суур улузу билчир, таныжар.

Агитквартиравысты «Хемчик» деп адап алган бис. Округтуң чурттакчыларының чыыжы база орта эртер. Хуралга чугаалажыр айтырыглар-ла хөй. Суурнуң агитквартираларының аразында чорудуп турар социалистиг чарышка бистиң кудумчувустуң чурттакчылары база киржип турар. Өске кудумчуларның чурттакчылары-биле бир домей, ажыл планныг, социалистиг хүлээлгелерлиг бис. Агитквартираларның активи (даргазы А. Сүрүн), депутаты кижи болгаш чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын ол ёзугаар чорудуп келген бис. Кадык-чаагай амыдырал дээш суурда кылдынып турар чүүлдерге ол талазы-биле чамдык түңнелдерни чедип алырынга округтуң чурттакчылары кире-шаажылыг улузун киириштирип, ындыг амыдыралды кудумчузунга тургузар дээш туржуп турар. Өске кудумчуларда байдал база ындыг, ынчангаш суурда бар тос агитквартира бүрүзү кижизидилге ажылын шак ынчаар чорудуп турар чүве болганда, хөй-ниити ажыл-агыйга ооң салдары улуг болуру чугаажок. «Үлегерлиг бажың, агитквартира дээш» деп чарыштың негелдези-даа ындыг. Ол талазы-биле бис чүнү кылып турар бис?

Өреге бүрүзү «Үлегерлиг бажың» деп ат дээш туржуп турар. Ынчангаш санитарлыг байдал, девискээр чаагайжыдылгазы дээш олурар кижи чок. Үлегерлиг деп санаттынып турар бажыңнар бистиң кудумчуда бар. Конторада техниктиг ажылчын Ө. Хертектиниң бажыңын ындыг өрегелерге хамаарыштырып турар бис. Өг-бүле дузалал ажыл-агыйлыг — хуузунда малдыг, бажың девискээринде огородтуг. Уруглары хөй бо өг-бүле демниг улус. Ынчангаш оларны өскелерге чижек кылдыр бо-ла чугаалай бээр бис. Өг-бүлениң культуразы, амыдырал-чурттаалгазының дейнели оон кежигүннеринден, боттарындан улуг хамааржыр деп чүве ол. Дугуруушкан соонда, бар аргаларны ажыглап, боттандырар аңаар. Кудумчувустуң чурттакчылары ийи өг-бүледен аңгыда, шупту дузалал ажыл-агыйлыг — мал-маганныг, огородтуг. Дузалал ажыл-агыйының өг-бүлениң бодунга-даа, күрүнеге-даа ажыктыын чугаалажып турар бис. Агитквартираның социалистиг хүлээлгезинде ол айтырыг чугула черни ээлеп турар.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар хемчеглер бисте алдынып турар. Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын хөй талалыг болдурарынче кичээнгей угландырган. Бо талазы-биле чүнү кылырын агитквартираның активи-биле планнаан, алкоголизмге удур тайылбыр ажылын кудумчувуста күштелдирген бис. Округтуң соңгукчуларының ажылдан хостуг үезин, дыштанылгазын ажыктыг организастаары чедип алдынган. Суурга организастаан спортчу маргылдааларда, оюннардан чыдып калбазын бодаар бис. Агитквартиралар аразында уран чүүл көрүлдезинге кудумчувустуң адын камгалап, доктаамал киржип келген бис. Школа биле ада-иениң харылзаазы эки. Округтан школада он беш урут өөренип турар, оларның алдызы дөрт-беш демдектерлиг.

Кылып чорудуп турарывыс бо бүгү ажылдар — кадык-чаагай, арага ишпес чорукту херек кырынга бадыткаарынче угланган. Хажыдышкын кылып, чаңгыс аай негелде үрээн кижи кудумчувустуң, харындаа суурнуң бүгү чурттакчыларының мурнунга турар аңаар. Чугаа аңаа шынгыы болуру чугаажок. Ол дээш сээн агитквартираң чарышка хожудаар болгай, а кижиниң бодунуң ат-алдары...

Депутат кижи бодунуң округунга ямы-бүрү ажылдарның организакчызы болур. А ол хемчеглер салдынган ниити сорулгаларны чедип алырынче кижилерни каттыштырып турар. Соңгукчуларның чагыгларының күүселдезинге хамаарыштыр чугаалап көрейн. Ол база-ла округтуң хөй-ниити амыдыралы-биле холбашкан. Хуузунда малдыг өг-бүлелерге мал чеми белеткээр чер тускайлаар дилег күүсеттинген. Огород суггарар суг айтырыы багай эвес шиитпирлеттинип турар. Чурттакчыларның хууда дузалал ажыл-агыйынга, чаагайжыдылгага маңза база өске-даа тудуг материалдары садарын организастаары чедип алдынмайн турар. Чагыгларның күүселдезин чедип алыр дээш ажылдаары негеттинип турар.

КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: ХҮНДҮС, КЕЖЭЭ

250 олуттуг Культура бажыңының дүлгүүрүн кызыл-дагжылар бо чылдың эгезинде алган. Ам ооң иштинче кирип, культура одааның ажыл-амыдыралы-биле таныжып көрээлиңер.

Хореография кичээлдери эрт-ның эге хевирлерин өөренип тиреринге көрдүнген улуг эвес зал. Концерт белеткелиинде хостуг үеде оңу аныяк чурукчулар ээлептер. Тээлиниң уругларының чурулга школазының мында салбырының өөреникчилериниң эртенги кичээли эртип турда келдивис. Башкы О. Ойдуп чурулга кичээлин эрттирип тур. Уруглар бо кичээлге тыва улустуң эт-херексели — бала, согааш... чураан. Орлан Ондаровичиниң хайгааралы, арга-сүмези-биле уруглар кончуг кичээнгейлиг, сонуургал-биле чуруттунуп олурлар. Кичээл бүрүзү оларга бир-ле чаа, солун чүүлдү ажыдар. Уруглар аңаа, уран чурулгага турарлар.

Аныяк чурукчуларның кылган ажылдарын, чуруктарын бисте сонуургадып көргүсчүшаан, башкы дараазында чүүлдү чугаалады:

— Салбыр эрткен чылын тургустунган. Бо хүннерде мында 4—9 класстардан чуруктар чурууруңга хандыкшылдыг 22 уруглар, оолдар өөренип турар. Уруглар чурукту чуруп өөренгенинден аңгыда, ам-мейниң болгаш өске-даа дүрзү-хевирлерни пластилинден, алебастрдан тудуп турар. Оларның аразындан даш чонарынга салым-чаянныг, кандыкшылдыг уругларны илередип, өөредирин бодап турар бис.

— Ындыг уруглар бар бе?

— Бар.

Салбырның ажылының дуржулгазы моон соңгаар ам-даа байыыр, мөөңнеттинер. Уругларның чаңгыс чер чурттуглары — даш чонар уран шевер мастерлер, оларның күзенчиг аалчылары. Оларның арга-сүмезин бөгүн ап өөренип турар уругларның аразындан алызында барып, даш чонукчулары үнүп болур дээрзинге бүзүрээр бис.

Культура бажыңында бир улуг өрээлди номчулга залдыг библиотека ээлеп турар. Ооң номчукчулары — салбырның ажылчыннары, кедээ специалистер, башкылар, өөреникчилер — арбын. Олар маңаа күзелдиг-биле келир. Библиотека номчулга залдыг болгаш таарымчалыг, ынчангаш оон номчукчулар үзүлбес. Ылангыя дыштаныр хүннерде, хостуг шактарда кызыл-дагжылар маңаа күзелдиг-биле келир. Библиотеканың эргелекчизи Ч. Д. Салчак (**чурукта — солагай талазында**) номчукчуларынга кончуг дыңнангыр, арга-сүмелиг. Библиотеканың ажылын сонуургап турар аравыста безин, ном солуп, бижиттирип алыр дээн, солун сеткүүл айтырган каш-даа кижи маңаа киргеш барды. «Эртинени черден казар, эртемнерни номдан тывар» дээрзин ындыг шын.

Номчукчулар маңаа ужуражылгаларга, номчулга конференциязынга киржир. Парлалгага чаа үнген номнуң делгелделин дыңнаар дээш база келир.

Ажыл-иш соонда, солун, ажыктыг дыштанырын күзээр кижи кайда боор. Кызыл-дагжылар ынчангаш Культура бажыңынга келир.

Дыштанылга кежээлери, ынай-бүрү оюн-тоглаа солун, ажыктыг болзун дээш, Культура бажыңының ажылдакчылары суурда хөй-ниити организациялар демнежип, сүмележип ажылдап турар. Хемчеглерниң утка-шынар талазы-биле солун, чаны болуп турары мында. Оларның чамдыктары бо.

Ол кежээ Культура бажыңынга чон арбын-на болган. Суурнуң бүдүрүлгениң хоочуннары Долзанмаа биле Салчак Тойбу-Хаалариың, Маңзырыкчы биле Салчак Чүльдүмиерниң өг-бүле тудуп, кады чурттаанындан база партия кежигүнүнге киргениңден бээр 50 чыл болганынга тураскааткан кежээге чыглып келгени бо. Аныяктарга, аныяк өг-бүлелерге ол үлегер-чижек болур, кижизидикчи утказы эртен. Оон аңгыда арага ишпес комсомолчу кударны маңаа эрттирери — чаагай чаңчыл апар чыдар.

«Илеткээрин чөпшээрейер!». Дөртен, бежен, алдан чылдарда шериг албан-хүлээлге эрттирип турган чаңгыс чер чурттуглары-биле сеген чылдарның шериг албаныгларының ужуражылга кежээзин ынчаар адаан. Ажылчы чоннуң революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарын аныяктарның шиңгээдип алырынга ол салдарлыг болгай. Мындыг кежээлерни оон-даа ылай адап болур.

Суурнуң агитквартираларының аразында концерт көргүзүглери чаңчыл ёзугаар доктаамал эртип турар.

Кызыл-дагжыларның өг-бүлезинге чаш кижи немешкен болза, ооң төрүттүнгениниң дугайында херечилелин база-ла маңаа, Культура бажыңынга байырлыг байдалга тывысыр. Чоннуң хостуг үезин ажыктыг, солун кылдыр эрттирериниче угланган хемчеглер мында хөйү-биле эртип турар. Ниити ырның, танцының болгаш өске-даа бөлгүмнер график ёзугаар ажылдап турар. Ынчангаш Культура бажыңының соңгаларының чырыы орайга чедир өшпес.

В. БИЧЕ.

Кызыл-Дагдан материалдарны «Шыңның» корреспондентилери В. Куулар биле О. Охемчик олар белеткээн.

ЧЕТПЕСТЕР АРТПЫШААН

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, чаа беш чылдың баштайгы чылы ажылчын кижи бүрүзүнден кажангызындан-даа артык күженишкиннерни негеп турар. Ынчангаш чурттуң ажылчыннары, ажыл-агыйлары, бүдүрүлге черлери организастыг бедик бүдүрүкчүлүг, демниг ажыл-ишче шилчип турда. Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта байдал бистен кевээр артпышаан.

Оңу херек кырында көөр дээр болза, ажыл-агыйның машина-трактор мастерскаязынга кирге-ле четчир. Дизельчилер өрээлинде, автомашина ажытның цехтеринде тап-биле таакпылап олурар септекчилерден чүге аңаа олуруп турарын айтырар болза, харыы чаңгыс: «Ажылдаар дээргек артык кезектер чок-тур». Ындыг болганда автомашиналарның хөй кезии шимчевес, септелге манап турар.

Машина-трактор мастерскаязының септелге цехтериниң байдалы оон дээредевес. Токарь цехинде үш станоктуң ийизи ажыл чок турар, шаг-даа-ла үрелген хевээр септеттинмээн. Ындыг байдалды чээрби беш чыл ажыл стажтыг бешки разрядтыг токары Николай Павлович Тимков мынчаар тайылбырлады: «Станоктарны боттарывыс күжувус-биле септеп алыыл деп санал кииреримге, ажыл-агыйның удуртулгазы, ылангыя, кол экономист Сырчина ямзы-бүрү чылдагааннар-биле чөпшээрешпээн». Ынчангаш Николай Павловичиниң аныяк дузалакчылары кылып тар чүве чок, цехтер... эжик аааа-ла базып турар. Ындыг-даа, өске-даа цехтерде ажылдаарынга таарымчалыг кандыг-даа байдалдар тургустунмаан. Кыжын бүгү цехтерде соок. МТМ-де хамаанчок, септекчилерниң дыштаныр өрээлинде безин хол чуптар чунар-демир чок. Кызыл-Бүдүн да соцчарыш түңнелдери айыткан самбындан аңгыда солуннар, журналдар безин чок. Кандыг-даа дериншкин кастарала кылдынмаан.

Септелге мастерскаязы негежок чугула дериг-херекселдер; өске-даа материалдар-биле кончуг багай хандыртынып турар. Оон уламындан техника хову турлагларынче шаг-да-ла үнбе-даа, оларны четтээзири, чедир таарыштырарынга саадап турар.

Ажыл-агыйның № 1 хову трактор бригадазында тарылга техниказының четтээшкининге чүгле механизатор Чылбак-оол Доңгак. Тепл-оол Кок-оол болгаш чолаачы Бильчир Доңгак чорупкан турду. Септекчилер бригадазының эрткен 8 кежигүнү ажылдаар черлеринде көзүлбеди. Оларның ужунге таныылдыг... шааре ужурашкаш ажыл шагының үезинде чүге мында олуруп турарын айтырарывысга, база-ла биезге дег харыы берди. Артык кезектер чок. Оларның чамдыктарын чуудунда ажылдап турганы хову-шөлдерден сут дилеп-тып, эгеп турарын септекчилер чугааланды. Оларны хову-шөлдерден тып ап турар болгандан моон мурнунда бар турган артык кезектерни кончуг чок ажыглап турган дег түңнелге үндүрүп болур.

Бригада төвүнде чок болган септекчилерни, бир талазындан, чектээн-даа херээ чок хире. Чүге дээрге турлагда столовая безин чок, механизаторларның чурттаар өрээлдеринде геология-шинчилел отрядының ажылчыннары чурттап турар. Өрээлдерни септээр чугайлаар дугайында ажыл-агыйда ам-даа бодавайн турар хире.

Бо бүгү ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң удуртукчуларының кижилерже, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургузарынче кичээнгей салбайн турарын херечилеп турар. Шак мындыг байдал эрткен чылын база турган, совхозтуң удуртукчулары оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн хире.

А. ХОВАЛЫГ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Михаил Игнатьевич **Алёхин** — Тываның сүт комбинадының чолаачызы.

Анастасия Ивановна **Бойко** — СЭКП обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңының тех. ажылчыны.

Лия Васильевна **Борбак-оол** — хоорайның «Союзпечать» агентствозунуң киоскёру.

Ираида Михайловна **Боровик** — Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң улуг башкызы.

Антонина Михайловна **Бочарова** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң № 2 ясли-садының кижизидикчи башкызы.

Раиса Ивановна **Биче-оол** — Кызылдың школа-интернадының башкызы.

Анна Иосифовна **Близнюк** — Кызылдың № 4 школазының башкызы.

Клавдия Фёдоровна **Бычкова** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының улуг техниги.

Александра Васильевна **Валишевская** — «Тыва суг тудуг» трестиң Кызылда демир-бетон кылыглар заводунуң инженери.

Галина Александровна **Васильева** — аныяк натуралистерниң республика станциязының методизи.

Нил Никонович **Галацевич** — Респотребсоюзтуң ап ажыл-агыйының кол зоотехниги.

Любовь Гордеевна **Гомолицкая** — дүлей уругларның республика школа-интернадының башкызы.

Елена Георгиевна **Горбунова** — Тараа продуктулар эргелелиниң килдис начальниги.

Зоя Ивановна **Горбунова** — Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кезээниң склад эргелекчизи.

Виктор Эдуардович **Гремлин** — Тываның радиотеледамчыдылга төвүнүң улуг инженери.

Никита Васильевич **Далбаев** — Тываның автосептелге заводунуң бызаанчызы.

Монгуш Бүкүлдүрешович **Достак-оол** — республиканың үнүш камгалал станциязының лаборатория эргелекчизи.

Зоя Ивановна **Казанцева** — Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң ажыл-агый килдизиниң автотранспорт салбырының диспетчери.

Алексей Николаевич **Камзалаков** — Ациньр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң күрүне заказингиниң егери.

Иван Дондукович **Келин-Сенги** — Тыва АССР-ниң Күрүне телерадиокомитединиң улуг редакторы.

Анна Игнатьевна **Ковалёва** — Кызылдың школа-интернадының башкызы.

Тамара Александровна **Курагина** — «Водоканал» эргелелдиң участогунуң машинизи.

Тамара Андреевна **Леканцева** — Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң ажыл-агый килдизиниң автотранспорт салбырының кол бухгалтери.

Александра Михайловна **Леонова** — № 1 ортумак школаның директору.

Таисия Фёдоровна **Ломакина** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының кладовщиги.

Мария Перфильевна **Лыткина** — чунар-бажыңнар болгаш хеп чуур черлер комбинадының № 4 хеп чуур чериниң оператору.

Анна Михайловна **Маланичева** — № 4 ортумак школаның башкызы.

Виктор Алексеевич **Мамонтов** — телеграф-телефон станциязының электромонтёру.

Валентина Михайловна **Махова** — Тываның электри четкилериниң инженери.

Надежда Ивановна **Менчикова** — № 4 ортумак школаның башкызы.

Сергей Тихонович **Меньшиков** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынның КМК-зының кол инженери.

Евангелина Николаевна **Лубошникова** — Тыва АССР-ниң Курагроүлетпүр комитединиң транспорт бүдүрүлгезиниң экономизи.

Анастасия Павловна **Милюхина** — эът-сүт контроль станциязының эргелекчизи.

Любовь Прокопьевна **Миняева** — Тыва АССР-ниң күрүнениң төп архивиниң фондулар шыгжакчызы.

Фарид Валеевич **Мухамедгареев** — Кызылдың школа-интернадының директору.

Таисия Алексеевна **Нечаева** — республиканың уруглар эмнелгезиниң педагог-логопеди.

Ольга Сергеевна **Образцова** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының килдис начальниги.

Анна Александровна **Обухова** — № 6 дузалал школазының кижизидикчи башкызы.

Елена Александровна **Павлова** — дүлей уругларның республика школазының кижизидикчи башкызы.

Валентин Ананьевич **Привалихин** — ССРЭ-ниң Күрүне банкызының республика конторазының цех механиги.

Григорий Александрович **Рябчевских** — Тыва АССР-ниң Курагроүлетпүр комитединиң транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Полина Сав-ооловна **Санчай** — Тываның кооперативтиг ПТУ-зунуң вахтёру.

Валентина Алексеевна **Селезнёва** — хоорайның харылзаа белдириниң оператору.

Зоя Алексеевна **Смирнова** — № 1 КПТУ-нуң садыг-кулинария филиалының башкызы.

Галина Ивановна **Сперанская** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының склад эргелекчизи.

Софья Николаевна **Стрелецкая** — Тываның кооперативтиг профтехучилищезиниң башкызы.

Николай Константинович **Сугараков** — «Красноярскгэстудуг» эргелелдиң Тывада АТК-зының чолаачызы.

Галина Прокопьевна **Таскаракова** — хоорайның харылзаа белдириниң оператору.

Любовь Потаповна **Темонина** — Респотребсоюзтуң тудуг-монтаж эргелелиниң кадр килдизиниң улуг инспектору.

Надежда Тихоновна **Усова** — Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң техажылчыны.

Анна Никаноровна **Филимонова** — Тываның амыдыралга херегжээр техника септээр чериниң кол бухгалтери.

Василий Степанович **Филимонов** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының шинчилел бөлүүнүң ажыл-агый эргелекчизи.

Зинаида Леонтьевна **Фирсова** — республиканың уруглар эмнелгезиниң рентген-лаборантызы.

Нелли Александровна **Фокина** — республиканың хөгжүм-шии театрының кадр талазы-биле инспектору.

Кужугет Балданович **Хензиг-оол** — Тываның күрүне филармониязының цирк артизи.

Кара-оол Күнзекович **Чооду** — «Шын» солун редакциязының килдис эргелекчизи.

Валентина Александровна **Чухломина** — республиканың № 2 эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Мария Тихоновна **Чульдум** — Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң медицина албанының фармацеви.

Феофания Викторовна **Шалагина** — хоорайның шериг комиссариадының салбыр начальнигиниң дузалакчызы.

Галина Георгиевна **Шапринская** — Тываның кооперативтиг профтехучилищезиниң бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери.

Надежда Даниловна **Шипунова** — Тываның сүт комбинадының улуг бухгалтери.

(Уланчылыг).

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

Социалистиг дем каттыжылгазы

ЭДЧ ЧУРТТАРЫ: ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдары

— Сөөлгү чылдарда ЭДЧ кежигүнү чамдык чурттарда улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының системазының болгаш арга-хевирлериниң ажыктыын бедидеринче угланган экономиктиг реформаларны болгаш улуг хемчээлдиг шенелделерни чорудуп турар. Ынчаарга чурт бүрүзү болунуң хөгжүлдезиниң негелделерин барымдаалап, ажыл-агый механизминде өскерилгелерни бот-тускайлаң кылып турар — деп, ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга делегейниң социалистиг системазының экономиктиг айтырыгларының талазы-биле специалист, профессор, экономиктиг эртемнерниң доктору Рубен Евстигнеев демдеглээн.

— Кандыг негелделер дугайын чугаалап турарыңар ол?

— Хамыктың мурнунда экономиканың хөгжүлдезиниң интенсивтиг оруунче шилчидер талазы-биле негелде. Европаның социалистиг чурттарының экономиктиг өзүлдезиниң экстенсивтиг аргалары 80 чылдарда колдуунда болдунмас апарган. Интенсификация оруунче шилчилге планнаашкынның болгаш эргелеп башкарылганың системазынга чогуур өскерилгелерни кылырын негеп турар. Ынчангаш экономиканы социалистиг ёзу-биле организастаарының артык шынарларын дээштиг ажыглаар арганы бээр базымнарны ЭДЧ чурттарында кылып турар. Долу бот-орулга-чарылгаже шилчилге-даа, эргелеп башкарылганың административтиг быраларын кызырарының күсели-биле экономиктиг быраларны күштелдирери-даа, төвүдүлге биле бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжыышкыннарның бот-тускайлаң чорууну аразында чогумчалыг деңзигүүрнү дилеп тывары-даа, күш-ажылга моралдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннерниң аргаларын амгызындан билдилиг ажыглаары-даа ол алыс сорулгага чагырткан.

Ниити негелделер демейлешкек сорулгаларны тургузуп шиитпирлээрниң эргежок чугулазын айтып келген.

Социалистиг дем каттыжылгазында чурт бүрүзүнүң байдалы өскелериниинден ылгалдыг, онзагай болуп турары чугаажок. Улус ажыл-агыйының структуразы аңгы, делегей харылзаалары база хүлээлгелери демейлешкек эвес, бойдус болгаш күш-ажыл курлавырлары база ылгалдыг болгаш өске-даа. Ынчангаш ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарынга ук чурттарның туруштары аңгы-аңгы болуру билдингир.

— Ажыл-агый механизминиң ажылының хевирлеринде принципиалдыг ылгалдар бар дыг ирги?

— Чижээ, ажыл-агый организацияларынга планнар бээриниң аргалары аңгы. Чамдык чурттарда экономиктиг хөгжүлдениң планнарын дорт сайгарарының системазы колдап турар, оларда өртек болгаш натура-биле айыткан, директива-биле бадылаан көргүзүглер дыка хөй (ГДР, Румыния, ССРЭ, Чехословакия). Өскелеринде, чижээ, Венгрияда, Болгарияда, Польшада планныг даалгаларны дорт эвес арга-хевирлер-биле берип турар. Аңаа өртек, саң-хөө, кредит, арыг орулга болгаш өске-даа экономиктиг таарыштырыкчыларны калбаа-биле ажыглап турар.

— ССРЭ-де-даа социализмниң өске-даа чурттарында силерниң адаанмыңар өртек категорияларын шагда-ла ажыглаттынып турар эвес бе?

— Херектиң ужуру болза экономиканы төптен удуртурун канчаар боттандырарында эвес (кайы-даа хевир ажыктыг бээр), а ооң ужур эдерткен болбазында. Кол-ла чүве мен бодаарымга, ооң ылап-ла боттуг болурунда.

Чижээ, Польшага 70 чылдарда капитал салымыышкыннарын воеводстволарының ведомстволарының болгаш административтиг органнарының дорт шиитпирлери-биле боттандырып турганы билдингир болгай. Ынчангаш ында төвүдүлге ведомство база тус чер аайы-биле кылдынган болганда, ону административтиг аргалар-биле чорудуп турган, инвестицияларының чорудулгазын башкарарының планныг чоруу үрелген. Контроль чок капитал салымыышкыннарының кевүдээни экономикага пропорциалыг эвес чоруктуң тыптыгынын болгаш адак сеелүнде ооң турум эвес апарганының кол чылдагааннарының бирээзи болган.

ГДР-де тус-тустап планнаашкынның системазы экономиктиг хөгжүлдениң бүгү кол-кол талаларын хаара тудуп турар, ол планнарны, керээлерни болгаш балансыларны дүүштүрүп турар, ол система экономиканың өзүлдезиниң чайгылыш чок темпилерин, продукцияның бир единицазынга онзаштыр чиг эттиң, материалдарының чарыгдалын кызырарын, а кол-ла чүве, эртем-техниктиг депшилгениң база продукцияның чаартыларының бедик темпилерин ур хуусаа иштинде хандырып келген. Ынчангаш ГДР-ниң дуржулгазы шыгыы планнаашкын системазын ажыглааш, экономиканы дээштиг башкарып болурун көргүзүп турар. Венгрияда ажыл-агый механизмин сайгарып көөрге, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң пропорциялыг болурун болгаш ажыктыын чаңгыс аай төптен экономиктиг норматив тер дузазы-биле билдилиг таарыштырып турган хандырып болурун херечилеп турар.

— Ажыл-агый механизминиң дээштиг хевирлерин дилеп тывары дээрге-ле, янзы-бүрү чурттарның чып алган дуржулгазын калбаа-биле ажыглаары, экономиканы таарыштырып дүүштүрериниң эң-не дээштиг аргаларын шиитпирлээри ышкажыл...

— Ол, шынап-ла, маргыш чок. Ынчалза-даа чугаа болза планнаашкынның болгаш эргелеп башкарылганың аргаларын бир чурттан өскезинче анаа-ла шилчидип алырының эвес, а оларны чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаарының дугайында болуп турар. Чижээ, ССРЭ-де, ГДР-де болгаш Венгрияда төптүң база кол ажыл-агый звенозунуң аразында харылзааларның механизми демей болбас. Чүге дээрге экономиканың хемчээлдери аңгы-аңгы, совет бүдүрүлге каттыжыышкыннарының, немец комбинаттарының, венгр бүдүрүлгелериниң хүлээлгелери ылгалдыг. Өске-даа чылдагааннар бар. Ынчалза-даа кол принциптерин болгаш чамдык хевирлерин боттарындан үлегерлеп ап болур. Дем каттыжылгазының чурт бүрүзүнүң дуржулгазы ажыл-агыйны чорударының социалистиг системазының бүгү аргаларын болгаш дурум ёзугаар чүүлдерин чогаадыкчы ажыглаарынга үндезилентен-не болгай.

Эдуард КРУСТКАЛН беседалашкан. (ПМА).

АКШ. «Херээженнер, тайбың дээш демисежикчер» деп нептереңгей салдарлыг хөй-нитинин организациязы ядролуг чепсектерниң бүгү шенелделерин соксадырынче президент Рейганның кыйгырган бижиктиң адаанга хол үжүүн чыырының талазы-биле ниити-национал кампанияны эрттирип турар.

Ядролуг чазылдырыышкыннарны доп-дораан соксадыр чорук — ядролуг чепсектерни эндере бүдүрериниң болгаш бистиң бөмбүрзээвисти айыыл чок болдурарының кара чаңгыс шын оруу болурун ол документиде айтып турар.

ЧУРУКТА: Нью-Йорктуң кудумчуларынга хол үжүүн чыып турарының үезинде.

В. ХРЕКОВТУН фотозу. (СЭТА).

ЯДРОЛУГ КЫЖАНЫЫШКЫННЫ УЗУТКААР

Совет Эвилелин улустарның айыыл чок чорууның, тайбыңның дугайында доктаамал сагыш салбышаан, ядролуг кыжаныышкынны узуткаары, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, тайбыңны бышыглаары дээш шиитпирлиг-биле демисежиин, ол сорулга-биле улуг хемчээлдиг тайбың инициативаларын саналдап турар. ГСЧП-ниң XI съездизинге болгаш Берлинде заводка болган найыралдыг ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугааларын делегейде калбаа-биле үнелеп көрүп турарының кол түңнелдери ындыг.

БЕРЛИН. М. С. Горбачевтуң чугаазында кылдынган чаа совет тайбың инициативалар делегейге канчаар-даа ажык улуг сонуургалды болдуруп, калбак деткимчени алган деп, **«Нойес дойчланд»** бижээн. Ядролуг кыжаныышкынны узуткаарындан, тайбыңны быжыглаарындан чугула сорулга Совет Эвилелинде чок боор турар. Ол боо-чепсекти дужурер дээш шенешкейлиг, боттуг базымнарны кылып, АКШ-тың империалистиг агрессив политиказын шиитпирлиг буруу шаап турар.

БУДАПЕШТ. ГСЧП-ниң XI съездизинге, а ол ышкаш ГДР-ниң ажылчы чону-биле ужуражыышкынынга М. С. Горбачевтуң чугаалары делегейге бүдүрежилге байдалын быжыглаарынга Совет Эвилелиниң белениин тодаргайы-биле көргүскен деп ВУР-нуң Күрүне Хуралының Даргазының оралакчызы **Я. Петер** медеглээн. Совет инициативалар ядролуг айыыл-халаптан бөмбүрзекти камгалап алырынга улустарның идегелин бижыттап турар.

ПРАГА. Тайбың дугайында хоорап чүлчүрүүшкуннарга чагдынып алгаш, Вашингтонуң чорудуп турар агрессив политиказын М. С. Горбачев шиитпирлиг-биле буруу шаап турар деп, **«Руде право»** солун демдеглээн. Чүгле боттуг ходелиишкиннерни кылып турган, тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырып болур. Ооң үлегер-чижээн ССРЭ көргүзүп турар. Ооң улустар аразының айыыл чок чоруунуң комплекстиг системазын тургузарынче угланган чаагай тура-соруу, реализм болгаш боттуг чүткүлү ында оруунту айтып турар.

БОНН. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Берлинге саналдааны чаа совет тайбың инициативазы Барыын чүк онза кичээнгей-биле өөренип көөр ужурлуг деп, «Ногааннар» партиязының кескү ажылдакчызы **Л. Бекман** медеглээн. Аңаа боо-чепсекти болгаш чепсектиг күштерни дыка кызырар дугайында ССРЭ-ниң саналы тиктиг базым эвес, а чепрелениишкинни дужурерин чедип алыр тодаргай сорулгалыг боор турар.

ПАРИЖ. **«Монд»** солун бедик деңнелге совет-америк ужуражыышкынга хоабаштыр ынчаар бижээн: ындыг ужуражыышкын боо-чепсектиң дужурериниң херээнге боттуг бурунгаарлаашкынны болдурар болгаш улустар аразының эрге-чуруумнарын Каттышкан Штаттарның үрээр чорук сонсаттынзызы дээр болза, баш удур таарымчалыг байдалдарның эргежок чугулазын Совет Эвилели айтып турар. Француз **ТФ-1-ниң** дамчыдыгы болза: совет удуртукчу Берлинге чүве чугаалап турган, чугула саналды кылгаш, Варшава керээзи болгаш НАТО-ну хары угда тарадырынга белен чорукту бадыткаан болгаш Европаның ортумак мраклыаламы ядролуг чепсектерниден хостаарының чугулазының дугайын медеглээн.

(СЭТА).

ЧАА СОВЕТ САНАЛДАР

ЖЕНЕВА (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң химиктиг чепсекти хоруур талазы-биле Берлинге чарлап, дыңнатканы чаа совет саналдарны боо-чепсекти дужурер талазы-биле Женевада конференцияга чугаалажып көөрү-биле кирген.

ССРЭ-ниң төлээлекчизи В. Л. Израэлянның демдеглээни-биле алырга, ол саналдар эң-не боттуг болгаш тодаргай боор турар. Ол саналдар химиктиг чепсекти кылып үндүрүп турар бүдүрүлгелерниң турар черлерин чогуур үезинде илередип, чарлаарын болгаш ону бүдүрүп үндүрерин соксадырын хандырар, бүдүрүлгеге баазазын узуткаарының хемчеглерин ажылдап кылырын эгелээр, а ол ышкаш чогуур нерээзин күштүг боор эгелээниниң соонда дораан-на химиктиг чепсектиң курлавырларын чок кылырынче эгелеп кирер арганы берип турар.

Химиктиг чепсекти бүдүрер объектилерниң ажылын соксадырын, ол ышкаш оларны узуткаарын болгаш бузарын үргүлчүүнүң делегей хыналдаларын чер-черге кызбышаан, шыгыы контрольдуң аргазы-биле боттандырып чорударын Совет Эвилели саналдаан.

АКШ: «катаптап болур»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ливияже өлүрүкчү ёзуунуң халдаашкынын Каттышкан Штаттар Никарагуага удур катаптап болур. Кедергей реакциялыг болгаш Ак бажыңга онза хүндүлеп көрүп турар «Херитидж фаундейшн» дээр организацияның кылганы шайлалгага чүве чугаалааш, президент Рейган ол дугайын эң-не тодаргайы-биле сагындырган.

Эрткен неделяның болуушкуннарының ужур-дузазы билдинмес боор артпас ужурлуун Ливияже халдаашкынны айыттышаан, Рейган билдингир биле немей чугаалаан.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрсекретарының оралакчызы Джон Уайтхед Ливияның адынга база бир чаа кыжаныышкынны кылган. Дашкы херектер талазы-биле төлээлекчилер палатазының комитединге санал-онал солчуушкуннарынга Ливияже чоокта чаа агаардан халдаашкын ышкаш ындыг өлүрүкчү үүлгедиишкиннерни «бодун камгаланырынга» сылдаглап алгаш, моон соңгаар-даа кылыр эргезин Каттышкан Штаттар бодунга арттырып ап турарын» медеглээн. Күрдепартаментиниң улуг дужаалдыг төлээлекчизиниң чугаалааны-биле алырга, Ливия черлерин араатан ёзу-биле бомбалаан чорук «бодунуң амгы үеде политиказын үргүлчүлеп турары дээш Ливияның төлээр апарыы» Триполиге бадыткап көргүзер сорулгалыг турган.

(ПМА).

Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык чаагай амыдырал дээш

БУРУЛААН ЫШ, БУРГУРААН ЧЫТ

Бо-ла бүгүнү чурттап турар бажыңымдан үнгелээйн. Бо чугаа арага дугайында эвес, таакпы дугайында болур дээрзин сагындырып каайн. Кижини ээдеретпес, сээдеңнетпес-даа болза, таакпы кадыкшылга дыка хоралыг дайзын болгай. Бо айтырыг мурнундаа бээр хөрээм өйүп келген.

Кызыл хоорайның чаа микрорайонунда беш каът бажыңнарының бирээзинде, эң кырында каътта чурттап турар мен. Бир эртен сула шимчээшкин кылыры-биле квартирамдан үнүп кээримге, адаккы каъттан ыш согуннанып чыдыр тур. Бир квартирада өрт болган чадавас деп бодааш, дала-биле бадып кээримге, бирги каъттың шөлчүгежинде аныяк оол таакпылаан тур. Ооң ыжы бешки каътка чедир дүндүүштелип турганы ол чүве-дир. Ынчан-на таакпының хоразының дугайында хандыр бодап, таакпылаан кижилерже кээргел-биле көөр болу берген мен. Чүге дээрге ол хоралыг чаңчылдан уштунуп чадап, кадыын үреп чоруур дээш аан.

Дашкаар үнүп келдим. Бажың чанында асфальт кырында шала тырткан таакпы-ла хөй. Бок октаар кылдыр тургузуп каан саваны долгандыр карбызирт.

Ажылдаар дээш, автобус доктаар черге келдим. Сүлде бо черже көөрүнге-ле октаптап каан таакпы сыптары, ында-мында бурулаан ыш. Таакпы тырткан аныяк кыстар безин бар. Улустан-даа чүге эгенмес чүве ийик.

Ынчап турумда, автобус чеде хонуп келген. Хамык улус олче шуужупкан. Бир аныяк эр ооң таакпызын былаап аппарындан корткан чүве дег, харамдыга-харамдыга соруп, оозун асфальтыже октапкаш автобусче кирип келди.

— Ону черже чүге октадыңар? — деп айтырарымга:

— Чаңгыс мен эвес — дээш, черже айытты. Шыкап-ла, таакпы сывы «ова-хорум».

Автобуска чоруурга, таакпылаар кижилерниң чыт-бузуу канчаар ону, тыртпас кижиниң бажы безин дээскине бээр. Ам канчаар, кызып, шыдажып чоруур сен.

Ол-ла хүн район үнер ужурлуг кижи мен. Автовокзалга келдим. База-ла биеэги чаң. Таакпы ыжы ында-мында бурулаан, шала караңгы черде (кыжын болгай, эрте караңгылаар) от-көс кызаңнаан, улус олурар сандайлар чанында папиростарны, сигареталарны шала тыртқылааш октапкан. Ону аштаан аштакчы хыйланыр-даа. Ол хыйлангаш-даа чүнү бүдүрер, таакпы тыртар, ону кайы-хамаан чок октаар кижилер ийи-чаңгыс эвес.

Ынчангаш таакпы чүгле ону тыртар кижилерге эвес, өске кижилерге база дыка хоралыг дээрзин маңаа чугаалап көрейн. Бо чүүлдү бижээн чылдаганым-даа ында. Чыт-бузу-биле өске кижилерни эпчок байдалга таваржытырар, ыжы-биле чанында турганнарны хораннаар, ооң артын черже октааш, ажымчының санитарлыг байдалын баксырадыр.

Таакпыжыларның акша-көпеэнге база дыка салдарлыг болурун караам-биле көрдүм. Ол-ла вокзалдың буфединге чүве. Бир кижи дөрт шил сүт, бир булка хлеб, бир килограмм чигир садып алды, өртээ 2 рубль 06 копеек болган, ооң кырынга немей 40 копеектиң 20 пачка сигаретазын алды. Ынчангаш каттышкаш 10 рубль 06 копеек төлээн. Таакпы өртээнден чем өртээ дөрт катап аар болган. Ол аңаа турган өске чемнерни албады. «Өртээ аар-дыр» деп кады юраан эжинге чугаалады. А бир эвес ол таакпылавас турган болза, ында «өртээ аар» чем-даа чок чоржук. Шуптузун дээжилеп садып аарга безин акшазы артар турган.

Бир хүн кады ажылдап турган эжимге таваржы бердим. Биеэги чаны-биле «беломорун» чырыктапкан чор. Кезек чугаалаштывыс-даа. Ооң бурулаан ыжы мээң арнымда-даа келгилээр, а эжим ону эскербес, эпчоксунмас.

— Таакпылаар чорукту каар болза эки-дир, эш — дээримге, кижим сеткили хомудай берген:

— Чээрби-үжен чыл тыртып келген мени сен кижизидип, бодумну бодум-на хораннап чораай мен — дээш, базып чоруй барды. Өске кижи хораннап чорууруң ол эскербес болду. Ону чугаалап четтикпээн мен. Ол эш бир хүнде ийи пачка «Беломор» тыртар кижи. Шалыңы база чер албас. Ынчангаш бодум билбеэн ооң саң-хөө чарыгдалын санап бердим. Хүнде ол таакпыга 50 копеек үндүрер, бир айда 15 рубль, а чылда 180 рубль чарыгдаар. Үжен чыл «стажтыг» кижи 5 муң ажыг рубль чарыгдаар болду. А кадыкшылын кайы хире үрээрил? Ол эжимниң соонче көрүп тур мен. Биеэги дег шымрак мага-боду чок, арыпкан болду. А улуг өртектиг сигарета тыртар улустуң чарыгдалы оон-даа хөй. Оон алгаш көөрге, айда алыр шалыңының дыка хөй хуузун олар таакпыга үндүрүп турар.

Ынчангаш мындыг саналы киирип ор мен: хөй-нити черинге арага ишкен кижилерге административтиг хемчег хүлээдир болгай, а таакпылаар кижилерни база бир янзы көөр-ле кандыгыл?

Ам база катап бажыңымга ээп келийн. Бистиң подъездивистиң үшкү каъдында назы-хары мээң бодаарга дыка аныяк оол чурттап турар. Ол таакпылаар кижи. Каш-даа катап подъезд аксынга таваржы бергеш чалалап кады үнген бис. Ол кижим үшкү каътка чедир арай боорда, орук ара дыштаны бер чазып үнер. А мээң назыным улуг-даа болза бешки каътче чиик үне бээр мен. Бодумну мактап эвес, таакпының хоразынга хамаарыштыр чугаалап тур мен.

Ө. МОНГУШ.

КАПУСТАНЫ ӨСТҮРЕРИ

Специалистиң сүмези

Теплицада, парниктерде рассадаларны ажык шөлче олуртурда, дестерин суггарып алыр ужурлуг. Турган дестерни корзинкаларга азы хааржактарга салгаш, оваарымчалыг чүдүрер, дүжүрер. Рассадаларны 40—50 хонганда чедишкен 5—6 бүрүлүг апаарга, сыптарының узуну 15—20 см узай бээрге, июньнуң баштайгы декадазында ажык шөлче олуртур. Эрте бышкак сорттарны 70—50 см хемчээлдиг уялаңчак-дөрбелчин кылдыр, бир гектарга 30—40 муң сыпты, а орай бышкактарны 70-70 см уялаңчак-дөрбелчин гектарга 12—15 муң десту олуртур. Рассадаларны хол-биле олуртур болгаш СКН—6,8 деп агрегаттарны ажыглаар.

Капустаны огурец, согуна, ногаа-тараа, картофель тарып турган шөлдерге олуртурга ажыктыг. Шөлге олурткан рассадаларның өзүлдезин 2—3 хонгаш хынап көөр. Кадып элгеш дестерни кадык дестер-биле солуур. Ынчангаш ол ажыктыг дестерни курлавырга арттырып чугула. Рассадаларны тус кай чемишчиткен хөрзүннүг саваларга өстүргенде, оларның дазылы, бүрүлери бышыг болур. Оларны ол-ла чемишчиткен саваларын-биле кады шөлдерге кылган уялаңчак оңгарларга олуртур. Ынчаарга оларның өзүлдези оон ыңай дүрген уламчылаар болгаш аңнатка алдыртпас.

Үнүштер бызыгып, элээн өзе бергенде, хөрзүннүң бирги болбаазырадылгазын КОН-2,8 деп культиватор-биле 4—6 см каңыладыр чорудар. Хөрзүн болбаазырадылгазының соонда ДДН-70 деп агрегат-биле бир гектарга-ла 400—500 куб метр суг оваажыр кылдыр суггарар.

Хөрзүннүң дараазында болбаазырадылгазын бок үнүштерни болгаш хөрзүн доорааныч быжыгып катканың барымдаалап, ол-ла техникаларны ажыглаңнышаан, 10—12 см тереңнадыр чорудар. Болбаазырадылышкын саныңда-ла чайгы өзүмнер суггадын катаптаар.

Баштайгы доорук мортуктаашкынның рассадаларны олурткан соонда 20—25 хонганда, бүрүлериниң өзүүшкүзүн чаа-ла дүргедеп келгенде, КОН-2,8 деп агрегатты ажыглап чорудар. Дараазында хөрзүн мортуктаашкынның бүрүлер кадарының бетинде хөрзүннүң байдалын болгаш бок үнүштерге удур хемчеглерин өөренип көрүп турган, катаптаар болур.

Үнүштерниң чайгы немелде чемгерилгезин база чорудары чугула: аммиак селитразын 50—100 граммны, суперфосфатты 75—100 граммны, хлорлуг калийни 30—50 граммны рассада олурткан соонда, 2-3 неделя болганда төгер. Үнүштерниң ийиги немелде чемгерилгезин 7-8 хонганда ол-ла минералдыг чемишчидилгелерниң хемчээлин ийи катап улгаттырагш, үнүштерниң өзүлдезиниң байдалын хайгаарап турганы чорудар.

Үнүштер хоралакчылары-биле база демиселди чорудар херек. Чижээ, капустаның сээктерин үзүт-ховаганнары-биле демиселди чорударынга дараазында хораннарны ажыглаар. Хлорофосту азы фосфоилти чылыг сугга ээлдиргеш, эртенги азы кежээки хат чок үеде капустаның бүрүлерин бүлгүртүр.

Капустаның бышып эгелээри билек-ле, бышканнап ажаап эгелээр. Күрүнеге садар капустаның бир борбаанның деңзизи 400 граммдан ажыг болур. Капустаның дазылдарын 4—6 см кылдыр кескеш, шынарлыг чимистерни дужаар. Капустаның ногаан бүрүлерин чыгааш, мал чемнинге ажыглаар. Капуста тараан шөлдүң күскү андарылгазын чорудар болгаш аңаа капуста дазылдарын арттырып болбас дээрзин чер ажылдакчылары билир ужурлуг.

Б. МОНГУШ, агроном.

ВАШИНГТОН. АКШ-тың амгы үеде администрациязының милитаризмин, дайынзырак угланыышкынынга удурланыышкынны илередириниң чыскаалы америк Капитолийниң чадаларының кырынга болган.

ЧУРУКТА: удурланыышкынның киржикчилери.

Е. ЩАЛЬНЕВАНЫН фотозу. (СЭТА).

Школа — бүдүрүлге — күш-ажыл

СОВХОЗТАР СОНУУРГАЛДЫГДА

Школа реформазының талазы-биле сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш Улуг-Хем районнуң школалары өөредилге-кижизидилге ажылының шынарын экижидип, ону амыдырал-биле сырый холбап турар. Бааза бүдүрүлгелер-биле харылзааны быжыглаары бөгүнгү эң чугула айтырыгларның бирээзи болур. Бүдүрүлгелер удуртукчулары биле школа директорларының каттышкан хуралдарын «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг» совхозтарга эрттирген. Ажыл-агыйлар школаже ээ көрнүп, келир үеде кадрларны дээш, амдыгаапштан сагыш салыр хүлээлгелиг. Мергежил шилип алырынга база оларның бир демниг ажылы дузалаар.

Эрткен чылын кылдыныган чамдык ажылдарның түңнелинде, үш чүс бежен беш школа доозукчуларының чүс он дөртү тудугжунуң, чеден дөртү механизаторнуң, он бирн садыгжының дээш өске-даа мергежилдерин шингээдип алган. Оларның аразындан алдан ийи кижи — кедээ ажыл-агыйда, он дөрт доозукчу — тудугда ажылдап турар.

Школа биле бааза бүдүрүлге харылзаазын «Найырал» совхоз биле Чаа Чаа-Хөл школазының чижээнден көрүп болур. Булакта өөреникчилерниң өөредилге-бүдүрүлге бригадазын, мында ийи аал чурттаар бажыңны ажыглалга киирген. Реформаның ийиги чылында ажыл-агый школага бир автобусту, бир чүък машиназын, бир тракторну берген. Совхозтуң кол электриги Гайфуков уругларга суггарылга системазын башкарарын өөредип турар. Бо хүннерде совхоз бир бежиниы немей туткан болгаш бригаданың материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле өске-даа хемчеглерни ап чорудуп турар. Сиген кезиилдезинниң үезинде школачыларга тергелиг аъттарны быжыглап турары кывар-чаар чүүл камнап алырынга дузалаар, оларны ээ-харысалгалыг болгаш хумагалыг чорукка, малга ынак болурунга кижизидер. Уругларның ажылын канчаар органызастааныңдан оларның сонуургалы, бүдүрүкчүлүг ажылдаары хамаарылгалыг. Ынчангаш башкылардан, специалистерден күженишкиннерин каттыштырары негеттинип турар.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң удуртукчулары Чодураа, Торгалыг школаларының өөреникчилеринге өөредилге-бүдүрүлге бригадазының төвүн тудуп берген. Бо хүннерде дериг-херекселдерин эгелеп четчелээр ажылдар эгелээн. Бешки үлдүнга школалар эки белеткелдиин көргүзүп турар. Ам сорулга-школачыларының кылыр ажылын тодарадыры, машина-техниканы белеткээри болур.

Чамдык ажыл-агыйлар школаларга кескү дузаны чедирип турар-даа болза, районнуң өске школаларында бааза бүдүрүлгелер шоолуг ажыл чорутпайн турары четпес. «Ак-Туруг», «Улуг-Хая» совхозтар реформаның негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турар. Хайыракан, Арыг-Бажы школаларында хову турлаа чок. Өөреникчилерниң ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургуспаан. Бо школаларның өөреникчилери Көк-Чырааның когаа шөлүнге ажылчыннар-биле кады барып ажылдаар.

«Ак-Туруг», Жданов аттыг совхозтар чүгле өөреникчилерден тургустунган звенноларга кодан ирт хүлээдирин өөренип көрүп турар. Оларны бир дуржулгалыг кадарчыга катташ, херек чүүлдер-биле хандырарын удуртукчулар хүлээнген. Мурнуку чылдарның дуржулгазындан алгаш көөрге, бо ажыл эки түңнелди бээрин амыдырал бадыткаан. Чүгле өөреникчилерни хойжуладырының бетинде, хойнуң кадык, аарыын ылгап, уругларга эмни шинчилгезин органызастаары албан.

Кедээзин амыдыралының бир чарылбас кезээ мал ажылы болганда, малчын кадрлар белеткээринче сагыш салыры чугула. «Улуг-Хая», «Ак-Туруг», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар бо айтырыгже кичээнгейни күштелдирер болза эки. Пенсияже үнүп турарларны солуур авыяктарны Ак-Туругнуң профтехучилищезинче өөредип чорударын, оон доозукчуларын ажылга быжыглаарын чедип алырын үе негеп келген.

Теория-биле практиканы холбаарынга өөредилге-бүдүрүлге бригадаларының ролю улуг. Өөредилге чылының дургузунда шингээдип алган билиин ажыл-ишке шенеп көөрге Арыг-Үзүү, Бүлүн-Терек школаларының өөреникчилеринде чок. Ферма чок болганындан, оларга практиктиг кичээлдер эрттирбейн турар.

Амыдыралдан алгаш көөрге, одакчылар, сантехниктер, канакчылар херегледтинип турар. А херек кырында оларны өөредип белеткевейн турар. Чүгле Шагаан-Арыг школазының өөреникчилери автобүдүрүлгеде слесарь мергежилинге өөренип ап турар. Чаа Чаа-Хөлде одакчыларны белеткеп турар. Өске совхозтар бо ховар мергежилдерге кадрлар белеткеп ап болур аргалыг турганла, ол талазы-биле чүнү-даа кылбайн турарлар.

Аныяк механизаторлар ажыл-агыйларга немелде күш болур. Ак-Туругда, Торгалыгда, Хайыраканда, Ак-Талда МТМ-лер чанында класс-кабинеттерни тургускан, оларның дериглезини ам-даа экижидер болза эки. Ында көргүзүг материалдары эвээш. Чувар чер чок, тускай хевти үндүрүп бербейн турар. Өөреникчилерниң сезоннуг ажылче хаара тударын ажыл-агыйлар чедип алыр ужурлуг.

Бааза бүдүрүлгелер-биле керээ чарып турарында шын эвес чүүлдер бар. Өөреникчилерниң кылза чогуур ажылын айыткаш, олар оон кайы хире орулга алырын, кандыг чарыгдалды үндүрерин санап кылбаан болуп турар. Технологтуг карталарны тургузарынче совхозтарның кол специалистерин хаара тударын күзенчиг. Торгалыг, Ак-Туруг школалары каш гектар черге, чүнү тарырын безин билбес. Ажылды баш удур органызастап чорутпааңының уржунда, өске-даа четпестер таваржып турар.

Тудугга практика эрттирерни чедип алыры чугула. Саян-Шушенск суг хөөлбээзиниң белеткел зоназынга тудуг ажылын шапкынчыдарынга өөреникчилериниң киржилгезин күштелдирер сорулга туруп турар. Тудугжулар чедишпейн турар хиреде, дашчылар, шеверлекчилер белеткелиниче кичээнгей кошкак, өөреникчилерни ажылдатса-даа, чүгле бок аштаар ажылдар берип турар. Бо бешки улдунда үстүкү классчыларны Чаа Шагаан-Арыгда, Чаа Чаа-Хөлде тудуг объектилеринче ажылдадып чорудар.

Профугланышкынның план ёзугаар, доктаамал чорудары, бо ажылга янзы-бүрү аргаларны ажыглаары чугула айтырыг болуп турары билдингир. Ылангыя чайгы дыштанылганы ажыктыг органызастаарынче, өөреникчилерни күш-ажылче хаара тударынче угланган хемчеглерни совхозтарның болгаш школаларның удуртукчулары, хөй-ниити организациялары эки чорудар сорулгалыг.

М. ДАМЧАЯ,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң инструкторү.

Кызылдың педагогика институдунда «Универсал» деп шии бөлгүмү бодунуң көргүзүүн көрүкчүлерге бараалгаткан. Чоокта чаа эрткен өөредилге черлериниң аразында көрүлдеге бөлгүмчүлер жюриниң эки үнелелин алган.

Студентилер костюмнерин, каасталганы боттары кылып турар. Танцы, юмор, сатира жанры кирген номерлерни хөй кижи күүседип турар. Театр бөлгүмүн физика-математика эртемнериниң кандидады, доцент А. И. Жданюк удуртуп турар.

ЧУРУКТА: чаа номер белеткелиниң үезинде.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ сөзү болгаш фотозу.

КЫЗЫЛДЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН БАЙЫРЛЫГ ЧЫСКААЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Хоорайның ажылчы чонунуң делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнге тураскааткан чыскаалы 1986 чылдың май 1-де 10 шакта болур.

Чыскаалга каттышкан колонналар-биле киржир.

№ 1 колонна — хоорайның спорт ниитилелдериниң болгаш күш-культура коллективтериниң төлээлекчилери.

Чыскаалыр чери: Октябрьская кудумчузу, «Саян» универмагтың чаны. Харыылаар кижилер: **Ю. С. Лопатченко, В. С. Хопров.**

№ 2 колонна — Май 1-ниң социалистиг чарыжының тиилекчилери — автосепте заводунуң, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң, № 1 автобүдүрүлгениң, Кызылдың аъш-чем бараанныр садыгының, «Тувапарикмахерские» каттыжыышкынның, Улуг-Хем мяш-үлетпүр ажыл-агыйының, «Тыва суг тудуг» трестиң, коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң: республика типографиязының, республиканың ном садыгының коллективтери.

Чыскаалыр чери: Ленин кудумчузу, «Саян» универмагтан.

Харыылаар кижи: **В. А. Паламарчук.**

№ 3 колонна — хоорайның бүгү школаларының өөреникчилери болгаш башкылары, школа назы четпээннерниң албан черлериниң ажылдакчылары.

Чыскаалыр чери: Ленин кудумчузу — Комсомольская кудумчузундан Интернациональная кудумчузунга чедир, № 2 колоннаның соонга.

Харыылаар кижи: **А. В. Безъязыков.**

№ 4 колонна — педагогика институдунуң, Красноярскиниң политехниктиг болгаш хөдээ ажыл-агый институттарының филиалдарының, техникумнарның коллективтери.

Чыскаалыр чери: Ленин кудумчузу — Интернациональная кудумчузундан паркка чедир, № 3 колоннаның соонга.

Харыылаар кижи: **В. И. Данилейко.**

№ 5 колонна — профессионал-техниктиг училищелериниң профтехөөредилге талазы-биле эргелелдиң коллективтери.

Чыскаалыр чери: парктан Каа-Хем кудумчузунга чедир.

Харыылаар кижи: **В. Б. Казаков.**

№ 6 колонна — тудуг материалдары үлетпүрүнүң бүдүрүлге каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниң, Одаар чүүл, Аъш-чем, Чурт үлетпүрүнүң министерстволарының, «Каа-Хем» разрезтиң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, алгы заводунуң, Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының, даг-техниктиг инспекциязының, заводтуң, Тываның электри четкилериниң, даараныгла фабриказының коллективтери.

Чыскаалыр чери: Каа-Хем кудумчузу, № 5 колоннаның соонга.

Харыылаар кижи: **А. Б. Болдур-оол.**

№ 7 колонна — Тываның транспорт эргелелиниң бүдүрүлгелериниң, РСФСР-ниң Күрнефтепродуктулары-ның Тывада эргелелиниң болгаш Кызылдың нефть баазазының Тыва автоорук эргелелиниң, ОСВОД-туң, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң, аянабүдүрүлгениң коллективтери.

Чыскаалыр чери: Комсомольская кудумчузу, «Тувинская правда» солунунуң бажыңының чаны.

Харыылаар кижи: **В. А. Асонычев.**

№ 8 колонна — «Тыва тудуг» трестиң болгаш оон керээлиг организацияларының, «Красноярскгражданпроект» институттуң комплекстиг төлевилел килдизиниң, Красноярскиниң инженер-техниктиг шинчилелдер трезиниң экспедициязының, Тудуг болгаш архитектура талазы-биле Куркомитеттиң, Кызылдың ЦЭС тудуг эргелелиниң, «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективтери.

Чыскаалыр чери — Комсомольская кудумчузу, № 7 колоннаның соонга.

Харыылаар кижи: **Т. А. Воронцова.**

№ 9 колонна — Тыва АССР-ниң Агроүлетпүрүнге хамаарышкан организацияларын болгаш бүдүрүлгелериниң, Тараа продуктулар болгаш Аныыр-тывыш ажыл-агыйларының эргелелдериниң, аэрология экспедициязының, Ыяш-ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг-ажыл-агыйының министерстволарының коллективтери.

Чыскаалыр чери: Интернациональная кудумчузу, музей бажыңының чаны.

Харыылаар кижи: **Ю. Н. Хлыбов.**

№ 10 колонна — СЭКП обкомунуң болгаш хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң, хоорнуускомнуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хоорнуумунуң, профобпавуулеланың, солуннар редакцияларының, ном үндүрер чериниң, Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле Куркомитеттиң, «Билиг» ниитилелиниң, ТДЛТЭШИ-ниң, Куртелерадиокомитеттиң, Культура, Чырыдыышкын, Саңхоо, Юстиция, Социал хандырылга министерстволарының, Кинофикация эргелелиниң, кинопрокаттың, ажаалга кассаларының, банкыларының, Статистика эргелелиниң, прокуратураның, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттиң, ДОСААФ обкомунуң коллективтери.

Чыскаалыр чери: Комсомольская кудумчузу, ИХМ-ниң чаны.

Харыылаар кижи: **Г. Д. Вальков.**

№ 11 колонна — Чоннуң амыдырал хандырылга болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелериниң, хандырылга эргелелиниң, Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле куркомитеттиң коллективтери.

Чыскаалыр чери: Комсомольская кудумчузу, № 10 колоннаның соонга.

Харыылаар кижи: **И. Г. Калинин.**

№ 12 колонна — Кадык камгалал министерствозунуң болгаш Аптека эргелелиниң коллективтери.

Чыскаалыр чери: Интернациональная кудумчузу, Кадык камгалал министерствозунуң бажыңының чаны.

Харыылаар кижи: **О. К. Ондар.**

№ 13 колонна — Садыг министерствозунуң, Респотребсоюзтуң, курсадыг инспекциязының, стандарттар болгаш хемчээшкин техниказының аурлабораториязының бүдүрүлгелериниң коллективтери.

Чыскаалыр чери: Интернациональная кудумчузу, № 12 колоннаның соонга.

Харыылаар кижи: **В. Г. Черепанов.**

Бүгү колонналар чыскаалыр черлеринге 9 шак 30 минутада келген турар. Чыскаал үезинде каттышкан колонналарның чыскаалырын болгаш оларның шимчээшкинин Кызыл хоорайның шериг комиссары **В. А. Озерский** харыылаар.

Чыскаал үезинде ниитиниң корум-чурумун тударын ИХМ-ниң хоорай килдизиниң начальниги **В. П. Иванов** харыылаар.

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ.

КАИ-НИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ӨӨРЕДИРИ ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА

Апрельдиң ийиги он хонуунда КАИ ажылдакчылары Кызыл хоорайга машинаны ээзирик башкарып чораан 48 чолаачыны туткан. Оларның аразында мебель фабриказының инженери В. Тютрев, профобчөвүлелдериниң автогаражының чолаачызы А. Кысбай республиканың садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйының директору М. Сат болгаш өскелер-даа бар. Районнардан Кызылга кээп, техниканы ээзирик башкарып чоруур фактылар база барын бо он хонуктуң түңнели көргүскен. Таңды районнан келген П. Чүлдүм мотоциклдиг ээзирик чораш туттурган. «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Ш. Куулар эртенгиниң он шакта-ла база-ла мотоциклин «аксы чыттыг» башкарып чораан.

Техниканың үнер-кирер үезинде контрольдаарының чугулазының дугайында мурнуку дыңнадыгларда чугаалап турган бис. Ону чамдык черлериң удуртукчулары ам-даа херекке албаан дээрзин бо хонуктар база катап бадыткап көргүскен. Чижээ, «Шамбалыг» совхозтуң тракторизи А. Ондар бодунга быжыглаан техниканы ол хүннериниң бирээзинде кежээ 18 шакта Кызылга ээзирик мунуп чораан. Мыя ол чижек безин ук совхозтуң автогаражында контроль четпес дээрзин бадыткап турар. Ол ышкаш Каа-Хемде «Улуг Октябрь» совхозтуң чолаачызы С. Доржу апрель 15-те кежээкиниң 19.30-де албан чериниң машиназын ээзирик мунуп алгаш чоруп турган.

Апрель 10-дан 20-ге чедир үеде транспорттуң озал-ондаа он катап болган. Оон түңнелинде бир кижи амы-тынындан чарылган, он кижи кемдээн.

Эрткен он хонуктуң көргүскени дүвүрелниг бир фактызы чүл дээрге, чолаачыларның-даа, кудумчуда чадаг кижилерниң-даа, кичээнгей чок чоруундан транспорт озал-ондааның үнүп турары. Машина аймааның чадаг улус кырынче халыткан 6 таварылгазы болган. «Москвичының» В. Горбачев «Востокта» долгандыр оруукка 19 харлыг Токарскихти бастырып каар часкан. Оон түңнелинде Токарскихтиң бажы кемдээн.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында партияның болгаш чазактың доктаалдарында кудумчуга ээзирик чорууруң шуут хоруглаан болган. Ол хиреде чамдык кижилер арага ишкеш алгаш кудумчуже, хөй-ниити черинге үнер чорууну уламчылап, машина-балгат-биле «үскүлежип» турар дээрзин бо хонуктарның түңнели көргүскен. Аңаа чижек. Хоорайның «Мурнуу» микрорайонунга Анкудинов дээрзи ээзирик чораш машина адаанче кирген, оон дискээ кемдээн.

Моон кандыг түңнел үндүрерил? Чолаачыларны, чадаг кижилерни, ылангыя өөреникчилерни, студентилерни кичээнгейлиг чорукка кижизидери, өөредири чугула. Хензиг када кичээнгейни утканы дээш бүгү назыда бертик-бежел болуп артар азы амы-тынындан когарааны деп чүвени бодап көрүңерден. Ынчангаш, серемчилелде хорамча чок дээрзин машина башкарган кижи-даа, кудумчуларда чадаг чоруурлар-даа утпаза чогуур.

Д. ДАНИЛОВ.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, КАЖАН ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Апрель 26—27-де — «Добры молодцы» ансамбльдиң концерти. Эгелээри 17 болгаш 20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

Апрель 26-да — «Хозяюшка» клубтуң кичээли. Эгелээри 14.30 шакта.

Дискотека: «Силер-биле ужуражылга». Эгелээри 19.30 шакта.

Апрель 27-де — «Хозяюшка» клубтуң кичээли. Эгелээри 14.30 шакта.

Дискотека: «Эстрада тайылбыры». 19.30 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

Апрель 26-да — «Аныяк күүседикчилериниң эге базымы» деп дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

Апрель 27-де — Киноклуб: «Бүгүнү билип алыксап тур мен». Эгелээри 13.30 шакта.

— Оюн кежээзи: «Силерниң чагыгларыңар ёзугаар». Эгелээри 19 шакта. Кышкы танцы сезонунуң хаашкыны.

ОСТРОВСКИЙ АТТЫГ БИБЛИОТЕКА

Апрель 27-де — Чогаалчы О. О. Сувакпит-биле ужуражылга кежээзи. Эгелээри 17 шакта.

ЛЕРМОНТОВ АТТЫГ БИБЛИОТЕКАНЫҢ ФИЛИАЛЫНГА

Апрель 27-де — «Арага ишпези — амыдыралдың нетелдези» деп аас журналы. (Чехов 8, № 48 Тудуг эргелелиниң общежитиези). Эгелээри 17 шакта.

ПАССАЖИРЛЕР АТБ-НИҢ КЛУВУ

Апрель 26-да — «Музыка, үе болгаш бис» деп аныяктарның дыштанылга кежээзи. Эгелээри 18 шакта.

ХЛЕБ ЗАВОДУНУҢ КЫЗЫЛ-БУЛУҢУНГА

Апрель 26-да — Чогаалчы А. А. Даржай-биле ужуражылга. Эгелээри 12 шакта.

ТИПОГРАФИЯНЫҢ «ПОЛИГРАФИСТ» КЛУВУНГА

Апрель 26-да — Кызылдың педагогика институдунуң бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти. Эгелээри 18 шакта.

Дискотека: «Силер-биле ужуражылга». Эгелээри 19.00 шакта.

Апрель 27-де — Дискотека: «Музыкалыг час». Эгелээри 19.30 шакта.

«ТУДУГ КЕЗЕКТЕРИ» КОМБИНАТТЫҢ КЫЗЫЛ-БУЛУҢУНГА

Апрель 27-де — Май 1-ге тураскааткан байырлыг кежээ. Бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти. Эгелээри 18 шакта.

«МӨҢГҮЛЕК» ГОСТИНИЦАЗЫНЫҢ КЛУВУНГА

Апрель 26-да — Чурт үлетпүрүнүң коллективтериниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези. Эгелээри 10 шакта. Түңнел концерт. Эгелээри 15 шакта.

60 МААДЫР АТТЫГ ЧУРТ-ШИНЧИЛЕЛ МУЗЕЙИ

Апрель 27-де — Хөгжүм-шии театрының аныяк артистери-биле ужуражылга (Театрның 50 чылынга холбаштыр). Эгелээри 14 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТ ЗАЛЫНГА

Апрель 25—26—27 хүннеринде — республиканың бирги чери дээш бокс маргылдаазы. Эгелээри 25-те 16 шакта, 26—27-де 10 шакта.

«САЙЛЫК» КАФЕЗИНИҢ ЧООГУНГА

Апрель 27-де — Республиканың бирги чери дээш чиик атлетикага кросс маргылдаазы. Эгелээри 10 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

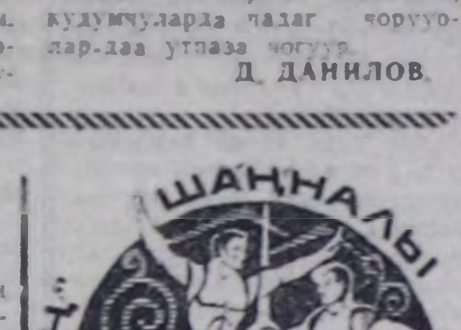

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан «Шын» солунунуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы болур.

Маргылдаа май 1-де «Хүреш» стадионунга эртер.

Бо маргылдаага киржирин күзээн мөгелер хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединге кээп адын бижидер. Дансызы апрель 30-ге чедир тургузар. **Адрези: Интернациональная кудумчузу, бажың № 1, телефону: 2-29-88.**

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Делегей болгаш амыдырал. 9.20 — «Бистиң-биле кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 10.20—10.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Чурттуң телестудияларының док. фильмнери: «Брестиң кырында ындыг шыпшың», «Мээң эргим чаңгыс чер-чурттугларым». 15.30 — Орус чугаа. 16.00 — «Эрмитаж». Ортаакы вектерниң эт-херексел кылыр уран чүүлү. 16.35 — Арага ишпези — амыдыралдың нетелдези. 17.05 — «Л. Кассильдиң маадырлары экранда». «Белен болуңар, мындаагылар!». 18.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Улустуң чогаадылгазының ийиги бүгү-эвилел фестивалы. Дамчыдылганы — политиктиг тайылбырлакчы Г. Пряхин чорудар. 19.25 — «ТТ-ниң экранында эң баштайы». «Ак кускун». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле 1985 чылдың Ленинчи шаңналдарының лауреаттары. 22.50 — «Ыр-86». 23.15—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чем чиртиингир болзун». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — География. 8 класс. Закавказьениң экономиктиг району. 9.05; 13.10 — Англи дыл. 10.05 — М. Дудинниң поэзиязы. 10.35; 11.40 — Физика. 8 класс. Энергияның хевээр артарының хоойлузу. 11.05 — Төөгү. Бүрүнгү Римге культура болгаш эртем. 12.10 — Кукрыниксыларның чогаадыкчы ажылы. 13.40 — И. С. Тургеневтиң театры. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Ыт амыдыралы». 18.40 — «Культура болгаш амыдырал». Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнга тураскааткан чоннуң уран чүүлүнүң фестивалы чоруп тур. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — Киножурнал. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктың удунар, чаштар!». «Жёлтик». Мульт-фильм. 20.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 20.45 — «Кадыкшыл мугулдуру». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бай, ядыы...». Дөрт серийлыг уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 22.45 — Спорт гимнастиказынга ССРЭ-ниң кубогу. Ереванда дамчыдылга. 23.30—23.55 — «Өннерниң өшпес чырыы». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Республикага өскерлип турар агаар болур, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр, чамдык черлерге 15—20 метр чедир хадыыр. Агаарның температуразы дүне 3—8, чамдык районнарга 11—16 градус соор. Хүндүс 2—7, чамдык районнарга 10—15 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Агаарның температуразы дүне 5—7 градус соок, хүндүс 5—7 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дайте нам мужчин» 9.30, **«Развод по-итальянски»** 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.20, **«Новые приключения неуловимых»** 10.40, 12.20, 13.50, 15.20, **«Полевая гвардия Мозжухина»** 17.10, 20.50, **«Самая обаятельная и привлекательная»** 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайна старого парка» 11.00, 14.30, **«Проверка на дорогах»** 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Судьба боксёра» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Пять минут страха» 18.00, 20.00 шактарда.

ХУУДА ТРАНСПОРТ ЭДИЛЕКЧИЛЕРИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Кызылдың үлетпүр бараанныары садыының № 17 магазини Кызыл хоорайда чурттап турар чиик автомашиналарлыг хуу кижилерге машиназы Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ органнарынга бүрүткелдиг болгаш техниктиг паспорттарлыг кижилерге автодугуйларны садып алыры-биле баштайгы бижидилгени чорудуп турар.

Баштайгы ээлчегде садып алыры-биле бүрүткелдиг:

— инвалидтерге болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге;

— кедээ ажыл-агый продуктуларының хужаакчыларынга.

Хууда автотранспорттуг хамаатылар автодугуйларны баштайгы бижидилге ёзугаар оларның садыгда бар хире чергези-биле (кырлавырда барын барымдаалап) ийи чылда чүгле ийи дугуйну садып ап болур.

Бижидилгени дараазында адресте чорудуп турар: **Кызыл хоорай, Чүргүй-оол кудумчузу 9, № 17 магазин, эртенгиниң 10 шактан 20 шакка чедир ажылдаар хүннеринде чорудуп турар.**

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. Солун «келбейн» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3282.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00886

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 24 четверг
№ 99 (13099)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

АУДП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Афганистан Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. А. Кештманд апрель 23-те Москвадан чоруткан. Ол бистиң чуртувуска Совет чазактың чалалгазын ёзугаар албан ужуруунда аян-чорук кылып келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. В. Талызин, албанның өске-даа кижилери үдээннер.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРДАН ҮЛЕГЕР АЛЫР

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому республиканың районнарының, хоорайларының болгаш үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтериниң 1986 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көрге ш, социалистиг чарышты калбак нептереткениниң түңнелинде чамдык эки түңнелдер чедип алдынган деп демдеглээн.

Үлетпүр үш айларда продукция бүдүрериниң планын — 104.5, сайгарылгазынын — 105,9, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң—104,2 хуу күүсеткилээн. Пландан ажыр 22 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан, 0,8 млн. квт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген, 810 тонна сорттуг даг-дүгүн, 3,3 муң кубометр дилиг материалдарын, 720 тонна чалаң сүт продукциязын бүдүрген. Эрткен чылдың ол-ла үезибиле деңнээрге, капитал салыышкыннарын 24 хуу хөйнү шиңгээткен, тудуг-монтаж ажылдарын 27 хуу хөйнү кылган.

Нийти ажыглалдың автотранспорту чүък сайгарылгазының планын 108,6 хуу, чүък сөөртүлгезиниң—109,7, пассажир сайгарылгазынын—105,4 хуу күүсеткен. Үүрмектеп салар бараан саарылгазының планы 105, чонга амыдырал ачы-дузазын чедирери—109,9 хуу күүсеттинигилээн.

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының, «Тыва суг тудуг» трестиниң, Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң, Мөңгүн-Тайга райпозунуң, чоннуң амыдырал хандырылгазының Бии-Хем районнуң бүдүрүлге эргелели социалистиг хүлээлгелерин чединишкиниг күүсеткен.

Ооң-биле чергелештир үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының чамдызы бүдүрүлге хемчээлиниң тургузуу өзүлдезин, планныг даалгаларны хажык чок күүседиин хандырып турар темпилерин чедип албаан. Оларның бир чамдызы бар арга-курулаларны чедир ажыглавайн, ажылдың интенсивтиг аргаларынче шилчиириринге маңнажым чорууну көргүзүп турар.

Бирги кварталда үлетпүрнүң 5 бүдүрүлгезн продукция бүдүрериниң квартал планын күүсетпээн, 4-ү — сайгарылгазынын, 7-и — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң күүсетпээн. Тудуг организацияларының дөртүнүң бирээзи-ле кергээлиг ажылдарының планын чедир кылбаан.

Элегес-Аксының хана материалдарының заводунуң, Туранның хлеб заводунуң, Кызылдың пиво болгаш алгы заводтарының, «Тыва тудуг» болгаш «Шагонартяжстрой» трестериниң коллективтери кварталдык планнарының күүселдезин хандырбаан.

СЭКП хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хоорайкүүскомнар, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары планнар күүселдезинче күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаарының херээнче аргаларны ам-даа четпес ажыглап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидер, курлавырлар камналгазын хандырар, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаар талазы-биле хемчеглерни чедир боттандырбайн келген.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалы-биле бо чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр дараалашкан коллективтерни санаан болгаш оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугтарын, акша шаңналдарын:

хоорайлардан болгаш районнардан

үлетпүр продукциязын бүдүрериниң планын 102,5 хуу, сайгарылгазынын — 103,9, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 102,4, үүрмектеп салар бараан саарылгазынын— 103,9, амыдырал ачы-дузазы чедирериниң — 106,2 хуу күүсеткен — **ТАНДЫ РАЙОНГА;**

үлетпүр бүдүрүлгелеринден

үлетпүр продукциязын бүдүрериниң планын 108,8 хуу, сайгарылгазынын — 110,6, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 108 хуу күүсеткен — **УЛУГ-ХЕМ ЫЯШ-ҮЛЕТПҮР АЖЫЛ-АГЫЙЫНЫҢ коллективинге;**

тудуг организацияларындан

тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң планын 107,?, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 103,6 хуу күүсеткен — **«ТЫВА СУГ ТУДУГ» ТРЕСТИҢ коллективинге;**

транспорттуң болгаш харылзааның бүдүрүлгелеринден

чүък сөөртүлгезиниң хемчээлиниң планын — 123,7 хуу, пассажир аргыштырылгазынын — 114,6, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 125,6 хуу күүсеткен **АК-ДОВУРАКТЫҢ АВТОБҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ коллективинге;**

садыг бүдүрүлгелеринден

үүрмектеп салар бараан саарылгазының планын — 110,4 хуу, ооң иштинде комиссиялаан бараан саарылгазынын — 154,4, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң —110 хуу күүсеткен **МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙПОЗУНУҢ коллективинге:**

чоңга коммунал болгаш амыдырал ачы-дуза чедирилге бүдүрүлгелеринден

амыдырал ачы-дуза чедирериниң планын 102,7, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 105 хуу күүсеткен — чоннуң амыдырал ачы-дуза чедирилгезиниң **БИИ-ХЕМ РАЙОННУҢ БҮДҮРҮЛГЕ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ коллективинге** тывсыр деп шиитпирлээн.

«Тыва кобальт» комбинаттың, «Тыва автотранс» каттыжыышкынының Кызылда КМК-зының, Тываның авиабүдүрүлгезиниң, «Тувгаз» эргелелдиң, Кызылдың үлетпүр бараанныр садыының коллективтериниң эки ажылдаанын доктаалда демдеглээн.

Экономиканы хөгжүдериниң, оон интенсификастаарының үндезин айтырыгларының талазы-биле партияның XXVII съездизиниң айтышкыннарын боттандырары дээш чарыштың дээштиин чедип алыры-биле ажылчы чоң ортузунга органзакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирерин, бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидериниң, курлавырларны болгаш аргаларны хумагалыг, чөптүг ажыглаарының, 1986 чылдың планнарын база хүлээлгелерин күүседириниң практиктиг сорулгаларын коллектив бүрүзүнге чедир, тодаргай ажылдаарын СЭКП хоорномунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, хоорайкүүскомнарга, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга доктаалда дааскан.

Владислав Синельников Кызылдың мебель фабриказынга үр үеде ажылдап келген хоочун чазаныкчы, амыяктарының дагдыныкчызы. Мурнакчы ажылчын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш канчаар ажылдаза чогуур дээрзин шугудунуп, турасоруктуг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

В. Синельников он ийиги беш чылдыкның баштайгы чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле эгелээн болгаш январь айдан эгелеп, планныг оналдаларын доктаамал ажыр күүседип турар. Удавас келир Май бирниң байырлалын төлептиг уткуур дээш фабрикада калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда ол чоруп турар.

ЧУРУКТА: В. Синельников ажыл үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

СУГГАТ ЭГЕЛЭЭН

«Дөң-Терезин» совхозта 46 суггатчы 6 звенога үстүп алгаш, чер суггарылгазын апрель 8-тен эгелээн. Ам бо хүннерде 65 гектар сиген шөлү, 25 гектар картофель шөлү суггарттынган.

Совхозта М. Моңгуштуң кежээлиг арга-биле ажылдаар комплекстиг бригадазы часкы хову ажылдарын чорудуп турары ол. Бригада 1100 гектар шөлге тараа, ногаа, мал чемн культураларын тарыыр планныг. Тарылга шөлдериниң бугазымунун аштап, арыглааш, баштайгы суггарылганы суггатчылар шынарлыг чорудар дээш кызып ажылдап турарлар. Ында Доде Ооржактың, Май-оол Сарыгларның звенолары шалыпчы ажылдап турар.

Бистиң корр.

* * *

«Мурнакчы» совхозтуң тараажылары мал чеминиң болгаш тарааның элбек дүжүдүн алырының магадылалын тургузуп, суггарылгага белеткел ажылдарын хуусаадан эрте дооскан. Базарак-Адааның бугазының бажында дошталган черни аштааш, суун бадырган. Шуй бугазының суун бадырар ажылдар чоруп турар. Ында 15 кижилиг бригаданы тургускан.

Базарак-Адааның тарылга болгаш сиген шөлдеринде часкы суггат эгелээн. 100 ажыг гектар чер суггартынган. Дуржулгалыг суггатчылар Маадыр Ковчук, Хаван-оол Ак-оол, Санаапай Хертек, Ворошилов Самдан баштайгы суггарылгаже организастыг кирген.

Чазын 1200 гектар черни суггарары планда көрдүнген. Ооң соонда чайгы үеде 2100 га шөлдү ийи катап суггарар. Амгы үеде совхозтуң суггатчыларының кылыр ажылы тодараттынган, сорулгалар салдынган.

Бай-Тайга районнуң өске ажыл-агыйларындан суггарылганы эң баштай эгелээн «Мурнакчы» совхозтуң суггатчылары Май бирниң чүс чыл болур юбилейниниң байырлалын бедик күш-ажылчы чединишкиннерлиг уткуур сорулганы салган, күженишкиниг ажылдап турарлар.

Б. БАРБА.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ ФЕСТИВАЛЫНДА

АЛМА-АТА. Ында Бүгү-эвилелдиң XIX кинофестивалы эртип турар. Конкурска кирген фильмнер программазын Куйбышевтиң кинохроника студиязының тырттырганы «Ульяновскиже, Ленинче» деп фильми ажыткан.

— Өндүр улуг угаанныг болгаш ёзулуг кижиниң овурхевирин көргүскен эвээш эвес чайынганчак фильмнер совет киноленинианада эвээш эвес — деп, ол фильмниң режиссёру М. Серков чугаалаан. — Бистиң фильмивис ульяновтарның өг-бүлезиниң дугайын, Ильичиниң төрүттүнген чериниң эрткен болгаш амгы үезиниң дугайын көргүскен. Свердловскиниң киностудиязының Красноярскиде чогаадыкчы каттыжыышкынының документалистериниң ажылы — «Енисей черде Ленин» деп ажылы оон Сибирьге шөлүлгеге турган үезин көрүкчүлерге бараалгаткан. Олар Лениниң Красноярскиде, Минусинскиде, Шушенскоеде чораан черлеринге барып, фильмни тырттырганнар.

Фестивальда кирген уран-чечен фильмнерни чүгле жюри эвес, харын база хөй санныг көрүкчүлер үнелеп көөр. Оларны көргүзери бо хүннерде калбаа-биле боол турар.

ЧУРТТУҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

БЕЛГОРОД. Эрте тарылыр тараа культураларын 600 муң ажыг гектарга чаштырарынга Белгород областың тараажыларынга чүгле алды ажыл хүнү негеттинген. Коллективтиг кереэни калбаа-биле ажыглааны ындыг чедиишкиниң ажылды хандырган. Шөлдерниң бедик төнчү түңнелдерин чедип алырынга сонуургалдыг ажыл-ишчилери часкы тарылга үезинде ажылды организастаарын баш бурунгаар ыяк планнаап, агрегаттарны ажыглаарының тускай графиктерин тургускан. Бүгү шөлдерде дээди шынарлыг үрезиннерни чаштырган.

КИРОВОГРАД. Кировоград областың механизаторлары кызыл-тас кулакталып үнүп кээри билек-ле интенсивтиг технологияның негелдезин ёзугаар шөлдерге азот чемишчидилгелери-биле немелде чемгерилгени кылып эгелээн. Новоукраин районнуң тараажылары ол чугула агро-ажылды 21 муң гектарга чорударынга 60-дан эвээш шакты чарыгдааннар. Анаа калбак хемчээлдиг агрегаттарның ажылын үш ээлчеглиг кылдыр организастаан.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Осетияның ажыл-агыйлары ногааларны тарыырын доозупкан. Редистиң, морковьтуң, ногаан чочак-тараан ын, чигирзиг перецтиң, огурецтерниң, томаттарның, столовая ногааларының районнарга таарышкан чаа сорттарын ыяк болбазыраткаш, чемишчиткен хөрзүннүг черлерде тараан.

УРАЛЬСК. Урал областың муриуу чүгүнүң беш районнарының механизастаттынган комплекстери кур черлерде эрте тарыыр тараа культураларын чаштырып кирипкен. Ол девискээрниң кандаашкынныг, кургаг черлеринден 120 муң гектарны тарылга шөлү болдурарын планнаан. Ол дээрге, областың картазынга тараа тарып өстүрериниң бир чаа районунуң тыптып келгени-биле дөмей болур. Техниканы шалыпкын ёзу-биле, таарыштыр ажыглап турташ, Урал эдээниң тараажылары, чазын чажар тараа культураларын бүдүн-чартык миллион гектар ажыг черге эң кыска болгаш ук черге таарымчалыг хуусаада тарыыр сорулгалыг ажылдап турар.

БАРНАУЛ. Час чаа-даа эгелээн болза, Алтайның тараажылары амдыгаштан эгелээш, тараа ажаап алырының дугайын бодап турар. Бо сезонда олар тараа ажаап алыр хуусааларны дыка кызырар деп турар. Ол сорулга-биле хөй-хөй РАҮК-терде комбайнерлер школаларын тургускан. Оларга ам безин 16 муң кижи өөренип доскан, «Ажаап алыышкын мастери» деп шылзыганы алганнар.

(СЭТА).

БЕЛЕНИНИҢ ШУГУМУНДА

Часкы хову ажылдары районнуң ажыл-агыйларында тулук эгелээн. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң часкы сезонда ажылдаар техниказы белениниң шугумунда чыскааттынган.

Андрей Сарыглар удурткан хову-трактор бригадазында нииттизи-биле 466 гектар суггаттыг шөлдү быжыглаан. Ам ол бригадада бот-орулга-чарылгалыг ийи суггатчы звено ажылдап турар. Бир звенону бүрүнү-биле механизастаан, бирээзи хол-биле суггарар. Суггатчылар звенолары амдызында буга-сумуннар аштаагазында болгаш бригада төвүнүң септелге ажылдарынга хаара туттунган.

— Суггарылга техниказының септелгезинден ДДА-100 деп агрегаттарның насостарын септээш, салыры арткан. Ол ышкаш кукуруза чаштырар СКНК-6 маркалыг бир сеялка херегленттинип турар — деп, бригаданың гидротехниги Хүлер-оол Доңгак чугаалады.

Техника септелгезин эки шынарлыг чорудуп турар механизаторлар бригадада хөй. Хоочун механизатор пенсионер Оксур Сат, Дыкы Сат, Дуран-оол Сат, Анай-оол Доңгак болгаш аныяктар база ээ-харысалгалыг кызымаккай ажылдап турарлар.

Б. МОНГУШ.

ӨШКҮ КОДАННАРЫНДА

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң өшкү малы Хемчик-Бажында, Мешпен-Хол-Аксында болгаш Элезиниг-Хову-Аксында кыштагларда. Кайы-даа коданнарда өшкүлерниң кужу шымырак.

Совхозтуң өшкүлери марттың бирги чартында оолдап эгелээн. Кодан бүрүзүнде сакманчыларны четчир кылдыр быжыглаан. Кадарчылар Малчын-оол Кочаның болгаш Серин-оол Эрегениң коданнарында чаш анайлар менди дорүгүп турар. Коданнарда өшкү оолдаашкыны дооступ турар.

Х. КАРА-ООЛ.

Камналга — экономиканың курлавыры

АЖЫГЛАЛЫН ЭКИЖИДЕР

Социалистиг хүлээлгениң кол негелдези — камналга. Ылангыя автобүдүрүлгелерниң кол сорулгазы болза, кургуг рейстерни эвээжедири, машина-техниканың ажыглалын экижидери, кывар-чаар материалдарның камналгазын чедип алыры болур. Шагаан-Арыг АТБ-зи бо чылын 2,5 тонна бензинни, 1,5 тонна солярканы, 6 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алыр сорулгалыг. Бо сорулганы чедип алыры-биле чаартыкчылар шимчээшкинин калбарткан. Автопаркты долу ажыглаар, камналгалыг ажылдаар талазы-биле үш саналды бүдүрүлгеге ажыглаары көрдүнген.

Хүлээнгенин долдур болгаш ажыр күүседип чанчыккан бүдүрүлге чединишкиннерни быжыглаар дээш, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыктырган. Курлавырларга даянып кижи факторунуң ролюн улгаттырып тургаш, беш чылдың баштайгы чылында пландан ажыр 2 муң тонна чүък, 15 муң пассажирлерни сөөртүр аргалыын санап тодарадкан. Чединишкиннерниң дөзү кижи бүрүзүнүң чаа ёзу-биле ажылдаар кызылдыиндс, коллективтиг мурнундва саадынган сорулгаларын эки билиринде, нийти экижилгеге бодунуң кандыг үлүүн киириштирип болурун медереп билгенинде. Хүлээлгелерни хуралдарга чугаалажып, ажылчыннарның сапал-оналын база өөренип көрген.

Чылдың бирги кварталы доозулган. Канчаар ажылдааның бөгүн түңнеп чугаалап болур. Чүък сөөртүрүкчүн хемчээли 113 хуу, пассажир аргыштырары — 104,4 хуу күүсеттинген. Сайгарылга пландың бүдүрүлгс боттандырган. Камналга талазы-биле кандыг болгапыл? Бензинни 1,8 тоннаны, азы чылдыындан бичии-ле эвээшти камнап алган. Электри энергиязын кварталдап деңге үскен болза, 1,5 муң киловатт-шак чедир камнап алыр турган. Херек кырында адап турары чүгле — 400. Камнаар туржук, солярканы арттыр чараан. Бир эвес эрткен чылын он ийи чолаачы камналганың хууда санын ажыткаш, эки көргүзүглерни чедип ап турган болза, бо чылын эки чанчылды уткан. Чылдагааның кым-даа тайылбырлап шыдавады.

Ажылга харысалганы бедилеринге кергээлиг ажылдарның ролю улуг турда-ла, алты бригаданың чүгле картыны чаа аргаже шилчээн. Өскелериниң шилчиирерин чүгле бодап турар.

Чүдүрер-дүжүрер ажылдар үезинде туруушкуннар хөй болуп турар. Одаар чүүл контораны-биле хөмүр-дашты сөөртүр кереэ чардынган. Ону Чаа Шагаан-Арыгның котельнаязынга дүжүрүп турар. Ам безин бешки котёлду эптеп тургускан, хөмүр-дашка херегленл улгадып орар. Чүъктүг машиналар борта үр манап турар. Чүдүрер дериглер чок, трактор-биле машина кузовтары буза үстүрүп каап тар. Техникага кам чок чоруктан үрелиишкиннер болу бээр. Чадааның хөмүр-даш разрезинде ооңур улуг. Райпо бараны сөөрткен машиналар саадап турар. Райондан үндүр сөөртүр чүък чок болганда, киир сөөртүрүнге кожуглар ажыглап эгелээн. Ол ышкаш оруктарның септеттинмээнинден машиналар сандап үнүп турарын бүдүрүлгениң ажыглал килдизиниң начальниги В. Н. Александров чугаалады. Суурлар аразының, ол ышкаш чаа хоорайның кудумчуларының оруктары чедир кылдынмаан. Автобустар малгашка дүжүп-даа турар. Ынчангаш хөй чолаачылар ажылдан үнүп турар. Эртен эрте ажылдааш кежээге чедир орукка чоруурун берге дээрзи билдингир. Чолаачылар чок болганындан дөрт автобус анаа турар.

Чаа Шагаан-Арыгда гараж тудуу узамдыкаш турупкан. Септелге баазазын, чаартыры кожурер дээш болдунмайн турар. Дөмей чаа черже чорүй баар деп илегээш ийикпе дериглер-биле четчелеттинмейн келген.

А. ХОВАЛЫГ.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ ҮШКҮ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязы 1986 чылдың апрель 26-да 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Дээди Советтиң үшкү сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының бүрүткелин 1986 чылдың апрель 25-те 9 шактан 20 шакка чедир Советтер бажыңының 1 каътта 107 дугаар кабинетке (телефону — 2-55-42), апрель 26-да — 8 шак 30 минутадан эгелеп СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга чорудар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы 1986 чылдың апрель 26-да 9 шак 30 минутада СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

Тыва АССР-ниң чамдык хоойлужудулга актыларынга өскерилделер киирер дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң дараазында хоойлужудулга актыларынга өскерилделерни киирер:

1. «Тыва АССР-ниң агроүлетпүр комплекизин эргелээр башкарар органнар системазынга өскерилделер дугайында» Тыва АССР-ниң 1985 чылдың декабрь 20-де Хоойлузунда «Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитеди» дээн сөстерни «Тыва АССР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комитеди» деп сөстер-биле солуур.

2. «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында» Тыва АССР-ниң 1979 чылдың декабрь 24-те Хоойлузунуң 24-кү чүүлүнде «Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитеди» дээн сөстерни «Тыва АССР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комитеди» деп сөстер-биле солуур.

3. «Эш М. Е. Абрамовту Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң даргазынга томуйлаар дугайында» болгаш «Эш Н. М. Сувандиниң Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң даргазының бирги оралакчызы — Тыва АССР-ниң министринге томуйлаар дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң 1985 чылдың декабрь 20-де доктаалдарының аттарында болгаш биживелдеринде «Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитеди» деп сөстерни «Тыва АССР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комитеди» деп сөстер-биле солуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың апрельдиң 23.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш партия обкомунуң II пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районнарның партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны СЭКП райкомнарының пленумнарында бо хүннерде чугаалажып турар.

БАЙ-ХААК. СЭКП Таңды райкомунуң ээлчеглиг пленуму дүүн болуп эрткен. Партияның XXVII съездизиниң болгаш партия обкомунуң II пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле районнуң партия организациязының организакчы, масса-политиктиг ажылының дугайында айтырыгны ында чугаалашкан. Пленумга бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов кылган.

Илеткелди болгаш санал бергеннер СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде ажылдап кылдынган айтышкыннарны түңнелдерин болгаш сорулгаларны, партия Төп Комитединиң политиктиг удуртулгазының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының долузу-биле чүүлдүг деп санаан. Районнуң партия организацияларының сорулгаларынга олар доктааган. Ылангыя бүдүрүлгениң, кодээ ажыл-агыйны бүгү талалыг интенсификастаарының, партийжи ажылды үндезини-биле эде тургузарының, социал программаны идепкейлиг боттандырарының айтырыгларынга доктааган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумнуң ажылынга киржип, делгерэңгей чүве чугаалаан.

Пленумга чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

* * *

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдерин болгаш районнарның партия организацияларының сорулгаларын чугаалашкан пленумнар Эрзин, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Тожу районнарга болуп эрткен.

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛДЫ—БЕШ ЧЫЛГА

СЭКП-нин XXVII съездизиниң шиитпирлерин, он ийиги беш чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын, хүлээп алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип алыры-биле республиканың ажылчы чонунуң социалистиг хүлээлгелериниң негелделерин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому кады хүлээп алган доктаалынга деткээн болгаш бадылаан.

Тыва АССР-ниң ажылчы чонунуң 1986-1990 чылдарда социалистиг чарыжының НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Республиканың коллективтери, бүгү ажылчы чону социалистиг чарышты калбартпышаан, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар, он ийиги беш чылдың планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир болгаш ажыр күүседир дээш идепкейлиг демисежир ужурлуг.

ЧАРЫШ ТИИЛЕКЧИЛЕРИН ТОДАРАДЫРЫ

Эң бедик түңнелдерни чедип алган болгаш бүгү-ле кол көргүзүглер талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин чединишкинниг хандырган районнарны, хоорайларны, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтерин, совхозтарны, цехтерни, бригадаларны болгаш фермаларны, ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санаар. Чарыш түңнелин үндүрүп тура, кол кичээнгейни бүдүрүлгениң интенсификастаар, бүдүрүлге күчүлерин, бүгү курлавырларны улам долу ажыглаар болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидер, оон боттунезин чиигедир, камналга болгаш хумагалал чурумун быжыглаар, материал болгаш чиг-эт курлавырларының бүгү-хевирлерин, сан-хөө курлавырларын чөп ажыглаар, бүдүрүлгениң культуразын, күш-ажыл камгалалының болгаш озал-ондак чок болурунуң аргаларын экижидер, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүн хөгжүдер, күш-ажылдың болгаш ниитиниң сагылга-чурумун, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаар, социал айтырыгларны шиитпирлээр, коллектив бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге салдынган сорулгаларны чедип алыр талазы-биле ажылдарның деннелинче угландырар.

ЧАРЫШ ТҮҢНЕЛИН ҮНДҮРЕРИ

Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг, коммунал-амыдырал хандырылга

Районнар, хоорайлар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар аразынга — квартал санында болгаш чыл төнчүзүнде — чыл дургузунда ажылдың түңнелдери-биле. 1990 чылда — квартал санында, чыл төнчүзүнде — беш чылда ажылын ниитизи-биле. Ол адырларның ажылдакчыларының аразынга — чыл санында ажылының түңнели-биле, а 1990 чылда — чылда ажылының түңнели-биле база беш чылда ниитизи-биле.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Чер ажылының талазы-биле

Районнарның болгаш совхозтарның аразынга — адырны хөгжүдер талазы-биле чыл санында кол көргүзүглерин, а 1990 чылда — чылда ажылының түңнели-биле болгаш беш чылда ниитизи-биле.

Районнар аразынга — малга чем белеткелиниң талазы-биле — мал чеминиң массалыг белеткелиниң үезинде — айда ийи катап, сөөлгү түңнелин — чыл санында ноябрь 1-де.

Совхозтарның чер ажылында бүдүрүлгелериниң болгаш хову ажылдакчыларының аразынга — чыл санында ажылының түңнели-биле, а 1990 чылда — чылда ажылы-биле база беш чылда ниитизи-биле.

Мал ажылының талазы-биле

Районнар, совхозтар аразынга — адырны сайзырадырының кол көргүзүглериниң талазы-биле чыл санында апрель 1-де, июль 1-де (мал кыштаглаашкынын эрттиргенин барымдаалап), октябрь 1-де болгаш келир чылдың январь 1-де байдал ёзугаар эрткен чылдыын, а 1991 чылдың январь 1-де — беш чылда ажылын ниитизи-биле.

Бригадалар, фермалар коллективтериниң, а ол ышкаш мал ажылында ажылдакчыларның аразынга — чылда ажылының түңнели-биле, а 1990 чылда — чылда болгаш ниити беш чылда ажылының түңнели-биле.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИН ШАҢНААРЫ

Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг, коммунал-амыдырал хандырылга

Чарышка тиилекчи болган район азы хоорай, бүдүрүлге болгаш организация коллективи — кварталда ажылының түңнели-биле шилчиир Кызыл тук-биле болгаш акша шаңналы-биле шаңнадыр. Кварталда ажылының түңнели-биле акша шаңналын районга азы хоорайга — 800 рубльди, ажылдап турар кижилери 200 чедир санныг бүдүрүлге болгаш организация коллективинге — 200 рубльди, 200-тен 500 кижилиг черге — 300 рубльди, 500-тен 1000 чедир кижилиг черге — 500 рубльди, 1000 ажыг кижилиг черге — 700 рубльди тыпсыр.

Чылда ажылының түңнели-биле чарыш тиилекчизи болган районга азы хоорайга, бүдүрүлге болгаш организация коллективинге — шилчиир Кызыл туктарны болгаш дипломнарны тыпсыр. Чылда ажылының түңнели-биле акша шаңналын районга азы хоорайга — 1000 рубльди, 200 чедир санныг кижилиг бүдүрүлге болгаш организация коллективтеринге — 300 рубльди, 200-тен 500 чедир санныг кижилиг черге— 500 рубльди, 500-тен 1000 чедир санныг кижилиг черге — 700 рубльди, 1000-дан ажыг санныг кижилиг черге — 900 рубльди тыпсыр.

Комсомолчу-аныяктарның эң тергиин болган беш коллективинге квартал санында болгаш чыл сөөлүнде ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш акша шаңналдарын тыпсыр.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Чер ажылының талазы-биле

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедиткени, чер ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдеткени дээш социалистиг чарыштың тиилекчизи болган ийи районга, үш зонаның үш совхозунга шилчиир Кызыл туктарны болгаш акша шаңналдарын тыпсыр: районнарга 1000-1000 рубльди, совхозтарга — 500-500 рубльди.

Малды бедик шынарлыг чем-биле хандырарынга эң тергиин көргүзүглерни чедип алганы дээш социалистиг чарышка тиилекчи болган ийи районга шилчиир Кызыл туктарны болгаш акша шаңналдарын тыпсыр: мал чеминиң массалыг белеткелиниң үезинде 15 хонуктуң түңнели-биле 200 рубльди, чыл түңнели-биле 500 рубльди тус-туста тыпсыр.

Чылда ажылының түңнели-биле чарышка тиилекчи болган совхозтарның чер ажылында бүдүрүлгелеринге (бригадаларга, звеноларга) дипломнарны болгаш 300-300 рубль түңнүг шаңналдарны тыпсыр.

Мал ажылының талазы-биле

Мал продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдеткени, малдың баш санын өстүргени база оон ону камгалап алырын хандырганы дээш чарышка тиилекчи болган ийи районга, үш зонаның үш совхозунга шилчиир Кызыл туктарны болгаш кварталда ажылының түңнели-биле районнарга 500 рубльди, совхозтарга — 300 рубльди, чылда ажылының түңнели-биле районнарга 1000 рубльди, совхозтарга — 500 рубльди тыпсыр.

Социалистиг чарышка тиилекчи болган фермалар болгаш бригадалар коллективтеринге чылда ажылының түңнели-биле дипломнарны болгаш 300—300 рубль түңнүг акша шаңналын тыпсыр.

УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНЫҢ АДЫРЛАРЫНЫҢ ЧАРЫШКА ТИИЛЕКЧИ БОЛГАН АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА

Чылда ажылдың түңнели-биле көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының аразындан чемпионнарны, а улус ажыл-агыйының өске-даа адырларындан — мергежилдиң тергииннерин тодарадыр. Оларга ленталарны, дипломнарны, өртектиг белектерни тыпсыр. Оларны он ийиги беш чылдың Күш-ажылчы алдарының дептеринче киирер.

Чыл санында ажылының түңнели-биле планнар болгаш хүлээлгелер күүселдезинге эң бедик көргүзүглерни чедип алган бүдүрүлгениң мурнакчыларын республиканың Хүндүлел самбыразынче киирер.

Чарыштың тиилекчилерин УАЧД-же, дыштанылга бажыңнарынче баар путёвкалар-биле, ССРЭ-ниң хоорайларынга чедер туристиг путёвкалар, өртектиг белектер-биле шаңнаар.

Ажылының түңнели-биле социалистиг чарыштың тиилекчи болганнарының портреттерин чыл санының бирги чартыында «Бүдүрүлгениң мурнакчыларының аллеязынга» азар.

Чарышка тиилекчи болган аныяк ажылчыннарны ВЛКСМ ТК-ның хөрек демдектери-биле, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының аттарын бижээн шаңналдар-биле, дипломнар болгаш чемпион ленталар-биле, делегей аныяктарының лагерьлеринче болгаш дыштанылга бажыңнарынче баар туристиг путёвкалар-биле шаңнаар.

Социалистиг чарыштың негелделерин СЭКП обкому, Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому бадылаан.

ЧАРДЫКТЫРБАЙН АЖЫЛДААРГА...

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде Б. Кошкар-оолга удурткан дашчылар бригадазы мурнакчыларның одуруунда. Оларның хоорайда туткан бажыңнары-ла хөй. Сөөлгү чылдарда оларның киржилгези-биле туттунган улуг тудугларның бирээзинге хоочуннарның Кызылда интернат-бажыңының тудуу хамааржыр.

Бригада ам бо хүннерде ниити узуну 70 метр, дооразы 30 метр спорткорпустуң тудуунда ажылдап турар. Ында шупту 21 кижи бар. Бо чылдың март айда план ёзугаар 26 муң 200 рубльге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, ону 37 муң 647 рубльге чедирип азы 143,7 хуу күүсеткеннер.

Квартал планын кииччаар күүсеткенин соңуурган айтырарымга, бригадир мынчаар харылаады:

— Январь, февраль айларда планывысты март айнындан эвээш эвес хууга күүседип болурунуң аргазы турган. Өске тудугтар доозар дээш бригаданы ынаар чардыктыра бээри ажылга саадаашкынны таварыштыра бээр-дир. Бо чылдың бирги кварталының баштайгы ийи айында панель бажыңнар кылыр комбинаттың тудуунга бисти ажылдадып каан. Ынчангаш ол айларның планныг онаалдаларын күүсетпедивис. Ам бисти моон соңгаар өскээр чардыктырбайн, материал-биле ёй-шаанда хандырып, 25 тонналыг көдүрер РТК-25 дээр кран-биле дарый хандырар болза, ол ийи айның планын база бо чайын чедир күүседиптер бис — деп, бригадир бүзүрелдиг чугаалады.

Оон ол чугаазын март айның планы күүселдезин бадыткап турар. Ол айда план ёзугаар бир кижи-ле 1248 рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр турган болза, ону херек кырында кижи бүрүзү 1792 рубльге ажылдарны кылып чорукткан. Бо бригадада ажыл шагы үзер кижи чок. Ында хөй кезиинде-ле үр чылдарда ажылдап келген, эп-найыралдыг, аажы-чаңын эки билчир, түүйбу-биле бажың тударынга мергежээн коллектив ажылдап турар. Оларның эң эвээш дуржулгалыглары Кызыл-оол Саая, Роман Лаптан безин ийи-ле чыл ажылдаза-даа ооруундан дудак чок ажылдап турарлар.

— Бо тудугну 1984 чылдың күзүнүнде эгелээн бис. Оон телевидениени шын эвес болган дээш бир чыл хире тургузуп база келди. Ол хевээр туткан болзувусса, бо чылдың төнчүзүнден бээр ажыглаалга киирип болурунуң аргазы турган. Ынчангаш саадап турары бо. Ам бо хүннерде бисти бир дүвүреди берген айтырыг —РТК-25 дээр кранның кээр хуусаазының саадап турарында. Бо тудугга ийи ындыг кран турар ужурлуг. Бирээзи бар. Бир эвес бо айда ийиги кран келбес болза, тудуувус база саадаар апаар-дыр. Чүге дээрге, чаңгыс кран-биле кылыр ажылдарның колдуу дооступ турары бо —деп, бригадир дүвүрелин илергейлеп чугаалады.

Ийи бассейнниг, ийи спорт залдыг бо спорткорпустуң тудуун моон соңгаар график ёзугаар, саадатпайн доозар дээш Б. Кошкар-оолдуң бригадазы боттарындан хамааржыр бүгү-ле чүүлдү кылып турар.

Ч. ООРЖАК.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ЧУГАА БОЛУП АРТПАС

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияның үнүүшкүннүг хуралы «Тыва тудуг» тресте болуп эрткен. СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар дээш «Тыва тудуг» трестиң администрациязының, тудуг бүдүрүлгелеринде хөй-нинити организацияларының кандыг хемчеглер ап чорудуп турарын анаа чугаалашкан. Үнүүшкүннүг ол хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, комиссияның даргазы К. А. Маспык-оол эрттирген.

«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизиниң оралакчызы В. К. Куцин комиссияның хуралының хүн айтырыынга хамаарыштыр дыңнадыг кылган. СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында» доктаалын боттандырарынче угланган хемчеглерниң трестке ажылдап кылдынганын ол үезинде чугаалаан. Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдиргени бүдүрүлгениң участоктарынга күш-ажылдың болгаш бүдүрүлге сагылга-чурумун быжыглаарынга идиглиг болуп турар. «Быжыг сагылга-чурум дээш» деп шимчээшкин калбарган. Тудуг организацияларының бригадаларының аразында чарлаттынган социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп мурнакчыларны илередип чугаалап көөр негелдезинге бирээзи — сагылга-чурум.

Арага ишпес амыдыралды бадыткап, арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер сорулга-биле трестиң тудуг бүдүрүлгелеринде хөй-нинити организациялары хамдык хемчеглерни ап чорудуп келген. Янзы-бүрү темалыг дыштанылга кежээлери, ужуражылгалар, спорт-массалыг ажылдың планын ёзугаар маргылдаалар эртип турар. Общежитиеде чурттап турар ажылчыннарның хостуг үезин ажыктыг организастаарынче угланган культура-массалыг хемчеглер база алдынып турар.

Арагалаар чоруктар-биле демисел чорудар комиссияларны трестиң тудуг организациялары ында тургустунган. Ниити негелдени үрел, кажыдыы-кын кылган кижилерге хамаарыштыр кандыг хемчеглер алдынып турарыл? Күш-ажылдың, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун, ниити чурттаганың чурумун үрээн кижилерниң чуртталга бажыңы алыр ооچурун, чайгы дыштанылга путёвказын шелээн кыш кө айларже хөй-ниитиниң бригадаларга эш-өөрүнүң шииткекчи-биле чылдырар, шаңнал акша албас. Арага аймаа садып алырынга көрдүнген талонну чурум үрээн кижилерге бербес. Бүдүрүлгеге өг-бүлеге-даа кадык-чаагай амыдыралды пропагандалаан, кача солуннарны, стендилерни тургузуп турар. Алдынып турар бо хемчеглер тудуг объектилеринге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, прогулдап, арага ишкениңден ажыл шагының чарлынып эрээн кызыраарынга идигниг болуп турарын дараазында сан-түңнел көрүп болур. «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде прогул бо чылдың бирги кварталында 12 кижи-хүнү болган. 1985 чылдың бирги кварталында ол сан—73 кижи-хүнү кызыраар санаттынган.

Трестиң бүдүрүлгелеринде арагалаар чоруктарга удур алдынып турар хемчеглерни демдеглевишаан, комиссия кол кичээнгейни чугула бо ажылда четпестерже, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже угландырган.

Трестиң бүдүрүлгелеринде милицияның ээриктер сергедир черинге киргеннер бар. Чамдык специалистер, прорабтар, мастерлер арагалаар чоруктар-биле хиреш чок болур хамаанчок, харын ээриктер сергедир черге киргеннерниң аразында бар болуп турар. Бо чылдың эрткен айларында ол албан-дужаалдыг үш кижизи милицияның ээриктер сергедир черинге кирген. Общежитиеге бөлүк арагалаашкынның ужун келирип бурага белеткеп турган чоннарны чүнүң-биле тайылбырлаар?

Трестиң тудуг организацияларында арагалаар чоруктарга, алкоголизмге удур демиселди чорудуп турары четпес-даа дүүшпес.

Комиссия болуйун хуралга ол айтырыгларны трестиң тудуг организацияларының удуртукчуларынга шыңгыы тургускан.

Арагалаар чоруктарга удур демисел чорудары-биле бүдүрүлгелерде тургустунган комиссиялар бригадаларда, бүдүрүлгелерде байдалды ажыктыг көрбейн турар болгаш арагалаар чоруктар-биле ажылдың чаа, дээштиг аргаларын ажыглавайн турарын айтыры чугула. «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде ындыг комиссияны ниити хуралга эвес, а эргелелдиң чалынгылигының дужаалы-биле тургусканы канчап-даа таарышпас. Оон бо чылда ажыл планы тургустунмаан, хуралы эртпээн. Тресте тургустунган комиссия бүдүрүлгелерде комиссияларның ажыл-чорудулгазын углап-башкарар, дуушурер төп кылдыр ам-даа тургустунмаан. Оон-биле кады ажылчыннарның чурттап турар черинин аайы-биле кижизидилге ажылының, профилактиктиг хемчеглерниң кончаан хуралга санал бергеннер айыткан. Ажык эш суу судтарын ажыглаары чугула. Культура-массалыг хемчеглерниң доктаамал эртерин чедип алыр.

Трест — улуг бүдүрүлге чери болганда, оон баазазынга наркология пунктузун тургузарының чугулазын трестиң удуртукчуларынга комиссия сумелээн.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияның даргазы К. А. Маспык-оол комиссияның хуралының түңнелинде чүве чугаалаан.

Тресте бо хуралга чугаа түңнел чок болуп артпайн, ажыл-херекке боттанып ужурлуг.

Чугаалашкан айтырыгга хамаарыштыр комиссия доктаал хүлээп алган.

В. КУУЛАР.

МАЛЧЫННАР ЧАРЫЖЫ

Малдың чаш төлүн мензы камгалап алыры дээш социалистиг чарыш Мөңгүн-Тайга районнуң хойжулары, өшкү кадарчыларының, сарлыкчыларының ортузунда улам калбарган.

Шээр-даа, бода-даа малдарның чаш төлүн мензи доругуп алыры эрткен чылдыындан эки чорунуп турар. Апрель 15-те медээ-биле алырга, «Мөген-Бүрен» совхозта 11 муң 512 хой хурагалааан, оон 11 муң 195 хураган, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта 13 муң 319 хой оолдаткан, 12 муң 786 хураган камгалап алдынган.

Бо хүннерде төрүүр 100 баш хойдан «Мөген-Бүрен» совхозтуң хойжузу, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи Х. Делгер-оол 103 баш хураган алган. Малчыннар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда ол чорупу турар. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу Д. Мачак-оол төрүүр 100 хойдан 100 баш хураганы онча-менди доруктурупу, социалистиг чарыштың тиилекчизи Х. Делгер-оолдуң көргүзүүнге дедежир дээш шудургу ажылдап турар.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Тоолайлыг бригадазында (бригадири «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи коммунист Н. Кара-оол) төрүүр 3255 ангор өшкүзерден 1129 өшкүлер оолдаан, анайлары онча-менди. Өшкү кадарчылары Ооу Хомушку, Анатолий Канзай, Түмей-оол Хомушку бо хүннерде 200-200 баш анайларны чидириг чок камгалап алган. Тоолайлыгның өшкү кодаңнарында ангор өшкүлерниң массалыг оолдаашкыны үргүлчүлевишаан.

Ол-ла совхозтарның сарлык кодаңнарында бызаалаашкын апрель ортаада түлүктеп эгелээн. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң сарлык кодаңнарында 251, «Мөген-Бүрен» совхозтуң кодаңнарында 119 бызаалар доругуп турар. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң мурнакчы сарлык кадарчызы, Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы Б. Д. Хорбин бо хүннерде 35 баш, хоочун сарлыкчылар Өлзий Иргит 32 баш, Сергей Доңгак, Хүлер-оол Багай-оол 27-27 баш бызааларны чидириг чок камгалап алганнар.

«Хойдан хураган, өшкүден анай, инектен бызаа» деп чыжыг социалистиг чарыштың бестиң районнуң малчыннарының ортузунда эң харыысалгалыг үези — малдың чаш төлүн долу камгалап алыры дээш ажыл бо хүннерде улам күштелген.

А.-Т. БЕГЗИ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫ ИЛЕРЕТКЕН

СЭКП Тожу райкомунуң бюрозу, райкүүском, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш комсомол райкомнарының районнуң мал ажылдыг күш-ажылчы коллективтериниң база тус-тус ажылчыннарының аразында социалистиг чарыжының бирги кварталда түңнелдерин үндүрген.

Район ниитизи-биле күрүнеге мал ажылының продукциязын садарының талазы-биле квартал планын чедиишкинниг күүсеткен. Күш-ажылчы коллективтер аразынга чарышка кварталдың планныг онаалдаларын 144,9 хуу күүсеткен «Май 1» совхозтуң Хуву-Чар аыт-бараан фермазын тиилекчилер санаан болгаш аңаа чарыш райкомунуң, райкүүскомунуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш комсомол райкомнарының шилчиир кызыл тугун тыпсыкан. Тус-тус малчыннар аразынга чарышка «Май 1» совхозтуң хойжузу Сүүр-оол Алгыяк, ол-ла совхозтуң инек кадарчызы Марина Кол, «Тоора-Хем» совхозтуң чылгычызы Дембирин Мырзаа болгаш өскелер-даа тергииннээннер.

Чединишкиннер-биле чергелештир районнуң мал ажылында шыңгыы четпестер барын демдеглээн. Районда мыйыстыг бода малдың баш саны эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден 3,5 хуу эвээжээн. «Тоора-Хем» совхозта малдың янзы-бүрү чылдагааннардан өлүп-хораар чоруу көвүдээн. Илереттинген четпестерни чайладырын хүлээп алган доктаалда айтып турар.

В. АМБАРЖЫ,
районнуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың апрель 1-де үндүргени «1986 чылдың май 11-де дыштаныр хүнде ажылдаар дугайында болгаш 1986 чылдың май 10-да ажылдаарын чамдык бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга чөпшээрээр дугайында» доктаалынга үндезилеп Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1986 чылдың май 11-ниң ажыл хүнү кылдыр санаар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

1986 чылдың май 10-да болгаш 11-де ажылдааны дээш ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ол хонуктарны шөлээзинге немээр болгаш Министрлер Чөвүлелиниң 1984 чылдың март 27-де үндүрген доктаалынга (РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1984 чылдың март 30-де үндүрген шиитпиринге) үндезилеп доктаадып тургускан чурум ёзугаар төлээр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1986 чылдың апрель 1-де үндүрген доктаалынга база РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң апрель 7-де үндүрген шиитпиринге үндезилеп Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели күш-ажыл, материал болгаш сан-хөө курлавырлары-биле хандыртынган бүдүрүлгелерге болгаш тудугларга ажылдааның тус-тус профэвилел комитеттери-биле дугуржуп тургаш чөпшээрээр эргени Тыва АССР-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, улус депутаттарының Кызыл хоорай болгаш районнар Советтеринге берген.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ НАЙЫРАЛ ДЭЭШ

1957 чылда демдеглеттинип эгелээн Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү-делегей хүнү чылы салгалдың тайбың болгаш улустар аразының кады ажылдажылгазы, боо-чепсекти эдере бүдүрерин соксадыр болгаш чавырлывышкын, национал хамаарышпас чоруктар болгаш социал хөгжүлде дээш демиселге чаңгыс эвин илергейлеп турар. Ол дугайында ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының комитединиң даргазының бирги оралакчызы **Николай МУХИН** СЭТА-ның корреспондентизинге мынчаар чугаалаан.

Делегейниң бүгү чурттарында, бүгү диптеринде аныяк салгал бодунуң тайбың келир үе, демократия болгаш социал хөгжүлде дээш демиселге дайынчы чаңгыс эвиниң, акы-дуңмалышкы демниг каттыштырылгазының хүнүн демдеглеп эрттирип турар. Янзы-бүрү митингилерге, чыскаалдарга болгаш ужуражылгаларга, концерттерге оолдар, кыстар капитализмниң кижини кижи дарлаар чоруунга болгаш монополияларның ыйыышкынынга, фашизмге болгаш милитаризмге, сөөк-язы ылгаар чорукка болгаш апартеидке удур демиселдиң бүгү чүткүлүн илередип турар деп, Н. Мухин чугаалаан.

Бүгү чурттарның аныяктары бот-боттарын билчир чорукту болгаш найыралдыг келир үениң тайбың хөгжүлдезиниң быжыг барымдаалары деп билип турарлар. Каш ай бурунгаар дооскан Делегейниң аныяктар чылының «Киржилге, хөгжүлде, тайбың» деп кыйгырыы делегейниң чалыы салгалының амгы ниитилелге туружун дорт айтып турар. Амгы үеде оолдар болгаш кыстарның мурнунда туруп турар чаңгыс-даа айтырыг кижи төрелгетенниң аажок улуг, бирги ээлчегде, делегейге тайбыңны камгалаары дег айтырыглары-биле деңнээрге шиитпирлеттинмес.

Бисте кады ажылдажылганың, акы-дуңма дузалажылганың дуржулгазы бар. Москвага болуп эрткен Аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегей фестивалы оон чайынналчак херечизи болган. Аныяктар чылының бир аажок улуг болуушкуну ол бооп, ооң сорулгаларын болгаш айтырыгларын шиитпирлээринге тодаргай үлүүн киирген.

Бо чылды КНО Тайбыңның чылы кылдыр чарлаан деп, бирги оралакчы уламчылаан. Ынчалза-даа Тайбыңның чылын чарлааны — быжыг тайбыңның боду чедип кээр дээни эвес-тир. Ол дээш туржур апаар. Тайбың дээш демиселдиң мурнуку одуругларында Советтер чуртунуң аныяктары чоруп орар. Олар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң документилеринде илереттинген тайбынга ынакшылдыг эгелээшкиннерни, партияның ниитики болгаш даштыкы политиказын, боо-чепсекти эдере бүдүрерин соксадыр, делегейге массалыг узуткаашкынның чепсектерин чок кылыр дугайында совет саналдарын изии-биле деткип турарлар.

Совет оолдар, кыстар чогаадыкчы ажылдаар, эртемнерни чүткүлдүг шиңгээдип алыр, кандыг-даа айтырыгларны чедимишкиниг шиитпирлээр, азы өскээр чугаалаарга, чуртувустуң чүгле тайбың үеде боттанып болур моон соңгаарты чечектелиишкининге боттарының улуг-хуузун киирип болур арганы тайбың бээр дээрзин кончуг эки билир. Оон ангыда олар Демократтыг аныяктарның бүгү-делегей федерациязының «Космоска чепсек турбас ужурлуг!» болгаш Студентилерниң чурттар аразының эвилелиниң «Студентилер тайбың дээш, ядролуг дайынга удур» деп кампанияларынга идепкейлиг киржип турар.

Советтер чуртунуң чалыы салгалы АКШ-тың Ливияга хамааржыр интервенционисчи үүлгедиглерин соксадыр дээш шиитпирлиг-биле туржуп турар. Вашингтон бодунуң ол үүлгедиин «Национал айыыл чок чоруктуң доктриназы» деп адап алганы чүүлү-биле тайылбырлаарын кызыдып турар. А ол дээрге херек кырында Каттышкан Штаттарның милитарисчи курузунуң база бир илерели-дир.

Угаан-сарыылдыг чорукту делегейниң бүгү чоннарының, совет аныяктарының үнүн-даа дерекке албайн, АКШ апрель 10-да чаа ядролуг чазылдырыышкынны боттандырган. Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг саналдарынга америк администрация шак мынчаар харыылаан. Ол ужурдуурум чок үүлгедигге удур митингилер чурттуң булуң бүрүзүнге ажылчын коллектив, өөредилге черлеринге эрткен.

Совет Эвилелинде Делегейниң тайбың чылын эрттирер талазы-биле комиссия идепкейлиг ажылдап турар деп, Н. Мухин демдеглээн. Оон инициативазы-биле элээн каш улуг болуушкуннар эрткен болгаш ам-даа эртер. Ол дээрге — «Аныяктар туризми — тайбың дээш», «Уруглар, хөгжүлде, тайбың» дээн ышкаш чурттар аразының конференциялары, «Ыры тайбың дээш демиселде» деп фестиваль, чурттар аразының студентилер курстары, тайбыңның болгаш эки тура ажылдың чурттар аразының лагери дээш оон-даа өске хемчеглер-дир. Бельгияның, Великобританияның, Данияның, Италияның, АКШ-тың болгаш Финляндияның аныяктар организацияларының киржилгези-биле ийи талалыг семинарлар эртер.

Совет аныяктарның төлээлери Европа чурттарын таварып эртер аныяктарның интернационалчы «Тайбың караванынга», Данияга чурттар аразының аныяктар фестивалынга, октябрь айда Копенгаген хоорайга эртер Делегейниң тайбың чылынга тураскааткан бүгү-делегей конгрезинге база киржир.

Советтер чуртунуң аныяктарынга эп-сеткил каттыштырылгазы деп сөс тодаргай болгаш ханы утка-биле сиңниккен деп, ССРЭ-ниң АОК-туң даргазының бирги оралакчызы чугаалаан. Ажылдап алган акшазын Тайбың фондузунче шилчидер күш-ажылчы акциялар, субботниктер, совет дээди өөредилге черлеринде өөренип турар даштыкы аныяктарга дуза, хөгжүп орар чурттарга совет эмчилерниң, тускай эртемниглерниң акы-дуңма дузазы эки чаңчыл болган. Дыка хөй аныяктар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының бир чугула хевири — оларже янзы-бүрү посылкалар, белектер; өөредилге номнары, эмнер, ойнаарактар, спортчу дериг-херекселдер, ажыглалга эргежок чугула өске-даа чүүлдерни чорудары болган.

Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү-делегей хүнүнге тураскааткан митингилер, хуралдар, политиктиг плакаттар делгелгелери, интернационалчы найыралдың кежээлери, субботниктер болгаш воскресниктер Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарынга эртер деп, Н. Мухин түңнелинде чугаалаан.

К. ОРЛЕНКО.
СЭТА-ның корр.

Москва.

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. Бакунуң кондиционерлер кылыр заводунуң коллективи бо чылын тергиин эки шынарлыг бир муң кондиционерлерни планнаттынганындан ажыр кылып үндүрерин хүлээнген.

Үстүнде чурукта: Солагай таладан он талаже — эптекчи А. Геворкян, мастер В. Аббасов, эптекчи Р. Рамазанова, бригадир коммунист Э. Нахметов, эптекчилери И. Георгизова, И. Аскерзаде.

МОСКВА ОБЛАСТЬ. «АвтоВАЗ»-тың техниктиг ажаалга-хайгаарал талазы-биле № 4 каттыжышкынының Яхрома хоорайда төвү мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи.

ЧУРУКТА: «Жигули» автомобильдериниң техниктиг хандырылга кылыр цехте.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Шынар талазы-биле чаартынмышкынның партияның XXVII съездизинге күчүлүг чүткүлдү алган үези кайда-даа ажылдап турар совет кижиге шыңгыы негелдени тургускан. Ол ышкаш ниитилелдиң угаан-бодал байлактарын байыдар хүлээлгелиг литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларынга ындыг негелдени база салган. Оларның ажылының түңнели Ада-чурт культуразының эртине байлактарын долдуруп турар талантылыг, онзагай чогаалдар-биле хемчээттинер. Оларның экилерин шаңналга киирип турар.

Бедик шаңналче идип үндүрүп турар чогаалдарга негелдени күштелдирер дугайында хөй-ниитиниң саналоналын кичээнгейлиг өөренип көөрүн съездиниң Политиктиг илеткелинге демдеглээн. Ону барымдаалааш, ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеди чуртта эң бедик шаңналче киирген уран чүүлдүң шупту хевирлерин бүгү талалыг ханы өөренип, шүүжүлгениң ёзу-биле сайгарып көрген. Ажыл-агыйжы болгаш ажыктыг саналдарлыг чүс-чүс чагааларны Комитет алган болгаш ону кичээнгейге алган. Сайгарылга соонда, чажыт бадылаашкын-биле чеди кандидатура шилиттинген болгаш оларга СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар шаңналды тывыскан.

Ленинчи шаңнал-биле демдеглеттинген чогаалдар уран-чечен, хөй-ниити хүлээп көрген, коммунистиг культураның хевирлээринге, совет уран чүүлдүң делегейге туружун быжыглаарынга улуг салыышкынын киирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының калыг-дошкун чылдарынче эглип, бүгү чогаадылгазын аңаа тураскааткан талантылыг белорус чогаалчы В. Быковка «Халаптың демдээ» деп тоожу дээш Ленинчи шаңналды тывыскан. Улустуң аажы-чаңын ханызы-биле шиңгилеп тургаш, автор маадырлыг болгаш туруштуг чоруктуң дугайында, кижиниң төлептиг чоруунуң дугайында, бедик мөзү-шынар дугайында чогаалды тургускан.

Хүннүң чугула айтырыгларынга дүрген харыылаар, ону дедиңнир уран-чечен публицистика жанрынга «Этелекчи чорукче эрттирилге» деп ному дээш, «Бодунуң бажыңынга мактал», «Черже ээп келиишкин», «Көдээден чагаалар» деп очерктери дээш И. Васильевке шаңналды тывыскан. Чогаалчы каш чыл улаштыр Россияның кара хөрзүннүг эвес зоназының суурларын шинчилеп көрген. Көдээниң экономиктиг, социал-психологтуг болгаш мөзү-шынар айтырыгларын чугаалап тура, чурттал-гаже дидими-биле шургуп кирип, ол бодунуң чогаалы-биле үениң мурнаан дег. Изиг кузел-сорук, хайгырылышкыны-биле бижиттинген чогаалдар бедик хамааты туруштан ниитилел медерелин хевирлеп, партияның бөгүн чорудуп турар өскерилгелериниң чугулазын бадыткап турар.

Сценарист С. Жгенти, режиссер Р. Чхеидзе, оператор Л. Ахаледиани оларның тургусканы «Сээң оглуң, Чер» деп фильминиң кол маадырының овур-хевирин уран чүүлге ёзулуг ажыдыышкын болган. Т. Чхеидзениң ойнааны партия райкомунуң секретары Георгий Торелл-коммунист болгаш партия удуртукчузу, идепкейлиг хөделиишкиннерниң болгаш арыг арын-нүүрнүң кижизи. Бедик шаңнал-биле демдеглеттинген фильм Черге, мында чурттап турар кижилерге ынакшыл-биле долдунган. Алыскак-чиксек чорукту болгаш мегелээшкинни сойгалап турар бо фильм ниитилелде болуп турар өскерилгелерге дүүшкен болгаш аңаа сонуургал чыл келген тудум өзүп орар.

Совет музыканың көску чедиишкиннеринге ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Эшпайның сөөлгү чылдарда бижиттинген чогаалдары — гобойга болгаш оркестрге концерт, «Даглар болгаш шынаалап малдырганыкын ырлары» хамааржыр. Ында композиторнуң эки талалары чылыг болгаш сеткилдиң тааныызындан илереттинген, оон-биле чергелештир нарын амгы үениң-биле сиңниккен. Симфонияларга, киноларга, комедияларга, балеттерге музыка концерт программаларындан дүшпейн турар, оларны чуртка болгаш даштыкыга чедиишкиниг күүседип турар.

ССР Эвилелиниң күрүнениң академиктиг Улуг театрының танцыкызы, ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Бессмертнованың чайынналчак талантызында совет хореография школазының эки талалары сиңниккен. Мунгаранчыг болгап ужуккан Жизели-биле ол балетке ынактарның ынакшылын чаалап алган. Амгы овур-хевирлерин ол сөөлгү чылдарда тургускан. Оларга драматизмниң долу кужу-биле долган «Иван Грозныйда» Анастасия чаагай кузелдиг болгаш чымчак сеткилдиг Джульетта. Д. Шостаковичиниң «Алдын век» деп балединде совет кыс Рита, бодунуң аас-кежии болгаш төлептиг мөзү-шынары дээш эргезин бадыткап шыдаар бистиң үениң маадырының характерин Бессмертнова ол овур-хевирде көргүскен. Бо рольга балеринаның бедик мергежилин илереп, хөй-хөй чурттарның миллион-миллион аудиториязын чаалап алган, ооң танцызының аялгалыы болгаш хаара тудаар күжү илерээн.

Ленинчи шаңналды хөй чылдарда Ленинградтың М. Горький аттыг академиктиг улуг драма театры-биле чогаадылгазын холбаан ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Лебедевке тывыскан. Бо сценага тургускан актёрнуң хөй овур-хевирлери совет болгаш делегей театр культуразының эртинелеринге санаттырып турар. Ол болза «Аъттың тоогузунде» Холстомер, «Катап номчааш» деп шииде Иван Шадрин, «Мерген угаанныг кижи бүрүзү бодунуу-биле бөдүүн» деп комедияда Крутицкий-дир. Е. Лебедевтиң талантызы амыдыралчы-даа, аар-берге болгаш каттырынчыг-даа рольдарны эки ойнап шыдаар. Янзы-бүрү овур-хевирлерни ол бедик мергежилдиг, шынзыг кылдыр ойнап, ооң чидиг социал талаларын дамчыдып шыдаан.

Ленинградтың бөлүк реставраторлары чогаадыкчы болгаш хамааты маадырлыг чорукту кылган. Фашистерниң бузундуларже шилчиткени архитектура уран чүүл тураскаалдарын олар чаартып кылган. Оларның карак кызыл ажылының түңнелинде, миллион-миллион кижилер Невада хоорайны үнелиг каасталгадег аян киирип турар орду-парк ансамбльдерин сонуурлап көөр аргалыг болган. Архитектор А. Кедринский, чурукчу-реставраторлар Я. Казаков, А. Кочуев, Н. Оле, чайырлакчы П. Ушаков болгаш искусствовед А. Кучумова олар кызымак күш-ажылы-биле шаңнал алыр эргени чаалап алган.

Чаа лауреаттарның ажылы совет литератураның болгаш уран чүүлдүң чогаадыкчы байлаан, уран чүүл ажылдакчыларының үениң негелдезинге дүүшкен чогаалдар-биле харыылаар дээн идепкейлиг болгаш үре-түңнелдиг чүткүлү херечилеп турар.

Г. МАРКОВ.
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдар комитединиң даргазы.

Делегей медээлери

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Эртемденнерниң улуг сорулгалары

ПРАГА. Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларын электрончудуруун үр хуусаалыг программазын ёзугаар чехословак эртем болгаш техниканың мурнунда улуг сорулгалар салдынган.

Чижээ, амгы 8-ки беш чылда-ла (1986 — 1990 чылдар) электрончудулга ниитилелдиң бүдүрүкчүлүүн 25 хуу бедидер, чиг эттин, одаар чүүлдерниң болгаш энергияның 20 хуу камналгазын хандырар, 120 муң кижиниң бүдүрүлге черлеринге хостап бээр ужурлуг.

Ол сорулга-биле машина кылып үндүрериниң үлетпүрүнге 118 электроннуг системаларны, көдээ ажыл-агыйга болгаш аъш-чем үлетпүрүнге — 260, тудугга — 136, ыяш болгаш суг ажыл-агыйынга — 20 системаларны тургузуп ажыглаарын көрген.

Ол ышкаш бүдүрүлге эвес адырларга — чүүлтер сөөртүрүнге, харылзаага, ажаалга кассаларынга, садыгга, кадык камгалалынга, культура хемчеглеринге болгаш аян-чорук кылырынга билеттерни садыглаарынга болгаш өске-даа хевирниң ажылдарын кылырынга электрониканы база калбаа-биле ажыглаар. Бо чүүлдер талазы-биле чуртка кижиниң дузалакчылары — 200 ажыг электроннуг системаларны ажыглап эгелээр.

Бүдүрүлгениң электрончударындан эң хөй ажыкты металлургияга болгаш энергетикага ап болуруң тодараткан.

Чаа чигир заводунда шенелде

ГАВАНА. Кубаның Лас-Тунас можузунда «Махибакоа» дээр чигир заводунда шенелде ажылдары дооступ турар. Ол болза революция тиилээниниң соонда Кубага тудуп тургускан чеди дугаар эң улуг бүдүрүлге чери бооп турар. Республикада калбаа-биле демдеглеп эрттирип турар байырлал — Плайя-Хиронга америк саттыныкчы идегеттериниң ашкан тиилелгениң 25 чыл оюнга чедир «Махибакоаның» тудуг ажылдарын доозаар дугайында байырлыг бадыткалдыг хүлээлгезин тудугжулар болгаш эдикчилер бригадалары алдарлыы-биле күүсеткеннер.

Ол заводту бүгү күжү-биле ажылдадып киргениниң түңнелинде сезонда-ла 100 муң тонна чедир чигирни бүдүрүп үндүрер апаар. Ол улуг бүдүрүлге черинден ырак эвесте ооң ажылчыннарынга школалыг, эмнелгелиг, элээн каш уруглар албан черлерлиг, садыг төптүг чурттаалга комплекизин туттунган.

Үре-түңнелдиг кады ажылдажылга

СОФИЯ. «Козлодуйнуң» атомнуг электри станциязында ажылдап турар совет болгаш болгар специалистер коллективи Болгарияның энергетиктериниң, геологтарының болгаш металлургтарының аразынга 1986 чылда «Найырал» дээр социалистиг чарыжының тиилекчилери бооп үнген. Республиканың янзы-бүрү бүдүрүлге коллективтериниң аразынга калбарткан интернационалчы чарыш мурнакчы совет дуржулганы өөренип алырының дээштиг школазы болу бергенин ында демдеглеп турар. Ындыг чарыш акы-дуңма ийи республиканың ажылчы чонунуң боттуг бүдүрүлге сорулгаларын шиитпирлээринге дузалап, болгар экономиканың материал-техниктиг үндезинин быжыглаарынга улуг салыышкын бооп турар. Эрткен чылын аңаа 30 муң ажыг совет болгаш болгар специалистер киришкеннер. Чарыштың чоруп турарының үезинде кады киирген чаартыкчы саналдарның берген ажыы 50 млн. левакша ажа берген.

(СЭТА).

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. Делегей улустарының, ооң иштинде бодунуң улузунуң тура-соруун арын-нүүр чогу-биле тооп көрбейн, АКШ-тың администрациязы ядролуг чепсектиң чаа шенелдезин белеткеп турар. «Сан-Франциско экзаминер» солунуң дыңнадып турары-биле алырга, Невада штатта полигонга ам-даа үш чазылдырыышкынны апрельдиң төнчүзүнге чедир чорудары планнап турар. Бойдус курлавырларын камгалаар талазы-биле чөвүлел деп хуу шинчилел организациязының ажылдакчызы С. Норрис АП агентилелдиң корреспондентизи-биле беседага Пентагонуң планын ажыдып чугаалаан. «Моголлон» болгаш «Джефферсон» деп тускай аттыг ийи чазылдырыышкынны, ооң соонда-биле алырга, чоокку хүннерде чорудар. Үшкү, «Паламинт» деп чазылдырыышкынны бо айның төнчүзүнге чоокшуладыр чорудар.

МАНИЛА. Филиппинге америк шериглерниң турарынга удурланган чыскаал Лусон ортулуктуң соңгу талазында Багио хоорайда ында Пентагонуң баазазының чанынга болган. Чыскаалдың организакчызы Лусонуң соңгу можуларында чурттап турар биче улустарның төлээлекчилерин каттыштырып турар «Кордильераның улустарының эвилели» деп массалыг организация болган. Чыскаалганнар Филиппинниң национал тускай догуннаан чоруун кызыгаарлап турар америк шериг баазаларын узуткаарын негээннер.

КАТМАНДУ. Непалда албан аайы-биле хүлээп алган хүннүң индуисчи календарын ёзугаар чурт 2043 чылче шилчип кирген. Чаңчыл болганы-биле Чаа чылды уткуурунуң кол ёзулалы Бхактапур хоорайга болган. Чаа чыл маңаа дүн ортузунда эвес, а хүндүскүнүң ийи шакта болур. Байырлалдыг, чараш ёзулалдар чүгле Бхактапурга эвес, даглыг чериң хааныг күрүнезиниң өске-даа хоорайларынга болгаш суурларынга болур.

(СЭТА).

БҮГҮДЕГЕ ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

М. С. Горбачевтуң Берлинге чугаазын делегейниң хөй-ниитизи ССРЭ-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге үндезин чаартылгаларны чедип алырынче, социализмниң туруштарын делегей аренازынга улам быжыглаарынче, империализмниң агрессчи чүткүлдерин кынчыктырбазынче болгаш кижи төрелгетенниң термоядролуг хайынның кыжанылышкынындан хостаарынче Совет Эвилелиниң чүткүлүнүң база бир чайынналчак бадыткаашкыны кылдыр үнелеп көрүп турар.

Европада аңаа боо-чепсектерни болгаш чепсектиг күштерни үе-чадалар аайы-биле база контрольдап тургаш, кызырарын көрген М. С. Горбачевтуң бузуредиг бадыткалы-биле киирген саналын ГДР бүрүн-биле деткип турар. Бистер ол боттуг санал херек кырынга күүсеттинерин дээш боттарывыстан-на хамааржыр бүгү чүүлдерни кылыр бис — деп, ГДР-ниң даштыкы херектер министри Оскар Фишер чугаалаан. ССРЭ-ниң ол чаа, боттуг саналы ядролуг чепсекти узуткаарының программазынга долузу-биле хамааржыр. Ында Европада шериг-биле мөөңнежилгениң деңнелин кудулаадырының оруун айыткан.

Чаа совет инициативаларны боттандырып чорудары массалыг узуткаашкынның чепсээзинден Европа дипти хостаарының «хостуг оруун» ажыдар аргалыг деп болгар БТА агентилел дамчыткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Берлинге чугаазынга Вашингтонуң чепсектерин эдере бүдүрерин улам-на күштелдирериниче углаан агрессчи чүткүлүн принципалдыы-биле сойгалаан. ГФР-ниң чазаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Берлинге кылган чаа совет тайбың инициативазын мак өөренип көөр ужурлуг. ГСДП-ниң парламент бөлүүнүң даргазының оралакчызы Хорст Эмке Европада боо-чепсекти болгаш чепсектиг күштерни ийи таланың кызыгаарының дугайында ССРЭ-ниң эгелекчи саналын бедик-биле үнелээнин илереткен, мынчаар медеглээн.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР

БРЮССЕЛЬ. «Ажыл берикчилерниң аразында, социал хандырылганың янзы-бүрү талаларында, өөредилге болгаш медицина хандырылгазында сөөк-язы ылгай көөр чоруктуң артыышкыннары тергиидеп турар барыын чүктүң ниитилелинде расизм онзагай шиичи болу берген. Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң чурттарының аныяктарының каттыжышкыны — ниити рынок кежигүннери чурттарның аныяктар организацияларының аңаа болган шуулганының хартиязында ол дугайын бижээн.

Ол документини парлап үндүргени-биле холбаштыр аңаа болган парлалга конференциязынга шуулганның удуртукчулары Европаже кээп турар даштыкы ажылчыннар дээрлер бар турар корум-чурумнуң бүгү аар-бергезин билип турарлар деп медеглээннер. Чижээлээрге, Бельгияда эрге-чаргырганың чер-чер органнары даштыкыдан келгеннерниң ажы-төлүнге эге болгаш ортумак школаларже баарын хоойлу ёзугаар хаарын чедип алырын оралдажып турар. Африкадан келгеннер эң-не улуг ылгай көрүүшкүнге таваржып турар.

ВЕНА. Австрияның аныяк салгалының хөй кезии ажыл чок артып калырының коргуушкунунга хаара туттурган. Алдыы Австрия чериниң школачыларының, техникумнарының болгаш институттарының өөреникчилерин айтырганының соонда ындыг түңнелди үндүрүп алган. Ол чериң янзы-бүрү өөредилге черлериниң доозукчуларының барык-ла 60 хуузу ажыл алырынга боттарының аргалыын эң-не бичии кылдыр үнелеп көрүп турарлар. Бодунуң келир үезин бичии кыс уруглар ындаралдыы-биле көрүп турар. Чүге дээрге Австрияда херээженнерни ажылга хүлээп алырынга бир дугаарында ойталап турар болгаш бүдүрүлгеге ол ылгай көрүүшкүнге таваржыыр турар болгаш ажылдан үндүреринге баштайгы кандидат болуп турар.

БУЭНОС-АЙРЕС. Пиночеттиң шериг-фашистиг ёзу-чуруумунуң эргелеп башкарып келген үезинден бээр эң-не баштай Чилиниң дээди өөредилге черлериниң өөреникчилери 48 шактыг ажыл соксадыышкынын эрттиргеннер. Ооң эгелекчизи Чили студентилерниң конфедерациязы болган, ол 100 муң ажыг аныяк оолдарны болгаш кыстарны каттыштырып турар.

Ажыл соксадыышкынының үезинде Сантьягонуң студентилер хоорайжыгаштарынга массалыг чыскаалдар болгулаан. Оларның киржикчилери диктатураның дешпилгелиг хөөннүг башкыларга болгаш студент шимчээшкининиң активчилеринге удур чорудуп турар террорну болгаш истеп сүрүүшкүнүң шиитпирлиг-биле буруу шапкан. Олар Пиночетти халаарын, чуртка демократтыг чаартылгаларны чорударын негээннер.

ВАШИНГТОН. Шериг чорыгдалдарының элүүдезинге болгаш чепсеглениишкинге контроль тургузар дугайында Ак бажыңның чугаалажыышкыннар кылырын күзевейн турарынга удурланган АКШ-тың студентилериниң массалыг чыскаалы америк найысылалга «сылдыстар дайынының» программазын соксадыр, «ядролуг шенелделерин доп-дораан соксадыр», «делегейниң ушуу дайынын чайладыр», «акшаны бомбаларга эвес, а өөредилгеге» деп доозуннар-биле эрткен. Чурттуң барык-ла бүгү штаттарындан Вашингтонга чедип келген студентилер хоорайның чудумчулары-биле эрткен, конгресс бажыңынга чеде бергеннер. Олар боттарының холдарынга администрацияның чарлап турары ракетага удур камгалалдың системазының «ынаныштыын» көргүзүп турар эрги орбак хол майгыннарын тудуп алган чорааннар.

(СЭТА).

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ НЕДЕЛЯЗЫ

Чурулга уран чүүлүнүң чаңчыл апарган Бүгү-эвилел неделязы апрель 22-де доозулган. Бо удаада Тайбыңның бүгү-делегей чылынга тураскааткан ол культура байыралы совет чурукчуларының хөй национал дыг отрядының мастерлериниң чурулга чогаалдарын калбаа-биле көргүскен.

Бо чылын неделяның төвү кылдыр Москваны шилип алган. Космоска тураскааткан Бүгү-эвилелдиң чурулга делгелгезинге, сылдыстар аразының делгемнериниң шиңгээдикчилериниң дугайын көргүскен кайысылал чурукчуларының ажылдарынга тайбың дугайында тема кол черни ээлээн. Төп делгелге залынга уругларының чураан чуруктарын база делгээн.

Чурукчулар, графиктер болгаш скульпторлар боттарының мастерскаяларының эжиктерин чонга хостуу-биле ажыткаңнар. Чурукчунуң Төп бажыңынга номнар каасталгазының талазы-биле делгелге болган. Каасталга-шимелдениң болгаш улустуң уран чогаадылгазының Бүгү-россия музейинге уран-шевер мастерлер Москва чоогунуң совхозтарының ажыл-ишчилерин боттарының ажылдары-биле таныштырган.

Бо чылдың байырлалының программазын ёзугаар көрүкчүлер-биле хөй санныг ужуражыышкыннар болган. Грузияның чурулга уран чүүлүнүң мастерлери Тбилисиниң «Электровозостроитель» бүдүрүлге каттыжышкынынга делгелге организастаан. Олар боттарының ажылдарын грузин кинематографиязын ажылдакчыларынга, Закавказьениң шериг округунуң дайынчыларынга көргүскен.

Таджикистанга байырлал көргүзүглери Мурнуу-Таджик девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң тудугларынга, хөвеңтараан шөлдерге болгулаан.

Рязань областың чурулга уран чүүлүнүң музейи уругларның чурук студияларының өөреникчилериниң ажылдарының делгелгезинче көрүкчүлерни чалаан.

(СЭТА-ның корр).

ВАШИНГТОННУҢ МЕГЕЗИ

ТРИПОЛИ. СЭТА-ның корр. В. Богачёв-биле Г. Шеденков оларның дамчытканы: Америк ужар чүүлдүң араатанзыг бомбалаашкынынга таварышкан чурттар аразының Триполи аэропортунче бар чорааш, даштыкы журналистер, Пентагонуң бадыткаашкыннарының мегезинге боттарының караа-биле бүзүреп көргеннер. Бомбалаашкынның эңис сорулгазы шериг объектилери эвес, а тайбың суурлар болганчының дугайын агаарада халдаашкынның түңнелдери херечилеп турар. Аэропорттуң чоогунда Шават дээр көдээ суурдан журналистер бомбалар дүшкенинден арткан оңгарларны, ажыл-агый тудугларының болгаш чурттаалга бажыңнарының бустугулап дүшкен ханаларын, бомбалар частытышкыннарындан одура шаптыргаш, ооң чалгынынга озанналдыр ушкан ыяштарны боттары көргеннер. Америк бомбалар болгаш снарядтар огородтар болгаш апельсин шөлдерниң кырынга дүшкүлээн.

Чурттакчы чондан өлген кижилер бар.

Аэропорт девискээринге чоорту частыр бомбаның үреглээшкини кылганын Ливияның тускай төлээлекчизи дыңнаткан. Частыышкын болганының түңнелинде үш кижи, оларның иштинде ийи бичии уруг өлген. Ол районда Ливияның тайбың хоорайларынче америк ужар чүүлдүң араатанзыг халдаашкынының үезинде октаан ындыг чоорту частыр 17 бомбаны тыпкан.

Ливияның коммуникация болгаш далай транспортунуң айтырыгларының талазы-биле Улустуң дээди комитединиң секретары М. Аш-Шамех журналистер-биле ужуражыышкынга Триполи аэропортче бар чораан хамааты самолёттарның ужудуушкунунга америк ужар чүүлдүң шаптыктап турарын медеглээн. 6-гы америк флоттуң авианосецтерде самолёттары чөңгээ кылыр сорулга-биле Ливияже бар чоруур хамааты ужар чүүлдерже айыылдыг хемчээлге чоокшуладыр ужугуп, ужудуушкунуң айыыл чок чоруунга болгаш пассажирлерниң амы-тынынга шыңгыы айыылды тургузуп турарлар. Ындыг үүлгедиишкиннер агаарга ажыы-биле дээрбечи чорукту көргүзүп турары М. Аш-Шамех айыткан. Америк шериг самолеттарының өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиишкиннери-биле холбаштыр СНЛАД хамааты ужар чүүлдүң делегей организациязынче тускай удурланыышкынны чорутканың болгаш АКШ ону доп-дораан соксадыр кылдыр албадаары-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын Чер ортузу далайының бүгү чурттарын кыйгырган деп, ол чугаалаан.

Ажыктыг, солун дыштаныылга дээш

ХӨЙГЕ КӨСКҮ БОЛДУРАР

Бистиң Мөңгүн-Тайга районнуң культура албан черлери чоннуң культурлуг дыштаныылгазын организастаар болгаш хостуг шагын чеп ажыглаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

СЭКП-ның XXVII съездизинге база делегейниң театр хүнүнге тураскаатткан чаңгыс кежегелиг шиилерниң район көрүлдезин организастап эрттирген. Бо көрүлдеге шупту 17 коллектив, 75 бот-тывынгыр артист киришкен. Көрүлдеге «Чечек» уруглар садының коллективиниң белеткээни Б. Васильевтиң «Даң хаяазы мында шыпшың» деп шиижиткен көргүзүүн, районнуң кижи эмнелгезиниң коллективи Н. Гогольдуң «Ревизордан» үзүндүнү, Мөген-Бүрен ортумак школазының коллективи «Бистиң Май-оол», сан-хөө килдизиниң ажылдакчылары К. Кудажының «Он бир» деп шииден үзүндүнү, райпо коллективи С. Сүрүң-оолдуң «Ийи чагаа» деп шиизин белеткээш, көргүскен. Көрүлдеге улуг-даа назылыг, аныяк-даа бот-тывынгыр артистер киришкен.

Ол ышкаш Культура бажыңында культура-массалыг хемчеглерниң чаа хевирлери немежип турар. Чижээлээрге, эрткен чылдың төнчүзүнден эгелеп улусчу театрның чурукчузу Артай-оол Чудурнуң эгелээни «Кажан? Кая? Чүү?» деп билдилиглер клувун айда 2 катап эрттирип турар. Бо клубтуң ажылы солун болгаш ажыктыг, массалыг болуп турар. Ону малчын бригадаларда база организастап турар апарган. Мергежилдиниң аайы-биле база коллективтер аразында «Че-ве, оолдар», «Че-ве, кыстар» деп конкурстарны удаа-дараа эрттирип турар. Аныяктарның дыштаныылга кежээлери моон муруунда чүтле танцы, оюннар-биле кызыгаарлаттынып турган болза, ам темалыг эрттирип турар апарган. Ылангыя «Чечек» аттыг уруглар садының комсомолчуларының белеткээни «Хлеб» деп темалыг кежээзи солун эрткен.

Мугур-Аксы суурда 15 агитквартира план ёзугаар ажылдап турар. Культура бажыңынга айның сеглүг среда-зында-ла бир агитквартал бодунуң планнап алганы культура-массалыг хемчеглерин эрттирип турар. Бо ажылдар келир чылдың май айга чедир үргүлчүлээр, ынчан түңнелин үндүрер. Амдызында «Ак-Баштыг» болгаш «Меңги» агиткварталдарының хемчеглери эки организастаттынган.

Чамдык ажылдар-биле чергелештир чептестер, чогуур кеггеддезинге чедир чылдың нийн турар чүүлдер барын чугаалавр апаар. Чамдык лекция, беседаларга, номчулга конференцияларынга, диспуттарга, аас журналдарынга чон ээзин кирижилгелиг азы шуут келбейн баар таварылгалар бар.

Бо талазы-биле ажылдың аңгы-аңгы хевирлерин дилеп тывары, чоннуң идепкейин көдүрери, хаара тудары негеттинип турар. Март айда Культура бажыңынга районнуң бүгү аныяктарының хуралы болган. Бо хуралга культура-массалыг ажылдарның талазы-биле шүгүмчүлелдиг болгаш чедер-четпес ажылдар дугайында дыка хөй аныяктар боттарының санал-оналын берген. Ынчангаш чоннуң-даа, аныяктарның-даа саналдарын өөренип көрүп, ажылывысканчаа-чаа арга-хевирлерин дилеп тывары, хүн бүрү чогаадыкчы чорукту күштелдирери — бистиң культура ажылдакчыларының кол сорулгазы.

У. ХЕРТЕК,
Мугур-Аксының Культура бажыңының улусчу театрының режиссеру.

ХАНДЫКШЫДАР

Мугур-Аксы суурнуң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазынга киржир күзелдиглер айыттынган шагында чыглып келген. Шыдыраанын кижизиидиир ролюнуң болгаш оон ажыктыг салдарының талазы-биле беседаны кылган. Шыдырааның дүрүмнериниң болгаш оңу ойнаарының чурумнарының талазы-биле кыска тайылбырны бирги разрядчы, районнуң каш дакпыр чемпиону К. Салчак кылганының соонда, санал-онал солчуушкуннары болган. Шыдыраачылар боттарының саналдарынга маргылдааларны организастап турарында четпестерни, чаңгыс аай ол-ла ойнакчылар киржип, чаа ойнакчыларның немешпейн турарын, шыдыраа спортунче аныяктарны, херээженнерни ээээш хаара тудуп келгениниң дугайында ажыктыг санал-оналдарын кииргеннер.

Районда маргылдаалар ээээш эвес организастаттынып турар. Ынчалза-даа спортчу разрядтарны чүгле шыдыраага эвес, спорттуң өске-даа хевирлеринге тывыспайн турарының дугайында шүгүмчүлелдер болгулаан.

Шыдыраа федерациязы ол хуралга 5 кижи составтыг кылдыр соңгаан.

С. ДАГБА.

ЧЕТТИКПЕЙН МАНАП ТУР БИС

Мугур-Аксы Культура бажыңынга дыштаныылга кежээлерин солун, утка-шимарлыг кылдыр организастап эрттирип турар. Неделя санында кандыг-бир темалыг кежээ, танцы, оюннар болуп турарынга бистер, чурттакчылар, өөрүп турар бис. Номчулга конференциялары, диспуттар азы лекция, беседалар бо-ла болу бээр.

1986 чылдың январьдан эгелеп суурнуң агиткварталдары ээлчег ёзугаар ай санында-ла культура-массалыг хемчеглер организастаар талазы-биле ажылды чорудуп турар. Культура-массалыг хемчеглерни организастаарынга чурттакчылар идепкейлиг апарган. Мугур-Аксы суурнуң агиткварталдарының концерттерин чоп сонуургал-биле көрүп турар.

№ 2 «Ак-Баштыг» агиткварталдың организастааны дыштаныылга кежээзин көрүкчүлер кончуг сонуургаан. Аъш-чем база уругларның чураан чуруктарының делгелгелери, хана солунну улуг, биче көрүкчүлер магадаан. Ылаңгыя агиткварталдың бот-тывынгыр артистерининг концертин көрүкчүлер чылыы-биле хүлээп алган. Күш-ажылдың хоочуну, чолаачы Коңгар Сааяның бодунуң чогааткаңы «Оор», «Үттүп каапгаал» деп шүлүктерин, Чудур Артай-оолдуң «Культураны куду көрүкчү» деп шоодуглуг көргүзүглерин, Римма, Александр Маадырларның «Колхозчу кожаңнарын», Павел Салчак-биле Адар-оол Успуннуң сыгыдың, танцыларны болгаш өске-даа күүселделерин чыылган чон сонуургап көрген.

Дараазында айда № 3 «Меңги» агитквартал боттарының белеткээни дыштаныылга кежээзин эрттирген. Аңаа келген аныяк база улуг-даа назылыг кижилер сонуургал-биле көрүп, хөглеп, ойнап кежээлээннер. Аъш-чемнии, дараан идик-хептии болгаш урал чурулгазының кылыгларын клубтуң фойезинге делгеп салган. А амданныг, чаагай аъш-чемни белеткээн, шевергин, чараш идик-хепти дараан делгээн кижилерни шередии, демдеглээн. Эң чараш чураан чуруктары дээш тиилекчилерге хүндүлел бижиктерин тывыскан.

Үлегерлиг арыг-силиг квартира база уругларының эки кижизидилгези, өөредилгези дээш М. С. Айыыштың, М. С. Сотпаның база К. С. Кулааның өг-бүлелерин шаңнап, мактаан.

Агиткварталдың чурттакчыларын концертин хөйге баралгаткан. Концерт төнерге улаштыр танцы, оюннар эгелээн.

Апрель айның төнчүзүнде № 4 «Мөңгүн» агиткварталдың ээлчээ келир. Чурттакчыларның күжү-биле белеткээн дыштаныылга кежээлерин сонуургап, чон ону четтикпейн манап турар апарган.

Х. ЧУЛЬДУМ,
И. ДОСТАЙ.
Мугур-Аксы суур.

ОЮННАР КЕЖЭЭЗИ

Өвүрнүң Торгалыг суурнуң кудумчуларынга чарашты бижээн чарлалдарны аскылаан. Тыва оюннарны билир улуг назылыг кижилерни чалап каан. Чалатканнарның аразында Михаил Хам-оолович биле Бичии-Уруг Ламаевна Доржулар база бар. Ол кежээге И. У. Самбуунуң «Тыва оюннар» деп номунга үндезилеп шыдыраа маргылдаазын эрттирип, кажык адып, баг хап, өске-даа оюннар талазы-биле солун чугаа болган. Чиңчи чажырарынга, тевектээринге, буга шыдыраага болгаш өске-даа хевирлерге маргылдааларны эрттирген.

Буга шыдыраага А. Сундуй, тевектээринге Г. Куулар, баг кагарынга Б. Доңгак, Т. Саачы, хол шыдыраага Б. Серен тиилекчи болган.

Культура бажыңынга өске-даа кежээлерни организастап турары черле солун. Улгады берген улус кежээ бажыңнарынга чалгаарап олурбайн, хөй чон-биле ойнап, хөөрежип тураргa черле ажыктыг-дыр. Бистер улуг назылыг кижилер кончуг таарзындывыс. «Шын» солунга бижип турары база кончуг шын. Арага чокта, улусту хөгледип, ажыктыг дыштанырын чедип ап турары мактаксанчыг-дыр. Улуг назылыгларны утпайн турарынга өөрүп турар бис.

М. КУУЛАР.

⊙ ⊙ ⊙

Таңды районда Кочетово суурнуң эмнелге пунктузунуң коллективи чоннуң кадыкшылын быжыглаарынга төлептиг улуг-хуузун киирип турар. Чурттакчы чоннуң саны хөй, девискээр улуг болгаш кылыр ажылдар база эвээш эвес.

Суурнуң чурттакчылары 1468 кижи четкен. Малчыннарның кыштаглары безин 71 болуп турар. Ынчангаш Кочетовога эмнелге участогун ажылдары чугула болуп турар дээрзин медпунктуның ажылдакчылары чугаалап турарлар.

ЧУРУКТА: медпунктуның эргелекчизи Г. К. Учунак; фельдшер Е. Д. Оюн.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ИНСТИТУТТУҢ БИРГИ ЧЕРИ ДЭЭШ

Кызылдың педагогика институдунуң спорт залынга факультеттер аразының баскетболга маргылдаазы болуп эрткен. Уруглар аразынга болган маргылдаага бирги черни филология, ийиги черни физика-математика, ушку черни педагогика факультеттеринин студентилери эжелээннер. Филология факультединиң студентизи Арина Монгуш, физика-математика факультединиң студентилери Л. Ооржак, Л. Куулар олар эң эки ойнакчылар болуп тускай шаңналды алганнар.

Оолдар аразынга болган маргылдаага бирги черни физика-математика, ийиги черни бойдус-география, үшкүзүн — филология факультеттериниң ойнакчылары алганнар.

Оолдардан эң идепкейлиглер Иван Баазан, Вячеслав Ондар болганнар. Оларның кайызылаа — филология факультединиң студентилери.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

ТЫВА ДЫЛ КЕЖЭЭЗИ

Самагалдай школазынга дыштаныр хүннер солун эртип турар. Тыва дыл кежээзин база эрттирдивис. Аңаа үстүкү классчылар идепкейлиг киришкеннер. Тывынгырларның болган алдыртпастарның командалары идепкейлиин көргүскеннер.

Кежээге сценажыткан көргүзүглер, шиилерден үзүндүлерни база көргүскен. Тыва дыл кежээзи чугаа культуразын сайзырадырынга болгаш чечен чогаалга ынакшырга кончуг солун эртти.

С. СОНАМ.
Тес-Хем район.

БОТТАРЫНЫҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

«Тиилелге» совхозтуң аныктары уран чүүл бөлгүмнеринде идепкейлиг киржип турар. «Долуманың хуулгаазыны» деп шиини бот-тывынгыр артистер боттарының күжү-биле тургусканнар.

С. МОНГУШ.

КӨРҮЛДЕ ЭРТКЕН

Дөн-Терезин Культура бажыңынга тайбың камгалалынга тураскааткан уран чүүл көрүлдези эрткен. Ниитизи-биле алды коллективтен 150 ажыг кижи киржип, талантызын бараалгатканнар. МТМ, Алаак сүт-баараан фермазы, школа, уруглар салы ышкаш тиилекчи болган коллективтерге хүндүлел бижиктерин, өртектиг белектерни тывыскан.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

ТВ

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Аңчы-корукчулар клуву». 9.45 — «Элезиннерде читкеннер». Уран-чечен фильм. 10.50 — Моол Арат Республиканың уран чүүл коллективтериниң концерти. 11.20—11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Дем каттыжылгазы: чаа технологиялар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.25 — П. И. Чайковский. Хылдыг хөгжүм оркестринге серенада. 16.00 — «...Он аалы хаялыг болгаш оон улуг назы». 16.45 — «Соңгу сес — кортпен ышш». СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле СЭКП-ның Кызыл-Пресня РК-ның ажылга чаа ёзу-биле хамааржыр турамының дугайында. 17.15—«Союзмультфильм» киностудиязының мультфильмнери. 17.35— Литература альманагы. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «База катап оперетта». Фильм-концерт. 19.40 — «ТТ-ның экранында эң баштай». «Кусинсь чүнү кылып болурул?», «Лабораторня». Кыска хемчээлдиг уран-чечен фильмнер. 21.00 — «Үе». 21.45—01.10 — Хоккейге делегей чемпионады. Финалче үнген командаларның оюну. Чавсарда — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Фестиваль, фестиваль». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Экология системалары. 9.05; 12.05 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Германияның Федеративтиг Республиказы. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Сарбашкыннар. 11.00 — Машина тудуунуң бүдүрүлге черлериниң хоравныт артынчыларын арыглаары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Аваның школазы. 12.35 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Башкарылганың автоматтыг системазы болгаш кино». «Башкарылганың автоматтыг системазында программалыг чепсек-херекселдер». 12.50 — «Хоорай кырында куштар». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 14.00 — Людвиг ван Бетховен. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургакчыларга». Ажылдыы чогаадыкчы ёзу-биле көрүнүң дугайында. 18.40 — Уругларга фильм. «Прикинделдиң тооллары». 19.10 — Теле-медээлер. 19.20 — Киножурнал. 19.30 — «Азия товуу». Медээлер. 20.00 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.05 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бистиң цирк». 20.20 — Ритмиг гимнастика. 20.50 — «Порошок металлургиязы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бай, ядыы...». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 23.00—23.25 — Р. Шуманның ырлары Армян ССР-ның алдарлыг артистери Р. болгаш К. Лисицианнар күүседир.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республикага бүрген, аязы каап турар агаар болур. Чамдык черлерге бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 2—7, чамдык районнарга 9—14 градус соок, хүндүс 0—5, чамдык районнарга 7—12 градус чылыыр.

Кызылга өскерлип каап турар агаар болур, хар, чаъс чагбас, соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9—14 метр, дүне 15—20 метр чедир хадыыр. Агаарның температуразы дүне 3—5 градус соок, хүндүс 3—5 градус чылыыр.

Чаңгы-бүрү медээлер

«ЧАДАГАН»— МАЛЧЫННАРДА

Агиткультбригада ның артистери хойжу Бичелдей Монгуштуң кодазынга четкеш, кожеңнер хоорун, чаш хураганнар кажаазын септежип бергеннер.

Чаа-Сүүр фермазынга концерт көргүскен соонда, кызыл булуңну деришкен, инек кажааларын коптарышкан. Хойжулар, саанчылар бот-тывынгыр артистерге өөрүп четтиргенин илереткен.

Н. ООРЖАК.
Өвүр район.

⊙

ҮНҮҮШКҮНДЕ— АГИТБРИГАДА

Чадаананың Культура бажыңының «Хемчиктиң аялгалары» агитбригада үнүүшкүннерин доктаамал организастап турар.

Автоклуб эргелекчизи Мерген-Херел Монгушка удурткан агитбригада районнуң ажыл-агыйларының фермаларынга концерттиг үнүүшкүнү кылган. Концерт программазы байлак. Шоодуглуг номерлер база бар. Делегей байдалынга хамаарышкан лекцияны районда радиоорганизатор М. Дугуржап номчаан.

А. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик район.

КӨРҮКЧҮЛЕР СОНУУРГААН

Шамбалыг суурга агитквартиралар аразында көрүлде болуп эрткен.

Аңаа сезен харлыг Д. Кууларның бодунуң чогааткан «Шамбалыым» деп шүлүүн, Л. Ооржактың сыгыдын, К. Түлүштүң каргыраазын болгаш «Сайыр-Аксы» ыры-хөгжүм ансамблиниң номерлерин көрүкчүлер сонуургаан.

Көрүлдеге «Аян», «Аржаан», «Дамырак», «Дужут» агитквартиралар шаңналдыг черни алган болгаш Шушенское, Ак-Довурак, Хову-Аксы баар путёвкалар-биле шаңнатканнар.

С. МОНГУШ.

⊙

МАРГЫЛДААДА— БАШКЫЛАР

Районнуң школаларында башкыларның волейболга бирги чер дээш маргылдаазы Берт-Даг суурга эрткен.

Аңаа ниитизи-биле 14 команда, тозан сес кижи киришкен. Олимпий системазы-биле болган маргылдаага берт-дагжылар (ийи команда кайызы-даа) тиилекчи болгаш, кубокту алганнар. Ийиги, үшкү черлерни Чыргаланды ортумак школазының болгаш районо командазы алгылаан.

Эң эки хадакчы, камгалакчы деп аттарны Чыргаландыдан Түмен Такмал, Берт-Даг школазындан Сырат Эрес-оол, Майя Оюн, О. Шынаадан Людмила Намдал олар чедип алганнар.

Д. ТАНОВ.
Тес-Хем район.

САЙГАРЫЛГАЖЕ ХАНЫЛААР

Критик Чыргал Серен-оолдуң «Чогаал дугайында демдеглелдерин» кичээнгейлиг номчуп көрдүм. Ону номчуп ора, олар колдуунда чырыкче чаа үнген чогаалдарга аннотация хевирлиг кылдыр бижиттингенин, солуннарның, «Улуг-Хем» чечен-чогаал альманахтың кызыы хемчээлинге чагыртканын кижи эскерип каар. Аннотация мурнунга салдынган сорулганы күүседип, чогаалдарның утказы, дыл-домаа, уран-чечени, маадырларының овур-хевири дээн чергелиг чүүлдерге хамаарышкан кыска тайылбырдан ыравайн, ылап-ла демдеглелдерден өрү көдүрүлбейн барган. Ол чүүл «Улуг-Хем» чечен чогаал альманахтың аңгы-аңгы үндүрүлгелеринге тураскаатткан «Проза мурнуку одуругда», «Альманахтарга хамаарыштыр», «Эки белек», «Чаа чогаадыкчы чедиишкиннер» деп демдеглелдерден тода көскү. Ады үнген демдеглелдерниң дугайында «чаңгыс хепке кууттурган» деп чугаалап болур. Бижиттинген үезинге хамаарыштыр алыр болза, хүннүң сорулгаларының дүүшпейн каар. А чаңгыс чыындыга киргеш, бот-боттары баскылажып, оон шынарын кудуладыпкан. Чүгле чаңгызын киргеш, ону ханы сайгарган болза эки хире.

Ындыг түрбүже, Ч. Серен-оолдуң чогаалдарга чөптүг хамаарылгазы, оларга чогуур үнелелдин дарый бээр дээн сеткили, номчукчуларның сонуургалын чаа чогаалдарже угландырар дээн чүткүлү чаңгыс сес-биле чугаалаарга, оон ажылының ут-шии чыындыдан бүрүнү-биле билдивe берген. Ынчангаш тыва чогаалга хамаарыштыр критиктиң бижээн чүүлдеринге үнелелди бээр арга бөгүн бар.

К. Кудажының «Ырак булут» деп романынга «Хөмелер» деп шүлүктер чыындызынга сайгарылгаларны демдеглеп болур. Чоннуң аас чогаалын, сөс-домаан, таңнылдарын чогаалчының кончуг эки билирин, чогаал бижиирде, оларны аразынга холбап, тывынгыры-биле ажыглап турарын критик чиге эскерген.

Литература критиги кижи чогаалдарны сайгарып ора, оларның дыл-домаанга кончуг кичээнгейлиг болур ужурлуг. И. Иргиттиң «Чалыы үем» деп шүлүктер чыындызының дугайында «Ханы дирикстиг хөөннер» деп кыска демдеглелинге Ч. Серен-оол каракка илдиге бээр чамдык ужуру билдинмес домактарны эскербейн эрттирген.

Чүгле чогаалдар сайгарылгазы-биле өйлешпейн, литература-критиктиг айтырыгларга база демдеглелдерни бижип турары оон ажылының эки талазы болур. «Проза мурнуку одуругда» деп чүүлүнге «Улуг-Хем» чечен чогаал альманахтыга критика болгаш библиографияның орнун алгыдар дээн саналын чүүлдүг деп бодаардыр мен. Авторнуң бодап турары ышкаш, чогаалдар дугайында номчукчунуң сагыш-бодалы хамыктың мурнунда Тываның Чогаалчылар эвилелиниң органы «Улуг-Хем» альманагыр дамчыштыр дыңналыр ужурлуг.

«Чогаал дугайында демдеглелдеринин» редактору А. Калзан эге сөске «...критикалыг сайгарылганың теорлалыг деңнелин бедидери, метод талазы-биле кызыы чоруктан уштунары база жанрның дыл-домаан байыдып, сайгарлыгайжылдары Ч. Серен-оолдуң болгаш өске-даа тыва критиктерниң мурнунда бөгүн шиитпирлээр ужурлуг айтырыглары болур» деп, тыва критиктерниң моон соңгаар ажылының үүн тодаратккан болду. Ол айтырыгларны шиитпирлээр чогаадыкчы күш, мергежил авторда бар дээрзин демдеглелдер көргүскен. Чогаалчыларга, номчукчуларга, критиктерге ажыктыг болу бээр хире бодалдар демдеглелдерде ээээш эвес. Аннотация хевирлиг кызыы хемчээлдиг формадан уштунуп, тыва чечен чогаалдың айтырыгларынга, чогаалчыларның чогаалдарының дугайында ханы сайгарылгалыг калбак литература-критиктиг ажылдарны номчукчуларга Ч. Серен-оол келир үеде бараалгадыр бээрин манаар-дыр бис.

Ш. СУВАН.

Кызылдың № 4 ортумак профессионал-техниктиг училищези 1986—87 өөредилге чылында дараазында тускай эртемнерге сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

Сес чыл школазын доосканнарга (өөренир хуусаазы 3 чыл): тудугга чазанчы; маляр (тудугга), штукатур; кээ болгаш демир-бетон конструкцияларга монтажник; сантехниктиг дериг-херекселдер эптээр талазы-биле монтажчы с газ-биле каннакчы; чырык четкилеринге болгаш электрдериг-херекселдерге электромонтажник; газ-электри каптакчызы; кедургур кранныр машинизи, автомашина кранының машинизи; экскаватор машинизи.

Ортумак школа доосканнарга (өөренир хуусаазы 10 ай): маляр-штукатур.

Хүлээп алырының чуруму:

Училище директорунга шилип алган мергежилин айытпышаан, билдириишкин киирер. **Билдириишкинге дараазында документилерни чоор:** сес чыл школазын дооскаанының херечилели азы ортумак школаны доосканының дугайында аттестат; № 286 майык-биле эмчи шинзилгезы, 3Х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруук.

Училищеге келгеш, өөреннир кузээннер учёттан үндүр билзээн паспортту азы төрүттүнгениниң дугайында херечилелди киир бижиттиен херечилел (учёттан үндүр бижиттинген) эккеп көргүзер. Училищеге кирериниң дугайында билдириишкин киргеннерг кадыкшылының талазы-биле кылыр ажылга таарымчызын тодарадыры-биле эмчи шинчилгезин албан эртер.

Документилерни 1986 чылдың май айдан эгелеп хүлээп алыр.

Өөредилге 1986 чылдың сентябрь 1-ден эгелээр.

Аныяктарны кирериниң шылгалдадары чокка хүлээп алыр. Профессионал-техниктиг училищелерге өөренирге хамаа. Профтехучилищелерниң өөреникчилерин аъш-чем-биле, идик-хеп-биле — тускай хепбиле хандырар. Өске хоорайлардан келгеннерге ниити чуртталга бажыңын бээр.

Ортумак училищелерни доосканнарга ортумак өөредилгени доосканының болгаш профессиязының аайы-биле разряд тывысканының дугайында дипломну, а онзагай шылгалдаларга — шылгаралдыг дипломун тывсыр. ПТУ доозкан бүгү сургуулдарга бүдүрүлге черлеринге болгаш тургустунгаар тускай эртемнииң аайы-биле ажылды бээр.

Училищеде волейболдуң, хостуг хурештиң, чиик атлетиканың, бокстуң болгаш спорттуң өске-даа хевирлериниң секциялары ажылдап турар. ПТУ-нуң республика өөрелдениниң ансамблиниң чадында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери, техниктиг чогаадыкчы бөлгүмү болгаш фотостудия ажылдап турар.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 1, хүлээп алыр комиссия, телефоннары: 2-54-14, 2-21-09. № 6 автобус-биле «ХПТУ-4» деп автобус доктаар черге чедир чоруур.

Кирериниң шылгалдаларында дараазында документилер ужуп херек:

билдириишкин, ортумак билиг дугайында документ (бодуу), № 286 майыктын эмчи шынзылгазы, куш-ажыл дептерин, бижиттинген диктант бижиир.

Училищеге кирерде дараазында документилер ушуп херек:

билдириишкин, ортумак билиг дугайында документ (бодуу), № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептеринден ушта бижилге, 3х4 см хемчээлдиг дөрт фото-чуруук, өөредип чоруткан бижик. Документилерни 1986 чылдың май 30-ге чедир хүлээп алыр. Кирериниң шылгалдаларын ийи кезек кылдыр: май 5-тен 15-ке чедир болгаш июнь 2-ден 10-га чедир чорудар. Училищеге киир санаары июнь 11-ден 14-ке чедир.

АЙТЫРЫГ ТОДАРАДЫР АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, № 56 бажың.

КИНО

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бунтарь и фараон» 9.30, «Развод по-итальянски» 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.20, «Новые приключения неуловимых» 10.40, 12.20, 13.50, 15.20, «Проверка на дорогах» 17.10, «Самая обаятельная и привлекательная» 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Судьба боксера» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Корабль пришельцев» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «6: «Пять минут страха» 16.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3281.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның херектеринин талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00882

Респ. ... библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 26 суббота № 101 (13101)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу апрель 24-те болган ээлчеглиг хуралынга В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 116 чыл оонга тураскаадыкан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниктиниң түңнелдерин чугаалажып көрген. 159 миллион кижи киришкен коммунистиг субботник совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейиниң, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге практиктиг ажыл-херектер-биле харыылаарынче чүткүлүнүң чайыннанчак илерели болган. Коммунистиг субботниктиң түңнелдериниң болгаш ажылдап алган акша-хөреңгилерин кайнаар углаарының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы парлалгага үнер.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдерин чурттуң партия организацияларында чугаалажып турарының дугайында айтырыгны дыңнап көрген. Политбюро ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, тайбыңны камгалап арттырарынче болгаш быжыглаарынче съездиниң ажылдап кылган чиңгине шугуму чер болганда ажылчы чоннуң бүрүн деткимчезин ап турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

Партия съездизиниң эрткен байдалы, ооң шиитпирлериниң мобилизакчы күжү партияның, бүгү чурттуң амыдыралынга улам-на улуг салдарны чедирип турар.

Ооң-биле чергелештир СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының ажылын эде тургузарын дүргедедириниң эргежок чугулазынче Политбюро кичээнгейни угландырган. Оларның ажыл-чорудулгазынга эң кол болгаш тодарадыкчы чүүл болза, практиктиг ажыл-херек, улус ажыл-агый планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң тодаргай түңнелдери болур ужурлуг. Партия организациязы бүрүзүнге ажылдың эң кол звеноларын ылаптыг тодарадырынга, ажылчы чоннуң чогаадыкчы инициативазын чогуур үезинде деткииринге болгаш хөгжүдеринге, оларны шиитпирлээрниден бүдүрүлгениң ажыктыы бедиири, бедик эчис түңнелдерни чедип алыры хамааржыр бүгү айтырыгларны шалыпкын шиитпирлээрин хандырарынга дузалаары чугула.

Партия комитеттери пленумнарга болгаш партия хуралдарынга чугаалаан шүгүмчүлекчи саналдарны болгаш сүмелерни боттандырарын ажыл-херекчи ёзу-биле организастаар, частырыгларын болгаш четпестерин сөс кырынга мииниип тура, оларны эдер дээш чүнү-даа кылбайн турар коммунистерни принципиалдыг ёзу-биле көөр, ужур эдерер болгаш саазын шуудар, саазын кырынга ажылдаар чоруктардан шудургу хосталыр, күжениишкиннерни күш-ажылчы коллективтерниң боттарынга дорт ажыл-херектерин организастаарынче мөөңнээр ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтыышкыннарынга дүүштүр чиик үлетпүрге чоннуң херегцел бараанарын бүдүрери планнаарын, экономиктиг идиг бериишкиниң экижидер болгаш эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы хүлээп алдынган. Адырның экономиктиг механизмин эде тургузар, чоннуң херегцел бараанарын бүдүрүп үндүреринге үндезин чаартылгаларны хандырар, оларны кылып үндүрерин көвүдедир, шынарын экижидер болгаш совет кижилерниң улам улгаткан херегцелин долдур хандырар сорулга-биле оларның ассортиментизин калбартыр талазы-биле хемчеглер ында көрдүнген. Каттыжыышкыннарны болгаш бүдүрүлгелерни эргелеп башкарарының экономиктиг методтары улам хөгжүдүлүнер. Садыгның чагыглары бүдүрүлге планнарын тургузарының үндезини болу бээр. Чиик үлетпүрнүң эргелеп башкарарының организастыг структуразын сайзыраңгайжыдарының кол-кол угланыышкыннарын тодарадып, ону чедип алыры-биле, чижээ, улут, бичии болгаш бышкаай бүдүрүлгелерниң ажылын таарымчалыг кылдыр холбаштырары, эргелеп башкарылганың чадалар аайы-биле чоруттунарын кызырары, бүдүрүлге болгаш үлетпүр-садыг каттыжыышкыннарының чаа хевирин тургузары көрдүнген. Ол ышкаш чоннуң херегцел бараанарын бүдүреринге социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы улам калбартып хөгжүдер талазы-биле хемчеглер база айыттынган.

Адырлар аразының «Карактың микрохирургиязы» эртем-техниктиг комплексизин организастаар дугайында чазактың киирип келген саналын Политбюро деткээн. Карак аарыглаарының үезинде чоңга хирургия дузазын чедирериниң үндезинниг экижидер айтырыгларны принципиалдыг чаа туруш-биле көөр, бо беш чылдан эгелээш ындыг дузаның хемчээлин боттуу-биле улгаттырып, шынарын экижидер арганы ол комплексти тургузары бээр апаар.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының XI съездизинге СЭКП делегациязының киришкениниң, эш Э. Хонеккер-биле болгаш ГДР-ниң өске-даа удуртукчулары-биле беседаларының, ол республиканың ажылчы чону-биле ужуражыышкыннарының дугайында эш М. С. Горбачевтуң дыңналдазын чугаалажып көрген. Политбюро делегацияның ажылын чүүлдүг деп көрген, социалистиг тургузуушкуннуң болгаш улустар аразының политиказының талазы-биле бистиң партияларывыстың болгаш күрүнелеривистиң турушталарының долузу-биле дүгжүп турарынга сеткил ханыышкынын илереткен. Социалистиг ниитилелдиң хөгжүлдезин дүргедедир сорулга-биле база социализмниң болгаш тайбыңның эрге-ажыктарынга дүүштүр экономиктиг, эртем-техниктиг, угаан-бодал болгаш өске-даа адырлар талазы-биле акы-дуңма ёзузунуң кады ажылдажылгазын улам-на ханыладып, калбартырынче Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың ийи талазы чүткүлүн бедик-биле үнелээн.

СЭКП делегациязының Италияның Коммунистиг партиязының XVII съездизиниң ажылынга киришкениниң дугайында, а ол ышкаш ИКП-ниң Чиңгине секретары А. Натта-биле делегацияның ужуражыышкынының дугайында эш Л. Н. Зайковтуң информациязын чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Ол ужуражыышкын үезинде ийи партияның аразынга харылзааларны моон-даа соңгаар улам ханыладырының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Политбюро эштер М. С. Горбачевтуң болгаш Н. И. Рыжковтуң Премьер-Министр И. Карлссонга баштаткан швед чазак делегациязы-биле чугаалажыышкыннарының болгаш беседаларының түңнелдерин чугаалажып көрген. Совет Эвилели биле Швецияның аразынга дең-дески болгаш найыралчы ёзунуң харылзааларын хандырарынче бистиң чүткүлүвүстү онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ол ышкаш экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунуң база делегейниң хөшкүрлүг чоруун кошкадырынче, маргылдаалыг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээринче, бүгү күрүнелерниң хамаарышпас эргелерин хүндүлеп көөрүнче угланган даштыкы политиктиг ажыл-чорудулганың өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген. (СЭТА).

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ОРЕНБУРГ. Тараажыларның звеноларын болгаш бригадаларын шуптузун төнчү түңнелдерин барымдаалаап ажыл төлевири бээр кылдыр коллективтиг хэрээ-биле ажылдаарынче шилчиткен чорук Оренбург облазка часкы тарылганы организастыг болгаш бедик шынарлыг эрттирерин идиглиг болур. Дыка хөй коллективтер ында бот-орулга-чарылганың негелдези-биле ажылдап турар. Бо чылын аңаа 500 муң гектарның тараа культураларын интенсивтиг технологияны ёзугаар тарып өстүрер деп турар. Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок-даа болур болза, ындыг арга-биле өстүрген шөлдерден 10—12 центнер дүжүттү гектар санындан-на немей алырын эрткен чылдың дуржулгазы көргүзүп турар. Оренбургтуң байдалдарынга ол дээрге, чүс-чүс тонна немелде тараа-дыр.

НУКУС. Ортаакы Азияның рис тарыыр кол шөлү — Кара-Калпак автономнуг республиканың девискээринде часкы хову ажылдары эгелээн. Тахтакупыр районнуң механизаторлары «ак-тарааның» массалыг тарылгазын эгелээн. Олар ристиң бедик дүжүдүнүң ёзулуг мастерлери кылдыр алдаржаан. «Авангард» дээр чаа интенсивтиг рис сортун шөлдерниң хөй кезиинге өстүрээ. Ол узбек селекционерлерниң тургускан рис сорту дүргени бышкыычал болгаш бедик дүжүткүр, черге ужуп чыттас шыяарлары-биле онзаланып, машина-биле ажаап алырынга таарымчалыг боор турар.

ГОРЬКИЙ. Горький областың ажыл-агыйлары часкы тарылгаже эгелеп кирипкен. Ында бир миллион гектар ажыг шөлге чазын чажар тарааны өстүрер. Чаштырылганың барык 3000 комплекстери хову ажылдарын эң кыска хуусаада эрттирер деп турар. Бо чылын интенсивтиг технологияны ажыглаарының хемчээли улгадыр.

ПЕНЗА. Ол областа бо хүннерде бир муң ажыг сезон столовайлары ажыттынган. Боттарының агрегаттарын тараа шөлдеринче үндүрген барык чеден муң көдээ механизаторларны ол столовайлар шуут-ла шөлдерге аъш-чем-биле хандырар. Ол сорулга-биле облпотребсоюз тускай курстарга хову турлагларының дыка хөй поварларын өөредип белеткээн. Чер-чериниң чаштырылга агрегаттарын ол ышкаш автомагазиннер болгаш садыгжызы чок ларектар хандырар.

(СЭТА).

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Тыва АССР-ниң Оттулар чүүл үлетпүр министерствозунуң Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективи он бежинги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле эгелеп, бирги кварталдың үлетпүр продукциязын бүдүрериниң планын 108,8 хуу, сайгарылгазынын — 110,6, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүүнүн — 108 хуу кылдыр күүсеткен. Ажыл-агыйның коллективиниң 1986 чылдың бирги кварталында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санатканынга тураскаадыкан байырлыг хурал дүүн Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының кызыл-булуңунга болуп эрткен.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге кандидат, профэвилелдиң даргазы Ш. П. Куулар СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, акша шаңналын тиилекчи коллективке тывыскан болгаш чүве чугаалаан. Республиканың бүгү ажыл-ишчилериниң, ооң иштинде үлетпүр ажылдакчыларының болгаш бо коллективтиң мурнунда туруп турар улуг сорулгаларга, шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларга Ш. П. Куулар доктааган.

Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының директору А. Степанов, мастер С. Пашутина болгаш өскелер-даа сөс ап, чүве чугаалааш бедик шаңнал дээш өөрүп четтиргенин илереткейлеп, аңаа хөй-аът кирип, моон-даа соңгаар улам эки, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче эш-өөрүн кыйгырганнар. Бүдүрүлге чорудулгазын чаа негелделерге дүүштүр эде тургузары чүтле эгелеп турарын, ажыглаттынмайн келген курлавырлар дээш эвес дээрзин олар чугаалааннар.

Бистиң корр.

ДЕПУТАТ ХҮНҮ

Дүүн Кызылга, Советтер бажыңынга, «Депутат хүнү» болган. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар ажыткан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң улуг консультантызы А. А. Смирнов «Улус депутаттарының Советтери» деп илеткел кылган.

Соңгукчуларның чагыгларын, шүгүмчүлелдерин күүседир, республиканың автотранспортунуң болгаш харылзаазының ажылын экижидер талазы-биле алдынып турар хемчеглер дугайында дыңнадыгларны «Тываавтотранс» каттыжыышкынның начальниги В. А. Парунин, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги В. Г. Левченко олар кылганнар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ЧААГАЙЖЫДЫЛГАЖЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Чурттала-коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссияның хуралы дүүн болган. Аңаа «Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бежки чыыжының бирги сессиязының «Республиканың хоорайларын болгаш чурттакчылыг черлерин чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар ажылды экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң күүседип турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Ук айтырыг талазы-биле Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Х. Ч. Сарыглар дыңнадыг кылган. Дээ-дүгүжүлерниң хоорайын ногаанчыдар, чаагайжыдар, санитарлыг байдалын экижидер талазы-биле ажылдарда четпестер ам-даа бар дээрзин комиссия кежигүннери демдеглээш, ону чайладыр хемчеглерни ажылдап кылган доктаалды хүлээп алган.

КЕРЭЭ ЧУРУМУН САГЫЫР

«Шагонартяжстрой» трест Барыын-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарының девискээринде дыка улуг хемчээлдиг капитал тудугну кылып турар. Ынчалза-даа оларның планы доктаамал күүсеттинмейн келген. Аңаа материалдар бээр черлер улуг буруулуг болуп турар. Чижээ, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын эрткен чылын 764 муң кезек туүйбуну чедир бербээн. «Тудуг кезектери» комбинат база материалдарын четче чорутпаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Тудуг талазы-биле доктаамал комиссиязы бодунуң хуралынга «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын биле «Тудуг кезектери» комбинат ук трести хандырар талазы-биле канчаар ажылдап турарын чугаалашкан. Бо чылын олар трести туүйбу болгаш кезектер-биле хандырарын ээлэн экижиткен дээрзин демдеглээн. Бо чылдың бирги кварталында туүйбу бүдүрүлгезин көвүдеткен. А ол хиреэзинде шынары хыка багай.

«Шагонартяжстрой» трестиң боду керээде көрдүнген негелделерин күүсетпейн тургулааны комиссия хуралынга база илерээн. Туүйбу бар-даа турда, бо чылдың бирги кварталында тресте транспорт чогундан 615 муң кезек туүйбуну сөөртүп албаан.

Керээниң негелделерин чайызын-даа ылап күүседирин, ажылды үениң негелдези ёзугаар организастаарын, капитал тудугнуң планын күүседирин даандырган доктаалды комиссия хүлээп алган.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ БЕЛЕТКЭЭР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң документилеринде кол кичээнгейни Төрээн чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынче угландырган. Бо херекке улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, улус өөредилге органнарының, кадык камгалалының, шериг комиссариаттарының, ДОСААФ комитеттериниң ролю улуг. Олар шериг баар аныяктар-биле ажылды улам экижидер хүлээлгелиглер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Аныяктар херээниң талазы-биле комиссиязының кежигүннери бүгү-ниити шуут шериг хүлээлгезиниң дугайында ССРЭ Хоойлузунуң Тес-Хем районга канчаар күүсеттинип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, аныяктарны шериг-патриотчу ёзуга кижизидериниң, Чепсектиг Күштерниң хүрээлеңинге белеткээринде шыңгыы четпестер бар дээрзин айыткан.

Бо айтырыг талазы-биле Тес-Хем райкүүскомунуң даргазының оралакчызы А. И. Самордовтуң дыңнадыын алгаш, аныяктарны шериг албан-хүлээлгеге белеткээр ажылы ук районда чогуур негелдеге четпейн турар деп, комиссия кежигүннери айытканнар. Бүгү-ниити шуут шериг хүлээлгезиниң дугайында ССРЭ Хоойлузун күүседир талазы-биле районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнары, улус өөредилге килдизиниң коллективтери, эмнелге албан черлери, ДОСААФ болгаш комсомол райкомнары, шериг комиссарияды кандыг ажылдар кылыр ужурлугун дээрзин санал берген депутаттар чугаалааннар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

МЕДИЦИНА ХАНДЫРЫЛГАЗЫН ЭКИЖИДЕР

«Чурттакчы чоннуң хандырылга адырларының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын улам ыңай экижидер талазы-биле Тыва АССР-ниң улус депутаттарының сорулгаларының дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаалын күүседир талазы-биле республиканың Кадык камгалал министерствозунуң ажылының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга чугаалашкан.

Үстүнде адаттынган доктаалды күүседир дээш республиканың кадык камгалал органнары чамдык ажылдарны кылган дээрзин Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри Н. В. Сизыхтың илеткелин дыңнааш, Президиум кежигүннери демдеглээн. Эмнелге-профилактика албан черлериниң четкизи республикада калбарып, медицина дузазының түс. кайжыттынган хевирлери сайзыраан, поликлиникаларның, кадык камгалал пунктуларының, амбулаторияларның ажылы экижип турар. Терапия болгаш педиатрия участоктарын аңгылаан чорук чурттакчыларның эмнелгеге негелдезин хандырарынга идиглиг болган.

Ындыг-даа болза, кадык камгалал органнарының ажылы СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле негелдезинге дүүшпейн турар дээрзин хуралдың киржикчилери саналдарынга чугаалааннар. Чамдык аарыгларны эвээжедир азы шуут балдурбас талазы-биле республиканың төп база участок эмнелгелеринде, поликлиникаларда, диспансерлерде, фельдшер-акушер пунктуларында болгаш өске-даа медицина албан черлеринде ап турар хемчеглерниң дээштии четпейн турар.

Көдээниң чурттакчыларының, ылаңгыя малчыннарның, механизаторларның, тарааджыларның медицина хандырылгазының деңнели куду болуп артпышаан. Оларны шиңчиир ажылды бүрүн негелде ёзугаар чорутпайн турар. Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр районнарның совхозтарының удуртукчулары көдээ ишчилерниң ортузунга профилактика хемчеглерин чорударынга, шинчииринге чогуур дузазы көргүспейн турар дээрзин шүгүмчүлээн, ол чүл дээрге эмчилерни транспорт-биле хандырбайн турары-дыр.

Иениң болгаш чаштың кадыын камгалаар талазы-биле хемчеглер кошкак дээрзин сургалга айыткан. Ооң уламындан чаштарның аарыыр чоруу кызырылбайн турар. Ол ышкаш арагачыларны болгаш хоочураан алкоголик кижилерни илередип тывар, эмнээр талазы-биле ниитиии херектер органнарының ажылдакчылары-биле эмчилерниң ажылы бир демниг эвес.

Республиканың болгаш районнарның санитар-эпидемиология станцияларының ажылынга хамаарыштыр шүгүмчүлел улуг болган. Олар ылаңгыя үлетпүрнүң, садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң, сүт-бараан фермаларының ажылын контрольдавайн, көдээниң чурттакчылыг суурларының санитарлыг байдалын чедир хайгааравайн турар. Бо ажылга чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының, депутат бөлүктериниң болгаш постуларының аргаларын чедир ажыглавайн келген.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары медицина ажылдакчыларының чуртталга байдалынче онза кичээнгейни угландырар ужурлуг. Оларны бажың-балгат-биле хандырбайн турарындан эмнелге ажылдакчыларының ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжевейн турар. 1986 чылдың январь 1-деги байдал ёзугаар республикада 250 эмчи чедишпейн турар, ортумак эртемниг ажылдакчылар Кызыл хоорайда база чедишпес.

Чамдык район болгаш участок эмнелгелериниң материал-техниктиг баазазы дыка кошкак. Республиканың кеш, наркология диспансерлери, Өвүрнүң, Тес-Хемниң район эмнелгелери негелдеге дүүшпес бажыңнарда.

Ажылдап турар фельдшер-акушер пунктуларын септээринге, чаа бажыңнарны тударынга совхозтарның акша-хөреңгизин тускайлаар ажылды республиканың агропромкому четпес боттандырып турар деп, Президиум кежигүннери шүгүмчүлээн. Эмнелге албан черлерин телефоннуг дар ажылды харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели үр үеде саададып келген.

Чамдык медицина ажылдакчыларының талазындан каржы-хажагай чоруктар болуп турарының фактылары ам-даа бар дээрзин хуралга санал бергеннер чугаалаан. Диагноз тургузуп азы эмнеп турар үеде частырыглар кылып турар таварылгалар база бар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ук хуралга хүлээп алган доктаалында бо четпестерни чайладыр, медицина албан черлериниң ажылын үениң негелдезин ёзугаар тургузар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган доктаалды хүлээп алган.

* * *

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязының сүн айтырыгларының болгаш ажылдаар чурумунуң дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Хуралды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар эрттирген болгаш чүве чугаалаан.

ӨШКҮ ООЛДААШКЫНЫ

«Сүт-Хөл» совхозта ниитизи-биле 9 коданда төрүүр 2 муң өшкү бар. Алдыы, Үстүү Ишкиннер, Кур, Шиле, Шем-Шум, Хүүректиглер дээш ышкаш, тускайлаан эки одар-белчиирлерлиг черлерге кыштаан өшкүлерниң күш-шыдалы шыырак. Ам өшкүлерниң оолдаашкыны кидип турлук чоруп турар. Сөөлгү хүннерге чедир 775 өшкү төрээн болгаш оларның анайлары онча-менди.

Эки уксаалыг ангорларның анайларын бүрүн камгалап алыр дээш шудургу ажылдап турар кадарчылар эвээш эвес. Хүүректигниң Кара-Хемде Эрес-оол Ондарның коданында төрүүр 277 өшкүден 195 өшкү төрээн, анайлары бүрүн. Ол ышкаш Чадамаа Ондарда 333 өшкү бар. Ол кодандан 250 өшкү төрээн, анайлары шупту четче.

Чаш анайларны ажаары-биле 20 ажыг сакманчыларны коданнарже чоруткан. Оларның аразындан Светлана Саая, Валентина Чечен олар 50-ден 100 чедир анайларны кызымаккай ажаап-тежээп турар.

Мирон Георгиевич Валев — Кызылдың пассажир автобус дурулгезинде хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Ол бо бүдүрүлгеде 1958 чылдан бээр ажылдап турар. Бо бүгү чылдарның дургузунда ол автобустарның кезектериниң «ыц кадык» ажылдаарын хандырып, чоннуң аргыжылгазын экижидеринге үлүүн киирип келген. Бедик мергежилдиг слесарь-агрегатчик М. Валев дыка хөй кижилерни бодунуң мергежилинге өөредип келген.

— Септекчилер боор хөй кижи кирип турар боор чүве, ынчалзажок маңаа хөй чылда ажылдап артып каар кижилер эвээш болур. Чүге дээрге, ажылдың байдалдары таарымча чок, ооң-биле чергелештир бистиң ажылывысты улуг-ла хүндүткел чок деп санаар кижилер база бар. Ындыг болзажок машиналарның туруушку чок ажылдаары бистиң ажылывыстан хамааржыр. Ынчангаш септекчилерниң күш-ажылы, дыштаныылга, чурттала байдалдарын экижидери, бо мергежилдиң кижилеринче кичээнгей салыры чугула деп бодаар мен — деп, ол чугаалаар.

Ооң ол саналын АТБ-ниң удуртулгазы болгаш профкому чүүлдүг деп хүлээп көрүп, септекчилерниң ажылдаар, дыштаныр байдалдарын экижидериниң хемчеглерин телевилеп, боттандырып турар.

Автобустар чолаачылары бо чылдың бирги кварталының планын күүсеткен. Ол чедиишкинде Мирон Георгиевичтиң үлүү база бар.

ЧУРУКТА: септекчи М. Г. Валев.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

СУГГАРЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында Жуков Сат удурткан бот-орулга-чарылгалыг, кукуруза өстүрер звено 310 га шөлдүң баштайгы суггарылгазын эгелээн. Звенода 8 кижи бар. Суггатчылардан Кара-оол Сат, Сергей Моңгуш олар эрестиг ажылдап, хүн нормаларын 100 хуу күүседип турар.

Ниити суггарылганы шынарлыг чорударын дүгүрүшкаш, звено туруушкун чок ажылдап эгелээн. Малга хоолулуг чемниң, кукурузаның ажаалда-тежээлдезин агротехниктиг байдал-биле чорудуп турар. Гектардан 90 центнер дүжүт алыр хүлээлгезин 114 центнер чедир алырын хүлээнгеш, күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Б. ОНДАР.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1986 чылдың май 11-ни ажыл хүнү кылдыр санаар деп доктааткан.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның 1986 чылдың май 11-де ажыглаваан дыштаныылга хүнүн оларның чылдың шөлээзинге каткаш, шөлээ хүннерин төлээриниң чурумун ёзугаар төлээр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ ҮШКҮ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязы 1986 чылдың апрель 26-да 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы 1986 чылдың апрель 26-да 9 шак 30 минутада СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

НЕГЕЛДЕ—ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН

Партияның Таңды райкомунуң пленумунга СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш партия обкомунуң II пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткел кылган партия райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов болгаш санал бергеннер съездиниң негелделеринге дүүштүр районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге байдалды ханызы-биле анализтээш, кол кичээнгейни ажылды эде тургузарынче, чаа ёзу-биле ажылдаарынче, ажыл-агыйда база культура тургузуушкунунда четпестерни кыска хуусаада чайладырынче угландырган.

Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, кодээ ажыл-агыйының ишчилери бирги кварталда багай эвес ажылдаан. Үлетпүрнүң, садыг, чонуң амыдырал хандырылга, коммунал бүдүрүлгелери планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, республиканың районнар аразынга чарыжынга бирги черни ээлээн. Малчыннар күрүнеге эът, сүт садарының онаалдазын күүсеткен.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир, ылангыя чер болгаш мал ажылында улуг четпестер барын илеткелчи болгаш санал бергеннер пленумга ажы-биле чугаалаан.

Районнуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлгези хөгжүвейн турар. Сөөлгү чылдарда планныг онаалдаларны күүсетпейн келген. 1971—1975 чылдарда совхозтар кодээ ажыл-агыйның нитти продукциязын 73 миллион рубльге бүдүрген болза оштуу беш чылда 50 миллионну бүдүрген, оң бирги беш чылда ол көргүзүг хевээр арткан. Ол чылдарның дургузунда кандыг-даа өзүлде чок чаңгыс черге таптап турган.

Чер ажылының культуразын бедидер хемчеглерни четпес боттандырып келген. Чер ажылының зона системазының чамдык элементилерин кептередир ажылды чоруткан-даа болза, эртемге үндезилеттинген ол системаның негелделерин сагывааныңдан өңгү беш чылда 57 муң гектар тарылга шөлүнүң үнүжүн, оң бирги беш чылда 40 муң хире гаяның үнүр бижээн. Системаның кол негелдезиниң бирээзи —хаттан хөрзүннү камгалаар ажылды багай чорудкан. Ооң уламындан чылдың-на тараа болгаш мал чеми культураларының дүжүдү багай болуп турар.

Малдың баш саны өспейн, продуктулуу бедивейн, уксаазы экижиревейн турарының чылдагааннарын илереткен. Бо чылдың бирги кварталында ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы», «Россия» совхозтардан бызаалар, «Коммунизмниң херели» ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, Тока аттыг совхозтардан, «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйындан хураганнар хөйү-биле өлген. Малдың ини-бүрү чылдагааннардан чидери, хоравры көвүдээн. Малдарның шын, четче отчёду, учёду тургустунмаан, оларның чемгерилгезин рацион ёзугаар чөптүг организаставаан, зооветеринарлыг ажыл багай, малчыннарның, специалистерниң даандырган ажыл-херээнге харыысалгазы кудук. Сүткүр малды өстүрериңче, ооң уксаазын экижидеринче чогуур сагышты салбастаан. Эът бүдүрүлгезин көвүдедириниң курлавырлары эвээш эвес, ону ажыглаар дээштиг хемчеглерни албаан.

Хой ажылын хөгжүдер дээш партия, совет, ажыл-агый органнары чогуур кичээнгейни салбайн турарындан хураганнарны менди камгалап албайн, эдержилгени эки организаставайн, уксаажыдылганы экижидер ажылдарны чорутпайн келген.

Ниитиниң малының баш санын өстүрериңге, ооң продуктулуун бедидериңге четчир саныг, шынарлыг мал чемнери улуг рольдуг турда, мал чемнери тараан шөлдериниң структуразын сайзыраңгайжылар, хөй чылдыг сигеннерниң тарылгазын көвүдедир, оларның суггарылгазын, ажаалдазын, чемишчидилгезин экижидер хемчеглерин албаан.

Районнуң кодээ ажыл-агыйының ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге эртем улуг салдарны чедирер. Ынчалза-даа Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы тараа, мал чеми культураларының дүжүдүн, малдарның уксаазын экижидер, продуктулуун бедидер дээш эртем ажылдарын багай чорудуп турар. Кодээ ажыл-агый эртемнериниң чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганы четпес пропагандалап келген. Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы мал болгаш чер ажылынга кескү чедиишкиннерни чедип албаанындан совхозтарга болуннуң мурнакчы үлегер-чижээн ам-даа көргүспээн.

Социал айтырыгларны шиитпирлээринге кошкак кичээнгейни салып турар. Малчыннарга, кодээ ажыл-агыйның специалистеринге, башкыларга, эмнелге, культура ажылдакчыларынга болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылдакчыларынга, тускай эртемниглеринге чурттаалга бажыңнары чедишпес, ооң уржуундан кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй болуп арткан. Сүт-бараан фермаларында, бригадаларда кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. Столовайлар, буфеттер, амыдырал комбинаттары, чунар-бажыңнар, хеп чуур черлер кылдынмаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизи бүгү-ле ажылды эде тургузарын, чаа ёзу-биле ажылдаарын партия, совет, ажыл-агый органнарындан негээн. СЭКП райкому (секретарьлары В. Д. Куркутов, Н. Ф. Волотов, Е. К. Ажи) ажылды эде тургузар дугайында хөй чугааны кылып-даа турза, херек кырында үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестерни чайладыр дээштиг хемчеглерни албаан, кошкак ажылдап, негелде чок болуп, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр ам-даа тургуспаан. Ол ышкаш идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылы кошкак болуп артпышаан.

Районнуң кодээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге агропромышленниг каттыжышкынының чөвүлели (даргазы Т. А. Хуңданов) хөй чүүлдү кылыр ужурлуг, ындыг турбуже, анаа удуртулганы, оон негелдени партия райкому, райкуусском (даргазы Т. С. Тюлюш) кошкатканындан ажылын ам-даа эде тургуспаан, эрги ёзу-биле ажылдавышаан, оон уламындан совхозтарның удуртукчулары, специалистери ажылын эде тургузуп шыдавайн, ажыл-ишче ханылап кирбейн турарын пленумга шынныы шүгүмчүлээн.

Ажылчы чоннарга амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезиниң, садыг хандырылгазының, кижи факторуң идепкейжидериниң айтырыгларынга илеткелчи болгаш санал бергеннер доктаап, ында четпестерни дилими-биле илереткен. Тока аттыг совхозтуң саанчызы О. У. Монгуш, «Россия» совхозтуң сүт-бараан фермазының ажылчыны Т. И. Чамбал олар саналынга фермаларның материал-техниктиг баазазының кошкаан, хол-биле кылыр аар ажылдарны механизаставайн турарын, инектерниң уксаазын экижидеринче сагыш салбайн келгенин шүгүмчүлээн. № 585 мехколонның штукатуру В. С. Лаухина саналынга тудуг ажылын механизаставайн тудуг материалдары-биле четче хандырбайн, кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн турарын дээш мехколонның начальниги Д. Т. Гелеконовту шүгүмчүлээш, курут аазашкыннардан ажыл-херекче шилчирин негээн.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумнуң ажылынга киржип, аңаа чүве чугаалаан. СЭКП райкому, партия организацияларының съездиниң негелделеринге дүүштүр ажыл-херекче ам-даа ханылап кирбейн, ажылын коничут оожум эде тургузуп турарын ол демдеглээш, бо талазы-биле сорулгаларны тодаргай айыткаш, кандыг-даа айтырыышкын маңаавайн дүрген эде тургустунарын, чаа ёзу-биле ажылдаарын айыткан. Ылангыя хөй сестон ажыл-херекче шилчирин, чон ортузунга органнизакчы, масса-политиктиг ажылды күштелдирерин, кадрларда, бирги ээлчегде удуртукчулардан, специалистерден негелдени каш дакпыр улгаттырарын негээн.

Районнуң совхозтарында, сүт-бараан фермаларында, хөй ажылында четпестерни, оон үнүп турар чылдагааннарын Г. Ч. Ширшин чижектерни көргүзүп тургаш чугаалааш, ону экижидерде СЭКП райкому, партия организацияларының кылырының хемчеглеринге доктааган. Сүткүр малды, хөй ажылын хөгжүдериниң талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларын айыткан. Ол ышкаш социал айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээринче, ылангыя малчыннарның чурттаалга байдалын, ажылчы чоннарны аъш-чем бараанары-биле хандырылгазын экижидеринче, кижилер-биле, бирги ээлчегде аныктар ортузунга ажылды дээштиг чорударынче пленум кежигүннериниң кичээнгейин угландырган.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган, ында бүдүрүлгени, кодээ ажыл-агыйны бүгү талалыг интенсификастаарының, партийжи ажылды үндезинни-биле эде тургузарының, чаа ёзу-биле ажылдаарының, социал программаны боттандырарының тодаргай хемчеглерин айыткан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш партия обкомунуң II пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районнарның партия организацияларының сорулгаларын чугаалашкан пленумнар Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнарынга болуп эрткен.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Бии-Хем районнуң «Хадын» совхозунуң Каъа-Хол хову-трактор бригадазының кежигүннери бо хүннерде шык базырыышкынын чорудуп турар. Коллективте социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда аныяк механизатор Ким Ондар база бар. Хадын кодээ Совединиң депутады, комсомолчу тракторист он ийиги беш чылдың баштайгы чылында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, онаашкан херээнге бедик харысалгазын көргүзүп турар. Ол ындыг болбас аргажок, үениң негелдези-даа ындыг.

ЧУРУКТА: аныяк механизатор Ким Ондар.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

Партийжи информациялар

СЕМИНАР БОЛГАН

Таңды районнуң партия эге организацияларының секретарьларының, партбөлүк организакчыларының семинары Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязынга болуп эрткен.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ишчилериниң он ийиги беш чылда сорулгаларының дугайында Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының директору В. А. Барышников илеткел кылган. Партияга шиңни алышкын болган аныяк коммунистер-биле ажыл дугайында СЭКП райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы Р. Ф. Горбанюк семинарның киржикчилеринге чугаалап берген.

Партия эге организацияларының секретарьлары ажылының дуржулгазын солушкан. Тока аттыг совхозта Кулузун, «Коммунизмниң херели» совхозтуң, «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының төп сүт-бараан фермаларының партия эге организацияларының (секретарьлары О. У. Монгуш, Д. М. Кечил-оол, В. П. Меркулов) ажылының дуржулгазы ажыктыг болган.

Дуржулга станциязының төпте партия организациязының ажык хуралынга семинарның киржикчилери олурушкан.

Партия организацияларының секретарьлары Дүрген суурда Культура бажыңының, «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының төп сүт-бараан фермазының ажылы-биле таныышкан. Фермада ишчилериниң ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Столоваяны, хеп чуур өрээлди ажыткан, кызыл-булуңну эки дерээн, телевизорну көрүп турар.

Семинарның киржикчилери СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир, ылангыя партия организацияларының ажылын эде тургузар талазы-биле моон соңгаар ап чорудар хемчеглерин дугуржуп чугаалашкан.

Д. ОЮН.

ПАРТАКТИВ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Районнуң партия организацияларының секретарьларының семинары Тээлиге болуп эрткен.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседириинге дүүштүр идеология ажылын чорударының кол угланыышкыннарының дугайында СЭКП Бай-Тайга райкомунуң секретары Ч. А. Саая, СЭКП Уставы — партийжи амыдыралдың хоойлузу деп темага партия райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи К. К. Сарыг-Донгактың болгаш өскелерниң-даа илеткелдерин аңаа дыңнаан.

Дуржулга солчулгазынга районнуң херееглекчилер ниитилелиинде партия организациязының секретары Б. Хертек кижи факторун идепкейжидер дээш коллективте кандыг ажылдарны чорудуп турарын таныштырган. Садыг ажылдакчыларының ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш чүну кылганын ол чугаалаан. Мында дыштаныр хүннерде янзы-бүрү культура-массалыг хемчеглер, спортчу маргылдаалар эртип турар, аңаа коллективтиң кежигүннери идепкейлиг киржип турар.

Райпо девискээриниң кызыл-булуңну кескү агитация-биле эки дерээн, ооң-биле семинарның киржикчилери таныышкан.

Районнуң төпчүткен библиотека системазының ажылын партия организацияларының секретарьлары сонуургаан. Оларга кескү агитацияның кылырының үлегерлери болгаш литератураларны-биле таныштырып, ону кылырын практикага көргүскен.

СЭКП райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел семинарга чүве чугаалааш, ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар, партия организацияларының, коммунистерниң ролюн болгаш харысалгазын бедидер талазы-биле ап чорудар хемчеглерге доктааган.

С. ИРГИТ.

ЭЭЛЧЕГЛИГ КИЧЭЭЛ

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткомунга пропагандистиң мергежилин бедидерииниң ээлчеглиг кичээлинге партия өөредилгезиниң талазы-биле хоорайның методиктиг чөвүлелиниң кежигүнү Г. И. Сввизкая партияның XXVII съездизиниң салган сорулгаларын чугаалаан. Экономиканы интенсификастаарының, эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедириниң, бүгү ажыл-агый механизмиин планнарының болгаш эргелеп башкарарының, эде тургузарының бот-орулга-чарылганың айтырыгларын дыңнакчыларга өөредирде чүнге кичээнгей салырын тайылбырлаан.

Парткабинет эргелекчизи Т. С. Казанцева партияның XXVII съездизиниң материалдарын өөренип тургаш, контрпропаганданы чорударының айтырыгларынга доктааган.

Ээлчеглиг кичээлге партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгениң пропагандистери съездиниң материалдарын дыңнакчыларга өөредир талазы-биле чогуур методиктиг сүмелерни алган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын өөредир теоретиктиг семинарларның, политшколаларның кичээлдериниң канчаар дээштиг, ажыктыг эрттирериниң талазы-биле пропагандистер дуржулга солушкан.

Х. АЛАШ-ООЛ.

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА БЕЛЕН

«Хөндергей» совхозтуң Ак-Баалык хову-трактор бригадазының ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарын чедиишкинниг доозар дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Бригаданың бо чылгы сорулгалары — тараа культуралары 800, кукурузаның ногаан массазын 300, картофельди 120, ногаа культуразын 5 гектар черге чажып тарыыры. Күрүнеге 100 тонна картофельди болгаш 20 тонна эки шынарлыг ногаа аймаан дужаар сорулганы бригада мурнунда салган.

Амгы үеде К. Монгушка удурткан звено сугат бугаларының тал, дажын аштап, хараган сөп, сумуннар үнарының септелгезинде ажылдап турар.

Механизаторларның чурттаар бажыңы, кызыл-булуңу, столоваязы багай эвес дериттинген.

В. МОНГУШ.

Часкы тарылганы—кыска хуусаада

ЧАА АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Часкы хову ажылдары Бай-Тайга районга удавас эгелээр. Ынчангаш районнуң ажыл-агыйлары бүгү септеттинген техниказын белениниң шуудунга чыскаап, чамдык чедир кылдынмайн барган чүүлдерни хынамчалыг көрүп, четчелеп турар.

Районнуң механизаторлары бо чылын часкы хову ажылдарынга киржир техниканың септелгезин мурнуку чылдардан эки чоруткан. Ниитизи-биле совхозтарга сезоннуг ажылдарга аңгы-аңгы марканың 72 трактору, 48 чүък машиназы, 26 андазын, 33 тараа селказы, 19 культиватор болгаш оон-даа өске кожуг машиналары киржир. Бо хүннерде 65 тракторну, 48 чүък болгаш кодээ ажыл-агый машиналарын доозазын септеп доозкаш, белениниң шуудунга чыскаан тургускан. РАҮК-те болгаш совхозтарда септеттинген техниканы хүлээп алыр тускай комиссияларны кол агрономнар баштап турар.

Септелгеде ажылдап турар механизаторлар ортузунда социалистиг чарышты 10 хонуктап түңнеп, тиилекчилерни шайнап-мактаары чаңчыл апарган. Ажыл-агыйлардан «Тээли» совхоз тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезин өске черлерден эки чорудуп, септекчилер ортузунда социалистиг чарышты багай эвес организастап, мурнакчыларны илередип, оларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп келген. «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтарда техника септелгези багай, септээн техниказының шынары кудуу болуп артпышаан. Бо совхозтарда чарышты эрестиг организастап, септеттинген болгаш өске-даа техниканың техниктиг хайгааралынче кошкак кичээнгейни салып келген.

Ажыл-агыйларда механизаторлар өөредилгезин неделяда ийи катап эрттирип, оларның билиг-мергежилин бедидер хемчеглерин ап турар. Оон түңнелинде часкы сезонда ажылдаар механизаторларның 70 ажыг хуузу бирги болгаш ийиги класстың машинист-трактористери болур. Ол ооржук ажыл-агыйларга механизаторларның ийи ээлчег-биле ажылдаарын хандырар. Ажыл-агыйларга часкы сезонну кыска хуусаада эки шынарлыг эрттирер сорулга-биле 2-4 кижи составтыг бир-бир мастер-эдикчилер звеноларын совхозтарга тургускан. Ол ышкаш кывар-чаар материалдарны чогуур үе-шаанда бердинген лимит ёзугаар сөөртүр.

Районнуң ажыл-агыйларынга бо чылдың дүжүдүнге херегээр 790 тонна үрезин херек, ам 700 тоннаны сөөртүп алган. Совхозтар аайы-биле алырга: «Тээлиде» — 320 тонна, «Мурнакчыда» — 155 тонна, «Бай-Талда» — 130 тонна, «Кара-Хөлде» — 95 тонна үрезин бар. Арткан үрезинни Каа-Хем районнуң совхозтарындан садып, сөөртүп ап турар.

Часкы хову ажылдарынга белеткел «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарның хову турлагларында багай, чурттаар өнаасава, столовая, чунар-бажыңнар ам-даа чедир септеп кылдынмаан, үрезин хоранналашкынынче кирбээн, ажылчыннарны четчелеп тургуспаан.

Ажыл-агыйларда суггатчыларның, механизаторларның четчелээшкинин чедир тургуспаан. Совхозтарга часкы, чайгы суггат үезинде суггатчыларга херегээр эт-херекселдер ам-даа четпес. Ол ышкаш ажыл-агыйларда бригада кезээзи-биле 8 звено ажылдаар. Оларның чамдыктары бо хүннерге чедир кылыр ажылдарның тодаргай планнарын тургуспаан. Совхозтарда инженер-техниктиг суггарылга системаларының септелгезин районнуң суггарылга эргелели чедир кылбайн турар. Каяа, кандыг тараа культураларын чажып тарыырын, ону кандыг арга-биле суггарарын совхозтарның кол агрономнары, гидротехниктери пландап турар.

«Тээли», «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтарга — 200 гага, «Бай-Талга» — 50 гага хаш аштаалгазын чорудар. Ниитизи-биле районга 252 муң рубльди аңаа чарыгдаар. «Тээли» совхозка шлак-бетон-биле суггатчылар чурттаар бичии бажыңнар тударын ам доозар. Часкы чер андарылгазын план ёзугаар 24 хонукта, тараа культураларын чажарын 8 хонукта, оон суланы 15 хонукта чажып тарыыры көрдүнген.

Механизаторларның болгаш суггатчыларның өөредилгезин совхозтарның кол инженерлери, агрономнары чедир өөретпээн. Бо ажыл «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтарда шуут чорбаан. Бо хүннерде «Тээли» совхозка 33 суггатчы херектелдинип турар.

Минералдыг чемишчидилгелерни хөй чылдыг сигеннерге чажарын совхозтарның агрономнары чогуур үезинде чорутпаан. Ирийн эдекти картофель, ногаа шөлдеринге кирээзин-биле холуй тегериг чүтле «Тээли» совхоз ажыглап турар. Үрезин хоранналашкынын база-ла «Тээли» совхозтан өске ажыл-агыйлар эгелевээн.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйларының мурнунда салдынып турар кол сорулга — чер ажылын интенсивтиг аргаже шилчидери. Черни камныг болгаш шын ажыглааныңдан ооң бериимчези хамааржыр. «Бай-Талга» — 50, «Мурнакчыга»—50, а «Тээли» совхозка — 100 гага чаа арга-дуржулганы ажыглаары көрдүнген. Он ийиги беш чылда черниң ажыглалын экижидер хемчеглерни ажыл-агый бүрүзүнге чорудуп, үнүш-дүжүткүрүп чидирген черлерин катап тургузуп, оон бериимчени алыры чугула.

Ынчангаш бар четпестерни дарый чайладып, часкы тарылганы кыска хуусаада бедик агротехниктиг байдалга доозар дээш районнуң таражылары, механизаторлары улам соруктуг ажылдаарлар.

И. СЕДИП-ООЛ.

ХОЙЖУЛАР ЧҮГЕ ХОМУДААНЫЛ?

Бир чагааның изи-биле

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң Эрбек салбырын хөй ажылдыг совхоз кылдыр тургусканындан бээр бир чүс ажыл турар. Ынчалза-даа хөй ажылында чамдык четпестерниң барын бир автор хойжуларның мурнундан олдер циние бижээн. Ында сөөлгү чылдарда малдан продукция алырының кудулаашкын, малдың чаш төлүн онча-менди албайн турарын, коданнарның холушкак апарганын, хураганнар кажааларының өзүлдеге хоралыын, кошкарларның еедипшейн келгенин, хойну янзы-бүрү буудуктар-биле демдектеп турарын, «эрттерниң тору турар» апарганын болгаш өске-даа айтырыгларны четче шүгүмчүлээн. Шынап-ла, хойжулар чүге хомудай бергенил?

Совхозтуң кол ажылы — хой азырары болуп турар. Ында бо хүннерде 27450 ажыг ээрс мал бар. Оон ниитизинде төрүүр 18978 хойдан 8305 хой төрээн болгаш 8116 хураганны алдынган. Совхоз төрүүр чүс хойга онааштыр 78 хураганны камгалап алганы ол. Көргүзүгнү мурнакчы хойжуларны дүвүрээн дыш турарын-ла оон. Сөөлгү чылдарда малдан алыр продукция чоорту кудулап, малдың чаш төлү онча-менди алдынмайн, өлүп-хоравар чорук көвүдээн. Оон чылдагааны чүдел дээрзин чамдык хойжулар ынчаар тайылбырлаар болду.

Малдың коданнары бир аай эвес, холушкак болуп келген. Чүге холушкак апарганыл ынчаш? Чүге дээрге чазын эр хураганнарны четче акталаавас, хураган үзер дүшта эрин, кызын холуштур 700-800, харын-даа 1000 чедир мөөңнеп каар. Оон соонда артык чыгыдап үндүрүп, база катап үзер. Хураган кажааларын беткетпеш, оон кадарчыларны баш удур тургускаш, ол-ла хүр эр, кызын ылгавы, норма ёзугаар үзер болза, малдың сеңгилдезинге-даа эки, чадавыр кижи өөредин барда-даа таарымчалыг дээрзин чамдык хойжуларның санын тура-ры чөптүг. Кыс хураганнарны кежир үеде төрүүр кодан болдуразы-биле оларның баш санын көвүдетпезе эки. Хойнуң чаш төлүн бүрүн камгалап алза-даа, хой төрүп каапкан соонда, ам ажырбас, дөгере төрээн дей болдааш, мал эмчилери, кадарчылары-даа оларны хайгааралын кошкадып бээр чоруктар бар. Ол шын эвес. Ол ышкаш хой дөгере төрээнде хураганнарны ускүнере чедир харыысалганы кошкатпас ужурлуг. Малдың чеми хамнаар чарыгдап часкы үеге жедир камнап алыры чугула. Хураганнарны ускен соонда, эки чемгерер, суггарар болза эки. Кышты хүр ашкан хураганнар хоте хөөрээр, эки дукту бээр болгай.

[illegible]

...ганнар келир чазын ирткигеш тен апаар болгаш кошкарлар оон үнер. Оларны хойларга салып-даа турган. Оон эки түңнел үнмээн, харын-даа хоралчалыг болган. Ооң кескү чижээн бо чылдың байдалындан көрүп болур. Төрээн чаш хураганнардан 300 хирези янзы-бүрү аарыгдан, өске-даа чылдагааннардан хораан. Олла чылдагаандан 88 улуг хой база өлген. Чамдык хүлээзиген ажылынга ак сеткилдиг эвес, күрүнениң өнчү-хөреңгизинге карак огу дег камгалавас, чалгаа-шушпен, харыысалга чок хойжулар Семён Ховалыг, Үе-пар-оол Ооржак олар төрүүр хоюндан чүс башка онааштыр 46 хураганны, Дыртый-оол Ооржак 55 хураганны алганын чугаалаарга-ла, үстүнде фактылар бадыткаттынар.

Хойга эдержилге үезинде хөй кошкар негеттинер. Ынчангаш өске ажыл-агыйдан ээзээ каш кошкарларны садып экелген. Олар арган, бичии кошкарлар болганындан чүтак өөттаарынга ой болган. Ынчар кээрде артык чарыгдал кылып турбайн, совхозта тускай эмчиглер бар болганда, чүге ук черниң хураганнарын шыырак кошкарларны өстүрүп ап болбазыл деп айтырыгны чамдык хойжулар база сонуургаан.

— Тус черниң хоюндан кошкарларны, эртем ёзугаар алырга ажыглаары болдунмас, ханы төрел болганындан таарышпас. Ынчангаш эртнеэ кылып тарып боозадылганы 7 муң башка чоруттувус. 3113 башты сула эдержилге-биле чоорткан. Тарып каан хойну аңгылдарары-биле үскен болган совхозтуң беш мал эмчилери хайгаарапга алган — деп, кол зоотехник Василий Кара-Донгак тайылбырлаар чорду.

Коданнарның чамдызы эвээш, өскелери хөй болганчыдан өске коданнардан хойларны үскеш, кадып каар. Оон түңнелинде коданнар шокаапаргылаан. Маңаа хар-назының барымдаалавайн турарын база шын эвес. Оон түңнелинде олар уурук-суурукта турун эгелээр. Ынчан улуг, бичии хураганнар тыптып келиир. Хар-назыны чаңгыс хөй кодан болза, кайы айда эдержилгеге кирген болдур, ол өйүнде төрүүр болгай. Хураган үзер өйде шупту дең-дескн өзер болгаш хары угаа үстүне бээр аргалыг. Хойлар төрүп эгелеп турда, бо чылын төрүвес дээн хойлар төрүй-даа бээр, харын-даа «эрттер» ара, зындан безин төрүй бээр таарылгалар тургулаан. Оон ангызында хой демдектээрде чылдан чылче янзы-бүрү дозулар-биле бүдүп турган. Малды чазын саргыдан камгалаары-биле оон хоранналашкынын үе-шаанда чорутпайн келген.

— Ол бүгүлеге хамаарыштыр чүнү чугаалап болур ...лер? — деп айтырыгны совхоз директору Алаш-оол Бүкүловичи Монгуштан айтырдывыс.

— Чагаада бижип турган фактылар шупту шын-дыр. Бистиң совхоз тургустунгаш чыл чаа ажып турар. Ажыл-агый бо чылын 100 муң рубль карылгалыг болган. Ынчалза-даа хой ажылындан 57 муң рубль орулгалыг болдувус. Хой ажылында четпестер тургузаан. Ону чайладырының оруктарын тып, эде тургузуушкунуң болгаш дүргедээшкиниң негелдези-биле ийи чакпыр ажылдаары бистен негеттинип турар — деп, ол кыска харыылады. Авторнуң хойжулар мурнундан комуудалын парткомнуң секретары Үмаа Бай-Кара, кол зоотехник Василий Кара-Донгак, мал эмчизи Эрес-оол Монгуш олар бүрүкү-биле хүлээп алгаш, үстүнде четпестерни чайладыр дээш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын аазаан.

«Четпестерни болгаш багай чүүлдерни чүгле эскерип, оларны буруу шавары дээрге четпес-тир, ол чүүлдер болбазын дээш бүгү чүвени кылыр херек. Коммунистиң авангардчы ролю дээрге аңаа ниити чүве эвес-тир, ол практиктиг ажыл-херектерге илереттинер» — деп, партияның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев айыткан болгай. Шынап-ла үстүнде илереттинген четпестерни эдер дээш «Ээрбек» совхозтуң удуртукчулары чүнү кылганыл?

Совхозтуң хойжулары 45 коданда ажылдап, чурттап турар. Оларны үш хойжу бригадага үскен. Малчыннарның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш совхозтуң дирекциязы чугула хемчеглерни ап чамдык ажылдарны чорудуп келген. Ооң түңнелинде он алды хойжу кодан социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. Мурнакчы хойжулар Кан-оол Донгак, Маадыр-оол Ооржак, Виктор Ондар, Сундуй-оол Чамзын, Кара-оол Чамзын бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 104—100 хураганны камгалап алган.

Кышты хүр ажарынга бир чүүл — мал чемин баш удур четчир-биле белеткеп алыры. Ынчангаш мал чемиин белеткели зоотехниктиг норманың чүгле 20 хуузу болур турар. Бо дээрге ийи куду болуп турарын айыткан ол. Мурнунда чылдарга бодаарга, эрткен чылын сиген белеткелин совхоз 130 хуу күүсеткен. Ынчап кээрде мал чемиин талазы-биле байдал дүвүреңниг эвес.

Эрткен чылдан эгелеп бар хар четкен коданнарны ылгаан болгаш 190 кошкарны төрел салгаар чорукту болдурбазы-биле садып алган. Ол ышкаш ам хураганнарның эр кызын ылгап эгелээн. Хойларны демдектээр «хойжу» деп бүдүүтү четчири-биле тып алган. Эрткен чылын чамдык хойжуларның кадарган хойларын шала будуур будук-биле демдектеп турганы ам болдурбас. Оон ангыда шупту коданнарга саргыга удур курган бустаны чашкан.

Мурнунда хураганнар кажааларын печка-биле чылыдып одап турган. Бо чорук малдың чаш төлүнүң өзүлдезинге хоралыг болганын барымдаалааш кажааларны ийи каът кылдыр туткан. Ынчангаш сакман методун калбаа-биле ажыглап эгелээн. Ол ышкаш хураганнарга улуг хой кажааларын база ажыглап турары таарымчалыг. Ынчан малдың чаш төлү эъткир, дүкүр, сооккада доңмас эрес-кашпагай болур.

База бир чаа ажыл болза малчыннарже сүт сөөртүлгезин талон системазы-биле тургусканы болур. Бо чорук чолаачыларның кайы-кайы малчыннарга барып турганын, арганарыгдалдарын кылбазын кынаар, малчыннарның чарыгдалын тодарадыр. Ынчап кээрде чолаачылар моон мурнунда чылдарда дег, чоок коданнарга сүтүн эндере кудуп кааш хуу-да ажыл кылып чорун бээр таварылгаларны ам кылбастаан.

Эрткен чылдан эгелеп хойгу мал семиртилгезиниң үезинде специалистерниң дежурныйлааштыныг чоруткан. Олар хойжуларның эртенги серилийде хоюн одарже үндүрерин, кежээки, дүштеки байдалдарын, хүн чурумун эртем ёзугаар сагып турарын хынаар. Малдың семиртилгезин дээш 40 хуу немелде төлевирни чайлаглаашкын соонда, малчыннарга тускай комиссияның шиитпирин ёзугаар төлеп бээрин чурумчуткан.

Малчыннарның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче кичээнгей салдынган. Электри чырыы 45 кодандан чүгле 5 коданда бар. Совхозтуң перспективтиг планында көрдүнгени ёзугаар 30 коданнарга электри-чырык тыр кирер. Бо чылын № 1 хойжу бригаданың 6 коданынга электри-чырык ажылдап эгелээр. Хойжу бригадалар аразында социалистиг чарыштың түңнелин чоокта чаа үндүрген. Аңаа бирги черни Константин Ондарның удурткан № 3 хойжу бригада алган. Тиилекчи бригадага совхозтуң шилчиир кызыл туку болгаш 200 рубльдан байырлыг байдалга тывыскан. Бо чорукту чангыл болдурганы хойжуларның социалистиг хүлээлгелерин, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга улуг чангыг берип турар.

К. САРЫГ-ООЛ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 100 «Шынга»).

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Монай Самдановна **Монгуш** — Кара-Чыраа ортумак школазының директору.

Клара Саныйбановна **Ондар** — Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниң санитаркак.

Норжунмаа Байырлаповна **Ондар** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Онааш Кужуевна **Ондар** — Сүт-Хөл ортумак школазының башкызы.

Чап-оол Дозур-оолович **Ондар** — Сүт-Хөл ортумак школазының башкызы.

Борбак-оол Монгус-оолович **Ооржак** — Кара-Чыраа ортумак школазының башкызы.

Чалбак-оол Байырович **Ооржак** — Чадаананың ыяш ажыл-агыйының Сүт-Хөл лесничествозунуң мастери.

Чанчык Самбаевич **Ооржак** — Кызыл-Тайга суурда фельдшер-акушер пунктузунуң эргелекчизи.

Даваалап Шалдан-оолович **Сат** — «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Екатерина Лаврентьевна **Андросова** — Күрстрах инспекциязының начальниги.

Владимир Иванович **Боглаев** — районнуң кино четкизиниң дирекциязының киномеханиги.

Николай Фёдорович **Болотов** — СЭКП райкомунуң ийиги секретары.

Зоя Владимировна **Бочанова** — «Тыва кобальт» комбинаттың турбина машинизи.

Мария Александровна **Бруткова** — районнуң харылзаа белдириниң Межегейде салбырының почтальону.

Александр Владимирович **Буриков** — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ажылчыны.

Анна Ивановна **Дагба-оол** — республиканың туберкулёзка удур санаторийиниң санитаркази.

Геннадий Андреевич **Дербенев** — «Тыва кобальт» комбинаттың даг ажылчыны.

Фёдор Павлович **Дударев** — «Тыва кобальт» комбинаттың рудниганиң ажылчыны.

Ольга Тимофеевна **Ензак** — Тываның көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының килдис эргелекчизи.

Анна Николаевна **Ильина** — Хову-Аксы ортумак школазының техажылчыны.

Ховалыг Балданмайевна **Кара-кыс** — Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Владимир Михайлович **Кинжебаев** — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Любовь Францевна **Космачёва** — Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының улуг лаборантызы.

Прасковья Ефимовна **Кузнецова** — СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

Василий Лаврентьевич **Кустов** — Красноярск крайның Тывада даг ажылдарынга камгалал талазы-биле шеригжиткен тускай взводунуң салбыр командири.

Юрий Максимович **Масленицын** — Бай-Хаактың өөредилге-консультация пунктузунуң башкызы.

Даваа Силбирович **Оюн** — СЭКП райкомунуң организастыг килдизиниң инструктору.

Прасковья Тарасовна **Петрова** — Балгазын сельпозунуң садыгжызы.

Николай Давыдович **Пинигин** — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң слесары.

Севилбаа Кууларовна **Сотпа** — «Тыва кобальт» комбинаттың техажылчыны.

Ирина Фёдоровна **Стрикина** — «Тыва кобальт» комбинаттың слесары.

Георгий Григорьевич **Субачев** — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының чолаачызы.

Алексей Антонович **Федотенко** — «Тыва кобальт» комбинаттың участок начальниги.

Анай Иргитовна **Ховалыг** — Тока аттыг совхозтуң малчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Кошкар-оол Ховалыгович **Бегзикей** — районнуң харылзаа белдириниң электромонтёру.

Суукей Махоевна **Кешпи** — районнуң харылзаа белдириниң почтальону.

Ольга Михайловна **Орус-оол** — районнуң «Союзпечать» агентствозунуң начальниги.

Чиктимаа Кыргысовна **Тава** — районнуң харылзаа белдириниң оператору.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың апрель 16.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА САЛЫЫШКЫН

Амгы үеде делегей байдалы аажок дүшкүүрленген. Тайбың херээн быжыглаары эңдере чепсегленир чорукту болдурбазы, чурттар аразынга тургустунуп келген чөрүлдээлиг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээри дээш демисел эң чугула болуп келген болгаш болуп артпышаан.

Тайбың херээн камгалаарының кандыг аргалары бар-ла кижи төрелгетенниң дайын айыылындан камгалап алыры-да чүнү кылза чогуурул? Ол болгаш өске-даа чугула айтырыгларга дорт харыыны СЭКП-ниң XXVII съездизи берген, дайын айыылын чайладырының оруктарын айыткан.

А империалистиг күштер делегейниң ол-бо булуңнарында дайын өртүн кыпсып, чепсектерни бүдүрерин уламчылап, делегей байдалын нарыыдатпышаан. Американың Каттышкан Штаттарының администрациязы Совет Эвилелиниң тайбың саналдарын хүлээп албаан болгаш дайын чепсээн эңдере бүдүрерин космосче шилчидериниң айыылдыг оруун шилип алган.

Ынчалза-даа тайбыңның камгалалында социалистиг күрүнелерниң тайбыңга ынак идегелдиг күштери, оларның улам өзүп турар экономиктиг болгаш камгалал күчүлери туруп турар. Азия, Африка, Латин Американың чурттарының хөй кезии тайбың дээш туржуп турар. Делегейниң бүгү диптеринде чонның калбак массазы — дайынга удур, тайбыңның талалакчылары.

Бистиң чуртувустуң улустарының тайбың дээш демиселиниң, дайын айыылын чайладыры дээш туржуп турарларга дузалажырының бээр бир чугула хевири — Тайбыңның совет фондузу. Бо хүнүң тургустунган хүнүнден бээр 35 чыл оон ол даарта демдеглээр. Совет кижилерниң Тайбың фондузунга салыышкыны оларның интернационалчы болгаш патриотчу хүлээлгезиниң өзүлүг илерели болур.

Эрткен чылын Тайбыңның совет фондузу Ливанның, Кампучияның, Вьетнамның, Никарагуаның, Мозамбиктиң, Эфиопияның, Бангладештиң чурттакчы чонунга улуг дузаны көргүскен. База ол мышкаш 1985 чылда Тайбың фондузу Афганистан Демократтыг республиканың «Витаи» уруглар бажыңынга болгаш школа-интернадынга дузаламчыны чорудкан. Совет Тайбың фондузунуң адрезинче ол уруглар албан черлериниң ол эргелелиниң начальниги М. Кармаль мындыг чагааны чорудкан: «Силерниң бисче чорудкан 1 миллион рубль ажыг өртектиг халас дузаңар дээш кызыгаар чок четтирдивис. Ол Апрель революциязының чырыкылыг херээ дээш демиселге ада-иези, төрелдери өлүрткеш, өскүс арткан чаштарга улуг өөрүшкү болган.» «Эфиопияның чону агаар-бойдустуң халавы — улуг кадаашкынга таварышкан... Совет Эвилелиниң улуг дузазын бистиң чуртувус эки билир болгаш ону кажан-даа утпас»— деп, Б. Дереса медеглээн.

Латин Америка чурттарынга Совет тайбың фондузунуң дедир эгидиишкин чок халас белээн берип турганының үезинде, Никарагуаның төлээзи Сильвия Мак Эван мынчаар чугаалаан:

— Бистиң революциявыс ТРЭ-ниң чашпаа чалчаларының контрреволюсчу дайынзырак бүзээлээшкиниң байдалында туруп турар. Ынчалза-даа бис оон бичии-даа сезиимейн турар бис. Чүгле дээрге берге үелерде бистиң өзүлүг өңнүктеривис биске дузалаар дээрзинге быжыы-биле бүзүрээр бис».

Тайбың фондузунуң чугула болгаш буянныг херээнге бистиң республиканың ажылчы чону база болуунуң улуун шыдаар шаа-биле киирип турар. Эрткен чылын Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем районнарының, Ак-Довурак хоорайның ажылчы чону Совет тайбың фондузунче эвээш эвес салыышкынын киирген. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының ажылчыннары социалистиг чарышка тиилээни дээш шаңнатканы 2480 рубльди Тайбың фондузунче шилчиткеннер.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң 1986 чылдың январь 15-те кылган Медеглелин ниң-биле деткиишкээн, № 3 АТБ бүдүрүлгезиниң ажылчыннары Совет тайбың фондузунче 389 рубльди шилчиткен. Эрзин районнуң Эрзин суурга: «Биске тайбың дээр херек» деп темалыг кежээ болган. Кежээниң киржикчилери Тайбың фондузунче 214 рубльди киирген. Совет тайбың фондузунче өске-даа черлерден акша-түң доктаамал кирип турар. Чиңгис, Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хоочуну» совхозтуң ажылчыннары ол фондуже — 2844, Жданов аттыг совхозтуң — 2879 рубльди, Эрзин районнуң Ленин аттыг совхозтуң ажылчыннары — 950 рубльди, Кызыл районда «Кок-Тей» совхозтуң — 558, Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыннары — 1788 рубльди шилчиткен. Оон-даа өске бүдүрүлгелер, ажыл-агыйлар, албан черлери, организацияларда акша-түңнер Фондунуң агар санынче үргүлчү кирип турар.

РСФСР-ниң улустуң артистери М. М. Мунзук, К. Н. Мунзук боттарының концерттеринден кирген акшаны чылдың-на Тайбың фондузунче шилчидип турарлар. Республиканың «Билиг» ниитилелиниң лекторлары чогаадыкчыларның номчаанындан кирген гонорарын Тайбың фондузунче киирери шиитпирлээннер. Ниитиниң херектер министерствозунуң ажылдакчызы Клавдия Ивановна Ооржак бодунуң баштайгы пенсиязы 132 рубльди Тайбың фондузунче тамчыдып берген. «Саян» универмагының ажылчыны Михаил Иванович Лопсан тайбың камгалалының херээнге дамчыдып бээрин дилеп 160 рубльди эккелген.

Тайбың камгалалының фондузу дээрге чүгле акша чыылы эвес, ол совет кижилерниң патриотчу, интернационалчы херээ, чаагай сеткили, угаан-бодалының делгеми, тайбың херээ дээш өске чурттарның чону-биле эп-сеткил каттыштырар дээн күзели-дир.

С. ШУКЛИН.
Совет тайбың фондузунуң Тыва салбырының харыысалгалыг организакчызы.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ БЫЖЫГ ТУРУЖУ

Совет Эвилели талаларының бот-боттарын билчириниң, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлаарының, ядролуг чепсекти узуткаарының аргаларын кызымаккайы-биле тывар дээш оралдажып, улустар аразының айтырыгларын шиитпирлээриниң күш ажыглаар аргаларындан ойталаары дээш быжыг туруштуг, идепкейлиг демисежип турар. ГСЧП-ниң XI съездизинге болгаш Берлинде заводка эп-найыралчы ужуражышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугааларын делегейде калбаа-биле үнелеп көрүп турарының кол утказы ындыг боол турар.

БЕРЛИН. Бүгү-ниитиниң тайбынын хандырарының болгаш быжыглаарының совет программазын М. С. Горбачев Берлинге болуунуң чугааларынга тодаргай тайылбырлаан деп, **«Нойес дойчланд»** солун бижээн. Европада анаа боо-чепсектер болгаш чепсектиг күштерге хамаарышкан чаа совет калбак инициатива чогум-на ол эчис сорулгаже углаттанган боол турар. Совет Эвилели анаа боо-чепсектерни кызырар дугайында саналды киирген, улустар аразынга кады ажылдажылганы бүгү талалыг калбартырынче болгаш чавырлыышкынны үргүлчүлээриниче болуунуң утланыышкынын моон-даа соңгаар үргүлчүлээрин көргүзүп турар-дыр.

ВАРШАВА. М. С. Горбачевтуң ГСЧП-ниң XI съездизинге кылганы чаа совет тайбың инициативаларны Польша бүрүнү-биле деткип турар болгаш оларны амыдыралга херек кырында боттандырып чорударынга идепкейлиг киржиринге белен деп, ПУР-нуң чазааның төлээлекчизи медеглээн. Европада анаа боо-чепсекти болгаш чепсектиг күштерин, а ол мышкаш оператив-тактиктиг сорулгалыг чепсектерни дыка кызырарын сүмелээн. ССРЭ-ниң чаа чугула инициативазы боо-чепсекти дүжүрериниң айтырыгларын бүрүнү-биле шиитпирлээр эчис сорулгалыг ССРЭ-ниң тайбың калбак хөделиишкининиң үргүлчүлээшкини боол турар-дыр. Ол саналы социалистиг чурттарның киирген өске-даа тайбың инициативалары-биле сырый холбаалыг боол Варшава Керээзиниң кежигүнү бүгү чурттарның бо айтырыгга чайгылыш чок, принципиалдыг туружуунуң илерээшкини боол турар.

БОНН. ГСДП-ниң бундестагда бөлүүнүң даргазы Г.-Й. Фогель М. С. Горбачевтуң Берлинге кылган чаа совет саналдарын деткииринге төлептиг боол турарын медеглээн. Барыын тала оларга боттарының эң тодаргай, боттуг саналдары-биле харылаар ужурлуг. Совет инициативалардан кымна дораан база өөренип көрбейн тургаш, ойталаарыл азы кандыг-даа ядролуг чазылдырышкыннарны хоруур дугайында ССРЭ-ниң саналдарынга болуунуң ядролуг чепсектерин улаштыр-улаштыр шенээри-биле харылаарыл, оларның боо-чепсекти дүжүрериниче чүткүлүнге чигзиниишкин хөй-ниитиге тургустунуп кээринге элдепсинмес ужурлуг — деп, Г.-Й. Фогель онзалап демдеглээн.

АФИНЫ. Совет Эвилели тайбыңга ынакшылдыг чаа саналдарны боо-чепсекти дүжүрериниң дугайында чугаалажыышкыннарны баш мунгашталыышкындан уштур сорулга-биле кылган деп, чазак бөлүктеринге чоок «Та Неа» дээр солун бижээн. Европага ядролуг чепсекти дүжүрер чорук Варшава Керээзиниң анаа чепсектериниң Барыын чүкке кыжаныышкынын хевээр арттырар дээрзиниң дугайында НАТО-нуң бадыткаашкынын Москва бурууу шаапкаш, анаа боо-чепсектер болгаш чепсектиг күштер талазы-биле чаа инициативаны кылган.

ВАШИНГТОН. Ак бажыңның төлээлекчизи Варшава Керээзи болгаш НАТО-ну хары угда тарадырының дугайында совет саналды хүлээп алырынга кандыг-даа орта бодал чокка, дораан-на удурланыышкынны илереткеш, боо-чепсекти дүжүрериниң айтырыгларының талазы-биле АКШ-тың дедир туружун бадыткаан. Ол «совет кыжаныышкын» дээр хоозун чүүлдүң дугайында хоп-мегени дакпырлааш, НАТО-нуң агрессчи бөлүүн «дүшкүүрлүг байдалдың» үнер дооу эвес, кандыг-ла бир «камгалалдың» организациязы кылдыр тайылбырлаарын оралдажып турган. Администрацияның ындыг туружу АКШ-тың чүвени шыын болап билир политиктиг болгаш хөй-нити ажылдакчыларының медеглелдеринге, массалыг информацияның хөй-хөй органнарының чүүлдеринге шуут удурланыышкак боол турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧАА ТРАМВАЙ

ПРАГА. Праганың чурттакчылары найысылалдың «ЧКД-Татра» дээр алдаржаан коллективиниң кылып үндүргени чаа хевирлиг трамвайларынга бир-ле дугаарында чоруп, ажыглаарынга чанчыга бергеннер. Амгы үеде ында «КТ-8» дээр чаа хевириниң трамвайын хоорайның оруктарынга шенээри доостур чыгап турар. Ол үш вагонну кожуп тургаш, кылып каан составтың иштинге 340 ажыг пассажир чоруур аргалыг болгаш, мурнуку трамвайларга бодаарга, өзүлүг улуг машина кылдыр көстүр. «Татраның» коллективиниң эң сөөлгү, болбаазыраңгай чаа техниктиг чүүлдери «КТ-8»-тиң кезектеринде ажыглаттынган. Трамвайның электриниг моторунуң дыка камгалалгы болгаш чоруурунуң даажы барык билдинмес, чымчак.

РОБОТ ТЕХНИКАЗЫНЫҢ БАШТАЙГЫЗЫ

СОФИЯ. Стара-Загорада робот техниказының талазы-биле «Берое» комбинаттың специалистери баштайгы робот техниказының комплекизин тургускаш, кылып үндүрерин доосхан. Ол сан программалыг башкарар черден болгаш чаа хевирлиг трамвайларга ону ажылдадырын хандырар роботтан тургустунган. Москваның «Кызыл пролетарий» заводу-биле кады ажылдап тургаш, кылып үндүрген ол чаа техниканы ийи чурттуң машина бүдүрер бүдүрүлгелеринге аппарып «ажылдаар черлеринге» тургузаар ужурлуг. Бо чылын «Берое» ындыг бир чүс комплекстерден тургустунган станоктарны кылып үндүрер болгаш оларны бүдүрүлге ажылдарын автоматчыдарынга ажыглаар.

ЭРТЕМ КОЛЛЕКТИВТЕРИНИҢ СОРУЛГАЗЫ

ВАРШАВА. Совет Эвилели биле Польшаның аразынга эртем-техниктиг кады ажылдажылганы улам быжыглаары, бо талазы-биле дуржулганы үргүлчү солужары — ийи акы-дуңма чурттуң эртем коллективтериниң аразында эң чугула сорулга ол боол турар.

Варшаваның Калийский аттыг плазма болгаш лазер микросинтезиниң институдунуң коллективи бо талазы-биле эки түңнелдерни чедип алган. Ол институт Москваның Курчатов аттыг атомнуг энергия институду-биле хөй чылдарның иштинде кады ажылдап келген. Польшаның эртемденнери плазма хереллениишкинин болгаш нейтроннар энергиязын шинчилээр системаны кылып тургузары-биле ажылдап турар. Ол система-биле Токамак-15 дээр магнит чыкчызын эптеп тургузар. Совет Эвилелинде база-ла эң болбаазыраңгай инфракызыл детекторларны ажыглаар температура хуваарын шинчилээриниң польша камеразын ажыглап турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Лебедев аттыг физика институдунуң плазманы өөренип көөр талазы-биле калбак программазын боттандырарынга Варшавада институттуң специалистери база киржип турар. Олар кады ажылдажылганың шугуму-биле ионнарның энергиязын болгаш ооң делгемнерге таарыштыр тургустунарын хемчээр системаны кылып тургускан.

ВЬЕТНАМ ГИДРОЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ

ХОШИМИН. Сүт кужу-биле ажылдаар Чиан дээр электри станциязының вьетнам болгаш совет тудугжулары ында ажыттынган фото-делгелгеде боттарының ажылдарын көргүзүп турар. Чиан дээрге, Вьетнам Социалистиг Республиканың мурнуу кезээнде ийи чурттуң экономиктиг кады ажылдажылгазының эң улуг тудуу боол турар. Ында делгээн чуруктар сүт белдиринин тудуунуң канчаар эгелээниниң болгаш амгы үеде чоруп турарының дугайын, хөй мун кижилиг интернационалчы коллективтиң тургустунганының дугайын, совет болгаш вьетнам кижилерниң быжыг найыралының дугайын көргүзүп турар. Амгы үеде ол тудуг чүгле улус ажыл-агыйынга чугула рольдуг эвес, харын база вьетнам национал кадрларны белеткээриниң школазы апарган.

(СЭТА).

ШИИТПИРЛИГ БУРУУДАДЫГ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эфиопияның тайбың болгаш эп-сеткил каттыштырарының комитединге Ливияның улузун деткииринин митингизи болган. Триполи болгаш Бенгази хоорайларже америк ужар чүүлдүң агаардан араатанзыг өзү-биле халдаашкыннарын Эфиопияның улустары килеңнээшкининиг буруудадыышкыны-биле дыңнааны ол комитеттиң улустар аразынга харылзаалар килдизиниң эргелекчизи Ассефа Аргеань митингиге медеглээн. АКШ сөөлгү чылдарда бодуунуң даштыкы политиказының агрессчи углаашкынын чаңгыс эвес удаа көргүзүп, делегей эргелериниң норма-чижектерин үреп келген деп, ол чугаалаан. Тайбың күзээр бүгү күштер ливия улуска деткимчени көргүзер, бот-догуннаан күрүнелерге удур агрессчи үүлгедиишкиннеринден ойталаарынче АКШ-ты албадаар ужурлуг.

ХАРАРЕ. (СЭТА). Мурнуу-Африканың сөөк-язы ылгаар чорукка удур болгаш өске-даа демократтыг организациялары АКШ-тың Ливияже араатанзыг халдаашкынының бурууу шаапкан чыскаалдарны организастап эрттирип турар. Йоханнесбургтан келген медээлерни өзүтаар алырга, индийлерниң Ленасия дээр суурунга бүдүн-чартык мун ажыг кижи удурланыышкын илереткен митингиге киришкен. Митингиге сөс ап, чүве чугаалаан кижилер АКШ-тың президентизи Рейганны террорист болгаш өлүрүкчү чоруу дээш шиитпирлиг-биле буруудадып турганнар. Олар Мурнуу Африканың улустарының Ливия-биле эп-сеткил каттыштырыышкынын илереткеннер.

ПАРИЖ. Ливияже АКШ-тың халдаашкыны Анголага, Латин Американың чурттарынга, Афганистанга хамаарыштыр Вашингтонунуң чорудуп турар политиктиг угланыышкынының кезии болурун Францияның даштыкы херектер министри чораан М. Жобер «Пуэн» журналга берген харыыларынга ол дугайын медеглээн. Терроризм-биле демисежириниң эргежок чугула апарганының дугайында хоозун чылдагааннарга сылдаглаа алгаш, ол агрессиязын агартырын Вашингтонуң оралдажып турарын айыткаш, М. Жобер, Триполи болгаш Бенгазиже халдаашкынны белеткээр мурнуунда администрацияның төлээлекчилери боттарының-на политиказын мяк аналлатээр ужурлуг турганын демдеглээн.

СЕСЕРЛИКТИҢ ХОЙЖУЛАРЫНДА

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбыры партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш боттуг ажылдарны чорудуп келген. Ылангыя малдың чаш төлүн эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден хөйнү алган. Хойжуларның чарыжынга Тыкы Салчак тиилекчи болуп, чүс хойга онаалтыр 103 хураганны ап, онча-мейин доруктуруп турар. Кенден Мунзук төрүүр чүс хойга онааштыр 96 хураганны алгаш, чарышка ийиги черни алган. Ол ышкаш Виктор, Төмүр-оол Тоспаа алышкылар кайызы-даа чүс баштан 95 хураган олчалыг болуп, мурнакчыларның одурууну ээлевишаан.

Келир чылдың мал кыштаглаашкынынга белеткел ажылдары чоруп, хой кыштаар 24 кажааларның керженин хооруп, аштаар ажыл доостур чоокшулаан. Сесерлиг суурнуң чурттакчылары болгаш хойжулары кыска үениң иштинде 20 кажааның керженин хооруп аштаан. Ол ажылга Баян-Колда № 1 бригадада С. Маадының удурткан 20 ажыг кижи составтыг звенозу шалыпчы ажылдап турар. Шеф ажылынга ажылчыннар Чүвүрек Салчак, Ончаа Салчак, Николай Лакпа, Багай-оол Салчак, Юра Хүрүт олар идепкейлиг киржип, кажаа коптарарынга, керженң казарынга шалыпчы өзү-биле ажылдап турарлар.

Хойжулар малдың баш санын камгалап алыр дээш ажаалда, чемгерилгени улам күштелдирген. Кыштагларже сүт сөөртүлгезин график өзүгаар чорудуп турар.

К. ХЕРТЕК.

БАШТАЙГЫ ШЕНЕЛДЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Далайга тургустунар «Томагавк» дээр чалгыныг ракетаны чер кырында караже салып үндүрериниң баштайгы шенелдезин Пентагон кылган. Ядролуг эвес частыр чүүлдүг чалгынныг ракетаны Оожум океанының суу иштинге чораан сүт адааның хемезинден апрель 1-де 747 миль ырак черде тургускан караже салып үндүргенин шериг ведомствозунуң төлээлекчизи дыңнаткан. Ол кара дээр чүүлү Калифорния штаттың эрик кыдыында Сан-Клементе ортулукка тургускан самолет болган. Ракета карага шакта-ла 550 миль дүргедээшкин-биле ужугуп чедип келген болгаш, самолеттуң кыры-биле 30 хире метр ужуп эртип чорда чазылдырган. Пентагонунуң төлээлекчизиниң чугаалааны-биле алырга, «кара узуткаттынган» боол турар.

БОДАЛДЫҢ БОЛГАШ ЧОГААДЫЛГАНЫҢ БЕДИИ

Совет күрүнениң үндезилекчизиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 116 чылының бүдүүзүнде Ленинчи шаңналга төлептиг болган шинчилелдер эртемге болгаш техникага чаа оруктарны дилээшкиннерниң чаа угланыышкыннарын ажыдып турар. Ол дээрге, делегей деңнелин ажып турар эртем бодалының өзүлүг бедии болур. Эртемденнерге бедик шаңналдарны тывысканы партияның болгаш чазактың үндезин шинчилелдериниң деңнелиниң бедиинче сагыш-салыышкынын херечилеп турар. Ону мурнадыр хөгжүдериниң чугулазын партияның XXVII съездизинге айыткан. Лауреаттарның ажылы чаазы болгаш үндезин ханызы-биле техниктиг шиитпирниң онзагайы-биле болгаш эң хөй ажыктыы-биле ылгалып турар. Эртем-билгиниң-даа, улус ажыл-агыйының, теория болгаш практиканың-даа улам сайзыралынга оларның киирип турар үлүү улуг.

Венераның даштында кадының радиолокация тыртырыышкынын космос техниказының дузазы-биле боттандырган совет эртемденнерниң чедиишкини улуг болган. Планетаны ханызы-биле шинчилээриниң тускай системазын олар тургускан болгаш ырак космос харылзаазының чалыпкын радиошугумун ажылдап кылган. Ооң дузазы-биле делегейге бир-ле дугаарында планетаның долу тыртырыышкынын доосхан. Радиоэлектрониканың болгаш космос техниказының кайгамчык чедиишкиннериниң авторлары Ю. Н. Александров, В. А. Гришмановский, В. Н. Жеряхин, Р. С. Кремнёв, А. И. Сидоренко, Г. А. Соколов олар Хүн системазының планеталарының хөгжүлдезин шинчилээринге, совет болгаш делегей эртеминиң хөгжүлдезинге боттарының чогаадыкчы салыышкынын киирген.

Көскү түңнелдерни чедип алган турар совет эртемденнерниң шинчилелдери хөй талалыг. Бир талазында олар Хүн системазының планеталарын шинчилеп, өске талазында — микромирни ханы билип алырынга дузалап турар. Бо талазы-биле шинчилел ажылдарын А. Ф. Андреев, Ю. М. Каган, К. О. Кешишев, Л. А. Максимов, В. А. Михеев чоруткан болгаш мурнунда билдинмес турган физиктиг болуушкуннарны болгаш онзагай байдалдарны А. Я. Паршин ажыткан. Чавыс температура ажыглап турган чаа материалдар алырының технологиязының чаа салгалының үндезинин Ленинчи шаңнал тывыскан ажылдар тургускан.

Микромирни билип алырынга чаа базымны физиктер С. П. Денисов, М. А. Мествиришвили, Нгуен Ван Хьеу болгаш Ю. Д. Прокошкин олар кылган. Бедик энергиялыг физикага чаа угланыышкынны тывылдырган оларның теоретиктиг болгаш дуржулгалыг шинчилелдериниң түңнелдери Ленинчи шаңнал-биле демдеглеттинген.

Шаңнатканнарның аразында — химия эртеминиң чаа адырының тургузукчулары Ю. Н. Молин, А. Л. Бучаченко, Р. З. Сагдеев, К. М. Салихов, Е. Л. Франкевич олар база бар. Химиктиг реакцияларның энергия чарыгдалдарын негээрин билдингир. Ынчангаш химиктер молекулаже энергия «бээриниң» — чылыдылганың, чырык болгаш лазер-биле херелдениишкиниң янзы-бүрү аргаларын шиңгээдип алган. Ынчалза-даа магнит шөлдериниң дээштиин олар херекке албайн турган. Лауреат болган авторлар кошкак безин магнит шөлдериниң химиктиг реакцияга ажык улуг салдарлыын ажыткан. Оларның шинчилээшкиннериниң түңнелдери химиктиг реакцияны башкарарының чаа аргаларын ажыткан, рудалар, минералдарның болгаш нефтиниң тыптырының болгаш химиктиг эволюциязының айтырыгларын шиитпирлээриниң оруктарын айыткан.

В. В. Коршактың шинчилелдериниң түңнелинде, мурнунда билдинмес турган полимер синтезериниң чаа реакциялары ажыттынган. Ленинчи шаңнал тывыскан ооң ажылы чогуур хемчээн шыдамыкнарларлыг изиге шыдамык хөй санныг полимерлерни синтезтээр аргаларны болгаш ооң тургустунарының фундаменталдыг дүрүмнерин тургускан.

Шаңнатканнарның аразында — химия талазы-биле өске ханы циклдиң автору — Г. Г. Девятых. Хөй чылдарда шинчилел ажылдарын чорутканының түңнелинде, эң ариг эстиичел веществоларны алырының практиктиг болгаш теоретиктиг үндезиннерин ажылдап кылган. Эртемденнерниң сүмелээни ол арыглаашкын аргаларын бүдүрүлгелерниң аңгы-аңгы адырларында ажыглап турар.

Амгы математикага хөй ниитиниң эки хүлээп алганы Масловтуң теориязының ужур-дузазы улуг. Ооң автору В. П. Масловтуң ады шаңнатканнарның аразында. Математиканың аңгы-аңгы адырларынга чаа аргаларны болгаш чаа билиглерни киирген.

Молекулярлыг биологияның тургустунарынга улуун киирген Р. Б. Хесин-Лурьеге Ленинчи шаңналды тывыскан. Ооң бөлүк ажылдары чүгле фундаменталдыг эртем айтырыгларын шиитпирлээринге дузалыг эвес, медицинага болгаш улус ажыл-агыйынга херектиг чаа биотехнологияларның сайзыраарынга улуг ужур-дузалыг.

Совет эртемденнерниң көскү чедиишкиннери чурттуң эртем-билииниң улуг күжүн көргүзүп турар. Ниитилел бүдүрүлгезин шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрер ужурлуг совет эртеминиң сорулгалары партияның XXVII съездизинге тодараттынган. Эртемден чурт хөйнү манап турар. Делегей ужур-дузалыг ажыдыышкыннарны болгаш улус ажыл-агыйының айтырыгларын тодаргай шиитпирлээринге практиктиг дузаны оон манап турар. 1986 чылдың Ленинчи шаңналдарының лауреаттарының эртем чедиишкиннери совет эртемденнерге угланыышкынны бээр.

В. Н. ЧЕТВЕРИКОВ,
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдар талазы-биле комитеттиң эртем секретары, профессор.

БАДЫЛААН

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң аңаа болган хуралынга ПУР-нуң улус ажыл-агыйынга 1986 — 1990 чылдарда эртем-техниктиг депшилгени чедип алырының программазының угланыышкыннарын чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп көрген. Ол программаны өзугаар Польшаның эртем болгаш техника талазы-биле политиказы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң боттуг негелделери-биле улам сырый холбаалыг болу бээр. Аңаа делегейниң эртем-техниказының болгаш ажыл-агыйны чорударының ажыктыг чоруун бедидеринге эң-не улуг изиглиг болур эртем-техниктиг депшилгениң адырының «ол-кол» угланыышкыннарын бадырымдаалап көөр апаар.

Чурттуң мурнунда турар сорулгаларны боттандырып чорударынга эң таарымчалыг фактор ЭДЧ кежигүнү чурттарының 2000 чылга чедир эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазынга болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың үр хуусаалыг совет-польша комплекстиг программазынга Польшаның киржири болурун ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң хуралының дугайында дыңнадыгда демдеглээн.

МАНИЛА. «Америк шериг баазаларын узуткаарын негеп тур бис!», «Бистерге боо-чепсек эвес, а тайбың херек» дээш кыйгырыглар-биле Филиппинниң найысылалынга массалыг митингилер болгаш чыскаалдар АКШ-тың камгалал министри Уайнбергерниң ол чуртка чорааны-биле холбаштыр болгулаан. Чыскаалдарның киржикчилери Филиппинниде АКШ-тың шериг баазаларын доп-дораан чок кылырын болгаш чурттуң иштики херектеринге америк холгаарлаашкынны соксадырын ыңгыызы-биле негеп турганнар.

ЧУРУКТА: Манилада удурланыышкынны илереткен шыырааштың киржикчилери.

ПА—СЭТА-ның телефотозу.

Габдулла ТУКАЙ.

НОМ

Сагыш-сеткил демиселге мунчуулганда,
Сарыннарлыг ботка чыглып, хайныкканда,
Чырык черден чаглак тыппайн барганымда,
Шыдашпайн, салым-чолду чектей бээр мен.
Ажыг-шужуг эжик соктап чедип кээрге,
Аас-даа хүн думбей-биле шыптынарга,
Алыс боттуң күжу кошкус төңгензиг-даа,
Айдың чер-даа үнер чок дег апаар чүве.
Шынап ынчан номну номчуп киириптер мен,
Шылырады арыннар-даа дагжап үнер.
Аксым-кежиң, күзел-соруум чалгыннаныр,
Аржаан сугнуң арыын ижип органзыг мен.
Соруңза дег күчүлүг сөс бүрүзү-ле
Шолбан ышкаш орук айтып, чырып үнер.
Чүрек түрлүг, сагыш-сеткил өөрүшкүлүг,
Чүзүн-баазын меге-хоптуң сузун базар.
Дагын катап төрүттүнген күзел-биле
Дарый хүрген «Четтирдим»— деп номга сөглээш,
Ыдыктыг дээн талыырже идегелдиг,
Ынаныштыг көрүш-биле көре бээр мен.

М. ДОРЖУ очулдурган.

САКМАНЧЫЛАР ЫРЫЗЫ

Хойлар ооллаар үе кээрге,
Коданнарже үнүптер бис.
Малдың төлүн хоратпас
дээш
Маргылдаалыг туржу
бээр бис.
Маңган ак хураганнар
Маңнажы бээр, чараш-чараш!
Эртен, кежээ караңгы бол,
Электри чырыывыс бар.
Этпес хойлар хураганын
Эмзиришкеш киириптер бис.
Хозар хойлар төлүн алзын
Хоюспаңар, холба-холба!
Арбын сүрүг одарынче
Алдан үнүп шуужунтарлар.
Инчеевис чүктевиткеш,
Ишчи хүнче базыптар бис.
Тогдужуктар маңнашпайн,
Тодуп алзын, тоотпа-тоотпа.
Хүндүткелдиг малчыныывыс
Хүр кыш ашкаш,
амырай бээр.
Чаа частың чылыы орта
Сакманчылар ыры долар.
Тейлер дургаар хураганнар
Дешкилежир, дезиг-дезиг.

Н. ООРЖАК.

ЧОРЖАҢ-ДОРУГ

Кижиниң хайыралыг аъды өлүрге, оон бажын бедик дыттың адырынга чиге мурнуу чүкче углай чалап салып каар деп ачамдан дыңнаан мен.

Оон бээр ам та чеже чылдар эрткен. Бир-ле чайын шөлээм үезинде кошкун чоруур шаавыста серини чайлаавыска чеде берген мен. Төрээн черлдаа кожс бербээн хевээр туру. Өтлерниис орнуң кезек топтап көрүп-көрүп, ыя чоогунда шулурткайнып бадып чыдар кара суглуг арга-ээмиче, чидирген чиичи диләэн ышкаш, доңгайнып кааш, ооду базып ор мен. Бодал-ла, бодал... Дыттар аразындан улуг-ла чодур сарыг дытты тып алдым. Топтап көрзүверимге, оон чоон адыр будуктарының аразында куурара берген аът бажы дөө-ле өру тур. Оон карак албайн топтап көрүп-ле тур мен.

Эх, Чоржаң-Доруг, Чоржаң-Доруг! Ээң-даа. Ээрек-даа ам чок. Кара чааскаан эржаан кара сугнуң ункун харап кезээ-мөңгеде турары ол-дур ийин. Чоржаң-даа бол, ачы-дузаң улуг-ла чораан ийин.

• • •

Кырган-авамның Чоржаң-Доругу кулуу шаанда чаптанчыг чараш турган диңир чүве. Ында чаңгыс-даа агарар дүк чок. Аът болуру кулунундан диңири ышкаш, ол бичиизинден өзүп доругун орда-ла, шимчеңгир-даа, шиңрини дошкун-даа эвес, аваызын эдеринде-ле элейтип чоруур тол болган. А кижи ап-ле баштай оргазынга эзер каап, терге шанак сөөртүнтерге бээн мөөп-дывылаваан. Шоукуур, бичии маңнаар боордан башка, өске кандыг-даа чорук ында чок. Ол бедик эвес чыкпак, торжак, аваа-ла ажылчын аът болган. Чаажы эмин эрттир, кижи болза чыткан хөй тургуспас дээр. Адаа-биле чаш уруглар үнген эртип турза-даа шимчеш дивес.

Мээң узун, семис шыырак кырган-аваамның чаңгыс-ла хелгези ол. Ол үргүлчү-ле ачам суг-биле кады чоруур. Боду бөөдей кара өглүг. Билип кээримге-ле, кырган-ача деп кижи-даа чок оон ажылыгы дээр улус-даа чок чораан. Ол дугайын айтырбаандаа мен. Кырган-авам дыка хөй тоолдар билир, ылаңгыя кышкы дүн дүргүзүнда маңгылыг, тааланчыг чараш аянныг кайгамчык солун тоолдарлы ыткылаар. Оон хуулгаазын тоолдары бичии соңуургактың мээң сеткил-сагыжымны соруп турар дег чангаар-ла хаара тырта берген. Ынчангаш кырган-авамның ол ажылынга дузалажыр төрээн ынак оглу апарган мен. Ооң ыткан тоолдарының маадырлары коргунчут-даа, каттырынчыг-даа, хөглүг-даа, чаптанчыг-даа. Бүгү-ле болуушкуннары болгаш кылдыныг хөделиишкиннери — мээң бодаар-сактыр-ла чүвем ол апарган.

Кырган-авамның өдек чааар хөй малы-даа чок. Чаңгыс аъттыг, Ээрек деп улуг калдар кара мыттыг, каңгас саар инек баштадыр үш-дөрт бода малдыг, шээр малдан өскүс анай-даа чок. Амыдыраарынга херек бүгү-ле чүвени — тараа-быдааны-даа, оттудар ыяшты-даа чүгле дошпер Доруг шыдаар. Ынчангаш кырган-авам Чоржаң-Доруун мактап ырлаан орар:

Кадыр арттап ажарымда
Даянгыыжым болган кулуң,
Кадыг-берге ажылдарга
Талдаравас чаңгыс
Доруум...

...Чөнта, барда чонум эптиг,
Чолугарда, эдержирде.
Чоржаң-даа бол Доруум
кончуг
Чортарымда, мунарымда...

дээш-ле та бодунуң удур эптей чогаалдыг ырлары ындыг чүве, чаңгыс аъдыы канчаарда мактаар: Чоржаң-Доругу хат казыргы дег ылгын-кашпагай-даа апаар, тайга-таңды дег бедик чаагай-даа апаар.

А кырган-авам боду аажок ажылгыр. Холу куруг олурбас чүңүм-даа ээрер, даараныр-даа, алгы-кежин-даа эттээр, уштаар... Мен хоок, кырган-авам үлегерин эдерер дээш кызып кылып шыдапкы дег ажылдарымга-ла чоъп мен. Кыжын көк-көк хаялар-лыг, бедик даглар хөрээ кыштагга барганда, мырыңай амыраар мен. Шору эр апаргаш тарза соктаар, ыяш чарып киирер мен. Бир кончуг кежээргенир чүвем — харлаары. Кежээликтей хар урар улуг барбаны бичии шанаамга салгаш, дагже үнүп каар мен. Арыг харны барба доладур дыгып алгаш, аксын баглары-биле так шиләп дижидээш шанак кырынче арай бооргда үндүрүп алыр мен. Оон шанак сөөртүр багын барбаны ажылдыр тырткаш, соонга туруп, азы олуруп алгаш мырыңай өдекте мунгаш кажаалар аразынче киир калды бээр. А чамдыкта шанак оруктан үндүр аскымнааш, барба-биле кады хөртүкче шимны берген чыдар мен.

Кыжын бир ынак ажылым — аргадан оттулар куурган будук, эртен от кыпсыр хуу мыйгак-хараган чүктээри. А ол баарда ынаа-ла хаактыг бутка шарып аар, чоок-каа оруктут ыяан-ла доъп тевер, аргалыг өзеннер сиртинче үнер мен. Ууп шыдаптарымны чыып, оргага эптей ыяк шарып чүктеп алгаш, хаактарны буттарга так шарыыр. Оон чүү боор даянгыыштарны кожа тудкаш, оларны мунупкаш, ээн каан кылаң орукту куду сыыладып бадар мен. Даянгыыштар сынар болза, аг болганың ол, оргаада аар чүъгүң буттарыңда так шараан хаактарың база бар. Чамдыкта хаактарың ойлу кеже халааш, дужунда ийлс аскымнадып үне бээрге, чүъгүң аайы-биле ойта кээп дүжер сен. Ындыг баштайгы бергелер мендээ тургулаан. Ынчалза-даа олар, чаяа боол, барыктыг болгулаан. Чоорту кажараан мен. Кырган-авам хаактыг ыштаарымны хорулааны, ынтимде амыран чорув турган мен...

Кежээ кырган-авам-биле ушкажып мунар Чоржаң-Доругувус кыжын өдектен уимес-тээн.

Кыжын кырган-авам аъдын: «Кырып, адак аартап орары ол-дур» дээш, суда урун берип, тургузу алырап турар апарган. Суда үргүлчү-ле хир кага берген элик кежи улуг хапка чыдар чүве. Ол улуг даа костүн кээрге, кужур Чоржаң-Доруг амырай-ла бээр, шойкуушаан кылырдик чедер. Суда чип амдажааш кышкы дүне эжиниистиң амыратпастаан. Кижи ышкаш, хаайы-биле эжикти хаккыладып туруп бээр, чанмылтейлээн ышкаш оралгылаас. А Ээрек хөк-даа дивес.

— Шывыктан тудуп алгаш, ойну өру чокталывыт, кежээ кижи, оглум— деп, кырган-авам мени айбылаар.

Ам канчаар, дөгпе кежи тонум кедип алгаш арай боорда үнер мен. Айдың дүнелерде балдырынче хап чорааш, одуруглап ырадыр ай деп апарган кааш, дегнаг дедир халып кээр мен. Сооктаа, коргунчуг-даа! Оон ур болбганда база-ла чедип келгеш, эжикти кацгырадып туруп бээр... Сеплүнде, кежээ чемгергеш, инектер-биле кады кажаалап турар апарган, дыжывыс хангай болбазыкпо.

Чоржаң-Доругну чааскаан мунуп турар апарагаш оон чоруун дүргеделир кажар арга бодап алган мен. Демги ынак улуг хавын ап алгаш, ону узун урук бажынга баглааш, кырынга олура, аъттыг бар чыдар оруунче бурунгаар сунуп аар мен. Таныыры хапта суланы барып чедип чиир дээш кужур Чоржаң-Доругнун ылгыы кончуг апаар. А мен оон чаптанчыын шоодуп каттырбышаан, чедер черимге дүрген чеде бээр мен...

Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

ДҮРГЕН ЧУГАА

Билдим-билдим
Биче шыпаа,
Шынаалаза
Шыргай арга,
Аргалаза
Арай кадыр,
Кадырлаза
Каскак озаң,
Озаңназа
Орук кокпа,
Кокпалаза
Хорум кошке,
Кошкелезе
Көк туман,
Туманназа
Дудуш мөңги,
Мөңгилезе
Бедик чалым,
Чалымназа
Чаъс, дамды,
Дамдылаза
Дааш-шимээн,
Шимээннелзе
Шиг-шаг,
Шаалаза
Чарык хоорган,
Хоорганназа
Кончуу дегет,
Дегеттезе
Дедир бат,
Батса-батса
Баалык-оорга,
Ооргалаза
Озаң шыргай,
Шыргайлаза
Шыраш хадын,
Хадынназа
Кадыр ий,
Ийледирге
Иргек-адыг,
Адыглаза
Ала карак,
Каракташ
Харааддыг боо,
Боолаза
Бөрбак чүрек,
Чүректезе
Чүктептер,
Чүктешкиде
Чүдек улуг—
Ужа-тош!

О. ДАРЫМА.

ЕССЕНТУКИ ДИИҢНЕРИ

Демир-орук кедээзинде чараш, шиник
Кедээн сад ыржымынга чеде бергеш,
«Дээрде шашкан» узун дубтуң дозун
орта,
Кежээликтей тоорук казып олурган мен.
Эскертинер шимээн, даащ-даа үнмээн
турда,
Энтим орта бир-ле чүве хона каапты...
Элдепсинип чожуй бергеш, көөрүмге,
Эжен сулде! Кызыл-сарыг диин-не-дир...
Адыжымда уруп алган тооруумче
Аяар маңнап бады келгеш, чемней берди.
Азия тову тыва черден келген чемниң
Амданныы-даа кедергей-ле болдуушкаш,
Ессентуки садтарының дииңнери
Эртен чоңдан каразынмас, ээм деп көөр,
Эгиннерден эгиннерже улай шураар,
Эргелешип, оюн эреп чоргулаарлар.
Санаторий бажыңынче чаныл ора,
Сагыжымдан демги диийм сактып
чордум.
Чаңа бергеш боо чүктээш, диинцээрнинден
Чалданыкcап, буруузунуп пат-ла чордум.

В. САГААН-ООЛ.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮ

● Шоодуг ●

— Келир чылдан эгелээш, мээн төрүттүнген хүнүм демдеглээн херээ чок-тур — деп, кадайнга Кенден шүтүлдап чугаалаан.

— Ол канчаарың ол чүвел? Дүүн бо багай эрттирдивис бе? Чалаан улустарывыс шупту келди. Чылыг йөрээл сөстерин, белек-селээн шупту сөннеди чоп?

— Ол бүгү шын, ынчалза-даа орулгадан карылга кээп дээш турар-дыр. Эккелген белектерни көр даан че. Өөделиг чүү бар-дыр?

— Белектер хензиг, үүрмек чүвелер ышкажыл. Олар улуг үнелиг болур ужурлуг.

— Чижээлээрге?

— Аът, инек, оттуг-хемазы мотоцикл дээн ышкаш. Телевизор, магнитофон база ажырбас.

— Ынча улуг өртектиг эттерни сенээ кым белекке бээр чүвел?

Ашак-кадай шаанга киир маргышкаш, адак сөөлүнде түңнел үндүрген:

— Төрүттүнген хүнүң чыл санында эрттирер. Аваа чүгле улуг шалың ап турар болгаш шимчээр-шимчевес херекгизин шыырак улус чалаар.

Саңныг хонук саадаар эвес дээри шын. Календарьның саазыннары хүнүн чаңгыстап үстүрүп турза-турза, база катап күс чедип келген. Кенденниң төрүттүнген хүнүнге чедир бир ай турда, кымнарны чалаарын сүмележип киирипкен.

— Эмин эртир эрте чүве эвеспе? — деп, кадайы Бүрүнмаа айтырган.

-- Чүге эрте боор. Ол улус белектерни баш удур дилеп, саттынып алыр болгай.

Хөй улус чалавас, каш саныг, ындыг-даа бол «чылыглыг» улус келир апаар деп ниити айтышкынны Кенден бергеш, даңзы тургузуп эгелээн.

— Бирээде, совхозтуң директорун бижи — деп, Бүрүнмаа чугаалаан. — Кадайы-биле кады келзин. Оларда магнитофон манап олур бис. Ийиде, магазин эргелекчизин кадай-биле келзин. Ол черле кончуг сарыылдыг болгаш саарылгалыг хире кадай чүве. Премияның суг ышкаш чүве оларга аваа бир чүве деп бил. Үш дугаарында кымны чалаарыл?

Бүрүнмаа төрелдеринден болгаш таныштарындан кашдаа кижи адаарга, ашаа деткивээн. Кезек када ыыт чок боданып олурган:

— Сураглыг малчын Маскыр-оолду ыяап чалаар. Та чааскаан, та ийилээн келзин, оозун боттары шиитпирлээй аан. Оон хөй үш-үдүрүм үүрмек, ырак-чоок төрелдерниң херээ чок. Хамылаарга хары кижи дээре деп бурунгу улустуң чугаазы бар — деп, ашаа немээн.

Чалалгаларны чагаа хаптарынга суккаш, почта дамчыштыр чорудупкан. Ашак-кадай үени халас эрттирбезин-биле бүдүү белеткенип, арага-дарыны, аъш-чемин курдавырлап ап турган.

— Стол салган чемин үтбайн. «хертес» берген турар ужурлуг. Чүге дээрге бо аалчыларывыстың эккээр белээ хоомай эвес деп бил. Ынчангаш оларның мурнунга бужарывыс көргүспес ужурлуг бис, Бүрүнмаа.

Кадайы берген айтышкыннарны күүседип, олут-чыдын чок хөделип чоруп турган. Кенденниң төрүттүнген хүнү артында субботада таваржы берген, ол дыка эптиг болган.

Бүрүнмаа, Кенден кара эртенден тура аштаттынып, арыглаттынып эгелээш, дүъш соолуунде столду белеткеп кирипкен. «Аалчыларга өөрүп четтиргениңни илередир сөстерини бо белеткеп бижип каан мен» дээш. Бүрүнмаа саазын уштуп берген.

«Бистиң эң хүндүлүг аалчыларывыс! Силер бүгүдениң бо-гүн бистиң багай бажыңывыска келгеш, мээң төрүттүнген хүнүмнү демдеглеп турарыңарга, сеc-биле чугаалап четпес, бийир-биле чуруп шыдавас өөрүшкүвүстү илередиривни бир дугаарында чөшээреп көрүңер. Силерниң эккеп тудкан белектериңер бистиң өгбүлевисте эң үнелиг эт-сеп апарганын чугаалавас аргавыс чок-тур. Мээң болумнуң болгаш кадайым Бүрүнмааның өмүнээзинден силер бүгүдеге каң кадыкты, катгы-хөглү, улуг өөрүшкүнү күзээрин чепшээрэп көрүңер...»

Ийи арынныг шуптузун тоңдүр номчааш, карманынче саазынын суп алгаш, чугаалаан:

— Эки чогааткан-дыр сен, Бүрүү. Мээн куруңам баштыг кадай болдур ийин.

Чалалгада айыткан шак эрте берген. Аалчыларывыс чүге саадап турар дээр сен деп, Кенден дувурексеп айтырган.

— Алыс балдыры дыңзыг улузуң хаалаппас болдур ийин. Хевиңни таптыг кеттинип ап көр — деп, кадайы оожургаткан.

Маңнашкын шак ажа берген. Арт ажар, хем кежер эвес, кожа кудумчуда улус кандыг кончуг саадаар чоор деп ам Бүрүнмаа бодунуң шала элдепсинип берген. Турган кылаштап баргаш, телефонун долгап эгелээн. Баштай директор сүгже долгаан. Адам Кызылче хуралдап чоруй барган, авам база оон-биле кады чоруткан дээн. Садыгжыже телефоннаарга ашаа таваржы берген. Моорлап кээринерин четтикпейн манап тур бис деп чугаалаарга: «Силерже-даа чедер харык чок, буруудатпайн көрүңер. Кадай арай саазаланы берген хире, чоруур чериниң улустары эгелеп эгелей берди» дээш, байырлашпайн-даа телефонун салып каан. Ооңда малчын акый чүге келбес кижи боор, чагааны ынаар чоруткаңня почтачы уруг билир ирги бе дээш бажыңынче долгаарга: «Силерниң чагааңарны чааскаандырзын чорудар эвес. бир айның солуннары чыглы бээрге, кады чедирер дээш ам-даа шыгжап алган чыдар-ла болгай бис» деп харылаан.

Ашак-кадай кайызы-даа аъш-чем делгээн столче ыыт чок көрүп олурган.

В. МОНГУШ.

Ленинградтың ажыл-ишчилериниң алдарлыг революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга ажылчын аңгының аңгы-аңгы салгалдары кижизиттинип келген болгаш кижизиттинип-даа турар.

Невада хоорайның революсчуг шимчээшкининиң бир кайгамчык болуушкуну —Россияга бир дугаарында Петербургтуң ажылчыннарының 1891 чылда эрттирген маёвка болур. Амгы үеде оон эрткен черинде гранит тураскаал ол тоогулуг болуушкунну сагындырып турар. Россияга баштайгы маёвкага алдар болдурган тураскаалдың чанынга Май 1-ниң байырлалында ажылчын аңгының аныяк салгалының эң) тэлептиглерин ВЛКСМ-ниң хүрээлеңинге киирип алган.

ЧУРУКТА: бо гармошка-биле Путилов заводунуң ажылчыннары баштайгы маёвкага киришкен. Нарва заставазының улусчу музейинге ону хоочун путиловчу Н. В. Кукушкин дамчыдып берген.

И. КУРТОВТУН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОНУУРГАКТАРГА

Сураглыг кижилерниң амыдыралындан

Тереңиней — улуг англи чогаалчы

Алдар-ат дугайында чугаа үнүп келирге, дараазында чүүлдү чугаалаарынга чогаалчы ынак чораан диңир: «Бир катап Сен-Луиге чемненип олурумда, бир чалча өскезинден: «Дүү ол чемненип орар кижини билир сен бе?»— деп бүдүү айтырды. — «Чок». — «Ол дээрге алдарлыг Теккерей-дир». — «Чүнүң-биле сураглыг кижи ирги?» — «А кым билир ону!».

• • •

Гайдн — шылгараңгай австри композитор

Гайдн Лондонга чоруп тургаш бир хөгжүм магазинынче кирип кээп, чаа, солун чүү барын айтырып-тыр. Делгирлерде чыткан дыка хөй нота дептерлерин ажып көрүп, сонуургаачыг чүве тыппаан. Ынчаарга садыгжы композиторнуң баарынга оон бодунуң чоокта чаа бижээни бир чогаалын салып каан. Гайдн ону ажып безин көрбейн, өске чүү барын айтырган.

— Бир эвес Гайдның тоовас кижи болзуңарза, билир чүвенер-даа чок хире кижи эвес силер бе — деп, дошкуу харыы алгаш, композитор аажок сеткилин хантап үнүп соруткан.

• • •

Фонтенель — сураглыг француз чогаалчы, эртемден

Чогаалчы чүс хар чедир (1657 — 1757 чч.) чурттааан, амыдыралының сөөлгү хүннеринге чедир тывынгыр, баштак чоруун салбаан. Бир-ле катап оон барык үе-черге ээ кырган агай аваа мынча деп-тир:

— Дыка-ла үр чурттап келдивис. бисти өлүм безин уттупкан хевирлиг.

Фонтенель анаа:

— Өршээп көрүңер. ыыткыр чугаалаваңар, дыңнап каап, сактып келзе канчаар бис — деп, харыылаан дижир.

СЕРИ АДААНДА АРХИВ

Вологда хоорайның чурттакчызы Д. Кичин бажыңындан-даа үнмейн, төрээн хоорайының бурунгу төөгүзүнче аян-чоруктү кылган. Бажыңының серизиниң адаанда эрги үп-сап эжмелеп-секселе тургаш, журналдар аразындан аажок үнелиг архивти ол тып алган.

Эң солун документилерниң аразында — Иван Грозныйның ат салганы «кавгаалдарны» — дээрбечилерни истеп сурерниң дугайында дужаалбижик база бар. Дмитрий Самозванецтиң дужаал-бижиктери болгаш хоорай чурттакчыларының тараачыннарның «дорамчылал» дугайында билдириишкиннери «дувураазынныг үелер» дугайында төөгүп турар. Петрниң Вологдаже чоруткан бижиктериниң хоолгалары база ында бар. Вологданың архиерей бажыңының харыгладдар-оруулгалар деп-терлеринде бижимелдерден XVII чүс чылда ажыл-агый чорудулгазын көрүп болур.

Чыыңдыны тургускан кижиниң ат-бажын диләэн-даа херээ чок болган. Чүге дээрге, бижимелдер автор чок артпазын дээш ол аваа бодунуң долу «аттестадын» автобиографиязын, Орус археология ниитилелиниң бодунуң кежигүн-корреспондентизинге Николай Иванович Суворовту соңгааныныц дугайында дипломну кошкан болган. Вологда семинариязының профессору Н. Суворов хоорайга төөгүлүг бижимелдер шыгжаар чер тургузар дугайында эгелекчи саналды киирген кижи ол. Оон эртем ажылдарын Орус география ниитилели аажок үнүү-биле үнелеп, аваа алдын медальды тывыскан турган.

В. ЖУКОВ.
СЭТА-ның корр.

КРОССВОРД

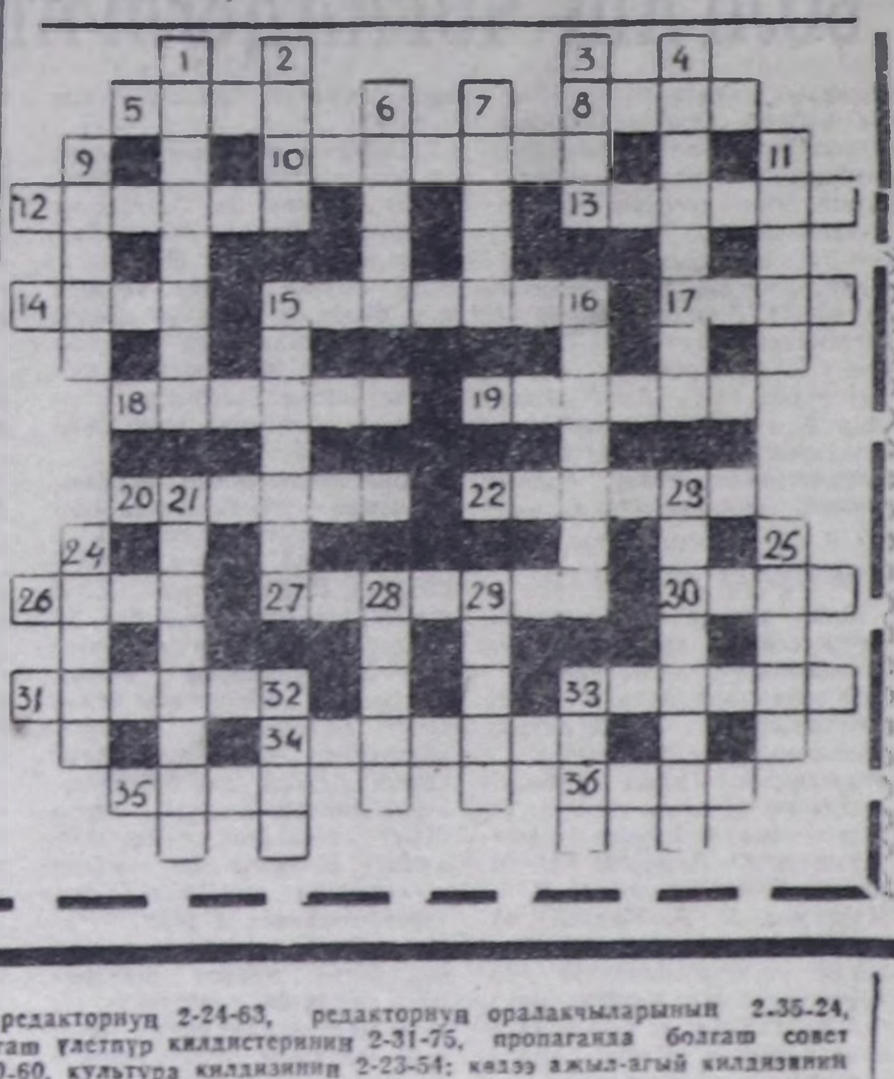

ДООРА ДУРГААР: 5. Азырал амытан. 8. Аскыр теве. 10. Совет Эвилелиниң Маадыры, аныяк гвардейжи. 12. Таакпының бир хевири. 13. Чоорган. 14. Херек, иш. 15. Келдиринин-кин. 17. Чечек. 18. Ылгавыр чүүл. 19. Куш. 20. М. Каримниң «Ай туттурган дүне» деп шиизиниң бир маадыры. 22. Кыдатта хоорай. 26. Чон. 27. Удурланышкак утналыг сөстер. 30. Ээм. 31. Кат. 33. Каа-Хемде чер ады. 34. Аас чогаалының бир хевири. 35. Украин ССР-де область төвү. 36. Азияда күрүне.

УЗУН ДУРГААР: 1. Сайзырал. 2. Күске хевирлиг амытан. 3. Шимээн. 4. Хөөмейниң бир хевири. 6. Сагыш, угаан. 7. Сава. 9. Чемниң эң экизи. 11. Тудуг материалы. 15. Тывада хоорай. 16. Кедээ специалист. 21. Дээди өөредилге чери. 23. Кижиниң сеткилиниң бир хевири. 24. Сап. 25. Азербайджан ССР-де район төвү. 28. Чечен чогаалдың бир хевири. 29. Чижек хемчээл. 32. Ортааны Азияда улустуң ыраажызы. 33. Спортчу хемениң бир хевири.

ТВ

АПРЕЛЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 —Композитор Анатолий Затин ойнаар. 9.05 — «Бөлүүн —нарын шиннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.30 — «Ниитиниң ырызы». Кемероводан дамчыдылга. 10.05 — «Калмыштыл». 10.50 — Озал-ондак чок шимчээшкин. 11.20 — «Бөгүнде болгаш кижи бүрүзүнге». Томск хоорайның бүдүрүлге черлеринде спорт идиктерниң шынарын экижидерниң дугайында. 11.50 — «Ынчан, 45 чылдаа». Док. фильм. 13.00 — ССРЭ-ниң улустуг артизи кинорежиссёр С. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Кижиге ынак болуру». 1-ги сериязы. 14.20 — Бөгүн делегейде. 14.35 — «Кижиге ынак болуру». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 15.55 — «Үениң болгаш бодунуң дугайында»: Шүлүглелдиг антология. Всеволод Рождественский. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Куликов номчуур. 16.20 — «Вега» телевиделениниң дугайында. Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.20 — «Чикагодан Филадельфияга чедир». Док. телефильм. Автору — В. Зорин. 19.20 — «Субботада кежээ». «Бистиң бажыңывыста». Эстраданың оюн көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Марлиниң ордузу». Петродворецте Петр уезиниң тураскаалының дугайында док. телефильм. 21.45—01.10 — Хоккейге делегей чемпионады. Финалче үнген командаларының оюну. Чапсарда — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Эрмитажтың чырыткылары». Док. телефильм. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00— «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Бүгүдеге стадион. 10.00 — Бистиң садывыс. 10.30 — Киевтиң И. Франко аттыг күрүнениң үлегерлиг шии театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. «Сегиржиниңки». Автору —Л. Синельников. 11.55 — «Юркаың даң баштары». Дөрт сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 13.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 14.00 — Силерге, хоочуннар. Концерт. 14.50 — «Бир катап даң бажында». Мультфильм. 15.00 — «Экологияның хүн демдеглели». «Висимге аайлашпас». 15.20 —Силерниң бажыңнарда чечектер. 15.40 — «Тамбов». Док. телефильм. 15.55 — «Тиилекчилер». 2-ги Украин фронтузунуң хоочуннарының ужуражылгазы. 17.20 — «Чурукчулар дугайында рассказтар». Эдгар Дега. 17.50 — ССРЭ композиторларының VII съездизиниң концерти. 18.45 — «Боогдаа». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, баштар!». «Агып бат, дамыраккылар». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Чурулга уран чүүлү». Тайылбыр. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кайгамчык кижилерниң амыдыралы». «Семён Дежнёв». Уран-чечен фильм. 22.50 — «Поэзия». О. Фокина. 23.25—23.40 — В. Чкалов аттыг Культура бажыңының үрер хөгжүм оркестри ойнаар. (Москва).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Республикага хүндүс 5—10, чамдык районнарга 11—16 градус чылыыр.

Кызылга агаарның температуразы дүне 3 — 5 градус соор, хүндүс 8 — 10 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дайте нам мужчин» 9.30, «Развод по-итальянски» 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Гусарская баллада» 17.10, 20.50, «Тайна черных дроздов» 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чёрный капитан» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Кызылчыларга болгаш найысылалдың аалчыларынга

1986 чылдың апрель 26-да Ленин кудумчузунуң эгезинге болгаш парк чоогунга эртенгиниң 10 шактан эгелеп ЧАСКЫ ЯРМАРКА болуруп Кызылдың үлетпүр бараанарының садыы дыңнадып тур.

Ярмаркага республика найысылалының бүгү садыг организациялары киржир.

Ярмаркага үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарын, кондитер болгаш кулинария кылыглары калбак ассортиментилиг кылдыр делгеп садар.

Ярмаркаже чалап тур бис.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3283.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00889.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 27 воскресенье № 102 (13102)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 копеек.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязы

Дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязы болган. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** ажыткан. Депутаттар дараазында хүн айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле бадылаан:

1. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында.

2. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары эштер Ю. Т. Комаров, И. В. Доржу оларның хүлээлгелерин күүседип турарының дугайында.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составынга өскерилгелер киирер дугайында.

Сессияга бирги айтырыг талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **Ч.-Д. Б. Ондар** кылган.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле — СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары депутат **В. Д. Куркутов**, «Алдан-Маадыр» совхозтуң механизатору депутат **Э. Т. Монгуш**, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **Д. Л. Тиммей**, Мөңгүн-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң өшкү кадарчызы депутат **Н. С. Чымыр-оол**, Тыва АССР-ниң садыг министри депутат **К. Х. Шавыраа**, Кызыл хоорайда «Тудуг кезектери» комбинатта хөөдүг-бетон бездириниң мотористер бригадазының бригадири депутат **Л. М. Петрусева**, улус депутаттарының Тожу район Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **Т. Х. Монгуш**, Тыва АССР-ниң иштики херектер министри депутат **В. Б. Кара-Сал**, Каа-Хем районда «Енисей» совхозтуң саанчызы депутат **Н. Б. Толгар-оол**, Кызылдың № 15 школазының башкызы депутат **К. И. Ярославцева**, улус депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **В. Х. Сүге-Маадыр** олар санал бергеннер.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Тыва АССР-ниң Советтериниң сорулгаларының дугайында айтырыг талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **Ч.-Д. Б. Ондар** түңнел сөс чугаалаан.

Сессия Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары **Ю. Т. Комаров, И. В. Доржу** оларның депутат хүлээлгелерин канчаар күүседип турарының дугайында дыңнадыгларын алган.

Бо айтырыг талазы-биле «Тыва даг-иштиг тудуг» эргелелиниң мастери депутат **Н. Б. Ондар**, «Шагонартяжстрой» тресттиң шевердекчилер бригадири **А. И. Авсиевич** олар санал берген.

Хүн чурумунуң бирги, ийиги айтырыгларының талазы-биле тускай доктаалдарны сессия хүлээп алган.

Оон соонда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** илеткел кылган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары бо айтырыг талазы-биле хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

Хүн чурумунуң дөрткү айтырыын сессия чугаалашкаш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составынга өскерилгелерни киирер дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаалдарын хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязы оон-биле бодунуң ажылын дооскан.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязының ажылының үезинде. В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Апрель 25-те Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыконуң даргалаашкыны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган. РСФСР-ниң Кара хөрзүнүг эвес зоназында көдээ электрофикациязының хөгжүлдезиниң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде электроэнергияның камналгазының талазы-биле күрүнениң планныг онаалдаларын күүседириниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Илеткелдерни РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. Н. Дмитриев болгаш ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрофикация министри А. И. Майорец кылган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң агроүлетпүр комплекизиниң болгаш энергетика талазы-биле палаталарының доктаамал комиссияларының эдеричи илеткелин дыңнаан. Ону Эвилел Совединиң агроүлетпүр комплекизиниң талазы-биле комиссиязының даргазы А. Ф. Пономарев кылган.

Хуралга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Л. Н. Зайков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Н. Н. Слюньков, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. В. Мишин санал бергеннер.

Оон соонда Молдав ССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сессияларынга чугаалажып көөрү-биле депутаттарның киирген айтырыгларын, саналдарын болгаш шүүгүмчүлелдерин чугаалажып көрүп турарының практиказының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол дугайын Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Г. Г. Дыгай илеткээн. Ол практиканы өөренип көрген ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының өмүнээзинден депутат В. К. Киктенко дыңнаткан. Ол айтырыгны чугаалажып көөрүнге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, Казах ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы С. М. Мукашев, Магадан областың улус депутаттарының Чукотск округ Совединиң күүскомунуң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Н. П. Отке киришкен.

Чугаалажып көрген айтырыглар талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган, оларны парлалгага үндүрер.

(СЭТА).

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

«Кара-Хөл» совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталының түңнелдерин тус-тус адырлар аайы-биле түңнеп үндүрген.

Хойжу бригадалардан чүс хойга онаажтыр 83 хураганны камгалап ап, ниити улуг мал бажын 98 хуу күүсеткеш, Туралыгның хойжу бригадазы (бригадири Мандак Ооржак) тиилекчи болган. Звенолардан Сергей Сүге-Маадырның 7 кижилиг тудугжу звенозу септелге, тудуг-монтаж ажылдарының бирги квартал планын 120 хуу күүсеткеш, шылгараан. Тиилекчи болган бригада, звенону шилчиир чорууру вымпел болгаш акша-биле шаңнап-мактаан.

Хойжулар Дажы Хертек чүс төрүүр хойдан чүс хураганны, Мандыл-оол Иргит чүстен 99 хураганны, Сергей Хүүлгаан чүстен 96 хураганны тус-тусса камгалап ап, шылгарааннар. Социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп өшкү кадарчылары Буянды Хертек, Александр Кужугет, сарлык кадарчылары Данзын-оол Хертек, Маңчын-оол Кужугет, чолаачылар Дазар-оол Дамдынчап, Роман Иргит, механизаторлар Владимир Шими, Иванов Соян, Николай Кужугет олар акша шаңналдарын алганнар.

СЭКП-ның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совхозтуң ажыл-ишчилери улам күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнип турарлар.

И. СЕДИП-ООЛ.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

№ 48 тудуг эргелелинде М. В. Горбачевскийниң бызанчылар бригадазы дөрт айларының планын хуусаа бетинде күүседипкен. 146 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында бригада 161 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрген.

Мурнакчы бригада бирги кварталдың планныг онаалдазын 142 хуу күүсеткеш, эргелелдиң бызанчы бригадаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Ында № 1 бызанчылар участогу бирги кварталдың планын ажыр күүсеткеш, № 48 тудуг эргелели квартал планын 113,4 хуу боттандырганынга боттарының төлептиг үлүүн киирген.

Хоочун тудугжу, коммунист П. Х. Войтюктуң бызанчылар бригадазы чарышта ийиги черни ээлээн. Мурнакчы бригадаларда бызанчылар В. Бапий-оол, С. Дамдын-оол, И. Моңгуш, А. Авраменко, Ч. Иргит болгаш оон-даа өскелер үлегер-чижектиг көргүзүп, ажылдап турарлар.

Штукатурлар участогундан З. Б. Донгактың, малярлардан Р. Ф. Григоровичиниң бригадалары чарыштың мурнуку одуруунда. Ында шевердекчилер Давакай Нина, Валентина Түлүш, Зоя Хертек, Чалаймаа Сундуй олар болгаш оон-даа өскелер улуг-нормазын ажыр күүседип келгеннер.

Шевердекчилер амгы үеде 7 болгаш 12 дугаар бажыңнарны ажыглалга кииреринге белеткеп турарлар.

Л. ПАТРУШЕВА,
№ 48 тудуг эргелелинде экономист.

СОВЕТТЕРНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат Ч-Д. Б. ОНДАРНЫҢ илеткели

СЭКП-НИҢ XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелин эш М. С. Горбачев кылган деп, Ч.-Д. Б. Ондар чугаалаан. Социалистиг тургузугнуң эгээртинмес аргалар ында тодараткан болгаш коммунизм дээш демиселдиң амгы үе-чадада кол-кол сорулгаларын айыткан.

Съезд бистиң партиявыстың болгаш ниитиделивистиң амыдыралынга төөгүлүг болуушкун болган, ында бистиң моон соңгаары хөй-хөй чылдарда кылыр ажылывысты тодараткан. Ол партияны болгаш совет улусту демиселдиң амгы үелеги стратегиязы болгаш тактиказы-биле, тургузукчу улуг күштүң теоретиктиг болгаш политиктиг хевирлери-биле, улус депутаттарының Советтериниң база оларның органнарының бүгү звенолярының хөделиишкиннериниң тодаргай программазы-биле чепсеглээн.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң угланыышкынын съездиге тодараткан, техниктиг депшилгеге үндезилеп бүдүрүлгениң бүгү талалыг интенсификациязының хемчеглерин алгаш, организастыг чорукту, сагылга-чурумну быжыглаарының оруктарын айыткан, ниитилелде улам ыңай демократчыдарының болгаш чоннуң социалистиг бот-эргелелин калыларының аргаларын болгаш хевирлерин чааргкан.

Бистиң чуртувустуң коммунистериниң дээди шуулганы тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар, космосту милитаризастаарын болдурбас болгаш социализм чурттарының өске күрүнелер-биле делегейге калы ажылдажылгазын калбартыр талазы-биле программаны ажылдап кылган. Ол дугайында эш М. С. Горбачев ГСЧП-ниң чоокта чаа болган съездизинге чугаазынга база демдеглээн. СЭКП ТК-ның тайбың дээш демиселин бүгү совет улус, акы-дуңма социалистиг күрүнелер, бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетен изин-биле деткип турар.

Тыва АССР-ниң ажылчы чону, бүгү совет улус-биле бир дөмей, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын изин-биле деткип, съездиниң шиитпирлеринге идепкейлиг күш-ажылы-биле харыылап турар деп, илеткелчи уламчылаан. Күш-ажылчы коллективтерде организастыг чорук, корум-чурум болгаш сагылга-чурум быжыгып, он ийиги беш чылдың пландарын күүседир дээш социалистиг чарышты калбартып турар. Ылангыя социалистиг чарыш салдынган сорулгаларны күүседиринге, иштики курлавырларны мобилизастаарынга, чиг эът болгаш материалдарны камнаарынга улуг кызыгыг. Илеткелчи бо чылдың бирги кварталында республиканың улус ажыл-агыйында түңнелдерге доктааган.

Партияның съездизиниң ажылдап кылганы стратегтиг сорулгаларны боттандырарынга улуг роль он ийиги беш чылга онаажыр. Үлетпүрүү, көдээ ажыл-агыйны, капитал тудугну бурунгаар хөгжүдеринге, социал таарзылгаларны чедип алырынга, хандырылга адырын экижидеринге ол чылдарда шудургу ажылдаар херек.

Ындыг турбуже республиканың чамдык бүдүрүлгелери, организациялары болгаш совхозтары, планнаашкын органнары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделериниң ёзугаар эде тургустунмаан деп, Ч-Д. Б. Ондар уламчылаан. Үлетпүрүң 4 бүдүрүлгези продукция сайгарарының планын күүсетпээн, 7-зи — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн боттандырбаан, күрүнеге сүт садарының планын Тожунуң, Эттиниң — Бии-Хемниң совхозтары үскен. Тудугда капитал салыышкын чедир шиңгээттинмейн турар хевээр. Керээлиг ажылдарның планын күүсетпейн турар черлер база бар, тудуг ажылдарының шынары куду, чуртталга бажыңнары болгаш социал-культура объектилери эвээш туттунуп турар.

Съездиниң чаа негелделери Советтерниң мурнунга бодуунуң ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөрүн, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга инициативачы болгаш шиитпирлиг болурун, ажыглаттынмайн турар курлавырларны болгаш аргаларны идепкейлиг дилеп тывары чугеп турар. «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында Советтерниң, оларның күүсекчи комитеттериниң доктаамал комиссияларының ажылын сайзыраңгайжыдар талазы-биле тодаргай сорулгаларны салган.

СЭКП-ниң XXVII съездизин соңгукчулардан мандатты ап тура, чер-чер органнары бодунуң девискээринде бүгү чүүл дээш харысалганы бодунга ап турар дээрзин демдеглээн. Чурттаалга бажыңнары болгаш чырыдыышкын, кадык камгалалы болгаш бааннарга негелде, садыг болгаш амыдырал хандырылгазы, ниити ажыглал транспорту болгаш бойдус камгалалы — оларның чугула херээ болур. Социал амыдыралдың улам ыңайгы хөгжүлдезинче, оон өзүп орар ужур-дузазын долузу-биле өөренип көөрүнге, ажылчы чоннуң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидеринче, чаа кижиниң кижизидеринче, амыдыралдың социалистиг хевирин бадыткаарынче күрүне, ажыл-агый, хөй-нийти органнары сагыш салыр ужурлуг.

Чер-чер Советтериниң, оларның доктаамал комиссияларының ажылын Дээди Советтиң Президиуму, Министрлер Чөвүлели сайгарып көрүп турар, оон алгаш көөрге республиканы бо талазы-биле ажыл чоруп. Советтерниң девискээрниң комплекстиг хөгжүлдезинче кичээнгей салдынып турар. Ындыг-даа болза, чамдык Советтер боттарының эргелерин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң пландарын ажылдап кылырда болгаш бадылаарда четче ажыглавайн турар, оон-биле эптешпес ужурлуг бис деп, Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазы чугаалаан. Ол ышкаш олар девискээрлеринде турар бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын кошкак контрольдап турар. Бойдус камгалалы, тудуг, социал-культура хандырылгазы, күш-ажыл курлавырлары, чоннуң херегледел барааннарын бүдүрери болгаш өске-даа айтырыгларже кичээнгей кошкак. Районнарның болгаш хоорайлар Советтериниң күүскомнарының удуртукчулары боттарының чер-черге шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларын бот-тускайлаң шиитпирлевейн турар. Ынчангаш кижилерниң негелделерин болгаш херегледелдерин хандырары-биле холбашкан бүгү чүүлдерге Совет бүрүзү бүрүн эргелиг ээ болуру чедип алыр ужурлуг бис.

Чоннуң садыг, амыдырал хандырылга, кадык камгалалы, культура, социал хандырылга талазы-биле айтырыгларга илеткелчи доктааган. Бо ажылче Дээди Советтиң Президиуму, доктаамал комиссиялар, депутаттар, министрлер, күүскомнар удуртукчулары кичээнгей салып, ажылдың бо участогунга контрольду күштелдирер ужурлуг. Дээди Советтиң алдыгы чыыжының бирги сессиязынга бо айтырыг талазы-биле тодаргай доктаалды хүлээп алган бис. Оон бээр чыл ажыг үе эрткен, а чамдык черлерде байдал көңгүс экиживээн, харылзаа чамдык таварылгаларда дорайтаан. Ол дээрге контрольдуң кошкак болганының бадыткалы-дыр.

ЧУРТТАЛГА бажыңнарының тудуунче кичээнгей салыры чугула. Он бирги беш чылда 80 муң ажыг дөрбелчин метр чурттаалга бажыңын ажыглалга чедир киирбээн. Кызыл хоорайда 400 хире кижи дыка эргижирээн бажыңнарда чурттап турар. Ындыг байдал районнарда база бар. Бо дээрге чурттаалга фондузунуң капитал септелгезинче, оон техниктиг байдалы бедидеринче кошкак кичээнгейниң бадыткалы-дыр. Ындыг турбуже чурттаалга шөлүнүң капитал септелгезинге үндүрген акша-хөреңгиниң өскээр чарыгдаар чоруктар уламчылавышаан, квартиралары үр үеде септевес азы багай септээр, хүүсаазын узадыр дугайында чурттакчыларның хомудалы чөп дивес арга чок. Чурттаалга шөлүн хуваарда чөптүг болуру, ол ажылга депутаттарның, хөй-ниитиниң хаара тудары эргежок чугула. Бо дээрге СЭКП ТК-ның Чиигиле секретары эш М. С. Горбачевтуң айтыышкыннарының бирээзи-дир.

Чурттакчыларның черлерниң чаагайжыдылгазынче болгаш ногаанчыдылгазынче кичээнгей салбайн турар чорукка илеткелчи доктааган. Бистиң хоорайларывыстың болгаш суурларывыстың санитарлыг байдалының болгаш нийти культуразының чавызы дүвүрелди болдуруп турар. Чурттаалга бажыңнарының, бистиң кудумчуларывыстың болгаш бажыңнар девискээрлериниң комплекстиг чаагайжыдылгазы негелдеге дүүшпейн турар, бажыңнарның серилери, херимнер үрелик, огородтарда ногаа орнунга чашпан үнген, чечек туржук, ыяш тарывас черлер база хөй болуп турар. Ол ышкаш девискээрлери боктуг, хууда чунар-бажың туттпас кижилер база бар. Советтериниң күүскомнары, бистиң хөй-ниитивис суурларның кудумчуларында боктарны аштаарынче эптелдевейн турар.

(Уламчызы 2-ги арында).

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНЕР

Мөңгүн-Тайгада малчыннар боттарының курлавырларын саван көргеш, социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин эде көрүп, аразында катап чаа хүлээлгелерни алгаш, шудургу ажылдап эгелээннер.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз төрүүр 100 хойга онаажтыр 77 хураганны алган. Чаржып турары «Мөген-Бүрен» совхоз 100 хойга онаажтыр 84 хураганны камгалап алгаш, мурнуку одурутда чоруп турар. Бригадалар аразында «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 2, 6 бригадалары төрүүр 100 хойга онаажтыр 90-90 хураганнар камгалап алгаш, бирги одуругже үнген. Бригадирлер Иргит Далар-оол, Олег Намзын оларның ажылын көөрге, өске бригадалардан черле аңгы, ёзулуг бот-орулга-чарыгланы шиңгээдип ап турары илдең. Кадарчы өг-бүлелер-биле керээ чардынган, тускай онаалдалар кыдыраажы кылдынган, чарыгдалдарны ат кырында аңгылап кылган болуп турар.

Бот-орулга-чарылга керээзин чарган соонда, кадарчыларның харысалгазы бедип, дөрт чарыгдалдар кызырлып, малдан алыр продукция бедип турар апарган. Бригада чүс баштан 90 хураган ап турда, «Мөген-Бүрениниң» № 2 бригададан Делгер-оол Хүлер-оол — 103, Дарын-Базыр Чугаар-оол 100 хураганны чүс башка онаажтыр алганнар. Социалистиг чарышка кыйгырган ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта Бичеоол Мочак-оол 100 хойга онаажтыр чүс хураганны алган болгаш «ам ийистеп төрүүр 5 хоюм арткан, оон түңнелин көөр мен» деп чугаалап олурар.

Совхозтарда хой оолдаашкыны адакталган. Ынчалзадаа өшкү оолдаашкыны эгелээн. Мал эмчизи Пипов Иргит баштаан бөлүк сакманчылар ырак Тоолайлыгже чорушкан. Ында малчыннарда улуг дуза чедирип эгелээн. Мөңгүн-Тайгажылар бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин күүседип шыдаар дээрзинге чигзениг турбас.

С. НАСЫК-ДОРЖУ.

ШЫК БАЗЫРЫЫШКЫНЫ

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң тараажылары хову ажылдарының соолгу белеткелдерин дооскаш, бо хүннерде шык базырыышкынын чорудуп, минералдыг чемиштиглелгени тарылга шелээринде чаштырып эгелээн.

Шык базырыышкынын 800 га черге чорудар болгаш ону апрельдиң соолгу хүннеринде доозар. Үш хову турлагларының механизаторларының чурттаарынга болгаш ажылдаарынга таарымчалыг кылдыр белеткеттинген. Ол ышкаш суггарылга бугаларының ууну аштап, эрытлап турарлар.

С. ДОПЧУТ-ООЛ.

СОВЕТТЕРНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

(Уламчызы. Эгези 1-ги арында).

Ынчангаш чурттакчылыг черлерин чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле ажылды чер-чер Советтерниң күүскомнары, доктаамал комиссиялар, депутат бөлүктери күштелдирер ужурлуг, бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш чарышты калбартыр херек. Бо сорулгага бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш совхозтарның акша-хөреңгизин каттыштырары, ук ажылга күш-ажылчы коллективтерниң, депутаттарның, хөй-нийти организацияларының кадык киржилгезин чедип алыры чугула.

СЭКП-ниң XXVII съездизи кол кичээнгейни аъш-чем айтырыын шиитпирлээринче, чурттакчы чонну оон-биле кыска хуусаада хандырарынче угландырган. Амгы үениң аграр политиказы база олче угланган. Республиканың чурттакчы чонунуң негелдезин боттуң бүдүрүлгезиниң күзели-биле бүрүн хандырар сорулга салдынган. Ону шиитпирлээринге улус депутаттарының Советтери, агроүлетпүр комплекизи чугула рольду ойнаар ужурлуг. А бистиң республикавыс ногаа бүдүрер талазы-биле хожудап турар. Ооң уламындан эрткен чылын республикаже 2200 тонна ногааны Саян ындындан сөөртткен.

Бо айтырыгга хамаарыштыр илеткелчи республиканың Агроүлетпүркомунуң удуртукчуларының адресинге шүгүмчүлелди кылган. Бо продуктуларны четчир кылдыр бүдүрер курлавырлар совхозтарда бар. Ол ындаш бүдүртүнген ногааларны, аъш-чемни үрелиишкин чок шыгжаарын Садыг министерствозу, Респотребсоюз боттандырар хүлээлгелиг.

Сүт бүдүрерин көвүдедеринге, малдың продуктулуун бедидеринге хамаарылганы совет болгаш ажыл-агый органнары шуут өскерти көөр ужурлуг. Мында курлавырлар хөй. Эвээш сүт бээр инектерни симменталь-дар-биле солуур безин инек бүрүзүнден алыр сүттү 2 муң килограмм чедир көвүдедир болгаш ниитизи-биле чылдың-на 8 — 9 муң тонна сүттү немей алыр арганы берип болур.

Дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдерин күштелдирер херек. Көдээде чурттап турар өг-бүлелерниң 24 хуузу огород чок, дөрттүң бир кезии мал тутпайн турары-биле ам эптежип орар арга чок. Картофельди болгаш ногааларны республикада эвээш өстүрүп турар. Чамдык кодээ Советтер, ылаңгыя барыын районнарда, кодээ чурттакчылар аразынга организакчы ажылды кошкак чорудуп турар. Ында черлер багай ажыглаттынып, бо үнүштерге алзы берген. Агроүлетпүркурком болгаш ооң чер-черде органнары дузалал ажыл-агыйының талазы-биле айтырыгларга дузаны көргүзер ужурлуг.

УЛУСТУҢ ХЕРЕГЛЕЛ барааннарын бүдүрүп турарының байдалынга илеткелчи оон соонда доктаагаан. Эрткен чылын ол талазы-биле план 103.7 хуу күүсеттинген. Ынчалза-даа бо ажыл съездиниң негелделеринге дүүшпейн турар. Кызылдың алгы заводу идик бүдүрер талазы-биле планын үргүлчү күүсетпейн келген. XI беш чылда ол 242 муң ажеш кидис идикти, 21 муң ажеш хөм идикти чедир бербээн. Чурт үлетпүрүнүң министерствозу эрткен чылын планнаттынган мебельдиң 4 кварлин чедир күүсетпээн. Өске-даа чамдык бүдүрүлгелерниң үндүрүп турар продукциязының шынары багай.

Хлеб быжырар, чурт үлетпүрүнүң, чиик болгаш одаар чүүл үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде багай шынарлыг продукцияны үндүрери үргүлчүлевишаан. Чижээ, Кызылдың хевнарынга фабриказынга кылган платьелерни, халаттарны, сорочкаларны улус эвээш ап турар болгаш складтарда чыткылаар. 390 муң рубльдиң ындыг барааны сайгартынмаан. Кызылдың мебель фабриказының болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң продукциязының шынарын бедидер ужурлуг. Республиканың Курпланы, Саң-хөө министерствозу, Өртектер талазы-биле курпкомитет, Курбанкының республика конторазы массалыг сереглелдиң барааннарының шынарын эң-не кыска хуусаада экижидер дээш күш-ажылчы коллективтерге дузалаар апаар.

Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле ажылды үндезини-биле эде тургузары Советтерден, оларның күүскомнарындан, күш-ажылчы коллективтерден идепкейлиг, тодаргай болгаш үре-түңнелдиг хөделиишкиннерни негеп турар.

Садыг ажылын экижидер талазы-биле сорулгалар улуг деп, оратор уламчылаан. Мында четпестер ам-даа хөй. Республикада бар барааннар безин садыгларда чок боор, чамдык магазиннер болгаш столовайлар арыг-шевер эвес, оочурларга хөй үе чидип турар, хандырылганың культуразы кудуу дээн комудалдар эвээжевейн турар. Садыг министерствозу, Респотребсоюз (эштер К. Х. Шавыраа, Ю. С. Катков) садыглаар шөлдерни ажыктыг ажыглаарын чедип албаан. Садыг организациялары садып алыкчыларның херегцелдерин багай өөренип көрүп, чагыгларны шын эвес кылып турарындан миллион-миллион рубльдиң барааннары нормативтен артык анаа чыдып турар. Дээди Советтиң доктаамал комиссиялары ол органнардан болгаш оларның удуртукчуларындан шыңгыы айтырар үе келген.

Аъш-чем барааннарын садарынга үзүктелиишкин болу бээр чоруктар-биле эптежир арга чок. Дыка хөй кодээ магазиннерде үстер, саржаг, кондитер, эът, крупа болгаш макарон кылыглары, кат-чимис консервалары, соктар, ээртпес суксуннар колдуунда чок боор. Бо бүгү Курпланның, Саң-хөө министерствозунуң, Өртектер талазы-биле курпкомитеттиң, Садыг министерствозунуң болгаш Респотребсоюзтуң талазындан садып алыкчыларның тоомча чок көрүп турарының, харысалга чогунуң түңнели-дир.

ЧОННУҢ АМЫДЫРАЛ хандырылгазының талазы-биле хөй чемелелдер болуп турар. 1985 чылда бир кижиге онаалтыр чүгле 22 рубльдиң ачы-дузазын чедирген, ол дээрге России Федерациязында ортумак көргүзүгден ораачок эвээш. Амыдырал хандырылга ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга ол дээш республиканы чоннуг шүгүмчүлээн. Хоорай биле кодээ чурттакчыларының амыдырал ачы-дузазы-биле хандыртынганы дыка ылгалдыг: Кызылда 30 рубль турда, Бай-Тайга болгаш Өвүрде 10-дан эвээш, а Сүт-Хөлде дөңгүп-ле 5 рубль. Советтерниң күүскомнары, амыдырал хандырылга албанының удуртукчулары ажылынга эде тургуспаан турар. А кижилер телевизор, радиоприемник, магнитофон, амыдырал техниказы септедип алыр дээш ай-айы-биле манап турар. Септеп каарга, шынары аргажок боор. Амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери планнарын күүседип-даа турар болза, ол хуулар артында херектиң ылаптыг байдалы билдикмейн турар. Курплан болгаш Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу (эш С. К. Буяңды) четпестерни эдер ужурлуг.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу (эш В. М. Еремеев) чыл санында планнарын күүседип турар. Ындыг турбуже чунар-бажыңнарын, хеп чуур черлериниң байдалы багай хевээр. Гостиницаларга хамаарыштыр чугаалаарга база ындыг. Кызылда болгаш өске-даа хоорайларда чунар-бажыңнар дугайында айтырыгны чаңгыс эвес удаа чугаалажып, шиитпирлер хүлээп ап келген, а байдал эргидеги хевээр. Чунар-бажыңнарда оочур аажок улуг, анаа янзы-бүрү херек чүүлдер садарын организаставаан. Чоннуң чагыгларын ёзугаар хандырылга кылырын багай организастаан, а ындыг аргалар болгаш курлавырлар бар.

«Тыва автотранс» каттыжыышкынның, авиабүдүрүлгениң база Енисей пароходствозунуң (эштер В. А. Парунин, А. В. Марцева, О. В. Петров) талазындан пассажирлер хандырып турарының культуразының чавызынга хамаатылар хомудап турар. Хоорай автобустары хайым үеде кончуг эвээш үнүп турар, автобустар, самолёттар база теплоходтар график үзер таварылгалар бар болуп артышкаан.

ПАРТИЯНЫҢ XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр көөрге, кадык камгалалын хөгжүдеринде чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хөй. Кадык камгалалының объектилерин тударынга көрдүнген капитал салыышкыннарының сээлгү беш чылда чүгле 53 хуу шиңгээттен. «Шагонартнжестрой», «Тыва тудуг» трестер, «Тыва агроүлетпүртудуг» каттыжыышкынның медицина тудугларын бирги черге көрбейн, ужур-дузалыг эвес деп санап турар, а чер-черде Советтерниң күүскомнары олар-биле чөпшээрежип орар, ооң уржуундан Чаа Шагаан-Арыгда, Чаа Чаа-Хөлде, Туранда эмнелге корпустарын беш-чеди чыл иштинде тудуп келген, оларның кажан дооступ билдинмес. Кызылдың чоон талазынга поликлиника тудар дээн күүсеттинместен туруп берген. Чоннуң флюорография дузазы-биле шинчидерин чер-чер Советтериниң чамдык күүскомнары хандырбайн турар. Кадык камгалал министерствозу (эш Н. В. Сизых) чоннуң диспансеризастаарының, мергежилдиг эмчи кадрлар-биле четчелээшкин айтырыгларын кошкак шиитпирлеп келген.

Культура массалыг болгаш спорт-кадыкшыдылга ажылының чаа хевирлерин шиңгээдир, ажыглаар талазы-биле улус депутаттарының чамдык Советтери, депутаттар бөлүктери, ажыл-агый болгаш профэвилел органнары кошкак ажылдап турар. Тургустунган культура-спорт комплекстерниң ажылы тергиин багай, а Кызыл, Тожу, Таңды районнарда олар шуут ажылдавайн келген. Культура министерствозу болгаш чер-чер Советтери культураның болгаш спорттуң материалдыг баазазын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни дыка кошкак ап турар. Культура бажыңнарының, клубтарның, библиотекаларның дыка хөй кезииниң ниити байдалы багай, бөлгүмнер, бот-тывынгыр уран чүүл база чогаадыкчы талазы-биле ажылдар чорудар черлери чок. Кызыл-Мажалыкта болгаш Теве-Хаяда культура бажыңнарын «Тыва агроүлетпүртудуг» каттыжыышкын дыка оожум болгаш багай шынарлыг тудуп турда, чогуур Советтер кандыг-даа хемчеглер албайн, бодунуң контрольдаар эргезин ажыглавайн турар.

Культура министерствозу (эш А. С. Серен) кижилерниң хостуг үезин организастаар талазы-биле бодунуң ажылын үндезини-биле эде тургузар ужурлуг. Республиканың күш-культура организациялары ажылчы чонну, ылаңгыя аныяктарны, күш-культурага база спортка хаара тудар ажылды четпес чорудуп турар. Көдээниң 450 чурттакчылыг черлериниң 150-ниде бөдүүн стадионнар чок азы олар кедергей багай байдалда туруп турар. Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет (эш Н. А. Авдеев) мону холга алыр ужурлуг деп, илеткелчи чугаалаан.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырар талазы-биле Советтер болгаш оларның күүсекчи органнары чамдык ажылдарны чорудкан. Ынчалза-даа көскү өскерилгелер эвээш дээрзин ажыы-биле чугаалаар херек. Тес-Хем, Бай-Тайга, Тожу болгаш Сүт-Хөл районнарда школа реформазынга хамаарышкан айтырыгларны оожум шиитпирлеп турар.

Профтехөөредилге талазы-биле эргелел (эш Я. В. Сарбаа) реформаны боттандырарынче кончуг эвээш кичээнгей салып турар. Ажылды багай организастаанындан Чадаанада училище комплекизин чеди чыл ажыг үениң иштинде тудуп келген. Ол үениң иштинде үндүрүп берип турар хөреңгиниң чүгле дөрттүң бир кезиин шиңгээткен. Чөөн-Хемчик райкүүскому ындыг байдал-биле эптежип олурбушаан.

Республиканың Министрлер Чөвүлели, Чырдыкшкын министерствозу (эш Н. С. Конгар), Профтехөөредилге талазы-биле эргелел, чер-чер Советтери партияның бо талазы-биле айтыышкыннарындан тодаргай түңнелдерни үндүрер ужурлуг. Ол айтырыгларны Дээди Советтиң доктаамал комиссияларының хуралдарынга чугаалашканы район бүрүзүнге болгаш Кызыл хоорайга эртем-техниктиг чечишлениң база республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң перспективаларынга дүүштүр реформа боттаныышкынының практиктиг айтырыгларын онза контрольга алырының эргежок чугулазын көргүскен. СЭКП обкомунуң шиитпирлерин болгаш партияның XX область конференциязының делегаттарының бо айтырыг талазы-биле шүгүмчүлелдиг саналдарын күүседириниң бүгү аргалары бисте бар.

Совет ниитилелдиң хүрээлээшкининге шиитпирлиг өскерилгелерниң үе-чадазы социалистиг демократияның моон соңгааргы хөгжүлдези, анаа отчёт бээр ужурлуг органнарның бот-идепкейиниң өзүлдези чокта болдунмас.

СОВЕТТЕРНИҢ, оларның доктаамал комиссияларының, күүсекчи органнарының болгаш депутаттарының ажыл-чорудулгазының күштелгениниң, оларның ажылының стилин болгаш арга-хевирлерин шынар талазы-биле чаартырының, ажык, көскү чорукту калбартырының, бот-идепкейиниң, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы чоруунуң хөгжүлдезиниң дугайында чугааның чоруп турары ол. Советтерниң бүгү органнарының болгаш политика-кижизидилгелиг ажылы тодаргай экономиктиг болгаш социал, культура айтырыгларын шиитпирлээринче, чоннуң социалистиг бот-башкарлыышкынының хажык чок хөгжүлдезинче угланган болур ужурлуг.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдуруп, республиканың Советтери экономиканың, чоннуң культура, амыдырал хандырылгазының хөгжүлдезиниң, ниитиниң корум-чурумун быжыглаарының, арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демиселдиң күштелдирериниң айтырыгларының талазы-биле организас-массалыг ажылды көскүзү-биле күштелдирген. Ынчалза-даа үе улус депутаттарының Советтериниң болгаш оларның күүсекчи органнарының ажылының деңнелинге оон-даа шыңгыы негелделерни тургузуп турар. Оларның ажыл-чорудулгазында четпестер ам-даа эвээш эвезин партияның XX область конференциязынга болгаш СЭКП обкомунуң II пленумунга чөптүг-биле айыткан.

Республиканың Советтеринде доктаамал комиссияларының ажылын сайгарып көөр болгаш контрольдаар ажыл-чорудулга оожум чаартынып турар. Сессияларга доктаамал комиссияларның отчеттарын болгаш депутаттарның саналдарын дыңнап көөрүнде ужур эдертир, эреңгейлээр таварылгалар бар. Сессияларга көрүп турар айтырыгларны чугаалажып көөрүнге чамдык депутаттар идепкей чок. 1985 чылда дөрт депутаттың бирээзи-ле чер-чер Советтериниң сессияларынга санал бербээн. Улуг-Хем болгаш Каа-Хем районнар, Шагаан-Арыг хоорай, Бии-Хем районнуң Ээрбек болгаш Аржаан кодээ Советтериниң сессияларынга депутаттар чаңгыс-даа негелде тургуспаан. Эрзин болгаш Сүт-Хөл районнар Советтериниң сессияларынга болгаш күүскомнар хуралдарынга чугаалажып көөр айтырыгларны белеткээринге доктаамал комиссияларны киириштирбейн баар таварылгалар ам-даа бар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың улус депутаттарының Советтери сессияларны ажыктыг кылдыр эрттирип, доктаамал комиссияларының сайгарып көөр болгаш контрольдаар ажыл-чорудулгазын күштелдирер ужурлуг. Ажыл-херек узамныктырар, сандаргай болгаш чурум чок чоруктар-биле демиселди күштелдирер сорулга-биле депутаттарның негелде киирер практиказын экижидери чугула. Бүгү Советтерниң сессияларынга, доктаамал комиссияларның, күүсекчи комитеттерниң болгаш депутат бөлүктериниң хуралдарынга шүгүмчүлелге болгаш бот-шүгүмчүлелге, саналдарны ажыт-чажыт чок чугаалажып көөрүнге, чедип алдынган түңнелдерге чөптүг үнелелди бээринге, тодаргай шиитпирлерни хүлээп алырынга болгаш депутаттарның бот-идепкейин көдүрериниң калбак аргаларын бээр ажыл-ишчи база негелделиг байдалды тургузар апаар.

КАЖАН ДЕПУТАТ бүрүзү партияның болгаш чазактың политиказының идепкейлиг нептередикчизи, партияның XXVII съездизиниң база Советтерниң шиитпирлериниң күүселдезинче чоннуң ёзулуг организакчызы болган турда, ынчан Советтерниң ажылы үре-түңнелдиг болур. Ынчалза-даа чамдык кодээ Советтерниң күүскомнары депутат бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазын күштелдирериниче эвээш кичээнгей салып, соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле кошкак ажылдап, чоннуң төлээзи деп бедик атка төлеп чок чоруктары кылып турар депутаттарга негелдени кошкаткан боор турар.

Каа-Хем районнуң Кундустуг кодээ Совединиң депутады механизатор С. Х. Салчак оң тоскү чылыштын эгезинден бээр чаңгыс-даа Совет сессиязынга киришпээн. Тоора-Хем кодээ Советтиң депутады, районнуң шериг комиссары А. Н. Воронин янзы-бүрү чылдагааннар-биле чеди сессияның бежинге келбээн. Депутаттар чылдаавының чылдагааннары-биле Шуурмак (күүском даргазы А. Б. Самбуга) болгаш Ээрбек кодээ Советтериниң сессиялары болбаан таварылгалар бар. Ындыг таварылгаларны Дээди Советтиң Президиуму республиканың Советтериниң ажыл-чорудулгазында шыдажыр арга чок байдал кылдыр көрүп турар. Ол айтырыглар чер-чер Советтериниң сессияларынга болгаш күүскомнарының хуралдарынга сайгартынган, буруулуг кижилерге чогуур хемчеглелдер онаан.

Тес-Хем болгаш өске чамдык районнарга депутат удуртукчуларының талазындан арагалаашкынның фактылары тургулаан. Ынчалза-даа күүскомнар оларның төлеп чок чоруктарын эмин эрттир чымчак көрген. Оларның мынчага чедир депутат атты канчап эдилеп чорууруун шуут тайылбырлаар арга чок.

Республиканың Дээди Совединиң Президиуму Дээди Советтиң чамдык депутаттарының ажыл-чорудулгазын идепкейжидерин чедип ап шыдаваанын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле миннир апаар. Депутат хүлээлгени боттарының албан-дужаал хүлээлгезинге чүгле кожуг деп бодап турар депутат-удуртукчулар база бар. Олар соңгулда округтарынга ажыл чорутпас, соңгукчулар-биле харылзаа чок, соңгукчуларынга чыл төнчүзүнде чаңгыс-ла катап баар, кижилерниң негелде-херегцелдерин билбес болур. Дээди Советтиң доктаамал комиссияларының даргалары В. А. Парунин, В. Д. Куркутов олар чамдык депутаттарның инициативазын көдүрер талазы-биле идепкей чок болуп турар. Ведомстволар болгаш эргелелдер удуртукчулары В. К. Трофимов, Н. А. Авдеев, В. Г. Левченко Дээди Советтиң доктаамал комиссияларының сүмелерин, соңгукчулар чагыгларын күүседиринге чогуур харысалганы көргүспейн турар. Чагыглар-биле Курплан (эш Д. С. Монгуш), Саң-Хөө министерствозу (эш Б. К. Будегечиев) идепкей чок ажылдап, республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планынга, бюджединге соңгукчулар чагыгларын барымдаалап турары четпес.

Депутаттың эргелериниң дугайында Хоойлунуң негелделерин чамдык удуртукчулар сагывайн турар. Чижээ, Дээди Советтиң депутаты З. М. Чашкина Кочетов кудумчузунда № 14 бажыңны дарый септээри эргежок чугула апаргаанының дугайында Кызыл хоорай күүскомунуң даргазы Д. Л. Тиимейге, ооң оралакчызы А. Д. Монгушка, чурттаалга-коммунал эргелелиниң ажылдакчыларынга чаңгыс эвес удаа четкен. Ынчалзажок ол удуртукчулар депутаттың тургускан айтырыынга кичээнгей чок болган, депутат чүгле ужур эдерген меге харыы бижиктерни алган. Соңгукчулар чуртталга-коммунал эргелелиниң ажылдакчыларын каш-даа катап чалаарга, олар хамаатыларның негелде-херегцелдеринче хандырар дээш чүну-даа кылбаан. Эргелелдиң удуртулгазы (эш Рослик) адак соонда харын чурттакчыларга чедип байдал-биле таныжып, тодаргай хемчеглерни алган. Мындыг дужуметсиг, ажыл чылзыр, кижилерниң негелделеринге тоомча чок чорукту чижектери чаңгыс бо эвес харааданчыг. Дужуметсиг болгаш өске-даа ол чижектиг чоруктар-биле эптеш чок демисежир херек.

СЭКП обкомунуң II пленумунга чамдык совет ажылдакчыларда ам-даа бар көөргеттинер, дужуметсиг болгаш тоомча чок чоруктар-биле шиитпирлиг демисежириниң эргежок чугулазын Советтерге болгаш оларның күүскомнарынга айыткан. Тожу (эш Т. Х. Монгуш), Тес-Хем (эш И. У. Успун) районнарның чер-чер Советтериниң, Шагаан-Арыг хоорай Совединиң (эш В. А. Ковалев) күүскомнары ам-даа эрги ёзу-биле инициатива чок ажылдап турар. Ол удуртукчуларда чаа чүүлдү эскерип билири, бодунуң ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөрү дегей. Элээн хөй суур, кодээ Советтериниң ажылы чогуур идепкей, ажыл-херекчи чорук чок.

КАДРЛАР-БИЛЕ ажыл СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарынга дүүшпейн турар. Чер-чер Советтериниң күүскомнарының ажылдакчыларының солчуру ам-даа хөй. Эрткен чылын райкүүскомнар даргаларының үш оралакчызы, хоорай болгаш кодээ Советтерниң күүскомнарының 13 даргазы, 2 секретары арагалааны, албан-дужаалын соора ажыглааны, күрүнениң акша-хөреңгизин бодунга шиңгээткени дээш ажылындан үндүргеи. Күүскомнар даргаларынга, секретарьларынга кандидатуралар шилип алырда Министрлер Чөвүлелиниң, ооң Херектер эргелелиниң (Ш. Д. Куулар), райкүүскомнарның талазындан совет органнарның аппарадынга дендидип турар ажылдакчыларының ажыл-агыйжы болгаш политиктиг шынарларын өөренип көрбес, далаш, чүгле анкетазын көөр чоруктар бар.

Кадрлар-биле бистиң ажылывыста четпестерин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң документилеринге чаңгыс эвес удаа айыткан. Эргелел башкарылга органнары хөй шиитпирлерни хүлээп ап турар, ынчалзажок оларны тодаргай эвес, ниити кыйгырыглар-биле долдуруп болур. Ындыг чоруктар Кызыл, Улуг-Хем, Тожу болгаш өске-даа чамдык районнар Советтериниң күүскомнарының ажылынга хамааржыр. Чижээ, эрткен чылын Кызыл хоорай Совединиң күүскому 704, Таңды район Совединиң — 360 шиитпир хүлээп алганындан кандыг-даа эки ажык үнмээн. Саазын-биле ажылдаар чорук ажылдакчыларның ажыл-херектен, соңгукчулар, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзаадан чардыктырар. Моон шиитпирлиг адырлыры чугула.

СОВЕТ органнарының аппарадының ажылчы хөннүн чагаалары база аас-биле дилег, хомудал, билдириишкиннери-биле ажылы чугула ужур-дузалыг. Республикада Советтерниң адрезинге 1985 чылда 20 муң ажыг билдириишкин кирген, оларның үштүң бир кезии социал айтырыглар талазы-биле, 23 хуузу чуртталга байдалдарын экижидеринге хамаарышкан. Хандырылга адырларының бүдүрүлгелериниң ажылында четпестерге, албан-дужаалдыг кижилерниң аржыы-кажагай чоруктарынга, эрге-дужаалды соора ажыглаарынга хамаарыштыр хомудалдар болгаш билдириишкиннер эвээжевейн турар. Ол ээрге Чуртталга-коммунал ажыл-агый, Кадык камгалал, Садыг министерстволарынга, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинге болгаш чамдык Советтерниң күүскомнарынга хамааржыр.

Оон ынай илеткелчи Советтерниң ажылының ажык, чонге көскү болурунуң айтырыгларынга доктаап, демократияны улам хөгжүдеринге ажылчы чонну киириштирериниң сорулгаларын чугаалаан.

Совет хоойлуларның бүгү кужун эрге-хоойлунуң янзы-бүрү үрээшкиннеринге болгаш өске-даа таарымча чок чүүлдерге удур ажыглаарының эргежок чугулазын XXVII съездиге ол-залап демдеглээн.

Иштики херектер министерствозу (эш В. Б. Кара-Сал), республика прокуратуразы (эш А. Г. Горелов), чер-чер Советтери эрге-хоойлу үрээшкиннери-биле демиселге чидезин өскерилгени ам-даа чедип албаан. Советтер, административ органнар улус өөредилге органнары назы четпээннер ортузунга, ылаңгыя Бай-Тайга, Тожу, Барыын-Хемчик, Таңды, Өвүр районнарда, кижизидилге ажылын четпес чорудуп турар.

Советтер, күш-ажылчы коллективтер арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демиселди күштелдирген. Оон түңнелинде корум-чурум экижээн, бүдүрүлге көргүзүглери бедип турар. Ынчалзажок бо ажылга сеткил оожургаар чорук турбас ужурлуг. Партия обкомунуң чоокта чаа эрткен бюрозунга чамдык районнарда болгаш чурттакчылыг черлерде арагалаашкын-биле, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумунуң үрекчилери-биле демиселдиң суларааның, оларга удур хоойлуда көрдүнген хемчеглер-биле күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарының салдар чедирери четпес боор турарын айыткан. Бо совет, эрге-хоойлу камгалал органнарынга хамааржыр. Моортан чогуур түңнелдерни үндүрер болгаш оларны ажылга удуртулга болдурары чугула.

Советтерниң доктаамал комиссиялары, эш хуу судтары, милиция органнары, эки турачы улусчу дружиналар совет хоойлулар бүгү кужу-биле салдар чедирип ажылдап турар кылдыр, кижилер ону медереп билип турар кылдыр ажылдаар ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизи чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле көскү перспективаларны, тодаргай сорулгаларны совет улустуң мурнунга тургускан. Советтерниң чугула сорулгазы болза, депутаттарны дамчыштыр партияның съездизиниң идеяларын болгаш айтыышкыннарын бүгү ажылчы чонга чедирери, оларны кижи бүрүзүнүң бүзүрели болгаш ажыл-чорудулгага удуртулга болдурары, күш-ажылчы коллективтерге бедик көдүрлүүшкүнү, ажыл-херекчи болгаш чогаадыкчы байдалды быжыглаары болур.

Түңнелинде илеткелчи Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтери улусчу эрге чагыргазының дээштиин күштелдирери дээш бүгү чүүлдеони кылырын, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче партияның стратегтиг угланыышкынын боттандырарынга боттуг улуун киирер дээрзин бүзүреткен.

• • •

Сессияга санал берген депутаттар бүгү чуртта дег, Тыва АССР-де чер болганда, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринче угланыышкынны амыдыралга боттандырары, бүгү ажыл-чорудулганы эде тургузары дээш шудургу ажыл эгелээнин болгаш чоруп турарын демдеглээн. Советтерниң, оларның органнарының ол ажылга киржилгезиниң дугайын чугаалаан, четпестерин шүгүмчүлекчи ёзу-биле илередип, оларны эдер талазы-биле тодаргай саналдарны киирип турган.

В. Д. КУРКУТОВ, Бай-Хаак № 95 соңгулда округундан депутат, СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары:

— Бүгү республикада ышкаш, районувуң күш-ажылчы коллективтеринде ажылдың участок бүрүзүнде үениң негелдезинге дүүштүр чаартылга, эде тургустунуушкун чоруп турар. Бо чылдың бирги кварталында районда үлетпүр, капитал тудуг, кодээ ажыл-агый талазы-биле планнар күүсеттинген. Ынчалза-даа ында оожургаарының барымдаазы бисте чок.

Бо чылдың бирги кварталында бүдүрүлгелерге ажыл-агый чорудулгазын удуртурунга четпестер тургаан. Ооң уламындан Балгазынның № 2 оруктудуг эргелели болгаш Хову-Аксының АТБ-зы планын үзээн. Кодээ ажыл-агыйда мал башкының чиирин улуг болуп артышкаан. Ооң чылдагааны специалистерниң чылдыктап турары чарыглар эвес, а ажыл-агыйның эвес харысалга чок чоруу болгаш мал оорлаашкыны болуп турар.

Четпестерни чедир кылдынмайн турар чүүлдерни чайладырынга, ажылды эде тургузарынга депутаттар улуг рольдуг болур ужурлуг. Ындыг турбуже, олар боттарынга онаашкан сорулгаларны чамдыкта чедир күүсетпейн турар. Чаа техниканы, технологияны шиңгээдип алырынга, күш-ажылды организастаарының материалдыг бүдүрүлгени болгаш хандырылга адырларының звенолары бригада кереэзинче шилчидери оожум боттанып турар. Бистиң кол сорулгавыс ам сагыш-сеткилди, удуртукчуларның психологиязын эде тургузары болгаш чаа ёзу-биле ажылдаарынга делгем оруктуу ажыдары болур.

Кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдезин дүргедедир айтырыг Советтерниң кичээнгейиниң төвүнде. Эде тургузуушкун мында оожум. Дыка хөй магазиннерде эът, ногаа сатпайн турарын чүү деп тайылбырлаарыл? Ногаа садар талазы-биле бистиң районда база ындыг. Хөй ажылында четпестер хөй. Мааңа ог-бүле кереэзи дээр чаа арганы илеген турар бис. Бо ажылга эрзинчилерниң дуржулгазы биске дузалаар.

Кодээниң социал культура-амыдырал хандырылгазының айтырыы бистиң районда ам-даа негелдеге дүүштүр тургустунмаан.

Э. Т. МОНГУШ, Бора-Тайга № 65 соңгулда округундан депутат, «Алдан-Маадыр» совхозтуң механизатору:

— Съезд бистиң мурнувуска улуг сорулгаларны салган. Ол бистен чаа ёзу-биле ажылдаарын, ажылдың участок бүрүзүнге эде тургустурарын негеп турар. Мурнунда бистер четпестеривисти эки-ле эскербейн, чүвени эки деп хоорезин аарак чугаалаптар турган бис. Ам ындыг чүүлдер, кыйгырыглар турбас.

Бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын совхоз 118, эъттиин—122 хуу күүседип, республика чарыжынга эки киириштивис. Малдың баш санының хоразов чоруу көскүзү-биле кызырылган. Ону бистиң амыдыралывыста болуп турар чаа чүүлдерниң ачызы деп билип турар мен.

Совхозта бригада кереэзи, бот-орулга-чарыыга-биле ажылдаары нептереп турар. Ооң ажыктыын кодээниң ишчилери боттары көрүп турар. 1984 чылда хову бригадазынга бот-орулга-чарыыга аргазы-биле чүгле үш звено ажылдап турган болза, ол аргаже бо чылын он бир звено шилчээн. Малчыннар база ол арга-биле ажылдап эгелээн.

Механизатор кижи болганымда, совхозтуң чер ажылынга хамаарыштыр чамдык чүүлдерни чугаалап көрейн. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында бир гадан эртумаа-биле 19 центнерден кызы эвес тараа культураларын ажаан алырын хүлээнген бис. Эрткен чылын бир гадан он дөрт центнер дүжүт алдынган. Ол республикада эки деп санаттынып турар, боттарывыс болза көөрүвүске, ол четпес. Чүге дээрге бистиң аравыста гадан 25—30 центнер чедир дүжүттү ап турар суггатчылар бар болгай. Ниитизи-биле чер ажылының культуразы ам-даа чавыс. Суггарылганың шынары негелдеге дүүшпес. Черни десилевейн суггарарга, сүт мыаар баар боор бе, шокар болур. Дүжүт ооң уржуундан чавыс болур.

Бачым сезоннуг ажылдар үезинде, машина-техника гараж, мастерская девискээринге туруп бээр. Оон-биле кады ажыл хуваалдазы манап, харгаларның хуралдан доозарын манап, чалгаараан кылаштажып тургулаар чоруктарының бар болуп турарын депутат чугаалаан. Ажылды баш удур хуваар, планнаар айтырыг совхозта четпес. Ол ажылга саадаашкынны болдуруп турар.

Партияның сорулгаларын күүседиринге депутаттарның киржилгези улуг. Депутаттарның аразында ажылды эреңгейлээр, ёзу барымдаалаар чоруктар бар. Ооң уштунары чугула. Съезд Советтерниң мурнунга улуг сорулгаларны салган болгай. Ол ёзугаар ажылдаар ужурлуг бис.

Д. Л. ТИНМЕЙ, Кызыл хоорайның Совхозный № 10 соңгулда округундан депутат, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы:

— Кызылчылар бо чылдың бирги кварталында үлетпүр продукциязы сайгарарының планын 103,7, чоннуң херегцел барааннарын бүдүрүп үндүрериниң — 106,3 хуу боттандырган. Тудугжулар кол фондуларны эрткен чылдың бирги кварталындан 2,4 катап хөйну киирген. Пассажирлер аргыштырар база чүък сөөртүр талазы-биле планнар база күүсеттингеи. Ынчалза-даа бо сан-түң бот-оожургаарының кандыг-даа үндезинин бербейн турар.

Девискээринде амыдыралдың бүгү талалары дээш харысалганы Советтер ап турар. Бо талазы-биле ажыл хоорай Совединде ам-даа негелдеге дүүшпес. Совет бодунуң ажыл-чорудулгазын партияның съездизиниң негелделеринге дүүштүр тургузуп эгелээн. Сессияларның ажылын экижидеринче, салдынган сорулгаларны күүседиринге күүскомнуң, доктаамал комиссияларның, депутаттар бөлүктериниң ролюн бедидеринче улуг кичээнгей угланыр. Күүском хуралдарынга моон мурнунда ышкаш 2—3 айтырыгны эвес, чаңгыс айтырыгны шиитпирлеп турар. Күүском аппарадының күш-ажылчы коллективтерге ажылдаар чаңгыс ай хүнүн доктааткан. Удуртукчуларны келдиртиш, кыйгыртыры кызырылган.

Чуртталга бажыңының айтырыы, ооң септелгези-биле холбашкан айтырыг бисте нарын болуп артышкаан. Хоорай чаагайжыдылгазының талазы-биле кылдынган чүүлдер бар, ындыг-даа болза мында шиитпирлээр айтырыглар ам-даа бар. Оон-биле кады үлетпүрде, транспортта, амыдырал хандырылга албан черлеринде чедир ажыглаттынмайн турар курлавырлар, четпестер бар. Кадрлар-биле чуну-даа мурнай удуртукчулар-биле, ажылды экижидер ужурлуг бис.

Советтиң талазындан чедир шиитпирлевейн турар айтырыглар бар. План, күш-ажыл, бүдүрүлге чурумунуң хажыдыышкыннары-биле ам-даа эптежип турарывыс. Бүдүрүлге күчүлерин долу шиңгээдип алырынга, бүдүрүлгениң технологиязын эде тургузарынга ам-даа эвээш кужененкиннерни үндүрүп турарывыс канчап-даа таарышпас. Ажылдың участок бүрүзүнге чаа ёзу-биле ажылдап, социалистиг хүлээлгелер, планнар онаалдалар күүсеттинген турар кылдыр ажылды ынчаар тургузар ужурлуг бис.

Н. С. ЧЫЖЫР-ООЛ, Кара[illegible] № 83 соңгулда округундан депутат, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң өшкү кадарчызы:

— Бистиң районнуң ажылчы чону СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажылдап кылган угланыышкынын бүрүн-биле деткип турар. Менээ, бодуун ажыл-ишчиге, бистиң районда көскү өскерилгелер болуп турары илдең-дир. Район төвү Мугур-Аксы суурда чурттакчыларның амыдырал-чуртталга байдалдары хоорайжылардан ылгалбас болуп бар чыдар.

Депутат оон ыңай районнуң кодээ ишчилериниң чедиишкиннеринге, бодунуң ажылдап турары бригадазының ажыл-херээнге доктааган. Тоолайлыгның өшкү-сарлык бригадазында 20 ажыг кодан мал бар. Бо беш чылды оларның багай эвес эгелээнин дараазында көргүзүглер бадыткап турар. Өшкүнүң баш санының кораары эрткен чылдыынга бодаарга, 65 хуу кызырылган. Өшкүнүң дүдүү тергүүр, кызыраар чоруу дыка эвээжээн. Өшкү кадарчыларының хөй кезии анайны-даа, улуг малды-даа бүрүн камгалап ап турар. Сарлык кодааннарында байдал база мурнуку чылдардан эки. Ол бүгү малчыннарның боттарының хүлээнген херээ дээш харысалгазының бедээниниң ачызында чедип алдынып турар.

Оон ынай депутат ырак-узак, кадыр-берт черлерде чурттап турар малчыннарның социал-амыдырал айтырыгларын шиитпирлээринче кичээнгейни угландырган. Бригаданың малчыннарындан чүгле тос өг-бүле бичии бажыңнарда кыжын чурттап турар. Артканнары кыжын-даа, чайын-даа өглерде чурттаашаан. Чуртталга бажыңнарын Тоолайлыгның кыштагларынга тудар талазы-биле айтырыгны совхозтуң дирекциязынга, кодээ Советке чаңгыс эвес удаа тургузуп келген-даа болза, мынчага огулут шиитпирлер хүлээп алдынмайн келген. Бригада төвүнде клуб, эмнелге пунктузу, ларёк бар-даа болза, оода ону электрижидериниң айтырыы база шиитпирлеттинмейн келген.

(Төнчүзү. 3-кү арында).

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң алдыгы чыыжының үшкү сессиязы

СОВЕТТЕРНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1, 2-ги арыннарда).

К. Х. ШАВЫРАА, Кызыл хоорайның № 17 соңгулда округундан депутат, Тыва АССР-ның садыг министри:

— Партияның съездизи совет кижи бүрүзүнүң мурнунга, ооң иштинде садыг ажылдакчыларының мурнунга улуг сорулгаларны салган. Чедиишкиннерни — чедиишкиннер, четпестерни — четпестер, частырыгларны — частырыглар деп дорт адавышаан, бис боттарывыстың курлавырларывысты, аргаларывысты, сорулгаларывысты тода көөр ужурлуг бис. 1986 чылда күрүне садыынга бараан саарылгазының хемчээлин 6,5 хуу өзүлделиг кылдыр 166 млн. рубльге доктааткан. Моортан безин бистиң мурнувуста сорулганың нарыны, харысалгалыын билдинип. Съезд мурнунуң социалистиг чарыжын көскү калбарткаш, негелдени болгаш организастыг чорукту бедиткеш, республиканың күрүне садыының коллективтери бирги кварталдың бараан саарылгазының планын 103,8 хуу күүседип, эрткен чылдың деңнелин 4 хуу ажырган.

Ынчалзажок бирги кварталда бараан саарылгазының немей өзүлдезиниң хемчээли чедип алдынмаан. Кызылдың ниитиниң чемненилге трезиниң бүдүрүлгелери боттарының ажылын шүшпең эле түргүзүп турар. Күрүне садыының ажыл-чорудулгазында шыңгыы четпестер ам-даа эвээш эвезин ажыы-биле миннир апаар. Садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң дыка хөй бүдүрүлгелери садып алыкчыларның херегленин чедир өөренип көрбейн, четчирни-биле бар бараанарны садыглаарынга безин үзүктелишкиннерни болдуруп турар. Уругларга болгаш улуг назылыг кижилерге таарыжыр чиик өртектиг чугула хереглелдиң бараанарын садарынче кичээнгей кошпак, оларга херегле долузу-биле хандыртынмайн келген.

Садыг бүдүрүлгелериниң ажылының чурумун таарыштырар талазы-биле чедир кылдынмаан чүүлдер хөй. Эртенги болгаш кежээки үелерде садыгларга хүн бүрүнүң херегленинниң аъш-чем бараанары, ооң иштинде хлеб болгаш сүт кылыглары чедишпейн баары ам-даа таваржып турар. Садыгның хагдынарының оранчок мурнунда-ла шалаяы чүп эгелээр, кассирлер орулганы санааш оруптар байдал бар. Кижилерге кичээнгей чок, меге деңзилээр, меге санаар, бараанарны чажырыптар чоруктарның ам-даа бар болуп турар фактылары-биле эптешчок демисежири онза чугула.

Аъш-чем болгаш үлетпүр бараанарының чедишпес чоруу чүгле садыгның ажылындан хамаарышпас деп чүве билдингир чижээ, ногааларны чүгле сөөртүп экккээри-биле чедир хандырар эвес, а боттарывыска өстүрүп алыры-биле хандырарының талазы-биле республиканың Агроүлетпүркомунуң хемчеглерин боттандырар үе келген. Оон аңгыда бистиң чамдык бүдүрүлгелеривис боттарының кылып турган продукциязының чамдык хевирлерин шуут үндүрбестээн шын эвес. Ном, кухня шкафтары, сервантылар, чылыглаан эр майыктааштар, сапог идиктер, хлеб-булочка, чалаң сүт кылыгларының чамдык хевирлери аңаа хамаарышр.

Садыг хандырылгазын экижидеринге ооң материал-техниктиг баазазын хөгжүдери, механизацияны болгаш автоматчыдылганы ажыглаары чугула. Бо талазы-биле кылдынар хемчеглерге министр база доктааган.

Л. М. ПЕТРУСЕВА, Кызыл хоорайның Заречный № 27 соңгулда округунда депутат, «Тудуг кезектери» комбинаттың хоюдуг-бетон белдиринде бригадир:

— Меңээ, ажылчын кижиге, көргүскен бедик идегелди — Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады хүлээлгени төлептиг күүседир, ыыныдар дээш кызып ажылдап турар мен. Хоорайның Тудугжу сууржутажында соңгукчуларның дилеглери ёзугаар сөөлгү үеде № 10 маршруттуң автобустарының чорууруп экижиткен, телефон харылзаазын тургускан, ажылчыннарның уругларын ясли, садтарга киирериге база дузалажып келдим. Ынчалзажок чамдык айтырыглар ийи-чаңгыс удуртукчуларның дыңнаңгыр эвес, тоомча чок чоруундан шиитпирлеттинмейн турары хараадаңчыг, ол амгы үениң негелдезинге-даа дүүшпес. 300 хире кижи чурттап турар суурда элээн хөй чыл иштинде радио шугуму ажылдавайн турар. Хоорхүүском даргазының оралакчызы В. И. Осиповка радиожудулга талазы-биле айтырыгны каш-даа катап тургускан-даа болза, ол курут аазаашкыннар-биле эрттирип келген. Херектиң ужуру чүгле 8 чагы кадаарында. «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи И. К. Гнездилов бо айтырыгга база дулей бооп арткан.

Бистиң комбинаттың ажылчыларынчылери съездиниң негелделерин ёзугаар ажылдаар дээш чүткүлдүг хемчеглерни ап турар. Бирги кварталдың планныг даалгалары күүсеттинген. Күш-ажылдың сагылга-чуруму көскүзү-биле экижээн. Ынчалзажок продукцияның шынарының айтырыы бистиң ажылчыннарны база дүвүредип турар. Технология чурумун шын сагыыры, материалдар-биле хандырылганы экижидери биске ам чугула сорулга боор турар. Ажылчыннарның амыдырал-чурттаалга, социал байдалдарын экижидер талазы-биле боттанып турар хемчеглер өөрүнчүг.

Т. Х. МОНГУШ, Тоора-Хем № 111 соңгулда округундан депутат, улус депутаттарының Тожу район Советиниң күүскомунуң даргазы:

— Партия съездизиниң айтыышкынынга дүүштүр районда совет-ажыл-агыы органнарының болгаш хөй-нииити организацияларының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-методун эде тургузарының ажылы чоруп турар — деп, саналының эгезинде ол демдеглээн. — Кадрларның хууда харысалгазын бедидеринче, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин чедип алырынче кичээнгей салдынган.

Советтерниң ажыл-чорудулгазын эде тургузар талазы-биле чамдык хемчеглер алдынган-даа болза съездиниң негелделеринге ыракта дүүшпейн турарын ол айыткан. Совет-ажыл-агыы органнарының чамдык ажылдакчылары ажылының эрги стилинден, аргаларындан ам-даа адырлып шыдавааның шүгүмчүлээн. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели районга практиктиг дуза чедирериниң үнүүшкүннерин кылыры удуртукчуларга, специалистерге чедиишкинниг ажылдаарынга деткимче болурун Т. Х. Монгуш саналынга чугаалаан. Мурнакчы технологияны, бот-орулга-чарылганы, коллективтиг керээни нептереңиринге, ажылды эде тургузарынга, чаа ёзу-биле ажылдаарынга ол дузалаар.

Пароходство эргелелиниң судно доктаар черинге чүктерни дужүрерин болгаш чүдүрерин механизастаарының, «Заря» теплоход-биле эргыжар пассажирлер билетти баш бурунгаар садып алырын органызастаарының, монтаж болгаш сантехник ажылдарының талазы-биле участокту районга тургузарының дугайында айтырыгларны районнуң удуртукчулары чогуур черлерге тургускан-даа болза, ам-даа шиитпирлеттинмээн. Инженерлерин боо-биле хандырарын каш чылдарның дургузунда дилеп келген бис, ындыг-даа болза ону боттандырбаан. Кызылдың авиабүдүрүлгези пассажирлер аргыштырылгазын болгаш чүък сөөртүлгезин багай организастап турарын янзы-бүрү дениелдерге шүгүмчүлеп келген турбуже байдал хевээр арткан.

Республиканың чаа тудуглаарынга тудуг мяжын болгаш дилеген материалдарны бээрин районнуң көвүдедип болуруның аргалары бар, аңаа эргежок чугула чүүл болза Ырбанның ыяш үлетпүр ажылагыйынга септелге баазазын тургузарынга дузалаары болур. Ол ышкаш районнуң культура албан черлериниң материал-техниктиг баазазын экижидеринге, ылаңгыя чаа төлевилел ёзугаар культура бажыңнарын тударының чугулазын ол айыткан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринче районнуң ажылчы чоннарын мобилизастаар дээш улус депутаттарының район Советиниң күүскому моон соңгаар бүгү-ле хемчеглерин алырын оратор чугаалаан.

В. Б. КАРА-САЛ, Кызыл-Мажалык Барыын талакы № 39 соңгулда округундан депутат, Тыва АССР-ниң иштики херектер министри:

— СЭКП обкомунуң II пленумунга партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиниң илеткелинде болгаш бөгүн сессияга кылган илеткелде республикада хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар органнарның ажылынга принципиалдыг үнелелди берип, ында шыңгыы четпестер барын чугаалаан — деп, ол эгезинде айыткан.

Республикада корум-чурум камгалалында чамдык экижидилгелер бар болза-даа четпестер хөй. Кем-херек үүлгедиишкини хөй болуп арттывышаан. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Таңды районнарда кем-херек үүлгедиишкини эвээжевейн турар. Бо болза республиканың иштики херектер органнарының ажылында улуг четпестер барын херечилеп турар. Мен, мээң оралакчыларым министерствонуң аппарадының ажылының стилин болгаш арга-методтарын чогуур дециелге чедир эде тургуспаан.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирери-биле иштики херектер органнары профилактика ажылын күштелдирген турган, ол сөөлгү үеде сулараан. Ооң уламындан ээзиртир суксуннарны кижилерниң боттары бажыңнарынга кылыры, арага-водка кылыгларынга чиижең саарылга кылыры көвүдээн. Арага садып алыр талоннарны кижилерге берип турарында четпестер база бар. Эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги кварталында дыка хөй кижи ээзириктер сергедир черлерге хонган. Ынаар кижилерниң кирери ам-даа чүге хөйүл, ол айтырыгны база ханы өөренип көөр херек. Ол ышкаш арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияларның чамдыктары эрги ёзу-биле ажылдап, бо чугула ажылче бүгү күрүне болгаш хөй-нииити организацияларының күжүн хаара тутпайн турарын шүгүмчүлээн.

Арага-водка кылыгларын бистиң республикаже киир сөөртүрү көвүдээни-биле чергелештир, ол корум-чурум үрекчилеринге удур шыңгыы хемчеглерни ап турар. Ынчалза-даа «Тывавтотранс» каттыжыышкынын (В. А. Парунин), Күрагроүлетпүр комитеди (И. М. Сувандии) бо ажылдың хажызында олуруп, ээзиртир суксуннарны республикаже киир сөөртүп турда, шыңгыы хемчеглерни албайн турар.

Оон аңгыда В. Б. Кара-Сал ажыл кылбайн турарларны, шииттирип чораннарны, мацгыстал-чактарны ажылга тургузарының айтырыгларынга доктааган.

Партияның съездизиниң бедик негелделеринге дүүштүр ажылының шынарын, түңнелдиин бедидер дээш Иштики херектер министерствозу организастыг болгаш политиктиг ажылды моон соңгаар күштелдирер дээрзин түңнелинде ол чугаалаан.

Н. Б. ТОЛГАР-ООЛ, Купдустуг № 73 соңгулда округундан депутат, «Енисей» совхозтуң саанчызы:

— Бистиң совхозтуң ажылчылары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин чүүлдүгзүнүп деткип, ону амыдыралга боттандырар дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар— деп, саналын эгелээн.

Бодунуң фермазының, ында депутат бодунуң ажылының дугайында ол таныштырган. Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир сүт саалдазын көвүдедиринге шаптыктап турар четпестерни ол илереткен. Совхоз четчир саныг мал чемнерин белеткеп ап турза-даа, ооң шынары багай. Көрмөцех доктаамал ажылдавайн келген. Саванны хээндектевейн турар, минералдыг немелделерин бербестээн. Дазылында чемниттиг мал чемнерин совхоз боду өстүрүп ап болурунуң аргазы бар, ол сүт бүдүрүлгезин көвүдедиринге дузалаарын билир бис. Совхозтуң директору (Б. В. Трубинов) дазылында чемниттиг мал чемнерин өстүрериниче кичээнгейни моон соңгаар салыр ужурлуг.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны ам-даа чедир тургуспаан. Чурттаалга бажыңнары чедишпес, бир бажыңнар эгижирээн, чаагайжыды кылдынмаан. Каа-Хемин кежера база берге болуп турар. Бо айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээри негеттинип келген.

Бо сессияның материалдарын бодунуң соңгукчуларынга таныштырарын, ону күүседир дээш ажылдаарын ол хүлээнген.

К. И. ЯРОСЛАВЦЕВА, Кызыл хоорайның Чехов № 16 соңгулда округундан депутат, № 15 ортумак школаның башкызы:

— Школа реформазында өөреникчилерни күш-ажылга киржилдерин онзалап демдеглээн. Ону боттандырарынга материалдыг баазаа херек. А школада ындыг бааза чок. А бааза болур бүдүрүлгелерниң удуртукчулары өөреникчилерниң күш-ажылга өөредилгези болгаш кижизидилгези дээш, мергежил шилип алыры дээш школа директору-биле деңге харыылаар дээрзин уттуп турар. Чижээ, «Тываагроүлетпүр тудуунуң» удуртукчузу эш Шубиик, «Сельэлектростройнуң» начальниги эш Первухин, «Тудуг кезектери» комбинаттың директору эш Антонов дээш ышкаш удуртукчулар школага хамаарыштыр боттарының хүлээлгелерин кошкак күүседип турар. Чамдык даргаларны ажык партия хуралдарынче, школага болур байырлалдарже чалаарывыска келбестирлер.

Башкыларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгей салыр херек. Чижээ, Кызыл хоорайда 35 чыл башкы стажтыг В. И. Медведева үр үеде бажың оочурунга туруп келген, ам-даа турар, № 2 школаның башкызы Б. О. Салчак база ындыг байдалдыг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин башкылар деткип, боттарының билиин, мергежилин аныяк салгалды өөредиринче болгаш кижизидеринче ам ханы углаадырар сорулганы салып турар.

В. Х. СҮГЕ-МААДЫР, Бай-Тайга районнуң Ээр-Хавак № 37 соңгулда округундан депутат, улус депутаттарының Бай-Тайга район Советиниң күүскомунуң даргазы:

— Районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле Бай-Тайгада депутаттар тодаргай хемчеглерни ап турар. Район бо чылдың бирги кварталында эът болгаш сүт садар планнарын ажыр күүсеткен. Ол херекке депутаттарның салыышкыны улуг.

Ынчалза-даа съездиниң негелделеринге дүүштүр депутаттарның идепкейин көдүрер сорулга чедир күүсеттинмейн турар. Мал-маганның өлүг хоразар чоруу кызырылбайн турар. Ол херекти чогумчалыг шиитпирлээринге олар боттарының үлүүн киирер ужурлуг. Ынчангаш-ле чер-чер Советтерниң 16 депутадының көргүзүү өскелерден кудуг болган. Соңгулда соонда эрткен үеде бээр соңгукчуларынга чаңгыс-даа катап отчет бербээн депутаттар бисте бар. Ол дээрге район Советиниң, ооң күүскомунуң четпес ажылы деп миннир херек.

Бо четпестерден түңнеңдир үндүрүп турар бис. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле ажылды идепкейжиттинвис. Даавган хөй-ниитичи ажылынга эң-не идепкей чок, депутатты дедир кыйгырткан-даа бис.

Сессияларның, күүскомнарның ажылының дээштиин бедидер, чагыглар күүселдезин чедип алыр талазы-биле хемчеглерни моон соңгаар-даа алыр бис. Маңаа идепкейлиг болгаш дуржулгалыг депутаттарга даянып, оларның аргазүмезин ажыглаары чугула.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИН ЁЗУГААР АЖЫЛДААР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң ээлчеглиг хуралынга Кызыл хоорайның болгаш Бии-Хем районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарының бо чылдың бирги кварталында канчаар күүсеттингениниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы В. И. Осипов, Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы М. К. Дамчай оларның дыңнадыгларын алган.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын күүседир дээш база СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге сорук киирген кызылчылар болгаш бии-хемчилер 1986 чылды чамдык эки көргүзүглерлиг эгелээн деп хуралдың киржикчилери демдеглээн. Хоорайның болгаш районнуң үлетпүр бараанныг продукция бүдүрер болгаш ону сайгарар планнарын күүседипкеннер. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге чурттаалга тудуунга үндүрген капитал салыышкыннарын ажыглаары экижиткен.

Ындыг-даа болза, Кызыл хоорайның чамдык бүдүрүлгелери экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң чамдык чугула көргүзүглериниң талазы-биле планнарын үскеннер деп, хуралга шүгүмчүлээн. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге үлетпүрде күш-ажылдың бүдүмчүлүү өспээн. Капитал тудуг керээлиг ажылдарын чедир кылбаан, ооң уламындан 5,6 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлү ажыглалга кирбээн, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң тудугдары оожум чоруп турар. Үлетпүр продукциязының туйбу, мебель, даараныглга кылыглары, эът, хлеб дээш чергелиг эргежок чугула хевирлерин бүдүрериниге дыка улуг хожудаашкынны болдурган. Ол ышкаш харылзааның, амыдырал хандырылгазының, садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң, кадык камгалалының ажылы үениң негелдезинге четпейн турар. Хоорайның пассажир транспорту база кошкак ажылдап турар.

Президиум кежигүннери ылаңгыя Кызылдың хлеб заводунуң продукциязының шынарынга, ниитиниң чемненилге трезиниң ажылынга хамаарыштыр шыңгыы шүгүмчүлелди кылган. Бо черлерниң ажылдакчыларының харысалгазын бедидер талазы-биле дээштиг хемчеглерни хоорхүүскомнуң албайн турарындан ында ажыл сула салдынып, хоорайжылларның хомудалын болдуруп турар. Ону экижидер талазы-биле мурнуку үелерде бердинген аазаашкыннар хоозун барган.

Бии-Хем районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери культура-амыдырал хереглелиниң бараанарын бүдүрериниң планын күүсетпээн. Садыг хандырылгазында багай организастааныдан үүрмектеп садар бараан саарылгазының даалгазы боттанмаан. Районнуң совхозтары мал садып алырының планын үскен. Ылаңгыя «Саян» совхозтуң дирекциязының, специалистериниң адрезинге шүгүмчүлел шыңгыы болган. Коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылы негелдеге четпейн турар.

Бо четпестер чүнү көргүзүп турарыл дээрге, улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң районнуң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларынче кошкак кичээнгейни салып турары дээрзин хуралга айыткан. Маңаа ажылчын, специалист, удуртукчу кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидер херек, ону район Советиниң күүскому шуут холга алыр хүлээлгелиг.

Бо чылдың бирги кварталында болдурган четпестерни катаптавас, 1986 чылдың болгаш ниити беш чылдың планнарын күүседир талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алыр, ажылдың бүгү участоктарынга съездиниң негелделерин ёзугаар шиитпирлиг өскерилгелерни кылыр талазы-биле тускай даалганы хуралдан үстүнде адаттынган удуртукчуларга берген. Планын күүсетпээн коллективтериниң ажылы-биле хандыр таныжып, оларга практиктиг дузаны көргүзерин база дааскан.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков эрттирген болгаш чүве чугаалаан.

БИРГИ СОРТ-БИЛЕ

Май мурнунуң социалистиг чарыжынга көдээниң ишчилери идепкейлиг киржип турар. Таңды районда Тока аттыг совхозтуң Кулузун сүт-бараан фермазының коллективи апрельдиң планныг онаалдаларын боттандырарының кырында келген.

Кулузунчулар он ийиги беш чылдың баштайгы кварталының планнарын оранчок ажыр күүсеткеннер. Олар күрүнеге пландан ажыр 27 тонна сүттү дужааганнар. Дужааган сүттүң барык-ла шуптузу бирги сорт болган.

Д. САЛЧАК.

«Северовостокэлектромонтаж» трестиң участогу Кызылда сезен аал иштиг чурттаар бажыңның тудуунда монтаж ажылдарын кылып турар. Ол участокта херээжен электриктерниң звенозун тургускан. Олардан Галина Кузнецова, Рита Ооржак мактаалдыг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Рита Ооржак биле Галина Кузнецова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолар

Тайбыңның совет фондузунуң 25 чылынга

СЕТКИЛДИҢ КЫЙГЫЗЫ-БИЛЕ

Тайбыңның совет фондузу тургустунганындан бээр 25 чыл болган. Төөгү талазы-биле бо хире кыска хуусаада ол совет хөй-нииити организацияларының эң-не массалыг болгаш саадар-хавыялыг кезектериниң бирээзи болу берген. Ооң шиитпирлеп турар сорулгазы — СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак политиказын амыдыралга боттандырарынга бүгү талалыг идиг бээри, тайбың дээш, национал хамаарышпас чорук болгаш хосталга дээш, ядролуг чепсекти хоруур бүзаа чепсегленишкинниң дужурери дээш демисежип турар даштыкы организациялар болгаш шимчээшкиннер-биле харылзааларны хөгжүдеринге дузалаары болур. ТСФ бодунуң ажылы-биле даштыкыда улуг ат-алдарны чедип алган.

Тураскаалдыг хүнүү таварыштыр Тайбыңның совет фондузунуң баштаар чериниң даргазы, шылгараңгай совет шыдырачы **А. Е. КАРПОВ** СЭТА-ның корреспондентизинге интервью берген.

— Анатолий Евгеньевич, амгы үе-чадада ТСФ-ниң ажыл-чорудулгазының кол утланыышкыны кандыг болуп турарыл?

— Олар тайбың болгаш социал дептишилге дээш демиселдиң программазын хүлээп алган СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге үндезиленген. Ол дээрге хамыктың мурнунда — дайынга удур шимчээшкинниң калбартыры антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары. Совет Эвилели бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг чепсекти узуткаарының ханы үндезилелдиг программазын идип үндүрген. Делегейниң чурттарының хөй кезии ону деткип хүлээп алган. ССРЭ ядролуг бүгү шенелделерин чаңгыс талалыг соксаткан болгаш ук үелгерни эдерериниче АКШ-ты кыйгырган. Ынчалза-даа американ администрация бистиң тайбың инициативаларывысты хүлээп албаан. Харын-даа ындыг чазылдарывышкыннарны уламчылап турар. Совет кижилер ол чөлгээни килеңнээшкин-биле бурууу шаап турар.

Америк империализминиң кандыг-даа хөделиишкиннери Совет Эвилелиниң тайбың угланыышкынын өскертип шыдавас, ону өске чурттарда ынчибиле деткип турар. Бистер чөңгээге алыспас, «соок дайынның» катап өскүдүп турар одаанче кывар чүүл кагбас бис деп, Михаил Сергеевич Горбачев Тольятти хоорайның ажылчы чону-биле ужуражылгаынга чугаалаан. Амгы үениң чиди Ада-чурттуң амгы болгаш келир үези дээш харысалга, социализмниң болгаш тайбыңның хөрээ дээш сагыл салыышкын кылыр ужурлуг чүүлдерни арын-нүүрлүг ёзу-биле, долу күжүн долу берип турган боттандырарын хүлээдирип турар.

Совет кижилер күш-ажылды болгаш тайбыңны чарылбас тудуш кылдыр көрүп турар. ТСФ-же эки тура салыышкыннарның саны чылдың-на өзүп турары-даа ында. Амгы үеде 100 миллион совет хамаатылар салыышкын киирип турар.

— 100 миллион дидипер. Ол дээрге чурттуң чонунуң үштүң бир кезиинден хөй ышкажык. Ындыг болганда ТСФ-ни ёзулуг-ла чоннуу кылдыр адап болур-дур аа?

— Чугаажок. Фондунуң киржикчилери бүгү салгалдарынга — школачыларындан пенсионерлер чедир, бүгү социал кезектерниң болгаш профессияларның, бүгү национарның төлээлекчилери болуп турар. ТСФ-ге дузалаарының 350 муң комиссиялары бар, оларда хөй-нииити эгелээшкин-биле ажылдап турар 5 миллион активчилер кирип турар. Фондуга чүге дузалаксай бергенин тайылбырлап турар чагаалар, телеграммалар баштаар чериниң адрезинге үргүлчү кээр. Ийи чагааны таныштырайн.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажылдап турар бо үезинде партияның тайбыңга ынак политиказын деткээшкинниң демдээ кылдыр Омск областың Омск районунуң Андреевка фермазының ажылдакчыларының коллективи Тайбыңның совет фондузунче шаңналга алганывыс 400 рубльди чорудуп тур бис. Көдээниң ишчилериниң дугайында сагыш салыышкыны дээш СЭКП Төп Комитединге өөрүп четтирдивис».

«Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалиды мен. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин улус сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алдым. Эң ылаңгыя Черде чурттап турар бүгү-ле кижилерниң бөмбүрзекке тайбыңның салым-чолу дээш харысалгазының дугайында сөстер меңээ дыка таарышты. Ай санында 110 рубль пенсиямны Тайбыңның совет фондузунче сес чыл улаштыр шилчидип келдим. Ам база ийи айның пенсиязын чорудуп олур мен. Ону тайбың херээнге мээң эвээш-биче салыышкыным кылдыр санаарын диледим. Гончаров, Павлодар хоорай».

Бистиң чуртувуста, дайынга удур массалыг кампаниялар үезинде тайбыңның күш-ажылчы ээлчеглерин эрттирери чаңчыл апарган, оларның киржикчилери ажылдаан акшазын ТСФ-же шилчидип турар. Чижээ, Запорожьеде Мелитопольдуң мотор кылыр заводунуң ишчилери съезд үезинде ындыг ээлчег кылгаш, 52 муң ажыг рубльди фондуже шилчиткен.

— Анатолий Евгеньевич, ТСФ-ниң херекчилери кандыг сорулгаларга үнүп турарыл, кымга, кандыг хевирлиг дузаламчыны чедирип турарыл?

— Фондунуң киржикчилериниң күзелин ёзугаар херекчилерни чүгле тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга, бодунуң хамаарышпас чоруу болгаш хосталгазы дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын хөгжүдериниң херээнге ажыглап турар. Ону совет хөй-нииити 16 организацияның ажыл-чорудулгазын боттандырарынга база берип турар. Олар-биле кады Тайбың фондузу империалистиг агрессиядан, геноцидтен, ол ышкаш массалыг бойдус халавындан когараанарга бүянныг социалдыг материалдыг дузаламчыны чедирип турар. Вьетнамның, Кампучияның, Афганистанның, Никарагуаның, Ливанның, Эфиопияның, Мозамбиктиң, Мексиканың болгаш өске-даа чурттарның чонунга ындыг хевирниң дузаламчызы — эмнерни, идик-хепти, постерни, транспорт аймаан, аъш-чемни — чедирген.

Бодунуң акша салыкчыларының күзели ёзугаар Тайбың фондузу 15 миллион рубльди Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң тураскаалын Москвага тургузарынга дамчыдып берген. Европа чурттарының девискээрлеринге база фашист концлагерьлерге хилинчектеттирип өлүрткеннерниң тураскаалын мөңгежидер-биле дыка хөй акшаны база тускайлаан.

Дайын эгелээшкинде аңаа удур демисежир херек деп төөгүнүң кичээнгейин өөредип турар. Ынчангаш бистиң организация дайынга удур шимчээшкинниң хөгжүдер талазы-биле күженниишкинин углаттырып, тайбыңга ынак күштерниң сырый каттыжыышкынынга бүгү-ле аргалар-биле дузалап турар. Тайбың фондузун быжыглаарынга киржилгени дээш дайынның болгаш милитаризмниң күштеринге, империалистиг агрессияларга удур, тайбың дээш база амыдырал-чурттаалга дээш улустарның калбак шимчээшкиннинге хууда дээштиг киржилгези дээш совет республикаларның хамык ажылчы чонунга, аныяктарынга болгаш школачыларынга ТСФ-ниң баштаар чериниң өмүнээзиниден чуректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейледим.

Е. МАЛЮТА.
Москва.

МУРНАКЧЫЛАР ИЛЕРЭЭН

«Мурнакчы» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының (бригадири Доштуг-оол Соруңзаа) № 2 бригаданың (бригадири Дадар-оол Хертек) малчыннарының ээлчеглиг өөредилгези Базарак-Адаанга, Чаңгыс-Терекке болуп эрткилээн. Малчыннарның өөредилгезинге СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын тема ёзугаар өөренип эрткен.

СЭКП райкомунуң секретары Ч. А. Саая малчыннарже үнүүшкүнүнү удуртуп, «Делегей байдалынга» хамаарышкан лекцияны номчаан. Ол-ла үнүүшкүн үезинде, бирги кварталдың түңнелдери-биле эки көргүзүглерни чедип алган малчыннарны совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери шаңнап-мактаан.

№ 1 хойжу бригада төрүүр 100 хойга онаашпыр 83 хураганны. бригадада хойжулар: Чүгдүр Мандараа — 107, Михаил Хертек — 93, Бораргаи Чымба — 89, Будуй-оол Очур — 89, Арбай-оол Серенот 85 хураганнарны 100 хойдан камгалап алганнар. № 2 бригада төрүүр чүс хойга онаашты 80 хураганны. бригаданың хойжулары Чагыр Кара-Донгак — 105, Кычтан-оол Хертек 102, Ацмы-оол Куулар — 84, Алексей Хертек — 82 хураганнарны чүс туста камгалап ап, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар. Үстүнде адааныывыс бригадалар, мурнакчы малчыннар ниити малдын баш саның камгалап алыр талазы-биле база эки көргүзүглерни чедип алганнар. Ол ышкаш төрүвес хөй кадарчылары Көк Серенот, Дары-Хөө Серен-оол олар кадарган малын хүр-меңдил шын ажырар, ооң баш саныы хорамча чок камгалап алыр дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Район төвүнүң Культура бажыңының чаңында «Аялга» агиткультбригаданың бот-тывынгыр артистери малчыннарның күзенчиг аалчылары. Бо удаада олар база-ла солун программалыг концертти малчыннарга көргүскен.

С. ИРГИТ.

Эрес-дидим чорук

А. В. Барсуковту «Сугга дүшкеннерни камгалааны дээш» деп медаль-биле шаңнаар дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧАРЛЫЫ ПРЕЗИДИУМУНУҢ

Сугга дүшкен урутну камгалап алырынга дидим болгаш эрес чорууну көргүскени дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Сугга дүшкеннерни камгалааны дээш» деп медаль-биле шаңнаары болза:

Анатолий Викторович Барсуков — Кызыл районнуң Элегес-Аксы сес чыл школазының өөреникчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың апрель 18.

Элегес-Аксы суурнуң чанынга сугга дүшкен алды харлыг бичии урут Валерича Хунай-оолдуң амы-тынын он ийи харлыг школачы оол Толя Барсуков 1985 чылдың август 5-те камгалап алган.

Суг кыдыынга ойнап турган ийи уругнуң бирээзи ыяш кырдап чораш, сугже андарлып баткан. Сугнуң шапкын агымы бичии кижиниң алгаш баткан болгаш ханы ээремче ону кирип шаапкан. Уруг аңаа угаан чок чыткан. Эжи уругнуң дуза дилеп кыйгырган алгызын огородка ажылдап турган Сергей Иванович Чорбаа дыңнап кааш, эрикке маңнап келгеш, ээремде чыткан урутну көрүп кааш баалыктап турган оолдарны дуза дилеп кыйгырткан. Толя Барсуков, Вадим Скрыль олар аңаа маңнажып келген. Барсуков Толя ээремде урутну көрүп кааш, сугже шураш, угаан чок урутну сугдан үндүрүп келген. С. И. Чообаа урутга кылымал тыныдырышкын кылып, баштайгы дузаны чедирген соонда, ол тынып келген.

«Сугже барып дүжеримге, аксымче, думчуумче хөй суг кирген, оон соонда чоорту-ла уһуп кагдым, кырган-авай» — деп, кырган-авазынга Валериана оон соонда чугаалаан.

Александра Такпаковна Куулар, уругнуң кырган-авазы өөрүп-четтиришкинниң чагаазын бижип чоруткан.

Сугга дүшкен урутну камгалап алырынга дидим болгаш эрес чорууну көргүскени дээш Толя Барсуковка өөрүп-четтиришкинниң школага болган шутум чыскаалынга чарлаан.

ХЕНЗИГ-ООЛ ЭР-ХЕЙ БОЛГАН

Чадаанада профтехучилище сургуулдары башкызы Н. Сенди-Сүрүңнүң удурткулгазы-биле гаражка мотор тургузуун өөренип турган. Хензиг-оолдуң дүвүреңчиг медээзи улусту хөлзедипкен. Дужунда херим ажылдыр бажын өрттени берген болган, а оон соңгазында бичии оол. Хензиг-оол хензиг када-ла хамык чүвени дүндере бодапкан. Дүрген-не дузалаар! Соңгазы оолду үндүрүп чыда, база бир кижи барын билип каан. Чалбыыш аразынче дидим кирипкен. Ийи-үш хар иштинде бичии уругну база Хензиг-оол өлүмден камгалаан. Ол үеде өске сургуулдар дузалажы берген. Ийи дал чурттаар бажыңның эт-херекселин үндүрүпкен турда, өрт өжүрүкчүлери келген.

Вокзальная кудумчузунда бо бажыңда Борис Түлүш чурттап турар болган. Серемчилелдиг болбаска, өрт айыылдыг болуп, улуг когаралды чедирип болурун бо чорук көргүзүп турар. Бичии уруглар от шап ойнап тургаш, өрт үндүрген.

Хензиг-оолдуң камгалаачы уруглар Мерген Түлүш биле Буян Саая ам айыылдан хайлаан. Сургуулдар У. Монгуш, В. Кужугет болгаш өскелери-даа эрес-дидимин, кижизиг чорууну көргүскеннер.

К. ОНДАР.
Бүгү-российаның өртке удур ниитилелдиң Чөөн-Хемчик район чөвүлелиниң даргазы.

ГАБДУЛЛА ТУКАЙ— ХОСТАЛГАНЫҢ ЫРААЖЫЗЫ

ЮНЕСКО-нуң шиитпири-биле бо 1986 чылда татар улустуң алдарлыг шүлүкчүзү Габдулла (Абдулла) Тукайның төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн калбаа-биле демдеглеп эрттирер. Ол 1886 чылда амгы Татар АССР-ниң Арск районунга төрүттүнген. Бичезинден ол өскүс калган. 1902 чылдан эгелеп чогаал бижип эгелээн.

XIX вектиң ийиги чартыында социал-экономиктиг төөгүлүг болуушкуннарның ачызында, ниитилел амыдыралынга өскерилгелерниң болгаш орус улус-биле кожа-хелбээ харылзааларының дузазы-биле татар чоннуң культуразы болгаш литературазы өскү четкишкиннерлиг болган. Ол үеде Казань хоорайга түрк дылдыг улустуң литературазының барык чартык кезии парлаттынып турган. Ынчалза-даа шажын-чүдүлгениң (мусульман) салдары татар культураның болгаш литературазының хөгжүлдезинге улуг шаптыктарны тавапыштырган.

1905 чылдың революциязындан эгелеп-ле татар литература болгаш парлалга хараан хөгжүп эгелээн. Чогум-на бо үеде Габдулла Тукайның чогаадыкчы ажылы чечектелип үнген. Ол он тос харлыг тургаш-ла, Уральск хоорайга үнүп турган бир журналдың болгаш бир солуннуң редактору апарган. 1908—1909 чылдарда ол Г. Камал-биле «Яшен» («Кызаңнааашкын») деп сатиралыг журналды үндүрүп турган.

Парлалгага ажылдаары хөй-ниитиниң амыдыралын хандыр билиринге, билиг-медерелди бедидеринге, бодунуң бодалдарын чиге илередиринге дузалаан. Ындыг янзылыг школаны эрткен Г. Тукайның чогаадыкчы салым-чаязы хөрлээлеп үнген. Ол Казаньга келгеш, бурунгаар үзелдиг солун-сеткүүлдерге ажылдап кирип алган болгаш кыска үениң дургузунда татар улустуң өскү шүлүкчүзү апарган.

Оон чогаалдарын чүгле татарлар болгаш башкирлер (оларның литературлуг дылы 1930 чылдарга чедир чаңгыс турган) эвес, ол ышкаш казахтар, кыргыстар, узбектер болгаш кумыктар, карачай-балкарлар улуг сонуургал-биле таныжып турганнар. Эге болгаш ортумак школаларының өөредилге номнарынга Г. Тукайның шүлүктерин, шүлүглелдерин өөренири-биле парлаан, оон чамдыктарынга аялгаларны чогааткаш, ырлажып эгелээннер.

Г. Тукайның чогаадыкчы ажылы литературлуг татар дылга улуг салдарны чедирген.

Шүлүкчү, прозачы болгаш публицист Г. Тукайның шүлүглүг ажыл-чорудулгазы оон 5 томнуг чогаалдарының чыындызында парлаттынган. Ол ааргыдан чүгле 27-ле харлыында мөчүве-даа, бедик культуралыг, кижизиг чүүлдерни бижип чораан. Ол бодунуң төөгү дылындан аңгыда, орус, орт-кылдарны билир, а түрк болгаш араб дылдар кырынга бодунуң шүлүктерин болгаш чүүлдерин бижип чораан.

Хосталганың ыраажызының чаагай күзел-соруктарлыг чогаалдарын улус сонуургал-биле номчуп турар.

Р. АХМЕТЬЯНОВ.
филология эртемнериниң кандидады.
Казань хоорай.

АВЧАЙ

◆ Чаңгыс көжегелиг шии ◆

Кабинет. Стол артында — ажыл-херекчи шинчилиг херээжен. Ол телефон-биле чугаалажып олурар. Эр кижи кирип келир.

Эр. Ам-на кээп сени тып алдым!

Херээжен. Чүү болду, эш? Ажылдаарынга шаптыктавайн көрүңер.

Эр. Черле ындыг сен ийин. Ажылыңдан аңгыда чүнү билир сен? Он беш чыл бурунгаар өгленип алганывыста, мени үргүлчү эргеледип-чассыдып чорур мен деп аазадың. Бистиң урувувус сен чогунда өзүп келди. Сен оон дугайын билир сен бе. А ол шуут өзе берди! Дурт-сыны узун, чараш...

Херээжен. (телефонче). Он беш метр чеде бээр.

Эр. Эмин эртир хөөрели бербе даан. Кончуг чараш кыс боор, чүгле карактары безин кандыг ийик!

Херээжен. (телефонче). Мун чартык хире, оон ээзэш эвес...

Эр. Хамык ужур акшада эвес, ындыг-даа бол...

Херээжен. Чаңгыс рубль-даа албас силер!

Эр. Ындыг-ла ийнаан. А чараштарын канчаар, демги, демги...

Херээжен (телефонче). Эрниилдер, кезип каап ээрилдер.

Эр. Ону билбес мен. Мен бодаарымга ол сенээ дөмей ышкаш.

Херээжен. Ол-ла, амдыызында ол-ла (телефон тудазын салып каар.).

Эр. Ол-ла деп чүү боор? Мени таныыр-дыр сен бе азы чок бе? Сээң ашааң ышкажыл мен!

Херээжен (кирип келген кижиже топтап көргеш). Мээң бажым төөретпенер. Ашаамны канчап танывас кижи мен? Мээң оом аныяк, костюмнер чок, бажының дүгү дыдырааш кижи чүве, а силерниң бажыңар тазарып эгелээн.

Эр. Сени удуртур ажылга томуйлаандан бээр он чыл эрте берди ышкажыл. Азы сенээ шынзылгадан эккеп берейн бе?

Херээжен. Ыяап-ла эккелгештиң секретарьларны дамчыштыр бериптиңер. (Боданы бергеш). Силерни бир черге көрген ышкаш мен.

Эр. Көрбейн канчаар чүвел! Сенээ, бюрократка, шынзылганы ыяап-ла эккээр мен. Каттым кадайдан.

Херээжен. Эккелиңер, эккелиңер харын. Оон башка мээң чай чогумну ажыглап алгаш, кижи болганы-ла ашаан-дыр мен дээр. Мени бак сеглевеңер, дөмей-ле дузалавас.

Эр. Бюрократ дижири-ле чөп-түр. Сени үргүлчү көөр аргалыг болур дээш, сээң тренингге ажылдаар кылдыр шилчиттирип алдым ышкажыл.

Херээжен. Аа, сактып келдим, ышкаш! Силерниң фамилияңар Скворцов ийикпе? Геннадий Петрович дээр.

Эр. Бурган-на өршээзин! Менээ кел, ынакшылым (кускактаар деп баар).

Херээжен. Мелегей чүве кылы бербеңер, вокзалда эвес-тир бис. Силерни, эш Скворцов бөгүн мугур он беш шак турда келдирткен мен. Силерниң бурунгар-биле трест чедир хааржак ховар кезектерни чедир албаан!

Эр. (Ажынгысап). Ийе, мээң буруум-биле. Ынчалзажок сенээ ужуражыр чаңгыс аргам ол болду.

Херээжен. Ажылга тоомча чок болганыңар дээш үндүрүптер мен!

Эр. Үндүрүңер харын! Ол саазынны оглумга берип каар мен. Ол сээң чүүлдерниң шагда-ла чыып турар кижи чүве.

Херээжен. Алырам, часып тур боор силер. Мен чүгле кыстыг кижи мен.

Эр. Эх! Сээң-биле бистиң оглувус шагда төрүттүнүп келген, ону безин билбес-тир сен.

Херээжен. Канчап? Силер, силер...

Эр. Ындыг эвес ийин. Сактып көрем, беш чыл бурунгаар аан...

Херээжен. (сактырып кызыдып). Ийет, ийет. Беш чыл бурунгаар, ынаап-ла, чиктиг кончуг ышкаш апарган тургаымны сактып-тыр мен. Чоокпай берген. Эмчиге чытканымны база сактып келдим...

Эр. Чүгле чаңгыс хүн. Бистиң оглувус он шакта төрүттүнүп келген, а кежээзиниң сес шакта Новосибирск хоорайже сургакчылап ужа бердиң. Даараазында хүн оон телеграмма келген: «Бир эвес оол төрүттүнүп келзе, Никита деп адап алыңар».

Херээжен. Кандыг-дыр ынчаш?

Эр. Никита өзүп тур. Ол мени канчаар адаарын билир сен бе? Авчай. Авай биле ачай деп сөстү кадып алган. Ам мен — авчай мен. Менээ ам-даа бөзүреевезиңни көрүп тур мен. Өгленишкен дугайында херечилел бо-дур.

Херээжен. Геннадий Петрович, ол чүү дээрим ол, Геночка! Хөлчок-ла өөрүп тур мен!

Эр. Че, соксазын, чанаалы, сени Никитага көргүзейн. Оон башка ол уруглар садиктен сээң дугайыңда үен-даан чүүлдер чугаалап турун берген. Бир чугаазында сени космонавт кижи деп, өске планетада станоктар болгаш агрегаттар сени тудуп алган деп орар. Өске чугаазында сени пенсияже үнген Штирлицтиң оруунда барган деп олурар.

Херээжен. Дораа-ла бажыңче баарга эпчок ышкажыл, чоокта чаа таныжып алдывыс чоп. Силер, ол чүү дээрим ол, Геночка, ааарта беш минутага чедир кел, таптыг таныжып алыр бис. Оон-биле калы сенээ доңгулдадан берип каай мен аан.

Херээжен. (Мырыңай эжик аксынга). Ой, коргар-дыр мен! Оларга таарышпайн барзымза канчаар мен?

Эр. Тааржы берген сен. Ийи хонук бурунгаар «Мээң бажыңым — мээң ажылым» деп телеламчыдылгага сени олар көрдүлер чоп.

Е. ОРЛОВА.
Ленинград.
М. БАЙЫР-ООЛ очулдурган.

Чоокта чаа Кызылга боттывыңгыр композиторларның семинар-практикумун республиканың эртем-методиктиг төвү организастап эрттирген. Аңаа дыка хөй авторлар кирип, боттарының чогаалдарын сайгарткан. Оларның аразындан эң эки ырларны комиссия хүлээп алган. Республиканың Композиторлар база Чогаалчылар эвилелдериниң кежигүннери сайгарылгага киришкеннер.

ЧУРУКТА: семинар-практикумнуң бозук киржикчилери.

В. САПЕЛЬЦЕВТИҢ фотозу

ЭНДЕГДЕН ТЫВЫЛГАН АТ

Кызыл биле Чадаана аразында илчирбелендир шөйлүп чоруй барган, арга-эзим шыпкан Адар-Төш дээр бедик артсын бар. Ында хөй нуруузунда-ла пөш, дыт үнген. Катчиниc болгаш аңнар, куштар-биле база байлак. Ынаар аргыжылганың ээр-дагыр чазаглыг чал оруу ашкан. Чүъктүг машиналар олап арга-дажын чаңгыландыр дүн-хүн чок тавар хөөмейлеп ажып-дүжүп турарын ол чоок-кавыга хонган аалдарның ээлери көрүп-даа, дыңнап-даа шаг болганнар. Ол сынны ашкан дыйлагар чал-оруктуң ийи кыдыын хаажылаан мөңге ногаан пөштериниң ыт хаайы дег, улуг чаагай тооруктары бүдүктарын ээй базып алган чиксенчиг чараш апарган мегейжиниин тургулаар.

Адар-Төш — байлак чараш-ла чер! Ады элдеп аа? Ындыг ат канчап тывылганыл? Ол дугайында мындыг чугаа бар.

Адар-Төштүң эдээн чүй шаап базын чыдар Ак-Хем деп хензиг хемниң унунга шаг-шаанда хөй урут-дарыглыг, адыы-түреңги аңчы ашак чурттап чораан чүве-дир. Ада-не ажы-төлүн оран-таңдызының катчимизи, аң-мени-биле доруктур азырап өстүрүп чораан.

Ашак болу-биле кады кырган чактыр боозун чүктеп алгаш ээзим кирген соонда, черле курут келбес! Кадайы пат амдажаан, ооң олчалыг кээриңге бүзүрээр. Ынчангаш харын ашааның кээр өйүн бодап, бызаа хайындырар улуг кара пажынга суглу доңдур куткаш ожукка баш бурунгаар тип каар.

Бир-ле чайын өгнүң ачы-чемин чегейтен келгенде, аңчы «оран-таңдым хайырлавас эвес, октуг чактырым дегбес эвес» дээш, кызыл хүннеп турда, кежээликтей элегер ногаан ээзим шыпкан бедик сынче базып чоруп каан.

Беш салаазы дег билири, аң тургу дег черлерин тегерип, кедеп топтап, шаг-ла болган. Аннар тайга-таңды ажылдыр бир-ле черже опуту сөөтүп көже берген дег, ол ээзимде сидир дээр даван даажы-даа дыңналбас, элеш-караш дээр чүве-даа ол удаада чок болганы аңчыны элдепсиндирипкен. Ашак өгде курут чыгын арткан хайыралдыг кадайын, ажы-төлүн бодап келгеш, муңгаракcып, хол-даш чаңарып-даа ажок эпчоксуган.

Мынча болза арга кирген, черле курут чаныр көрбээн мен. Ам куруглаарым ол чоор бе? Аргада боо эткенин дыңнап кааш, аалда улусум амыраар турду: кадай-даа дүвүдевеш өөнүн-бажынга баар, уругларым ээзим кызылынче мээң бажым уткуй катчылыглыг чарлыш кел чорууурлар. Эх, өштүгүн аа... ойт, ам-даа чырык-тыр, ыяныш бар, хайдыкар дег, уткан ыяты сандайлангаш, белек бодапып ора, шиитпирлиг тура халаан.

Аңчы соолгу кордап-биле ынча-ынча кеденгирлеп базып чорда-ла, ирттиниин келген. Боо харааны мун-ве кестур. Бир баалыкты ашкаш, мыйгак-харагааныг болгаш дүк шеттерлиг кавыттан харап келген. Богда сүлде, экизи көрген, боо алым хире черже дужунда вессенте кезек хөнү-хөну чоон дыттар аразында нондаалайы агарып элдек бо кызы берген турган! Иштинде амырай хона берзе-даа, бажы катаан хоочун сири-хавы девидезейн, ыжашыгаап-шыгаан мажыны базынкан. Ок аңга ылап дегген, даажы безин илдее болгаа! Ынчалза-даа оозу шимчеш-даа эвес, тураа-ла турар боор-тур. Па, бо канчап барган аң боор, элуг биле диригниң аразында сербээдей бергени ол бе дээш база аткан. Элдеп, ойтур төвээр ол-ла черинде! Барган көрген — дыттың кызыл тожу боор-тур.

Орайтаан. Ам канчаар, аң биле төшту безин ылгай албас, кырып баксыраанын ол чоор бе? дээш, муңгаргай базып чаныпкан. Аңчы аза ол чаржыкчыг эндегин аалынга келгеш чажырбайн чугаалаан. Оон эгелээш-ле ол черин Адар-Төш деп адай берген чүве-дир.

К. ЭКЕР-ООЛ.

КАТАП ЭРГЭЭШ...

Бир таварылга эвес болза, ону оваарбайн-даа баар турдум ыйнаан. Канчаарга-даа катап эргип, дыңнаарын черле үтпас кижи болбазык мен бе. Сөөрз кеөрүм чок, чонадыр-ла билиндиргеш баар мен.

Эрги оруктарым-биле чорув олур мен. Бичии оолак бажың азыындан ээп келген машина адаанга бар часты. Оон көрткенин канчаар болур, арнында он чок. Болан эртип чыда, козураан-казыраан даашты, эглип чадап турар улуг машиналар чыскаалып кан турарын эскерер хиже мен. Оларның дыңзыг докташкыны кулакка конга болган. Ам база ол чаңын салбайн турлар эвеспе.

№ 24 болгаш № 22 бажыңнарлыг хоорайның Ооржак Лопсаңчап аттыг кудумчузунда бо дүвүрээзиниң эрткен чылын-на эскергеним шын чүве. Ийи бажың аразы-биле чүзүн-бүрүн тычааннар «Алёнушка» садикче эртен-кежээ кээп, шуужуп кээр. Кызаа черге ээр чери артында орук истелип тапталы берге. Бажыңнар баарында уруглар ойнаар элезинниң хааржаазы бузулган, болу-даа тавас чашканналган. Орта уруглар ойнаар ужур-даа чок машиналар бо-ла куштандырыз кээр. КамАЗ-тарның үндүр үнген хейиниң чыт-бузу бүдүраар.

Кырган-аваларның, ада-иелерниң дилээн ёзугаар бажыңнар баары уруглар ойнаар черже машиналар бажын сукпазын дээш элээн хөделип-даа турган мен. Маргаларын адааш чогуур черлерге дыңнаттым-даа. Чедир «шакпааным» ол ийикпе, ю-лаачыларга чүү-даа дегбейн барган. Садикте уругларын эккеп турар ада-иелерни кижизилер бис деп аазаашкынга бүзүрээш, олчаан соксаар деп бодаан боор. Хоорктүскои ындар чычазы эртпес кылдыр хемдек тургузар дээниң дыказы ур болгаш, күүсеткен. Ынчалзажок ол өске үгже эгбес дээргизи көргүзүп турар. Курут кузовтуглар ам-даа тар черже сыңмарлажып чүткүтпүшаан.

Эрткен чылын-на көргеним 73-45 ТВЗ номерлиг фургон бо. Ону мен шуут таныыр апарган мен. Ол Кок-Тейниң суггарылга системазының эргелелинге хамаарышкыр. Ол бухгалтер Л. Н. Савинага барап болуп, ону Каа-Хем суурдан эккеп, уруун бажыңынче сөөртүп турар. Садыг министерствозунуң АТБ-зиниң 86-99 ТВЗ маркалыг машиназы Каа-Хемде № 1 кожушкак садыгның директору Т. Т. Орлюктуң хууда ажыглалында. № 2 автобүдүрүлгениң 99-87 ТВЗ-зи бо-ла карашналып келди.

Машиналар кээп-ле турлар. Чылыг хүнде даштыгаа ойнаар дээн чаштары дезер дээш, бажыңнарынче ындып-та каар. Ойнаксаары ол ыйнаан. Дедир-ле кээп элезинге чыпгылып кээр. Оларны шөлээн оңнадыр чүве кая турар. Мээ машиналар бо-ла кээр. «Тыва сут тудуг» трестиң механизация эргелелиниң 09-94 ТВЛ Чөөнүң амыдырал хандыызынга министерствозунуң автобаазазының 16-37 ТВЛ, ВДОАМ-ның 76-76 ТВЕ машиналарын мээң-биле КАИ сонуурган көрген болза, улам эки ийик. Хүнде баарда-кээрде садяк-биле аразынга дөрт рейске чеже хире бензинни олар бодунуң ажыглалынга чарыгдап турарыл, чеже дүгүйүү элээдип турарыл. Ону саап көрген болза.

«Алёнушкаже» чем дажыыр фургон, уругларны эмчиже сөөртүп турар машина-даа өске талада калбак оруктур Дзержинская кудумчузунга кээп доктааш болгай.

Четпести ээзип албаан шааңда черле ажырылбас чаңныг мен. Каш-даа катап эргиир. Үшкү эргилде үезинде бо бүдүнга ыржым турар боор. Уруглар угаан-кут чок кортпайн-даа, дыш ойнап турарлар боор деп идегел каайн.

Кичээнгей негеттинип турар бо айтырыг оваа-ондак болдурбазын, агаар хирлендирбезин, кижиниң эт-севиинге хумагалыг болуп, ону чаа ажыглаарын чедир алырынга дузалаар.

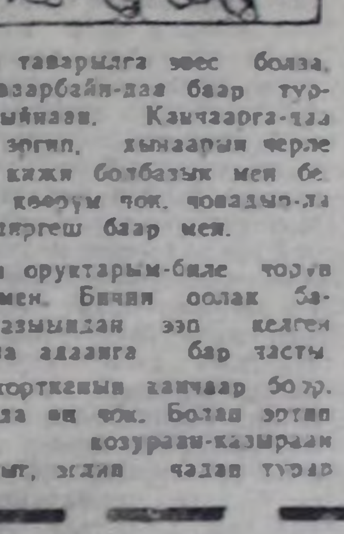

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттышкылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан «Шын» солуннуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы болур.

Маргылдаа май 1-де «Хүреш» стадионунга эртер.

Бо маргылдаага кирижирин күзээн мөгелер хоорайның кыш-культура болгаш спорт комитединге кээп адын бижидер. Даазыны апрель 30-ге чедир тургузар. Адрези: Интернациональная кудумчузу, бажың № 1, телефону: 2-29-88.

ХУУДА ТРАНСПОРТ ЭДИЛЕКЧИЛЕРИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызылдың үлетпүр бараалнары садыының № 17 магазини Кызыл хоорайда чурттап турар чиик автомашиналарлыг хуу кижилерге машиназы Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ органнарынга бүрүткелдиг болгаш техниктиг паспорттарлыг кижилерге автодугуйларны садып алыры-биле баштайгы бижидилгени чорудуп турар.

Баштайгы ээлегде садып алыры-биле бүрүткелди:

— инвалидтерге болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге;

— кедээ ажыл-агый продуктуларының дужаакчыларынга.

Хууда автотранспорттуг хамаатылар автодугуйларны баштайгы бижидилге ёзугаар оларның садыгда бар хире чергези-биле (курлавырда барын барымдаалап) ийи чылда чүгле ийи дугуйну садып ап болур.

Бижидилгени дараазында адресте чорудуп турар: **Кызыл хоорай, Чүргүй-оол кудумчузу 9, № 17 магазин, эртенгиниң 10 шактан 20 шакка чедир ажылдаар хүннеринде чорудуп турар.**

Кызылдың башкы училищезиниң школа назы четпээн уруглар албан черлериниң ажылдакчыларын белеткээр бот-өөредилгелиг салбырынга уруглар сагтарында, школа назы четпээн уруглар албан черлеринде ажылдап турар ортумак билиглиг кижилерни өөренири-биле хүлээп ап турар.

Өөрениир хуусаазы 3 чыл. Училищеге өөрениир киреде орус дылга (сочинение), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) кирериниң шылгалдазын тудар. Орус дылдыг национал школа дeңгели-биле өөренип турган кижилер диктант бижиир.

Училищеге кирерде дараазында документилер ыяап херек:

билдиринчиин, ортумак билиг дугайында документ (бозу), № 286 майыктыг эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептериндея үнга бижиилге, 3х4 см хемчээлдиг дөрт фото-чурук, өөредип чоруткан бижик. Документилерни 1986 чылдың май 30-ге чедир хүлээп алыр.

Кирериниң шылгалдаларын ийи кезек кылдыр: май 5-тен 15-ке чедир болгаш июнь 2-ден 10-га чедир чорудар. Училищеге киир саңаары июнь 11-ден 14-ке чедир.

АЙТЫРЫГ ТОДАРАДЫР АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, № 56 бажың.

ТВ

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Футбол дугайы. 9.20 — «Белен болуңар, мындагыгылар!». Уран-чечен фильм. 10.30 — 10.35 — Медээлер.

14.30 — Медээлер. 14.45 — Чаа док. фильм. 15.05 — Концерт. 15.40 — Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен фильмнер. 16.40 — «Объектив». 17.15 — Концерт. 17.45 — Бистиң сад. 18.15 — Бөгүн делегейде. 18.30 — Хоккейге делегей чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.30 — Футбол дугайы. 22.00—01.05 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң болгаш Швецияның командалары ужуражыр. Чарсарда (22.40) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. — «Липецк». 8.35; 9.35 — Төөгү. 8-ки класс. В. И. Ленинниң революстуг ажылының эгелээни. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга дамчылыга. 10.35; 11.40 — А. Твардовский. 10-гу класс. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Янзы-бүрү үнүштер. 12.30 — Ниити биология. 9-ку класс. Кижиниң тывылгазы. 13.00 — Төөгү. 10-гу класс. Франция. 13.30 — Драматургия болгаш театр. В. Розов болгаш оон маадырлары. 14.30 — Сээң лениңчи библиотекаң. В. И. Ленин — Бистиң хүннериниң кол сорулгалары». 15.00—15.05 — Медээлер.

18.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Профтехучилищелерниң көрүлде-конкурузу. Ак-Довуракның ПТУ-зундан дамчылыга. 19.05 — Медээлер. 19.15 — «Улустуң урап чүүлү». 19.30 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Калымшыл». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Ферфакстың миллионнары». Уран-чечен фильм. 22.55 — 23.45 — Фильм-концерт.

Редактор **В. С. ШАРАВИИ.**

КИНО

АПРЕЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дайте нам мужчину!» 9.30, «Развод по-итальянски» 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.20, 12.20, «Новые приключения неуловимых» 10.40, 14.10, «Иди и смотри» 16.00, «Тайна черных дроздов» 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайна старого парка» 12.30, «Черный капитан» 14.00, 16.00, 18.00 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Маленькие проказники» 10.00, «Сокровища древнего храма» 11.30, 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Киносборник» 14.00, «Корабль пришельцев» 15.10, 17.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «В тридевятом царстве» 9.10, 13.00, «Киноклуб: «Зелёный огонёк» 10.50, «Юрка — сын командира» 15.00, «Легенда о любви» 17.10, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «За околицей дракон» 11.00, «Полевая гвардия Мозжухина» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Проверка на дорогах» 15.00, 17.30, 19.30 шактарда.

1975 чылдың сентябрь 17-де Кызылдың педагогика училищезиниң Сорта Климовна Монгуштуң адынга тывыскан III серийлыг № 977095 дипломчиткенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

СЭКП Кызыл хооркому, Тыва АССР-ниң харылзаазының бүдүрүлге-техниктиг эргелели начальниктиң оралакчызы, харылзаа эргелелиниң партия эге организациязының секретары **Александр Антонович Гиронуң** өлеке мөчээниниң дугайын дыңнатпышаан, ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге таны кажыыдалын илергейлеп тур.

ШЫН — Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдыстериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерниң 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3284.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00693.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 29
вторник
№ 103 (13103)
1925 чылдан үнделзиреттинген.
Өртээ 3 көпеек.

СОВЕТТЕРНИҢ РОЛЮН БЕДИДЕР

Эртен субботада Кызылга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының үшкү сессиязы болган. Аңаа чугаалашкан кол айтырыг — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайы.

Съездиниң салган сорулгаларын боттандырары-биле Советтер канчаар ажылдаар ужурлугул? Бирги ээлчегде күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге организастыг чорукту, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаары, он бижги беш чылдың планнарын күүседири дээш социалистиг чарыштың калбагтыры чугула. Ылаңгыя салдынган сорулгаларны күүседиринге, иштики курлавырларны долу ажыглаарынга, чиг эттн болгаш материалдарны камнаарынга депутаттарның, активтиң идепкейлиг ажылы херек.

Эрги ёзу-биле ажылдаар чаңчылдан шуут уштунарын съезд күш-ажылчы коллектив бүрүзүнден негээн. Советтерден ажылдың шугумчулевчи ёзу-биле көөрүн, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга инициативалыг болгаш ажыл-агыйжы болурун, ажыглаттынмайн турар курлавырларны идепкейлиг дилеп тыварын негеп турар. Бо негелде дээрге, бот-тускайлаң шиитпир хүлээп алырындан сестир, үстүкү албан черинден чүү дээрин манаар, оон туржук хензиг айтырыг ужун айтырыышкын алыр дээш үстүнче маңнаар чоруктарга удур хемчег-дир. Ындыг шиитпир чок хөөнну боллурбазын съезд-даа негээн.

Совет органнарының ажылдакчылары соңгукчуларлан мандатты ап тура, бодунуң бактаап кирген эрге-чагыргазының девискээринде турар бүгү чүүлдер дээш харысалгалыг болур дээрзин XXVII съездиге демдеглээн. Бо дээрге бодуун эвес, улуг сорулга. Эртен сессияга база бо талазы-биле чугаа шиитпирлиг болган. Депутаттарның, күүскомнар ажылдакчыларының кичээнгейиниң төвүнге чурттакчы бажыңнарының тудуу болгаш чырыдылгазы, кадык камгалалы болгаш бараан аймаанга чоннуң негелдези, садыг болгаш амыдырал хандырылгазы, нити ажыглал транспорту болгаш бойдус камгалалы доктаамал кирер ужурлуг. Бо айтырыгларны чер-черде четпес шиитпирлеп турарының дугайында чурттакчы чоннуң чөптүг негелделеринге бир дугаар харыы бээр кижилер — депутаттар. Үениң негелдезинден түңнел үндүрүп, Советтер боттарының девискээринде бо айтырыгларны шиитпирлээринче хамаарышкан доктаамал комиссиялары, активти хаара тудар хүлээлгелиг.

Чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынче болгаш ногаанчыдылгазынче кичээнгей салбайн тудар чоруктар бар. Бистиң чамдык хоорайларывыстың болгаш суурларывыстың санитарлыг байдалының болгаш нити культуразының чавызы депутаттарны дүвүредир ужурлуг. Чурттакчылыг черлерде үрелик серилер болгаш херимнер, чашпан тудуп чээп огородтар, боктуг кудумчулар — күүском ажылдакчыларының, оларның хөй санныг активчилериниң арнын кызыдар үе келген.

Партияның съездизи Аъш-чем программазының күүселдезинче кол кичээнгейни угландырган. Чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле кыска хуусаада бүрүн хандырар дугайында айтырыг — партияның социал сорулгаларының бирээзи. Аңаа үндезилеп, республиканың чурттакчыларының негелдезин боттуң бүдүрүлгезиниң күчели-биле бүрүн хандырар сорулга салдынган. Ону боттандырарынга кодээ ажыл-агыйның интенсивтиг арга-биле шапкын хөгжүдери, аъш-чем бүдүрүлгези-биле холбашкан адырларны сайзыраңгайжыдары, бо черлерде кадрлардан негелдени күштелдирери эргежок чугула. Ону шиитпирлээринге эң чугула рольду улус депутаттарының Советтери, агроүлетпүр комплекизи ойнаар ужурлуг. Маңаа хамаарыштыр сессияга депутаттар бистиң республикавыста ногаа бүдүрерин хожудаашкының чорудуп турарын дүвүрел-биле айытканнар. Картофель болгаш ногаалар-биле чурттакчы чонну бүрүн хандырарының аргалары бисте бар-даа болза, ону чедир ажыглап шыдаваанывыстан Саян ындындан хөй тонна ногааны сөөртүп турар бис. Бо болгаш келир чылдарда бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээри-биле боттарывыста бүгү аргаларны ажыглаар ужурлуг бис.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрүп турарының талазы-биле планын республика эртен чылын күүсеткен-даа болза, чоннуң негелде-херегделиниң хандырылгазынга амгы үениң негелдезинге дүүшпес чүүлдер хөй. Дыка хөй министерстволар болгаш ведомстволар, бүдүрүлгелер чоннуң хереглел барааннарының бүдүрүүшкүнүн хевир даайы-биле четче күүсетпейн турар.

Барааннарының шынары Советтерни, депутаттарны дүвүредир ужурлуг. Хлеб быжырар болгаш макарон бүдүрер, чиик болгаш одаар чүүл үлетпүрлери багай шынарлыг продукцияны бүдүрерин үргүлчүлевишаан. Мурнунда мурнакчыларның санынга турган Кызылдың дааранылга фабриказының даараан платьелерин, халаттарны, сорочкаларны садыг бүдүрүлгелери албастай берген. Кызылдың мебель фабриказының кылыгларының шынарынга хомудаллар улуг. Оон бадыткалы — магазиннерде ук бүдүрүлгениң продукциязындан садып алыкчыларның ойталап турары, а өске бүдүрүлгениң кылганы шак-ла ындыг мебелин улуг күзелдии-биле садып ап турары.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле доктаалдарын боттандырары-биле комплекстиг хемчеглерни ап чорудар херек. Маңаа культура-массалыг болгаш спорт-кадыкшылга ажылдарының чаа хевирлерин шиңгээдири, чоннуң хостуг үезинче кичээнгей салыры, чурттакчыларның, ылаңгыя аныяктарның профессионал мергежилин бедидеринче угланган ажылдары боттандырары чугула. Ол ышкаш школа реформазының күүселдезиниң дугайында айтырыгже сессияның депутаттары кичээнгей салган.

Бо сорулгаларны боттандырарынга Советтерниң, оларның доктаамал комиссияларының, күүсекчи органнарының болгаш депутаттарының ажыл-чорудулгазын күштелдирери, оларның ажылының стилин болгаш методтарын шынар талазы-биле чаартыры, ажык, көскү чорукту калбартыры, бот-идепкейни, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы чорукту хөгжүдери чугула.

ЧУРУКТА: (Оң таладан) Салчак Дамбытович Мөгеш Тээли суурнуң хоочун тудугжуларының бирээзи. Ол аныяктарны тудуг ажылынга өөредип, чаңчыктырарынга төлептиг үлүүн киирип турар. Чанында оон өөреникчилери Мерген Демир-оол, Владимир Чымба мехколоннада шалыпчы ажылдап турарлар. Бо хүнннерде олар бригадазы-биле он машина кирер гараж тудуун кылып турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилери! Чуртту аъш-чем-биле кыска хуусааларда бүрүн хандырары — силерниң патриотчу хүлээлгеңер!

Комплекстиң бүгү адырларының ажыктыг чоруун, көдээге ажыл-агыйны чорударының деңнелин шиитпирлиг көдүрерин чедип алыңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

1986 чылдың апрель 19-та В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 116 чылынга турачкан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги болган. Ол совет кижилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейиниң, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге ажыл-херек-биле харыылаарының, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедиринге боттарының үлүүн киирбиштирерииче чүткүлүнүң чайынналчак көргүзүү болган.

Субботникке 159 миллион кижи киришкен. Үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда, тудуга, транспортта болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында боттарының кол ажылдаар черлеринге, а ол ышкаш хоорайларның база чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынга ажылдаан. Субботниктиң киржикчилери боттарының бедик бүдүрүкчүлүг ажылы-биле он бижги беш чылдың баштайгызының даалгаларын күүседиринге улуг салыышкынны кылганнар.

Баштайгы түңнелдерни бүтгаар алырга, чүгле үлетпүр продукциязын ол хүн 1375 миллион рубльге кылып үндүрген. Дыка хөй күш-ажылчы коллективтерге аңаа хуваерлен хөй продукцияны кылып үндүрген. Оларның хөй кезиин камнаттынган чиг эттер, материалдар, одаар чүүлдер-биле бүдүрген. Субботниктиң киржикчилери 200 миллион ажыг рубльди ажылдап алгаш, беш чыл фондузунче шилчиткен.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК-зы ажылчыннарга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албан-хаакчыларга, аныяктарга, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга, Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниинге-ле киришкен, бүгү кижилерге, оларның кызымаккай, халас күш-ажылы дээш чуректиң ханызындан байыр чедирип турар.

Ажылчы чоннуң хүлээлдерин барымдаалааш, субботникке ажылдап алдынган акша-хөреңгини кадык камгалалының чаа албан черлерин тудуп тургузарынга болгаш оларның материалдыг баазаларын быжыглаарынга, ве-чашты камгалаарын улам экижидеринге ажыглаар.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААНЫНЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Он бижги беш чылдың баштайгы чылын Шагаан-Арыгның саржаг заводу чединишкиниг эгелээн. Ынчалза-даа соожургаарының чыллагаарнары чок, ажыглаттынмайн турар аргалар, курлавырлар ам-даа бар болуп турары чогаадыкчы, тывынгыр болурунче кижи бүрүзүн углап турар.

Күш-ажылчы коллективтерниң ажылдаар черлериниң ужур-дузазын кайы-хире чугулалап турарын СЭКП-ниң XXVII съездизинге демдеглээнин заводтуң ажыл-ишчилери сагыш-сеткилинге чоок кылдыр хүлээп алган. Оларның ынчангаш бүдүрүлгеге киирген саналы болза, бүдүрүлгениң дериг-херекселдериниң күүрзүн ажылдаар черлерин долу ажыглаары-биле ажыл хүнүн ийи ээлчегге хуваап тургузар. Чүге дээрге, бо ажылды кылырынга кижи күжү, продукцияны бүдүрериңге ажыглаар сүт аймаа база четчир. Ол саналды барымдаалааш, апрель 1-ден эгелээш, ийи ээлчегни тургускан.

Ол болгаш чамдык өске-даа эде тургузуушкуннарның эге базымнары ажыктыг талаларын көргүзе берген. Бүдүрүлгеге чери 115 тонна сүт аймааның продукциязын бүдүрген, бо талазы-биле планын он бир тонна ажырган. Ниитизи-биле алырга, 50 муң рубльдиң продукциязын сааргаан.

Т. ТЮЛЮШ.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГАГА БЕЛЕН

«Кара-Хөл» совхозта шуугу 43 автомашина, аңгы-аңгы марканың 15 тракторлары бар. Совхозтуң МТМ эргелекчизинде 22 чыл иштинде тергээ совхозунга трактористеп ажылдап келген Шымаан-оол Чыманович Иргит ажылдап турар. Ол эргелекчи ажылындан аңгыда аныяктарның хөй чылда дагдынныкчызы база боор келген.

Септезе чогуур машина-тракторларның болгаш 6 андазынның, 6 илииринң, 6 селкаларының, 4 грабльдериниң септелгезин март айда бүрүн дооскаш, белениннин шугумунда чыскаап тургускан. Сеплекчилер ортузунга социалистиг чарышты организастап, оон түңнелин чогуур үезинде үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап-мактап келген. Септекчилерден совхозтуң хоочун чолаачыларының бирээзи Чадыр-оол Иргитиң 4 кижилиг звенозу социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совхозтуң ажыл-ишчилери часкы тарылгага идепкейлиг киржирлер дээрзин «Кара-Хөл» совхозтуң кол инженери О. Д. Хертек чугаалаан.

И. СЕДИП-ООЛ.

МАРТТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Кызылдың дааранылга фабриказында март айның түңнелдери-биле ийи ажылдаан коллективтерни илереткен. Белеткел-бижимышкын цехиниң коллективи ай планын 101.5 хуу кылдыр күүседип, камналгалыг ажылдааш, эң дээре көргүзүглерлиг болган. Н. Донскаяга болгаш В. Шевченкога удурткан комсомолчу-аныяктарның № 1, 2 бригадаларының ажылы ийи дең үнелээн.

Тус-тус даараныкчылардан № 1 бригадада Н. Хөвээлыг, Р. Сумба, № 2 бригадада З. Дагба, К. Моңгуш олар бирги кварталда бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

В. БРЮХАНОВА.
Кызылдың дааранылга фабриказының күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң улуг инженери.

БАЖЫҢНЫ ХҮЛЭЭТКЕН

«Х Улуг хурал» совхозтуң тудугжулары Оттук-Даш сүт-бараан фермазының коллективинге үш аал чурттаар чаа бажыңның тудуун доозуп, хүлээдип бергеннер. Сүт-бараан фермазының ажылдакчылары ээн, шынарлыг ажылы дээш тудугжуларга өөрүп четтиргенин илерегкеннер.

Чаа негелделерге дүүштүр уламчылап ажылдаар сорулганы тудугжулар салган. Т. Хуна, М. Ондар, К. Момы-Хаа оларның ажылы ээн болуп, эш-өөрүнге үлегерин көргүзүп турарлар.

К. САГАН-ООЛ.
Кызыл район.

БЕЛЕТКЕЛДЕН ХАМААРЖЫР

Республиканың чер ажылдыгларының кол сорулгазы — мал чеми, тараа культуралары, картофельди, ногааны өстүрүп, агаар-бойдустуң кандыг-даа үелери турза, чаагай дүжүттү өстүрүп алыры болур. Он бижги беш чылдың баштайгы чылында совхозтар 256,4 муң га кодээ ажыл-агый культураларын, оон иштинде 156,1 муң га тарааны, 96,5 муң га мал чемин, 3,8 муң гектар картофельди, ногааны тарыыр.

Бедик дүжүттү чедип алырының кол үндезини болза, дешпилгелиг интенсивтиг чаа технологияны шиңгээдип алырындан, материалдыг курлавырларны чогумчалыг ажыглаанындан хамааржыр. Бо чылын республикага бир дугаар 10 муң га девискээрге чазын чажар кызыл-тасты интенсивтиг технология ёзугаар ажылдап кылыры көрдүнген. Ону беш районга, 17 совхозка ажыглаар. Совхоз бүрүзүнге аңдарар черлерин хуваап берген болгаш ол девискээрлерге хөрзүн шинчилгезин чорудкан. Шөл бүрүзүнге паспорттарны берген. Ол ышкаш кышкы үеде совхозтарның кол агрономнарының, РАУК-туң специалистериниң Красноярск хоорайга ай хуусаалыг түр курстарын организастаан. Шушенскоже 34 кижи — кол агрономнар, совхоз директорлары, ортумак звенонуң төлээлекчилери тускай семинарга өөренип, билиин бедиткен. Каа-Хем, Кызыл, Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем районнарга 301 специалистер тускай өөредилгени болгаш аттестацияны эрткен. Агроүлетпүрнүң специалистери-биле тускай өөредилгени эрттирген, ам аттестацияны чорудары арткан.

Интенсивтиг технологияны ажыглаар талазы-биле база ону пропагандалаар сорулга-биле чамдык ажыл-агыйларга Агроүлетпүрнүң харысалгалыг ажылдакчылары бижиглаан. Олардан «Тиилелге» совхозу И. Г. Лавриненко, ССРЭ-нин 50 чылы аттыг совхозу В. С. Сапелкин, «Улуг-Хайыы» Г. И. Ларионов, «Өөк» Д. Г. Серякова, «Ленинчи оруктуг» В. Б. Ярмольник олар тус-тусту харыылаар.

Часкы тарылганы чорударынга республиканың совхозтарынга 154 муң га чери белеткээн, ол дээрге, тарылганың 60 хуузу-дур. Оон иштинде 103,2 муң га черге күзүн, 50,8 муң гага часкы чер аңдарылгазын чорудар. Ол ышкаш 102,4 муң га чери белеткээри көрдүнген болгаш аңаа культиваторлар-биле болбаазырадылгаларны кылыр. Ол хемчээлге чер аңдарылгазының белеткелинге хөй санныг техника херек дээрзи билдингир. Каа-Хем районнуң «Енисей», «Улуг Октябрь», Бии-Хемде «Хайыы», «Өөк», Таңды, Чөөн-Хемчик районнарда Тока аттыг, «Коммунизмниң херели», «Чыраа-Бажы», «Искра» совхозтар хөй тарылга шөлдерлиг болганындан белеткел ажылдарын дүргедедип, техника-биле бүрүн чепсегленирин негеттинип турар.

Ийи ээлчеглиг күүгүр тракторлар-биле хандыртынган совхоз херзүнүн белеткел ажылдарын 8 — 10 ажыл хүнүнде күүседиптери көрдүнген. Чазын чажар үрезин культураларын бир үрезин сеялказынга онаалтыр 80 гаңы чаштырып турган 10 — 12 хонуктa доозар. Бо чылын республикага чазын чажар тараа культураларынга 37,5 муң тонна үрезин херегжеттинер. Шыныры кудуу үрезин Каа-Хем районда хөй болуп турар. Ында барык 2803 тонна үрезин бар. Чаштырарынга чедир үрезинниң белеткээри кончуг оожум чорут турар. Ындыг байдал Бии-Хем, Улуг-Хем районнарда база бар.

Картофель өстүрер 13 районнуң чүгле чаңгызы үрезини-биле бүрүн хандыртынган, а 59 совхозтуң чүгле 33-ү картофель үрезини-биле хандыртынган. Апрель айның бирги декадазы эртип турар, ынчалза-даа чаңгыс-даа совхоз картофель үрезинин белеткеп алырынче кирбээн. Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң Кызылда садыг баазазы керээ ёзугаар 500 тонна картофельди совхозтарга садарын февраль айда-ла дыңнаткан турбуже, бөгүнге чедир чаңгыс-даа ажыл-агый керээ чарбаан. Картофель тарыырынга чедир ай четпес үе арткан. Ынчангаш картофель үрезинин садып алырын дарый организастаары чугула.

Республиканың совхозтары органиктиг чемиштидилгелерни хову, шөлдерже сөөртүр ажылдарны — бирги кварталда 55 муң тоннаны сөөртүр планын 56 муң тонна кылдыр сөөрткен, 102 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа Тес-Хем, Бай-Тайга, Эрзин, Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнар кварталда планын чүгле 20—67 хуу күүсеткен. Эртен чылдың күскү, кышкы үелеринде совхозтар шөлдерже органиктиг чемиштидилгени 105 муң тонназы, оон иштинде суггаттыг черлерже 57 муң тоннаны сөөрткен. Ол ышкаш бо чылдың дүжүдүнге херегдээри-биле 19 муң тонна минералдыг чемиштидилгени республиканың совхозтары сөөртүп алыр турган: апрель 1-де 22 муң тоннаны сөөртүп алган. Совхозтар минералдыг чемиштидилгелер-биле бүрүн хандыртынган-даа болза, ону долу ажыглап, камнаар талазы-биле чогуур негелдезинге чедир ажылдавайн турар.

Бо чылын республиканың суггаттыг черлерин долу ажыглаарынче чогуур кичээнгей салдынган. Суггаттыг чер бүрүзүнден гадан 18 центнер дүжүттү алыры көрдүнген. Ынчангаш республиканың мелиораторлары, суггатчылары бар курлавырларны долу ажыглап, организастыг ажылдаарын негеттинип турар. Ынчалза-даа Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнарының ажыл-агыйларында хову, шөлдерин суггарар ажылдар кудукту байдалда артпышаан. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик, Таңды, Каа-Хем, Тес-Хем районнарда суггарылга техникаларының септелгези кончуг оожум чорун турар.

Часкы чер ажылдары чамдык черлерде эгелээн болгаш өскелерин ам ажылдап кирип териинге белен. Ынчангаш республиканың ховү ажылдыгларының партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш дүргедээшкиниң негелделеринге дүүштүр ийи дакпыр күш-биле ажылдап, часкы тарылганы кыска хуусаада доозар ужурлуг.

(Дончуулалды республиканың Агроүлетпүркурукомунуң специалистери белеткээн).

К. А. Маспык-оолду Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия, совет органнарга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнгени хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Кара-оол Андреевич Маспык-оолду Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Ч-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1986 чылдың апрель 2[illegible].

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

УДУРТУЛГА БОЛДУРАР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ээлчеглиг хуралы республиканың министерстволарының болгаш ведомстволарының удурукчуларының, улус депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнарының даргаларының киржилгези-биле болган. Аңаа Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяковтуң илеткели ёзугаар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгаларын чугаалашкан.

Республиканың ажылчы чону, бүгү совет улус-биле бир демей, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин, [illegible]

[illegible]

Министерстволарның болгаш ведомстволарның экономиктиг ажыл-чорудулгазынга салдарны күштелдирерин, бүдүрүлгениң организастаарында четпестерни чайладырын, бүдүрүлгениң сорулгаларын, оон экономиказын быжыглаарын чедип алырын Курлплантга, Саң-хөө министерствозунга, Күш-ажыл талазы-биле куркомга, ССРЭ-ниң Курбанк болгаш Тудуг банкызының контораларынга, Статуправлениеге даалган.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга Кызыл хоорайның болгаш Бии-Хем районунуң бо чылдың бирги кварталында социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планназын канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкаш болгаш ол талазы-биле доктаал хүлээп алган.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1986 ч. апрель № 4 (145)

СОҢГУЛДАЛАРНЫ ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТТИРЕР

СЭКП-ның XXVII съездизиниң шиитпирлерин улусчу контролёрлар ылым-биле деткип, партияның айыткан сорулгаларын күүседиринге бедени илергейлеп, соңгаарлаттынмас сорулга кылдыр көрүп турар. Улусчу контрольдуң органнары партия болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында экономиканы шапкын сайзырадырынга, ажыл-агый механизминиң чогумчалыг ажылдаарын хандырарынга, амыдыралдың бүгү талазарын хөгжүдеринге улам идекпейлиг күш апарган.

Күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш демиселге улусчу контроль органнарының идепкейи өскен. Ам улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында, бүдүрүлге коллективтеринде, албан организациялар черлеринде 1263 бөлүк болгаш пост бар, ында 9286 улусчу контролёрлар хаара туттунган. Хайгыылчыларның хөй нуруузу, ажылчы чоннуң коллективтериниң көргүскен идегелинге төлептиг, көргүзүп, хөй-ниити хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар.

Кызылдың сүт комбинадынга Н. М. Ульянова даргалаан улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери шупту даалгалыг, оларның кижи бүрүзү чыл бүрүде дөрт-беш хыналдага киржип келген. Эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги кварталында олар он чеди хыналдаазы кылган. Ооң түңнелдеринге бөлүктүң хуралдарынга чугаалажып, администрацияга дыңнадып, четпестерни болдурган кижилерниң дыңнадыгларын ап, хөй-ниити органнызацияларын болгаш эш-хуузуннуң суду-биле харылзаазын быжыглаан.

Ол ышкаш Тываның автосептелге заводунда, Кызылдың № 3 АТБ-ынга «Тываавтотранс» каттыжыышкынында, «Торгалыг», «Суглак» совхозтарда, Бай-Хаак, Элегес-Аксы кожуун Советтерде болгаш өске-даа коллективтерде улусчу контроль бөлүктери идепкейлиг ажылдап, активке даянып, контрольдуң хөйге кескү болурун чедип ап турарлар.

Амгы үеде улусчу контрольдуң бөлүктеринге, постуларынга отчёт-соңгулдаларга белеткел чоруп турар, ол болза май, июнь, июль айларда болур. Бо харысалгалыг чугула кампания партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улусчу контроль ажылын чаа ёзу-биле эде тургузар, ооң стилин болгаш арга-методтарын сайзырангайжыдар талазы-биле ажылды чорудуп, коллективтерге күш-ажылдың сагылга-чурумун, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаарының, ажыл-агыйжы эвес, камналга-хумагалал чок чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудуп турар үеде эртер. Ону барымдаалааш, улусчу контроль органнары ажылында кылдынган болгаш кылдынмаан чүүлдериниң талазы-биле ажыл-чорудулгазын чаңгы анализтеп көөр ужурлуг. Республикада боттарының ажылын кошкак чорудуп, хыналданы дээштиг организаставас бөлүктер болгаш постулар ам-даа бар. Шак ындыг кошкак ажылдыг, хыналданы кыры-биле эрттирер, чүгле четпес чүүлдер демдеглээр бөлүктерге Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының улусчу контроль комитединиң чамдык бөлүктери хамааржыр. Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң чамдык бөлүктери улусчу контрольга бежен хоойлу ёзугаар эрге-хүлээлгезин чедир ажыглавайн келген. Хыналданың түңнелдери бөлүктериниң болгаш коллективтериниң хуралдарынга дыңналвайн, буруулуг албан-дужаалдыг кижилерниң тайылбырын албайн, оларга хөй-ниитиниң буруу шавыышкынын чарлавайн турар.

Партияның съездизиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр бүгү-ле талазы-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, күрүнениң планныг онаалдаларының күүседилгезин хынаары, күш-ажыл курлавырларын ажыглаарын экижидери, материалдыг курлавырларга камналгалыг болуру, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи, камналгалыг эвес чоруктарны буруу шавары эргежок чугула. Мааңа хамааржыштыр улусчу контроль органнарының харысалгазы улам улгадыр. Олар партияның доктаалдарының директиваларын, совет хоойлуларының, чазактың шиитпирлериниң күүселдезин хынаарын, ажыл-агыйжы эвес, албан-дужаалын сооро ажыглаар чоруктарны болдурбас дээш ажылды улам күштелдирер хүлээлгелиг.

Күш-ажылчы коллективтерде улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарын организастыг бедик деңнелге эрттирер дээш партия органнызациялары оларга боттуг дузаны, деткимчени чедирер апаар. Ынчангаш ук хуралдарны ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуну негелдезинге дүүштүр белеткеп, организастыг бедик деңнелге эрттирериниң үези ам-даа бар. Отчёт-соңгулдалар үезинде чүгле кылган ажылды сайгарып чугаалажыр эвес, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр контроль органнарының ажылын улам сайзырангайжыдар, күштелдирер талазы-биле тодаргай сорулгаларны салыр ужурлуг.

Бөлүктерниң болгаш постуларның составынга эң-не идепкейлиг, негелделиг болгаш принципчалдыг, хынаада ажылын чедиишкинниг чорудуп шыдаар ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, албан-хаакчыларны соңгууруунче кичээнгей салыр. Бөлүктерниң болгаш постуларның удуртукчуларынга органызакчы, негелделиг, принципалдыг партийжи активти депшидер апаар. Бөлүктериниң даргаларынга парторганизация секретарьларының оралакчыларын, партком, партбюро кежигүннерин соңгууру чугула, ону СЭКП Төп Комитеди деткээн.

Улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары парторганизацияларының доктаамал хайгааралынга турар. Бо чугула харысалгалыг кампанияны бедик организастыг деңнелге эрттирери эргежок чугула. Ол хуралдарга ажылчы чоннуң калбак киржилгезин хандырар. Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга бүдүрүлге, албан организация черлериниң ажыл-агыйларының удуртукчулары, партия, профэвилел, комсомол организациялары идепкейлиг киржир ужурлуг.

Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазында улусчу контроль бөлүүнүң ажылы багай эвес. Хайгыылчылар хоочун механизатор Каадыр-оол Сарыг, кожуун Советтиң депутады Николай Оттукай болгаш өскелер-даа машина-техниканың эдилелин, кывар-чаар материалдарының чарыгдалын, чер ажылының шынарын шыңгыы хыналдада алган.

ЧУРУКТА: улусчу контролёр Николай Оттукай (солагай талазында) тракторист Роман Сүндүпей-биле.

Н. БАЗЫРНЫН фотозу.

Шынар—ажылдың көрүнчүү

ЭКИ ХЛЕБ КАЖАН БОЛУРУЛ?

Хлеб — чоннуң кол аъш-чем продуктузу. Ол чок болза чаңгыс хүн безин эрттирери берге, кожа-даа өске чем турза, аштанчыг. Хлеб чедишпейн баар азы шынары багай: өртең, чиг, амданы чок, дузу четпес... болур болза, дораан-на билдине бээр, ол дугайын садып алыкчылар чугаалажып эгелээр.

Эрткен чылын Кызылдың чаа хлеб заводун ажыглалга киирген. Ынчалза-даа ооң ажылы шуудап чадап, шаг болган. Хлебти Кызылче Турандан, Бай-Хаактан, чоогунда суурлардан безин киир сөөртүп турганын билир бис. Бо чылдың бирги кварталында хлеб комбинады продукция сайгарарының болгаш бараанныг продукция бүдүрериниң планнарын тус-тузунда 100.8 хуу кылдыр күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 103.9 хуу кылдыр боттанган. Ынчалза-даа продукцияның шынарын экижидериниң айтырыы ам-даа шиитпирлеттинмээн деп дорту-биле айтыр херек. Бирги кварталда бүдүрген ниити продукцияның 1,6 хуузу брак болган. Ол дээрге, чижек-нормадан сес катап хөй болуп турар. Садыгларга хлеб комбинадындан чамдыкта эки-даа продукция кирер-ле. Чамдыкта херелел улуг, а ооң өске хлеб чок боорга, чурттакчылар арга-чадаарда садып алыр ужурга таваржыр.

Хлеб комбинады хлебти, хлеб-булочка болгаш кондитер кылыгларын бүдүрүп үндүрүп турар. Кол продукция — хлебти, чаа хлеб заводунда быжырып турар. Бо дээрге барык бүрүн-биле автоматчыттынган, кылыр ажылдарны механизастаан бүдүрүлге. Эрги хлеб заводундан ажыл байдалының аайы-биле ылгалы улуг. Технологтуг автоматтыттынган ийи шугумну көрүптерге-ле, эрги хлеб заводунуң дериг-херекселдери-биле ылгал билдине бээр. Ынчалзажок дериг-херекселдер чежемеңниң-даа болбаазырангай болза, кол бүдүрүлгечи фактор — кижи деп чүве билдингир. Чаа хлеб заводунда база ындыг. Директор В. Тютрин, завод лабораториязының эргелекчизи З. Шмарина олар шынары багай продукция үнүп турарының бир кол чылдагааны мергежилдиг ажылчын кадрларның чедишпези деп айтыр болду. Бир талазында бо шын. Чаа заводту ажыглалче киирипкен, а аңаа ажылдаар кадрлар белеткелиниче баш удур кым-даа улуг кичээнгей салбаан. Кол мергежилдерниң дуржулгалыг ажылчыннары, технологтар, механиктер, контрольдап хемчээр херекселдерниң слесарьлары чедишпес. Эрги хлеб заводундан шилчип келген ажылчыннарга безин чаа байдалдарга чаңчыгып алыры берге, дораан бүттүнмес херек болган. Хлеб быжырар шугум шууштурулгалыг болганда, ажылдаар чер бүрүзүнде турар кижи бүрүзүнүң харысалгалыг болурундан, ак сеткилдиг ажылдаарындан продукцияның шынары хамааржыр. Чижээлээрге, ажыткан далган чуудукчузу аам ажыткы хайындырыкчызы кичээнгей чок болуп, херекселдериниң көргүзүглери болурчогууруундан хажып турарын эскербес, контрольдап көрбес болза, шугумда турар өске ажылчыннар чеже-даа эки ажылдаарга, түңнел чаңгыс — брак үнер. Ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй. Эрткен чылын кооперация училищезиниң 20 доозукчузу мааңаа ажылдап келген. Оларның ам чүгле 7-зи арткан. Бир-тээ, белен ажылчыннар чедип кээр деп идегээн ажык чок болганда, чаңгыс арга бар — ажылчыннарны эде өөредири, оларның-биле ажылдаары ол-дур.

Заводтуң удуртукчулары — директор, кол инженер С. Некрасов, лабораторияның ажылдакчылары, технологтар кижилер-биле ажылды экижидер дээш чуткулзуун көргүспээн деп демдеглеп болур. Чаа заводтуң коллективиниң өзээ тургустунган дизе ажырбас. Хлеб быжырар цехте бригадир К. Хомушку, ажыткы цехинде Л. Бологова, Е. Хомушку, хлеб-булочка кылыгларының цехинде бригадир М. Бахова ышкаш онаашкан ажылынга шыңгы, ол дээш бүгү сагыш-сеткилин хөлзеп чорууур кижилер эвээш эвес. Коллективтиң быжыгарынга кижилериниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары база чугула болгай. Бо талазы-биле элээн хемчеглер алдынып турар. Чаа хлеб заводунда парикмахерскаяны, амыдырал хандырылганың комплекстиг хүлээп алышкын черни, диш эмчизиниң ажылдаар чери турар эмчи пунктузун эң чоокку үеде ажылдарын көрдүнген. Буфет база ажылдап турар.

Ынчалза-даа ажылчыннар ортузунда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар, онаашкан ажылынга харысалга чок кижилер ам-даа бар. Кижизидилге ажылын улам күштелдирери негеттинип турар. Комбинаттың профэвилел комитеди эреңгей ажылдап турарын демдеглевес арга чок. Кадрлар белеткелиниң айтырыынче Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелели чогуур кичээнгейни салыр болза эки.

Хлеб бүдүрер цехте ажылдап турар 4 ээлчегиниң бригада керээзин ёзугаар ажылдаарынче шилчиткен, ынчалза-даа ону ам-даа эчизинге чедирери негеттинип турар. Херектиң ужуру чүдел дээрге, амгы үеде ажылдап турар материалдыг идиг бериишкиниң системазы колдуунда бүдүрген продукцияның хемчээлин барымдаалап немелде төлевирин бээрин көрүп турар. Шынар дээш немелде төлевир ниити шалыңның чүгле 3 — 4 хуузундан ашпас, ынчангаш шынарлыг ажылдаары дээш ажылчыннарның сонуургалы эвээш.

Бо чылдың май 1-ден эгелеп, чаа хлеб заводунга күш-ажылды организастаарының чаа хевиринче — тудуш бригада керээзин ёзугаар ажылче шилчиири көрдүнген. Ынчан чүгле хлеб быжырыкчылары эвес, а септелге бөлүүнүң ажылчыннары — слесарьлар, механиктер, аштакчылар, технологтар — технологтуг шугумда ажылдаап турар шупту кижилер чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдаар. Шалың акшазы долузу-биле шынардан хамааржыр болганда, эки шынарлыг продукцияны бээри дээш шупту ажылдакчыларның сонуургалы өзер. Амгы үеде заводтуң удуртулгазы болгаш экономистиг албаны тудуш бригада керээзин ёзугаар ажылдап кирери-биле белеткелди чорудуп турар.

Дериг-херекселдериниң орта ажылдавас, үүрмек үрелиишкиннерге үргүлчү таваржыр чоруу продукцияның шынарын баксырадып турар база бир кол чылдагаан ол. Дериг-херекселдериниң үрелиишкиннериниң дугайында чугаалап тура, баш удур планнаан септелге ажылдарының планының чогуп демдеглеп болур. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга дериг-херекселдериниң профилактиктиг, баш удур планнаттынган септелгезин кылбайн, чүгле үрели бээрге удур септеп турар. Заводта дериг-херекселдериниң артык кезектериниң курлавыр фондузу чок. Бо бүгү чугула ажылдарны заводтуң кол инженери С. Некрасов ам чаа-ла эгелээринге белеткенип тур бис деп тура.

Заводтуң лабораториязы удуг ажылдаы кылып, чиг эттиң дүлээн алымышкын контролюн, технологияның сагыттыгларын бүрүн-биле харылзап турары-биле чергелештир техниктиг контроль килдизиниң хүлээлгелерин база күүседип турар. Бир чыл бурунгаар, чаа хлеб заводун ажыглалче киирген үеде лаборатория шуут дериттинмээн турган. Эрги хлеб заводунуң лабораториязын бар дериглгези, херекселдери-биле олчаан бээр көжүрүп келген, а чаа херекселдер, химиктиг реактивтер чок азы чедишпес. Чагыгларны Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелели ап турза-даа, оларны күүседири-биле хемчег албайн келген. Амгы үеде лаборатория кол чиг эт — далганның хынаар ужурлуг 7 параметриниң чүгле 4-түн хынап шыдаар аргалыг. Лабораторияны эргежок чугула дериг-херекселдер болгаш херекселдер-биле бүрүн хандырарын чедип алыры — шынар айтырыын чогумчалыг шиитпирлээринче базым болур.

Хлеб комбинадының шынарлыг ажылдаарынга бир берге дээшкин — Кызылдың дээрбе комбинадындан кээп турар далганның шынары негелделерге дүүшпейн турары. А далган белен хлебтиң 60 хуузу болур. Шынары багай далгандан эки хлеб быжырары берге.

— Далганның шынары багай дээш, биске хлебтиң шынарынга негелделерге чиигелделерни стандарттар берип турар. Ынчалза-даа чурттакчы чонга ону тайылбырлап шыдавас-ла болгай бис — деп, З. Шмарина чугаалаан.

Хлебтиң шынары. Ол хөй чылдагааннардан хамааржыр айтырыг дээрзин көрдүвүс. Шынарны экижидип болурунуң аргалары бар. Оларның чамдыктарын хлеб комбинады бодунуң күштери-биле шиитпирлеп шыдаар, а чамдыктарын шиитпирлээринге Тыва АССР-ның Агроүлетпүр курумунуң, Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелелиниң дузазы херек болуп турар. Кол-ла чүүл — хемчеглерни дарый боттандырары, үре-түңнелдиг ажылдаары болур.

Н. КУУЛАР.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАР

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозу эрткен беш чылдың доозукчу чылында мал ажылының продукталарын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен. Ажыл-агыйның ол чедиишкининде улусчу контролёрларның үлүү хуузу эвээш эвес.

Хайгыылчылар ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге хыналдаларны доктаамал чорудуп, четпестерни илередип, оңу эдериниң оруктарын, арга-херимерин айтып турар. Шак ынчаар хайгыылчыларның бир бөлүү сарлык бригадазынга хыналданы чоруткаш, чүгле чаңгыс март айда 26 улуг сарлыктың янзы-бүрү чылдагааннардан когараанын илереткен. Ооң мурнунда февраль айда хойжу бригадаларга санаашкыннарны чоруткаш, үс ажыг хураганнарның саны отчёттан карышкак болганын тодараткан.

Улусчу контролёрлар чүгле мал санаашкыннары-биле кызытаарланмайн турарлар. Машина-техниканың эдилели кывар-чаар материалдарының, одаар чүүлдүң, электроэнергияның камналгазы дээш оон-даа өске айтырыглар оларның кичээнгейинден чыдып калбайн турар.

Эң идепкейлиг хайгыылчыларның санынга бода мал бригадазының бригадири Кертик Доңгак, мал эмчизи Дамдын-оол Сүрүң, тудугжулар Шыжыыр Чылбак, Чечек Шөмбүл, өшкү бригадазының бригадири Валерий Ооржак болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Улусчу контролёрлар амгы үеде партияның чоокта чаа эрткен съездизиниң материалдарын өөренип, ылангыя хайгыылчыларга хамааржыр чүүлдерин ажылынга удуртулга болдуруп, ажылын улам дээштиг болдурар сорулганы салган ажылдап турар.

А. КАНЧЫЫР,
совхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

КОМИТЕТТЕРДЕ

КАА-ХЕМ СУУР

Одаалга-энергетиктиг курлавырларны ажыктыг чарыгдап, оларны камнаарының дугайында кончуг эки билип турза-даа, чамдык удуртукчуларның ол чугула херекче чогуур кичээнгей салбайн турарын Кызыл районнуң ажыл-агыйларынга чоруткан хыналдалар илереткен.

«Тиилелге», «Шөмбалыг», «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак», «Көк-Тей» совхозтарда болгаш Кызылдың куш фабриказында одаар чүүлдүң, чылыг болгаш электри энергияларының ажык чок чарыгдалдары эвээш эвес болгулаан.

Ажыл-агыйларның котельнаяларында насостар болгаш өске-даа дериг-херекселдерден, суг шугумнарындан изиг суг аваа-ла төктүп чыткылаар. Ол ажык чок чылыгны бүдүреринге котельная бүрүзү сезон үезинде ортумаа-биле 7-ден 21 тонна чедир хөмүрдашты арттыр чарыгдап турар.

А котельнаялар ажыл-агый бүрүзүнде чаңгыс эвес. Хөмүрдаш дужурер черлериниң чедир дериттинмээнинден ооң чидириглериниң хемчээли чер бүрүзүнде 3 хуудан эвээш эвес болуп турарын контролёрлар тодараткан. Ол 3 хуу дээрге, ажыл-агыйларның эң бичиизи — «Кара-Хаак» совхозту безин алырга, 69 тонна чедип турар.

Ук айтырыг талазы-биле совхозтарның болгаш куш фабриказының директорларын, кол инженерлерин улусчу контрольдуң район комитединиң хуралдарынга дыңнаан. РАУК чөвүлелиниң кидис эргелекчизи Н. М. Аньшинни, ажыл-агыйларның кол инженерлерин доңгуткан.

САРЫГ-СЕП

Сарыг-Септиң орук-септелге тудуг участогунуң удуртукчуларының коллективиниң ажылын билдилиг организастап шыдавайн, меге отчёттар берип, артык бижилгелер кылып тургаңы хыналдадан илерээн.

Участоктуң эрткен чылдың түңнелинде киирген отчёдунда котельная тудуунуң дээвирин шыптынган, дөрт котёлдуң монтажы 80 хуу күүсеттинген деп бижиттинген. Херек кырында дээвир шуут шыптынмаан, чүгле ийи котёл чыдынган болган. Хыналда хемчээшкиннер болгаш санаашкыннардан 14 муң 500 рубль хемчээлдиг ажыл артыкка бижиттингени билдинген.

Кызыл — Сарыг-Сеп аразының орук тудуунда база артык бижилгелер бар. Алды километр орукту асфальтылаарынга көрдүнген сметаны 5 километр орукка чарыгдааны, чамдык черлерге асфальтыны чедир салбайн баргылааны, ажылдарның төлевилелде айыттынган хемчээлдерге чедир кылдынмааны болгаш өске-даа хажыдыышкыннар ооң илерээн.

Күрүне отчёдун хажыткан, ажылдың организациязының деңнелин болгаш шынарын кудулатканы дээш участоктуң начальниги М. В. Хабаровту, улуг инженер А. А. Володинаны доңгуткан. Күрүне отчёдунда мегеге бижиглелерни ужулдурткан.

ТЭЭЛИ

«Тываагроүлетпүртудуг» каттыжыышкынының № 358 КМК-зының Бай-Тайга районнуң девискээринге ажылдап эгелээнинден бээр үр үе эртпээн — чыл-ла хире болган. Ынчалза-даа ында тудуг материалдарының камналгазында, кадагалалында, машина-техниканың ажыглалында эвээш эвес четпестерниң бары бо кыска үениң иштинде көскү апарган.

Бай-Тал суурда школа тудуунда цемент ажык дээр адаанда хорап, үрелип чыдар. Эккелген туйбунуң үштүң бир кезии буступ үрелген, арматурага херегләэр демир-дес аймаа база-ла тарадыр октаттынган. «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазында ийи аал чурттаар бажың тудуунда 6 тонна цемент, 4,5 кубометр манза, чиң муң туйбу база чыгдынмаан, кыракка көзүлдүр-ле хорап чыдар.

КМК-ның бодунуң девискээринде чыдар тудуг материалдарының кадагалалының байдалы база ооң дээредевес. Ында 140 дөрбелчин метр курлаг штукатурка ажыглаттынар арга чок кылдыр үрелген. Организацияда бар автомашиналарның чээрби беш хуузу үрелик, автогаражтың кышка белеткеттинмээнинден ажык дээр адаанга тура кыштаан. Тудуг ажылдарынга ажыглаары-биле эккелген компрессор аваа турар.

Бо талазы-биле көжүп чорууур механизастаттынган колоннаның начальниги В. М. Сегбени районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга дыңнаан болгаш ону доңгуткан.

СҮТ-ХӨЛ СУУР

Карл Маркс аттыг совхозтуң Сесегеде хову-трактор бригадазының шаңында мал чеми кылдыр урдуңган тараалың изип, үрелгениниң дугайында медээни район комитеди хынаан. Хыналдадан илерээни болза: күзүн орайтады шокар быжкан тарааны дорт бастыргаш, шаңга эккеп дужурген. Ону арыглап, кургадырының хемчеглерин чедир чорутпаанындан 300 тонна суланың 61 тоннази кышкы үеде изип эгелээн. Ону сайгарарының хемчеглери алдынып турбуже, он беш тоннази үрелген, күрүнеге ийи муң рубль түңнүг когараалды чедирген.

Районнуң улусчу контроль комитеди совхозтуң директору И. Ш. Моңгушту, кол агрономну М. Х. Хабоевти, кол инженери К. М. Сатты доңгуткан. Когаралдың кезек чамдызын эгидери-биле И. Ш. Моңгуштуң бир айда, М. Х. Хабоев биле К. М. Саттың ийи-ийи айларда алыр шалыңнарын тыртарын шиитпирлээн.

Фото-чурук буруудадып тур

ТЕХНИКАГА КАМНАЛГА ЧОКТУҢ УРЖУУ

Чоокта чаа Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң машина-трактор мастерскаязының болгаш автогаражтың девискээринге чеде берген бис. Кайнаар-даа көөрге үрелген машина-техника, автомобильдериниң, тракторларының, кожээ ажыл-агый машиналарының эрги, үрелген кезектерин ында-мында октагылапкан чыдары кестүр.

Бо мастерскаяда болгаш гаражта ажыл-агыйжы эвес, машина-техникага камналга чок удуртукчулар, специалистер ажылдап турарын ол дораан-на херечилеп турар. Цехтериниң иштинде байдал база-ла шоолуг эвес: дериг-херекселдер корум-чурум чок, септекчилерниң күш-ажылын шын органызаставаан.

Үш чүък машиназын сандан үндүр тоймаглааш, тургузуп каан, ону септээрин азы үндүр бижээнин билир кижи чок. Казанак бажың чанында техниканың янзы-бүрү кезектерин үг-бээ чок кылдыр оваалап салып каан. Ону бистиң фотокорреспондентивис О. Охемчик чурукка тырттырып алган.

Үрелген суг сөөртүр ийи машинаны болгаш өске-даа үрелген техниканы ооң көрүп болур. Ооң өртек-үнези муң-муң рубль-биле деңнежир. Хайыраан техниканы ынчаар октаптарга дыка-ла хомуданчыг-дыр.

Аңаа кым буруулугул? Бирги ээлчегде совхоз директору Х. Ч. Хертек, кол инженер И. Ф. Пономаренко, МТМ-де партия организациязы (секретары С. Б. Куулар) четпестерни эдер хемчеглерин албаан, ам-даа съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузуушкунче эгелеп кирбээн, чаа ёзу-биле ажылдавайн турарындан четпестер уламчылавышаан. Ону эдериниң дээштиг хемчеглерин кажан алырыл? Ону харыылап бээрин совхозтуң удуртукчуларындан негеп турар бис.

Бир комитеттиң дуржулгазындан

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Одаар чүүлдү, электри энергиязын камныг чарыгдаарын күштелдирер дугайында партияның XXVII съездизиниң шиитпирлеринде улуг кичээнгейни салган. Ону боттандырар талазы-биле Каа-Хем районнуң улусчу контролёрлары эвээш эвес ажылды кылып чорутпак. Ол болза ажыл-агыйның хөгжүдеринге, бүдүрүлгениң, ажылдың ажыктыын бедидеринге кол фондуларының ажыглалын экижидеринге, ажыл-агыйжы эвес чоруктуну эвээжедиринге дузалаан. Ынчангаш камналга ажыл-агый удуртукчуларының хүн бүрү кичээнгей салыр чугула айтырыгларының бирээзи болу берген.

Районнуң улусчу контроль комитединиң түс-түс ажыл-агыйларда контроль бөлүктериниң кылып чорутпан эки ажылының түңнелинде совалгу үеде районда камналга айтырыы элээн экижээн. Чижээлээрге, эрткен чылын районнуң ажыл-агыйлары 1401 тонна хөмүрдашты, 33 тонна цементини, 87 кубометр ыяштыг материалдарын болгаш өске-даа чиг этти камнап алган. Совхоз бүрүзүнде камналганың хууда саннары ажыттынган.

Үстүнде айыттынган чедиишкиннер-биле чергелештир районнуң совхозтарында, үлетпүр тудуг организацияларында ажыл-агыйжы эвес чоруктар ам-даа эвээш эвес. Чижек кылдыр районнуң «Сельхозхимия» салбырының херегленчилер ниитилелиниң эрткен чылын тус-тузунда дараалаштыр 04 муң болгаш 107 муң квт.-шак электри энергиязын ажыр чарыгдааның айтып болур. Дерзиг-Аксында кожуун чорууру механизастаттынган колоннага дыка хөй будук, олифаның, Сарыг-Септиң септелге-тудуг участогунга 10 тонна бензинни санаттынган сметадан ажыр чарыгдаттынганын улусчу контролёрлар илереткен. «Буруңгаар», «Совет Тыва», «Енисей» совхозтарда кывар-чаар материалдарының чарыгдалының учет-отчёду будалчак болган. «Улуг Октябрь» совхозта автогаражтың ажылгалы багай, дыка хөй машина үрелик, ажыглал чок турар. Ниитизи-биле районда 34 автомашина тоймаглаттынган. Бо айтырыгны районнуң улусчу контроль комитединге чугаалажып көргеш, буруулуг кижилерге чогуур хемчеглерни онаагаан.

Кожээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде самчыгдалдар, чидириглер хөй бооп артпышаан. Ажыл-агыйлар дыка хөй чалды иштики чарыгдалдар деп чылдагааннар-биле өлүрүл, соккан. Янзы-бүрү чылдагааннардан өлүп-хораан малдан ниити когаралы 484 муң рубль түңнүг болган. Ол дээрге ажыл-агый удуртукчуларының камналга айтырыын, ажылчыннарның экономиктиг өөредилгезин чедир үнелеп көрбейн, чарыгдалдарның анализин чедир кылбайн турарының түңнели-дир.

Ынчангаш чоокта чаа район Советиниң сессиязынга камналга дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, айыттынган четпестерни чоокку үеде чок кылырының талазы-биле тодаргай доктаалды хүлээп алган.

К. ОЧУР-ООЛ,
Каа-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

САҢ-ХӨӨ ЧУРУМУН БЫЖЫГЛААР

Бүдүрүкчү күштерни хөгжүдерниге, бүдүрүлге харылзааларын сайзырангайжыдарынга болгаш социал-экономиктиг ажылдарны үндезинн-биле эде тургузарынга саң-хөө чуруму кол черни ээлеп келген болгаш ээлеп-даа турар. Ол дугайында партияның XXVII съездизинге база тодаргай айыткан. Аңаа эш М. С. Горбачевтуң кылганы ТК-ның Политиктиг илеткелинге саң-хөө органнарының ажылдакчыларының мурнунга улуг сорулгаларны салган. «Саарылга үндүрүүнүң арыг орулгалардан төлевирниң болгаш бюджетче кирер өске-даа төлевирлерниң практиказын сайзырангайжыдар дугайында айтырыгны тургузар үе келген — деп, ол демдеглээн. — Оларның хемчээли болгаш төлевирлерниң чуруму бүдүрүлге чарыгдалдарын кызырарынга, продукцияның шынарын бедидеринге болгаш ооң сайгарылгазын дүргедедиринге идепкейлиг салдар чедирер ужурлуг».

Республиканың Саң-хөө министерствозу, ооң чер-черде органнары съездиниң негелделерин ёзугаар ажылды эде тургузар дээш чогуур хемчеглерни ап турар. Келир үедеги сорулгаларны тодарадырда эрткен үеде кылган чүүлдериң болдурган четпестерин анализтеп, сайгарар болгаш. Эрткен беш чылда саң-хөө ажылдакчылары чер-черде партия, совет органнарының удуртулгазы-биле үлетпүр, бүдүрүлге, садыг, амыдырал хандырылга, чуртталга-коммунал, кедээ ажыл-агый болгаш социал-культура черлеринге саң-хөөнүң хыналдаларын, санаашкыннарын чорудуп, күрүне бюджединче акша-хөреңгини киирип турарын контрольдап келген. Ол ышкаш Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге көрдүнген тускай акша-хөреңгини чөп ажыглаарын болгаш саң-хөө чурумун сагыырын чедип алыр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып келген.

Эрткен чылын бюджетче орулга киирип алырының планын республика ажыр күүсеткен, касса эргилдезин план ёзутаар камнаттынган. Чер-чер Советтерниң бюджеттери түс-тужунда күүсеттинген. Ооң-биле чергелештир улус ажыл-агыйының чамдык адырларында, социал-культура албан черлеринде чиг-эт курлавырларын чедир ажыглавас, кывар-чаап материалдарны, одаар чүүлдү, электри энергиязын камнавас фактылар илереттинген. Ооң уламындан шаммалга чок ажылдаан бүдүрүлгениң экономиктиг кол көргүзүглер талазы-биле планы күүсеттинмес ийикпе, азы ооң ажыктыы кудулап, саң-хөө хажыдыышкыннарынга чедирер таварылгалар бар.

Түс чер ужур-дузалыг бүдүрүлгелер ниитизи-биле продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының чыл планын күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, бот-үнезин чиигедир талазы-биле чамдык хемчеглерни алган-даа болза, саң-хөө чурумунда хажыдыышкыннарны болдурган дээрзин хыналдалардан илерээн. Чижээ, республиканың Одалга үлетпүрүнүң министерствозу эрткен чылын 929 кижи-хүнүн чидиргениниден улус ажыл-агыйынга херектээр продукцияны 78 муң рубльге чедир бүдүрбээн, янзы-бүрү хажыдыышкыннар дээш 72 муң рубльдиң торгаалын төлээн. Ол ышкаш артык кезектериң, материалдарны, чиг-этти ноомадан ажыр садып ап, эргилде хөреңгизин бүдүрүлгеден чардыктырган.

«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның ажылында улуг четпестер бары кылдынган анализтерден илерээн. Эрткен чылын ук каттыжыышкын тудуг организацияларынга 1 млн. 394 муң кезек туугбуну чедир бербээн, бүдүрүлгелерниң кол фондуларының күчүзүн чүгле 34,5 хуу ажыглаан. Бүтү бүдүртүнген туугбунуң 10 ажыг хуузу тудугга ажыглаттынмас, брак болган. Ол-ла чер электри энергиязын камнаарын хүлээнген хирезинде 467 муң квт-шакты ажыр чарыгдаан.

Тыва респотребсоюзтуң бүдүрүлгелери кедээниң чурттакчыларын аъш-чем болгаш үлетпүр бараанныры-биле негелдеге дүүштүр хандырар сорулгазын четпес күүседип келген. Ылангыя идик аймааның, тоннарының, плащтарының, костюмнерниң ассортиментизи магазиннерде кызыы. Ол чорук мында бараан курлавырының нормазын 2 миллион 856 муң рубльге кудулаткан. Бараан саарылгазының планын күүседиринге магазиннерниң ажылдаар шактарынга чидириг болдурбазы улуг рольду ойнаар. Ындыг турбуже 1985 чылда 905 магазин-хүнү үстүнген, ооң дыка хөй акшаның бараазы чедир саттынмаан. Ылангыя Улуг-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Тожу районнарының херетлекчилер ниитилелдеринде магазиннерниң хаагдыг турар чоруу хөй болган. Ол ышкаш Респотребсоюз шугумунда кооперация хөреңгилеринге кам чок чорукту болдуруп турарындан эрткен чылын 187 муң рубльди самчыгдаан. 180 муң рубльдиң бараанын ооргага алыскан. Ол ышкаш арыг орулга планын чедир күүсетпээниниден бюджетче 318 муң ажыг рубльди чедир киирбээн.

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркомунуң совхозтары он бирги беш чылдың сөөлгү чылында эът, сүт бүдүрер сорулгаларын чедиишкиниг боттандырып, ону күрүнеге садар планын ажыр күүсеткен. Ылачалзажок чамдык совхозтарның экономиказында, саң-хөө ажыл-агыйында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар хөй болуп артпышаан. Бода болгаш шээр малдың баш санын өстүрер талазы-биле сорулга күүсеттинмейн барган. Янзы-бүрү чылдагааннардан өлүп хораан, читкен малдың ниити өртээ 8 миллион рубль ашкан. Ол чорук мал продукциязын көвүдедиринге, малдың баш санын өстүрериниге багай салдар чедирген. Бо талазы-биле хожудаашкыннар «Торгалыг», «Ак-Туруг», «Шекпээр», «Бай-Тал» совхозтарда бар болган. Ол дээш ук ажыл-агыйларның удуртукчуларын чемелээр апаар.

Малдың баш санын өстүрериге, ооң продуктуазын бедидеринге, күрүнеге эки шынарлыг малды дужаарынга бир кол үндезин — малдың деңгилдезин экижидери дээрзи кымга-даа билдингир. Ындыг турбуже республиканың чамдык ажыл-агыйлары малды эки семиртпезинден арган малдар мыңа хөй боор, ооң уламындан мындыг малды күрүнеге дужаар ужурга таваржып турар. Эрткен чылын арган, ортумактан куду күштүг малды күрүнеге сатканындан совхозтар 3 миллион ажыг рубльди чедир албаан. Малдың эдержидилгезиниң, тарып боозадылгазының хемчеглерин кошкак чорутканындан ооң кызыраар чоруу база хөй болган. Ниитизи-биле мал продукциязының бот-үнези аартаан. Ылангыя бо талазы-биле «Кызыгаар», «Ак-Туруг», «Чодураа» совхозтар кошкак ажылдаан. Бо дээрге директорларның, специалистерниң ажыл-агыйжы эвес, ээ-харыысалга чок чоруундан болуп турар.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының дөрт айы эртип турар. Республиканың үлетпүр, бүдүрүлге черлери, кедээ ишчилери партияның XXVII съездизиниң шиитпирлери-биле таныжып, оларны боттандырар талазы-биле хемчеглерни ап турар. Күш-ажылчы коллективтерде эде тургузуушкунунуң дүргедедиишкиниң ажылдары чоруп ажылды бүтү участоктарга чаа ёзу-биле эде тургузуп турар. Бо айтырыглар саң-хөө, материал курлавырларын чөп ажыглаары-биле сырый холбаалыг болуру чугаажок.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге ТК-ның Политиктиг илеткелинге эш М. С. Горбачев бисте бар бүгү курлавырларны мөөңнээриниң эргежок чугулазын демдеглээн. «Чугаа болза, организас-экономиктиг болгаш социал-психологтуг факторлар тургустунган бүдүрүлге күчүлерин эң эки ажыглаарының, күш-ажылга ниит бээриниң дээштиин бедидериниң, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну быжыглаарының, ажыл-агыйжы эвес чорукту ажыл эртеминиң дугайында — деп, ол чугаалаан. — Курлавырлар бистиң боттарывыстың холдарывыста бар, сонуургалдыг, ээ ёзу-биле ажыглаар болза, олар бедик бериимчени бериш болур». Тыва АССР-ниң Саң-хөө министерствозунуң ажылдакчылары боттарының ажылын үениң чаа негелдезин ёзугаар эде тургузуп тура, моон соңгаар ажыл-чорудулганы XXVII съездиниң негелделеринге дүүштүр тургузар сорулганы салган.

Он ийиги беш чылда Тыва АССР-ниң Саң-Хөө министерствозунуң ажылдакчылары баш удур, ол үезинде болгаш дараазында чорудар контрольду улам күштелдирер, хыналдаларның болгаш санаашкыннарның шынарын улам экижидер сорулганы салган. Ол ышкаш бүдүрүлгелерниң, организацияларның саң-хөө, ажыл-чорудулгазын экижидер, аңаа хажыдыышкыннарны болдурбас талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планнарын күүседир, продукцияның бот-үнезин чиигедир, бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарны кызырар, артык штаттар тудуп, шалың фондузундан артык чарыгдалдар үндүрер чоруктарны болдурбас талазы-биле дээштиг ажылдарны кылыр бис. Саң-хөө чурумунуң хажыдыышкыннары, курлавырлар камналгазы министерствонуң ажылдакчыларының кичээнгейиниң төвүнге доктаамал турар.

К. ОНДАР,
Тыва АССР-ниң Саң-хөө министриниң оралакчызы.

ЧАА НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

Кызылга профэвилелдерниң область чөвүлелиниң IV пленуму болуп эрткен. Аңаа «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр профэвилелдерниң область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди профоблчөвүлелдиң даргазы **Ш. П. Куулар** кылган.

Профэвилелдерниң Тыва область организациязы СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин долузу-биле деткип, болуун ажылынга чайгылыш чок удуртулга болдурган деп илеткелчи чугаалаан.

Амгы үеде профэвилелдерниң бирги чергелиг айтырызы — съездиниң материалдарын ажыл-ишчилерге пропагандалаарынга, ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле сорулгаларга тураскааткан хуралдарны цехтерге, бригадаларга, фермаларга эрттиреринге эң идепкейлиг киржири. Бо херекке эң кол чүве — профбөлүктер бүдүрүлге адырының бүрүзүнге, кижи бүрүзүнге чедип, ажыл-ишчилерге съездиниң шиитпирлериниң ужур-утказын чедингир кылдыр тайылбырлаары болур. Партияның программыг планнары чонуң, күш-ажылчы коллективтиң, совет өг-бүле бүрүзүнүң амыдыралы-биле сырый харылзаалыг дээрзин көзүлдүр тайылбырлаары чугула.

Бистиң республиканың улус ажыл-агыйы он бирги беш чылда чамдык чедиишкиннерлиг болганын СЭКП обкомунуң чоокта чаа эрткен II пленумунга айыткан. Улус ажыл-агыйының адырларында мурнакчы коллективтер, шалыпчылар бисте хөй. Ынчалза-даа четпес чүүлдер ам-даа хөй дээрзин мииңир апаар бис. Үлетпүр хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче ам-даа аажок оожум шилчиттинип, фондуларның эгидиишкини куду боол артпышаан. Капитал тудугда, транспортта шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй.

Партияның съездизи чурттуң Аъш-чем программазын күүседиринче улуг кичээнгейни угланнырган. Амгы үеде кедээ ажыл-агый удуртулгазында эде тургузуушкун доозулган. Республиканың Агроүлетпүркому тургустунган. Ооң-биле чергелештир кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң структуразында өскерлиишкиннер болган. Эргелеп-башкарылганың чаа органнары үениң негелдезинге дүүштүр чаа ёзу-биле дидим шиитпирлиг ажылдаар ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга эң кол роль социалистиг чарышка онаажыр. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге съезд мурнунуң күш-ажылчы кедурлуушкунун, партийжы принциппалдыг, негелделиг чоруктуң байдалын быжыглаары чугула. Партияның салган сорулгаларын күүседир талазы-биле ажылга кижи бүрүзү идепкейлиг киржир хүлээлгелиг.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер республиканың профэвилел организациязының ажылында шынгыы четпестерни, оларны элериниң оруктарын айтып, профэвилелдерниң мурнунда туруп турар сорулгаларга, ажылды эде тургузарының, чаа ёзу-биле ажылдаарының айтырыгларынга доктааган.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле — чурт үлетпүрүнүң болгаш коммунал-хандырылга черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы **А. К. Бакулин**, Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунуң хойжузу **Д. С. Дотпа**, ретипографияның цех начальниги, профоблчөвүлелдиң штаттан дашкаар секретары **В. И. Попова**, эртем-техниктиг ниитилелдерниң область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы **Г. Н. Тутынина**. Телевидение болгаш радиодамчыдылгаларының күрүне комитединиң даргазы **Т. Т. Салчак**, күрүне садыы болгаш херетлекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы **Д. Л.-Ш. Ондар**. Улуг-Хем ныш-үлетпүр ажыл-агыйының ажылчыны **А. П. Леонтьева** болгаш өскелер-даа санал бергеннер.

Пленум организастыг айтырыгны база чугаалашкан. Профоблчөвүлелдиң секретарынга, профоблчөвүлелдиң президиум кежигүнүнге агроүлетпүр комплексизиниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы **А. Т. Сотпаны** соңгаан.

Пленумнуң ажылынга ВЦСПС-тиң харысалгалыг ажылдакчызы **А. С. Великая** киришкен.

ШӨЛДЕРДЕ АЖЫЛ

Партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук киирген «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дагыр-Шеми ховутрактор бригадазының ажыл-ишчилери часкы чымыштыг ишке кынамчалыг белеткенген. Механизаторларның таваржылгарының ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдал хову турлаанда тургустунган. Чугайлаттың ниити чурттала бажыңнарында оруннар бүрүн херекселдиг дериттинген, оолгалыг. Кызыл-булуң шиметтинген. Ажыл-ишчилерни күш-ажылче сорук киирип турар кескү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин турлагда астынган. Столовая чунар-бажып ажылдап турар.

Янзы-бүрү маркалыг тракторлар болгаш кедээ ажыл-агыйның кожуг машиналары белениниң туруштарынга. Кедээ ажыл-агый машиналарын септеп, оларны часкы тарылгага белен болдурарынга идепкейлиг киришкен Хеймер-оол Монгуш, Маадыр-оол Куулар, Борис Күжүгет, Геннадий Куулар болгаш өскелериниң-даа аттары хүндүлел самбырамында бижиттинген.

— Эрткен чылдарда кедээ ажыл-агый культураларындан чавыс дүжүттү алган бис. Бо чылын агротехниктиг хемчеглерни болур-чогууру-биле ап тургаш, эки дүжүттү алырын бригаданың ажыл-ишчилери дугурушкан бис. Бригада кедээ ажыл-агый культураларын 1630 га черге, оон иштинде кызыл-тасты 600 гектарга тарыыр — деп, бригадир Үдүй-оол Сундуевич Монгуш чугаалады.

Бригаданың тарыга шөлдеринде часкы ниш эгелээн. Чер андарылгазын чоруда берген. Баштайгы хүнде 30 га чер андартынган. Оон аңгыда 200 га кукуруза тарыыр чер андартынмаан Чаңгыс-Тей кожуунда РНГ-4 маркалыг агрегат-биле минералдыг чемиштедилгени чажып эгелээн.

А. ДОНГАК.

МЕДЭЭЛЕР

ЕВРОПАГА АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

Совет Эвилели тайбыңче чүткүлдүг быжыг базымнарын үргүлчүлеп, бүгү чурттарның миллион-миллион кижилериниң чүректерин болгаш кузел-соруун бодунуң талазынче хаара тудуп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугааларында илереттинген улуг хемчээлдиг инициативаларны делегейниң калбак хөй-ниитизиниң үнелеп көрүп турарының кол утказы ындыг боор турар. Херек кырында алгаш көөрге кижи төрелгетенни ядролуг чепсектерден хостаарының талазы-биле мурнунда сүмелеттинген программага чаа чугула саналдар немешкен. Ол саналдарда айыыл чок чоруктуң айтырыы «бистиң нити бажыңывыс болур» деп совет удуртукчунуң чугаалааны Европа диптеназ чидии-биле тургустунуп турар болганда, ол саналдар ону быжыглаарының перспективаларын болгаш оруктарын айтып турар.

Амгы делегейде эң-не улуг күштүг шериг эвилелдериниң аразында кызыгаар чогум-на ол дипти таварып эрткен боор турар. Оларның кайызы-даа эң болбаазырангай ракета-ядролуг болгаш анаа-даа чепсектер-биле хандыртынган. Ында ол ийи бөлүктүң чепсектиг күштериниң үш-үш миллион кижилиг шерии бот-боттарынга удур туруп турар. Совет Эвилели ядролуг чепсек чок болур Европаны чедип алырының оруунга базымнарны кылырынга бодунуң белениин чаңгыс эвес удаа бадыткаан болгаш ол талазы-биле тодаргай саналдарны киирип келген. Оларда чугаа болза, ортумак ыраакшылдың ракеталарының-даа база ядролуг тактиктиг чепсектиң-даа дугайында боор турар.

НАТО чурттарының удурткучулары ядролуг чепсектер курлавырларын узуткап эгелээриниче Совет Эвилелиниң кыйгырыын хүлээп албайн, ойталаар дээш шаптыланган чылдагааннарын катап-катап чыдчуруп турар. Оларның чугаалап турары-биле алырга, ядролуг чепсек ооң-биле кады америк ядролуг чепсек чок болур болза, Варшава Керээзиниң кежигүнү күрүнелериниң канчаар-даа аажок улуг күчүлүг чепсектиг күштериниң айыылындан камгаланырының магадылалы чок болур. Ындыг чылдагааннаашкынның хоозун мегези шуут билдингир турда-ла, Европа дайынга удур шимчээшкинни сандарадырынче чүткүүшкен барыын пропаганда, ону янзы-бүрү хевирлиг кылдыр эде чогаадып, чулчуруп турар. «Бир эвес бистер болгаш бистиң эвилелчилеривис НАТО-нуң талазындан халдаашкын объектилери болу бербес болзувусса, бистиң чуртувус Барыын Европага удур дайын хөделиишкиннерин кажан-даа, кандыг-даа байдалдарда эгелевес» — деп, М. С. Горбачев чугаалаан.

Совет Эвилели медегледдер кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Ол Европаның күрүнелериниң кургаг чер күштериниң болгаш тактиктиг ужар чүүлүнүң бүгү хевирлерин, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың Европада турар чогуур күштерин дыка кызырарының дугайында дугуржуп алырын саналдаан. Аңаа боо-чепсектер-биле чергелештир оперативтиг-тактиктиг сорулгаларлыг ядролуг чепсектерни база кызырып болур ийик. ССРЭ боо-чепсектиг дүжүрер талазы-биле өске-даа инициативаларны чугаалажып көөрүнге белен боор турар. Варшава Керээзин болгаш НАТО-ну хары утда, деңге тарадырынга белен чорукту база бадыткаан.

ГФР-ниң политиктиг ажылдакчыларының бирээзи Л. Бекман совет саналдарны тайылбырлааш, оларны дыка шыңгыы көөрүнче Барыын чүнгү кыйгырган. Бир эвес барыын-европа чурттары боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле чаа совет инициативага чогумчалыг болгаш тодаргай саналдарбиле харыылавас болза олар кордалды, осскунганы ол болур.

Дыка хөй саддарлыг политиктиг ажылдакчылар болгаш партиялар, хөй-ниитиниң массалыг организациялары мындыг кыйгырыгларны үндүргеннер. Ындыг кыйгырыгларны Вашингтон болгаш Лондон, Бонн болгаш Париж тооп, дыңнаарлар бе? Тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка чедирер орук боо-чепсекти улам күштелдирип, мөөңнээриниң эвес, а шериг күштериниң удур-дедир туржурунуң деңнелин кудулаадырының оруктарын кады тывары дамчып эртер дээрзин олар угаап билир-лер бе? Бир эвес олар ону тооп дыңнаар болгаш билип каар чүве болза, Совет Эвилелин херекти бичии-даа соңгаарлатпас. Ол дугайын Совет күрүнениң сөөлгү тайбың саналдары бүзүрелдии-биле херечилеп турар.

(СЭТА).

ДАНИ ДЫЛДА ҮНГЕН

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Данияның чурттакчылары «Правда» солуну дани дылда кырынга номчуур аргалыг болган — ону киоскилерде садып эгелээн. Бөлүк журналистерниң саналдааны ёзугаар совет солуннуң апрель он бирде үнген номериниң бүрүн хоолгазын 50 муң тиражтыг кылдыр парлап үндүрериңге белеткээн.

Ук черниң солуннарының айтып турары-биле алырга, ону ынчаар парлаарының идеязын Францияның дуржулгазы сүмелээн. Аңаа бо чылдың эгезинден бээр ол солуннуң 1,5 млн. хире экземплярын француз дылга саткан.

ЖУРНАЛДЫҢ БАДЫТКАЛЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижтиң неделя санында үнер «Канар Аншене» сеткуулунуң дыңнадыы Францияда болгаш Барыын Европаның өске-даа чурттарында улуг шуугаазынны болдурган. Ону ёзугаар алырга, Великобританияның агаар шериинин базаларында турар болгаш Ливияже халдаашкынга киришкен америк самолеттар француз чер девискээриниң кыры-биле база ужуп эрткен боор турар.

«Американнар француз болгаш испан чазактарны дыкала кочулап, кыжыраан-дыр. Боттарының ону мак билириниң дугайында чугаалап турган хөй санныг француз офицерлерниң бодалы ындыг», «Канар Аншене» бижээн.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи Н. Бабыкинниң дамчытканы болза: Берлинниң Октябрь 7 аттыг станок тудуунуң комбинадының мурнакчы бүдүрүлге чериниң коллективи чылдың төнчүзүнге чедир дөрт ажыл хүнүнүң хемчээлинге пландан ажыр продукцияны бүдүрүп үндүрер болгаш чаартынган кылыгларның үлүүн 35,6 хуу чедирерин хүлээнген. ГСЧП-ниң XI съездизиниң шиитпирлеринге харыы болур ол бедик хүлээлгелери заводтуң профактивиниң хуралынга ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Немец хостуг профэвилелдерниң каттыжыышкынының Төп баштаар чериниң даргазы Г. Тиштиң киржилгези-биле хүлээп алган.

Бүдүрүлге чериниң ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга чүве чугаалааш, Г. Тиш ГСЧП-ниң XI съездизиниң чугула болгаш улуг сорулгалыг шиитпирлери чуртта ханы сеткил ханыышкынын болдурган болгаш долу деткимчени алган деп чугаалаан. Бүдүрүлгеге мурнакчы технологияларны калбаа-биле ажыглаарының, улус ажыл-агыйының дүрген өзүлдезиниң эрге-ажыктарынга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының байдалын чайгылыш чокка экижидериниң эргежок чугулазын ол онзалап демдеглээн. Республиканың профэвилелдери ооң политиктиг, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күчүзүн улам ынай быжыглаарынга төлептиг салыышкынын киирериниге бүзүрелдии Г. Тиш илереткен.

СОФИЯ. Болгарияның даглыг черде Пампорово деп эң улуг курортунда кышкы сезон доозулган. Кыш дургузунда аңаа 60 муң ажыг кижи дыштанган. Оларның үштүң бирээзи-ле — даштыкыдан келген аалчы болур. Курорттуң ээлери дыштанып турарларга идепкейлиг-биле дыштанырынга калбак аргаларны бергеннер. Дагга хаактаарының спортунуң школазы улуг сураглыг болу берген. Аңаа эрткен кыжын өөредилгени 23 муң ажыг уруглар болгаш улуг улус эртеннер. Аалчыларга культура программазы база хөй янзы болган. Олар болгар национал танцы школазынга улуг сонуургал-биле барып чорааннар, аңаа башкылар болуп Смолянскиниң аас чогаал ансамблиниң артистери оюн көргүзүп турганнар.

Бир ай болган соонда, Пампоровога чамдык аалчылар бажыннарынга болгаш тудугларга септелгени кылганының соонда чайгы сезон эгелээр. Аңаа ССРЭ-ден, Венгриядан, Польшадан, ГДР-ден, Англиядан болгаш өске-даа хөй чурттардан муң-муң туристерниң келирин манап турар.

БУДАПЕШТ. Бо чылын чурттар аразынга сөөртүлге кылыр «Хунгарокамион» дээр венгр транспорт трестизиниң аар чүък сөөртүр автомобильдериниң маршруттарының географиязы ээзин калбарар. Чаңчыл болганы-биле ол ат алдарлыг бүдүрүлге чериниң сөөртүлгезиниң кол кезээн ЭДЧ-ниң иштинге боттандырып чорудар. Сөөртүлгениң деңнелин, акы-дуңмалышкы чурттарга берээн болуруңуң шынарын бедидер сорулга-биле бо чылын бүдүрүлгениң машиналары 280 автомобильдер-биле немежир, оларның чамдыызын ССРЭ-ден садып алыр деп турар. Бүдүрүлге кооперациязының үндезининге бот-боттарынга дузалажып, «Хунгарокамионнуң» автопоездилери совет болгаш венгр бүдүрүлге черлерин кады ажылдажылгазының чаа маршруттары-биле тудуштуруптар.

УЛАН-БАТОР. Моол найысылалда Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы-биле туткан болгаш дерээн асфальт-бетон кылыр ийи завод баштайгы продукциязын берип эгелээн. Бүдүрүлге черлеринде бүгү бүдүрүлге чорудулгазын шакта 30 тонна асфальт-бетон бүдүрүп үндүрер херекселде тургусканы-биле ажыл долузу-биле автоматчыттынган. Ону чаңгыс оператор башкарып турар. Чоокку чылдарда республикага мындыг хевирлиг дөрт бүдүрүлге чери тудар. Ол чорук кадыг шыныглыг оруктарның узунун бериик ийи катап улгаттырар арганы бээр.

(СЭТА).

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

БЕРЛИН. Округ төвүнде Георгий Димитров аттыг школаның 3-кү класының өөреникчилериниң кыйгырыы Одерде-Франкфурт округунуң өөреникчилери идепкейлии-биле деткээннер. Олар Никарагуада боттарының үе-чергелеринге дузалап, оларны өөредилге номнары-биле болгаш өөредилге херекселдери-биле хандырар деп эгелекчи саналды үндүргеннер. Хөй санныг субботниктер үезинде чыып алган акша-хөреңгизи-биле олар портфельдерни, кыдырааштарны, демир-ужуктерни садып алганнар. Никарагуа уругларга бээр дээн чүүлдерни школачылар боттары бөлүктей белеткеп ап турарлар. Никарагуаже эп-сеткил каттыштырылгазының чүъгү-биле кады 55 муң ажыг өөредилге номун чорудуп бээр.

* * *

ПРАГА. Тайбыңның чех чөвүлелиниң чыл санында организастап турары «Уруглар, тайбың болгаш уран чүүл» деп чаңчыл болган конкурстуң адрезинге чартык миллион ажыг чуруктарны, шүлүктерни болгаш проза чогаалдарын чорудуп берген. Конкурста келген бүгү ажылдарда, чамдыкта сайзырангай эвес-даа бол, ынчалза-даа чүректиң ханызындан кылып күүсеткен ажылдар кол болалды — дайынны чайладыр. Черге тайбыңны камгалап алырының бодалын — аныяк салгалды каттыштырып турар бодалын илереткен.

* * *

ЛЮКСЕМБУРГ. Эп-сеткил каттыштырылгазының «Люксембург — Никарагуа» деп национал ассоциациязының активчилери Никарагуаның бичии уругларынга үш муң эжеш идиктерни чыып алганнар. Төп Американың ол чуртунуң уругларынга идик чыыр талазы-биле операцияга Люксембургтуң деппилгелиг хөй санныг организациялары база киришкен.

(СЭТА).

ЧАВЫРЛЫЫШКЫНГА УДУР БАЗЫМ

Бодунга 24 ракетаны ап чоруур аргалыг «Трайдент» дээр системаның суг адаанга чоруур ядролуг сески америк хемениң эштириниң шенелделерин май 20-де эгелээр деп турар. Ол чүл дээрге, стратегтиг халдаашкын чепсектерин кызыгаарлаар дугайында (ОСВ-2) 1979 чылдың июнь айда ат салдынган совет-америк керээде тодарадып, айыткан хөй октарлыг 1.200 ядролуг ракеталарның доктааткан «тулган саны» Каттышкан Штаттарның ажа бергени ол болур. Ол чугула дугуржулганы АКШ ооң соонда күштүг кылдыр бадылаваан-даа болза, ону талалар амгы үеге чедир сагып келген болгаш. Вашингтонуң улам күштелдирип келгени боо-чепсекти эндере бүдүрериниң оожургалдыр факторларының бирээзи боор келген. Албан кижилерниң чугааларын болгаш америк парлалганың тайылбыр чүүлдерин ёзугаар алырга, амгы үеде администрацияның бөлүктеринде ОСВ-2-ниң келир үезиниң дугайында айтырыг талазы-биле кадыг-дошкун демисел чоруп турар.

Чаа сүт адааның хемезиниң хөделириниң шенелделерин эгелээр чорук совет-америк дугуржулга-биле доктааткан кызыгаарлаашкынны АКШ барымдаалаар дээр болза, «Посейдон» дээр чергениң амгы үеде бар боор турар ийи хемелерин бузар дугайында Ак баазының шиитпирин хүлээп алыры негээр. Камгалал министри К. Уайнбергерге баштаткан «картыгалар» америк удуртулганың иштинден ындыг базымга күштүү-биле удурланып турар.

СОҢГУЛДАЛАРГА УТКУШТУР

СОФИЯ. (СЭТА). БУР-нуң Ада-чурт Фронтузунуң Национал чөвүлелиниң Болгарияның улусчу эрге-чагыргазының төп болгаш чер-чер органнарынга бо чылдың июнь айда болур соңгулдаларга тураскааткан хуралы боол эрткен. Ол соңгулдаар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чаагай салдарының адаа-биле боол эртерин хуралга хүлээп алган доктаалда демдеглээн. БКП-ниң XIII съездизиниң Болгарияга сайзырангай социалистиг ниитилелди тургузарын дүргедедиринче, тайбыңны быжыглаарынче угланган шиитпирлери соңгулдаларның политиктиг үндезини болур ужурлуг. Болгар улустуң БКП-ны долгандыр морал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвин ооң көргүзүп, социалистиг улусчу эрге-чагырганың тиилелгелиг болурунга Национал Чөвүлел бүзүрелин илереткен.

Национал Чөвүлелдиң хуралынга БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Тодор Живков киришкен.

Каттышкан Штаттарның 6-гы флодунуң Мурнуу Чер ортузу далайга шериг маневрларынга чээрби дайынчы корабльдер болгаш ээзин каш суг адааның хемелери киришкен. «Коралси» болгаш «Саратога» дээр авианосецтерниң кырында тургустунган 150 ажыг «фантомнар» болгаш хай-рылычы самолёттар Ливияның агаар делгемнериниң шуут чоогунга чоңгээлиг ужуушкуннарны кылып турган.

Америк шериг эрге-чагыргаларының Ливияга удур дайынзырак үүлгедиишкиннериниң кылыр дээр оралдажыышкыннары тодаргайы-биле көстүп турган. Политиктиг хайгааракчылар Ливияже агаардан дөрт халдаашкынны кылып болуруп бааш удур билип турганнар. Ол херек кырында ындыг-даа болган. АКШ ол бот хогунаашкынныг күрүнеже аралчаалыг халдаашкыннарны кылган.

ЧУРУКТА: «Саратога» авианосецтен америк бомбардировщиктиң ужуп үнүп бар чоруру.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Ленинградтың ажылчы чонунуң революсчу, дайынчы болгаш куш-ажылчы алдарының чаңчылдарынга ажылчын аңгының салгаалдарын кижизидип келген болгаш амдаа кижизидип турар.

1891 чылда Петербург ажылчыннарының Россияга эң баштай эрттирген маёвказы Невада хоорайның революсчу шимчээшкининиң төөгүзүнге эң онзагай чүүл болган. Бо болуушкун дугайын гранит тураскаал чугаалап турар. Жданов аттыг заводтуң судпо тудугжуларының колоннзазы моон Май Бирниң чыскаалынче чоруп турар. Маңаа хоорайның хөй-хөй школаларының болгаш училищелериниң сургуулдарын бо-ла көрүп болур.

Россияга баштайгы маёвка дугайын көргүзүп турар гранит тураскаал чанынга Май байырлалының бүдүүзүнде судпо заводунуң эң эки ажылчыннарын ВЛКСМ кежигүнүнге хүлээп алган.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Ажыктыг, солун дыштанылга дээш

БААЗАНЫҢ АЖЫГЛАЛЫН ЭКИЖИДЕР

СЭКП ТК-ның «Культура албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажыглалын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» 1985 чылдың июньда хүлээп алганы доктаалын амыдыралга боттандырар сорулга-биле районнуң күүсекчи комитеди, оон культура килдизи болгаш районнуң спорт комитеди тускай комплекстиг планнарны ажылдап кылган, районнуң культура-спорт комплекизи тургустунган.

Районда 8 культура албан чери, төпчүткен библиотека системазында 9 библиотека болгаш уругларның музыка, чурулга школалары ажылдап турар. Чурулга школазының салбырын Кызыл-Даг суурда ажыткан. А Шуйда уруглар библиотеказы ажылдап эгелээн. Район төвүнде музыка школазы, «Тээли» совхозтуң төвүнде болгаш Кызыл-Даг салбырда чаа культура ордулары ажыглалга киргилээн. «Тээли» совхозта Культура бажыңының төпчүткен клуб системазы кылдыр тургускан.

Культура бажыңнарынга 1985 чылда ниитизи-биле 1238 культура-массалыг хемчеглерни эрттирген, аңаа 194600 ажыг кижи киришкен. Ол 1984 чылга деңнээрге, оон барык 2 катап хөй болуп турар. Төпчүткен библиотека системазы 1985 чылда 6200 номчукчуну хаара туткан болгаш 90186 номну берген. Районнуң библиотека ажылдакчылары культура-спорт комплекизиниң хемчеглеринге идепкейлиг киржип турар. Төпчүткен библиотека системазы 1985 чылдың түңнелдери-биле республиканың бирги черни эзелээш болгаш шилчиир кызыл тук-биле шаңнаткан.

Районда ниитизи-биле волейболдуң 24, баскетболдуң 14, футболдуң 12 шөлдери болгаш школаларда дөрт спорт залы бар. Культура болгаш спорт комплекизиниң таарыштырылга чөвүлелин тургускан. Шуй ортумак школазында чаа спортзалды, район төвүнде уругларның музыка школазын ажыглалга киирген. Ол ышкаш районда уругларның спорт школазы болгаш ниити билиг школаларында куш-культура болгаш спортче 4 муң ажыг өөреникчини хаара туткан 72 спортчу секция ажылдап турар.

Ыяңгыя хостуг хүреш районнуң школаларында элээн сайзырап кел чорууру, спорттуң бо хевиринде хөй өөреникчи хаара туттунган. Район төвүнде, «Тээли», «Кара-Хөл» совхозтарда бөдүүн хевириниң стадионнары бар.

Район төвүнде тургустунган культура-спорт комплекизиниң планын ёзугаар 1985 чылдың июнь айдан бээр янзы-бүрү хевирлериниң дыштанылга хүннерин хөйнү организастап чорупкан. Ону эрттирериңге албан организациялар коллективтери болгаш чурттакчы чон идепкейлиг киржип турар.

Албан организациялар, куш-ажылчы коллективтер аразында спортчу маргылдааларны организастап турары сөөлгү үелерде экижээн. Оон чижээлге, Тээлиде 958 дугаарлыг кежүп чоруур механизастаттынган колоннаның шилчиир кубогу дээш баскетболга, СЭКП райкомунуң кубогу дээш шыдыраага, райкүүскомнуң кубогу дээш волейболга эрткилээн маргылдаалар хамааржыр. Ол маргылдаалар организастыг, эки деңнелге эрткен, хөй киржикчилерлиг болган.

Профессионал байырлалдары стадионнарга болгаш культура одагларынга спортчу, культура-массалыг хемчеглер-биле кады чорударын идепкейжиткен. Суурларда «Авам, ачам база мен—спортчу ог-бүле бис», «Хөглүг старттар» дээш ышкаш спортчу оюннарны организастап турары эки.

Район төвүнүң «Аялга» агиткультбригадазының бот-тывынныкчы артистери чылдың кайы-даа үелеринде көдээниң ажыл-ишчилеринге чедип, солун программалыг концерттерни көргүскүлээн, лекция, беседаларны чонга чомчуп келген.

Районнуң Культура бажыңының ажылдакчылары телевидениеге улусчу театрлар конкурузунга киришкен. Кара-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилеринге аалдап чораан. Музыка болгаш чурулга школаларында 155 өөреникчи өөренип, олар культура-массалыг ажылдарга идепкейлиг киржип келген.

Культура-спорт комплекизиниң баазаларын чаа ажыглаары-биле хемчеглер алдынып турар. «Тээли», «Кара-Хөл» совхозтарда бөдүүн хевириниң стадионнарын эде кылыры, «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтарга стадионнарны, район төвүнге спортзалдың тудуун, спорт шөлдерин кылырын районнуң күүсекчи комитеди бо чылын планнаан. Тээли суурда музыка школазы турган эрги бажыңны септеп, эде дерээш, уругларның спорт школазы кылыр. Оон даштыкы девискээрин херимнээр, аңаа спорт шөлдериниң кылыры планда көдүрген. Оон-биле кады албан организацияларга бөдүүн спорт шөлдерин херип кылыр. Янзы-бүрү секцияларны организастап чорудар, шыдыраа, бильярд, стол теннизи ойнаар черлерни кылыр.

Кылдынган болгаш кылыр чорудар ажылдар-биле чергелештир культура, спорт черлериниң ажылында четпестерни чок деп болбас. Культура одагларында сонуургал талазы-биле каттыжыышкыннар болгаш клубтар ээзин тургустунган. Уран чүүлдүң болгаш техниктиг чогаадылга бөлгүмнериниң доктаамал ажылдаарын ам-даа чедип албаан. Чамдык удуртукчуларның талазындан культура-спорт комплекизиниң ажылынче ам-даа четпес кичээнгей салып турар. Чамдык бао стадионнарны септеп кылып, ажыглавайн турар. Найырал салбырында көдээ клубту каш чыл улаштыр септевээн. Дыштанылга кежээлерин, спортчу маргылдааларны эрттирер турары үениң негелдезинге четпес. Кылып чорудар хемчеглерни баш удур планнап, киржир коллективтер бир деминиг ажылдаары чугула. Чамдык спортчу маргылдаалар чогуур белеткел чок, бүдүүзү эртер, киржикчилериниң спортчу мергежили чавыс болур артышыаан. Культура, спорт албан черлеринде кадрлар айтырыы долузу-биле шиитпирлеттинмейн турар. Оларны чурттаар оран-бажыңнар-биле хандырары нарын айтырыгларының бирээзи болуп турар.

И. СЕДИП-ООЛ.

КӨДЭЭ ШКОЛАЖЕ КӨРНҮР

Школа реформазын амыдыралга боттандырып эгелээнден бээр ийиги өөредилге чылы төнүп турар. Бо үениң иштинде Саглы ортумак школазының башкылар коллективи өөреникчилерге ханы болгаш быжыг билигни бээр дээш кичээл эрттирериниң дээштиг аргаларын дилеп, өске республикаларның башкыларының мурнакчы дуржулгазын ажыглап, өөреникчилериниң куш-ажыл кижизидилгезинче кичээнгейни угландырган. Ада-иелер болгаш куш-ажылчы коллективтер-биле харылзааны улам быжыглаар дээш ажылдап турар. Бо ажылдар шору түңнелдиг апар чыдары 1984—85 өөредилге чылында район школаларының аразында чарышка тиилекчи болуп, шилчиир кызыл тукту чаалап алганы болгаш интернат ажылының талазы-биле база школа болу бергени херечилеп турар. Ынчалза-даа чамдык четпестерни болгаш шаптыктыг чүүлдерни маңаа айтып болур.

Школа реформазында куш-ажыл кижизидилгези-биле чергелештир өөреникчилериниң эстетиктиг кижизидилгезинге ыры болгаш чурулга кичээлдериниң ролюн бедидерин болгаш база оларны башкылаарынга тускай эртемниг специалистерни быжыглаарын онзалап демдеглээн. А Саглы школазы куш-культура, ыры, музыка болгаш чурулга башкылары-биле бөгүнге чедир хандыртынмаан. Чылдың-на чаа өөредилге чылы эгелээр бетинде директор биле өөредилге эргелекчизи бо эртемни башкылаттыр улус дилеп патла болурлар. Чаа өөредилге чылында байдал кандыг болур ирги деп айтырыг бисти амдан эгелеп дүвүредип турар.

Школаның башкыларын чурттаар бажың-биле хандырып турары база четпес. Сөөлгү он чыл дургузунда школа ийи аал чурттаар үш бажыңга чедиишкен. Бөгүнде ог-бүлелиг, хөй уругларлыг сес башкы хуу бажыңнар хөлезилеп, чылдың-на бир бажыңдан өске бажыңче көжүп чурттап турарлар. Байдал мындыг турда, башкыларның чогумчалыг ажылдаарынга бергедээшкиннер-даа таваржып турар. Чаа башкыларның немешпейн турарының бир чылдагааны-даа ында деп бодаар мен. Ынчангаш совхоз дирекциязы болгаш көдээ Совет башкыларның чурттаар оран-бажыңнын экижидеринче көрнүр боор деп идегеп турар бис.

Элээн каш чыл мурнунда Саглыга уругларның музыка школазының филиалын ажыдар дугайында чугаа чоруп турза-турза, ам сураа бедик дыңналбастай берген. Саглының бүгү чону оон ажыттынарын улуг идегел-биле манап турар.

Эстетиктиг кижизидилгеге болгаш чонуң хостуг үезин чөп ажыглаарынга хөгжүм херекселдери улуг рольдуг. 70 чылдар үезинде садыывыска мандолина болгаш дошпулуурну ээзип-даа болза садып турган. Ам оларның барааны безин көзүлбестээн. Райпога келбейн турары ындыг бе азы бистиң садыгжывыс бүрүүлүг бе?

Б. КЫРГЫС.
Саглы школазының башкызы.
Өвүр район.

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыжылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан «Шын» солуннуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы болур.

Маргылдаа май 1-де «Хүреш» стадионунга эртер.

Бо маргылдаага киржирин күзээн мөгелер хоорайның куш-культура болгаш спорт комитединге кээп адын бижидер. Дансыны апрель 30-те чедир тургузар. **Адрези: Интернациональная кудумчузу, бажың № 1, телефону: 2-29-88.**

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

29. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртенги неделяда спорт. 9.05 — «Ферфакстың миллионнары». Уран-чечен фильм. 10.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.30 — 11.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Кижи болгаш бойдус». Док. фильмнер: «Чүге боданы бердиң, арыг...», «Адыш часкаарын хоругдаан». 15.20 — «Ада-чурттуң оглу». В. Н. Татищев дугайында. 15.55—Уругларга фильм. «Отчуташтар». 17.15 — Берлин. «Кызыл ырлар». Берлинге политиктиг ыр фестивалының дугайында. 18.05 — «Кайгамчык доскаар». Мультфильм. 18.15 — Эртем болгаш амыдырал. 18.15 — Бөгүн делегейде. 19.00— Латви ССР-ның Күрүнениң үлегерлиг театрының артистериниң концерти. Ригадан дамчыдылга. 19.30 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизиниң дугайында. 21.00 — «Үе». 21.35 — «ТТ-ның экранында эң баштай». «Чединшкин». Уран-чечен фильм. 23.05 — Эртекен неделяда спорт. 23.25 — 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Херелдер чогаадыкчылары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Төөгү 5 класс. Бүрүнгү Римге культура болгаш эртем. 9.05; 12.40 — Француз дыл. 10.05—КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чогаадыкчы ажылдың арыннары 10.35; 11.40 — Физика. 7 класс. XII беш чылда ССРЭ-ге электрофикация. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — Төөгү. 4 класс. Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен. 13.10 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг фильм. 13.40 — «Өөредир болгаш кижизидер». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ф. А. Гуляевтың дугайында. 14.10 — «Демьян Бедный —революцияның ыраажызы». 15.05 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Колобок». 18.45 — «Сылдысчыгаш». Ленинчи ёзу-биле ажылдаар болгаш чурттаар. 19.10 — Телемедээлер. 19.20— «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Тайбың! Май! Күш-ажыл!». Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан дамчыдылга. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уяңнар, чаштар!». «Валя угбай чугаалап тур...» 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Че-ве, кыстар!». Мурнуу ужуражыышкыннарның тиилекчилериниң ужуражылгазы, 23.05—00.05 — Телеконцерт.

30. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.45 — Мультфильмнер: «Аксактың чечектери», «Эх, сени-даа, ух, сени-даа, оо, сени-даа!». 9.05 — «Чединшкин». Уран-чечен фильм. 10.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Онза сан». Тайбыңның Совет фондузунуң дугайында док. фильм. 15.00 — Тележурнал. 16.00 — Бүгүдеге стадион. 16.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.00 — Улустуң хөгжүм херекселдериниң оюн көргүзүү. Владивостоктан дамчыдылга. 17.30 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 18.15 — Амгы үениң делегейи болгаш ажылчын шимчээшкин. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дүргедээшкин». Хөмүр-даштыг казып болгаш сөөртүп турда чидириглерин канчаш болдурбазы (Кузбасс). 19.30 — «ТТ-ның экранында эң баштай». «Магистраль». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Телекөрүкчүнүң спутниги. 22.05 — «Совет уран чүүлдүң арыннары. Литература болгаш театр». Он сериялыг док. фильм. 10-гу фильм. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Ыраккы Чөөн чүктүң бойдузу. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — Совет чурулга уран чүүлү. «Бистиң куш-ажылывыс — ат-алдарывыс херээ». 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. ССРЭ-ге культура революциязы. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шынныр». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — В. И. Лебедев-Кумачның шүлүктери болгаш ырлары. 13.10 — «Билиг — күш». Тележурнал. 13.40 — «Бизин ор. Май Бир!». Май Бирниң 100 чылынга байырлалдыг дамчыдылга. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Өңнүктер кадыг-бергеге балчар». 18.40 — Кызыл хоорайның № 37 уруглар садының концерти. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Программада: «Тайбың! Күш-ажыл! Май!». Май Бирге тураскааткан байырлалдыг үндүрүлге. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уяңнар, чаштар!». «Кым болуруң?». Мультфильм. 20.15 — Ритмниг гимнастика. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.40 — 00.00 — «Фестивальдар... конкурстар... Концерттер...».

МАЙ

1. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Чаш назынның аас-кежиктиг делегейи». Док. телефильм. 9.20 — «Тайбың! Май! Күш-ажыл!». Шүлүглелдиг композиция. 9.50 — Делегей улустарының чогаадыкчы ажылы. 10.50 — «Мээң Москвам». Док. телефильм. 11.40 — П. Чайковский. Оркестрлиг скрипкага концерт 12.20 — «Федя Зайцев». Мультфильм. 12.45 — Делегей болгаш аныяктар. 13.20 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.50 — Москва. Кызыл шөл. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1-ге тураскааткан дамчыдылга. Төнгенде — пионерлерниң байырлал концерти. 16.00 — Уругларга фильм. «Чаа чиде бергев». 17.15 — Док. телефильм. Культура ажылдакчыларының тайбың дээш демиселге киржилгезиниң дугайында. 18.05 — «Цирк деп чүл?». Фильм-концерт. 18.50—«Брестиң кыржында мындыг шыпшың». Док. телефильм. 19.10 — «Союзмультфильм» студиязының мультфильмнери. «Часкы аялгалар», «Өөрүшкүнүң ырызы», «Квартет». 19.50 — «ТТ-ның экранында эң баштай». «Кончуг хүндүткелдиг кижи». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1-ниң байырлаашкынының дугайында репортаж. 22.00 — 00.25 — Май Бирниң байырлыг концерти. Төнгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — А. Бородин. № 2 квартет. 8.50 — В. Маяковский. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Киндинов номчуур. 9.25 — Хөглүг старттар.

КЫЗЫЛДАН

9.55 — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан Кызылдың ажылчы чоннарының байырлалдыг чыскаалы. В. И. Ленин аттыг шөлден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

11.30 — С. Марков. Телешии. 13.20 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.50 — Москва. Кызыл шөл. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан дамчыдылга. Төнгенде — пионерлерниң байырлал концерти. 16.00 — Останкинонуң Концерт студиязынга академик Д. С. Лихачев-биле ужуражылга. 17.30 — «Лимпопо». Мультфильм. 17.50 — Уругларга фильм. «Чижик матрос».

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни Кызыл хоорайга байырлааңының дугайында репортаж.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уяңнар, чаштар!». 20.15 — «Кижи. Чер. Оштаргай». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу — космонавтызы В. И. Севастьянов чорудар. 21.00 — «Үе». Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни байырлаашкынның дугайында репортаж. 22.00 — 23.20 — «Сосновкага премьера». Уран-чечен телефильм.

2. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Медээлер. 8.20—Совет ыр концерти. 8.55— «Хуу коңгазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15— «Хөглүг ноталар». Аныяк ыраажыларның концерти. 10.15 — Поэзия. Е. Исаев. Төрүттүнгеш хүнүнден бээр 60 чылынга. 11.00 — Улустуң хөгжүм херекселдеринге күүседикчилерниң III бүгү-российа конкурузунуң түңнел концерти. 12.15 —Москваның даштыкы аалчылары. 12.35 — «Челээштен бедик». Уругларга уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги серияны. 14.55 — «Чоргаар корабльчигеш». Мультфильм. 16.15 — «Киноафиша». Дамчыдылганы— кинорежиссер А. Панкратов-Черный чорудар. 17.20 — КҮУТ-тың үрер хөгжүм херекселдериниң оркестри ойнаар. Дирижёру — РСФСР-ниң алдарлыг артизи — В. Андропов. 17.40 — «ТТ-ның экранында эң баштай». «Карантин». Уран-чечен фильм. 19.00 — Футболга ССРЭ-ниң кубогу. «Торпедо» (Москва) — «Шахтёр». Чапсарда (19.45) — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эстрадаңың оюн көргүзүү. 23.15 — 23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сосновкага премьера». Уран-чечен телефильм. 9.30 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 10.55 — «Литература чогаалдарын экранга үндүргени». М. Горький «Чаш чорааным». 12.30 — «Бир памдарның үзүндүлери». Аргентин композиторларының музыказынга балет. 13.20 — Совет чурулга уран чүүлү. Б. Прорков. 13.50 — Т. Рузавина болгаш С. Таюшев ырлаар. Саратовтан дамчыдылга. 14.30 — Ритмниг гимнастика. 15.00 — «Мөңгүн инелчек удазын» Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 17.10 — «Союзмультфильм» студиязының мультфильмнери. «Шивижигештериниң одун кыпсып турда», «Бора мойнак», «Шыпшың алаак». 18.00 — «Камгала — арыг сеңи шаңнаар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.20 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 19.05 — «Херээженнер чалап тур». Уран-чечен фильм. 20.20 — «Тамчыктыг уяңнар, чаштар!». «Арыгда ыржыгаш». Мультфильм. 20.35 — «Москва хемнеп аян-чорук». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Поэзия. О. Сулейманов.— «Чээрби беш чыл болганда сөөлгү сөс». 22.00—23.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Минск). — «Спартак». Минскиден дамчыдылга.

3. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45— А. Николаев — «Трио». 9.05 —«Бөдүүн — нарын шынныр». Ада-иелерге тележурнал. 9.35 — «Чүүдең база чүге». Уругларга дамчыдылга. 10.05 —Чурулга уран чүүлү. Тайылбыр. 10.50 — Улус чогаадылгазының ийиги бүгү-эвилел фестивалы. 11.20 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 11.50— «Док. экран». Дамчыдылганы — шүлүкчү Р. Рождественский чорудар. 12.55 — Ону цыдаар сидер. 13.40— «Арыгның аян-чорукчулары». Мультфильм. 14.00— Үе болгаш болуушкун дугайында. Шүлүглелдиг антология. А. Прокофьев. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Щербаков номчуур. 14.15 — «Билдиниир-даа болза, элдептиг». Дамчыдылганы — профессор С. П. Капица чорудар. 15.15 — «Тоол аалдап келген». «Даш чечек». Уран-чечен фильм. 16.50 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 17.00 — Футбол. Кубок эдилекчилериниң кубогу. «Динамо» (Киев) — «Атлетико» (Мадрид). Франциядан дамчыдылга. 18.35 — «ТТ-ның экранында эң баштай». «Москва карак чажынга бүзүревес». 1 болгаш 2-ги сериялары 21.00 — «Үе». 21.35 — «Субботада кежээ». ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Товстоноговтуң удуртулгазы-биле М. Горький аттыг шиниң Үлегерлиг Улуг театры аалдап келген. Чапсарда (22.40) — Медээлер. 23.40 — 02.00 — «Москвага Сан-Ремонуң чечектери болгаш ырлары».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Оолдар, дүргени болгаш күзелдер». 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.30 — Литература чогаалдарын экранга үндүргени. М. Горький. «Кижилер аразынга чораанымда». 12.05 — «Часкы». И. Штраустуң опереттазы. Москваның оперетта театрының шиизи. 14.25 — «Союзмультфильм» студиязының мультфильмнери. «Хөглүг огород», «Хедер диис осау». 14.45 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден А. Рубинштейн болгаш М. Балакирев. Романстар. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Архипова күүседир. 15.20 — Ю. Маслов. «Шилиң алыр эрге». Телешии. 1 болгаш 2-ги кезектери. 18.30 — Москва. Консерваторияның Улуг залы. С. Рихтерниң, Н. Гутманның, О. Коганның болгаш Күрүнениң А. Бородин аттыг квартединиң киржилгези-биле концерт. Р. Шуманның чогаалдарын күүседир. 20.00 — «Тамчыктыг уяңнар, чаштар». «Пионерлер ордузундан Иваашка». Мультфильм. 20.15 — Э. Москвитина (арфа) ойнаар. 20.30 — Черле, дээрде болгаш далайда. 21.00 — «Үе». 21.35 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер: «Экскурсант», «Үн», «Скрепкалар», «Алдын өөк». 22.50 — 23.40 — Кежээки аялгалар.

4. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 9.25 — «Спортлотонуң» 18-ки тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35— «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыка киоску». 13.05— «Көдээниң шагы». 14.05— ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссер С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Кыстары — чечектери». 15.40 — Чүнү номчуурул. 16.20— Пианист Владимир Горовиц (АКШ) ойнаар. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Тоорук ыяшкыныжы». Мультфильм. 19.10 — «Мээң ынак клоуным». ССР Эвилелиниң Күрүнениң үлегерлиг Биче театрының фильм-шиизи. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Эрестиглерниң оюну». Улустуң спортчу байырлалы. Кемеровадан дамчыдылга. 22.10 — «Аймыланыг аян-чоруктуң хөглүг хрониказы». 23.25 — 23.40 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнерниң альманагы: «Экскурсант», «Үн», «Скрепкалар», «Алдын өөк». 9.30 — Аваңның школазы. 10.00 — «Праганың чазы» — фестивальдың 40 чылы». 11.00 — Литература чогаалдарын экранга үндүргени. М. Горький. «Мээң университеттерим». 14.15 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. И. Гайдн. 15.10 — «Союзмультфильм» студиязының мультфильмнери: «Дидим кижиниң чуруу». «Сарыг аист», «Лю алышкылар». 16.10 — Делегей болгаш аныяктар. 16.45 —Дириг амытаннар амыдыралы». 17.45 — «Автограф». Литератураның телевикториназы. 18.45 — «Москваның аалчылары». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренко чорудар. 20.00 — «Тамчыктыг уяңнар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — «Интродукция». Док. телефильм. 20.25 — «Оризонт» ансамбльдың концерти. 21.00 — «Үе». 21.35—23.40 — А. Вайнберг — «Кошкениниң лоюу». Телефильм-шии. 1 болгаш 2-ги кезектери.

КИНО

АПРЕЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Принц и нищий» 9.10, 13.10, «Когда другие молчат» 11.00, 15.00, «Легенда о любви» 17.10, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Полевая гвардия Мозжухина» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Проверка на дорогах» 15.00, 17.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к-б: «Жди меня» 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Республиканың өскерлии каал турар агаар болур, чамдык черлерге хар, чаъс холуй чаар. Соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 1—6 градус соок. Хүндүс 8—13, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг.

Кызылга бүдүүттаар, хар чагбас. Агаарның температуразы дүне 0—2, хүндүс 10—12 градус чылыг.

ШЫН — Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54: көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45. Солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3285.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00802

Кр

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 30 среда
№ 104 (13104)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

Тываның республика хөгжүм-шии театрын «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Тываның республика хөгжүм-шии театрын «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1986 чылдың апрель 22.

«РСФСР-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты Б. Ф. Бады-Сагаанга тывсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Тываның республика хөгжүм-шии театрының артизи Борис Филиппович Бады-Сагаанга «РСФСР-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты тывсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1986 чылдың март 24.

Тываның хөгжүм-шии театрының бөлүк артистеринге «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тывсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш база Тываның хөгжүм-шии театрының 50 чылы-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тывсыры болза:

Ладар Норбуевна **Барыкмаа**—артист.
Ольга Константиновна **Кузина**—артист.
Аизат Шожал-Доржуевна **Куулар**—артист.
Александр Халарбаевич **Салчак** — артист.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың март 24.

«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Ю. А. Морозовка, Л. П. Поповага тывсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культуразының хөгжүлдезинге ачы-хавыязы дээш база Тываның хөгжүм-шии театрының 50 чылы-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывсыры болза:

Юрий Алексеевич **Морозов** — хөгжүм-шии театрының улуг инженери.
Лидия Петровна **Попова** — хөгжүм-шии театрының реквизит цегиниң эргелекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың март 24.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле И. Я. Исполневти, В. О. Мортай-оолду шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Театр уран чүүлүнге хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база Тываның хөгжүм-шии театрының 50 чылы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Иван Яковлевич **Исполнев** —Тываның хөгжүм-шии театрының студиязының уран чүүл удуртукчузу чораан, пенсионер.
Валентина Ооржаковна **Мортай-оол** — Тываның хөгжүм-шии театрының артизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың март 24.

Ажылчынга сөс

БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАР

СЭКП-ниң XXVII съездизи мактаныр, аазаашкыннар кылыр чоруктарны үндезинни-биле чайладырын негеп, бүгү-ле ажылды эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаарын, эрги чанчылдардан уштунарын айыткан.

Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр совхозтуң парткому, дирекциязы, ажылчыннары ажылды эде тургузарының хемчеглерин ап эгелээн. Ооң ачызында ажыл-агый бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садар планын ажыр күүсеткеш, республика чарыжынга бирги черни ээлээн.

Бисте бир чаа чүве болза бот-орулга-чарылга болгаш бригада керээзи-биле ажылдаарын нептереткени болур. Ооң ажыктыын чон боттары көрүп, бүзүреп турар. 1984 чылда хову бригадазынга чүгле үш звено бот-орулга-чарылга-биле ажылдап турган, ам ол үш звено шуптузу ол аргаже шилчээн. Малчыннар бо арга-биле ажылдап кирипкен. Моон ажыы чүдел? Эвээш чарыгдалды үндүргеш, хөй орулганы алыр, камналгалыг болуру болгай. Чаңгыс чижекти ап көрээли. Мурнунда звээш-биле чүък чедирип алырда, ыяап-ла машина херек дээр турдувус. Ам ындыг эвес. Автомашиналарга долу чүъкту чүдүрер, ону хүлээп алганы дээш бригадир азы малчын ат салыр. Ооң уламындан суур чоогунда малчыннар терге, шанакты ажыглаарынче кирген.

Чолаачылар, трактористер мурнунда кывар-чаар материалдарны туразы-биле кудуп ап, төп, чарыгдап турган. Ам ындыг эвес, бисте тускай карточка бар. Ында кывар-чаар материалдың чарыгдалын айыткан, нормадан ажыр чарыгдаан болза, ооң өртээн төлээр. Эрткен чылын совхозтуң бүгү механизаторларындан чүгле беш кижи кывар-чаар материалды камнап алган. Кайы-хамаан чок чарыгдалдың түңнели ындыг болган. Ол чорук ам чидер. Чүге дээрге чолаачылар, механизаторлар камналга дээш демиселди чорудуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизи иштики курлавырларны чөп ажыглаарынче, организастыг чорукту экижидеринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче кичээнгейни салган. Эрткен чылын совхоз бир гектардан ортумаа-биле 14 центнер дүжүттү алган, ол эвээш. Чамдык суггатчылар бир гектардан 25 центнерден хөй дүжүттү өстүрген. Моон алырга курлавырлар чедир ажыглаттынмайн турар. Чемишчидилгелерни норма ёзугаар шөлдерге төп, суггарылганы экижидип тургаш, тараа, мал чеми культураларының дүжүдүн көвүдедип болурувуң аргалары бисте бар.

Механизаторларның, чолаачыларның ажыл хуваалдазын эде көөр үе келген деп бодаар мен. Эртенниң-не ажыл хуваалдазын, даргаларның хуралы кажан доостурун манап, үнелиг үе-шакты чидирип, моторларывыс ажылдадып алган, бензин, кывар-чаар материалдар хорадып орар бис. Ол чаңчыл болу берген, ону эде көөрү чугула деп саналдыг мен. Механизатор азы чолаачы кижи безин чуну кылырын дүне-ле билип алган турар, эртен эрте ажылдап чоруптар ужурлуг. Ынчан ажыл бүдүрүкчүлүг, кижилерниң харысалгазы бедик болур деп бодаар мен.

Съездиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр ажылды эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаарын бистен негеп турар болганда, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар, курлавырларны эки ажыглаар сорулгалыг бис.

Э. МОНГУШ,
Сүт-Хөлде «Алдан-Маадыр» совхозтуң механизатору. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

РОССИЯ: беш чылдың эгези

Россия Федерациязының үлетпүрүнге продукцияның нийти хемчээли бирги кварталда эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 6,6 хуу улгаткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,4 хуу бедээн, ооң күсели-биле бүдүрүүшкүнүң 97 хуу немей өзүлдези алдынган. Үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 102 хуу күүсеткен. Кылыгларның эң чугула хевирлериниң хөй кезиин бүдүрүп үндүрер талазы-биле доктаадып тургускан онаалдалары ажыр күүсеттинген деп, 1986 чылдың бирги кварталында республиканың үлетпүрүнүң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айыткан.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнези болгаш материал-чарыгдалы кызырылган, орулга көвүдээн.

Продукция сайгарарының планын Тюмень областан аңгыда, бүгү автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларның үлетпүрү күүсеткен.

РСФСР-де ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарында үлетпүрнүң 8,2 муң каттыжышкыннары болгаш бүдүрүлгелери ажылдап турар.

Агроүлетпүр комплексиниң адырларында планныг онаалдалар күүсеттинген болгаш күрүне курлавырларының чиг эдииден кол продуктуларны бүдүрери өскен.

Газ, хөмүр-даш, демир рудазын казып тывары, ыяш хоолайлар, үнүш камгалалының химиктиг бүдүмелдери, күгүр кислотазы, химиктиг волокноларны болгаш удазыннары, металл болбаазырадыр станоктары, үлетпүр роботтары, приборларны, автоматчыдылганың болгаш саналга техниказының чепсек-херекселдерин, нефтеаппаратураларын, мал ажылынга, мал чеми бүдүреринге ажыглаар машиналарны болгаш дериг-херекселдерин, тракторларны, тудуг ыяжын, саазынны, эптээр демир-бетонну, шиферни бүдүрүп үндүрериниң планы күүсеттинген.

Чоннуң херегленииниң хөй санныг бараанныг бүдүрер талазы-биле онаалда ажыр күүсеттинген. Ээзиртпес суксуннарны, аржаан суттарны болгаш чимис хандыларын бүдүрери 33 хуу өскен.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң техниктиг эде чепсеглээшкининиң болгаш чаартылгазының хемчээлдери өскен. Ол сорулгаларга эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге капитал салыышкыннарын 38 хуу хөйнү үндүрген.

Үлетпүрнүң адырларын бүдүрүлгениң амгы үедеги чепсек-херекселдери-биле чепсегээри уламчылаан. Курлавыр камнаар депшилгелиг технологияны ажыглаары калбарган. Хөй санныг адырларның болгаш бүдүрүлгелерниң ажылының техника-экономиктиг көргүзүглери экижээн.

Бирги кварталда бүдүрүлгениң өзүлдезиниң бедик темпилери элээн хире-чергези-биле эрткен чылдың бирги кварталында продукция бүдүрүп үндүрериниң кызы немелде өзүлдези-биле (1,2 хуу) холбашкан.

Бүдүрүлгениң нийти хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң, мөөңнээ талазы-биле планны бирги кварталда чамдык бүдүрүлге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелери күүсетпээн деп, РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айыткан. Эртемниң болгаш техниканың хөгжүдериниң онаалдаларын долу хемчээлге күүседирин хандырбаан.

Нефтини (газ конденсадыбиле кады) планнаттынганындан эвээшти казып тывкан, минералдыг чемишчидилгелерниң, доктаамал эвес токтуң электри шимчедикчилериниң, химиктиг дериг-херекселдериниң, өңнүг телевизорларны, а ол ышкаш продукцияның бедик ажыктыг чамдык хевирлерин бүдүрерин эвээшти бүдүрүп үндүрген.

РСФСР-ниң Тудуг материалдар министерствозунуң, РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Чурт үлетпүр министерствозунуң каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелери дужаалдалар талазы-биле керээлиг хүлээлгелерин күүседиринге чамдык хожудаашкыннарлыг болурган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын боттандырып, Россия Федерациязының үлетпүрүнүң ажылчы чону 1986 чылдың планын чедиишкинниг күүседир дээш курлавырларны мөөңнеп турар.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Ак-Довуракта В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар фабриказында Ондар Даш-Мөгениң өөлчээзинде мурнакчы ажылчыннар (солагай таладан) Ооржак Алдын-кыс, Людмила Борисенко, Раскова Хомушку, Зина Донгак.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

КВАРТАЛДЫЫН 112, 9 ХУУ

Бистиң «Тыва сүг тудуг» трестиниң № 5 БМК-зының коллективи бо чылдың бирги кварталынга багай эвес ажылдап, ол ийиги беш чылдың эки эгелээн. В. Михайловка болгаш С. Мурзинге удурткан комплекстиг тудуг бригадалары планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, бирги кварталда күш-ажылдың сагылга-чурумунуң чаңгыс-даа үрээшкинин болдурбааннар.

Владимир Михайловтуң бригадазы Каа-Хем суурда мелиораторлар суурунуң тудуунда ажылдап турар. Бирги кварталда 338 дөрбелчин метр чурттаар шөлүн ажыглалга кирер планын боттандырган. Бригада ийи аал чурттаар бажыңнарны белен хана панельдеринден эптеп кылыр индустриалдыг арганы шиңгээдип алган. Владимир Коврыгин, Владимир Зуев ышкаш дуржулгалыг, ажылынга мергежээн тудугжулар 35 кижи составтыг бригадада эвээш эвес.

БМБ-ның Сергей Мурзинге удурткан ийиги тудугжу бригадазы Кызылда 20 аал чурттаар ийи бажыңны тудуп турар. Бригада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң квартал планын 112,9 хуу кылдыр боттандырган. Тудугжулар Николай Филатов, Махмет Аралов оларның эки ажылын деңнеглеп болур.

И. КАНЕВА.
№ 5 КМК-ның күш-ажыл болгаш шалың кииздизиниң инженери.

ПЛАНЫН АЖЫР БОТТАНДЫРГАН

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ооң негелдезин ёзугаар чаа байдал-биле ажылдаар дээш Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери элээн ажылды чорудуп турар.

Ында партия, профэвилел комитеттери организастыг ажылды мурнунда чылдардан экижиткен. Ооң ачызында коллектив бирги кварталда 68 тонна сүттү күрүнеге садар тургаш, 77 тонназы саткан. Эрткен чылдың бирги кварталының деңнелинден 10 тонна сүттү хөйнү саап ап, пландан ажыр 12 тонна сүттү бүдүрер аргалыг болган. Съездиниң материалдарын ферманың ажыл-ишчилери хапызы-биле таныжып, өөренип, ажылды чаа ёзу-биле организастап турарының ачызында сүттүң шынары бедээн. Бирги кварталда күрүнеге дужааган сүттүң 90 хуузу бирги сорттуу болган.

Фермада социалистиг чарышты үениң негелдезинге дүүштүр организастаан. Материалдыг болгаш моральдыг идиг берикшиниң чорудуп, кижилерниң пландан ажыр саггаш суду дээш немелде төлевирин тывсып турар. Саанчыларның кызган ажылдарын болгаш чарышка кымнар мурнап, кымнар хожудап турарын учётчик Б. Л. Саая хүн бүрүде санап үндүрүп, көргүзүг самбыразынга чырыдып келген. Ол чорук кижилериниң улам эки ажылдаарынга идигни берген.

Бирги кварталда саанчылар аразында чарышка коммунист Хирлиг тиилекчи болуп, саар инектеринден 7 тонна 700 кг сүттү бүдүрер планныг тургаш, ону 12 тонна кылдыр күүсеткен. Эрткен чылдың район чемпиону Г. Саая кварталда сүт бүдүрер планын 146 хуу чедиргеш, чарышка ийиги черни алган. Фермада партия эге организациязының секретары, партия Тыва обкомунуң кежигүнү Л. С. Саая квартал планындан ажыр 2 тонна сүттү саггаш, чарышка мурнакчыларның бирээзи болган. Бызаа ажаакчызы, 1985 чылда район чемпиону болган С. С. Саая чаш бызааларның ажаалда, чемгерилгезинче улуг кичээнгейни салып, хонукта бир бызааның немелде деңзизин 650 — 700 грамм чедирип, ак сеткилдиг ажылдап турар.

Фермада 11 коммунист бар. Оларның 7-зи саанчы, олар бирги кварталда планын күүсеткен. Ферманың эргелекчизи З. К. Хомушку, учётчик Б. Л. Саая олар чаа ёзу-биле ажылдаар талазы-биле организастыг чорукту боттандырып, кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидеринче кол кичээнгейни угландырган. Часкы үеде саар инектериниң чемгерилгезин экижиткениндеи хүнде бир инектен 12—13 кг сүттү саап ап турар. Ыйгылакчылар ийиги кварталдың планын күүседиринге бүрүн бүзүрелдиг.

К. ХЕРТЕК.

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ЧЕТПЕС

● Капитал тудуг 1-ги кварталда ●

Бо чылдың бирги кварталында республиканың тудугжулары К-700 тракторларының чылда 200 чиңгеглээн өөлгезин кылыр Кызыл хоорайда техниктиг ажаалда станциязын, чылда 14 муң кубометр дилиг материалдары бээр ыяш цегин, көдээ ажыл-агый техниказының немелде тудуун, 1320 хой, 32 муң дагаа кирер кажааларны ажыглалга киирген. 14,5 муң гектар одарларны суглуг болдурган, 9,7 муң гектар черниң суггарылга системаларын чаарткан.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга шиңгээттинген капитал салыышкыннарының хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезинден 24,8 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 27,6 хуу өскен. Бүдүрүлге, чуртталга, коммунал ажыл-агый, чырыдыышкын, садыг болгаш нийтиниң чемненилгезиниң тудугларынга тускайлаан акша-хөреңгилер мурнуку чылдыындаа дээре шиңгээттинген. Агроүлетпүр комплексиниң тудуглары шалыпкын темпилиг туттунуп келген. Ол сорулгага тускайлаан акша-хөреңгилер 101 хуу ажыглаттынган, эрткен чылдындан 10,8 хуу өзүлделиг болган.

«Тыва кобальт» комбинат, электри четкилери, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Дуржулга станциязы, Арга-ыяш ажыл-агый министерствозу, «Тыва автотранс» каттыжышкыны, мелиорация тудугларының талазы-биле каттышкан дирекциязы болгаш «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер боттарынга көрдүнген капитал салыышкыннарын чедиишкинниг шиңгээткен.

Керээлиг тудуг организацияларының чагыкчыларга дужаар ужурлуг тудугларга барааныг тудуг продукциязының талазы-биле планын 159,9 хуу күүсеткен болгаш керээлиг ажылдарының хемчээлин эрткен чылдындан 13,8 хуу өстүрген.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының, «Тыва сүт тудуг» трестиң КМК-лары, «Красноярскгэсстройнуң» № 2 КМК-зы, «Кызылтэстудут» эргелел, «Сельэлектростройнуң» ТМЭ-зи, «Тыва автотранс» каттыжышкынының КМК-зы, Садыг министерствозунуң СТЭ-зи, «Ремсельбурвод» трестиң КМК-зы болгаш өске-даа чамдык тудуг организациялары бирги кварталда эки ажылдаан. Олар чүгле планын күүсеткен эвес, эрткен чылдындан элээн бедик өзүлдени чедип алган.

Ниитизи-биле тудугда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү күүсеттинген болгаш эрткен чылдыы-биле деңнээрге, 5,7 хуу өзүлделиг болган.

Ынчалзажок чүгле бо үш айның түңнелинде безин республиканың тудугжулары улуг хожудаашкынны болдурган. Кол фондуларны ажыглалга кииреринин планы чүгле 71,2 хуу четкен. Бо көргүзүг эрткен чылдың бирги кварталдыынга безин четпес. Ол ышкаш чуртталга шөлүн ажыглалга кирериниң планы боттанмаан. Чуртталга шөлүн ажыглалга кирериниң планының күүселдези эрткен чылдаазындан 2,6 хуу эвээжээн.

Капитал салыышкыннарның лимидин республикада чүгле 88,9 хуу ажыглаан, тудуг-монтаж ажылдарының планы 95,1 хуу четкен. Чер ажылдары кылыр тудуг эргелели, № 81 ТЭ, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелел, көвүрүг тудуунуң эргелели, Респотребсоюзтуң ТМЭ-зи, Чурт үлетпүр министерствозунуң СТУ-зу, аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң СТМУ-зу улуг хожудаашкынны болдурган. Чамдык тудуг организациялары, чижээ, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелел, № 81 ТЭ, «Красноярскгэсстройнуң» № 3 КМК-зы, № 1, 2 оруқ-тудуг эргелелдери болгаш өскелер-даа үстүнде көргүзүглер талазы-биле бодунуң ажылын эрткен чылдыындан кудулаткан. Ниитизи-биле керээлиг ажылдарының планы кварталда 95,5 хуу, а боттарының күжү-биле кылыр ажылдарының планы — 96,3 хуу күүсеттинген.

Керээлиг тудуг организациялары январь-март айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын база чедир күүсетпээн. Чамдыктары ол байтык эрткен чылдың деңнелинден кудулаткан. Ындыгларга «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелдер, Чер ажылдары кылыр тудуг эргелели, № 42 ТЭ, «Красноярскгэсстройнуң» № 2 КМК-зы, «Северовостокэлектромонтаж» КМК-зы болгаш өскелерден хамааржыр.

Чыл эгезинден тура тудугжуларның ажыл-чорудулгазында экономика талазы-биле өске-даа тааржымча чок чүүлдер илерей келген. Айда ажыл төлевириниң ортумак хемчээлиниң өзүлде темпизи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилерин 1,8 хуу мурнай берген. Баштайгы ийи айның дургузунда тудугжулар тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедир байтык, 0,5 хуу аарттаан.

Бо бүгүден алгаш көөрге, республикада капитал тудугда байдал эң шыңгыы хемчеглерни негеп турар. Чурттуң хөгжүлдезин эң шапкын темпилерже шилчидип, чаа ёзу-биле ажылдаар сорулга салдынган үеде тудуг организациялары бүгү чоннуң шимчээшкининден чыдып каап, хамыктың соонга чыдып каары канчан-даа таарышпас. Бирги кварталдың түңнелдеринден чогуур чүвэндириглерни ап, үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаарының хемчеглерин дарый алыры — кайы-даа деңнелдиң тудуг удуртукчузунуң, партия, профэвилел, комсомол эге организацияларының, тудугжу бүрүзүнүң эң чугула херээ боор турар.

Долчуулалы республиканың Статистика эргелелиниң ажылдакчылары белеткээн.

Бедик дүжүт дээш

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

«Буруңгаар» совхозтуң картошка өстүрер звенозу, удуртукчузу Нина Минарья бо чылын бүрүн-биле бригада керээзинче кирген. Звенода 15 ажылчын бактаал турар. Ында колдуунда өг-бүле кежигүннери болгаш ол өг-бүлелерниң чоок төрелдери кирип турары солун. Совхозтуң хоочун механизатору Минарья Момбуртук 30 ажыг чыл дургузунда трактористеп, ноогаа бригадазынга ажылдап чораан болгаш, арга-дуржулгазы улуг. Черни канчаар болбаазырадырын, кажан суггарарын, дыштандырарын, бо үнүштерден ашкан-арыглаарын ол кончуг эки билир. Ол звенонуң улуг трактористи, оглу Минарья Каадыр-оол — район Совединиң депутады. Ноогаа, картошка өстүрер талазы-биле база дуржулгазы улуг механизатор. Бичии оглу Минарья Кызыл-оол база механизатор. Картошка өстүрер звенонуң механизаторлары — ол үш аалчы.

Звено бо чылын 75 гектар шөлдүң 70 гектарынга картошка, 5 гектарга мал чеми — түрүнне тарып өстүрери алганнаан. Амгы үеде белеткел ажылын доозуп турар. Звенонуң чамдыызы үрезин ылгаан, белеткеп турар, өскелери суггарылга бугазының уйун арыглап-аштап, часкы суггарылгага белеткел ажылын чорудуп эгелээн. Улуг механизатор Момбуртук Дашович Минарья мынчаар чугаалап турар: «Совхоз-биле керээ чардынган, ажылдың план тургустунган. Техника аймаа септеттинген, ам чүгле планны күүседири арткан. Амгы үеде звенонуң кежигүннери ажылчын байдалда. Чайгы үеде бар-ла аргаларны ажыглап, бичии уругларывыстың күжүн эвилег бүдүрүп ажыглаар бис».

Звенонуң планнап турары-биле алырга, бир гектардан ортумаа-биле 80—90 центнер дүжүттү алыр ужурлуг. Картошка өстүрер звенонуң күш-ажылды чедиишкиннерлиг болуру — кижи бүрүзүнүң чүткүлдүг, ак сеткилдиг ажылдаарындан хамааржыр.

С. САРЫГ.
Каа-Хем району.

КЫСКА ХУУСААДА

Барыын-Хемчикте «Дөң-Терек» совхозта коммунист болгаш хоочун механизатор Максим Ындакович Монгушка удурткан 27 кижиден тургустунган коллектив бригада керээзи-биле ажылдап эгелээн. Олар бо чылын 1100 гектар черге тараа, ноогаа болгаш мал чеминиң культураларын тарып өстүрер. «Дөң-Терек...» 46 кижи 6 суггатчы звенога үстүп алган ажылдап кирипкен.

Амгы үеде 75 гектар сигенге 25 гектар картофель шөлү суггартынган. Бо ажылга Досде Ооржактың, Майоол Сарыглаарның звенозу эки ажылдап, чарышка тиилекчи болуп чыгаарап турар.

Совхозта часкы хову ажылдарынга херектиг техниканы септепкен, үрезин арыглаашкыны доозулган. Ховудан бедик дүжүттү алыр дээш хову ажылдаглар чер суггарылгазын организастыг чорудуп, часкы тарылганы кыска хуусаада доозары көрдүнген.

• • •

Совхозтуң чолаачыларынга, механизаторларынга 488 ажык кыргаан, ооң 565 кг дүктү алыр даалганы дирекция берген. Олар 7 хонук ажылдааш, 3 кодаңда 997 баш ...куну кыргыш, 957 кг дүктү совхозка дужааган. Кыргылдага автослесарь Виктор Ооржак, тракторист Алексей Ооржак, дарган Сергей Монгуш өскелерден мурнакчы болуп, хүнде ажыл нормазын 120 хуу күүседип турар.

Б. БАГЫ-ООЛ.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң тооругуг шиитпирлерин, чурттуң социал-экономиктиг дүргедеишкининиң талазы-биле партияның стратегтиг угланыышкынын, Черге тайбыңның быжыглаарынче, термоядролут дайынның айыылын чайладырынче угланган СЭКП-ниң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын Кызылдың коммунистери, ажылчы чоннары бүрүн-биле чүүздүгзүнүп, деткип турар. Хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң коллективтеринде съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедиик көдүрлүүшкүнүң шалыпчы ажыл-иш эгелээнин партия Кызыл хооркомунуң бүрүн күн болуп эрткен пленумунга демдеглээн.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин болгаш партия обкомунуң II пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан партия Кызыл хооркомунуң пленумунга илеткелчи — СЭКП хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов болгаш санал бергеннер съездиниң салган сорулгаларынга дүүштүр адыгылалдың экономиктиг база социал хөгжүлдезин шугумчулекчи ёзу-биле ханы анализтеп, четпестерни эдер талазы-биле кандыг хемчеглерни алза чогуурун тодаргай чугаалааннар.

СЭКП-ниң XXVII съездизи партияның экономиктиг политиказының кол угланыышкынын тодараткан. Бирги ээлчегде амгы үениң эртем болгаш техниказының чедиишкиннерин үндезилээш, улус ажыл-агыйын улам хөгжүдер чугула сорулганы салган. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр иштии хоорайның болгаш бүдүрүлгелериниң он ийиги беш чылда эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг планын ажылдап кылган, бүдүрүлгелерни чаартыры, техниктиг эде дериишкинни мында көрдүүген. СЭКП хооркомунуң бюрозунга ол пландарны бадылаандан бээр беш ай эрткен, беш чүс хире кылыр ужурлуг ажылдың чүгле үжен ажыг хуузу күүсеттинген. Мебель фабриказының (директору Чичкин) дериг-херекселдерин чаартыр, техниктиг эде дериишкинин чорудар ажылы комчуг хожудаңгай чоруп турар. Ооң уламындаа кылган продукциязының шынары багай. Туубу, Элегес-Аксының хана материалдары кылыр, хлеб, пиво заводтары (удуртукчулары Толкачев, Курманбаев, Тютрин, Белов) база-ла ооҗум чаартыышын турар.

Партияның XX областъ конференциязынга, партия обкомунуң ийиги пленумунга хоорайның капитал тудуунда улуг четпестер барын чөптүү-биле шугумчулээн, ындыг турбуже бирги кварталда хоорайның тудугжуларының ажылында ам-даа чогуур эскиждилге болбаан. Кол тудуг организациялары «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг», чер ажылдары кылыр, № 81 тудуг эргелелдери планын күүсетпээн. «Тыва тудуг» трези (эргелекчизи Гнездилов) четпес ажылдаан. Хоорайда чуртталга тудуу багай чоруп турар. Бирги кварталда чаңгыс-даа дөрбелчин метр чуртталга шолу ажыглаалга кирбээн. Тудугнуң темпизин дүргедедир, иштики курлавырларны долу ажыглаар, мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле дээштиг хемчеглерни СЭКП хооркомунуң, хооркускомунуң удуртукчулары албааның пленумга эң-не шыңгыызы-биле шугумчулээн.

Бирги кварталда хоорайның дыка хөй бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң, ону сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, чүък сөөртүрүнүң, чонга ачылуза чедиреринин, бараан саарылгазының пландарын күүседип шыдаваан.

Үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестер СЭКП хооркомунуң (бирги секретары Б. П. Свинцов), ооң килдистериниң талазындан съездиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр партийжи ажылдың стилин болгаш арга-методун эде тургузуунун чаа ёзу-биле ажылдап эгелевээнин, бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының удуртукчуларындан партийжи принципиалдыг негелдени тургуспааның херечилээн турар.

Ол ышкаш пленумга илеткелчи болгаш санал бергеннер социал айтырыгларны шиитпирлеп, школа реформазын боттандырып турарында, кадык камгалалында, культура чырыдыышкынын, спорт албан черлериниң профэвлел, комсомол болгаш өске-даа хой-нити организацияларының ажылында четпестерни шугумчулеп, ону эдериниң дээштиг хемчеглерин албайн, эде тургуспайн турарын чугаалааннар.

Партия организацияларының ролюн болгаш харысалгазын бедидерин, оларның ажылын үндезини-биле эде тургузарын съезд онзалап айыткан. Ындыг турбуже хоорайның партия организациялары ажылын ооҗум эде тургузуп, экономика болгаш социал айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээринче ханылап кирбээн, четпестерни эдер, коммунистерниң авангардчы ролюн, харысалгазын бедидер дээштиг хемчеглерни албайн турарын шугумчулээн. Ооң тодаргай чижээнге «Тыва автотранс» каттыжыышкынының партком секретары В. А. Асоныгевтиң ап болур. Пленумга ол санал берген, партия организациялары ажылын каңчаар эде тургузуп, партия ажылының стилин болгаш арга-методтарын чаартып турарының дугайында чуну-даа чугаалавайн, ажыл-агый айтырыгларынга доктааган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумунуң ажылынга кирживп, чуве чугаалаан.

Хоорайның партия организациязының мурнунда экономика болгаш социал хөгжүлде талазы-биле улуг сорулгалар туруп турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер чугаалаан, ону күүседири дээш ажылдаары партия организациязы, коммунист, депутат, коллектив, ажылчын специалист, албан-хаакчы бүрүзүнден хамааржыр болганда, оларның ажылын чаа ёзу-биле эде тургузар, даандырган ажыл-херээнге харысалгазын бедидер, негелдени күштелдирер, оларга партийжи удуртулганы партия хооркомунуң күштелдирген турарын Г. Ч. Ширшин чугаалап айыткаш, орта дүүштүр партия хоорокому, парткомнар, партия эге организациялары ажылын ооҗум эде тургузуп, эрги ёзу-биле ажылдап турарын шугумчулээн.

1986 чылды эде тургузуушкунуң, чаартылганың шиитпирлиг чылы деп партия санап турар. Ындыг болганда ажылыштың байдалын ханы анализтеп көрүп, шугумчулелден чогуур түңнелди үндүргеш, ону эдип алырының дээштиг хемчеглерни алыры, чаа, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары партия хоорокомундан, партия организациязындан негеттинип турар.

Капитал тудугну, ылангыя чуртталга тудуун экижидериниң айтырыгларынга Г. Ч. Ширшин доктааган. Улус ажыл-агыйының бо чугула адырында четпестерни каш чыл улаштыр чидии-биле шугумчулеп келген-даа болза, ооң партийжи шын түңнел үндүрер, ону эдип алыр талазы-биле ёзулуг дээштиг хемчеглерни СЭКП хоорокому албаан. Партия хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов тудуг талазы-биле тускай эртемниг хиреэнинде, бо ажылче ханылап кирбейн, ону партийжи ёзу-биле удуртпайн турарын чөптүг-биле шугумчулээн. Ооң ыңай тудуг организацияларының болуунуң иштики курлавырларын четче, чедир ажыглавайн турарын ол чугаалаан.

Хоорайның чурттакчыларын аъш-чем барааннары, ногаалар, картофель-биле багай хандырып турарын ол айыткаш, ону экижидериниң курлавырларын чугаалаан. Бирги ээлчегде дузалал ажыл-агыйын сайзырадырын чугулалап көрген. Улуг бүдүрүлгелер Тываның электри четкилери (Сурков), «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези безин дузалал ажыл-агый чок болуп турары четпес.

Социал программаның кижи факторун идепкейжидериниң айтырыгларынга ол доктааган. Кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузарынче, корум-чурумну, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, эрагалаашкынга удур демиселди улам күштелдиреринче пленум кичээнгейни угландырган.

Кадрларның хамыктың мурнунда удуртукчуларының харысалгазын бедидерин Г. Ч. Ширшин чугулалап айыткаш, оларның отчёттарын доктаамал дыңнап турарын саналдаан.

Съездиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга эде тургустуушкунну кандыг-даа хожудаашкын чокка чорударын партия организацияларындан, коммунистерден негээриниң чугулазын ол айыткан.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Шынар—ажылдың көрүнчүү

КИЧЭЭНГЕЙНИ—ШЫНАРЖЕ

Кызылдың дааранылга фабриказынга садыг болгаш контрольдаар организациялар төлээлекчилериниң киржилгези-биле ээлчеглиг шынар көрүлдези эрткен. Фабриканың техниктиг контроль килдизиниң начальниги Л. Крапивина продукцияның шынарын экижидер талазы-биле фабрикада кылдынып турар ажылдарның дугайында чугаалаан.

Чамдык эки түңнелдерни чок деп болбас. Продукцияның ассортиментизи чыл санында барык долузу-биле чаартынып турар. Эрткен чылга деңнээрге иштти продукцияның ассортиментизи 87,5 хуу, ооң иштинде платьелерниң — 95,7 хуу чаартынган. Эрткен чылын фабрика «Н» деп индекстиг чаа хевирниң хевин 392 муң рубльге сайгарган. Өске-даа эки көргүзүглер бар. Фабрикада бедииг бүдүрүкчүлүг чаа дериг-херекселдерни болгаш бичи механизацияның херекселдерин шиңгээдип алыр талазы-биле ажыл чоруп турар. Дааранылга кылыгларының ассортиментизин калбартырынга болгаш шынарын экижидеринге бүдүрүлгениң техниктиг эде дерилгези, кылыгларны ажылдап кылырының технологиязын сайзырангайжыдары улуг рольдуг болур дээрзин дааранылга фабриказының коллективи билип турар. Чаа технологияны шиңгээдиринге үндезилээш, бүдүрүлге чорудулгазын болгаш күш-ажылды эде организастаарынче кичээнгей салдынган.

Ынчалза-даа шынарны экижидер талазы-биле ажылда четпестер ам-даа улуг болуп, үндезин өскерилгелер чедип алдынмаан. Чыл санында-ла фабрика ажылдап кылганы чаа модельдерни садыг организацияларының садып алырының ярмаркаларын эрттирип турар. Ынчалза-даа дааранылгычылар Иркутскиниң Модельдер бажыңының саналдаан модельдерин садыг-биле дераан дүүштүрүп албайн келгениинден, ярмаркага келгээн кылыгларны садыг организациялары саарылгаже киирериинден ойталаар таварылгалар бар. Дааранылга фабриказы садыг организациялары-биле кады садып алыкчыларның негелде-херегледин өөренип сорулгалыг делгелге-садыглаарны ам-даа эвээш эрттирип турарын демдеглээр херек.

Дааранылгычыларга онаашкан дыка хөй хомудалдар пөстерниң шынар талазы-биле болуп турар. Чамдыкта амгы үениң модазынга дүүшкен хепти куу, бүдүртүн өңнерлиг пөстерден даарап каан болур болгаш садытта кижи албайн чыдып бээр. Фабриканың удуртулгазы «Ростекстильторг» баазадан херек өңнерлиг пөстер-биле чедир хандырар дугайында шыңгыы негелдени салыр ужурлуг. Өңгүр пөстерден эки шынарлыг даараан хеп хөй болган тудум, фабрикага-даа, садып алыкчыга-даа ажыктыг деп чүве билдингир. Өске шиитпирлээр ужурлуг айтырыг — улуг дугаарлыг херээжен платьелерин даараары болгаш бичии уруглар хевиниң хевирлерин көвүдедири.

Хыналда органнары дааранылга фабриказының бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарынга шыңгыы негелделерни салган. Чүгле 1985 чылда безин стандарттарга дүүшпес хепти даараны дээш 41 муң рубль түңнүг продукцияны дедир эгиткен. Фабрикада брак үндүргени дээш чагыдгаалар көвүдээн. Бо бүгү четпестер продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын хоорайга ол баштай «шиңгээдип алгаш» бүдүрүлгелериниң бирээзинде болуп турар. Системаны шиңгээдирин фабрикада эрәнгей, ёзу барымдаалап чорутканын Тываның курхайгаарал лабораториязының хыналдалары көргүскен. Хевениң херектээштиң стандарттарының негелделеринге дүүшпээни дээш, 10 муң рубльдиң продукциязын сайгарылгадан дүжүрген. «Н» деп индекстиг кылыгларны хынаан соонда, даштыкы хевирин негелделерге дүүшпээни дээш 3,5 муң рубль түңнүг немелде өлег бериишкин төлевирин казаан.

Дааранылга кылыгларының шынары ам-даа чогуур деңнелге четпейн турар деп түңнелди үндүрер апаар. А шынар айтырыын шиитпирлевейн чыткаш, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун чедип алыры болдунмас. Кызылдың дааранылга фабриказының удуртулгазы шынарже кичээнгейин күштелдирери чугула.

Л. ШАГАРОВА.

Бай-Тайганың Кызыл-Даг суурда садыгжылар районнуң чаа бараанңарны ой-шаанда чедип ап, ону чонга дүрген садыглаарынче сагыш салып турарлар. Олар чыл санында берген саарылгазын ажыр күүсеткен, шаңналдын келген.

ЧУРУКТА: Кызыл-Даг суурнуң ажыок садыгжызы Клара Кужугет.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

БАЖЫҢНАР НЕМЕШКЕН

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Чадаанада септелге-тудуг участогунуң дөрт тудугжу бригадалары Сүт-Хөл районнуң төвүнде ажылдап турарлар. К. Монгушка удурткан 7 кижи составтыг бригада бирги кварталда ийи аал чурттаар бажыңны бүрүн тудуп, хүлээткен. Алексей Ооржак, Танов болгаш Геннадий Куулар оларның ажылы эки.

Д. Монгушка болгаш А. Сарыгларга удурткан тудугжу бригадалар түс-түзүнда дөрт аал чурттаар бажыңнарның тудуун доозарының кырында келгеннер. Участоктуң тудугжулары бо ажыл-агый чылында иштизи-биле сес бажыңны тудуп, чурттакчыларга хүлээдирлер.

Б. ОНДАР.

ЧҮГЛЕ ЫНЧАН...

Бистиң чуртувустуң бо беш чылда болгаш ийи муң чылга чедир үеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында Агроүлетпүр комплекизиниң сорулгалары — кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдезин чедип алыры, чуртту аъш-чем продуктулары-биле болгаш чиг эттиг-биле хандырары. «Кызыгаар» совхозтуң ажылчынналары ол сорулгаларны боттандырар дээш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдурган ажылдап турарлар.

Совхоз он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Ооң түңнелинде эът бүдүрер план 139 хуу, ону садары 112 хуу, а сүт бүдүрери 102 хуу, ону курунеге садары 101 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, кыштаглаашкын организастыг, малдың деңгели шынарлыг, хорамчазы дыка эвээжээн. Чүс баш хойга онааштыр 83 хураган алдынган.

Совхозтуң социалистиг чарыштың тиилекчизи Виктор Дембирелович Эрендей удурткан Шаранчуурнуң хойжу бригадазы болган. Ук бригадада малдың камгалалы 99 хуу — чоокку чылдарда көвүдээн көргүзүг. А бригаданың камгалап алган хураганы — чүс хойдан-на 91 баш — база-ла эрткен беш чылда турбаан көргүзүг. Хоочун хойжулар Эрендей Дембирел чүс хойдан-на 103 баш, Дижитмаа Оруе-оол 101 баш хураганы доруктурган. Ук дагынымычылар боттарының кижизидикчилеринге эки кижизидилгени бергеннер. Ооң уламындан комсомолчу Чапай Эрендей 102 баш, Соян Байыр-оол 95 баш, Эрендей Орлан 94 баш, Эрендей Эрес 90 баш хураганы чүс башка онааштыр доруктуруп алган. Малдың чаш төлүн камгалап алырынга Даваа Севилбаа, Татьяна Эрендей, Чигжит Мартыгыр, Тимур Сандыкмаа болгаш өске-даа сакманчылар эрестиг киришкеш, социалистиг чарыштың мурнуку одурууң ээлээннер. Мурнакчылар социалистиг чарыштың негелдезин ёзутаар шаңнал-макталды алганнар.

Совхозтуң дирекциязы малчыннарның ажылдаар болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле чогуур хемчеглерни ап турар. Бо хүннерге чедир малчын кодааннарының 80 хуузу электрижиттинген, 18 кыштагда чаа бажыңнарны туткан. Хеп чуурундан эгелээш телевизор көөрүнге чедир чаартылгалар кестүп келген. Чоннуң чаагай чоруу дээш партияның салган сорулгаларының боттаныы турары эдир.

Кыш чылыг, улуг хар чок болган. Мал чеминиң курлавыры база мурнуку чылдарда гыындан хөй болган. Ындыг турбуже чамдык малчыннарның көргүзүү шоолуг эвес болган. Чиңкээлээрге, Х. Лыкаа, Н. Дажы, У. Бады оларның чүс баш хойга онааштыр доруктурган хураганнары чеден безин четпээн. Маңаа малчыннар боттары буруулуг дээрзин демдеглээри чугула. Ынчалзажок чамдык хойларның кызыраанында, эре салганында малчыннар-биле кады мал ажылының тускай эртемниглери база буруулуг. Олар ылангыя тарып боозадылганы шынар чок чорутканнар. Чамдык кодааннарга хуу кошкарлар база турган. Эвээш хураган алган малчыннарның хойларының деңгели хирелиг, чаа семиртпээн турганын айтыр херек.

Курунеге дужааган малдың шынары чавыс болуп турар. Бирги кварталда дужааган шээр малдың 65 хуузу арган, азы бир хойнуң деңзизи 20 килограмм 400 грамм болган. Мал бажын өстүрериниге мындыг байдал улуг доктар болуп турар. Ону катаптавас херек.

Совхозтуң малының саны чыл келген тудум эвээжеп турар. Бүгү чүзүн малдың саны 1956 чылда турганындан 14,8 муң баш кызырылган. Ол дээрге, бир совхозтуң малы-дыр. 1956 чылда 231 бызаа алдынган болза, 1985 чылда 150-ни алган. Хураган саны база эвээжеп турар. Ынчангаш, мал бажын өстүрер талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыры чугула.

Он ийиги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин боттандырарынга бирги кварталдың түңнели улуг салдарлыг болур чугаажок. А түңнел, чамдык четпестер бар-даа болза, чүгээр болган. Ам квартал санында ындыг көргүзүглерни чедип алыры чугула. Чүгле ынчан хүрээлээшкинни чедип ап, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседип шыдаар бис. Ол дээш ажылдаар апаар.

Э. НАМЗАЛ.

СОЛУН БОЛГАШ КЕДИЛИГ

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының бирги курузунга өөренип эгелээривис билек, студентилер аразында эртем-шинчилел ажылдарының канчаар чоруп турарын биске тайылбырлап, кирилде лекцияны номчаан. Ону дыңнаарывыска, башкыларның дузазы-биле студентилерниң шиитпирлеп турар айтырыглары улуг болгаш солун дээрзи билдинген. Ылангыя тудуг ажылдарын амгы үениң негелдезинге дүүштүр шын чорударының айтырыглары бистиң кичээнгейлиивисти хаара тудупкан.

Ооң эгелээш-ле студентилерниң эртем-шинчилел ажылдарынга бистиң үлетпүр-хамааты тудуг факультединиң деканы С. Саттың удуртулгазы-биле киржип эгелээн бис. Ажылывыстың кол угланыышкыны — тудуг ажылдарын Тываның географтыг туружун болгаш экономиктиг байдалын барымдаалап чорудары болган.

Тывада бар тудуг организацияларының ажылын, оларның материал-техниктиг баазазының онаап турар пландарга дугжуруп бүгү талалыг сайгарып көрген бис. Тудуг материалдары-биле хандырылга — кол «аскан» турар чүүл дээрзин тодараттывыс. Ооң чылдагааны — Тыва АССР-ниң девискээринде чамдык тудуг материалдарын бүдүрбейн турарында болгаш республикада бүдүрүп турар тудуг материалдарының бот-үнезиниң бедиинде, шынарының багайында деп түңнелге келген бис. Бо байдалды өскертириниң бир кол аргазы — түс черниң чиг эдииден боттуң тудуг материалдарын бүдүрүп үндүрерин чедип алыры, ону калбартыры болур. Бистиң эртем-шинчилел ажылдарывыс бо угланыышкын-биле чорул турган болгаш кылган ажылдарывыстың түңнелдерин институттуң студентилериниң эртем-шинчилел конференциязынга илеткээривисте, кайы хире ажыктыын сайгарып турар.

Бистиң эртем-шинчилел ажылдарывысты тудуг практиказы-биле сырый холбап, Тываже киир сөөртүп турар материалдарның орнунга түс черниң чиг эдииден кылыр материалдарны бүдүрериниң боттуг аргалары бар дээрзин көргүзеринче угланган бис. Бо өөредилге чылында тудуг кафедразының улуг башкызы, техниктиг эртемнерниң кандидаты Б. Кара-Салдың удуртулгазы-биле ажылдап турар бис. Т. Барханова, Т. Карпова, О. Хряпко болгаш өске-даа студентилер эртем-шинчилел ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Студент бүрүзү тускай сорулгалыг ажылдап турар.

Мээң кылып турар ажылымның кол сорулгазы — Тывада бар, шинчилеттинген дойлардан болгаш өске-даа чиг эттен иштики болгаш даштыкы шеверлел ажылдарынга херек керамиктиг плиталарны бүдүрүп болурунуң аргаларын өөренип көөрү. Амдызында дойдовурактың онзагай байдалдарын шинчилеп турар бис. Ажылывыс солун, ону уламчылааш, эчизинге чедирер болза ажыы улуг.

С. СУМАНЧИК,
студент.

Советтер чурту: төөгүнүң одуруглары

«ЭМКА», «ВОЛГА», «ПОБЕДА»

Бистиң чурттуң төөгүзүнде сүлде-демдек болу берген аттар бар. Оларның аразында совет чиик машиналарның ында «Эмка» деп ады база бар. Март айда оон юбилейи болган: бежен чыл мурнунда Горькийниң автозаводунга бирги «Эмканы»—М-1 дээр машинаны кылып үндүрген. Ооң ындыг ады бөгүн бирги беш чылдарның үезиниң тускай ады кылдыр чаңгыланып турар.

— Бир эвес машиналарга белик шаңналдарны кижилерге ышкаш тыпсыр чүве болза, ынчан «Эмканы» чаңгыс эвес удаа шаңнаан турар ийик—деп, М-1-ниң тургузукчуларының бирээзи, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, ГАЗ-та амгы-даа үеде ажылдап турар Ю. Сорокин чугаалаар. — Ол дайын оруу-биле Берлинге чедир чораан. Чүгле 1941 чылда безин шеригге он муң ажыг ындыг машина турган. Олар үрелирин билбес, дыка быжыг болгаш алдарлыг полководецтар Жуковту, Рокоссовскийни, Коневти сөөртүп турган. «Эмкага» үндезилээш, каяа-даа чоруп шыдаар быжыг болгаш чарыштырар-даа машиналарны кылып үндүрүп турган.

ГАЗ-тың бүгү автомобильдериниң ылегелдиг, камналгалыг, үр ажыглаттынар шынарлары «Эмкада» шуптузу бар. Маңнап чоруур сыын демдектиг машиналар — «Победа», «Чайка», «Волга» — делегейниң 78 чурттарында тараан болгаш чогум-на ындыг шынарлары-биле онзаланып турар. Бо чыл автомобиль юбилейлери-биле байлак деп болур, «Эмканың» соонда он чыл болганда «Победаны» кылган.

Амгы үеде ол заводта «Волганы» улам болбаазырадып кылып турар. Ындыг баштайгы бир муң машина бистиң хоорайларывыстың кудумчуларында көстүүлеп келген. Ол бүдүрүлге чери болуунун чүък машиналарын дизель кывар чүүлүнче шилчидеринге белеткеп турар. Оларның дуржулга кылдыр үндүрген хевирлери эң-не идегелдиг ажылдаарын көргүскен.

Горькийде шаг-шаандан бээр быжыг чаңчыл бар — автомобильдер көргүзүглерин, парадтарын кылып турар. Бо хүннерде ындыг парад автозаводтуң хериминиң эжииниң чанындан эгелээр. Баштай-ла кажан-даа «Эмка» чоруур.

ЧУРУКТА: «Эмканың» тургузукчуларының ийизи — электри дерилгезиниң талазы-биле кол конструктор Виталий Иванович Борисов (солагай талазында) болгаш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Юрий Иванович Сорочкин олар.

В. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

АГРОТЕХНИКАНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДҮҮШТҮР

Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарының механизаторлары он ийиги беш чылдың баштайгы чылының часкы хову ажылдарын кидин түлүк чорудa берген. Тараа культураларын иштизи-биле 12 муң 433 га шөлге тарыыр планныг. Бо хүннерде ажыл-агыйларның трактор-хову бригадалары черни чарар болгаш шык базырар ажылдарны чорудуп турар. Бригадалар төптеринде часкы кампанияга киржир техниканы, көдээ ажыл-агыйның кожуг машиналарын болгаш өске-даа дерилгелерни мөөңнээн. Ылангыя «Большевик», «Искра», «Чыраа-Бажы» совхозтарның трактор-хову бригадаларының төптерин таарымчалыг кылдыр дерээн. Ниитиниң чурттаалга черлери, кызыл-булуңнар, столовайлар арыг-силиг байдалда. Тарааҗыларның часкы хову ажылдарын кыска хуусаада шынарлыг чорударынче сорук киирип турар плакаттарны, лозуннарны база механизатор бүрүзүнүң планныг онаалдаларының чижек-хемчээлин бижээш аскан.

«Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарның тарылга шөлдериниң органиктиг чемишчидилгени чашкан. Өскелеринге тускай график ёзутаар чажып турар. Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни шөлдерниң технологтуг карталарын барымдаалап чажар болза, чаагай дүжүттү өстүрериниге магадылал бар.

Районнуң «Хөндергей» совхозу бо чылдың часкы хову ажылдарының кампаниязында тараа культураларын 800 га, ногааны 5 га, картофельди 120 га черге тарыыр планныг. Шык базырар, чер аңдарар, тараа чаштырар механизаторлар хову бригадаларында чеде берген. Оларның чурттаар орай-савазын чугайлааш, шаа-ла ын дозулаан. Ниитиниң чемненилге черин организастаан.

— Ажылга хамаарылгазы, ажыл-иичи туруштуу эде тургузары үениң кол негелдези апарганын бистиң бригаданың механизаторлары бедик-биле медерер билип турар. Механизатор бүрүзүнүң сеткил-хөөнү эки. Ынчангаш шык базырыышкынын, чаштырылганы чогуур хуусаазында доозарынга бүүрелдиг бис — деп, трактор-хову бригадазының бригадири, совхозта чээрби ажыг чыл ажылдаан хоочун тарааҗы Ч. С. Ондар чугаалаар. Ооң удурткан механизаторлары бо чылын бир гектардан-на 10 центнер дүжүттү ажаап алырын социалистиг хүлээлгезинге айытканнар.

Ук ажыл-агый 120 га черге картофельди тарыыр. Мурнуку чылдарда картофельдиң үрезинин суггат чок ховуга олуртуп каарлар. Чайгы үеде ону болбаазырадыр ажылдарны чорутпас, чашпаның аштавас. Дорту-биле чугаалаарга, үрезинин черге хөмгеш, күзүн ажаар чаңчылдыг турганнар. Ынчангаш чаашкынныг чылда күскү дүжүттү чайтаар үнгениниң шаа-биле ажаап алыр, каан чылдарда курут-даа болгулаар. Ындыг байдалдар турда, үрезин курлавырының дугайында чугаалаан-даа ажыы чок. Ол бүтүшүн түңнелдери ажыл-агыйга карылгалыг болур. Чазын ырак-узак черлерден улуг өртек-херекгилиг чарыгдап турганы, үрезин сураглаар ужурга таваржыр. Амгы байдал база ындыг.

— Ук ажыл-агыйга 200 тонна хире картофель үрезини херегледтинип турар. Ону кожавыс — Хакас автономнуг областың Аскиз районундан садып алыр дугуржулганы кылган бис — деп, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының улуг агрономy С. Н. Болдохонов чугаалады.

«Хөндергей» совхоз бо чазын картофель үрезинин Сарыг-Алаакка тарыырын шиитпирлээн. Ол черни шаанда хол-биле суггарып турган. Оон буга-сумуннарын казып аштаарының ажылдарын чорударын ук ажыл-агый шиитпирлээн. Сарыг-Алаакка суггарылга бугаларын тургускаш, аңаа тараан картофельдиң өзүмнерин чайгы үеде ажаар болза, келир күзүн чаагай дүжүттү ап болурунга идегел бар. Аңаа чүгле ажыл-агыйжы чорук негеттинер.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырының механизаторлары Улуг-Ховуда тургулгаан. Механизаторларның чурттаар чери, кызыл-булуң, столовая арыг-силиг байдалда.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп стендиде бригаданың кылыр ажылдарының планын, механизатор бүрүзүнүң хууда социалистиг хүлээлгезин, ооң негелдезин бижээн.

— Бистиң трактор-хову бригадавыс бо чазын 1460 га черге тараа культураларын чажар. Шык базырыышкынын апрельдиң 7-ден эгелээн бис. Час соок болганындан ону кезек када соксаттывыс. Ам чылыг хүннер дүжүп, чер эриирге, ону катап чорудa бердивис. Хоочун механизаторувус Конзан-оол Монгуш, аныяктар Алдын-оол Соян, Андрей Монгуш олар ээлчег үлүгүн үргүлчү ажыр күүседип турар. Хүлээлгевисти ажыл-херек кырынга күүседириниң барымдаазы бар — деп, бригадир Владимир Монгуш тайылбырлады.

Хову, шөлдүң бериинчезин четче алыр дээш ажылдап турар механизаторлар ажыл-иштиг сеткил-хөөнүг.

М. ОНДАР.

Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык-чаагай амыдырал дээш

КАЖАН ЭДЕ ТУРГУСТУНГАН ТУРАРЫ Л?

Кижилерниң амыдыралының долу, солун, байлак болуру хостуг үениң шын организастаанындан хамааржыр. Бо ажылга культура албан черлериниң киржилгези улуг. Культура-массалыг ажылдарның эстетиктиг дээштиниң, кижизидикчи ужур-утказының, орта янзы-бүрү мергежилдиң, назы-харның кижилериниң соңуургалдыг киришкен турарын чедип алганы-биле клуб ажылдакчыларынга үнелелди берип болур. Ылапта көдээ клубтар ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургузуп, чаа арга-хевирлерни ажыглап, четтаадыкчы ёзу-биле ажылдаар болза, хөй-ле ажылдарны кылып шыдаптар ийик.

Хадын суурда клуб канчаар ажылдап турарыл? Үениң негелдези-биле ол эде тургустунуп, шугдунун көрген бе? Чоннуң хостуг үезин ында канчаар организастап турарыл?

Культура бажыңының директору Т. Г. Шишигина — совхозта комсомол организациязының секретары, а уран чүүл удуртукчузу Л. П. Мушкина — херээженнер чөвүлелиниң даргазы. Бирээзи экономист, өскези — бухгалтер эртемниг. Кайызы-даа ур ажылдаваан. Кол ажылы биле хөй-нийти даалгазы чаңгыс улуг — кижизидилге: аныяктарның, херээженнерниң күш-ажылчы, хөй-нийти идепкейин көдүрери, оларның дыштанылгазын организастаары. Олар — суурнуң бүгү амыдыралының шапкын төвинге турар ужурлуг кижилер.

Дыштанылганың төвү болур клубтуң иштики, даштыкы дериглээзин чоокта чаартпаан. Тускай материалдар-биле хандырбааанындан будуңнар, самбыралар дериттинмээн деп тайылбырлап турар. Капитал септелге чоруттунмаанындан дээвиирлер дамдылап турар. Борта хөгжүм херекселдерин, хепти шыгжаар аргажок. Эрги байындан өске хөгжүм херекселдери-даа чок.

Эрткен чылдың, бо чылдың пландарын кыдыраашта хол-биле бижээн. Беш-алды хемчеглер-биле ажылды кызыгаарлап болбас болгай. Губеркулёз дугайында беседа, дыштанылга кежээзи дээн колдуу үүрмек ажылдарны планнаан. Чоокта кандыг оолун ажылдар кылып чоруттунганыл деп айтырыгга клуб ажылдакчылары чаңгыс ли-биле Март 8-те болган концертти сактып чугаалаңдылар. Эрткен чайын болган «Авам, ачам, мен—спортчу өг-бүле бис» деп кежээ солун эрткен. «Хозяюшка» клубту ажыткан-даа болза, ооң ажылы чүгле бир удаа чем делгелгези-биле соксаан. Бөрт бышкар, аргыыр кижилерни чыып, белгүм ажыдарын кызыткан, ол база-ла бүтпээн. Сонуургал айыбиле каттыжыышкыннар тургустунмаан. Адаң турары он белгүмнүң кайызы-даа доктаамал ажылдавааан. Шаптылган хемчеглер-биле кызыгаарлаңып бот-оожургалдыг болурга, экижиишкин турбазы билдингир. Лекция, беседа-даа, номчулга конференциялары-даа эртпээн.

Бөлгүмнерниң удуртукчуларынга башкылар, специалистер, хоочуннар дээш кымны-даа шилип ап болур. Таңды белгүмүн Л. П. Шишигина боду чорудуп турар. Көдээ черге хореограф айтырыы берге болбайн аан. Школага таңшылап турганын ол сактып өөредип турар. Белгүмнер ажылы, лекция пропагандазы кошкак дээрзин ажылдакчылар боттары база демдегледилер. Шыдыраа, шашки эккеп каарга, кым-даа дегбес деп турар. Ону удуртур кижилер кымнарыл? Ыры-хөгжүм ансамбли чүгле дыштанылга кежээлеринге ойнаар. А ол кежээлер орай эгелээр, аныяктар он шакта кээп чыглыр. Борта кым буруулугул? Клуб ажылынга дилеп тывыышкыннар чокта, хөй-ниитиниң күжүнге даянмаска, эки түңнел чедип алыры берге. Суурнуң аныяктары боттарының идепкейлиг чоруу-биле солун дыштанылганы чедип ап болур. Ансамбльде киржип турар идепкейлиг оолдарны деткиири чугула.

— Ансамбльдиң репертуары кандыгыл?

— Та, харын. боттары-ла ойнап турарлар. «Хадын» деп тыва ыр ырлажып турарлар боор.

— Тос чүс ажыг чурттакчылыг суурда он беш харга чедир үш чүс, он беш-он тос хар аразында кайы чүс кижи бар-дыр? Аныяктар клувун ажыдарының аргаларын өөренип көрген силер бе? Школачыларның дыштанылгазын канчаар организастап турарыл?

— Кым кээр боор. Мооң мурнунда солун турган дээр, ам оларны чыыры бээзин берге. Канчаар ажылдаарын-даа орта билбес-тир бис. Биске дуза херек. Республика төвүнден бир кижи бичии када биске кире душкеш барган. Көскү дуза чедирбээн. Аныяктарны сонуургадыр ажыл тывылбас-тыр.

— Оларның сонуургалын айтырдыңар бе?

— Аныяк өг-бүле клувун ажыдарын, үжен хар ашканнарга тускай клубту тургузарын сүмелеп турар.

— Чүү шаптыктап турарыл? Харыы чок.

— Хөйнүң ыры бар бе?

— Үделге чокка ыры өөренип турар бис. Шуптуу чыглып көөрүнге бээзин он ажыг кижи болган бис. Баянист чок.

— Жанрлар сайзыралы кандыгыл?

— Шии бөлгүмү-даа, ыры ансамбльдары-даа тургустунмаан. Ийи-чаңгыс ыраажылары бар. Мал эмчизи А. Мушкина, электрик В. Агеев, ВИА-да тудугжу С. Оюн. Ооржак Кайгал-оол хөгжүм херекселинге ойнаар, оглу Макар сыгыртыр.

— Кандыг херексел ирги?

— Хылдыг. Адын билбес мен.

— Улуг улуска билдирерд залы бар бе? Тыва оюннар шептергей бе?

— Клубта кандыг-даа зал чок. Школада спорт залынга волейболдаар ол-ла.

Аныяктарның өске-даа категорияның кижилерниң сонуургалынга дүүштүр ажылдаар дээн оралдажыышкыннар көзүлбейн турар. Будүрүлгелерде фестивальдың ажыдыышкыны-даа болбаан. Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле хөй талалыг ажылдарны чорударынга улуг салдарлыг агиткварталарны мында тургуспаан.

Районнуң Культура бажыңында, хадынчыларның кожазы Аржаан суурга чаа каттыжыышкыннар, клубтар ажыттынган, чоннуң хостуг үезин организастаарының чаа хевирлери коступ турар. Оон чүге барып өөренип болбазыл? Ферманың кызыл-булуңунга-даа, МТМ-ге-даа барып, солун кежээлерни, мурнакчылар-биле ужуражыышкыннарны чүге эрттирип болбазыл? Агитбригаданың үнүүшкүннерин организастаары берге бе? Часкы хову ажылдарынга белеткелге культура ажылдакчылары база идепкейлиг киржир хүлээлгелиглер. Бо талазы-биле дуржулга-даа бар. Амыдырал-биле харылзааның быжыглаарын чедип албайн турар.

Совхозтуң парткому, дирекциязы кадрларны белеткээр, ажылга быжыглаар, олардан негелдени күштелдирер талазы-биле ажылды холга алыр ужурлуг. Ажылды мөөңнээри-биле культура-спорт комплекстерин тургузарынче кичээнгей салырын үе негеп турар. Стипендиаттарны белеткээри чугула. Амгы үеде суурдан чаңгыс библиотекарь өөренип турар.

Материал-техниктиг база, кадрлар, харысалга дээн чергелиг өзек айтырыгларны шиитпирлежири негеттинип турар. Шөлээн олурар чорук-биле эде тургустунуушкун эптеш чок. Бүгү тала-биле хынаттынып, чаа ёзу-биле ажылдаары «Хадын» совхозтуң удуртукчуларындан, хөй-нийти организацияларындан шыңгыызы-биле негеттинип турар. Шынап-ла кажан эде тургустунган турарыл?

А. ХОВАЛЫГ.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ДИНАМОЖУЛАР БИРГИ ЧЕРДЕ

Бокс — спорттуң база бир онзагай болгаш массалыг хевирлериниң бирээзи. Республиканың чамдык хоорай, суурларында болгаш спорт ниитилелдеринде ону сайзырадыр талазы-биле ажылдар сөөлгү үеде көскү апар тыдар. Тес-Хемниң Самагалдайда, Улуг-Хемниң Ак-Туругда, Ак-Довуракта болгаш Кызылда бокс секциялары доктаамал ажылдап, оон чаа-чаа аныяк спортчулар илерев турар апарган.

Бокска спорт ниитилелдеризиниң аразынга команда болгаш хууда бирги черлер дээш ажык маргылдаа Кызылда «Херел» спорт залынга үш хүн үргүлчүлээш, доозулган. Аңаа аңгы-аңгы командалардан 70 ажыг спортчулар шаңналдыг черлер дээш күжүн, арга-дуржулгазын шенешкеннер.

48 килограмм чедир деңнелдиг спортчуларның саны бо удаада хөй болган. Оон түңнелинде рингиге «тулчуушкуннар» чиңг байдалга эрткени солун. Маңаа «Урожай» спорт ниитилелиниң төлээзи, аныяк боксёр Орлан Маадыр-оол кымга-даа аштырбайн, арыг тиилелгени чедип алган. Спартакчы Николай Шавыраа (51 кг) бо маргылдаага багай эвес белеткелдиин көргүзүп, 1985 чылда республика чемпиону атты чедип алган.

«Спартак» ниитилелиниң дуржулгалыг боксёрларының бирээзи, спорт мастеринге кандидат Орлан Оюн (51 кг) түңнел оюнда «Урожайның» төлээзи Анатолий Данзырыга тиилелгени алыскан.

57 килограмм чедир деңнелдиг спортчуларның аразынга бирги чер дээш «тулчуушкун» көрүштүг, солун эрткен. Маңаа спартакчы Эрес Яндаа биле «Урожайның» боксеру Александр Иргит олар рингиге ужурашкан. Маңаа Э. Яндаа кашпагай чоруун көргүзүп, удурланыкчызын үрдаа болбаанда дужуп бээринче албадапкан.

Динаможу Михаил Усманов биле спартакчы Николай Арага олар бирги шаңнал дээш барык сөөлгү күжүнге чедир тулушканнар. Маңаа Усманов сан талазы-биле мурнай бергеш, тиилелгени чедип алган.

63.5 килограмм чедир деңнелдиг боксёрларның аразынга «Урожайның» төлээзи Александр Даргат бирги черни ээлээн. Түңнел ужуражылгада ол спартакчы Владимир Чалзыпты тиилеп алган.

«Трудовые резервы» ниитилелиниң спортчуларындан Дмитрий Дыбашык (67 кг) бо маргылдаага база бирги черни ээлээн.

Республиканың төс дакпыр чемпиону, РСФСР-ниң улустарының VIII чайгы спартакиадазының киржикчизи, спорт мастеринге кандидат хоочун боксёр Март-оол Кыргыс рингиже үнүп келген. Оон удурланыкчызы аныяк спортчу, динаможу Мерген Очур-оол. Мерген күш-дамыр талазы-биле Кыргыстан шоолуг иштелбес-даа болза, шимченгир, дүрту шилгедек. Оюнуң баштайгы чартыында олар кайызы-даа сан талазы-биле деңге чоруп турза-даа, Кыргыс сөөлгү минуталарда шиитпирлиг халдаашкынны кылгаш, артык санныг болуп, тиилелгени чедип алган. Ынчангаш М. Кыргыс ам республиканың он дакпыр чемпиону болган. Ринг кырынга болуушуң сөөлгү ужуражылгазын ол ынчаар доозкаш, ам тренер ажылынче шилчээн.

Динаможулар Виталий Бартан-Сады, хоочун боксёр Сергей Чадамба, Николай Ом болгаш Борис Степанов олар база боттарының деңнелдериниң түс-тузунда тиилелгени чедип алгаш, республика чемпионнары атка төлептиг болганнар.

Команда талазы-биле динаможулар бирги черни ээлээн, республиканың спорт комитединиң шилчиир кубогун болгаш вымпелди чаалап алганнар.

В. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: рингиге маргылдаа; «Динамо» спорт ниитилелиниң командазының капитаны С. Чадамба шаңналды ап тур.

Авторнуң фотолары.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Алгы заводунуң ажылынга хамаарышкан «Бракты кым болдурганыл?», «Удуртукчулар үлегер көргүспээнде» деп шүүмүг материалга харыызы редакция СЭКП Кызыл хооркомундан алган.

Продукцияның шынарыч эрижидер талазы-биле лабораторияны тургусканын, «Росвалпромдан» дуза чедирери-биле специалист чедип келгенин харыыда айыткан. Технологтуг чурумну чаартып, шоу контрольдаарын күштелдирген. Шынарны экижидериниң хемчеглерин ажылдап кылдынган.

Директор Ю. П. Черкунов коллектив хуралынга четпестерин эдип алырын аазаан. Хоорайның улусчу контроль комитединиге ооң адрезинге темелээшкиннерни чептүг деп көрген болгаш ону эдип алыры чугула дээрзин айыткан деп, СЭКП хооркомунуң үлеттир-транспорт килдизиниң өргелекчизи В. Сидеев дыңнаткан.

ХЫНАЛДА КҮШТЕЛИР

Бо чылдың март 14-те «Шынга» «Арага дажыкчыларын амдажытпас» деп эгелиг чүүл үнген. Аңаа Тыва АССР-ниң Агроулетпүр комитединиң Чөөн-Хемчикте транспорт будүрүлгезиниң чолаачыларын база шугумчулээн. Ук чүүлге хамаарыштыр харыыны улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы Д. С. Куулар чоруткан. Ында дыңнадып турары болза:

«Рейд киржикчилериниң материалында фактыларны шынаан бис. Ак-Довурак—Абаза аразынга бараан сөөртүп чорааш, арага садып, чурум үрээн чолаачыларга хамаарыштыр хемчегни алган бис. Элиртир сүкүунну бээр сөөртүрүп болдурганы дээш чолаачы А. Монгуштун машина мукар эргезин казаав, ол ам слесарылап турар, а А. Сатты 100 рубльге торгаан.

Солуннуң шүгүмчүлелинге хамаарыштыр чолаачылар арасында кижизидилге ажылын чорудуп, моон соңгаар ындыг фактыларны катаптавазының хемчеглерин алган бис. Ол ышкаш оруктарга хыналдаларны күштелдирер талазы-биле хемчеглер база ажылдап кылдынган».

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУР

Арга-арыгга, хову-шөлдерге чазын от-биле оваарымчалыг болза чогуур. Чамдык кижилерниң серемчилел чогундан, бисти долгандыр турар бойдустуң өртке таваржып турары хараадаанчыг.

Ол ылангыя чазын айыылдыг. Сиген шөлдүң эрги сигенин өрттедип турда, хат хадаанындан от чанында арга-арыгже дамчып болур. Чамдык малчыннар хөй дүгү дыраан, чулар дээш хараганны өрттедиптер таварылгалар бар.

Хараган дугайын чугаалап турар болганымда, аңаа хамаарыштыр каш сөс. Ону — мыйгак-хараган, хола-хараган, кызыл-хараган деп бөлүктээр болтай бис. Хараганны ногаан үнүш кылдыр кудумчуларга, бажыңнар девискээринге олуртуп турар. Чазын чечектелип турда, чыды коңгүр чаагай болур, ынчангаш, арылар, ховаганнар оон ыравас, аңаа чыглыр. Шаттарының чадаң хараганнары хар улуг кыжын бода малга эки чемиш болуп турар. Даглыг черниң чараш хараганнарының будуу, чечээ шээр малга хоолуглуг чем. Хараган дөзүнүң ирийилиг чемишчидилгелиг кара хөрзүнүн огородка, чечек тарып олуртур черге төп алыр. Оон-биле кады тараа, сиген, огород шөлдериниң хараганнарын сөгерде, арык-буга унун-дааларын арттырып кагаа эки. Чүге дизе ол чырыш хараганнарга хоралыг курттар, сээктер уэуткаар куштар уялаар, дүнээр. Хараган өрттедир чоруктарны болдурбас болза эки.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Белдир-Кежиинде сиген шөлдерниң эрги сиген, чашпаны өрттедип турары шын эвес деп болаар мен. Черле ынчаш долгандыр турар бойдуска камныг болуру чугула.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

ТВ

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.45 — Мультфильмнер: «Аислстиң чечектери», «Эх, сени-даа, ух, сени-даа, оо, сени-даа!». 9.05 — «Чедишкин». Уран-чечен фильм. 10.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Онза сан». Тайбыңның Совет фондузунуң дугайында док. фильм. 15.00 — Тележурнал. 16.00 — Бугүзеге стадион. 16.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.00 — Улустуң хөгжүм херекселдериниң оюн көргүзүү. Владивостоктан дамчыдылга. 17.30 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 18.15 — Амгы үениң делегейи болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дүргедээшкин». Хөмүр-дашты казып болгаш сөөртүп турда чидириглерни канчап болдурбазыл (Кузбасс). 19.30 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Магистраль». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Телекөрүкчүнүң спутниги. 22.05 — «Совет уран чүүлдүң арыннары. Литература болгаш театр». Он сериялыг док. фильм. 10-гу фильм. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Ыраккы Чөөн чүктүң бойдузу. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — Совет чурулга уран чүүлү. «Бистиң күш-ажылывыс — ат-алдарның херээ». 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. ССРЭ-ге культура революциязы. 11.05 — «Бөдүүн — нарын шиннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — В. И. Лебедев-Кумачтың шүлүктери болгаш ырлары. 13.10 — «Билиг — күш». Тележурнал. 13.40 — «Базып ор, Май Бир!». Май Бирниң 100 чылынга байырлалдыг дамчыдылга. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. «Өннүктер кадыг-бергеге билдирер». 18.40 — Кызыл хоорайның № 37 уруглар садының концерти. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Программада: «Тайбың! Күш-ажыл! Май!». Май Бирге тураскаатан байырлалдыг үндүрүлге. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Кым болурул?». Мультфильм. 20.15 — Ритмниг гимнастика. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.40 — 00.00 — «Фестивальдар... конкурстар... Концерттер...».

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЖАН, КАЯА ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

МАЙ 1-ДЕ

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

1. Цыган фольклорнуң «Черген» бөлүүнүң концерти. Эгелээри 17—20 шак.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркы

1. Чайгы сезонуңуң ажыттынарының спортчу байырлалының ажыдыышкыны. Эгелээри 13 шак.

2. «Хүреш» стадионга — «Шынның» шаңналы дээш мөгелер маргылдаазы. Эгелээри 14.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

1. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилериниң байырлыг концерти. Эгелээри 15.00 шак.

2. Дискотека — «Найыралдың, күш-ажылдың ырылары» — 19.30 шак.

«Колос» Культура бажыңы

1. Ровно хоорайның уругларының чуруктарының делгелгезиниң ажыттынары. 14.00 шак.

2. «Акы-дуңмалышкы республикалар болгаш культуралар». Эгелээри 19.00 шак.

МАЙ 2-ДЕ

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркы

1. № 14 школаның агитбригадазының көргүзүү 12.00 шак.

2. А. С. Пушкинниң тоолдарының байырлалы 13.00 шак.

3. «А-дан Я чедир этикет» 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

1. Асфальт кырынга уруглар чуруктарының конкурузу 11.00 шак.

2. Таныш аттарывыс — дискотека 19.30 шак.

«Колос» Культура бажыңы

1. Хоорайның культура килдизиниң агитбригадазының көргүзүү 13.00 шак.

2. Кызыл болгаш Ровно хоорайларының уругларының чурук школаларының өөреникчилериниң делгелгези 12.30 шак.

3. Дискотека 19.00 шак.

«Полиграфист» Культура бажыңы

1. Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Т. Е. Левертовская, ыяш чазакчызы А. Кагай-оол-биле ужуражылга 18.00 шак.

2. «Таныш аттар» — дискотека 18.00 шак.

№ 3 АТБ-ниң кызыл-булуңу

«Енисей» КБ-ниң ырытаныы студияларының концерти 14.00 шак.

Дааранылга фабриказының клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

Пассажир АТБ-зиниң клуву

«Тайбың, күш-ажыл, май!». Аныяктар кежээзи. 18.00 шак.

Алдан маадыр аттыг музей

«Байырлал хүннеринде: «Искра» болгаш ооң ажылдакчылары». Тема аайы-биле делгиирлер, чуруктар көргүзүү. (Байырлал хүннеринде)

МАЙ 3-ТЕ

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркы

1. Маргылдаалар, уруглар хоорайжыгажынга оюн-тоглаа. 12.00 шак.

2. Радиоконцерт — «Амгы үениң аныяктары болгаш ритмнер» 13.00 шак.

3. Фонтан чанынга үрер хөгжүм ойнаар 14.00 шак.

4. Танцы конкурузу 17.00 шак.

5. Дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

1. «Звездочка» клувунуң кичээли 10.00 шак.

2. «Хозяюшка» клувунуң кичээли 15.00 шак.

3. Конкурс-кежээ — «Че-ве, уруглар!». 17.00 шак.

«Колос» Культура бажыңы

1. «Арага ишпези — амыдыралдың негелдези». «Арага болгаш уруглар». 14.00 шак.

2. Дыштанылга кежээзи 19 шак.

«Полиграфист» Культура бажыңы

Хоорайның культура килдизиниң агитбригадазының көргүзүү. Дискотека 18.00 шак.

Дааранылга фабриказының клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 18.00 шак.

Пассажир АТП-зиниң клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 18.00 шак.

«Тыва тудуг» трестиң клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

Парктың «Хүреш» стадионну

1. Баскетболга блиц-маргылдаа 11.00 шак.

3. Футболга хоорай кубогу дээш маргылдаа 14.00 шак.

2. Волейболга блиц-турнир. 19.00 шак.

МАЙ 4-ТЕ

Хөгжүм-шии театры

Тыва хөгжүм-шии театрының 50 чылынга тураскаатан хөй-нийти хуралы 14.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

1. «Хозяюшка» клубтуң кичээли 12.00 шак.

2. «Журналист» клубтуң кичээли 19.00 шак.

«Колос» Культура бажыңы

1. Ровно болгаш Кызыл хоорайларының уругларының чурук делгелгезиниң хаашкыны 13.30 шак.

2. Дискотека 19.00 шак.

«Тыва тудуг» трестиң клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

Парктың «Хүреш» стадионну

Волейболга блиц маргылдаа 11.00 шак.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадион

Футболга хоорай кубогу дээш маргылдаа 14.00 шак.

МАЙ 6-ДА

«Енисей» Культура бажыңы

1. «Баянист» бөлгүмүнүң кичээли 15.00 шак.

2. Танцы студиязының кичээли 15.30 шак.

3. «Хозяюшка» клубтуң кичээли 18.00 шак.

4. «Аэробика» клубтуң кичээли 19.00 шак.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркы

МАЙ 7-ДЕ

1. «Ном байырлалы». Чуковский аттыг библиотеканың ажылдакчылары-биле «Уруглар хоорайжыгажынга» ужуражылга 12.00 шак.

2. Радио болгаш парлалга хүнүнге тураскаатан улустуң селгүүстээшкини. Программада — солуннар, радио, телевидение ажылдакчылары-биле ужуражыышкыннар, телевидениениң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң концерти, ном базаары 14.00 шак.

3. «Тываның аныяк чурукчулары». Делгелгениң ажыдыышкыны 17.00 шак.

4. Дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

Радио хүнүнге тураскаатан делгелге 10.00 шак.

МАЙ 9-ТА

Хөгжүм-шии театры

Р. Погодин.

«Синяя ворона».

Шии 12.00 шак.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркы

1. Литература - музыкалыг байырлал. Дайын киржикчилери-биле ужуражылга. 12.00 шак.

2. № 14 школаның өөреникчилериниң концерти. 13.00 шак.

3. Тиилелге хүнүн алдаржыткан аныяктар кежээзи. 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

«Тиилелгениң ырылары». Дискотека. 19.00 шак.

«Колос» Культура бажыңы

Кызылдың уран чүүл училищезиниң сургуулдарының болгаш башкыларының концерти 18.00 шак.

Пассажир АТБ-зиниң клуву

Дайын киржикчилери-биле ужуражылга 16.00 шак.

«Тыва тудуг» трестиң клуву

Аныктар кежээзи. 19.00 шак.

«Хүреш» стадион

«Тываның аныяктары» солунуң шаңналы дээш чиик атлетикага эстафета 11.00 шак.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадион

«Динамо», «Спартак» командаларының футболга эштүүзүнүң ужуражыышкыны

МАЙ 10-ДА

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркы

1. Ногаан театрга филармонияның лекторлар бөлүүнүң көргүзүү.

2. Хоорайның ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти

3. Дыштанылга кежээзи. 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

Дискотека.

Дааранылга фабриказының клуву

Хөгжүм-шии театрының аныяк артистери-биле ужуражылга кежээзи 18.00 шак.

Пассажир АТБ-зиниң клуву

«Тайбыңның болгаш күш-ажылдың ырылары». 18.00 шак.

«Тыва тудуг» трестиң клуву

Дыштанылга кежээзи. 19.00 шак.

Кино

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.40, «12-й Всемирный» 13.10, 15.00, «Легенда о любви» 17.10, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Всего одна ночь» 14.00, 16.00, 18.00, «Иди и смотри» 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Полевая гвардия Мозжухина» 15.00, 17.30, 19.30 шактарда.

Октаар

Республикага агаарның температуразы дүне 1 градус чылыгдан 4 градус чедир соор.

Кызылга булуттаар, дүне бичии дымыраадыр, хүндүс чагбас, соңгу-барыын чүкче үглай хаттыг дүрген секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 2—4 градус соор, хүндүс 9—11 градус чылыыр.

МӨГЕЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

«Шын» солунуң шаңналы дээш тыва хүрешке киржир күзелдиг мөгелер, хүрежир эвин алгаш Май 1-де, Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга хүндүскүнүң 12 шакта чыглыр.

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскаатан «Шын» солунуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы болур.

Маргылдаа май 1-де «Хүреш» стадионунга эртер.

Бо маргылдаага киржирин күзээн мөгелер хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединге кээп адын бижидер. Даңзыны апрель 30-ге чедир тургузар. Адрези: Интернациональная кудумчузу, бажың № 1, телефону: 2-29-88.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Арга-арыгны камгалаары—шуптувустуң херээвис.
ТАЙГАГА ОТ-БИЛЕ ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР!

ХУМАГАЛАП КӨӨРҮНГЕ КИЖИЗИДЕР

Бойдус биле кижи тудуш харылзаалыг. Чылдың-на бистиң республиканың муң-муң ажыл-ишчилери дыштаныр хүннерде хемнер, хөлдер кыдыынче барып, арга-арыгларга болгаш садтарга селгүүстеп турарлар. Агаарлаашкын үезинде бойдус камгалалынче кичээнгей салбас болза, хөрзүн үрелир. Үнүштер таптай бастынар, бойдус хирленир, черлик аң-меңниң амыдырап-чурттаарынга байдалдар таарымча чок болур дээрзи билдингир. Эгээртинмес байлаавыс болур—арга-арыгга, өске-даа бойдуска хумагалыг болурунга уругларны чажындан тура кижизидери ынчангаш кончуг чугула болуп турар-дыр.

Арга-арыгга эң улуг айыыл-халап — өрт. От-биле оваарымча чок болур болза, улуг каражага чедирип болур: он-он, чүс-чүс гектар черлерниң арга-ыяжы, аң-меңи, куштары шуптузу узуткаттынар. Өрт-биле демиселге хөй күженишкиннер, хөй-хөй акша-хөреңги чарыгдаттынар. Чамдык таварылгаларда өрт өжүрүп турган кижилер амы-тынындан-даа чарлып болур.

Хай-халаптан чайлаар дизе, арга-арыгже кирген кижи бүрүзү бүгү хемчеглерни ап, өрт айыылынга удур дүрүмнерни ыяап-ла сагыыры чугула. Ол дугайын ырангыя амгы үеде, кажан өрт айыылы улгаткаңда, апрель айның 15-тен октябрь 15-ке чедир шыңгыы сагыыры кижи бүрүзүнден негеттинип турар.

ӨРТЭЭ ТУРБАС БАЙЛААВЫС

«Ногаан алдын» дижиривис арга-арыгны, бойдустуң эгээртинмес хайыразын камгалап хайыралаар ужурлуг бис. Арга-арыг кижиниң өртээ турбас байлаа болбушаан, кижиге бараан болуп турар. Ооң 20 муң ажыг хевириниң продукциязын бүдүрүп турар. Арга-арыг—аң-меңниң турлаа, эм үнүштерниң, мөөгүлерниң, кат-чимистиң өзер чери.

Арга-арыг — бистиң бөмбүрзээвистиң өкпе-чүрээ база болуп турар. Ооң бир гектары чылда-ла күгүрзүг ажыг хейден болгаш доозундан 18 миллион кубометр агаарны арыглап турар. Фитонциттер дээр ужугар бүдүмелдерни ылгап үндүрбүшаан, чадаң ыяштар агаарны арыдып, инфекция тарадыкчыларының өзүлдезинге шаптыктап турарлар.

Арга-арыг—чер ажылдакчызының дүжүт дээш демиселинге шынчы болгаш идегелдиг дузалакчы болуп турар.

Арга-арыг—чоннуң байлаа, ону кадагалап өстүрери кижи бүрүзүнүң хүлээлгези. Арга-арыг довурактыг шуурганны дозар, хөрзүннүң иририн, сугларның кургап кадарын болдурбас, хемнер сугларының чогуур деңнелге турарын хандырар. Арга-арыгның кайгамчык чараш бойдузу чогаадыкчы диләэшкинниң, омак-сергек болгаш кадык-чаагай болуруну үндезини-дир.

Бистиң республикада арга-ыяшты катап тургузарынче, ону өрттен, хоралакчылардан болгаш аарыглардан камгалаарынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Арга-арыгны камгалаар талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп, аңаа хөй-ниитини калбаа-биле кииріштирип турар. Ногаан өңнүүвүстүң камгалалынга школа лесничестволарының кежигүннери идепкейлиг киржип турар. Чылдың-на «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларының Арга-арыг хоойлузунуң үндезиннерин» сагып турарының дугайында рейдилерни организастап, ол талазы-биле айларны болгаш арга-арыг хүннерин эрттирип турар...

БИСТИҢ НОГААН ӨҢНҮҮВҮС

⊙ Арга-арыгның гектар бүрүзү хонукта ийи чүс кижиниң, а ыяш бүрүзү—бир-ийи кижиниң амыдырап-чурттаарын хандырып шыдаар.

⊙ Ыяштарга, чадан-ыяштарга болгаш оът-сигенге довурактың 72, күгүрлүг газтың 60 хире хуузу дүжүп турар.

⊙ Долгандыр турар чүүлдерге салдар чедирер талазы-биле бир гектар арга-арыг 6—7 гектар далайга болгаш океанга, 3—4 гектар хову, шынаа азы одарбелчиирге, 23—25 гектар чартык куруг ховуга деңнежир.

⊙ Бир гектар тарып олурткан ногаан ыяштар кылымал арга-биле алырынга 690 рубль чарыгдаар үш тонна кислородту чылда ортумаа-биле үндүрүп турар.

⊙ Бистиң республикавыстың девискээриниң барык чартык кезиин чурттакчы бүрүзүнге 30 ажыг гектар кылдыр онаажыр арга-арыглар ээлеп шыпкан.

САКТЫП АЛЫҢАР

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга

Кывар-чаар материалдар шыгжаар складтарны арга-арыг иштинге азы ооң чоогунга тургуспаңар, ол чорук арга-арыг өрттерин болдуруп болур.

Арга-арыг шөлдериниң дүжүдүн өстүрерингe эки салдар чедирип турар дээрзин билип алыңар.

Ыяш белеткекчилеринге

«ССРЭ-ниң арга-арыгларынга өрт озал-ондаан болдурбазының дүрүмнерин» сагыыры— арга-арыгның өрттерден камгалалдыг болур чоруун бедидер.

Ыяш кезип белеткээр черге ажылды эгелээр мурнунда, өрт өжүрер эргежок чугула херекселдер-биле хандырарын удуртукчулардан негенер, кывар-чаар материалдарны кадагалап шыгжаар черлерни дерилер, өрт озал-ондаан болдурбазының дүрүмнерин ында ажылдап турар бүгү кижилерниң сагыырын чедип алыңар. Ыяш кезип белеткээр черден чоруп тура, өжүртүнмээн одаг чогун, кывар-чаар материалдарга өске улус ыландыя бичии уруглар, чедип шыдавазын ылавылап хынаңар.

Аңчыларга, балыкчыларга, мөөгүчүлерге, арга-арыгларга дыштанып келген бүгү кижилерге

Арга-арыг—ажылчы чоннуң дыштаныр чери, дыштаныылга бажыңнарының, санаторийлерниң, турисчи баазаларының, пионер лагерьлериниң турар чери. Оггу оваарымча чок ажыглаары арга-арыгларның улуг девискээринге, ында куштарның уяларын, аң-меңниң болгаш арга-арыгның бүгү дириг амытаннарының чурттаар черлерин узуткап, чок кылыр улуг өрттерге чедирер.

Өрттенип чел, чоорту кывар материалдардан кылган хола бөөшкүннерин ажыглаваңар.

Арга иштинге чорааш, от-биле оваарымчалыг болуңар.

Арга-арыгга шил сава аймаан, консерва лаазаларын, бокту арттырбаңар.

АВТОТУРИСТЕР ЧҮНҮ БИЛИР УЖУРЛУГУЛ?

Сактып алыңар: эң хоралыг газ—машиналарның ыш үнер хоолайларындан үнген утлерод окизи (СО) азы угарлыг газ болур. Арга-арыгга, ооң чоок-кавызынга автомобиль улуг хораны чедирип турар. Бир тонна бензин кыварга, 60 килограмм угарлыг газ тыптыр, а 1000 автомобильдер хүнде үш тонна ажыг СО-ну үндүрүп турар.

Автомобиль арга-арыг иштн-биле эртип бар чорда, өзүп орар чаш ыяштар чок кылдынар, ыяштарның уну, будуктары, дазылдары кемдээр, черниң хөрзүнү таптай бастынар, ооң уламындан төрээн бойдузувуска эгиттинмес когарал таваржыр. Шак ындыг үрегдекчи чорукту болдурбаңар. Арга-арыгже кирерин хоругдаан демдек оруктарга турза, доктааңар.

БАЙЛААВЫСТЫ КАМГАЛААРЫНГА ДУЗАЛААР

Пионерлер болгаш школачылар, комсомолчулар болгаш аныяктар! Арга-арыгга чораш, от-биле оваарымчалыг болуңар, от салбаңар, одаг кывыспаңар. Өске-даа эштериңер от тудуп алгаш чораан болза, ону дораан соксадыңар.

Арга-арыг участоктарын шефке алыңар, өрт хып болур, изиг, кургаг болгаш хаттыг үелерде ногаан хайгыылчыларның дежурныйлаашкынын организастаңар.

Бисти долгандыр арга-арыг, тарып олурткан ыяштар хөй болган тудум-на, агаар база арыг болур. Арга-арыг, өңнүктеривис—ында чурттап турар дириг амытаннар болгаш куштар өрттен кырлып өлбезин дээш серемчилелдиг чорукту күштелдириңер.

Кайы-бир черде өрт эгелеп турарын эскерип кагзыңарза, ону өжүрериниң хемчеглерин дораан алыңар. Ооң эң-не бөдүүн аргазы—отту элезин-биле өжүр каары, будуктар-биле өжүр кагары. Ол өрттүң дугайын ыяш ажыл-агыйынче, лесничествоже, көдээ Советче, совхозче азы милицияже дарый дыңнадыңар.

Бойдуска хумагалыг болуңар. Ону карак огу дег камгалаңар! Арга-арыгны өрттен камгалаарынга силерниң идепкейлиг киржилгеңер бойдус байлаач камгалаарынга улуг деткимче болур, уруглар!

БИСТИҢ НОГААН ӨҢНҮҮВҮС

⊙ «Черниң өкпези»—арга-арыг. Аяс хүннерде бир гектар арга-арыг 220—280 килограмм күгүрзүг хейни бодунче сиңирип ап турар болгаш 180—200 килограмм кислородту үндүрүп турар.

⊙ Үерлээшкинни, дагдан аккан суттарның үрекчи агымнарын арга-арыг тудуп турар. Элезинниг хаттарны ол эрттирбес, элезинниң шимчээшкинин ол болдурбас, хаттың күжүн кошкадыр болгаш хөрзүннүң шык болурунга дузалаар, шөлдерниң болгаш садтарның дүжүткүр чоруун бедидер.

⊙ Ыяштан амгы үеде 20 муң хире хевириниң кылыгларын бүдүрүп үндүрүп турар.

⊙ Арга-арыг кижиниң амыдыралынга эң чугула чүүл. Долгандыр турар бойдузувустуң бир чарылбас кезээ болур. Ол чокта чер кырынга амыдырал, чуртталга турбас. Агаар-даа, хөрзүн-даа, суг-даа, кижиниң чуртталгазы-даа арга-арыгдан хамаарылгалыг болгай.

Чаңгыс ыяштан

миллион-миллион сереңгиин кылып ал, а чаңгыс сереңгиден миллион-миллион ыяштар өрттенип болур.

ОЪТ-СИГЕН ӨРТТЕНГЕНДЕ

Уруглар, харын-даа чамдыкта улуг кижилер, эрткен чылгы сигенни бо-ла өрттеди берген турарын эскерип көөр бис. Чалбыыш өөскүзе-өөскүзе, өске черлерни шыва ап, эрткен чылдарда ногаан оът-сигенниг турган черлерни өргөн кара кылдыр хуулдуруптар. Чамдыкта сиген өрттенгениниден бүгү тайга-даа өрттени бээр таварылгалар тургулаар. Эрткен чылдарның эргн сигеннерин өрттедип турар кижилер эки чүве кылган бис деп шын эвес бодап чоруурлар. Чүге дээрге, хүл—чемишчидилге болур дижирлер. Ол шын эвес, чүге дээрге, оът-сигенни өрттедирге, хөрзүннүң чемиштиг чүүлдери эвээжээр, ол үрегдеттинер. Ол канчаар болурул?

Өлүтленген оът-сиген ала чайгаар-ла ирип, үлдүрээре бээр болгаш олар органиктиг чемишчидилгеже шилчий бээр болгай. Ынчан хөрзүннүң химиктиг тургузуу экижиир. Өлүгленген ол оът-сиген черниң хөрзүнүнүң үлдүргей апаарынга дузалаар болгаш олче агаар эки кирер, ынчангаш ооң иририн болдурбас. Ындыг хөрзүн үрелишкинге белен таварышпас. Чүвениң ужурун билбес одаг кыпсыкчылары хөрзүнде болуп турар өскерилгелерге ынчалдыр шаптык чедирип турарлар-дыр.

Кургаг оът-сигенни кыпсырының хоралыының дугайын дуржулгалар база бадыткап турар. Өрттенген черниң оът-сигени өрттенмээн черниңге деңнээрге озалдап үнер. Ышка алыскан чадаң үнүштер аарып, өлүп турар. Курт-кымыскаяктарның болгаш куштарның чиир чеми өрттенип, хоралыг курттарны узуткап турар бистиң өңнүктеривис—доос-каралар, ээремчиктер өрттенип калырлар.

Оът-сиген өрттеткен таварылгаларда селеске, черде болгаш чадаң ыяштарда уя туткан куштар айыылга таваржыр. Тайга эдээ черниң кургаг оът-сигени өрттенгеш, арга-арыгның улуг өртү болуп, ында турлагжаан дириг амытаннарны узуткап чок кылып болур.

Ынчангаш кымга бойдус үнелиг болдур, өрттүң айыылын медереп билип, бо халапты болдурбас дээш баш удур бүгү хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Апрель 15-тен октябрь 15-ке чедир

ХОРУГЛУГ ЧҮҮЛДЕР:

— Тайгага янзы-бүрү ажылдар чорудуп турар бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтеринге, кижилерге арга-ыяш ажыл-агыйларының органнарынга бүрүткел болгаш эрттирилге чокка арга-арыгже кирери;

— Арга-ыяш ажыл-агыйының органнарынга бүрүткел чокка экспедицияларны болгаш шинчилел бөлүктерин республиканың бүгү аэропорттарынга хандырары;

— Тожу, Каа-Хем, Эрзин районнарже, Үш-Белдир, Кунгуртуг суурларже арга-жарының билеттерин айыткан районнарда болгаш чурттакчылыг черлерде доктаамал кирр бижидилгези чок азы командировкалап чорууруну дугайында документизи чок кижилерге садары.

ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕРНИ—ХАРЫСАЛГАЖЕ

Арга-арыгга өрт озал-ондаан болдурбазының дүрүмнерин үрээн кижилерге хоойлу-дүрүм ёзугаар административтиг хемчеглерни онаар: **албан-дужаалдыг кижилерни —50 рубль чедир, хамаатыларны—10 рубль чедир торгаар.**

Айыткан дүрүмнерни үрээни арга-арыгга өрт болурунга азы ооң улуг девискээрге тараарынга чедирген болза, бир эвес ол үүлгедиглер дээш кеземче харысалгазы көрдүнмээн болза, **албан-дужаалдыг кижилер 100 рубль, а хамаатылар 50 рубль чедир хемчээлдиг торгаал төлээр.** 5 рубль чедир хемчээлдиг торгаалдарны хамаатылардан ол черинге квитанция ёзугаар хавырып ап болур.

Арга-ээзимнерни өрттеткеш, өжегерээн узуткап чок кылган азы үрегдээн албан-дужаалдыг кижилер, хамаатылар 10 чыл чедир хуусаага хосталгазын казыдып шииттирер (РСФСР-ниң КД-ниң 98 чүүлү-биле). От болгаш өске-даа айыылдыг чүүлдерни оваарымча чок ажыглаанының түңнелинде, арга-арыгны узуткап чок кылган азы үрегдээн кижилер үш чыл чедир хуусаага шииттирер азы 1 чыл чедир хуусаалыг элип-чазаар күш-ажыл кылыр кеземчеге онаажып болур (РСФСР-ниң КД-ниң 99 чүүлү).

ТЫВА АССР-НИҢ АРГА-ЫЯШ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУ

ШЫН Редакциязының адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегер кижилериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3286.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектеринң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01001.